

ทยฺยรฏฺฐสฺส
เตปิฏกำ

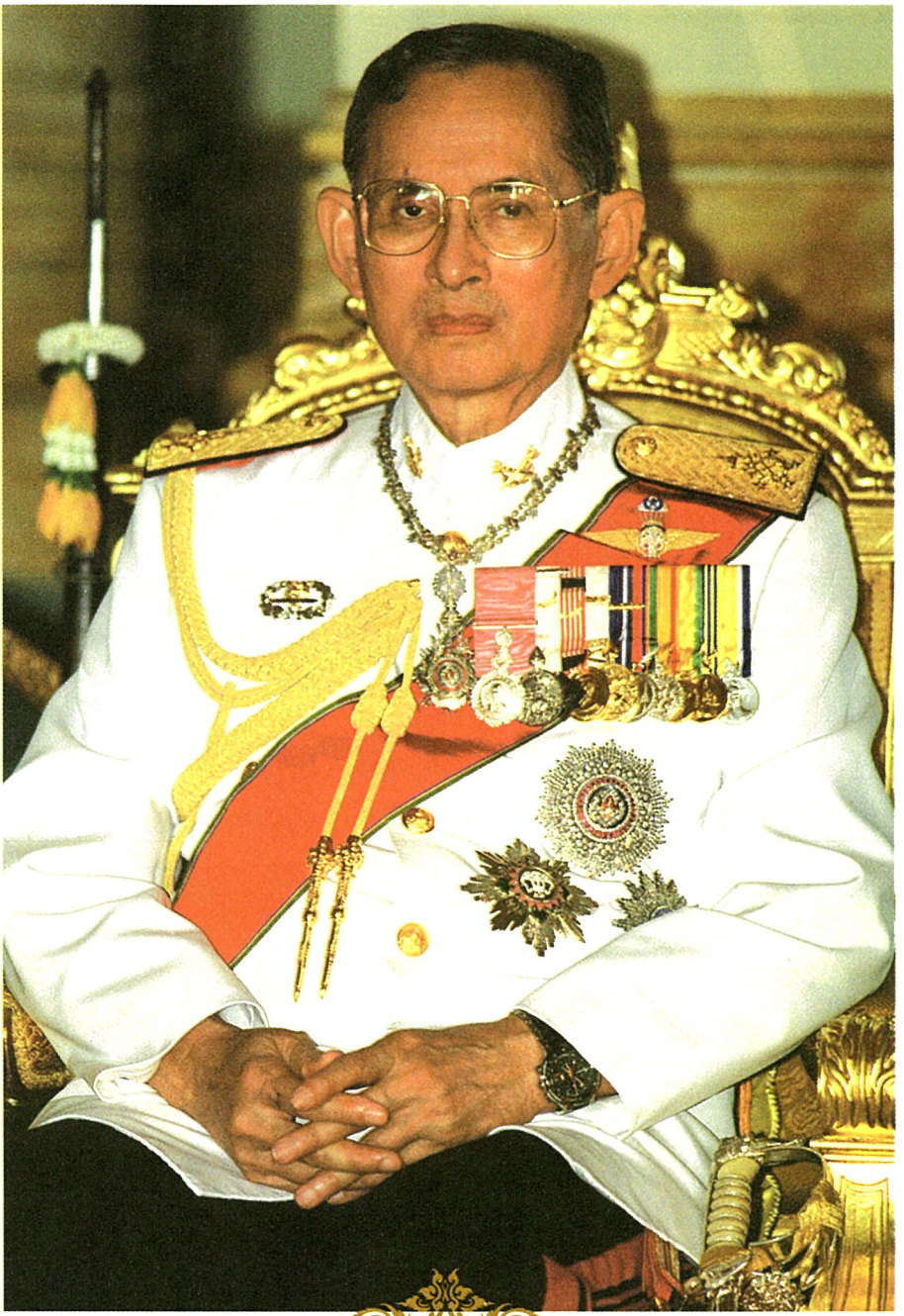
๒๕๔๙ พุทฺธวสฺเส

สุตฺตนฺตปิฏเก ขุทฺทกนิกายสฺส
มหานิทฺเทสปาลิ
ปาลิวิโสธกตฺเถเรหิ วิโสธิตา

ภูมิพลสฺส ปรมินฺทมหาราชวรสฺส
ปริปุณฺณสฏฺฐิวสฺเส สิริรชฺชมงฺคลมหกมฺมกาเล
ทยฺยสงฺฆมหาเถรสมาคเมน มุทฺทาปิตา

๒๙

ที่ระลึกในโอกาสพิธีรายสมบัติครบ ๖๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๔๙

คำนำ

มหาเถรสมาคม ได้ปรารภการจัดกิจกรรมร่วมงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ในปีพุทธศักราช ๒๕๔๙ แล้วมีมติให้จัดพิมพ์พระไตรปิฎกทั้งภาษาบาลีและภาษาไทย เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการผู้มีความรู้และทรงธรรมวินัยพิจารณาตรวจสอบแก้ไขต้นฉบับให้ถูกต้อง โดยใช้พระไตรปิฎกฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ ปีพุทธศักราช ๒๕๓๐ เป็นต้นฉบับ เพราะได้ตระหนักถึงความสำคัญของพระไตรปิฎกในฐานะเป็นพระบรมศาสดาแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งพระมหากษัตริย์ไทยและประชาชนชาวไทยได้นับถือพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นศาสนาประจำชาติไทย และพระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ทรงเป็นพุทธมามกะและเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภกมาโดยตลอด ดังที่ปรากฏเป็นหลักฐาน เช่น

ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง หลักที่ ๑ ด้าน ๒ *"คนเมืองสุโขทัยนี้มักทาน มักทรงศีล มักโอยทาน พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองสุโขทัยนี้ ทั้งชาวแม่ชาวเจ้า ท่วยปั่ว ท่วยนาง ลูกเจ้าขุน ทั้งสิ้นทั้งหลาย ทั้งผู้ชาย ทั้งผู้หญิง ฝูงท่วย มีศรัทธาใน***พระพุทธศาสนา** *ทรงศีลเมื่อพรรษาทุกคน เมื่อออกพรรษากรานกฐินเดือนหนึ่งจึงแล้ว..."*

พระบรมสัตยาธิฏฐานของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ที่ตรัสประกาศแก่เทพยดาทั้งปวงว่า *"ให้บังเกิดมาในประยูรมหาเศวตฉัตร จะให้บำรุง***พระพุทธศาสนา** *ไฉนจึงมิช่วยให้สว่างแลเห็นข้าศึกเล่า" พอตกพระโอษฐ์ลง พระพายก็พัดควันอันเป็นหมอกมืดนั้นสว่างไป...*

น้ำพระราชหฤทัยและพระราชดำรัสของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช *"พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ จะให้เราเข้ารีตดังนั้นหรือ เรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่มาก เพราะในราชวงศ์ของเราก็นับถือ***พระพุทธศาสนา***มาช้านานแล้ว จะให้เปลี่ยน*

ศาสนา อย่างนี้เป็นการยากอยู่ และถ้าพระเจ้าผู้สร้างฟ้าสร้างดินจะต้องการให้คนทั่วโลกได้นับถือศาสนาอันเดียวกันแล้ว พระเจ้ามิจัดการให้เป็นเช่นนั้นเสียแล้วหรือ?" "จริงอยู่ เมื่อฟอลคอนในเวลาหมอบอยู่ข้างพระบาทเจ้ากรุงสยามได้แปลคำชักชวนที่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ได้รับสั่งมากับราชทูตนั้น ฟอลคอนก็กลัวจนตัวสั่น และสมเด็จพระนารายณ์ทรงพระกรุณาโปรดให้อภัยแก่ฟอลคอน แต่ก็ได้รับสั่งว่า **ได้ทรงนับถือศาสนาอันได้นับถือต่อ ๆ กันมาถึง ๒,๒๒๙ ปีแล้ว เพราะฉะนั้น ที่จะให้พระองค์เปลี่ยนศาสนาเสียนั้นเป็นการที่พระองค์จะทำไม่ได้"**

พระราชปณิธานของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

"อันตัวพ่อ ชื่อว่า พระยาตาก
ทนทุกข์ยาก กู้ชาติ พระศาสนา
ถวายแผ่นดิน ให้เป็น พุทธบูชา
แด่พระศาสนา สมณะ พระพุทธโคดม
ให้ยืนยง คงถ้วน ห้าพันปี
สมณะพราหมณ์ชี ปฏิบัติ ให้พอสม
เจริญสมถะ วิปัสสนา พ่อชื่นชม
ถวายบังคม รอยบาท พระศาสดา
คิดถึงพ่อ พ่ออยู่ คู่กับเจ้า
ชาติของเรา คงอยู่ คู่พระศาสนา
พุทธศาสนา อยู่ยง คู่องค์กษัตรา
พระศาสดา ฝากไว้ ให้คู่กัน"

พระราชปณิธานของพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

"ตั้งใจจะอุปถัมภก ยอยกพระพุทธศาสนา
ป้องกันขอบขัณฑสีมา รักษาประชาชนและมนตรี"

พระราชศรัทธาของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย *"ศุภมัสดุ ๑๑๗๙ ศก... พระบาทสมเด็จบรมธรรมิกมหาราชารามาธิราช บรมนารถบรมบพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัว...* **ทรงพระราชศรัทธาจะยกรื้อวิสาขบูชามหายัญพิธี** *อันขาดประเพณีมานั้นให้กลับคืนเจียรฐิติกาล ปรากฏสำหรับแผ่นดินสืบไป จะให้เป็นอัตตัตถประโยชน์และปรัตถประโยชน์ ทรงพระราชศรัทธาจะให้สัตว์โลก ข้าขอบขัณฑเสมาทั้งปวงจำเริญอายุและอยู่เย็นเป็นสุขปราศจากทุกข์ภัยในชั่วนี้แลชั่วหน้า..."*

น้ำพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว *"ด้วยกำลังทรงพระมหากรุณาเมตตากับไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินเป็นอันมาก ทรงพระกรุณาดำรัสให้จดหมาย (คือ จด) กระแสพระราชโองการปฏิญาณยกพระนาม* **พระรัตนตรัยสรณาคมน์อันอุดมเป็นประธานพยานอันยิ่ง** *ให้เห็นความจริงในพระบรมหฤทัย แล้วทรงพระราชดำรัสยอมอนุญาตให้เจ้าพระยาพระคลังว่าที่สมุหพระกลาโหม พระยาศรีพัฒน์รัตนราชโกษา พระยาราชสุภาวดีกับขุนนางผู้น้อยทั้งปวง จงมีความสโมสรสามัคคีรสปรึกษาพร้อมกัน เมื่อเห็นว่าพระบรมวงศานุวงศ์พระองค์ใดที่มีวัยวุฒิปรีชารอบรู้ราชานุวัตร* **จะเป็นศาสนูปถัมภกยกพระบวรพุทธศาสนา** *แลจะปกป้องไพร่ฟ้าอาณาประชาราษฎร์รักษาแผ่นดินให้เป็นสุขสวัสดิ์โดยยิ่ง เป็นที่ยินดีแก่มหาชนทั้งปวงได้ก็สุดแท้แต่จะเห็นดีประนีประนอมพร้อมใจกัน ยกพระบรมวงศานุวงศ์พระองค์นั้นขึ้นเสวยมไหสวรรยาธิปัตย์ราชสืบสันตติวงศ์ดำรงราชประเพณีต่อไปเถิด อย่าได้กริ่งเกรงพระราชอัธยาศัยเลย เอาแต่ให้ได้เป็นสุขทั่วหน้า อย่าให้เกิดการรบราฆ่าฟันกันให้ได้ความทุกข์ร้อนแก่ราษฎร..."*

พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงประกาศพระราชทานส่วนพระราชกุศลในการที่ทรงบริจาคเพชรใหญ่ประดับพระอุณาโลมพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร *"การพระราชบริจาคอันนี้ทรงพระราชดำริ เห็นว่าไม่ขัดขวางเป็นเหตุให้ท่านผู้ใดขุ่นเคืองขัดใจเลย* **พระนครนี้เป็น**

ถิ่นที่ของคนนับถือพระพุทธศาสนามาแต่เดิม ไม่ใช่แผ่นดินของศาสนาอื่น *คนที่ถือศาสนาอื่นมาแต่อื่นก็ดี อยู่ในเมืองนี้ก็ดี จะโทมนัสน้อยใจด้วยริษยาแก่พระพุทธศาสนาเพราะบูชาอันนี้ไม่ได้ ด้วยไม่ใช่เมืองของศาสนาตัวเลย ถ้าโทมนัสก็ชื่อว่าโลภล่วงเกินไป...”*

พระราชปฏิญาณและพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช *“ข้าพเจ้าจะไม่มีจิตยินดีน้อมไปในศาสดาอื่นนอกจาก***สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระธรรมอันพระองค์ได้ตรัสรู้ชอบดีแล้ว กับทั้งพระสงฆ์หมู่ใหญ่** *อันได้ประพฤติตามคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นเลยเป็นอันขาด จนตราบกว่าสิ้นชีวิต...”*

พระราชนิพนธ์และพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว “พระพุทธศาสนา*เป็นศาสนาสำหรับชาติเรา เราจำเป็นต้องถือด้วยความกตัญญูต่อบิดา มารดา และต้นโคตรวงศ์ของเรา... เมื่อรู้สึกแน่นอนแล้วว่า ศาสนาในสมัยนี้เป็นของที่แยกจากชาติไม่ได้... ถ้าข้าพเจ้าจะขอแก่ท่านทั้งหลายว่า* **พุทธศาสนาเป็นของไทย** เรามาชวนกันนับถือ**พระพุทธศาสนา***เถิด...* **ผู้ที่แปลงศาสนา คนเขาดูถูกยิ่งเสียกว่าผู้ที่แปลงชาติ...** *เพราะเหตุฉะนั้น เป็นความจำเป็นที่เราทั้งหลายผู้เป็นไทย จะต้องมั่นอยู่ใน***ศาสนาพระพุทธซึ่งเป็นศาสนาสำหรับชาติเรา...”** และพระองค์ได้พระราชทานความหมายแห่งไตรรงค์ไว้ดังนี้

“ขอร่ำรำพรรณบรรยาย ความคิดเครื่องหมาย
แห่งสีทั้งสามงามถนัด
ขาวคือบริสุทธิ์ศรีสวัสดิ์ **หมายพระไตรรัตน์**
และธรรมะคุ้มจิตไทย...”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว *“แต่บ้านเมืองในลานนาถึงกาลวิบัติ* **พระพุทธศาสนา***ก็เศร้าหมองจนสงฆมณฑล*

*เสื่อมทรามระส่ำระสายมาช้านาน... มาจนถึงรัชกาลสมเด็จพระปิยมหาราช พระบรมชนกนาถของเราจึงได้เริ่มทรงจัดการฟื้น***พระพุทธศาสนาในมณฑลนี้มา**โดยทรงพระราชดำริจะให้พุทธจักรและอาณาจักรเจริญรุ่งเรืองสมกับสมัย** *เป็นต้นว่า ในการสั่งสอนประชาชนทั้งหลายให้รัฐบาลเอาเป็นธุระสั่งสอนส่วนคดีโลก ให้พระสงฆ์รับภาระการสั่งสอนส่วนคดีธรรมเป็นอุปการะแก่กัน ดังนี้ สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชของเราก็ได้โปรดให้จัดการสืบมาโดยทางนั้น"*

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช รัชกาลปัจจุบัน ได้ตรัสพระปฐมบรมราชโองการซึ่งเป็นพระราชปณิธานแก่ปวงชนชาวไทยในพระราชพิธีพระบรมราชาภิเษก เมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๙๓ ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ในพระบรมมหาราชวัง ว่า **"เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม"** ได้มีพระราชดำรัสตรัสลาผนวชต่อพระบรมวงศานุวงศ์ คณะองคมนตรี คณะรัฐมนตรี คณะทูตานุทูต สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และข้าราชการ ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เมื่อวันที่ ๑๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๙๙ ว่า "โดยที่**พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติของเรา** *ทั้งตามความศรัทธาเชื่อมั่นของข้าพเจ้าก็เห็นเป็นศาสนาที่ดีศาสนาหนึ่ง เนื่องในบรรดาสัจธรรมคำสั่งสอนอันชอบด้วยเหตุผล จึงเคยคิดอยู่ว่า ถ้าโอกาสอำนวย ข้าพเจ้าควรจักได้บวชสักเวลาหนึ่งตามราชประเพณี ซึ่งจักเป็นทางสนองพระคุณบุรพการีตามคตินิยมด้วย..."* และได้มีพระราชดำรัสในโอกาสพระสันตะปาปา จอห์น พอล ที่ ๒ เข้าเฝ้า ณ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท เมื่อวันที่ ๑๐ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ ว่า **"คนไทยเป็นศาสนิกที่ดีทั่วกัน ส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา อันเป็นศาสนาประจำชาติ"**

การดำเนินงานตรวจชำระสอบทานต้นฉบับพระไตรปิฎกให้คงความบริสุทธิ์แห่งพระบาลีพุทธพจน์ซึ่งเป็นหลักวิชาการทางพระพุทธศาสนาจำเป็นต้องอาศัยความสุขุมคัมภีรภาพด้านความรู้ความชำนาญในภาษาบาลีของพระเถรานุเถระและศาสนบัณฑิตทั้งหลาย จึงนับว่าเป็นงานที่มี

ความสำคัญอย่างยิ่งและเป็นกุศลกิจอันยิ่งใหญ่ที่กระทำได้ยาก ดังนั้น การที่พระเถรานุเถระและศาสนบัณฑิตทั้งหลายมีอิทธิบาทธรรมร่วมกันตรวจชำระสอบทานต้นฉบับพระไตรปิฎกจนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี จึงควรแก่การอนุโมทนาสาธุการของบรรดาพุทธบริษัททั้งหลาย เพราะตราบใดที่พระไตรปิฎกยังคงความบริสุทธิ์อยู่ ย่อมเป็นที่มั่นใจได้ว่า ปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธก็ดำรงอยู่ ก่อให้เกิดสันติสุขแก่มวลมนุษยชาติตราบนั้น

ในนามของมหาเถรสมาคม ขอแสดงความชื่นชมยินดีต่อคณะกรรมการ คณะอนุกรรมการ และคณะทำงานพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกที่ได้ดำเนินการจนสำเร็จลุล่วงไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์ นับเป็นการเฉลิมพระเกียรติและถวายเป็นพระราชกุศลแด่ สมเด็จบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ เนื่องในวโรกาสที่ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ดังกล่าว

ขออานุภาพแห่งมหากุศลอันยิ่งใหญ่ที่เกิดจากการร่วมแรงร่วมใจของพระเถรานุเถระและศาสนบัณฑิตทั้งหลายที่ได้ร่วมกันพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกทั้งภาษาบาลีและภาษาไทยซึ่งถือว่าเป็นพระบรมศาสดาแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในครั้งนี้ ได้โปรดอภิบาลคุ้มครองรักษาสมเด็จบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ตลอดถึงพระบรมวงศานุวงศ์ทุกพระองค์ ให้ทรงพระเกษมสำราญ มีพระชนมายุยิ่งยืนนาน สถิตมั่นเป็นมิ่งขวัญร่มเกล้าของเหล่าพสกนิกรชาวไทยสืบไปตลอดจิรัฐิติกาล เทอญ

สมเด็จพระพุฒาจารย์

(สมเด็จพระพุฒาจารย์)

ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช

คำปรารภ

ศาสนธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เดิมทีนั้น เรียกว่า **พระธรรมวินัย** *พระธรรม* ได้แก่คำสั่งสอนที่แสดงหลักความจริงที่ควรรู้และแนะนำหลักความดีที่ควรประพฤติ *พระวินัย* ได้แก่ข้อบัญญัติที่ทรงวางไว้เป็นหลักกำกับความประพฤติให้เป็นระเบียบเรียบร้อยเสมอกัน กาลต่อมาเมื่อพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน พระธรรมวินัยที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ทรงบัญญัติไว้ในกาลโอกาสต่าง ๆ มีความสำคัญยิ่งในฐานะเป็นพระบรมศาสดาแทนพระพุทธองค์ โดยมีหลักฐานปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร (ที.ม. ๑๐/๒๑๖) ว่า ขณะที่ทรงพระประชวรจวนจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระพุทธองค์หาได้ทรงตั้งพระสาวกรูปใดรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งพระบรมศาสดาไม่ หากแต่ตรัสกะท่านพระอานนท์พุทธอุปัฏฐากว่า

โย โว อานนฺท มยา ธมฺโม จ วินโย จ เทสิโต ปญฺญตฺโต, โส โว มมจฺจเยน สตฺถา.

แปลความว่า *"ดูก่อนอานนท์ ธรรมและวินัยอันใดที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่พวกเธอ ธรรมและวินัยอันนั้นจักเป็นศาสดาของพวกเธอโดยกาลล่วงไปแห่งเรา"*

จากพระพุทธพจน์นี้เป็นหลักฐานยืนยันถึงความสำคัญของพระธรรมวินัย ซึ่งได้รับการสังคายนารวบรวมประมวลเป็นบทสวดสำหรับสอบทานความถูกต้องมิให้คลาดเคลื่อนไปจากที่พระพุทธองค์ตรัสสั่งสอนจริงด้วยสังฆานุมัติพร้อมกันครั้งแรกโดยพระอรหันตเถระ ๕๐๐ รูป ภายหลังพุทธปรินิพพานได้ ๓ เดือน การสังคายนาพระธรรมวินัยในครั้งแรกนั้นได้ยกเอาพระพุทธพจน์ที่ทรงแสดงโปรดเวไนยสัตว์ตลอดระยะเวลา ๔๕ พรรษา ขึ้นสู่การพิจารณาสอบทานรับรองความบริสุทธิ์ถูกต้องในท่ามกลางสงฆ์ แล้วประมวลจัด

เป็นหมวด ไว้ ๓ หมวดใหญ่ เรียกว่า **พระไตรปิฎก** อันประกอบด้วย *พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก* และ*พระอภิธรรมปิฎก*

พระวินัยปิฎก *หมวดพระวินัย* ว่าด้วยพระพุทธบัญญัติที่ทรงวางหลักความประพฤติและมารยาทอันเป็นแบบอย่างเยี่ยงอารยชนของผู้เข้ามาบวชประพฤติพรหมจรรย์ชั้นสูงในพระพุทธศาสนา เป็นประมวลพระพุทธดำรัสตรัสสั่งสอนเกี่ยวกับศีลหรือสิกขาบทตลอดจนพิธีกรรมและขนบธรรมเนียมของพระสงฆ์ อันเป็นกฎระเบียบที่พระภิกษุและพระภิกษุณีต้องปฏิบัติโดยเคร่งครัด นอกจากนี้ยังได้ประมวลเหตุการณ์พุทธประวัติที่สำคัญๆ นับตั้งแต่แรกตรัสรู้เสวยวิมุตติสุขเป็นต้นไปพร้อมทั้งประวัติการทำสังคายนาไว้ด้วย มี ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ แบ่งออกเป็น ๕ คัมภีร์ คือ *มหาวิภังค์ ภิกขุนีวิภังค์ มหาวรรค จุลลวรรค* และ*ปริวาร* โดยพระไตรปิฎกของไทยเราจัดพิมพ์เป็น ๘ เล่มหนังสือ ในจำนวน ๔๕ เล่ม ได้แก่พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑ ถึงเล่มที่ ๘

พระสุตตันตปิฎก *หมวดพระสูตร* ว่าด้วยประมวลพระธรรมเทศนาตรัสบรรยายธรรมของพระพุทธองค์ที่ตรัสให้เหมาะแก่บุคคลและโอกาส เป็นประมวลหลักพุทธธรรมที่ทรงแสดงโดยบุคลาธิษฐานหรือทรงใช้สมมติโวหารตลอดจนบทคาถาประพันธ์ เรื่องเล่า และเรื่องราวชั้นเดิมที่แสดงถึงประวัติของพระพุทธองค์และพระอรหันตสาวกทั้งหลาย มี ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ แบ่งออกเป็น ๕ คัมภีร์ เรียกว่า *นิกาย ๕* คือ *ทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย* และ*ขุททกนิกาย* โดยพระไตรปิฎกของไทยเราจัดพิมพ์เป็น ๒๕ เล่มหนังสือ ในจำนวน ๔๕ เล่ม ได้แก่พระไตรปิฎกเล่มที่ ๙ ถึงเล่มที่ ๓๓

พระอภิธรรมปิฎก *หมวดพระอภิธรรม* ว่าด้วยประมวลพระพุทธพจน์อันเกี่ยวกับหลักปรมัตถธรรมที่เป็นความหมายที่แท้จริงของสรรพสิ่ง เป็นประมวลคำอธิบายหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาล้วน ๆ โดยธรรมาธิษฐาน

คือไม่ยกบุคคล สถานที่ หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ อันเป็นสมมติบัญญัติเข้ามาประกอบความ มี ๘๒,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ แบ่งออกเป็น ๗ คัมภีร์ คือ *ธัมมสังคณี วิภังค์ ธาตุกถา ปุคคลบัญญัติ กถาวัตถุ ยมก* และ*ปัฏฐาน* โดยพระไตรปิฎกของไทยเราจัดพิมพ์เป็น ๑๒ เล่มหนังสือ ในจำนวน ๔๕ เล่ม ได้แก่พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๔ ถึงเล่มที่ ๔๕

พระไตรปิฎก จัดเป็นหนึ่งในพระสัทธรรม ๓ คือปริยัตติสัทธรรมที่ประมวลไว้ซึ่งนวังคสัตถุศาสน์ทั้งหมด เป็นปทัฏฐานให้เกิดปฏิปัตติสัทธรรม คือศีล สมาธิ ปัญญา และนำไปสู่การบรรลุปฏิเวธสัทธรรม คือมรรค ผล นิพพานในที่สุด ดังนั้น จึงถือว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งในทางพระพุทธศาสนา ดังพระปรารภของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสน์ วาสโน) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ในคราวจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ ความว่า

> *"พระไตรปิฎกเป็นพระคัมภีร์ที่รวบรวมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่พระอรหันตสาวกได้รับภารธุระสั่งสอนสืบต่อกันมา เป็นพระคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนา เท่ากับเป็นสัญลักษณ์ของพระบรมศาสดา พระภิกษุสามเณรและพุทธศาสนิกชนผู้สนใจพระพุทธศาสนามีความจำเป็นต้องศึกษาหาความรู้จากพระไตรปิฎก เพราะฉะนั้น คัมภีร์พระไตรปิฎกนี้พระเถรานุเถระแต่ปางก่อนจึงได้ช่วยกันรักษาสืบต่อกันมา ในการสร้างวัดวาอารามสมัยก่อนนั้น จะต้องสร้างหอไตรประจำวัด ซึ่งเป็นที่เก็บรักษาพระไตรปิฎกอันประกอบด้วยคัมภีร์ใบลาน พระภิกษุสามเณรผู้บวชในพระพุทธศาสนาจะเป็นศาสนทายาท ก็จำเป็นต้องศึกษาภาษาบาลีอันเป็นภาษาที่จารึกในคัมภีร์พระไตรปิฎก พร้อมทั้งอรรถกถา ฎีกา โยชนา สัททาวิเสส อันเป็นคัมภีร์ประกอบเพื่อให้เข้าใจเนื้อความพระไตรปิฎกนั้น พระมหากษัตริย์ทรงนับถือพระพุทธศาสนาในปางก่อน*

จึงได้ให้พระภิกษุสามเณรได้ศึกษาเล่าเรียนหาความรู้ในพระไตรปิฎกนั้นๆ ให้แตกฉาน เพื่อนำเอาความรู้มาสั่งสอนแก่พุทธศาสนิกชน สำหรับในประเทศไทย พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะมาตลอดสาย และได้ทรงให้พระภิกษุสงฆ์ได้ศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมคือพระไตรปิฎกนี้สืบต่อกันมา ทรงถือเป็นพระราชกิจสำคัญ มีการสอบพระปริยัติธรรมเพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้แสดงความรู้ที่ได้ศึกษาพระไตรปิฎกนั้นๆ และทรงปูนบำเหน็จความสามารถแก่พระภิกษุสามเณรผู้สอบไล่ได้พระปริยัติธรรม ซึ่งทุกวันนี้ได้ขยายวงกว้างออกมาเป็นการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม แผนกบาลีสนามหลวง ตลอดจนพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ให้พระภิกษุสามเณรผู้ทรงความรู้ทำการสังคายนาพระไตรปิฎก ถือเป็นการทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอันยิ่งใหญ่..."

พระไตรปิฎกของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทได้รับการนำสืบๆ กันมาด้วย*ภาษามคธ* หรือ*ภาษาบาลี* อันหมายถึงภาษาที่รักษาไว้ซึ่งพระพุทธพจน์ โดยวิธีมุขปาฐะหรือมุขบาฐ คือวิธีทรงจำนำสืบต่อ ๆ กันด้วยการสาธยายท่องจำกัน สั่งสอนกันจากปากสู่ปาก หรือวิธีบอกเล่ากล่าวสอนจากอาจารย์สู่ศิษย์โดยโวหารต่างๆ เป็นเวลาถึง ๔ พุทธศตวรรษ จึงได้รับการจารึกเป็นลายลักษณ์อักษรลงในใบลานในคราวสังคายนาครั้งที่ ๕ ในประเทศศรีลังกา เมื่อพุทธศักราช ๔๓๓ ตลอดระยะเวลาดังกล่าวนี้ ถ้าในสมัยใดมีความฟั่นเฝือเลอะเลือนจำกันมาผิด มีข้อบกพร่องผิดพลาดอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือมีคำสอนของลัทธิอื่นเข้ามาปะปนในพระไตรปิฎก อันเป็นเหตุให้พระสงฆ์ประพฤติผิดหลักพระธรรมวินัย บรรดาพระอรหันต์หรือพระมหาเถระในยุคสมัยนั้นๆ ก็จะถือเอาเป็นภารธุระดำเนินการประชุมพระสงฆ์ทำสังคายนาเพื่อสอบทานสวดรับรองความถูกต้องพร้อมกันเป็นครั้ง ๆ โดยประวัติการทำสังคายนานั้น สามครั้งแรกทำในประเทศอินเดีย ครั้งที่ ๔ และครั้งที่ ๕

ทำในประเทศศรีลังกา ซึ่งในการทำสังคายนาครั้งที่ ๕ นี้เอง พระเถระสังคีติกาจารย์ทั้งหลายได้คำนึงถึงว่า *"ในอนาคต กุลบุตรคงมีศรัทธาน้อยลง และปัญญาที่จะทรงจำพระธรรมวินัยสืบอายุพระพุทธศาสนาคงน้อยลงด้วย ควรที่คณะสงฆ์จะสังคายนาพระธรรมวินัยแล้วลงบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร"* เพราะประจักษ์ที่พวกทมิฬไม่นับถือพระพุทธศาสนา ซึ่งปกครองประเทศศรีลังกาแล้วทำให้เกิดภัยพิบัติอย่างใหญ่หลวงต่อพระพุทธศาสนา เป็นเหตุให้พระภิกษุสาวกทั้งหลายต่างพากันปลีกตนไปอยู่ตามป่าเขาอย่างลำเค็ญ มีความฝืดเคืองด้วยภิกษาหาร ต้องอดทนอยู่อย่างลำบากถึง ๑๒ ปี แต่ท่านเหล่านั้นหาคำนึงถึงความลำบากทางกายของตนไม่ ต่างช่วยกันทรงจำพระไตรปิฎกท่านละหนึ่งนิกายบ้าง สองนิกายบ้าง ถึงแม้ไม่มีอะไรจะฉันเป็นภัตตาหาร ก็ฉันใบไม้แทน เพื่อให้ร่างกายมีกำลังทรงอยู่เพียงเพื่อสาธยายท่องบ่นทบทวนพระไตรปิฎกที่ทรงจำไว้นั้น ทั้งนี้เพื่อมิให้พระไตรปิฎกที่ทรงจำไว้นั้นสูญไปพร้อมกับชีวิตของท่าน เพราะขณะนั้นพระภิกษุสาวกที่ทรงจำพระไตรปิฎกได้มีจำนวนน้อยเต็มที บางท่านเกิดเตโชธาตุในท้องกำเริบก็ต้องนอนเอาทรายกลบท้อง เพื่อให้ดูดความร้อนจากร่างกายแล้วสาธยายทบทวนพระไตรปิฎกนั้นมิให้ลืมเลือนสูญหายไป เมื่อได้ประจักษ์ชัดถึงการทรงจำพระไตรปิฎกด้วยวิธีมุขปาฐะว่าไม่อาจจะรักษาพระไตรปิฎกไว้ได้ต่อไป จึงได้มีมติจารึกพระไตรปิฎกลงในใบลานเป็นลายลักษณ์อักษรด้วยภาษามคธ พร้อมทั้งจารึกอรรถกถา (คัมภีร์อธิบายความแห่งพระไตรปิฎก) ด้วยภาษาสิงหล แล้วนำสืบเผยแผ่ไปยังประเทศต่างๆ ที่นับถือพระพุทธศาสนา และต่อมาเมื่อวิทยาการด้านการพิมพ์เจริญขึ้น ได้มีการพิมพ์พระไตรปิฎกเป็นรูปเล่มหนังสือ โดยใช้อักษรของประเทศนั้น ๆ จึงปรากฏเป็นพระไตรปิฎกฉบับอักษรสิงหล ฉบับอักษรเทวนาครี ฉบับอักษรพม่า ฉบับอักษรขอม ฉบับอักษรไทย ฉบับอักษรโรมัน ฉบับอักษรมอญ เป็นต้น และเมื่อจะจัด

พิมพ์หรือจัดสร้างซ้ำแต่ละครั้งเนื่องในวโรกาสสำคัญๆ ก็จะมีการสังคายนาตรวจชำระสอบทานเพื่อคงความบริสุทธิ์บริบูรณ์โดยการนำคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับอักษรต่าง ๆ มาเทียบเคียงกัน ตรวจสอบให้ลงกันสมกันเป็นสำคัญ โดยมีการจัดทำเครื่องหมายวรรคตอน จัดทำเชิงอรรถแสดงปาฐะที่ต่างกัน พร้อมทั้งจัดทำดัชนีคือปทานุกรม นามานุกรม คาถานุกรม และธัมมประเภทแสดงลำดับหมวดธรรม เพื่อสะดวกในการสืบค้นดังที่ปรากฏในปัจจุบัน

สำหรับประเทศไทย ได้นำพระไตรปิฎกจากประเทศศรีลังกามาสืบทอดศึกษาเล่าเรียนกันโดยลำดับ โดยในส่วนที่เกี่ยวกับการสังคายนาตรวจชำระสอบทานพระไตรปิฎกในประเทศไทย มีประวัติการดำเนินงานในแต่ละยุคสมัยที่พระบุรพมหากษัตริย์ไทยผู้ทรงเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภกและทรงเป็นพุทธมามกะ ทรงโปรดฯ รับไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ ดังปรากฏตามหลักฐานที่บันทึกไว้ ดังนี้

ในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราชแห่งเชียงใหม่ ได้มีการสังคายนาพระไตรปิฎกจารึกลงในใบลานด้วยอักษรธรรมล้านนาขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อพุทธศักราช ๒๐๒๐ ต่อมา ในสมัยกรุงธนบุรีเป็นราชธานี สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ภายหลังจากที่ทรงกู้อิสรภาพจัดการบ้านเมืองไทยเสร็จแล้ว ทรงใฝ่พระทัยในการพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ทรงปรารภว่าพระไตรปิฎกกระจัดกระจายเสียหายไปมาก จึงทรงโปรดฯ ให้อัญเชิญพระไตรปิฎกจากเมืองนครศรีธรรมราชซึ่งมีความสมบูรณ์มารวบรวมไว้ที่กรุงธนบุรี เมื่อพุทธศักราช ๒๓๑๓

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี เมื่อพุทธศักราช ๒๓๓๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ ทรงโปรดฯ ให้รวบรวมคัมภีร์พระไตรปิฎกในส่วนที่กระจัดกระจายให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นแล้วทรงอาราธนาพระเถรานุเถระและเชิญราชบัณฑิตผู้ทรงความรู้ ให้ทำการสังคายนาตรวจ

ชำระพระไตรปิฎก แล้วทรงโปรดฯ ให้ช่างคัดลอกจำลองพระไตรปิฎกพร้อมทั้งอรรถกถาและฎีกาจารึกด้วยอักษรขอมลงในใบลาน จำนวน ๓,๗๘๖ ผูก พร้อมทั้งปิดทองหีบ ปกหน้า ปกหลัง และกรอบ เรียกว่า *พระไตรปิฎกฉบับทอง* ต่อมา พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ทรงโปรดฯ ให้มีการซ่อมส่วนคัมภีร์พระไตรปิฎกที่ชำรุดให้สมบูรณ์ และทรงโปรดฯ ให้สร้างฉบับใหม่ขึ้นมาอีก เรียกว่า *ฉบับรดน้ำแดง* แม้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ก็ทรงโปรดฯ ให้สร้างคัมภีร์พระไตรปิฎก ๕ ฉบับ มี*ฉบับรดน้ำเอก ฉบับเทพชุมนุม* เป็นต้น พร้อมทั้งทรงโปรดฯ ให้อาราธนาพระมหาเถระเข้าไปถวายพระธรรมเทศนาในพระบรมมหาราชวัง โดยให้เรียบเรียงพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกา เป็นสำนวนพระธรรมเทศนา และในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ก็ทรงโปรดฯ ให้สร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกที่ขาดหายไปให้ครบสมบูรณ์ พร้อมทั้งทรงโปรดฯ ให้สร้างฉบับใหม่ขึ้นมาอีก เรียกว่า *ฉบับล่องชาด*

พระไตรปิฎกทั้ง ๔ รัชสมัยแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ดังกล่าวมานี้ยังเป็นภาษาบาลีอักษรขอม ดังนั้น ในปีพุทธศักราช ๒๔๓๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ จึงทรงโปรดฯ ให้มีการสังคายนาชำระพระไตรปิฎกและปริวรรตบาลีอักษรขอมเป็นบาลีอักษรไทย และทรงโปรดฯ ให้จัดพิมพ์เป็นเล่มหนังสือขึ้นเป็นครั้งแรก จำนวน ๓๙ เล่ม รวม ๑,๐๐๐ ชุด เพื่อฉลองในวโรกาสที่ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๒๕ ปี

ต่อมา พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ทรงมีพระราชประสงค์อุทิศพระราชกุศลถวายแด่พระบรมเชษฐาธิราช พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ จึงทรงโปรดฯ ให้มีการตรวจชำระต้นฉบับที่ขาดหายไปเพิ่มอีกจากที่มีอยู่ ๓๙ เล่ม และจัดพิมพ์เป็น ๔๕ เล่ม จบบริบูรณ์ เพื่อให้เท่ากับจำนวนพรรษาที่พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญ

พุทธกิจ การตรวจชำระพระไตรปิฎกครั้งนี้คณะสงฆ์กระทำอย่างโอฬารยิ่ง โดยปรับปรุงแก้ไขเครื่องหมายวรรคตอน ใช้เครื่องหมายพินทุแทนยามักการ เริ่มจัดทำตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๔๖๘ จนถึงปีพุทธศักราช ๒๔๗๓ จึงแล้วเสร็จ และเรียกชื่อพระไตรปิฎกฉบับนี้ว่า **สฺยามรฏฺฐสฺส เตปิฏกำ** : *พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ* พิมพ์จำนวน ๑,๕๐๐ ชุด ซึ่งนับเป็นครั้งแรกที่ได้มีการจัดพิมพ์คัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับอักษรไทยครบสมบูรณ์ และพระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐนี้ได้มีการพิมพ์ซ้ำสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม พระไตรปิฎกที่ได้รับการตรวจชำระและจัดพิมพ์ทั้งหมดนับแต่สมัยโบราณมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๗ เป็นภาษาบาลีหรือภาษามคธ แม้จะได้มีการแปลเป็นภาษาไทยมาช้านานแล้วตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา แต่ก็ยังมิได้มีการแปลอย่างเป็นทางการในนามของคณะสงฆ์ จึงต่อมา ในปีพุทธศักราช ๒๔๘๓ คณะสงฆ์โดยได้รับพระบรมราชูปถัมภ์จากพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘ ได้ประชุมกันดำเนินการแปลพระไตรปิฎกภาษาบาลีเป็นภาษาไทยบริบูรณ์และจัดพิมพ์เป็นครั้งแรก เรียกว่า **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง** โดยแปลตามความในพระไตรปิฎกภาษาบาลี แล้วพิมพ์เป็นเล่ม ๒,๕๐๐ ชุด ชุดละ ๘๐ เล่ม เพื่อให้เท่ากับจำนวนพระชนมายุของพระพุทธเจ้าส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งแปลเป็นสำนวนเทศนา โดยถือเอาพระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสยามรัฐเป็นต้นฉบับ พิมพ์ลงในใบลาน ๑,๒๕๐ กัณฑ์ เพื่อให้เท่ากับจำนวนพระอรหันตสาวกในครั้งพุทธกาลที่มาเฝ้าพระพุทธเจ้าโดยมินัดหมายเพื่อประชุมฟังพระโอวาทปาติโมกข์ในคราวจาตุรงคสันนิบาต ดิถีเพ็ญแห่งมาฆมาส อนึ่ง การแปลและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกครั้งนี้กระทำเพื่อเป็นการเฉลิมฉลองในโอกาสที่พระพุทธศาสนาได้ดำรงมั่นมาครบ ๒๕ พุทธศตวรรษ อีกส่วนหนึ่งด้วย

พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวงนี้ คณะสงฆ์ได้ดำเนินการตรวจชำระจัดพิมพ์สืบต่อมาเนื่องในวโรกาสสำคัญอีก ๓ วาระ รวมเป็น ๔ วาระด้วยกัน

กล่าวคือ วาระที่ ๒ พิมพ์ในปีพุทธศักราช ๒๕๑๔ เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช เนื่องในมหามงคลวโรกาสที่ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๒๕ ปี จำนวน ๒,๐๐๐ ชุด ชุดละ ๔๕ เล่ม วาระที่ ๓ พิมพ์ในปีพุทธศักราช ๒๕๒๑ จำนวน ๒,๐๐๐ ชุด และวาระที่ ๔ พิมพ์ในปีพุทธศักราช ๒๕๒๕ จำนวน ๓,๐๐๐ ชุด เนื่องในวโรกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบ ๒๐๐ ปี

ปีพุทธศักราช ๒๕๒๘ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ทรงมีพระราชดำริว่า *พระพุทธวจนะอันเรียกว่าพระไตรปิฎกย่อมเป็นหนังสือที่ประมวลพระธรรมวินัยของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งยังบริบูรณ์และตั้งมั่นอยู่ตราบใด ก็ย่อมเป็นหลักของพุทธบริษัทที่จะปฏิบัติให้เป็นสัมมาปฏิบัติ ถึงความงอกงามรุ่งเรืองอยู่ตราบนั้น* จึงทรงมีพระราชศรัทธาเลื่อมใสพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ในการสังคายนาพระไตรปิฎกถวายตามที่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสน์ วาสโน) สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก ถวายพระพร เนื่องในมงคลดิถีที่มีพระชนมพรรษาจะบรรจบ ๕ รอบนักษัตร ในวันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๓๐ และมีพระบรมราชโองการประกาศขออาราธนาสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก สมเด็จพระราชาคณะ พระราชาคณะ พระสงฆ์เปรียญธรรมพร้อมด้วยศาสนบัณฑิต เป็นภารธุระดำเนินการสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎกให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี เพื่อความเจริญรุ่งเรืองสถาพรแห่งพระบวรพุทธศาสนาสืบไป

การสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎกเนื่องในมหามงคลวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๕ รอบนักษัตร ในปีพุทธศักราช ๒๕๓๐ นี้ คณะสงฆ์ได้มอบให้กระทรวงศึกษาธิการโดยกรมการศาสนา ซึ่งเป็นหน่วยงานที่รับสนองงานคณะสงฆ์ขณะนั้นเป็นผู้รับผิดชอบโครงการ โดยรัฐบาลซึ่งมี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เป็น

นายกรัฐมนตรีขณะนั้นได้จัดสรรงบประมาณอุดหนุน และได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกอบพระราชพิธีพระฤกษ์ ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม แล้วได้ดำเนินการสังคายนาตรวจชำระในรูปของคณะกรรมการ ประกอบด้วย คณะกรรมการสังคีติการกสงฆ์ คณะกรรมการปาลิวิโสธกะ คณะกรรมาธิการแห่งสังคีติการกสงฆ์ คณะกรรมการศาสนบัณฑิต ทั้งฝ่ายบรรพชิตและฝ่ายคฤหัสถ์ และคณะกรรมการดำเนินการและประสานงาน และมีสังฆานุมัติให้ใช้ตำหนักสมเด็จ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ เป็นสถานที่ตรวจชำระ โดยนำพระไตรปิฎกที่ได้ดำเนินการจัดพิมพ์เป็นฉบับหลวงแล้วนั้นมาตรวจสอบให้มีความถูกต้องทั้งฉบับภาษาบาลีและฉบับภาษาไทย กล่าวคือ ในส่วนของฉบับภาษาบาลี ได้ใช้ **พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสยามรัฐ** เป็นต้นฉบับสอบเทียบกับพระไตรปิฎกฉบับอื่นๆ โดยได้ตั้งข้อ ย่อหน้า ยกหัวข้อสูตรหรือมาติกาให้เห็นชัดเจน และได้อ้างหน้าคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ ฉบับฉัฏฐสังคีติ (อักษรพม่า) ฉบับอักษรเทวนาครี และฉบับอักษรโรมัน ในบรรทัดแรกของหน้านั้นๆ เพื่อสะดวกต่อการค้นคว้าของนักศึกษา รวมทั้งบอกเลขบรรทัดแต่ละหน้าของพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีนี้ไว้ด้วย สำหรับฉบับภาษาไทย ได้นำ **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง** มาเป็นต้นฉบับในการตรวจสอบพิจารณาสำนวนแปล

การดำเนินการสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎกตามที่กล่าวมานี้ได้แล้วเสร็จทันพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบนักษัตร และเรียกชื่อพระไตรปิฎกฉบับนี้ว่า **ทยฺยรฏฺฐสฺส สงฺคีติเตปิฏกำ ๒๕๓๐ พุทฺธวสฺเส** : *พระไตรปิฎกฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐* โดยจัดพิมพ์ฉบับภาษาบาลีจำนวน ๑,๐๐๐ ชุด และจัดพิมพ์ฉบับภาษาไทย จำนวน ๓,๐๐๐ ชุด

ต่อมา พระไตรปิฎกฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ ทั้งภาษาบาลีและภาษาไทยดังกล่าวนี้ได้มีพุทธศาสนิกชนผู้มีจิตศรัทธา

สร้างถวายวัดจนหมดลง โดยเหตุที่พระไตรปิฎกนั้นเป็นพระคัมภีร์ที่มีความสำคัญ **คณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคม**จึงเตรียมการที่จะจัดพิมพ์ซ้ำ แต่เพื่อให้เป็นไปตามประเพณีที่ทำกันมา คือก่อนจะจัดพิมพ์พระไตรปิฎกแต่ละครั้งต้องมีการประชุมสงฆ์ผู้ทรงความรู้และศาสนบัณฑิตตรวจชำระสอบทานความถูกต้องในเบื้องต้น กอปรกับได้พิจารณาเห็นว่าพระไตรปิฎกฉบับสังคายนาฯ ในส่วนภาษาบาลีนั้น แม้จะดำเนินการตรวจชำระจากคณะกรรมการสังคีติการกสงฆ์ในครั้งนั้นมาแล้ว แต่ก็ยังมีปาฐะที่บกพร่องผิดพลาดอยู่บ้างในบางเล่ม บางสูตร บางข้อ ทั้งนี้เพราะมีข้อจำกัดด้านเวลาและขั้นตอนการจัดพิมพ์เป็นสำคัญ แม้ในส่วนฉบับภาษาไทยก็ปรากฏว่าสูตรเดียวกันซึ่งมีบทพระบาลีเหมือนกัน หรือข้อความพระบาลีอย่างเดียวกันแต่ปรากฏต่างที่กัน กลับมีข้อความสำนวนแปลที่ไม่ลงกันสมกัน เป็นต้น ทั้งนี้เพราะเกิดจากคณะกรรมการแปลมีหลายชุดจึงแปลสำนวนต่างกัน แต่เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่า พระไตรปิฎกนั้นเป็นพระคัมภีร์สำคัญในพระพุทธศาสนาสำหรับศึกษาค้นคว้าอ้างอิงของพุทธบริษัท หาใช่เป็นหนังสืออ่านทั่วไปไม่ แม้จะเป็นฉบับภาษาไทยก็ควรที่จะมีเอกภาพในด้านสำนวนคำแปลที่เป็นแบบอย่างและมีมาตรฐานเป็นที่ยอมรับของบัณฑิตชน ดังนั้น เพื่อให้การจัดพิมพ์พระไตรปิฎกเผยแพร่ในปัจจุบันมีข้อบกพร่องผิดพลาดน้อยที่สุด คณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคมจึงแต่งตั้งคณะกรรมการสอบทานต้นฉบับพระไตรปิฎกฉบับสังคายนา ซึ่งคณะกรรมการดังกล่าวนี้ได้มีฉันทานุมัติชำระสอบทานต้นฉบับพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนา ทั้ง ๔๕ เล่ม เป็นอันดับแรก โดยกำหนดแนวทาง คือ ให้สอบทานคำแปลของพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนาให้ถูกต้องสมบูรณ์ มิให้ตกหล่นคลาดเคลื่อนจากบทปาฐะในพระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสังคายนา หากพบว่าตกหล่น ก็แปลเพิ่มให้สมบูรณ์ หากพบว่าคลาดเคลื่อน ก็แปลให้ถูกต้องตามนัยอรรถกถา และหากพบว่าสำนวนคำแปลของสูตรใด หรือข้อใดที่ปรากฏหลายที่ทั้งในเล่มเดียวกันหรือ

ต่างเล่มไม่ตรงกัน ซึ่งเมื่อเทียบเคียงกับฉบับภาษาบาลีแล้วปรากฏว่ามีข้อความพระบาลีอย่างเดียวกัน ก็ปรับแก้สำนวนให้ตรงกัน เป็นต้น

คณะกรรมการดังกล่าวนี้ได้เพียรพยายามดำเนินการตรวจสอบต้นฉบับพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนาสำเร็จเพียงขั้นตอนการสอบทานคำแปลมิให้ตกหล่นจากต้นฉบับภาษาบาลี โดยมิได้ปรับแก้สำนวนคำแปลที่ลักลั่นกันในบางสูตรให้ลงกันสมกัน จึงต่อมา คณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคมได้มีมติให้ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๙, ราชบัณฑิต) วัดราชโอรสาราม รับเป็นภารธุระดำเนินการสานต่อในขั้นตอนที่เหลือให้สำเร็จเรียบร้อย ซึ่งในเบื้องต้น พระธรรมกิตติวงศ์ ได้นำต้นฉบับพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนา ที่คณะกรรมการดังกล่าวได้สอบทานคำแปลกับฉบับภาษาบาลีไว้แล้วนั้นมาให้คณะศิษย์ดำเนินการบันทึกข้อมูลลงในคอมพิวเตอร์เพื่อให้เกิดความสะดวกในการปรับแก้สำนวนและการเชื่อมโยงข้อมูลแล้วได้ศึกษาการใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์เพื่อที่จะได้ดำเนินการปรับแก้สำนวนคำแปลในเครื่องคอมพิวเตอร์ด้วยตนเอง อันเป็นการลัดขั้นตอนที่ไม่ต้องพิมพ์ข้อมูลออกมาเป็นปรู๊ฟเพื่อตรวจและสั่งแก้ ซึ่งช่วยประหยัดทั้งด้านเวลาและวัสดุประกอบการพิมพ์ พร้อมทั้งได้เตรียมรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับพระไตรปิฎกภาษาไทยจากแหล่งต่างๆ ที่พระโบราณาจารย์ได้แปลไว้ เช่น พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวงและฉบับอื่นๆ เพื่อจัดหามาเป็นอุปการะสอบทานเทียบเคียงประกอบการปรับแก้สำนวนคำแปล และที่สำคัญ ได้นำคัมภีร์อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่นายพร รัตนสุวรรณ ได้ประชุมศาสนบัณฑิตตรวจชำระและจัดพิมพ์อย่างครบบริบูรณ์มาเป็นอุปกรณ์ประกอบการปรับแก้สำนวนคำแปลให้ถูกต้องตามพุทธาธิบาย นอกจากนี้ยังได้จัดหาซีดีรอมพระไตรปิฎกฉบับคอมพิวเตอร์ที่มหาวิทยาลัยมหิดลจัดทำไว้มาสืบค้นข้อความพระบาลีที่ซ้ำกันเพื่อจะได้ปรับสำนวนคำแปลให้เป็นเอกภาพกันอีกด้วย เมื่อเสร็จขั้นตอนการบันทึกข้อมูลดังกล่าวแล้ว จึงได้ดำเนินการ

ปรับแก้ข้อมูลสำนวนคำแปลพระไตรปิฎกภาษาไทยในเครื่องคอมพิวเตอร์ไปตามลำดับเล่ม จนแล้วเสร็จทั้ง ๔๕ เล่ม พร้อมที่จะให้พิสูจน์อักษรก่อนเสนออนุมัติจัดพิมพ์ แต่ได้พิจารณาเห็นว่า พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวงและฉบับสังคายนาที่พระโบราณาจารย์ได้แปลและจัดทำไว้นั้น มิได้ทำเชิงอรรถคือคำอธิบายศัพท์หรือข้อความที่ยากต่อความเข้าใจไว้ ดังนั้น เพื่อเอื้อประโยชน์ ในการอ่านพระไตรปิฎกให้เข้าใจสำหรับประชาชนทั่วไปและสามารถเป็นแหล่งค้นคว้าอ้างอิงที่ถูกต้องอันเหมาะแก่ยุคสมัยปัจจุบันที่เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ จึงได้เพิ่มขั้นตอนการจัดทำเชิงอรรถขึ้นโดยกำหนดแนวทางในการจัดทำ คือทำคำอธิบายเฉพาะคำศัพท์วิชาการทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกซึ่งแปลทับศัพท์ไว้หรือข้อความที่ยากต่อความเข้าใจ โดยตรวจดูคำอธิบายจากคัมภีร์อรรถกถาภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาฯ ที่อธิบายหรือแยกประเภทศัพท์หรือข้อความแห่งพระบาลีนั้นๆ เป็นเบื้องต้นแล้วแปลสรุปความเป็นภาษาไทยที่กะทัดรัด พร้อมทั้งอ้างอิงคัมภีร์อรรถกถาเป็นอักษรย่อและบอกเล่มหรือหน้าไว้ในวงเล็บเพื่อประโยชน์ในการสืบค้นอ้างอิงของผู้ต้องการหลักฐานอ้างอิงหรือต้องการศึกษาพระพุทธศาสนาชั้นสูง ในกรณีคำแปลภาษาไทยที่ไม่นิยมใช้ซึ่งเกรงว่าคนทั่วไปอ่านแล้วไม่เข้าใจและต้องเสียเวลาเปิดดูความหมายในพจนานุกรม โดยที่คัมภีร์อรรถกถาก็ไม่ได้ให้คำอธิบายไว้ เช่น คำว่า *ทิม* ซึ่งหมายถึงศาลาแถวหรือห้องแถวสำหรับเป็นที่พักหรือเก็บของ ก็ได้ทำเชิงอรรถไว้โดยอ้างที่มาจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน หรืออธิบายเพิ่มเติมตามสมควร พร้อมทั้งบอกหน้ากำกับไว้เพื่อการสืบค้น เป็นต้น ซึ่งขั้นตอนการจัดทำเชิงอรรถพร้อมทั้งจัดหน้าวรรคตอนนี้ได้อาศัยความละเอียดและใช้เวลาในการจัดทำเป็นอย่างมาก

การจัดทำต้นฉบับพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนาฯ เพื่อเสนอจัดพิมพ์ดังกล่าวนี้ ได้ใช้เวลาในการดำเนินการจัดทำเป็นเวลานาน จึงแล้วเสร็จเป็นข้อมูลต้นฉบับอยู่ในคอมพิวเตอร์ ในส่วนของการจัดทำต้นฉบับ

พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสังคายนาฯ นั้นยังมิได้มีการตรวจชำระสอบทานแต่อย่างใด จนถึงปีพุทธศักราช ๒๕๔๘ **คณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคม** ปรารภเหตุที่พระมหากษัตริย์ไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันทรงดำรงอยู่ในฐานะองค์เอกอัครศาสนูปถัมภกและทรงเป็นพุทธมามกะ พระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์อันเกี่ยวเนื่องกับการพระพุทธศาสนานอกจากจะทรงอุปถัมภ์พระสงฆ์ให้สามารถบริหารงานปกครอง งานการศาสนศึกษา งานเผยแผ่ งานสาธารณูปการ งานสาธารณสงเคราะห์ และงานการศึกษาสงเคราะห์อย่างมีประสิทธิภาพแล้ว พระราชกรณียกิจอันเกี่ยวเนื่องกับการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาอีกส่วนหนึ่ง ก็คือทรงโปรดฯ ให้มีการตรวจชำระจัดพิมพ์พระไตรปิฎก ซึ่งพระราชกรณียกิจส่วนนี้ได้อำนวยผลให้พระสงฆ์และประชาชนมีหลักในการศึกษา ปฏิบัติ และเผยแผ่พระพุทธศาสนาอันก่อให้เกิดความดำรงมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนาคู่กับชาติไทยตราบเท่าทุกวันนี้ ดังนั้น ในมหามงคลโรกาสที่ **พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรรามาธิบดี จักรีนฤบดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ได้เสด็จเฉลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์แห่งราชอาณาจักรไทย ตั้งแต่วันที่ ๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๘๙ นับเวลาถึงปัจจุบัน เป็นปีที่ ๖๐** สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารพระองค์ได้เสด็จดำรงสยามรัฐสีมาราชอาณาจักร ทรงประพฤติปฏิบัติพระองค์มั่นคงอยู่ในทศพิธราชธรรมและจักรวรรดิวัตร ประสิทธิ์ประสาทความไพบูลย์รุ่งเรืองวัฒนาสถาพร ทรงพระมหากรุณาแก่พสกนิกรถ้วนหน้า คณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคม สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณที่มีต่อพสกนิกร ประเทศชาติและพระพุทธศาสนา จึงมีมติให้จัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีและฉบับภาษาไทย เพื่อเป็นการเฉลิมพระบุญญาธิการและเฉลิมพระเกียรติคุณพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และเพื่อเป็นการสืบสานพระไตรปิฎกให้เป็น

หลักสำคัญของพระพุทธศาสนาในการศึกษาสัมมาปฏิบัติของพุทธบริษัท ซึ่งกิจกรรมส่วนนี้นับเป็นหนึ่งในแปดกิจกรรมเฉลิมพระเกียรติ ในวโรกาสมหามงคลสมัยที่ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ในปีพุทธศักราช ๒๕๔๙

ในการประชุมมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๒๗/๒๕๔๘ เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๔๘ มหาเถรสมาคมได้มีมติเห็นชอบแต่งตั้งคณะกรรมการพิจารณาต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีและฉบับภาษาไทยเฉลิมพระเกียรติฯ ประกอบด้วยบรรพชิต ๔๑ รูป คฤหัสถ์ ๔ คน รวม ๔๕ รูป/คน โดยมี สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ ป.ธ. ๙) วัดสระเกศ ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช เป็นประธานกรรมการ พระพรหมมุนี (จุนท์ พุรหฺมคุตฺโต ป.ธ. ๙) วัดบวรนิเวศวิหาร พระพรหมเวที (สนิท ชวนปญฺโญ ป.ธ. ๙) วัดไตรมิตรวิทยาราม เป็นรองประธานกรรมการ และพระราชสุธี (โสภณ โสภณจิตฺโต ป.ธ. ๙) วัดเทวราชกุญชร เป็นเลขานุการ ซึ่งต่อมา เมื่อวันที่ ๘ สิงหาคม ๒๕๔๙ คณะกรรมการ ฯ นี้ได้ประชุมพิจารณาแนวทางในการดำเนินงานจัดพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาบาลีและภาษาไทยเฉลิมพระเกียรติฯ และได้ข้อสรุปเป็นแนวปฏิบัติว่า ในการดำเนินงานตรวจชำระพระไตรปิฎกภาษาบาลี ให้นำพระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสังคายนา พุทธศักราช ๒๕๓๐ เป็นต้นฉบับในการตรวจชำระ และให้นำพระไตรปิฎกฉบับอื่นๆ มาเทียบเคียงโดยให้ทำเชิงอรรถในปาฐะที่ต่างกันไว้ ส่วนการตรวจชำระพระไตรปิฎกภาษาไทย ให้นำต้นฉบับพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนาฯ ที่พระธรรมกิตติวงศ์และคณะได้จัดทำไว้แล้วตามมติมหาเถรสมาคม มาตรวจสอบคำแปลและจัดทำหัวข้อให้ตรงกันกับพระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสังคายนาฯ ที่คณะกรรมการตรวจชำระแล้ว ทั้งนี้ประธานคณะกรรมการฯ ได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณะทำงานกองงานพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฯ เป็น ๓ กอง คือ

๑. คณะทำงานกองงานพระวินัยปิฎก จำนวน ๒๕ รูป/คน มี พระธรรมคุณาภรณ์ (เอื้อน หาสธมฺโม ป.ธ. ๙, Ph.D.) วัดสามพระยา เป็น ประธาน

๒. คณะทำงานกองงานพระสุตตันตปิฎก จำนวน ๑๙ รูป มี พระวิสุทธิวงศาจารย์ (วิเชียร อโนมคุโณ ป.ธ. ๙, พธ.ด. กิตติมศักดิ์) วัด ปากน้ำ เป็นประธาน

๓. คณะทำงานกองงานพระอภิธรรมปิฎก จำนวน ๒๑ รูป/คน มี พระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม ป.ธ. ๙, Ph.D.) วัดพิชยญาติการาม เป็น ประธาน

ในการพิจารณาตรวจต้นฉบับพระไตรปิฎกภาษาบาลีนั้น ได้นำ พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับอื่นๆ ทั้งในและต่างประเทศมาเทียบเคียง ตรวจสอบทำเชิงอรรถในปาฐะที่ต่างกัน จำนวน ๗ ฉบับ ประกอบด้วย พระไตรปิฎกบาลี อักษรไทย ๓ ฉบับ คือ (๑) ทยฺยรฏฺฐสฺส สงฺคีติเตปิฎกำ (๒๕๓๐ พุทฺธวสฺเส) (๒) สฺยามรฏฺฐสฺส เตปิฎกำ (๒๕๒๕ พุทฺธวสฺเส) (๓) มหาจุฬาเตปิฎกำ (อนุสฺสรณียำ ๒๕๐๐ พุทฺธวสฺเส) และพระไตรปิฎก บาลีอักษรต่างประเทศ ๔ ฉบับ คือ (๑) ฉฏฺฐสงฺคีติเตปิฎกำ (พระไตรปิฎก บาลีอักษรพม่า ฉบับฉัฏฐสังคายนา พิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๘) (๒) อิงฺคลิสเตปิฎกำ (พระไตรปิฎกบาลีอักษรโรมัน ฉบับสมาคมบาลีปกรณ์) (๓) สีหฬเตปิฎกำ (พระไตรปิฎกบาลีอักษรสิงหล) (๔) นาลนฺทาเทวนาครีปาลิเตปิฎกำ (พระ ไตรปิฎกบาลีอักษรเทวนาครี ฉบับมหาวิทยาลัยนาลันทา)

คณะทำงานแต่ละกองงานได้เพียรพยายามพิจารณาตรวจต้นฉบับ พระไตรปิฎกทั้งภาษาบาลีและภาษาไทยตามที่ได้รับมอบหมายอย่างเต็ม กำลังความสามารถ เริ่มตั้งแต่เดือนกันยายน พุทธศักราช ๒๕๔๙ เป็นต้นมา จึงทำให้การพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี และฉบับภาษาไทยเฉลิมพระเกียรติฯ สำเร็จลุล่วงด้วยดี

บัดนี้ การพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาบาลีและภาษาไทยเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในมหามงคลสมัยที่ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ได้บรรลุผลเสร็จสิ้นแล้ว นับว่าสำเร็จได้โดยอาศัยพระบารมีพระบรมเดชานุภาพแห่งองค์พระมหากษัตริยาธิราชกอปรด้วยความวิริยะอุตสาหะอุทิศเวลาเป็นพุทธบูชาของคณะกรรมการพระเถรานุเถระและศาสนบัณฑิตผู้ดำเนินการพิจารณาตรวจต้นฉบับและความร่วมมือร่วมใจจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ขออานุภาพแห่งคุณพระศรีรัตนตรัยและอานุภาพแห่งกุศลเจตนาในการพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีและฉบับภาษาไทยเฉลิมพระเกียรติฯ ครั้งนี้ จงเป็นพลวปัจจัยดลบันดาลให้พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชสมเด็จพระบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระราชโอรส พระราชธิดาพร้อมทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ ทรงเจริญพระชนมายุยิ่งยืนนาน สถิตในไอศวรรยราชสมบัติ ทั้งสุขโสมนัสสวัสดีจงเกิดมีในที่ทุกสถาน ขอให้รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจงประสบความสำเร็จในการบริหารราชการแผ่นดิน ขออาณาประชาราษฎร์และสรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่าจงอยู่เย็นเป็นสุขภายใต้พระบรมโพธิสมภาร เจริญงอกงามในธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตลอดจิรัฐิติกาล เทอญ

สทา ทิปฺปตุ สทฺธมฺโม ตถาคตปฺปเวทิโต
ทสฺเสนฺโต สพฺพโลกสฺส อุชุมคฺคํ วิสุทฺธิยา.

ขอพระสัทธรรมที่พระตถาคตเจ้าทรงประกาศไว้ แสดงทางตรงเพื่อความบริสุทธิ์แก่โลกทั้งปวง จงรุ่งเรืองทุกเมื่อ เทอญ.

มหาเถรสมาคม

THE PAḶĪ ALPHABET
IN THAI AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

อ = a -า = ā ◌ิ = i ◌ี = ī ◌ุ = u ◌ู = ū เ- = e โ- = o

CONSONANTS WITH VOWEL "A"

ก = ka	ข = kha	ค = ga	ฆ = gha	ง = ṅa
จ = ca	ฉ = cha	ช = ja	ฌ = jha	ญ = ña
ฏ = ṭa	ฐ = ṭha	ฑ = ḍa	ฒ = ḍha	ณ = ṇa
ต = ta	ถ = tha	ท = da	ธ = dha	น = na
ป = pa	ผ = pha	พ = ba	ภ = bha	ม = ma

ย = ya ร = ra ล = la ว = va ส = sa ห = ha ฬ = ḷa ◌ं = ṃ

VOWELS IN COMBINATION

ก = ka	กา = kā	กิ = ki	กี = kī	กุ = ku	กู = kū	เก = ke	โก = ko
ข = kha	ขา = khā	ขิ = khi	ขี = khī	ขุ = khu	ขู = khū	เข = khe	โข = kho

FIGURES

๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๙	๐
1	2	3	4	5	6	7	8	9	0

ทยฺยรฏฺฐสฺส เตปิฏเก
สงฺเกตวิญฺญาปนำ

อิ.	=	อิงฺคลิสเตปิฏกำ
ฉ.	=	ฉฏฺฐสงฺคีติเตปิฏกำ
ทยฺ.	=	ทยฺยรฏฺฐสฺส สงฺคีติเตปิฏกำ (๒๕๓๐ พุทฺธวสฺเส)
เท.	=	นาลนฺทาเทวนาคริปาลิเตปิฏกำ
โป.	=	โปราณเตปิฏกำ
มหา.	=	มหาจุฬาเตปิฏกำ (อนุสฺสรณียำ ๒๕๐๐ พุทฺธวสฺเส)
สี.	=	สีหฬเตปิฏกำ
สฺยา.	=	สฺยามรฏฺฐสฺส เตปิฏกำ (๒๕๒๕ พุทฺธวสฺเส)

สุตฺตนฺตปิฏเก ขุทฺทกนิกายสฺส
มหานิทฺเทสปาลิยา
กิตฺตนปตฺตํ

มาติกา **องฺเก**

๑. อฏฺฐกวคฺโค

๑.	กามสุตฺตนิทฺเทโส	๑
๒.	คุหฏฺฐกสุตฺตนิทฺเทโส	๒๕
๓.	ทุฏฺฐฏฺฐกสุตฺตนิทฺเทโส	๖๘
๔.	สุทฺธฏฺฐกสุตฺตนิทฺเทโส	๙๒
๕.	ปรมฏฺฐกสุตฺตนิทฺเทโส	๑๑๓
๖.	ชราสุตฺตนิทฺเทโส	๑๓๐
๗.	ติสฺสเมตฺเตยฺยสุตฺตนิทฺเทโส	๑๕๖
๘.	ปสูรสุตฺตนิทฺเทโส	๑๘๒
๙.	มาคนฺทิยสุตฺตนิทฺเทโส	๒๐๕
๑๐.	ปุราเภทสุตฺตนิทฺเทโส	๒๓๖
๑๑.	กลหวิวาทสุตฺตนิทฺเทโส	๒๘๘
๑๒.	จูฬวิยูหสุตฺตนิทฺเทโส	๓๒๔
๑๓.	มหาวิยูหสุตฺตนิทฺเทโส	๓๔๗
๑๔.	ตุวฏกสุตฺตนิทฺเทโส	๓๘๖
๑๕.	อตฺตทณฺฑสุตฺตนิทฺเทโส	๔๖๒

มาติกา **องฺเก**

๑๖. สารีปุตฺตสุตฺตนิทฺเทโส ๕๑๖
ปทานุกฺกโม ๖๐๑
คาถานํ ปฐมปาทา ๖๒๕

สุตฺตนฺตปิฏเก ขุทฺทกนิกายสฺส
มหานิทฺเทสปาลิ

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

๑. อฏฺฐกวคฺคิโก[๑]

๑. กามสุตฺตนิทฺเทโส

[๑] กามํ กามยมานสฺส ตสฺส เจ ตํ สมิชฺฌติ
อทฺธา ปีติมโน โหติ ลทฺธา มจฺโจ ยทิจฺฉติ.

กามํ กามยมานสฺสาติ กามาติ อุทฺทานโต เทฺว กามา: วตฺถุกามา จ กิเลสกามา จ. กตเม วตฺถุกามา. มนาปิกา รูปา มนาปิกา สทฺทา มนาปิกา คนฺธา มนาปิกา รสา มนาปิกา โผฏฺฐพฺพา อตฺถรณา ปาปุรณา[๒] ทาสีทาสา[๓] อเชฬกา กุกฺกุฏสูกรา หตฺถิควาสฺสวฬวา เขตฺตํ วตฺถุ หิรญฺญํ สุวณฺณํ คามนิคมราชธานิโย รฏฺฐญฺจ ชนปโท จ โกโส จ โกฏฺฐาคารญฺจ ยงฺกิญฺจิ รชนียวตฺถุ[๔] วตฺถุกามา. อปิจ อตีตา กามา อนาคตา กามา ปจฺจุปฺปนฺนา กามา อชฺฌตฺตา กามา พหิทฺธา กามา อชฺฌตฺตพหิทฺธา กามา หีนา กามา มชฺฌิมา กามา ปณีตา กามา อาปายิกา กามา

---

[๑] สฺยา อฏฺฐกวคฺคิโก
[๒] ฉ.,เท. ปาวุรณา
[๓] ฉ.,เท. ทาสิทาสา
[๔] ฉ.,เท. รชนียํ วตฺถุ

มานุสิกา กามา ทิพฺพา กามา ปจฺจุปฏฺฐิตา กามา นิมฺมิตา กามา ปรนิมฺมิตา กามา ปริคฺคหิตา กามา อปริคฺคหิตา กามา มมายิตา กามา อมมายิตา กามา, สพฺเพปิ กามาวจรา ธมฺมา สพฺเพปิ รูปาวจรา ธมฺมา สพฺเพปิ อรูปาวจรา ธมฺมา ตณฺหาวตฺถุกา ตณฺหารมฺมณา กามนียฏฺเฐน รชนียฏฺเฐน มทนียฏฺเฐน กามา, อิเม วุจฺจนฺติ วตฺถุกามา.

กตเม กิเลสกามา. ฉนฺโท กาโม ราโค กาโม ฉนฺทราโค กาโม, สงฺกปฺโป กาโม ราโค กาโม สงฺกปฺปราโค กาโม, โย กาเมสุ กามจฺฉนฺโท กามราโค กามนนฺที กามตณฺหา กามเสฺนโห กามปริฬาโห กามมุจฺฉา กามชฺโฌสานํ กาโมโฆ กามโยโค กามุปาทานํ กามจฺฉนฺทนีวรณํ.

อทฺทสํ กาม เต มูลํ สงฺกปฺปา กาม ชายสิ
น ตํ สงฺกปฺปยิสฺสามิ เอวํ กาม น เหหิสิ.[๑]

อิเม วุจฺจนฺติ กิเลสกามา. **กามํ กามยมานสฺสาติ** กามํ[๒] กามยมานสฺส อิจฺฉมานสฺส สาทิยมานสฺส ปตฺถยมานสฺส ปิหยมานสฺส อภิชปฺปมานสฺสาติ กามํ กามยมานสฺส.

ตสฺส เจ ตํ สมิชฺฌตีติ ตสฺส เจติ ตสฺส ขตฺติยสฺส วา พฺราหฺมณสฺส วา เวสฺสสฺส วา สุทฺทสฺส วา คหฏฺฐสฺส วา ปพฺพชิตสฺส วา เทวสฺส วา มนุสฺสสฺส วา. **ตนฺติ** วตฺถุกามา วุจฺจนฺติ มนาปิกา รูปา มนาปิกา สทฺทา มนาปิกา คนฺธา มนาปิกา รสา มนาปิกา โผฏฺฐพฺพา. **สมิชฺฌตีติ** อิชฺฌติ สมิชฺฌติ ลภติ ปฏิลภติ อธิคจฺฉติ วินฺทตีติ ตสฺส เจ ตํ สมิชฺฌติ.

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. น โหหิสีติ [๒] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

อทฺธา ปีติมโน โหตีติ อทฺธาติ เอกํสวจนํ นิสฺสํสยวจนํ นิกฺกงฺขวจนํ[๑] อเทฺวชฺฌวจนํ อเทฺวพฺหกวจนํ นิโยควจนํ อปณฺณกวจนํ อวตฺถาปนวจนเมตํ **'อทฺธาติ. ปีตีติ** ยา ปญฺจกามคุณปฏิสญฺญุตฺตา ปีติ ปามุชฺชं[๒] อาโมทนา ปโมทนา หาโส ปหาโส วิตฺติ ตุฏฺฐิ โอทคฺยं[๓] อตฺตมนตา [๔] อภิปูรณตา[๕] จิตฺตสฺส. **มโนติ** ยं จิตฺตं มโน มานสํ หทยํ ปณฺฑรํ มโน มนายตนํ มนินฺทฺริยํ วิญฺญาณํ วิญฺญาณกฺขนฺโธ ตชฺชา มโนวิญฺญาณธาตุ, อยํ วุจฺจติ มโน, อยํ มโน อิมาย ปีติยา สหคโต โหติ สหชาโต สํสฏฺโฐ สมฺปยุตฺโต เอกุปฺปาโท เอกนิโรโธ เอกวตฺถุโก เอการมฺมโณ. **ปีติมโน โหตีติ**[๖] [๗] ตุฏฺฐมโน หฏฺฐมโน ปหฏฺฐมโน อตฺตมโน อุทคฺคมโน สมุทิตมโน[๘] [๙] โหตีติ อทฺธา ปีติมโน โหติ.

ลทฺธา มจฺโจ ยทิจฺฉตีติ ลทฺธาติ ลทฺธา[๙] ลภิตฺวา ปฏิลภิตฺวา อธิคนฺตฺวา วินฺทิตฺวา. มจฺโจติ สตฺโต นโร มานโว โปโส ปุคฺคโล ชีโว ชาตุ[๑๐] ชนฺตุ อินฺทคุ[๑๑] มนุโช. **ยทิจฺฉตีติ** ยं อิจฺฉติ ยं สาทิยติ ยं ปตฺเถติ ยं ปิเหติ ยं อภิชปฺปติ รูปึ วา สทฺทํ วา คนฺธं วา รสं วา โผฏฺฐพฺพं วาติ ลทฺธา มจฺโจ ยทิจฺฉติ. เตนาห ภควา

---

[๑] ฉ.,เท. นิกฺกงฺขาวจนํ
[๒] สี. ปาโมชฺชํ
[๓] ฉ.,เท.,อิ. โอทคยํ
[๔] อิ. จิตฺตสฺส
[๕] ฉ.,เท. อภิผรณตา
[๖] อิ. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๗] ฉ.,เท. ปีติมโน โหติ
[๘] สี. ปมุทิตมโน ฉ.,เท.,อิ. มุทิตมโน ปโมทิตมโน
[๙] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๑๐] ฉ.,เท. ชาคุ อิ. ชคู
[๑๑] "หินฺทคูติปิ ปาโฐ.

"กามํ กามยมานสฺส ตสฺส เจ ตํ สมิชฺฌติ,
อทฺธา ปีติมโน โหติ ลทฺธา มจฺโจ ยทิจฺฉตีติ.

[๒] ตสฺส เจ กามยมานสฺส ฉนฺทชาตสฺส ชนฺตุโน.
เต กามา ปริหายนฺติ สลฺลวิทฺโธว รุปฺปติ.

ตสฺส เจ กามยมานสฺสาติ ตสฺส เจติ ตสฺส ขตฺติยสฺส วา พฺราหฺมณสฺส วา เวสฺสสฺส วา สุทฺทสฺส วา คหฏฺฐสฺส วา ปพฺพชิตสฺส วา เทวสฺส วา มนุสฺสสฺส วา. **กามยมานสฺสาติ** กามยมานสฺส อิจฺฉมานสฺส สาทิยมานสฺส ปตฺถยมานสฺส ปิหยมานสฺส อภิชปฺปมานสฺส. อถวา กามตณฺหาย ยายติ นิยฺยติ วุยฺหติ สํหริยติ.[๑] ยถา หตฺถิยาเนน วา อสฺสยาเนน วา โคยาเนน วา อชยาเนน วา เมณฺฑกยาเนน[๒] วา โอฏฺฐยาเนน วา ขรยาเนน วา ยายติ นิยฺยติ วุยฺหติ สํหริยติ; เอวเมว กามตณฺหาย ยายติ นิยฺยติ วุยฺหติ สํหริยตีติ ตสฺส เจ กามยมานสฺส.

ฉนฺทชาตสฺส ชนฺตุโนติ ฉนฺโทติ โย กาเมสุ กามจฺฉนฺโท กามราโค กามนนฺที กามตณฺหา กามเสฺนโห กามปริฬาโห กามมุจฺฉา กามชฺโฌสานํ กาโมโฆ กามโยโค กามุปาทานํ กามจฺฉนฺทนีวรณํ, ตสฺส โส กามจฺฉนฺโท ชาโต โหติ สญฺชาโต นิพฺพตฺโต อภินิพฺพตฺโต ปาตุภูโต. **ชนฺตุโนติ** สตฺตสฺส นรสฺส มานวสฺส โปสสฺส ปุคฺคลสฺส ชีวสฺส ชาตุสฺส ชนฺตุสฺส อินฺทคุสฺส มนุชสฺสาติ ฉนฺทชาตสฺส ชนฺตุโน.

เต กามา ปริหายนฺตีติ เต วา กามา ปริหายนฺติ, โส วา กาเมหิ ปริหายติ.

---

[๑] ฉ.,เท. สํหรียติ, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ.,เท.,อิ. เมณฺฑยาเนน, เอวมุปริปิ.

กถํ เต กามา ปริหายนฺติ. ตสฺส ติฏฺฐนฺตสฺเสว เต โภเค ราชาโน วา หรนฺติ, โจรา วา หรนฺติ, อคฺคิ วา ฑหติ, อุทกํ วา วหติ, อปฺปิยา วา ทายาทา หรนฺติ, นิหิตํ วา นาธิคจฺฉติ,[๑] ทุปฺปยุตฺตา วา กมฺมนฺตา ภิชฺชนฺติ,[๒] กุเล วา กุลชฺฌาปโก[๓] อุปฺปชฺชติ, โย[๔] เต โภเค วิกิรติ วิธเมติ[๕] วิทฺธํเสติ อนิจฺจตาเยว อฏฺฐมี, เอวํ เต กามา หายนฺติ ปริหายนฺติ[๖] ปริทฺธํเสนฺติ ปริจฺจชนฺติ อนฺตรธายนฺติ วิปฺปลุชฺชนฺติ.

กถํ โส กาเมหิ ปริหายติ. ติฏฺฐนฺเตว เต โภคา,[๗] โส จวติ มรติ อนฺตรธายติ[๘] วิปฺปลุชฺชติ. เอวํ โส กาเมหิ หายติ ปริหายติ ปริทฺธํเสติ ปริจฺจชติ อนฺตรธายติ วิปฺปลุชฺชติ.

"โจรา หรนฺติ ราชาโน อคฺคิ ฑหติ นสฺสติ
อโถ[๙] อนฺเตน ชหติ สรีรํ สปริคฺคหํ
เอตทญฺญาย เมธาวี ภุญฺเชถ จ ทเทถ จ
ทตฺวา จ ภุตฺวา จ ยถานุภาวํ
อนินฺทิโต สคฺคมุเปติ ฐานนฺติ.

เต กามา ปริหายนฺติ.

สลฺลวิทฺโธว รุปฺปตีติ ยถา อโยมเยน วา สลฺเลน วิทฺโธ, อฏฺฐิมเยน วา สลฺเลน ทนฺตมเยน วา สลฺเลน วิสาณมเยน วา สลฺเลน กฏฺฐมเยน วา สลฺเลน วิทฺโธ รุปฺปติ กุปฺปติ ฆฏฺฏียติ[๑๐] ปีฬียติ, พฺยาธิโต โทมนสฺสิโต โหติ; เอวเมว วตฺถุกามานํ

---

[๑] อิ. นิหิตฏฺฐานา วา วิคจฺฉติ
[๒] อิ. ภญฺชนฺติ.
[๓] สี.,ฉ.,เท. กุลงฺคาโร
[๔] สี. โส
[๕] สี.,ฉ.,เท.,อิ. วิธมติ, เอวมุปริปิ.
[๖] สี.,ฉ.,เท.,อิ. ปริปตนฺติ.
[๗] สี.,ฉ.,เท.,อิ. โภเค
[๘] ฉ.,เท.,อิ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๙] สี.,ฉ.,เท.,อิ. อถ
[๑๐] ฉ.,เท. ฆฏฺฏียติ

วิปริณามญฺญถาภาวา อุปฺปชฺชนฺติ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา, โส กามสลฺเลน[๑] วิทฺโธ รุปฺปติ กุปฺปติ ฆฏฺฏียติ ปีฬียติ, พฺยาธิโต โทมนสฺสิโต โหตีติ สลฺลวิทฺโธว รุปฺปติ. เตนาห ภควา

"ตสฺส เจ กามยมานสฺส ฉนฺทชาตสฺส ชนฺตุโน
เต กามา ปริหายนฺติ สลฺลวิทฺโธว รุปฺปตีติ.

[๓] โย กาเม ปริวชฺเชติ สปฺปสฺเสว ปทา สิโร
โสมํ วิสตฺติกํ โลเก สโต สมติวตฺตติ.

โย กาเม ปริวชฺเชตีติ โยติ โย ยาทิโส ยถายุตฺโต ยถาวิหิโต ยถาปกาโร ยณฺฐานปฺปตฺโต ยมฺมสมนฺนาคโต ขตฺติโย วา พฺราหฺมโณ วา เวสฺโส วา สุทฺโท วา คหฏฺโฐ วา ปพฺพชิโต วา เทโว วา มนุสฺโส วา. **กาเม ปริวชฺเชตีติ กามาติ** อุทฺทานโต เทฺว กามา : วตฺถุกามา จ กิเลสกามา จ ฯเปฯ อิเม วุจฺจนฺติ วตฺถุกามา ฯเปฯ อิเม วุจฺจนฺติ กิเลสกามา. **กาเม ปริวชฺเชตีติ** ทฺวีหิ การเณหิ กาเม ปริวชฺเชติ: วิกฺขมฺภนโต วา สมุจฺเฉทโต วา.

กถํ วิกฺขมฺภนโต กาเม ปริวชฺเชติ. "อฏฺฐิกงฺกลูปมา กามา อปฺปสฺสาทฏฺเฐนาติ ปสฺสนฺโต วิกฺขมฺภนโต กาเม ปริวชฺเชติ, "มํสเปสูปมา กามา พหุสาธารณฏฺเฐนาติ ปสฺสนฺโต วิกฺขมฺภนโต กาเม ปริวชฺเชติ, "ติณุกฺกูปมา กามา อนุทหนฏฺเฐนาติ ปสฺสนฺโต วิกฺขมฺภนโต กาเม ปริวชฺเชติ, "องฺคารกาสูปมา กามา มหาปริฬาหฏฺเฐนาติ ปสฺสนฺโต วิกฺขมฺภนโต กาเม ปริวชฺเชติ, "สุปินกูปมา กามา อิตฺตรปจฺจุปฏฺฐานฏฺเฐนาติ ปสฺสนฺโต วิกฺขมฺภนโต กาเม ปริวชฺเชติ, "ยาจิตกูปมา กามา ตาวกาลิกฏฺเฐนาติ

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. กามสลฺเลน จ โสกสลฺเลน จ

ปสฺสนฺโต วิกฺขมฺภนโต กาเม ปริวชฺเชติ, “รุกฺขผลูปมา กามา สมฺภญฺชนปริภญฺชนฏฺเจนาติ ปสฺสนฺโต วิกฺขมฺภนโต กาเม ปริวชฺเชติ, “อสิสูนูปมา กามา อธิกนฺตนฏฺเจนาติ[๑] ปสฺสนฺโต วิกฺขมฺภนโต กาเม ปริวชฺเชติ, “สตฺติสูลูปมา กามา วินิวิชฺฌนฏฺเจนาติ ปสฺสนฺโต วิกฺขมฺภนโต กาเม ปริวชฺเชติ, “สปฺปสิรูปมา กามา สปฺปฏิภยฏฺเจนาติ ปสฺสนฺโต วิกฺขมฺภนโต กาเม ปริวชฺเชติ, “อคฺคิกฺขนฺธูปมา กามา มหคฺคิตาปนฏฺเจนาติ[๒] ปสฺสนฺโต วิกฺขมฺภนโต กาเม ปริวชฺเชติ.

พุทฺธานุสฺสตึ ภาเวนฺโตปิ วิกฺขมฺภนโต กาเม ปริวชฺเชติ, ธมฺมานุสฺสตึ ภาเวนฺโตปิ ฯเปฯ สงฺฆานุสฺสตึ ภาเวนฺโตปิ ฯเปฯ สีลานุสฺสตึ ภาเวนฺโตปิ ฯเปฯ จาคานุสฺสตึ ภาเวนฺโตปิ ฯเปฯ เทวตานุสฺสตึ ภาเวนฺโตปิ ฯเปฯ อานาปานสฺสตึ ภาเวนฺโตปิ ฯเปฯ มรณานุสฺสตึ[๓] ภาเวนฺโตปิ ฯเปฯ กายคตาสตึ ภาเวนฺโตปิ ฯเปฯ อุปสมานุสฺสตึ ภาเวนฺโตปิ วิกฺขมฺภนโต กาเม ปริวชฺเชติ.

ปฐมํ ฌานํ ภาเวนฺโตปิ วิกฺขมฺภนโต กาเม ปริวชฺเชติ. ทุติยํ ฌานํ ภาเวนฺโตปิ ฯเปฯ ตติยํ ฌานํ ภาเวนฺโตปิ ฯเปฯ จตุตฺถํ ฌานํ ภาเวนฺโตปิ ฯเปฯ อากาสานญฺจายตนสมาปตฺตึ ภาเวนฺโตปิ ฯเปฯ วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺตึ ภาเวนฺโตปิ ฯเปฯ อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺตึ ภาเวนฺโตปิ ฯเปฯ เนวสญฺญา-นาสญฺญายตนสมาปตฺตึ ภาเวนฺโตปิ ฯเปฯ วิกฺขมฺภนโต กาเม ปริวชฺเชติ. เอวํ วิกฺขมฺภนโต กาเม ปริวชฺเชติ.

กถํ สมุจฺเฉทโต กาเม ปริวชฺเชติ. โสตาปตฺติมคฺคํ ภาเวนฺโตปิ อปายคมนีเย กาเม สมุจฺเฉทโต ปริวชฺเชติ,

---

[๑] สี.,ฉ.,เท.,อิ. อธิกุฏฺฏนฏฺเจนาติ [๒] สี.,ฉ.,เท.,อิ. มหาภิตาปนฏฺเจนาติ
[๓] สี.,ฉ.,เท.,อิ. มรณสฺสตึ

สกทาคามิมคฺคํ ภาเวนฺโตปิ โอฬาริเก กาเม สมุจฺเฉทโต ปริวชฺเชติ, อนาคามิมคฺคํ ภาเวนฺโตปิ อณุสหคเต[๑] กาเม สมุจฺเฉทโต ปริวชฺเชติ, อรหตฺตมคฺคํ ภาเวนฺโตปิ สพฺเพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ อเสสํ นิสฺเสสํ สมุจฺเฉทโต กาเม ปริวชฺเชติ. เอวํ สมุจฺเฉทโต กาเม ปริวชฺเชตีติ โย กาเม ปริวชฺเชติ.

สปฺปสฺเสว ปทา สิโรติ สปฺโป วุจฺจติ อหิ. เกนตฺเถน[๒] สปฺโป. สํสปฺปนฺโต คจฺฉตีติ สปฺโป. ภุชนฺโต คจฺฉตีติ ภุชโค. อุเรน คจฺฉตีติ อุรโค. ปนฺนสิโร คจฺฉตีติ ปนฺนโค. สิเรน สุปตีติ สิริสโป.[๓] วิเล สยตีติ วิลาสโย.[๔] คุหายํ เสตีติ คุหาสโย. ทาฒา[๕] ตสฺส อาวุโธติ ทาฒาวุโธ. วิสํ ตสฺส โฆรนฺติ โฆรวิโส. ชิวฺหา ตสฺส ทุวิธาติ ทุชิวฺหา. ทุวีหิ ชิวฺหาหิ รสํ สายตีติ ทิรสญฺญู.[๖] ยถา ปุริโส ชีวิตุกาโม อมริตุกาโม สุขกาโม ทุกฺขปฏิกูโล ปาเทน สปฺปสิรํ วชฺเชยฺย วิวชฺเชยฺย ปริวชฺเชยฺย อภินิวชฺเชยฺย; เอวเมว สุขกาโม ทุกฺขปฏิกูโล กาเม วชฺเชยฺย วิวชฺเชยฺย ปริวชฺเชยฺย อภินิวชฺเชยฺยาติ สปฺปสฺเสว ปทา สิโร.

โสมํ วิสตฺติกํ โลเก สโต สมติวตฺตตีติ โสติ โย กาเม ปริวชฺเชติ. วิสตฺติกา วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค อนุนโย อนุโรโธ นนฺที[๗] นนฺทิราโค จิตฺตสฺส สาราโค อิจฺฉา มุจฺฉา อชฺโฌสานํ เคโธ ปลิเคโธ[๘] สงฺโค[๙] ปงฺโก เอชา

---

[๑] สี.,ฉ.,เท.,อิ. อนุสหคเต, เอวมุปริปิ. [๒] สี.,ฉ.,เท.,อิ. เกนฏเฐน
[๓] สี. สิรีสโป ฉ.,เท.,อิ. สรีสโป [๔] สี.,ฉ.,เท.,อิ. "พิลาสโยติปิ "วิลสโยติปิ ปาโจ.
[๕] สี.,ฉ.,เท.,อิ. ทาฐา [๖] สี.,ฉ.,เท.,อิ. ทุวิรสญฺญู
[๗] ฉ.,เท. นนฺที [๘] สี. ปฬิเคโธ
[๙] สตฺโตติปิ ปาโจ.

มายา ชนิกา สญฺชนนี สิพฺพินี ชาลินี สริตา วิสตฺติกา สุตฺตํ วิสฏา[๑] อายูหนี[๒] ทุติยา ปณิธิ ภวเนตฺติ วนํ วนโถ สนฺถโว[๓] เสฺนโห อเปกฺขา ปฏิพนฺธา[๔] อาสา อาสีสนา[๕] อาสีสิตตฺตํ รูปาสา สทฺทาสา คนฺธาสา รสาสา โผฏฺฐพฺพาสา ลาภาสา ธนาสา[๖] ปุตฺตาสา ชีวิตาสา ชปฺปา ปชปฺปา อภิชปฺปา ชปฺปา[๗] ชปฺปนา ชปฺปิตตฺตํ โลลุปฺปา[๘] โลลุปฺปายนา โลลุปฺปายิตตฺตํ ปุจฺฉญฺจิกตา[๙] สาธุกมฺยตา อธมฺมราโค วิสมโลโภ นิกนฺติ นิกามนา ปตฺถนา ปิหนา สมฺปตฺถนา กามตณฺหา ภวตณฺหา วิภวตณฺหา รูปตณฺหา อรูปตณฺหา นิโรธตณฺหา รูปตณฺหา สทฺทตณฺหา คนฺธตณฺหา รสตณฺหา โผฏฺฐพฺพตณฺหา ธมฺมตณฺหา โอโฆ โยโค คนฺโถ อุปาทานํ อาวรณํ นีวรณํ ฉทนํ พนฺธนํ อุปกฺกิเลโส[๑๐] อนุสโย ปริยุฏฺฐานํ ลตา เววิจฺฉํ ทุกฺขมูลํ ทุกฺขนิทานนฺ[๑๑] ทุกฺขปฺปภโว มารปาโส มารพฬิสํ มารวิสโย ตณฺหานที ตณฺหาชาลํ ตณฺหาคทฺทุลํ[๑๒] ตณฺหาสมุทฺโท อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ.

วิสตฺติกาติ เกนตฺเถน วิสตฺติกา. วิสตาติ วิสตฺติกา. วิสาลาติ วิสตฺติกา. วิสฏาติ วิสตฺติกา. วิสกฺกตีติ วิสตฺติกา. วิสัหรตีติ วิสตฺติกา. วิสัวาทิกาติ วิสตฺติกา. วิสมูลาติ วิสตฺติกา. วิสผลาติ วิสตฺติกา. วิสปริโภคาติ[๑๓] วิสตฺติกา. วิสาลา วา ปนสา รูเป ตณฺหา สทฺเท คนฺเธ รเส โผฏฺฐพฺเพ กุเล คเณ

---

[๑] สี.,ฉ.,เท.,อิ. วิสตา
[๒] ฉ.,เท.,อิ. อายูหินี
[๓] ฉ.,เท.,อิ. สนฺธโว
[๔] สี.,ฉ.,เท.,อิ. ปฏิพนฺธุ
[๕] ฉ.,เท.,อิ. อาสีสนา, เอวมุปริปิ.
[๖] ฉ.,เท.,อิ. ชนาสา
[๗] ฉ.,เท.,อิ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๘] สี.,ฉ.,เท.,อิ. โลลุปฺปี
[๙] ฉ.,เท.,อิ. ปุจฺฉญฺชิกตา
[๑๐] ฉ.,เท. อุปฺปกฺกิเลโส
[๑๑] "ทุกฺขนิธานนฺติปิ ปาโฐ.
[๑๒] ฉ.,เท.,อิ. ตณฺหาคทฺทูลํ
[๑๓] ฉ.,เท. วิสปริโภคติ

อาวาเส ลาเภ ยเส ปสํสาย สุเข จีวเร ปิณฺฑปาเต เสนาสเน คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาเร กามธาตุยา รูปธาตุยา อรูปธาตุยา, กามภเว รูปภเว อรูปภเว สญฺญาภเว อสญฺญาภเว เนวสญฺญานาสญฺญาภเว เอกโวการภเว จตุโวการภเว ปญฺจโวการภเว อตีเต อนาคเต ปจฺจุปฺปนฺเน ทิฏฺฐสุตมุตวิญฺญาตพฺเพสุ ธมฺเมสุ วิสฏา วิตฺถตาติ วิสตฺติกา.

โลเกติ อปายโลเก มนุสฺสโลเก เทวโลเก ขนฺธโลเก ธาตุโลเก อายตนโลเก.

สโตติ จตูหิ การเณหิ สโต: กาเย กายานุปสฺสนา-สติปฏฺฐานํ ภาเวนฺโต สโต, เวทนาสุ ฯเปฯ จิตฺเต ฯเปฯ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสนาสติปฏฺฐานํ ภาเวนฺโต สโต.

อปเรหิปิ จตูหิ การเณหิ สโต: อสติปริวชฺชนาย สโต, สติกรณียานํ[๑] ธมฺมานํ กตตฺตา สโต, สติปฏิปกฺขานํ[๒] ธมฺมานํ หตตฺตา สโต, สตินิมิตฺตานํ ธมฺมานํ อปฺปมุฏฺฐตฺตา[๓] สโต.

อปเรหิปิ จตูหิ การเณหิ สโต: สติยา สมนฺนาคตตฺตา สโต, สติยา วสิตตฺตา สโต, สติยา ปาคุญฺญตาย สโต, สติยา อปจฺโจโรหณตาย สโต.

อปเรหิปิ จตูหิ การเณหิ สโต: สตตฺตา สโต, สนฺตตฺตา สโต, สมิตตฺตา สโต, สนฺตธมฺมสมนฺนาคตตฺตา สโต. พุทฺธานุสฺสติยา สโต, ธมฺมานุสฺสติยา สโต, สงฺฆานุสฺสติยา สโต, สีลานุสฺสติยา สโต, จาคานุสฺสติยา สโต, เทวตานุสฺสติยา สโต, อานาปานสฺสติยา สโต, มรณานุสฺสติยา สโต, กายคตาสติยา

---

[๑] สี.,อิ. สติกรณียานญฺจ [๒] ฉ.,เท. สติปริพนฺธานํ

[๓] ฉ.,เท. อสมฺมุฏฺฐตฺตา

สโต, อุปสมานุสฺสติยา สโต. ยา สติ อนุสฺสติ ปฏิสฺสติ สติ สรณตา ธารณตา อปิลาปนตา อสฺสมฺมุสฺสนตา สติ สตินฺทฺริยํ สติพลํ สมฺมาสติ สติสมฺโพชฺฌงฺโค เอกายนมคฺโค, อยํ วุจฺจติ สติ. อิมาย สติยา อุเปโต โหติ สมุเปโต อุปคโต สมุปคโต อุปปนฺโน สมุปปนฺโน สมนฺนาคโต, โส วุจฺจติ สโต.

โสมํ วิสตฺติกํ โลเก สโต สมติวตฺตตีติ ยา โลเก วิสตฺติกา,[๑] อิมํ โลเก วิสตฺติกํ สโต ตรติ อุตฺตรติ ปตรติ สมติกฺกมติ วีติวตฺตตีติ โสมํ วิสตฺติกํ โลเก สโต สมติวตฺตติ. เตนาห ภควา

"โย กาเม ปริวชฺเชติ สปฺปสฺเสว ปทา สิโร
โสมํ วิสตฺติกํ โลเก สโต สมติวตฺตตีติ.

[๔] เขตฺตํ วตฺถุ๑ หิรญฺญ๑ วา ควาสฺสํ ทาสโปริสํ
ถิโย พนฺธู ปุถู[๒] กาเม โย นโร อนุคิชฺฌติ.

เขตฺตํ วตฺถุ๑ หิรญฺญ๑ วาติ เขตฺตนฺติ สาลิกฺเขตฺตํ วีหิกฺเขตฺตํ มุคฺคกฺเขตฺตํ มาสกฺเขตฺตํ ยวกฺเขตฺตํ โคธูมกฺเขตฺตํ[๓] ติลกฺเขตฺตํ. **วตฺถูนฺติ** ฆรวตฺถุ[๔] โกฏฺฐวตฺถุ ปุเรวตฺถุ ปจฺฉาวตฺถุ อารามวตฺถุ วิหารวตฺถุ.[๔] **หิรญฺญนฺติ** หิรญฺญํ วุจฺจติ กหาปโณติ เขตฺตํ วตฺถุ๑ หิรญฺญ๑ วา.

ควาสฺสํ ทาสโปริสนฺติ ควนฺติ คาโว[๕] วุจฺจนฺติ. **อสฺสาติ** ปสุกาทโย วุจฺจนฺติ. **ทาสาติ** จตฺตาโร ทาสา: อนฺโตชาตโก ทาโส, ธนกฺกีตโก ทาโส สามํ วา ทาสวิยํ[๖] อุเปติ อกามโก วา ทาสวิยํ[๗] อุเปติ.

---

[๑] ฉ.,เท. โลเก วา สา วิสตฺติกา โลเก วา ตํ วิสตฺติกํ
[๒] ฉ.,เท. ปุถุ [๓] ฉ.,เท. โคธุมกฺเขตฺตํ
[๔-๔] ฉ.,เท. ฆรวตฺถุ๑ โกฏฺฐวตฺถุ๑ ปุเรวตฺถุ๑ ปจฺฉาวตฺถุ๑ อารามวตฺถุ๑ วิหารวตฺถุ๑
[๕] ฉ.,เท. ควา [๖] ฉ.,เท.,อิ. ทาสพฺยํ [๗] ฉ.,เท. ทาสวิสยํ

อามาย ทาสาปิ ภวนฺติ เหเก
ธเนน กีตาปิ ภวนฺติ ทาสา
สามญฺจ เอเก อุปยนฺติ ทาสํ[๑]
ภยาปนุณฺณาปิ ภวนฺติ ทาสา.[๒]

โปริสนฺติ[๓] ตโย ปุริสา: ภชกา[๔] กมฺมกรา อุปชีวิโนติ ควาสฺสํ ทาสโปริสํ.

ถิโย พนฺธู ปุถู กาเมติ ถิโยติ อิตฺถีปริคฺคโห วุจฺจติ. **พนฺธูติ** จตฺตาโร พนฺธู: ญาติพนฺธวาปิ พนฺธุ, โคตฺตพนฺธวาปิ พนฺธุ, มนฺตพนฺธวาปิ พนฺธุ, สิปฺปพนฺธวาปิ พนฺธุ. **ปุถู กาเมติ** พหู กาเม. เอเต ปุถู กามา มนาปิกา รูปา ฯเปฯ มนาปิกา โผฏฺฐพฺพาติ ถิโย พนฺธู ปุถู กาเม.

โย นโร อนุคิชฺฌตีติ โยติ โย ยาทิโส ยถายุตฺโต ยถาวิหิโต ยถาปกาโร ยญฺญานปฺปตฺโต ยํธมฺมสมนฺนาคโต ขตฺติโย วา พฺราหฺมโณ วา เวสฺโส วา สุทฺโท วา คหฏฺโฐ วา ปพฺพชิโต วา เทโว วา มนุสฺโส วา. **นโรติ** สตฺโต นโร มานโว โปโส ปุคฺคโล ชีโว ชาตุ ชนฺตุ อินฺทคู มนุโช. **อนุคิชฺฌตีติ** กิเลสกาเมน วตฺถุกาเมสุ คิชฺฌติ อนุคิชฺฌติ. ปลิคิชฺฌติ ปลิพชฺฌตีติ โย นโร อนุคิชฺฌติ เตนาห ภควา

"เขตฺตํ วตฺถุ หิรญฺญํ วา ควาสฺสํ ทาสโปริสํ,
ถิโย พนฺธู ปุถู กาเม โย นโร อนุคิชฺฌตีติ.

---

[๑] ฉ.,เท. ทาสยํ
[๒] ฉ.,เท. อิติสทฺโท ทิสฺสติ.
[๓] ฉ.,เท. ปุริสาติ
[๔] ฉ.,เท. ภตกา

[๕] อพลา นํ พลียนฺติ มทฺทนฺเต นํ ปริสฺสยา
ตโต นํ ทุกฺขมเนฺวติ นาวํ ภินฺนมิโวทกํ.

อพลา นํ พลียนฺตีติ อพลาติ อพลา กิเลสา ทุพฺพลา อปฺปพลา อปฺปถามกา หีนา นิหีนา ปริหีนา[๑] โอมกา ลามกา ชตุกฺกา ปริตฺตา. เต กิเลสา ตํ ปุคฺคลํ สหนฺติ ปริสหนฺติ อภิภวนฺติ อชฺโฌตฺถรนฺติ ปริยาทิยนฺติ มทฺทนฺตีติ เอวมฺปิ อพลา นํ พลียนฺติ. อถวา อพลํ ปุคฺคลํ ทุพฺพลํ อปฺปพลํ อปฺปถามกํ หีนํ นิหีนํ ปริหีนํ โอมกํ ลามกํ ชตุกฺกํ ปริตฺตํ ยสฺส นตฺถิ สทฺธาพลํ วิริยพลํ สติพลํ สมาธิพลํ ปญฺญาพลํ หิริพลํ โอตฺตปฺปพลํ, เต กิเลสา ตํ ปุคฺคลํ สหนฺติ ปริสหนฺติ อภิภวนฺติ อชฺโฌตฺถรนฺติ ปริยาทิยนฺติ มทฺทนฺตีติ เอวมฺปิ อพลา นํ พลียนฺติ.

มทฺทนฺเต นํ ปริสฺสยาติ ปริสฺสยาติ[๒] เทฺว ปริสฺสยา: ปากฏปริสฺสยา จ ปฏิจฺฉนฺนปริสฺสยา จ.

กตเม ปากฏปริสฺสยา. สีหา พฺยคฺฆา ทีปี อจฺฉตรจฺฉา[๓] โกกา โคมหิสา[๔] หตฺถี อหิ วิจฺฉิกา สตปที, โจรา วา อสฺสุ มาณวา กตกมฺมา วา อกตกมฺมา วา, จกฺขุโรโค โสตโรโค ฆานโรโค ชิวฺหาโรโค กายโรโค สีสโรโค กณฺณโรโค มุขโรโค ทนฺตโรโค กาโส สาโส ปินาโส ฑโห,[๕] ชโร กุจฺฉิโรโค มุจฺฉา ปกฺขนฺทิกา สุลา วิสูจิกา กุฏฺฐํ คณฺโฑ กิลาโส โสโส อปมาโร ททฺทุ กณฺฑุ กจฺฉุ รขสา วิตจฺฉิกา โลหิตํ ปิตฺตํ มธุเมโห อํสา ปิฬกา ภคนฺทลา ปิตฺตสมุฏฺฐานา อาพาธา,

---

[๑] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ.,เท.,อิ. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.
[๓] ฉ.,เท. ทีปี อจฺฉา ตรจฺฉา [๔] ฉ.,เท. มหึสา
[๕] ฉ.,เท. ฑาโห, เอวมุปริปิ.

เสมฺหสมุฏฺฐานา อาพาธา, วาตสมุฏฺฐานา อาพาธา, สนฺนิปาติกา อาพาธา, อุตุปริณามชา อาพาธา, วิสมปริหารชา อาพาธา, โอปกฺกมิกา อาพาธา, กมฺมวิปากชา อาพาธา, สีตํ อุณฺหํ ชิฆจฺฉา ปิปาสา อุจฺจาโร ปสฺสาโว ฑํสมกสวาตาตปสิรึสปสมฺผสฺสา อิติ วา อิเม วุจฺจนฺติ ปากฏปริสฺสยา.

กตเม ปฏิจฺฉนฺนปริสฺสยา. กายทุจฺจริตํ วจีทุจฺจริตํ มโนทุจฺจริตํ, กามจฺฉนฺทนีวรณํ พฺยาปาทนีวรณํ ถีนมิทฺธนีวรณํ อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจนีวรณํ วิจิกิจฺฉานีวรณํ, ราโค โทโส โมโห โกโธ อุปนาโห มกฺโข ปฬาโส อิสฺสา มจฺฉริยํ มายา สาเฐยฺยํ ถมฺโภ สารมฺโภ มาโน อติมาโน มโท ปมาโท, สพฺเพ กิเลสา, สพฺเพ ทุจฺจริตา, สพฺเพ ทรถา, สพฺเพ ปริฬาหา, สพฺเพ สนฺตาปา, สพฺพากุสลาภิสงฺขารา อิเม วุจฺจนฺติ ปฏิจฺฉนฺนปริสฺสยา.

ปริสฺสยาติ เกนตฺเถน ปริสฺสยา. ปริสหนฺตีติ ปริสฺสยา. ปริหานาย สංวตฺตนฺตีติ ปริสฺสยา. ตตฺราสยาติ ปริสฺสยา.

กถํ ปริสหนฺตีติ ปริสฺสยา. เต ปริสฺสยา ตํ ปุคฺคลํ สหนฺติ ปริสหนฺติ อภิภวนฺติ อชฺโฌตฺถรนฺติ ปริยาทิยนฺติ มทฺทนฺติ. เอวं ปริสหนฺตีติ ปริสฺสยา.

กถํ ปริหานาย สංวตฺตนฺตีติ ปริสฺสยา. เต ปริสฺสยา กุสลานํ ธมฺมานํ ปริหานาย อนฺตรายาย[๑] สංวตฺตนฺติ. กตเมสํ กุสลานํ ธมฺมานํ. สมฺมาปฏิปทาย อนุโลมปฏิปทาย อปจฺจนีกปฏิปทาย อนฺวตฺถปฏิปทาย ธมฺมานุธมฺมปฏิปทาย สีเลสุ ปริปูริการิตาย, อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารตาย, โภชเน มตฺตญฺญุตาย, ชาคริยานุโยคสฺส สติสมฺปชญฺญสฺส, จตุนฺนํ สติปฏฺฐานานํ

---

[๑] ฉ.,เท. อนฺตรายาย ปริหานาย, เอวมุปริปิ.

ภาวนานุโยคสฺส, จตุนฺนํ สมฺมปฺปธานานํ ภาวนานุโยคสฺส, จตุนฺนํ อิทฺธิปฺปาทานํ ภาวนานุโยคสฺส, ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ ภาวนานุโยคสฺส, ปญฺจนฺนํ พลานํ ภาวนานุโยคสฺส, สตฺตนฺนํ โพชฺฌงฺคานํ ภาวนานุโยคสฺส, อริยสฺส อฏฺฐงฺคิกสฺส มคฺคสฺส ภาวนานุโยคสฺส, อิเมสํ กุสลานํ ธมฺมานํ ปริหานาย อนฺตรายาย สංวตฺตนฺติ. เอวं ปริหานาย สංวตฺตนฺตีติ ปริสฺสยา.

กถं ตตฺราสยาติ ปริสฺสยา. ตตฺเถเต ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อุปฺปชฺชนฺติ อตฺตภาวสนฺนิสฺสยา. ยถา พิเล พิลาสยา ปาณา สยนฺติ, ทเก ทกาสยา ปาณา สยนฺติ, วเน วนาสยา ปาณา สยนฺติ, รุกฺเข รุกฺขาสยา ปาณา สยนฺติ; เอวเมว ตตฺเถเต ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อุปฺปชฺชนฺติ อตฺตภาวสนฺนิสฺสยาติ[๑] เอวมฺปิ ตตฺราสยาติ ปริสฺสยา.

วุตฺตํ เหตं ภควตา “สานฺเตวาสิโก ภิกฺขเว ภิกฺขุ สาจริยโก ทุกฺขํ น ผาสุ วิหรติ. กถญฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขุ สานฺเตวาสิโก สาจริยโก ทุกฺขํ น ผาสุ วิหรติ. อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุโน จกฺขุนา รูปं ทิสฺวา อุปฺปชฺชนฺติ [๒] ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สรสงฺกปฺปา สญฺโญชนียา,[๓] ตฺยสฺส อนฺโต วสนฺติ อนฺวาสฺสวนฺติ ปาปกา อกุสลา ธมฺมาติ ตสฺมา ‘สานฺเตวาสิโกติ วุจฺจติ. เต นं สมุทาจรนฺติ [๔] ปาปกา อกุสลา ธมฺมาติ ตสฺมา ‘สาจริยโกติ วุจฺจติ.

ปุน จปรं ภิกฺขเว ภิกฺขุโน โสเตน สทฺทं สุตฺวา ฯเปฯ ฆาเนน คนฺธं ฆายิตฺวา ฯเปฯ ชิวฺหาย รสं สายิตฺวา ฯเปฯ

---

[๑] ฉ.,เท. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๒] ฉ.,เท. เย
[๓] ฉ.,เท. สญฺโญชนิยา, เอวมุปริปิ.
[๔] ฉ.,เท. สมุทาจรนฺติ นं

กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา ฯเปฯ มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย อุปฺปชฺชนฺติ [๑] ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สรสงฺกปฺปา สญฺโญชนียา, ตฺยสฺส อนฺโต วสนฺติ อนฺวาสฺสวนฺติ ปาปกา อกุสลา ธมฺมาติ ตสฺมา 'สานฺเตวาสิโกติ วุจฺจติ. เต นํ สมุทาจรนฺติ [๒] ปาปกา อกุสลา ธมฺมาติ ตสฺมา 'สาจริยโกติ วุจฺจติ. เอวํ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ สานฺเตวาสิโก สาจริยโก ทุกฺขํ น ผาสุ วิหรตีติ. เอวมฺปิ ตตฺราสยาติ ปริสฺสยา.

วุตฺตํ เหตํ ภควตา "ตโยเม ภิกฺขเว อนฺตรามลา อนฺตราอมิตฺตา อนฺตราสปตฺตา อนฺตราวธกา อนฺตราปจฺจตฺถิกา. กตเม ตโย. โลโภ ภิกฺขเว อนฺตรามโล[๓] อนฺตราอมิตฺโต อนฺตราสปตฺโต อนฺตราวธโก อนฺตราปจฺจตฺถิโก. โทโส ภิกฺขเว อนฺตรามโล[๓] อนฺตราอมิตฺโต อนฺตราสปตฺโต อนฺตราวธโก อนฺตราปจฺจตฺถิโก, โมโห ภิกฺขเว อนฺตรามโล อนฺตราอมิตฺโต อนฺตราสปตฺโต อนฺตราวธโก อนฺตราปจฺจตฺถิโก. อิเม โข ภิกฺขเว ตโย อนฺตรามลา อนฺตราอมิตฺตา อนฺตราสปตฺตา อนฺตราวธกา อนฺตราปจฺจตฺถิกาติ."[๔]

อนตฺถชนโน โลโภ โลโภ จิตฺตปฺปโกปโน,
ภยมนฺตรโต ชาตํ ตํ ชโน นาวพุชฺฌติ.
ลุทฺโธ อตฺถํ น ชานาติ ลุทฺโธ ธมฺมํ น ปสฺสติ,
อนฺธตมํ[๕] ตทา โหติ ยํ โลโภ สหเต นรํ.
อนตฺถชนโน โทโส โทโส จิตฺตปฺปโกปโน,

---

[๑] ฉ.,เท. เย
[๒] ฉ.,เท. สมุทาจรนฺติ นํ
[๓] ฉ.,เท.,อิ. อนฺตรามลํ, เอวมุปริปิ.
[๔] ฉ.,เท. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๕] สี.,ฉ.,เท.,อิ. อนฺธนฺตมํ, เอวมุปริปิ.

ภยมนฺตรโต ชาตํ ตํ ชโน นาวพุชฺฌติ.
กุทฺโธ อตฺถํ น ชานาติ กุทฺโธ ธมฺมํ น ปสฺสติ,
อนฺธตมํ ตทา โหติ ยํ โกโธ[๑] สหเต นรํ.
อนตฺถชนโน โมโห โมโห จิตฺตปฺปโกปโน,
ภยมนฺตรโต ชาตํ ตํ ชโน นาวพุชฺฌติ.
มูฬฺโห อตฺถํ น ชานาติ มูฬฺโห ธมฺมํ น ปสฺสติ
อนฺธตมํ ตทา โหติ ยํ โมโห สหเต นรนฺติ.

เอวมฺปิ ตตฺราสยาติ ปริสฺสยา.

วุตฺตํ[๒] เหตํ ภควตา "ตโย โข มหาราช ปุริสสฺส ธมฺมา อชฺฌตฺตํ อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชนฺติ อหิตาย ทุกฺขาย อผาสุวิหาราย. กตเม ตโย. โลโภ โข มหาราช ปุริสสฺส ธมฺโม อชฺฌตฺตํ อุปฺปชฺชมาโน อุปฺปชฺชติ อหิตาย ทุกฺขาย อผาสุวิหาราย. โทโส โข มหาราช ปุริสสฺส ธมฺโม อชฺฌตฺตํ อุปฺปชฺชมาโน อุปฺปชฺชติ อหิตาย ทุกฺขาย อผาสุวิหาราย. โมโห โข มหาราช ปุริสสฺส ธมฺโม อชฺฌตฺตํ อุปฺปชฺชมาโน อุปฺปชฺชติ อหิตาย ทุกฺขาย อผาสุวิหาราย. อิเม โข มหาราช ตโย ปุริสสฺส ธมฺมา อชฺฌตฺตํ อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชนฺติ อหิตาย ทุกฺขาย อผาสุวิหารายาติ.[๓]

'โลโภ โทโส จ โมโห จ ปุริสํ ปาปเจตสํ
หึสนฺติ อตฺตสมฺภูตา ตจสารว สมฺผลนฺติ.

เอวมฺปิ ตตฺราสยาติ ปริสฺสยา.

วุตฺตํ เหตํ[๔] ภควตา

---

[๑] ฉ.,เท. โทโส
[๒] ฉ.,เท. วุตฺตมฺปิ.
[๓] ฉ.,เท. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๔] ฉ.,เท. วุตฺตมฺปิ เจตํ

"ราโค จ โทโส จ อิโตนิทานา
อรตี รติ[๑] โลมหํโส อิโต ชาโต,[๒]
อิโต สมุฏฺฐาย มโนวิตกฺกา
กุมารกา ธงฺกมิโวสฺสชฺชนฺตีติ.

เอวมฺปิ ตตฺราสยาติ ปริสฺสยา.

มทฺทนฺเต นํ ปริสฺสยาติ เต ปริสฺสยา ตํ ปุคฺคลํ สหนฺติ ปริสหนฺติ อภิภวนฺติ อชฺโฌตฺถรนฺติ ปริยาทิยนฺติ มทฺทนฺตีติ มทฺทนฺเต นํ ปริสฺสยา.

ตโต นํ ทุกฺขมเนฺวตีติ [๓] ตโต ตโต ปริสฺสยโต ตํ ปุคฺคลํ ทุกฺขํ อเนฺวติ อนุคจฺฉติ อนฺวายิกํ โหติ, ชาติทุกฺขํ อเนฺวติ อนุคจฺฉติ อนฺวายิกํ โหติ, ชราทุกฺขํ อเนฺวติ อนุคจฺฉติ อนฺวายิกํ โหติ, พฺยาธิทุกฺขํ อเนฺวติ อนุคจฺฉติ อนฺวายิกํ โหติ, มรณทุกฺขํ อเนฺวติ อนุคจฺฉติ อนฺวายิกํ โหติ, โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสทุกฺขํ อเนฺวติ อนุคจฺฉติ อนฺวายิกํ โหติ, เนรยิกทุกฺขํ ติรจฺฉานโยนิกทุกฺขํ ปิตฺติวิสยิกทุกฺขํ[๔] อเนฺวติ อนุคจฺฉติ อนฺวายิกํ โหติ มานุสกทุกฺขํ[๕] คพฺโภกฺกนฺติมูลกทุกฺขํ[๖] ฯเปฯ คพฺเภ จิติมูลกทุกฺขํ[๗] ฯเปฯ คพฺภาวุฏฺฐานมูลกทุกฺขํ[๘] ฯเปฯ ชาตสฺสูปนิพนฺธิกทุกฺขํ[๙] ฯเปฯ ชาตสฺสปราเธยฺยกทุกฺขํ[๑๐] ฯเปฯ อตฺตูปกฺกมทุกฺขํ[๑๑] ฯเปฯ ปรูปกฺกมทุกฺขํ[๑๒] ฯเปฯ อเนฺวติ อนุคจฺฉติ อนฺวายิกํ โหติ, ทุกฺขทุกฺขํ อเนฺวติ อนุคจฺฉติ อนฺวายิกํ

---

[๑] ฉ.,เท. อรติ รติ
[๒] ฉ.,เท. อิโตชา
[๓] ฉ.,เท.,อิ. ตโตติ
[๔] ฉ.,เท. เปตฺติวิสยิกํ ทุกฺขํ
[๕] ฉ.,เท. มานุสิกํ ทุกฺขํ
[๖] ฉ.,เท. คพฺโภกฺกนฺติ มูลกํ ทุกฺขํ
[๗] ฉ.,เท. จิติมูลกํ ทุกฺขํ
[๘] ฉ.,เท. คพฺภาวุฏฺฐานมูลกํ ทุกฺขํ
[๙] ฉ.,เท. ชาตสฺสูปนิพนฺธกํ ทุกฺขํ
[๑๐] ฉ.,เท. ชาตสฺส ปราเธยฺยกํ
[๑๑] ฉ.,เท. อตฺตูปกฺกมํ
[๑๒] ฉ.,เท. ปรูปกฺกมํ

โหติ, สงฺขารทุกฺขํ ฯเปฯ วิปริณามทุกฺขํ ฯเปฯ จกฺขุโรโค โสตโรโค ฆานโรโค ชิวฺหาโรโค กายโรโค สีสโรโค กณฺณโรโค มุขโรโค ทนฺตโรโค กาโส สาโส ปีนาโส ฑโห ชโร กุจฺฉิโรโค มุจฺฉา ปกฺขนฺทิกา สุลา[๑] วิสูจิกา กุฏฺฐํ คณฺโฑ กิลาโส โสโส อปมาโร ททฺทุ กณฺฑุ กจฺฉุ รขสา วิตจฺฉิกา โลหิตํ ปิตฺตं[๒] มธุเมโห อํสา ปิฬกา ภคนฺทลา ปิตฺตสมุฏฺฐานา อาพาธา, เสมฺหสมุฏฺฐานา อาพาธา, วาตสมุฏฺฐานา อาพาธา, สนฺนิปาติกา อาพาธา, อุตุปริณามชา อาพาธา, วิสมปริหารชา อาพาธา, โอปกฺกมิกา อาพาธา, กมฺมวิปากชา อาพาธา, สีตं อุณฺหं ชิฆจฺฉา ปิปาสา อุจฺจาโร ปสฺสาโว ฑํสมกสวาตาตปสิรึสปสมฺผสฺสทุกฺขํ ฯเปฯ มาตุมรณทุกฺขํ[๓] ฯเปฯ ปิตุมรณทุกฺขํ ฯเปฯ ภาตุมรณทุกฺขํ ฯเปฯ ภคินีมรณทุกฺขํ ฯเปฯ ปุตฺตมรณทุกฺขํ ฯเปฯ ธีตุมรณทุกฺขํ ฯเปฯ ญาติพฺยสนทุกฺขํ[๔] ฯเปฯ โภคพฺยสนทุกฺขํ ฯเปฯ โรคพฺยสนทุกฺขํ ฯเปฯ สีลพฺยสนทุกฺขํ ฯเปฯ ทิฏฺฐิพฺยสนทุกฺขํ อเนวฺติ อนุคจฺฉติ อนฺวายิกํ โหตีติ ต โต นํ ทุกฺขมเนวฺติ.

นาวํ ภินฺนมิโวทกนฺติ ยถา ภินฺนํ นาวํ อุทกํ[๕] อนฺวายิกं[๖] ตโต ตโต อุทกํ อเนวฺติ อนุคจฺฉติ อนฺวายิกํ โหติ, ปุรโตปิ อุทกํ อเนวฺติ อนุคจฺฉติ อนฺวายิกํ โหติ, ปจฺฉโตปิ เหฏฺฐโตปิ ปสฺสโตปิ อุทกํ อเนวฺติ อนุคจฺฉติ อนฺวายิกํ โหติ; เอวเมว ตโต ตโต ปริสฺสยโต ตं ปุคฺคลं ทุกฺขํ อเนวฺติ อนุคจฺฉติ อนฺวายิกํ โหติ, ชาติทุกฺขํ อเนวฺติ อนุคจฺฉติ, อนฺวายิกํ โหติ

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. สูลา
[๒] ฉ.,เท. โลหิตปิตฺตํ
[๓] ฉ.,เท. มาตุมรณํ ธีตุมรณํ ทุกฺขํ
[๔] ฉ.,เท. ญาติพฺยสนํ ทิฏฺฐิพฺยสนํ ทุกฺขํ
[๕] ฉ.,เท. ทกเมสี ตโต ตโต
[๖] อิ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

ฯเปฯ ทิฏฺฐิพฺยสนทุกฺขํ อเนฺวติ อนุคจฺฉติ อนฺวายิกํ โหตีติ นาวํ ภินฺนมิโวทกํ. เตนาห ภควา

"อพลา นํ พลียนฺติ มทฺทนฺเต นํ ปริสฺสยา
ตโต นํ ทุกฺขมเนฺวติ นาวํ ภินฺนมิโวทกนฺติ.

[๖] ตสฺมา ชนฺตุ สทา สโต กามานิ ปริวชฺชเย
เต ปหาย ตเร โอฆํ นาวํ สิตฺวาว ปารคู.

ตสฺมา ชนฺตุ สทา สโตติ ตสฺมาติ ตสฺมา ตังการณา ตังเหตุ ตปฺปจฺจยา ตนฺนิทานา[๑] เอตํ อาทีนวํ สมฺปสฺสมาโน กาเมสูติ ตสฺมา. **ชนฺตูติ** สตฺโต นโร มานโว โปโส ปุคฺคโล ชีโว ชาตุ ชนฺตุ อินฺทคู มนุโช. **สทาติ** สทา สพฺพทา สพฺพกาลํ นิจฺจกาลํ ธุวกาลํ สตตํ สมิตํ อพฺโพกิณฺณํ โปขานุโปขํ[๒] อุทกุมฺมิกชาตํ อวีจิ สนฺตติ สหิตํ ผุสิตํ[๓] ปุเรภตฺตํ ปจฺฉาภตฺตํ ปุริมยามํ มชฺฌิมยามํ ปจฺฉิมยามํ กาเฬ ชุณฺเห วสฺเส เหมนฺเต คิมฺเห ปุริเม วโยขนฺเธ มชฺฌิเม วโยขนฺเธ ปจฺฉิเม วโยขนฺเธ. **สโตติ** จตูหิ การเณหิ สโต: กาเย กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐานํ ภาเวนฺโต สโต, เวทนาสุ ฯเปฯ จิตฺเต ฯเปฯ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสนาสติปฏฺฐานํ ภาเวนฺโต สโต. อปเรหิปิ[๔] จตูหิ การเณหิ สโต ฯเปฯ โส วุจฺจติ สโตติ ตสฺมา ชนฺตุ สทา สโต.

กามานิ ปริวชฺชเยติ กามานีติ อุทฺทานโต เทฺว กามา: วตฺถุกามา จ กิเลสกามา จ ฯเปฯ อิเม วุจฺจนฺติ วตฺถุกามา ฯเปฯ อิเม วุจฺจนฺติ กิเลสกามา. **กามานิ ปริวชฺชเยติ** ทฺวีหิ การเณหิ กาเม ปริวชฺเชยฺย: วิกฺขมฺภนโต วา สมุจฺเฉทโต วา.

---

[๑] "ตํ นิทานนฺติปิ ปาโฐ. [๒] ฉ.,เท.,อิ. โปงฺขานุโปงฺขํ
[๓] ฉ.,เท. ผสฺสิตํ อิ. ผุสฺสิตํ, เอวมุปริปิ. [๔] ฉ.,เท. ปิสทฺโท น ทิสฺสติ.

กถํ วิกฺขมฺภนโต กาเม ปริวชฺเชยฺย. “อฏฺฐิกงฺกลูปมา กามา อปฺปสฺสาทฏฺเจนาติ ปสฺสนฺโต วิกฺขมฺภนโต กาเม ปริวชฺเชยฺย, มํสเปสูปมา กามา พหุสาธารณฏฺเจนาติ ปสฺสนฺโต วิกฺขมฺภนโต กาเม ปริวชฺเชยฺย, “ติณุกฺกูปมา กามา อนุทหนฏฺเจนาติ ปสฺสนฺโต วิกฺขมฺภนโต กาเม ปริวชฺเชยฺย ฯเปฯ เนวสญฺญานาสญฺญายตน-สมาปตฺตึ ภาเวนฺโตปิ[๑] วิกฺขมฺภนโต กาเม ปริวชฺเชยฺย. เอวํ วิกฺขมฺภนโต กาเม ปริวชฺเชยฺย ฯเปฯ เอวํ สมุจฺเฉทโต กาเม ปริวชฺเชยฺยาติ กามานิ ปริวชฺชเย.

เต ปหาย ตเร โอฆนฺติ เตติ วตฺถุกาเม ปริชานิตฺวา กิเลสกาเม ปหาย ปชหิตฺวา วิโนทิตฺวา พฺยนฺตีกริตฺวา[๒] อนภาวงฺคมิตฺวา กามจฺฉนฺทนีวรณํ ปหาย ปชหิตฺวา วิโนทิตฺวา พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวงฺคมิตฺวา พฺยาปาทนีวรณํ ฯเปฯ ถีนมิทฺธ-นีวรณํ ฯเปฯ อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจนีวรณํ ฯเปฯ วิจิกิจฺฉานีวรณํ ปหาย ปชหิตฺวา วิโนทิตฺวา พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวงฺคมิตฺวา กาโมฆํ ภโวฆํ ทิฏฺโฐฆํ อวิชฺโชฆํ ตเรยฺย อุตฺตเรยฺย ปตเรยฺย สมติกฺกเมยฺย วีติวตฺเตยฺยาติ เต ปหาย ตเร โอฆํ.

นาวํ สิตฺวาว ปารคูติ: ยถา ครุกํ นาวํ ภาริกํ อุทกํ สิญฺจิตฺวา[๓] โอสิญฺจิตฺวา ฉฑฺเฑตฺวา ลหุกาย นาวาย ขิปฺปํ ลหุ อปฺปกสิเรเนว ปารํ คจฺเฉยฺย; เอวเมว วตฺถุกาเม ปริชานิตฺวา กิเลสกาเม ปหาย ปชหิตฺวา วิโนทิตฺวา พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวงฺคมิตฺวา กามจฺฉนฺทนีวรณํ ฯเปฯ พฺยาปาทนีวรณํ ฯเปฯ ถีนมิทฺธนีวรณํ ฯเปฯ อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจนีวรณํ ฯเปฯ วิจิกิจฺฉานีวรณํ

---

[๑] ฉ.,เท. ปิสทฺโท น ทิสฺสติ. [๒] ฉ.,เท. พฺยนฺตึ กริตฺวา, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท.,อิ. สิตฺวา

ปหาย ปชหิตฺวา วิโนทิตฺวา พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวงฺคมิตฺวา ขิปฺป ลหุ๋ อปฺปกสิเรเนว ปารํ คจฺเฉยฺย. ปารํ วุจฺจติ อมตํ นิพฺพานํ. โย โส สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํ. ปารํ คจฺเฉยฺย, ปารํ อธิคจฺเฉยฺย, ปารํ ผุเสยฺย, ปารํ สจฺฉิกเรยฺย. **ปารคูติ** โยปิ ปารํ คนฺตุกาโม, โสปิ ปารคู, โยปิ ปารํ คจฺฉติ, โสปิ ปารคู, โยปิ ปารํ คโต, โสปิ ปารคู.

วุตฺตํ[๑] เหตํ ภควตา

"ติณฺโณ ปารคโต[๒] ถเล ติฏฺฐติ พฺราหฺมโณติ. 'พฺราหฺมโณติ โข ภิกฺขเว อรหโต เอตํ อธิวจนํ. โส อภิญฺญาปารคู ปริญฺญาปารคู ปหานปารคู ภาวนาปารคู สจฺฉิกิริยาปารคู สมาปตฺติปารคู, อภิญฺญาปารคู สพฺพธมฺมานํ, ปริญฺญาปารคู สพฺพทุกฺขานํ, ปหานปารคู สพฺพกิเลสานํ, ภาวนาปารคู จตุนฺนํ อริยมคฺคานํ, สจฺฉิกิริยาปารคู นิโรธสฺส, สมาปตฺติปารคู สพฺพสมาปตฺตีนํ. โส วสิปฺปตฺโต ปารมิปฺปตฺโต อริยสฺมึ สีลสฺมึ, วสิปฺปตฺโต ปารมิปฺปตฺโต อริยสฺมึ สมาธิสฺมึ, วสิปฺปตฺโต ปารมิปฺปตฺโต อริยาย ปญฺญาย, วสิปฺปตฺโต ปารมิปฺปตฺโต อริยาย วิมุตฺติยา. โส ปารคโต ปารปฺปตฺโต อนฺตคโต อนฺตปฺปตฺโต โกฏิคโต โกฏิปฺปตฺโต ปริยนฺตคโต ปริยนฺตปฺปตฺโต โวสานคโต โวสานปฺปตฺโต ตาณคโต ตาณปฺปตฺโต เลณคโต เลณปฺปตฺโต สรณคโต สรณปฺปตฺโต อภยคโต อภยปฺปตฺโต อจฺจุตคโต อจฺจุตปฺปตฺโต อมตคโต อมตปฺปตฺโต นิพฺพานคโต นิพฺพานปฺปตฺโต. โส วุฏฺฐวาโส จิณฺณจรโณ คตทฺโธ คตทิโส คตโกฏิโก ปาลิตพฺรหฺมจริโย อุตฺตมทิฏฺฐิปฺปตฺโต

---

[๑] ฉ.,เท. วุตฺตมฺปิ

[๒] ฉ.,เท. ปารงฺคโต, เอวมุปริปิ.

ภาวิตมคฺโค ปหีนกิเลโส ปฏิวิทฺธากุปฺโป สจฺฉิกตนิโรโธ, ทุกฺขํ ตสฺส ปริญฺญาตํ, สมุทโย ปหีโน, มคฺโค ภาวิโต, นิโรโธ สจฺฉิกโต, อภิญฺเญยฺยํ อภิญฺญาตํ, ปริญฺเญยฺยํ ปริญฺญาตํ, ปหาตพฺพํ ปหีนํ, ภาเวตพฺพํ ภาวิตํ, สจฺฉิกาตพฺพํ สจฺฉิกตํ.

โส อุกฺขิตฺตปลิโฆ สงฺกิณฺณปริกฺโข อพฺพูเฬฺหสิโก นิรคฺคโฬ อริโย ปนฺนทฺธโช ปนฺนภาโร วิสญฺญุตฺโต ปญฺจงฺควิปฺปหีโน ฉฬงฺคสมนฺนาคโต เอการกฺโข จตุราปสฺเสโน ปนฺนฺณปจฺเจกสจฺโจ สมวยสฏฺเฐสโน อนาวิลสงฺกปฺโป ปสฺสทฺธกายสงฺขาโร สุวิมุตฺต-จิตฺโต สุวิมุตฺตปญฺโญ เกวลี วุสิตวา อุตฺตมปุริโส ปรมปุริโส ปรมปฺปตฺติปฺปตฺโต,[๑] โส เนว อาจินาติ[๒] น อปจินาติ, อปจินิตฺวา จิโต. เนว ปชหติ น อุปาทิยติ, ปชหิตฺวา จิโต. เนว วิสิเนติ[๓] น อุสฺสิเนติ, วิสิเนตฺวา[๔] จิโต. เนว วิธุเปติ[๕] น สนฺธุเปติ, วิธุเปตฺวา จิโต. อเสกฺเขน สีลกฺขนฺเธน สมนฺนาคตตฺตา จิโต. อเสกฺเขน สมาธิกฺขนฺเธน ฯเปฯ อเสกฺเขน ปญฺญากฺขนฺเธน[๖] ฯเปฯ อเสกฺเขน วิมุตฺติกฺขนฺเธน อเสกฺเขน วิมุตฺติญาณทสฺสนกฺขนฺเธน สมนฺนาคตตฺตา จิโต. สจฺจํ ปฏิปาทยิตฺวา[๗] จิโต. เอวํ[๘] สมติกฺกมิตฺวา จิโต. กิเลสคฺคึ ปริยาทยิตฺวา[๙] จิโต. อปริคมนตาย จิโต. กุฏฺฐึ[๑๐] สมาทาย จิโต. มุตฺติปฏิเสวนตาย จิโต. เมตฺตาย ปาริสุทฺธิยา จิโต. กรุณาย ฯเปฯ มุทิตาย ฯเปฯ อุเปกฺขาย ปาริสุทฺธิยา จิโต. อจฺจนฺตปาริสุทฺธิยา จิโต. อกมฺมญฺญตาย[๑๑]

---

[๑] ฉ.,เท. ปรมปตฺติปฺปตฺโต
[๒] ฉ.,เท. เนวาจินติ
[๓] ฉ.,เท. เนว สํสิพฺพติ
[๔] ฉ.,เท. วิสินิตฺวา
[๕] ฉ.,เท. วิธูเปติ
[๖] ฉ.,เท. ปญฺญกฺขนฺเธน
[๗] ฉ.,เท. สมฺปฏิปาทิตฺวา
[๘] ฉ.,เท.,อิ. เอวๆ
[๙] ฉ.,เท. ปริยาทิตฺวา
[๑๐] ฉ.,เท.,อิ. กฏฺฐึ
[๑๑] ฉ.,เท. อกมฺมยตาย

ปาริสุทฺธิยา จิโต. วิมุตฺตตฺตา จิโต. สนฺตุสิตตฺตา จิโต. ขนฺธปริยนฺเต จิโต. ธาตุปริยนฺเต จิโต. อายตนปริยนฺเต จิโต. คติปริยนฺเต จิโต. อุปปตฺติปริยนฺเต จิโต. ปฏิสนฺธิปริยนฺเต จิโต. ภวปริยนฺเต จิโต. สංสารปริยนฺเต จิโต. วฏฺฏปริยนฺเต จิโต. อนฺติมภเว[๑] จิโต. อนฺติมสมุสฺสเย[๒] จิโต. อนฺติมเทหธโร อรหา.

ตสฺสายं ปจฺฉิมโก ภโว จริโมยं สมุสฺสโย
ชาติมรณสංสาโร นตฺถิ ตสฺส ปุนพฺภโวติ.

นาวं สิตฺวาว ปารคู.[๓] เตนาห ภควา

"ตสฺมา ชนฺตุ สทา สโต กามานิ ปริวชฺชเย
เต ปหาย ตเร โอฆं นาวं สิตฺวาว ปารคูติ.

ปฐโม กามสุตฺตนิทฺเทโส.

---

[๑] ฉ.,เท. อนฺติเม ภเว
[๒] ฉ.,เท. อนฺติเม สมุสฺสเย
[๓] ฉ.,เท. อิติสทฺโท ทิสฺสติ.

๒. คุหฏฺฐกสุตฺตนิทฺเทโส

[๑]

[๗] สตฺโต คุหายํ พหุนาภิฉนฺโน
ติฏฺฐํ นโร โมหนสฺมึ ปคาฬฺโห.
ทูเร วิเวกา หิ ตถาวิโธ โส
กามา หิ โลเก น หิ สุปฺปหายา.

สตฺโต คุหายํ พหุนาภิฉนฺโนติ สตฺโตติ หิ โข วุตฺตํ. อปิจ คุหา ตาว วตฺตพฺพา. คุหา วุจฺจติ กาโย. 'กาโยติ วา 'คุหาติ วา 'เทโหติ วา 'สนฺเทโหติ วา 'นาวาติ วา 'รโถติ วา 'ธโชติ วา 'วมฺมิโกติ วา 'นิทฺธนฺติ วา 'นครนฺติ วา 'กุฏีติ วา 'คณฺโฑติ วา 'กุมฺโภติ[๒] วา[๓] กายสฺเสตํ อธิวจนํ. **สตฺโต คุหายนฺติ** คุหายํ สตฺโต วิสตฺโต อาสตฺโต ลคฺโค ลคฺคิโต ปลิพุทฺโธ. ยถา ภิตฺติขีเล วา นาคทนฺเต วา ภณฺฑํ สตฺตํ วิสตฺตํ อาสตฺตํ ลคฺคํ ลคฺคิตํ ปลิพุทฺธํ; เอวเมว คุหายํ สตฺโต วิสตฺโต อาสตฺโต ลคฺโค ลคฺคิโต ปลิพุทฺโธ.

วุตฺตํ เหตํ ภควตา

"รูเป โข [๔] โย ฉนฺโท โย ราโค ยา นนฺที ยา ตณฺหา เย อุปายุปาทานา เจตโส อธิฏฺฐานาภินิเวสานุสยา, ตตฺราสตฺโต[๕] ตสฺมา 'สตฺโตติ วุจฺจตีติ.[๖] 'สตฺโตติ ลคฺคนาธิวจนนฺติ สตฺโต คุหายํ. พหุนาภิฉนฺโนติ: พหุเกหิ กิเลเสหิ ฉนฺโน. ราเคน ฉนฺโน

---

[๑] ฉ.,เท. อถ คุหฏฺฐกสุตฺตนิทฺเทสํ วกฺขติ.　[๒] อิ. กุมฺโม
[๓] ฉ.,เท.,อิ. นาโคติ วา
[๔] ฉ.,เท.,อิ. ราช ฉ.,เท.,อิ. รูเป โข ราช ฯเปฯ วิญฺญาเณ โข ราช
[๕] ฉ.,เท.,อิ. ตตฺร สตฺโต ตตฺร วิสตฺโต　[๖] ฉ.,เท. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ.

โทเสน ฉนฺโน โมเหน ฉนฺโน โกเธน ฉนฺโน อุปนาเหน ฉนฺโน มกฺเขน ฉนฺโน ปฬาเสน ฉนฺโน อิสฺสาย ฉนฺโน มจฺฉริเยน ฉนฺโน มายาย ฉนฺโน สาเถยฺเยน ฉนฺโน ถมฺเภน ฉนฺโน สารมฺเภน ฉนฺโน มาเนน ฉนฺโน อติมาเนน ฉนฺโน มเทน ฉนฺโน ปมาเทน ฉนฺโน. สพฺพกิเลเสหิ สพฺพทุจฺจริเตหิ สพฺพทรเถหิ สพฺพปริฬาเหหิ สพฺพสนฺตาเปหิ สพฺพากุสลาภิสงฺขาเรหิ ฉนฺโน [๑] อุจฺฉนฺโน อาวุโฏ นิวุโฏ โอผุโฏ[๒] ปิหิโต ปฏิจฺฉนฺโน ปฏิกุชฺชิโตติ สตฺโต คุหายํ พหุนาภิฉนฺโน.

ติฏฺฐํ นโร โมหนสฺมึ ปคาฬฺโหติ ติฏฺฐํ นโรติ[๓] ติฏฺฐนฺโต นโร รตฺโต ราคเวเสน ติฏฺฐติ, ทุฏฺโฐ โทสเวเสน ติฏฺฐติ, มูฬฺโห โมหเวเสน ติฏฺฐติ, วินิพนฺโธ[๔] มานเวเสน ติฏฺฐติ, ปรามฏฺโฐ ทิฏฺฐิเวเสน ติฏฺฐติ, วิกฺเขปคโต อุทฺธจฺจเวเสน ติฏฺฐติ, อนิฏฺฐงฺคโต วิจิกิจฺฉาเวเสน ติฏฺฐติ, ถามคโต อนุสยเวเสน ติฏฺฐตีติ[๕] เอวมฺปิ ติฏฺฐํ นโร.

วุตฺตํ เหตํ ภควตา

"สนฺติ ภิกฺขเว จกฺขุวิญฺเญยฺยา รูปา อิฏฺฐา กนฺตา มนาปา ปิยรูปา กามูปสญฺหิตา รชนียา, ตญฺเจ ภิกฺขุ อภินนฺทติ อภิวทติ อชฺโฌสาย ติฏฺฐติ. สนฺติ ภิกฺขเว โสตวิญฺเญยฺยา สทฺทา ฯเปฯ ฆานวิญฺเญยฺยา คนฺธา ฯเปฯ ชิวฺหาวิญฺเญยฺยา รสา ฯเปฯ กายวิญฺเญยฺยา โผฏฺฐพฺพา ฯเปฯ มโนวิญฺเญยฺยา ธมฺมา อิฏฺฐา กนฺตา มนาปา ปิยรูปา กามูปสญฺหิตา รชนียา ตญฺเจ ภิกฺขุ อภินนฺทติ อภิวทติ อชฺโฌสาย ติฏฺฐตีติ. เอวมฺปิ ติฏฺฐํ นโร.

---

[๑] ฉ.,เท. วิฉนฺโน
[๒] ฉ.,เท.,อิ. โอวุโฏ
[๓] ฉ.,เท. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.
[๔] ฉ.,เท. วินิพทฺโธ
[๕] ฉ.,เท. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ.

วุตฺตํ เหตํ ภควตา

"รูปูปายํ[๑] วา ภิกฺขเว วิญฺญาณํ ติฏฺฐมานํ ติฏฺฐติ, รูปารมฺมณํ รูปปฺปติฏฺฐํ นนฺทูปเสวนํ,[๒] วุฑฺฒึ วิรูฬฺหึ เวปุลฺลํ อาปชฺชติ. เวทนูปายํ วา ภิกฺขเว ฯเปฯ สญฺญูปายํ วา ภิกฺขเว ฯเปฯ สงฺขารูปายํ วา ภิกฺขเว วิญฺญาณํ ติฏฺฐมานํ ติฏฺฐติ, สงฺขารารมฺมณํ สงฺขารปฺปติฏฺฐํ นนฺทูปเสวนํ. วุฑฺฒึ วิรูฬฺหึ เวปุลฺลํ อาปชฺชตีติ. เอวมฺปิ ติฏฺฐํ นโร. วุตฺตํ[๓] เหตํ ภควตา

"กวฬิงฺกาเร เจ ภิกฺขเว อาหาเร อตฺถิ ราโค อตฺถิ นนฺที อตฺถิ ตณฺหา. ปติฏฺฐิตํ ตตฺถ วิญฺญาณํ วิรูฬฺหํ. ยตฺถ ปติฏฺฐิตํ วิญฺญาณํ วิรูฬฺหํ. อตฺถิ ตตฺถ นามรูปสฺสาวกฺกนฺติ. ยตฺถ อตฺถิ นามรูปสฺสาวกฺกนฺติ, อตฺถิ ตตฺถ สงฺขารานํ วุฑฺฒิ. ยตฺถ อตฺถิ สงฺขารานํ วุฑฺฒิ, อตฺถิ ตตฺถ อายตึ ปุนพฺภวาภินิพฺพตฺติ. ยตฺถ อตฺถิ อายตึ ปุนพฺภวาภินิพฺพตฺติ, อตฺถิ ตตฺถ อายตึ ชาติชรามรณํ. ยตฺถ อตฺถิ อายตึ ชาติชรามรณํ, 'สโสกนฺตํ ภิกฺขเว สรชํ สอุปายาสนฺติ วทามิ.[๔]

ผสฺเส เจ ภิกฺขเว อาหาเร ฯเปฯ มโนสญฺเจตนาย เจ ภิกฺขเว อาหาเร ฯเปฯ วิญฺญาเณ เจ ภิกฺขเว อาหาเร อตฺถิ ราโค อตฺถิ นนฺที อตฺถิ ตณฺหา. ปติฏฺฐิตํ ตตฺถ วิญฺญาณํ วิรูฬฺหํ. ยตฺถ ปติฏฺฐิตํ วิญฺญาณํ วิรูฬฺหํ, อตฺถิ ตตฺถ นามรูปสฺสาวกฺกนฺติ. ยตฺถ อตฺถิ นามรูปสฺสาวกฺกนฺติ, อตฺถิ ตตฺถ สงฺขารานํ วุฑฺฒิ. ยตฺถ อตฺถิ สงฺขารานํ วุฑฺฒิ, อตฺถิ ตตฺถ อายตึ ปุนพฺภวาภินิพฺพตฺติ. ยตฺถ อตฺถิ อายตึ ปุนพฺภวาภินิพฺพตฺติ,

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. รูปูปยํ สงฺขารูปยํ, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ.,เท. นนฺทูปเสจนํ, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท.,อิ. วุตฺตมฺปิ เหตํ [๔] ฉ.,เท. วทามีติ เอวมฺปิ ติฏฺฐํ นโร, เอวมุปริปิ.

อตฺถิ ตตฺถ อายตึ ชาติชรามรณํ, ยตฺถ อตฺถิ อายตึ ชาติชรามรณํ, ‘สโสกนฺตํ ภิกฺขเว สรชํ สอุปายาสนฺติ วทามีติ. เอวมฺปิ ติฏฺฐํ นโร.

โมหนสฺมึ ปคาฬฺโหติ โมหนา วุจฺจนฺติ ปญฺจ กามคุณา. จกฺขุวิญฺเญยฺยา รูปา อิฏฺฐา กนฺตา มนาปา ปิยรูปา กามูปสญฺหิตา รชนียา. โสตวิญฺเญยฺยา สทฺทา ฯเปฯ ฆานวิญฺเญยฺยา คนฺธา ฯเปฯ ชิวฺหาวิญฺเญยฺยา รสา ฯเปฯ กายวิญฺเญยฺยา โผฏฺฐพฺพา อิฏฺฐา กนฺตา มนาปา ปิยรูปา กามูปสญฺหิตา รชนียา. กึการณา โมหนา วุจฺจนฺติ ปญฺจ กามคุณา. เยภุยฺเยน เทวมนุสฺสา ปญฺจสุ กามคุเณสุ มุยฺหนฺติ สมฺมุยฺหนฺติ สมฺปมุยฺหนฺติ, มูฬฺหา สมฺมูฬฺหา สมฺปมูฬฺหา อวิชฺชาย อนฺธิกตา[๑] อาวุฏฺฐา นิวุฏฺฐา โอผุฏฺฐา ปิหิตา ปฏิจฺฉนฺนา ปฏิกุชฺชิตา, ตึการณา โมหนา วุจฺจนฺติ ปญฺจ กามคุณา. **โมหนสฺมึ ปคาฬฺโหติ** โมหนสฺมึ ปคาฬฺโห โอคาฬฺโห อชฺโฌคาฬฺโห นิมุคฺโคติ ติฏฺฐํ นโร โมหนสฺมึ ปคาฬฺโห.

ทูเร วิเวกา หิ ตถาวิโธ โสติ วิเวกาติ ตโย วิเวกา: กายวิเวโก จิตฺตวิเวโก, อุปธิวิเวโก.

กตโม กายวิเวโก. อิธ ภิกฺขุ วิวิตฺตํ เสนาสนํ ภชติ อรญฺญํ รุกฺขมูลํ ปพฺพตํ กนฺทรํ คิริคุหํ สุสานํ วนปตฺถํ อพฺโภกาสํ ปลาลปุญฺชํ, กาเยน จ[๒] วิวิตฺโต วิหรติ. โส เอโก คจฺฉติ, เอโก ติฏฺฐติ, เอโก นิสีทติ, เอโก เสยฺยํ กปฺเปติ, เอโก คามํ ปิณฺฑาย ปวิสติ, เอโก ปฏิกฺกมติ, เอโก รโห นิสีทติ, เอโก จงฺกมํ อธิฏฺฐาติ, เอโก จรติ วิหรติ อิริยติ วตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปติ. อยํ กายวิเวโก.

---

[๑] ฉ.,เท. อนฺธีกตา

[๒] ฉ.,เท. จสทฺโท น ทิสฺสติ.

กตโม จิตฺตวิเวโก. ปฐมํ ฌานํ สมาปนฺนสฺส นีวรเณหิ จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ. ทุติยํ ฌานํ สมาปนฺนสฺส วิตกฺกวิจาเรหิ จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ. ตติยํ ฌานํ สมาปนฺนสฺส ปีติยา จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ. จตุตฺถํ ฌานํ สมาปนฺนสฺส สุขทุกฺเขหิ จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ. อากาสานญฺจายตนํ สมาปนฺนสฺส รูปสญฺญาย ปฏิฆสญฺญาย นานตฺตสญฺญาย จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ. วิญฺญาณญฺจายตนํ สมาปนฺนสฺส อากาสานญฺจายตนสญฺญาย จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ. อากิญฺจญฺญายตนํ สมาปนฺนสฺส วิญฺญาณญฺจายตนสญฺญาย จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ. เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ สมาปนฺนสฺส อากิญฺจญฺญายตนสญฺญาย จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ. โสตาปนฺนสฺส สกฺกายทิฏฺฐิยา วิจิกิจฺฉาย สีลพฺพตฺตปรามาสา ทิฏฺฐานุสยา วิจิกิจฺฉานุสยา ตเทกฏฺเฐหิ จ กิเลเสหิ จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ. สกทาคามิสฺส โอฬาริกา กามราคสญฺโญชนา ปฏิฆสญฺโญชนา โอฬาริกา กามราคานุสยา ปฏิฆานุสยา ตเทกฏฺเฐหิ จ กิเลเสหิ จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ. อนาคามิสฺส อณุสหคตา[๑] กามราคสญฺโญชนา ปฏิฆสญฺโญชนา อณุสหคตา กามราคานุสยา ปฏิฆานุสยา, ตเทกฏฺเฐหิ จ กิเลเสหิ จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ. อรหโต รูปราคา อรูปราคา[๒] มานา อุทฺธจฺจา อวิชฺชาย มานานุสยา ภวราคานุสยา อวิชฺชานุสยา, ตเทกฏฺเฐหิ จ กิเลเสหิ พหิทฺธา จ สพฺพนิมิตฺเตหิ จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ. อยํ จิตฺตวิเวโก.

กตโม อุปธิวิเวโก. อุปธิ วุจฺจนฺติ กิเลสา จ ขนฺธา จ อภิสงฺขารา จ. อุปธิวิเวโก วุจฺจติ อมตํ นิพฺพานํ. โย โส[๓]

---

[๑] ฉ.,เท. อนุสหคตา, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ.,เท. รูปารูปราคา
[๓] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํ, อยํ อุปธิวิเวโก.

กายวิเวโก จ จูปกฏฺฐกายานํ[๑] เนกฺขมฺมาภิรตานํ, จิตฺตวิเวโก จ ปริสุทฺธจิตฺตานํ ปรมโวทานปฺปตฺตานํ, อุปธิวิเวโก จ นิรูปธีนํ ปุคฺคลานํ วิสงฺขารคตานํ.

ทูเร วิเวกา หีติ โย โส เอวํ คุหายํ สตฺโต เอวํ พหุเกหิ กิเลเสหิ ฉนฺโน เอวํ โมหนสฺมึ ปคาฬฺโห, โส กายวิเวกาปิ ทูเร, จิตฺตวิเวกาปิ ทูเร, อุปธิวิเวกาปิ ทูเร วิทูเร สุวิทูเร น สนฺติเก น สามนฺตา อนาสนฺเน อนุปกฏฺเจ.[๒] **ตถาวิโธติ** ตถาวิโธ[๓] ตาทิโส ตสฺสณฺจิโต ตปฺปกาโร ตปฺปฏิภาโค โย โส โมหนสฺมึ ปคาฬฺโหติ ทูเร วิเวกา หิ ตถาวิโธ โส.

กามา หิ โลเก น หิ สุปฺปหายาติ กามาติ อุทฺทานโต เทฺว กามา: วตฺถุกามา จ กิเลสกามา จ.

กตเม วตฺถุกามา. มนาปิกา รูปา มนาปิกา สทฺทา มนาปิกา คนฺธา มนาปิกา รสา มนาปิกา โผฏฺฐพฺพา อตฺถรณา ปาปุรณา ทาสีทาสา อเชฬกา กุกฺกุฏสูกรา หตฺถิควาสฺสวฬวา เขตฺตํ วตฺถุ หิรญฺญํ สุวณฺณํ คามนิคมราชธานิโย รฏฺฐญฺจ ชนปโท จ โกโส จ โกฏฺฐาคารญฺจ, ยงฺกิญฺจิ รชนียวตฺถุ วตฺถุกามา. อปิจ อตีตา กามา อนาคตา กามา ปจฺจุปฺปนฺนา กามา อชฺฌตฺตา กามา พหิทฺธา กามา อชฺฌตฺตพหิทฺธา กามา หีนา กามา มชฺฌิมา กามา ปณีตา กามา อาปายิกา กามา มานุสิกา กามา ทิพฺพา กามา ปจฺจุปฏฺฐิตา กามา นิมฺมิตา

---

[๑] ฉ.,เท. วิเวกฏฺฐกายานํ [๒] ฉ.,เท. วิเวกฏฺเจ

[๓] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

กามา[๑] ปรนิมฺมิตา กามา ปริคฺคหิตา กามา อปริคฺคหิตา กามา มมายิตา กามา อมมายิตา กามา สพฺเพปิ กามาวจรา ธมฺมา สพฺเพปิ รูปาวจรา ธมฺมา สพฺเพปิ อรูปาวจรา ธมฺมา ตณฺหาวตฺถุกา ตณฺหารมฺมณา กามนียฏฺเฐน รชนียฏฺเฐน มทนียฏฺเฐน กามา. อิเม วุจฺจนฺติ วตฺถุกามา.

กตเม กิเลสกามา. ฉนฺโท กาโม ราโค กาโม ฉนฺทราโค กาโม สงฺกปฺโป กาโม ราโค กาโม สงฺกปฺปราโค กาโม, โย กาเมสุ กามจฺฉนฺโท กามราโค กามนนฺที กามตณฺหา กามเสฺนโห กามปริฬาโห กามมุจฺฉา กามชฺโฌสานํ กาโมโฆ กามโยโค กามุปาทานํ กามจฺฉนฺทนีวรณํ.

อทฺทสํ กาม เต มูลํ สงฺกปฺปา กาม ชายสิ,
น ตํ สงฺกปฺปยิสฺสามิ เอวํ กาม น เหหิสิ.

อิเม วุจฺจนฺติ กิเลสกามา. **โลเกติ** อปายโลเก มนุสฺสโลเก เทวโลเก ขนฺธโลเก ธาตุโลเก อายตนโลเก. **กามา หิ โลเก น หิ สุปฺปหายาติ** กามา หิ โลเก ทุปฺปหายา ทุจฺจชา ทุปฺปริจฺจชา[๓] ทุนฺนิมฺมทยา [๔] ทุพฺพินิเวธยา ทุตฺตรา ทุปฺปตรา ทุสฺสมติกฺกมา ทุพฺพีติวตฺตาติ[๕] กามา หิ โลเก น หิ สุปฺปหายา. เตนาห ภควา

"สตฺโต คุหายํ พหุนาภิฉนฺโน
ติฏฺฐํ นโร โมหนสฺมึ ปคาฬฺโห,
ทูเร วิเวกา หิ ตถาวิโธ โส
กามา หิ โลเก น หิ สุปฺปหายาติ.

---

[๑] ฉ.,เท. อนิมฺมิตา กามา
[๒] ฉ.,เท. อิติสทฺโท ทิสฺสติ.
[๓] ฉ.,เท. ทุจฺจชฺชา ทุปฺปริจฺจชฺชา
[๔] ฉ.,เท. ทุนฺนิเวจยา อิ. ทุนฺนิเวธยา
[๕] ฉ.,เท. ทุพฺพินิวตฺตาติ

[๘] อิจฺฉานิทานา ภวสาตพทฺธา[๑]
เต ทุปฺปมุญฺจา น หิ อญฺญโมกฺขา
ปจฺฉา ปุเร วาปิ อเปกฺขมานา
อิเมว กาเม ปุริเมว ชปฺปี.

อิจฺฉานิทานา ภวสาตพทฺธาติ อิจฺฉาติ[๒] วุจฺจติ ตณฺหา, โย ราโค สาราโค อนุนโย อนุโรโธ นนฺที นนฺทิราโค จิตฺตสฺส สาราโค อิจฺฉา มุจฺฉา อชฺโฌสานํ เคโธ ปลิเคโธ สงฺโค ปงฺโก เอชา มายา ชนิกา สญฺชนนี สิพฺพินี ชาลินี สริตา วิสตฺติกา สุตฺตํ วิสฏา อายูหนี ทุติยา ปณิธิ ภวเนตฺติ วนํ วนโถ สนฺถโว เสฺนโห อเปกฺขา ปฏิพนฺธา[๓] อาสา อาสีสนา[๔] อาสีสิตตฺตํ รูปาสา สทฺทาสา คนฺธาสา รสาสา โผฏฺฐพฺพาสา ลาภาสา ธนาสา ปุตฺตาสา ชีวิตาสา ชปฺปา[๕] ปชปฺปา อภิชปฺปา ชปฺปา ชปฺปนา ชปฺปิตตฺตํ โลลุปฺปา[๖] โลลุปฺปายนา โลลุปฺปายิตตฺตํ ปุจฺฉญฺจิกตา[๗] สาธุกมฺยตา อธมฺมราโค วิสมโลโภ นิกนฺติ นิกามนา ปตฺถนา ปิหนา สมฺปตฺถนา กามตณฺหา ภวตณฺหา วิภวตณฺหา รูปตณฺหา อรูปตณฺหา นิโรธตณฺหา รูปตณฺหา สทฺทตณฺหา คนฺธตณฺหา รสตณฺหา โผฏฺฐพฺพตณฺหา ธมฺมตณฺหา โอโฆ โยโค คนฺโถ อุปาทานํ อาวรณํ นีวรณํ ฉทนํ พนฺธนํ อุปกฺกิเลโส อนุสโย ปริยุฏฺฐานํ ลตา เววิจฺฉํ ทุกฺขมูลํ ทุกฺขนิทานํ ทุกฺขปฺปภโว มารปาโส มารพฬิสํ มารวิสโย ตณฺหานที ตณฺหาชาลํ ตณฺหาคทฺทุลํ ตณฺหาสมุทฺโท อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ.

---

[๑] "ภวสาตพนฺธาติปิ ปาโจ.
[๒] ฉ.,เท. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๓] ฉ.,เท. ปฏิพนฺธุ อิ. ปฏิพนฺโธ
[๔] ฉ.,เท. อาสีสนา
[๕] ฉ.,เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.
[๖] ฉ.,เท. โลลุปฺปี
[๗] ฉ.,เท. ปุจฺฉญฺฉิกตา อิ. มุจฺฉญฺฉิกตา

อิจฺฉานิทานาติ อิจฺฉานิทานา[๑] อิจฺฉาเหตุกา อิจฺฉาปจฺจยา อิจฺฉาการณา อิจฺฉาปภวาติ อิจฺฉานิทานา.

ภวสาตพทฺธาติ เอกํ ภวสาตํ สุขา เวทนา. เทฺว ภวสาตานิ สุขา จ เวทนา อิฏฺฐญฺจ วตฺถุ. ตีณิ ภวสาตานิ: โยพฺพญฺญ, อาโรคฺยํ, ชีวิตํ. จตฺตาริ ภวสาตานิ: ลาโภ, ยโส, ปสํสา, สุขํ. ปญฺจ ภวสาตานิ: มนาปิกา รูปา, มนาปิกา สทฺทา, มนาปิกา คนฺธา มนาปิกา รสา, มนาปิกา โผฏฺฐพฺพา. ฉ ภวสาตานิ: จกฺขุสมฺปทา, โสตสมฺปทา, ฆานสมฺปทา, ชิวฺหาสมฺปทา, กายสมฺปทา, มโนสมฺปทา. **ภวสาตพทฺธาติ**[๒] สุขาย เวทนาย พทฺธา,[๓] อิฏฺฐสฺมึ วตฺถุสฺมึ พทฺธา, โยพฺพญฺเญ พทฺธา, อาโรคฺเย พทฺธา, ชีวิเต พทฺธา, ลาเภ พทฺธา, ยเส พทฺธา, ปสํสาย[๔] พทฺธา, สุเข พทฺธา, มนาปิเกสุ รูเปสุ พทฺธา, สทฺเทสุ ฯเปฯ คนฺเธสุ ฯเปฯ รเสสุ ฯเปฯ มนาปิเกสุ โผฏฺฐพฺเพสุ พทฺธา, จกฺขุสมฺปทาย พทฺธา, โสตสมฺปทาย ฯเปฯ ฆานสมฺปทาย ฯเปฯ ชิวฺหาสมฺปทาย ฯเปฯ กายสมฺปทาย ฯเปฯ มโนสมฺปทาย พทฺธา วินิพทฺธา อาพทฺธา ลคฺคา ลคฺคิตา ปลิพุทฺธาติ[๕] อิจฺฉานิทานา ภวสาตพทฺธา.

เต ทุปฺปมุญฺจา น หิ อญฺญโมกฺขาติ เต วา ภวสาตวตฺถู ทุปฺปมุญฺจา สตฺตา วา เอตฺโต ทุมฺโมจยา.

กถํ เต ภวสาตวตฺถู ทุปฺปมุญฺจา. สุขา เวทนา ทุมฺมุญฺจา,[๖] อิฏฺฐํ วตฺถุ ทุมฺมุญฺจํ, โยพฺพญฺญํ ทุมฺมุญฺจํ, อาโรคฺยํ ทุมฺมุญฺจํ, ชีวิตํ ทุมฺมุญฺจํ, ลาโภ ทุมฺมุญฺโจ, ยโส ทุมฺมุญฺโจ, ปสํสา ทุมฺมุญฺจา,

---

[๑] ฉ.,เท. อิจฺฉานิทานกา
[๒] ฉ.,เท. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๓] ฉ.,เท. สาตพทฺธา
[๔] ฉ.,เท. ปสํสายํ
[๕] ฉ.,เท. ปลิพทฺธาติ
[๖] ฉ.,เท. ทุปฺปมุญฺจา, เอวมุปริปิ.

สุขํ ทุมฺมุญฺจ, มนาปิกา รูปา ทุมฺมุญฺจา, มนาปิกา สทฺทา ฯเปฯ คนฺธา ฯเปฯ รสา ฯเปฯ โผฏฺฐพฺพา ทุมฺมุญฺจา, จกฺขุสมฺปทา ทุมฺมุญฺจา, โสตสมฺปทา ฯเปฯ ฆานสมฺปทา ฯเปฯ ชิวฺหาสมฺปทา ฯเปฯ กายสมฺปทา ฯเปฯ มโนสมฺปทา ทุมฺมุญฺจา ทุปฺปมุญฺจา ทุมฺโมจยา ทุปฺปโมจยา ทุนฺนิมฺมทยา ทุพฺพินิเวธยา ทุตฺตรา ทุปฺปตรา ทุสฺสมติกฺกมา ทุพฺพีติวตฺตา. เอวนฺเต ภวสาตวตฺถู ทุปฺปมุญฺจา.

กถํ สตฺตา เอตฺโต ทุมฺโมจยา. สุขาย เวทนาย สตฺตา ทุมฺโมจยา, อิฏฺฐสฺมา วตฺถุสฺมา ทุมฺโมจยา, โยพฺพญฺญา ทุมฺโมจยา, อาโรคฺยา ทุมฺโมจยา, ชีวิตา ทุมฺโมจยา, ลาภา ทุมฺโมจยา, ยสา ทุมฺโมจยา, ปสํสาย ทุมฺโมจยา, สุขา ทุมฺโมจยา, มนาปิเกหิ รูเปหิ ทุมฺโมจยา, มนาปิเกหิ สทฺเทหิ ฯเปฯ คนฺเธหิ ฯเปฯ รเสหิ ฯเปฯ โผฏฺฐพฺเพหิ ทุมฺโมจยา, จกฺขุสมฺปทาย ทุมฺโมจยา, โสตสมฺปทาย ฯเปฯ ฆานสมฺปทาย ฯเปฯ ชิวฺหาสมฺปทาย ฯเปฯ กายสมฺปทาย ฯเปฯ มโนสมฺปทาย ทุมฺโมจยา ทุปฺปโมจยา[๑] ทุรุทฺธรา ทุสฺสมุทฺธรา ทุพฺพุฏฺฐาปนา[๒] ทุสฺสมุฏฺฐาปนา. เอวํ สตฺตา เอตฺโต ทุมฺโมจยาติ เต ทุปฺปมุญฺจา.

น หิ อญฺญโมกฺขาติ เต อตฺตนา ปลิปปลิปนฺนา น สกฺโกนฺติ ปรํ ปลิปปลิปนฺนํ อุทฺธริตุํ. วุตฺตํ เหตํ ภควตา “โส วต จุนฺท อตฺตนา ปลิปปลิปนฺโน ปรํ ปลิปปลิปนฺนํ อุทฺธริสฺสตีติ เนตํ ฐานํ วิชฺชติ ‘โส วต จุนฺท อตฺตนา อทนฺโต อวินีโต อปรินิพฺพุโต ปรํ ทเมสฺสติ วิเนสฺสติ ปรินิพฺพาเปสฺสตีติ เนตํ ฐานํ วิชฺชตีติ. เอวํ[๓] น หิ อญฺญโมกฺขา.

---

[๑] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ. ทุตฺตรา ทุปฺปตรา ทุพฺพินิวตฺตา

[๒] ฉ.,เท. ทุพฺพุฏฺฐาปยา ทุสฺสมุฏฺฐาปยา ทุพฺพินิเวธยา

[๓] ฉ.,เท. เอวมฺปิ

อถวา นตฺถญฺโญ โกจิ โมเจตุ.[๑] เต ยทิ มุจฺเจยฺยุ, สเกน ถาเมน สเกน พเลน สเกน วิริเยน สเกน ปรกฺกเมน สเกน ปุริสถาเมน สเกน ปุริสพเลน สเกน ปุริสวิริเยน สเกน ปุริสปรกฺกเมน อตฺตนา สมฺมาปฏิปทำ อนุโลมปฏิปทำ อปจฺจนีกปฏิปทำ อนฺวตฺถปฏิปทำ ธมฺมานุธมฺมปฏิปทำ ปฏิปชฺชมานา มุจฺเจยฺยุนฺติ. เอวมฺปิ น หิ อญฺญโมกฺขา. วุตฺตำ เหตำ ภควตา

"นาหำ สมิสฺสามิ ปโมจนาย
กถำกถึ โธตก กญฺจิ โลเก,
ธมฺมญฺจ เสฏฺฐำ อภิชานมาโน
เอวำ ตุวำ โอฆมิมำ ตเรสีติ.

เอวมฺปิ น หิ อญฺญโมกฺขา. วุตฺตำ เหตำ ภควตา

"อตฺตนา ปกตำ ปาปำ อตฺตนา สงฺกิลิสฺสติ
อตฺตนา อกตำ ปาปำ อตฺตนา ว วิสุชฺฌติ
สุทฺธิ อสุทฺธิ ปจฺจตฺตำ นาญฺโญ อญฺญำ วิโสธเยติ.

เอวมฺปิ น หิ อญฺญโมกฺขา.

วุตฺตำ เหตำ ภควตา "เอวเมว โข พฺราหฺมณ ติฏฺฐเตว นิพฺพานำ, ติฏฺฐติ นิพฺพานคามิมคฺโค, ติฏฺฐามหำ สมาทเปตา. อถ จ ปน มม สาวกา มยา เอวำ โอวทิยมานา เอวำ อนุสาสิยมานา: อปฺเปกจฺเจ อจฺจนฺตนิฏฺฐำ นิพฺพานำ อาราเธนฺติ, เอกจฺเจ นาราเธนฺติ. เอตฺถ กฺยาหำ พฺราหฺมณ กโรมิ. มคฺคกฺขายี พฺราหฺมณ ตถาคโต. มคฺคำ พุทฺโธ อาจิกฺขติ, อตฺตนา ปฏิปชฺชมานา มุจฺเจยฺยุนฺติ. เอวมฺปิ น หิ อญฺญโมกฺขาติ เต ทุปฺปมุญฺจา น หิ อญฺญโมกฺขา.

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. โมเจตฺวา

ปจฺฉา ปุเร วาปิ อเปกฺขมานาติ ปจฺฉา วุจฺจติ อนาคตํ, ปุเร วุจฺจติ อตีตํ. อปิจ อตีตํ อุปาทาย อนาคตญฺจ ปจฺจุปฺปนฺนญฺจ ปจฺฉา, อนาคตํ อุปาทาย อตีตญฺจ ปจฺจุปฺปนฺนญฺจ ปุเร.

กถํ ปุเร อเปกฺขํ กโรติ. "เอวํรูโป อโหสึ อตีตมทฺธานนฺติ ตตฺถ นนฺทึ สมนฺวาคเมติ[๑] "เอวํเวทโน อโหสึ ฯเปฯ เอวํสญฺโญ อโหสึ ฯเปฯ เอวํสงฺขาโร อโหสึ ฯเปฯ เอวํวิญฺญาโณ อโหสึ อตีตมทฺธานนฺติ ตตฺถ นนฺทึ สมนฺวาคเมติ. เอวมฺปิ ปุเร อเปกฺขํ กโรติ.

อถวา 'อิติ เม จกฺขุ อโหสิ อตีตมทฺธานํ อิติ รูปาติ ตตฺถ ฉนฺทราคปฏิพทฺธํ โหติ วิญฺญาณํ. ฉนฺทราคปฏิพทฺธตฺตา วิญฺญาณสฺส ตทภินนฺทติ. ตทภินนฺทนฺโต เอวมฺปิ ปุเร อเปกฺขํ กโรติ. 'อิติ เม โสตํ อโหสิ อตีตมทฺธานํ, 'อิติ สทฺทาติ ฯเปฯ อิติ เม ฆานํ อโหสิ อตีตมทฺธานํ, อิติ คนฺธาติ ฯเปฯ อิติ เม ชิวฺหา อโหสิ อตีตมทฺธานํ, อิติ รสาติ ฯเปฯ อิติ เม กาโย อโหสิ อตีตมทฺธานํ, อิติ โผฏฺฐพฺพาติ ฯเปฯ อิติ เม มโน อโหสิ อตีตมทฺธานํ, อิติ ธมฺมาติ ตตฺถ ฉนฺทราคปฏิพทฺธํ โหติ วิญฺญาณํ. ฉนฺทราคปฏิพทฺธตฺตา วิญฺญาณสฺส ตทภินนฺทติ. ตทภินนฺทนฺโต เอวมฺปิ ปุเร อเปกฺขํ กโรติ.

อถวา ยานิสฺส[๒] ตานิ ปุพฺเพ มาตุคาเมน สทฺธึ หสิตลปิตกีฬิตานิ, ตทสฺสาเทติ, ตํ นิกาเมติ เตน จ วิตฺตึ อาปชฺชติ. เอวมฺปิ ปุเร อเปกฺขํ กโรติ.

---

[๑] ฉ.,เท. สมนฺนาเนติ, เอวมุปริปิ. [๒] อิ. ยานสฺสุ

กถํ ปจฺฉา อเปกฺขํ กโรติ. “เอวํรูโป สิยํ อนาคตมทฺธานนฺติ ตตฺถ นนฺทึ สมนฺวาคเมติ. “เอวํเวทโน สิยํ ฯเปฯ เอวํสญฺโญ สิยํ ฯเปฯ เอวํสงฺขาโร สิยํ ฯเปฯ เอวํวิญฺญาโณ สิยํ อนาคตมทฺธานนฺติ ตตฺถ นนฺทึ สมนฺวาคเมติ. เอวมฺปิ ปจฺฉา อเปกฺขํ กโรติ. อถวา ‘อิติ เม จกฺขุ สิยา อนาคตมทฺธานํ, อิติ รูปาติ อปฺปฏิลทฺธสฺส ปฏิลาภาย จิตฺตํ ปณิทหติ. เจตโส ปณิธานปจฺจยา ตทภินนฺทติ. ตทภินนฺทนฺโต เอวมฺปิ ปจฺฉา อเปกฺขํ กโรติ. ‘อิติ เม โสตํ สิยา อนาคตมทฺธานํ, อิติ สทฺทาติ ฯเปฯ อิติ เม ฆานํ สิยา อนาคตมทฺธานํ, อิติ คนฺธาติ ฯเปฯ อิติ เม ชิวฺหา สิยา อนาคตมทฺธานํ, อิติ รสาติ ฯเปฯ อิติ เม กาโย สิยา อนาคตมทฺธานํ, อิติ โผฏฺฐพฺพาติ ฯเปฯ “อิติ เม มโน สิยา อนาคตมทฺธานํ, อิติ ธมฺมาติ อปฺปฏิลทฺธสฺส ปฏิลาภาย จิตฺตํ ปณิทหติ. เจตโส ปณิธานปจฺจยา ตทภินนฺทติ. ตทภินนฺทนฺโต เอวมฺปิ ปจฺฉา อเปกฺขํ กโรติ.

อถวา ‘อิมินาหํ สีเลน วา วตฺเตน วา ตเปน วา พฺรหฺมจริเยน วา เทโว วา ภวิสฺสามิ เทวญฺญตโร วาติ อปฺปฏิลทฺธสฺส ปฏิลาภาย จิตฺตํ ปณิทหติ. เจตโส ปณิธานปจฺจยา ตทภินนฺทติ. ตทภินนฺทนฺโต เอวมฺปิ ปจฺฉา อเปกฺขํ กโรตีติ ปจฺฉา ปุเร วาปิ อเปกฺขมานา.

อิเมว กาเม ปุริเมว ชปฺปนฺติ อิเมว กาเมติ ปจฺจุปฺปนฺเน ปญฺจ กามคุเณ อิจฺฉนฺตา สาทิยนฺตา ปตฺถยนฺตา ปิหยนฺตา อภิชปฺปนฺตา. **ปุริเมว ชปฺปนฺติ** อตีเต ปญฺจ กามคุเณ ชปฺปนฺตา ปชปฺปนฺตา อภิชปฺปนฺตาติ อิเมว กาเม ปุริเมว ชปฺปึ. เตนาห ภควา

"อิจฺฉานิทานา ภวสาตพทฺธา
เต ทุปฺปมุญฺจา น หิ อญฺญโมกฺขา,
ปจฺฉา ปุเร วาปิ อเปกฺขมานา
อิเมว กาเม ปุริเมว ชปฺปนฺติ.

[๙] กาเมสุ คิทฺธา ปสุตา ปมูฬฺหา
อวทานิยา เต วิสเม นิวิฏฺฐา
ทุกฺขูปนีตา ปริเทวยนฺติ
กึสู ภวิสฺสาม อิโต จุตาเส.

กาเมสุ คิทฺธา ปสุตา ปมูฬฺหาติ กามาติ อุทฺทานโต เทฺว กามา: วตฺถุกามา จ กิเลสกามา จ ฯเปฯ อิเม วุจฺจนฺติ วตฺถุกามา ฯเปฯ อิเม วุจฺจนฺติ กิเลสกามา. เคโธ วุจฺจติ ตณฺหา, โย ราโค สาราโค ฯเปฯ อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. กิเลสกาเมน วตฺถุกาเมสุ รตฺตา คิทฺธา คธิตา มุจฺฉิตา อชฺโฌปนฺนา[๑] ลคฺคา ลคฺคิตา ปลิพุทฺธาติ กาเมสุ คิทฺธา.

ปสุตาติ เยปิ กาเม เอสนฺติ คเวสนฺติ ปริเยสนฺติ ตจฺจริตา ตพฺพหุลา ตคฺครุกา ตนฺนินฺนา ตปฺโปณา ตปฺปพฺภารา ตทธิมุตฺตา ตทาธิปเตยฺยา,[๒] เตปิ กามปฺปสุตา.[๓] เยปิ ตณฺหาวเสน รูเป เอสนฺติ คเวสนฺติ ปริเยสนฺติ ฯเปฯ สทฺเท ฯเปฯ คนฺเธ ฯเปฯ รเส ฯเปฯ โผฏฺฐพฺเพ เอสนฺติ คเวสนฺติ ปริเยสนฺติ ตจฺจริตา ตพฺพหุลา ตคฺครุกา ตนฺนินฺนา ตปฺโปณา ตปฺปพฺภารา ตทธิมุตฺตา ตทาธิปเตยฺยา, เตปิ กามปฺปสุตา. เยปิ ตณฺหาวเสน รูเป ปฏิลภนฺติ สทฺเท ฯเปฯ คนฺเธ ฯเปฯ รเส ฯเปฯ โผฏฺฐพฺเพ

---

[๑] ฉ.,เท. อชฺโฌสนฺนา
[๒] ฉ.,เท. ตทธิปเตยฺยา, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท. กามปสุตา

ปฏิลภนฺติ ตจฺจริตา ตพฺพหุลา ตคฺครุกา ตนฺนินฺนา ตปฺโปณา ตปฺปพฺภารา ตทธิมุตฺตา ตทาธิปเตยฺยา, เตปิ กามปฺปสุตา. เยปิ ตณฺหาวเสน รูเป ปริภุญฺชนฺติ ฯเปฯ สทฺเท ฯเปฯ คนฺเธ ฯเปฯ รเส ฯเปฯ โผฏฺฐพฺเพ ปริภุญฺชนฺติ ตจฺจริตา ตพฺพหุลา ตคฺครุกา ตนฺนินฺนา ตปฺโปณา ตปฺปพฺภารา ตทธิมุตฺตา ตทาธิปเตยฺยา, เตปิ กามปฺปสุตา. ยถา กลหการโก กลหปฺปสุโต, กมฺมการโก กมฺมปฺปสุโต, โคจเร จรนฺโต โคจรปฺปสุโต ฌายี ฌานปฺปสุโต; เอวเมว เยปิ กาเม เอสนฺติ คเวสนฺติ ปริเยสนฺติ, ตจฺจริตา ตพฺพหุลา ตคฺครุกา ตนฺนินฺนา ตปฺโปณา ตปฺปพฺภารา ตทธิมุตฺตา ตทาธิปเตยฺยา, เตปิ กามปฺปสุตา. เยปิ ตณฺหาวเสน รูเป เอสนฺติ คเวสนฺติ ปริเยสนฺติ ฯเปฯ สทฺเท ฯเปฯ คนฺเธ ฯเปฯ รเส ฯเปฯ โผฏฺฐพฺเพ เอสนฺติ คเวสนฺติ ปริเยสนฺติ ตจฺจริตา ตพฺพหุลา ตคฺครุกา ตนฺนินฺนา ตปฺโปณา ตปฺปพฺภารา ตทธิมุตฺตา ตทาธิปเตยฺยา, เตปิ กามปฺปสุตา. เยปิ ตณฺหาวเสน รูเป ปฏิลภนฺติ ฯเปฯ สทฺเท ฯเปฯ คนฺเธ ฯเปฯ รเส ฯเปฯ โผฏฺฐพฺเพ ปฏิลภนฺติ ตจฺจริตา ตพฺพหุลา ตคฺครุกา ตนฺนินฺนา ตปฺโปณา ตปฺปพฺภารา ตทธิมุตฺตา ตทาธิปเตยฺยา, เตปิ กามปฺปสุตา. เยปิ ตณฺหาวเสน รูเป ปริภุญฺชนฺติ ฯเปฯ สทฺเท ฯเปฯ คนฺเธ ฯเปฯ รเส ฯเปฯ โผฏฺฐพฺเพ ปริภุญฺชนฺติ ตจฺจริตา ตพฺพหุลา ตคฺครุกา ตนฺนินฺนา ตปฺโปณา ตปฺปพฺภารา ตทธิมุตฺตา ตทาธิปเตยฺยา, เตปิ กามปฺปสุตา. **ปมูพฺหาติ:** เยภุยฺเยน เทวมนุสฺสา ปญฺจสุ กามคุเณสุ มุยฺหนฺติ สมฺมุยฺหนฺติ สมฺปมุยฺหนฺติ มูพฺหา สมฺมูพฺหา สมฺปมูพฺหา อวิชฺชาย อนฺธิกตา[๑] อาวุฏา นิวุฏา โอผุฏา[๒] ปิหิตา ปฏิจฺฉนฺนา ปฏิกุชฺชิตาติ กาเมสุ คิทฺธา ปสุตา ปมูพฺหา.

---

[๑] "อนฺธิคตาติปิ ปาโฐ. [๒] ฉ.,เท. โอวุฏา

อวทานิยา เต วิสเม นิวิฏฺฐาติ อวทานิยาติ อวงฺคจฺฉนฺตีติปิ[๑] อวทานิยา, มจฺฉริโนปิ วุจฺจนฺติ อวทานิยา, พุทฺธานํ พุทฺธสาวกานำ[๒] วจนำ พฺยปฺปถำ เทสนำ อนุสิฏฺฐึ นาทิยนฺตีติ อวทานิยา.

กถำ อวงฺคจฺฉนฺตีติ อวทานิยา. อวงฺคจฺฉนฺตีติ นิรยำ คจฺฉนฺติ, ติรจฺฉานโยนึ คจฺฉนฺติ. ปิตฺติวิสยำ คจฺฉนฺตีติ เอวำ อวงฺคจฺฉนฺตีติ อวทานิยา.

กถำ มจฺฉริโน วุจฺจนฺติ อวทานิยา. ปญฺจ มจฺฉริยานิ: อาวาสมจฺฉริยำ, กุลมจฺฉริยำ, ลาภมจฺฉริยำ, วณฺณมจฺฉริยำ, ธมฺมมจฺฉริยำ. ยำ เอวรูปำ มจฺฉริยำ มจฺฉรายนา มจฺฉรายิตตฺตำ เววิจฺฉำ กทริยำ กฏฺฐกญฺจกตา[๓] อคฺคหิตตฺตำ จิตฺตสฺส, อิทำ วุจฺจติ มจฺฉริยำ. อปิจ ขนฺธมจฺฉริยมฺปิ มจฺฉริยำ, ธาตุมจฺฉริยมฺปิ มจฺฉริยำ, อายตนมจฺฉริยมฺปิ มจฺฉริยำ คาโห, อิทำ วุจฺจติ มจฺฉริยำ. อิมินา มจฺฉริเยน อวทญฺญตาย สมนฺนาคตา ชนา ปมตฺตา. เอวำ มจฺฉริโน วุจฺจนฺติ อวทานิยา.

กถำ พุทฺธานำ พุทฺธสาวกานำ วจนำ พฺยปฺปถำ เทสนำ อนุสิฏฺฐึ นาทิยนฺตีติ อวทานิยา. พุทฺธานำ พุทฺธสาวกานำ วจนำ พฺยปฺปถำ เทสนำ อนุสิฏฺฐึ นาทิยนฺติ น สุสฺสุสนฺติ น โสตำ โอทหนฺติ น อญฺญา จิตฺตำ อุปฏฺฐเปนฺติ อนสฺสวา อวจนกรา ปฏิโลมวุตฺติโน, อญฺเญเนว มุขำ กโรนฺติ. เอวำ พุทฺธานำ พุทฺธสาวกานำ วจนำ พฺยปฺปถำ เทสนำ อนุสิฏฺฐึ นาทิยนฺตีติ[๔] อวทานิยา.

เต วิสเม นิวิฏฺฐาติ วิสเม กายกมฺเม นิวิฏฺฐา, วิสเม วจีกมฺเม นิวิฏฺฐา, วิสเม มโนกมฺเม นิวิฏฺฐา, วิสเม ปาณาติปาเต

---

[๑] ฉ.,เท. อวคจฺฉนฺตีติปิ, เอวมุปริปิ.
[๒] ฉ.,เท. สาวกานำ, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท. กฏฺฐกญฺจุกตา
[๔] ฉ.,เท. นาทิยนฺตีติ อวทานิยาติ

นิวิฏฺฐา, วิสเม อทินฺนาทาเน นิวิฏฺฐา, วิสเม กาเมสุมิจฺฉาจาเร นิวิฏฺฐา, วิสเม มุสาวาเท นิวิฏฺฐา, วิสมาย ปิสุณาย วาจาย นิวิฏฺฐา, วิสมาย ผรุสาย วาจาย นิวิฏฺฐา, วิสเม สมฺผปฺปลาเป นิวิฏฺฐา, วิสมาย อภิชฺฌาย นิวิฏฺฐา, วิสเม พฺยาปาเท นิวิฏฺฐา, วิสมาย มิจฺฉาทิฏฺฐิยา นิวิฏฺฐา, วิสเมสุ สงฺขาเรสุ นิวิฏฺฐา, วิสเมสุ ปญฺจสุ กามคุเณสุ นิวิฏฺฐา, วิสเมสุ ปญฺจสุ นีวรเณสุ นิวิฏฺฐา, วิสมาย[๑] เจตนาย วิสมาย ปตฺถนาย วิสมาย ปณิธิยา[๑] นิวิฏฺฐา [๒] ปติฏฺฐิตา อลฺลีนา อุปคตา อชฺโฌสิตา อธิมุตฺตา ลคฺคา ลคฺคิตา ปลิพุทฺธาติ อวทานิยา เต วิสเม นิวิฏฺฐา.

ทุกฺขูปนีตา ปริเทวยนฺตีติ ทุกฺขูปนีตาติ ทุกฺขูปนีตา[๓] ทุกฺขปฺปตฺตา ทุกฺขสมฺปตฺตา ทุกฺขูปคตา มารปฺปตฺตา มารสมฺปตฺตา มารูปคตา, มรณปฺปตฺตา มรณสมฺปตฺตา มรณูปคตาติ ทุกฺขูปนีตา.[๔] **ปริเทวยนฺตีติ** ลปนฺติ ลาลปนฺติ โสจนฺติ กิลมนฺติ ปริเทวนฺติ อุรตฺตาพฺ[๕] กนฺทนฺติ สมฺโมหํ อาปชฺชนฺตีติ ทุกฺขูปนีตา ปริเทวยนฺติ.

กึสู ภวิสฺสาม อิโต จุตาเสติ อิโต จุตา กึสุ[๖] ภวิสฺสาม เนรยิกา ภวิสฺสาม, ติรจฺฉานโยนิกา ภวิสฺสาม, ปิตฺติวิสยิกา ภวิสฺสาม, มนุสฺสา ภวิสฺสาม, เทวา[๗] ภวิสฺสาม, รูปี ภวิสฺสาม, อรูปี ภวิสฺสาม, สญฺญี ภวิสฺสาม, อสญฺญี ภวิสฺสาม, เนวสญฺญีนาสญฺญี ภวิสฺสาม, "ภวิสฺสาม นุ โข มยํ อนาคตมทฺธานํ, น นุ โข ภวิสฺสาม อนาคตมทฺธานํ, กึ นุ โข ภวิสฺสาม

[๑-๑] ฉ.,เท. อิเม ปาจา น ทิสฺสนฺติ. [๒] ฉ.,เท. วินิฏฺวิฏฺฐา
[๓] ฉ.,เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ. [๔] ฉ.,เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.
[๕] ฉ.,เท. อุรตฺตาลึ เอวมุปริปิ. [๖] ฉ.,เท. กึ
[๗] อิ. เทวา กึ

อนาคตมทฺธานํ, กถํ นุ โข ภวิสฺสาม อนาคตมทฺธานํ, กึ หุตฺวา กึ ภวิสฺสาม นุ โข มยํ อนาคตมทฺธานนฺติ สํสยปกฺขนฺนา[๑] วิมติปกฺขนฺนา[๑] เทฺวพฺหกฺชาตา ลปนฺติ ลาลปนฺติ โสจนฺติ กิลมนฺติ ปริเทวนฺติ อุรตฺตาฬึ กนฺทนฺติ สมฺโมหํ อาปชฺชนฺตีติ กึสู ภวิสฺสาม อิโต จุตาเส. เตนาห ภควา

"กาเมสุ คิทฺธา ปสุตา ปมูฬฺหา
อวทานิยา เต วิสเม นิวิฏฺฐา
ทุกฺขูปนีตา ปริเทวยนฺติ
กึสู ภวิสฺสาม อิโต จุตาเสติ.

[๑๐] ตสฺมา หิ สิกฺเขถ อิเธว ชนฺตุ
ยงฺกิญฺจิ ชญฺญา วิสมนฺติ โลเก,
น ตสฺส เหตุ[๒] วิสมํ จเรยฺย
อปฺปญฺหิทํ ชีวิตมาหุ ธีรา.

ตสฺมา หิ สิกฺเขถ อิเธว ชนฺตูติ ตสฺมาติ ตสฺมา[๓] ตํการณา ตํเหตุ ตปฺปจฺจยา ตนฺนิทานา เอตํ อาทีนวํ สมฺปสฺสมาโน กาเมสูติ ตสฺมา. **สิกฺเขถาติ** ติสฺโส สิกฺขา: อธิสีลสิกฺขา, อธิจิตฺตสิกฺขา อธิปญฺญาสิกฺขา.

กตมา อธิสีลสิกฺขา. อิธ ภิกฺขุ สีลวา โหติ, ปาฏิโมกฺข-สํวรสํวุโต วิหรติ อาจารโคจรสมฺปนฺโน อณุมตฺเตสุ วชฺเชสุ ภยทสฺสาวี, สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสุ, ขุทฺทโก สีลกฺขนฺโธ, มหนฺโต สีลกฺขนฺโธ, สีลํ ปติฏฺฐา อาทิ จรณํ สํยโม สํวโร มุขํ[๔] ปมุขํ กุสลานํ ธมฺมานํ สมาปตฺติยา, อยํ อธิสีลสิกฺขา.

[๑-๑] ฉ.,เท. สํสยปกฺขนฺทา วิมติปกฺขนฺทา
[๒] อิ. เหตุ
[๓] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๔] ฉ.,เท. โมกฺขํ ปโมกฺขํ

กตมา อธิจิตฺตสิกฺขา. อิธ ภิกฺขุ วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา อชฺฌตฺตํ สมฺปสาทนํ เจตโส เอโกทิภาวํ อวิตกฺกํ อวิจารํ สมาธิชํ ปีติสุขํ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. ปีติยา จ วิราคา อุเปกฺขโก จ วิหรติ สโต จ สมฺปชาโน สุขญฺจ กาเยน ปฏิสංเวเทติ. ยนฺตं อริยา อาจิกฺขนฺติ "อุเปกฺขโก สติมา สุขวิหารีติ ตติยं ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา ปุพฺเพว โสมนสฺสโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมา อทุกฺขมสุขं อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธึ จตุตฺถं ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, อยं อธิจิตฺตสิกฺขา.

กตมา อธิปญฺญาสิกฺขา. อิธ ภิกฺขุ ปญฺญวา โหติ อุทยตฺถคามินิยา ปญฺญาย สมนฺนาคโต อริยาย นิพฺเพธิกาย สมฺมาทุกฺขกฺขยคามินิยา. โส "อิทํ ทุกฺขนฺติ ยถาภูตं ปชานาติ. "อยं ทุกฺขสมุทโยติ ยถาภูตं ปชานาติ, "อยं ทุกฺขนิโรโธติ ยถาภูตं ปชานาติ, "อยं ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทาติ ยถาภูตं ปชานาติ. "อิเม อาสวาติ ยถาภูตं ปชานาติ. "อยं อาสวสมุทโยติ ยถาภูตं ปชานาติ, "อยं อาสวนิโรโธติ ยถาภูตं ปชานาติ, "อยं อาสวนิโรธคามินี ปฏิปทาติ ยถาภูตं ปชานาติ, อยं อธิปญฺญาสิกฺขา.

อิมา ติสฺโส สิกฺขา[๑] อาวชฺเชนฺโต สิกฺเขยฺย, ชานนฺโต สิกฺเขยฺย, ปสฺสนฺโต สิกฺเขยฺย, ปจฺจเวกฺขนฺโต สิกฺเขยฺย, จิตฺตํ อธิฏฺฐหนฺโต สิกฺเขยฺย, สทฺธาย อธิมุจฺจนฺโต สิกฺเขยฺย, วีริยं ปคฺคณฺหนฺโต สิกฺเขยฺย, สตึ อุปฏฺฐหนฺโต[๒] สิกฺเขยฺย, จิตฺตं สมาทหนฺโต สิกฺเขยฺย, ปญฺญาย ปชานนฺโต สิกฺเขยฺย, อภิญฺเญยฺยं

---

[๑] ฉ.,เท. สิกฺขาโย [๒] ฉ.,เท. อุปฏฺฐเปนฺโต

อภิชานนฺโต สิกฺเขยฺย, ปริญฺเญยฺยํ ปริชานนฺโต สิกฺเขยฺย, ปหาตพฺพํ ปชหนฺโต สิกฺเขยฺย, ภาเวตพฺพํ ภาเวนฺโต สิกฺเขยฺย, สจฺฉิกาตพฺพํ สจฺฉิกโรนฺโต สิกฺเขยฺย อาจเรยฺย สมาจเรยฺย สมาทาย วตฺเตยฺย.

อิธาติ อิมิสฺสา ทิฏฺฐิยา อิมิสฺสา ขนฺติยา อิมิสฺสา รุจิยา อิมสฺมึ อาทาเย อิมสฺมึ ธมฺเม อิมสฺมึ วินเย อิมสฺมึ ธมฺมวินเย อิมสฺมึ ปาวจเน อิมสฺมึ พฺรหฺมจริเย อิมสฺมึ สตฺถุสาสเน อิมสฺมึ อตฺตภาเว อิมสฺมึ มนุสฺสโลเก. [๑] **ชนฺตูติ** สตฺโต นโร ฯเปฯ มนุโชติ ตสฺมา หิ สิกฺเขถ อิเธว ชนฺตุ.

ยงฺกิญฺจิ ชญฺญา วิสมนฺติ โลเกติ ยงฺกิญฺจีติ สพฺเพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ อเสสํ นิสฺเสสํ ปริยาทายวจนเมตํ[๒] ‘ยงฺกิญฺจีติ. **ชญฺญา[๓] วิสมนฺตีติ[๓]** วิสมํ กายกมฺมํ ‘วิสมนฺติ ชาเนยฺย, วิสมํ วจีกมฺมํ ‘วิสมนฺติ ชาเนยฺย, วิสมํ มโนกมฺมํ ‘วิสมนฺติ ชาเนยฺย, วิสมํ ปาณาติปาตํ ‘วิสโมติ ชาเนยฺย, วิสมํ อทินฺนาทานํ ‘วิสมนฺติ ชาเนยฺย, วิสมํ กาเมสุมิจฺฉาจารํ, วิสโมติ ชาเนยฺย, วิสมํ มุสาวาทํ ‘วิสโมติ ชาเนยฺย, วิสมํ ปิสุณํ วาจํ วิสมาติ ชาเนยฺย, วิสมํ ผรุสํ วาจํ ‘วิสมาติ ชาเนยฺย, วิสมํ สมฺผปฺปลาปํ ‘วิสโมติ ชาเนยฺย, วิสมํ อภิชฺฌํ ‘วิสมาติ ชาเนยฺย, วิสมํ พฺยาปาทํ ‘วิสโมติ ชาเนยฺย, วิสมํ มิจฺฉาทิฏฺฐึ ‘วิสมาติ ชาเนยฺย, วิสเม สงฺขาเร ‘วิสมาติ ชาเนยฺย, วิสเม ปญฺจ กามคุเณ ‘วิสมาติ ชาเนยฺย, วิสเม ปญฺจ นีวรเณ ‘วิสมาติ ชาเนยฺย วิสมํ[๔] เจตนํ ‘วิสมาติ ชาเนยฺย, วิสมํ ปตฺถนํ ‘วิสมาติ ชาเนยฺย, วิสมํ ปณิธึ ‘วิสมาติ[๔]

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. เตน วุจฺจติ อิธาติ [๒] ฉ.,เท. ปริยาทิยนวจนเมตํ
[๓-๓] ฉ.,เท. วิสมนฺติ ชญฺญาติ [๔-๔] ฉ.,เท. อิเม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

ชาเนยฺย อาชาเนยฺย วิชาเนยฺย ปฏิวิชาเนยฺย ปฏิวิชฺเฌยฺย. **โลเกติ** อปายโลเก ฯเปฯ อายตนโลเกติ ยงฺกิญฺจิ ชญฺญา วิสมนฺติ โลเก.

น ตสฺส เหตู วิสมํ จเรยฺยาติ วิสมสฺส กายกมฺมสฺส เหตุ วิสมํ น จเรยฺย, วิสมสฺส วจีกมฺมสฺส เหตุ วิสมํ น จเรยฺย, วิสมสฺส มโนกมฺมสฺส เหตุ วิสมํ น จเรยฺย, วิสมสฺส ปาณาติปาตสฺส เหตุ วิสมํ น จเรยฺย, วิสมสฺส อทินฺนาทานสฺส เหตุ วิสมํ น จเรยฺย, วิสมสฺส กาเมสุมิจฺฉาจารสฺส เหตุ วิสมํ น จเรยฺย, วิสมสฺส มุสาวาทสฺส เหตุ วิสมํ น จเรยฺย, วิสมาย ปิสุณาย วาจาย เหตุ วิสมํ น จเรยฺย, วิสมาย ผรุสาย วาจาย เหตุ วิสมํ น จเรยฺย, วิสมสฺส สมฺผปฺปลาปสฺส เหตุ วิสมํ น จเรยฺย, วิสมาย อภิชฺฌาย เหตุ วิสมํ น จเรยฺย, วิสมสฺส พฺยาปาทสฺส เหตุ วิสมํ น จเรยฺย, วิสมาย มิจฺฉาทิฏฺฐิยา เหตุ วิสมํ น จเรยฺย, วิสมานํ สงฺขารานํ เหตุ วิสเม[๑] น จเรยฺย, วิสมานํ ปญฺจนฺนํ กามคุณานํ เหตุ วิสเม[๑] น จเรยฺย, วิสมานํ ปญฺจนฺนํ นีวรณานํ เหตุ วิสเม[๑] น จเรยฺย, วิสมาย เจตนาย เหตุ ฯเปฯ วิสมาย ปตฺถนาย เหตุ ฯเปฯ วิสมาย ปณิธิยา เหตุ วิสมํ น จเรยฺย น อาจเรยฺย น สมาจเรยฺย น สมาทาย วตฺเตยฺยาติ น ตสฺส เหตู วิสมํ จเรยฺย.

อปฺปญฺหิทํ ชีวิตมาหุ ธีราติ ชีวิตนฺติ อายุ จิติ ยปนา ยาปนา อิริยนา วตฺตนา ปาลนา ชีวิตํ ชีวิตินฺทฺริยํ. อปิจ ทฺวีหิ การเณหิ อปฺปกํ ชีวิตํ: จิติปริตฺตตาย วา อปฺปกํ ชีวิตํ, สรสปริตฺตตาย วา อปฺปกํ ชีวิตํ.

---

[๑] ฉ.,เท. วิสมํ, เอวมุปริปิ.

กถํ จิตฺปริตฺตตาย อปฺปกํ ชีวิตํ, อตีเต จิตฺตกฺขเณ ชีวิตฺถ, น ชีวติ, น ชีวิสฺสติ. อนาคเต จิตฺตกฺขเณ ชีวิสฺสติ, น ชีวติ น ชีวิตฺถ. ปจฺจุปฺปนฺเน จิตฺตกฺขเณ ชีวติ, น ชีวิตฺถ น ชีวิสฺสติ.

'ชีวิตํ อตฺตภาโว จ สุขทุกฺขา จ เกวลา,
เอกจิตฺตสมายุตฺตา ลหุโส วตฺตติกฺขโณ.[๑]
จูฬาสีติสหสฺสานิ[๒] กปฺปา ติฏฺฐนฺติ เย มรู,
น เตฺวว เตปิ ชีวนฺติ ทฺวีหิ จิตฺเตหิ สมาหิตา.[๓]
เย นิรุทฺธา มรนฺตสฺส ติฏฺฐมานสฺส วา อิธ,
สพฺเพว[๔] สทิสา ขนฺธา คตา อปฺปฏิสนฺธิกา.
อนนฺตรา จ เย ภงฺคา[๕] เย จ ภงฺคา[๕] อนาคตา.
ตทนฺตเร นิรุทฺธานํ เวสมฺมํ[๖] นตฺถิ ลกฺขเณ.
อนิพฺพตฺเตน น ชาโต ปจฺจุปฺปนฺเนน[๗] ชีวติ,
จิตฺตภงฺคมโต[๘] โลโก ปญฺญตฺติ ปรมตฺถิยา.
ยถา นินฺนา ปวตฺตนฺติ ฉนฺเทน ปริณามิตา,
อจฺฉินฺนวารา วตฺตนฺติ สพายตนปจฺจยา.
อนิธานคตา ภงฺคา[๙] ปุญฺโช นตฺถิ อนาคเต,
นิพฺพตฺตาเยว[๑๐] ติฏฺฐนฺติ อารคฺเค สาสปูปมา.
นิพฺพตฺตานญฺจ ธมฺมานํ ภงฺโค เนสํ ปุเรกฺขโต[๑๑]
ปโลกธมฺมา ติฏฺฐนฺติ ปุราเณหิ อมิสฺสิตา.

---

[๑] ฉ.,เท. วตฺตเต ขโณ
[๒] ฉ.,เท. จุลฺลาสีติสหสฺสานิ
[๓] ฉ.,เท. สํยุตฺตา
[๔] ฉ.,เท. สพฺเพปิ
[๕] ฉ.,เท. ภคฺคา
[๖] ฉ.,เท. เวสมํ
[๗] ฉ.,เท. ปจฺจุปฺปนฺเนน
[๘] ฉ.,เท. จิตฺตภคฺคา มโต
[๙] ฉ.,เท. ภคฺคา, เอวมุปริปิ.
[๑๐] ฉ.,เท. นิพฺพตฺตาเย จ
[๑๑] ฉ.,เท. ปุรกฺขโต

อทสฺสนโต อายนฺติ ภงฺคา คจฺฉนฺติ ทสฺสนํ,
วิชฺชุปฺปาโทว อากาเส อุปฺปชฺชนฺติ วยนฺติ จาติ.

เอวํ จิตฺติปริตฺตตาย อปฺปกํ ชีวิตํ.

กถํ สรสปริตฺตตาย อปฺปกํ ชีวิตํ. อสฺสาสูปนิพทฺธํ[๑] ชีวิตํ, ปสฺสาสูปนิพทฺธํ ชีวิตํ, อสฺสาสปฺปสฺสาสูปนิพทฺธํ ชีวิตํ, มหาภูตูปนิพทฺธํ ชีวิตํ, อุสฺมูปนิพทฺธํ ชีวิตํ, กวฬีงฺการาหารูปนิพทฺธํ ชีวิตํ, วิญฺญาณูปนิพทฺธํ ชีวิตํ. มูลมฺปิ อิเมสํ ทุพฺพลํ. ปุพฺพเหตูปิ อิเมสํ ทุพฺพลา. เยปิ[๒] ปจฺจยา, เตปิ ทุพฺพลา. เยปิ ปภวิกา,[๓] เตปิ ทุพฺพลา. สหภูปิ[๔] อิเมสํ ทุพฺพลา, สมฺปโยคาปิ อิเมสํ ทุพฺพลา, สหชาปิ อิเมสํ ทุพฺพลา. ยาปิ ปโยชิกา สาปิ ทุพฺพลา. อญฺญมญฺญํ นิจฺจทุพฺพลา[๕] อิเม,[๕] อญฺญมญฺญํ อนวตฺถิตา อิเม. อญฺญมญฺญํ ปริปาตยนฺติ อิเม. อญฺญมญฺญสฺส หิ นตฺถิ ตายิตา. น จาปิ จเปนฺติ อญฺญมญฺญิเม.[๖] โยปิ นิพฺพตฺตโก, โส น วิชฺชติ.

น จ เกนจิ โกจิ หายติ
ภงฺคพฺยา[๗] จ อิเม หิ สพฺพโส.
ปุริเมหิ ปภาวิตา อิเม
เยปิ ปภาวิตา, เต ปุเร มตา.
ปุริมาปิจ ปจฺฉิมาปิจ,
อญฺญมญฺญํ น กทาจิ อทฺทสํสูติ.[๘]

เอวํ สรสปริตฺตตาย อปฺปกํ ชีวิตํ.

---

[๑] ฉ.,เท. อสฺสาสูปนิพนฺธํ, เอวมุปริปิ.
[๒] ฉ.,เท. เย
[๓] ฉ.,เท. ปภาวิกา, เอวมุปริปิ.
[๔] ฉ.,เท. สหภูมิ
[๕] ฉ.,เท. อิเม นิจฺจทุพฺพลา, เอวมุปริปิ.
[๖] ฉ.,เท. อญฺญมญฺญํ อิเม
[๗] ฉ.,เท. คนฺธพฺพา
[๘] ฉ.,เท. มทฺทสํสูติ

อปิจ จาตุมฺมหาราชิกานํ เทวานํ ชีวิตํ อุปาทาย มนุสฺสานํ อปฺปกํ ชีวิตํ ปริตฺตกํ ชีวิตํ โถกํ ชีวิตํ ขณิกํ ชีวิตํ ลหุกํ ชีวิตํ อิตฺตรํ ชีวิตํ อนทฺธนียํ ชีวิตํ น จิรฏฺฐิติกํ ชีวิตํ ฯเปฯ ตาวตึสานํ เทวานํ ฯเปฯ ยามานํ เทวานํ ฯเปฯ ตุสิตานํ เทวานํ ฯเปฯ นิมฺมานรตีนํ เทวานํ ฯเปฯ ปรนิมฺมิตวสวตฺตีนํ เทวานํ ฯเปฯ พฺรหฺมกายิกานํ เทวานํ ชีวิตํ อุปาทาย มนุสฺสานํ อปฺปกํ ชีวิตํ ปริตฺตกํ ชีวิตํ โถกํ ชีวิตํ ขณิกํ ชีวิตํ ลหุกํ ชีวิตํ อิตฺตรํ ชีวิตํ อนทฺธนียํ ชีวิตํ น จิรฏฺฐิติกํ ชีวิตํ.

วุตฺตํ เหตํ ภควตา “อปฺปมิทํ ภิกฺขเว มนุสฺสานํ อายุ. คมนีโย สมฺปราโย มนฺตาย โผฏฺฐพฺพํ,[๑] กตฺตพฺพํ กุสลํ, จริตพฺพํ พฺรหฺมจริยํ, นตฺถิ ชาตสฺส อมรณํ. โย [๒] ภิกฺขเว จิรํ ชีวติ, โส วสฺสสตํ อปฺปํ วา ภิยฺโย.

อปฺปมายุ มนุสฺสานํ หิเพยฺย[๓] นํ สุโปริโส,
จเรยฺยาทิตฺตสีโสว นตฺถิ มจฺจุสฺส นาคโม.
อจฺจยนฺติ อโหรตฺตา ชีวิตํ อุปรุชฺฌติ,
อายุ ขียติ[๔] มจฺจานํ กุนฺนทีนํว อูทกนฺติ.[๕]

อปฺปญฺหิทํ ชีวิตมาหุ ธีราติ ธีราติ[๖] ธิติมาติ ธีรา. ธิติสมฺปนฺนาติ ธีรา. ธิกฺกตปาปาติ ธีรา. ธี วุจฺจติ ปญฺญา. ยา ปญฺญา ปชานนา วิจโย ปวิจโย ธมฺมวิจโย สลฺลกฺขณา อุปลกฺขณา ปจฺจุปลกฺขณา ปณฺฑิจฺจํ โกสลฺลํ เนปุญฺญํ เวภพฺยา

---

[๑] ฉ.,เท. โพทฺธพฺพํ.
[๒] อิ. หิ.
[๓] ฉ.,เท. หีเพยฺย
[๔] ฉ.,เท. ขิยฺยติ
[๕] ฉ.,เท. โอทกนฺติ
[๖] ฉ.,เท. ธีราติ ธีรา

จินฺตา อุปปริกฺขา ภูรี เมธา ปริณายิกา วิปสฺสนา สมฺปชญฺญํ ปโตโท ปญฺญา ปญฺญินฺทฺริยํ ปญฺญาพลํ ปญฺญาสตฺถํ ปญฺญาปาสาโท ปญฺญาอาโลโก ปญฺญาโอภาโส ปญฺญาปชฺโชโต ปญฺญารตนํ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ ตาย ปญฺญาย สมนฺนาคตตฺตา ธีรา. อปิจ ขนฺธธีรา ธาตุธีรา อายตนธีรา ปฏิจฺจสมุปฺปาทธีรา สติปฏฺฐานธีรา สมฺมปฺปธานธีรา อิทฺธิปฺปาทธีรา อินฺทฺริยธีรา พลธีรา โพชฺฌงฺคธีรา มคฺคธีรา ผลธีรา นิพฺพานธีรา. เต ธีรา เอวมาหํสุ "มนุสฺสานํ อปฺปกํ ชีวิตํ, ปริตฺตกํ ชีวิตํ, โถกํ ชีวิตํ, ขณิกํ ชีวิตํ, ลหุกํ ชีวิตํ, อิตฺตรํ ชีวิตํ, อนทฺธนียํ ชีวิตํ, นจิรฏฺฐิติกํ ชีวิตนฺติ เอวมาหํสุ เอวํ กเถนฺติ เอวํ ภณนฺติ เอวํ ทีปยนฺติ เอวํ โวหรนฺตีติ อปฺปญฺหิทํ ชีวิตมาหุ ธีรา. เตนาห ภควา

"ตสฺมา หิ สิกฺเขถ อิเธว ชนฺตุ
ยงฺกิญฺจิ ชญฺญา วิสมนฺติ โลเก,
น ตสฺส เหตู วิสมํ จเรยฺย
อปฺปญฺหิทํ ชีวิตมาหุ ธีราติ.

[๑๑] **ปสฺสามิ โลเก ปริผนฺทมานํ**
ปชํ อิมํ ตณฺหคตํ ภเวสุ,
หีนา นรา มจฺจุมุเข ลปนฺติ
อวีตตณฺหาเส ภวาภเวสุ.

ปสฺสามิ โลเก ปริผนฺทมานนฺติ ปสฺสามีติ มํสจกฺขุนาปิ ปสฺสามิ, ทิพฺพจกฺขุนาปิ ปสฺสามิ, ปญฺญาจกฺขุนาปิ ปสฺสามิ, พุทฺธจกฺขุนาปิ ปสฺสามิ, สมนฺตจกฺขุนาปิ ปสฺสามิ, ทกฺขามิ โอโลเกมิ, นิชฺฌายามิ อุปปริกฺขามิ. **โลเกติ** อปายโลเก มนุสฺสโลเก เทวโลเก

ขนฺธโลเก ธาตุโลเก อายตนโลเก.

ปริผนฺทมานนฺติ ตณฺหาผนฺทนาย ผนฺทมานํ, ทิฏฺฐิผนฺทนาย ผนฺทมานํ, กิเลสผนฺทนาย ผนฺทมานํ, ปโยคผนฺทนาย ผนฺทมานํ, วิปากผนฺทนาย ผนฺทมานํ, ทุจฺจริตผนฺทนาย ผนฺทมานํ, รตฺตราเคน[๑] ผนฺทมานํ, ทุฏฺฐโทเสน[๒] ผนฺทมานํ, มูฬฺหโมเหน[๓] ผนฺทมานํ, วินิพนฺธมาเนน[๔] ผนฺทมานํ, ปรามฏฺฐทิฏฺฐิยา[๔] ผนฺทมานํ, วิกฺเขปคตอุทฺธจฺเจน[๔] ผนฺทมานํ, อนิฏฺฐงฺคตวิจิกิจฺฉาย[๔] ผนฺทมานํ, ถามคตอนุสเยหิ[๔] ผนฺทมานํ, ลาเภน ผนฺทมานํ, อลาเภน ผนฺทมานํ, ยเสน ผนฺทมานํ, อยเสน ผนฺทมานํ, ปสํสาย ผนฺทมานํ, นินฺทาย ผนฺทมานํ, สุเขน ผนฺทมานํ, ทุกฺเขน ผนฺทมานํ, ชาติยา ผนฺทมานํ, ชราย ผนฺทมานํ, พฺยาธินา ผนฺทมานํ, มรเณน ผนฺทมานํ, โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาเสหิ ผนฺทมานํ, เนรยิเกน ทุกฺเขน ผนฺทมานํ, ติรจฺฉานโยนิเกน ทุกฺเขน ผนฺทมานํ, ปิตฺติวิสยิเกน ทุกฺเขน ผนฺทมานํ, มานุสิเกน ทุกฺเขน ผนฺทมานํ, คพฺโภกฺกนฺติมูลเกน ทุกฺเขน ผนฺทมานํ, คพฺเภ ฐิติมูลเกน ทุกฺเขน ผนฺทมานํ, คพฺภาวุฏฺฐานมูลเกน[๕] ทุกฺเขน ผนฺทมานํ, ชาตสฺสูปนิพนฺธิเกน ทุกฺเขน ผนฺทมานํ, ชาตสฺสปราเธยฺยเกน ทุกฺเขน ผนฺทมานํ, อตฺตูปกฺกเมน ทุกฺเขน ผนฺทมานํ, ปรูปกฺกเมน ทุกฺเขน ผนฺทมานํ, ทุกฺขทุกฺเขน ผนฺทมานํ, สงฺขารทุกฺเขน ผนฺทมานํ, วิปริณามทุกฺเขน ผนฺทมานํ, จกฺขุโรเคน ทุกฺเขน ผนฺทมานํ, โสตโรเคน ทุกฺเขน ผนฺทมานํ, ฆานโรเคน ทุกฺเขน ฯเปฯ

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. รตฺตํ ราเคน
[๒] ฉ.,เท.,อิ. ทุฏฺฐํ โทเสน
[๓] ฉ.,เท. มุฬฺหํ โมเหน
[๔] ฉ.,เท.,อิ. วินิพนฺธํ ... ปรามฏฺฐํ ... วิเขปคตํ ... อนิฏฺฐงฺคตํ ... ถามคตํ ...
[๕] ฉ.,เท. คพฺภาวุฏฺฐานมูลเกน

ชิวฺหาโรเคน ทุกฺเขน ฯเปฯ กายโรเคน ทุกฺเขน ฯเปฯ สีสโรเคน ทุกฺเขน ฯเปฯ กณฺณโรเคน ฯเปฯ มุขโรเคน ฯเปฯ ทนฺตโรเคน ฯเปฯ กาเสน ฯเปฯ สาเสน ฯเปฯ ปินาเสน ฯเปฯ ฑาเหน ฯเปฯ ชเรน ฯเปฯ กุจฺฉิโรเคน ฯเปฯ มุจฺฉาย ฯเปฯ ปกฺขนฺทิกาย ฯเปฯ สุลาย[๑] ฯเปฯ วิสูจิกาย[๒] ฯเปฯ กุฏฺเฐน ฯเปฯ คณฺเฑน ฯเปฯ กิลาเสน ฯเปฯ โสเสน ฯเปฯ อปมาเรน ฯเปฯ ททฺทุยา ฯเปฯ กณฺฑุยา ฯเปฯ กจฺฉุยา ฯเปฯ รขสาย ฯเปฯ วิตจฺฉิกาย ฯเปฯ โลหิเตน ฯเปฯ ปิตฺเตน ฯเปฯ มธุเมเหน ฯเปฯ อสาย ฯเปฯ ปิฬกาย ฯเปฯ ภคนฺทลาย[๓] ฯเปฯ ปิตฺตสมุฏฺฐาเนน อาพาเธน ฯเปฯ เสมฺหสมุฏฺฐาเนน อาพาเธน ฯเปฯ วาตสมุฏฺฐาเนน อาพาเธน ฯเปฯ สนฺนิปาติเกน อาพาเธน ฯเปฯ อุตุปริณามเชน อาพาเธน ฯเปฯ วิสมปริหารเชน อาพาเธน ฯเปฯ โอปกฺกมิเกน อาพาเธน ฯเปฯ กมฺมวิปากเชน อาพาเธน ฯเปฯ สีเตน ฯเปฯ อุณฺเหน ฯเปฯ ชิฆจฺฉาย ฯเปฯ ปิปาสาย ฯเปฯ อุจฺจาเรน ฯเปฯ ปสฺสาเวน ฯเปฯ ฑํสมกสวาตาตปสิรึสปสมฺผสฺเสน ทุกฺเขน ฯเปฯ มาตุมรเณน ทุกฺเขน ฯเปฯ ปิตุมรเณน ทุกฺเขน ฯเปฯ ภาตุมรเณน ทุกฺเขน ฯเปฯ ภคินีมรเณน ทุกฺเขน ฯเปฯ ปุตฺตมรเณน ทุกฺเขน ฯเปฯ ธีตุมรเณน ทุกฺเขน ฯเปฯ ญาติพฺยสเนน ฯเปฯ โภคพฺยสเนน ฯเปฯ โรคพฺยสเนน ฯเปฯ สีลพฺยสเนน ฯเปฯ ทิฏฺฐิพฺยสเนน ทุกฺเขน ผนฺทมานำ สมฺผนฺทมานำ วิปฺผนฺทมานำ เวธมานำ ปเวธมานำ สมฺปเวธมานำ ปสฺสามิ ทกฺขามิ โอโลเกมิ นิชฺฌายามิ อุปปริกฺขามีติ ปสฺสามิ โลเก ปริผนฺทมานำ.

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. สูลาย [๒] ฉ.,เท. วิสุจิกาย
[๓] ฉ.,เท.,อิ. ภคนฺทเลน, เอวมุปริปิ.

ปชํ อิมํ ตณฺหคตํ ภเวสูติ ปชาติ สตฺตาธิวจนํ. ตณฺหาติ รูปตณฺหา สทฺทตณฺหา คนฺธตณฺหา รสตณฺหา โผฏฺฐพฺพตณฺหา ธมฺมตณฺหา. **ตณฺหคตนฺติ** ตณฺหาคตํ ตณฺหานุคตํ ตณฺหานุสฏฺฐํ ตณฺหายาปนฺนนฺ[๑] ตณฺหาย ปาติตนฺ[๒] อภิภูตํ ปริยาทินฺนจิตฺตนฺ. **ภเวสูติ** กามภเว รูปภเว อรูปภเวติ ปชํ อิมํ ตณฺหคตํ ภเวสุ.

หีนา นรา มจฺจุมุเข ลปนฺตีติ หีนา นราติ [๓] หีเนน กายกมฺเมน สมนฺนาคตาติ หีนา [๔], หีเนน วจีกมฺเมน สมนฺนาคตาติ หีนา [๔], หีเนน มโนกมฺเมน สมนฺนาคตาติ หีนา [๔] หีเนน ปาณาติปาเตน สมนฺนาคตาติ หีนา, [๔]. หีเนน อทินฺนาทาเนน ฯเปฯ หีเนน กาเมสุมิจฺฉาจาเรน ฯเปฯ หีเนน มุสาวาเทน ฯเปฯ หีนาย ปิสุณาย วาจาย ฯเปฯ หีนาย ผรุสาย วาจาย ฯเปฯ หีเนน สมฺผปฺปลาเปน ฯเปฯ หีนาย อภิชฺฌาย ฯเปฯ หีเนน พฺยาปาเทน ฯเปฯ หีนาย ฯเปฯ มิจฺฉาทิฏฺฐิยา ฯเปฯ หีเนหิ สงฺขาเรหิ ฯเปฯ หีเนหิ ปญฺจหิ กามคุเณหิ ฯเปฯ หีเนหิ ปญฺจหิ นีวรเณหิ ฯเปฯ หีนาย เจตนาย, หีนาย ปตฺถนาย ฯเปฯ หีนาย ปณิธิยา สมนฺนาคตาติ หีนา [๔] นิหีนา โอมกา ลามกา ชตุกฺกา ปริตฺตาติ หีนา นรา. **มจฺจุมุเข ลปนฺตีติ** มจฺจุมุเข, มารมุเข มรณมุเข, มจฺจุปฺปตฺตา มจฺจุสมฺปตฺตา มจฺจูปาคตา, มารปฺปตฺตา มารสมฺปตฺตา มารูปาคตา, มรณปฺปตฺตา มรณสมฺปตฺตา มรณูปาคตา ลปนฺติ ลาลปนฺติ โสจนฺติ กิลมนฺติ ปริเทวนฺติ อุรตฺตาฬึ กนฺทนฺติ สมฺโมหํ อาปชฺชนฺตีติ หีนา นรา มจฺจุมุเข ลปนฺติ.

---

[๑] ฉ.,เท. ตณฺหายาสนฺนนฺ [๒] "ปริปาติตนฺติปิ ปาโจ.
[๓] ฉ.,เท. หีนา นรา [๔] ฉ.,เท. นรา, เอวมุปริปิ.
[๕] ฉ.,เท. นรา หีนา นิหีนา ... โอหีนา

อวีตตณฺหาเส ภวาภเวสูติ ตณฺหาติ รูปตณฺหา ฯเปฯ **ภวาภเวสูติ** ภวาภเว กมฺมภเว ปุนพฺภเว กามภเว, กมฺมภเว กามภเว ปุนพฺภเว รูปภเว, กมฺมภเว รูปภเว ปุนพฺภเว อรูปภเว, กมฺมภเว อรูปภเว ปุนพฺภเว ปุนปฺปุนํ[๑] ภเว, ปุนปฺปุนํ คติยา ปุนปฺปุนํ อุปปตฺติยา ปุนปฺปุนํ ปฏิสนฺธิยา ปุนปฺปุนํ อตฺตภาวาภินิพฺพตฺติยา.[๒] **อวีตตณฺหาเสติ**[๓] อวีตตณฺหา อวิคตตณฺหา อจฺจตฺตตณฺหา อวนฺตตณฺหา, อมุตฺตตณฺหา อปฺปหีนตณฺหา อปฺปฏินิสฺสฏฺจตณฺหาติ อวีตตณฺหาเส ภวาภเวสุ. เตนาห ภควา

"ปสฺสามิ โลเก ปริผนฺทมานํ
ปชํ อิมํ ตณฺหคตํ ภเวสุ
หีนา นรา มจฺจุมุเข ลปนฺติ
อวีตตณฺหาเส ภวาภเวสูติ.

[๑๒] มมายิเต ปสฺสถ ผนฺทมาเน
มจฺเฉว[๔] อปฺโปทกขีณโสเต[๕]
เอตมฺปิ ทิสฺวา อมโม จเรยฺย
ภเวสุ อาสตฺติมกุพฺพมาโน.

มมายิเต ปสฺสถ ผนฺทมาเนติ มมตฺตาติ เทฺว มมตฺตา: ตณฺหามมตฺตญฺจ ทิฏฺฐิมมตฺตญฺจ.

กตมํ ตณฺหามมตฺตํ. ยาวตา ตณฺหาสงฺขาเตน สีมกตํ มริยาทิกตํ โอธิกตํ ปริยนฺติกตํ[๖] ปริคฺคหิตํ มมายิตํ. อิทํ มมํ, เอตํ มมํ, เอตฺตกํ มมํ, เอตฺตาวตา มมํ, มม รูปา สทฺทา คนฺธา

---

[๑] ฉ.,เท. ปุนปฺปุนพฺภเว
[๒] ฉ.,เท. ปุนปฺปุนอตฺตภาวาภินิพฺพตฺติยา
[๓] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๔] สี. มจฺโฉ
[๕] ฉ.,เท.,อิ. อปฺโปทเก
[๖] ฉ.,เท. ปริยนฺตกตํ

รสา โผฏฺฐพฺพา, อตฺถรณา ปาปุรณา ทาสีทาสา อเชฬกา กุกฺกุฏสูกรา หตฺถิควาสฺสวฬวา เขตฺตํ วตฺถุ หิรญฺญํ สุวณฺณํ คามนิคมราชธานิโย รฏฺฐญฺจ ชนปโท จ โกโส จ โกฏฺฐาคารญฺจ, เกวลมฺปิ มหาปจวึ ตณฺหาวเสน มมายติ. ยาวตา อฏฺฐสตตณฺหาวิปรีตํ,[๑] อิทํ ตณฺหามมตฺตํ.

กตมํ ทิฏฺฐิมมตฺตํ. วีสติวตฺถุกา สกฺกายทิฏฺฐิ, ทสวตฺถุกา มิจฺฉาทิฏฺฐิ, ทสวตฺถุกา อนฺตคฺคาหิกา ทิฏฺฐิ, ยา เอวรูปา ทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตํ ทิฏฺฐิคหนํ ทิฏฺฐิกนฺตาโร ทิฏฺฐิวิสูกายิกํ ทิฏฺฐิวิปฺผนฺทิตํ[๒] ทิฏฺฐิสญฺโญชนํ คาโห ปฏิคฺคาโห อภินิเวโส ปรามาโส กุมฺมคฺโค มิจฺฉาปโถ มิจฺฉตฺตํ ติตฺถายตนํ วิปริเยสคฺคาโห วิปริตคฺคาโห วิปลฺลาสคฺคาโห มิจฺฉาคาโห “อยาถาวกสฺมึ ยาถาวกนฺติ คาโห. ยาวตา ทฺวาสฏฺฐี ทิฏฺฐิคตานิ, อิทํ ทิฏฺฐิมมตฺตํ.

มมายิเต ปสฺสถ ผนฺทมาเนติ มมายิตวตฺถุอจฺเฉทสงฺกิโนปิ[๓] ผนฺทนฺติ, อจฺฉิชฺชนฺเตปิ ผนฺทนฺติ, อจฺฉินฺเนปิ ผนฺทนฺติ, มมายิตวตฺถุวิปริณามสงฺกิโนปิ ผนฺทนฺติ, วิปริณามนฺเตปิ ผนฺทนฺติ, วิปริณเตปิ ผนฺทนฺติ [๔] สมฺผนฺทนฺติ วิปฺผนฺทนฺติ เวเธนฺติ ปเวเธนฺติ สมฺปเวเธนฺติ. เอวํ ผนฺทมาเน[๕] สมฺผนฺทมาเน วิปฺผนฺทมาเน เวธมาเน ปเวธมาเน สมฺปเวธมาเน ปสฺสถ ทกฺขถ โอโลเกถ นิชฺฌายถ อุปปริกฺขถาติ มมายิเต ปสฺสถ ผนฺทมาเน.

มจฺเฉว อปฺโปทกขีณโสเตติ ยถา มจฺฉา อปฺโปทเก ปริตฺโตทเก อุทกปริยาทาเน กาเกหิ วา กุลเลหิ วา พลาเกหิ[๖] วา

---

[๑] ฉ.,เท. อฏฺฐสตํ ตณฺหาวิปรีตํ
[๒] ฉ.,เท. ทิฏฺฐิวิปฺผนฺทิกํ
[๓] ฉ.,เท. มมายิตํ วตฺถุ อจฺเฉทสงฺกิโนปิ, เอวมุปริปิ.
[๔] ฉ.,เท. ปผนฺทนฺติ
[๕] ฉ.,เท.,อิ. ปผนฺทมาเน
[๖] ฉ.,เท. พลากาหิ

ปริปาติยมานา อุกฺขิปิยมานา ขชฺชมานา ผนฺทนฺติ [๑] สมฺผนฺทนฺติ วิปฺผนฺทนฺติ เวเธนฺติ ปเวเธนฺติ สมฺปเวเธนฺติ; เอวเมว ปชา มมายิตวตฺถุอจฺเฉทสงฺกิโนปิ ผนฺทนฺติ, อจฺฉิชฺชนฺเตปิ ผนฺทนฺติ, อจฺฉินฺเนปิ ผนฺทนฺติ, มมายิตวตฺถุวิปริณามสงฺกิโนปิ ผนฺทนฺติ, วิปริณามนฺเตปิ ผนฺทนฺติ วิปริณเตปิ ผนฺทนฺติ [๑] สมฺผนฺทนฺติ วิปฺผนฺทนฺติ เวเธนฺติ ปเวเธนฺติ สมฺปเวเธนฺตีติ มจฺเฉว อปฺโปทกขีณโสเต.

เอตมฺปิ ทิสฺวา อมโม จเรยฺยาติ เอตํ อาทีนวํ ทิสฺวา ปสฺสิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา มมตฺเตสูติ เอตมฺปิ ทิสฺวา. **อมโม จเรยฺยาติ มมตฺตาติ** เทฺว มมตฺตา: ตณฺหามมตฺตญฺจ ทิฏฺฐิมมตฺตญฺจ ฯเปฯ อิทํ ตณฺหามมตฺตํ ฯเปฯ อิทํ ทิฏฺฐิมมตฺตํ. ตณฺหามมตฺตํ ปหาย ทิฏฺฐิมมตฺตํ ปฏินิสฺสชฺชิตฺวา จกฺขุ์ อมมายนฺโต โสตํ อมมายนฺโต ฆานํ อมมายนฺโต ชิวฺหํ อมมายนฺโต กายํ อมมายนฺโต มนํ อมมายนฺโต รูเป ฯเปฯ สทฺเท ฯเปฯ คนฺเธ ฯเปฯ รเส ฯเปฯ โผฏฺฐพฺเพ. [๒] กุลํ ฯเปฯ คณํ ฯเปฯ อาวาสํ ฯเปฯ ลาภํ ฯเปฯ ยสํ ฯเปฯ ปสํสํ ฯเปฯ สุขํ ฯเปฯ จีวรํ ฯเปฯ ปิณฺฑปาตํ ฯเปฯ เสนาสนํ ฯเปฯ คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ ฯเปฯ กามธาตุ์ ฯเปฯ รูปธาตุ์ ฯเปฯ อรูปธาตุ์ ฯเปฯ กามภวํ ฯเปฯ รูปภวํ ฯเปฯ อรูปภวํ ฯเปฯ สญฺญาภวํ ฯเปฯ อสญฺญาภวํ ฯเปฯ เนวสญฺญานาสญฺญาภวํ ฯเปฯ เอกโวการภวํ ฯเปฯ จตุโวการภวํ ฯเปฯ ปญฺจโวการภวํ ฯเปฯ อตีตํ ฯเปฯ อนาคตํ ฯเปฯ ปจฺจุปฺปนฺนํ ฯเปฯ ทิฏฺฐสุตมุตวิญฺญาตพฺเพ ธมฺเม อมมายนฺโต

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. ปผนฺทนฺติ, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ.,เท. ธมฺเม

อคฺคณฺหนฺโต อปรามสนฺโต อนภินิวิสนฺโต จเรยฺย วิหเรยฺย อิริเยยฺย วตฺเตยฺย ปาเลยฺย ยเปยฺย ยาเปยฺยาติ เอตมฺปิ ทิสฺวา อมโม จเรยฺย.

ภเวสุ อาสตฺติมกุพฺพมาโนติ ภเวสูติ กามภเว รูปภเว อรูปภเว. อาสตฺติ วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค ฯเปฯ อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. **ภเวสุ อาสตฺติมกุพฺพมาโนติ** ภเวสุ อาสตฺตึ อกุพฺพมาโน, ฉนฺทํ เปมํ ราคํ ขนฺตึ อกุพฺพมาโน อชนยมาโน อสญฺชนยมาโน อนิพฺพตฺตยมาโน อนภินิพฺพตฺตยมาโนติ ภเวสุ อาสตฺติมกุพฺพมาโน. เตนาห ภควา

"มมายิเต ปสฺสถ ผนฺทมาเน
มจฺเฉว อปฺโปทกขีณโสเต,
เอตมฺปิ ทิสฺวา อมโม จเรยฺย
ภเวสุ อาสตฺติมกุพฺพมาโนติ.

[๑๓] อุโภสุ อนฺเตสุ วิเนยฺย ฉนฺทํ
ผสฺสํ ปริญฺญาย อนานุคิทฺโธ
ยทตฺตครหี ตทกุพฺพมาโน
น ลิมฺปตี[๑] ทิฏฺฐสุเตสุ ธีโร.

อุโภสุ อนฺเตสุ วิเนยฺย ฉนฺทนฺติ อนฺตาติ ผสฺโส เอโก อนฺโต, ผสฺสสมุทโย ทุติโย อนฺโต, อตีโต เอโก อนฺโต, อนาคโต ทุติโย อนฺโต, สุขา เวทนา เอโก อนฺโต, ทุกฺขา เวทนา ทุติโย อนฺโต, นามํ เอโก อนฺโต, รูปี ทุติโย อนฺโต, ฉ อชฺฌตฺติกานิ อายตนานิ เอโก อนฺโต, ฉ พาหิรานิ อายตนานิ ทุติโย อนฺโต, สกฺกาโย เอโก อนฺโต, สกฺกายสมุทโย ทุติโย

---

[๑] สี. ลิปฺปติ, "น ลิมฺปตีปิ ปาโฐ.

อนฺโตติ.[๑] **ฉนฺโทติ** โย กาเมสุ กามจฺฉนฺโท กามราโค กามนนฺที กามตณฺหา กามเสนฺโห กามปริฬาโห กามมุจฺฉา กามชฺโฌสานํ กาโมโฆ กามโยโค กามุปาทานํ กามจฺฉนฺทนีวรณํ. **อุโภสุ อนฺเตสุ วิเนยฺย ฉนฺทนฺติ** อุโภสุ อนฺเตสุ ฉนฺทํ วิเนยฺย ปฏิวิเนยฺย ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย[๒] อนภาวงฺคเมยฺยาติ อุโภสุ อนฺเตสุ วิเนยฺย ฉนฺทํ.

ผสฺสํ ปริญฺญาย อนานุคิทฺโธติ ผสฺโสติ จกฺขุสมฺผสฺโส โสตสมฺผสฺโส ฆานสมฺผสฺโส ชิวฺหาสมฺผสฺโส กายสมฺผสฺโส มโนสมฺผสฺโส, อธิวจนสมฺผสฺโส, ปฏิฆสมฺผสฺโส, สุขเวทนีโย สมฺผสฺโส ทุกฺขเวทนีโย สมฺผสฺโส อทุกฺขมสุขเวทนีโย สมฺผสฺโส, กุสโล ผสฺโส อกุสโล ผสฺโส อพฺยากโต ผสฺโส, กามาวจโร ผสฺโส รูปาวจโร ผสฺโส อรูปาวจโร ผสฺโส, สุญฺญโต ผสฺโส อนิมิตฺโต ผสฺโส อปฺปณิหิโต ผสฺโส, โลกิโย ผสฺโส โลกุตฺตโร ผสฺโส, อตีโต ผสฺโส อนาคโต ผสฺโส ปจฺจุปฺปนฺโน ผสฺโส, โย เอวรูโป ผสฺโส ผุสนา สมฺผุสนา สมฺผุสิตตฺตํ, อยํ วุจฺจติ ผสฺโส. **ผสฺสํ ปริญฺญายาติ** ผสฺสํ ตีหิ ปริญฺญาหิ ปริชานิตฺวา: ญาตปริญฺญาย, ตีรณปริญฺญาย, ปหานปริญฺญาย.

กตมา ญาตปริญฺญา. ผสฺสํ ชานาติ “อยํ จกฺขุสมฺผสฺโส, อยํ โสตสมฺผสฺโส อยํ ฆานสมฺผสฺโส, อยํ ชิวฺหาสมฺผสฺโส, อยํ กายสมฺผสฺโส อยํ มโนสมฺผสฺโส, อยํ อธิวจนสมฺผสฺโส, อยํ ปฏิฆสมฺผสฺโส, อยํ สุขเวทนีโย ผสฺโส, อยํ ทุกฺขเวทนีโย ผสฺโส, อยํ อทุกฺขมสุขเวทนีโย ผสฺโส, อยํ กุสโล ผสฺโส, อยํ อกุสโล ผสฺโส, อยํ อพฺยากโต ผสฺโส, อยํ กามาวจโร ผสฺโส, อยํ

---

[๑] ฉ.,เท. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ. [๒] ฉ.,เท. พฺยนฺตึ กเรยฺย

รูปาวจโร ผสฺโส, อยํ อรูปาวจโร ผสฺโส, อยํ สุญฺญโต ผสฺโส, อยํ อนิมิตฺโต ผสฺโส, อยํ อปฺปณิหิโต ผสฺโส, อยํ โลกิโย ผสฺโส, อยํ โลกุตฺตโร ผสฺโส, อยํ อตีโต ผสฺโส, อยํ อนาคโต ผสฺโส, อยํ ปจฺจุปฺปนฺโน ผสฺโสติ ชานาติ ปสฺสติ อยํ ญาตปริญฺญา.

กตมา ตีรณปริญฺญา. เอวํ ญาตํ กตฺวา ผสฺสํ ตีเรติ. อนิจฺจโต ทุกฺขโต โรคโต คณฺฑโต สลฺลโต อฆโต อาพาธโต ปรโต ปโลกโต อีติโต อุปทฺทวโต ภยโต อุปสคฺคโต จลโต ปภงฺคุโต อทฺธุวโต อตาณโต อเลณโต อสรณโต ริตฺตโต ตุจฺฉโต สุญฺญโต อนตฺตโต อาทีนวโต วิปริณามธมฺมโต อสารกโต อฆมูลโต วธกโต วิภวโต สาสวโต สงฺขตโต มารามิสโต ชาติธมฺมโต[๑] ชราธมฺมโต พฺยาธิธมฺมโต มรณธมฺมโต[๑] โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสธมฺมโต สงฺกิเลสิกธมฺมโต[๒] สมุทยโต อตฺถงฺคมโต อสฺสาทโต อาทีนวโต นิสฺสรณโต ตีเรติ, อยํ ตีรณปริญฺญา.

กตมา ปหานปริญฺญา. เอวํ ตีรยิตฺวา ผสฺเส ฉนฺทราคํ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ[๓] อนภาวงฺคเมติ. วุตฺตํ เหตํ ภควตา “โย ภิกฺขเว ผสฺเสสุ ฉนฺทราโค, ตํ ปชหถ. เอวํ โส ผสฺโส ปหีโน ภวิสฺสติ อุจฺฉินฺนมูโล ตาลาวตฺถุกโต อนภาวงฺคโต อายตึ อนุปฺปาทธมฺโมติ. อยํ ปหานปริญฺญา.

ผสฺสํ ปริญฺญายาติ ผสฺสํ อิมาหิ ตีหิ ปริญฺญาหิ ปริชานิตฺวา. **อนานุคิทฺโธติ** เคโธ วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค

[๑-๑] ฉ.,เท. ชาติชราพฺยาธิมรณธมฺมโต [๒] ฉ.,เท. สงฺกิเลสธมฺมโต
[๓] ฉ.,เท. พฺยนฺตึ กโรติ

สาราโค ฯเปฯ อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. ยสฺเสโส เคโธ ปหีโน สมุจฺฉินฺโน วูปสนฺโต ปฏิปฺปสฺสทฺโธ อภพฺพุปฺปตฺติโก ญาณคฺคินา ทฑฺโฒ, โส วุจฺจติ อคิทฺโธ. โส รูเป อคิทฺโธ สทฺเท อคิทฺโธ คนฺเธ อคิทฺโธ รเส อคิทฺโธ โผฏฺฐพฺเพ อคิทฺโธ กุเล ฯเปฯ คเณ ฯเปฯ อาวาเส ฯเปฯ ลาเภ ฯเปฯ ยเส ฯเปฯ ปสํสาย ฯเปฯ สุเข ฯเปฯ จีวเร ฯเปฯ ปิณฺฑปาเต ฯเปฯ เสนาสเน ฯเปฯ คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาเร ฯเปฯ กามธาตุยา ฯเปฯ รูปธาตุยา ฯเปฯ อรูปธาตุยา ฯเปฯ กามภเว ฯเปฯ รูปภเว ฯเปฯ อรูปภเว ฯเปฯ สญฺญาภเว ฯเปฯ อสญฺญาภเว ฯเปฯ เนวสญฺญานาสญฺญาภเว ฯเปฯ เอกโวการภเว ฯเปฯ จตุโวการภเว ฯเปฯ ปญฺจโวการภเว ฯเปฯ อตีเต ฯเปฯ อนาคเต ฯเปฯ ปจฺจุปฺปนฺเน ฯเปฯ ทิฏฺฐสุตมุตวิญฺญาตพฺเพสุ ธมฺเมสุ อคิทฺโธ อคธิโต อมุจฺฉิโต อนชฺโฌปนฺโน[๑] วีตเคโธ วิคตเคโธ จตฺตเคโธ วนฺตเคโธ มุตฺตเคโธ ปหีนเคโธ ปฏินิสฺสฏฺฐเคโธ วีตราโค วิคตราโค จตฺตราโค วนฺตราโค มุตฺตราโค ปหีนราโค ปฏินิสฺสฏฺฐราโค นิจฺฉาโต นิพฺพุโต สีติภูโต สุขปฏิสํเวที พฺรหฺมภูเตน อตฺตนา วิหรตีติ ผสฺสํ ปริญฺญาย อนานุคิทฺโธ.

ยทตฺตครหี ตทกุพฺพมาโนติ ยทนฺติ ยํ อตฺตนา[๒] ครหติ. ทฺวีหิ การเณหิ อตฺตานํ ครหติ: กตตฺตา จ อกตตฺตา จ.

กถํ กตตฺตา จ อกตตฺตา จ อตฺตานํ ครหติ. “กตํ เม กายทุจฺจริตํ, อกตํ เม กายสุจริตนฺติ อตฺตานํ ครหติ. “กตํ เม วจีทุจฺจริตํ, อกตํ เม วจีสุจริตนฺติ อตฺตานํ ครหติ. “กตํ เม มโนทุจฺจริตํ, อกตํ เม มโนสุจริตนฺติ อตฺตานํ ครหติ. “กโต เม ปาณาติปาโต, อกตา เม ปาณาติปาตา เวรมณีติ อตฺตานํ

---

[๑] ฉ.,เท. อนชฺฌาปนฺโน, “อนชฺฌสนฺโนติปิ ปาโฐ. [๒] ฉ.,เท.,อิ. อตฺตครหีติ.

ครหติ. “กตํ เม อทินฺนาทานํ, อกตา เม อทินฺนาทานา เวรมณีติ อตฺตานํ ครหติ. “กโต เม กาเมสุมิจฺฉาจาโร, อกตา เม กาเมสุมิจฺฉาจารา เวรมณีติ อตฺตานํ ครหติ. “กโต เม มุสาวาโท, อกตา เม มุสาวาทา เวรมณีติ อตฺตานํ ครหติ. “กตา เม ปิสุณา วาจา, อกตา เม ปิสุณาย วาจาย เวรมณีติ อตฺตานํ ครหติ. “กตา เม ผรุสา วาจา, อกตา เม ผรุสาย วาจาย เวรมณีติ อตฺตานํ ครหติ. “กโต เม สมฺผปฺปลาโป, อกตา เม สมฺผปฺปลาปา เวรมณีติ อตฺตานํ ครหติ. “กตา เม อภิชฺฌา, อกตา เม อนภิชฺฌาติ อตฺตานํ ครหติ. “กโต เม พฺยาปาโท, อกโต เม อพฺยาปาโทติ อตฺตานํ ครหติ. “กตา เม มิจฺฉาทิฏฺฐิ, อกตา เม สมฺมาทิฏฺฐีติ อตฺตานํ ครหติ. เอวํ กตตฺตา จ อกตตฺตา จ อตฺตานํ ครหติ.

อถวา “สีเลสุมฺหิ น ปริปูริการีติ[๑] อตฺตานํ ครหติ. “อินฺทฺริเยสุมฺหิ อคุตฺตทฺวาโรติ อตฺตานํ ครหติ. โภชเน[๒] อมตฺตญฺญุมฺหีติ อตฺตานํ ครหติ. “ชาคริยํ อนนุยุตฺโตมฺหีติ[๓] อตฺตานํ ครหติ. “น สติสมฺปชญฺเญน[๔] สมนฺนาคโตมฺหีติ อตฺตานํ ครหติ. “อภาวิตา เม จตฺตาโร สติปฏฺฐานาติ อตฺตานํ ครหติ. “อภาวิตา เม จตฺตาโร สมฺมปฺปธานาติ อตฺตานํ ครหติ. “อภาวิตา เม จตฺตาโร อิทฺธิปฺปาทาติ อตฺตานํ ครหติ. “อภาวิตานิ เม ปญฺจินฺทฺริยานีติ อตฺตานํ ครหติ. อภาวิตานิ เม ปญฺจ พลานีติ อตฺตานํ ครหติ. “อภาวิตา เม สตฺต โพชฺฌงฺคาติ อตฺตานํ ครหติ. “อภาวิโต เม อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโคติ อตฺตานํ ครหติ. “ทุกฺขํ เม อปริญฺญาตนฺติ อตฺตานํ ครหติ. “สมุทโย เม

---

[๑] ฉ.,เท. ปริปูรการี
[๒] ฉ.,เท. โภชเนมฺหิ.
[๓] ฉ.,เท. อนนุยุตฺโตติ
[๔] ฉ.,เท. สติสมฺปชญฺเญน อสมนฺนาคโตติ.

อปฺปหีโนติ อตฺตานํ ครหติ. "มคฺโค เม อภาวิโตติ อตฺตานํ ครหติ. "นิโรโธ เม อสจฺฉิกโตติ อตฺตานํ ครหติ. เอวํ กตตฺตา จ อกตตฺตา จ อตฺตานํ ครหติ. เอวํ อตฺตครหิยํ[๑] กมฺมํ อกุพฺพมาโน อชนยมาโน อสญฺชนยมาโน อนิพฺพตฺตยมาโน อนภินิพฺพตฺตยมาโนติ ยทตฺตครหี ตทกุพฺพมาโน.

น ลิมฺปตี ทิฏฺฐสุเตสุ ธีโรติ เลปาติ[๒] เทฺว เลปา: ตณฺหาเลโป จ ทิฏฺฐิเลโป จ ฯเปฯ อยํ ตณฺหาเลโป ฯเปฯ อยํ ทิฏฺฐิเลโป. **ธีโรติ** ธีโร[๓] ปณฺฑิโต ปญฺญวา พุทฺธิมา ญาณี วิภาวี เมธาวี. ธีโร ตณฺหาเลปํ ปหาย ทิฏฺฐิเลปํ ปฏินิสฺสชฺชิตฺวา ทิฏฺเฐ น ลิมฺปติ สุเต น ลิมฺปติ มุเต น ลิมฺปติ วิญฺญาเต น ลิมฺปติ น สลิมฺปติ[๔] น อุปลิมฺปติ, อลิตฺโต[๕] อสลิตฺโต อนุปลิตฺโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏฺโ[๖] วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรตีติ น ลิมฺปตี ทิฏฺฐสุเตสุ ธีโร.[๗] เตนาห ภควา

"อุโภสุ อนฺเตสุ วิเนยฺย ฉนฺทํ
ผสฺสํ ปริญฺญาย อนานุคิทฺโธ
ยทตฺตครหี ตทกุพฺพมาโน
น ลิมฺปตี ทิฏฺฐสุเตสุ ธีโรติ.

[๑๔] สญฺญํ ปริญฺญา วิตเรยฺย โอฆํ
ปริคฺคเหสู[๘] มุนิ โนปลิตฺโต
อพฺพูพฺหสลฺโล จรมปฺปมตฺโต
นาสีสตี[๙] โลกมิมํ ปรญฺจ.

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. อตฺตครหิตํ
[๒] ฉ.,เท. เลโปติ
[๓] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๔] ฉ.,เท. น ปลิมฺปติ
[๕] ฉ.,เท. อปลิตฺโต
[๖] ฉ.,เท. นิสฺสโฏ
[๗] ฉ.,เท. อิติสทฺโท ทิสฺสติ.
[๘] ฉ.,เท.อิ. ปริคฺคเหสุ
[๙] ฉ.,เท. นาสีสติ

สญฺญํ ปริญฺญา วิตเรยฺย โอฆนฺติ สญฺญาติ กามสญฺญา พฺยาปาทสญฺญา วิหึสาสญฺญา เนกฺขมฺมสญฺญา อพฺยาปาทสญฺญา อวิหึสาสญฺญา รูปสญฺญา สทฺทสญฺญา คนฺธสญฺญา รสสญฺญา โผฏฺฐพฺพสญฺญา ธมฺมสญฺญา, ยา เอวรูปา สญฺญา สญฺชานนา[๑] สญฺชานิตตฺตํ, อยํ วุจฺจติ สญฺญา. **สญฺญํ ปริญฺญาติ** สญฺญํ ตีหิ ปริญฺญาหิ ปริชานิตฺวา: ญาตปริญฺญาย, ตีรณปริญฺญาย, ปหานปริญฺญาย.

กตมา ญาตปริญฺญา. สญฺญํ ชานาติ "อยํ กามสญฺญา, อยํ พฺยาปาทสญฺญา, อยํ วิหึสาสญฺญา, อยํ เนกฺขมฺมสญฺญา, อยํ อพฺยาปาทสญฺญา, อยํ อวิหึสาสญฺญา, อยํ รูปสญฺญา อยํ สทฺทสญฺญา, อยํ คนฺธสญฺญา, อยํ รสสญฺญา, อยํ โผฏฺฐพฺพสญฺญา, อยํ ธมฺมสญฺญาติ ชานาติ ปสฺสติ, อยํ ญาตปริญฺญา.

กตมา ตีรณปริญฺญา. เอวํ ญาตํ กตฺวา สญฺญํ ตีเรติ. อนิจฺจโต ทุกฺขโต โรคโต คณฺฑโต สลฺลโต อฆโต อาพาธโต ปรโต ปโลกโต อีติโต อุปทฺทวโต ภยโต อุปสคฺคโต จลโต ปภงฺคุโต ฯเปฯ สมุทยโต อตฺถงฺคมโต อสฺสาทโต อาทีนวโต นิสฺสรณโต ตีเรติ, อยํ ตีรณปริญฺญา.

กตมา ปหานปริญฺญา. เอวํ ตีเรตฺวา[๒] สญฺญาย ฉนฺทราคํ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ อนภาวงฺคเมติ. วุตฺตํ[๓] เหตํ ภควตา "โย ภิกฺขเว สญฺญาย ฉนฺทราโค, ตํ ปชหถ. เอวํ สา สญฺญา ปหีนา ภวิสฺสติ อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวงฺคตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมาติ. "อยํ ปหานปริญฺญา.

---

[๑] ฉ.,เท. นาสีสติ
[๒] ฉ.,เท. ตีรยิตฺวา
[๓] ฉ.,เท. วุตฺตมฺปิ

สญฺญํ ปริญฺญาติ สญฺญํ อิมาหิ ตีหิ ปริญฺญาหิ ปริชานิตฺวา. **วิตเรยฺย โอฆนฺติ** กาโมฆํ ภโวฆํ ทิฏฺโฐฆํ อวิชฺโชฆํ วิตเรยฺย อุตฺตเรยฺย ปตเรยฺย สมติกฺกเมยฺย วีติวตฺเตยฺยาติ สญฺญํ ปริญฺญา วิตเรยฺย โอฆํ.

ปริคฺคเหสฺสู มุนิ โนปลิตฺโตติ ปริคฺคหาติ เทฺว ปริคฺคหา: ตณฺหาปริคฺคโห จ ทิฏฺฐิปริคฺคโห จ ฯเปฯ อยํ ตณฺหาปริคฺคโห ฯเปฯ อยํ ทิฏฺฐิปริคฺคโห. **มุนีติ** โมนํ วุจฺจติ ญาณํ, ยา ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ, เตน ญาเณน สมนฺนาคโต มุนิ โมนปฺปตฺโตติ. ตีณิ โมเนยฺยานิ: กายโมเนยฺยํ, วจีโมเนยฺยํ, มโนโมเนยฺยํ.

กตมํ กายโมเนยฺยํ. ติวิธานํ กายทุจฺจริตานํ ปหานํ กายโมเนยฺยํ, ติวิธํ กายสุจริตํ กายโมเนยฺยํ. กายารมฺมณ[๑] ญาณํ กายโมเนยฺยํ, กายปริญฺญา กายโมเนยฺยํ, ปริญฺญาสหคโต มคฺโค กายโมเนยฺยํ, กาเย ฉนฺทราคสฺส ปหานํ กายโมเนยฺยํ, กายสงฺขาร-นิโรโธ จตุตฺถชฺฌานสมาปตฺติ กายโมเนยฺยํ, อิทํ กายโมเนยฺยํ.

กตมํ วจีโมเนยฺยํ. จตุพฺพิธานํ วจีทุจฺจริตานํ ปหานํ วจีโมเนยฺยํ, จตุพฺพิธํ วจีสุจริตํ วจีโมเนยฺยํ, วาจารมฺมณ[๒] ญาณํ วจีโมเนยฺยํ, วาจาปริญฺญา วจีโมเนยฺยํ, ปริญฺญาสหคโต มคฺโค วจีโมเนยฺยํ, วาจาย ฉนฺทราคสฺส ปหานํ วจีโมเนยฺยํ, วจีสงฺขารนิโรโธ ทุติยชฺฌานสมาปตฺติ วจีโมเนยฺยํ, อิทํ วจีโมเนยฺยํ.

กตมํ มโนโมเนยฺยํ. ติวิธานํ มโนทุจฺจริตานํ ปหานํ มโนโมเนยฺยํ, ติวิธํ มโนสุจริตํ มโนโมเนยฺยํ, จิตฺตารมฺมณ[๓]

---

[๑] ฉ.,เท. กายารมฺมเณ
[๒] ฉ.,เท. วาจารมฺมเณ.
[๓] ฉ.,เท. จิตฺตารมฺมเณ

ญาณํ มโนโมเนยฺยํ, จิตฺตปริญฺญา มโนโมเนยฺยํ. ปริญฺญาสหคโต มคฺโค มโนโมเนยฺยํ, จิตฺเต ฉนฺทราคสฺส ปหานํ มโนโมเนยฺยํ, จิตฺตสงฺขารนิโรโธ สญฺญาเวทยิตนิโรธสมาปตฺติ[๑] มโนโมเนยฺยํ, อิทํ มโนโมเนยฺยํ.

"กายมุนึ วาจามุนึ มโนมุนิมนาสวํ
มุนึ โมเนยฺยสมฺปนฺนํ อาหุ สพฺพปฺปหายินํ.
กายมุนึ วาจามุนึ มโนมุนิมนาสวํ
มุนึ โมเนยฺยสมฺปนฺนํ อาหุ นินฺหาตปาปกนฺติ.

อิเมหิ ตีหิ โมเนยฺเยหิ ธมฺเมหิ สมนฺนาคตา ฉ มุนโย.[๒] อาคารมุนโย, อนาคารมุนโย, เสขมุนโย, อเสขมุนโย, ปจฺเจกมุนโย, มุนิมุนโย.[๓] กตเม อาคารมุนโย.[๔] เย เต อาคาริกา ทิฏฺฐปทา วิญฺญาตสาสนา, อิเม อาคารมุนโย. กตเม อนาคารมุนโย. เย เต ปพฺพชิตา ทิฏฺฐปทา วิญฺญาตสาสนา, อิเม อนาคารมุนโย. สตฺต เสขา เสขมุนโย. อรหนฺโต อเสขมุนโย. ปจฺเจกพุทฺธา ปจฺเจกมุนโย. มุนิมุนโย วุจฺจนฺติ ตถาคตา อรหนฺโต สมฺมาสมฺพุทฺธา.

น โมเนน มุนี โหติ มูฬฺหรูโป อวิทฺทสุ,
โย จ ตุลํว ปคฺคยฺห วรมาทาย ปณฺฑิโต.
ปาปานิ ปริวชฺเชติ ส มุนี เตน โส มุนิ,
โย มุนาติ อุโภ โลเก มุนี เตน ปวุจฺจติ.

อสตญฺจ สตญฺจ ญตฺวา ธมฺมํ
อชฺฌตฺตํ พหิทฺธา จ สพฺพโลเก,

---

[๑] ฉ.,เท. สญฺญาเวทยิตนิโรธํ
[๒] ฉ.,เท. มุนิโน, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท. อิติสทฺโท ทิสฺสติ.
[๔] ฉ.,เท. อคารมุนิโน

เทวมนุสฺเสหิ ปูชิโต โย
โส[๑] สงฺคชาลมติจฺจ โส มุนิ.

เลปาติ เทฺว เลปา: ตณฺหาเลโป จ ทิฏฺฐิเลโป จ ฯเปฯ อยํ ตณฺหาเลโป ฯเปฯ อยํ ทิฏฺฐิเลโป. มุนิ ตณฺหาเลปญฺจ ปหาย ทิฏฺฐิเลปญฺจ ปฏินิสฺสชฺชิตฺวา ปริคฺคเหสุ น ลิมฺปติ น สลิมฺปติ[๒] น อุปลิมฺปติ, อลิตฺโต อสลิตฺโต[๓] อนุปลิตฺโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏฺโจ[๔] วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรตีติ ปริคฺคเหสู มุนิ โนปลิตฺโต.

อพฺพูพฺหสลฺโล จรมปฺปมตฺโตติ สลฺลนฺติ สตฺต สลฺลานิ: ราคสลฺลํ, โทสสลฺลํ, โมหสลฺลํ, มานสลฺลํ, ทิฏฺฐิสลฺลํ, โสกสลฺลํ, กถังกถาสลฺลํ. ยสฺเสตานิ สลฺลานิ[๕] ปหีนานิ สมุจฺฉินฺนานิ วูปสนฺตานิ ปฏิปฺปสฺสทฺธานิ อภพฺพุปฺปตฺติกานิ ญาณคฺคินา ทฑฺฒานิ, โส วุจฺจติ อพฺพูพฺหสลฺโล อพฺพูหิตสลฺโล[๖] [๗] อุทฺธฏสลฺโล สมุทฺธฏสลฺโล อุปฺปาฏิตสลฺโล สมุปฺปาฏิตสลฺโล จตฺตสลฺโล วนฺตสลฺโล มุตฺตสลฺโล ปหีนสลฺโล ปฏินิสฺสฏฺฐสลฺโล นิจฺฉาโต นิพฺพุโต สีติภูโต สุขปฏิสංเวที พฺรหฺมภูเตน อตฺตนา วิหรตีติ อพฺพูพฺหสลฺโล.

จรนฺติ จรนฺโต วิหรนฺโต อิริยนฺโต วตฺเตนฺโต ปาเลนฺโต ยเปนฺโต ยาเปนฺโต. **อปฺปมตฺโตติ** สกฺกจฺจการี สาตจฺจการี อฏฺฐิตการี อโนลีนวุตฺติโก อนิกฺขิตฺตจฺฉนฺโท อนิกฺขิตฺตธุโร กุสเลสุ ธมฺเมสุ. "กถาหํ อปริปูรํ วา สีลกฺขนฺธํ ปริปูเรยฺยํ, ปริปูรํ วา สีลกฺขนฺธํ ตตฺถ ตตฺถ ปญฺญาย อนุคฺคณฺเหยฺยนฺติ โย ตตฺถ

---

[๑] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๒] ฉ.,เท. น ปลิมฺปติ
[๓] ฉ.,เท. อปลิตฺโต
[๔] ฉ.,เท. นิสฺสโฏ
[๕] ฉ.,เท. สลฺลา, เอวมุปริปิ.
[๖] ฉ.,เท. อพฺพหิตสลฺโล อิ. อพฺพูพฺหิตสลฺโล
[๗] ฉ.,เท. ปหตสลฺโล

ฉนฺโท จ วายาโม จ อุสฺสาโห จ อุสฺโสฬฺหี จ อปฺปฏิวานี,[๑] จ สติสมฺปชญฺญญฺจ อาตปฺปํ ปธานํ อธิฏฺฐานํ อนุโยโค อปฺปมาโท กุสเลสุ ธมฺเมสุ. “กถาหํ อปริปูรํ วา สมาธิกฺขนฺธํ ปริปูเรยฺยํ, ปริปูรํ วา สมาธิกฺขนฺธํ ตตฺถ ตตฺถ ปญฺญาย อนุคฺคณฺเหยฺยนฺติ.[๒] ฯเปฯ กุสเลสุ ธมฺเมสุ. “กถาหํ อปริปูรํ วา ปญฺญากฺขนฺธํ [๓] วิมุตฺติกฺขนฺธํ ฯเปฯ วิมุตฺติญาณทสฺสนกฺขนฺธํ ปริปูเรยฺยํ, ปริปูรํ วา วิมุตฺติญาณทสฺสนกฺขนฺธํ ตตฺถ ตตฺถ ปญฺญาย อนุคฺคณฺเหยฺยนฺติ โย ตตฺถ ฉนฺโท จ วายาโม จ อุสฺสาโห จ อุสฺโสฬฺหี จ อปฺปฏิวานี จ สติสมฺปชญฺญญฺจ อาตปฺปํ ปธานํ อธิฏฺฐานํ อนุโยโค อปฺปมาโท กุสเลสุ ธมฺเมสุ. “กถาหํ อปริญฺญาตํ วา ทุกฺขํ ปริชาเนยฺยํ, อปฺปหีเน วา กิเลเส ปชเหยฺยํ อภาวิตํ วา มคฺคํ ภาเวยฺยํ อสจฺฉิกตํ วา นิโรธํ สจฺฉิกเรยฺยนฺติ โย ตตฺถ ฉนฺโท จ วายาโม จ อุสฺสาโห จ อุสฺโสฬฺหี จ อปฺปฏิวานี จ สติสมฺปชญฺญญฺจ อาตปฺปํ ปธานํ อธิฏฺฐานํ อนุโยโค อปฺปมาโท กุสเลสุ ธมฺเมสูติ อพฺพูฬฺหสลฺโล จรมปฺปมตฺโต.

นาสึสตี โลกมิมํ ปรญฺจาติ อิมํ โลกํ นาสึสติ สกตฺตภาวํ ปรโลกํ นาสึสติ ปรตฺตภาวํ. อิมํ โลกํ นาสึสติ สกรูปเวทนาสญฺญา-สงฺขารวิญฺญาณํ, ปรโลกํ นาสึสติ ปรรูปเวทนาสญฺญาสงฺขารวิญฺญาณํ. อิมํ โลกํ นาสึสติ ฉ อชฺฌตฺติกานิ อายตนานิ ปรโลกํ, นาสึสติ ฉ พาหิรานิ อายตนานิ. อิมํ โลกํ นาสึสติ มนุสฺสโลกํ, ปรโลกํ นาสึสติ เทวโลกํ. อิมํ โลกํ นาสึสติ กามธาตุ์, ปรโลกํ นาสึสติ

---

[๑] ฉ.,เท. อปฺปฏิวานิ จ สติ จ สมฺปชญฺญญฺจ, เอวมุปริปิ.
[๒] ฉ.,เท. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ. [๓] ฉ.,เท. ปริปูเรยฺยํ

รูปธาตุ๎ อรูปธาตุ๎. อิมํ โลกํ นาสีสติ กามธาตุ๎ รูปธาตุ๎, ปรโลกํ นาสีสติ อรูปธาตุ๎. ปุน คตึ วา อุปปตฺตึ วา ปฏิสนฺธึ วา ภวํ วา สํสารํ วา วฏฺฏ๎ วา นาสีสติ น อิจฺฉติ น สาทิยติ น ปตฺเถติ น ปิเหติ นาภิชปฺปตีติ[๑] นาสีสตี โลกมิมํ ปรญฺจ.[๒] เตนาห ภควา

"สญฺญํ ปริญฺญา วิตเรยฺย โอฆ๎
ปริคฺคเหสู มุนิ โนปลิตฺโต,
อพฺพูฬฺหสลฺโล จรมปฺปมตฺโต
นาสีสตี โลกมิมํ ปรญฺจาติ.

ทุติโย คุหฏฺฐกสุตฺตนิทฺเทโส.

---

[๑] ฉ.,เท. นาติชปฺปตีติ

[๒] ฉ.,เท. อิติสทฺโท ทิสฺสติ.

๗. ทุฏฺฐฏฺฐกสุตฺตนิทฺเทโส

[๑]

[๑๕] วทนฺติ เว ทุฏฺฐมนาปิ เอเก
อญฺเญปิ[๒] เว สจฺจมนา วทนฺติ,
วาทญฺจ ชาตํ มุนิ โน อุเปติ
ตสฺมา มุนี นตฺถิ ขิโล กุหิญฺจิ.

วทนฺติ เว ทุฏฺฐมนาปิ เอเกติ เต ติตฺถิยา ทุฏฺฐมนา ปทุฏฺฐมนา[๓] วิรุทฺธมนา ปฏิวิรุทฺธมนา อาหตมนา ปจฺจาหตมนา อาฆาฏิตมนา ปจฺจาฆาฏิตมนา วทนฺติ อุปวทนฺติ ภควนฺตญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ อภูเตนาติ วทนฺติ เว ทุฏฺฐมนาปิ เอเก.

อญฺเญปิ เว สจฺจมนา วทนฺตีติ เย เตสํ ติตฺถิยานํ สทฺทหนฺตา โอกปฺเปนฺตา อธิมุจฺจนฺตา สจฺจมนา สจฺจสญฺญิโน ภูตมนา ภูตสญฺญิโน ตถมนา ตถสญฺญิโน ยาถาวมนา ยาถาวสญฺญิโน อวิปรีตมนา อวิปรีตสญฺญิโน วทนฺติ อุปวทนฺติ ภควนฺตญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ อภูเตนาติ อญฺเญปิ เว สจฺจมนา วทนฺติ.

วาทญฺจ ชาตํ มุนิ โน อุเปตีติ โส วาโท ชาโต โหติ สญฺชาโต นิพฺพตฺโต อภินิพฺพตฺโต ปาตุภูโต ปรโต โฆสโส อกฺโกโส อุปวาโท ภควโต จ ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ อภูเตนาติ วาทญฺจ ชาตํ. **มุนิ โน อุเปตีติ มุนีติ** โมนํ วุจฺจติ ญาณํ ยา ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ, เตน

---

[๑] ฉ.,เท. อถ ทุฏฺฐสุตฺตนิทฺเทสํ วกฺขติ.
[๒] สี. อญฺเญปิ เต, เอวมุปริปิ. ฉ.,เท. อโถปิ. [๓] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

ญาเณน สมนฺนาคโต มุนิ โมนปฺปตฺโต ฯเปฯ สงฺคชาลมติจฺจ โส มุนีติ.[๑] โย วาทำ อุเปติ, โส ทฺวีหิ การเณหิ วาทำ อุเปติ: การโก การกตาย วาทำ อุเปติ. อถวา 'วุจฺจมาโน อุปวทิยมาโน กุปฺปติ พฺยาปชฺชติ ปติฏฺจิยติ โกปญฺจ โทสญฺจ อปฺปจฺจยญฺจ ปาตุกโรติ อการโกมฺหีติ.[๑] โย วาทำ อุเปติ, โส อิเมหิ ทฺวีหิ การเณหิ วาทำ อุเปติ. มุนิ ทฺวีหิ การเณหิ วาทำ น อุเปติ: อการโก [๒] อการกตาย วาทำ น อุเปติ. อถวา 'วุจฺจมาโน อุปวทิยมาโน น กุปฺปติ น พฺยาปชฺชติ น ปติฏฺจิยติ น โกปญฺจ โทสญฺจ อปฺปจฺจยญฺจ ปาตุกโรติ อการโกมฺหีติ. มุนิ อิเมหิ ทฺวีหิ การเณหิ วาทำ น อุเปติ น อุปคจฺฉติ น คณฺหาติ น ปรามสติ น อภินิวิสตีติ วาทญฺจ ชาตำ มุนิ โน อุเปติ.

ตสฺมา มุนี นตฺถิ ขิโล กุหิญฺจีติ ตสฺมาติ ตสฺมา ตำการณา ตำเหตุ ตปฺปจฺจยา ตำนิทานา มุนิโน อาหตจิตฺตตา ขิลชาตตาปี[๓] นตฺถิ. ปญฺจปิ เจโตขีลา นตฺถิ, ตโยปิ ขีลา นตฺถิ. ราคขิโล โทสขิโล โมหขิโล นตฺถิ น สนฺติ น สำวิชฺชติ นุปลพฺภติ, ปหีโน สมุจฺฉินฺโน วูปสนฺโต ปฏิปฺปสฺสทฺโธ อภพฺพุปฺปตฺติโก ญาณคฺคินา ทฑฺโฒ. **กุหิญฺจีติ** กุหิญฺจิ กิมฺหิจิ กตฺถจิ อชฺฌตฺตำ วา พหิทฺธา วา อชฺฌตฺตพหิทฺธา วาติ ตสฺมา มุนี นตฺถิ ขิโล กุหิญฺจิ.[๔] เตนาห ภควา

"วทนฺติ เว ทุฏฺฐมนาปิ เอเก
อญฺเญปิ เว สจฺจมนา วทนฺติ,
วาทญฺจ ชาตำ มุนิ โน อุเปติ
ตสฺมา มุนี นตฺถิ ขิโล กุหิญฺจีติ.

---

[๑] ฉ.,เท. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ. [๒] ฉ.,เท. มุนิ
[๓] สฺยา. ขีลชาตตาปี [๔] ฉ.,เท. อิติสทฺโท ทิสฺสติ.

[๑๖] สกณฺหิ ทิฏฺฐึ กถมจฺจเยยฺย
ฉนฺทานุนีโต รุจิยา นิวิฏฺโฐ,
สยํ สมตฺตานิ ปกุพฺพมาโน
ยถา หิ ชาเนยฺย ตถา วเทยฺย.

สกณฺหิ ทิฏฺฐึ กถมจฺจเยยฺยาติ เย[๑] เต ติตฺถิยา "สุนฺทรึ ปริพฺพาชิกํ หนฺตฺวา สมณานํ สกฺยปุตฺติยานํ อวณฺณํ ปกาสยิตฺวา เอวํ เอตํ ลาภึ ยสํ สกฺการสมฺมานํ ปจฺจาหริสฺสามาติ [๒] เอวํทิฏฺฐิกา เอวํขนฺติกา เอวํรุจิกา เอวํลทฺธิกา เอวํอชฺฌาสยา เอวํอธิปฺปายา, เต นาสกฺขึสุ สกํ ทิฏฺฐึ สกํ ขนฺตึ สกํ รุจึ สกํ ลทฺธึ สกํ อชฺฌาสยํ สกํ อธิปฺปายํ อติกฺกมิตุํ, อถ โข เสฺวว อยโส เต ปจฺจาคโตติ เอวมฺปิ สกณฺหิ ทิฏฺฐึ กถมจฺจเยยฺย. อถวา "สสฺสโต โลโก, อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺติ โย โส เอวํวาโท, โส สกํ ทิฏฺฐึ สกํ ขนฺตึ สกํ รุจึ สกํ ลทฺธึ สกํ อชฺฌาสยํ สกํ อธิปฺปายํ กถํ อจฺจเยยฺย อติกฺกเมยฺย สมติกฺกเมยฺย วีติวตฺเตยฺย. ตํ กิสฺส เหตุ. ตสฺส สา ทิฏฺฐิ ตถา สมตฺตา, สมาทินฺนา คหิตา ปรามฏฺฐา อภินิวิฏฺฐา อชฺโฌสิตา อธิมุตฺตาติ เอวมฺปิ สกณฺหิ ทิฏฺฐึ กถมจฺจเยยฺย. อสสฺสโต โลโก ฯเปฯ อนฺตวา โลโก ฯเปฯ อนนฺตวา โลโก ฯเปฯ ตํ ชีวํ ตํ สรีรํ ฯเปฯ อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีรํ ฯเปฯ โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา ฯเปฯ น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา ฯเปฯ โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา ฯเปฯ เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺติ โย โส เอวํวาโท, โส สกํ ทิฏฺฐึ สกํ ขนฺตึ สกํ รุจึ สกํ ลทฺธึ

---

[๑] ฉ.,เท. ยํ เต [๒] ฉ.,เท. เต

สกํ อชฺฌาสยํ สกํ อธิปฺปายํ กถํ อจฺจเยยฺย อติกฺกเมยฺย สมติกฺกเมยฺย วีติวตฺเตยฺย. ตํ กิสฺส เหตุ. ตสฺส สา ทิฏฺฐิ ตถา สมตฺตา สมาทินฺนา คหิตา ปรามฏฺฐา อภินิวิฏฺฐา อชฺโฌสิตา อธิมุตฺตาติ เอวมฺปิ สกฺขิ ทิฏฺฐึ กถมจฺจเยยฺย.

ฉนฺทานุนีโต รุจิยา นิวิฏฺโฐติ ฉนฺทานุนีโตติ สกาย ทิฏฺฐิยา สกาย ขนฺติยา สกาย รุจิยา สกาย ลทฺธิยา ยายติ นิยฺยติ วุยฺหติ สํหริยติ.[๑] ยถา หตฺถิยาเนน วา รถยาเนน วา อสฺสยาเนน วา โคยาเนน วา อชยาเนน วา เมณฺฑกยาเนน วา โอฏฺฐยาเนน วา ขรยาเนน วา ยายติ นิยฺยติ วุยฺหติ สํหริยติ; เอวเมว สกาย ทิฏฺฐิยา สกาย ขนฺติยา สกาย รุจิยา สกาย ลทฺธิยา ยายติ นิยฺยติ วุยฺหติ สํหริยตีติ ฉนฺทานุนีโต. **รุจิยา นิวิฏฺโฐติ** สกาย ทิฏฺฐิยา สกาย ขนฺติยา[๒] สกาย รุจิยา สกาย ลทฺธิยา นิวิฏฺโฐ ปติฏฺฐิโต อลฺลีโน อุปาคโต[๓] อชฺโฌสิโต อธิมุตฺโตติ ฉนฺทานุนีโต รุจิยา นิวิฏฺโฐ.

สยํ สมตฺตานิ ปกุพฺพมาโนติ สยํ สมตฺตํ กโรติ ปริปุณฺณํ กโรติ อโนมํ กโรติ อคฺคํ เสฏฺฐํ วิเสฏฺฐํ[๔] ปาโมกฺขํ อุตฺตมํ ปวรํ กโรติ “อยํ สตฺถา สพฺพญฺญูติ สยํ สมตฺตํ กโรติ ปริปุณฺณํ กโรติ อโนมํ กโรติ อคฺคํ เสฏฺฐํ วิเสฏฺฐํ ปาโมกฺขํ อุตฺตมํ ปวรํ กโรติ “อยํ ธมฺโม สฺวากฺขาโต ฯเปฯ อยํ คโณ สุปฏิปนฺโน[๕] ฯเปฯ อยํ ทิฏฺฐิ ภทฺทิกา ฯเปฯ อยํ ปฏิปทา สุปญฺญตฺตา ฯเปฯ อยํ มคฺโค นิยฺยานิโกติ สยํ สมตฺตํ กโรติ ปริปุณฺณํ กโรติ อโนมํ กโรติ อคฺคํ เสฏฺฐํ วิเสฏฺฐํ ปาโมกฺขํ

---

[๑] ฉ.,เท. สหรียติ, เอวมุปริปิ.
[๒] ฉ.,เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.
[๓] ฉ.,เท. อุปคโต
[๔] ฉ.,เท. วิสิฏฺฐํ, เอวมุปริปิ.
[๕] ฉ.,เท. สุปฺปฏิปนฺโน

อุตฺตมํ ปวรํ กโรติ ชเนติ สญฺชเนติ นิพฺพตฺเตติ อภินิพฺพตฺเตตีติ สยํ สมตฺตานิ ปกุพฺพมาโน.

ยถา หิ ชาเนยฺย ตถา วเทยฺยาติ ยถา ชาเนยฺย, ตถา วเทยฺย กเถยฺย ภเณยฺย ทีปเยยฺย[๑] โวหเรยฺย. "สสฺสโต โลโก, อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺติ ยถา ชาเนยฺย; ตถา วเทยฺย กเถยฺย ภเณยฺย ทีปเยยฺย โวหเรยฺย. "อสสฺสโต โลโก ฯเปฯ เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺติ ยถา ชาเนยฺย; ตถา วเทยฺย กเถยฺย ภเณยฺย ทีปเยยฺย[๑] โวหเรยฺยาติ ยถา หิ ชาเนยฺย ตถา วเทยฺย. เตนาห ภควา

"สกญฺหิ ทิฏฺฐึ กถมจฺจเยยฺย
ฉนฺทานุนีโต รุจิยา นิวิฏฺโฐ,
สยํ สมตฺตานิ ปกุพฺพมาโน
ยถา หิ ชาเนยฺย ตถา วเทยฺยาติ.

[๑๗] โย อตฺตโน สีลวตานิ ชนฺตุ
อนานุปุฏฺโฐ จ[๒] ปเรส ปาวา[๓]
อนริยธมฺมํ กุสลา ตมาหุ
โย อาตุมานํ สยเมว ปาวา.

โย อตฺตโน สีลวตานิ ชนฺตูติ โยติ โย ยาทิโส ยถายุตฺโต ยถาวิหิโต ยถาปกาโร ยณฺฐานปฺปตฺโต ยํธมฺมสมนฺนาคโต ขตฺติโย วา พฺราหฺมโณ วา เวสฺโส วา สุทฺโท วา คหฏฺโฐ วา ปพฺพชิโต วา เทโว วา มนุสฺโส วา. **สีลวตานีติ** อตฺถิ สีลญฺเจว วตญฺจ[๔] อตฺถิ วตํ น สีลํ.

---

[๑] สฺยา. ทีเปยฺย
[๒] ฉ.,เท. ว
[๓] ฉ.,เท. ปาว, เอวมุปริปิ.
[๔] สฺยา. วตฺตญฺจ, เอวมุปริปิ.

กตมํ สีลญฺเจว วตญฺจ. อิธ ภิกฺขุ สีลวา โหติ, ปาฏิโมกฺขสංวรสංวุโต วิหรติ อาจารโคจรสมฺปนฺโน อณุมตฺเตสุ วชฺเชสุ ภยทสฺสาวี, สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสุ. โย ตตฺถ สංยโม สංวโร อวีติกฺกโม, อิทํ สีลං. ยं สมาทานํ, ตं วตං. สංวรฏฺเฐน สีลං สมาทานฏฺเฐน วตं, อิทํ วุจฺจติ สีลญฺเจว วตญฺจ.

กตมํ วตं น สีลං. อฏฺฐ ธุตงฺคานิ: อารญฺญิกงฺคं. ปิณฺฑปาติกงฺคं, ปංสุกูลิกงฺคं, เตจีวริกงฺคं, สปทานจาริกงฺคं, ขลุปจฺฉาภตฺติกงฺคं, เนสජฺชิกงฺคं, ยถาสนฺถติกงฺคं, อิทं วุจฺจติ วตं, น สีลං. วีริยสมาทานมฺปิ วุจฺจติ วตं, น สีลං. กามं ตโจ จ นหารุ[๑] จ อฏฺฐิ จ อวสุสฺสตุ[๒] สรีเร อุปสุสฺสตุ มංสโลหิตं, ยนฺตं ปุริสถาเมน ปุริสพเลน ปุริสวีริเยน ปุริสปรกฺกเมน ปตฺตพฺพं, น ตं อปาปุณิตฺวา วีริยสฺส สณฺฐานํ ภวิสฺสตีติ จิตฺตं ปคฺคณฺหาติ ปทหติ. เอวรูปมฺปิ[๓] วีริยสมาทานํ [๔] วุจฺจติ วตं, น สีลං. “น ตาวาหं อิมं ปลฺลงฺกं ภินฺทิสฺสามิ, ยาว เม น อนุปาทาย อาสเวหි จิตฺตं วิมุจฺจิสฺสตีติ จิตฺตं ปคฺคณฺหาติ ปทหติ. เอวรูปมฺปิ วีริยสมาทานํ วุจฺจติ วตं น สีลං.

“นาสิสฺสं น ปิวิสฺสามิ วิหารโต น นิกฺขมี[๕]
นปิ ปสฺสं นิปาเตสฺสं ตณฺหาสลฺเล อนูหเตติ.

จิตฺตं ปคฺคณฺหาติ ปทหติ. เอวรูปมฺปิ วีริยสมาทานํ วุจฺจติ วตं น สีลං. [๖] “น ตาวาหं อิมมฺหา อาสนา วุฏฺฐหิสฺสามิ จงฺกมา โอโรหิสฺสามิ, วิหารา นิกฺขมิสฺสามิ, อฑฺฒโยคา นิกฺขมิสฺสามิ, ปาสาทา นิกฺขมิสฺสามิ, หมฺมิยา นิกฺขมิสฺสามิ, คุหาย นิกฺขมิสฺสามิ,

---

[๑] อิ. นหารู
[๒] ฉ.,เท. อวสิสฺสตุ
[๓] ฉ.,เท. ปิสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๔] ฉ.,เท. อิทं
[๕] ฉ.,เท. นิกฺขเม
[๖] ฉ.,เท. น ตาวาหं อิมं ปลฺลงฺกं ฯเปฯ วตฺตं น สีลं

เลณา นิกฺขมิสฺสามิ, กุฏิยา นิกฺขมิสฺสามิ, กูฏาคารา นิกฺขมิสฺสามิ, อฏฺฏา นิกฺขมิสฺสามิ, มาฬา นิกฺขมิสฺสามิ, อุทฺทณฺฑา[๑] นิกฺขมิสฺสามิ, อุปฏฺฐานสาลาย นิกฺขมิสฺสามิ, มณฺฑปา นิกฺขมิสฺสามิ, รุกฺขมูลา นิกฺขมิสฺสามิ, ยาว เม น อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ วิมุจฺจิสฺสตีติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ. เอวรูปมฺปิ วีริยสมาทานํ วุจฺจติ วตฺตํ, น สีลํ. "อิมสฺมิญฺเญว ปุพฺพณฺหสมยํ อริยธมฺมํ อาหริสฺสามิ สมาหริสฺสามิ อธิคจฺฉิสฺสามิ ผุสยิสฺสามิ[๒] สจฺฉิกริสฺสามีติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ. เอวรูปมฺปิ วีริยสมาทานํ วุจฺจติ วตฺตํ, น สีลํ. "อิมสฺมิญฺเญว มชฺฌนฺติกสมยํ,[๓] สายณฺหสมยํ, ปุเรภตฺตํ, ปจฺฉาภตฺตํ, ปุริมยามํ,[๔] มชฺฌิมยามํ, ปจฺฉิมยามํ, กาเฬ, ชุณฺเห, วสฺเส, เหมนฺเต, คิมฺเห, ปุริเม วโยขนฺเธ, มชฺฌิเม วโยขนฺเธ, ปจฺฉิเม วโยขนฺเธ อริยธมฺมํ อาหริสฺสามิ สมาหริสฺสามิ อธิคจฺฉิสฺสามิ ผุสยิสฺสามิ สจฺฉิกริสฺสามีติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ. เอวรูปมฺปิ วีริยสมาทานํ วุจฺจติ วตฺตํ, น สีลํ. **ชนฺตูติ** สตฺโต นโร มานโว โปโส ปุคฺคโล ชีโว ชาตุ ชนฺตุ อินฺทคู มนุโชติ โย อตฺตโน สีลวตานิ ชนฺตุ.

อนานุปฺปฺโฐ จ ปเรส ปาวาติ ปเรสนฺติ ปเรสํ ขตฺติยานํ พฺราหฺมณานํ เวสฺสานํ สุทฺทานํ คหฏฺฐานํ ปพฺพชิตานํ เทวานํ มนุสฺสานํ. **อนานุปฺปฺโฐติ** อปุฏฺโฐ อปุจฺฉิโต อนายาจิโต[๕] อนชฺเฌสิโต อปฺปสาทิโต. **ปาวาติ** อตฺตโน สีลํ วา วตฺตํ วา สีลพฺพตํ วา ปาวทติ. "อหมสฺมิ สีลสมฺปนฺโนติ วา, "วตสมฺปนฺโนติ วา, "สีลพฺพตสมฺปนฺโนติ วา ชาติยา วา โคตฺเตน วา โกลปุตฺติเก[๖] วา

---

[๑] อิ. อุทฺทณฺหา
[๒] ฉ.,เท. ผสฺสยิสฺสามิ, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท. มชฺฌนฺหิกสมยํ
[๔] ฉ.,เท. ปุริมํ ยามํ มชฺฌิมํ ยามํ ปจฺฉิมํ ยามํ
[๕] ฉ.,เท. อยาจิโต
[๖] ฉ.,เท. โกลปุตฺติเยน, เอวมุปริปิ.

วณฺณโปกฺขรตาย วา ฐเนน วา อชฺเฌเนน วา กมฺมายตเนน วา สิปฺปายตเนน วา วิชฺชฏฺฐาเนน วา สุเตน วา ปฏิภาเณน วา อญฺญตรญฺญตเรน วา วตฺถุนา “อุจฺจา กุลา ปพฺพชิโตติ วา, “มหากุลา ปพฺพชิโตติ วา, “มหาโภคกุลา ปพฺพชิโตติ วา, “อุฬารโภคกุลา ปพฺพชิโตติ วา, “ญาโต ยสสฺสี คหฏฺฐานํ[๑] ปพฺพชิตานนฺติ[๑] วา, “ลาภิมฺหิ จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจย-เภสชฺชปริกฺขารานนฺติ วา, “สุตฺตนฺติโกติ วา, “วินยธโรติ วา, “ธมฺมกถิโกติ วา, “อารญฺญิโกติ วา, “ปิณฺฑปาติโกติ วา, “ปสุกูลิโกติ วา, “เตจีวริโกติ วา, “สปทานจาริโกติ วา, “ขลุปจฺฉาภตฺติโกติ วา, “เนสชฺชิโกติ วา, “ยถาสนฺถติโกติ วา, “ปฐมสฺส ฌานสฺส ลาภีติ วา, “ทุติยสฺส ฌานสฺส ลาภีติ วา, “ตติยสฺส ฌานสฺส ลาภีติ วา, “จตุตฺถสฺส ฌานสฺส ลาภีติ วา, “อากาสานญฺจายตน-สมาปตฺติยา ลาภีติ วา, “วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติยา ลาภีติ วา, “อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติยา ลาภีติ วา, “เนวสญฺญานาสญฺญายตน-สมาปตฺติยา ลาภีติ วา ปาวทติ กเถติ ภณติ ทีปยติ โวหรตีติ อนานุปุฏฺโจ จ ปเรส ปาวา.

อนริยธมฺมํ กุสลา ตมาหูติ กุสลาติ เย เต ขนฺธกุสลา ธาตุกุสลา อายตนกุสลา ปฏิจฺจสมุปฺปาทกุสลา สติปฏฺฐานกุสลา สมฺมปฺปธานกุสลา อิทฺธิปาทกุสลา อินฺทฺริยกุสลา พลกุสลา โพชฺฌงฺคกุสลา มคฺคกุสลา ผลกุสลา นิพฺพานกุสลา, เต กุสลา เอวมาหํสุ “อนริยานํ เอโส ธมฺโม, เนโส ธมฺโม อริยานํ, พาลานํ เอโส ธมฺโม, เนโส ธมฺโม ปณฺฑิตานํ, อสปฺปุริสานํ เอโส ธมฺโม, เนโส ธมฺโม สปฺปุริสานนฺติ เอวมาหํสุ เอวํ กเถนฺติ เอวํ ภณนฺติ เอวํ ทีปยนฺติ เอวํ โวหรนฺตีติ อนริยธมฺมํ กุสลา ตมาหุ.

[๑-๑] ฉ.,เท.,อิ. สคหฏฺฐปพฺพชิตานํ, เอวมุปริปิ.

โย อาตุมานำ สยเมว ปาวาติ อาตุมา วุจฺจติ อตฺตา. **สยเมว ปาวาติ** สยเมว อตฺตานำ ปาวทติ, "อหมสฺมิ สีลสมฺปนฺโนติ วา, "วตสมฺปนฺโนติ วา, "สีลพฺพตสมฺปนฺโนติ วา, ชาติยา วา โคตฺเตน วา โกลปุตฺติเกน วา วณฺณโปกฺขรตาย วา ธเนน วา อชฺเฌเนน วา กมฺมายตเนน วา สิปฺปายตเนน วา วิชฺชฏฺฐาเนน วา สุเตน วา ปฏิภาเณน วา อญฺญตรญฺญตเรน วา วตฺถุนา, "อุจฺจา กุลา ปพฺพชิโตติ วา, "มหากุลา ปพฺพชิโตติ วา, "มหาโภคกุลา ปพฺพชิโตติ วา, "อุฬารโภคกุลา ปพฺพชิโตติ วา, "ยาโต ยสสฺสี คหฏฺฐานำ ปพฺพชิตานนฺติ วา, "ลาภิมฺหิ จีวรปิณฺฑปาต-เสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานนฺติ วา, "สุตฺตนฺติโกติ วา, "วินยธโรติ วา, "ธมฺมกถิโกติ วา, "อารญฺญิโกติ วา, "ปิณฺฑปาติโกติ วา, "ปำสุกูลิโกติ วา, "เตจีวริโกติ วา, "สปทานจาริโกติ วา, "ขลุปจฺฉาภตฺติโกติ วา, "เนสชฺชิโกติ วา, "ยถาสนฺถติโกติ วา, "ปฐมสฺส ฌานสฺส ลาภีติ วา, "ทุติยสฺส ฌานสฺส ลาภีติ วา, "ตติยสฺส ฌานสฺส ลาภีติ วา, "จตุตฺถสฺส ฌานสฺส ลาภีติ วา, "อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติยา ลาภีติ วา, "วิญฺญาณญฺจายตน-สมาปตฺติยา ลาภีติ วา, "อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติยา ลาภีติ วา, "เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติยา ลาภีติ วา ปาวทติ กเถติ ภณติ ทีปยติ โวหรตีติ โย อาตุมานำ สยเมว ปาวา.[๑] เตนาห ภควา

"โย อตฺตโน สีลวตานิ ชนฺตุ
อนานุปุฏฺโฐ จ ปเรส ปาวา,
อนริยธมฺมำ กุสลา ตมาหุ
โย อาตุมานำ สยเมว ปาวาติ.

---

[๑] ฉ.,เท. อิติสทฺโท ทิสฺสติ.

[๑๘] สนฺโต จ ภิกฺขุ อภินิพฺพุตตฺโต
อิติหนฺติ สีเลสุ อกตฺถมาโน,
ตมริยธมฺมํ กุสลา วทนฺติ
ยสฺสุสฺสทา นตฺถิ กุหิญฺจิ โลเก.

สนฺโต จ ภิกฺขุ อภินิพฺพุตตฺโตติ สนฺโตติ ราคสฺส สนฺตตฺตา[๑] สนฺโต, โทสสฺส สนฺตตฺตา สนฺโต, โมหสฺส สนฺตตฺตา สนฺโต, โกธสฺส ฯเปฯ อุปนาหสฺส ฯเปฯ มกฺขสฺส ฯเปฯ ปฬาสสฺส ฯเปฯ อิสฺสาย ฯเปฯ มจฺฉริยสฺส ฯเปฯ มายาย ฯเปฯ สาเฐยฺยสฺส ฯเปฯ ถมฺภสฺส ฯเปฯ สารมฺภสฺส ฯเปฯ มานสฺส ฯเปฯ อติมานสฺส ฯเปฯ มทสฺส ฯเปฯ ปมาทสฺส ฯเปฯ สพฺพกิเลสานํ ฯเปฯ สพฺพทุจฺจริตานํ ฯเปฯ สพฺพทรถานํ ฯเปฯ สพฺพปริฬาหานํ ฯเปฯ สพฺพสนฺตาปานํ ฯเปฯ สพฺพากุสลาภิสงฺขารานํ สนฺตตฺตา สมิตตฺตา วูปสมิตตฺตา วิชฺฌาตตฺตา นิพฺพุตตฺตา วิคตตฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธตฺตา สนฺโต [๒] วูปสนฺโต นิพฺพุโต ปฏิปฺปสฺสทฺโธติ สนฺโต. **ภิกฺขูติ** สตฺตนฺนํ ธมฺมานํ ภินฺนตฺตา ภิกฺขุ: สกฺกายทิฏฺฐิ ภินฺนา โหติ, วิจิกิจฺฉา ภินฺนา โหติ, สีลพฺพตปรามาโส ภินฺโน โหติ, ราโค ภินฺโน โหติ, โทโส ภินฺโน โหติ, โมโห ภินฺโน โหติ, มาโน ภินฺโน โหติ. ภินฺนสฺส โหนฺติ ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สงฺกิเลสิกา โปโนพฺภวิกา[๓] สทรา ทุกฺขวิปากา อายตึ ชาติชรามรณิยา.

ปชฺเชน กเตน อตฺตนา (สภิยาติ ภควา)
ปรินิพฺพานคโต วิติณฺณกงฺโข,

---

[๑] ฉ.,เท. สมิตตฺตา, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ.,เท. อุปสนฺโต
[๓] ฉ.,เท. โปโนภวิกา

วิภวญฺจ ภวญฺจ วิปฺปหาย
วุสิตวา ขีณปุนพฺภโวติ.[๑]

สนฺโต จ ภิกฺขู อภินิพฺพุตตฺโตติ ราคสฺส นิพฺพาปิตตฺตา [๒] โทสสฺส นิพฺพาปิตตฺตา [๒] โมหสฺส นิพฺพาปิตตฺตา อภินิพฺพุตตฺโต, โกธสฺส ฯเปฯ อุปนาหสฺส ฯเปฯ มกฺขสฺส ฯเปฯ ปฬาสสฺส ฯเปฯ อิสฺสาย ฯเปฯ มจฺฉริยสฺส ฯเปฯ มายาย ฯเปฯ สาเฐยฺยสฺส ฯเปฯ ถมฺภสฺส ฯเปฯ สารมฺภสฺส ฯเปฯ มานสฺส ฯเปฯ อติมานสฺส ฯเปฯ มทสฺส ฯเปฯ ปมาทสฺส ฯเปฯ สพฺพกิเลสานํ ฯเปฯ สพฺพทุจฺจริตานํ ฯเปฯ สพฺพทรถานํ ฯเปฯ สพฺพปริฬาหานํ ฯเปฯ สพฺพสนฺตาปานํ ฯเปฯ สพฺพากุสลาภิสงฺขารานํ นิพฺพาปิตตฺตา อภินิพฺพุตตฺโตติ สนฺโต จ ภิกฺขู อภินิพฺพุตตฺโต.

อิติหนฺติ สีเลสุ อกตฺถมาโนติ อิติหนฺติ ปทสนฺธิ ปทสโมสคฺโค ปทปาริปูริ[๓] อกฺขรสมวาโย พฺยญฺชนสิลิฏฺฐตา ปทานุปุพฺพตาเมตํ[๔] อิติหนฺติ. **สีเลสุ อกตฺถมาโนติ** อิเธกจฺโจ กตฺถี โหติ วิกตฺถี. โส กตฺถติ วิกตฺถติ “อหมสฺมิ สีลสมฺปนฺโนติ วา “วตสมฺปนฺโนติ วา “สีลพฺพตสมฺปนฺโนติ วา, ชาติยา วา โคตฺเตน วา โกลปุตฺติเกน วา วณฺณโปกฺขรตาย วา ฯเปฯ “เนวสญฺญานาสญฺญายตน-สมาปตฺติยา ลาภีติ วา กตฺถติ วิกตฺถติ. เอวํ น กตฺถติ น วิกตฺถติ. กตฺถนา อารโต วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏฺโ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรตีติ อิติหนฺติ สีเลสุ อกตฺถมาโน.

---

[๑] ฉ.,เท. วุสิตวา ขีณปุนพฺภโว ส ภิกฺขูติ
[๒] ฉ.,เท. อภินิพฺพุตตฺโต
[๓] ฉ.,เท. ปทปาริปูริ
[๔] ฉ.,เท. ปทานุปุพฺพตาเปหตํ.

ตมริยธมฺมํ กุสลา วทนฺตีติ กุสลาติ เย เต ขนฺธกุสลา ธาตุกุสลา อายตนกุสลา ปฏิจฺจสมุปฺปาทกุสลา สติปฏฺฐานกุสลา สมฺมปฺปธานกุสลา อิทฺธิปาทกุสลา อินฺทฺริยกุสลา พลกุสลา โพชฺฌงฺคกุสลา มคฺคกุสลา ผลกุสลา นิพฺพานกุสลา, เต กุสลา เอวํ วทนฺติ "อริยานํ เอโส ธมฺโม, เนโส ธมฺโม อนริยานํ, ปณฺฑิตานํ เอโส ธมฺโม, เนโส ธมฺโม พาลานํ, สปฺปุริสานํ เอโส ธมฺโม, เนโส ธมฺโม อสปฺปุริสานนฺติ เอวํ วทนฺติ [๑] เอวํ กเถนฺติ เอวํ ภณนฺติ เอวํ ทีปยนฺติ เอวํ โวหรนฺตีติ ตมริยธมฺมํ กุสลา วทนฺติ.

ยสฺสุสฺสทา นตฺถิ กุหิญฺจิ โลเกติ ยสฺสาติ อรหโต ขีณาสวสฺส. **อุสฺสทาติ** สตฺตุสฺสทา: ราคุสฺสโท โทสุสฺสโท โมหุสฺสโท มานุสฺสโท ทิฏฺฐุสฺสโท กิเลสุสฺสโท กมฺมุสฺสโท. ยสฺสิเม อุสฺสทา นตฺถิ น สนฺติ น สංวิชฺชนฺติ[๒] นุปลพฺภนฺติ, ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒา. **กุหิญฺจีติ** กุหิญฺจิ กิมฺหิจิ กตฺถจิ อชฺฌตฺตं วา พหิทฺธา วา อชฺฌตฺตพหิทฺธา วา. **โลเกติ** อปายโลเก มนุสฺสโลเก เทวโลเก ขนฺธโลเก ธาตุโลเก อายตนโลเกติ ยสฺสุสฺสทา นตฺถิ กุหิญฺจิ โลเก. เตนาห ภควา

"สนฺโต จ ภิกฺขุ อภินิพฺพุตตฺโต
อิติหนฺติ สีเลสุ อกตฺถมาโน,
ตมริยธมฺมํ กุสลา วทนฺติ
ยสฺสุสฺสทา นตฺถิ กุหิญฺจิ โลเกติ.

---

[๑] ฉ.,เท. อริยานํ [๒] ฉ.,เท. น วิชฺชนฺติ.

[๑๕] ปกปฺปิตา สงฺขตา ยสฺส ธมฺมา
ปุรกฺขตา[๑] สนฺติ อวีวทาตา,[๒]
ยทตฺตนิ ปสฺสติ อานิสංสං
ตนฺนิสฺสิโต กุปฺปปฏิจฺจสนฺตี.

ปกปฺปิตา สงฺขตา ยสฺส ธมฺมาติ ปกปฺปนาติ เทฺว ปกปฺปนา: ตณฺหาปกปฺปนา จ ทิฏฺฐิปกปฺปนา จ ฯเปฯ อยं ตณฺหาปกปฺปนา ฯเปฯ อยं ทิฏฺฐิปกปฺปนา. **สงฺขตาติ** สงฺขตา วิสงฺขตา[๓] อภิสงฺขตา สณฺฐปิตาติปิ สงฺขตา. อถวา อนิจฺจา สงฺขตา ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา ขยธมฺมา วยธมฺมา วิราคธมฺมา นิโรธธมฺมาติปิ สงฺขตา. **ยสฺสาติ** ทิฏฺฐิคติกสฺส. ธมฺมา วุจฺจนฺติ ทฺวาสฏฺฐี ทิฏฺฐิคตานีติ ปกปฺปิตา สงฺขตา ยสฺส ธมฺมา.

ปุรกฺขตา สนฺติ อวีวทาตาติ[๔] ปุเรกฺขาราติ เทฺว ปุเรกฺขารา: ตณฺหาปุเรกฺขาโร จ ทิฏฺฐิปุเรกฺขาโร จ ฯเปฯ อยं ตณฺหาปุเรกฺขาโร ฯเปฯ อยं ทิฏฺฐิปุเรกฺขาโร. ตสฺส ตณฺหาปุเรกฺขาโร อปฺปหีโน, ทิฏฺฐิปุเรกฺขาโร อปฺปฏินิสฺสฏฺโฐ. ตสฺส ตณฺหาปุเรกฺขารสฺส อปฺปหีนตฺตา ตสฺส ทิฏฺฐิปุเรกฺขารสฺส อปฺปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา โส ตณฺหं วา ทิฏฺฐึ วา ปุรโต กตฺวา จรติ ตณฺหาธโช ตณฺหาเกตุ ตณฺหาธิปเตยฺโย, ทิฏฺฐิทฺธโช ทิฏฺฐิเกตุ ทิฏฺฐาธิปเตยฺโย, ตณฺหาย วา ทิฏฺฐิยา วา ปริวาริโต จรตีติ ปุรกฺขตา. **สนฺตีติ** สนฺติ สංวิชฺชนฺติ [๕] อุปลพฺภนฺติ. **อวีวทาตาติ** อวีวทาตา[๖] อโวทาตา อปริสุทฺธา สงฺกิลิฏฺฐา สงฺกิเลสิกาติ ปุรกฺขตา สนฺติ อวีวทาตา.

---

[๑] สี. ปุเรกฺขตา
[๒] "สนฺติมเววทาตาติปิ ปาโฐ.
[๓] ฉ.,เท. อยं ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๔] ฉ.,เท. อเววทาตา
[๕] ฉ.,เท. อตฺถิ
[๖] ฉ.,เท. อเววทาตา

ยทตฺตนิ ปสฺสติ อานิสํสนฺติ ยทตฺตนีติ ยํ อตฺตนิ. อตฺตา วุจฺจติ ทิฏฺฐิคตํ. อตฺตโน ทิฏฺฐิยา เทฺว อานิสํเส ปสฺสติ: ทิฏฺฐธมฺมิกญฺจ อานิสํสํ สมฺปรายิกญฺจ อานิสํสํ.

กตโม ทิฏฺฐิยา ทิฏฺฐธมฺมิโก อานิสโส. ยทิฏฺฐิโก สตฺถา โหติ, ตทิฏฺฐิกา สาวกา โหนฺติ. ตทิฏฺฐิกํ สตฺถารํ สาวกา สกฺกโรนฺติ ครุกโรนฺติ[๑] มาเนนฺติ ปูเชนฺติ อปจิตึ กโรนฺติ. ลภนฺติ[๒] จ ตโตนิทานํ จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ. อยํ ทิฏฺฐิยา ทิฏฺฐธมฺมิโก อานิสโส.

กตโม ทิฏฺฐิยา สมฺปรายิโก อานิสโส. "อยํ ทิฏฺฐิ อลํ นาคตฺตาย วา สุปณฺณตฺตาย วา ยกฺขตฺตาย วา อสุรตฺตาย วา คนฺธพฺพตฺตาย วา มหาราชตฺตาย วา อินฺทตฺตาย วา พฺรหฺมตฺตาย วา เทวตฺตาย วา. อยํ ทิฏฺฐิ อลํ[๓] สุทฺธิยา วิสุทฺธิยา ปริสุทฺธิยา, มุตฺติยา วิมุตฺติยา ปริมุตฺติยา. อิมาย ทิฏฺฐิยา สุชฺฌนฺติ วิสุชฺฌนฺติ ปริสุชฺฌนฺติ, มุจฺจนฺติ วิมุจฺจนฺติ ปริมุจฺจนฺติ. อิมาย ทิฏฺฐิยา สุชฺฌิสฺสามิ วิสุชฺฌิสฺสามิ ปริสุชฺฌิสฺสามิ มุจฺจิสฺสามิ วิมุจฺจิสฺสามิ ปริมุจฺจิสฺสามีติ อายตึ ผลปฏิกงฺขี โหติ. อยํ ทิฏฺฐิยา สมฺปรายิโก อานิสโส.

อตฺตโน ทิฏฺฐิยา อิเม เทฺว อานิสเส ปสฺสติ ทกฺขติ โอโลเกติ นิชฺฌายติ อุปปริกฺขตีติ ยทตฺตนิ ปสฺสติ อานิสํสํ.

ตนฺนิสฺสิโต[๔] กุปฺปปฏิจฺจสนฺตินฺติ ติสฺโส สนฺติโย: อจฺจนฺตสนฺติ, ตทงฺคสนฺติ สมฺมติสนฺติ.[๕]

---

[๑] ฉ.,เท. ครุ กโรนฺติ. [๒] ฉ.,เท. ลภติ
[๓] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ. [๔] ฉ.,เท.,อิ. ตํ นิสฺสิโต, เอวมุปริปิ.
[๕] ฉ.,เท.,อิ. สมฺมุติสนฺติ, เอวมุปริปิ.

กตมา อจฺจนฺตสนฺติ. อจฺจนฺตสนฺติ วุจฺจติ อมตํ นิพฺพานํ. โย โส สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํ, อยํ อจฺจนฺตสนฺติ.

กตมา ตทงฺคสนฺติ. ปฐมํ ฌานํ สมาปนฺนสฺส นีวรณา สนฺตา โหนฺติ. ทุติยํ ฌานํ สมาปนฺนสฺส วิตกฺกวิจารา สนฺตา โหนฺติ, ตติยํ ฌานํ สมาปนฺนสฺส ปีติ สนฺตา โหติ, จตุตฺถํ ฌานํ สมาปนฺนสฺส สุขทุกฺขา สนฺตา โหนฺติ, อากาสานญฺจายตนํ สมาปนฺนสฺส รูปสญฺญา ปฏิฆสญฺญา นานตฺตสญฺญา สนฺตา โหนฺติ, วิญฺญาณญฺจายตนํ สมาปนฺนสฺส อากาสานญฺจายตนสญฺญา สนฺตา โหติ, อากิญฺจญฺญายตนํ สมาปนฺนสฺส วิญฺญาณญฺจายตนสญฺญา สนฺตา โหติ, เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ สมาปนฺนสฺส อากิญฺจญฺญายตน-สญฺญา สนฺตา โหติ, อยํ ตทงฺคสนฺติ.

กตมา สมฺมติสนฺติ. สมฺมติสนฺติ วุจฺจนฺติ ทฺวาสฏฺฐี ทิฏฺฐิคตานิ ทิฏฺฐิสนฺติโย. อปิจ สมฺมติสนฺติ อิมสฺมึ [๑] อธิปฺเปตา "สนฺตีติ.

ตนฺนิสฺสิโต กุปฺปปฏิจฺจสนฺตินฺติ: กุปฺปสนฺตึ ปกุปฺปสนฺตึ เอริตสนฺตึ สเมริตสนฺตึ จลิตสนฺตึ ฆฏฺฏิตสนฺตึ กปฺปิตสนฺตึ ปกปฺปิตสนฺตึ อนิจฺจํ สงฺขตํ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนํ ขยธมฺมํ วยธมฺมํ วิราคธมฺมํ นิโรธธมฺมํ, สนฺตึ นิสฺสิโต, [๒] อลฺลีโน อุปาคโต[๓] อชฺโฌสิโต อธิมุตฺโตติ ตนฺนิสฺสิโต กุปฺปปฏิจฺจสนฺตึ. เตนาห ภควา

"ปกปฺปิตา สงฺขตา ยสฺส ธมฺมา
ปุรกฺขตา สนฺติ อวีวทาตา,
ยทตฺตนิ ปสฺสติ อานิสํสํ
ตนฺนิสฺสิโต กุปฺปปฏิจฺจสนฺตินฺติ.

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. อตฺเถ
[๒] ฉ.,เท. อสิโต, อิ. อาสิโต
[๓] ฉ.,เท. อุปคโต

[๒๐] ทิฏฺฐีนิเวสา น หิ สฺวาติวตฺตา
ธมฺเมสุ นิจฺเฉยฺย สมุคฺคหีตํ,
ตสฺมา นโร เตสุ นิเวสเนสุ
นิรสฺสตี อาทิยติจฺจ[๑] ธมฺมํ.

ทิฏฺฐีนิเวสา น หิ สฺวาติวตฺตาติ ทิฏฺฐีนิเวสาติ "สสฺสโต โลโก, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺติ อภินิเวสปฺปรามาโส ทิฏฺฐินิเวสนํ. "อสสฺสโต โลโก ฯเปฯ อนฺตวา โลโก ฯเปฯ อนนฺตวา โลโก ฯเปฯ ตํ ชีวํ ตํ สรีรํ ฯเปฯ อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีรํ ฯเปฯ โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา ฯเปฯ น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา ฯเปฯ โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา ฯเปฯ เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺติ อภินิเวสปฺปรามาโส ทิฏฺฐินิเวสนนฺติ ทิฏฺฐีนิเวสา. **น หิ สฺวาติวตฺตาติ** [๒] ทุรติวตฺตา ทุตฺตรา ทุปฺปตรา ทุสฺสมติกฺกมา ทุพฺพีติวตฺตาติ[๓] ทิฏฺฐีนิเวสา น หิ สฺวาติวตฺตา.

ธมฺเมสุ นิจฺเฉยฺย สมุคฺคหีตนฺติ ธมฺเมสูติ ทฺวาสฏฺฐิทิฏฺฐิคเตสุ. **นิจฺเฉยฺยาติ** นิจฺฉินิตฺวา วินิจฺฉินิตฺวา วิจินิตฺวา ปวิจินิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา [๔] โอธิคฺคาโห วิลคฺคาโห วรคฺคาโห โกฏฺฐาสคฺคาโห อุจฺจยคฺคาโห สมุจฺจยคฺคาโห. "อิทํ สจฺจํ ตจฺฉํ ตถํ ภูตํ ยาถาวํ อวิปรีตนฺติ[๕] คหิตํ ปรามฏฺฐํ อภินิวิฏฺฐํ อชฺโฌสิตํ อธิมุตฺตนฺติ ธมฺเมสุ นิจฺเฉยฺย สมุคฺคหีตํ.

---

[๑] ฉ.,เท. อาทิยตี จ
[๒] ฉ.,เท. ทิจินิเวสา น หิ สฺวาติวตฺตา
[๓] ฉ.,เท. ทุพฺพินิวตฺตาติ
[๔] ฉ.,เท.,อิ. สมุคฺคหีตนฺติ นิเวสเนสุ
[๕] ฉ.,เท. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ.

ตสฺมา นโร เตสุ นิเวสเนสูติ ตสฺมาติ ตสฺมา ตำการณา ตำเหตุ ตำปจฺจยา ตำนิทานา. **นโรติ** สตฺโต นโร มานโว โปโส ปุคฺคโล ชีโว ชาตุ ชนฺตุ อินฺทคู มนุโช. **เตสุ นิเวสเนสูติ** เตสุ ทิฏฺฐินิเวสเนสูติ ตสฺมา นโร เตสุ นิเวสเนสุ.

นิรสฺสตี อาทิยติจฺจ ธมฺมนฺติ นิรสฺสตีติ ทฺวีหิ การเณหิ นิรสฺสติ: ปรวิจฺฉินฺทนาย วา นิรสฺสติ, อนภิสมฺภุณนฺโต วา นิรสฺสติ.

กถำ ปรวิจฺฉินฺทนาย นิรสฺสติ. ปโร วิจฺฉินฺทติ "โส สตฺถา น สพฺพญฺญู, ธมฺโม น สฺวากฺขาโต, คโณ น สุปฏิปนฺโน, ทิฏฺฐิ น ภทฺทิกา, ปฏิปทา น สุปญฺญตฺตา, มคฺโค น นิยฺยานิโก, นตฺเถตฺถ สุทฺธิ วา วิสุทฺธิ วา ปริสุทฺธิ วา มุตฺติ วา วิมุตฺติ วา ปริมุตฺติ วา, น ตตฺถ[๑] สุชฺฌนฺติ วา วิสุชฺฌนฺติ วา ปริสุชฺฌนฺติ วา มุจฺจนฺติ วา วิมุจฺจนฺติ วา ปริมุจฺจนฺติ วา, หีนา นิหีนา โอมกา ลามกา ชตุกฺกา[๒] ปริตฺตาติ. เอวำ ปโร วิจฺฉินฺทติ. เอวำ วิจฺฉินฺทิยมาโน สตฺถารำ นิรสฺสติ, ธมฺมกฺขานำ นิรสฺสติ, คณำ นิรสฺสติ, ทิฏฺฐึ นิรสฺสติ, ปฏิปทำ นิรสฺสติ, มคฺคำ นิรสฺสติ. เอวำ ปรวิจฺฉินฺทนาย นิรสฺสติ.

กถำ อนภิสมฺภุณนฺโต นิรสฺสติ. สีลำ อนภิสมฺภุณนฺโต สีลำ นิรสฺสติ, วตำ อนภิสมฺภุณนฺโต วตำ นิรสฺสติ, สีลวตำ อนภิสมฺภุณนฺโต สีลวตำ นิรสฺสติ. เอวำ อนภิสมฺภุณนฺโต นิรสฺสติ.

อาทิยติจฺจ ธมฺมนฺติ สตฺถารำ คณฺหาติ, ธมฺมกฺขานำ คณฺหาติ, คณำ คณฺหาติ, ทิฏฺฐึ คณฺหาติ, ปฏิปทำ คณฺหาติ, มคฺคำ คณฺหาติ ปรามสติ อภินิวิสตีติ นิรสฺสตี อาทิยติจฺจ ธมฺมำ. เตนาห ภควา

---

[๑] ฉ.,เท. นตฺเถตฺถ [๒] ฉ.,เท. ฉตุกฺกา

"ทิฏฺฐีนิเวสา น หิ สฺวาติวตฺตา
ธมฺเมสุ นิจฺเฉยฺย สมุคฺคหีตๆ,
ตสฺมา นโร เตสุ นิเวสเนสุ
นิรสฺสตี อาทิยติจฺจ ธมฺมนฺติ.

**[๒๑] โธนสฺส หิ นตฺถิ กุหิญฺจิ โลเก
ปกปฺปิตา ทิฏฺฐิ ภวาภเวสุ,
มายญฺจ มานญฺจ ปหาย โธโน
ส เกน คจฺเฉยฺย อนูปโย โส.**

โธนสฺส หิ นตฺถิ กุหิญฺจิ โลเก ปกปฺปิตา ทิฏฺฐิ ภวาภเวสูติ โธโนติ โธนา วุจฺจติ ปญฺญา. ยา ปญฺญา ปชานนา วิจโย ปวิจโย ธมฺมวิจโย สลฺลกฺขณา อุปลกฺขณา ปจฺจุปลกฺขณา ปณฺฑิจฺจๆ โกสลฺลๆ เนปุญฺญๆ เวภพฺยา จินฺตา อุปปริกฺขา ภูรี[๑] เมธา ปริณายิกา วิปสฺสนา สมฺปชญฺญๆ ปโตโท ปญฺญา ปญฺญินฺทฺริยๆ ปญฺญาพลๆ ปญฺญาสตฺถๆ ปญฺญาปาสาโท ปญฺญาอาโลโก ปญฺญาโอภาโส ปญฺญาปชฺโชโต ปญฺญารตนๆ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ.

กึการณา โธนา วุจฺจติ ปญฺญา. ตาย ปญฺญาย กายทุจฺจริตๆ ธุตญฺจ โธตญฺจ สนฺโธตญฺจ นิทฺโธตญฺจ. วจีทุจฺจริตๆ ธุตญฺจ โธตญฺจ สนฺโธตญฺจ นิทฺโธตญฺจ. มโนทุจฺจริตๆ ธุตญฺจ โธตญฺจ สนฺโธตญฺจ นิทฺโธตญฺจ. ราโค ธุโต จ โธโต จ สนฺโธโต จ นิทฺโธโต จ. โทโส ฯเปฯ โมโห ฯเปฯ โกโธ ฯเปฯ อุปนาโห ฯเปฯ มกฺโข ฯเปฯ ปฬาโส ฯเปฯ อิสฺสา ฯเปฯ มจฺฉริยๆ ฯเปฯ มายา ฯเปฯ สาเถยฺยๆ ฯเปฯ ถมฺโภ

---

[๑] ฉ.,เท. ภูริ

ฯเปฯ สารมฺโภ ฯเปฯ มาโน ฯเปฯ อติมาโน ฯเปฯ มโท ฯเปฯ ปมาโท ฯเปฯ สพฺเพ กิเลสา, สพฺเพ ทุจฺจริตา, สพฺเพ ทรถา, สพฺเพ ปริฬาหา, สพฺเพ สนฺตาปา, สพฺพากุสลาภิสงฺขารา ธุตา จ โธตา จ สนฺโธตา จ นิทฺโธตา จ. ตำการณา โธนา วุจฺจติ ปญฺญา.

อถวา "สมฺมาทิฏฺฐิยา มิจฺฉาทิฏฺฐิ ธุตา จ โธตา จ สนฺโธตา จ นิทฺโธตา จ. สมฺมาสงฺกปฺเปน มิจฺฉาสงฺกปฺโป ธุโต จ โธโต จ สนฺโธโต จ นิทฺโธโต จ. สมฺมาวาจาย มิจฺฉาวาจา ธุตา จ ฯเปฯ สมฺมากมฺมนฺเตน มิจฺฉากมฺมนฺโต ธุโต จ ฯเปฯ สมฺมาอาชีเวน มิจฺฉาอาชีโว ธุโต จ ฯเปฯ สมฺมาวายาเมน มิจฺฉาวายาโม ธุโต จ ฯเปฯ สมฺมาสติยา มิจฺฉาสติ ธุตา จ ฯเปฯ สมฺมาสมาธินา มิจฺฉาสมาธิ ธุโต จ ฯเปฯ สมฺมาญาเณน มิจฺฉาญาณํ ธุตญฺจ ฯเปฯ สมฺมาวิมุตฺติยา มิจฺฉาวิมุตฺติ ธุตา จ โธตา จ สนฺโธตา จ นิทฺโธตา จ.

อถวา อริเยน อฏฺฐงฺคิเกน มคฺเคน สพฺเพ กิเลสา, สพฺเพ ทุจฺจริตา, สพฺเพ ทรถา, สพฺเพ ปริฬาหา, สพฺเพ สนฺตาปา, สพฺพากุสลาภิสงฺขารา ธุตา จ โธตา จ สนฺโธตา จ นิทฺโธตา จ. อรหา อิเมหิ โธเนยฺเยหิ ธมฺเมหิ อุเปโต สมุเปโต อุปคโต สมุปคโต อุปปนฺโน สมุปปนฺโน สมนฺนาคโต, ตสฺมา อรหา โธโน. โส ธุตราโค ธุตปาโป ธุตกิเลโส ธุตปริฬาโหติ โธโน. **กุหิญฺจีติ** กุหิญฺจิ กิมฺหิจิ กตฺถจิ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา อชฺฌตฺตพหิทฺธา วา. โลเกติ: อปายโลเก ฯเปฯ อายตนโลเก.

ปกปฺปนาติ[๑] เทฺว ปกปฺปนา ตณฺหาปกปฺปนา จ

---

[๑] ฉ.,เท. ปกปฺปิตาติ

ทิฏฺฐิปกปฺปนา จ ฯเปฯ อยํ ตณฺหาปกปฺปนา ฯเปฯ อยํ ทิฏฺฐิปกปฺปนา.

ภวาภเวสูติ ภวาภเว กมฺมภเว ปุนพฺภเว กามภเว, กมฺมภเว กามภเว ปุนพฺภเว รูปภเว, กมฺมภเว รูปภเว ปุนพฺภเว อรูปภเว, กมฺมภเว อรูปภเว ปุนพฺภเว ปุนปฺปุนํ[๑] ภเว ปุนปฺปุนํ คติยา ปุนปฺปุนํ อุปปตฺติยา ปุนปฺปุนํ ปฏิสนฺธิยา ปุนปฺปุนํ อตฺตภาวาภินิพฺพตฺติยา. **โธนสฺส หิ นตฺถิ กุหิญฺจิ โลเก ปกปฺปิตา ทิฏฺฐิ ภวาภเวสูติ** โธนสฺส กุหิญฺจิ โลเก ภวาภเวสุ จ กปฺปิตา ปกปฺปิตา อภิสงฺขตา สณฺจปิตา ทิฏฺฐิ นตฺถิ น สนฺติ น สํวิชฺชนฺติ นุปลพฺภนฺติ,[๒] ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒาติ โธนสฺส หิ นตฺถิ กุหิญฺจิ โลเก ปกปฺปิตา ทิฏฺฐิ ภวาภเวสุ.

มายญฺจ มานญฺจ ปหาย โธโนติ มายา วุจฺจติ วญฺจนิกา จริยา. อิเธกจฺโจ กาเยน ทุจฺจริตํ จริตฺวา, วาจาย ทุจฺจริตํ จริตฺวา, มนสา ทุจฺจริตํ จริตฺวา ตสฺส ปฏิจฺฉาทนเหตุ ปาปิกํ อิจฺฉํ ปณิทหติ "มา มํ ชญฺญาติ อิจฺฉติ, "มา มํ ชญฺญาติ สงฺกปฺเปติ, "มา มํ ชญฺญาติ วาจํ ภาสติ, "มา มํ ชญฺญาติ กาเยน ปรกฺกมติ. ยา เอวรูปา มายา มายาวิตา อจฺจสรา วญฺจนา นิกติ นิกิรณา ปริหรณา คุหณา ปริคุหณา[๓] ฉาทนา ปริจฺฉาทนา อนุตฺตานิกมฺมํ อนาวิกมฺมํ โวจฺฉาทนา ปาปกิริยา, อยํ วุจฺจติ มายา.

มาโนติ เอกวิเธน มาโน ยา จิตฺตสฺส อุณฺณติ.[๔] ทุวิเธน มาโน; อตฺตุกฺกํสนมาโน, ปรวมฺภนมาโน. ติวิเธน มาโน:

---

[๑] ฉ.,เท. ปุนปฺปุนํ, เอวมุปริปิ.
[๒] ฉ.,เท. สํวิชฺชเต นุปลพฺภติ.
[๓] ฉ.,เท. คุหนา ปริคุหนา
[๔] ฉ.,เท. อุนฺนติ, เอวมุปริปิ.

“เสยฺโยหมสฺมีติ มาโน, “สทิโสหมสฺมีติ มาโน, “หีโนหมสฺมีติ มาโน. จตุพฺพิเธน มาโน: ลาเภน มานํ ชเนติ, ยเสน มานํ ชเนติ, ปสํสาย มานํ ชเนติ, สุเขน มานํ ชเนติ. ปญฺจวิเธน มาโน: “ลาภิมฺหิ มนาปิกานํ รูปานนฺติ มานํ ชเนติ, “ลาภิมฺหิ มนาปิกานํ สทฺทานํ ฯเปฯ คนฺธานํ ฯเปฯ รสานํ ฯเปฯ โผฏฺฐพฺพานนฺติ มานํ ชเนติ. ฉพฺพิเธน มาโน: จกฺขุสมฺปทาย มานํ ชเนติ, โสตสมฺปทาย มานํ ชเนติ, ฆานสมฺปทาย ฯเปฯ ชิวฺหาสมฺปทาย ฯเปฯ กายสมฺปทาย ฯเปฯ มโนสมฺปทาย มานํ ชเนติ. สตฺตวิเธน มาโน: มาโน, อติมาโน, มานาติมาโน, โอมาโน, อธิมาโน, อสฺมิมาโน, มิจฺฉามาโน. อฏฺฐวิเธน มาโน: ลาเภน มานํ ชเนติ, อลาเภน โอมานํ ชเนติ, ยเสน มานํ ชเนติ, อยเสน โอมานํ ชเนติ, ปสํสาย มานํ ชเนติ, นินฺทาย โอมานํ ชเนติ, สุเขน มานํ ชเนติ, ทุกฺเขน โอมานํ ชเนติ. นววิเธน มาโน เสยฺยสฺส “เสยฺโยหมสฺมีติ มาโน, เสยฺยสฺส “สทิโสหมสฺมีติ มาโน. เสยฺยสฺส “หีโนหมสฺมีติ มาโน, สทิสสฺส “เสยฺโยหมสฺมีติ มาโน, สทิสสฺส “สทิโสหมสฺมีติ มาโน, สทิสสฺส “หีโนหมสฺมีติ มาโน, หีนสฺส “เสยฺโยหมสฺมีติ มาโน, หีนสฺส “สทิโสหมสฺมีติ มาโน, หีนสฺส “หีโนหมสฺมีติ มาโน. ทสวิเธน มาโน: อิเธกจฺโจ มานํ ชเนติ ชาติยา วา โคตฺเตน วา โกลปุตฺติเกน[๑] วา วณฺณโปกฺขรตาย วา ธเนน วา อชฺเฌเนน วา กมฺมายตเนน วา สิปฺปายตเนน วา วิชฺชฏฺฐาเนน วา สุเตน วา ปฏิภาเณน วา อญฺญตรญฺญตเรน วา วตฺถุนา. โย เอวรูโป มาโน มญฺญนา มญฺญิตตฺตํ อุณฺณติ อุณฺณโม[๒] ธโช สมฺปคฺคาโห เกตุกมฺยตา จิตฺตสฺส, อยํ วุจฺจติ มาโน.

---

[๑] ฉ.,เท. โกลปุตฺติเยน

[๒] ฉ.,เท. อุนฺนาโม

มายญฺจ มานญฺจ ปหาย โธโนติ [๑] มายญฺจ มานญฺจ ปหาย ปชหิตฺวา วิโนทิตฺวา พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวงฺคเมตฺวาติ[๒] มายญฺจ มานญฺจ ปหาย โธโน.

ส เกน คจฺเฉยฺย อนูปโย โสติ อุปโยติ[๓] เทฺว อุปยา: ตณฺหูปโย จ ทิฏฺฐูปโย จ ฯเปฯ อยํ ตณฺหูปโย ฯเปฯ อยํ ทิฏฺฐูปโย. ตสฺส ตณฺหูปโย ปหีโน, ทิฏฺฐูปโย ปฏินิสฺสฏฺโฐ. ตณฺหูปยสฺส ปหีนตฺตา ทิฏฺฐูปยสฺส ปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา อนูปโย. โส[๔] เกน ราเคน คจฺเฉยฺย, เกน โทเสน คจฺเฉยฺย, เกน โมเหน คจฺเฉยฺย, เกน มาเนน คจฺเฉยฺย, กาย ทิฏฺฐิยา คจฺเฉยฺย, เกน อุทฺธจฺเจน คจฺเฉยฺย, กาย วิจิกิจฺฉาย คจฺเฉยฺย, เกหิ อนุสเยหิ คจฺเฉยฺย "รตฺโตติ วา "ทุฏฺโฐติ วา "มูฬฺโหติ วา "วินิพนฺโธติ[๕] วา "ปรามฏฺโฐติ วา "วิกฺเขปคโตติ วา "อนิฏฺฐงฺคโตติ วา "ถามคโตติ วา. เต อภิสงฺขารา ปหีนา อภิสงฺขารานํ ปหีนตฺตา คติโย เกน คจฺเฉยฺย "เนรยิโกติ วา "ติรจฺฉานโยนิโกติ วา "ปิตฺติวิสยิโกติ วา "มนุสฺโสติ วา "เทโวติ วา "รูปีติ วา "อรูปีติ วา "สญฺญีติ วา "อสญฺญีติ วา "เนวสญฺญีนาสญฺญีติ วา. โส เหตุ นตฺถิ, ปจฺจโย นตฺถิ, การณํ นตฺถิ, เยน คจฺเฉยฺยาติ ส เกน คจฺเฉยฺย อนูปโย โส. เตนาห ภควา

"โธนสฺส หิ นตฺถิ กุหิญฺจิ โลเก
ปกปฺปิตา ทิฏฺฐิ ภวาภเวสุ,
มายญฺจ มานญฺจ ปหาย โธโน
ส เกน คจฺเฉยฺย อนูปโย โสติ.

---

[๑] ฉ.,เท. โธโน
[๒] ฉ.,เท. พฺยนฺตึ กริตฺวา อนภาวํ คเมตฺวาติ
[๓] ฉ.,เท. อุปยาติ, เอวมุปริปิ.
[๔] ฉ.,เท. ปุคฺคโล
[๕] ฉ.,เท. วินิพทฺโธติ, เอวมุปริปิ.

[๒๒] อุปโย หิ ธมฺเมสุ อุเปติ วาทํ
อนูปยํ เกน กถํ วเทยฺย.
อตฺตํ[๑] นิรตฺตํ น หิ ตสฺส อตฺถิ
อโธสิ โส ทิฏฺฐิมิเธว สพฺพํ.

อุปโย หิ ธมฺเมสุ อุเปติ วาทนฺติ อุปโยติ เทฺว อุปยา: ตณฺหูปโย จ ทิฏฺฐูปโย จ ฯเปฯ อยํ ตณฺหูปโย ฯเปฯ อยํ ทิฏฺฐูปโย. ตสฺส ตณฺหูปโย อปฺปหีโน, ทิฏฺฐูปโย อปฺปฏินิสฺสฏฺโฐ. ตณฺหูปยสฺส อปฺปหีนตฺตา ทิฏฺฐูปยสฺส อปฺปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา ธมฺเมสุ วาทํ อุเปติ "รตฺโตติ วา "ทุฏฺโฐติ วา "มูฬฺโหติ วา "วินิพนฺโธติ วา "ปรามฏฺโฐติ วา "วิกฺเขปคโตติ วา "อนิฏฺฐงฺคโตติ วา "ถามคโตติ วา. เต อภิสงฺขารา อปฺปหีนา. อภิสงฺขารานํ อปฺปหีนตฺตา คติยา วาทํ อุเปติ "เนรยิโกติ วา "ติรจฺฉานโยนิโกติ วา "ปิตฺติวิสยิโกติ วา "มนุสฺโสติ วา "เทโวติ วา "รูปีติ วา "อรูปีติ วา "สญฺญีติ วา "อสญฺญีติ วา "เนวสญฺญีนาสญฺญีติ วา วาทํ อุเปติ อุปคจฺฉติ คณฺหาติ ปรามสติ อภินิวิสตีติ อุปโย หิ ธมฺเมสุ อุเปติ วาทํ.

อนูปยํ เกน กถํ วเทยฺยาติ อุปโยติ เทฺว อุปยา: ตณฺหูปโย จ ทิฏฺฐูปโย จ ฯเปฯ อยํ ตณฺหูปโย ฯเปฯ อยํ ทิฏฺฐูปโย. ตสฺส ตณฺหูปโย ปหีโน ทิฏฺฐูปโย ปฏินิสฺสฏฺโฐ ตณฺหูปยสฺส ปหีนตฺตา, ทิฏฺฐูปยสฺส ปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา อนูปยํ [๒] เกน ราเคน วเทยฺย, เกน โทเสน วเทยฺย, เกน โมเหน วเทยฺย, เกน มาเนน วเทยฺย, กาย ทิฏฺฐิยา วเทยฺย, เกน อุทฺธจฺเจน วเทยฺย, กาย วิจิกิจฺฉาย วเทยฺย, เกหิ อนุสเยหิ วเทยฺย "รตฺโตติ วา "ทุฏฺโฐติ วา

---

[๑] ฉ.,เท. อตฺตา นิรตฺตา [๒] ฉ.,เท. ปุคฺคลํ

"มูฬฺโหติ วา "วินิพนฺโธติ วา "ปรามฏฺโฐติ วา "วิกฺเขปคโตติ วา "อนิฏฺฐงฺคโตติ วา "ถามคโตติ วา. เต อภิสงฺขารา ปหีนา. อภิสงฺขารานํ ปหีนตฺตา คติโย เกน วเทยฺย เนรยิโกติ วา ฯเปฯ เนวสญฺญีนาสญฺญีติ วา. โส เหตุ นตฺถิ, ปจฺจโย นตฺถิ, การณํ นตฺถิ, เยน วเทยฺย กเถยฺย ภเณยฺย ทีปเยยฺย โวหเรยฺยาติ อนูปยํ เกน กถํ วเทยฺย.

อตฺตํ นิรตฺตํ น หิ ตสฺส อตฺถีติ อตฺตาติ สสฺสตทิฏฺฐิ[๑] นตฺถิ. **นิรตฺตาติ** อุจฺเฉททิฏฺฐิ นตฺถิ. อตฺตาติ คหิตํ นตฺถิ. นิรตฺตาติ มุญฺจิตพฺพํ นตฺถิ. ยสฺสตฺถิ คหิตํ, ตสฺสตฺถิ มุญฺจิตพฺพํ, ยสฺสตฺถิ มุญฺจิตพฺพํ, ตสฺสตฺถิ คหิตํ. คหณมุญฺจนํ[๒] สมติกฺกนฺโต อรหา วุฑฺฒิปริหานึ วีติวตฺโต. โส วุฏฺฐวาโส จิณฺณจรโณ ฯเปฯ[๓] นตฺถิ ตสฺส ปุนพฺภโวติ อตฺตํ นิรตฺตํ น หิ ตสฺส อตฺถิ.

อโธสิ โส ทิฏฺฐิมิเธว สพฺพนฺติ ตสฺส ทฺวาสฏฺฐี ทิฏฺฐิคตานิ ปหีนานิ สมุจฺฉินฺนานิ วูปสนฺตานิ ปฏิปฺปสฺสทฺธานิ อภพฺพุปฺปตฺติกานิ ญาณคฺคินา ทฑฺฒานิ. โส สพฺพํ ทิฏฺฐิคตํ อิเธว อโธสิ ฐุนิ สนฺธุนิ นิทฺธุนิ ปชหิ วิโนเทสิ พฺยนฺตีอกาสิ อนภาวงฺคเมสีติ อโธสิ โส ทิฏฺฐิมิเธว สพฺพํ. เตนาห ภควา

"อุปโย หิ ธมฺเมสุ อุเปติ วาทํ
อนูปยํ เกน กถํ วเทยฺย,
อตฺตํ นิรตฺตํ น หิ ตสฺส อตฺถิ
อโธสิ โส ทิฏฺฐิมิเธว สพฺพนฺติ.

ตติโย ทุฏฺฐจฏฺฐกสุตฺตนิทฺเทโส.

---

[๑] ฉ.,เท. อตฺตานุทิฏฺฐิ [๒] ฉ.,เท. คหณํ มุญฺจนา
[๓] ฉ.,เท. คตทฺโธ คตชิโส ชาติมรณสังสาโร

๔. สุทฺธฏฺฐกสุตฺตนิทฺเทโส

[๑]

[๒๓] **"ปสฺสามิ สุทฺธํ ปรมํ อโรคํ**
ทิฏฺเฐน สํสุทฺธิ นรสฺส โหติ,
เอวาภิชานึ[๒] ปรมนฺติ ญตฺวา
สุทฺธานุปสฺสีติ ปจฺเจติ ญาณํ.

ปสฺสามิ สุทฺธํ ปรมํ อโรคนฺติ ปสฺสามิ สุทฺธนฺติ ปสฺสามิ สุทฺธํ ทกฺขามิ สุทฺธํ, โอโลเกมิ สุทฺธํ, นิชฺฌายามิ สุทฺธํ, อุปปริกฺขามิ สุทฺธํ. **ปรมํ อโรคนฺติ** ปรมํ อาโรคฺยปฺปตฺตํ เขมปฺปตฺตํ[๓] ตาณปฺปตฺตํ เลณปฺปตฺตํ สรณปฺปตฺตํ ปรายนปฺปตฺตํ[๔] อภยปฺปตฺตํ อจฺจุตปฺปตฺตํ อมตปฺปตฺตํ นิพฺพานปฺปตฺตนฺติ ปสฺสามิ สุทฺธํ ปรมํ อโรคํ.

ทิฏฺเฐน สํสุทฺธิ นรสฺส โหตีติ จกฺขุวิญฺญาเณน[๕] รูปทสฺสเนน นรสฺส สุทฺธิ วิสุทฺธิ ปริสุทฺธิ, มุตฺติ วิมุตฺติ ปริมุตฺติ โหติ, นโร สุชฺฌติ วิสุชฺฌติ ปริสุชฺฌติ, มุจฺจติ วิมุจฺจติ ปริมุจฺจตีติ ทิฏฺเฐน สํสุทฺธิ นรสฺส โหติ.

เอวาภิชานึ ปรมนฺติ ญตฺวาติ เอวํ อภิชานนฺโต อาชานนฺโต วิชานนฺโต ปฏิวิชานนฺโต ปฏิวิชฺฌนฺโต "อิทํ ปรมํ อคฺคํ เสฏฺฐํ วิเสฏฺฐํ[๖] ปาโมกฺขํ อุตฺตมํ ปรมนฺติ[๗] ญตฺวา ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาติ เอวาภิชานึ ปรมนฺติ ญตฺวา.

---

[๑] ฉ.,เท. อถ สุทฺธฏฺฐกสุตฺตนิทฺเทสํ วกฺขติ.
[๒] อิ. เอตาทิชานึ
[๓] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๔] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๕] ฉ.,เท. จกฺขุวิญฺญาณึ
[๖] ฉ.,เท. วิสิฏฺฐํ
[๗] ฉ.,เท. ปวรนฺติ

สุทฺธานุปสฺสีติ ปจฺเจติ ฌาณนฺติ โย สุทฺธํ ปสฺสติ, โส สุทฺธานุปสฺสี. **ปจฺเจติ ฌาณนฺติ** จกฺขุวิญฺญาเณน[๑] รูปทสฺสนํ 'ฌาณนฺติ ปจฺเจติ, 'มคฺโคติ ปจฺเจติ, 'ปโถติ ปจฺเจติ, 'นิยฺยานนฺติ ปจฺเจตีติ สุทฺธานุปสฺสีติ ปจฺเจติ ฌาณํ. เตนาห ภควา

"ปสฺสามิ สุทฺธํ ปรมํ อโรคํ
ทิฏฺเฐน สํสุทฺธิ นรสฺส โหติ,
เอวาภิชานํ ปรมนฺติ ญตฺวา
สุทฺธานุปสฺสีติ ปจฺเจติ ฌาณนฺติ.

[๒๔] ทิฏฺเฐน เจ สุทฺธิ นรสฺส โหติ
ฌาเณน วา โส ปชหาติ ทุกฺขํ,
อญฺเญน โส สุชฺฌติ โสปธีโก
ทิฏฺฐี หิ นํ ปาว ตถา วทานํ.

ทิฏฺเฐน เจ สุทฺธิ นรสฺส โหตีติ จกฺขุวิญฺญาเณน รูปทสฺสเนน เจ นรสฺส สุทฺธิ วิสุทฺธิ ปริสุทฺธิ, มุตฺติ วิมุตฺติ ปริมุตฺติ โหติ, นโร สุชฺฌติ วิสุชฺฌติ ปริสุชฺฌติ, มุจฺจติ วิมุจฺจติ ปริมุจฺจตีติ ทิฏฺเฐน เจ สุทฺธิ นรสฺส โหติ.

ฌาเณน วา โส ปชหาติ ทุกฺขนฺติ จกฺขุวิญฺญาเณน รูปทสฺสเนน เจ นโร ชาติทุกฺขํ ปชหติ, ชราทุกฺขํ ปชหติ, พฺยาธิทุกฺขํ ทุกฺขํ ปชหติ, มรณทุกฺขํ ปชหติ. โสกปริเทวทุกฺข-โทมนสฺสุปายาสทุกฺขํ ปชหตีติ ฌาเณน วา โส ปชหาติ ทุกฺขํ.

อญฺเญน โส สุชฺฌติ โสปธีโกติ อญฺเญน อสุทฺธิมคฺเคน มิจฺฉาปฏิปทาย อนิยฺยานปเถน[๒] อญฺญตฺร สติปฏฺฐาเนหิ อญฺญตฺร

---

[๑] ฉ.,เท. จกฺขุวิญฺญาณํ รูปทสฺสเนน ฌาณนฺติ, เอวมุปริปิ.
[๒] ฉ.,เท. อนิยฺยานิกปเถน, เอวมุปริปิ.

สมฺมปฺปธาเนหิ อญฺญตฺร อิทฺธิปาเทหิ อญฺญตฺร อินฺทฺริเยหิ อญฺญตฺร พเลหิ อญฺญตฺร โพชฺฌงฺเคหิ อญฺญตฺร อริยา อฏฺฐงฺคิกา มคฺคา นโร สุชฺฌติ วิสุชฺฌติ ปริสุชฺฌติ, มุจฺจติ วิมุจฺจติ ปริมุจฺจติ. **โสปธีโกติ** สราโค สโทโส สโมโห สมาโน สตณฺโห สทิฏฺฐิ สกิเลโส สอุปาทาโนติ อญฺเญน โส สุชฺฌติ โสปธีโก.

ทิฏฺฐึ หิ นำ ปาว ตถา วทานนฺติ สาว ทิฏฺฐิ ตำ ปุคฺคลำ ปาวทติ, อิติปายำ ปุคฺคโล มิจฺฉาทิฏฺฐิโก วิปรีตทสฺสโนติ. **ตถา วทานนฺติ** ตถา วทนฺตำ กเถนฺตำ ภณนฺตำ ทีปยนฺตำ โวหรนฺตำ. “สสฺสโต โลโก อิทเมว สจฺจำ โมฆมญฺญนฺติ ตถา วทนฺตำ กเถนฺตำ ภณนฺตำ ทีปยนฺตำ โวหรนฺตำ. “อสสฺสโต โลโก ฯเปฯ อนฺตวา โลโก ฯเปฯ อนนฺตวา โลโก ฯเปฯ ตำ ชีวำ ตำ สรีรำ ฯเปฯ อญฺญำ ชีวำ อญฺญำ สรีรำ ฯเปฯ โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา ฯเปฯ น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา ฯเปฯ โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา ฯเปฯ เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, อิทเมว สจฺจำ โมฆมญฺญนฺติ ตถา วทนฺตำ กเถนฺตำ ภณนฺตำ ทีปยนฺตำ โวหรนฺตนฺติ ทิฏฺฐึ หิ นำ ปาว ตถา วทานำ. เตนาห ภควา

“ทิฏฺเฐน เจ สุทฺธิ นรสฺส โหติ
ญาเณน วา โส ปชหาติ ทุกฺขำ,
อญฺเญน โส สุชฺฌติ โสปธีโก
ทิฏฺฐึ หิ นำ ปาว ตถา วทานนฺติ.

[๒๕] น พฺราหฺมโณ อญฺญโต สุทฺธิมาห
ทิฏฺเฐ สุเต สีลวเต มุเต วา
ปุญฺเญ จ ปาเป จ อนูปลิตฺโต
อตฺตญฺชโห นยิธ ปกุพฺพมาโน.

น พฺราหฺมโณ อญฺญโต สุทฺธิมาห ทิฏฺเฐ สุเต สีลวเต มุเต วาติ นาติ ปฏิกฺเขโป. **พฺราหฺมโณติ** สตฺตนฺนํ ธมฺมานํ พาหิตตฺตา พฺราหฺมโณ: สกฺกายทิฏฺฐิ พาหิตา โหติ, วิจิกิจฺฉา พาหิตา โหติ, สีลพฺพตปรามาโส พาหิโต โหติ, ราโค พาหิโต โหติ, โทโส พาหิโต โหติ, โมโห พาหิโต โหติ, มาโน พาหิโต โหติ, พาหิตสฺส[๑] โหนฺติ ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สงฺกิเลสิกา โปโนพฺภวิกา[๒] สทรา ทุกฺขวิปากา อายตึ ชาติชรามรณิยา.

พาเหตฺวา[๓] สพฺพปาปกานิ (สภิยาติ ภควา)
วิมโล สาธุสมาหิโต ฐิตตฺโต
สํสารมติจฺจ เกวลี โส
อนิสฺสิโต[๔] ตาทิ ปวุจฺจเต ส พฺรหฺมา.

น พฺราหฺมโณ อญฺญโต สุทฺธิมาหาติ พฺราหฺมโณ อญฺเญน อสุทฺธิมคฺเคน มิจฺฉาปฏิปทาย อนิยฺยานปเถน อญฺญตฺร สติปฏฺฐาเนหิ อญฺญตฺร สมฺมปฺปธาเนหิ อญฺญตฺร อิทฺธิปาเทหิ อญฺญตฺร อินฺทฺริเยหิ อญฺญตฺร พเลหิ อญฺญตฺร โพชฺฌงฺเคหิ อญฺญตฺร อริยา[๕] อฏฺฐงฺคิกา มคฺคา สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ นาห น กเถติ น ภณติ น ทีปยติ น โวหรตีติ น พฺราหฺมโณ อญฺญโต สุทฺธิมาห.

---

[๑] ฉ.,เท. พาหิตาสฺส [๒] ฉ.,เท. โปโนภวิกา
[๓] ฉ.,เท. พาหิตฺวา [๔] ฉ.,เท. อสิโต
[๕] ฉ.,เท. อริเยน อฏฺฐงฺคิเกน มคฺเคน, อิ. อริยฏฺฐงฺคิกมคฺเคน

ทิฏฺเฐ สุเต สีลวเต มุเต วาติ สนฺเตเก สมณพฺราหฺมณา ทิฏฺฐสุทฺธิกา,[๑] เต เอกจฺจานํ รูปานํ ทสฺสนํ มงฺคลํ ปจฺเจนฺติ, เอกจฺจานํ รูปานํ ทสฺสนํ อมงฺคลํ ปจฺเจนฺติ.

กตเมสํ รูปานํ ทสฺสนํ มงฺคลํ ปจฺเจนฺติ. เต กาลโต วุฏฺฐหิตฺวา อภิมงฺคลคตานิ รูปานิ ปสฺสนฺติ, วาตสกุณํ[๒] ปสฺสนฺติ, ปุสฺสเวพฺวลฏฺฐึ[๓] ปสฺสนฺติ, คพฺภินิตฺถึ ปสฺสนฺติ, กุมาริกํ[๔] ขนฺเธ อาโรเปตฺวา คจฺฉนฺตํ ปสฺสนฺติ, ปุณฺณฆฏํ ปสฺสนฺติ, โรหิตมจฺฉํ ปสฺสนฺติ, อาชญฺญํ ปสฺสนฺติ, อาชญฺญรถํ ปสฺสนฺติ, อุสภํ ปสฺสนฺติ, โคกปิลํ ปสฺสนฺติ, เอวรูปานํ รูปานํ ทสฺสนํ มงฺคลํ ปจฺเจนฺติ.

กตเมสํ รูปานํ ทสฺสนํ อมงฺคลํ ปจฺเจนฺติ. ปลาลปุญฺชํ ปสฺสนฺติ, ตกฺกฆฏํ ปสฺสนฺติ, ริตฺตฆฏํ ปสฺสนฺติ, นฏฺฐํ ปสฺสนฺติ, นคฺคสมณํ[๕] ปสฺสนฺติ, ขรํ ปสฺสนฺติ, ขรยานํ ปสฺสนฺติ, เอกยุตฺตยานํ ปสฺสนฺติ, กาณํ ปสฺสนฺติ, กุณึ ปสฺสนฺติ, ขญฺชํ ปสฺสนฺติ, ปกฺขหตํ ปสฺสนฺติ, ชิณฺณกํ ปสฺสนฺติ, พฺยาธิกํ[๖] ปสฺสนฺติ, มตํ[๗] ปสฺสนฺติ, เอวรูปานํ รูปานํ ทสฺสนํ อมงฺคลํ ปจฺเจนฺติ. อิเม เต สมณพฺราหฺมณา ทิฏฺฐสุทฺธิกา. เต ทิฏฺเฐน สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ ปจฺเจนฺติ.

สนฺเตเก สมณพฺราหฺมณา สุตสุทฺธิกา. เต เอกจฺจานํ สทฺทานํ สวนํ มงฺคลํ ปจฺเจนฺติ, เอกจฺจานํ สทฺทานํ สวนํ อมงฺคลํ ปจฺเจนฺติ.

---

[๑] ฉ.,เท. ทิฏฺจิสุทฺธิกา, เอวมุปริปิ.
[๒] ฉ.,เท. จาฏกสกุณํ
[๓] ฉ.,เท. ผุสฺสเวพฺวลฏฺฐึ
[๔] ฉ.,เท. กุมารกํ
[๕] ฉ.,เท. นคฺคสมณกํ
[๖] สี. พฺยาธิตํ
[๗] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

กตเมสํ สทฺทานํ สวนํ มงฺคลํ ปจฺเจนฺติ. เต กาลโต วุฏฺฐหิตฺวา อภิมงฺคลคตานิ สทฺทานิ สุณนฺติ: “วฑฺฒาติ วา “วฑฺฒมานาติ วา “ปุณฺณาติ วา “ปุสฺสาติ[๑] วา “อสฺโสกาติ[๒] วา “สุมนาติ วา “สุนกฺขตฺตาติ วา “สุมงฺคลาติ วา “สิรีติ วา “สิรีวฑฺฒาติ วา เอวรูปานํ สทฺทานํ สวนํ มงฺคลํ ปจฺเจนฺติ.

กตเมสํ สทฺทานํ สวนํ อมงฺคลํ ปจฺเจนฺติ. “กาโณติ วา “กุณีติ วา “ขญฺโชติ วา “ปกฺขหโตติ วา “ชิณฺณโกติ วา “พฺยาธิโกติ วา “มโตติ วา “ฉินฺนนฺติ[๓] วา “ภินฺนนฺติ[๔] วา “ทฑฺฒนฺติ วา “นฏฺฐนฺติ วา “นตฺถีติ วา. เอวรูปานํ สทฺทานํ สวนํ อมงฺคลํ ปจฺเจนฺติ. อิเม เต สมณพฺราหฺมณา สุตสุทฺธิกา. เต สุเตน สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ ปจฺเจนฺติ.

สนฺเตเก สมณพฺราหฺมณา สีลสุทฺธิกา. เต สีลมตฺเตน สญฺญมมตฺเตน สำวรมตฺเตน อวีติกฺกมมตฺเตน สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ ปจฺเจนฺติ. สมณมุณฺฑิกาปุตฺโต[๕] เอวมาห “จตูหิ โข อหํ ถปติ[๖] ธมฺเมหิ สมนฺนาคตํ ปุริสปุคฺคลํ ปญฺญาเปมิ สมฺปนฺนกุสลํ ปรมกุสลํ อุตฺตมปฺปตฺติปฺปตฺตํ สมณํ อโยชฺฌํ. กตเมหิ จตูหิ. อิธ ถปติ น กาเยน ปาปกมฺมํ กโรติ น ปาปิกำ วาจำ ภาสติ, น ปาปกำ สงฺกปฺปำ สงฺกปฺเปติ, น ปาปกำ อาชีวำ อาชีวติ. อิเมหิ โข อหำ ถปติ จตูหิ ธมฺเมหิ สมนฺนาคตำ ปุริสปุคฺคลำ ปญฺญาเปมิ สมฺปนฺนกุสลำ ปรมกุสลำ อุตฺตมปฺปตฺติปฺปตฺตำ สมณำ อโยชฺฌำ. เอวเมว สนฺเตเก

---

[๑] ฉ.,เท. ผุสฺสาติ
[๒] ฉ.,เท. อโสกาติ
[๓] ฉ.,เท. ฉินฺทนฺติ
[๔] ฉ.,เท. ภินฺทนฺติ
[๕] ฉ.,เท.,อิ. สมโณ มุณฺฑิกาปุตฺโต
[๖] ฉ.,เท. คหปติ, เอวมุปริปิ.

สมณพฺราหฺมณา สีลสุทฺธิกา, เต สีลมตฺเตน สญฺญมมตฺเตน สำวรมตฺเตน อวีติกฺกมมตฺเตน สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ ปจฺเจนฺติ.

สนฺเตเก สมณพฺราหฺมณา วตสุทฺธิกา,[๑] เต หตฺถิวติกา[๒] วา โหนฺติ, อสฺสวติกา วา โหนฺติ, โควติกา วา โหนฺติ, กุกฺกุรวติกา วา โหนฺติ กากวติกา, วา โหนฺติ, วาสุเทววติกา วา โหนฺติ, พลเทววติกา วา โหนฺติ, ปุณฺณภทฺทวติกา วา โหนฺติ, มณิภทฺทวติกา วา โหนฺติ, อคฺคิวติกา วา โหนฺติ, นาควติกา วา โหนฺติ, สุปณฺณวติกา วา โหนฺติ, ยกฺขวติกา วา โหนฺติ, อสุรวติกา วา โหนฺติ, คนฺธพฺพวติกา วา โหนฺติ, มหาราชวติกา วา โหนฺติ, จนฺทวติกา วา โหนฺติ, สุริยวติกา วา โหนฺติ, อินฺทวติกา วา โหนฺติ, พฺรหฺมวติกา วา โหนฺติ, เทววติกา วา โหนฺติ ทิสวติกา[๓] วา โหนฺติ. อิเม เต สมณพฺราหฺมณา วตสุทฺธิกา. เต วเตน สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ ปจฺเจนฺติ.

สนฺเตเก สมณพฺราหฺมณา มุตสุทฺธิกา. เต กาลโต วุฏฺฐหิตฺวา ปถวึ อามสนฺติ, หริตำ อามสนฺติ, โคมยำ อามสนฺติ, กจฺฉปึ อามสนฺติ, ชาลำ[๔] อกฺกมนฺติ, ติลวาหำ อามสนฺติ, ปุสฺสติลำ[๕] ขาทนฺติ, ปุสฺสเตลำ มกฺเขนฺติ, ปุสฺสทนฺตกฏฺฐำ ขาทนฺติ, ปุสฺสมตฺติกาย นหายนฺติ, ปุสฺสสาฏกำ นิวาเสนฺติ, ปุสฺสเวฏฺฐนำ เวฏฺฐนฺติ. อิเม เต สมณพฺราหฺมณา มุตสุทฺธิกา, เต มุเตน สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ ปจฺเจนฺติ.

---

[๑] สฺยา. วตฺตสุทฺธิกา, เอวมุปริปิ.
[๒] สฺยา. หตฺถิวตฺติกา, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท. ทิสาวติกา
[๔] ฉ.,เท. ผาลำ
[๕] ฉ.,เท. ผุสฺส ... ผุสฺสมตฺติกาย

น พฺราหฺมโณ อญฺญโต สุทฺธิมาห ทิฏฺเฐ สุเต สีลวเต มุเต วาติ พฺราหฺมโณ ทิฏฺฐสุทฺธิยาปิ สุทฺธึ นาห, สุตสุทฺธิยาปิ สุทฺธึ นาห, สีลสุทฺธิยาปิ สุทฺธึ นาห, วตสุทฺธิยาปิ สุทฺธึ นาห, มุตสุทฺธิยาปิ สุทฺธึ นาห น กเถติ น ภณติ น ทีปยติ น โวหรตีติ น พฺราหฺมโณ อญฺญโต สุทฺธิมาห ทิฏฺเฐ สุเต สีลวเต มุเต วา.

ปุญฺเญ จ ปาเป จ อนูปลิตฺโตติ ปุญฺญํ วุจฺจติ ยงฺกิญฺจิ เตธาตุกํ กุสลาภิสงฺขารํ. อปุญฺญํ วุจฺจติ สพฺพํ อกุสลํ. ยโต ปุญฺญาภิสงฺขาโร จ อปุญฺญาภิสงฺขาโร จ อาเนญฺชาภิสงฺขาโร จ ปหีนา โหนฺติ อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวงฺคตา[๑] อายตึ อนุปฺปาทธมฺมา. เอตฺตาวตา จ[๒] ปุญฺเญ จ ปาเป จ น ลิมฺปติ น สลิมฺปติ น อุปลิมฺปติ, อลิตฺโต อสลิตฺโต อนูปลิตฺโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏฺโฐ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทีกเตน เจตสา วิหรตีติ ปุญฺเญ จ ปาเป จ อนูปลิตฺโต.

อตฺตญฺชโห นยิธ ปกุพฺพมาโนติ อตฺตญฺชโหติ อตฺตทิฏฺฐิชโห. **อตฺตญฺชโหติ** คาหชโห.[๓] **อตฺตญฺชโหติ** ตณฺหาวเสน ทิฏฺฐิวเสน คหิตํ ปรามฏฺฐํ อภินิวิฏฺฐํ อชฺโฌสิตํ อธิมุตฺตํ, สพฺพํ ตํ จตฺตํ โหติ วนฺตํ มุตฺตํ ปหีนํ ปฏินิสฺสฏฺฐํ. **นยิธ ปกุพฺพมาโนติ** ปุญฺญาภิสงฺขารํ วา อปุญฺญาภิสงฺขารํ วา อาเนญฺชาภิสงฺขารํ วา อกุพฺพมาโน[๔] อชนยมาโน อสญฺชนยมาโน อนิพฺพตฺตยมาโน อนภินิพฺพตฺตยมาโนติ อตฺตญฺชโห นยิธ ปกุพฺพมาโน. เตนาห ภควา

---

[๑] ฉ.,เท. อนภาวํ กตา
[๒] ฉ.,เท. จสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๓] ฉ.,เท. คาหํ ชโห
[๔] ฉ.,เท. อปกุพฺพมาโน

"น พฺราหฺมโณ อญฺญโต สุทฺธิมาห
ทิฏฺเฐ สุเต สีลวเต มุเต วา
ปุญฺเญ จ ปาเป จ อนูปลิตฺโต
อตฺตญฺชโห นยิธ ปกุพฺพมาโนติ.

[๒๖] ปุริมํ ปหาย อปรํ สิตาเส
เอสานุคา เต น ตรนฺติ สงฺคํ,
เต อุคฺคหายนฺติ นิรสฺสชนฺติ
กปีว สาขํ ปมุขं[๑] คหาย.

ปุริมํ ปหาย อปรํ สิตาเสติ ปุริมํ สตฺถารํ ปหาย อปรํ[๒] สตฺถารํ นิสฺสิตา, ปุริมํ ธมฺมกฺขานํ ปหาย อปรํ ธมฺมกฺขานํ นิสฺสิตา, ปุริมํ คณํ ปหาย อปรํ คณํ นิสฺสิตา; ปุริมํ ทิฏฺฐึ ปหาย อปรํ ทิฏฺฐึ นิสฺสิตา; ปุริมํ ปฏิปทำ ปหาย อปรํ ปฏิปทำ นิสฺสิตา; ปุริมํ มคฺคำ ปหาย อปรํ มคฺคำ นิสฺสิตา สนฺนิสฺสิตา อลฺลีนา อุปคตา อชฺโฌสิตา อธิมุตฺตาติ ปุริมํ ปหาย อปรํ สิตาเส.

เอชานุคา เต น ตรนฺติ สงฺคนฺติ เอชา วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค ฯเปฯ อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลำ. **เอชานุคาติ** เอชานุคา เอชานุคตา เอชานุสฏา เอชายาปนฺนา ปติตา อภิภูตา ปริยาทินฺนจิตฺตา. **เต น ตรนฺติ สงฺคนฺติ** ราคสงฺคำ โทสสงฺคำ โมหสงฺคำ มานสงฺคำ ทิฏฺฐิสงฺคำ กิเลสสงฺคำ ทุจฺจริตสงฺคำ น ตรนฺติ น อุตฺตรนฺติ น ปตรนฺติ น สมติกฺกมนฺติ น วีติวตฺตนฺตีติ เอชานุคา เต น ตรนฺติ สงฺคำ.

---

[๑] ฉ.,เท. ปมุญฺจำ [๒] ฉ.,เท. ปรำ

เต อุคฺคหายนฺติ นิรสฺสชนฺตีติ สตฺถารํ คณฺหนฺติ, ตํ มุญฺจิตฺวา อญฺญํ สตฺถารํ คณฺหนฺติ; ธมฺมกฺขานํ คณฺหนฺติ, ตํ มุญฺจิตฺวา อญฺญํ ธมฺมกฺขานํ คณฺหนฺติ; คณํ คณฺหนฺติ, ตํ มุญฺจิตฺวา อญฺญํ คณํ คณฺหนฺติ; ทิฏฺฐึ คณฺหนฺติ, ตํ มุญฺจิตฺวา อญฺญํ ทิฏฺฐึ คณฺหนฺติ; ปฏิปทำ คณฺหนฺติ, ตำ มุญฺจิตฺวา อญฺญำ ปฏิปทำ คณฺหนฺติ; มคฺคำ คณฺหนฺติ, ตำ มุญฺจิตฺวา อญฺญำ มคฺคำ คณฺหนฺติ; คณฺหนฺติ จ มุญฺจนฺติ จ อาทิยนฺติ จ นิรสฺสชนฺติ จาติ เต อุคฺคหายนฺติ นิรสฺสชนฺติ.

กปีว สาขำ ปมุขำ คหายาติ ยถา มกฺกโฏ อรญฺเญ ปวเน จรมาโน สาขำ คณฺหาติ, ตำ มุญฺจิตฺวา อญฺญำ สาขำ คณฺหาติ, ตำ[๑] มุญฺจิตฺวา อญฺญำ สาขำ คณฺหาติ;[๑] เอวเมว ปุถู สมณพฺราหฺมณา ปุถู ทิฏฺฐิคตานิ คณฺหนฺติ จ มุญฺจนฺติ จ อาทิยนฺติ จ นิรสฺสชนฺติ จาติ กปีว สาขำ ปมุขำ คหาย. เตนาห ภควา

"ปุริมำ ปหาย อปรำ สิตาเส
เอชานุคา เต น ตรนฺติ สงฺคำ,
เต อุคฺคหายนฺติ นิรสฺสชนฺติ
กปีว สาขำ ปมุขำ คหายาติ.

[๒๗] สยำ สมาทาย วตานิ ชนฺตุ
อุจฺจาวจำ คจฺฉติ สญฺญสตฺโต.
วิทฺวา จ เวเทหิ สเมจฺจ ธมฺมำ
น อุจฺจาวจำ คจฺฉติ ภูริปญฺโญ.

สยำ สมาทาย วตานิ ชนฺตูติ สยำ สมาทายาติ สามำ สมาทาย. **วตานีติ** หตฺถิวตำ[๒] วา อสฺสวตำ วา โควตำ วา

[๑-๑] ฉ.,เท. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ. [๒] ฉ.,เท. วตำ, เอวมุปริปิ.

กุกฺกุรวตๆ วา กากวตๆ วา วาสุเทววตๆ วา พลเทววตๆ วา ปุณฺณภทฺทวตๆ วา มณิภทฺทวตๆ วา อคฺคิวตๆ วา นาควตๆ วา สุปณฺณวตๆ วา ยกฺขวตๆ วา อสุรวตๆ วา ฯเปฯ ทิสวตๆ[๑] วา อาทาย สมาทาย อาทิยิตฺวา สมาทิยิตฺวา คณฺหิตฺวา ปรามสิตฺวา อภินิวิสิตฺวา. **ชนฺตูติ** สตฺโต นโร ฯเปฯ มนุโชติ สยๆ สมาทาย วตานิ ชนฺตุ.

อุจฺจาวจๆ คจฺฉติ สญฺญสตฺโตติ สตฺถารโต สตฺถารๆ คจฺฉติ; ธมฺมกฺขานโต ธมฺมกฺขานๆ คจฺฉติ; คณโต คณๆ คจฺฉติ; ทิฏฺฐิยา ทิฏฺฐึ คจฺฉติ; ปฏิปทาโต[๒] ปฏิปทๆ คจฺฉติ; มคฺคโต มคฺคๆ คจฺฉติ. **สญฺญสตฺโตติ** กามสญฺญาย พฺยาปาทสญฺญาย วิหึสาสญฺญาย ทิฏฺฐิสญฺญาย สตฺโต วิสตฺโต อาสตฺโต ลคฺโค ลคฺคิโต ปลิพุทฺโธ. ยถา ภิตฺติขีเล[๓] วา นาคทนฺเต วา ภณฺฑๆ สตฺตๆ วิสตฺตๆ อาสตฺตๆ ลคฺคๆ ลคฺคิตๆ ปลิพุทฺธๆ; เอวเมว กามสญฺญาย พฺยาปาทสญฺญาย วิหึสาสญฺญาย ทิฏฺฐิสญฺญาย สตฺโต วิสตฺโต อาสตฺโต ลคฺโค ลคฺคิโต ปลิพุทฺโธติ อุจฺจาวจๆ คจฺฉติ สญฺญสตฺโต.

วิทฺวา จ เวเทหิ สเมจฺจ ธมฺมนฺติ วิทฺวาติ วิทฺวา วิชฺชาคโต ญาณี พุทฺธิมา[๔] วิภาวี เมธาวี. **เวเทหีติ** เวทา วุจฺจนฺติ จตูสุ มคฺเคสุ ญาณๆ ปญฺญา ปญฺญินฺทฺริยๆ ปญฺญาพลๆ ธมฺมวิจย-สมฺโพชฺฌงฺโค วีมๆสา วิปสฺสนา สมฺมาทิฏฺฐิ. เตหิ เวเทหิ ชาติชรามรณสฺส อนฺตคโต อนฺตปฺปตฺโต, โกฏิคโต โกฏิปฺปตฺโต ปริยนฺตคโต ปริยนฺตปฺปตฺโต โวสานคโต โวสานปฺปตฺโต ตาณคโต ตาณปฺปตฺโต เลณคโต เลณปฺปตฺโต สรณคโต สรณปฺปตฺโต

---

[๑] ฉ.,เท. ทิสาวตๆ
[๒] ฉ.,เท. ปฏิปทาย
[๓] ฉ.,เท. ภิตฺติขิเล
[๔] ฉ.,เท. อยๆ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

อภยคโต อภยปฺปตฺโต อจฺจุตคโต อจฺจุตปฺปตฺโต อมตคโต อมตปฺปตฺโต นิพฺพานคโต นิพฺพานปฺปตฺโต. เวทานำ วา อนฺตคโตติ เวทคู: เวเทหิ วา อนฺตคโตติ เวทคู. สตฺตนฺนำ [๑] ธมฺมานำ วิทิตตฺตา เวทคู. สกฺกายทิฏฺฐิ วิทิตา โหติ, วิจิกิจฺฉา วิทิตา โหติ, สีลพฺพตปรามาโส วิทิโต โหติ, ราโค วิทิโต โหติ, โทโส วิทิโต โหติ, โมโห วิทิโต โหติ, มาโน วิทิโต โหติ, วิทิตสฺส[๒] โหนฺติ ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สงฺกิเลสิกา โปโนพฺภวิกา สทรา ทุกฺขวิปากา อายตึ ชาติชรามรณิยา.

เวทานิ วิเจยฺย เกวลานิ (สภิยาติ ภควา)
สมณานำ ยานิปตฺถิ[๓] พฺราหฺมณานำ,
สพฺพเวทนาสุ วีตราโค
สพฺพำ เวทมติจฺจ เวทคู โส. [๔].

วิทฺวา จ เวเทหิ สเมจฺจ ธมฺมนฺติ สเมจฺจ อภิสเมจฺจ ธมฺมำ. “สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ สเมจฺจ อภิสเมจฺจ ธมฺมำ. “สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขาติ สเมจฺจ อภิสเมจฺจ ธมฺมำ. “สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ สเมจฺจ อภิสเมจฺจ ธมฺมำ. “อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาราติ สเมจฺจ อภิสเมจฺจ ธมฺมำ. “สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณนฺติ สเมจฺจ อภิสเมจฺจ ธมฺมำ. “วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปนฺติ ฯเปฯ “นามรูปปจฺจยา สพายตนนฺติ ฯเปฯ “สพายตนปจฺจยา ผสฺโสติ ฯเปฯ ”ผสฺสปจฺจยา เวทนาติ ฯเปฯ “เวทนาปจฺจยา ตณฺหาติ ฯเปฯ “ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานนฺติ ฯเปฯ ”อุปาทานปจฺจยา ภโวติ ฯเปฯ “ภวปจฺจยา ชาตีติ ฯเปฯ “ชาติปจฺจยา ชรามรณนฺติ

---

[๑] ฉ.,เท. วาสทฺโท ทิสฺสติ.
[๒] ฉ.,เท. วิทิตาสฺส
[๓] ฉ.,เท. ยานีธตฺถิ
[๔] ฉ.,เท.,อิ. อิติสทฺโท ทิสฺสติ.

สเมจฺจ อภิสเมจฺจ ธมฺมํ. “อวิชฺชานิโรธา สงฺขารนิโรโธติ สเมจฺจ อภิสเมจฺจ ธมฺมํ. “สงฺขารนิโรธา วิญฺญาณนิโรโธติ สเมจฺจ อภิสเมจฺจ ธมฺมํ. “วิญฺญาณนิโรธา นามรูปนิโรโธติ ฯเปฯ “นามรูปนิโรธา สฬายตนนิโรโธติ ฯเปฯ “สฬายตนนิโรธา ผสฺสนิโรโธติ ฯเปฯ “ผสฺสนิโรธา เวทนานิโรโธติ ฯเปฯ “เวทนานิโรธา ตณฺหานิโรโธติ ฯเปฯ “ตณฺหานิโรธา อุปาทานนิโรโธติ ฯเปฯ อุปาทานนิโรธา ภวนิโรโธติ ฯเปฯ “ภวนิโรธา ชาตินิโรโธติ ฯเปฯ “ชาตินิโรธา ชรามรณนิโรโธติ สเมจฺจ อภิสเมจฺจ ธมฺมํ. “อิทํ ทุกฺขนฺติ สเมจฺจ อภิสเมจฺจ ธมฺมํ. “อยํ ทุกฺขสมุทโยติ ฯเปฯ ”อยํ ทุกฺขนิโรโธติ ฯเปฯ “อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทาติ สเมจฺจ อภิสเมจฺจ ธมฺมํ. “อิเม อาสวาติ สเมจฺจ อภิสเมจฺจ ธมฺมํ. “อยํ อาสวสมุทโยติ ฯเปฯ “อยํ อาสวนิโรโธติ ฯเปฯ “อยํ อาสวนิโรธคามินี ปฏิปทาติ สเมจฺจ อภิสเมจฺจ ธมฺมํ. “อิเม ธมฺมา อภิญฺเญยฺยาติ ฯเปฯ “อิเม ธมฺมา ปริญฺเญยฺยาติ ฯเปฯ “อิเม ธมฺมา ปหาตพฺพาติ ฯเปฯ “อิเม ธมฺมา ภาเวตพฺพาติ ฯเปฯ “อิเม ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพาติ สเมจฺจ อภิสเมจฺจ ธมฺมํ. ฉนฺนํ ผสฺสายตนานํ สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ สเมจฺจ อภิสเมจฺจ ธมฺมํ. ปญฺจนฺนํ อุปาทานกฺขนฺธานํ สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ สเมจฺจ อภิสเมจฺจ ธมฺมํ. จตุนฺนํ มหาภูตานํ สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ สเมจฺจ อภิสเมจฺจ ธมฺมํ. “ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ, สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมนฺติ สเมจฺจ อภิสเมจฺจ ธมฺมนฺติ วิทฺธา[๑] จ เวเทหิ สเมจฺจ ธมฺมํ.

---

[๑] ฉ.,เท. วิทฺวา

น อุจฺจาวจํ คจฺฉติ ภูริปญฺโญติ น สตฺถารโต สตฺถารํ คจฺฉติ น ธมฺมกฺขานโต ธมฺมกฺขานํ คจฺฉติ, น คณโต คณํ คจฺฉติ, น ทิฏฺฐิยา ทิฏฺฐึ คจฺฉติ, น ปฏิปทาย ปฏิปทำ คจฺฉติ, น มคฺคโต มคฺคำ คจฺฉติ. **ภูริปญฺโญติ** [๑] มหาปญฺโญ ปุถุปญฺโญ หาสปญฺโญ ชวนปญฺโญ ติกฺขปญฺโญ นิพฺเพธิกปญฺโญ. ภูรี วุจฺจติ ปจวี. ตาย ปจวีสมาย ปญฺญาย วิปุลาย วิตฺถตาย สมนฺนาคโตติ น อุจฺจาวจํ คจฺฉติ ภูริปญฺโญ. เตนาห ภควา

"สยํ สมาทาย วตานิ ชนฺตุ
อุจฺจาวจํ คจฺฉติ สญฺญสตฺโต,
วิทฺธา จ เวเทหิ สเมจฺจ ธมฺมํ
น อุจฺจาวจํ คจฺฉติ ภูริปญฺโญติ.

[๒๘] ส สพฺพธมฺเมสุ วิเสนิภูโต
ยงฺกิญฺจิ ทิฏฺฐ์วา สุตํ มุตํ วา
ตเมว ทสฺสึ วิวฏํ จรนฺตํ
เกนีธ โลกสฺมิ[๒] วิกปฺปเยยฺย.

ส สพฺพธมฺเมสุ วิเสนิภูโต ยงฺกิญฺจิ ทิฏฺฐ์วา สุตํ มุตํ วาติ เสนา วุจฺจติ มารเสนา. กายทุจฺจริตํ มารเสนา, วจีทุจฺจริตํ มารเสนา, มโนทุจฺจริตํ มารเสนา, ราโค มารเสนา, โทโส มารเสนา, โมโห มารเสนา, โกโธ อุปนาโห ฯเปฯ สพฺพากุสลาภิสงฺขารา มารเสนา. วุตฺตำ เหตำ ภควตา

"กามา เต ปฐมา เสนา ทุติยารติ วุจฺจติ
ตติยา ขุปฺปิปาสา เต จตุตฺถี ตณฺหา ปวุจฺจติ,[๓]

---

[๑] ฉ.,เท. ภูริปญฺโญ
[๒] เท. โลกสฺมึ
[๓] ฉ.,เท. วุจฺจติ

ปญฺจมึ[๑] ถีนมิทฺธนฺเต ฉฏฺฐา ภิรู[๒] ปวุจฺจติ,
สตฺตมี วิจิกิจฺฉา เต มกฺโข ถมฺโภ เต อฏฺฐโม.
ลาโภ สิโลโก สกฺกาโร มิจฺฉาลทฺโธ จ โย ยโส
โย จตฺตานํ สมุกฺกเส ปเร จ อวชานติ,
เอสา นมุจิ เต เสนา กณฺหสฺสาภิปฺปหาริณี,
น นํ อสูโร ชินาติ เชตฺวา จ[๓] ลภเต สุขนฺติ.

ยโต จตูหิ อริยมคฺเคหิ สพฺพา จ มารเสนา สพฺเพ จ ปฏิเสนิกรา กิเลสา ชิตา จ ปราชิตา จ ภคฺคา วิปฺปลุตฺตา[๔] ปรมฺมุขา, โส วุจฺจติ วิเสนิภูโต. โส ทิฏฺเฐ วิเสนิภูโต, สุเต วิเสนิภูโต, มุเต วิเสนิภูโต, วิญฺญาเต วิเสนิภูโตติ ส สพฺพธมฺเมสุ วิเสนิภูโต ยงฺกิญฺจิ ทิฏฺฐวิ สุตํ มุตํ วา.

ตเมว ทสฺสึ วิวฏฺฏ จรนฺตนฺติ ตเมว สุทฺธทสฺสึ วิสุทฺธทสฺสึ ปริสุทฺธทสฺสึ โวทานทสฺสึ[๕] ปริโยทานทสฺสึ.[๕] อถวา สุทฺธทสฺสนํ วิสุทฺธทสฺสนํ ปริสุทฺธทสฺสนํ โวทานทสฺสนํ ปริโยทานทสฺสนํ. **วิวฏนฺติ** ตณฺหาฉทนํ [๖] กิเลสฉทนํ [๗] อวิชฺชาฉทนํ. ตานิ ฉทนานิ วิวฏานิ โหนฺติ วิทฺธสิตานิ อุปฆาติตานิ[๘] สมุคฺฆาติตานิ ปหีนานิ สมุจฺฉินฺนานิ วูปสนฺตานิ ปฏิปฺปสฺสทฺธานิ อภพฺพุปฺปตฺติกานิ ญาณคฺคินา ทฑฺฒานิ. **จรนฺตนฺติ** จรนฺตํ วิจรนฺตํ [๙] อิริยนฺตํ วตฺตนฺตํ[๑๐] ปาเลนฺตํ ยเปนฺตํ ยาเปนฺตนฺติ ตเมว ทสฺสึ วิวฏฺฏ จรนฺตํ.

---

[๑] ฉ.,เท. ปญฺจมี [๒] ฉ.,เท.,อิ. ภีรู
[๓] ฉ.,เท. ว [๔] ฉ.,เท. วิปฺปลุคฺคา
[๕-๕] ฉ.,เท. โวทาตทสฺสึ ปริโยทาตทสฺสึ, เอวมุปริปิ. [๖] ฉ.,เท. ทิฏฺจิฉทนํ
[๗] ฉ.,เท. ทุจฺจริตฉทนํ [๘] ฉ.,เท. อุคฺฆาฏิตานํ
[๙] ฉ.,เท. วิหรนฺตํ [๑๐] ฉ.,เท. วตฺเตนฺตํ

เกนีธ โลกสฺมิ วิกปฺปเยยฺยาติ กปฺปาติ เทฺว กปฺปา: ตณฺหากปฺโป จ ทิฏฺฐิกปฺโป จ ฯเปฯ อยํ ตณฺหากปฺโป ฯเปฯ อยํ ทิฏฺฐิกปฺโป. ตสฺส ตณฺหากปฺโป ปหีโน, ทิฏฺฐิกปฺโป ปฏินิสฺสฏฺโฐ. ตณฺหากปฺปสฺส ปหีนตฺตา ทิฏฺฐิกปฺปสฺส ปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา เกน ราเคน กปฺเปยฺย, เกน โทเสน กปฺเปยฺย, เกน โมเหน กปฺเปยฺย, เกน มาเนน กปฺเปยฺย, กาย ทิฏฺฐิยา กปฺเปยฺย, เกน อุทฺธจฺเจน กปฺเปยฺย, กาย วิจิกิจฺฉาย กปฺเปยฺย, เกหิ อนุสเยหิ กปฺเปยฺย "รตฺโตติ วา "ทุฏฺโฐติ วา "มูฬฺโหติ วา "วินิพนฺโธติ[๑] วา "ปรามฏฺโฐติ วา "วิกฺเขปคโตติ วา "อนิฏฺฐงฺคโตติ วา "ถามคโตติ วา. เต อภิสงฺขารา ปหีนา. อภิสงฺขารานํ ปหีนตฺตา คติโย เกน กปฺเปยฺย "เนรยิโกติ วา "ติรจฺฉานโยนิโกติ วา "ปิตฺติวิสยิโกติ วา "มนุสฺโสติ วา "เทโวติ วา "รูปีติ วา "อรูปีติ วา "สญฺญีติ วา "อสญฺญีติ วา "เนวสญฺญีนาสญฺญีติ วา. โส เหตุ นตฺถิ, ปจฺจโย นตฺถิ, การณํ นตฺถิ; เยน กปฺเปยฺย วิกปฺเปยฺย วิกปฺปึ อาปชฺเชยฺย. **โลกสฺมินฺติ** อปายโลเก มนุสฺสโลเก เทวโลเก ขนฺธโลเก ธาตุโลเก อายตนโลเกติ เกนีธ โลกสฺมิ วิกปฺปเยยฺย. เตนาห ภควา

"ส สพฺพธมฺเมสุ วิเสนิภูโต
ยงฺกิญฺจิ ทิฏฺฐํ ว สุตํ มุตํ วา,
ตเมว ทสฺสึ วิวฏฺฏ จรนฺตํ
เกนีธ โลกสฺมิ วิกปฺปเยยฺยาติ.

---

[๑] ฉ.,เท. วินิพทฺโธติ

[๒๙] น กปฺปยนฺติ น ปุเรกฺขโรนฺติ
อจฺจนฺตสุทฺธีติ น เต วทนฺติ
อาทานคนฺถํ คถิตํ วิสชฺช
อาสํ น กุพฺพนฺติ กุหิญฺจิ โลเก.

น กปฺปยนฺติ น ปุเรกฺขโรนฺตีติ กปฺปาติ เทฺว กปฺปา: ตณฺหากปฺโป จ ทิฏฺฐิกปฺโป จ ฯเปฯ อยํ ตณฺหากปฺโป ฯเปฯ อยํ ทิฏฺฐิกปฺโป. เตสํ ตณฺหากปฺโป ปหีโน, ทิฏฺฐิกปฺโป ปฏินิสฺสฏฺโฐ. ตณฺหากปฺปสฺส ปหีนตฺตา ทิฏฺฐิกปฺปสฺส ปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา ตณฺหากปฺปี วา ทิฏฺฐิกปฺปี วา น กปฺเปนฺติ, น ชเนนฺติ, น สญฺชเนนฺติ, น นิพฺพตฺเตนฺติ, นาภินิพฺพตฺเตนฺตีติ น กปฺปยนฺติ. **น ปุเรกฺขโรนฺตีติ** [๑] เทฺว ปุเรกฺขารา: ตณฺหาปุเรกฺขาโร จ ทิฏฺฐิปุเรกฺขาโร จ ฯเปฯ อยํ ตณฺหาปุเรกฺขาโร ฯเปฯ อยํ ทิฏฺฐิปุเรกฺขาโร. เตสํ ตณฺหาปุเรกฺขาโร ปหีโน, ทิฏฺฐิปุเรกฺขาโร ปฏินิสฺสฏฺโฐ. ตณฺหาปุเรกฺขารสฺส ปหีนตฺตา ทิฏฺฐิปุเรกฺขารสฺส ปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา น ตณฺหํ วา [๒] ทิฏฺฐึ วา ปุรโต กตฺวา จรนฺติ. น ตณฺหาธชา น ตณฺหาเกตู น ตณฺหาธิปเตยฺยา น ทิฏฺฐิทฺธชา น ทิฏฺฐิเกตู น ทิฏฺฐาธิปเตยฺยา น ตณฺหาย วา [๓] ทิฏฺฐิยา วา ปริวาริตา จรนฺตีติ น กปฺปยนฺติ น ปุเรกฺขโรนฺติ.

อจฺจนฺตสุทฺธีติ น เต วทนฺตีติ อจฺจนฺตสุทฺธีติ[๔] อนจฺจนฺต-สุทฺธีติ[๕] สสารสุทฺธึ อกิริยสุทฺธึ[๖] สสฺสตวาทํ น วทนฺติ น กเถนฺติ น ภณนฺติ น ทีปยนฺติ น โวหรนฺตีติ อจฺจนฺตสุทฺธีติ น เต วทนฺติ.

---

[๑] ฉ.,เท. ปุเรกฺขาราติ
[๒] ฉ.,เท. น
[๓] ฉ.,เท. น
[๔] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๕] ฉ.,เท. อจฺจนฺตสุทฺธึ
[๖] ฉ.,เท. อกิริยทิฏฺฐึ

อาทานคนฺถํ คถิตํ วิสชฺชาติ คนฺถาติ จตฺตาโร คนฺถา: อภิชฺฌา กายคนฺโถ, พฺยาปาโท กายคนฺโถ, สีลพฺพตปรามาโส กายคนฺโถ, อิทมสจฺจาภินิเวโส กายคนฺโถ. อตฺตโน ทิฏฺฐิยา ราโค อภิชฺฌา กายคนฺโถ. ปรวาเทสุ อาฆาโต อปฺปจฺจโย พฺยาปาโท กายคนฺโถ. อตฺตโน สีลํ วา วตฺตํ วา สีลพฺพตํ วา ปรามสติ[๑] สีลพฺพตปรามาโส กายคนฺโถ. อตฺตโน ทิฏฺฐิ อิทมสจฺจาภินิเวโส กายคนฺโถ. กึการณา วุจฺจนฺติ[๒] อาทานคนฺโถ. เตหิ คนฺเถหิ รูปี อาทิยนฺติ อุปาทิยนฺติ คณฺหนฺติ ปรามสนฺติ อภินิวิสนฺติ. เวทนี ฯเปฯ สญฺญี ฯเปฯ สงฺขาเร ฯเปฯ วิญฺญาณี ฯเปฯ คตี ฯเปฯ อุปปตฺตี ฯเปฯ ปฏิสนฺธี ฯเปฯ ภวี ฯเปฯ สํสารี วฏฺฏี[๓] อาทิยนฺติ อุปาทิยนฺติ คณฺหนฺติ ปรามสนฺติ อภินิวิสนฺติ. ตึการณา วุจฺจนฺติ อาทานคนฺโถ. **วิสชฺชาติ** คนฺเถ โวสฺสชฺชิตฺวา วา วิสชฺช. อถวา คนฺเถ คถิเต[๔] คนฺถิเต พนฺเธ วิพนฺเธ อาพนฺเธ ลคฺเค ลคฺคิเต ปลิพุทฺเธ พนฺธเน โผฏยิตฺวา[๕] วา วิสชฺช. ยถา วยฺหี วา รถี วา สกฏี วา สนฺทมานิกี วา[๖] สชฺชี วิสชฺชี กโรนฺติ วิโกเปนฺติ; เอวเมว คนฺเถ โวสฺสชฺชิตฺวา วา วิสชฺช. อถวา คนฺเถ คถิเต คนฺถิเต พนฺเธ วิพนฺเธ อาพนฺเธ ลคฺเค ลคฺคิเต ปลิพุทฺเธ พนฺธเน โผฏยิตฺวา วา วิสชฺชาติ อาทานคนฺถํ คถิตํ วิสชฺช.

อาสํ น กุพฺพนฺติ กุหิญฺจิ โลเกติ อาสา วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค ฯเปฯ อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลี. **อาสํ น กุพฺพนฺตีติ** อาสํ น กุพฺพนฺติ น ชเนนฺติ น สญฺชเนนฺติ

---

[๑] ฉ.,เท. ปรามสนฺตีติ
[๒] ฉ.,เท. วุจฺจติ, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท. สํสารวฏฺฏี
[๔] ฉ.,เท. คธิเต, เอวมุปริปิ.
[๕] ฉ.,เท. โปฏยิตฺวา, เอวมุปริปิ.
[๖] ฉ.,เท. วาสทฺโท น ทิสฺสติ, เอวมุปริปิ.

น นิพฺพตฺเตนฺติ นาภินิพฺพตฺเตนฺติ. **กุหิญฺจีติ** กุหิญฺจิ กิมฺหิจิ กตฺถจิ อชฺฌตฺตं วา พหิทฺธา วา อชฺฌตฺตพหิทฺธา วา. **โลเกติ** อปายโลเก ฯเปฯ อายตนโลเกติ อาสं น กุพฺพนฺติ กุหิญฺจิ โลเก. เตนาห ภควา

"น กปฺปยนฺติ น ปุเรกฺขโรนฺติ
อจฺจนฺตสุทฺธีติ น เต วทนฺติ,
อาทานคนฺถं คถิตं วิสชฺช
อาสं น กุพฺพนฺติ กุหิญฺจิ โลเกติ.

[๓๐] สีมาติโต[๑] พฺราหฺมโณ ตสฺส นตฺถิ
ญตฺวา จ ทิสฺวา จ สมุคฺคหีตं.
น ราคราคี น วิราครตฺโต
ตสฺสีทิ[๒] นตฺถิ ปรมุคฺคหีตं.

สีมาติโต พฺราหฺมโณ ตสฺส นตฺถิ ญตฺวา จ ทิสฺวา จ **สมุคฺคหีตนฺติ สีมาติ** จตสฺโส สีมาโย: สกฺกายทิฏฺฐิ, วิจิกิจฺฉา, สีลพฺพตปรามาโส, ทิฏฺฐานุสโย, วิจิกิจฺฉานุสโย, ตเทกฏฺฐา จ กิเลสา, อยं ปฐมา สีมา. โอพาริกं กามราคสญฺโญชนं, ปฏิฆสญฺโญชนं, โอพาริโก กามราคานุสโย, ปฏิฆานุสโย, ตเทกฏฺฐา จ กิเลสา, อยं ทุติยา สีมา. อณุสหคตं กามราคสญฺโญชนं, ปฏิฆสญฺโญชนं, อณุสหคโต กามราคานุสโย, ปฏิฆานุสโย, ตเทกฏฺฐา จ กิเลสา, อยं ตติยา สีมา. รูปราโค, อรูปราโค, มาโน, อุทฺธจฺจं, อวิชฺชา, มานานุสโย, ภวราคานุสโย, อวิชฺชานุสโย, ตเทกฏฺฐา จ กิเลสา, อยं จตุตฺถา สีมา.

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. สีมาติโค, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ.,เท. ตสฺสีธ, เอวมุปริปิ.

ยโต[๑] จตูหิ อริยมคฺเคหิ อิมา จตสฺโส สีมาโย อติกฺกนฺโต โหติ สมติกฺกนฺโต วีติวตฺโต, โส วุจฺจติ สีมาติโต. **พฺราหฺมโณติ** สตฺตนฺนํ ธมฺมานํ พาหิตตฺตา พฺราหฺมโณ ฯเปฯ อนิสฺสิโต ตาทิ ปวุจฺจเต ส พฺรหฺมา. **ตสฺสาติ** อรหโต ขีณาสวสฺส.

ฌตฺวาติ ปรจิตฺตญาเณน วา ฌตฺวา ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติญาเณน วา ฌตฺวา. **ทิสฺวาติ** มํสจกฺขุนา วา [๒] ทิพฺพจกฺขุนา วา ทิสฺวาติ สีมาติโต พฺราหฺมโณ ตสฺส นตฺถิ ฌตฺวา จ ทิสฺวา จ. **สมฺคฺคหีตนฺติ** ตสฺส 'อิทํ ปรมํ อคฺคํ เสฏฺฐํ วิเสฏฺฐ์[๓] ปาโมกฺขํ อุตฺตมํ ปวรนฺติ คหิตํ ปรามฏฺฐํ อภินิวิฏฺฐํ อชฺโฌสิตํ อธิมุตฺตํ. **นตฺถีติ**[๔] นตฺถิ น สนฺติ น สํวิชฺชติ นุปลพฺภติ. ปหีนํ สมุจฺฉินฺนํ วูปสนฺตํ ปฏิปฺปสฺสทฺธํ อภพฺพุปฺปตฺติกํ ญาณคฺคินา ทฑฺฒนฺติ สีมาติโต พฺราหฺมโณ ตสฺส นตฺถิ ฌตฺวา จ ทิสฺวา จ สมฺคฺคหีตํ.

น ราคราคี น วิราครตฺโตติ ราครตฺตา วุจฺจนฺติ, เย ปญฺจสุ กามคุเณสุ รตฺตา คิทฺธา คธิตา มุจฺฉิตา อชฺโฌปนฺนา[๕] ลคฺคา ลคฺคิตา ปลิพุทฺธา. วิราครตฺตา วุจฺจนฺติ, เย รูปาวจรารูปาวจรสมาปตฺตีสุ รตฺตา คิทฺธา คธิตา มุจฺฉิตา อชฺโฌปนฺนา ลคฺคา ลคฺคิตา ปลิพุทฺธา. **น ราคราคี น วิราครตฺโตติ** ยโต กามราโค จ รูปราโค จ อรูปราโค จ ปหีนา โหนฺติ อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวงฺคตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมา. เอตฺตาวตา น ราคราคี น วิราครตฺโต.

---

[๑] ฉ.,เท. ยโต จ
[๒] ฉ.,เท. ทิสฺวา
[๓] ฉ.,เท. วิสิฏฺฐ์, เอวมุปริปิ.
[๔] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๕] ฉ.,เท. อชฺโฌสนฺนา, เอวมุปริปิ.

ตสฺสีทำ นตฺถิ ปรมฺคหีตนฺติ ตสฺสาติ อรหโต ขีณาสวสฺส. ตสฺส 'อิทำ ปรมำ อคฺคำ เสฏฺฐำ วิเสฏฺฐำ ปาโมกฺขำ อุตฺตมำ ปวรนฺติ คหิตำ ปรามฏฺฐำ อภินิวิฏฺฐำ อชฺโฌสิตำ อธิมุตฺตำ. **นตฺถีติ**[๑] นตฺถิ น สนฺติ น สำวิชฺชติ นุปลพฺภติ. ปหีนำ สมุจฺฉินฺนำ วูปสนฺตำ ปฏิปฺปสฺสทฺธำ อภพฺพุปฺปตฺติกำ ญาณคฺคินา ทฑฺฒนฺติ ตสฺสีทำ นตฺถิ ปรมฺคหีตำ. เตนาห ภควา

"สีมาติโต พฺราหฺมโณ ตสฺส นตฺถิ
ญตฺวา จ ทิสฺวา จ สมฺคหีตำ,
น ราคราคี น วิราครตฺโต
ตสฺสีทำ นตฺถิ ปรมฺคหีตนฺติ.

จตุตฺโถ สุทฺธฏฺฐกสุตฺตนิทฺเทโส.

---

[๑] ฉ.,เท. อยำ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

๕. ปรมฏฺฐกสุตฺตนิทฺเทโส

[๑]

[๓๑] ปรมนฺติ ทิฏฺฐีสุ ปริพฺพสาโน
ยทุตฺตรึ กุรุเต ชนฺตุ โลเก.
หีนาติ อญฺเญ ตโต สพฺพมาห.
ตสฺมา วิวาทานิ อวีติวตฺโต.

ปรมนฺติ ทิฏฺฐีสุ ปริพฺพสาโนติ สนฺเตเก สมณพฺราหฺมณา ทิฏฺฐิคติกา, เต ทฺวาสฏฺฐิยา ทิฏฺฐิคตานํ อญฺญตรญฺญตรํ ทิฏฺฐิคตํ "อิทํ ปรมํ อคฺคํ เสฏฺฐํ วิเสฏฺฐํ ปาโมกฺขํ อุตฺตมํ ปวรนฺติ คเหตฺวา อุคฺคเหตฺวา คณฺหิตฺวา ปรามสิตฺวา อภินิวิสิตฺวา สกาย สกาย ทิฏฺฐิยา วสนฺติ สํวสนฺติ[๒] อาวสนฺติ ปริวสนฺติ. ยถา อาคาริกา วา ฆเรสุ วสนฺติ, สาปตฺติกา วา อาปตฺตีสุ วสนฺติ, สกิเลสา วา กิเลเสสุ วสนฺติ; เอวเมว สนฺเตเก สมณพฺราหฺมณา ทิฏฺฐิคติกา, เต ทฺวาสฏฺฐิยา ทิฏฺฐิคตานํ อญฺญตรญฺญตรํ ทิฏฺฐิคตํ "อิทํ ปรมํ อคฺคํ เสฏฺฐํ วิเสฏฺฐํ ปาโมกฺขํ อุตฺตมํ ปวรนฺติ คเหตฺวา อุคฺคเหตฺวา คณฺหิตฺวา ปรามสิตฺวา อภินิวิสิตฺวา สกาย สกาย ทิฏฺฐิยา วสนฺติ สํวสนฺติ อาวสนฺติ ปริวสนฺตีติ ปรมนฺติ ทิฏฺฐีสุ ปริพฺพสาโน.

ยทุตฺตรึ กุรุเต ชนฺตุ โลเกติ ยทนฺติ ยํ. **อุตฺตรึ กุรุเตติ** อุตฺตรึ กโรติ, อคฺคํ เสฏฺฐํ วิเสฏฺฐํ ปาโมกฺขํ อุตฺตมํ ปวรํ กโรติ. "อยํ สตฺถา สพฺพญฺญูติ อุตฺตรึ กโรติ, อคฺคํ เสฏฺฐํ วิเสฏฺฐํ ปาโมกฺขํ อุตฺตมํ ปวรํ กโรติ. "อยํ ธมฺโม สฺวากฺขาโต

---

[๑] ฉ.,เท. อถ ปรมฏฺฐกสุตฺตนิทฺเทสํ วกฺขติ. [๒] ฉ.,เท. ปวสนฺติ, เอวมุปริปิ.

ฯเปฯ อยํ คโณ สุปฏิปนฺโน ฯเปฯ อยํ ทิฏฺฐิ ภทฺทิกา ฯเปฯ อยํ ปฏิปทา สุปญฺญตฺตา ฯเปฯ อยํ มคฺโค นิยฺยานิโกติ อุตฺตรึ กโรติ อคฺคํ เสฏฺฐํ วิเสฏฺฐํ ปาโมกฺขํ อุตฺตมํ ปวรํ กโรติ นิพฺพตฺเตติ อภินิพฺพตฺเตติ. **ชนฺตูติ** สตฺโต นโร ฯเปฯ มนุโช. **โลเกติ** อปายโลเก ฯเปฯ อายตนโลเกติ ยทุตฺตรึ กุรุเต ชนฺตุ โลเก.

หีนาติ อญฺเญ ตโต สพฺพมาหาติ อตฺตโน สตฺถารํ ธมฺมกฺขานํ คณํ ทิฏฺฐึ ปฏิปทำ มคฺคํ ฐเปตฺวา สพฺเพ ปรปฺปวาเท ขิปติ อุกฺขิปติ ปริกฺขิปติ. “โส สตฺถา น สพฺพญฺญู, ธมฺโม น สฺวากฺขาโต, คโณ น สุปฏิปนฺโน, ทิฏฺฐิ น ภทฺทิกา, ปฏิปทา น สุปญฺญตฺตา, มคฺโค น นิยฺยานิโก, นตฺเถตฺถ สุทฺธิ วา วิสุทฺธิ วา ปริสุทฺธิ วา มุตฺติ วา วิมุตฺติ วา ปริมุตฺติ วา, น ตตฺถ[๑] สุชฺฌนฺติ วา วิสุชฺฌนฺติ วา ปริสุชฺฌนฺติ วา มุจฺจนฺติ วา วิมุจฺจนฺติ วา ปริมุจฺจนฺติ วา, หีนา นิหีนา โอมกา ลามกา ชตุกฺกา ปริตฺตาติ เอวมาห เอวํ กเถติ เอวํ ภณติ เอวํ ทีปยติ เอวํ โวหรตีติ หีนาติ อญฺเญ ตโต สพฺพมาห.

ตสฺมา วิวาทานิ อวีติวตฺโตติ ตสฺมา[๒] ตำการณา ตำเหตุ ตปฺปจฺจยา ตำนิทานา [๓] ทิฏฺฐิกลหานิ ทิฏฺฐิภณฺฑนานิ ทิฏฺฐิวิคฺคหานิ ทิฏฺฐิวิวาทานิ ทิฏฺฐิเมธคานิ [๔] อวีติวตฺโต[๕] อนติกฺกนฺโต อสมติกฺกนฺโตติ[๖] ตสฺมา วิวาทานิ อวีติวตฺโต. เตนาห ภควา

---

[๑] ฉ.,เท. นตฺเถตฺถ
[๒] ฉ.,เท. ตสฺมาติ
[๓] ฉ.,เท. วิวาทานีติ
[๔] ฉ.,เท. จ
[๕] ฉ.,เท. อวีติวตฺโตติ
[๖] ฉ.,เท. อวีติวตฺโตติ

"ปรมนฺติ ทิฏฺฐีสุ ปริพฺพสาโน
ยทุตฺตรึ กุรุเต ชนฺตุ โลเก,
หีนาติ อญฺเญ ตโต สพฺพมาห
ตสฺมา วิวาทานิ อวีติวตฺโตติ.

[๓๒] ยทตฺตนี ปสฺสติ อานิสංสං
ทิฏฺเฐ สุเต สีลวเต มุเต วา
ตเทว โส ตตฺถ สมุคฺคหาย
นิหีนโต ปสฺสติ สพฺพมญฺญං.

ยทตฺตนี ปสฺสติ อานิสංสං ทิฏฺเฐ สุเต สีลวเต มุเต วาติ ยทตฺตนีติ ยं อตฺตนิ. อตฺตา วุจฺจติ ทิฏฺจิคตं. อตฺตโน ทิฏฺจิยา เทฺว อานิสංเส ปสฺสติ: ทิฏฺจธมฺมิกญฺจ อานิสංสं สมฺปรายิกญฺจ อานิสංสं.

กตโม ทิฏฺจิยา ทิฏฺจธมฺมิโก อานิสංโส. ยංทิฏฺจิโก สตฺถา โหติ, ตංทิฏฺจิกา สาวกา โหนฺติ. ตංทิฏฺจิกं สตฺถารं สาวกา สกฺกโรนฺติ ครุกโรนฺติ[๑] มาเนนฺติ ปูเชนฺติ อปจิตึ[๒] กโรนฺติ,[๒] ลภนฺติ[๓] จ ตโตนิทานं จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺช-ปริกฺขารं อยं ทิฏฺจิยา ทิฏฺจธมฺมิโก อานิสංโส.

กตโม ทิฏฺจิยา สมฺปรายิโก อานิสංโส. "อยं ทิฏฺจิ อลं นาคตฺตาย วา สุปณฺณตฺตาย วา ยกฺขตฺตาย วา อสุรตฺตาย วา คนฺธพฺพตฺตาย วา มหาราชตฺตาย วา อินฺทตฺตาย วา พฺรหฺมตฺตาย วา เทวตฺตาย วา; อยं ทิฏฺจิ อลं สุทฺธิยา วิสุทฺธิยา ปริสุทฺธิยา มุตฺติยา วิมุตฺติยา ปริมุตฺติยา; อิมาย ทิฏฺจิยา สุชฺฌนฺติ

---

[๑] ฉ.,เท. ครุ กโรนฺติ
[๒-๒] ฉ.,เท. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.
[๓] ฉ.,เท. ลภติ

วิสุชฺฌนฺติ ปริสุชฺฌนฺติ มุจฺจนฺติ วิมุจฺจนฺติ ปริมุจฺจนฺติ; อิมาย ทิฏฺฐิยา สุชฺฌิสฺสามิ วิสุชฺฌิสฺสามิ ปริสุชฺฌิสฺสามิ มุจฺจิสฺสามิ วิมุจฺจิสฺสามิ ปริมุจฺจิสฺสามีติ[๑] อายตึ ผลปาฏิกงฺขี โหติ. อยํ ทิฏฺฐิยา สมฺปรายิโก อานิสํโส. อตฺตโน ทิฏฺฐิยา อิเม เทฺว อานิสํเส ปสฺสติ.

ทิฏฺฐสุทฺธิยาปิ เทฺว อานิสํเส ปสฺสติ, สุตสุทฺธิยาปิ เทฺว อานิสํเส ปสฺสติ, สีลสุทฺธิยาปิ เทฺว อานิสํเส ปสฺสติ, วตฺตสุทฺธิยาปิ เทฺว อานิสํเส ปสฺสติ, มุตสุทฺธิยาปิ เทฺว อานิสํเส ปสฺสติ ทิฏฺฐธมฺมิกญฺจ อานิสํสํ สมฺปรายิกญฺจ อานิสํสํ.

กตโม มุตสุทฺธิยา ทิฏฺฐธมฺมิโก อานิสํโส. ยํทิฏฺฐิโก สตฺถา โหติ ตํทิฏฺฐิกา สาวกา โหนฺติ ฯเปฯ อยํ มุตสุทฺธิยา ทิฏฺฐธมฺมิโก อานิสํโส.

กตโม มุตสุทฺธิยา สมฺปรายิโก อานิสํโส. อยํ ทิฏฺฐิ อลํ นาคตฺตาย วา ฯเปฯ อยํ มุตสุทฺธิยา สมฺปรายิโก อานิสํโส. มุตสุทฺธิยาปิ อิเม เทฺว อานิสํเส ปสฺสติ ทกฺขติ โอโลเกติ นิชฺฌายติ อุปปริกฺขตีติ ยทตฺตนี ปสฺสติ อานิสํสํ ทิฏฺเฐ สุเต สีลวเต มุเต วา.

ตเทว โส ตตฺถ สมุคฺคหายาติ ตเทวาติ ตํ ทิฏฺฐิคตํ. ตตฺถาติ: สกาย ทิฏฺฐิยา สกาย ขนฺติยา สกาย รุจิยา สกาย ลทฺธิยา. **สมุคฺคหายาติ** “อิทํ ปรมํ อคฺคํ เสฏฺฐํ วิเสฏฺฐํ ปาโมกฺขํ อุตฺตมํ ปวรนฺติ คเหตฺวา อุคฺคเหตฺวา คณฺหิตฺวา ปรามสิตฺวา อภินิวิสิตฺวาติ ตเทว โส ตตฺถ สรุคฺคหาย.

---

[๑] ฉ.,เท. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ.

นิหีนโต ปสฺสติ สพฺพมญฺญนฺติ อญฺญํ สตฺถารํ ธมฺมกฺขานํ คณํ ทิฏฺฐึ ปฏิปทำ มคฺคำ หีนโต นิหีนโต โอมกโต ลามกโต ชตุกฺกโต ปริตฺตโต [๑] ปสฺสติ ทกฺขติ โอโลเกติ นิชฺฌายติ อุปปริกฺขตีติ นิหีนโต ปสฺสติ สพฺพมญฺญำ. เตนาห ภควา

"ยทตฺตนี ปสฺสติ อานิสสำ
ทิฏฺเฐ สุเต สีลวเต มุเต วา,
ตเทว โส ตตฺถ สมุคฺคหาย
นิหีนโต ปสฺสติ สพฺพมญฺญนฺติ.

[๓๓] ตำ วาปิ คนฺถำ กุสลา วทนฺติ
ยำ นิสฺสิโต ปสฺสติ หีนมญฺญำ,
ตสฺมา หิ ทิฏฺฐำ ว สุตำ มุตำ วา
สีลพฺพตำ ภิกฺขุ น นิสฺสเยยฺย.

ตำ วาปิ คนฺถำ กุสลา วทนฺตีติ กุสลาติ เย เต ขนฺธกุสลา ธาตุกุสลา อายตนกุสลา ปฏิจฺจสมุปฺปาทกุสลา สติปฏฺฐานกุสลา สมฺมปฺปธานกุสลา อิทฺธิปาทกุสลา อินฺทฺริยกุสลา พลกุสลา โพชฺฌงฺคกุสลา มคฺคกุสลา ผลกุสลา นิพฺพานกุสลา, เต กุสลา เอวำ วทนฺติ คนฺโถ เอโส, ลมฺพนำ[๒] เอตำ พนฺธนำ เอตำ, ปลิโพโธ เอโสติ เอวำ วทนฺติ เอวำ กเถนฺติ เอวำ ภณนฺติ เอวำ ทีปยนฺติ เอวำ โวหรนฺตีติ ตำ วาปิ คนฺถำ กุสลา วทนฺติ.

ยำ นิสฺสิโต ปสฺสติ หีนมญฺญนฺติ ยำ นิสฺสิโตติ ยำ สตฺถารำ ธมฺมกฺขานำ คณำ ทิฏฺฐึ ปฏิปทำ มคฺคำ นิสฺสิโต สนฺนิสฺสิโต อลฺลีโน อุปคโต อชฺโฌสิโต อธิมุตฺโต. **ปสฺสติ หีนมญฺญนฺติ**

---

[๑] ฉ.,เท. ทิสฺสติ, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ.,เท. ลคฺคนำ

อญฺญํ สตฺถารํ ธมฺมกฺขานํ คณํ ทิฏฺฐึ ปฏิปทำ มคฺคำ หีนโต นิหีนโต โอมกโต ลามกโต ชตุกฺกโต ปริตฺตโต [๑] ปสฺสติ ทกฺขติ โอโลเกติ นิชฺฌายติ [๒] อุปปริกฺขตีติ ยำ นิสฺสิโต ปสฺสติ หีนมญฺญำ.

ตสฺมา หี ทิฏฺฐำ ว สุตำ มุตำ วา สีลพฺพตำ ภิกฺขุ น นิสฺสเยยฺยาติ ตสฺมา ตำการณา ตำเหตุ ตปฺปจฺจยา ตำนิทานา ทิฏฺฐำ วา ทิฏฺฐสุทฺธึ วา สุตำ วา สุตสุทฺธึ วา มุตำ วา มุตสุทฺธึ วา สีลำ วา สีลสุทฺธึ วา วตฺตำ วา วตฺตสุทฺธึ วา น นิสฺสเยยฺย น คณฺเหยฺย น ปรามเสยฺย นาภินิวิเสยฺยาติ[๓] ตสฺมา หิ ทิฏฺฐำ ว สุตำ มุตำ วา สีลพฺพตำ ภิกฺขุ น นิสฺสเยยฺย. เตนาห ภควา

"ตำ วาปิ คนฺถำ กุสลา วทนฺติ
ยำ นิสฺสิโต ปสฺสติ หีนมญฺญำ,
ตสฺมา หิ ทิฏฺฐำ ว สุตำ มุตำ วา
สีลพฺพตำ ภิกฺขุ น นิสฺสเยยฺยาติ.

[๓๔] **ทิฏฺฐึปิ โลกสฺมิ[๔] น กปฺปเยยฺย**
ญาเณน วา สีลวเตน วาปิ,
สโมติ อตฺตานมนูปเนยฺย
หีโน น มญฺเญ วิเสสิ วาปิ.

ทิฏฺฐึปิ โลกสฺมิ น กปฺปเยยฺย ญาเณน วา สีลวเตน วาปีติ อฏฺฐสมาปตฺติญาเณน วา ปญฺจาภิญฺญาญาเณน วา มิจฺฉาญาเณน วา สีเลน วา วเตน วา สีลพฺพเตน วา ทิฏฺฐึ น กปฺปเยยฺย น ชเนยฺย น สญฺชเนยฺย น นิพฺพตฺเตยฺย นาภินิพฺพตฺเตยฺย.

---

[๑] ฉ.,เท. ทิสฺสติ
[๒] ฉ.,เท. อุปนิชฺฌายติ
[๓] ฉ.,เท. นาภินิเวเสยฺยาติ
[๔] ฉ.,เท.,อิ. โลกสฺมึ

โลกสฺมินฺติ อปายโลเก มนุสฺสโลเก เทวโลเก ขนฺธโลเก ธาตุโลเก อายตนโลเกติ ทิฏฺฐีปิ โลกสฺมิ น กปฺปเยยฺย ญาเณน วา สีลวเตน วาปิ.

สโมติ อตฺตานมนูปเนยฺยาติ "สทิโสหมสฺมีติ อตฺตานํ น อุปเนยฺย ชาติยา วา โคตฺเตน วา โกลปุตฺติเกน วา วณฺณโปกฺขรตาย วา ธเนน วา อชฺเฌเนน วา กมฺมายตเนน วา สิปฺปายตเนน วา วิชฺชฏฺฐาเนน วา สุเตน วา ปฏิภาเณน วา อญฺญตรญฺญตเรน วา วตฺถุนาติ สโมติ อตฺตานมนูปเนยฺย.

หีโน น มญฺเญถ วิเสสิ วาปีติ "หีโนหมสฺมีติ อตฺตานํ น อุปเนยฺย ชาติยา วา โคตฺเตน วา ฯเปฯ อญฺญตรญฺญตเรน วา วตฺถุนา. "เสยฺโยหมสฺมีติ อตฺตานํ น อุปเนยฺย ชาติยา วา โคตฺเตน วา ฯเปฯ อญฺญตรญฺญตเรน วา วตฺถุนาติ หีโน น มญฺเญถ วิเสสิ วาปิ. เตนาห ภควา

"ทิฏฺฐีปิ โลกสฺมิ น กปฺปเยยฺย
ญาเณน วา สีลวเตน วาปิ
สโมติ อตฺตานมนูปเนยฺย
หีโน น มญฺเญถ วิเสสิ วาปีติ.

[๓๕] อตฺตํ ปหาย อนุปาทิยาโน
ญาเณปิ[๑] โส นิสฺสยํ[๒] โน กโรติ.
ส เว วิยตฺเตสุ น วคฺคสารี
ทิฏฺฐีปิ โส น ปจฺเจติ กิญฺจิ.

อตฺตํ ปหาย อนุปาทิยาโนติ อตฺตํ ปหายาติ อตฺตทิฏฺฐึ

---

[๑] ฉ.,เท. ญาเณนปิ [๒] สฺยา. นิสฺสย

ปหาย. อตฺตํ ปหายาติ คาหํ[๑] ปหาย. **อตฺตํ ปหายาติ** ตณฺหาวเสน ทิฏฺฐิวเสน คหิตํ ปรามฏฺฐํ อภินิวิฏฺฐํ อชฺโฌสิตํ อธิมุตฺตํ ปหาย ปชหิตฺวา วิโนเทตฺวา พฺยนฺตีกตฺวา[๒] อนภาวงฺคมิตฺวา.[๓] อตฺตํ ปหาย อนุปาทิยาโนติ: จตูหิ อุปาทาเนหิ อนุปาทิยมาโน อคฺคณฺหมาโน อปรามสมาโน อนภินิวิสมาโนติ อตฺตํ ปหาย อนุปาทิยาโน.

ฌาเณปิ โส นิสฺสย โน กโรตีติ อฏฺฐสมาปตฺติฌาเณ[๔] วา ปญฺจาภิญฺญาฌาเณ[๔] วา มิจฺฉาฌาเณ วา ตณฺหานิสฺสยํ วา ทิฏฺฐินิสฺสยํ วา น กโรติ น ชเนติ น สญฺชเนติ น นิพฺพตฺเตติ นาภินิพฺพตฺเตตีติ ฌาเณปิ โส นิสฺสย โน กโรติ.

ส เว วิยตฺเตสุ น วคฺคสารีติ ส เว ววตฺถิเตสุ[๕] ภินฺเนสุ เทฺวชฺฌาปนฺเนสุ เทฺวพฺภกชาเตสุ นานาทิฏฺฐิเกสุ นานาขนฺติเกสุ นานารุจิเกสุ นานาลทฺธิเกสุ นานาทิฏฺฐินิสฺสยนิสฺสิเตสุ ฉนฺทาคตี คจฺฉนฺเตสุ โทสาคตี คจฺฉนฺเตสุ โมหาคตี คจฺฉนฺเตสุ ภยาคตี คจฺฉนฺเตสุ น ฉนฺทาคตี คจฺฉติ, น โทสาคตี คจฺฉติ, น โมหาคตี คจฺฉติ, น ภยาคตี คจฺฉติ, น ราควเสน คจฺฉติ, น โทสวเสน คจฺฉติ, น โมหวเสน คจฺฉติ, น มานวเสน คจฺฉติ, น ทิฏฺฐิวเสน คจฺฉติ, น อุทฺธจฺจวเสน คจฺฉติ, น วิจิกิจฺฉาวเสน คจฺฉติ, น อนุสยวเสน คจฺฉติ, น วคฺเคหิ ธมฺเมหิ ยายติ นิยฺยายติ[๖] วุยฺหติ สหริยตีติ ส เว วิยตฺเตสุ น วคฺคสารี.

---

[๑] อิ. อตฺตคหํ
[๒] ฉ.,เท. พฺยนฺตึ กริตฺวา
[๓] ฉ.,เท. อนภาวงฺคเมตฺวาติ
[๔] ฉ.,เท. อฏฺฐสมาปตฺติฌาเณน
[๕] ฉ.,เท. วิยตฺเตสุ
[๖] ฉ.,เท. นิยฺยติ

ทิฏฺฐีปิ โส น ปจฺเจติ กิญฺจีติ ตสฺส ทฺวาสฏฺฐี-ทิฏฺฐิคตานิ ปหีนานิ สมุจฺฉินฺนานิ วูปสนฺตานิ ปฏิปฺปสฺสทฺธานิ อภพฺพุปฺปตฺติกานิ ญาณคฺคินา ทฑฺฒานิ. โส กิญฺจิ ทิฏฺฐิคตํ น ปจฺเจติ น ปจฺจาคจฺฉตีติ ทิฏฺฐีปิ โส น ปจฺเจติ กิญฺจิ. เตนาห ภควา

"อตฺตํ ปหาย อนุปาทิยาโน
ญาเณปิ โส นิสฺสย โน กโรติ,
ส เว วิยตฺเตสุ น วคฺคสารี
ทิฏฺฐีปิ โส น ปจฺเจติ กิญฺจีติ.

[๓๖] **ยสฺสูภยนฺเต ปณิธีธ นตฺถิ**
ภวาภวาย อิธ วา หุรํ วา,
นิเวสนา ตสฺส น สนฺติ เกจิ
ธมฺเมสุ นิจฺเฉยฺย สมุคฺคหีตํ.

ยสฺสูภยนฺเต ปณิธีธ นตฺถิ ภวาภวาย อิธ วา หุรํ วาติ ยสฺสาติ อรหโต ขีณาสวสฺส. **อนฺตาติ**[๑] ผสฺโส เอโก อนฺโต, ผสฺสสมุทโย ทุติโย อนฺโต; อตีโต[๒] เอโก อนฺโต, อนาคโต[๓] ทุติโย อนฺโต; สุขา เวทนา เอโก อนฺโต, ทุกฺขา เวทนา ทุติโย อนฺโต; นามํ เอโก อนฺโต, รูปี ทุติโย อนฺโต; ฉ อชฺฌตฺติกานิ อายตนานิ เอโก อนฺโต, ฉ พาหิรานิ อายตนานิ ทุติโย อนฺโต; สกฺกายโย เอโก อนฺโต, สกฺกายสมุทโย ทุติโย อนฺโต. ปณิธิ วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค ฯเปฯ อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ.

---

[๑] ฉ.,เท. อนฺโตติ
[๒] สฺยา. อตีตํ
[๓] สฺยา. อนาคตํ

ภวาภวายาติ ภวาภวาย กมฺมภวาย ปุนพฺภวาย กามภวาย, กมฺมภวาย กามภวาย ปุนพฺภวาย รูปภวาย, กมฺมภวาย รูปภวาย ปุนพฺภวาย อรูปภวาย, กมฺมภวาย อรูปภวาย ปุนพฺภวาย ปุนปฺปุนํ[๑] ภวาย ปุนปฺปุนํ คติยา ปุนปฺปุนํ อุปปตฺติยา ปุนปฺปุนํ ปฏิสนฺธิยา ปุนปฺปุนํ อตฺตภาวาภินิพฺพตฺติยา. **อิธาติ** สกตฺตภาโว. **หุราติ** ปรตฺตภาโว. **อิธาติ** สกรูปเวทนา-สญฺญาสงฺขารวิญฺญาณํ. **หุราติ** ปรรูปเวทนาสญฺญาสงฺขารวิญฺญาณํ. **อิธาติ** ฉ อชฺฌตฺติกานิ อายตนานิ. **หุราติ** ฉ พาหิรานิ อายตนานิ. **อิธาติ** มนุสฺสโลโก. **หุราติ** เทวโลโก. **อิธาติ** กามธาตุ. **หุราติ:** รูปธาตุ อรูปธาตุ. **อิธาติ** กามธาตุ รูปธาตุ. **หุราติ** อรูปธาตุ.

ยสฺสูภยนฺเต ปณิธีธ นตฺถิ ภวาภวาย อิธ วา หุรํ วาติ ยสฺส อุโภ อนฺเต [๒] ภวาภวาย [๒] อิธ วา[๓] หุรํ วา ปณิธิ นตฺถิ [๔] น สํวิชฺชติ นุปลพฺภติ, ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒาติ ยสฺสูภยนฺเต ปณิธีธ นตฺถิ ภวาภวาย อิธ วา หุรํ วา.

นิเวสนา ตสฺส น สนฺติ เกจีติ นิเวสนาติ เทฺว นิเวสนา: ตณฺหานิเวสนา จ ทิฏฺฐินิเวสนา จ ฯเปฯ อยํ ตณฺหานิเวสนา ฯเปฯ อยํ ทิฏฺฐินิเวสนา. **ตสฺสาติ** อรหโต ขีณาสวสฺส. **นิเวสนา ตสฺส น สนฺตีติ**[๕] น สนฺติ น สํวิชฺชนฺติ นุปลพฺภนฺติ, ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒาติ นิเวสนา ตสฺส น สนฺติ เกจิ.

---

[๑] ฉ.,เท. ปุนปฺปุนภวาย
[๒] ฉ.,เท. จ
[๓] ฉ.,เท. วาสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๔] ฉ.,เท. น สนฺติ
[๕] ฉ.,เท. น สนฺติ เกจิ นตฺถิ.

ธมฺเมสุ นิจฺเฉยฺย สมุคฺคหีตนฺติ ธมฺเมสูติ ทฺวาสฏฺฐิยา ทิฏฺฐิคเตสุ. **นิจฺเฉยฺยาติ** นิจฺฉินิตฺวา วินิจฺฉินิตฺวา วิจินิตฺวา ปวิจินิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา [๑] โอธิคฺคาโห วิลคฺคาโห วรคฺคาโห โกฏฺฐาสคฺคาโห อุจฺจยคฺคาโห สมุจฺจยคฺคาโห ‘อิทํ สจฺจํ ตจฺฉํ ตถํ ภูตํ ยาถาวํ อวิปรีตนฺติ คหิตํ ปรามฏฺฐํ อภินิวิฏฺฐํ อชฺโฌสิตํ อธิมุตฺตํ นตฺถิ [๒] น สํวิชฺชติ นุปลพฺภติ, ปหีนํ สมุจฺฉินฺนํ วูปสนฺตํ ปฏิปฺปสฺสทฺธํ อภพฺพุปฺปตฺติกํ ญาณคฺคินา ทฑฺฒนฺติ ธมฺเมสุ นิจฺเฉยฺย สมุคฺคหีตํ. เตนาห ภควา

“ยสฺสูภยนฺเต ปณิธีธ นตฺถิ
ภวาภวาย อิธ วา หุรํ วา,
นิเวสนา ตสฺส น สนฺติ เกจิ
ธมฺเมสุ นิจฺเฉยฺย สมุคฺคหีตนฺติ.

[๓๗] ตสฺสีธ ทิฏฺเฐ ว สุเต มุเต วา
ปกปฺปิตา นตฺถิ อณูปิ สญฺญา,
ตํ พฺราหฺมณํ ทิฏฺฐิมนาทิยานํ
เกนีธ โลกสฺมิ วิกปฺปเยยฺย.

ตสฺสีธ ทิฏฺเฐ ว สุเต มุเต วา ปกปฺปิตา นตฺถิ อณูปิ สญฺญาติ ตสฺส[๓] อรหโต ขีณาสวสฺส [๔] ทิฏฺเฐ วา ทิฏฺฐสุทฺธิยา วา สุเต วา สุตสุทฺธิยา วา มุเต วา มุตสุทฺธิยา วา สญฺญาปุพฺพงฺคมตาธิปเตยฺยตา[๕] สญฺญาวิคฺคเหน สญฺญาย อุทฺธปิตา[๖]

---

[๑] ฉ.,เท. สมุคฺคหีตนฺติ　[๒] ฉ.,เท. น สนฺติ น สํวิชฺชนฺติ นุปลพฺภนฺติ. เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท. ตสฺสาติ　[๔] ฉ.,เท.,อิ. ตสฺส
[๕] ฉ.,เท. สญฺญาปุพฺพงฺคมตา สญฺญาวิกปฺเปยฺยตา　[๖] ฉ.,เท. อุฏฺฐปิตา สมุฏฺฐปิตา.

กปฺปิตา [๑] อภิสงฺขตา สณฺฐปิตา, ทิฏฺฐิ นตฺถิ [๒] น สํวิชฺชติ นุปลพฺภติ, ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒาติ ตสฺสีธ ทิฏฺเฐ ว สุเต มุเต วา ปกปฺปิตา นตฺถิ อณุปิ สญฺญา.

ตํ พฺราหฺมณํ ทิฏฺฐิมนาทิยานนฺติ พฺราหฺมโณติ สตฺตนฺนํ ธมฺมานํ พาหิตตฺตา พฺราหฺมโณ ฯเปฯ อนิสฺสิโต[๓] ตาทิ ปวุจฺจเตส พฺรหฺมา. **ตํ พฺราหฺมณํ ทิฏฺฐิมนาทิยานนฺติ** ตํ พฺราหฺมณํ ทิฏฺฐึ อนาทิยนฺตํ อคฺคณฺหนฺตํ อปรามสนฺตํ อนภินิวิสนฺตนฺติ[๔] ตํ พฺราหฺมณํ ทิฏฺฐิมนาทิยานํ.

เกนีธ โลกสฺมิ วิกปฺปเยยฺยาติ กปฺปาติ เทฺว กปฺปา: ตณฺหากปฺโป จ ทิฏฺฐิกปฺโป จ ฯเปฯ อยํ ตณฺหากปฺโป ฯเปฯ อยํ ทิฏฺฐิกปฺโป. ตสฺส ตณฺหากปฺโป ปหีโน, ทิฏฺฐิกปฺโป ปฏินิสฺสฏฺโฐ. ตณฺหากปฺปสฺส ปหีนตฺตา ทิฏฺฐิกปฺปสฺส ปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา เกน ราเคน กปฺเปยฺย, เกน โทเสน กปฺเปยฺย, เกน โมเหน กปฺเปยฺย, เกน มาเนน กปฺเปยฺย, กาย ทิฏฺฐิยา กปฺเปยฺย, เกน อุทฺธจฺเจน กปฺเปยฺย, กาย วิจิกิจฺฉาย กปฺเปยฺย, เกหิ อนุสเยหิ กปฺเปยฺย, “รตฺโตติ วา “ทุฏฺโฐติ วา “มูฬฺโหติ วา “วินิพนฺโธติ วา “ปรามฏฺโฐติ วา “วิกฺเขปคโตติ วา “อนิฏฺฐงฺคโตติ วา “ถามคโตติ วา. เต อภิสงฺขารา ปหีนา. อภิสงฺขารานํ ปหีนตฺตา คติโย เกน กปฺเปยฺย “เนรยิโกติ วา “ติรจฺฉานโยนิโกติ วา “ปิตฺติวิสยิโกติ วา “มนุสฺโสติ วา “เทโวติ วา “รูปีติ วา “อรูปีติ วา “สญฺญีติ วา “อสญฺญีติ วา “เนวสญฺญีนาสญฺญีติ วา. โส เหตุ นตฺถิ, ปจฺจโย นตฺถิ, การณํ นตฺถิ; เยน กปฺเปยฺย

---

[๑] ฉ.,เท. ปกปฺปิตา สงฺขตา
[๒] ฉ.,เท. น สนฺติ
[๓] ฉ.,เท. อสิโต
[๔] ฉ.,เท. อนภินิเวสนฺตนฺติ.

วิกป๎เปย๎ย วิกป๎ป๎ อาปช๎เชย๎ย. **โลกส๎มิน๎ติ** อปายโลเก มนุส๎สโลเก เทวโลเก ขน๎ธโลเก ธาตุโลเก อายตนโลเกติ เกนีธ โลกส๎มิ วิกป๎ปเยย๎ย. เตนาห ภควา

"ต๎สีธ ทิฏ๎เจ ว สุเต มุเต วา
ปกป๎ปิตา น๎ถิ อณูปิ สญ๎ญา,
ต๎ พ๎ราห๎มณ๎ ทิฏ๎ฐิมนาทิยาน๎
เกนีธ โลกส๎มิ วิกป๎ปเยย๎ยาติ.

[๓๘] น กป๎ปยน๎ติ น ป๎เรก๎ขโรน๎ติ,
ธม๎มาปิ เต๎สๆ น ปฏิจ๎ฉิตาเส,
น พ๎ราห๎มโณ สีลวเตน เนย๎โย
ปารงฺคโต น ปจ๎เจติ ตาทิ.[๑]

น กป๎ปยน๎ติ น ป๎เรก๎ขโรน๎ตีติ กป๎ปาติ เท๎ว กป๎ปา: ตณ๎หากป๎โป จ ทิฏ๎ฐิกป๎โป จ ฯเปฯ อย๎ ตณ๎หากป๎โป ฯเปฯ อย๎ ทิฏ๎ฐิกป๎โป.

กตโม ตณ๎หากป๎โป. ยาวตา ตณ๎หาสงฺขาเตน สีมกตๆ มริยาทิกตๆ โอธิกตๆ ปริยน๎ตีกตๆ[๒] ปริค๎คหิตๆ มมายิตๆ อิทๆ มมๆ, เอตๆ มมๆ, เอต๎ตกๆ มมๆ, เอต๎ตาวตา มมๆ มม รูปา สท๎ทา คน๎ธา รสา โผฏ๎ฐพ๎พา อต๎ถรณา ปาปุรณา ทาสีทาสา อเชฬกา กุกฺกุฏสูกรา หต๎ถิควาส๎สวฬวา, เขต๎ตๆ วต๎ถุ หิรญ๎ญๆ สุวณ๎ณๆ คามนิคมราชธานิโย รฏ๎ฐญ๎จ ชนปโท จ โกโส จ โกฏ๎ฐาคารญ๎จ, เกวลม๎ปิ มหาปฐวึ ตณ๎หาวเสน มมายติ, ยาวตา อฏ๎ฐสตตณ๎หาวิปรีตๆ[๓] อย๎ ตณ๎หากป๎โป.

---

[๑] ฉ.,เท. ตาที
[๒] ฉ.,เท. ปริยน๎ตกตๆ
[๓] ฉ.,เท.,อิ. วิจริตๆ

กตโม ทิฏฺฐิคโป. วีสติวตฺถุกา สกฺกายทิฏฺฐิ, ทสวตฺถุกา มิจฺฉาทิฏฺฐิ, ทสวตฺถุกา อนฺตคฺคาหิกา ทิฏฺฐิ. ยา เอวรูปา ทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตํ ทิฏฺฐิคหนํ ทิฏฺฐิกนฺตาโร[๑] ทิฏฺฐิวิสูกายิกํ ทิฏฺฐิวิปฺผนฺทิตํ ทิฏฺฐิสญฺโญชนํ คาโห ปฏิคฺคาโห อภินิเวโส ปรามาโส กุมฺมคฺโค มิจฺฉาปโถ มิจฺฉตฺตํ ติตฺถายตนํ วิปริเยสคฺคาโห[๒] วิปรีตคฺคาโห วิปลฺลาสคฺคาโห มิจฺฉาคาโห, อยาถาวกสฺมึ “ยาถาวกนฺติ คาโห, ยาวตา ทฺวาสฏฺฐี ทิฏฺฐิคตานิ, อยํ ทิฏฺฐิกปฺโป.

เตสํ ตณฺหากปฺโป ปหีโน, ทิฏฺฐิกปฺโป ปฏินิสฺสฏฺโฐ. ตณฺหากปฺปสฺส ปหีนตฺตา ทิฏฺฐิกปฺปสฺส ปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา ตณฺหากปฺปึ วา ทิฏฺฐิกปฺปึ วา น กปฺเปนฺติ น ชเนนฺติ น สญฺชเนนฺติ น นิพฺพตฺเตนฺติ นาภินิพฺพตฺเตนฺตีติ น กปฺปยนฺติ.

น ปุเรกฺขโรนฺตีติ ปุเรกฺขาราติ เทฺว ปุเรกฺขารา ตณฺหาปุเรกฺขาโร จ ทิฏฺฐิปุเรกฺขาโร จ ฯเปฯ อยํ ตณฺหาปุเรกฺขาโร ฯเปฯ อยํ ทิฏฺฐิปุเรกฺขาโร. เตสํ ตณฺหาปุเรกฺขาโร ปหีโน, ทิฏฺฐิปุเรกฺขาโร ปฏินิสฺสฏฺโฐ. ตณฺหาปุเรกฺขารสฺส ปหีนตฺตา ทิฏฺฐิปุเรกฺขารสฺส ปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา น ตณฺหึ วา น ทิฏฺฐึ วา ปุรโต กตฺวา จรนฺติ น ตณฺหาธชา น ตณฺหาเกตู น ตณฺหาธิปเตยฺยา น ทิฏฺฐิทฺธชา น ทิฏฺฐิเกตู น ทิฏฺฐาธิปเตยฺยา น ตณฺหาย วา น ทิฏฺฐิยา วา ปริวาริตา[๓] จรนฺตีติ น กปฺปยนฺติ น ปุเรกฺขโรนฺติ.

ธมฺมาปิ เตสํ น ปฏิจฺฉิตาเสติ ธมฺมา วุจฺจนฺติ ทฺวาสฏฺฐี ทิฏฺฐิคตานิ. **เตสนฺติ** เตสํ อรหนฺตานํ ขีณาสวานํ. **ปฏิจฺฉิตาเสติ**[๔]

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. ทิฏฺฐิกนฺตารํ
[๒] ฉ.,เท. วิปริยาสคฺคาโห
[๓] ฉ.,เท.,อิ. ปริวาเรตฺวา
[๔] ฉ.,เท. น ปฏิจฺฉิตาเสติ

"สสฺสโต โลโก, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺติ น ปฏิจฺฉิตาเส. "อสสฺสโต โลโก ฯเปฯ เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺติ น ปฏิจฺฉิตาเสติ ธมฺมาปิ เตสํ น ปฏิจฺฉิตาเส.

น พฺราหฺมโณ สีลวเตน เนยฺโยติ นาติ ปฏิกฺเขโป. **พฺราหฺมโณติ** สตฺตนฺนํ ธมฺมานํ พาหิตตฺตา พฺราหฺมโณ ฯเปฯ อนิสฺสิโต ตาทิ ปวุจฺจเต ส พฺรหฺมา. น พฺราหฺมโณ สีลวเตน เนยฺโยติ: พฺราหฺมโณ สีเลน วา วเตน วา สีลพฺพเตน วา น ยายติ น นิยฺยายติ[๑] น วุยฺหติ น สํหริยตีติ[๒] น พฺราหฺมโณ สีลวเตน เนยฺโย.

ปารงฺคโต น ปจฺเจติ ตาทีติ ปารํ วุจฺจติ อมตํ นิพฺพานํ. โย โส สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํ. โย ปารคโต ปารปฺปตฺโต อนฺตคโต อนฺตปฺปตฺโต โกฏิคโต โกฏิปฺปตฺโต [๓] ฯเปฯ นตฺถิ ตสฺส ปุนพฺภโวติ ปารงฺคโต. **น ปจฺเจตีติ** โสตาปตฺติมคฺเคน เย กิเลสา ปหีนา, เต กิเลเส น ปุเนติ น ปจฺเจติ น ปจฺจาคจฺฉติ. สกทาคามิมคฺเคน เย กิเลสา ปหีนา, เต กิเลเส น ปุเนติ น ปจฺเจติ น ปจฺจาคจฺฉติ. อนาคามิมคฺเคน เย กิเลสา ปหีนา, เต กิเลเส น ปุเนติ น ปจฺเจติ น ปจฺจาคจฺฉติ. อรหตฺตมคฺเคน เย กิเลสา ปหีนา, เต กิเลเส น ปุเนติ น ปจฺเจติ น ปจฺจาคจฺฉตีติ ปารงฺคโต น ปจฺเจติ. **ตาทีติ** อรหา ปญฺจหากาเรหิ ตาทิ: อิฏฺฐานิฏฺเฐ ตาทิ: จตฺตาวีติ ตาทิ, ติณฺณาวีติ ตาทิ, มุตฺตาวีติ ตาทิ, ตํนิทฺเทสา ตาทิ.

---

[๑] ฉ.,เท. นิยฺยติ [๒] ฉ.,เท. สํหรียตีติ
[๓] ฉ.,เท. วิตฺถาโร ชาติมรณสุตฺตนิทฺเทสาโร

กถํ อรหา อิฏฺฐานิฏฺเฐ ตาทิ.[๑] อรหา ลาเภปิ ตาทิ, อลาเภปิ ตาทิ, ยเสปิ ตาทิ, อยเสปิ ตาทิ, ปสํสายปิ ตาทิ, นินฺทายปิ ตาทิ, สุเขปิ ตาทิ, ทุกฺเขปิ ตาทิ. เอกญฺเจ พาหํ[๒] คนฺเธน ลิมฺเปยฺยุ, เอกญฺเจ พาหํ วาสิยา ตจฺเฉยฺยุ, อมุสฺมึ นตฺถิ ราโค, อมุสฺมึ นตฺถิ ปฏิฆํ, อนุนยปฏิฆวิปฺปหีโน อุคฺฆาตินิคฺฆาตีวีติวตฺโต อนุโรธวิโรธสมติกฺกนฺโต. เอวํ อรหา อิฏฺฐานิฏฺเฐ ตาทิ.

กถํ อรหา จตฺตาวีติ ตาทิ. อรหโต ราโค จตฺโต วนฺโต มุตฺโต ปหีโน ปฏินิสฺสฏฺโฐ. โทโส ฯเปฯ โมโห ฯเปฯ โกโธ ฯเปฯ อุปนาโห ฯเปฯ มกฺโข ฯเปฯ ปฬาโส ฯเปฯ อิสฺสา ฯปฯ มจฺฉริยํ ฯเปฯ มายา ฯเปฯ สาเฐยฺยํ ฯเปฯ ถมฺโภ ฯเปฯ สารมฺโภ ฯเปฯ มาโน ฯเปฯ อติมาโน ฯเปฯ มโท ฯเปฯ ปมาโท ฯเปฯ สพฺเพ กิเลสา ฯเปฯ สพฺเพ ทุจฺจริตา ฯเปฯ สพฺเพ ทรถา ฯเปฯ สพฺเพ ปริฬาหา ฯเปฯ สพฺเพ สนฺตาปา ฯเปฯ สพฺพากุสลาภิสงฺขารา จตฺตา วนฺตา มุตฺตา ปหีนา ปฏินิสฺสฏฺฐา. เอวํ อรหา จตฺตาวีติ ตาทิ.

กถํ อรหา ติณฺณาวีติ ตาทิ. อรหา กาโมฆํ ติณฺโณ ภโวฆํ ติณฺโณ ทิฏฺโฐฆํ ติณฺโณ อวิชฺโชฆํ ติณฺโณ สพฺพสํสารปถํ[๓] ติณฺโณ อุตฺติณฺโณ นิตฺติณฺโณ อติกฺกนฺโต สมติกฺกนฺโต วีติวตฺโต. โส วุฏฺฐวาโส จิณฺณจรโณ ชาติมรณสํสาโร, นตฺถิ ตสฺส ปุนพฺภโวติ เอวํ อรหา ติณฺณาวีติ ตาทิ.

กถํ อรหา มุตฺตาวีติ ตาทิ. อรหโต ราคา จิตฺตํ มุตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตํ, โทสา จิตฺตํ มุตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตํ,

---

[๑] ฉ.,เท. ตาที, เอวมุปริปิ. [๒] สี. อคฺคึ เอวมุปริปิ.
[๓] อิ. สพฺพสงฺขารปฏิปถํ

โมหา จิตฺตํ มุตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตํ, โกธา ฯเปฯ อุปนาหา ฯเปฯ มกฺขา ฯเปฯ ปฬาสา ฯเปฯ อิสฺสาย ฯเปฯ มจฺฉริยา ฯเปฯ มายาย ฯเปฯ สาเฐยฺยา ฯเปฯ ถมฺภา ฯเปฯ สารมฺภา ฯเปฯ มานา ฯเปฯ อติมานา ฯเปฯ มทา ฯเปฯ ปมาทา ฯเปฯ สพฺพกิเลเสหิ ฯเปฯ สพฺพทุจฺจริเตหิ ฯเปฯ สพฺพทรเถหิ ฯเปฯ สพฺพปริฬาเหหิ ฯเปฯ สพฺพสนฺตาเปหิ ฯเปฯ สพฺพากุสลาภิสงฺขาเรหิ จิตฺตํ มุตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตนฺ. เอวํ อรหา มุตฺตาวีติ ตาทิ.

กถํ อรหา ตาทิ. อรหา 'สีเล สติ สีลวาติ ตาทิ. อรหา 'สทฺธาย สติ สทฺโธติ ตาทิ. อรหา 'วีริเย สติ วีริยวาติ ตาทิ. อรหา 'สติยา สติ สติมาติ ตาทิ. อรหา 'สมาธิสฺมึ สติ สมาหิโตติ ตาทิ. อรหา 'ปญฺญาย สติ ปญฺญวาติ ตาทิ. อรหา 'วิชฺชาย สติ เตวิชฺโชติ ตาทิ. อรหา อภิญฺญาย สติ ฉพฺภิญฺโญติ ตาทิ อรหา เอวํ อรหา ตาทีติ ปารงฺคโต น ปจฺเจติ ตาทิ. เตนาห ภควา

"น กปฺปยนฺติ น ปุเรกฺขโรนฺติ
ธมฺมาปิ เตสํ น ปฏิจฺฉิตาเส,
น พฺราหฺมโณ สีลวเตน เนยฺโย
ปารงฺคโต น ปจฺเจติ ตาทีติ.

ปญฺจโม ปรมฏฺฐกสุตฺตนิทฺเทโส.

๖. ชราสุตฺตนิทฺเทโส

[๑]

[๓๙] **อปฺปํ วต ชีวิตํ อิทํ**
โอรํ วสฺสสตาปิ มิยฺยติ.[๒]
โย เจปิ อติจฺจ ชีวติ
อถ โข โส ชรสาปิ มิยฺยติ.

อปฺปํ วต ชีวิตํ อิทนฺติ ชีวิตนฺติ อายุ จิติ ยปนา ยาปนา อิริยนา วตฺตนา ปาลนา ชีวิตํ ชีวิตินฺทฺริยํ. อปิจ ทฺวีหิ การเณหิ อปฺปกํ ชีวิตํ โถกํ ชีวิตํ: จิติปริตฺตตาย วา อปฺปกํ ชีวิตํ, สรสปริตฺตตาย วา อปฺปกํ ชีวิตํ.

กถํ จิติปริตฺตตาย อปฺปกํ ชีวิตํ. อตีเต จิตฺตกฺขเณ ชีวิตฺถ น ชีวติ น ชีวิสฺสติ. อนาคเต จิตฺตกฺขเณ ชีวิสฺสติ น ชีวติ น ชีวิตฺถ. ปจฺจุปฺปนฺเน จิตฺตกฺขเณ ชีวติ น ชีวิตฺถ น ชีวิสฺสติ.

"ชีวิตํ อตฺตภาโว จ สุขทุกฺขา จ เกวลา,
เอกจิตฺตสมายุตฺตา ลหุโส วตฺตติกฺขโณ.[๓]
จูฬาสีติสหสฺสานิ[๔] กปฺปา ติฏฺฐนฺติ เย มรู,
น เตฺวว เตปิ ชีวนฺติ ทฺวีหิ จิตฺเตหิ สมาหิตา.[๕]
เย นิรุทฺธา มรนฺตสฺส ติฏฺฐมานสฺส วา อิธ,
สพฺเพว[๖] สทิสา ขนฺธา คตา อปฺปฏิสนฺธิกา.

---

[๑] ฉ.,เท. อถ ชราสุตฺตนิทฺเทสํ วกฺขติ.
[๒] สี. มียติ เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท. วตฺตเต
[๔] ฉ.,เท. จุลฺลาสีติสหสฺสานิ
[๕] ฉ.,เท. สํยุตา
[๖] ฉ.,เท. สพฺเพปิ

อนนฺตรา จ เย ภงฺคา[๑] เย จ ภงฺคา อนาคตา,
ตทนฺตเร นิรุทฺธานํ เวสมฺมํ[๒] นตฺถิ ลกฺขเณ.
อนิพฺพตฺเตน น ชาโต ปจฺจุปฺปนฺเนน ชีวติ,
จิตฺตภงฺคมโต[๓] โลโก ปญฺญตฺติ ปรมตฺถิยา.
ยถา นินฺนา ปวตฺตนฺติ ฉนฺเทน ปริณามิตา,
อจฺฉินฺนวารา[๔] วตฺตนฺติ สพฺพายตนปจฺจยา.
อนิธานคตา ภงฺคา ปุญฺโช นตฺถิ อนาคเต,
นิพฺพตฺตาเยว ติฏฺฐนฺติ อารคฺเค สาสปูปมา.
นิพฺพตฺตานญฺจ ธมฺมานํ ภงฺโค เนสํ ปุเรกฺขโต,
ปโลกธมฺมา ติฏฺฐนฺติ โปราเณหิ อมิสฺสิตา.
อทสฺสนโต อายนฺติ ภงฺคา คจฺฉนฺติ ทสฺสนํ,
วิชฺชุปฺปาโทว อากาเส อุปฺปชฺชนฺติ วยนฺติ จาติ.

เอวํ จิตฺติปริตฺตตาย อปฺปกํ ชีวิตํ.

กถํ สรสปริตฺตตาย อปฺปกํ ชีวิตํ. อสฺสาสูปนิพทฺธํ ชีวิตํ, ปสฺสาสูปนิพทฺธํ ชีวิตํ, อสฺสาสปฺปสฺสาสูปนิพทฺธํ ชีวิตํ, มหาภูตูปนิพทฺธํ ชีวิตํ, อุสฺมูปนิพทฺธํ ชีวิตํ, กวฬีงฺการาหารูปนิพทฺธํ ชีวิตํ, วิญฺญาณูปนิพทฺธํ ชีวิตํ. มูลมฺปิ อิเมสํ ทุพฺพลํ, ปุพฺพเหตูปิ อิเมสํ ทุพฺพลา, เยปิ[๕] ปจฺจยา, เตปิ ทุพฺพลา; เยปิ ปภาวิกา,[๖] เตปิ ทุพฺพลา; สหภูปิ อิเมสํ ทุพฺพลา, สมฺปโยคาปิ อิเมสํ ทุพฺพลา; สหชาปิ อิเมสํ ทุพฺพลา. ยาปิ ปโยชิกา, สาปิ ทุพฺพลา, อญฺญมญฺญํ นิจฺจทุพฺพลา อิเม, อญฺญมญฺญํ อนวตฺถิตา

---

[๑] ฉ.,เท. ภคฺคา เอวมุปริปิ.
[๒] ฉ.,เท. เวสมํ
[๓] ฉ.,เท. จิตฺตภคฺคา มโต
[๔] ฉ.,เท. อจฺฉินฺนธารา
[๕] ฉ.,เท. ปิสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๖] ฉ.,เท. ปภาวิกา

อิเม, อญฺญมญฺญํ ปริปาตยนฺติ อิเม, อญฺญมญฺญสฺส หิ นตฺถิ ตายิตา, น จาปิ จเปนฺติ อญฺญมญฺญิเม,[๑] โยปิ นิพฺพตฺตโก, โส น วิชฺชติ.

น จ เกนจิ โกจิ หายติ.
ภงฺคพฺยา[๒] จ อิเม หิ สพฺพโส
ปุริเมหิ ปภาวิตา[๓] อิเม
เยปิ ปภาวิตา,[๓] เต ปุเร มตา
ปุริมาปิจ ปจฺฉิมาปิจ
อญฺญมญฺญํ น กทาจิ อทฺทสํสูติ.[๔]

เอวํ สรสปริตฺตตาย อปฺปกํ ชีวิตํ.

อปิจ จาตุมฺมหาราชิกานํ เทวานํ ชีวิตํ อุปาทาย มนุสฺสานํ อปฺปกํ ชีวิตํ ปริตฺตกํ ชีวิตํ โถกํ ชีวิตํ ขณิกํ ชีวิตํ ลหุกํ ชีวิตํ อิตฺตรํ ชีวิตํ อนทฺธนียํ ชีวิตํ น จิรฏฺฐิติกํ ชีวิตํ ตาวตึสานํ เทวานํ ฯเปฯ ยามานํ เทวานํ ฯเปฯ ตุสิตานํ เทวานํ ฯเปฯ นิมฺมานรตีนํ เทวานํ ฯเปฯ ปรนิมฺมิตวสวตฺตีนํ เทวานํ ฯเปฯ พฺรหฺมกายิกานํ เทวานํ ชีวิตํ อุปาทาย มนุสฺสานํ อปฺปกํ ชีวิตํ ปริตฺตกํ ชีวิตํ โถกํ ชีวิตํ ขณิกํ ชีวิตํ ลหุกํ ชีวิตํ อิตฺตรํ ชีวิตํ อนทฺธนียํ ชีวิตํ น จิรฏฺฐิติกํ ชีวิตํ. วุตฺตํ เหตํ ภควตา “อปฺปมิทํ ภิกฺขเว มนุสฺสานํ อายุ, คมนีโย สมฺปราโย, มนฺตาย โพฏฺฐพฺพํ, กตฺตพฺพํ กุสลํ, จริตพฺพํ พฺรหฺมจริยํ, นตฺถิ ชาตสฺส อมรณํ. โย ภิกฺขเว จิรํ ชีวติ, โส วสฺสสตํ อปฺปํ วา ภิยฺโย.

---

[๑] ฉ.,เท. อญฺญมญฺญํ อิเม
[๒] ฉ.,เท. คนฺธพฺพา
[๓] ฉ.,เท. ปภาวิกา
[๔] ฉ.,เท. มทฺทสํสูติ.

อปฺปมายุ มนุสฺสานํ หิเพยฺย นํ สุโปริโส,
จเรยฺยาทิตฺตสีโสว นตฺถิ มจฺจุสฺส นาคโม.
อจฺจยนฺติ อโหรตฺตา ชีวิตํ อุปรุชฺฌติ,
อายุ ขียติ [๑] มจฺจานํ กุนฺนทีนํว อูทกนฺติ.

อปฺปํ วต ชีวิตํ อิทํ.

โอรํ วสฺสสตาปิ มิยฺยตีติ กลลกาเลปิ จวติ มรติ อนฺตรธายติ วิปฺปลุชฺชติ, อมฺพุทกาเลปิ[๒] จวติ มรติ อนฺตรธายติ วิปฺปลุชฺชติ, เปสิกาเลปิ จวติ มรติ อนฺตรธายติ วิปฺปลุชฺชติ, ฆนกาเลปิ จวติ มรติ อนฺตรธายติ วิปฺปลุชฺชติ, ปญฺจสาขกาเลปิ[๓] จวติ มรติ อนฺตรธายติ วิปฺปลุชฺชติ, ชาติมตฺโตปิ จวติ มรติ อนฺตรธายติ วิปฺปลุชฺชติ, ปสูติฆเรปิ[๔] จวติ มรติ อนฺตรธายติ วิปฺปลุชฺชติ, อฑฺฒมาสิโกปิ จวติ มรติ อนฺตรธายติ วิปฺปลุชฺชติ, มาสิโกปิ จวติ มรติ อนฺตรธายติ วิปฺปลุชฺชติ, ทฺวิมาสิโกปิ ฯเปฯ ติมาสิโกปิ ฯเปฯ จตุมาสิโกปิ ฯเปฯ ปญฺจมาสิโกปิ จวติ มรติ อนฺตรธายติ วิปฺปลุชฺชติ, ฉมาสิโกปิ ฯเปฯ สตฺตมาสิโกปิ ฯเปฯ อฏฺฐมาสิโกปิ ฯเปฯ นวมาสิโกปิ ฯเปฯ ทสมาสิโกปิ ฯเปฯ สංวจฺฉริโกปิ จวติ มรติ อนฺตรธายติ วิปฺปลุชฺชติ, ทฺวิวสฺสิโกปิ ฯเปฯ ติวสฺสิโกปิ ฯเปฯ จตุวสฺสิโกปิ ฯเปฯ ปญฺจวสฺสิโกปิ ฯเปฯ ฉวสฺสิโกปิ ฯเปฯ สตฺตวสฺสิโกปิ ฯเปฯ อฏฺฐวสฺสิโกปิ ฯเปฯ นววสฺสิโกปิ ฯเปฯ ทสวสฺสิโกปิ ฯเปฯ วีสติวสฺสิโกปิ ฯเปฯ ตึสวสฺสิโกปิ ฯเปฯ จตฺตาฬีสวสฺสิโกปิ ฯเปฯ ปญฺญาสวสฺสิโกปิ ฯเปฯ สฏฺฐิวสฺสิโกปิ ฯเปฯ สตฺตติวสฺสิโกปิ ฯเปฯ อสีติวสฺสิโกปิ

---

[๑] ฉ.,เท. ขิยฺยติ
[๒] ฉ.,เท.,อิ. อพฺพุทกาเลปิ
[๓] ฉ.,เท.,อิ. ปสาขกาเลปิ
[๔] ฉ.,เท. สูติฆเรปิ.

ฯเปฯ นวุติวสฺสิโกปิ จวติ มรติ อนฺตรธายติ วิปฺปลุชฺชตีติ โอรํ วสฺสสตาปิ มิยฺยติ.

โย เจปิ อติจฺจ ชีวตีติ โย วสฺสสตํ อติกฺกมิตฺวา ชีวติ, โส เอกํ วา วสฺสํ ชีวติ, เทฺว วา วสฺสานิ ชีวติ, ตีณิ วา วสฺสานิ ชีวติ, จตฺตาริ วา วสฺสานิ ชีวติ, ปญฺจ วา วสฺสานิ ชีวติ, ฯเปฯ ทส วา วสฺสานิ ชีวติ, วีสติ วา วสฺสานิ ชีวติ, ตึสํ วา วสฺสานิ ชีวติ, จตฺตาฬีสํ วา วสฺสานิ ชีวตีติ โย[๑] เจปิ อติจฺจ ชีวติ.

อถ โข โส ชรสาปิ มิยฺยตีติ ยทา ชิณฺโณ โหติ วุฑฺโฒ มหลฺลโก อทฺธคโต วโยอนุปฺปตฺโต ขณฺฑทนฺโต ปลิตเกโส วิลูนํ ขลิตสิโร วลินํ ติลกาหตคตฺโต วงฺโก ภคฺโค[๒] ทณฺฑปรายโน, โส ชรายปิ จวติ มรติ อนฺตรธายติ วิปฺปลุชฺชติ,

นตฺถิ มรณมฺหา โมกฺโข.

"ผลานมิว ปกฺกานํ ปาโต ปตนโต[๓] ภยํ,
เอวํ ชาตาน มจฺจานํ นิจฺจํ มรณโต ภยํ.
ยถาปิ กุมฺภการสฺส กตา มตฺติกภาชนา,[๔]
สพฺเพ เภทปริยนฺตา[๕] เอวํ มจฺจาน ชีวิตํ.
ทหรา จ มหนฺตา จ เย พาลา เย จ ปณฺฑิตา,
สพฺเพ มจฺจุวสํ ยนฺติ สพฺเพ มจฺจุปรายนา.
เตสํ มจฺจุปเรตานํ คจฺฉตํ ปรโลกโต,
น ปิตา ตายเต ปุตฺตํ ญาตี วา ปน ญาตเก.

---

[๑] ฉ. โส เจปิ
[๒] ฉ.,เท. โภคฺโค
[๓] สี. ปปตโต
[๔] สี. มตฺติกภาชนํ
[๕] ฉ.,เท. เภทนปริยนฺตา

เปกฺขตญฺเญว ญาตีนํ ปสฺส ลาลปฺปตํ ปุถู,[๑]
เอกเมโกว มจฺจานํ โควชฺโฌ วิย นิยฺยติ
เอวํ อพฺภาหโต โลโก มจฺจุนา จ ชราย จาติ.

อถ โข โส ชรสาปิ มิยฺยติ. เตนาห ภควา

"อปฺปํ วต ชีวิตํ อิทํ
โอรํ วสฺสสตาปิ มิยฺยติ,
โย เจปิ อติจฺจ ชีวติ
อถ โข โส ชรสาปิ มิยฺยตีติ.

[๔๐] **โสจนฺติ ชนา มมายิเต**
น หิ สนฺติ นิจฺจา ปริคฺคหา,
วินาภาวสนฺตเมวิทं[๒]
อิติ ทิสฺวา นาคารมาวเส.

โสจนฺติ ชนา มมายิเตติ ชนาติ ขตฺติยา จ พฺราหฺมณา จ เวสฺสา จ สุทฺทา จ คหฏฺฐา จ ปพฺพชิตา จ เทวา จ มนุสฺสา จ. **มมตฺตาติ** เทฺว มมตฺตา: ตณฺหามมตฺตญฺจ ทิฏฺฐิมมตฺตญฺจ ฯเปฯ อิทํ ตณฺหามมตฺตํ ฯเปฯ อิทํ ทิฏฺฐิมมตฺตํ. มมายิตวตฺถุอจฺเฉทสงฺกิโนปิ[๓] โสจนฺติ, อจฺฉิชฺชนฺเตปิ โสจนฺติ, อจฺฉินฺเนปิ โสจนฺติ, มมายิตวตฺถุวิปริณามสงฺกิโนปิ[๔] โสจนฺติ, วิปริณามนฺเตปิ โสจนฺติ, วิปริณเตปิ โสจนฺติ กิลมนฺติ ปริเทวนฺติ อุรตฺตาฬึ กนฺทนฺติ สมฺโมหํ อาปชฺชนฺตีติ โสจนฺติ ชนา มมายิเต.

---

[๑] ฉ.,เท. ปุถุ
[๒] ฉ.,เท. วินาภาวํ สนฺตเมวิทं
[๓] ฉ.,เท. มมายิตํ วตฺถุ
[๔] ฉ.,เท. มมายิตํ วตฺถุ

น หิ สนฺติ นิจฺจา ปริคฺคหาติ ปริคฺคหาติ[๑] เทฺว ปริคฺคหา: ตณฺหาปริคฺคโห จ ทิฏฺฐิปริคฺคโห จ ฯเปฯ อยํ ตณฺหาปริคฺคโห ฯเปฯ อยํ ทิฏฺฐิปริคฺคโห. ตณฺหาปริคฺคโห อนิจฺโจ สงฺขโต ปฏิจฺจสมุปฺปนฺโน ขยธมฺโม วยธมฺโม วิราคธมฺโม นิโรธธมฺโม วิปริณามธมฺโม. ทิฏฺฐิปริคฺคโห [๒] อนิจฺโจ สงฺขโต ปฏิจฺจสมุปฺปนฺโน ขยธมฺโม วยธมฺโม วิราคธมฺโม นิโรธธมฺโม วิปริณามธมฺโม. วุตฺตํ เหตํ ภควตา “ปสฺสถ โน ตุมฺเห ภิกฺขเว ตํ ปริคฺคหํ; ยฺวายํ ปริคฺคโห นิจฺโจ ธุโว สสฺสโต อวิปริณามธมฺโม สสฺสติสมํ ตเถว จสฺสตีติ. โน เหตํ ภนฺเต. “สาธุ ภิกฺขเว, อหมฺปิ โข เอตํ ภิกฺขเว ปริคฺคหํ น สมนุปสฺสามิ, ยฺวายํ ปริคฺคโห นิจฺโจ ธุโว สสฺสโต อวิปริณามธมฺโม สสฺสติสมํ ตเถว จสฺสตีติ. ปริคฺคหา นิจฺจา ธุวา สสฺสตา อวิปริณามธมฺมา นตฺถิ น สนฺติ น สංวิชฺชนฺติ นุปลพฺภนฺตีติ[๓] น หิ สนฺติ นิจฺจา ปริคฺคหา.

วินาภาวสนฺตเมวิทนฺติ นานาภาเว วินาภาเว อญฺญถาภาเว สนฺเต สංวิชฺชมาเน อุปลพฺภิยมาเน. วุตฺตํ เหตํ ภควตา “อลं อานนฺท มา โสจิ มา ปริเทวิ, นนุ เอตं อานนฺท มยา ปฏิกจฺเจว[๔] อกฺขาตं ‘สพฺเพหว ปิเยหิ มนาเปหิ นานาภาโว วินาภาโว อญฺญถาภาโว, ตं กุเตตฺถ อานนฺท ลพฺภา; ‘ยนฺตं ชาตं ภูตं สงฺขตं ปโลกธมฺมं, ตं วต มา ปลุชฺชีติ เนตं ฐานं วิชฺชตีติ, ปุริมานं ปุริมานं ขนฺธานं ธาตูนं อายตนานं วิปริณามญฺญถาภาวา ปจฺฉิมา ปจฺฉิมา ขนฺธา จ ธาตุโย จ อายตนานิ จ ปวตฺตนฺตีติ วินาภาวสนฺตเมวิทं.

---

[๑] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ. [๒] ฉ.,เท. ปิสทฺโท ทิสฺสติ.
[๓] ฉ.,เท. น ลพฺภนฺตีติ [๔] “ปฏิคจฺเจวาติปิ ปาโฐ.

อิติ ทิสฺวา นาคารมาวเสติ อิตีติ ปทสนฺธิ ปทสํสคฺโค ปทปาริปูริ อกฺขรสมวาโย พฺยญฺชนสิลิฏฺ‌ฐตา ปทานุปุพฺพตาเมตํ “อิตีติ. อิติ ทิสฺวา ปสฺสิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา มมตฺเตสูติ อิติ ทิสฺวา. **นาคารมาวเสติ** สพฺพํ ฆราวาสปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา ปุตฺตทารปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา ญาติปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา มิตฺตามจฺจปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา สนฺนิธิปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา เกสมสฺสุ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตฺวา อกิญฺจนภาวํ อุปคนฺตฺวา เอโก จเรยฺย วิหเรยฺย อิริเยยฺย วตฺเตยฺย ปาเลยฺย ยเปยฺย ยาเปยฺยาติ อิติ ทิสฺวา นาคารมาวเส. เตนาห ภควา

“โสจนฺติ ชนา มมายิเต
น หิ สนฺติ นิจฺจา ปริคฺคหา,
วินาภาวสนฺตเมวิทํ
อิติ ทิสฺวา นาคารมาวเสติ.

[๔๑] มรเณนปิ ตํ ปหียติ
ยํ ปุริโส มมยิทนฺติ[๑] มญฺญติ.
เอตมฺปิ วิทิตฺวา[๒] ปณฺฑิโต
น มมตฺตาย นเมถ มามโก.

มรเณนปิ ตํ ปหียตีติ มรณนฺติ ยา เตสํ เตสํ สตฺตานํ ตมฺหา ตมฺหา สตฺตนิกายา จุติ จวนตา เภโท อนฺตรธานํ มจฺจุ มรณํ กาลกิริยา ขนฺธานํ เภโท กเฬวรสฺส นิกฺเขโป ชีวิตินฺทฺริยสฺสุปจฺเฉโท. **ตนฺติ** รูปคตํ เวทนาคตํ สญฺญาคตํ สงฺขารคตํ วิญฺญาณคตํ. **ปหียตีติ** ปหียติ ชหียติ วิชหียติ อนฺตรธายติ วิปฺปลุชฺชติ. ภาสิตมฺปิ เหตํ

---

[๑] ฉ.,เท. มมิทนฺติ [๒] ฉ.,เท. วิทิตฺวาน

"ปุพฺเพว มจฺจุ วิชหนฺติ โภคา
มจฺโจว เน ปุพฺพตรํ ชหาติ,
อสสฺสตา โภคิโน กามกามี
ตสฺมา น โสจามหํ โสกกาเล.
อุเทติ อาปูรติ เวติ จนฺโท
อตฺถํ[๑] คเมตฺวาน ปเลติ สุริโย,
วิทิตา มยา สตฺตุก[๒] โลกธมฺมา
ตสฺมา น โสจามหํ โสกกาเลติ.

มรเณนปิ ตํ ปหียติ.

ยํ ปุริโส มมยิทนฺติ มญฺญตีติ ยนฺติ รูปคตํ เวทนาคตํ สญฺญาคตํ สงฺขารคตํ วิญฺญาณคตํ. **ปุริโสติ** สงฺขา สมญฺญา ปญฺญตฺติ โลกโวหาโร[๓] นามํ นามกมฺมํ นามเธยฺยํ นิรุตฺติ พฺยญฺชนํ อภิลาโป. **มมยิทนฺติ มญฺญตีติ** ตณฺหามญฺญนาย มญฺญติ, ทิฏฺฐิมญฺญนาย มญฺญติ, มานมญฺญนาย มญฺญติ, กิเลสมญฺญนาย มญฺญติ, ทุจฺจริตมญฺญนาย มญฺญติ, ปโยคมญฺญนาย มญฺญติ, วิปากมญฺญนาย มญฺญตีติ ยํ ปุริโส มมยิทนฺติ มญฺญติ.

เอตมฺปิ วิทิตฺวา ปณฺฑิโตติ เอตํ อาทีนวํ ญตฺวา ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา มมตฺเตสูติ เอตมฺปิ วิทิตฺวา. **ปณฺฑิโตติ** [๔] พุทฺธิมา ญาณี วิภาวี เมธาวีติ เอตมฺปิ วิทิตฺวา ปณฺฑิโต.

น มมตฺตาย นเมถ มามโกติ มมตฺตาติ เทฺว มมตฺตา: ตณฺหามมตฺตญฺจ ทิฏฺฐิมมตฺตญฺจ ฯเปฯ อิทํ ตณฺหามมตฺตํ ฯเปฯ

---

[๑] ฉ.,เท. อตฺถํ
[๒] อิ. สตฺตก
[๓] ฉ.,เท. โวหาโร เอวมุปริปิ.
[๔] ฉ.,เท. ปณฺฑิโต ธีโร ปณฺฑิโต ปญฺญวา

อิทำ ทิฏฺฐิมตฺตำ. **มามโกติ** พุทฺธมามโก ธมฺมมามโก สงฺฆมามโก. โส ภควนฺตำ มมายติ, ภควา ตำ ปุคฺคลำ ปริคฺคณฺหาติ. วุตฺตำ เหตำ ภควตา "เย เต ภิกฺขเว ภิกฺขู กุหา ถทฺธา ลปา สงฺคี[๑] อุนฺนฬา อสมาหิตา, น เม เต ภิกฺขเว ภิกฺขู มามกา; อปคตา จ เต [๒] ภิกฺขู อิมสฺมา ธมฺมวินยา, น จ เต อิมสฺมึ ธมฺมวินเย วุฑฺฒึ วิรูฬฺหึ เวปุลฺลำ อาปชฺชนฺติ, เย จ โข เต ภิกฺขเว ภิกฺขู นิกฺกุหา นิลฺลปา ธีรา อถทฺธา สุสมาหิตา, เต โข เม ภิกฺขเว ภิกฺขู มามกา; อนปคตา จ เต [๒] ภิกฺขู อิมสฺมา ธมฺมวินยา, เต จ อิมสฺมึ ธมฺมวินเย วุฑฺฒึ วิรูฬฺหึ เวปุลฺลำ อาปชฺชนฺตีติ.[๓]

กุหา ถทฺธา ลปา สงฺคี อุนฺนฬา อสมาหิตา
น เต ธมฺเม วิรูหนฺติ สมฺมาสมฺพุทฺธเทสิเต
นิกฺกุหา นิลฺลปา ธีรา อถทฺธา สุสมาหิตา,
เต เว ธมฺเม วิรูหนฺติ สมฺมาสมฺพุทฺธเทสิเต.

น มมตฺตาย นเมถ มามโกติ มามโก ตณฺหามมตฺตำ ปหาย ทิฏฺฐิมมตฺตำ ปฏินิสฺสชฺชิตฺวา มมตฺตาย น นเมยฺย น โอนเมยฺย, น ตนฺนินฺโน[๔] อสฺส น ตปฺโปโณ น ตปฺปพฺภาโร น ตทธิมุตฺโต น ตทาธิปเตยฺโยติ น มมตฺตาย นเมถ มามโก. เตนาห ภควา

"มรเณนปิ ตำ ปหียติ
ยำ ปุริโส มมยิทนฺติ มญฺญติ,
เอตมฺปิ วิทิตฺวา ปณฺฑิโต
น มมตฺตาย นเมถ มามโกติ.

---

[๑] ฉ.,เท. สิงฺคี [๒] ฉ.,เท. ภิกฺขเว
[๓] ฉ.,เท. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ. [๔] ฉ.,เท. ตำ นินฺโน

[๔๒] สุปีเนน ยถาปิ สงฺคตํ
ปฏิพุทฺโธ ปุริโส น ปสฺสติ.
เอวมฺปิ ปียายิตํ ชนํ
เปตํ กาลกตํ น ปสฺสติ.

สุปีเนน ยถาปิ สงฺคตนฺติ สงฺคตํ สมาคตํ สมาหิตํ สนฺนิปติตนฺติ สุปีเนน ยถาปิ สงฺคตํ.

ปฏิพุทฺโธ ปุริโส น ปสฺสตีติ ยถา ปุริโส สุปินคโต จนฺทํ ปสฺสติ, สุริยํ ปสฺสติ, มหาสมุทฺทํ ปสฺสติ, สิเนรุปพฺพตราชํ[๑] ปสฺสติ, หตฺถึ ปสฺสติ, อสฺสํ ปสฺสติ, รถํ ปสฺสติ, ปตฺตึ ปสฺสติ, เสนาพฺยูหํ ปสฺสติ, อารามรามเณยฺยกํ ปสฺสติ, วนรามเณยฺยกํ ปสฺสติ, ภูมิรามเณยฺยกํ ปสฺสติ, โปกฺขรณิรามเณยฺยกํ ปสฺสติ; ปฏิพุทฺโธ น กิญฺจิ ปสฺสตีติ ปฏิพุทฺโธ ปุริโส น ปสฺสติ.

เอวมฺปิ ปียายิตํ ชนนฺติ เอวนฺติ โอปมฺมสมฺปฏิปาทนา.[๒] **ปียายิตํ ชนนฺติ** ปียายิตํ[๓] มมายิตํ ชนํ มาตรํ วา ปิตรํ วา ภาตรํ วา ภคินึ วา ปุตฺตํ วา ธีตรํ วา มิตฺตํ วา อมจฺจํ วา ญาติสาโลหิตํ[๔] วาติ เอวมฺปิ ปียายิตํ ชนํ.

เปตํ กาลกตํ น ปสฺสตีติ เปตา วุจฺจนฺติ มตา[๕] กาลกตา.[๖] น ปสฺสติ น ทกฺขติ นาธิคจฺฉติ น วินฺทติ น ปฏิลภตีติ เปตํ กาลกตํ น ปสฺสติ. เตนาห ภควา

"สุปีเนน ยถาปิ สงฺคตํ
ปฏิพุทฺโธ ปุริโส น ปสฺสติ,

---

[๑] ฉ.,เท. สิเนรุ์ ปพฺพตราชึ
[๒] ฉ.,เท. โอปมฺมสมฺปฏิปาทนํ
[๓] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๔] ฉ.,เท. ญาตึ วา สาโลหิตํ วา
[๕] ฉ.,เท. เปโต วุจฺจติ มโต
[๖] ฉ.,เท. กาลงฺกตํ

เอวมฺปิ ปิยายิตํ ชนํ
เปตํ กาลกตํ น ปสฺสตีติ.

[๔๓] ทิฏฺฐาปิ สุตาปิ เต ชนา
เยสํ นามมิทํ ปวุจฺจติ.
นามเมวาวสิสฺสติ
อกฺเขยฺยํ เปตสฺส ชนฺตุโน.

ทิฏฺฐาปิ สุตาปิ เต ชนาติ ทิฏฺฐาติ เย จกฺขุวิญฺญาณาภิสมฺภูตา. **สุตาติ** เย โสตวิญฺญาณาภิสมฺภูตา. **เต ชนาติ** ขตฺติยา จ พฺราหฺมณา จ เวสฺสา จ สุทฺทา จ คหฏฺฐา จ ปพฺพชิตา จ เทวา จ มนุสฺสา จาติ ทิฏฺฐาปิ สุตาปิ เต ชนา.

เยสํ นามมิทํ ปวุจฺจตีติ เยสนฺติ เยสํ ขตฺติยานํ พฺราหฺมณานํ เวสฺสานํ สุทฺทานํ คหฏฺฐานํ ปพฺพชิตานํ เทวานํ มนุสฺสานํ. **นามนฺติ** สงฺขา สมญฺญา ปญฺญตฺติ โลกโวหาโร นามํ นามกมฺมํ นามเธยฺยํ นิรุตฺติ พฺยญฺชนํ อภิลาโป. **ปวุจฺจตีติ** กถียติ ภณียติ ทีปียติ โวหริยตีติ เยสํ นามมิทํ ปวุจฺจติ.

นามเมวาวสิสฺสติ อกฺเขยฺยนฺติ รูปคตํ เวทนาคตํ สญฺญาคตํ สงฺขารคตํ วิญฺญาณคตํ ปหียติ ชหียติ วิชหียติ อนฺตรธายติ วิปฺปลุชฺชติ นามเมวาวสิสฺสติ. **อกฺเขยฺยนฺติ** อกฺขาตุํ กเถตุํ ภณิตุํ ทีปยิตุํ โวหริตุนฺติ นามเมวาวสิสฺสติ อกฺเขยฺยํ. **เปตสฺส ชนฺตุโนติ เปตสฺสาติ** มตสฺส กาลกตสฺส. **ชนฺตุโนติ** สตฺตสฺส นรสฺส มานวสฺส โปสสฺส ปุคฺคลสฺส ชีวสฺส ชาตุสฺส[๑] ชนฺตุสฺส อินฺทคุสฺส มนุชสฺสาติ อกฺเขยฺยํ เปตสฺส ชนฺตุโน. เตนาห ภควา

---

[๑] ฉ.,เท. ชาคุสฺส อิ. ชคุสฺส

ทิฏฺฐาปิ สุตาปิ เต ชนา
เยสํ นามมิทํ ปวุจฺจติ,
นามเมวาวสิสฺสติ
อกฺเขยฺยํ เปตสฺส ชนฺตุโนติ.

[๔๔] โสกปริเทวมจฺฉรํ
น ชหนฺติ[๑] คิทฺธา มมายิเต,
ตสฺมา มุนโย ปริคฺคหํ
หิตฺวา อจรึสุ เขมทสฺสิโน.

โสกปริเทวมจฺฉรํ น ชหนฺติ คิทฺธา มมายิเตติ โสโกติ ญาติพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส โภคพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส โรคพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส สีลพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส ทิฏฺฐิพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส อญฺญตรญฺญตเรน วา[๒] พฺยสเนน สมนฺนาคตสฺส อญฺญตรญฺญตเรน วา[๒] ทุกฺขธมฺเมน ผุฏฺฐสฺส โสโก โสจนา โสจิตตฺตํ อนฺโตโสโก อนฺโตปริโสโก อนฺโตฑาโห อนฺโตปริฑาโห เจตโส ปริชฺฌายนา โทมนสฺสํ โสกสลฺลํ. **ปริเทโวติ** ญาติพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส ฯเปฯ ทิฏฺฐิพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส อญฺญตรญฺญตเรน วา พฺยสเนน สมนฺนาคตสฺส อญฺญตรญฺญตเรน วา ทุกฺขธมฺเมน ผุฏฺฐสฺส อาเทโว ปริเทโว อาเทวนา ปริเทวนา อาเทวิตตฺตํ ปริเทวิตตฺตํ วาจา ปลาโป วิปฺปลาโป ลาลปฺโป ลาลปฺปายนา ลาลปฺปายิตตฺตํ. **มจฺฉริยนฺติ** ปญฺจ มจฺฉริยานิ: อาวาสมจฺฉริยํ, กุลมจฺฉริยํ, ลาภมจฺฉริยํ, วณฺณมจฺฉริยํ, ธมฺมมจฺฉริยํ, ยํ เอวรูปึ มจฺฉริยึ มจฺฉรายนา มจฺฉรายิตตฺตํ เววิจฺฉํ กทริยํ กฏฺฐกญฺจกตา[๓]

---

[๑] ฉ.,เท. น ปชหนฺติ
[๒] ฉ.,เท. วาสทฺโท น ทิสฺสติ, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท. กฏฺฐกญฺจุกตา

อคฺคหิตตฺตํ จิตฺตสฺส, อิทํ วุจฺจติ มจฺฉริยํ. อปิจ ขนฺธมจฺฉริยํปิ มจฺฉริยํ, ธาตุมจฺฉริยํปิ มจฺฉริยํ, อายตนมจฺฉริยํปิ มจฺฉริยํ คาโห, อิทํ วุจฺจติ มจฺฉริยํ. เคโธ วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค ฯเปฯ อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. **มมตฺตาติ** เทฺว มมตฺตา: ตณฺหามมตฺตญฺจ ทิฏฺฐิมมตฺตญฺจ ฯเปฯ อิทํ ตณฺหามมตฺตํ ฯเปฯ อิทํ ทิฏฺฐิมมตฺตํ. มมายิตวตฺถุอจฺเฉทสงฺกิโนปิ โสจนฺติ, อิจฺฉิชฺชนฺเตปิ โสจนฺติ, อจฺฉินฺเนปิ โสจนฺติ, มมายิตวตฺถุวิปริณามสงฺกิโนปิ โสจนฺติ, วิปริณามนฺเตปิ โสจนฺติ, วิปริณเตปิ โสจนฺติ. มมายิตวตฺถุอจฺเฉทสงฺกิโนปิ ปริเทวนฺติ, อจฺฉิชฺชนฺเตปิ ปริเทวนฺติ, อจฺฉินฺเนปิ ปริเทวนฺติ. มมายิตวตฺถุวิปริณามสงฺกิโนปิ ปริเทวนฺติ, วิปริณามนฺเตปิ ปริเทวนฺติ, วิปริณเตปิ ปริเทวนฺติ. มมายิตวตฺถุ รกฺขนฺติ โคเปนฺติ ปริคฺคณฺหนฺติ มมายิตนฺติ[๑] มจฺฉรายนฺติ; มมายิตสฺมึ วตฺถุสฺมึ โสจนฺติ[๒] โสกํ น ชหนฺติ, ปริเทวํ น ชหนฺติ, มจฺฉริยํ น ชหนฺติ, เคธํ น ชหนฺติ นปฺปชหนฺติ น วิโนเทนฺติ น พฺยนฺตีกโรนฺติ น อนภาวงฺคเมนฺตีติ โสกปริเทวมจฺฉรํ น ชหนฺติ คิทฺธา มมายิเต.

ตสฺมา มุนโย ปริคฺคหํ หิตฺวา อจรึสุ เขมทสฺสิโนติ ตสฺมาติ ตสฺมา ตํการณา ตเหตุ ตปฺปจฺจยา ตนิทานา เอตํ อาทีนวํ สมฺปสฺสมาโน[๓] มมตฺเตสูติ ตสฺมา. **มุนโยติ** โมนํ วุจฺจติ ญาณํ. ยา ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ. เตน ญาเณน สมนฺนาคตา มุนโย โมนปฺปตฺตา. ตีณิ โมเนยฺยานิ: กายโมเนยฺยํ, วจีโมเนยฺยํ, มโนโมเนยฺยํ ฯเปฯ

---

[๑] ฉ.,เท. มมายนฺติ

[๒] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

[๓] ฉ.,เท. สมฺปสฺสมานา

สงฺคชาลมติจฺจ โส มุนิ. **ปริคฺคโหติ** เทฺว ปริคฺคหา: ตณฺหาปริคฺคโห จ ทิฏฺฐิปริคฺคโห จ ฯเปฯ อยํ ตณฺหาปริคฺคโห ฯเปฯ อยํ ทิฏฺฐิปริคฺคโห. มุนโย ตณฺหาปริคฺคหํ ปหาย[๑] ทิฏฺฐิปริคฺคหํ ปฏินิสฺสชฺชิตฺวา [๒] อจรึสุ[๓] วิจรึสุ อิริยึสุ วตฺตึสุ ปาลึสุ ยปึสุ ยาปึสุ. **เขมทสฺสิโนติ** เขมํ วุจฺจติ อมตํ นิพฺพานํ. โย โส สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํ. **เขมทสฺสิโนติ** เขมทสฺสิโน ตาณทสฺสิโน เลณทสฺสิโน สรณทสฺสิโน อภยทสฺสิโน อจฺจุตทสฺสิโน อมตทสฺสิโน นิพฺพานทสฺสิโนติ ตสฺมา มุนโย ปริคฺคหํ หิตฺวา อจรึสุ เขมทสฺสิโน. เตนาห ภควา

"โสกปริเทวมจฺฉรํ
น ชหนฺติ คิทฺธา มมายิเต,
ตสฺมา มุนโย ปริคฺคหํ
หิตฺวา อจรึสุ เขมทสฺสิโนติ.

[๔๕] ปฏิลีนจรสฺส ภิกฺขุโน
ภชมานสฺส วิวิตฺตมาสนํ,
สามคฺคิยมาหุ ตสฺส ตํ
โย อตฺตานํ ภวเน น ทสฺสเย.

ปฏิลีนจรสฺส ภิกฺขุโนติ ปฏิลีนจรา วุจฺจนฺติ สตฺต เสขา.[๔] อรหา ปฏิลีโน. กึการณา ปฏิลีนจรา กุจฺจนฺติ สตฺต เสขา. เต ตโต ตโต จิตฺตํ ปฏิลีเนนฺตา ปฏิกุชฺเชนฺตา[๕] ปฏิวฏฺเฏนฺตา

---

[๑] ฉ.,เท. ปริจฺจชิตฺวา
[๒] ฉ.,เท. จชิตฺวา ปชหิตฺวา วิโนเทตฺวา พฺยนฺตึ กริตฺวา อนภาวํ คเมตฺวา
[๓] สฺยา. วิจรึสุ. [๔] ฉ.,เท. เสกฺขา, เอวมุปริปิ.
[๕] ฉ.,เท. ปฏิกุฏฺเฐนฺตา, เอวมุปริปิ.

สนฺนิรุทฺธนฺตา สนฺนิคฺคณฺหนฺตา สนฺนิวาเรนฺตา รกฺขนฺตา โคเปนฺตา จรนฺติ วิจรนฺติ วิหรนฺติ อิริยนฺติ วตฺเตนฺติ ปาเลนฺติ ยเปนฺติ ยาเปนฺติ, จกฺขุทฺวาเร จิตฺตํ ปฏิลีเนนฺตา ปฏิกุชฺเชนฺตา ปฏิวฏฺเฏนฺตา สนฺนิรุทฺธนฺตา สนฺนิคฺคณฺหนฺตา สนฺนิวาเรนฺตา รกฺขนฺตา โคเปนฺตา จรนฺติ วิหรนฺติ อิริยนฺติ วตฺเตนฺติ ปาเลนฺติ ยเปนฺติ ยาเปนฺติ. โสตทฺวาเร จิตฺตํ ฯเปฯ ฆานทฺวาเร จิตฺตํ ฯเปฯ ชิวฺหาทฺวาเร จิตฺตํ ฯเปฯ กายทฺวาเร จิตฺตํ มโนทฺวาเร จิตฺตํ ปฏิลีเนนฺตา ปฏิกุชฺเชนฺตา ปฏิวฏฺเฏนฺตา สนฺนิรุทฺธนฺตา สนฺนิคฺคณฺหนฺตา สนฺนิวาเรนฺตา รกฺขนฺตา โคเปนฺตา จรนฺติ วิจรนฺติ วิหรนฺติ อิริยนฺติ วตฺเตนฺติ ปาเลนฺติ ยเปนฺติ ยาเปนฺติ. ยถา กุกฺกุฏปตฺตํ วา นหารุททฺทลํ[๑] วา อคฺคิมฺหิ ปกฺขิตฺตํ โหติ[๒] ปฏิลียติ ปฏิกุชฺชติ ปฏิวตฺตติ น สมฺปสาริยติ; เอวเมว เต ตโต ตโต จิตฺตํ ปฏิลีเนนฺตา ปฏิกุชฺเชนฺตา ปฏิวฏฺเฏนฺตา สนฺนิรุทฺธนฺตา สนฺนิคฺคณฺหนฺตา สนฺนิวาเรนฺตา รกฺขนฺตา โคเปนฺตา จรนฺติ วิจรนฺติ วิหรนฺติ อิริยนฺติ วตฺเตนฺติ ปาเลนฺติ ยเปนฺติ ยาเปนฺติ จกฺขุทฺวาเร จิตฺตํ ฯเปฯ โสตทฺวาเร จิตฺตํ ฯเปฯ ฆานทฺวาเร จิตฺตํ ฯเปฯ ชิวฺหาทฺวาเร จิตฺตํ ฯเปฯ กายทฺวาเร จิตฺตํ ฯเปฯ มโนทฺวาเร จิตฺตํ ปฏิลีเนนฺตา ปฏิกุชฺเชนฺตา ปฏิวฏฺเฏนฺตา สนฺนิรุทฺธนฺตา สนฺนิคฺคณฺหนฺตา สนฺนิวาเรนฺตา รกฺขนฺตา โคเปนฺตา จรนฺติ วิจรนฺติ วิหรนฺติ อิริยนฺติ วตฺเตนฺติ ปาเลนฺติ ยเปนฺติ ยาเปนฺติ. ตกฺการณา ปฏิลีนจรา วุจฺจนฺติ สตฺต เสขา. **ภิกฺขุโนติ** กลฺยาณปุถุชฺชนสฺส วา ภิกฺขุโน เสขสฺส วา **ภิกฺขุโนติ** ปฏิลีนจรสฺส ภิกฺขุโน.

---

[๑] ฉ.,เท. นหารุททฺทลํ อิ. นหารุคทฺทุลํ [๒] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

ภชมานสฺส วิวิตฺตมาสนนฺติ อาสนํ วุจฺจติ, ยตฺถ นิสีทติ.[๑] มญฺโจ, ปีฐํ, ภิสิ, ตฏฺฏิกา, จมฺมขณฺโฑ, ติณสนฺถาโร, ปณฺณสนฺถาโร, ปลาสสนฺถาโร.[๒] ตํ อาสนํ อสปฺปายรูปทสฺสเนน วิตฺตํ[๓] วิวิตฺตํ ปวิวิตฺตํ, อสปฺปายสทฺทสฺสวเนน วิตฺตํ วิวิตฺตํ ปวิวิตฺตํ, อสปฺปายคนฺธฆายเนน ฯเปฯ อสปฺปายรสสายเนน ฯเปฯ อสปฺปายโผฏฺฐพฺพผุสเนน ฯปฯ อสปฺปาเยหิ ปญฺจหิ กามคุเณหิ วิตฺตํ วิวิตฺตํ ปวิวิตฺตํ. ตํ [๔] อาสนํ ภชโต สมฺภชโต เสวโต นิเสวโต สํเสวโต ปฏิเสวโตติ ภชมานสฺส วิวิตฺตมาสนํ.

สามคฺคิยมาหุ ตสฺส ตํ โย อตฺตานํ ภวเน น ทสฺสเยติ สามคฺคิยาติ ติสฺโส สามคฺคิโย: คณสามคฺคี, ธมฺมสามคฺคี, อนภินิพฺพตฺติสามคฺคี.

กตมา คณสามคฺคี. พหู เจปิ ภิกฺขู สมคฺคา สมฺโมทมานา อวิวทมานา ขีโรทกีภูตา อญฺญมญฺญํ ปิยจกฺขูหิ สมฺปสฺสนฺตา วิหรนฺติ, อยํ คณสามคฺคี.

กตมา ธมฺมสามคฺคี. จตฺตาโร สติปฏฺฐานา, จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา, จตฺตาโร อิทฺธิปาทา, ปญฺจินฺทฺริยานิ, ปญฺจ พลานิ, สตฺต โพชฺฌงฺคา, อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค. เต เอกโต ปกฺขนฺทนฺติ ปสีทนฺติ สมฺปติฏฺฐนฺติ วิมุจฺจนฺติ; น เตสํ ธมฺมานํ วิวาโท วิปฺปวาโท[๕] อตฺถิ, อยํ ธมฺมสามคฺคี.

กตมา อนภินิพฺพตฺติสามคฺคี. พหู เจปิ ภิกฺขู อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพายนฺติ; น เตสํ นิพฺพานธาตุยา โอนตฺตํ วา ปุณฺณตฺตํ วา ปญฺญายติ, อยํ อนภินิพฺพตฺติสามคฺคี.

---

[๑] ฉ.,เท. นิสีทนฺติ.
[๒] ฉ.,เท.,อิ. ปลาลสนฺถาโร, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท. ริตฺตํ, เอวมุปริปิ.
[๔] ฉ.,เท. วิวิตฺตํ
[๕] ฉ.,เท. ปวิวาโท

ภวเนติ เนรยิกานํ นิรโย ภวนฺ, ติรจฺฉานโยนิกานํ ติรจฺฉานโยนิ ภวนฺ, ปิตฺติวิสยิกานํ ปิตฺติวิสโย ภวนฺ, มนุสฺสานํ มนุสฺสโลโก ภวนฺ, เทวานํ เทวโลโก ภวนฺ.[๑] **สามคฺคิยมาหุ ตสฺส ตํ โย อตฺตานํ ภวเน น ทสฺสเยติ** 'ตสฺเสสา สามคฺคี เอตํ ฉนฺนํ เอตํ ปฏิรูปฺ เอตํ อนุจฺฉวิกํ เอตํ อนุโลมนฺ, โย เอวํ ปฏิปนฺโน[๒] นิรเย อตฺตานํ น ทสฺเสยฺย, ติรจฺฉานโยนิยา อตฺตานํ น ทสฺเสยฺย, ปิตฺติวิสเย อตฺตานํ น ทสฺเสยฺย, มนุสฺสโลเก อตฺตานํ น ทสฺเสยฺย, เทวโลเก อตฺตานํ น ทสฺเสยฺยาติ เอวมาหุ[๓] เอวมาหํสุ เอวํ กเถนฺติ เอวํ ภณนฺติ เอวํ ทีปยนฺติ เอวํ โวหรนฺตีติ สามคฺคิยมาหุ ตสฺส ตํ โย อตฺตานํ ภวเน น ทสฺสเย. เตนาห ภควา

"ปฏิลีนจรสฺส ภิกฺขุโน
ภชมานสฺส วิวิตฺตมาสนนฺ,
สามคฺคิยมาหุ ตสฺส ตํ
โย อตฺตานํ ภวเน น ทสฺสเยติ.

[๔๖] สพฺพตฺถ มุนิ อนิสฺสิโต
น ปิยํ กุพฺพติ โนปิ อปฺปิยนฺ,
ตสฺมึ ปริเทวมจฺฉรํ
ปณฺเณ วาริ ยถา น ลิมฺปติ.

สพฺพตฺถ มุนิ อนิสฺสิโตติ สพฺพนฺ วุจฺจติ ทฺวาทสายตนานิ: จกฺขุ เจว รูปา จ, โสตญฺจ สทฺทา จ, ฆานญฺจ คนฺธา จ, ชิวฺหา จ รสา จ, กาโย จ โผฏฺฐพฺพา จ, มโน จ ธมฺมา จ.

---

[๑] ฉ.,เท. อิติสทฺโท ทิสฺสติ..
[๒] ฉ.,เท. ปฏิจฺฉนฺเน
[๓] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

มุนีติ โมนํ วุจฺจติ ญาณํ, ยา ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ สงฺคชาลมติจฺจ โส มุนิ. **อนิสฺสิโตติ** เทฺว นิสฺสยา: ตณฺหานิสฺสโย จ ทิฏฺฐินิสฺสโย จ ฯเปฯ อยํ ตณฺหานิสฺสโย ฯเปฯ อยํ ทิฏฺฐินิสฺสโย. มุนิ ตณฺหานิสฺสยํ ปหาย ทิฏฺฐินิสฺสยํ ปฏินิสฺสชฺชิตฺวา จกฺขุํ อนิสฺสิโต, โสตํ อนิสฺสิโต, ฆานํ อนิสฺสิโต, ชิวฺหํ อนิสฺสิโต, กายํ อนิสฺสิโต, มนํ อนิสฺสิโต, รูเป ฯเปฯ สทฺเท ฯเปฯ คนฺเธ ฯเปฯ รเส ฯเปฯ โผฏฺฐพฺเพ ฯเปฯ ธมฺเม ฯเปฯ กุลํ ฯเปฯ คณํ ฯเปฯ อาวาสํ ฯเปฯ ลาภํ ฯเปฯ ยสํ ฯเปฯ ปสํสํ ฯเปฯ สุขํ ฯเปฯ จีวรปิณฺฑปาต-เสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ[๑] ฯเปฯ กามธาตุ ฯเปฯ รูปธาตุ ฯเปฯ อรูปธาตุ ฯเปฯ กามภวํ ฯเปฯ รูปภวํ ฯเปฯ อรูปภวํ ฯเปฯ สญฺญาภวํ ฯเปฯ อสญฺญาภวํ ฯเปฯ เนวสญฺญานาสญฺญาภวํ ฯเปฯ เอกโวการภวํ ฯเปฯ จตุโวการภวํ ฯเปฯ ปญฺจโวการภวํ ฯเปฯ อตีตํ ฯเปฯ อนาคตํ ฯเปฯ ปจฺจุปฺปนฺนํ ทิฏฺฐสุตมุต-วิญฺญาตพฺเพ[๒] ธมฺเม อนิสฺสิโต อสนฺนิสฺสิโต อนลฺลีโน อนุปคโต อนชฺโฌสิโต อนธิมุตฺโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏฺโฐ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรตีติ สพฺพตฺถ มุนิ อนิสฺสิโต.

น ปิยํ กุพฺพติ โนปิ อปฺปิยนฺติ ปิยาติ เทฺว ปิยา: สตฺตา วา สงฺขารา วา.

กตเม สตฺตา ปิยา. อิธ ยสฺส เต โหนฺติ อตฺถกามา หิตกามา ผาสุกามา โยคกฺเขมกามา มาตา วา ปิตา วา

---

[๑] ฉ.,เท. จีวรํ ปิณฺฑปาตํ เสนาสนํ คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ

[๒] ฉ.,เท. ทิฏฺฐํ สุตํ มุตํ วิญฺญาตํ สพฺเพ ธมฺเม

ภาตา วา ภคินี วา ปุตฺโต วา ธีตา วา มิตฺตา วา อมจฺจา วา ญาตี วา สาโลหิตา วา อิเม สตฺตา ปิยา.

กตเม สงฺขารา ปิยา. มนาปิกา รูปา, มนาปิกา สทฺทา, มนาปิกา คนฺธา, มนาปิกา รสา, มนาปิกา โผฏฺฐพฺพา, อิเม สงฺขารา ปิยา.

อปฺปิยาติ เทฺว อปฺปิยา: สตฺตา วา สงฺขารา วา.

กตเม สตฺตา อปฺปิยา. อิธ ยสฺส เต โหนฺติ อนตฺถกามา อหิตกามา อผาสุกามา อโยคกฺเขมกามา ชีวิตา โวโรเปตุกามา, อิเม สตฺตา อปฺปิยา.

กตเม สงฺขารา อปฺปิยา. อมนาปิกา รูปา, อมนาปิกา สทฺทา, อมนาปิกา คนฺธา, อมนาปิกา รสา, อมนาปิกา โผฏฺฐพฺพา, อิเม สงฺขารา อปฺปิยา.

น ปิยํ กุพฺพติ โนปิ อปฺปิยนฺติ “อยํ เม สตฺโต ปิโย, อิเม จ เม สงฺขารา มนาปาติ ราควเสน ปิยํ น กโรติ; “อยํ เม สตฺโต อปฺปิโย, อิเม จ เม สงฺขารา อมนาปาติ ปฏิฆวเสน อปฺปิยํ น กโรติ น ชเนติ น สญฺชเนติ น นิพฺพตฺเตติ นาภินิพฺพตฺเตตีติ น ปิยํ กุพฺพติ โนปิ อปฺปิยํ.

ตสฺมึ ปริเทวมจฺฉรํ ปณฺเณ วาริ ยถา น ลิมฺปตีติ ตสฺมินฺติ [๑] ปุคฺคเล อรหนฺเต ขีณาสเว. **ปริเทโวติ** ญาติพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส โภคพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส โรคพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส สีลพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส ทิฏฺฐิพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส อญฺญตรญฺญตเรน วา[๒] พฺยสเนน สมนฺนาคตสฺส อญฺญตรญฺญตเรน วา[๒] ทุกฺขธมฺเมน ผุฏฺฐสฺส อาเทโว ปริเทโว อาเทวนา ปริเทวนา

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. ตสฺมึ

[๒] ฉ.,เท. วาสทฺโท น ทิสฺสติ.

อาเทวิตตฺตํ ปริเทวิตตฺตํ วาจา ปลาโป วิปฺปลาโป ลาลปฺโป ลาลปฺปายนา ลาลปฺปายิตตฺตํ. **มจฺฉริยนฺติ** ปญฺจ มจฺฉริยานิ: อาวาสมจฺฉริยํ, กุลมจฺฉริยํ, ลาภมจฺฉริยํ, วณฺณมจฺฉริยํ, ธมฺมมจฺฉริยํ, ยํ เอวรูปี มจฺฉริยี มจฺฉรายนา มจฺฉรายิตตฺตํ เววิจฺฉํ กทริยํ กฏุกญฺจุกตา[๑] อคฺคหิตตฺตํ จิตฺตสฺส, อิทํ วุจฺจติ มจฺฉริยํ. อปิจ ขนฺธมจฺฉริยมฺปิ มจฺฉริยํ, ธาตุมจฺฉริยมฺปิ มจฺฉริยํ, อายตนมจฺฉริยมฺปิ มจฺฉริยํ คาโห อิทํ วุจฺจติ มจฺฉริยํ.

ปณฺเณ วาริ ยถา น ลิมฺปตีติ ปณฺณํ วุจฺจติ ปทุมปตฺตํ. วาริ วุจฺจติ อุทกํ. ยถา วาริ ปทุมปตฺเต[๒] น ลิมฺปติ น สํลิมฺปติ[๓] นุปลิมฺปติ อลิตฺตํ อสํลิตฺตํ[๔] อนุปลิตฺตํ; เอวเมว ตสฺมึ ปุคฺคเล อรหนฺเต ขีณาสเว ปริเทโว จ มจฺฉริยญฺจ น ลิมฺปติ น สํลิมฺปติ นุปลิมฺปติ อลิตฺตา อสํลิตฺตา อนุปลิตฺตา โส จ ปุคฺคโล [๕] เตหิ กิเลเสหิ น ลิมฺปติ น สํลิมฺปติ นุปลิมฺปติ. อลิตฺโต อสํลิตฺโต อนุปลิตฺโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏฺโฐ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรตีติ ตสฺมึ ปริเทวมจฺฉรํ ปณฺเณ วาริ ยถา น ลิมฺปติ. เตนาห ภควา

“สพฺพตฺถ มุนิ อนิสฺสิโต
น ปิยํ กุพฺพติ โนปิ อปฺปิยํ
ตสฺมึ ปริเทวมจฺฉรํ
ปณฺเณ วาริ ยถา น ลิมฺปตีติ.

---

[๑] ฉ.,เท. กฏกญฺจุกตา
[๒] ฉ.,เท. ปทุมปตฺตํ
[๓] ฉ.,เท. น ปลิมฺปติ, เอวมุปริปิ.
[๔] ฉ.,เท. อปลิตฺตํ, เอวมุปริปิ.
[๕] ฉ.,เท. อรหนฺโต

[๔๗] อุทวินฺทุ[๑] ยถาปิ โปกฺขเร
ปทุเม วาริ ยถา น ลิมฺปติ.
เอวํ มุนิ โนปลิมฺปติ
ยทิทํ ทิฏฺฐสุตํ มุเตสุ[๒] วา.

อุทวินฺทุ ยถาปิ โปกฺขเรติ อุทวินฺทูติ วุจฺจติ อุทกเถโว. โปกฺขรํ วุจฺจติ ปทุมปตฺตํ. ยถา อุทกวินฺทุ ปทุมปตฺเต น ลิมฺปติ น สํลิมฺปติ นุปลิมฺปติ อลิตฺตํ อสํลิตฺตํ อนูปลิตฺตนฺติ อุทวินฺทุ ยถาปิ โปกฺขเร.

ปทุเม วาริ ยถา น ลิมฺปตีติ ปทุมํ วุจฺจติ ปทุมปุปฺผํ. วาริ วุจฺจติ อุทกํ. ยถา วาริ ปทุมปุปฺเผ[๓] น ลิมฺปติ น สํลิมฺปติ, นุปลิมฺปติ อลิตฺตํ อสํลิตฺตํ อนูปลิตฺตนฺติ ปทุเม วาริ ยถา น ลิมฺปติ.

เอวํ มุนิ โนปลิมฺปติ ยทิทํ ทิฏฺฐสุตํ มุเตสุ วาติ เอวนฺติ โอปมฺมสมฺปฏิปาทนา.[๔] **มุนีติ** โมนํ วุจฺจติ ญาณํ. ยา ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ สงฺคชาลมติจฺจ โส มุนิ. **เลปาติ** เทฺว เลปา: ตณฺหาเลโป จ ทิฏฺฐิเลโป จ ฯเปฯ อยํ ตณฺหาเลโป ฯเปฯ อยํ ทิฏฺฐิเลโป. มุนิ ตณฺหาเลปํ ปหาย ทิฏฺฐิเลปํ ปฏินิสฺสชฺชิตฺวา ทิฏฺเฐ น ลิมฺปติ, สุเต น ลิมฺปติ, มุเต น ลิมฺปติ, วิญฺญาเต น ลิมฺปติ น สํลิมฺปติ, นุปลิมฺปติ อลิตฺโต อสํลิตฺโต อนูปลิตฺโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏฺโฐ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรตีติ เอวํ มุนิ โนปลิมฺปติ ยทิทํ ทิฏฺฐสุตํ มุเตสุ วา. เตนาห ภควา

---

[๑] ฉ.,เท. อุทพินฺทุ, เอวมุปริปิ.
[๒] ฉ.,เท. ทิฏฺฐสุตมุเตสุ
[๓] ฉ.,เท.,อิ. ปทุมปุปฺผํ
[๔] ฉ.,เท. โอปมฺมสมฺปฏิปาทนํ

"อุทวินฺทุ ยถาปิ โปกฺขเร
ปทุเม วาริ ยถา น ลิมฺปติ,
เอวํ มุนิ โนปลิมฺปติ
ยทิทํ ทิฏฺฐสุตํ มุเตสุ วาติ.

[๔๘] โธโน น หิ เตน มญฺญติ
ยทิทํ ทิฏฺฐสุตํ มุเตสุ วา
นาญฺเญน วิสุทฺธิมิจฺฉติ
น หิ โส รชฺชติ โน วิรชฺชติ.

โธโน น หิ เตน มญฺญติ ยทิทํ ทิฏฺฐสุตํ มุเตสุ วาติ โธโนติ โธนา วุจฺจติ ปญฺญา. ยา ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ. กึการณา โธนา วุจฺจติ ปญฺญา. ตาย ปญฺญาย กายทุจฺจริตํ ธุตญฺจ โธตญฺจ สนฺโธตญฺจ นิทฺโธตญฺจ, วจีทุจฺจริตํ ธุตญฺจ โธตญฺจ สนฺโธตญฺจ นิทฺโธตญฺจ, มโนทุจฺจริตํ ธุตญฺจ โธตญฺจ สนฺโธตญฺจ นิทฺโธตญฺจ. ราโค ธุโต จ โธโต จ สนฺโธโต จ นิทฺโธโต จ, โทโส ฯเปฯ โมโห ฯเปฯ โกโธ ฯเปฯ อุปนาโห ฯเปฯ มกฺโข ฯเปฯ ปฬาโส ฯเปฯ อิสฺสา ฯเปฯ มจฺฉริยํ ฯเปฯ มายา ฯเปฯ สาเฐยฺยํ ฯเปฯ ถมฺโภ ฯเปฯ สารมฺโภ ฯเปฯ มาโน ฯเปฯ อติมาโน ฯเปฯ มโท ฯเปฯ ปมาโท ฯเปฯ สพฺเพ กิเลสา ฯเปฯ สพฺเพ ทุจฺจริตา ฯเปฯ สพฺเพ ทรถา ฯเปฯ สพฺเพ ปริฬาหา ฯเปฯ สพฺเพ สนฺตาปา ฯเปฯ สพฺพากุสลาภิสงฺขารา ธุตา จ โธตา จ สนฺโธตา จ นิทฺโธตา จ. ตํการณา โธนา วุจฺจติ ปญฺญา.

อถวา สมฺมาทิฏฺฐิยา มิจฺฉาทิฏฺฐิ ธุตา จ โธตา จ สนฺโธตา จ นิทฺโธตา จ, สมฺมาสงฺกปฺเปน มิจฺฉาสงฺกปฺโป ธุโต จ โธโต จ สนฺโธโต จ นิทฺโธโต จ, สมฺมาวาจาย มิจฺฉาวาจา ธุตา จ ฯเปฯ สมฺมากมฺมนฺเตน มิจฺฉากมฺมนฺโต ธุโต จ ฯเปฯ สมฺมาอาชีเวน มิจฺฉาอาชีโว ธุโต จ ฯเปฯ สมฺมาวายาเมน มิจฺฉาวายาโม ธุโต จ ฯเปฯ สมฺมาสติยา มิจฺฉาสติ ธุตา จ ฯเปฯ สมฺมาสมาธินา มิจฺฉาสมาธิ ธุโต จ ฯเปฯ สมฺมาญาเณน มิจฺฉาญาณํ ธุตญฺจ ฯเปฯ สมฺมาวิมุตฺติยา มิจฺฉาวิมุตฺติ ธุตา จ โธตา จ สนฺโธตา จ นิทฺโธตา จ.

อถวา อริเยน อฏฺฐงฺคิเกน มคฺเคน สพฺเพ กิเลสา ฯเปฯ สพฺเพ ทุจฺจริตา ฯเปฯ สพฺเพ ทรถา ฯเปฯ สพฺเพ ปริฬาหา ฯเปฯ สพฺเพ สนฺตาปา ฯเปฯ สพฺพากุสลาภิสงฺขารา ธุตา จ โธตา จ สนฺโธตา จ นิทฺโธตา จ. อรหา อิเมหิ โธเนยฺเยหิ[๑] ธมฺเมหิ อุเปโต สมุเปโต อุปคโต สมุปคโต อุปปนฺโน สมุปปนฺโน สมนฺนาคโต. ตสฺมา อรหา โธโน. โส ธุตราโค ธุตปาโป ธุตกิเลโส ธุตปริฬาโหติ โธโน.

โธโน น หิ เตน มญฺญติ ยทิทํ ทิฏฺฐสุตํ มุเตสุ วาติ

โธโน ทิฏฺฐํ น มญฺญติ, ทิฏฺฐสฺมึ น มญฺญติ, ทิฏฺฐโต น มญฺญติ, ทิฏฺฐํ[๒] เมติ น มญฺญติ. สุตํ น มญฺญติ, สุตสฺมึ น มญฺญติ, สุตโต น มญฺญติ, “สุตํ เมติ น มญฺญติ. มุตํ น มญฺญติ. มุตสฺมึ น มญฺญติ, มุตโต น มญฺญติ, “มุตํ เมติ น มญฺญติ. วิญฺญาตํ น มญฺญติ, วิญฺญาตสฺมึ น มญฺญติ, วิญฺญาตโต

---

[๑] ฉ.,เท. โธเนหิ [๒] ฉ.,เท. ทิฏฺฐา

น มญฺญติ, “วิญฺญาตํ เมติ น มญฺญติ. วุตฺตํ[๑] เหตํ ภควตา “อสฺมีติ ภิกฺขเว มญฺญิตเมตํ, “อนสฺมีติ[๒] มญฺญิตเมตํ, “ภวิสฺสนฺติ มญฺญิตเมตํ, “น ภวิสฺสนฺติ มญฺญิตเมตํ, “รูปี ภวิสฺสนฺติ มญฺญิตเมตํ, “อรูปี ภวิสฺสนฺติ มญฺญิตเมตํ, “สญฺญี ภวิสฺสนฺติ มญฺญิตเมตํ, “อสญฺญี ภวิสฺสนฺติ มญฺญิตเมตํ, “เนวสญฺญีนาสญฺญี ภวิสฺสนฺติ มญฺญิตเมตํ. มญฺญิตํ[๓] ภิกฺขเว โรโค,[๓] มญฺญิตํ คณฺโฑ, มญฺญิตํ สลฺลํ, มญฺญิตํ อุปทฺทโว. ตสฺมาติห “ภิกฺขเว อมญฺญมาเนน เจตสา วิหริสฺสามาติ เอวญฺหิ โว ภิกฺขเว สิกฺขิตพฺพนฺติ. โธโน น หิ เตน มญฺญติ ยทิทํ ทิฏฺฐสุตํ มุเตสุ วา.

นาญฺเญน วิสุทฺธิมิจฺฉตีติ โธโน อญฺเเญน อสุทฺธิมคฺเคน มิจฺฉาปฏิปทาย อนิยฺยานิกปเถน อญฺญตฺร สติปฏฺฐาเนหิ อญฺญตฺร สมฺมปฺปธาเนหิ อญฺญตฺร อิทฺธิปฺปาเทหิ อญฺญตฺร อินฺทฺริเยหิ อญฺญตฺร พเลหิ อญฺญตฺร โพชฺฌงฺเคหิ อญฺญตฺร อริยา อฏฺฐงฺคิกา มคฺคา สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ น อิจฺฉติ น สาทิยติ น ปตฺเถติ น ปิเหติ นาภิชปฺปตีติ นาญฺเญน วิสุทฺธิมิจฺฉติ.

น หิ โส รชฺชติ โน วิรชฺชตีติ สพฺเพ พาลปุถุชฺชนา รชฺชนฺติ, กลฺยาณปุถุชฺชนํ[๔] อุปาทาย สตฺต เสขา[๕] วิรชฺชนฺติ, อรหา เนว รชฺชติ โน วิรชฺชติ. วิรตฺโต โส ขยา ราคสฺส วีตราคตฺตา, ขยา โทสสฺส วีตโทสตฺตา, ขยา โมหสฺส

---

[๑] ฉ.,เท. วุตฺตมฺปิ [๒] ฉ.,เท.,อิ. อยมหมสฺมีติ
[๓-๓] สี. มญฺญิตํ หิ ภิกฺขเว ราโค [๔] ฉ.,เท. ปุถุชฺชนกลฺยาณกํ
[๕] ฉ.,เท. เสกฺขา

วีตโมหตฺตา. โส วุฏฺฐวาโส จิณฺณจรโณ ฯเปฯ นตฺถิ ตสฺส ปุนพฺภโวติ น หิ โส รชฺชติ โน วิรชฺชติ. เตนาห ภควา

"โธโน น หิ เตน มญฺญติ
ยทิทํ ทิฏฺฐสุตํ มุเตสุ วา
นาญฺเญน วิสุทฺธิมิจฺฉติ
น หิ โส รชฺชติ โน วิรชฺชตีติ.

ฉฏฺโฐ ชราสุตฺตนิทฺเทโส.

๗. ติสฺสเมตฺเตยฺยสุตฺตนิทฺเทโส

[๑]

[๔๕] เมถุนมนุยุตฺตสฺส (อิจฺจายสฺมา ติสฺโส เมตฺเตยฺโย[๒])
วิฆาตํ พฺรูหิ มาริส.
สุตฺวาน ตว สาสนํ
วิเวเก สิกฺขิสามเส.[๓]

เมถุนมนุยุตฺตสฺสาติ เมถุนธมฺโม นาม โย โส อสทฺธมฺโม คามธมฺโม วสลธมฺโม ทุฏฺฐุลฺโล โอทกนฺติโก รหสฺโส ทฺวยทฺวยสมาปตฺติ.[๔] กึการณา วุจฺจติ เมถุนธมฺโม. อุภินฺนํ รตฺตานํ สารตฺตานํ อวสฺสุตานํ ปริยุฏฺฐิตานํ ปริยาทินฺนจิตฺตานํ อุภินฺนํ สทิสานํ ธมฺโมติ ตํการณา วุจฺจติ เมถุนธมฺโม. ยถา อุโภ กลหการกา 'เมถุนกาติ วุจฺจนฺติ, อุโภ ภณฺฑนการกา 'เมถุนกาติ วุจฺจนฺติ, อุโภ ภสฺสการกา 'เมถุนกาติ วุจฺจนฺติ, อุโภ วิวาทการกา 'เมถุนกาติ วุจฺจนฺติ, อุโภ อธิกรณการกา เมถุนกาติ วุจฺจนฺติ, อุโภ วาทิโน 'เมถุนกาติ วุจฺจนฺติ, อุโภ สลฺลาปกา 'เมถุนกาติ วุจฺจนฺติ; เอวเมว[๕] อุภินฺนํ รตฺตานํ สารตฺตานํ อวสฺสุตานํ ปริยุฏฺฐิตานํ ปริยาทินฺนจิตฺตานํ อุภินฺนํ สทิสานํ ธมฺโมติ ตํการณา วุจฺจติ เมถุนธมฺโม.

เมถุนมนุยุตฺตสฺสาติ เมถุนธมฺเม ยุตฺตสฺส ปยุตฺตสฺส อายุตฺตสฺส สมายุตฺตสฺส ตจฺจริตสฺส ตพฺพหุลสฺส ตคฺครุกสฺส

---

[๑] ฉ.,เท. อถ ติสฺสเมตฺเตยฺยํ สุตฺตนิทฺเทสํ วกฺขติ.
[๒] สี. เมตฺเตยฺยา
[๓] ฉ.,เท. สิกฺขิสฺสามเส, เอวมุปริปิ.
[๔] ฉ.,เท. ทฺวยํทฺวยสมาปตฺติ, เอวมุปริปิ.
[๕] ฉ.,เท. เอวมเมวํ, เอวมุปริปิ.

ตนฺนินฺนสฺส ตปฺโปณสฺส ตปฺปพฺภารสฺส ตทธิมุตฺตสฺส ตทาธิปเตยฺยสฺสาติ เมถุนมนุยุตฺตสฺส.

อิจฺจายสฺมา ติสฺโส เมตฺเตยฺโยติ อิจฺจาติ ปทสนฺธิ ปทสํสคฺโค ปทปาริปูริ อกฺขรสมวาโย พฺยญฺชนสิลิฏฺฐตา ปทานุปุพฺพตาเมตํ ‘อิจฺจาติ **อายสฺมาติ** ปิยวจนํ ครุวจนํ สคารววจนํ สปฺปติสฺสวจนเมตํ ‘อายสฺมาติ **ติสฺโสติ** ตสฺส เถรสฺส นามํ สงฺขา สมญฺญา ปญฺญตฺติ โวหาโร นามํ นามกมฺมํ นามเธยฺยํ นิรุตฺติ พฺยญฺชนํ อภิลาโป. **เมตฺเตยฺโยติ** ตสฺส เถรสฺส โคตฺตํ สงฺขา สมญฺญา ปญฺญตฺติ โวหาโรติ อิจฺจายสฺมา ติสฺโส เมตฺเตยฺโย.

วิฆาตํ พฺรูหิ มาริสาติ วิฆาตนฺติ วิฆาตํ อุปฆาตํ ปีฬนํ ฆฏฺฏนํ อุปทฺทวํ อุปสคฺคํ พฺรูหิ อาจิกฺข เทเสหิ ปญฺญาเปหิ[๑] ปฏฺฐเปหิ วิวร วิภช อุตฺตานีกโรหิ ปกาเสหิ. **มาริสาติ** ปิยวจนํ ครุวจนํ สคารวจนํ สมฺปติสฺสวจนเมตํ ‘มาริสาติ วิฆาตํ พฺรูหิ มาริส.

สุตฺวาน ตว สาสนนฺติ ตุยฺหํ วจนํ พฺยปฺปถํ เทสนํ [๒] อนุสิฏฺฐึ สุตฺวา สุณิตฺวา อุคฺคหิตฺวา[๓] อุปธารยิตฺวา อุปลกฺขยิตฺวาติ สุตฺวาน ตว สาสนํ.

วิเวเก สิกฺขิสามเสติ วิเวโกติ ตโย วิเวกา: กายวิเวโก, จิตฺตวิเวโก, อุปธิวิเวโก.

กตโม กายวิเวโก. อิธ ภิกฺขุ วิวิตฺตํ เสนาสนํ ภชติ อรญฺญํ รุกฺขมูลํ ปพฺพตํ กนฺทรํ คิริคุหํ สุสานํ วนปตฺถํ อพฺโภกาสํ ปลาลปุญฺชํ. กาเยน จ[๔] วิวิตฺโต วิหรติ. โส

---

[๑] ฉ.,เท. ปญฺญเปหิ
[๒] ฉ.,เท.,อิ. อนุสาสนํ, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท. อุคฺคเหตฺวา
[๔] สี.,ฉ.,เท.,อิ. จสทฺโท น ทิสฺสติ.

เอโก คจฺฉติ, เอโก ติฏฺฐติ, เอโก นิสีทติ, เอโก เสยฺยํ กปฺเปติ, เอโก คามํ ปิณฺฑาย ปวิสติ, เอโก ปฏิกฺกมติ, เอโก รโห นิสีทติ, เอโก จงฺกมํ อธิฏฺฐาติ, เอโก จรติ วิหรติ อิริยติ วตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปติ, อยํ กายวิเวโก.

กตโม จิตฺตวิเวโก. ปฐมํ ฌานํ สมาปนฺนสฺส นีวรเณหิ จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ, ทุติยํ ฌานํ สมาปนฺนสฺส วิตกฺกวิจาเรหิ จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ, ตติยํ ฌานํ สมาปนฺนสฺส ปีติยา จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ, จตุตฺถํ ฌานํ สมาปนฺนสฺส สุขทุกฺเขหิ จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ, อากาสานญฺจายตนํ สมาปนฺนสฺส รูปสญฺญาย ปฏิฆสญฺญาย นานตฺตสญฺญาย จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ, วิญฺญาณญฺจายตนํ สมาปนฺนสฺส อากาสานญฺจายตนสญฺญาย จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ, อากิญฺจญฺญายตนํ สมาปนฺนสฺส วิญฺญาณญฺจายตนสญฺญาย จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ, เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ สมาปนฺนสฺส อากิญฺจญฺญายตนสญฺญาย จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ, โสตาปนฺนสฺส สกฺกายทิฏฺฐิยา วิจิกิจฺฉาย สีลพฺพตฺตปรามาสา ทิฏฺฐานุสยา วิจิกิจฺฉานุสยา ตเทกฏฺเจหิ จ กิเลเสหิ จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ, สกทาคามิสฺส โอพาริกา กามราคสญฺโญชนา ปฏิฆสญฺโญชนา โอพาริกา กามราคานุสยา ปฏิฆานุสยา ตเทกฏฺเจหิ จ กิเลเสหิ จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ, อนาคามิสฺส อณุสหคตา กามราคสญฺโญชนา ปฏิฆสญฺโญชนา อณุสหคตา กามราคานุสยา ปฏิฆานุสยา ตเทกฏฺเจหิ จ กิเลเสหิ จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ, อรหโต รูปราคา อรูปราคา มานา อุทฺธจฺจา อวิชฺชาย มานานุสยา ภวราคานุสยา อวิชฺชานุสยา ตเทกฏฺเจหิ จ กิเลเสหิ พหิทฺธา จ สพฺพนิมิตฺเตหิ จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ, อยํ จิตฺตวิเวโก.

กตโม อุปธิวิเวโก. อุปธิ วุจฺจนฺติ กิเลสา จ ขนฺธา จ อภิสงฺขารา จ. อุปธิวิเวโก วุจฺจติ อมตํ นิพฺพานํ. โย โส สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํ. อยํ อุปธิวิเวโก.

กายวิเวโก จ วูปกฏฺฐกายานํ[๑] เนกฺขมฺมาภิรตานํ. จิตฺตวิเวโก จ ปริสุทฺธจิตฺตานํ ปรมโวทานปฺปตฺตานํ.[๒] อุปธิวิเวโก จ นิรูปธีนํ[๓] ปุคฺคลานํ วิสงฺขารคตานํ.

วิเวเก สิกฺขิสามเสติ โส เถโร ปกติยา สิกฺขิตสิกฺโข. อปิจ ธมฺมเทสนํ [๔] ยาจนฺโตฺ[๕] เอวมาห วิเวเก สิกฺขิสามเสติ. เตนาห เถโร ติสฺโส เมตฺเตยฺโย

"เมถุนมนุยุตฺตสฺส (อิจฺจายสฺมา ติสฺโส เมตฺเตยฺโย)
วิฆาตํ พฺรูหิ มาริส,
สุตฺวาน ตว สาสนํ
วิเวเก สิกฺขิสามเสติ.

[๕๐] เมถุนมนุยุตฺตสฺส (เมตฺเตยฺยาติ ภควา)
มุสฺสเต วาปิ สาสนํ
มิจฺฉา จ ปฏิปชฺชติ
เอตํ ตสฺมึ อนาริยํ.

เมถุนมนุยุตฺตสฺสาติ เมถุนธมฺโม นาม, โย โส อสทฺธมฺโม คามธมฺโม วสลธมฺโม ทุฏฺฐุลฺโล โอทกนฺติโก รหสฺโส ทฺวยทฺวยสมาปตฺติ. กึการณา วุจฺจติ เมถุนธมฺโม. อุภินฺนํ รตฺตานํ

---

[๑] สี.,ฉ.,เท.,อิ. วิเวกฏฺฐกายานํ
[๒] ฉ.,เท.,อิ. ปรมโวทานปตฺตานํ
[๓] สี. นิรุปธีนํ
[๔] สี.,ฉ.,เท.,อิ. อุปาทาย ธมฺมเทสนํ
[๕] ฉ.,เท.,อิ. สาเวนฺโต

สารตฺตานํ อวสฺสุตานํ ปริยุฏฺฐิตานํ ปริยาทินฺนจิตฺตานํ อุภินฺนํ สทิสานํ ธมฺโมติ, ตกฺการณา วุจฺจติ เมถุนธมฺโม. ยถา อุโภ กลหการกา ‘เมถุนกาติ วุจฺจนฺติ, อุโภ ภณฺฑนการกา ‘เมถุนกาติ วุจฺจนฺติ, อุโภ ภสฺสการกา ‘เมถุนกาติ วุจฺจนฺติ. อุโภ วิวาทการกา ‘เมถุนกาติ วุจฺจนฺติ. อุโภ อธิกรณการกา ‘เมถุนกาติ วุจฺจนฺติ. อุโภ วาทิโน ‘เมถุนกาติ วุจฺจนฺติ. อุโภ สลฺลาปกา ‘เมถุนกาติ วุจฺจนฺติ. เอวเมว อุภินฺนํ รตฺตานํ สารตฺตานํ อวสฺสุตานํ ปริยุฏฺฐิตานํ ปริยาทินฺนจิตฺตานํ อุภินฺนํ สทิสานํ ธมฺโมติ ตกฺการณา วุจฺจติ เมถุนธมฺโม.

เมถุนมนุยุตฺตสฺสาติ เมถุนธมฺเม ยุตฺตสฺส ปยุตฺตสฺส อายุตฺตสฺส สมายุตฺตสฺส ตจฺจริตสฺส ตพฺพหุลสฺส ตคฺครุกสฺส ตนฺนินฺนสฺส ตปฺโปณสฺส ตปฺปพฺภารสฺส ตทธิมุตฺตสฺส ตทาธิปเตยฺยสฺสาติ เมถุนมนุยุตฺตสฺส. **เมตฺเตยฺยาติ** ภควา ตํ เถรํ โคตฺเตน อาลปติ. **ภควาติ** คารวาธิวจนํ. อปิจ ภคฺคราโคติ ภควา, ภคฺคโทโสติ ภควา, ภคฺคโมโหติ ภควา, ภคฺคมาโนติ ภควา, ภคฺคทิฏฺฐีติ ภควา, ภคฺคกณฺฏโกติ[๑] ภควา, ภคฺคกิเลโสติ ภควา, ภชิ วิภชิ ปฏิวิภชิ[๒] ธมฺมรตนนฺติ ภควา, ภวานํ อนฺตกโรติ ภควา, ภาวิตกาโยติ ภควา.[๓] ภาวิตสีโล, ภาวิตจิตฺโต, ภาวิตปญฺโญติ ภควา, ภชิ วา ภควา อรญฺญวนปตฺถานิ[๔] ปนฺตานิ เสนาสนานิ อปฺปสทฺทานิ อปฺปนิคฺโฆสานิ วิชนวาตานิ มนุสฺสราหเสยฺยกานิ[๕] ปฏิสลฺลานสารูปานีติ[๖] ภควา, ภาคี วา ภควา จีวรปิณฺฑปาต-เสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานนฺติ ภควา, ภาคี วา

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. ภคฺคกณฺฑโกติ, เอวมุปริปิ. [๒] สี.,ฉ.,เท.,อิ. ปวิภชิ, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ. [๔] สี. อรญฺเญ วนปตฺถานิ, เอวมุปริปิ.
[๕] ฉ.,เท.,อิ. มนุสฺสราหสฺเสยฺยกานิ, เอวมุปริปิ. [๖] สี.,ฉ.,เท.,อิ. ปฏิสลฺลานสารุปฺปานีติ, เอวมุปริปิ.

ภควา อตฺถรสสฺส ธมฺมรสสฺส[๑] วิมุตฺติรสสฺส อธิสีลสฺส อธิจิตฺตสฺส อธิปญฺญายาติ ภควา, ภาคี วา ภควา จตุนฺนํ ฌานานํ จตุนฺนํ อปฺปมญฺญานํ จตุนฺนํ อรูปสมาปตฺตีนนฺติ ภควา, ภาคี วา ภควา อฏฺฐนฺนํ วิโมกฺขานํ อฏฺฐนฺนํ อภิภายตนานํ นวนฺนํ อนุปุพฺพวิหารสมาปตฺตีนนฺติ ภควา, ภาคี วา ภควา ทสนฺนํ สญฺญาภาวนานํ ทสนฺนํ กสิณสมาปตฺตีนํ อานาปานสฺสติสมาธิสฺส อสุภสมาปตฺติยาติ ภควา, ภาคี วา ภควา จตุนฺนํ สติปฏฺฐานานํ จตุนฺนํ สมฺมปฺปธานานํ จตุนฺนํ อิทฺธิปฺปาทานํ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ ปญฺจนฺนํ พลานํ สตฺตนฺนํ โพชฺฌงฺคานํ อริยสฺส อฏฺฐงฺคิกสฺส มคฺคสฺสาติ ภควา, ภาคี วา ภควา ทสนฺนํ ตถาคตพลานํ จตุนฺนํ เวสารชฺชานํ จตุนฺนํ ปฏิสมฺภิทานํ ฉนฺนํ อภิญฺญานำ[๒] ฉนฺนํ พุทฺธธมฺมานนฺติ ภควา, ภควาติ เนตํ นามํ มาตรา กตํ, น ปิตรา กตํ, น ภาตรา กตํ, น ภคินิยา กตํ, น มิตฺตามจฺเจหิ กตํ, น ญาติสาโลหิเตหิ กตํ, น สมณพฺราหฺมเณหิ กตํ, น เทวตาหิ กตํ, วิโมกฺขนฺติกเมตํ พุทฺธานํ ภควนฺตานํ โพธิยา มูเล สห สพฺพญฺญุตญาณสฺส[๓] ปฏิลาภา สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ ยทิทำ ภควาติ เมตฺเตยฺยาติ ภควา.

มุสฺสเต วาปิ สาสนนฺติ ทฺวีหิ การเณหิ สาสนำ มุสฺสติ: ปริยตฺติสาสนมฺปิ มุสฺสติ ปฏิปตฺติสาสนมฺปิ มุสฺสติ.

กตมำ ปริยตฺติสาสนำ. ยำ ตสฺส ปริยาปุฏำ สุตฺตำ เคยฺยำ เวยฺยากรณำ คาถา อุทานำ อิติวุตฺตกำ ชาตกำ อพฺภุตธมฺมำ[๔]

---

[๑] สี. อยำ ปาโฐ น ทิสฺสติ, เอวมุปริปิ. [๒] สี. อภิญฺญาณานำ, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท.,อิ. สพฺพญฺญุตญฺญาณสฺส [๔] สฺยา. อพฺภูตธมฺมำ

เวทลฺลํ, อิทํ ปริยตฺติสาสนํ. ตมฺปิ มุสฺสติ [๑] ปริมุสฺสติ ปริพาหิโร โหตีติ เอวมฺปิ มุสฺสเต วาปิ สาสนํ.

กตมํ ปฏิปตฺติสาสนํ. สมฺมาปฏิปทา อนุโลมปฏิปทา อปจฺจนีกปฏิปทา อนฺวตฺถปฏิปทา ธมฺมานุธมฺมปฏิปทา สีเลสุ ปริปูริการิตา อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารตา โภชเน มตฺตญฺญุตา ชาคริยานุโยโค สติสมฺปชญฺญํ จตฺตาโร สติปฏฺฐานา จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา จตฺตาโร อิทฺธิปฺปาทา ปญฺจินฺทฺริยานิ ปญฺจ พลานิ สตฺต โพชฺฌงฺคา อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค. อิทํ ปฏิปตฺติสาสนํ. ตมฺปิ มุสฺสติ ปริมุสฺสติ ปริพาหิโร โหตีติ เอวมฺปิ มุสฺสเต วาปิ สาสนํ.

มิจฺฉา จ ปฏิปชฺชตีติ ปาณมฺปิ หนติ, อทินฺนมฺปิ อาทิยติ, สนฺธิมฺปิ ฉินฺทติ, นิลฺโลปมฺปิ หรติ, เอกาคาริกมฺปิ กโรติ, ปริปนฺเถปิ ติฏฺฐติ ปรทารมฺปิ คจฺฉติ, มุสาปิ ภณตีติ มิจฺฉา จ ปฏิปชฺชติ.

เอตํ ตสฺมึ อนาริยนฺติ เอตํ ตสฺมึ ปุคฺคเล อนริยธมฺโม พาลธมฺโม มูฬฺหธมฺโม อญาณธมฺโม[๒] อมราวิกฺเขปธมฺโม, ยทิทํ มิจฺฉา ปฏิปทาติ เอตํ ตสฺมึ อนาริยํ. เตนาห ภควา

"เมถุนมนุยุตฺตสฺส (เมถุเตยฺยาติ ภควา)
มุสฺสเต วาปิ สาสนํ,
มิจฺฉา จ ปฏิปชฺชติ
เอตํ ตสฺมึ อนาริยนฺติ.

---

[๑] ฉ.,เท. สมฺมุสฺสติ ปมุสฺสติ สมฺปมุสฺสติ ปริพาหิโร, เอวมุปริปิ.
[๒] ฉ.,เท. อญฺญาณธมฺโม, เอวมุปริปิ.

[๕๑] เอโก ปุพฺเพ จริตฺวาน
เมถุนํ โย นิเสวติ.
ยานํ ภนฺตฺว ตํ โลเก
หีนมาหุ ปุถุชฺชนํ.

เอโก ปุพฺเพ จริตฺวานาติ ทฺวีหิ การเณหิ เอโก ปุพฺเพ จริตฺวาน: ปพฺพชฺชาสงฺขาเตน วา คณาวาสฺสคฺคฏฺเฐน วา.

กถํ ปพฺพชฺชาสงฺขาเตน เอโก ปุพฺเพ จริตฺวาน. สพฺพํ ฆราวาสปลิโพธํ[๑] ฉินฺทิตฺวา ปุตฺตทารปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา ญาติปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา มิตฺตามจฺจปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา สนฺนิธิปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา เกสมสฺสุ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตฺวา อากิญฺจนภาวํ[๒] อุปคนฺตฺวา เอโก จรติ วิหรติ อิริยติ วตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปติ, เอวํ ปพฺพชฺชาสงฺขาเตน เอโก ปุพฺเพ จริตฺวาน.

กถํ คณาวาสฺสคฺคฏฺเฐน เอโก ปุพฺเพ จริตฺวาน. โส เอวํ ปพฺพชิโต สมาโน เอโก อรญฺญวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏิเสวติ อปฺปสทฺทานิ อปฺปนิคฺโฆสานิ วิชนวาตานิ มนุสฺสราหเสยฺยกานิ ปฏิสลฺลานสารูปานิ. โส เอโก คจฺฉติ, เอโก ติฏฺฐติ, เอโก นิสีทติ, เอโก เสยฺยํ กปฺเปติ, เอโก คามํ ปิณฺฑาย ปวิสติ, เอโก ปฏิกฺกมติ, เอโก รโห นิสีทติ, เอโก จงฺกมํ อธิฏฺฐาติ, เอโก จรติ วิหรติ อิริยติ วตฺตติ ปาเลติ ยเปติ, ยาเปติ เอวํ คณาวาสฺสคฺคฏฺเฐน เอโก ปุพฺเพ จริตฺวาน.

---

[๑] สี. ฆราวาสปฺปโพธํ [๒] สี.,ฉ.,เท.,อิ. อกิญฺจนภานํ

เมถุนํ โย นิเสวตีติ เมถุนธมฺโม นาม. โย โส อสทฺธมฺโม ฯเปฯ ตกฺการณา วุจฺจติ เมถุนธมฺโม. **เมถุนํ โย นิเสวตีติ** โส[๑] อปเรน สมเยน พุทฺธํ ธมฺมํ สงฺฆํ สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย หีนายาวตฺติตฺวา เมถุนธมฺมํ เสวติ นิเสวติ สํเสวติ ปฏิเสวตีติ เมถุนํ โย นิเสวติ.

ยานํ ภนฺตฺว ตํ โลเกติ ยานนฺติ หตฺถิยานํ อสฺสยานํ โคยานํ อชยานํ เมณฺฑกยานำ[๒] โอฏฺฐยานำ ขรยานำ ภนฺตำ อทนฺตำ อการิตำ อวินีตำ อุปฺปถำ คณฺหาติ, วิสมำ ขาณุมฺปิ ปาสาณมฺปิ อภิรูหติ[๓] ยานมฺปิ อาโรหกมฺปิ[๔] ภญฺชติ,[๕] ปปาเตปิ ปปตติ. ยถา ตำ ภนฺตำ ยานำ อทนฺตำ อการิตำ อวินีตำ อุปฺปถำ คณฺหาติ; เอวเมว โส วิพฺภนฺตโก ภนฺตยานปฏิภาโค อุปฺปถำ คณฺหาติ, มิจฺฉาทิฏฺฐึ คณฺหาติ ฯเปฯ มิจฺฉาสมาธึ คณฺหาติ. ยถา ตำ ภนฺตำ ยานำ อทนฺตำ อการิตำ อวินีตำ วิสมำ ขาณุมฺปิ ปาสาณมฺปิ อภิรูหติ, เอวเมว โส วิพฺภนฺตโก ภนฺตยานปฏิภาโค วิสมำ กายกมฺมำ อภิรูหติ, วิสมำ วจีกมฺมำ อภิรูหติ, วิสมำ มโนกมฺมำ อภิรูหติ, วิสมำ ปาณาติปาตำ อภิรูหติ, วิสมำ อทินฺนาทานำ อภิรูหติ, วิสมำ กาเมสุมิจฺฉาจารำ อภิรูหติ, วิสมำ มุสาวาทำ อภิรูหติ, วิสมำ ปิสุณำ วาจำ อภิรูหติ, วิสมำ ผรุสำ วาจำ อภิรูหติ, วิสมำ สมฺผปฺปลาปำ อภิรูหติ, วิสมำ อภิชฺฌำ อภิรูหติ, วิสมำ พฺยาปาทำ อภิรูหติ, วิสมำ มิจฺฉาทิฏฺฐึ อภิรูหติ, วิสเม สงฺขาเร อภิรูหติ, วิสเม ปญฺจ กามคุเณ อภิรูหติ, วิสเม [๖] นีวรเณ อภิรูหติ. ยถา ตำ ภนฺตำ ยานำ

---

[๑] สี.,ฉ.,เท.,อิ. โย
[๒] สี.,ฉ.,เท.,อิ. เมณฺฑยานำ
[๓] ฉ.,เท.,อิ. อภิรุหติ, เอวมุปริปิ.
[๔] สี. ปิสทฺโท น ทิสฺสติ. ฉ.,เท.,อิ. อาโรหนกมฺปิ.
[๕] สี. วิภญฺชติ.
[๖] สี. ปญฺจ

อทนฺตํ อการิตํ อวินีตํ ยานมฺปิ อาโรหกมฺปิ ภญฺชติ, เอวเมว โส วิพฺภนฺตโก ภนฺตยานปฏิภาโค นิรเย อตฺตานํ ภญฺชติ, ติรจฺฉานโยนิยา[๑] อตฺตานํ ภญฺชติ, ปิตฺติวิสเย อตฺตานํ ภญฺชติ, มนุสฺสโลเก อตฺตานํ ภญฺชติ, เทวโลเก อตฺตานํ ภญฺชติ. ยถา ตํ ภนฺตํ ยานํ อทนฺตํ อการิตํ อวินีตํ ปปาเตปิ[๒] ปปตติ, เอวเมว โส วิพฺภนฺตโก ภนฺตยานปฏิภาโค ชาติปปาตมฺหิปิ[๓] ปปตติ, ชราปปาตมฺหิปิ ปปตติ, พฺยาธิปปาตมฺหิปิ ปปตติ, มรณปปาตมฺหิปิ ปปตติ, โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสปปาตมฺหิปิ ปปตติ. **โลเกติ** อปายโลเก ฯเปฯ มนุสฺสโลเกติ ยานํ ภนฺตวตฺ ตํ โลเก.

หีนมาหุ ปุถุชฺชนนฺติ ปุถุชฺชนาติ เกนตฺเถน[๔] ปุถุชฺชนา. ปุถู กิเลเส ชเนนฺตีติ ปุถุชฺชนา. ปุถู อวิหตสกฺกายทิฏฺฐิกาติ ปุถุชฺชนา, ปุถู สตฺถารานํ มุขุลฺโลกิกาติ ปุถุชฺชนา, ปุถู สพฺพคตีหิ อาวุฏฺฐาติ[๕] ปุถุชฺชนา, ปุถู นานาภิสงฺขาเรหิ[๖] อภิสงฺขโรนฺตีติ ปุถุชฺชนา, ปุถู นานาโอเฆหิ วุยฺหนฺตีติ ปุถุชฺชนา, ปุถู นานาสนฺตาเปหิ สนฺตปฺปนฺตีติ ปุถุชฺชนา, ปุถู นานาปริฬาเหหิ ปริทยฺหนฺตีติ ปุถุชฺชนา, ปุถู ปญฺจสุ กามคุเณสุ รตฺตา คิทฺธา คถิตา[๗] มุจฺฉิตา อชฺโฌปนฺนา[๘] ลคฺคา ลคฺคิตา ปลิพุทฺธาติ ปุถุชฺชนา, ปุถู ปญฺจหิ นีวรเณหิ อาวุฏฺฐา[๙] นิวุฏฺฐา[๙] โอผุฏฺฐา[๑๐] ปิหิตา ปฏิจฺฉนฺนา ปฏิกุชฺชิตาติ ปุถุชฺชนา. **หีนมาหุ**

---

[๑] สี.,ฉ.,เท.,อิ. ติรจฺฉานโยนิยํ
[๒] ฉ.,เท. ปิสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๓] สี.,ฉ.,เท.,อิ. ชาติปปาตมฺปิ
[๔] ฉ.,เท. เกนฏฺเฐน, เอวมุปริปิ.
[๕] สี.,ฉ.,เท.,อิ. อาวุฏิตาติ
[๖] สี.,ฉ.,เท.,อิ. นานาภิสงฺขาเร
[๗] สี. คถิตา, เอวมุปริปิ.
[๘] ฉ.,เท.,อิ. อชฺโฌสนฺนา
[๙-๙] ฉ.,เท. อาวุตา นิวุตา, เอวมุปริปิ.
[๑๐] สี.,ฉ.,เท.,อิ. โอวุตา

ปุถุชฺชนนฺติ ปุถุชฺชนํ หีนํ นิหีนํ โอมกํ ลามกํ ชตุกฺกํ[๑] ปริตฺตนฺติ เอวมาหุ[๒] เอวมาหํสุ เอวํ กเถนฺติ เอวํ ภณนฺติ เอวํ ทีปยนฺติ เอวํ โวหรนฺตีติ หีนมาหุ ปุถุชฺชนํ. เตนาห ภควา

"เอโก ปุพฺเพ จริตฺวาน เมถุนํ โย นิเสวติ,
ยานํ ภนฺตฺวา ตํ โลเก หีนมาหุ ปุถุชฺชนนฺติ.

[๕๒] ยโส กิตฺตี[๓] จ ยา ปุพฺเพ หายเต วาปิ ตสฺส สา
เอตมฺปิ ทิสฺวา สิกฺเขถ เมถุนํ วิปฺปหาตเว.

ยโส กิตฺตี จ ยา ปุพฺเพ หายเต วาปิ ตสฺส สาติ กตโม ยโส. อิเธกจฺโจ ปุพฺเพ สมณภาเว สกฺกโต โหติ ครุกโต มานิโต ปูชิโต อปจิโต ลาภี จีวรปิณฺฑปาตเสนาสน-คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานํ, อยํ ยโส. กตมา กิตฺติ. อิเธกจฺโจ ปุพฺเพ สมณภาเว กิตฺติวณฺณกโต โหติ, ปณฺฑิโต วิยตฺโต เมธาวี พหุสฺสุโต จิตฺตกถี กลฺยาณปฏิภาโณ "สุตฺตนฺติโกติ วา "วินยธโรติ วา "ธมฺมกถิโกติ วา "อารญฺญิโกติ วา "ปิณฺฑปาติโกติ วา "ปํสุกูลิโกติ วา "เตจีวริโกติ วา "สปทานจาริโกติ วา "ขลุปจฺฉาภตฺติโกติ วา "เนสชฺชิโกติ วา "ยถาสนฺถติโกติ วา "ปฐมสฺส ฌานสฺส ลาภีติ วา "ทุติยสฺส ฌานสฺส ลาภีติ วา "ตติยสฺส ฌานสฺส ลาภีติ วา "จตุตฺถสฺส ฌานสฺส ลาภีติ วา "อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติยา ลาภีติ วา "วิญฺญาณญฺจายตน-สมาปตฺติยา ลาภีติ วา "อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติยา ลาภีติ วา "เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติยา ลาภีติ วา, อยํ กิตฺติ.[๔] ยโส กิตฺตี จ ยา ปุพฺเพ.

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. ฉตุกฺกํ, เอวมุปริปิ. [๒] สี.,ฉ.,เท. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.
[๓] สี.,ฉ.,เท.,อิ. กิตฺติ, เอวมุปริปิ. [๔] ฉ.,เท. กิตฺตีติ.

หายเต วาปิ ตสฺส สาติ ตสฺส อปเรน สมเยน พุทฺธํ ธมฺมํ สงฺฆํ สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย หีนายาวตฺตสฺส โส จ ยโส สา จ กิตฺติ หายติ ปริหายติ ปริธํสติ ปริปตติ อนฺตรธายติ วิปฺปลุชฺชตีติ ยโส กิตฺตี จ ยา ปุพฺเพ หายเต วาปิ ตสฺส สา.

เอตมฺปิ ทิสฺวา สิกฺเขถ เมถุนํ วิปฺปหาตเวติ เอตนฺติ ปุพฺเพ สมณภาเว ยโส จ[๑] กิตฺติ จ, อปรภาเค พุทฺธํ ธมฺมํ สงฺฆํ สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย หีนายาวตฺตสฺส อยโส จ อกิตฺติ จ; เอตํ สมฺปตฺติวิปตฺตึ ทิสฺวา[๒] ปสฺสิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาติ เอตมฺปิ ทิสฺวา. **สิกฺเขถาติ** ติสฺโส สิกฺขา: อธิสีลสิกฺขา, อธิจิตฺตสิกฺขา, อธิปญฺญาสิกฺขา.

กตมา อธิสีลสิกฺขา. อิธ ภิกฺขุ สีลวา โหติ, ปาฏิโมกฺขสංวรสංวุโต วิหรติ อาจารโคจรสมฺปนฺโน, อณุมตฺเตสุ วชฺเชสุ ภยทสฺสาวี, สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสุ, ขุทฺทโก สีลกฺขนฺโธ, มหนฺโต สีลกฺขนฺโธ, สีลं ปติฏฺฐา อาทิ จรณํ สंยโม สංวโร มุขं ปมุขं กุสลานं ธมฺมานं สมาปตฺติยา, อยं อธิสีลสิกฺขา.

กตมา อธิจิตฺตสิกฺขา. อิธ ภิกฺขุ วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ สวิตกฺกं สวิจารं วิเวกชं ปีติสุขं ปฐมं ฌานं อุปสมฺปชฺช วิหรติ วิตกฺกวิจารานं วูปสมา อชฺฌตฺตं สมฺปสาทนं เจตโส เอโกทิภาวं อวิตกฺกं อวิจารं สมาธิชं ปีติสุขं ทุติยं ฌานं ฯเปฯ ตติยं ฌานं ฯเปฯ จตุตฺถं ฌานं อุปสมฺปชฺช วิหรติ; อยं อธิจิตฺตสิกฺขา.

---

[๑] ฉ.,เท. จสทฺโท น ทิสฺสติ. [๒] ฉ.,เท. อิติสทฺโท ทิสฺสติ.

กตมา อธิปญฺญาสิกฺขา. อิธ ภิกฺขุ ปญฺญวา โหติ อุทยตฺถคามินิยา ปญฺญาย สมนฺนาคโต อริยาย นิพฺเพธิกาย สมฺมาทุกฺขกฺขยคามินิยา. โส “อิทํ ทุกฺขนฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ, “อยํ ทุกฺขสมุทโยติ ยถาภูตํ ปชานาติ, “อยํ ทุกฺขนิโรโธติ ยถาภูตํ ปชานาติ, “อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทาติ ยถาภูตํ ปชานาติ, “อิเม อาสวาติ ยถาภูตํ ปชานาติ, “อยํ อาสวสมุทโยติ ยถาภูตํ ปชานาติ, “อยํ อาสวนิโรโธติ ยถาภูตํ ปชานาติ, “อยํ อาสวนิโรธคามินี ปฏิปทาติ ยถาภูตํ ปชานาติ, อยํ อธิปญฺญาสิกฺขา.

เมถุนนฺติ[๑] เมถุนธมฺโม นาม โย โส อสทฺธมฺโม ฯเปฯ ตกฺการณา วุจฺจติ เมถุนธมฺโม.

เอตมฺปิ ทิสฺวา สิกฺเขถ เมถุนํ วิปฺปหาตเวติ เมถุนธมฺมสฺส ปหานาย วูปสมาย ปฏินิสฺสคฺคาย ปฏิปฺปสฺสทฺธิยา อธิสีลมฺปิ สิกฺเขยฺย, อธิจิตฺตมฺปิ สิกฺเขยฺย, อธิปญฺญมฺปิ สิกฺเขยฺย, อิมา ติสฺโส สิกฺขา[๒] อาวชฺเชนฺโต[๓] สิกฺเขยฺย, ชานนฺโต สิกฺเขยฺย, ปสฺสนฺโต สิกฺเขยฺย, ปจฺจเวกฺขนฺโต สิกฺเขยฺย, จิตฺตํ อธิฏฺฐหนฺโต สิกฺเขยฺย, สทฺธาย อธิมุจฺจนฺโต สิกฺเขยฺย, วีริยํ ปคฺคณฺหนฺโต สิกฺเขยฺย, สตึ อุปฏฺฐเปนฺโต สิกฺเขยฺย, จิตฺตํ สมาทหนฺโต สิกฺเขยฺย, ปญฺญาย ปชานนฺโต สิกฺเขยฺย, อภิญฺเญยฺยํ อภิชานนฺโต สิกฺเขยฺย, ปริญฺเญยฺยํ ปริชานนฺโต สิกฺเขยฺย, ปหาตพฺพํ ปชหนฺโต สิกฺเขยฺย, ภาเวตพฺพํ ภาเวนฺโต สิกฺเขยฺย, สจฺฉิกาตพฺพํ สจฺฉิกโรนฺโต สิกฺเขยฺย อาจเรยฺย สมาจเรยฺย สมาทาย วตฺเตยฺยาติ เอตมฺปิ ทิสฺวา สิกฺเขถ เมถุนํ วิปฺปหาตเว.

---

[๑] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ. [๒] ฉ.,เท. สิกฺขาโย
[๓] ฉ.,เท. อาวชฺชนฺโต

เตนาห ภควา

"ยโส กิตฺตี จ ยา ปุพฺเพ หายเต วาปิ ตสฺส สา,
เอตมฺปิ ทิสฺวา สิกฺเขถ เมถุนํ วิปฺปหาตเวติ.

[๕๓] สงฺกปฺเปหิ ปเรโต โส กปโณ วิย ฌายติ,
สุตฺวา ปเรสํ นิคฺโฆสํ มงฺกุ โหติ ตถาวิโธ.

สงฺกปฺเปหิ ปเรโต โส กปโณ วิย ฌายตีติ กามสงฺกปฺเปน พฺยาปาทสงฺกปฺเปน วิหึสาสงฺกปฺเปน ทิฏฺฐิสงฺกปฺเปน ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต [๑] กปโณ วิย มนฺโท วิย โมมูโห วิย ฌายติ ปชฺฌายติ นิชฺฌายติ อวชฺฌายติ.[๒] ยถา อุลูโก รุกฺขสาขายํ มูสิกํ คมยมาโน[๓] ฌายติ ปชฺฌายติ นิชฺฌายติ อวชฺฌายติ, ยถา โกตฺถุ นทีตีเร มจฺเฉ คมยมาโน ฌายติ ปชฺฌายติ นิชฺฌายติ อวชฺฌายติ, ยถา วิลาโร[๔] สนฺธิสมลสปงฺกตีเร[๕] มูสิกํ คมยมาโน ฌายติ ปชฺฌายติ นิชฺฌายติ อวชฺฌายติ, ยถา คทฺรโภ วหจฺฉินฺโน สนฺธิสมลสปงฺกตีเร ฌายติ ปชฺฌายติ นิชฺฌายติ อวชฺฌายติ, เอวเมว โส วิพฺภนฺตโก กามสงฺกปฺเปน พฺยาปาทสงฺกปฺเปน วิหึสาสงฺกปฺเปน ทิฏฺฐิสงฺกปฺเปน ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต [๖] กปโณ วิย มนฺโท วิย โมมูโห วิย ฌายติ ปชฺฌายติ นิชฺฌายติ อวชฺฌายตีติ สงฺกปฺเปหิ ปเรโต โส กปโณ วิย ฌายติ.

สุตฺวา ปเรสํ นิคฺโฆสํ มงฺกุ โหติ ตถาวิโธติ ปเรสนฺติ อุปชฺฌายกา[๗] วา อาจริยกา[๘] วา สมานุปชฺฌายกา วา

---

[๑] สี.,ฉ.,เท.,อิ. ปิหิโต [๒] สี.,ฉ.,เท. อปชฺฌายติ, เอวมุปริปิ.
[๓] สี.,ฉ.,เท.,อิ. มคยมาโน, เอวมุปริปิ. [๔] สี.,ฉ.,เท.,อิ. วิฬาโร, เอวมุปริปิ.
[๕] สี. สนฺธิสมลสงฺกฏีเร ฉ.,เท,อิ. สนฺธิสมลสงฺกฏิเร [๖] สี.,ฉ.,เท.,อิ. ปิหิโต
[๗] สี.,ฉ.,เท.,อิ. อุปชฺฌายา, เอวมุปริปิ. [๘] สี.,ฉ.,เท.,อิ. อาจริยา, เอวมุปริปิ.

สมานาจริยกา วา มิตฺตา วา สนฺทิฏฺฐา วา สมฺภตฺตา วา สหายา วา โจเทนฺติ “ตสฺส เต โข อาวุโส อลาภา ตสฺส เต ทุลฺลทฺธํ, ยํ ตฺวํ เอวรูปํ อุฬารํ สตฺถารํ ลภิตฺวา เอวํ สาวกฺขาเต ธมฺมวินเย ปพฺพชิตฺวา เอวรูปํ อริยคณ[๑] ลภิตฺวา หีนสฺส[๒] เมถุนธมฺมสฺส การณา พุทฺธํ ธมฺมํ สงฺฆํ สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย หีนายาวตฺโตสิ; สทฺธาปิ นาม เต นาโหสิ กุสเลสุ ธมฺเมสุ, หิริปิ[๓] นาม เต นาโหสิ กุสเลสุ ธมฺเมสุ, โอตฺตปฺปมฺปิ นาม เต นาโหสิ กุสเลสุ ธมฺเมสุ, วีริยมฺปิ นาม เต นาโหสิ กุสเลสุ ธมฺเมสุ, สติปิ นาม เต นาโหสิ กุสเลสุ ธมฺเมสุ, ปญฺญาปิ นาม เต นาโหสิ กุสเลสุ ธมฺเมสูติ. เตสํ วจนํ พฺยปฺปถํ [๔] เทสนํ อนุสิฏฺฐึ สุตฺวา สุณิตฺวา อุคฺคเหตฺวา อุปธารยิตฺวา อุปลกฺขยิตฺวา มงฺกุ โหติ, ปีฬิโต[๕] ฆฏฺฏิโต พฺยตฺถิโต[๖] โทมนสฺสิโต โหติ. **ตถาวิโธติ** ตถาวิโธ ตาทิโส ตสฺสณฺฐิโต ตปฺปกาโร ตปฺปฏิภาโค, โย โส วิพฺภนฺตโกติ สุตฺวา ปเรสํ นิคฺโฆสํ มงฺกุ โหติ ตถาวิโธ. เตนาห ภควา

“สงฺกปฺเปหิ ปเรโต โส กปโณ วิย ฌายติ,
สุตฺวา ปเรสํ นิคฺโฆสํ มงฺกุ โหติ ตถาวิโธติ.

[๕๔] อถ สตฺถานิ กุรุเต ปรวาเทหิ โจทิโต,
เอส ขฺวสฺส มหาเคโธ โมสวชฺชํ ปคาหติ.

อถ สตฺถานิ กุรุเต ปรวาเทหิ โจทิโตติ อถาติ ปทสนฺธิ ปทสํสคฺโค ปทปาริปูริ อกฺขรสมวาโย พฺยญฺชนสิลิฏฺฐตา

---

[๑] สี. อริยธนํ
[๒] สี. ปิ ตสฺส
[๓] สี.,ฉ.,เท.,อิ. หิรี ปิ
[๔] สี.,ฉ.,เท.,อิ. อนุสาสนํ
[๕] สี. ปีฬิโต
[๖] สี.,ฉ.,เท.,อิ. พฺยาธิโต

ปทานุปุพฺพตาเมตํ อถาติ. **สตฺถานีติ** ตีณิ สตฺถานิ: กายสตฺถํ. วจีสตฺถํ, มโนสตฺถํ. ติวิธํ กายทุจฺจริตํ กายสตฺถํ, จตุพฺพิธํ วจีทุจฺจริตํ วจีสตฺถํ, ติวิธํ มโนทุจฺจริตํ มโนสตฺถํ. **ปรวาเทหิ โจทิโตติ** อุปชฺฌายเกหิ[๑] วา อาจริยเกหิ วา สมานุปชฺฌายเกหิ[๒] วา สมานาจริยเกหิ วา มิตฺเตหิ วา สนฺทิฏฺเฐหิ วา สมฺภตฺเตหิ วา สหาเยหิ วา โจทิโต สมฺปชานมุสา ภาสติ. "อภิรโต อหํ ภนฺเต อโหสึ ปพฺพชฺชาย, มาตา เม โปเสตพฺพา, เตนมฺหิ วิพฺภนฺโตติ ภณติ. "ปิตา เม โปเสตพฺโพ, เตนมฺหิ วิพฺภนฺโตติ ภณติ. "ภาตา เม โปเสตพฺโพ ฯเปฯ ภคินี เม โปเสตพฺพา ฯเปฯ ปุตฺโต เม โปเสตพฺโพ ฯเปฯ ธีตา เม โปเสตพฺพา ฯเปฯ มิตฺตา เม โปเสตพฺพา ฯเปฯ อมจฺจา เม โปเสตพฺพา ฯเปฯ ญาตกา เม โปเสตพฺพา ฯเปฯ สาโลหิตา เม โปเสตพฺพา, เตนมฺหิ วิพฺภนฺโตติ ภณติ. วจีสตฺถํ กโรติ [๓] ชเนติ สญฺชเนติ นิพฺพตฺเตติ อภินิพฺพตฺเตตีติ อถ สตฺถานิ กุรุเต ปรวาเทหิ โจทิโต.

เอส ขฺวสฺส มหาเคโธติ[๔] เอโส โข[๕] อสฺส[๖] มหาเคโธ มหาวนํ มหาคหนํ มหากนฺตาโร มหาวิสโม มหากุฏิโล มหาปงฺโก มหาปลิโป มหาปลิโพโธ มหาพนฺธนํ, ยทิทํ สมฺปชานมุสาวาโทติ เอส ขฺวสฺส มหาเคโธ.

โมสวชฺชํ ปคาหตีติ โมสวชฺชํ วุจฺจติ มุสาวาโท. อิเธกจฺโจ สภคฺคโต วา ปริสคฺคโต วา ญาติมชฺฌคโต วา ปูคมชฺฌคโต วา ราชกุลมชฺฌคโต วา อภินีโต สกฺขิปุฏฺโจ

---

[๑] ฉ.,เท. อุปชฺฌาเยหิ วา อาจริเยหิ วา
[๒] สี. สมานุปชฺฌาเยหิ, เอวมุปริปิ.
[๓] สี.,ฉ.,เท.,อิ. สงฺกโรติ
[๔] สี. มหเคโธติ
[๕] สี.,ฉ.,เท. โขสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๖] สี.,ฉ.,เท. ตสฺส

"เอหิ[๑] โภ ปุริส ยํ ชานาสิ ตํ วเทหีติ, โส อชานํ วา อาห "ชานามีติ, ชานํ วา อาห "น ชานามีติ, อปสฺสํ วา อาห "ปสฺสามีติ, ปสฺสํ วา อาห "น ปสฺสามีติ. อิติ อตฺตเหตุ วา ปรเหตุ วา [๒] อามิสกิญฺจิกฺขเหตุ วา สมฺปชานมุสา ภาสติ. อิทํ วุจฺจติ โมสวชฺชํ.

อปิจ ตีหากาเรหิ มุสาวาโท โหติ: ปุพฺเพวสฺส โหติ "มุสา ภณิสฺสนฺติ, ภณนฺตสฺส โหติ "มุสา ภณามีติ, ภณิตสฺส โหติ "มุสา มยา ภณิตนฺติ. อิเมหิ ตีหากาเรหิ มุสาวาโท โหติ. อปิจ จตูหากาเรหิ [๓] ปญฺจหากาเรหิ ฯเปฯ ฉหากาเรหิ ฯเปฯ สตฺตหากาเรหิ ฯเปฯ อฏฺฐหากาเรหิ มุสาวาโท โหติ: ปุพฺเพวสฺส โหติ "มุสา ภณิสฺสนฺติ, ภณนฺตสฺส โหติ "มุสา ภณามีติ, ภณิตสฺส โหติ "มุสา มยา ภณิตนฺติ, วินิธาย ทิฏฺฐึ, วินิธาย ขนฺตึ, วินิธาย รุจึ, วินิธาย สญฺญํ, วินิธาย ภาวํ. อิเมหิ อฏฺฐหากาเรหิ มุสาวาโท โหติ. **โมสวชฺชํ ปคาหตีติ** โมสวชฺชํ ปคาหติ โอคาหติ อชฺโฌคาหติ ปวิสตีติ โมสวชฺชํ ปคาหติ. เตนาห ภควา

"อถ สตฺถานิ กุรุเต ปรวาเทหิ โจทิโต
เอส ขฺวสฺส มหาเคโธ โมสวชฺชํ ปคาหตีติ.

[๕๕] ปณฺฑิโตติ สมญฺญาโต เอกจริยํ[๔] อธิฏฺฐิโต,
อถาปิ[๕] เมถุเน ยุตฺโต มนฺโทว ปริกิสฺสติ.

---

[๑] สี.,ฉ.,เท.,อิ. เอหมฺโภ [๒] สี. ธนเหตุ วา
[๓] ฉ.,เท. มุสาวาโท โหติ ปุพฺเพวสฺส โหติ "มุสา ภณิสฺสนฺติ, ภณนฺตสฺส โหติ "มุสา ภาณมีติ, ภณิตสฺส โหติ "มุสา มยา ภณิตนฺติ, วินิธาย ทิฏฺฐึ. อิเมหิ จตูหากาเรหิ มุสาวาโท โหติ. อปิจ
[๔] ฉ.,เท.,อิ. เอกจฺจริยํ, เอวมุปริปิ. [๕] สี.,ฉ.,เท. ส จาปิ, เอวมุปริปิ.

ปณฺฑิโตติ สมญฺญาโตติ อิเธกจฺโจ ปุพฺเพ สมณภาเว กิตฺติวณฺณกโต โหติ ปณฺฑิโต วิยตฺโต เมธาวี พหุสฺสุโต จิตฺตกถี กลฺยาณปฏิภาโณ "สุตฺตนฺติโกติ วา "วินยธโรติ วา "ธมฺมกถิโกติ วา ฯเปฯ "เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติยา ลาภีติ วา. เอวํ ญาโต โหติ สญฺญาโต[๑] สมญฺญาโตติ[๑] ปณฺฑิโตติ สมญฺญาโต.

เอกจริยํ อธิฏฺฐิโตติ ทฺวีหิ การเณหิ เอกจริยํ อธิฏฺฐิโต: ปพฺพชฺชาสงฺขาเตน วา คณาววสฺสคฺคฏฺเฐน วา. กถํ ปพฺพชฺชาสงฺขาเตน เอกจริยํ อธิฏฺฐิโต. สพฺพํ ฆราวาสปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา ฯเปฯ เอวํ ปพฺพชฺชาสงฺขาเตน เอกจริยํ อธิฏฺฐิโต. กถํ คณาววสฺสคฺคฏฺเฐน เอกจริยํ อธิฏฺฐิโต. โส เอวํ ปพฺพชิโต สมาโน เอโก อรญฺญวนปตฺถานิ ปนฺตานิ ฯเปฯ เอวํ คณาววสฺสคฺคฏฺเฐน เอกจริยํ อธิฏฺฐิโตติ เอกจริยํ อธิฏฺฐิโต.

อถาปิ เมถุเน ยุตฺโตติ เมถุนธมฺโม นาม. โย โส อสทฺธมฺโม ฯเปฯ ตทุปการณา วุจฺจติ เมถุนธมฺโม. **อถาปิ เมถุเน ยุตฺโตติ** โส อปเรน สมเยน พุทฺธํ ธมฺมํ สงฺฆํ สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย หีนายาวตฺติตฺวา เมถุนธมฺเม ยุตฺโต ปยุตฺโต อายุตฺโต สมายุตฺโตติ อถาปิ เมถุเน ยุตฺโต.

มนฺโทว ปริกิสฺสตีติ กปโณ วิย โมมูโห วิย กิสฺสติ ปริกิสฺสติ ปริกิลิสฺสติ. ปาณมฺปิ หนติ, อทินฺนมฺปิ อาทิยติ, สนฺธิมฺปิ ฉินฺทติ, นิลฺโลปมฺปิ หรติ, เอกาคาริกมฺปิ กโรติ, ปริปนฺเถปิ ติฏฺฐติ, ปรทารมฺปิ คจฺฉติ, มุสาปิ ภณติ. เอวมฺปิ กิสฺสติ ปริกิสฺสติ ปริกิลิสฺสติ. ตเมนํ ราชาโน คเหตฺวา วิวิธา

[๑-๑] สี.,ฉ.,เท.,อิ. ปญฺญาโต สมญฺญาโต โหตีติ.

กมฺมการณา[๑] กาเรนฺติ: กสาหิปิ ตาเพนฺติ, เวตฺเตหิปิ ตาเพนฺติ, อฑฺฒทณฺฑเกหิปิ ตาเพนฺติ, หตฺถมฺปิ ฉินฺทนฺติ, ปาทมฺปิ ฉินฺทนฺติ, หตฺถปาทมฺปิ ฉินฺทนฺติ, กณฺณมฺปิ ฉินฺทนฺติ, นาสมฺปิ ฉินฺทนฺติ, กณฺณนาสมฺปิ ฉินฺทนฺติ, วิลงฺคถาลิกมฺปิ กโรนฺติ, สงฺขมุณฺฑิกมฺปิ กโรนฺติ, ราหุมุขมฺปิ กโรนฺติ, โชติมาลิกมฺปิ กโรนฺติ, หตฺถปชฺโชติกมฺปิ กโรนฺติ, เอรกวตฺติกมฺปิ กโรนฺติ, จิรกวาสิกมฺปิ กโรนฺติ, เอเณยฺยกมฺปิ กโรนฺติ, พพิสมังสิกมฺปิ กโรนฺติ, กหาปณกมฺปิ กโรนฺติ, ขาราปตจฺฉิกมฺปิ กโรนฺติ, ปลิฆปริวตฺติกมฺปิ กโรนฺติ, ปลาลปีฐกมฺปิ[๒] กโรนฺติ, ตตฺเตนปิ เตเลน โอสิญฺจนฺติ, สุนเขหิปิ ขาทาเปนฺติ, ชีวนฺตมฺปิ สูเล อุตฺตาเสนฺติ, อสินาปิ สีสํ ฉินฺทนฺติ, เอวมฺปิ กิสฺสติ ปริกิสฺสติ ปริกิลิสฺสติ.

อถวา กามตณฺหาย อภิภูโต ปริยาทินฺนจิตฺโต โภเค ปริเยสนฺโต นาวาย มหาสมุทฺทํ ปกฺขนฺทติ สีตสฺส ปุรกฺขโต อุณฺหสฺส ปุรกฺขโต ฑํสมกสวาตาตปสิรึสปสมฺผสฺเสหิ ริสฺสมาโน[๓] ขุปฺปิปาสาย ปีฬิยมาโน คุมพ์[๓] คจฺฉติ, ตกฺโกลํ คจฺฉติ, ตกฺกสิลํ[๔] คจฺฉติ, กาลมุขํ คจฺฉติ, มรณปารํ[๕] คจฺฉติ, เวสุงฺคํ คจฺฉติ, เวราปถํ คจฺฉติ, ชวํ คจฺฉติ, กมลึ[๖] คจฺฉติ, วงฺกํ[๗] คจฺฉติ, เอฬวทฺทนํ[๘] คจฺฉติ, สุวณฺณภูมึ คจฺฉติ, ตมฺพปณฺณึ[๙] คจฺฉติ, สุปฺปารํ[๑๐] คจฺฉติ ภรุกจฺฉ[๑๑] คจฺฉติ,

---

[๑] สี. กมฺมกรณา
[๒] สี. ปลาสปีฐกมฺปิ
[๓-๓] ฉ.,เท. ปีฬิยมาโน ขุปฺปิปาสาย มิยฺยมาโน ติคุมฺพ์ [๔] ฉ.,เท. ตกฺกสีลํ
[๕] สี. ปรมฺมุขํ ฉ.,เท. ปุรปูรํ [๖] สี.,ฉ.,เท. ตามลึ อิ. ตมลึ
[๗] สี.,ฉ.,เท.,อิ. วงฺคํ [๘] สี. ชลวนํ ฉ.,เท. เอพพนฺธนํ
[๙] ฉ.,เท. ตมฺพปาณึ [๑๐] สี. สุปฺปารกํ ฉ.,เท. สุปฺปาทกํ
[๑๑] สี.,ฉ.,เท. การุกจฺฉ อิ. ภรุกจฺฉ

สุรทฺธํ[๑] คจฺฉติ, องฺคเณกํ[๒] คจฺฉติ [๓] คงฺคณํ[๔] คจฺฉติ, ปรมคงฺคณํ[๕] คจฺฉติ. โยนํ คจฺฉติ, ปีนํ[๖] คจฺฉติ, อลฺลสนฺทำ[๗] คจฺฉติ, มรุกนฺตารํ คจฺฉติ, ชณฺณุปถํ คจฺฉติ, อชปถํ คจฺฉติ, เมณฺฑปถํ คจฺฉติ, สงฺกุปถํ คจฺฉติ, ฉตฺตปถํ คจฺฉติ, วำสปถำ คจฺฉติ, สกุณปถำ คจฺฉติ, มูสิกปถำ คจฺฉติ, ทริปถำ คจฺฉติ, เวตฺตาธารำ[๘] คจฺฉติ, เอวมฺปิ กิสฺสติ ปริกิสฺสติ ปริกิลิสฺสติ.

ปริเยสนฺโต[๙] น ลภติ อลาภมูลกมฺปิ ทุกฺขโทมนสฺสำ ปฏิสำเวเทติ เอวมฺปิ กิสฺสติ ปริกิสฺสติ ปริกิลิสฺสติ. ปริเยสนฺโต[๑๐] ลภติ ลทฺธา[๑๑] จ อารกฺขมูลกมฺปิ ทุกฺขโทมนสฺสำ ปฏิสำเวเทติ “กินฺติ เม โภเค เนว ราชาโน หเรยฺยุ, น โจรา หเรยฺยุ น อคฺคิ ฑเหยฺย,[๑๒] น อุทกำ วเหยฺย, น อปฺปิยา ทายาทา หเรยฺยุนฺติ, ตสฺส เอวำ รกฺขโต[๑๓] โคปยโต [๑๔] โภคา วิปฺปลุชฺชนฺติ. [๑๕] วิปฺปโยคมูลกมฺปิ ทุกฺขโทมนสฺสำ ปฏิสำเวเทติ. เอวมฺปิ กิสฺสติ ปริกิสฺสติ ปริกิลิสฺสตีติ [๑๖] มนฺโทว ปริกิสฺสติ. เตนาห ภควา

“ปณฺฑิโตติ สมญฺญาโต เอกจริยำ อธิฏฺฐิโต,
อถาปิ เมถุเน ยุตฺโต มนฺโทว ปริกิสฺสตีติ.

---

[๑] สี.,ฉ.,เท.,เอ. สุรฏฺฐำ
[๒] สี. สงฺคโลกำ ฉ.,เท. ภงฺคโลกำ
[๓] สี. สกุณปถำ
[๔] สี. สงฺคณำ ฉ.,เท. ภงฺคณำ
[๕] สี. ปทปตงฺคำ ฉ.,เท. สรมตำ คณำ
[๖] ฉ.,เท.,อิ. ปรมโยนำ.
[๗] ฉ.,เท. วินทำ มูลปทำ.
[๘] ฉ.,เท. เวตฺตาจารำ
[๙] ฉ.,เท. คเวสนฺโต น วินฺทติ
[๑๐] ฉ.,เท. คเวสนฺโต น วินฺทติ
[๑๑] ฉ.,เท. ลทฺธาปิ
[๑๒] ฉ.,เท. น อคฺคี ฑเหยฺยุ.
[๑๓] ฉ.,เท. อารกฺขโต
[๑๔] ฉ.,เท.,อิ. เต.
[๑๕] ฉ.,เท.,อิ. โส
[๑๖] ฉ.,เท. สจาปิ เมถุเน ยุตฺโต

[๕๖] เอตมาทีนวํ ญตฺวา มุนิ ปุพฺพาปเร อิธ,
เอกจริยํ ทฬฺหํ กยิรา น นิเสเวถ เมถุนํ.

เอตมาทีนวํ ญตฺวา มุนิ ปุพฺพาปเร อิธาติ เอตนฺติ ปุพฺเพ สมณภาเว ยโส จ กิตฺติ จ. อปรภาเค พุทฺธํ ธมฺมํ สงฺฆํ สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย หีนายาวตฺตสฺส อยโส จ อกิตฺติ จ; เอตํ สมฺปตฺติวิปตฺตึ[๑] ญตฺวา ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา. **มุนีติ** โมนํ วุจฺจติ ญาณํ ยา ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ สงฺคชาลมติจฺจ โส มุนิ. **อิธาติ** อิมิสฺสา ทิฏฺฐิยา อิมิสฺสา ขนฺติยา อิมิสฺสา รุจิยา อิมสฺมึ อาทาเย อิมสฺมึ ธมฺเม อิมสฺมึ วินเย อิมสฺมึ ธมฺมวินเย อิมสฺมึ ปาวจเน อิมสฺมึ พฺรหฺมจริเย อิมสฺมึ สตฺถุสาสเน อิมสฺมึ อตฺตภาเว อิมสฺมึ มนุสฺสโลเกติ เอตมาทีนวํ ญตฺวา มุนิ ปุพฺพาปเร อิธ.

เอกจริยํ ทฬฺหํ กยิราติ ทฺวีหิ การเณหิ เอกจริยํ ทฬฺหํ กเรยฺย ปพฺพชฺชาสงฺขาเตน วา คณาวาสฺสคฺคฏฺเฐน วา.

กถํ ปพฺพชฺชาสงฺขาเตน เอกจริยํ ทฬฺหํ กเรยฺย. สพฺพํ ฆราวาสปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา ปุตฺตทารปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา ญาติปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา มิตฺตามจฺจปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา สนฺนิธิปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา เกสมสฺสุ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตฺวา อากิญฺจนภาวํ อุปคนฺตฺวา เอโก จเรยฺย วิหเรยฺย อิริเยยฺย วตฺเตยฺย ปาเลยฺย ยเปยฺย ยาเปยฺย เอวํ ปพฺพชฺชาสงฺขาเตน เอกจริยํ ทฬฺหํ กเรยฺย.

---

[๑] ฉ.,เท. สมฺปตฺตึ วิปตฺติญฺจ

กถํ คณาวาวสฺสคฺคฏฺเจน เอกจริยํ ทฬฺหํ กเรยฺย. โส เอวํ ปพฺพชิโต สมาโน เอโก อรญฺญวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏิเสเวยฺย อปฺปสทฺทานิ อปฺปนิคฺโฆสานิ วิชนวาตานิ มนุสฺสราหเสยฺยกานิ ปฏิสลฺลานสารูปานิ. โส เอโก คจฺเฉยฺย, เอโก ติฏฺเจยฺย, เอโก นิสีเทยฺย, เอโก เสยฺยํ กปฺเปยฺย, เอโก คามํ ปิณฺฑาย ปวิเสยฺย, เอโก ปฏิกฺกเมยฺย, เอโก รโห นิสีเทยฺย, เอโก จงฺกมํ อธิฏฺเจยฺย, เอโก จเรยฺย วิหเรยฺย อิริเยยฺย วตฺเตยฺย ปาเลยฺย ยเปยฺย ยาเปยฺย. เอวํ คณาวาวสฺสคฺคฏฺเจน เอกจริยํ ทฬฺหํ กเรยฺย.[๑] เอกจริยํ ทฬฺหํ กเรยฺย ถิรํ[๒] กเรยฺย, ทฬฺหสมาทาโน อสฺส อวฏฺฐิตสมาทาโน [๓] กุสเลสุ ธมฺเมสูติ เอกจริยํ ทฬฺหํ กยิรา.

น นิเสเวถ เมถุนนฺติ เมถุนธมฺโม นาม, โย โส อสทฺธมฺโม ฯเปฯ ตกฺการณา วุจฺจติ เมถุนธมฺโม. เมถุนธมฺมํ น เสเวยฺย น นิเสเวยฺย น สํเสเวยฺย น[๔] ปฏิเสเวยฺยาติ น นิเสเวถ เมถุนํ.[๔] เตนาห ภควา

“เอตมาทีนวํ ญตฺวา มุนิ ปุพฺพาปเร อิธ,
เอกจริยํ ทฬฺหํ กยิรา น นิเสเวถ เมถุนนฺติ.

[๕๙] วิเวกญฺเญว สิกฺเขถ เอตทริยานมุตฺตมํ[๕]
เตน[๖] เสฏฺโฐ น มญฺเญถ[๖] ส เว นิพฺพานสนฺติเก.

วิเวกญฺเญว สิกฺเขถาติ วิเวโกติ ตโย วิเวกา: กายวิเวโก, จิตฺตวิเวโก, อุปธิวิเวโก. กตโม กายวิเวโก ฯเปฯ อยํ อุปธิวิเวโก.

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. อิติสทฺโท ทิสฺสติ. [๒] สี. วิริยํ
[๓] ฉ.,เท. อสฺส [๔-๔] สี.,ฉ.,เท.,อิ. น ปฏิเสเวยฺย น จเรยฺย น สมาจเรยฺย น สมาทาย วตฺเตยฺยาติ น นิเสเวถ เมถุนํ. [๕] ฉ.,เท. เอตํ อริยานมุตฺตมํ, เอวมุปริปิ.
[๖-๖] ฉ.,เท. น เตน เสฏฺโฐ มญฺเญถ. เอวมุปริปิ.

กายวิเวโก จ วูปกฏฺฐกายานํ[๑] เนกฺขมฺมาภิรตานํ จิตฺตวิเวโก จ ปริสุทฺธจิตฺตานํ ปรมโวทานปฺปตฺตานํ. อุปธิวิเวโก จ นิรูปธีนํ ปุคฺคลานํ วิสงฺขารคตานํ. **สิกฺขาติ** ติสฺโส สิกฺขา: อธิสีลสิกฺขา, อธิจิตฺตสิกฺขา, อธิปญฺญาสิกฺขา ฯเปฯ อยํ อธิปญฺญาสิกฺขา. **วิเวกญฺเญว สิกฺเขถาติ** วิเวกญฺเญว สิกฺเขยฺย อาจเรยฺย สมาจเรยฺย สมาทาย วตฺเตยฺยาติ วิเวกญฺเญว สิกฺเขถ.

เอตทริยานมุตฺตมนฺติ อริยา วุจฺจนฺติ พุทฺธา จ พุทฺธสาวกา จ ปจฺเจกพุทฺธา จ. อริยานํ เอตํ อคฺคํ เสฏฺฐํ วิเสฏฺฐํ ปาโมกฺขํ อุตฺตมํ ปวรํ ยทิทํ วิเวกจริยาติ เอตทริยานมุตฺตมํ.

เตน เสฏฺโฐ น มญฺเญถาติ ตาย วิเวกจริยาย[๒] อุณฺณตี[๒] น กเรยฺย, อุณฺณมํ น กเรยฺย, มานํ น กเรยฺย, [๓] ถมฺภํ น กเรยฺย, น เตน มานํ ชเนยฺย, พนฺธุ[๔] น กเรยฺย,[๔] น เตน ถทฺโธ อสฺส ปตฺถทฺโธ ปคฺคหิตสิโรติ เตน เสฏฺโฐ น มญฺเญถ.

ส เว นิพฺพานสนฺติเกติ โส นิพฺพานสฺส สนฺติเก สามนฺตา อาสนฺเน อวิทูเร อุปกฏฺเฐติ ส เว นิพฺพานสนฺติเก. เตนาห ภควา

"วิเวกญฺเญว สิกฺเขถ เอตทริยานมุตฺตมํ
เตน เสฏฺโฐ น มญฺเญถ ส เว นิพฺพานสนฺติเกติ.

[๕๘] ริตฺตสฺส มุนิโน จรโต กาเมสุ อนเปกฺขิโน,
โอฆติณฺณสฺส ปิหยนฺติ กาเมสุ คธิตา ปชา.

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. วิเวกฏฺฐกายนํ
[๒-๒] ฉ.,เท. กายวิเวกจริยาย อุนฺนตึ
[๓] สี.,ฉ.,เท. ถามํ น กเรยฺย
[๔-๔] ฉ.,เท. อิเม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

ริตฺตสฺส มุนิโน จรโตติ ริตฺตสฺสาติ[๑] ริตฺตสฺส วิวิตฺตสฺส ปวิวิตฺตสฺส กายทุจฺจริเตน ริตฺตสฺส วิวิตฺตสฺส ปวิวิตฺตสฺส. วจีทุจฺจริเตน ฯเปฯ มโนทุจฺจริเตน ฯเปฯ ราเคน ฯเปฯ โทเสน ฯเปฯ โมเหน ฯเปฯ โกเธน ฯเปฯ อุปนาเหน ฯเปฯ มกฺเขน ฯเปฯ ปฬาเสน ฯเปฯ อิสฺสาย ฯเปฯ มจฺฉริเยน ฯเปฯ มายาย ฯเปฯ สาเถยฺเยน ฯเปฯ ถมฺเภน ฯเปฯ สารมฺเภน ฯเปฯ มาเนน ฯเปฯ อติมาเนน ฯเปฯ มเทน ฯเปฯ ปมาเทน ฯเปฯ สพฺพกิเลเสหิ ฯเปฯ สพฺพทุจฺจริเตหิ ฯเปฯ สพฺพทรเถหิ ฯเปฯ สพฺพปริฬาเหหิ ฯเปฯ สพฺพสนฺตาเปหิ ฯเปฯ สพฺพากุสลาภิสงฺขาเรหิ[๒] ริตฺตสฺส วิวิตฺตสฺส ปวิวิตฺตสฺส. **มุนิโนติ** โมนํ วุจฺจติ ญาณํ. ยา ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ สงฺคชาลมติจฺจ โส มุนิ. **จรโตติ** จรโต วิหรโต อิริยโต วตฺตโต ปาลยโต ยปยโต[๓] ยาปยโตติ ริตฺตสฺส มุนิโน จรโต.

กาเมสุ อนเปกฺขิโนติ กามาติ อุทฺทานโต เทฺว กามา: วตฺถุกามา จ กิเลสกามา จ ฯเปฯ อิเม วุจฺจนฺติ วตฺถุกามา ฯเปฯ อิเม วุจฺจนฺติ กิเลสกามา. วตฺถุกาเม ปริชานิตฺวา กิเลสกาเม ปหาย ปชหิตฺวา วิโนทิตฺวา พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวงฺคมิตฺวา กาเมสุ อนเปกฺขวา[๔] จตฺตกาโม วนฺตกาโม มุตฺตกาโม ปหีนกาโม ปฏินิสฺสฏฺฐกาโม, วีตราโค จตฺตราโค วนฺตราโค มุตฺตราโค ปหีนราโค ปฏินิสฺสฏฺฐราโค นิจฺฉาโต นิพฺพุโต สีติภูโต สุขปฏิสํเวที พฺรหฺมภูเตน อตฺตนา วิหรตีติ กาเมสุ อนเปกฺขิโน.

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๒] สี. สพฺพกุสลาภิสงฺขาเรหิ
[๓] สี. ยปโต
[๔] ฉ.,เท. อนเปกฺขมาโน

โอฆติณฺณสฺส ปิหยนฺติ กาเมสุ คธิตา ปชาติ ปชาติ สตฺตาธิวจนํ. ปชา กาเมสุ รตฺตา คิทฺธา คธิตา มุจฺฉิตา อชฺโฌปนฺนา ลคฺคา ลคฺคิตา ปลิพุทฺธา. ตา[๑] กาโมฆํ ติณฺณสฺส ภโวฆํ ติณฺณสฺส ทิฏฺโฐฆํ ติณฺณสฺส อวิชฺโชฆํ ติณฺณสฺส สพฺพสงฺขารปถํ[๒] ติณฺณสฺส อุตฺติณฺณสฺส นิตฺติณฺณสฺส อติกฺกนฺตสฺส สมติกฺกนฺตสฺส วีติวตฺตสฺส ปารคตสฺส[๓] ปารปฺปตฺตสฺส อนฺตคตสฺส อนฺตปฺปตฺตสฺส โกฏิคตสฺส โกฏิปฺปตฺตสฺส ปริยนฺตคตสฺส ปริยนฺตปฺปตฺตสฺส โวสานคตสฺส โวสานปฺปตฺตสฺส ตาณคตสฺส ตาณปฺปตฺตสฺส เลณคตสฺส เลณปฺปตฺตสฺส สรณคตสฺส สรณปฺปตฺตสฺส อภยคตสฺส อภยปฺปตฺตสฺส อจฺจุตคตสฺส อจฺจุตปฺปตฺตสฺส อมตคตสฺส อมตปฺปตฺตสฺส นิพฺพานคตสฺส นิพฺพานปฺปตฺตสฺส อิจฺฉนฺติ สาทิยนฺติ ปตฺถยนฺติ ปิหยนฺติ อภิชปฺปนฺติ. ยถา [๔] อิณายิกา อาณณฺยํ ปตฺเถนฺติ ปิหยนฺติ. ยถา อาพาธิกา อาโรคฺยํ ปตฺเถนฺติ ปิหยนฺติ, ยถา พนฺธนพนฺธา[๕] พนฺธนโมกฺขํ ปตฺเถนฺติ, ปิหยนฺติ ยถา ทาสา ภุชิสฺสํ ปตฺเถนฺติ, ปิหยนฺติ ยถา กนฺตารทฺธานํ[๖] ปกฺขนฺนา[๖] เขมนฺตภูมึ ปตฺเถนฺติ ปิหยนฺติ; เอวเมว ปชา กาเมสุ รตฺตา คิทฺธา คธิตา มุจฺฉิตา อชฺโฌปนฺนา ลคฺคา ลคฺคิตา ปลิพุทฺธา. ตา[๗] กาโมฆติณฺณสฺส ภโวฆติณฺณสฺส ฯเปฯ นิพฺพานคตสฺส นิพฺพานปฺปตฺตสฺส อิจฺฉนฺติ สาทิยนฺติ ปตฺถยนฺติ ปิหยนฺติ อภิชปฺปนฺตีติ โอฆติณฺณสฺส ปิหยนฺติ กาเมสุ คธิตา ปชา.

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. เต
[๒] ฉ.,เท.,อิ. สพฺพสงฺขารปถํ
[๓] ฉ.,เท. ปารํ คตสฺส, เอวมุปริปิ.
[๔] สี. นาม
[๕] ฉ.,เท. พนฺธนพทฺธา, เอวมุปริปิ.
[๖] ฉ.,เท.,อิ. กนฺตารทฺธานปกฺขนฺทา
[๗] สี.,ฉ.,เท. เต

เตนาห ภควา

"ริตฺตสฺส มุนิโน จรโต กาเมสุ อนเปกฺขิโน,
โอฆติณฺณสฺส ปิหยนฺติ กาเมสุ คธิตา ปชาติ.

สตฺตโม ติสฺสเมตฺเตยฺยสุตฺตนิทฺเทโส.

๘. ปสูรสุตฺตนิทฺเทโส

[๑]

[๕๙] อิเธว สุทฺธึ อิติ วาทยนฺติ[๒]
นาญฺเญสุ ธมฺเมสุ วิสุทฺธิมาหุ.
ยํ นิสฺสิตา ตตฺถ สุภาวทานา[๓]
ปจฺเจกสจฺเจสุ ปุถู นิวิฏฺฐา.

อิเธว สุทฺธึ อิติ วาทยนฺตีติ อิเธว สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺติ, “สสฺสโต โลโก, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺติ สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺติ “อสสฺสโต โลโก ฯเปฯ อนฺตวา โลโก ฯเปฯ อนนฺตวา โลโก ฯเปฯ ตํ ชีวํ ตํ สรีรํ ฯเปฯ อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีรํ ฯเปฯ โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา ฯเปฯ น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา ฯเปฯ โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา ฯเปฯ เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺติ สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺตีติ อิเธว สุทฺธึ อิติ วาทยนฺติ.

นาญฺเญสุ ธมฺเมสุ วิสุทฺธิมาหูติ อตฺตโน สตฺถารํ ธมฺมกฺขานํ คณึ ทิฏฺฐึ ปฏิปทํ มคฺคํ จเปตฺวา สพฺเพ ปรวาเท ขิปนฺติ อุกฺขิปนฺติ ปริกฺขิปนฺติ. “โส สตฺถา น สพฺพญฺญู, ธมฺโม น สฺวากฺขาโต, คโณ น สุปฏิปนฺโน, ทิฏฺฐิ น

---

[๑] ฉ.,เท. อถ ปสูรสุตฺตนิทฺเทสํ วกฺขติ. [๒] อิ. วาทิยนฺติ, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท. สุภํ วทานา, เอวมุปริปิ.

ภทฺทิกา, ปฏิปทา น สุปญฺญตฺตา, มคฺโค น นิยฺยานิโก, นตฺเถตฺถ สุทฺธิ วา วิสุทฺธิ วา ปริสุทฺธิ วา มุตฺติ วา วิมุตฺติ วา ปริมุตฺติ วา น ตตฺถ สุชฺฌนฺติ วา วิสุชฺฌนฺติ วา ปริสุชฺฌนฺติ วา มุจฺจนฺติ วา วิมุจฺจนฺติ วา ปริมุจฺจนฺติ วา, หีนา นิหีนา โอมกา ลามกา ชตุกฺกา ปริตฺตาติ เอวมาหํสุ เอวํ กเถนฺติ เอวํ ภณนฺติ เอวํ ทีปยนฺติ เอวํ โวหรนฺตีติ นาญฺเญสุ ธมฺเมสุ วิสุทฺธิมาหุ.

ยํ นิสฺสิตา ตตฺถ สุภาวทานาติ ยํ นิสฺสิตาติ ยํ สตฺถารํ ธมฺมกฺขานํ คณํ ทิฏฺฐึ ปฏิปทํ มคฺคํ นิสฺสิตา สนฺนิสฺสิตา[๑] อลฺลีนา อุปคตา อชฺโฌสิตา อธิมุตฺตา. **ตตฺถาติ** สกาย ทิฏฺฐิยา สกาย ขนฺติยา สกาย รุจิยา สกาย ลทฺธิยา. **สุภาวทานาติ** สุภาวาทา โสภนวาทา ปณฺฑิตวาทา ธีรวาทา[๒] ญาณวาทา[๓] เหตุวาทา ลกฺขณวาทา การณวาทา ฐานวาทา สกาย ลทฺธิยาติ ยํ นิสฺสิตา ตตฺถ สุภาวทานา.

ปจฺเจกสจฺเจสุ ปุถู นิวิฏฺฐาติ ปุถู สมณพฺราหฺมณา ปุถุปจฺเจกสจฺเจสุ[๔] นิวิฏฺฐา ปติฏฺฐิตา อลฺลีนา อุปคตา อชฺโฌสิตา อธิมุตฺตา. “สสฺสโต โลโก, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺติ นิวิฏฺฐา ปติฏฺฐิตา อลฺลีนา อุปคตา อชฺโฌสิตา อธิมุตฺตา. “อสสฺสโต โลโก ฯเปฯ เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺติ นิวิฏฺฐา ปติฏฺฐิตา อลฺลีนา อุปคตา อชฺโฌสิตา อธิมุตฺตาติ ปจฺเจกสจฺเจสุ ปุถู นิวิฏฺฐา. เตนาห ภควา

---

[๑] สี. ปติฏฺฐิตา, เอวมุปริปิ. ฉ.,เท. อานิสฺสิตา [๒] สี.,ฉ.,เท. ถิรวาทา, เอวมุปริปิ.
[๓] สี.,ฉ.,เท. ญายวาทา, เอวมุปริปิ. [๔] ฉ.,เท. ปุถู ปจฺเจกสจฺเจสุ

"อิเธว สุทฺธึ อิติ วาทยนฺติ
นาญฺเญสุ ธมฺเมสุ วิสุทฺธิมาหุ
ยํ นิสฺสิตา ตตฺถ สุภาวทานา
ปจฺเจกสจฺเจสุ ปุถู นิวิฏฺฐาติ.

[๖๐] **เต วาทกามา ปริสํ วิคยฺห**
พาลํ ทหนฺติ[๑] มิถุ อญฺญมญฺญํ,
วทนฺติ เต อญฺญสิตา กโถชฺชํ
ปสํสกามา กุสลาวทานา.

เต วาทกามา ปริสํ วิคยฺหาติ เต วาทกามาติ เต วาทกามา วาทตฺถิกา วาทาธิปฺปายา วาทปุเรกฺขารา วาทปริเยสนํ จรนฺตา. **ปริสํ วิคยฺหาติ** ขตฺติยปริสํ พฺราหฺมณปริสํ คหปติปริสํ สมณปริสํ วิคยฺห โอคยฺห อชฺโฌคเหตฺวา[๒] ปวิสิตฺวาติ เต วาทกามา ปริสํ วิคยฺห.

พาลํ ทหนฺติ มิถุ อญฺญมญฺญนฺติ มิถูติ เทฺว ชนา เทฺว กลหการกา เทฺว ภณฺฑนการกา เทฺว ภสฺสการกา เทฺว วิวาทการกา เทฺว อธิกรณการกา เทฺว วาทิโน เทฺว สลฺลาปกา, เต อญฺญมญฺญํ พาลโต[๓] หีนโต นิหีนโต โอมกโต ลามกโต ชตุกฺกโต ปริตฺตโต ทหนฺติ ปสฺสนฺติ ทกฺขนฺติ โอโลเกนฺติ นิชฺฌายนฺติ อุปปริกฺขนฺตีติ พาลํ ทหนฺติ มิถุ อญฺญมญฺญํ.

วทนฺติ เต อญฺญสิตา กโถชฺชนฺติ อญฺญํ สตฺถารํ ธมฺมกฺขานํ คณํ ทิฏฺฐึ ปฏิปทํ มคฺคํ นิสฺสิตา สนฺนิสฺสิตา อลฺลีนา อุปคตา อชฺโฌสิตา อธิมุตฺตา. กโถชฺชํ วุจฺจติ กลโห

---

[๑] ฉ.,เท. ทหนฺตี, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ.,เท. อชฺโฌคาเหตฺวา, เอวมุปริปิ.
[๓] สี. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

ภณฺฑนํ วิคฺคโห วิวาโท เมธคํ. อถวา **กโถชฺชนฺติ** อโนชวนฺตี สากถา[๑] กโถชฺชํ วทนฺติ กลหํ วทนฺติ ภณฺฑนํ วทนฺติ วิคฺคหํ วทนฺติ วิวาทํ วทนฺติ เมธคํ วทนฺติ [๒] ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺตีติ วทนฺติ เต อญฺญสิตา กโถชฺชํ.

ปสํสกามา กุสลาวทานาติ ปสํสกามาติ ปสํสกามา ปสํสตฺถิกา ปสํสาธิปฺปายา ปสํสปุเรกฺขารา ปสํสปริเยสนํ จรนฺตา. **กุสลาวทานาติ** กุสลวาทา ปณฺฑิตวาทา ธีรวาทา ญาณวาทา เหตุวาทา ลกฺขณวาทา การณวาทา ฐานวาทา สกาย ลทฺธิยาติ ปสํสกามา กุสลาวทานา. เตนาห ภควา

"เต วาทกามา ปริสํ วิคยฺห
พาลํ ทหนฺติ มิถุ อญฺญมญฺญํ,
วทนฺติ เต อญฺญสิตา กโถชฺชํ
ปสํสกามา กุสลาวทานาติ.

[๖๑] ยุตฺโต กถายํ ปริสาย มชฺเฌ
ปสํสมิจฺฉํ วินิฆาติ โหติ
อปาหตสฺมึ ปน มงฺกุ โหติ
นินฺทาย โส กุปฺปติ รนฺธเมสี.

ยุตฺโต กถายํ ปริสาย มชฺเฌติ ขตฺติยปริสาย วา พฺราหฺมณปริสาย วา คหปติปริสาย วา สมณปริสาย วา มชฺเฌ อตฺตโน กถายํ ยุตฺโต ปยุตฺโต อายุตฺโต สมายุตฺโต สมฺปยุตฺโต กเถตุนฺติ ยุตฺโต กถายํ ปริสาย มชฺเฌ.

ปสํสมิจฺฉํ วินิฆาติ โหตีติ ปสํสมิจฺฉนฺติ ปสํสํ โถมนํ กิตฺตึ วณฺณหาริยํ อิจฺฉนฺโต สาทิยนฺโต ปตฺถยนฺโต ปิหยนฺโต

---

[๑] ฉ.,เท. นิสากถา　　[๒] ฉ.,เท. กเถนฺติ

อภิชปฺปนฺโต. **วินิฆาติ โหตีติ** ปุพฺเพว สลฺลาปา กถกถี วินิฆาตี โหติ "ชโย นุ โข เม ภวิสฺสติ, ปราชโย นุ โข เม ภวิสฺสติ, กถํ นิคฺคหํ กริสฺสามิ, กถํ ปฏิกฺกมฺมํ กริสฺสามิ, กถํ วิเสสํ กริสฺสามิ, กถํ ปฏิวิเสสํ กริสฺสามิ, กถํ อาเวธิยํ[๑] กริสฺสามิ, กถํ นิพฺเพธิยํ[๒] กริสฺสามิ. กถํ เฉทํ กริสฺสามิ, กถํ มณฺฑลํ, กริสฺสามีติ เอวํ ปุพฺเพว สลฺลาปา กถกถี วินิฆาตี โหตีติ ปสฺสมิจฺฉํ วินิฆาติ โหติ.

อปาหตสฺมึ ปน มงฺกู โหตีติ เย เต ปญฺหวีมํสกา ปริสา ปาริสชฺชา ปาสนิกา,[๓] เต อปหรนฺติ "อตฺถาปคตํ ภณิตนฺติ อตฺถโต อปหรนฺติ, "พฺยญฺชนาปคตํ ภณิตนฺติ พฺยญฺชนโต อปหรนฺติ, "อตฺถพฺยญฺชนาปคตํ ภณิตนฺติ, "อตฺถพฺยญฺชนโต อปหรนฺติ, อตฺโถ เต ทุนฺนีโต, พฺยญฺชนนฺเต ทุโรปิตํ, อตฺถพฺยญฺชนนฺเต ทุนฺนีตํ ทุโรปิตํ, นิคฺคโห เต อกโต, ปฏิกฺกมฺมนฺเต ทุกฺกฏํ, วิเสโส เต อกโต, ปฏิวิเสโส เต ทุกฺกโฏ, อาเวธิยา เต อกตา, นิพฺเพธิยา เต ทุกฺกฏา, เฉโท เต อกโต, มณฺฑลนฺเต ทุกฺกฏํ [๔] ทุกฺกถิตํ ทุพฺภณิตํ ทุลฺลปิตํ ทุรุตฺตํ ทุพฺภาสิตนฺติ อปหรนฺติ. **อปาหตสฺมึ ปน มงฺกู โหตีติ** อปาหตสฺมึ มงฺกู โหติ ปีฬิโต ฆฏฺฏิโต พฺยตฺถิโต[๕] โทมนสฺสิโต โหตีติ อปาหตสฺมึ ปน มงฺกู โหติ.

นินฺทาย โส กุปฺปติ รนฺธเมสีติ นินฺทายาติ[๖] นินฺทาย

---

[๑] ฉ.,เท. อาเวจิยํ
[๒] ฉ.,เท. นิพฺเพจิยํ
[๓] ฉ.,เท. ปาสาริกา, เอวมุปริปิ.
[๔] ฉ.,เท. วิสมกถํ
[๕] ฉ.,เท. พฺยาธิโต
[๖] ฉ.,เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

ครหาย อกิตฺติยา อวณฺณหาริกาย. **กุปฺปตีติ**[๑] กุปฺปติ พฺยาปชฺชติ ปติตฺถียติ, โกปญฺจ โทสญฺจ อปจฺจยญฺจ ปาตุกโรตีติ นินฺทาย โส กุปฺปติ. **รนฺธเมสีติ** รนฺธเมสี[๒] วิรนฺธเมสี อปรนฺธเมสี ขลิตเมสี คพฺภิตเมสี วิวรเมสีติ นินฺทาย โส กุปฺปติ รนฺธเมสี. เตนาห ภควา

"ยุตฺโต กถายํ ปริสาย มชฺเฌ
ปสฺสมิจฺฉํ วินิฆาติ โหติ,
อปาหตสฺมึ ปน มงฺกุ โหติ
นินฺทาย โส กุปฺปติ รนฺธเมสีติ.

[๖๒] ยมสฺส วาทํ ปริหีนมาหุ
อปาหตํ ปญฺหวิมสกา เย,[๓]
ปริเทวตี[๔] **โสจติ หีนวาโท**
"อุปจฺจคา มนฺติ อนุตฺถุนาติ.

ยมสฺส วาทํ ปริหีนมาหูติ ยํ ตสฺส วาทํ หีนํ นิหีนํ ปริหีนํ ปริหาปิตํ น ปริปูริตํ, เอวมาหํสุ เอวํ กเถนฺติ เอวํ ภณนฺติ เอวํ ทีปยนฺติ เอวํ โวหรนฺตีติ ยมสฺส วาทํ ปริหีนมาหุ.

อปาหตํ ปญฺหวิมสกา เยติ เย เต ปญฺหวีมสกา ปริสา ปาริสชฺชา ปาสนิกา, เต อปหรนฺติ, "อตฺถาปคตํ ภณิตนฺติ อตฺถโต อปหรนฺติ, "พฺยญฺชนาปคตํ ภณิตนฺติ, "พฺยญฺชนโต อปหรนฺติ, "อตฺถพฺยญฺชนาปคตํ ภณิตนฺติ, "อตฺถพฺยญฺชนโต อปหรนฺติ, "อตฺโถ เต ทุนฺนีโต, พฺยญฺชนนฺเต ทุโรปิตํ, อตฺถพฺยญฺชนนฺเต ทุนฺนีตํ ทุโรปิตํ, นิคฺคโห เต อกโต, ปฏิกฺกมฺมนฺเต ทุกฺกฏํ, วิเสโส เต

---

[๑] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ. [๒] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๓] ฉ.,เท. เส [๔] ฉ.,เท. ปิรโทวติ, เอวมุปริปิ.

อกโต, ปฏิวิเสโส เต ทุกฺกโฏ, อาเวธิยา เต อกตา, นิพฺเพธิยา เต ทุกฺกฏา, เฉโท เต อกโต, มณฺฑลนฺเต ทุกฺกฏํ [๑] ทุกฺกถิตํ ทุพฺภณิตํ ทุลฺลปิตํ ทุรุตฺตํ ทุพฺภาสิตนฺติ อปหรนฺตีติ อปาหตํ ปญฺหวิมํสกา เย.

ปริเทวตี โสจติ หีนวาโทติ ปริเทวตีติ “อญฺญํ มยา อาวชฺชิตํ, อญฺญํ จินฺติตํ, อญฺญํ อุปธาริตํ, [๒] อญฺญํ อุปลกฺขิตํ, โส มหาปกฺโข มหาปริโส มหาปริวาโร; ปริสา[๓] จายํ วคฺคา, น สมคฺคา; สมคฺคาย [๔] โหตุ[๕] กถาสลฺลาโป, ปุน ภณฺชิสฺสามีติ โย[๖] เอวรูโป วาจาปลาโป[๖] วิปฺปลาโป ลาลปฺโป ลาลปฺปายนา ลาลปฺปายิตตฺตนฺติ ปริเทวติ. **โสจตีติ** “ตสฺส ชโยติ โสจติ, “มยฺหํ ปราชโยติ โสจติ, “ตสฺส ลาโภติ โสจติ, “มยฺหํ อลาโภติ โสจติ, “ตสฺส ยโสติ โสจติ, “มยฺหํ อยโสติ โสจติ, “ตสฺส ปสํสาติ โสจติ, “มยฺหํ นินฺทาติ โสจติ, “ตสฺส สุขนฺติ โสจติ, “มยฺหํ ทุกฺขนฺติ โสจติ, “โส สกฺกโต ครุกโต มานิโต ปูชิโต อปจิโต ลาภี จีวรปิณฺฑปาตเสนาสน-คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานํ, อหมสฺมิ อสกฺกโต อครุกโต อมานิโต อปูชิโต อนปจิโต น ลาภี จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺช-ปริกฺขารานนฺติ โสจติ กิลมติ ปริเทวติ อุรตฺตาฬึ กนฺทติ สมฺโมหํ อาปชฺชตีติ ปริเทวติ โสจติ. **หีนวาโทติ** หีนวาโท นิหีนวาโท ปริหีนวาโท ปริหาปิตวาโท น ปริปูริวาโทติ[๗] ปริเทวตี โสจติ หีนวาโท.

---

[๑] ฉ.,เท. วิสมกตํ
[๒] สี. อญฺญํ อุปสิกฺขิตํ
[๓] สี. ปริสายํ
[๔] สี.,ฉ.,เท.,อิ. ปริสาย
[๕] สี.,ฉ.,เท.,อิ. เหตุ
[๖-๖] สี.,ฉ.,เท.,อิ. ยา เอวรูปา วาจา ปลาโป
[๗] ฉ.,เท. ปริปุรวาโทติ

อุปจฺจคา มนฺติ อนุตฺถุนาตีติ โส มํ วาเทน วาทํ อจฺจคา อุปจฺจคา อติกฺกนฺโต สมติกฺกนฺโต วีติวตฺโตติ เอวมฺปิ อุปจฺจคา มนฺติ. อถวา มํ วาเทน วาทํ อภิภวิตฺวา อชฺโฌตฺถริตฺวา ปริยาทิยิตฺวา[๑] มทฺทิตฺวา[๒] จรติ วิหรติ อิริยติ วตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปตีติ เอวมฺปิ อุปจฺจคา มนฺติ. อนุตฺถุนา วุจฺจติ วาจาปลาโป วิปฺปลาโป ลาลปฺโป ลาลปฺปายนา ลาลปฺปายิตตฺตนฺติ อุปจฺจคา มนฺติ อนุตฺถุนาติ. เตนาห ภควา

"ยมสฺส วาทํ ปริหีนมาหุ
อปาหตํ ปณฺหวิมํสกา เย,
ปริเทวตี โสจติ หีนวาโท
"อุปจฺจคา มนฺติ อนุตฺถุนาตีติ.

[๖๓] **เอเต วิวาทา สมเณสุ ชาตา**
เอเตสุ อุคฺฆาตินิฆาติ โหติ.
เอตมฺปิ ทิสฺวา วิรเม กโถชฺชํ
น หญฺญทตฺถตฺถิ ปสํสลาภา.

เอเต วิวาทา สมเณสุ ชาตาติ สมณาติ เย เกจิ อิโต พหิทฺธา ปริพฺพาชูปคตา[๓] ปริพฺพาชกสมาปนฺนา,[๔] เอเต ทิฏฺฐิกลหา ทิฏฺฐิภณฺฑนา ทิฏฺฐิวิคฺคหา ทิฏฺฐิวิวาทา ทิฏฺฐิเมธคา สมเณสุ ชาตา สญฺชาตา นิพฺพตฺตา อภินิพฺพตฺตา ปาตุภูตาติ เอเต วิวาทา สมเณสุ ชาตา.

เอเตสุ อุคฺฆาตินิฆาติ โหตีติ ชยปราชโย โหติ, ลาภาลาโภ โหติ, ยสายโส โหติ, นินฺทาปสํสา โหติ, สุขทุกฺขํ โหติ,

---

[๑] ฉ.,เท. ปริยาทิยิตฺวา　　[๒] ฉ.,เท. มทฺทยิตฺวา
[๓] สี. ปริพฺพาชูปคตา ฉ.,เท. ปริพฺพชูปคตา.
[๔] สี. ปริพฺพาชสมาปนฺนา ฉ.,เท. ปริพฺพชสมาปนฺนา

โสมนสฺสโทมนสฺสํ โหติ, อิฏฺฐานิฏฺฐํ โหติ, อนุนยปฏิฆํ โหติ, อุคฺฆาตินิฆาติ[๑] โหติ, อนุโรธวิโรโธ โหติ, ชเยน จิตฺตํ อุคฺฆาติตํ โหติ, ปราชเยน จิตฺตํ นิคฺฆาติตํ[๒] โหติ, ลาเภน จิตฺตํ อุคฺฆาติตํ โหติ, อลาเภน จิตฺตํ นิคฺฆาติตํ โหติ, ยเสน จิตฺตํ อุคฺฆาติตํ โหติ, อยเสน จิตฺตํ นิคฺฆาติตํ โหติ, ปสํสาย จิตฺตํ อุคฺฆาติตํ โหติ, นินฺทาย จิตฺตํ นิคฺฆาติตํ โหติ, สุเขน จิตฺตํ อุคฺฆาติตํ โหติ, ทุกฺเขน จิตฺตํ นิคฺฆาติตํ โหติ, โสมนสฺเสน จิตฺตํ อุคฺฆาติตํ โหติ, โทมนสฺเสน จิตฺตํ นิคฺฆาติตํ โหติ, อุณฺณติยา[๓] จิตฺตํ อุคฺฆาติตํ โหติ, โอณติยา[๔] จิตฺตํ นิคฺฆาติตํ โหตีติ เอเตสุ อุคฺฆาตินิฆาติ โหติ.

เอตมฺปิ ทิสฺวา วิรเม กโถชฺชนฺติ เอตมฺปิ ทิสฺวาติ เอตํ อาทีนวํ ทิสฺวา ปสฺสิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา ทิฏฺฐิกลเหสุ ทิฏฺฐิภณฺฑเนสุ ทิฏฺฐิวิคฺคเหสุ ทิฏฺฐิวิวาเทสุ ทิฏฺฐิเมธเคสูติ เอตมฺปิ ทิสฺวา. **วิรเม กโถชฺชนฺติ** กโถชฺชํ วุจฺจติ กลโห ภณฺฑนํ วิคฺคโห วิวาโท เมธคํ. อถวา **กโถชฺชนฺติ** อโนชวนฺตี สากถา. กโถชฺชํ น กเรยฺย, กลหํ น กเรยฺย, ภณฺฑนํ น กเรยฺย, วิคฺคหํ น กเรยฺย, วิวาทํ น กเรยฺย, เมธคํ น กเรยฺย, กลหภณฺฑนวิคฺคหวิวาทเมธคํ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวงฺคเมยฺย, กลหภณฺฑนวิคฺคหวิวาทเมธคา อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏฺโ[๕] วิปฺปมุตฺโต[๖] วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหเรยฺยาติ เอตมฺปิ ทิสฺวา วิรเม กโถชฺชํ.

---

[๑] ฉ.,เท. อุคฺฆาติตนิคฺฆาติตํ
[๒] สี.,อิ. นิฆาติตํ
[๓] ฉ.,เท. อุนฺนติยา
[๔] ฉ.,เท. โอนติยา
[๕] ฉ.,เท. นิสฺสโฏ, เอวมุปริปิ.
[๖] ฉ.,เท. วิปฺปยุตฺโต, เอวมุปริปิ.

น หญฺญทตฺถตฺถิ ปสํสลาภาติ ปสํสลาภา อญฺโญ อตฺโถ นตฺถิ, อตฺตตฺโถ วา ปรตฺโถ วา อุภยตฺโถ วา ทิฏฺฐธมฺมิโก วา อตฺโถ สมฺปรายิโก วา อตฺโถ อุตฺตาโน วา อตฺโถ คมฺภีโร วา อตฺโถ คูฬฺโห วา อตฺโถ ปฏิจฺฉนฺโน วา อตฺโถ เนยฺโย วา อตฺโถ นีโต วา อตฺโถ อนวชฺโช วา อตฺโถ นิกฺกิเลโส วา อตฺโถ โวทาโน วา อตฺโถ ปรมตฺโถ วา อตฺโถ นตฺถิ [๑] น สํวิชฺชติ นุปลพฺภตีติ[๒] น หญฺญทตฺถตฺถิ ปสํสลาภา. เตนาห ภควา

"เอเต วิวาทา สมเณสุ ชาตา
เอเตสุ อุคฺฆาตินิฆาติ โหติ,
เอตมฺปิ ทิสฺวา วิรเม กโถชฺชํ
น หญฺญทตฺถตฺถิ ปสํสลาภาติ.

[๖๔] ปสํสิโต วา ปน ตตฺถ โหติ
อกฺขาย วาทํ ปริสาย มชฺเฌ,
โส หสฺสติ อุณฺณมติจฺจ[๓] เตน
ปปฺปุยฺย ตมตฺถํ ยถามโน อหุ.

ปสํสิโต วา ปน ตตฺถ โหตีติ ตตฺถาติ สกาย ทิฏฺฐิยา สกาย ขนฺติยา สกาย รุจิยา สกาย ลทฺธิยา ปสํสิโต โถมิโต กิตฺติโต วณฺณิโต โหตีติ ปสํสิโต วา ปน ตตฺถ โหติ.

อกฺขาย วาทํ ปริสาย มชฺเฌติ ขตฺติยปริสาย วา พฺราหฺมณปริสาย วา คหปติปริสาย วา สมณปริสาย วา มชฺเฌ อตฺตโน วาทํ อกฺขาย อาจิกฺขิตฺวา อนุวาทํ อกฺขาย

---

[๑] ฉ.,เท. น สนฺติ. [๒] ฉ.,เท. น สํวิชฺชนฺติ นุปลพฺภนฺตีติ.
[๓] ฉ.,เท. อุนฺนมตี จ, เอวมุปริปิ.

อาจิกฺขิตฺวา ถมฺภยิตฺวา พฺรูหยิตฺวา ทีปยิตฺวา โชตยิตฺวา โวหริตฺวา ปริคฺคณฺหิตฺวาติ อกฺขาย วาทำ ปริสาย มชฺเฌ.

โส หสฺสติ อุณฺณมติจฺจ เตนาติ โส เตน ชยตฺเถน ตุฏฺโฐ โหติ หฏฺโฐ ปหฏฺโฐ อตฺตมโน ปริปุณฺณสงฺกปฺโป. อถวา "ทนฺตวิทำสกำ หสมาโนติ โส หสฺสติ. **อุณฺณมติจฺจ เตนาติ** โส เตน ชยตฺเถน อุณฺณโต[๑] โหติ อุณฺณโม[๒] ธโช สมฺปคฺคาโห เกตุกมฺยตา จิตฺตสฺสาติ โส หสฺสติ อุณฺณมติจฺจ เตน.

ปปฺปุยฺย ตมตฺถำ ยถามโน อหูติ ตำ ชยตฺถำ ปปฺปุยฺย ปาปุณิตฺวา อธิคนฺตฺวา วินฺทิตฺวา ปฏิลภิตฺวา. **ยถามโน อหูติ** ยถามโน อหุ, ยถาจิตฺโต อหุ, ยถาสงฺกปฺโป อหุ, ยถาวิญฺญาโณ อหูติ ปปฺปุยฺย ตมตฺถำ ยถามโน อหุ. เตนาห ภควา

"ปสำสิโต วา ปน ตตฺถ โหติ
อกฺขาย วาทำ ปริสาย มชฺเฌ,
โส หสฺสติ อุณฺณมติจฺจ เตน
ปปฺปุยฺย ตมตฺถำ ยถามโน อหูติ.

[๖๕] ยา อุณฺณตี สาสฺส วิฆาตภูมิ
มานาติมานำ วทเต[๓] ปเนโส,
เอตมฺปิ ทิสฺวา น วิวาทเยถ
น หิ เตน สุทฺธึ กุสลา วทนฺติ.

ยา อุณฺณตี สาสฺส วิฆาตภูมีติ ยา อุณฺณติ อุณฺณโม ธโช สมฺปคฺคาโห เกตุกมฺยตา จิตฺตสฺส [๔] สา ตสฺส

---

[๑] ฉ.,เท. อุนฺนโต [๒] ฉ.,เท. อุนฺนโม, เอวมุปริปิ.
[๓] สี. จรเต, เอวมุปริปิ. [๔] ฉ.,เท. จิตฺตสฺสาติ ยา อุนฺนติ. สาสฺส วิฆาตภูมีติ.

วิฆาตภูมิ อุคฺฆาตภูมิ ปีฬนภูมิ ฆฏฺฏนภูมิ อุปทฺทวภูมิ อุปสคฺคภูมีติ ยา อุณฺณตี สาสฺส วิฆาตภูมิ.

มานาติมานํ วทเต ปเนโสติ โส ปุคฺคโล มานญฺจ วทติ อติมานญฺจ วทตีติ มานาติมานํ วทเต ปเนโส.

เอตมฺปิ ทิสฺวา น วิวาทเยถาติ เอตํ อาทีนวํ ทิสฺวา ปสฺสิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา ทิฏฺฐิกลเหสุ ทิฏฺฐิภณฺฑเนสุ ทิฏฺฐิวิคฺคเหสุ ทิฏฺฐิวิวาเทสุ ทิฏฺฐิเมธเคสูติ เอตมฺปิ ทิสฺวา. **น วิวาทเยถาติ** น กลหํ กเรยฺย, น ภณฺฑนํ กเรยฺย, น วิคฺคหํ กเรยฺย, น วิวาทํ กเรยฺย, น เมธคํ กเรยฺย, กลหภณฺฑนวิคฺคหวิวาทเมธคํ ปชเหยฺย[๑] วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวงฺคเมยฺย, กลหภณฺฑนวิคฺคหวิวาทเมธคา อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏฺโ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหเรยฺยาติ เอตมฺปิ ทิสฺวา น วิวาทเยถ.

น หิ เตน สุทฺธึ กุสลา วทนฺตีติ กุสลาติ เย เต ขนฺธกุสลา ธาตุกุสลา อายตนกุสลา ปฏิจฺจสมุปฺปาทกุสลา สติปฏฺฐานกุสลา สมฺมปฺปธานกุสลา อิทฺธิปฺปาทกุสลา อินฺทฺริยกุสลา พลกุสลา โพชฺฌงฺคกุสลา มคฺคกุสลา ผลกุสลา นิพฺพานกุสลา, เต กุสลา ทิฏฺฐิกลเหน ทิฏฺฐิภณฺฑเนน ทิฏฺฐิวิคฺคเหน ทิฏฺฐิวิวาเทน ทิฏฺฐิเมธเคน สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ น วทนฺติ น กเถนฺติ น ภณนฺติ น ทีปยนฺติ น โวหรนฺตีติ น หิ เตน สุทฺธึ กุสลา วทนฺติ. เตนาห ภควา

---

[๑] สี. ชเหยฺย

"ยา อุณฺณตี สาสฺส วิฆาตภูมิ
มานาติมานํ วทเต ปเนโส,
เอตมฺปิ ทิสฺวา น วิวาทเยถ
น หิ เตน สุทฺธึ กุสลา วทนฺตีติ.

[๖๖] สูโร ยถา ราชขทาย[๑] ปุฏฺโฐ
อภิคชฺชเมติ ปฏิสูรมิจฺฉํ.
เยเนว โส เตน ปเลหิ สูร
ปุพฺเพว นตฺถี ยทิทํ ยุชฺฌาย.

สูโร ยถา ราชขทาย ปุฏฺโฐติ สูโรติ สูโร วีโร วิกฺกนฺโต อภิรุ[๒] อจฺฉมฺภี อนุตฺราสี อปลายี. **ราชขทาย ปุฏฺโฐติ** ราชขาทนีเยน ราชโภชนีเยน ปุฏฺโฐ โปสิโต อาปาทิโต[๓] ปฏิปาทิโต[๔] วฑฺฒิโตติ สูโร ยถา ราชขทาย ปุฏฺโฐ.

อภิคชฺชเมติ ปฏิสูรมิจฺฉนฺติ โส คชฺชนฺโต อุคฺคชฺชนฺโต อภิคชฺชนฺโต เอติ อุเปติ อุปคจฺฉติ ปฏิสูรํ ปฏิปุริสํ ปฏิสตฺตุ ปฏิมลฺลํ อิจฺฉนฺโต สาทิยนฺโต ปตฺถยนฺโต ปิหยนฺโต อภิชปฺปนฺโตติ อภิคชฺชเมติ ปฏิสูรมิจฺฉํ.

เยเนว โส เตน ปเลหิ สูราติ เยเนว โส ทิฏฺฐิคติโก เตน ปเลหิ, เตเนว[๕] วช, เตน คจฺฉ, เตน อภิกฺกม;[๖] โส ตุยฺหํ ปฏิสูโร ปฏิปุริโส ปฏิสตฺตุ ปฏิมลฺโลติ เยเนว โส เตน ปเลหิ สูร.

---

[๑] ฉ.,เท. ราชขาทาย, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ.,เท. อภีรู
[๓] ฉ.,เท. อปาทิโต [๔] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๕] ฉ.,เท. เอวสทฺโท น ทิสฺสติ. [๖] ฉ.,เท. อติกมฺม

ปุพฺเพว นตฺถิ ยทิทำ ยุธายาติ: ปุพฺเพว โพธิยา มูเล เย ปฏิเสนิกรา กิเลสา ปฏิโลมกรา ปฏิกณฺฏกกรา[๑] ปฏิปกฺขกรา, เต นตฺถิ น สนฺติ น สำวิชฺชนฺติ นุปลพฺภนฺติ, ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒา. **ยทิทำ ยุธายาติ** ยทิทำ ยุทฺธตฺถาย กลหตฺถาย ภณฺฑนตฺถาย วิคฺคหตฺถาย วิวาทตฺถาย เมธคตฺถายาติ ปุพฺเพว นตฺถิ ยทิทำ ยุธาย. เตนาห ภควา

"สูโร ยถา ราชขาทาย ปุฏฺโ
อภิคชฺชเมติ ปฏิสูรมิจฺฉๆ,
เยเนว โส เตน ปเลหิ สูร
ปุพฺเพว นตฺถิ ยทิทำ ยุธายาติ.

[๖๗] เย ทิฏฺิมุคฺคยฺห วิวาทยนฺติ
"อิทเมว สจฺจนฺติ จ วาทยนฺติ,[๒]
เต ตฺวำ วทสฺสู น หิ เตธ อตฺถิ
วาทมฺหิ ชาเต ปฏิเสนิกตฺตา.

เย ทิฏฺิมุคฺคยฺห วิวาทยนฺตีติ เย ทฺวาสฏฺิยา ทิฏฺิคตานำ อญฺญตรญฺญตรำ ทิฏฺิคตำ คเหตฺวา อุคฺคหิตฺวา[๓] คณฺหิตฺวา ปรามสิตฺวา อภินิวิสิตฺวา วิวาทยนฺติ กลหำ กโรนฺติ ภณฺฑนำ กโรนฺติ วิคฺคหำ กโรนฺติ วิวาทำ กโรนฺติ เมธคำ กโรนฺติ "น ตฺวำ อิมำ ธมฺมวินยำ อาชานาสิ, อหำ อิมำ ธมฺมวินยำ อาชานามิ, กึ ตฺวำ อิมำ ธมฺมวินยำ อาชานิสฺสสิ, มิจฺฉาปฏิปนฺโน ตฺวมสิ, อหมสฺมิ สมฺมาปฏิปนฺโน, สหิตมฺเม, อสหิตนฺเต, ปุเร วจนียำ ปจฺฉา อวจ, ปจฺฉา วจนียำ ปุเร อวจ, อธิจิณฺณนฺเต

---

[๑] ฉ.,เท. ปฏิกณฺฑกรา
[๒] อิ. วาทิยนฺติ, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท. คณฺหิตฺวา, เอวมุปริปิ.

วิปราวตฺตํ, อาโรปิโต เต วาโท, นิคฺคหิโตสิ [๑] จร วาทปฺปโมกฺขาย, นิพฺเพเธหิ[๒] วา สเจ ปโหสีติ เย ทิฏฺฐิมุคฺคยฺห วิวาทยนฺติ.

“อิทเมว สจฺจนฺติ จ วาทยนฺตีติ สสฺสโต โลโก, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺติ วาทยนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺติ: “อสสฺสโต โลโก ฯเปฯ เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺติ วาทยนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺตีติ อิทเมว สจฺจนฺติ จ วาทยนฺติ.

เต ตฺวํ วทสฺสู น หิ เตธ อตฺถิ วาทมฺหิ ชาเต ปฏิเสนิกตฺตาติ เต ตฺวํ ทิฏฺฐิคติเก วทสฺสุ [๓] นิคฺคเหน นิคฺคหํ ปฏิกฺกมฺเมน ปฏิกฺกมฺมํ, วิเสเสน วิเสสํ, ปฏิวิเสเสน ปฏิวิเสสํ, อาเวธิยาย อาเวธิยํ, นิพฺเพธิยาย นิพฺเพธิยํ, เฉเทน เฉทํ, มณฺฑเลน มณฺฑลํ, เต ตุยฺหํ ปฏิสูรา ปฏิปุริสา ปฏิสตฺตู ปฏิมลฺลาติ เต ตฺวํ วทสฺสุ น หิ เตธ อตฺถิ. **วาทมฺหิ ชาเต ปฏิเสนิกตฺตาติ** วาเท ชาเต สญฺชาเต นิพฺพตฺเต อภินิพฺพตฺเต ปาตุภูเต,[๔] เย ปฏิเสนิกตฺตา ปฏิโลมกตฺตา ปฏิกณฺฏกกตฺตา[๕] ปฏิปกฺขกตฺตา กลหํ กเรยฺยุ ภณฺฑนํ กเรยฺยุ วิคฺคหํ กเรยฺยุ วิวาทํ กเรยฺยุ เมธคํ กเรยฺยุ, เต นตฺถิ น สนฺติ น สํวิชฺชนฺติ นุปลพฺภนฺติ, ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒาติ เต ตฺวํ วทสฺสู น หิ เตธ อตฺถิ วาทมฺหิ ชาเต ปฏิเสนิกตฺตา.

---

[๑] ฉ.,เท. นิคฺคหิโต ตฺวมสิ
[๒] สี.,ฉ.,เท. นิพฺเพเจหิ, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท.,อิ. วาเทน วาทํ
[๔] ฉ.,เท. ปาตุภูเตเยว
[๕] ฉ.,เท. ปฏิภณฺฑกตฺตา

เตนาห ภควา

"เย ทิฏฺฐิมุคฺคยฺห วิวาทยนฺติ
'อิทเมว สจฺจนฺติ จ วาทยนฺติ,
เต ตฺวํ วทสฺสู น หิ เตธ อตฺถิ
วาทมฺหิ ชาเต ปฏิเสนิกตฺตาติ.

[๖๘] วิเสนิกตฺวา ปน เย จรนฺติ
ทิฏฺฐีหิ ทิฏฺฐึ อวิรุชฺฌมานา,
เตสุ ตฺวํ กึ ลเภโถ[๑] ปสูร
เยสีธ นตฺถิ ปรมุคฺคหีตํ.

วิเสนิกตฺวา ปน เย จรนฺตีติ เสนา วุจฺจติ มารเสนา. กายทุจฺจริตํ มารเสนา, วจีทุจฺจริตํ มารเสนา, มโนทุจฺจริตํ มารเสนา, ราโค[๒] มารเสนา, โทโส มารเสนา, โมโห มารเสนา, โกโธ ฯเปฯ อุปนาโห ฯเปฯ มกฺโข ฯเปฯ ปฬาโส ฯเปฯ อิสฺสา ฯเปฯ มจฺฉริยํ ฯเปฯ มายา ฯเปฯ สาเฐยฺยํ ฯเปฯ ถมฺโภ ฯเปฯ สารมฺโภ ฯเปฯ มาโน ฯเปฯ อติมาโน ฯเปฯ มโท ฯเปฯ ปมาโท ฯเปฯ สพฺเพ กิเลสา ฯเปฯ สพฺเพ ทุจฺจริตา ฯเปฯ สพฺเพ ทรถา ฯเปฯ สพฺเพ ปริฬาหา ฯเปฯ สพฺเพ สนฺตาปา ฯเปฯ สพฺพากุสลาภิสงฺขารา มารเสนา. วุตฺตํ เหตํ ภควตา "กามา[๓] เต ปฐมา เสนา ทุติยารติ วุจฺจติ ฯเปฯ เชตฺวา จ[๔] ลภเต สุขนฺติ. ยโต จตูหิ อริยมคฺเคหิ สพฺพา จ มารเสนา สพฺเพ จ ปฏิเสนิกรา กิเลสา ชิตา จ ปราชิตา จ ภคฺคา วิปฺปลุตฺตา ปรมฺมุขา, เตน วุจฺจนฺติ

---

[๑] ฉ.,เท. ลเภถ　　[๒] ฉ.,เท. โลโภ
[๓] ฉ.,เท. อิเม ปาฐา คาถาภูตา　　[๔] ฉ.,เท. ว

วิเสนิกตฺวา.[๑] **เยติ** อรหนฺโต ขีณาสวา. **จรนฺตีติ** จรนฺติ วิหรนฺติ อิริยนฺติ วตฺเตนฺติ ปาเลนฺติ ยเปนฺติ ยาเปนฺตีติ วิเสนิกตฺวา ปน เย จรนฺติ.

ทิฏฺฐีหิ ทิฏฺฐึ อวิรุชฺฌมานาติ เตสํ[๒] ทฺวาสฏฺฐี ทิฏฺฐิคตานิ ปหีนานิ สมุจฺฉินฺนานิ วูปสนฺตานิ ปฏิปฺปสฺสทฺธานิ อภพฺพุปฺปตฺติกานิ ญาณคฺคินา ทฑฺฒานิ, เต ทิฏฺฐีหิ ทิฏฺฐึ อวิรุชฺฌมานา[๓] อฆฏฺฏิยมานา[๓] อปฺปฏิหญฺญมานา อปฺปฏิหตมานาติ ทิฏฺฐีหิ ทิฏฺฐึ อวิรุชฺฌมานา.

เตสุ ตฺวํ กึ ลเภโถ ปสูราติ เตสุ อรหนฺเตสุ ขีณาสเวสุ กึ ลเภโถ[๔] ปฏิสูร ปฏิปุริส ปฏิสตฺตุ ปฏิมลฺลาติ[๔] เตสุ ตฺวํ กึ ลเภโถ ปสูร.

เยสีธ นตฺถิ ปรมุคฺคหีตนฺติ เยสํ อรหนฺตานํ ขีณาสวานํ อิทํ ปรมํ อคฺคํ เสฏฺฐํ วิเสฏฺฐํ ปาโมกฺขํ อุตฺตมํ ปวรนฺติ คหิตํ ปรามฏฺฐํ อชฺโฌสิตํ อธิมุตฺตํ นตฺถิ น สํวิชฺชติ นุปลพฺภติ,[๕] ปหีนํ สมุจฺฉินฺนํ วูปสนฺตํ ปฏิปฺปสฺสทฺธํ อภพฺพุปฺปตฺติกํ ญาณคฺคินา ทฑฺฒนฺติ, เยสีธ นตฺถิ ปรมุคฺคหีตํ. เตนาห ภควา

"วิเสนิกตฺวา ปน เย จรนฺติ
ทิฏฺฐีหิ ทิฏฺฐึ อวิรุชฺฌมานา,
เตสุ ตฺวํ กึ ลเภโถ ปสูร
เยสีธ นตฺถิ ปรมุคฺคหีตนฺติ.

---

[๑] ฉ.,เท. อิติสทฺโท ทิสฺสติ. [๒] ฉ.,เท. เยสํ
[๓-๓] สี.,ฉ.,เท. อปฺปฏิวิรุชฺฌมานา อปฺปหียมานา
[๔-๔] สี.,ฉ.,เท. ลเภถ ปฏิสูรึ ปฏิปุริสึ ปฏิสตฺตุ ปฏิสลฺลนฺติ
[๕] สี. นูปลพฺภนฺติ ฉ.,เท. นุปลพฺภนฺติ อิ. นุปลมฺภติ

[๖๕] อถ ตฺวํ ปวิตกฺกมาคมา[๑]
มนสา ทิฏฺฐิคตานิ จินฺตยนฺโต,
โธเนน ยุคํ สมาคมา
น หิ ตฺวํ สกฺขสิ สมฺปยาตเว.

อถ ตฺวํ ปวิตกฺกมาคมาติ อถาติ ปทสนฺธิ ปทสํสคฺโค ปทปาริปูริ[๒] อกฺขรสมวาโย พฺยญฺชนสิลิฏฺฐตา, ปทานุปุพฺพตาเมตฺถ[๓] "อถาติ. ปวิตกฺกมาคมาติ: ตกฺกนฺโต วิตกฺกนฺโต สงฺกปฺปนฺโต "ชโย นุ โข เม ภวิสฺสติ, ปราชโย นุ โข เม ภวิสฺสติ, กถํ นิคฺคหํ กริสฺสามิ, กถํ ปฏิกฺกมฺมํ กริสฺสามิ, กถํ วิเสสํ กริสฺสามิ, กถํ ปฏิวิเสสํ กริสฺสามิ, กถํ อาเวธิยํ กริสฺสามิ, กถํ นิพฺเพธิยํ กริสฺสามิ, กถํ เฉทํ กริสฺสามิ, กถํ มณฺฑลํ กริสฺสามีติ เอวํ ตกฺกนฺโต วิตกฺกนฺโต สงฺกปฺปนฺโต อาคโตสิ อุปาคโตสิ สมฺปตฺโตสิ มยา สทฺธึ สมาคโตสีติ อถ ตฺวํ ปวิตกฺกมาคมา.

มนสา ทิฏฺฐิคตานิ จินฺตยนฺโตติ มโนติ ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ หทยํ ปณฺฑรํ, มโน มนายตนํ มนินฺทฺริยํ วิญฺญาณํ วิญฺญาณกฺขนฺโธ ตชฺชา มโนวิญฺญาณธาตุ. จิตฺเตน ทิฏฺฐิคตานิ จินฺเตนฺโต วิจินฺเตนฺโต "สสฺสโต โลโกติ วา "อสสฺสโต โลโกติ วา ฯเปฯ "เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณาติ วาติ มนสา ทิฏฺฐิคตานิ จินฺตยนฺโต.

โธเนน ยุคํ สมาคมา น หิ ตฺวํ สกฺขสิ สมฺปยาตเวติ โธนา วุจฺจติ ปญฺญา. ยา ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย

---

[๑] สี. ปวิตกฺกมาคม, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ.,เท. ปทปาริปูรี
[๓] ฉ.,เท. -เปตฺถ

สมฺมาทิฏฺฐิ. กึการณา โธนา วุจฺจติ ปญฺญา. ตาย ปญฺญาย กายทุจฺจริตํ ธุตญฺจ โธตญฺจ สนฺโธตญฺจ นิทฺโธตญฺจ ฯเปฯ สพฺพากุสลาภิสงฺขารา ธุตา จ โธตา จ สนฺโธตา จ นิทฺโธตา จ. อถวา สมฺมาทิฏฺฐิยา มิจฺฉาทิฏฺฐิ [๑] ธุตา จ โธตา จ สนฺโธตา จ นิทฺโธตา จ ฯเปฯ สมฺมาวิมุตฺติยา มิจฺฉาวิมุตฺติ[๒] ธุตา จ โธตา จ สนฺโธตา จ นิทฺโธตา[๒] จ. อถวา อริเยน อฏฺฐงฺคิเกน มคฺเคน สพฺเพ อกุสลา[๓] ฯเปฯ สพฺเพ ทุจฺจริตา ฯเปฯ สพฺเพ ทรถา ฯเปฯ สพฺเพ ปริฬาหา ฯเปฯ สพฺเพ สนฺตาปา ฯเปฯ สพฺพากุสลาภิสงฺขารา ธุตา จ โธตา จ สนฺโธตา จ นิทฺโธตา จ. ภควา อิเมหิ โธเนยฺเยหิ ธมฺเมหิ อุเปโต สมุเปโต อุปคโต สมุปคโต อุปปนฺโน สมุปปนฺโน สมนฺนาคโต, ตสฺมา ภควา โธโน. โส ธุตราโค ธุตปาโป ธุตกิเลโส ธุตปริฬาโหติ โธโน.

โธเนน ยุคํ สมาคมา น หิ ตฺวํ สกฺขสิ สมฺปยาตเวติ ปสูโร ปริพฺพาชโก นปฺปฏิพโล โธเนน พุทฺเธน ภควตา สทฺธึ ยุคํ สมาคมา[๔] สมาคนฺตฺวา ยุคคฺคาหํ คณฺหิตุํ[๕] สากจฺเฉตุํ สลฺลปิตุํ สากจฺฉํ สมาปชฺชิตุํ. ตํ กิสฺส เหตุ. ปสูโร ปริพฺพาชโก หีโน นิหีโน โอมโก ลามโก ชตุกุโก ปริตฺโต. โส หิ ภควา อคฺโค จ เสฏฺโฐ จ วิเสฏฺโฐ จ ปาโมกฺโข จ [๖] ปวโร จ. ยถา สโส นปฺปฏิพโล มตฺเตน มาตงฺเคน สทฺธึ ยุคํ สมาคมา สมาคนฺตฺวา ยุคคฺคาหํ คณฺหิตุํ. ยถา

---

[๑] ฉ.,เท. สมฺมาสงฺกปฺเปน มิจฺฉาสงฺกปฺโป ฯเปฯ สมฺมาวิมุตฺติยา มิจฺฉาวิมุตฺติ.
[๒] ฉ.,เท. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ. [๓] ฉ.,เท. กิเลสา
[๔] ฉ.,เท. สมาคมึ, เอวมุปริปิ. [๕] ฉ.,เท. คณฺหิตฺวา
[๖] ฉ.,เท. อุตฺตโม จ

โกฏฺจโก นปฺปฏิพโล สีเหน มิครญฺญา สทฺธึ ยุคํ สมาคมา สมาคนฺตฺวา ยุคคฺคาหํ คณฺหิตุํ ยถา วจฺฉโก ตรุณโก เชนุปโก นปฺปฏิพโล อุสเภน พลกฺกกุนา[๑] สทฺธึ ยุคํ สมาคมา สมาคนฺตฺวา ยุคคฺคาหํ คณฺหิตุํ ยถา ฐงฺโก นปฺปฏิพโล ครุเพน เวนเตยฺเยน สทฺธึ ยุคํ สมาคมา สมาคนฺตฺวา ยุคคฺคาหํ คณฺหิตุํ ยถา จณฺฑาโล นปฺปฏิพโล รญฺญา จกฺกวตฺตินา สทฺธึ ยุคํ สมาคมา สมาคนฺตฺวา ยุคคฺคาหํ คณฺหิตุํ ยถา ปิสุปีสาจโก นปฺปฏิพโล อินฺเทน เทวรญฺญา สทฺธึ ยุคํ สมาคมา สมาคนฺตฺวา ยุคคฺคาหํ คณฺหิตุ; เอวเมว ปสูโร ปริพฺพาชโก นปฺปฏิพโล โธเนน พุทฺเธน ภควตา สทฺธึ ยุคํ สมาคมา สมาคนฺตฺวา ยุคคฺคาหํ คณฺหิตุํ สากจฺเฉตุํ สลฺลปิตุํ สากจฺฉํ สมาปชฺชิตุ. ตํ กิสฺส เหตุ. ปสูโร ปริพฺพาชโก หีนปญฺโญ นิหีนปญฺโญ โอมกปญฺโญ ลามกปญฺโญ ชตุกฺกปญฺโญ ปริตฺตปญฺโญ. โส หิ ภควา มหาปญฺโญ ปุถุปญฺโญ หาสปญฺโญ ชวนปญฺโญ ติกฺขปญฺโญ นิพฺเพธิกปญฺโญ ปญฺญาปฺปเภทกุสโล ปภินฺนญาโณ อธิคตปฏิสมฺภิโท, จตุเวสารชฺชปฺปตฺโต ทสพลธารี, ปุริสาสโภ ปุริสสีโห ปุริสนาโค ปุริสาชญฺโญ ปุริสโธรยฺโห, อนนฺตญาโณ อนนฺตเตโช อนนฺตยโส อทฺโธ[๒] มหทฺธโน ธนวา เนตา วิเนตา อนุเนตา, สญฺญาเปตา[๓] นิชฺฌาเปตา เปกฺขตา[๔] ปสาเรตา.[๕] โส หิ ภควา อนุปฺปนฺนสฺส มคฺคสฺส อุปฺปาเทตา, อสญฺชาตสฺส มคฺคสฺส สญฺชเนตา, อนกฺขาตสฺส มคฺคสฺส อกฺขาตา, มคฺคญฺญู มคฺควิทู มคฺคโกวิโท. มคฺคานุคา จ ปนสฺส เอตรหิ สาวกา วิหรนฺติ ปจฺฉา สมนฺนาคตา.

---

[๑] ฉ.,เท. จลกกุนา
[๒] ฉ.,เท. อฑฺโฒ
[๓] ฉ.,เท. ปญฺญาเปตา
[๔] ฉ.,เท. เปกฺเขตา
[๕] ฉ.,เท. ปสาเทตา

โส หิ ภควา ชานํ ชานาติ ปสฺสํ ปสฺสติ, จกฺขุภูโต ญาณภูโต ธมฺมภูโต พฺรหฺมภูโต, วตฺตา ปวตฺตา อตฺถสฺส นินฺเนตา อมตสฺส ทาตา ธมฺมสามิ[๑] ตถาคโต; นตฺถิ ตสฺส ภควโต อญาตํ[๒] อทิฏฺฐํ อวิทิตํ อสจฺฉิกตํ อผุสิตํ[๓] ปญฺญาย. อตีตํ อนาคตํ ปจฺจุปฺปนฺนํ อุปาทาย สพฺเพ ธมฺมา สพฺพากาเรน พุทฺธสฺส ภควโต ญาณมุเข อาปาถํ อาคจฺฉนฺติ. ยงฺกิญฺจิ เนยฺยํ นาม อตฺถิ [๔] ชานิตพฺพํ. อตฺตตฺโถ วา ปรตฺโถ วา อุภยตฺโถ วา ทิฏฺฐธมฺมิโก วา อตฺโถ, สมฺปรายิโก วา อตฺโถ, อุตฺตาโน วา อตฺโถ, คมฺภีโร วา อตฺโถ, คูฬฺโห วา อตฺโถ, ปฏิจฺฉนฺโน วา อตฺโถ, เนยฺโย วา อตฺโถ, นีโต วา อตฺโถ, อนวชฺโช วา อตฺโถ, นิกฺกิเลโส วา อตฺโถ, โวทาโน วา อตฺโถ, ปรมตฺโถ วา [๕]; สพฺพนฺตํ อนฺโตพุทฺธญาเณ ปริวตฺตติ.

สพฺพํ กายกมฺมํ พุทฺธสฺส ภควโต ญาณานุปริวตฺตติ,[๖] สพฺพํ วจีกมฺมํ ญาณานุปริวตฺตติ, สพฺพํ มโนกมฺมํ ญาณานุปริวตฺตติ. อตีเต พุทฺธสฺส ภควโต อปฺปฏิหตํ ญาณํ, อนาคเต พุทฺธสฺส ภควโต อปฺปฏิหตํ ญาณํ, ปจฺจุปฺปนฺเน พุทฺธสฺส ภควโต อปฺปฏิหตํ ญาณํ. ยาวตกํ เนยฺยํ,[๗] ตาวตกํ ญาณํ, ยาวตกํ ญาณํ, ตาวตกํ เนยฺยํ, เนยฺยปริยนฺติกํ ญาณํ, ญาณปริยนฺติกํ เนยฺยํ, เนยฺยं อติกฺกมิตฺวา ญาณํ นปฺปวตฺตติ,[๘] ญาณํ อติกฺกมิตฺวา เนยฺยปโถ นตฺถิ. อญฺญมญฺญปริยนฺตฏฺฐายิโน เต ธมฺมา.

---

[๑] ฉ.,เท. ธมฺมสฺสามี, เอวมุปริปิ.
[๒] สี. อนญฺญตํ ฉ.,เท. อญฺญาตํ
[๓] สี.,ฉ.,เท.,อิ. อผสฺสิตํ, เอวมุปริปิ.
[๔] สี.,ฉ.,เท. ธมฺมํ
[๕] สี.,ฉ.,เท.,อิ. อตฺโถ
[๖] สี.,ฉ.,เท. ญาณานุปริวตฺติ, เอวมุปริปิ.
[๗] สี. เญยฺยํ, เอวมุปริปิ.
[๘] สี.,ฉ.,เท. นปฺปวตฺตติ, เอวมุปริปิ.

ยถา ทฺวินฺนํ สมุคฺคปฏลานํ สมฺมาผุสิตานํ เหฏฺฐิมํ สมุคฺคปฏลํ อุปริมํ นาติวตฺตติ, อุปริมํ สมุคฺคปฏลํ เหฏฺฐิมํ นาติวตฺตติ อญฺญมญฺญปริยนฺตฏฺฐายิโน; เอวเมว[๑] พุทฺธสฺส ภควโต เนยฺยญฺจ ญาณญฺจ อญฺญมญฺญปริยนฺตฏฺฐายิโน; ยาวตกํ เนยฺยํ, ตาวตกํ ญาณํ, ยาวตกํ ญาณํ, ตาวตกํ เนยฺยํ, เนยฺยปริยนฺติกํ ญาณํ, ญาณปริยนฺติกํ เนยฺยํ, เนยฺยํ อติกฺกมิตฺวา ญาณํ นปฺปวตฺตติ, ญาณํ อติกฺกมิตฺวา เนยฺยปโถ นตฺถิ, อญฺญมญฺญ-ปริยนฺตฏฺฐายิโน เต ธมฺมา. สพฺพธมฺเมสุ พุทฺธสฺส ภควโต ญาณํ ปวตฺตติ.

สพฺเพ ธมฺมา พุทฺธสฺส ภควโต อาวชฺชนปฏิพทฺธา อากงฺขปฏิพทฺธา มนสิการปฏิพทฺธา จิตฺตุปฺปาทปฏิพทฺธา. สพฺพสตฺเตสุ พุทฺธสฺส ภควโต ญาณํ ปวตฺตติ. สพฺเพสํ[๒] สตฺตานํ ภควา อาสยํ ชานาติ, อนุสยํ ชานาติ จริตํ ชานาติ, อธิมุตฺตึ ชานาติ อปฺปรชกฺเข มหารชกฺเข ติกฺขินฺทฺริเย มุทินฺทฺริเย สฺวากาเร ทฺวากาเร สุวิญฺญาปเย ทุวิญฺญาปเย ภพฺพาภพฺเพ สตฺเต ปชานาติ. สเทวโก โลโก สมารโก สพฺรหฺมโก สสฺสมณพฺราหฺมณี ปชา สเทวมนุสฺสา อนฺโตพุทฺธญาเณ ปริวตฺตติ.

ยถา เย เกจิ มจฺฉกจฺฉปา อนฺตมโส ติมิติมิงฺคลํ อุปาทาย อนฺโตมหาสมุทฺเท ปริวตฺตนฺติ; เอวเมว สเทวโก โลโก สมารโก สพฺรหฺมโก สสฺสมณพฺราหฺมณี ปชา สเทวมนุสฺสา อนฺโตพุทฺธญาเณ ปริวตฺตติ. ยถา เยเกจิ ปกฺขี อนฺตมโส ครุฬเวนเตยฺยา อุปาทาย อากาสสฺส ปเทเส ปริวตฺตนฺติ; เอวเมว เยปิ เต สารีปุตฺตสมา ปญฺญาย, เตปิ พุทฺธญาณสฺส ปเทเส

---

[๑] สี. เอวเมวํ, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ.,เท. สพฺเพสญฺจ

ปริวตฺตนฺติ. พุทฺธญาณํ เทวมนุสฺสานํ ปญฺญํ ผริตฺวา อภิภวิตฺวา ติฏฺฐติ.[๑] เยปิ เต ขตฺติยปณฺฑิตา พฺราหฺมณปณฺฑิตา คหปติปณฺฑิตา สมณปณฺฑิตา นิปุณา กตปรปฺปวาทา วาลเวธิรูปา โวภินฺทนฺตา มญฺเญ จรนฺติ ปญฺญาคเตน ทิฏฺฐิคตานิ, เต ปญฺหํ[๒] อภิสงฺขริตฺวา อภิสงฺขริตฺวา ตถาคตสฺ[๓] อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉนฺติ [๔]. กถิตา จ[๔] วิสชฺชิตา จ[๖] เต ปญฺหา ภควตา โหนฺติ นิทฺทิฏฺฐการณา อุปกฺขิตฺตกา จ. เต ภควโต สมฺปชฺชนฺติ. อถ โข ภควา[๗] ตตฺถ อติโรจติ ยทิทํ ปญฺญายาติ โธเนน ยุคํ สมาคมา น หิ ตฺวํ สกฺขสิ สมฺปยาตเว. เตนาห ภควา

"อถ ตฺวํ ปวิตกฺกมาคมา
มนสา ทิฏฺฐิคตานิ จินฺตยนฺโต,
โธเนน ยุคํ สมาคมา
น หิ ตฺวํ สกฺขสิ สมฺปยาตเวติ.

อฏฺฐโม ปสูรสุตฺตนิทฺเทโส.

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. เอวสทฺโท ทิสฺสติ, เอวมุปริปิ.
[๒] ฉ.,เท.,อิ. ปญฺเห
[๓] ฉ.,เท. ตถาคเต
[๔] สี.,ฉ.,เท.,อิ. คูพฺหานิ จ ปฏิจฺฉนฺนานิ จ
[๕] สี.,ฉ.,เท. จสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๖] สี.,ฉ.,เท. ว
[๗] สี.,ฉ.,เท. วสทฺโท ทิสฺสติ, เอวมุปริปิ.

๙. มาคนฺทิยสุตฺตนิทฺเทโส

[๑]

[๗๐] **"ทิสฺวาน ตณฺหํ อรติญฺจ ราคํ[๒]**
นาโหสิ ฉนฺโท อปิ เมถุนสฺมึ.
กิเมวิทํ มุตฺตกรีสปุณฺณํ
ปาทาปิ นํ สมฺผุสิตุํ น อิจฺเฉ.

ทิสฺวาน ตณฺหํ อรติญฺจ ราคํ นาโหสิ ฉนฺโท อปิ เมถุนสฺมินฺติ ตณฺหญฺจ อรติญฺจ ราคญฺจ มารธีตโร ทิสฺวา ปสฺสิตฺวา เมถุนธมฺเม ฉนฺโท วา ราโค วา เปมํ วา นาโหสีติ ทิสฺวาน ตณฺหํ อรติญฺจ ราคํ นาโหสิ ฉนฺโท อปิ เมถุนสฺมึ.

กิเมวิทํ มุตฺตกรีสปุณฺณํ ปาทาปิ นํ สมฺผุสิตุํ น อิจฺเฉติ กิเมวิทํ สรีรํ มุตฺตปุณฺณํ กรีสปุณฺณํ เสมฺหปุณฺณํ รุธิรปุณฺณนฺ[๓] อฏฺฐิสงฺฆาฏนฺ[๔] นฺหารุสมฺพนฺธนฺ รุธิรมกฺขิตเลปนนฺ จมฺมาวินทฺธนฺ[๕] ฉวิยา ปฏิจฺฉนฺนนฺ ฉิทฺทาวฉิทฺทนฺ อุคฺฆรึ[๖] ปคฺฆรึ[๖] กิมิสงฺฆนิเสวิตนฺ นานากลิมลปริปูรนฺ ปาเทน อกฺกมิตุนฺ น อิจฺเฉยฺยนฺ, กุโต ปน สวาโส วา สมาคโม วาติ กิเมวิทนฺ มุตฺตกรีสปุณฺณนฺ ปาทาปิ นํ สมฺผุสิตุนฺ น อิจฺเฉ. [๗] เตนาห ภควา

---

[๑] ฉ.,เท. อถ มาคนฺทิยสุตฺตนิทฺเทสนฺ วกฺขติ　[๒] ฉ.,เท. รคญฺจ
[๓] ฉ.,เท. รุหิรปุณฺณนฺ　[๔] ฉ.,เท. อฏฺฐิสงฺฆาฏนฺหารสมฺพนฺธนฺ
[๕] ฉ.,เท. จมฺมวินทฺธนฺ. "จมฺมาวนทฺธนฺติปิ ปาโฐ.　[๖-๖] ฉ.,เท. อุคฺฆรนฺตนฺ ปคฺฆรนฺตนฺ
[๗] ฉ.,เท.,อิ. อนจฺฉริยญฺเจตนฺ, มนุสฺโส ทิพฺเพ กาเม ปตฺถยนฺโต มานุสเก กาเม น อิจฺเฉยฺย, มานุสเก วา กาเม ปตฺถยนฺโต ทิพฺเพ กาเม น อิจฺเฉยฺย, ยํ ตฺวํ อุโภปิ น อิจฺฉสิ น สาทิยสิ น ปตฺเถสิ น ปิเหสิ นาภิชปฺปสิ กึ เต ทสฺสนํ กตมาย ตฺวํ ทิฏฺฐิยา สมนฺนาคโตติ ปุจฺฉตีติ.

"ทิสฺวาน ตณฺหํ อรติญฺจ ราคํ
นาโหสิ ฉนฺโท อปิ เมถุนสฺมึ,
กิเมวิทํ มุตฺตกรีสปุณฺณํ
ปาทาปิ นํ สมฺผุสิตุํ น อิจฺเฉติ.

[๗๑] เอตาทิสญฺเจ รตนํ น อิจฺฉสิ
นารึ นรินฺเทหิ พหูหิ ปตฺถิตํ,
ทิฏฺฐิคตํ สีลวตานุชีวิตं[๑]
ภวูปปตฺติญฺจ วเทสิ กีทิสํ.

[๗๒] อิทํ วทามีติ น ตสฺส โหติ (มาคนฺทิยาติ ภควา)
ธมฺเมสุ นิจฺเฉยฺย สมุคฺคหีตํ.
ปสฺสญฺจ ทิฏฺฐีสุ อนุคฺคหาย
อชฺฌตฺตสนฺตึ ปจินํ อทสฺสํ.

อิทํ วทามีติ น ตสฺส โหตีติ อิทํ วทามีติ อิทํ วทามิ, เอตํ วทามิ, เอตฺตกํ วทามิ, เอตฺตาวตา วทามิ, อิทํ ทิฏฺฐิคตํ วทามิ, "สสฺสโต โลโกติ วา ฯเปฯ "เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณาติ วาติ.[๒] **น ตสฺส โหตีติ** น มยฺหํ โหตีติ,[๓] อิทํ วทามีติ น ตสฺส โหติ. **มาคนฺทิยาติ** ภควา ตํ พฺราหฺมณํ นาเมน อาลปติ. **ภควาติ** คารวาธิวจนํ ฯเปฯ สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ ยทิทํ ภควาติ มาคนฺทิยาติ ภควา.

ธมฺเมสุ นิจฺเฉยฺย สมุคฺคหีตนฺติ ธมฺเมสูติ ทฺวาสฏฺฐิยา ทิฏฺฐิคเตสุ. **นิจฺเฉยฺยาติ** นิจฺฉินิตฺวา วินิจฺฉินิตฺวา วิจินิตฺวา ปวิจินิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา,

---

[๑] ฉ.,เท. สีลวตํ [๒] ฉ.,เท. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๓] ฉ.,เท. น มยฺหํ โหติ เอตฺตาวตา วทามีติ น ตสฺส โหตีติ.

โอธิคฺคาโห วิลคฺคาโห[๑] วรคฺคาโห โกฏฺฐาสคฺคาโห อุจฺจยคฺคาโห สมุจฺจยคฺคาโห, “อิทํ สจฺจํ ตจฺฉํ ตถํ ภูตํ ยาถาวํ[๒] อวิปรีตนฺติ คหิตํ ปรามฏฺฐํ อภินิวิฏฺฐํ อชฺโฌสิตํ อธิมุตฺตํ นตฺถิ [๓] น สํวิชฺชติ นุปลพฺภติ, ปหีนํ สมุจฺฉินฺนํ วูปสนฺตํ ปฏิปฺปสฺสทฺธํ อภพฺพุปฺปตฺติกํ ญาณคฺคินา ทฑฺฒนฺติ ธมฺเมสุ นิจฺเฉยฺย สมุคฺคหีตํ.

ปสฺสญฺจ ทิฏฺฐีสุ อนุคฺคหายาติ ทิฏฺฐีสุ อาทีนวํ ปสฺสนฺโต ทิฏฺฐิโย น คณฺหามิ น ปรามสามิ น อภินิวิสามิ. อถวา น คณฺหิตพฺพา น ปรามสิตพฺพา น อภินิวิสิตพฺพาติ เอวมฺปิ ปสฺสญฺจ ทิฏฺฐีสุ อนุคฺคหาย.

อถวา “สสฺสโต โลโก, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺติ ทิฏฺฐคตเมตํ ทิฏฺฐิคหนํ[๔] ทิฏฺฐิกนฺตาโร ทิฏฺฐิวิสูกายิกํ ทิฏฺฐิวิปฺผนฺทิตํ ทิฏฺฐิสญฺโญชนํ, สทุกฺขํ สวิฆาตํ สอุปายาสํ สปริฬาหํ, น นิพฺพิทาย[๕] น วิราคาย น นิโรธาย น อุปสมาย น อภิญฺญาย น สมฺโพธาย น นิพฺพานาย สංวตฺตตีติ ทิฏฺฐีสุ อาทีนวํ ปสฺสนฺโต ทิฏฺฐิโย น คณฺหามิ น ปรามสามิ น อภินิวิสามิ อถวา น คณฺหิตพฺพา น ปรามสิตพฺพา น อภินิวิสิตพฺพาติ เอวมฺปิ ปสฺสญฺจ ทิฏฺฐีสุ อนุคฺคหาย.

[๖] “อสสฺสโต โลโก, อนฺตวา โลโก, อนนฺตวา โลโก, ตं ชีวํ ตं สรีรํ, อญฺญํ ชีวํ อญฺญं สรีรํ, โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺติ ทิฏฺฐิคตเมตํ ทิฏฺฐิคหนं

---

[๑] ฉ.,เท. พิลคฺคาโห
[๒] สี. ยถาวํ
[๓] ฉ.,เท. น สนฺติ
[๔] อิ. ทิฏฺฐิคหณํ
[๕] อิ. นิพฺพิชาย
[๖] ฉ.,เท. อถวา

ทิฏฺฐิกนฺตาโร ทิฏฺฐิวิสูกายิกํ ทิฏฺฐิวิปฺผนฺทิตํ ทิฏฺฐิสญฺโญชนํ, สทุกฺขํ สวิฆาตํ สอุปายาสํ สปริฬาหํ, น นิพฺพิทาย น วิราคาย น นิโรธาย น อุปสมาย น อภิญฺญาย น สมฺโพธาย น นิพฺพานาย สංวตฺตตีติ ทิฏฺฐีสุ อาทีนวํ ปสฺสนฺโต ทิฏฺฐิโย น คณฺหามิ น ปรามสามิ น อภินิวิสามิ, อถวา น คณฺหิตพฺพา น ปรามสิตพฺพา น อภินิวิสิตพฺพาติ เอวมฺปิ ปสฺสญฺจ ทิฏฺฐีสุ อนุคฺคหาย.

อถวา 'อิมา ทิฏฺฐิโย เอวංคหิตา เอวංปรามฏฺฐา เอวංคติกา ภวนฺติ[๑] เอวं อภิสมฺปรายาติ ทิฏฺฐีสุ อาทีนวं ปสฺสนฺโต ทิฏฺฐิโย น คณฺหามิ น ปรามสามิ น อภินิวิสามิ.

อถวา น คณฺหิตพฺพา น ปรามสิตพฺพา น อภินิวิสิตพฺพาติ เอวมฺปิ ปสฺสญฺจ ทิฏฺฐีสุ อนุคฺคหาย.

อถวา 'อิมา ทิฏฺฐิโย นิรยสංวตฺตนิกา ติรจฺฉานโยนิ-สංวตฺตนิกา ปิตฺติวิสยสංวตฺตนิกาติ ทิฏฺฐีสุ อาทีนวं ปสฺสนฺโต ทิฏฺฐิโย น คณฺหามิ น ปรามสามิ นาภินิวิสามิ. อถวา น คณฺหิตพฺพา น ปรามสิตพฺพา นาภินิวิสิตพฺพาติ เอวมฺปิ ปสฺสญฺจ ทิฏฺฐีสุ อนุคฺคหาย.

อถวา 'อิมา ทิฏฺฐิโย อนิจฺจา สงฺขตา ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา ขยธมฺมา วยธมฺมา วิราคธมฺมา นิโรธธมฺมาติ ทิฏฺฐีสุ อาทีนวं ปสฺสนฺโต ทิฏฺฐิโย น คณฺหามิ น ปรามสามิ นาภินิวิสามิ. อถวา น คณฺหิตพฺพา น ปรามสิตพฺพา นาภินิวิสิตพฺพาติ เอวมฺปิ ปสฺสญฺจ ทิฏฺฐีสุ อนุคฺคหาย.

---

[๑] สี.,ฉ.,เท.,อิ. ภวิสฺสนฺติ

อชฺฌตฺตสนฺตึ ปจินํ อทสฺสนฺติ [๑] อชฺฌตฺตํ ราคสฺส สนฺตึ, โทสสฺส สนฺตึ, โมหสฺส สนฺตึ, โกธสฺส ฯเปฯ อุปนาหสฺส ฯเปฯ มกฺขสฺส ฯเปฯ ปฬาสสฺส ฯเปฯ อิสฺสาย ฯเปฯ มจฺฉริยสฺส ฯเปฯ มายาย ฯเปฯ สาเฐยฺยสฺส ฯเปฯ ถมฺภสฺส ฯเปฯ สารมฺภสฺส ฯเปฯ มานสฺส ฯเปฯ อติมานสฺส ฯเปฯ มทสฺส ฯเปฯ ปมาทสฺส ฯเปฯ สพฺพกิเลสานํ ฯเปฯ สพฺพทุจฺจริตานํ ฯเปฯ สพฺพทรถานํ ฯเปฯ สพฺพปริฬาหานํ ฯเปฯ สพฺพสนฺตาปานํ ฯเปฯ สพฺพากุสลาภิสงฺขารานํ สนฺตึ [๒] วูปสนฺตึ นิพฺพุตึ ปฏิปฺปสฺสทฺธึ [๓] **ปจินนฺติ** ปจินนฺโต วิจินนฺโต ปวิจินนฺโต ตุลยนฺโต ตีรยนฺโต วิภาวยนฺโต วิภูตํ กโรนฺโต, "สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ ปจินนฺโต วิจินนฺโต ปวิจินนฺโต ตุลยนฺโต ตีรยนฺโต วิภาวยนฺโต วิภูตํ กโรนฺโต, "สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขาติ ฯเปฯ "สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ ฯเปฯ "ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ, สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมนฺติ ปจินนฺโต วิจินนฺโต ปวิจินนฺโต ตุลยนฺโต ตีรยนฺโต วิภาวยนฺโต วิภูตํ กโรนฺโต. **อทสฺสนฺติ** อทสฺสํ อทกฺขึ ปสฺสึ[๔] ปฏิวิชฺฌนฺติ อชฺฌตฺตสนฺตึ ปจินํ อทสฺสํ. เตนาห ภควา

"อิทํ วทามีติ น ตสฺส โหติ (มาคนฺทิยาติ ภควา)
ธมฺเมสุ นิจฺเฉยฺย สมุคฺคหีตํ,
ปสฺสญฺจ ทิฏฺฐีสุ อนุคฺคหาย,
อชฺฌตฺตสนฺตึ ปจินํ อทสฺสนฺติ.

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. อชฺฌตฺตสนฺตึ อิ. อชฺฌตฺตํ สนฺตึ
[๒] ฉ.,เท. อุปสนฺตึ
[๓] ฉ.,เท. สนฺตึ
[๔] สี.,ฉ.,เท. อปสฺสึ

[๗๓] วินิจฺฉยา ยานิ ปกปฺปิตานิ (อิติ มาคนฺทิโย)
เต เว มุนี พฺรูสิ อนุคฺคหาย,
อชฺฌตฺตสนฺตีติ ยเมตมตฺถํ
กถํ นุ ธีเรหิ ปเวทิตนฺตํ.

วินิจฺฉยา ยานิ ปกปฺปิตานีติ วินิจฺฉยานิ[๑] วุจฺจนฺติ ทฺวาสฏฺฐี ทิฏฺฐิคตานิ. [๒] **ปกปฺปิตานีติ** กปฺปิตา [๓] อภิสงฺขตา สณฺฐปิตาติปิ ปกปฺปิตา. อถวา "อนิจฺจา สงฺขตา ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา ขยธมฺมา วยธมฺมา วิราคธมฺมา นิโรธธมฺมา วิปริณามธมฺมาติปิ ปกปฺปิตาติ วินิจฺฉยา ยานิ ปกปฺปิตานิ.

อิติ มาคนฺทิโยติ อิตีติ ปทสนฺธิ ฯเปฯ ปทานุปุพฺพตาเมตํ 'อิตีติ **มาคนฺทิโยติ** ตสฺส พฺราหฺมณสฺส นามํ สงฺขา สมญฺญา [๔] โวหาโรติ[๕] อิติ มาคนฺทิโย.[๖]

เต เว มุนี พฺรูสิ อนุคฺคหาย อชฺฌตฺตสนฺตีติ ยเมตมตฺถนฺติ เต เวติ ทฺวาสฏฺฐี ทิฏฺฐิคตานิ. **มุนีติ** โมนํ วุจฺจติ ญาณํ ฯเปฯ สงฺคชาลมติจฺจ โส มุนีติ. **อนุคฺคหายาติ** 'ทิฏฺฐีสุ อาทีนวํ ปสฺสนฺโต ทิฏฺฐิโย น คณฺหามิ น ปรามสามิ นาภินิวิสามีติ ปคฺคณฺหาสิ[๗] 'อชฺฌตฺตสนฺตีติ จ ภณสิ. **ยเมตมตฺถนฺติ** ยํ ปรมตฺถนฺติ เต เว มุนี พฺรูสิ อนุคฺคหาย อชฺฌตฺตสนฺตีติ ยเมตมตฺถํ.

กถํ นุ ธีเรหิ ปเวทิตนฺตนฺติ กถํ นูติ [๘] สํสยปุจฺฉา วิมติปุจฺฉา เทฺวธฺหกปุจฺฉา อเนกํสปุจฺฉา, เอวํ นุ โข, น นุ โข, กินฺนุ โข, กถํ นุ โขติ กถํ นุ. **ธีเรหีติ**

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. วินิจฺฉยา
[๒] ฉ.,เท.,อิ. ทิฏฺฐิวินิจฺฉยา
[๓] ฉ.,เท. ปกปฺปิตา
[๔] ฉ.,เท. ปญฺญตฺติ
[๕] ฉ.,เท. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๖] ฉ.,เท. อิติสทฺโท ทิสฺสติ.
[๗] ฉ.,เท. จ ภณสิ
[๘] ฉ.,เท. ปทํ

[๑] ปณฺฑิเตหิ ปญฺญวนฺเตหิ พุทฺธิมนฺเตหิ ญาณีหิ วิภาวีหิ เมธาวีหิ. ปเวทิตนฺติ: เวทิตํ ปเวทิตํ อาจิกฺขิตํ เทสิตํ ปญฺญปิตํ[๒] ปฏฺฐปิตํ วิวริตํ วิภชิตํ อุตฺตานีกตํ ปกาสิตนฺติ กถํ นุ ธีเรหิ ปเวทิตนฺตํ. เตนาห ภควา[๓]

"วินิจฺฉยา ยานิ ปกปฺปิตานิ (อิติ มาคนฺทิโย)
เต เว มุนี พฺรูสิ อนุคฺคหาย,
อชฺฌตฺตสนฺตีติ ยเมตมตฺถํ
กถํ นุ ธีเรหิ ปเวทิตนฺตนฺติ.

[๗๔] น ทิฏฺฐิยา น สุติยา น ญาเณน (มาคนฺทิยาติ ภควา)
สีลพฺพเตนาปิ น สุทฺธิมาห
อทิฏฺฐิยา อสฺสุติยา อญาณา
อสีลตา อพฺพตา โนปิ เตน,
เอเต จ นิสฺสชฺช อนุคฺคหาย
สนฺโต อนิสฺสาย ภวํ น ชปฺเป.

น ทิฏฺฐิยา น สุติยา น ญาเณนาติ ทิฏฺเฐนปิ[๔] สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ, มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ นาห น กเถสิ น ภณสิ น ทีปยสิ น โวหรสิ. สุเตนปิ สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ นาห น กเถสิ น ภณสิ น ทีปยสิ น โวหรสิ, ทิฏฺฐสุเตนปิ สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ นาห น กเถสิ น ภณสิ น ทีปยสิ น โวหรสิ. ญาเณนปิ สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ นาห น กเถสิ น ภณสิ น ทีปยสิ น โวหรสีติ น ทิฏฺฐิยา น สุติยา น ญาเณน.

---

[๑] ฉ.,เท. ธีเรหิ [๒] ฉ.,เท. ปญฺญาปิตํ
[๓] ฉ.,เท. โส พฺราหฺมโณ [๔] สี. ปิสทฺโท น ทิสฺสติ, เอวมุปริปิ. ฉ.,เท. ทิฏฺเฐนาปิ

มาคนฺทิยาติ ภควา ตำ พฺราหฺมณำ นาเมน อาลปติ. **ภควาติ** คารวาธิวจนำ ฯเปฯ สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ ยทิทำ ภควาติ มาคนฺทิยาติ ภควา.

สีลพฺพเตนาปิ น สุทฺธิมาหาติ สีเลนปิ สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ, มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ นาห น กเถสิ น ภณสิ น ทีปยสิ น โวหรสิ. วตฺเตนปิ สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ นาห น กเถสิ น ภณสิ น ทีปยสิ น โวหรสิ. สีลพฺพเตนปิ สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ นาห น กเถสิ น ภณสิ น ทีปยสิ น โวหรสีติ สีลพฺพเตนาปิ น สุทฺธิมาห.

อทิฏฺธิยา อสฺสุติยา อญาณา อสีลตา อพฺพตา โนปิ เตนาติ ทิฏฺธิปิ[๑] อิจฺฉิตพฺพา ทสวตฺถุกา สมฺมาทิฏฺธิ "อตฺถิ ทินฺนำ, อตฺถิ ยิฏฺธำ, อตฺถิ หุตำ, อตฺถิ สุกตทุกฺกฏานำ[๒] กมฺมานำ ผลำ วิปาโก, อตฺถิ อยำ โลโก, อตฺถิ ปโร โลโก, อตฺถิ มาตา, อตฺถิ ปิตา, อตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, อตฺถิ โลเก สมณพฺราหฺมณา สมฺมคฺคตา สมฺมาปฏิปนฺนา; เย อิมญฺจ โลกำ ปรญฺจ โลกำ สยำ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทนฺตีติ. สวนมฺปิ อิจฺฉิตพฺพำ ปรโต โฆโส, สุตฺตำ เคยฺยำ, เวยฺยากรณำ, คาถา, อุทานำ, อิติวุตฺตกำ, ชาตกำ, อพฺภูตธมฺมำ,[๓] เวทลฺลำ. ญาณมฺปิ อิจฺฉิตพฺพำ กมฺมสฺสกตญาณำ, สจฺจานุโลมิกญาณำ, อภิญฺญาญาณำ สมาปตฺติญาณำ. สีลมฺปิ อิจฺฉิตพฺพำ ปาฏิโมกฺขสำวโร. วตฺตมฺปิ อิจฺฉิตพฺพำ อฏฺจ ธุตงฺคานิ: อารญฺญิกงฺคำ, ปิณฺฑปาติกงฺคำ,

---

[๑] สี. ปิสทฺโท น ทิสฺสติ, เอวมุปริปิ. [๒] สี.,อิ. สุกฏทุกฺกฏานำ
[๓] อพฺภุตธมฺมำ, เอวมุปริปิ.

ปฺสุกูลิกงฺคํ เตจีวริกงฺคํ, สปทานจาริกงฺคํ, ขลุปจฺฉาภตฺติกงฺคํ, เนสชฺชิกงฺคํ, ยถาสนฺถติกงฺคํ.[๑]

อทิฏฺจิยา อสฺสุติยา อญาณา อสีลตา อพฺพตา โนปิ เตนาติ นปิ[๒] สมฺมาทิฏฺจิมตฺเตน, นปิ สวนมตฺเตน,[๓] นปิ ญาณมตฺเตน, นปิ สีลมตฺเตน, นปิ วตมตฺเตน อชฺฌตฺตสนฺติปฺปตฺโต โหติ, นปิ วินา เอเตหิ ธมฺเมหิ อชฺฌตฺตสนฺตึ ปาปุณาติ. อปิจ สมฺภารา อิเม ธมฺมา โหนฺติ อชฺฌตฺตสนฺตึ ปาปุณิตุํ อธิคนฺตุํ ผุสิตุ[๔] สจฺฉิกาตุนฺติ อทิฏฺจิยา อสฺสุติยา อญาณา อสีลตา อพฺพตา โนปิ เตน.

เอเต จ นิสฺสชฺช อนุคฺคหายาติ เอเตหิ[๕] กณฺหปกฺขิกานํ ธมฺมานํ สมุคฺฆาตโต ปหานํ อิจฺฉิตพฺพํ. เตธาตุเกสุ กุสเลสุ ธมฺเมสุ อตมฺมยตา อิจฺฉิตพฺพา. ยโต กณฺหปกฺขิกา[๖] ธมฺมา สมุคฺฆาตปฺปหาเนน ปหีนา โหนฺติ อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวงฺคตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมา, เตธาตุเกสุ จ กุสเลสุ ธมฺเมสุ อตมฺมยตา โหติ, เอตฺตาวตาปิ น คณฺหาติ น ปรามสติ นาภินิวิสติ. อถวา น คณฺหิตพฺพา น ปรามสิตพฺพา นาภินิวิสิตพฺพาติ เอวมฺปิ เอเต จ นิสฺสชฺช อนุคฺคหาย.

ยโต ตณฺหา จ ทิฏฺจิ จ มาโน จ ปหีนา โหนฺติ อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวงฺคตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมา,[๗] เอตฺตาวตาปิ น คณฺหาติ น ปรามสติ นาภินิวิสตีติ เอวมฺปิ เอเต จ นิสฺสชฺช อนุคฺคหาย.

---

[๑] ฉ.,เท. อิติสทฺโท ทิสฺสติ, เอวมุปริปิ.
[๒] ฉ.,เท. นาปิ, เอวมุปริปิ.
[๓] สี. สวณมตฺเตน
[๔] ฉ.,เท. ผสฺสิตุํ
[๕] ฉ.,เท. เอเตติ
[๖] สี.,ฉ.,เท. กณฺหปกฺขิยา
[๗] ฉ.,เท. อิติสทฺโท ทิสฺสติ, เอวมุปริปิ.

ยโต ปุญฺญาภิสงฺขาโร จ อปุญฺญาภิสงฺขาโร จ อาเนญฺชาภิสงฺขาโร จ ปหีนา โหนฺติ อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวงฺคตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมา,[๑] เอตฺตาวตาปิ น คณฺหาติ น ปรามสติ นาภินิวิสตีติ เอวมฺปิ เอเต จ นิสฺสชฺช อนุคฺคหาย.

สนฺโต อนิสฺสาย ภวํ น ชปฺเปติ สนฺโตติ ราคสฺส สนฺตตฺตา[๒] สนฺโต โทสสฺส สนฺตตฺตา[๒] สนฺโต, โมหสฺส สนฺตตฺตา[๒] สนฺโต, โกธสฺส ฯเปฯ อุปนาหสฺส ฯเปฯ มกฺขสฺส ฯเปฯ ปฬาสสฺส ฯเปฯ อิสฺสาย ฯเปฯ มจฺฉริยสฺส ฯเปฯ มายาย ฯเปฯ สาเฐยฺยสฺส ฯเปฯ ถมฺภสฺส ฯเปฯ สารมฺภสฺส ฯเปฯ มานสฺส ฯเปฯ อติมานสฺส ฯเปฯ มทสฺส ฯเปฯ ปมาทสฺส ฯเปฯ สพฺพกิเลสานํ ฯเปฯ สพฺพทุจฺจริตานํ ฯเปฯ สพฺพทรถานํ ฯเปฯ สพฺพปริฬาหานํ ฯเปฯ สพฺพสนฺตาปานํ ฯเปฯ สพฺพากุสลาภิสงฺขารานํ สนฺตตฺตา สมิตตฺตา วูปสมิตตฺตา วิชฺฌาตตฺตา นิพฺพุตตฺตา วิคตตฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธตฺตา สนฺโต [๓] วูปสนฺโต นิพฺพุโต ปฏิปฺปสฺสทฺโธติ สนฺโต.

อนิสฺสายาติ เทฺว นิสฺสยา: ตณฺหานิสฺสโย จ ทิฏฺฐินิสฺสโย จ ฯเปฯ อยํ ตณฺหานิสฺสโย ฯเปฯ อยํ ทิฏฺฐินิสฺสโย. ตณฺหานิสฺสยํ ปหาย ทิฏฺฐินิสฺสยํ ปฏินิสฺสชฺชิตฺวา จกฺขุํ อนิสฺสาย, โสตํ อนิสฺสาย, ฆานํ อนิสฺสาย, ชิวฺหํ อนิสฺสาย, กายํ อนิสฺสาย, มนํ อนิสฺสาย, รูเป ฯเปฯ สทฺเท ฯเปฯ คนฺเธ ฯเปฯ รเส ฯเปฯ โผฏฺฐพฺเพ ฯเปฯ กุลํ ฯเปฯ คณํ ฯเปฯ อาวาสํ ฯเปฯ ลาภํ ฯเปฯ ยสํ ฯเปฯ ปสํสํ ฯเปฯ

---

[๑] ฉ.,เท. อิติสทฺโท ทิสฺสติ, เอวมุปริปิ.
[๒] ฉ.,เท. สมิตตฺตา เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท. อุปสนฺโต

สุขํ ฯเปฯ จีวรํ ฯเปฯ ปิณฺฑปาตํ ฯเปฯ เสนาสนํ ฯเปฯ คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ ฯเปฯ กามธาตุ ฯเปฯ รูปธาตุ ฯเปฯ อรูปธาตุ ฯเปฯ กามภวํ ฯเปฯ รูปภวํ ฯเปฯ อรูปภวํ ฯเปฯ สญฺญาภวํ ฯเปฯ อสญฺญาภวํ ฯเปฯ เนวสญฺญานาสญฺญาภวํ ฯเปฯ เอกโวการภวํ ฯเปฯ จตุโวการภวํ ฯเปฯ ปญฺจโวการภวํ ฯเปฯ อตีตํ ฯเปฯ อนาคตํ ฯเปฯ ปจฺจุปฺปนฺนํ ฯเปฯ ทิฏฺฐสุตมุตวิญฺญาตพฺเพ ธมฺเม อนิสฺสาย อคฺคณฺหิตฺวา อปรามสิตฺวา อนภินิวิสิตฺวาติ สนฺโต อนิสฺสาย. **ภวํ น ชปฺเปติ** กามภวํ น ชปฺเปยฺย, รูปภวํ น ชปฺเปยฺย, อรูปภวํ น ชปฺเปยฺย, น ปชปฺเปยฺย, น อภิชปฺเปยฺยาติ สนฺโต อนิสฺสาย ภวํ น ชปฺเป. เตนาห ภควา

"น ทิฏฺฐิยา น สุติยา น ญาเณน (มาคนฺทิยาติ ภควา)
สีลพฺพเตนาปิ น สุทฺธิมาห,
อทิฏฺฐิยา อสฺสุติยา อญาณา,
อสีลตา อพฺพตา โนปิ เตน,
เอเต จ นิสฺสชฺช อนุคฺคหาย,
สนฺโต อนิสฺสาย ภวํ น ชปฺเปติ.

[๗๕] โน เจ กิร ทิฏฺฐิยา น สุติยา น ญาเณน (อิติ มาคนฺทิโย)
สีลพฺพเตนาปิ น สุทฺธิมาห,
อทิฏฺฐิยา อสฺสุติยา อญาณา
อสีลตา อพฺพตา โนปิ เตน,
มญฺญามหํ โมมุหเมว ธมฺมํ
ทิฏฺฐิยา เอเก ปจฺเจนฺติ สุทฺธึ.

โน เจ กิร ทิฏฺฐิยา น สุติยา น ญาเณนาติ ทิฏฺฐิยาปิ สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ นาห น กเถสิ น ภณสิ น ทีปยสิ น โวหรสิ. สุเตนปิ สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ นาห[๑] น กเถสิ น ภณสิ น ทีปยสิ น โวหรสิ.[๑] ทิฏฺฐสุเตนปิ สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ นาห น กเถสิ น ภณสิ น ทีปยสิ น โวหรสิ. ญาเณนปิ สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ นาห น กเถสิ น ภณสิ น ทีปยสิ น โวหรสีติ โน เจ กิร ทิฏฺฐิยา น สุติยา น ญาเณน. **อิติ มาคนฺทิโยติ อิตีติ** ปทสนฺธิ ฯเปฯ ปทานุปุพฺพตาเมตํ[๒] อิตีติ. **มาคนฺทิโยติ** ตสฺส พฺราหฺมณสฺส นามนฺติ[๓] [๔] อิติ มาคนฺทิโย.

สีลพฺพเตนาปิ น สุทฺธิมาหาติ สีเลนปิ สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ [๕] วตฺเตนปิ[๖] สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ [๗] สีลพฺพเตนปิ สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ นาห น กเถสิ น ภณสิ น ทีปยสิ น โวหรสีติ สีลพฺพเตนาปิ น สุทฺธิมาห.

อทิฏฺฐิยา อสฺสุติยา อญาณา อสีลตา อพฺพตา โนปิ เตนาติ ‘ทิฏฺฐิปิ อิจฺฉิตพฺพาติ เอวํ ภณสิ, ‘สวนมฺปิ อิจฺฉิตพฺพนฺติ เอวํ ภณสิ, ญาณมฺปิ อิจฺฉิตพฺพนฺติ เอวํ ภณสิ, สีลมฺปิ[๘] อิจฺฉิตพฺพนฺติ เอวํ ภณสิ, ‘วตมฺปิ อิจฺฉิตพฺพนฺติ เอวํ ภณสิ,[๘]

[๑-๑] ฉ.,เท. อิเม ปาจา น ทิสฺสนฺติ. เอวมุปริปิ. [๒] ฉ.,เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.
[๓] ฉ.,เท. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ. [๔] ฉ.,เท. ฯเปฯ
[๕] ฉ.,เท. ฯเปฯ [๖] ฉ.,เท. วเตนาปิ, เอวมุปริปิ.
[๗] ฉ.,เท. ฯเปฯ [๘-๘] ฉ.,เท. อิเม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

น สกฺโกสิ เอกำเสน อนุชานิตุ, น[๑] สกฺโกสิ เอกำเสน ปฏิกฺขิปิตุนฺติ อทิฏฺฐิยา อสฺสุติยา อญาณา อสีลตา อพฺพตา โนปิ เตน.

มญฺญามหำ โมมุหเมว ธมฺมนฺติ 'โมมูหธมฺโม อยำ ตุยฺหำ พาลธมฺโม มูฬฺหธมฺโม อญาณธมฺโม อมราวิกฺเขปธมฺโมติ เอวำ มญฺญามิ เอวำ ชานามิ เอวำ อาชานามิ [๒] เอวำ ปฏิวิชฺฌามีติ มญฺญามหำ โมมุหเมว ธมฺมำ.

ทิฏฺฐิยา เอเก ปจฺเจนฺติ สุทฺธินฺติ ทิฏฺฐิยา[๓] เอเก สมณพฺราหฺมณา สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ ปจฺเจนฺติ. "สสฺสโต โลโก, อิทเมว สจฺจำ โมฆมญฺญนฺติ ทิฏฺฐิยา เอเก สมณพฺราหฺมณา สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ ปจฺเจนฺติ. "อสสฺสโต โลโก ฯเปฯ เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, อิทเมว สจฺจำ โมฆมญฺญนฺติ ทิฏฺฐิยา เอเก สมณพฺราหฺมณา สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ ปจฺเจนฺตีติ ทิฏฺฐิยา เอเก ปจฺเจนฺติ สุทฺธึ. เตนาห โส พฺราหฺมโณ

"โน เจ กิร ทิฏฺฐิยา น สุติยา น ญาเณน (อิติ มาคนฺทิโย)
สีลพฺพเตนาปิ น สุทฺธิมาห,
อทิฏฺฐิยา อสฺสุติยา อญาณา
อสีลตา อพฺพตา โนปิ เตน,
มญฺญามหำ โมมุหเมว ธมฺมำ
ทิฏฺฐิยา เอเก ปจฺเจนฺติ สุทฺธินฺติ.

---

[๑] ฉ.,เท. นปิ.
[๒] ฉ.,เท. เอวำ วิชานามิ เอวำ ปฏิวิชานามิ.
[๓] ฉ.,เท. สุทฺธิทิฏฺฐิยา

[๗๖] ทิฏฺฐีสุ[๑] นิสฺสาย อนุปุจฺฉมาโน[๒] (มาคนฺทิยาติ ภควา)
สมุคฺคหีเตสุ ปโมหมาคา
อิโต จ นาทฺทกฺขิ อณุมฺปิ สญฺญํ
ตสฺมา ตุวํ โมมุหโต ทหาสิ.

ทิฏฺฐีสุ นิสฺสาย อนุปุจฺฉมาโนติ มาคนฺทิโย พฺราหฺมโณ ทิฏฺฐึ นิสฺสาย ทิฏฺฐึ ปุจฺฉติ, ลคฺคนํ นิสฺสาย ลคฺคนํ ปุจฺฉติ, พนฺธนํ นิสฺสาย พนฺธนํ ปุจฺฉติ, ปลิโพธํ นิสฺสาย ปลิโพธํ ปุจฺฉติ. **อนุปุจฺฉมาโนติ** ปุนปฺปุนํ ปุจฺฉตีติ ทิฏฺฐีสุ นิสฺสาย อนุปุจฺฉมาโน. **มาคนฺทิยาติ** ภควา ตํ พฺราหฺมณํ นาเมน อาลปติ. **ภควาติ** คารวาธิวจนํ ฯเปฯ สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ ยทิทํ ภควาติ มาคนฺทิยาติ ภควา.

สมุคฺคหีเตสุ ปโมหมาคาติ ยา [๓] ทิฏฺฐิ ตยา คหิตา ปรามฏฺฐา อภินิวิฏฺฐา อชฺโฌสิตา อธิมุตฺตา, ตาเยว ตุวํ ทิฏฺฐิยา มูฬฺหโสิ ปมูฬฺโห สมฺมูฬฺโห[๔] โมหํ อาคโตสิ ปโมหํ อาคโตสิ สมฺโมหํ อาคโตสิ อนฺธการํ ปกฺขนฺโตสีติ[๕] สมุคฺคหีเตสุ ปโมหมาคา.

อิโต จ นาทฺทกฺขิ อณุมฺปิ สญฺญนฺติ อิโต อชฺฌตฺตสนฺติโต วา ปฏิปตฺติโต[๖] วา, ธมฺมเทสนโต วา ยุตฺตสญฺญํ วา[๗] ปตฺตสญฺญํ วา[๗] ลกฺขณสญฺญํ วา[๗] การณสญฺญํ วา[๗] ฐานสญฺญํ วา[๗] น ปฏิลภสิ,[๘] กุโต ญาณนฺติ เอวมฺปิ อิโต จ นาทฺทกฺขิ อณุมฺปิ สญฺญํ. อถวา อนิจฺจํ วา อนิจฺจสญฺญานุโลมํ วา, ทุกฺขํ วา

---

[๑] ฉ.,เท. ทิฏฺฐิญฺจ, เอวมุปริปิ.
[๒] ฉ.,เท. นุปุจฺฉมาโน
[๓] สี.,ฉ.,เท. สา
[๔] ฉ.,เท. ปมูโฬฺหสิ สมฺมูโฬฺหสิ
[๕] ฉ.,เท. ปกฺขนฺโทสีติ
[๖] ฉ.,เท. ปฏิปทาโต
[๗] ฉ.,เท. วาสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๘] ฉ.,เท. ปฏิลภติ

ทุกฺขสญฺญานุโลมํ วา, อนตฺตํ วา อนตฺตสญฺญานุโลมํ วา, สญฺญุปฺปาทมตฺตํ วา สญฺญานิมิตฺตํ วา น ปฏิลภสิ[๑] กุโต ญาณนฺติ เอวมฺปิ อิโต จ นาทฺทกฺขิ อณุมฺปิ สญฺญํ.

ตสฺมา ตุวํ โมมุหโต ทหาสีติ ตสฺมาติ ตสฺมา ตํการณา ตเหตุ ตปฺปจฺจยา ตนิทานา โมมูหธมฺมโต พาลธมฺมโต มูฬฺหธมฺมโต อญาณธมฺมโต อมราวิกฺเขปธมฺมโต ทหาสิ ปสฺสสิ ทกฺขสิ โอโลเกสิ นิชฺฌายสิ อุปปริกฺขสีติ ตสฺมา ตุวํ โมมุหโต ทหาสิ. เตนาห ภควา

"ทิฏฺฐีสุ นิสฺสาย อนุปุจฺฉมาโน (มาคนฺทิยาติ ภควา)
สมุคฺคหีเตสุ ปโมหมาคา,
อิโต จ นาทฺทกฺขิ อณุมฺปิ สญฺญํ
ตสฺมา ตุวํ โมมุหโต ทหาสีติ.

[๗๗] สโม วิเสสี อุท วา นิหีโน
โย มญฺญตี[๒] โส วิวเทถ เตน,
ตีสุ วิธาสุ อวิกมฺปมาโน
สโม วิเสสีติ น ตสฺส โหติ.

สโม วิเสสี อุท วา นิหีโน โย มญฺญตี โส วิวเทถ เตนาติ "สทิโสหมสฺมีติ วา "เสยฺโยหมสฺมีติ วา "หีโนหมสฺมีติ[๓] วา โย มญฺญติ, โส เตน มาเนน ตาย ทิฏฺฐิยา เตน วา ปุคฺคเลน กลหํ กเรยฺย ภณฺฑนํ กเรยฺย วิคฺคหํ กเรยฺย วิวาทํ กเรยฺย เมธคํ กเรยฺย "น ตุวํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานาสิ, อหํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานามิ, กึ ตุวํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานิสฺสสิ,

---

[๑] ฉ.,เท. ปฏิลภติ
[๒] ฉ.,เท. มญฺญติ, เอวมุปริปิ.
[๓] อิ. นิหีโน

มิจฺฉาปฏิปนฺโน ตฺวมสิ, อหมสฺมิ สมฺมาปฏิปนฺโน, สหิตมฺเม, อสหิตนฺเต, ปุเร วจนียํ ปจฺฉา อวจ, ปจฺฉา วจนียํ ปุเร อวจ, อธิจิณฺณนฺเต วิปราวตฺตํ, อาโรปิโต เต วาโท, นิคฺคหิโตสิ,[๑] จร วาทปฺปโมกฺขาย, นิพฺเพเฐหิ วา สเจ ปโหสีติ สโม วิเสสี อุท วา นิหีโน โย มญฺญตี, โส วิวเทถ เตน.

ตีสุ วิธาสุ อวิกมฺปมาโน สโม วิเสสีติ น ตสฺส โหตีติ ยสฺเสตา ติสฺโส วิธา ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒา, โส ตีสุ วิธาสุ น กมฺปติ น วิกมฺปติ, อวิกมฺปมานสฺส ปุคฺคลสฺส "สทิโสหมสฺมีติ วา "เสยฺโยหมสฺมีติ วา "หีโนหมสฺมีติ วา. **น ตสฺส โหตีติ** น มยฺหํ โหตีติ[๒] ตีสุ วิธาสุ อวิกมฺปมาโน สโม วิเสสีติ น ตสฺส โหติ. เตนาห ภควา

"สโม วิเสสี อุท วา นิหีโน
โย มญฺญตี โส วิวเทถ เตน,
ตีสุ วิธาสุ อวิกมฺปมาโน
สโม วิเสสีติ น ตสฺส โหตีติ.

[๗๘] สจฺจนฺติ โส พฺราหฺมโณ กึ วเทยฺย
มุสาติ วา โส วิวเทถ เกน
ยสฺมึ สมํ วิสมํ วาปิ นตฺถิ
ส เกน วาทํ ปฏิสญฺญุเชยฺย.[๓]

สจฺจนฺติ โส พฺราหฺมโณ กึ วเทยฺยาติ พฺราหฺมโณติ สตฺตนฺนํ ธมฺมานํ พาหิตตฺตา พฺราหฺมโณ ฯเปฯ อนิสฺสิโต[๔] ตาทิ

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. นิคฺคหิโต ตฺวมสิ
[๒] ฉ.,เท. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๓] ฉ.,เท. ปฏิสํยุเชยฺย, เอวมุปริปิ.
[๔] ฉ.,เท. อสิโต

ปวุจฺจเต[๑] ส พฺรหฺมาติ[๒] สจฺจนฺติ[๓] โส พฺราหฺมโณ. **กึ วเทยฺยาติ**[๓] "สสฺสโต โลโก, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺติ พฺราหฺมโณ กึ วเทยฺย กึ กเถยฺย กึ ภเณยฺย กึ ทีปเยยฺย กึ โวหเรยฺย. "อสสฺสโต โลโก ฯเปฯ เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺติ พฺราหฺมโณ กึ วเทยฺย กึ กเถยฺย กึ ภเณยฺย กึ ทีปเยยฺย กึ โวหเรยฺยาติ สจฺจนฺติ โส พฺราหฺมโณ กึ วเทยฺย.

มุสาติ วา โส วิวเทถ เกนาติ พฺราหฺมโณ 'มยฺหํว สจฺจํ ตุยฺหํ มุสาติ เกน มาเนน กาย ทิฏฺฐิยา, เกน วา ปุคฺคเลน กลหํ กเรยฺย ภณฺฑนํ กเรยฺย วิคฺคหํ กเรยฺย วิวาทํ กเรยฺย เมธคํ กเรยฺย 'น ตฺวํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานาสิ ฯเปฯ นิพฺเพเฐหิ[๔] วา สเจ ปโหสีติ มุสาติ วา โส วิวเทถ เกน.

ยสฺมึ สมํ วิสมํ วาปิ นตฺถีติ ยสฺมึ[๕] อรหนฺเต ขีณาสเว "สทิโสหมสฺมีติ มาโน นตฺถิ, "เสยฺโยหมสฺมีติ อติมาโน นตฺถิ, "หีโนหมสฺมีติ โอมาโน นตฺถิ [๖] น สงฺวิชฺชติ นุปลพฺภติ, ปหีนํ สมุจฺฉินฺนํ วูปสนฺตํ ปฏิปฺปสฺสทฺธึ อภพฺพุปฺปตฺติกึ ญาณคฺคินา ทฑฺฒนฺติ ยสฺมึ สมํ วิสมํ วาปิ นตฺถิ.

ส เกน วาทํ ปฏิสญฺญุเชยฺยาติ โส เกน มาเนน กาย ทิฏฺฐิยา, เกน วา ปุคฺคเลน วาทํ ปฏิสญฺญุชฺเชยฺย[๗] ปฏิปฺผเรยฺย กลหํ กเรยฺย ภณฺฑนํ กเรยฺย วิคฺคหํ กเรยฺย วิวาทํ กเรยฺย เมธคํ กเรยฺย "น ตฺวํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานาสิ ฯเปฯ

---

[๑] อิ. ปวุจฺจติ [๒] ฉ.,เท. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ, เอวมุปริปิ.
[๓-๓] ฉ.,เท. สจฺจนฺติ โส พฺราหฺมโณ กึ วเทยฺยาติ. [๔] ฉ.,เท. นิพฺเพเฐหิ, เอวมุปริปิ.
[๕] ฉ.,เท.,อิ. ยสฺมินฺติ ยสฺมึ ปุคฺคเล [๖] ฉ.,เท. น สนฺติ
[๗] ฉ. ปฏิสญฺโญเชยฺย

นิพฺเพเธหิ วา สเจ ปโหสีติ ส เกน วาทำ ปฏิสญฺญุเชยฺย. เตนาห ภควา

"สจฺจนฺติ โส พฺราหฺมโณ กึ วเทยฺย
มุสาติ วา โส วิวเทถ เกน,
ยสฺมึ สมำ วิสมำ วาปิ นตฺถิ
ส เกน วาทำ ปฏิสญฺญุเชยฺยาติ.

[๗๕] โอกมฺปหาย[๑] อนิเกตสารี
กาเม[๒] อกุพฺพำ มุนิ สนฺถวานี,[๓]
กาเมหิ ริตฺโต อปุเรกฺขราโน
กถำ น วิคฺคยฺห ชเนน กยิรา.

อถ โข หาลินฺทกานิ[๔] คหปติ, เยนายสฺมา มหากจฺจาโน, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตำ มหากจฺจานำ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตำ นิสีทิ; เอกมนฺตำ นิสินฺโน โข หาลินฺทกานิ คหปติ อายสฺมนฺตำ มหากจฺจานำ เอตทโวจ "วุตฺตมิทำ ภนฺเต กจฺจาน ภควตา อฏฺฐกวคฺคิเก มาคนฺทิยปญฺเห

"โอกมฺปหาย อนิเกตสารี
กาเม อกุพฺพำ มุนิ สนฺถวานี,
กาเมหิ ริตฺโต อปุเรกฺขราโน
กถำ น วิคฺคยฺห ชเนน กยิราติ.

"อิมสฺส นุ โข ภนฺเต กจฺจาน ภควตา สงฺขิตฺเตน ภาสิตสฺส กถำ อตฺโถ วิตฺถาเรน ทฏฺฐพฺโพติ.

---

[๑] ฉ.,เท. โอกำ ปหาย, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ.,เท. คาเม. เอวมุปริปิ.
[๓] สี.,ฉ.,เท. สนฺถวานิ, เอวมุปริปิ. [๔] สี. หลิทฺทกานี, เอวมุปริปิ, ฉ.,เท. หาลิทฺทกานิ

"รูปธาตุ โข คหปติ วิญฺญาณสฺส โอโก รูปธาตุราควินิพนฺธญฺจ[๑] ปน วิญฺญาณํ 'โอกสารีติ วุจฺจติ, เวทนาธาตุ โข คหปติ ฯเปฯ สญฺญาธาตุ โข คหปติ ฯเปฯ สงฺขารธาตุ โข คหปติ วิญฺญาณสฺส โอโก สงฺขารธาตุราควินิพนฺธญฺจ ปน วิญฺญาณํ 'โอกสารีติ วุจฺจติ. เอวํ โข คหปติ โอกสารี โหติ.

กถญฺจ คหปติ อโนกสารี โหติ. รูปธาตุยา โข คหปติ โย ฉนฺโท โย ราโค ยา นนฺที ยา ตณฺหา เย อุปายุปาทานา เจตโส อธิฏฺฐานาภินิเวสานุสยา, เต ตถาคตสฺส ปหีนา อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวงฺกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมา ตสฺมา ตถาคโต 'อโนกสารีติ วุจฺจติ. เวทนาธาตุยา โข คหปติ ฯเปฯ สญฺญาธาตุยา โข คหปติ ฯเปฯ สงฺขารธาตุยา โข คหปติ ฯเปฯ วิญฺญาณธาตุยา โข คหปติ โย ฉนฺโท โย ราโค ยา นนฺที ยา ตณฺหา เย อุปายุปาทานา เจตโส อธิฏฺฐานาภินิเวสานุสยา, เต ตถาคตสฺส ปหีนา อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวงฺกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมา, ตสฺมา ตถาคโต 'อโนกสารีติ วุจฺจติ. เอวํ โข คหปติ อโนกสารี โหติ.

กถญฺจ คหปติ นิเกตสารี โหติ. รูปนิมิตฺตนิเกตสารวินิพนฺธํ[๒] โข คหปติ "นิเกตสารีติ วุจฺจติ. สทฺทนิมิตฺตคนฺธนิมิตฺตรสนิมิตฺตโผฏฺฐพฺพนิมิตฺตธมฺมนิมิตฺตนิเกตสารวินิพนฺธํ โข คหปติ "นิเกตสารีติ วุจฺจติ. เอวํ โข คหปติ นิเกตสารี โหติ.

กถญฺจ คหปติ อนิเกตสารี โหติ. รูปนิมิตฺตนิเกตสารวินิพนฺธา โข คหปติ ตถาคตสฺส ปหีนา อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวงฺกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมา; ตสฺมา

---

[๑] สี. ราควินิพทฺธญฺจ, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ.,เท. รูปนิมิตฺตนิเกตวิสารวินิพนฺธา, เอวมุปริปิ.

ตถาคโต ‘อนิเกตสารีติ วุจฺจติ. สทฺทนิมิตฺตคนฺธนิมิตฺตรสนิมิตฺต-โผฏฺฐพฺพนิมิตฺตธมฺมนิมิตฺตนิเกตสารวินิพนฺธา โข คหปติ ตถาคตสฺส ปหีนา อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวงฺคตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมา; ตสฺมา ตถาคโต ‘อนิเกตสารีติ วุจฺจติ. เอวํ โข คหปติ อนิเกตสารี โหติ.

กถญฺจ คหปติ กาเม[๑] สนฺถวชาโต โหติ. อิธ คหปติ เอกจฺโจ [๒] คิหีหิ สํสฏฺโฐ วิหรติ สหนนฺที สหโสกี, สุขิเตสุ สุขิโต, ทุกฺขิเตสุ ทุกฺขิโต, อุปฺปนฺเนสุ กิจฺจกรณีเยสุ อตฺตนา โวโยคํ อาปชฺชติ. เอวํ โข คหปติ กาเม สนฺถวชาโต โหติ.

กถญฺจ คหปติ กาเม น สนฺถวชาโต โหติ. อิธ คหปติ ภิกฺขุ [๓] คิหีหิ อสํสฏฺโฐ วิหรติ น สหนนฺที น สหโสกี, น สุขิเตสุ สุขิโต, น ทุกฺขิเตสุ ทุกฺขิโต, อุปฺปนฺเนสุ กิจฺจกรณีเยสุ น อตฺตนา โวโยคํ อาปชฺชติ. เอวํ โข คหปติ กาเม น สนฺถวชาโต โหติ.

กถญฺจ คหปติ กาเมหิ อริตฺโต โหติ. อิธ คหปติ เอกจฺโจ กาเมสุ อวีตราโค[๔] โหติ อวีตจฺฉนฺโท อวีตเปโม อวีตปิปาโส อวีตปริฬาโห อวีตตณฺโห[๔] เอวํ โข คหปติ กาเมหิ อริตฺโต โหติ.

กถญฺจ คหปติ กาเมหิ ริตฺโต โหติ. อิธ คหปติ ภิกฺขุ กาเมสุ วีตราโค[๕] โหติ วีตจฺฉนฺโท วีตเปโม วีตปิปาโส วีตปริฬาโห วีตตณฺโห[๕] เอวํ โข คหปติ กาเมหิ ริตฺโต โหติ.

---

[๑] ฉ.,เท. คาเม, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ.,เท. ภิกฺขุ, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท. เอกจฺโจ, เอวมุปริปิ. [๔-๔] ฉ.,เท. อวิคตราโค ฯเปฯ อวิคตตณฺห
[๕-๕] ฉ.,เท. วิคตราโค ฯเปฯ วิคตตณฺห

กถญฺจ คหปติ ปุเรกฺขราโน โหติ. อิธ คหปติ เอกจฺจสฺส [๑] เอวํ โหติ "เอวํรูโป สิยํ อนาคตมทฺธานนฺติ ตตฺถ นนฺทึ สมนฺวาคเมติ.[๒] "เอวํเวทโน สิยํ ฯเปฯ เอวํสญฺโญ สิยํ ฯเปฯ เอวํสงฺขาโร สิยํ ฯเปฯ เอวํวิญฺญาโณ สิยํ อนาคตมทฺธานนฺติ ตตฺถ นนฺทึ สมนฺวาคเมติ. เอวํ โข คหปติ ปุเรกฺขราโน โหติ.

กถญฺจ คหปติ อปุเรกฺขราโน โหติ. อิธ คหปติ เอกจฺจสฺส ภิกฺขุโน น เอวํ โหติ "เอวํรูโป สิยํ อนาคตมทฺธานนฺติ ตตฺถ นนฺทึ น สมนฺวาคเมติ "เอวํเวทโน สิยํ ฯเปฯ เอวํสญฺโญ สิยํ ฯเปฯ เอวํสงฺขาโร สิยํ ฯเปฯ เอวํวิญฺญาโณ สิยํ อนาคตมทฺธานนฺติ ตตฺถ นนฺทึ น สมนฺวาคเมติ. เอวํ โข คหปติ อปุเรกฺขราโน โหติ.

กถญฺจ คหปติ กถํ วิคฺคยฺห ชเนน กตฺตา โหติ. อิธ คหปติ เอกจฺโจ เอวรูปึ กถํ กตฺตา โหติ "น ตฺวํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานาสิ ฯเปฯ นิพฺเพเธหิ วา สเจ ปโหสีติ เอวํ โข คหปติ กถํ วิคฺคยฺห ชเนน กตฺตา โหติ.

กถญฺจ คหปติ กถํ น วิคฺคยฺห ชเนน กตฺตา โหติ. อิธ คหปติ ภิกฺขุ น เอวรูปึ กถํ กตฺตา โหติ "น ตฺวํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานาสิ ฯเปฯ นิพฺเพเธหิ วา สเจ ปโหสีติ เอวํ โข คหปติ กถํ[๓] น วิคฺคยฺห ชเนน กตฺตา โหติ. อิติ โข คหปติ ยนฺตํ วุตฺตํ ภควตา อฏฺฐกวคฺคิเก มาคนฺทิยปญฺเห

---

[๑] ฉ.,เท. ภิกฺขุโน
[๒] ฉ.,เท. สมนฺนาเนติ, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

"โอกมฺปหาย อนิเกตสารี
กาเม อกุพฺพำ มุนิ สนฺถวานี,
กาเมหิ ริตฺโต อปุเรกฺขราโน
กถำ น วิคฺคยฺห ชเนน กยิราติ.[๑]

อิมสฺส โข คหปติ ภควตา สงฺขิตฺเตน ภาสิตสฺส เอวำ วิตฺถาเรน อตฺโถ ทฏฺฐพฺโพ.[๒] เตนาห ภควา

"โอกมฺปหาย อนิเกตสารี
กาเม อกุพฺพำ มุนิ สนฺถวานี,
กาเมหิ ริตฺโต อปุเรกฺขราโน
กถำ น วิคฺคยฺห ชเนน กยิราติ.

[๘๐] เยหิ วิวิตฺโต วิจเรยฺย โลเก
น ตานิ อุคฺคยฺห วเทยฺย นาโค.
เอลมฺพุชำ กณฺฏกวาริชำ ยถา
ชเลน ปงฺเกน จ นูปลิตฺตำ,
เอวำ มุนี สนฺติวโท[๓] อคิทฺโธ
กาเม จ โลเก จ อนูปลิตฺโต.

เยหิ วิวิตฺโต วิจเรยฺย โลเกติ เยหีติ [๔] ทิฏฺฐิคเตหิ. **วิวิตฺโตติ** กายทุจฺจริเตน วิตฺโต[๕] วิวิตฺโต ปวิวิตฺโต ฯเปฯ วจีทุจฺจริเตน ฯเปฯ มโนทุจฺจริเตน ราเคน ฯเปฯ สพฺพากุสลาภิสงฺขาเรหิ วิตฺโต วิวิตฺโต ปวิวิตฺโต. **วิจเรยฺยาติ** จเรยฺย[๖] วิหเรยฺย อิริเยยฺย วตฺเตยฺย ปาเลยฺย ยเปยฺย ยาเปยฺย. **โลเกติ** มนุสฺสโลเกติ เยหิ วิวิตฺโต วิจเรยฺย โลเก.

---

[๑] ฉ.,เท. กริยาติ, เอวมุปริปิ.
[๒] ฉ.,เท. ทฏฺฐพฺโพติ
[๓] ฉ.,เท. สนฺติวาโท, เอวมุปริปิ.
[๔] ฉ.,เท.,อิ. เยหิ
[๕] ฉ.,เท. ริตฺโต, เอวมุปริปิ.
[๖] ฉ.,เท. วิจเรยฺย

น ตานิ อุคฺคยฺห วเทยฺย นาโคติ นาโคติ อาคุ์ น กโรตีติ นาโค. น คจฺฉตีติ นาโค. นาคจฺฉตีติ นาโค.

กถ์ อาคุ์ น กโรตีติ นาโค. อาคุ วุจฺจนฺติ ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สงฺกิเลสิกา โปโนพฺภวิกา[๑] สทรา ทุกฺขวิปากา อายตึ ชาติชรามรณิยา.

"อาคุ์ น กโรตีติ กิญฺจิ โลเก (สภิยาติ ภควา)
สพฺพสโยเค วิสชฺช พนฺธนานิ,
สพฺพตฺถ น สชฺชติ วิมุตฺโต
นาโค ตาทิ วุจฺจเต[๒] ตถตฺตาติ.[๓]

เอวมฺ อาคุ์ น กโรตีติ นาโค.

กถ์ น คจฺฉตีติ นาโค. น ฉนฺทาคตึ คจฺฉติ, น โทสาคตึ คจฺฉติ, น โมหาคตึ คจฺฉติ, น ภยาคตึ คจฺฉติ, น ราควเสน คจฺฉติ, น โทสวเสน คจฺฉติ, น โมหวเสน คจฺฉติ, น มานวเสน คจฺฉติ, น ทิฏฺฐิวเสน คจฺฉติ, น อุทฺธจฺจวเสน คจฺฉติ, น วิจิกิจฺฉาวเสน คจฺฉติ, น อนุสยวเสน คจฺฉติ, น วคฺเคหิ ธมฺเมหิ ยายติ นิยฺยติ วุยฺหติ สหรียติ.[๔] เอวมฺ น คจฺฉตีติ นาโค.

กถ์ นาคจฺฉตีติ นาโค. โสตาปตฺติมคฺเคน เย กิเลสา ปหีนา, เต กิเลเส น ปุเนติ น ปจฺเจติ น ปจฺจาคจฺฉติ. สกทาคามิมคฺเคน ฯเปฯ อนาคามิมคฺเคน ฯเปฯ อรหตฺตมคฺเคน เย กิเลสา ปหีนา, เต กิเลเส น ปุเนติ น ปจฺเจติ น ปจฺจาคจฺฉติ. เอวมฺ นาคจฺฉตีติ นาโค.

---

[๑] ฉ.,เท. โปโนภวิกา
[๒] ฉ.,เท. ปวุจฺจเต
[๓] ฉ.,เท. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๔] ฉ.,เท. สหรียติ

น ตานิ อุคฺคยฺห วเทยฺย นาโคติ นาโค น ตานิ ทิฏฺฐิคตานิ คเหตฺวา อุคฺคเหตฺวา คณฺหิตฺวา ปรามสิตฺวา อภินิวิสิตฺวา วเทยฺย กเถยฺย ภเณยฺย ทีปเยยฺย โวหเรยฺย; “สสฺสโต โลโก, อสสฺสโต โลโก ฯเปฯ เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺติ วเทยฺย กเถยฺย ภเณยฺย ทีปเยยฺย โวหเรยฺยาติ น ตานิ อุคฺคยฺห วเทยฺย นาโค.

เอลมฺพุชํ กณฺฏกวาริชํ ยถา ชเลน ปงฺเกน จ นูปลิตฺตนฺติ เอลํ วุจฺจติ อุทกํ, อมฺพุ[๑] วุจฺจติ อุทกํ.[๑] อมฺพุชํ วุจฺจติ ปทุมํ, กณฺฏโก วุจฺจติ ขรทณฺโฑ, วาริ วุจฺจติ อุทกํ, วาริชํ วุจฺจติ ปทุมํ วาริชํ[๒] วาริสมฺภวํ, ชลํ วุจฺจติ อุทกํ, ปงฺโก วุจฺจติ กทฺทโม. ยถา ปทุมํ วาริชํ วาริสมฺภวํ ชเลน จ ปงฺเกน จ น ลิมฺปติ น สลิมฺปติ[๓] นุปลิมฺปติ, อลิตฺตํ อสลิตฺตํ อนุปลิตฺตนฺติ เอลมฺพุชํ กณฺฏกวาริชํ ยถา ชเลน ปงฺเกน จ นูปลิตฺตํ.

เอวํ มุนี สนฺติวโท อคิทฺโธ กาเม จ โลเก จ อนูปลิตฺโตติ เอวนฺติ โอปมฺมสมฺปฏิปาทนา.[๔] **มุนีติ** โมนํ วุจฺจติ ญาณํ ฯเปฯ สงฺคชาลมติจฺจ โส มุนิ. **สนฺติวโทติ** สนฺติวาโท มุนิ. ตาณวาโท เลณวาโท สรณวาโท อภยวาโท อจฺจุตวาโท อมตวาโท นิพฺพานวาโทติ เอวํ มุนี สนฺติวโท. **อคิทฺโธติ** เคโธ วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค ฯเปฯ อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. ยสฺเสโส[๕] เคโธ ปหีโน สมุจฺฉินฺโน วูปสนฺโต ปฏิปฺปสฺสทฺโธ อภพฺพุปฺปตฺติโก ญาณคฺคินา ทฑฺโฒ,

---

[๑-๑] ฉ.,เท. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ. [๒] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๓] ฉ.,เท. น ปลิมฺปติ, เอวมุปริปิ. [๔] ฉ.,เท. โอปมฺมสมฺปฏิปาทนํ [๕] ฉ.,เท.,อิ. ยสฺส โส

โส วุจฺจติ อคิทฺโธ. โส รูเป อคิทฺโธ, สทฺเท ฯเปฯ คนฺเธ ฯเปฯ รเส ฯเปฯ โผฏฺฐพฺเพ ฯเปฯ กุเล ฯเปฯ คเณ ฯเปฯ อาวาเส ฯเปฯ ลาเภ ฯเปฯ ยเส ฯเปฯ ปสํสาย ฯเปฯ สุเข ฯเปฯ จีวเร ฯเปฯ ปิณฺฑปาเต ฯเปฯ เสนาสเน ฯเปฯ คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาเร ฯเปฯ กามธาตุยา ฯเปฯ รูปธาตุยา ฯเปฯ อรูปธาตุยา ฯเปฯ กามภเว ฯเปฯ รูปภเว ฯเปฯ อรูปภเว ฯเปฯ สญฺญาภเว ฯเปฯ อสญฺญาภเว ฯเปฯ เนวสญฺญานาสญฺญาภเว ฯเปฯ เอกโวการภเว ฯเปฯ จตุโวการภเว ฯเปฯ ปญฺจโวการภเว ฯเปฯ อตีเต ฯเปฯ อนาคเต ฯเปฯ ปจฺจุปฺปนฺเน ฯเปฯ ทิฏฺฐสุตมุตวิญฺญาตพฺเพสุ ธมฺเมสุ อคิทฺโธ อคธิโต อมุจฺฉิโต อนชฺโฌปนฺโน วีตเคโธ[๑] จตฺตเคโธ วนฺตเคโธ มุตฺตเคโธ ปหีนเคโธ ปฏินิสฺสฏฺฐเคโธ วีตราโค[๒] จตฺตราโค วนฺตราโค มุตฺตราโค ปหีนราโค ปฏินิสฺสฏฺฐราโค, นิจฺฉาโต นิพฺพุโต สีติภูโต สุขปฏิสํเวที พฺรหฺมภูเตน อตฺตนา วิหรตีติ เอวํ มุนี สนฺติวโท อคิทฺโธ.

กาเม จ โลเก จ อนุปลิตฺโตติ กามาติ อุทฺทานโต เทฺว กามา: วตฺถุกามา จ กิเลสกามา จ ฯเปฯ อิเม วุจฺจนฺติ วตฺถุกามา ฯเปฯ อิเม วุจฺจนฺติ กิเลสกามา. **โลเกติ** อปายโลเก มนุสฺสโลเก เทวโลเก ขนฺธโลเก ธาตุโลเก อายตนโลเก. เลโปติ[๓] เทฺว เลปา: ตณฺหาเลโป จ ทิฏฺฐิเลโป จ ฯเปฯ อยํ ตณฺหาเลโป ฯเปฯ อยํ ทิฏฺฐิเลโป. มุนิ ตณฺหาเลปํ ปหาย ทิฏฺฐิเลปํ ปฏินิสฺสชฺชิตฺวา กาเม จ โลเก จ น ลิมฺปติ น สลิมฺปติ นุปลิมฺปติ, อลิตฺโต อสลิตฺโต อนุปลิตฺโต นิกฺขนฺโต

---

[๑] ฉ.,เท. วิคตเคโธ [๒] ฉ.,เท. วิคตราโค
[๓] ฉ.,เท. เลปาติ

นิสฺสฏฺโฐ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรตีติ เอวํ มุนี สนฺติวโท อคิทฺโธ กาเม จ โลเก จ อนูปลิตฺโต. เตนาห ภควา

“เยหิ วิวิตฺโต วิจเรยฺย โลเก
น ตานิ อุคฺคยฺห วเทยฺย นาโค,
เอลมฺพุชํ กณฺฏกวาริชํ ยถา
ชเลน ปงฺเกน จ นูปลิตฺตํ,
เอวํ มุนี สนฺติวโท อคิทฺโธ
กาเม จ โลเก จ อนูปลิตฺโตติ.

[๘๑] น เวทคู ทิฏฺฐิยา น มุตียา
ส มานเมติ น หิ ตมฺมโย โส
น กมฺมุนา โนปิ สุเตน เนยฺโย
อนูปนีโต ส นิเวสเนสุ.

น เวทคู ทิฏฺฐิยา น มุตียา ส มานเมตีติ นาติ ปฏิกฺเขโป. **เวทคูติ** เวโท วุจฺจติ จตูสุ มคฺเคสุ ญาณํ, ปญฺญา ปญฺญินฺทฺริยํ ปญฺญาพลํ ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺโค วีมํสา วิปสฺสนา สมฺมาทิฏฺฐิ. เตหิ เวเทหิ ชาติชรามรณสฺส อนฺตคโต อนฺตปฺปตฺโต, โกฏิคโต โกฏิปฺปตฺโต, ปริยนฺตคโต ปริยนฺตปฺปตฺโต, โวสานคโต โวสานปฺปตฺโต, ตาณคโต ตาณปฺปตฺโต, เลณคโต เลณปฺปตฺโต, สรณคโต สรณปฺปตฺโต, อภยคโต อภยปฺปตฺโต, อจฺจุตคโต อจฺจุตปฺปตฺโต, อมตคโต อมตปฺปตฺโต, นิพฺพานคโต นิพฺพานปฺปตฺโต, เวทานํ วา อนฺตํ คโตติ เวทคู, เวเทหิ วา อนฺตคโตติ เวทคู, สตฺตนฺนํ วา ธมฺมานํ วิทิตตฺตา เวทคู:

สกฺกายทิฏฺฐิ วิทิตา โหติ, วิจิกิจฺฉา วิทิตา โหติ, สีลพฺพตปรามาโส วิทิโต โหติ, ราโค วิทิโต โหติ, โทโส วิทิโต โหติ, โมโห วิทิโต โหติ, มาโน วิทิโต โหติ; วิทตสฺส[๑] โหนฺติ ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สงฺกิเลสิกา โปโนพฺภวิกา สทรา ทุกฺขวิปากา อายตึ ชาติชรามรณิยา.

"เวทานิ วิเจยฺย เกวลานิ (สภิยาติ ภควา)
สมณานํ ยานิ[๒] ปตฺถิ พฺราหฺมณานํ,
สพฺพเวทนาสุ วีตราโค
สพฺพํ เวทมติจฺจ เวทคู โสติ.

น ทิฏฺฐิยาติ ตสฺส ทฺวาสฏฺฐี ทิฏฺฐิคตานิ ปหีนานิ สมุจฺฉินฺนานิ วูปสนฺตานิ ปฏิปฺปสฺสทฺธานิ อภพฺพุปฺปตฺติกานิ ญาณคฺคินา ทฑฺฒานิ. โส ทิฏฺฐิยา น ยายติ น นิยฺยติ น วุยฺหติ น สංหริยติ. นปิ ตं ทิฏฺฐิคตं สารโต ปจฺเจติ น ปจฺจาคจฺฉตีติ น เวทคู ทิฏฺฐิยา. **น มุติยา ส มานเมตีติ**[๓] มุตรูเปน วา ปรโมเสน[๔] วา มหาชนสมฺมุติยา วา น มานं เอติ น อุเปติ น อุปคจฺฉติ น คณฺหาติ น ปรามสติ นาภินิวิสตีติ น เวทคู ทิฏฺฐิยา น มุติยา ส มานเมติ.

น หิ ตมฺมโย โสติ น ตณฺหาวเสน ทิฏฺฐิวเสน ตมฺมโย โหติ ตปฺปรโม ตปฺปรายโน. ยโต ตณฺหา จ ทิฏฺฐิ จ มาโน จ[๕] ปหีนา โหนฺติ อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวงฺกตา[๖] อายตึ อนุปฺปาทธมฺมา เอตฺตาวตา น ตมฺมโย โหติ น ตปฺปรโม

---

[๑] ฉ.,เท. วิทิตาสฺส
[๒] ฉ.,เท. ยานีธตฺถิ
[๓] ฉ.,เท. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.
[๔] ฉ.,เท. ปรโต โมเสน
[๕] ฉ.,เท. จสฺส
[๖] ฉ.,เท. อนภาวกตา

น ตปฺปรายโนติ [๑] น หิ ตมฺมโย โส.

น กมฺมุนา โนปิ สุเตน เนยฺโยติ น กมฺมุนาติ ปุญฺญาภิสงฺขาเรน วา อปุญฺญาภิสงฺขาเรน วา อาเนญฺชาภิสงฺขาเรน วา น ยายติ น นิยฺยติ น วุยฺหติ น สํหริยตีติ น กมฺมุนา. **โนปิ สุเตน เนยฺโยติ** สุตสุทฺธิยา วา ปรโฆเสน วา มหาชนสมฺมุติยา วา น ยายติ น นิยฺยติ น วุยฺหติ น สํหริยตีติ น กมฺมุนา โนปิ สุเตน เนยฺโย.

อนูปนีโต ส นิเวสเนสูติ อุปโยติ[๒] เทฺว อุปยา: ตณฺหูปโย จ ทิฏฺฐูปโย จ ฯเปฯ อยํ ตณฺหูปโย ฯเปฯ อยํ ทิฏฺฐูปโย. ตสฺส ตณฺหูปโย ปหีโน, ทิฏฺฐูปโย ปฏินิสฺสฏฺโฐ, ตณฺหูปยสฺส ปหีนตฺตา ทิฏฺฐูปยสฺส ปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา โส นิเวสเนสุ อนูปนีโต อนุปลิตฺโต อนุปคโต อนชฺโฌสิโต อนธิมุตฺโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏฺโฐ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรตีติ อนูปนีโต ส นิเวสเนสุ. เตนาห ภควา

“น เวทคู ทิฏฺฐิยา น มุตฺติยา
ส มานเมติ น หิ ตมฺมโย โส,
น กมฺมุนา โนปิ สุเตน เนยฺโย
อนูปนีโต ส นิเวสเนสูติ.

[๘๒] สญฺญาวิรตฺตสฺส น สนฺติ คนฺถา
ปญฺญาวิมุตฺตสฺส น สนฺติ โมหา,
สญฺญญฺจ ทิฏฺฐิญฺจ เย อคฺคเหสุ̀,
เต ฆฏฺฏยนฺตา[๓] วิจรนฺติ โลเก.

สญฺญาวิรตฺตสฺส น สนฺติ คนฺถาติ โย สมถปุพฺพงฺคมํ

---

[๑] ฉ.,เท. สมานเมติ [๒] ฉ.,เท. อุปยาติ [๓] ฉ.,เท. ฆฏฺฏมานา

อริยมคฺคํ ภาเวติ, ตสฺส อาทิโต อุปาทาย คนฺถา วิกฺขมฺภิตา โหนฺติ, อรหตฺตปฺปตฺเต[๑] อรหโต คนฺถา จ โมหา จ นีวรณา จ กามสญฺญา พฺยาปาทสญฺญา วิหึสาสญฺญา ทิฏฺฐิสญฺญา [๒] ปหีนา โหนฺติ อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวงฺกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมาติ สญฺญาวิรตฺตสฺส น สนฺติ คนฺถา.

ปญฺญาวิมุตฺตสฺส น สนฺติ โมหาติ โย วิปสฺสนาปุพฺพงฺคมํ อริยมคฺคํ ภาเวติ, ตสฺส อาทิโต อุปาทาย โมหา วิกฺขมฺภิตา โหนฺติ, อรหตฺตปฺปตฺเต อรหโต โมหา จ คนฺถา จ นีวรณา จ กามสญฺญา พฺยาปาทสญฺญา วิหึสาสญฺญา ทิฏฺฐิสญฺญา ปหีนา โหนฺติ อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวงฺกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมาติ ปญฺญาวิมุตฺตสฺส น สนฺติ โมหา.

สญฺญญฺจ ทิฏฺฐิญฺจ เย อคฺคเหสุ์ เต ฆฏฺฏยนฺตา วิจรนฺติ โลเกติ เย สญฺญํ คณฺหนฺติ กามสญฺญํ พฺยาปาทสญฺญํ วิหึสาสญฺญํ, เต สญฺญาวเสน ฆฏฺเฏนฺติ สงฺฆฏฺเฏนฺติ, ราชาโนปิ ราชูหิ วิวทนฺติ, ขตฺติยาปิ ขตฺติเยหิ วิวทนฺติ, พฺราหฺมณาปิ พฺราหฺมเณหิ วิวทนฺติ, คหปตีปิ คหปตีหิ วิวทนฺติ, มาตาปิ ปุตฺเตน วิวทติ, ปุตฺโตปิ มาตรา วิวทติ, ปิตาปิ ปุตฺเตน วิวทติ, ปุตฺโตปิ ปิตรา วิวทติ, ภาตาปิ ภาตรา วิวทติ, ภคินีปิ ภคินิยา วิวทติ, ภาตาปิ ภคินิยา วิวทติ, ภคินีปิ ภาตรา วิวทติ, สหาโยปิ สหาเยน วิวทติ. เต ตตฺถ กลหวิคฺคหวิวาทาปนฺนา[๓] อญฺญมญฺญํ ปาณีหิปิ อุปกฺกมนฺติ, เลฑฺฑูหิปิ อุปกฺกมนฺติ, ทณฺเฑหิปิ อุปกฺกมนฺติ, สตฺเถหิปิ อุปกฺกมนฺติ.

---

[๑] ฉ.,เท. อรหตฺเต ปตฺเต, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ.,เท.,อิ. จ, เอวมุปริปิ.
[๓] เท. กลหวิคฺคหวิวาทมาปนฺนา

เต ตตฺถ มรณมฺปิ นิคจฺฉนฺติ มรณมตฺตมฺปิ ทุกฺขํ. เย ทิฏฺฐึ คณฺหนฺติ “สสฺสโต โลโกติ วา ฯเปฯ เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณาติ วา, เต ทิฏฺฐิวเสน ฆฏฺเฏนฺติ สงฺฆฏฺเฏนฺติ, สตฺถารโต สตฺถารํ ฆฏฺเฏนฺติ, ธมฺมกฺขานโต ธมฺมกฺขานํ ฆฏฺเฏนฺติ, คณโต คณํ ฆฏฺเฏนฺติ, ทิฏฺฐิยา ทิฏฺฐึ ฆฏฺเฏนฺติ, ปฏิปทาย ปฏิปทำ ฆฏฺเฏนฺติ, มคฺคโต มคฺคำ ฆฏฺเฏนฺติ.

อถวา เต วิวทนฺติ, กลหำ กโรนฺติ, ภณฺฑนำ กโรนฺติ, วิคฺคหำ กโรนฺติ, วิวาทำ กโรนฺติ, เมธคำ กโรนฺติ, “น ตฺวำ อิมำ ธมฺมวินยำ อาชานาสิ ฯเปฯ นิพฺเพเธหิ วา สเจ ปโหสีติ. เตสำ อภิสงฺขารา อปฺปหีนา; อภิสงฺขารานำ อปฺปหีนตฺตา คติยา ฆฏฺเฏนฺติ, นิรเย ฆฏฺเฏนฺติ, ติรจฺฉานโยนิยา ฆฏฺเฏนฺติ, ปิตฺติวิสเย ฆฏฺเฏนฺติ, มนุสฺสโลเก ฆฏฺเฏนฺติ, เทวโลเก ฆฏฺเฏนฺติ, คติยา คตึ ฯเปฯ อุปปตฺติยา อุปปตฺตึ ฯเปฯ ปฏิสนฺธิยา ปฏิสนฺธึ ฯเปฯ ภเวน ภวำ ฯเปฯ สำสาเรน สำสารำ ฯเปฯ วฏฺเฏน วฏฺฏำ ฆฏฺเฏนฺติ สงฺฆฏฺเฏนฺติ ฆฏฺเฏนฺตา[๑] จรนฺติ[๑] วิหรนฺติ อิริยนฺติ วตฺเตนฺติ ปาเลนฺติ ยเปนฺติ ยาเปนฺติ. **โลเกติ** อปายโลเก มนุสฺสโลเก เทวโลเก ขนฺธโลเก ธาตุโลเก อายตนโลเกติ สญฺญญฺจ ทิฏฺฐิญฺจ เย อคฺคเหสุ, เต ฆฏฺฏยนฺตา วิจรนฺติ โลเก. เตนาห ภควา

“สญฺญาวิรตฺตสฺส น สนฺติ คนฺถา
ปญฺญาวิมุตฺตสฺส น สนฺติ โมหา,

[๑-๑] ฉ.,เท. วทนฺติ วิจรนฺติ

สญฺญญฺจ ทิฏฺฐิญฺจ เย อคฺคเหสุ
เต ฆฏฺฏยนฺตา วิจรนฺติ โลเกติ.

นวโม มาคนฺทิยสุตฺตนิทฺเทโส.

๑๐. ปุราเภทสุตฺตนิทฺเทโส

[๘๓] กถำทสฺสี กถำสีโล [๑] อุปสนฺโตติ วุจฺจติ
ตมฺเม โคตม ปพฺรูหิ ปุจฺฉิโต อุตฺตมำ นรำ.

กถำทสฺสี กถำสีโล อุปสนฺโตติ วุจฺจตีติ กถำทสฺสีติ กีทิเสน ทสฺสเนน สมนฺนาคโต, กีสณฺฐิเตน กีปกาเรน กีปฏิภาเคนาติ กถำทสฺสี. **กถำสีโลติ** กีทิเสน สีเลน สมนฺนาคโต, กีสณฺฐิเตน, กีปกาเรน, กีปฏิภาเคนาติ กถำทสฺสี กถำสีโล. **อุปสนฺโตติ วุจฺจตีติ** สนฺโต [๒] วูปสนฺโต นิพฺพุโต ปฏิปฺปสฺสทฺโธติ วุจฺจติ ปวุจฺจติ กถิยติ ภณิยติ ทีปิยติ โวหริยติ. ‘กถำทสฺสีติ อธิปญฺญำ ปุจฺฉติ. ‘กถำสีโลติ อธิสีลำ ปุจฺฉติ. ‘อุปสนฺโตติ อธิจิตฺตำ ปุจฺฉตีติ กถำทสฺสี กถำสีโล อุปสนฺโตติ วุจฺจติ.

ตมฺเม โคตม ปพฺรูหีติ ตนฺติ ยำ ปุจฺฉามิ, ยำ ยาจามิ, ยำ อชฺเฌสามิ, ยำ ปสาเทมิ. **โคตมาติ** โส นิมฺมิโต พุทฺธำ ภควนฺตำ โคตฺเตน อาลปติ. **ปพฺรูหีติ** พฺรูหิ อาจิกฺข เทเสหิ ปญฺญาเปหิ ปฏฺฐเปหิ วิวร วิภช อุตฺตานีกโรหิ ปกาเสหีติ ตมฺเม โคตม ปพฺรูหิ.

ปุจฺฉิโต อุตฺตมำ นรนฺติ ปุจฺฉิโตติ ปุฏฺโ ปุจฺฉิโต ยาจิโต อชฺเฌสิโต ปสาทิโต. **อุตฺตมำ นรนฺติ** อคฺคำ เสฏฺฐำ วิเสฏฺฐำ ปาโมกฺขำ อุตฺตมำ ปวรำ นรนฺติ ปุจฺฉิโต อุตฺตมำ นรำ. เตนาห โส นิมฺมิโต

“กถำทสฺสี กถำสีโล อุปสนฺโตติ วุจฺจติ,
ตมฺเม โคตม ปพฺรูหิ ปุจฺฉิโต อุตฺตมำ นรนฺติ.

---

[๑] ฉ.,เท. อถ ปุราเภทสุตฺตนิทฺเทสำ วกฺขติ. [๒] ฉ.,เท. อุปสนฺโต

[๘๔] วีตตณฺโห ปุรา เภทา (ติ ภควา) ปุพฺพมนฺตมนิสฺสิโต
เวมชฺเฌ นุปสงฺเขยฺโย ตสฺส นตฺถิ ปุเรกฺขตํ.[๑]

วีตตณฺโห ปุรา เภทาติ ภควาติ[๒] ปุรา กายสฺส เภทา, ปุรา อตฺตภาวสฺส เภทา, ปุรา กเพวรสฺส นิกฺเขปา, ปุรา ชีวิตินฺทฺริยสฺส อุปจฺเฉทา วีตตณฺโห วิคตตณฺโห จตฺตตณฺโห วนฺตตณฺโห มุตฺตตณฺโห ปหีนตณฺโห ปฏินิสฺสฏฺฐตณฺโห, วีตราโค วิคตราโค จตฺตราโค วนฺตราโค มุตฺตราโค ปหีนราโค ปฏินิสฺสฏฺฐราโค, นิจฺฉาโต นิพฺพุโต สีติภูโต สุขปฏิสํเวที พฺรหฺมภูเตน อตฺตนา วิหรติ.

ภควาติ คารวาธิวจนํ. อปิจ ภคฺคราโคติ ภควา, ภคฺคโทโสติ ภควา, ภคฺคโมโหติ ภควา, ภคฺคมาโนติ ภควา, ภคฺคทิฏฺฐีติ ภควา, ภคฺคกณฺฏโกติ[๓] ภควา, ภคฺคกิเลโสติ ภควา, ภชิ วิภชิ ปฏิวิภชิ ธมฺมรตนนฺติ ภควา, ภวานํ อนฺตกโรติ ภควา, ภาวิตกายโยติ ภควา, ภาวิตสีโล ภาวิตจิตฺโต ภาวิตปญฺโญติ ภควา, ภชิ วา ภควา อรญฺญวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ อปฺปสทฺทานิ อปฺปนิคฺโฆสานิ วิชนวาตานิ มนุสฺสราหเสยฺยกานิ[๔] ปฏิสลฺลานสารูปานีติ ภควา, ภาคี วา ภควา จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานนฺติ ภควา, ภาคี วา ภควา อตฺถรสสฺส ธมฺมรสสฺส วิมุตฺติรสสฺส อธิสีลสฺส อธิจิตฺตสฺส อธิปญฺญายาติ ภควา, ภาคี วา ภควา จตุนฺนํ ฌานานํ จตุนฺนํ อปฺปมญฺญานํ จตุนฺนํ อรูปสมาปตฺตีนนฺติ ภควา, ภาคี วา ภควา อฏฺฐนฺนํ วิโมกฺขานํ อฏฺฐนฺนं

---

[๑] ฉ.,เท. ปรุกฺขตํ, เอวมุปริปิ.
[๒] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๓] ฉ.,เท. ภคฺคตณฺโหติ
[๔] ฉ.,เท. มนุสฺสราหสฺเสยฺยกานิ

อภิภายตนานำ นวนฺนำ อนุปุพฺพวิหารสมาปตฺตีนนฺติ ภควา, ภาคี วา ภควา ทสนฺนำ สญฺญาภาวนานำ[๑] ทสนฺนำ กสิณสมาปตฺตีนำ อานาปานสฺสติสมาธิสฺส[๒] อสุภสมาปตฺติยาติ ภควา, ภาคี วา ภควา จตุนฺนำ สติปฏฺฐานานำ จตุนฺนำ สมฺมปฺปธานานำ จตุนฺนำ อิทฺธิปฺปาทานำ[๓] ปญฺจนฺนำ อินฺทฺริยานำ ปญฺจนฺนำ พลานำ สตฺตนฺนำ โพชฺฌงฺคานำ อริยสฺส อฏฺฐงฺคิกสฺส มคฺคสฺสาติ ภควา, ภาคี วา ภควา ทสนฺนำ ตถาคตพลานำ จตุนฺนำ เวสารชฺชานำ จตุนฺนำ ปฏิสมฺภิทานำ ฉนฺนำ อภิญฺญานำ ฉนฺนำ พุทฺธธมฺมานนฺติ ภควา, 'ภควาติ เนตำ นามำ มาตรา กตำ, น ปิตรา กตำ, น ภาตรา กตำ, น ภคินิยา กตำ, น มิตฺตามจฺเจหิ กตำ, น ญาติสาโลหิเตหิ กตำ, น สมณพฺราหฺมเณหิ กตำ, น เทวตาหิ กตำ วิโมกฺขนฺติกเมตำ พุทฺธานำ ภควนฺตานำ โพธิยา มูเล สห สพฺพญฺญุตญาณสฺส ปฏิลาภา สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ ยทิทำ ภควาติ วีตตณฺโห ปุรา เภทาติ ภควา.

ปุพฺพมนฺตมนิสฺสิโตติ ปุพฺพนฺโต วุจฺจติ อตีโต อทฺธา. อตีตำ อทฺธานำ อารพฺภ ตณฺหา ปหีนา โหติ,[๔] ทิฏฺฐิ ปฏินิสฺสฏฺฐา ตณฺหาย ปหีนตฺตา ทิฏฺฐิยา ปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา, เอวมฺปิ ปุพฺพมนฺตมนิสฺสิโต.

อถวา "เอวำรูโป อโหสึ อตีตมทฺธานนฺติ ตตฺถ นนฺทึ น สมนฺวาคเมติ, "เอวำเวทโน อโหสึ ฯเปฯ เอวำสญฺโญ อโหสึ ฯเปฯ เอวำสงฺขาโร อโหสึ ฯเปฯ เอวำวิญฺญาโณ อโหสึ อตีตมทฺธานนฺติ ตตฺถ นนฺทึ น สมนฺวาคเมติ, เอวมฺปิ ปุพฺพมนฺตมนิสฺสิโต.

---

[๑] ฉ.,เท. ปญฺญาภาวนานำ
[๒] สี. อานาปานสติสมาธิสฺส
[๓] สี.,ฉ.,เท. อิทฺธิปาทานำ
[๔] ฉ.,เท. อยำ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

อถวา "อิติ เม จกฺขุ อโหสิ อตีตมทฺธานํ อิติ รูปาติ ตตฺถ น ฉนฺทราคปฏิพทฺธํ โหติ วิญฺญาณํ, น ฉนฺทราค-ปฏิพทฺธตฺตา วิญฺญาณสฺส น ตทภินนฺทติ; น ตทภินนฺทนฺโต เอวมฺปิ ปุพฺพมนฺตมนิสฺสิโต. "อิติ เม โสตํ อโหสิ อตีตมทฺธานํ อิติ สทฺทาติ ฯเปฯ "อิติ เม ฆานํ[๑] อโหสิ อตีตมทฺธานํ อิติ คนฺธาติ ฯเปฯ "อิติ เม ชิวฺหา อโหสิ อตีตมทฺธานํ อิติ รสาติ ฯเปฯ "อิติ เม กาโย อโหสิ อตีตมทฺธานํ อิติ โผฏฺฐพฺพาติ ฯเปฯ "อิติ เม มโน อโหสิ อตีตมทฺธานํ อิติ ธมฺมาติ ตตฺถ น ฉนฺทราคปฏิพทฺธํ โหติ วิญฺญาณํ น ฉนฺทราค-ปฏิพทฺธตฺตา วิญฺญาณสฺส น ตทภินนฺทติ, น ตทภินนฺทนฺโต เอวมฺปิ ปุพฺพมนฺตมนิสฺสิโต.

อถวา ยานสฺสุ[๒] ตานิ ปุพฺเพ มาตุคาเมน สทฺธึ หสิตลปิตกฬิตกีฬิตานิ น ตทสฺสาเทติ, น ตํ นิกาเมติ, น จ เตน ปวิตฺตึ[๓] อาปชฺชติ, เอวมฺปิ ปุพฺพมนฺตมนิสฺสิโต.

เวมชฺเฌ นุปสงฺเขยฺโยติ เวมชฺเฌ[๔] วุจฺจติ ปจฺจุปฺปนฺโน อทฺธา. ปจฺจุปฺปนฺนํ อทฺธานํ อารพฺภ ตณฺหา ปหีนา โหติ, ทิฏฺฐิ ปฏินิสฺสฏฺฐา, ตณฺหาย ปหีนตฺตา ทิฏฺฐิยา ปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา "รตฺโตติ นุปสงฺเขยฺโย,[๕] "ทุฏฺโฐติ นุปสงฺเขยฺโย, "มูฬฺโหติ นุปสงฺเขยฺโย, "วินิพนฺโธติ นุปสงฺเขยฺโย, "ปรามฏฺโฐติ นุปสงฺเขยฺโย, "วิกฺเขปคโตติ นุปสงฺเขยฺโย, "อนิฏฺฐงฺคโตติ นุปสงฺเขยฺโย, "ถามคโตติ นุปสงฺเขยฺโย. เต อภิสงฺขารา ปหีนา; อภิสงฺขารานํ ปหีนตฺตา คติยา นุปสงฺเขยฺโย "เนรยิโกติ วา "ติรจฺฉานโยนิโกติ วา

---

[๑] สี. ฆาณํ
[๒] ฉ.,เท. ยานิ
[๓] ฉ.,เท. วิตฺตึ
[๔] ฉ.,เท. เวมชฺฌํ
[๕] สี. นุปสงฺขยฺโย, เอวมุปริปิ.

“ปิตฺติวิสยิโกติ วา “มนุสฺโสติ วา “เทโวติ วา “รูปีติ วา “อรูปีติ วา “สญฺญีติ วา “อสญฺญีติ วา “เนวสญฺญีนาสญฺญีติ วา. โส เหตุ นตฺถิ ปจฺจโย นตฺถิ การณํ นตฺถิ, เยน สงฺขํ คจฺเฉยฺยาติ เวมชฺเฌ นุปสงฺเขยฺโย.

ตสฺส นตฺถิ ปุเรกฺขตนฺติ ตสฺสาติ อรหโต ขีณาสวสฺส. **ปุเรกฺขาโรติ**[๑] เทฺว ปุเรกฺขารา: ตณฺหาปุเรกฺขาโร จ ทิฏฺฐิปุเรกฺขาโร จ ฯเปฯ อยํ ตณฺหาปุเรกฺขาโร ฯเปฯ อยํ ทิฏฺฐิปุเรกฺขาโร. ตสฺส ตณฺหาปุเรกฺขาโร ปหีโน, ทิฏฺฐิปุเรกฺขาโร ปฏินิสฺสฏฺโฐ, ตณฺหาปุเรกฺขารสฺส ปหีนตฺตา ทิฏฺฐิปุเรกฺขารสฺส ปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา น ตณฺหํ วา ทิฏฺฐึ วา ปุรโต กตฺวา จรติ, น ตณฺหาธโช น ตณฺหาเกตุ น ตณฺหาธิปเตยฺโย, น ทิฏฺฐิทฺธโช[๒] น ทิฏฺฐิเกตุ น ทิฏฺฐาธิปเตยฺโย, น ตณฺหาย วา ทิฏฺฐิยา วา ปริวาริโต จรตีติ[๓] เอวมฺปิ ตสฺส นตฺถิ ปุเรกฺขตํ.

อถวา “เอวํรูโป สิยํ อนาคตมทฺธานนฺติ ตตฺถ นนฺทึ น สมนฺวาคเมติ, “เอวํเวทโน สิยํ ฯเปฯ เอวํสญฺโญ สิยํ ฯเปฯ เอวํสงฺขาโร สิยํ ฯเปฯ เอวํวิญฺญาโณ สิยํ อนาคตมทฺธานนฺติ ตตฺถ นนฺทึ น สมนฺวาคเมติ, เอวมฺปิ ตสฺส นตฺถิ ปุเรกฺขตํ.

อถวา “อิติ เม จกฺขุ สิยา อนาคตมทฺธานํ อิติ รูปาติ อปฺปฏิลทฺธสฺส ปฏิลาภาย จิตฺตํ น ปณิทหติ, เจตโส อปฺปณิธานปจฺจยา น ตทภินนฺทติ; น ตทภินนฺทนฺโต, เอวมฺปิ ตสฺส นตฺถิ ปุเรกฺขตํ. “อิติ เม โสตํ สิยา อนาคตมทฺธานํ อิติ สทฺทาติ ฯเปฯ อิติ เม ฆานํ สิยา อนาคตมทฺธานํ อิติ คนฺธาติ ฯเปฯ “อิติ เม ชิวฺหา สิยา อนาคตมทฺธานํ อิติ

---

[๑] ฉ.,เท. ปุเรกฺขาราติ

[๒] สี.,ฉ.,เท.,อิ. ทิฏฺฐิธโช

[๓] ฉ.,เท. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ.

รสาติ ฯเปฯ "อิติ เม กาโย สิยา อนาคตมทฺธานํ อิติ โผฏฺฐพฺพาติ ฯเปฯ "อิติ เม มโน สิยา อนาคตมทฺธานํ อิติ ธมฺมาติ อปฺปฏิลทฺธสฺส ปฏิลาภาย จิตฺตํ น ปณิทหติ, เจตโส อปฺปณิธานปจฺจยา น ตทภินนฺทติ; น ตทภินนฺทนฺโต, เอวมฺปิ ตสฺส นตฺถิ ปุเรกฺขตํ.

อถวา "อิมินาหํ สีเลน วา วตฺเตน วา ตเปน วา พฺรหฺมจริเยน วา เทโว วา ภวิสฺสามิ เทวญฺญตโร วาติ[๑] อปฺปฏิลทฺธสฺส ปฏิลาภาย จิตฺตํ น ปณิทหติ, เจตโส อปฺปณิธานปจฺจยา น ตทภินนฺทติ; น ตทภินนฺทนฺโต, เอวมฺปิ ตสฺส นตฺถิ ปุเรกฺขตํ. เตนาห ภควา

"วีตตณฺโห ปุรา เภทา (ติ ภควา) ปุพฺพมนฺตมนิสฺสิโต,
เวมชฺเฌ นุปสงฺเขยฺโย ตสฺส นตฺถิ ปุเรกฺขตนฺติ.

[๘๕] อกฺโกธโน อสนฺตาสี อวิกตฺถี อกุกฺกุโจ.[๒]
มนฺตาภาณี[๓] อนุทฺธโต ส เว วาจายโต มุนิ.

อกฺโกธโน อสนฺตาสีติ อกฺโกธโนติ [๔] หิ โข วุตฺตํ. อปิจ โกโธ ตาว วตฺตพฺโพ. ทสหากาเรหิ โกโธ ชายติ: 'อนตฺถมฺเม อจรีติ โกโธ ชายติ, 'อนตฺถมฺเม จรตีติ โกโธ ชายติ, 'อนตฺถมฺเม จริสฺสตีติ โกโธ ชายติ, "ปิยสฺส เม มนาปสฺส อนตฺถํ อจรีติ ฯเปฯ อนตฺถํ จรตีติ ฯเปฯ อนตฺถํ จริสฺสตีติ [๕] 'อปฺปิยสฺส เม อมนาปสฺส อตฺถํ อจรีติ ฯเปฯ อตฺถํ จรตีติ [๖] 'อปฺปิยสฺส เม อมนาปสฺส อตฺถํ จริสฺสตีติ โกโธ ชายติ, อฏฺฐาเน วา ปน โกโธ ชายติ.

---

[๑] ฉ.,เท. ติ วา
[๒] สี. อกุกฺกุจฺโจ
[๓] สี.,ฉ.,เท. มนฺตภาณี
[๔] ฉ.,เท. ยํ
[๕] ฉ.,เท.,อิ. โกโธ ชายติ
[๖] ฉ.,เท. อนตฺถํ จริสฺสตีติ โกโธ ชายติ.

โย เอวรูโป จิตฺตสฺส อาฆาโต ปฏิฆาโต, ปฏิฆํ ปฏิวิโรโธ, โกโป ปโกโป สมฺปโกโป, โทโส ปโทโส สมฺปโทโส, จิตฺตสฺส พฺยาปตฺติ มโนปโทโส, โกโธ กุชฺฌนา กุชฺฌิตตฺตํ, โทโส ทุสฺสนา ทุสฺสิตตฺตํ, พฺยาปตฺติ พฺยาปชฺชนา พฺยาปชฺชิตตฺตํ, วิโรโธ ปฏิวิโรโธ จณฺฑิกฺกํ, อสฺสุโรโป อนตฺตมนตา จิตฺตสฺส, อยํ วุจฺจติ โกโธ.

อปิจ โกธสฺส อธิมตฺตปริตฺตตา เวทิตพฺพา. อตฺถิ กญฺจิ กาลํ โกโธ จิตฺตาวิลกรณมตฺโต โหติ, น จ ตาว มุขกุลานวิกุลาโน โหติ: อตฺถิ กญฺจิ กาลํ โกโธ มุขกุลานวิกุลานมตฺโต โหติ, น จ ตาว หนุสญฺโจปโน โหติ; อตฺถิ กญฺจิ กาลํ โกโธ หนุสญฺโจปนมตฺโต โหติ, น จ ตาว ผรุสวาจนิจฺฉารโณ[๑] โหติ; อตฺถิ กญฺจิ กาลํ โกโธ ผรุสวาจนิจฺฉารณมตฺโต โหติ, น จ ตาว ทิสาวิทิสํ[๒] อนุวิโลกโน โหติ; อตฺถิ กญฺจิ กาลํ โกโธ ทิสาวิทิสํ อนุวิโลกนมตฺโต โหติ, น จ ตาว ทณฺฑสตฺถปรามสโน โหติ; อตฺถิ กญฺจิ กาลํ โกโธ ทณฺฑสตฺถปรามสนมตฺโต โหติ, น จ ตาว ทณฺฑสตฺถอพฺภุกฺกิรโณ โหติ; อตฺถิ กญฺจิ กาลํ โกโธ ทณฺฑสตฺถอพฺภุกฺกิรณมตฺโต โหติ, น จ ตาว ทณฺฑสตฺถอภินิปาตโน โหติ; อตฺถิ กญฺจิ กาลํ โกโธ ทณฺฑสตฺถอภินิปาตนมตฺโต โหติ, น จ ตาว ฉินฺทวิจฺฉินฺทกรโณ[๓] โหติ, อตฺถิ กญฺจิ กาลํ โกโธ ฉินฺทวิจฺฉินฺทกรณมตฺโต โหติ, น จ ตาว สมฺภญฺชนปริภญฺชโน โหติ. อตฺถิ กญฺจิ กาลํ โกโธ สมฺภญฺชนปริภญฺชนมตฺโต โหติ, น จ ตาว องฺคมงฺคาปกฑฺฒโน[๔] โหติ; อตฺถิ กญฺจิ กาลํ โกโธ

---

[๑] ฉ.,เท. ผรุสาวาจํ นิจฺฉารโณ

[๒] ฉ.,เท. ทิสาวิทิสา, เอวมุปริปิ.

[๓] ฉ.,เท. ฉินฺนวิจฺฉินฺนกรโณ, เอวมุปริปิ.

[๔] ฉ.,เท. องฺคมงฺคอปกฑฺฒโน, เอวมุปริปิ.

องฺคมงฺคาปกฑฺฒนมตฺโต โหติ, น จ ตาว ชีวิตปนาสโน[๑] โหติ; อตฺถิ กญฺจิ กาลํ โกโธ ชีวิตปนาสนมตฺโต โหติ, น จ ตาว สพฺพจาคปริจฺจาคสณฺฐิโต[๒] โหติ. ยโต โกโธ ปรปุคฺคลํ ฆาเตตฺวา[๓] อตฺตานํ ฆาเตติ,[๔] เอตฺตาวตา โกโธ ปรมุสฺสทคโต ปรมเวปุลฺลปฺปตฺโต โหติ. ยสฺเสโส[๕] โกโธ ปหีโน สมุจฺฉินฺโน วูปสนฺโต ปฏิปฺปสฺสทฺโธ อภพฺพุปฺปตฺติโก ญาณคฺคินา ทฑฺโฒ, โส วุจฺจติ อกฺโกธโน. โกธสฺส ปหีนตฺตา อกฺโกธโน, โกธวตฺถุสฺส ปริญฺญาตตฺตา อกฺโกธโน, โกธเหตุสฺส อุจฺฉินฺนตฺตา[๖] อกฺโกธโนติ อกฺโกธโน.

อสนฺตาสีติ อิเธกจฺโจ ตาสี โหติ อุตฺตาสี ปริตฺตาสี, โส ตสติ [๗] อุตฺตสติ ปริตฺตสติ[๘] ภายติ สนฺตาสํ อาปชฺชติ. “กุลํ วา น ลภามิ, คณํ วา น ลภามิ, อาวาสํ วา น ลภามิ, ลาภํ วา น ลภามิ, ยสํ วา น ลภามิ, ปสํสํ วา น ลภามิ, สุขํ วา น ลภามิ, จีวรํ วา น ลภามิ, ปิณฺฑปาตํ วา น ลภามิ, เสนาสนํ วา น ลภามิ, คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ วา น ลภามิ, คิลานุปฏฺฐากํ วา น ลภามิ, อปฺปญฺญาโตมฺหีติ ตสติ[๙] อุตฺตสติ ปริตฺตสติ ภายติ สนฺตาสํ อาปชฺชติ.[๙]

อิธ ภิกฺขุ อสนฺตาสี โหติ อนุตฺตาสี อปริตฺตาสี; โส น ตสติ น อุตฺตสติ น ปริตฺตสติ น ภายติ น สนฺตาสํ อาปชฺชติ. “กุลํ วา น ลภามิ, คณํ วา น ลภามิ, อาวาสํ วา น ลภามิ, ลาภํ วา น ลภามิ, ยสํ วา น ลภามิ, ปสํสํ วา น ลภามิ,

---

[๑] ฉ.,เท. ชีวิตาโวโรปโน, เอวมุปริปิ.
[๒] ฉ.,เท. สพฺพจาคปริจฺจาคาย สณฺฐิโต
[๓] ฉ.,เท. ฆาเฏตฺวา
[๔] ฉ.,เท. ฆาเฏตฺวา
[๕] ฉ.,เท. ยสฺสโส
[๖] ฉ.,เท. อุปจฺฉินฺนตฺตา
[๗] เท. น
[๘] อิ. ปริตสติ, เอวมุปริปิ.
[๙-๙] อิ. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.

สุขํ วา น ลภามิ, จีวรํ วา น ลภามิ, ปิณฺฑปาตํ วา น ลภามิ, เสนาสนํ วา น ลภามิ, คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ วา น ลภามิ, คิลานุปฏฺฐากํ วา น ลภามิ, อปฺปญฺญาโตมฺหีติ น ตสติ น อุตฺตสติ น ปริตฺตสติ น ภายติ น สนฺตาสํ อาปชฺชตีติ อกฺโกธโน อสนฺตาสี.

อวิกตฺถี อกุกฺกุโจติ อิเธกจฺโจ กตฺถี โหติ วิกตฺถี, โส กตฺถติ วิกตฺถติ "อหมสฺมิ สีลสมฺปนฺโนติ วา "วตฺตสมฺปนฺโนติ[๑] วา[๑] สีลพฺพตสมฺปนฺโนติ วา ชาติยา วา โคตฺเตน วา โกลปุตฺติเกน[๒] วา วณฺณโปกฺขรตาย วา ธเนน วา อชฺเฌเนน วา กมฺมายตเนน วา สิปฺปายตเนน วา วิชฺชฏฺฐาเนน ว สุเตน วา ปฏิภาเณน วา อญฺญตรญฺญตเรน วา วตฺถุนา "อุจฺจากุลา ปพฺพชิโตติ วา "มหากุลา ปพฺพชิโตติ วา, "มหาโภคกุลา ปพฺพชิโตติ วา "อุฬารโภคกุลา ปพฺพชิโตติ วา, "ญาโต ยสสฺสี คหฏฺฐปพฺพชิตานนฺติ วา, "ลาภิมฺหิ จีวรปิณฺฑปาตเสนาสน-คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานนฺติ วา, "สุตฺตนฺติโกติ วา "วินยธโรติ วา, "ธมฺมกถิโกติ วา, "อารญฺญิโกติ วา "ปิณฺฑปาติโกติ วา "ปสุกูลิโกติ วา "เตจีวริโกติ วา "สปทานจาริโกติ วา "ขลุปจฺฉาภตฺติโกติ วา "เนสชฺชิโกติ วา "ยถาสนฺถติโกติ วา, "ปฐมสฺส ฌานสฺส ลาภีติ วา "ทุติยสฺส ฌานสฺส ลาภีติ วา "ตติยสฺส ฌานสฺส ลาภีติ วา "จตุตฺถสฺส ฌานสฺส ลาภีติ วา, "อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติยา ฯเปฯ วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติยา ฯเปฯ อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติยา เนวสญฺญานาสญฺญายตน-สมาปตฺติยา ลาภีติ วา กตฺถติ วิกตฺถติ. เอวํ น กตฺถติ

[๑-๑] อิ. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ. [๒] สี.,ฉ.,เท. โกลปุตฺติเยน, เอวมุปริปิ.

น วิกตฺถติ, กตฺถนา [๑] อารโต วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏโ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรตีติ อวิกตฺถี.

อกุกฺกุโจติ กุกฺกุจฺจนฺติ หตฺถกุกฺกุจฺจมฺปิ กุกฺกุจฺจํ, ปาทกุกฺกุจฺจมฺปิ กุกฺกุจฺจํ, หตฺถปาทกุกฺกุจฺจมฺปิ กุกฺกุจฺจํ, อกปฺปิเย กปฺปิยสญฺญิตา กปฺปิเย อกปฺปิยสญฺญิตา, [๒] อวชฺเช วชฺชสญฺญิตา, วชฺเช อวชฺชสญฺญิตา, ยํ เอวรูปึ กุกฺกุจฺจํ กุกฺกุจฺจายนา กุกฺกุจฺจายิตตฺตํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข; อิทํ วุจฺจติ กุกฺกุจฺจํ. อปิจ, ทฺวีหิ การเณหิ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข: กตตฺตา จ อกตตฺตา จ.

กถํ กตตฺตา จ อกตตฺตา จ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข. “กตํ เม กายทุจฺจริตํ, อกตํ เม กายสุจริตนฺติ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข; “กตํ เม วจีทุจฺจริตํ, อกตํ เม วจีสุจริตนฺติ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข; “กตํ เม มโนทุจฺจริตํ, อกตํ เม มโนสุจริตนฺติ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข. “กโต เม ปาณาติปาโต, อกตา เม ปาณาติปาตา เวรมณีติ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข. “กตํ เม อทินฺนาทานํ, อกตา เม อทินฺนาทานา เวรมณีติ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข; “กโต เม กาเมสุ มิจฺฉาจาโร, อกตา เม กาเมสุมิจฺฉาจารา เวรมณีติ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข; “กโต เม มุสาวาโท, อกตา เม มุสาวาทา เวรมณีติ ฯเปฯ

---

[๑] ฉ.,เท. วิกตฺถนา [๒] ฉ.,เท. วิกาเล กาลสญฺญิตา กาเล วิกาลสญฺญิตา

“กตา เม ปิสุณา วาจา, อกตา เม ปิสุณาย วาจาย เวรมณีติ ฯเปฯ “กตา เม ผรุสา วาจา, อกตา เม ผรุสาย วาจาย เวรมณีติ ฯเปฯ “กโต เม สมฺผปฺปลาโป, อกตา เม สมฺผปฺปลาปา เวรมณีติ ฯเปฯ “กตา เม อภิชฺฌา, อกตา เม อนภิชฺฌาติ ฯเปฯ “กโต เม พฺยาปาโท, อกโต เม อพฺยาปาโทติ ฯเปฯ “กตา เม มิจฺฉาทิฏฺฐิ, อกตา เม สมฺมาทิฏฺฐีติ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข. เอวํ กตตฺตา จ อกตตฺตา จ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข.

อถวา “สีเลสุมฺหิ น ปริปูริการีติ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข; “อินฺทฺริเยสุมฺหิ อคุตฺตทฺวาโรติ ฯเปฯ “โภชเน อมตฺตญฺญุมฺหีติ ฯเปฯ “ชาคริยํ อนนุยุตฺโตมฺหีติ ฯเปฯ “น สติสมฺปชญฺเญน สมนฺนาคโตมฺหีติ ฯเปฯ “อภาวิตา เม จตฺตาโร สติปฏฺฐานาติ ฯเปฯ “อภาวิตา เม จตฺตาโร สมฺมปฺปธานาติ ฯเปฯ อภาวิตา เม จตฺตาโร อิทฺธิปฺปาทาติ ฯเปฯ “อภาวิตานิ เม ปญฺจินฺทฺริยานีติ ฯเปฯ “อภาวิตานิ เม ปญฺจ พลานีติ ฯเปฯ “อภาวิตา เม สตฺต โพชฺฌงฺคาติ ฯเปฯ อภาวิโต เม อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโคติ ฯเปฯ “ทุกฺขํ เม อปริญฺญาตนฺติ ฯเปฯ “สมุทโย เม อปฺปหีโนติ ฯเปฯ “มคฺโค เม อภาวิโตติ ฯเปฯ “นิโรโธ เม อสจฺฉิกโตติ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข. ยสฺเสตํ กุกฺกุจฺจํ ปหีนํ สมุจฺฉินฺนํ วูปสนฺตํ ปฏิปฺปสฺสทฺธึ อภพฺพุปฺปตฺติกํ ญาณคฺคินา ทฑฺฒํ โส วุจฺจติ อกุกฺกุจฺโจติ อวิกตฺถี อกุกฺกุโจ.

มนฺตาภาณี อนุทฺธโตติ มนฺตา วุจฺจติ ปญฺญา. ยา ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ.

มนฺตาย ปริคฺคเหตฺวา วาจํ ภาสติ พหุมฺปิ กเถนฺโต พหุมฺปิ ภณนฺโต พหุมฺปิ ทีปยนฺโต พหุมฺปิ โวหรนฺโต. [๑] ทุกฺกถิตํ ทุพฺภาสิตํ ทุพฺภณิตํ ทุลฺลปิตํ ทุรุตฺตํ วาจํ น ภาสตีติ มนฺตาภาณี. **อนุทฺธโตติ** ตตฺถ กตมํ อุทฺธจฺจํ. ยํ จิตฺตสฺส อุทฺธจฺจํ อวูปสโม เจตโส วิกฺเขโป ภนฺตตฺตํ จิตฺตสฺส, อิทํ วุจฺจติ อุทฺธจฺจํ. ยสฺเสตํ อุทฺธจฺจํ ปหีนํ สมุจฺฉินฺนํ วูปสนฺตํ ปฏิปฺปสฺสทฺธํ อภพฺพุปฺปตฺติกํ ญาณคฺคินา ทฑฺฒํ โส วุจฺจติ อนุทฺธโตติ มนฺตาภาณี อนุทฺธโต.

สเว วาจายโต มุนีติ อิธ ภิกฺขุ มุสาวาทํ ปหาย มุสาวาทา ปฏิวิรโต โหติ สจฺจวาที สจฺจสนฺโธ เถโต ปจฺจยิโก อวิสංวาทโก โลกสฺส. ปิสุณํ วาจํ ปหาย ปิสุณาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ อิโต สุตฺวา น อมุตฺร อกฺขาตา อิเมสं เภทาย อมุตฺร วา สุตฺวา น อิเมสं อกฺขาตา อมูสं เภทาย, อิติ ภินฺนานं วา สนฺธาตา, สหิตานं วา อนุปฺปทาตา, สมคฺคาราโม สมคฺครโต สมคฺคนนฺที สมคฺคกรณึ วาจं ภาสิตา โหติ. ผรุสं วาจं ปหาย ผรุสาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ, ยา สา วาจา เนลา กณฺณสุขา เปมนียา หทยงฺคมา โปรี พหุชนกนฺตา พหุชนมนาปา, ตถารูปึ วาจं ภาสิตา โหติ. สมฺผปฺปลาปึ ปหาย สมฺผปฺปลาปา ปฏิวิรโต โหติ, กาลวาที ภูตวาที อตฺถวาที ธมฺมวาที วินยวาที นิธานวตึ วาจं ภาสิตา โหติ กาเลน สาปเทสं ปริยนฺตวตึ อตฺถสญฺหิตं. จตูหิ วจีสุจริเตหิ สมนฺนาคโต จตุทฺโทสาปคตं วาจं ภาสติ. ทฺวตฺตึสาย[๒] ติรจฺฉานกถาย อารโต

---

[๑] อิ. ทุกฺกฏึ

[๒] ฉ.,เท. พาตฺตึสาย

[๑] วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏโ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรติ.

ทสวตฺถูนิ[๒] กเถติ.[๒] เสยฺยถีทำ. อปฺปิจฺฉกถำ กเถติ, สนฺตุฏฺฐิกถำ ฯเปฯ ปวิเวกกถำ ฯเปฯ อสำสคฺคกถำ ฯเปฯ วีริยารมฺภกถำ ฯเปฯ สีลกถำ ฯเปฯ สมาธิกถำ ฯเปฯ ปญฺญากถำ ฯเปฯ วิมุตฺติกถำ ฯเปฯ วิมุตฺติญาณทสฺสนกถำ ฯเปฯ สติปฏฺฐานกถำ ฯเปฯ สมฺมปฺปธานกถำ ฯเปฯ อิทฺธิปฺปาทกถำ ฯเปฯ อินฺทฺริยกถำ ฯเปฯ พลกถำ ฯเปฯ โพชฺฌงฺคกถำ ฯเปฯ มคฺคกถำ ฯเปฯ ผลกถำ ฯเปฯ นิพฺพานกถำ กเถติ ฯเปฯ **วาจายโตติ** ยตฺโต ปฏิยตฺโต[๓] คุตฺโต โคปิโต รกฺขิโต สำวุโต[๔] วูปสนฺโต. **มุนีติ** โมนำ วุจฺจติ ญาณำ ฯเปฯ สงฺคชาลมติจฺจ โส มุนีติ สเว วาจายโต มุนิ. เตนาห ภควา

"อกฺโกธโน อสนฺตาสี อวิกตฺถี อกุกฺกุโจ,
มนฺตาภาณี อนุทฺธโต สเว วาจายโต มุนีติ.

[๘๖] นิราสตฺตี[๕] อนาคเต อตีตำ นานุโสจติ
วิเวกทสฺสี ผสฺเสสุ ทิฏฺฐีสุ จ น นิยฺยติ.

นิราสตฺตี อนาคเตติ อาสตฺติ วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค ฯเปฯ อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลำ. ยสฺเสสา อาสตฺติ ตณฺหา ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒาติ เอวมฺปิ นิราสตฺตี อนาคเต.

อถวา "เอวำรูโป สิยำ อนาคตมทฺธานนฺติ ตตฺถ นนฺทึ น สมนฺวาคเมติ, "เอวำเวทโน สิยำ ฯเปฯ เอวำสญฺโญ สิยำ ฯเปฯ

---

[๑] ฉ.,เท. อสฺส
[๒-๒] ฉ.,เท. ทสกถาวตฺถูนิ กเถสิ
[๓] สี.,ฉ.,เท. ปริยตฺโต
[๔] สี.,ฉ.,เท. อยำ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๕] สี.,ฉ.,เท. นิราสตฺติ, เอวมุปริปิ.

เอวํสงฺขาโร สิยํ ฯเปฯ เอวํวิญฺญาโณ สิยํ อนาคตมทฺธานนฺติ ตตฺถ นนฺทึ น สมนฺวาคเมติ, เอวมฺปิ นิราสตฺตี อนาคเต.

อถวา "อิติ เม จกฺขุ สิยา อนาคตมทฺธานํ อิติ รูปาติ อปฺปฏิลทฺธสฺส ปฏิลาภาย จิตฺตํ น ปณิทหติ, เจตโส อปฺปณิธานปจฺจยา น ตทภินนฺทติ; น ตทภินนฺทนฺโต เอวมฺปิ นิราสตฺตี อนาคเต. "อิติ เม โสตํ สิยา อนาคตมทฺธานํ อิติ สทฺทาติ ฯเปฯ "อิติ เม มโน สิยา อนาคตมทฺธานํ อิติ ธมฺมาติ อปฺปฏิลทฺธสฺส ปฏิลาภาย จิตฺตํ น ปณิทหติ, เจตโส อปฺปณิธานปจฺจยา น ตทภินนฺทติ, น ตทภินนฺทนฺโต เอวมฺปิ นิราสตฺตี อนาคเต.

อถวา "อิมินาหํ สีเลน วา วเตน วา ตเปน วา พฺรหฺมจริเยน วา เทโว วา ภวิสฺสามิ เทวญฺญตโร วาติ อปฺปฏิลทฺธสฺส ปฏิลาภาย จิตฺตํ น ปณิทหติ, เจตโส อปฺปณิธานปจฺจยา น ตทภินนฺทติ; น ตทภินนฺทนฺโต เอวมฺปิ นิราสตฺตี อนาคเต.

อตีตํ นานุโสจตีติ วิปริณตํ วา วตฺถุํ น โสจติ, วิปริณตมฺหิ วา วตฺถุสฺมึ น โสจติ, "จกฺขุ เม วิปริณตนฺติ น โสจติ, "โสตํ เม ฯเปฯ ฆานํ เม ฯเปฯ ชิวฺหา เม ฯเปฯ กาโย เม ฯเปฯ รูปา เม ฯเปฯ สทฺทา เม ฯเปฯ คนฺธา เม ฯเปฯ รสา เม ฯเปฯ โผฏฺฐพฺพา เม ฯเปฯ กุลํ เม ฯเปฯ คณํ เม ฯเปฯ อาวาโส เม ฯเปฯ ลาโภ เม ฯเปฯ ยโส เม ฯเปฯ ปสํสา เม ฯเปฯ สุขํ เม ฯเปฯ จีวรํ เม ฯเปฯ ปิณฺฑปาโต เม ฯเปฯ เสนาสนํ เม ฯเปฯ

คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาโร เม ฯเปฯ มาตา เม ฯเปฯ ปิตา เม ฯเปฯ ภาตา เม ฯเปฯ ภคินี เม ฯเปฯ ปุตฺโต เม ฯเปฯ ธีตา เม ฯเปฯ มิตฺตามจฺจา เม ฯเปฯ ญาตกา เม ฯเปฯ สาโลหิตา เม ฯเปฯ วิปริณตาติ น โสจติ น กิลมติ น ปริเทวติ น อุรตฺตาฬึ กนฺทติ น สมฺโมหํ อาปชฺชตีติ อตีตํ นานุโสจติ.

วิเวกทสฺสี ผสฺเสสฺสูติ ผสฺโสติ[๑] จกฺขุสมฺผสฺโส โสตสมฺผสฺโส ฆานสมฺผสฺโส ชิวฺหาสมฺผสฺโส กายสมฺผสฺโส มโนสมฺผสฺโส, อธิวจนสมฺผสฺโส ปฏิฆสมฺผสฺโส, สุขเวทนีโย สมฺผสฺโส[๒] ทุกฺขเวทนีโย สมฺผสฺโส, อทุกฺขมสุขเวทนีโย สมฺผสฺโส, กุสโล ผสฺโส อกุสโล ผสฺโส อพฺยากโต ผสฺโส, กามาวจโร ผสฺโส รูปาวจโร ผสฺโส อรูปาวจโร ผสฺโส, สุญฺญโต ผสฺโส อนิมิตฺโต ผสฺโส อปฺปณิหิโต ผสฺโส, โลกิโย ผสฺโส โลกุตฺตโร ผสฺโส, อตีโต ผสฺโส อนาคโต ผสฺโส ปจฺจุปฺปนฺโน ผสฺโส; โย เอวรูโป ผสฺโส ผุสนา สมฺผุสนา สมฺผุสิตตฺตํ. อยํ วุจฺจติ ผสฺโส.

วิเวกทสฺสี ผสฺเสสฺสูติ จกฺขุสมฺผสฺสํ วิวิตฺตํ ปสฺสติ อตฺเตน วา อตฺตนิเยน วา นิจฺเจน วา ธุเวน วา สสฺสเตน วา อวิปริณามธมฺเมน วา; โสตสมฺผสฺสํ วิวิตฺตํ ปสฺสติ ฯเปฯ ฆานสมฺผสฺสํ วิวิตฺตํ ปสฺสติ ฯเปฯ ชิวฺหาสมฺผสฺสํ วิวิตฺตํ ปสฺสติ ฯเปฯ กายสมฺผสฺสํ วิวิตฺตํ ปสฺสติ ฯเปฯ มโนสมฺผสฺสํ วิวิตฺตํ ปสฺสติ ฯเปฯ อธิวจนสมฺผสฺสํ วิวิตฺตํ ปสฺสติ ฯเปฯ ปฏิฆสมฺผสฺสํ วิวิตฺตํ ปสฺสติ ฯเปฯ สุขเวทนียํ สมฺผสฺสํ.

---

[๑] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ. [๒] สี.,ฉ.,เท. ผสฺโส, เอวมุปริปิ.

ทุกฺขเวทนียํ สมฺผสฺสํ ฯเปฯ อทุกฺขมสุขเวทนียํ สมฺผสฺสํ ฯเปฯ กุสลํ ผสฺสํ ฯเปฯ อกุสลํ ผสฺสํ ฯเปฯ อพฺยากตํ ผสฺสํ ฯเปฯ กามาวจรํ ผสฺสํ ฯเปฯ รูปาวจรํ ผสฺสํ ฯเปฯ อรูปาวจรํ ผสฺสํ ฯเปฯ โลกิยํ ผสฺสํ ฯเปฯ โลกุตฺตรํ[๑] ผสฺสํ[๑] วิวิตฺตํ ปสฺสติ อตฺเตน วา อตฺตนิเยน วา นิจฺเจน วา ธุเวน วา สสฺสเตน วา อวิปริณามธมฺเมน วา.

อถวา อตีตํ ผสฺสํ อนาคเตหิ จ ผสฺเสหิ[๒] ปจฺจุปฺปนฺเนหิ จ ผสฺเสหิ วิวิตฺตํ ปสฺสติ, อนาคตํ ผสฺสํ อตีเตหิ จ ผสฺเสหิ[๒] ปจฺจุปฺปนฺเนหิ จ ผสฺเสหิ วิวิตฺตํ ปสฺสติ, ปจฺจุปฺปนฺนํ ผสฺสํ อตีเตหิ จ ผสฺเสหิ[๒] อนาคเตหิ จ ผสฺเสหิ วิวิตฺตํ ปสฺสติ.

อถวา เย เต ผสฺสา อริยา อนาสวา โลกุตฺตรา สุญฺญตปฏิสํยุตฺตา, เต ผสฺเส วิวิตฺเต ปสฺสติ ราเคน โทเสน โมเหน โกเธน อุปนาเหน มกฺเขน ปฬาเสน อิสฺสาย มจฺฉริเยน มายาย สาเฐยฺเยน ถมฺเภน สารมฺเภน มาเนน อติมาเนน มเทน ปมาเทน สพฺพกิเลเสหิ สพฺพทุจฺจริเตหิ สพฺพทรเถหิ สพฺพปริฬาเหหิ สพฺพสนฺตาเปหิ สพฺพากุสลาภิสงฺขาเรหิ วิวิตฺเต ปสฺสตีติ วิเวกทสฺสี ผสฺเสสุ.

ทิฏฺฐีสุ จ น นิยฺยตีติ ตสฺส ทฺวาสฏฺฐี[๓] ทิฏฺฐิคตานิ ปหีนานิ สมุจฺฉินฺนานิ วูปสนฺตานิ ปฏิปฺปสฺสทฺธานิ อภพฺพุปฺปตฺติกานิ ญาณคฺคินา ทฑฺฒานิ. โส ทิฏฺฐิยา น ยายติ น นิยฺยติ น วุยฺหติ น สํหิรยติ นปิ ตํ ทิฏฺฐิคตํ สารโต ปจฺเจติ น[๔] ปจฺจาคจฺฉตีติ ทิฏฺฐีสุ จ น นิยฺยติ. เตนาห ภควา

[๑-๑] อิ. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ. [๒] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๓] ฉ.,เท. ทฺวาสฏฺฐิ, เอวมุปริปิ. [๔] อิ. นสทฺโท น ทิสฺสติ.

"นิราสตฺตี อนาคเต อตีตํ นานุโสจติ,
วิเวกทสฺสี ผสฺเสสุ ทิฏฺฐีสุ จ น นิยฺยตีติ.

[๘๗] ปฏิลีโน[๑] อกุหโก อปิหาลุ อมจฺฉรี,
อปฺปคพฺโภ อเชคุจฺโฉ เปสุเณยฺเย จ โน ยุโต.

ปฏิลีโน อกุหโกติ ปฏิลีโนติ ราคสฺส ปหีนตฺตา ปฏิลีโน, โทสสฺส ปหีนตฺตา ปฏิลีโน, โมหสฺส ปหีนตฺตา ปฏิลีโน, โกธสฺส ฯเปฯ อุปนาหสฺส ฯเปฯ มกฺขสฺส ฯเปฯ ปฬาสสฺส[๒] ฯเปฯ อิสฺสาย ฯเปฯ มจฺฉริยสฺส ฯเปฯ สพฺพากุสลาภิสงฺขารานํ ปหีนตฺตา ปฏิลีโน. วุตฺตํ เหตํ ภควตา "กถญฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขุ ปฏิลีโน โหติ. อิธ[๓] ภิกฺขเว ภิกฺขุโน อสฺมิมาโน ปหีโน โหติ อุจฺฉินฺนมูโล ตาลาวตฺถุกโต อนภาวงฺกโต อายตึ อนุปฺปาทธมฺโม. เอวํ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ ปฏิลีโน โหตีติ ปฏิลีโน.

อกุหโกติ ตีณิ กุหนวตฺถูนิ: ปจฺจยปฏิเสวนสงฺขาตํ กุหนวตฺถุ อิริยาปถสงฺขาตํ กุหนวตฺถุ สามนฺตชปฺปนสงฺขาตํ กุหนวตฺถุ.

กตมํ ปจฺจยปฏิเสวนสงฺขาตํ กุหนวตฺถุ. อิธ คหปติกา ภิกฺขุ นิมนฺเตนฺติ จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺช-ปริกฺขาเรหิ. โส ปาปิจฺโฉ อิจฺฉาปกโต อตฺถิโก จีวรปิณฺฑปาต-เสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานํ ภิยฺโยกมฺยตํ อุปาทาย จีวรํ ปจฺจกฺขาติ, ปิณฺฑปาตํ ปจฺจกฺขาติ, เสนาสนํ ปจฺจกฺขาติ, คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ ปจฺจกฺขาติ. โส เอวมาห "กึ สมณสฺส มหคฺเฆน จีวเรน. เอตํ สารุปฺปํ, ยํ สมโณ สุสานา วา

---

[๑] สี.,ฉ.,เท.,อิ. ปติลีโน, เอวมุปริปิ. [๒] สี. ปลาลสฺส
[๓] ฉ.,เท. อิมสฺส

สงฺการกูฏา วา ปาปณิกา วา นนฺตกานิ อุจฺจินิตฺวา สงฺฆาฏึ กตฺวา ธาเรยฺย. กึ สมณสฺส มหคฺเฆน ปิณฺฑปาเตน. เอตํ สารุปฺปํ, ยํ สมโณ อุญฺฉาจริยาย ปิณฺฑิยาโลเปน ชีวิกํ[๑] กปฺเปยฺย. กึ สมณสฺส มหคฺเฆน เสนาสเนน. เอตํ สารุปฺปํ, ยํ สมโณ รุกฺขมูลิโก วา อสฺส โสสานิโก วา อพฺโภกาสิโก วา, กึ สมณสฺส มหคฺเฆน คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาเรน. เอตํ สารุปฺปํ, ยํ สมโณ ปูติมุตฺเตน วา หรีตกีขณฺเฑน วา โอสถํ กเรยฺยาติ ตทุปาทาย ลูขํ จีวรํ ธาเรติ ลูขํ ปิณฺฑปาตํ ภุญฺชติ,[๒] ลูขํ เสนาสนํ ปฏิเสวติ, ลูขํ คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ ปฏิเสวติ. ตเมนํ คหปติกา เอวํ ชานนฺติ "อยํ สมโณ อปฺปิจฺโฉ สนฺตุฏฺโฐ ปวิวิตฺโต อสํสฏฺโฐ อารทฺธวีริโย ธุตวาโทติ ภิยฺโย ภิยฺโย นิมนฺเตนฺติ จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาเรหิ. โส เอวมาห "ติณฺณํ สมฺมุขีภาวา สทฺโธ กุลปุตฺโต พหุํ ปุญฺญํ ปสวติ: สทฺธาย สมฺมุขีภาวา สทฺโธ กุลปุตฺโต พหุํ ปุญฺญํ ปสวติ, เทยฺยธมฺมสฺส สมฺมุขีภาวา สทฺโธ กุลปุตฺโต พหุํ ปุญฺญํ ปสวติ, ทกฺขิเณยฺยานํ สมฺมุขีภาวา สทฺโธ กุลปุตฺโต พหุํ ปุญฺญํ ปสวติ, ตุมฺหากญฺเจวายํ สทฺธา อตฺถิ, เทยฺยธมฺโม จายํ[๓] สํวิชฺชติ, อหญฺจ ปฏิคฺคาหโก, สจาหํ น ปฏิคฺคเหสฺสามิ, เอวํ ตุมฺเห ปุญฺเญน ปริหีนา[๔] ภวิสฺสถ,[๔] น มยฺหํ อิมินา อตฺโถ, อปิจ ตุมฺหากญฺเญว อนุกมฺปาย ปฏิคฺคณฺหามีติ ตทุปาทาย พหุมฺปิ จีวรํ ปฏิคฺคณฺหาติ, พหุมฺปิ ปิณฺฑปาตํ ปฏิคฺคณฺหาติ, พหุมฺปิ[๕] เสนาสนํ ปฏิคฺคณฺหาติ,[๕] พหุมฺปิ คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ

---

[๑] ฉ.,เท. ชีวิตํ

[๒] ฉ.,เท. ปริภุญฺชติ

[๓] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

[๔-๔] ฉ.,เท. ปริพาหิรา ภวิสฺสนฺติ.

[๕-๕] ฉ.,เท. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.

ปฏิคฺคณฺหาติ. ยา เอวรูปา ภากุฏิกา ภากุฏิยํ กุหนา กุหายนา กุหิตตฺตํ, อิทํ วุจฺจติ[๑] ปฏิเสวนสงฺขาตํ[๒] กุหนวตฺถุ.

กตมํ อิริยาปถสงฺขาตํ กุหนวตฺถุ. อิเธกจฺโจ ปาปิจฺโฉ อิจฺฉาปกโต สมฺภาวนาธิปฺปาโย "เอวํ มํ ชโน สมฺภาเวสฺสตีติ[๓] คมนํ สณฺฐเปติ ฐานํ สณฺฐเปติ นิสชฺชํ สณฺฐเปติ สยนํ สณฺฐเปติ, ปณิธาย คจฺฉติ ปณิธาย ติฏฺฐติ ปณิธาย นิสีทติ ปณิธาย เสยฺยํ กปฺเปติ, สมาหิโต วิย คจฺฉติ สมาหิโต วิย ติฏฺฐติ สมาหิโต วิย นิสีทติ สมาหิโต วิย เสยฺยํ กปฺเปติ. อาปาถกชฺฌายีว[๔] โหติ. ยา เอวรูปา อิริยาปถสฺส อาจปนา[๕] จปนา[๖] สณฺฐปนา ภากุฏิกา ภากุฏิยํ กุหนา กุหายนา กุหิตตฺตํ, อิทํ วุจฺจติ[๗] อิริยาปถสงฺขาตํ กุหนวตฺถุ.[๘]

กตมํ สามนฺตชปฺปนสงฺขาตํ กุหนวตฺถุ. อิเธกจฺโจ ปาปิจฺโฉ อิจฺฉาปกโต สมฺภาวนาธิปฺปาโย "เอวํ มํ ชโน สมฺภาเวสฺสตีติ อริยธมฺมสนฺนิสฺสิตํ วาจํ ภาสติ. "โย เอวรูปึ จีวรํ ธาเรติ, โส สมโณ มเหสกฺโขติ ภณติ; "โย เอวรูปึ ปตฺตํ ธาเรติ ฯเปฯ โลหถาลกํ ธาเรติ ฯเปฯ ธมฺมกรกํ[๙] ธาเรติ ฯเปฯ ปริสาวนํ ธาเรติ ฯเปฯ กุณฺฑิกํ ธาเรติ ฯเปฯ อุปาหนํ ธาเรติ ฯเปฯ กายพนฺธนํ ธาเรติ ฯเปฯ อาโยคํ ธาเรติ, โส สมโณ มเหสกฺโขติ ภณติ; "ยสฺส เอวรูโป อุปชฺฌาโย, โส สมโณ มเหสกฺโขติ ภณติ; "ยสฺส เอวรูโป อาจริโย ฯเปฯ เอวรูปา

---

[๑] ฉ.,เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.
[๒] ฉ.,เท. ปจฺจยปฏิเสวนสงฺขาตํ
[๓] อิ. สมฺภาวิสฺสตีติ
[๔] อิ. อาปาทกชฺฌายี จ
[๕] ฉ.,เท. จปนา อิ. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.
[๖] สี. อฏฺฐปนา ฉ.,เท. อาจปนา
[๗] ฉ.,เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.
[๘] อิ. กุหนวตฺถุ
[๙] ฉ.,เท. ธมฺมกรณึ

สมานุปชฺฌายกา ฯเปฯ สมานาจริยกา ฯเปฯ มิตฺตา ฯเปฯ สนฺทิฏฺฐา ฯเปฯ สมฺภตฺตา ฯเปฯ สหายา, โส สมโณ มเหสกฺโขติ ภณติ; “โย เอวรูเป วิหาเร วสติ, โส สมโณ มเหสกฺโขติ ภณติ; “โย เอวรูเป อฑฺฒโยเค วสติ ฯเปฯ ปาสาเท วสติ ฯเปฯ หมฺมิเย วสติ ฯเปฯ คุหายํ วสติ ฯเปฯ เลเณ วสติ ฯเปฯ กุฏิยา วสติ ฯเปฯ กูฏาคาเร วสติ ฯเปฯ อฏฺเฏ วสติ ฯเปฯ มาเฬ[๑] วสติ ฯเปฯ อุทฺทณฺเฑ วสติ ฯเปฯ อุปฏฺฐานสาลายํ วสติ ฯเปฯ มณฺฑเป วสติ ฯเปฯ รุกฺขมูเล วสติ, โส สมโณ มเหสกฺโขติ ภณติ.

อถวา โกรชิกโกรชิโก[๒] ภากุฏิกภากุฏิโก กุหกกุหโก ลปกลปโก มุขสมฺภาวิโต[๓] “อยํ สมโณ อิมาสํ เอวรูปานํ สนฺตานํ วิหารสมาปตฺตีนํ ลาภีติ ตาทิสํ คมฺภีรํ คูฬฺหํ[๔] นิปุณํ ปฏิจฺฉนฺนํ โลกุตฺตรสุญฺญตปฏิสญฺญุตฺตํ[๕] กถํ กเถติ.[๖] ยา เอวรูปา ภากุฏิกา ภากุฏิยํ กุหนา กุหายนา กุหายิตตฺตํ[๗] อิทํ วุจฺจติ[๘] สามนฺตชปฺปนสงฺขาตํ กุหนวตฺถุ.

ยสฺสิมานิ ตีณิ กุหนวตฺถูนิ ปหีนานิ สมุจฺฉินฺนานิ วูปสนฺตานิ ปฏิปฺปสฺสทฺธานิ อภพฺพุปฺปตฺติกานิ ญาณคฺคินา ทฑฺฒานิ, โส วุจฺจติ อกุหโกติ ปฏิลีโน อกุหโก.

อปิหาลุ อมจฺฉรีติ ปิหา วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค ฯเปฯ อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. ยสฺเสสา ปิหา [๙]

---

[๑] สี. มาเล
[๒] สี. โกรญฺชิกโกรญฺชิโก
[๓] ฉ.,เท. มุขสมฺภาวิโก
[๔] อิ. คุยฺหํ
[๕] ฉ.,เท. โลกุตฺตรํ สุญฺญตาปฏิสํยุตฺตํ
[๖] ฉ.,เท. กเถสิ
[๗] สี.,ฉ.,เท. กุหิตตฺตํ
[๘] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๙] สี.,ฉ.,เท. ตณฺหา

ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒา, โส วุจฺจติ อปิหาลุ. โส รูเป น ปิเหติ, สทฺเท ฯเปฯ คนฺเธ ฯเปฯ รเส ฯเปฯ โผฏฺฐพฺเพ ฯเปฯ กุลํ ฯเปฯ คณํ ฯเปฯ อาวาสํ ฯเปฯ ลาภํ ฯเปฯ ยสํ ฯเปฯ ปสํสํ ฯเปฯ สุขํ ฯเปฯ จีวรํ ฯเปฯ ปิณฺฑปาตํ ฯเปฯ เสนาสนํ ฯเปฯ คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ ฯเปฯ กามธาตุ ฯเปฯ รูปธาตุ ฯเปฯ อรูปธาตุ ฯเปฯ กามภวํ ฯเปฯ รูปภวํ ฯเปฯ อรูปภวํ ฯเปฯ สญฺญาภวํ ฯเปฯ อสญฺญาภวํ ฯเปฯ เนวสญฺญานาสญฺญาภวํ ฯเปฯ เอกโวการภวํ ฯเปฯ จตุโวการภวํ ฯเปฯ ปญฺจโวการภวํ ฯเปฯ อตีตํ ฯเปฯ อนาคตํ ฯเปฯ ปจฺจุปฺปนฺนํ ฯเปฯ ทิฏฺฐสุตมุตวิญฺญาตพฺเพ ธมฺเม น ปิเหติ น อิจฺฉติ น สาทิยติ น ปตฺเถติ นาภิชปฺปตีติ อปิหาลุ.

อมจฺฉรีติ ปญฺจ มจฺฉริยานิ: อาวาสมจฺฉริยํ, กุลมจฺฉริยํ, ลาภมจฺฉริยํ, วณฺณมจฺฉริยํ, ธมฺมมจฺฉริยํ. ยํ เอวรูปํ มจฺฉริยํ[๑] มจฺฉรายนา มจฺฉรายิตตฺตํ เววิจฺฉํ กทริยํ กฏุกญฺจกตา[๒] อคฺคหิตตฺตํ จิตฺตสฺส, อิทํ วุจฺจติ มจฺฉริยํ. อปิจ ขนฺธมจฺฉริยมฺปิ มจฺฉริยํ, ธาตุมจฺฉริยมฺปิ มจฺฉริยํ, อายตนมจฺฉริยมฺปิ มจฺฉริยํ คาโห, อิทํ วุจฺจติ มจฺฉริยํ. ยสฺเสตํ มจฺฉริยํ ปหีนํ สมุจฺฉินฺนํ วูปสนฺตํ ปฏิปฺปสฺสทฺธึ อภพฺพุปฺปตฺติกํ ญาณคฺคินา ทฑฺฒํ, โส วุจฺจติ อมจฺฉรีติ อปิหาลุ อมจฺฉรี.

อปฺปคพฺโภ อเชคุจฺโฉติ ปาคพฺภิยนฺติ ตีณิ ปาคพฺภิยานิ กายิกํ ปาคพฺภิยํ, วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ, เจตสิกํ ปาคพฺภิยํ.

---

[๑] ฉ.,เท. มจฺเฉรํ

[๒] ฉ.,เท. กฏกญฺจุกตา

กตมํ กายิกํ ปาคพฺภิยํ. อิเธกจฺโจ สงฺฆคโตปิ กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ, คณคโตปิ กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ, โภชนสาลายปิ กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ, ชนฺตาฆเรปิ กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ, อุทกติตฺเถปิ กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ, อนฺตรฆรํ ปวิสนฺโตปิ กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ, อนฺตรฆรํ ปวิฏฺโฐปิ กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ.

กถํ สงฺฆคโต กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ. อิเธกจฺโจ สงฺฆคโต อจิตฺตีการกโต[๑] เถเร ภิกฺขู ฆฏฺฏยนฺโตปิ ติฏฺฐติ, ฆฏฺฏยนฺโตปิ นิสีทติ, ปุรโตปิ ติฏฺฐติ, ปุรโตปิ นิสีทติ, อุจฺเจปิ อาสเน นิสีทติ, สสีสํ ปารุปิตฺวาปิ นิสีทติ, จิตโกปิ ภณติ, พาหาวิกฺเขปโกปิ ภณติ. เอวํ สงฺฆคโต กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ.

กถํ คณคโต กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ. อิเธกจฺโจ คณคโต อจิตฺตีการกโต เถรานํ ภิกฺขูนํ อนุปาหนานํ จงฺกมนฺตานํ สอุปาหโน จงฺกมติ, นีเจ จงฺกเม จงฺกมนฺตานํ อุจฺเจ จงฺกเม จงฺกมติ, ฉมายํ[๒] จงฺกมนฺตานํ จงฺกเม จงฺกมติ, ฆฏฺฏยนฺโตปิ ติฏฺฐติ, ฆฏฺฏยนฺโตปิ นิสีทติ, ปุรโตปิ ติฏฺฐติ. ปุรโตปิ นิสีทติ, อุจฺเจปิ อาสเน นิสีทติ, สสีสํ ปารุปิตฺวาปิ[๓] นิสีทติ, จิตโกปิ ภณติ, พาหาวิกฺเขปโกปิ ภณติ. เอวํ คณคโต กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ.

กถํ โภชนสาลาย กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ. อิเธกจฺโจ โภชนสาลาย อจิตฺตีการกโต เถเร ภิกฺขู อนุปขชฺช นิสีทติ,

---

[๑] สฺยา.,อิ. อจิตฺติการกโต, เอวมุปริปิ.
[๒] สี.,ฉ.,เท. ฉมาย
[๓] สี.,ฉ.,เท. ปิสทฺโท น ทิสฺสติ.

นเวปิ ภิกฺขู อาสเนน[๑] ปฏิพาหติ, ฆฏฺฏยนฺโตปิ ติฏฺฐติ, ฆฏฺฏยนฺโตปิ นิสีทติ, ปุรโตปิ ติฏฺฐติ, ปุรโตปิ นิสีทติ, อุจฺเจปิ อาสเน นิสีทติ, สสีสํ ปารุปิตฺวาปิ นิสีทติ, จิตโกปิ ภณติ, พาหาวิกฺเขปโกปิ ภณติ. เอวํ โภชนสาลาย กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ.

กถํ ชนฺตาฆเร กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ. อิเธกจฺโจ ชนฺตาฆเร อจิตฺตีการกโต เถเร ภิกฺขู ฆฏฺฏยนฺโตปิ ติฏฺฐติ, ฆฏฺฏยนฺโตปิ นิสีทติ, ปุรโตปิ ติฏฺฐติ, ปุรโตปิ นิสีทติ, อุจฺเจปิ อาสเน นิสีทติ, อนาปุจฺฉาปิ[๒] กฏฺฐํ ปกฺขิปติ, อนาปุจฺฉาปิ[๓] ทฺวารํ[๔] ปิทหติ, [๕] เอวํ ชนฺตาฆเร กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ.

กถํ อุทกติตฺเถ กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ. อิเธกจฺโจ อุทกติตฺเถ อจิตฺตีการกโต เถเร ภิกฺขู ฆฏฺฏยนฺโตปิ โอตรติ, ปุรโตปิ โอตรติ, ฆฏฺฏยนฺโตปิ นฺหายติ, ปุรโตปิ นฺหายติ, อุปริปิ[๖] นฺหายติ, ฆฏฺฏยนฺโตปิ อุตฺตรติ, ปุรโตปิ อุตฺตรติ, อุปริปิ อุตฺตรติ. เอวํ อุทกติตฺเถ กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ.

กถํ อนฺตรฆรํ ปวิสนฺโต กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ. อิเธกจฺโจ อนฺตรฆรํ ปวิสนฺโต อจิตฺตีการกโต เถเร ภิกฺขู ฆฏฺฏยนฺโตปิ คจฺฉติ, ปุรโตปิ คจฺฉติ, โวกฺกมฺมปิ เถรานํ ภิกฺขูนํ ปุรโต [๗] คจฺฉติ เอวํ อนฺตรฆรํ ปวิสนฺโต กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ.

กถํ อนฺตรฆรํ ปวิฏฺโฐ กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ.

---

[๑] อิ. อาสเวน
[๒] สี.,ฉ.,เท.,อิ. อนาปุจฺฉมฺปิ อนชฺฌิฏฺโฐปิ
[๓] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๔] ฉ.,เท. ทฺวารมฺปิ
[๕] ฉ.,เท.,อิ. พาหาวิกฺเขปโก ภณติ
[๖] ฉ.,เท.,อิ. อุปริโตปิ
[๗] ฉ.,เท. ปุรโต

อิเธกจฺโจ อนฺตรฆรํ ปวิฏฺโฐ "น ปวิส ภนฺเตติ วุจฺจมาโน ปวิสติ, "น ติฏฺฐ ภนฺเตติ วุจฺจมาโน ติฏฺฐติ, "น นิสีท ภนฺเตติ วุจฺจมาโน นิสีทติ, อโนกาสมฺปิ ปวิสติ, อโนกาเสปิ ติฏฺฐติ, อโนกาเสปิ นิสีทติ, ยานิ[๑] ตานิ โหนฺติ กุลานํ โอวรกานิ คูพฺหานิ จ ปฏิจฺฉนฺนานิ จ. ยตฺถ กุลิตฺถิโย กุลธีตโร กุลสุณฺหาโย กุลกุมาริโย นิสีทนฺติ, ตตฺถปิ สหสา ปวิสติ, กุมารกสฺสปิ สีสํ[๒] ปรามสติ. เอวํ อนฺตรฆรํ ปวิฏฺโฐ กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ. อิทํ กายิกํ ปาคพฺภิยํ. [๓]

กตมํ วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ. อิเธกจฺโจ สงฺฆคโตปิ วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ, คณคโตปิ วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ, อนฺตรฆรํ ปวิฏฺโฐปิ วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ.

กถํ สงฺฆคโต วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ. อิเธกจฺโจ สงฺฆคโต อจิตฺตีการกโต เถเร ภิกฺขู อนาปุจฺฉา วา อนชฺฌิฏฺโฐ วา อารามคตานํ[๔] ภิกฺขูนํ[๔] ธมฺมํ ภณติ, ปญฺหํ วิสชฺเชติ, ปาฏิโมกฺขํ อุทฺทิสติ, จิตโกปิ ภณติ, พาหาวิกฺเขปโกปิ ภณติ. เอวํ สงฺฆคโต วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ.

กถํ คณคโต วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ. อิเธกจฺโจ คณคโต อจิตฺตีการกโต เถเร ภิกฺขู อนาปุจฺฉา วา อนชฺฌิฏฺโฐ วา อารามคตานํ ภิกฺขูนํ ธมฺมํ ภณติ, ปญฺหํ วิสชฺเชติ, จิตโกปิ ภณติ, พาหาวิกฺเขปโกปิ ภณติ, อารามคตานํ ภิกฺขุนีนํ อุปาสกานํ อุปาสิกานํ ธมฺมํ ภณติ, ปญฺหํ วิสชฺเชติ, จิตโกปิ ภณติ, พาหาวิกฺเขปโกปิ ภณติ, เอวํ คณคโต วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ.

---

[๑] ฉ.,เท. ยานิปิ
[๒] ฉ.,เท. สิรํ
[๓] ฉ.,เท. ทสฺเสติ
[๔-๔] สี.,อิ. อิเม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

กถํ อนฺตรฆรํ ปวิฏฺโฐ วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ. อิเธกจฺโจ อนฺตรฆรํ ปวิฏฺโฐ อิตฺถึ วา กุมารึ วา อาห[๑] "อิตฺถนฺนาเม อิตฺถงฺโคตฺเต กึ อตฺถิ, ยาคู อตฺถิ, ภตฺตํ อตฺถิ, ขาทนียํ อตฺถิ, กึ ปิวิสฺสาม, กึ ภุญฺชิสฺสาม, กึ ขาทิสฺสาม, กึ วา อตฺถิ, กึ วา เม ทสฺสถาติ วิปฺปลปติ [๒] เอวํ อนฺตรฆรํ ปวิฏฺโฐ วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ. อิทํ วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ.

กตมํ เจตสิกํ ปาคพฺภิยํ. อิเธกจฺโจ น อุจฺจากุลา ปพฺพชิโต สมาโน อุจฺจากุลา ปพฺพชิเตน สทฺธึ สหิสฺสํ อตฺตานํ ทหติ จิตฺเตน. น มหากุลา ปพฺพชิโต สมาโน มหากุลา ปพฺพชิเตน สทฺธึ สหิสฺสํ อตฺตานํ ทหติ จิตฺเตน. น มหาโภคกุลา ปพฺพชิโต สมาโน มหาโภคกุลา ปพฺพชิเตน สทฺธึ สหิสฺสํ อตฺตานํ ทหติ จิตฺเตน. น อุฬารโภคกุลา ปพฺพชิโต สมาโน ฯเปฯ น สุตฺตนฺติโก สมาโน สุตฺตนฺติเกน สทฺธึ สหิสฺสํ อตฺตานํ ทหติ จิตฺเตน. น วินยธโร สมาโน ฯเปฯ น ธมฺมกถิโก สมาโน ฯเปฯ น[๓] อารญฺญิโก สมาโน ฯเปฯ น ปิณฺฑปาติโก สมาโน ฯเปฯ น ปํสุกูลิโก สมาโน ฯเปฯ น เตจีวริโก สมาโน ฯเปฯ น สปทานจาริโก สมาโน ฯเปฯ น ขลุปจฺฉาภตฺติโก สมาโน ฯเปฯ น เนสชฺชิโก สมาโน ฯเปฯ น ยถาสนฺถติโก สมาโน ฯเปฯ น ปฐมสฺส ฌานสฺส ลาภี สมาโน ปฐมสฺส ฌานสฺส ลาภินา สทฺธึ สหิสฺสํ อตฺตานํ ทหติ จิตฺเตน ฯเปฯ น เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติยา ลาภี สมาโน

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. เอวมาห [๒] ฉ.,เท. ยา เอวรูปา วาจา ปลาโป วิปฺปลาโป ลาลปฺโป ลาลปฺปนา ลาลปฺปิตตฺตํ อิ. โย เอวรูโป วาจา ปลาโป ฯเปฯ
[๓] อิ. นสทฺโท น ทิสฺสติ.

เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติยา ลาภินา สทฺธึ สทิสํ อตฺตานํ ทหติ จิตฺเตน. อิทํ เจตสิกํ ปาคพฺภิยํ. ยสฺสิมานิ ตีณิ ปาคพฺภิยานิ ปหีนานิ สมุจฺฉินฺนานิ วูปสนฺตานิ ปฏิปฺปสฺสทฺธานิ อภพฺพุปฺปตฺติกานิ ญาณคฺคินา ทฑฺฒานิ โส วุจฺจติ อปฺปคพฺโภติ อปฺปคพฺโภ.

อเชคุจฺโฉติ อตฺถิ ปุคฺคโล เชคุจฺโฉ, อตฺถิ อเชคุจฺโฉ. กตโม จ ปุคฺคโล เชคุจฺโฉ. อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล ทุสฺสีโล โหติ ปาปธมฺโม อสุจิสงฺกสฺสรสมาจาโร ปฏิจฺฉนฺนกมฺมนฺโต อสฺสมโณ สมณปฏิญฺโญ อพฺรหฺมจารี พฺรหฺมจาริปฏิญฺโญ อนฺโตปูติ อวสฺสุโต กสมฺพุชาโต, อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล เชคุจฺโฉ.

อถวา โกธโน โหติ อุปายาสพหุโล, อปฺปมฺปิ วุตฺโต สมาโน อภิสชฺชติ กุปฺปติ พฺยาปชฺชติ ปติฏฺจียติ,[๑] โกปญฺจ โทสญฺจ อปฺปจฺจยญฺจ ปาตุกโรติ, อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล เชคุจฺโฉ.

อถวา โกธโน โหติ อุปานาหี โหติ,[๒] มกฺขี โหติ, ปฬาสี โหติ,[๒] อิสฺสุกี โหติ, มจฺฉรี โหติ,[๒] สโฐ โหติ, มายาวี โหติ,[๒] ถทฺโธ โหติ, อติมานี โหติ,[๒] ปาปิจฺโฉ โหติ, มิจฺฉาทิฏฺฐิ โหติ,[๒] สนฺทิฏฺฐิปรามาสี โหติ, อาธานคฺคาหี[๓] ทุปฺปฏินิสฺสคฺคี โหติ, อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล เชคุจฺโฉ.

กตโม จ ปุคฺคโล อเชคุจฺโฉ. อิธ ภิกฺขุ สีลวา โหติ ปาฏิโมกฺขสංวรสංวุโต วิหรติ อาจารโคจรสมฺปนฺโน อณุมตฺเตสุ วชฺเชสุ ภยทสฺสาวี, สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสุ, อยํ วุจฺจติ

---

[๑] สี. ปติคฺถียติ. เอวมุปริปิ. ฉ.,เท. ปติฏฺจียติ

[๒] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

[๓] สี.,อิ. อาธานคาหี. เอวมุปริปิ. ฉ.,เท. อาทานคฺคาหี.

ปุคฺคโล อเชคุจฺโฉ. อถวา อกฺโกธโน โหติ อนุปายาสพหุโล, พหุมฺปิ วุตฺโต สมาโน น อภิสชฺชติ น กุปฺปติ น พฺยาปชฺชติ น ปติฏฺจิยติ, น โกปญฺจ โทสญฺจ อปฺปจฺจยญฺจ ปาตุกโรติ, อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล อเชคุจฺโฉ. อถวา อกฺโกธโน โหติ, อนุปนาหี โหติ, อมกฺขี โหติ, อปฺปาสี โหติ,[๑] อนิสฺสุกี โหติ, อมจฺฉรี โหติ,[๑] อสโฐ โหติ, อมายาวี โหติ,[๑] อถทฺโธ โหติ, อนติมานี โหติ,[๑] น ปาปิจฺโฉ โหติ, น มิจฺฉาทิฏฺจิ โหติ,[๑] อสนฺทิฏฺจิปรามาสี โหติ, อนาธานคฺคาหี สุปฏินิสฺสคฺคี[๒] โหติ[๑] อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล อเชคุจฺโฉ. สพฺโพ[๓] กลฺยาณปุถุชฺชนํ อุปาทาย อริยปุคฺคโล อเชคุจฺโฉติ[๓] อปฺปคพฺโภ อเชคุจฺโฉ.

เปสุเณยฺเย จ โน ยุตฺตติ เปสุญฺญนฺติ อิเธกจฺโจ ปิสุณวาโจ โหติ อิโต สุตฺวา อมุตฺร อกฺขาตา อิเมสํ เภทาย, อมุตฺร วา สุตฺวา อิเมสํ อกฺขาตา อมูสํ เภทาย, อิติ สมคฺคานํ วา เภตฺตา, ภินฺนานํ วา อนุปฺปทาตา, วคฺคาราโม วคฺครโต วคฺคนนฺที วคฺคกรณี วาจํ ภาสิตา โหติ, อิทํ วุจฺจติ เปสุญฺญํ. อปิจ ทฺวีหิ การเณหิ เปสุญฺญํ อุปสํหรติ ปิยกมฺยตาย วา เภทาธิปฺปาเยน[๔] วา.

กถํ ปิยกมฺยตาย เปสุญฺญํ อุปสํหรติ. "อิมสฺส ปิโย ภวิสฺสามิ, มนาโป ภวิสฺสามิ, วิสฺสาสิโก ภวิสฺสามิ อพฺภนฺตริโก ภวิสฺสามิ สุหทโย ภวิสฺสามีติ เอวํ ปิยกมฺยตาย เปสุญฺญํ อุปสํหรติ.

---

[๑] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ. [๒] ฉ.,เท. สุปฺปฏินิสฺสคฺคี

[๓-๓] สี.,ฉ.,เท.,อิ. สพฺเพ พาลปุถุชฺชนา เชคุจฺฉา, ปุถุชฺชนกลฺยาณกํ อุปาทาย อฏฺฐ อริยปุคฺคลา อเชคุจฺฉาติ. [๔] สฺยา. เภทาธิปฺปาโย, เอวมุปริปิ.

กถํ เภทาธิปฺปาเยน[๑] เปสุญฺญํ อุปสํหรติ. "กถํ อิเม นานา อสฺสุ, วินา อสฺสุ, วคฺคา อสฺสุ, เทฺวธา อสฺสุ, เทฺวชฺฌา อสฺสุ, เทฺวปกฺขา อสฺสุ, ภิชฺเชยฺยุํ น สมาคจฺเฉยฺยุํ ทุกฺขํ น ผาสุ วิหเรยฺยุนฺติ เอวํ เภทาธิปฺปาโย เปสุญฺญํ อุปสํหรติ.

ยสฺเสตํ เปสุญฺญํ ปหีนํ สมุจฺฉินฺนํ วูปสนฺตํ ปฏิปฺปสฺสทฺธํ อภพฺพุปฺปตฺติกํ ญาณคฺคินา ทฑฺฒํ. โส เปสุญฺเญ [๒] น ยุตฺโต นปฺปยุตฺโต นายุตฺโต[๓] น สมายุตฺโตติ เปสุเณยฺเย จ โน ยุโต. เตนาห ภควา

"ปฏิลีโน อกุหโก อปิหาลุ อมจฺฉรี,
อปฺปคพฺโภ อเชคุจฺโฉ เปสุเณยฺเย จ โน ยุโตติ.
[๘๘] สาติเยสุ อนสฺสาวี อติมาเน จ โน ยุโต,
สณฺโห จ ปฏิภาณวา น สทฺโธ น วิรชฺชติ.

สาติเยสุ อนสฺสาวีติ สาติยา วุจฺจนฺติ ปญฺจ กามคุณา. กึการณา สาติยา วุจฺจนฺติ ปญฺจ กามคุณา. เยภุยฺเยน เทวมนุสฺสา ปญฺจกามคุเณ อิจฺฉนฺติ สาทิยนฺติ ปตฺถยนฺติ ปิหยนฺติ อภิชปฺปนฺติ, ตํการณา สาติยา วุจฺจนฺติ ปญฺจ กามคุณา. เยสํ เอสา สาติยา ตณฺหา อปฺปหีนา, เตสํ จกฺขุโต รูปตณฺหา สวติ ปสวติ[๔] สนฺทติ ปวตฺตติ. โสตโต สทฺทตณฺหา ฯเปฯ ฆานโต คนฺธตณฺหา ฯเปฯ ชิวฺหาโต รสตณฺหา ฯเปฯ กายโต โผฏฺฐพฺพตณฺหา ฯเปฯ มนโต ธมฺมตณฺหา สวติ ปสวติ สนฺทติ ปวตฺตติ. เยสํ เอสา สาติยา ตณฺหา ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒา,

---

[๑] สฺยา. เภทาธิปฺปาโย, เอวมุปริปิ.
[๒] ฉ.,เท. โน ยุโต
[๓] ฉ.,เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.
[๔] ฉ.,เท. อาสวติ, เอวมุปริปิ.

เตสํ จกฺขุโต รูปตณฺหา น สวติ น ปสวติ[๑] น สนฺทติ น ปวตฺตติ, โสตโต สทฺทตณฺหาฯ เปฯ มนโต ธมฺมตณฺหา น สวติ น ปสวติ น สนฺทติ น ปวตฺตตีติ สาติเยสุ อนสฺสาวี.

อติมาเน จ โน ยุโตติ กตโม อติมาโน. อิเธกจฺโจ ปรํ อติมญฺญติ ชาติยา วา โคตฺเตน วา ฯเปฯ อญฺญตรญฺญตเรน วา วตฺถุนา. โย เอวรูโป มาโน มญฺญนา มญฺญิตตฺตํ อุณฺณติ[๒] อุณฺณโม ธโช สมฺปคฺคาโห เกตุกมฺยตา จิตฺตสฺส, อยํ วุจฺจติ อติมาโน. ยสฺเสโส อติมาโน ปหีโน สมุจฺฉินฺโน วูปสนฺโต ปฏิปฺปสฺสทฺโธ อภพฺพุปฺปตฺติโก ญาณคฺคินา ทฑฺโฒ, โส อติมาเน [๓] โน ยุตฺโต [๔] นปฺปยุตฺโต นายุตฺโต น สมายุตฺโตติ อติมาเน จ โน ยุโต.

สณฺโห จ ปฏิภาณวาติ; [๕] สณฺเหน กายกมฺเมน สมนฺนาคโตติ สณฺโห,[๖] สณฺเหน วจีกมฺเมน ฯเปฯ สณฺเหน มโนกมฺเมน สมนฺนาคโตติ สณฺโห, สณฺเหหิ สติปฏฺฐาเนหิ สมนฺนาคโตติ สณฺโห ฯเปฯ สณฺเหหิ สมฺมปฺปธาเนหิ ฯเปฯ สณฺเหหิ อิทฺธิปฺปาเทหิ ฯเปฯ สณฺเหหิ อินฺทฺริเยหิ ฯเปฯ สณฺเหหิ พเลหิ. สณฺเหหิ โพชฺฌงฺเคหิ สมนฺนาคโตติ สณฺโห. สณฺเหน อริเยน อฏฺฐงฺคิเกน มคฺเคน สมนฺนาคโตติ สณฺโห.

ปฏิภาณวาติ ตโย ปฏิภาณวนฺโต ปริยตฺติปฏิภาณวา ปริปุจฺฉาปฏิภาณวา, อธิคมปฏิภาณวา.

กตโม ปริยตฺติปฏิภาณวา. อิเธกจฺจสฺส [๗] ปริยาปุฏฺฐํ โหติ สุตฺตํ เคยฺยํ เวยฺยากรณํ คาถา อุทานํ อิติวุตฺตกํ

---

[๑] ฉ.,เท. นาสวติ
[๒] ฉ.,เท. อุนฺนติ. เอวมุปริปิ.
[๓] สี.,ฉ.,เท. จ
[๔] ฉ.,เท. ยุโต น
[๕] ฉ.,เท.,อิ. สโณฺหติ.
[๖] สี. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.
[๗] สี. ปกติยาปิ ฉ.,เท. ปกติยา

ชาตกํ อพฺภูตธมฺมํ เวทลฺลํ. ตสฺส ปริยตฺตึ นิสฺสาย ปฏิภายติ, อยํ ปริยตฺติปฏิภาณวา.

กตโม ปริปุจฺฉาปฏิภาณวา. อิเธกจฺโจ ปริปุจฺฉโก[๑] โหติ อตฺถตฺเถ จ ญายตฺเถ จ ลกฺขเณ จ การเณ จ ฐานาฐาเน จ, ตสฺส ตํ ปริปุจฺฉํ นิสฺสาย ปฏิภายติ, อยํ ปริปุจฺฉาปฏิภาณวา.

กตโม อธิคมปฏิภาณวา. อิเธกจฺจสฺส อธิคตา โหนฺติ จตฺตาโร สติปฏฺฐานา, จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา, จตฺตาโร อิทฺธิปฺปาทา, ปญฺจินฺทฺริยานิ, ปญฺจ พลานิ, สตฺต โพชฺฌงฺคา, อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค, [๒] จตฺตาริ สามญฺญผลานิ, จตสฺโส ปฏิสมฺภิทา, ฉ อภิญฺญา, ตสฺส อตฺโถ ญาโต, ธมฺโม ญาโต, นิรุตฺติ ญาตา, อตฺเถ ญาเต, อตฺโถ ปฏิภายติ, ธมฺเม ญาเต, ธมฺโม ปฏิภายติ, นิรุตฺติยา ญาตาย, นิรุตฺติ ปฏิภายติ; อิเมสุ ตีสุ[๓] ญาเณสุ ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา. อิมาย ปฏิภาณปฏิสมฺภิทาย อุเปโต สมุเปโต อุปคโต สมุปคโต อุปปนฺโน สมุปปนฺโน สมนฺนาคโต โหติ,[๔] โส วุจฺจติ ปฏิภาณวา. ยสฺส ปริยตฺติ นตฺถิ, ปริปุจฺฉา นตฺถิ, อธิคโม นตฺถิ, กึ ตสฺส ปฏิภายิสฺสตีติ สณฺโห จ ปฏิภาณวา.

น สทฺโธ น วิรชฺชตีติ น สทฺโธติ สามํ สยมภิญฺญาตํ อตฺตปจฺจกฺขํ ธมฺมํ น กสฺสจิ สทฺทหติ[๕] อญฺญสฺส สมณสฺส วา พฺราหฺมณสฺส วา เทวสฺส วา มารสฺส วา [๖] พฺรหฺมุโน วา. “สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ สามํ สยมภิญฺญาตํ

---

[๑] สี. ปริปุจฺฉิตํ ฉ.,เท. ปุริปุจฺฉิตา
[๒] ฉ.,เท. จตฺตาโร อริยมคฺคา
[๓] ฉ.,เท. ตีสุ ญาเณสุ
[๔] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๕] อิ. สทฺธหติ
[๖] อิ. นรสฺส วา, เอวมุปริปิ.

อตฺตปจฺจกฺขํ ธมฺมํ น กสฺสจิ สทฺทหติ[๑] อญฺญสฺส สมณสฺส วา พฺราหฺมณสฺส วา เทวสฺส วา มารสฺส วา พฺรหฺมุโน วา. “สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขาติ. “สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ. “อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาราติ ฯเปฯ “ชาติปจฺจยา ชรามรณนฺติ. “อวิชฺชานิโรธา สงฺขารนิโรโธติ ฯเปฯ “ชาตินิโรธา ชรามรณนิโรโธติ. “อิทำ ทุกฺขนฺติ ฯเปฯ “อยำ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทาติ. “อิเม อาสวาติ ฯเปฯ “อยำ อาสวนิโรธคามินี ปฏิปทาติ. “อิเม ธมฺมา อภิญฺเญยฺยาติ ฯเปฯ “อิเม ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพาติ. [๒] ฉนฺนำ ผสฺสายตนานำ สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ, ปญฺจนฺนำ อุปาทานกฺขนฺธานำ สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ, จตุนฺนำ มหาภูตานำ สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ[๓] “ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมำ สพฺพนฺตำ นิโรธธมฺมนฺติ สามำ สยมภิญฺญาตำ อตฺตปจฺจกฺขำ ธมฺมำ น กสฺสจิ สทฺทหติ อญฺญสฺส สมณสฺส วา พฺราหฺมณสฺส วา เทวสฺส วา มารสฺส วา พฺรหฺมุโน วา. วุตฺตำ เหตำ ภควตา

“สทฺทหสิ ตฺวำ สารีปุตฺต, สทฺธินฺทฺริยำ ภาวิตำ พหุลีกตำ อมโตคธำ โหติ อมตปรายนำ อมตปริโยสานำ; วีริยินฺทฺริยำ ฯเปฯ สตินฺทฺริยำ ฯเปฯ สมาธินฺทฺริยำ ฯเปฯ ปญฺญินฺทฺริยำ ภาวิตำ พหุลีกตำ อมโตคธำ โหติ อมตปรายนำ อมตปริโยสานนฺติ.

น ขฺวาหำ เอตฺถ ภนฺเต ภควโต สทฺธาย คจฺฉามิ สทฺธินฺทฺริยำ ฯเปฯ วีริยินฺทฺริยำ ฯเปฯ สตินฺทฺริยำ ฯเปฯ สมาธินฺทฺริยำ ฯเปฯ ปญฺญินฺทฺริยำ ภาวิตำ พหุลีกตำ อมโตคธำ โหติ อมตปรายนำ

---

[๑] อิ. สทฺทหติ [๒] ฉ.,เท. สามำ สยำ อภิญฺญาตำ ฯเปฯ
[๓] ฉ.,เท. นิสฺสรณญฺจ สามำ สยำ อภิญฺญาตำ ฯเปฯ อิ. นิสฺสรณญฺจาติ

อมตปริโยสานํ. เยสํ นูเนตํ ภนฺเต อญาตํ อสฺส อทิฏฺฐํ อวิทิตํ อสจฺฉิกตํ อผุสิตํ[๑] ปญฺญาย, เต ตตฺถ ปเรสํ สทฺธาย คจฺเฉยฺยุ "สทฺธินฺทฺริยํ ฯเปฯ ปญฺญินฺทฺริยํ ภาวิตํ พหุลีกตํ อมโตคธํ โหติ อมตปรายนํ อมตปริโยสานนฺติ.[๒] เยสญฺจ โข เอตํ ภนฺเต ญาตํ ทิฏฺฐํ วิทิตํ สจฺฉิกตํ ผุสิต[๓] ปญฺญาย, นิกฺกงฺขา เต ตตฺถ นิพฺพิจิกิจฺฉา "สทฺธินฺทฺริยํ ฯเปฯ วีริยินฺทฺริยํ ฯเปฯ สตินฺทฺริยํ ฯเปฯ สมาธินฺทฺริยํ ฯเปฯ ปญฺญินฺทฺริยํ ภาวิตํ พหุลีกตํ อมโตคธํ โหติ อมตปรายนํ อมตปริโยสานนฺติ.[๔] มยฺหญฺจ โข เอตํ ภนฺเต ญาตํ ทิฏฺฐํ วิทิตํ สจฺฉิกตํ ผุสิตํ ปญฺญาย, นิกฺกงฺโขหํ ตตฺถ นิพฺพิจิกิจฺโฉ "สทฺธินฺทฺริยํ ฯเปฯ วีริยินฺทฺริยํ ฯเปฯ สตินฺทฺริยํ ฯเปฯ สมาธินฺทฺริยํ ฯเปฯ ปญฺญินฺทฺริยํ ภาวิตํ พหุลีกตํ อมโตคธํ โหติ อมตปรายนํ อมตปริโยสานนฺติ.

สาธุ สาธุ สารีปุตฺต, เยสเญฺหตํ สารีปุตฺต อญาตํ อสฺส อทิฏฺฐํ อวิทิตํ อสจฺฉิกตํ อผุสิตํ ปญฺญาย, เต ตตฺถ ปเรสํ สทฺธาย คจฺเฉยฺยุ "สทฺธินฺทฺริยํ ฯเปฯ ปญฺญินฺทฺริยํ ภาวิตํ พหุลีกตํ อมโตคธํ โหติ อมตปรายนํ อมตปริโยสานนฺติ.

อสฺสทฺโธ อกตญฺญู จ สนฺธิจฺเฉโท จ โย นโร,
หตาวกาโส วนฺตาโส ส เว อุตฺตมโปริโสติ.

[๕] **น วิรชฺชตีติ** สพฺเพ พาลปุถุชฺชนา รชฺชนฺติ กลฺยาณปุถุชฺชนํ อุปาทาย สตฺต เสขา วิรชฺชนฺติ อรหา เนว รชฺชติ โน วิรชฺชติ. วิรโต[๖] โส ขยา ราคสฺส วีตราคตฺตา, ขยา โทสสฺส วีตโทสตฺตา, ขยา โมหสฺส วีตโมหตฺตา.

---

[๑] ฉ.,เท. อผสฺสิตํ
[๒] ฉ.,เท. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๓] ฉ.,เท. ผสฺสิตํ. เอวมุปริปิ.
[๔] ฉ.,เท. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๕] ฉ.,เท. น สทฺโธ
[๖] ฉ.,เท. วิรตฺโต

โส วุฏฺฐวาโส จิณฺณจรโณ ฯเปฯ นตฺถิ ตสฺส ปุนพฺภโวติ น สทฺโธ น วิรชฺชติ. เตนาห ภควา

"สาติเยสุ อนสฺสาวี อติมาเน จ โน ยุโต,
สณฺโห จ ปฏิภาณวา น สทฺโธ น วิรชฺชตีติ.

[๘๕] ลาภกมฺยา น สิกฺขติ อลาเภ จ น กุปฺปติ.
อวิรุทฺโธ จ ตณฺหาย รเส[๑] จ นานุคิชฺฌติ.

ลาภกมฺยา น สิกฺขติ อลาเภ จ น กุปฺปตีติ กถํ ลาภกมฺยา สิกฺขติ. อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ ภิกฺขุํ ปสฺสติ ลาภึ จีวรปิณฺฑปาต-เสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานํ. ตสฺส เอวํ โหติ "เกน นุ โข อยมายสฺมา ลาภี จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺช-ปริกฺขารานนฺติ. ตสฺส เอวํ โหติ "อยํ โข อายสฺมา สุตฺตนฺติโก, เตน อยมายสฺมา ลาภี จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺช-ปริกฺขารานนฺติ. โส ลาภเหตุ ลาภปจฺจยา ลาภการณา ลาภาภินิพฺพตฺติยา ลาภํ ปริปาเจนฺโต สุตฺตนฺตํ ปริยาปุณาติ. เอวมฺปิ ลาภกมฺยา สิกฺขติ.

อถวา ภิกฺขุ ภิกฺขุํ ปสฺสติ ลาภึ จีวรปิณฺฑปาตเสนาสน-คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานํ. ตสฺส เอวํ โหติ "เกน นุ โข อยมายสฺมา ลาภี จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺช-ปริกฺขารานนฺติ. ตสฺส เอวํ โหติ "อยํ โข อายสฺมา วินยธโร ฯเปฯ อาภิธมฺมิโก[๒] เตน อยมายสฺมา ลาภี จีวรปิณฺฑปาตเสนาสน-คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานนฺติ. โส ลาภเหตุ ลาภปจฺจยา ลาภการณา ลาภาภินิพฺพตฺติยา ลาภาภินิพฺพตฺติยา ลาภํ ปริปาเจนฺโต อภิธมฺมํ ปริยาปุณาติ. เอวมฺปิ ลาภกมฺยา สิกฺขติ.

---

[๑] ฉ.,เท. รเสสุ [๒] ฉ.,เท. ธมฺมกถิโก อาภิธมฺมิโก

อถวา ภิกฺขุ ภิกฺขุ๋ ปสฺสติ ลาภึ จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานํ. ตสฺส เอวํ โหติ "เกน นุ โข อยมายสฺมา ลาภี จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานนฺติ. ตสฺส เอวํ โหติ "อยํ โข อายสฺมา อารญฺญิโก ฯเปฯ ปิณฺฑปาติโก ฯเปฯ ปสุกูลิโก ฯเปฯ เตจีวริโก ฯเปฯ สปทานจาริโก ฯเปฯ ขลุปจฺฉาภตฺติโก ฯเปฯ เนสชฺชิโก ฯเปฯ ยถาสนฺถติโก, เตน อยมายสฺมา ลาภี จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานนฺติ. โส ลาภเหตุ ลาภปจฺจยา ลาภการณา ลาภาภินิพฺพตฺติยา ลาภํ ปริปาเจนฺโต อารญฺญิโก โหติ ฯเปฯ ยถาสนฺถติโก โหติ. เอวมฺปิ ลาภกมฺยา สิกฺขติ.

กถํ น ลาภกมฺยา สิกฺขติ. อิธ ภิกฺขุ น ลาภเหตุ น ลาภปจฺจยา, น ลาภการณา, น ลาภาภินิพฺพตฺติยา, น ลาภํ ปริปาเจนฺโต ยาวเทว อตฺตทมถาย[๑] อตฺตสมถาย[๑] อตฺตปรินิพฺพาปนตฺถาย สุตฺตนฺตํ ปริยาปุณาติ, วินยํ ปริยาปุณาติ, อภิธมฺมํ ปริยาปุณาติ. เอวมฺปิ น ลาภกมฺยา สิกฺขติ.

อถวา ภิกฺขุ น ลาภเหตุ, น ลาภปจฺจยา, น ลาภการณา, น ลาภาภินิพฺพตฺติยา, น ลาภํ ปริปาเจนฺโต ยาวเทว อปฺปิจฺฉญฺเญว นิสฺสาย สนฺตุฏฺฐิญฺเญว นิสฺสาย สลฺเลขญฺเญว นิสฺสาย ปวิเวกญฺเญว นิสฺสาย อิทมตฺถิตญฺเญว นิสฺสาย อารญฺญิโก โหติ, ปิณฺฑปาติโก โหติ, ปสุกูลิโก โหติ, เตจีวริโก โหติ, สปทานจาริโก โหติ, ขลุปจฺฉาภตฺติโก โหติ, เนสชฺชิโก โหติ, ยถาสนฺถติโก โหติ. เอวมฺปิ น ลาภกมฺยา สิกฺขตีติ ลาภกมฺยา น สิกฺขติ.

[๑-๑] ฉ.,เท. อตฺตทมตฺถาย อตฺตสมตฺถาย

อลาเภ จ น กุปฺปตีติ กถํ อลาเภ กุปฺปติ. อิเธกจฺโจ "กุลํ วา น ลภามิ, คณํ วา น ลภามิ, อาวาสํ วา น ลภามิ, ลาภํ วา น ลภามิ, ยสํ วา น ลภามิ, ปสํสํ วา น ลภามิ, สุขํ วา น ลภามิ, จีวรํ วา น ลภามิ, ปิณฺฑปาตํ วา น ลภามิ, เสนาสนํ วา น ลภามิ, คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ วา น ลภามิ, คิลานุปฏฺฐากํ วา น ลภามิ, อปฺปญฺญาโตมฺหีติ กุปฺปติ พฺยาปชฺชติ ปติฏฺฐิยติ, โกปญฺจ โทสญฺจ อปฺปจฺจยญฺจ ปาตุกโรติ. เอวํ อลาเภ กุปฺปติ.

กถํ อลาเภ น กุปฺปติ. อิธ ภิกฺขุ "กุลํ วา น ลภามิ, คณํ วา น ลภามิ, อาวาสํ วา น ลภามิ, ลาภํ วา น ลภามิ, ยสํ วา น ลภามิ, ปสํสํ วา น ลภามิ, สุขํ วา น ลภามิ, จีวรํ วา น ลภามิ, ปิณฺฑปาตํ วา น ลภามิ, เสนาสนํ วา น ลภามิ, คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ วา น ลภามิ, คิลานุปฏฺฐากํ วา น ลภามิ, อปฺปญฺญาโตมฺหีติ น กุปฺปติ น พฺยาปชฺชติ น ปติฏฺฐิยติ, น โกปญฺจ โทสญฺจ อปฺปจฺจยญฺจ ปาตุกโรติ. เอวํ อลาเภ น กุปฺปตีติ ลาภกมฺยา น สิกฺขติ อลาเภ จ น กุปฺปติ.

อวิรุทฺโธ จ ตณฺหาย รเส จ นานุคิชฺฌตีติ วิรุทฺโธติ โย จิตฺตสฺส อาฆาโต ปฏิฆาโต,[๑] อนุวิโรโธ[๑] โกโป ปโกโป สมฺปโกโป, โทโส ปโทโส สมฺปโทโส, จิตฺตสฺส พฺยาปตฺติ มโนปโทโส, [๒] โกโธ กุชฺฌนา กุชฺฌิตตฺตํ, โทโส ทุสฺสนา ทุสฺสิตตฺตํ, พฺยาปตฺติ พฺยาปชฺชนา พฺยาปชฺชิตตฺตํ, วิโรโธ ปฏิวิโรโธ, จณฺฑิกฺกํ, อสฺสุโรโป, อนตฺตมนตา จิตฺตสฺส; อยํ วุจฺจติ วิโรโธ. ยสฺเสโส วิโรโธ ปหีโน สมุจฺฉินฺโน วูปสนฺโต

[๑-๑] สี.,ฉ.,เท. ปฏิฆํ ปฏิวิโรโธ

[๒] อิ. จิตฺตสฺส

ปฏิปฺปสฺสทฺโธ อภพฺพุปฺปตฺติโก ญาณคฺคินา ทฑฺโฒ, โส วุจฺจติ อวิรุฑฺโธ. **ตณฺหาติ** รูปตณฺหา สทฺทตณฺหา คนฺธตณฺหา รสตณฺหา โผฏฺฐพฺพตณฺหา ธมฺมตณฺหา. **รโสติ** มูลรโส ขนฺธรโส ตจรโส ปตฺตรโส ปุปฺผรโส ผลรโส, อมฺพิลํ มธุรํ ติตฺติกนฺติ[๑] กฏุกํ โลณิกํ ขาริกํ ลมฺพิลนฺติ[๒] กสาโว สาทุนฺติ[๓] อสาทุนฺติ[๔] สีตนฺติ อุณฺหนฺติ. สนฺเตเก สมณพฺราหฺมณา รสคิทฺธา, เต ชิวฺหคฺเคน รสคฺคานิ ปริเยสนฺตา อาหิณฺฑนฺติ. เต อมฺพิลํ ลภิตฺวา อนมฺพิลํ ปริเยสนฺติ, อนมฺพิลํ ลภิตฺวา อมฺพิลํ ปริเยสนฺติ; มธุรํ ลภิตฺวา อมธุรํ ปริเยสนฺติ, อมธุรํ ลภิตฺวา มธุรํ ปริเยสนฺติ; ติตฺติกํ ลภิตฺวา อติตฺติกนฺติ[๕] ปริเยสนฺติ, อติตฺติกํ ลภิตฺวา ติตฺติกํ ปริเยสนฺติ; กฏุกํ ลภิตฺวา อกฏุกํ ปริเยสนฺติ, อกฏุกํ ลภิตฺวา กฏุกํ ปริเยสนฺติ; โลณิกํ ลภิตฺวา อโลณิกํ ปริเยสนฺติ, อโลณิกํ ลภิตฺวา โลณิกํ ปริเยสนฺติ. ขาริกํ ลภิตฺวา อขาริกํ ปริเยสนฺติ, อขาริกํ ลภิตฺวา ขาริกํ ปริเยสนฺติ; ลมฺพิลํ ลภิตฺวา กสาวํ ปริเยสนฺติ, กสาวํ ลภิตฺวา ลมฺพิลํ ปริเยสนฺติ; สาทุ ลภิตฺวา อสาทุ ปริเยสนฺติ, อสาทุ ลภิตฺวา สาทุ ปริเยสนฺติ; สีตนฺ[๖] ลภิตฺวา อุณฺหนฺ ปริเยสนฺติ, อุณฺหนฺ ลภิตฺวา สีตนฺ[๖] ปริเยสนฺติ. เต ยนฺ ยนฺ ลภิตฺวา เตน เตน[๗] น สนฺตุสฺสนฺติ อปราปรนฺ ปริเยสนฺติ, มนาปิเกสุ รเสสุ รตฺตา คิทฺธา คธิตา มุจฺฉิตา อชฺโฌปนฺนา ลคฺคา ลคฺคิตา ปลิพุทฺธา. ยสฺส[๘] รสตณฺหา ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒา,

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. ติตฺตกนฺ, เอวมุปริปิ.
[๒] สี. ลปิลนฺ ฉ.,เท. ลมฺพิกนฺ
[๓] ฉ.,เท. สาทุ
[๔] ฉ.,เท. อสาทุ
[๕] สี.,ฉ.,เท. อติตฺตกนฺ, เอวมุปริปิ.
[๖] สี. สีตลนฺ
[๗] อิ. อยนฺ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๘] สี.,ฉ.,เท. ยสฺเสสา

โส ปฏิสงฺขา โยนิโส อาหารํ อาหาเรติ เนว ทวาย น มทาย น มณฺฑนาย น วิภูสนาย, ยาวเทว อิมสฺส กายสฺส ฐิติยา ยาปนาย วิหึสูปรติยา พฺรหฺมจริยานุคฺคหาย 'อิติ ปุราณญฺจ เวทนํ ปฏิหงฺขามิ, นวญฺจ เวทนํ น อุปฺปาเทสฺสามิ, ยาตฺรา จ เม ภวิสฺสติ อนวชฺชตา จ ผาสุวิหาโร จาติ.

ยถา วณฺ[๑] อาลิมฺเปยฺย ยาวเทว โรปนตฺถาย. ยถา วา ปน อกฺขํ อพฺภญฺเชยฺย ยาวเทว ภารสฺส นิตฺถรณตฺถาย, ยถา วา ปน ปุตฺตมํสอาหารํ[๒] อาหาเรยฺย[๒] ยาวเทว กนฺตารสฺส นิตฺถรณตฺถาย; เอวเมว ภิกฺขุ ปฏิสงฺขา โยนิโส อาหารํ อาหาเรติ เนว ทวาย น มทาย น มณฺฑนาย น วิภูสนาย ยาวเทว อิมสฺส กายสฺส ฐิติยา ยาปนาย วิหึสูปรติยา พฺรหฺมจริยานุคฺคหาย "อิติ ปุราณญฺจ เวทนํ ปฏิหงฺขามิ นวญฺจ เวทนํ น อุปฺปาเทสฺสามิ ยาตฺรา จ เม ภวิสฺสติ อนวชฺชตา จ ผาสุวิหาโร จาติ รสตณฺหํ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ อนภาวงฺคเมติ รสตณฺหาย อารโต [๓] วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏโ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรตีติ อวิรุทฺโธ จ ตณฺหาย รเส จ นานุคิชฺฌติ. เตนาห ภควา

"ลาภกมฺยา น สิกฺขติ อลาเภ จ น กุปฺปติ,
อวิรุทฺโธ จ ตณฺหาย รเส จ นานุคิชฺฌตีติ.

[๙๐] อุเปกฺขโก สทา สโต น โลเก มญฺญตี[๔] สมํ
น วิเสสี น นีเจยฺโย ตสฺส โน สนฺติ อุสฺสทา.

---

[๑] ฉ.,เท. วนํ
[๒-๒] ฉ.,เท. ปุตฺตมํสํ อาหารํ อาหเรยฺย
[๓] สี.,ฉ.,เท. อสฺส
[๔] สี.,ฉ.,เท. มญฺญติ อิ. มญฺญเต, เอวมุปริปิ.

อุเปกฺขโก สทา สโตติ อุเปกฺขโกติ ฉฬงฺคุเปกฺขาย สมนฺนาคโต จกฺขุนา รูปึ ทิสฺวา เนว สุมโน โหติ น ทุมฺมโน, อุเปกฺขโก วิหรติ สโต สมฺปชาโน. โสเตน สทฺทํ สุตฺวา ฯเปฯ ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา ฯเปฯ ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา ฯเปฯ กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา ฯเปฯ มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย เนว สุมโน โหติ น ทุมฺมโน, อุเปกฺขโก วิหรติ สโต สมฺปชาโน. จกฺขุนา รูปึ ทิสฺวา มนาปึ นาภิคิชฺฌติ นาภิหสติ,[๑] น ราคํ ชเนติ, ตสฺส จิโตว กาโย โหติ, จิตฺตํ จิตฺตํ อชฺฌตฺตํ สุสณฺฐิตํ สุวิมุตฺตํ. จกฺขุนา โข ปเนว รูปึ ทิสฺวา อมนาปึ น มงฺกุ โหติ อปฺปติฏฺฐีนจิตฺโต[๒] อาทินมนโส[๓] อพฺยาปนฺนเจตโส. ตสฺส จิโตว กาโย โหติ, จิตฺตํ จิตฺตํ อชฺฌตฺตํ สุสณฺฐิตํ สุวิมุตฺตํ. โสเตน สทฺทํ สุตฺวา ฯเปฯ ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา ฯเปฯ ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา ฯเปฯ กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา ฯเปฯ มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย มนาปึ นาภิคิชฺฌติ นาภิหสติ น ราคํ ชเนติ. ตสฺส จิโตว กาโย โหติ, จิตฺตํ จิตฺตํ อชฺฌตฺตํ สุสณฺฐิตํ สุวิมุตฺตํ. มนสา โข ปเนว ธมฺมํ วิญฺญาย อมนาปึ น มงฺกุ โหติ อปฺปติฏฺฐีนจิตฺโต อาทินมนโส[๔] อพฺยาปนฺนเจตโส. ตสฺส จิโต ว กาโย โหติ, จิตฺตํ จิตฺตํ อชฺฌตฺตํ สุสณฺฐิตํ สุวิมุตฺตํ.

จกฺขุนา รูปึ ทิสฺวา มนาปามนาเปสุ รูเปสุ ตสฺส จิโต ว กาโย โหติ, จิตฺตํ จิตฺตํ อชฺฌตฺตํ สุสณฺฐิตํ สุวิมุตฺตํ. โสเตน สทฺทํ สุตฺวา ฯเปฯ ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา ฯเปฯ

---

[๑] ฉ.,เท. นาภิหสติ
[๒] สี.,ฉ.,เท. อปฺปติฏฺฐิตจิตฺโต, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท. อาทีนมนโส, เอวมุปริปิ.
[๔] ฉ.,เท. อาลีนมนโส

ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา ฯเปฯ กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา ฯเปฯ มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย มนาปามนาเปสุ ธมฺเมสุ ตสฺส จิโต ว กาโย โหติ, จิตฺตํ จิตฺตํ อชฺฌตฺตํ สุสณฺฐิตํ สุวิมุตฺตํ.

จกฺขุนา รูปี ทิสฺวา รชนีเย น รชฺชติ, โทสนีเย[๑] น ทุสฺสติ, โมหนีเย น มุยฺหติ, โกปนีเย น กุปฺปติ, กิเลสนีเย น กิลิสฺสติ, มทนีเย น มชฺชติ. โสเตน สทฺทํ สุตฺวา ฯเปฯ ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา ฯเปฯ ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา ฯเปฯ กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา ฯเปฯ มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย รชนีเย น รชฺชติ, โทสนีเย น ทุสฺสติ, โมหนีเย น มุยฺหติ, โกปนีเย น กุปฺปติ, กิเลสนีเย น กิลิสฺสติ, มทนีเย น มชฺชติ. ทิฏฺเฐ ทิฏฺฐมตฺโต, สุเต สุตมตฺโต, มุเต มุตมตฺโต วิญฺญาเต วิญฺญาตมตฺโต. ทิฏฺเฐ น ลิมฺปติ. สุเต น ลิมฺปติ, มุเต น ลิมฺปติ, วิญฺญาเต น ลิมฺปติ. ทิฏฺเฐ อนูปโย [๒] อนิสฺสิโต อปฺปฏิพทฺโธ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรติ. สุเต ฯเปฯ มุเต วิญฺญาเต อนูปโย [๒] อนิสฺสิโต อปฺปฏิพทฺโธ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรติ.

สํวิชฺชติ อรหโต จกฺขุ, ปสฺสติ อรหา จกฺขุนา รูปี, ฉนฺทราโค อรหโต นตฺถิ, สุวิมุตฺตจิตฺโต อรหา. สํวิชฺชติ อรหโต โสตํ, สุณาติ อรหา โสเตน สทฺทํ, ฉนฺทราโค อรหโต นตฺถิ, สุวิมุตฺตจิตฺโต อรหา. สํวิชฺชติ อรหโต ฆานํ, ฆายติ อรหา ฆาเนน คนฺธํ, ฉนฺทราโค อรหโต นตฺถิ, สุวิมุตฺตจิตฺโต อรหา. สํวิชฺชติ อรหโต ชิวฺหา, สายติ อรหา ชิวฺหาย รสํ, ฉนฺทราโค อรหโต นตฺถิ, สุวิมุตฺตจิตฺโต อรหา. สํวิชฺชติ อรหโต กาโย,

---

[๑] ฉ.,เท. ทุสฺสนีเย [๒] ฉ.,เท. อนปาโย. เอวมุปริปิ.

ผุสฺสติ อรหา กาเยน โผฏฺฐพฺพํ, ฉนฺทราโค อรหโต นตฺถิ, สุวิมุตฺตจิตฺโต อรหา. สํวิชฺชติ อรหโต มโน, วิชานาติ อรหา มนสา ธมฺมํ, ฉนฺทราโค อรหโต นตฺถิ, สุวิมุตฺตจิตฺโต อรหา.

จกฺขุ รูปารามํ รูปรตํ รูปสมฺมุทิตํ, ตํ อรหโต ทนฺตํ คุตฺตํ รกฺขิตํ สํวุตํ, ตสฺส จ สวราย ธมฺมํ เทเสติ. โสตํ สทฺทารามํ ฯเปฯ ฆานํ คนฺธารามํ ฯเปฯ ชิวฺหา รสารามา รสรตา รสสมฺมุทิตา, สา อรหโต ทนฺตา คุตฺตา รกฺขิตา สํวุตา, ตสฺสา จ สวราย ธมฺมํ เทเสติ. กาโย โผฏฺฐพฺพารามโม ฯเปฯ มโน ธมฺมารามโม ธมฺมรโต ธมฺมสมฺมุทิโต, โส อรหโต ทนฺโต คุตฺโต รกฺขิโต สํวุโต, ตสฺส จ สวราย ธมฺมํ เทเสติ.

ทนฺตํ นยนฺติ สมิตึ ทนฺตํ ราชาภิรูหติ,
ทนฺโต เสฏฺโฐ มนุสฺเสสุ โยติวากฺยํ ติติกฺขติ.
วรมสฺสตรา ทนฺตา อาชานิยาว[๑] สินฺธวา,
กุญฺชราว[๒] มหานาคา อตฺตทนฺโต ตโต วรํ.
น หิ เอเตหิ ยาเนหิ คจฺเฉยฺย อคตํ ทิสํ,
ยถาตฺตนา สุทนฺเตน ทนฺโต ทนฺเตน คจฺฉติ.
วิธาสุ น วิกมฺปนฺติ วิปฺปมุตฺตา ปุนพฺภวา,
ทนฺตภูมึ อนุปฺปตฺตา เต โลเก วิชิตาวิโน.
ยสฺสินฺทฺริยานิ ภาวิตานิ
อชฺฌตฺตํ[๓] จ พหิทฺธา จ สพฺพโลเก,
นิพฺพิชฺฌมิมํ[๔] ปรญฺจ โลกํ
กาลํ กงฺขติ ภาวิโต สุทนฺโตติ.[๕]

---

[๑] ฉ.,เท. อาชานียา จ
[๒] ฉ.,เท. กุญฺชรา
[๓] ฉ.,เท. จสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๔] ฉ.,เท. นิพฺพิชฺฌ อิมํ
[๕] ฉ.,เท. สทนฺโตติ

อุเปกฺขโก สทาติ [๑] สพฺพทา สพฺพกาลํ นิจฺจกาลํ ธุวกาลํ ฯเปฯ ปจฺจุปฏฺฐานสมิทฺธิยา วา อุเปกฺขโก สทา สโต. **สโตติ** จตูหิ การเณหิ สโต: กาเย กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐานํ ภาเวนฺโต สโต, เวทนาสุ ฯเปฯ จิตฺเต ฯเปฯ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสนาสติปฏฺฐานํ ภาเวนฺโต สโต ฯเปฯ โส วุจฺจติ สโตติ อุเปกฺขโก สทา สโต.

น โลเก มญฺญตี สมนฺติ "สทิโสหมสฺมีติ มานํ น ชเนติ ชาติยา วา โคตฺเตน วา ฯเปฯ อญฺญตรญฺญตเรน วา วตฺถุนาติ น โลเก มญฺญติ สมํ.

น วิเสสี น นีเจยฺโยติ "เสยฺโยหมสฺมีติ อติมานํ น ชเนติ ชาติยา วา โคตฺเตน วา ฯเปฯ อญฺญตรญฺญตเรน วา วตฺถุนา. "หีโนหมสฺมีติ มานำ[๒] น ชเนติ ชาติยา วา โคตฺเตน วา ฯเปฯ อญฺญตรญฺญตเรน วา วตฺถุนาติ น วิเสสี น นีเจยฺโย.

ตสฺส โน สนฺติ อุสฺสทาติ ตสฺสาติ อรหโต ขีณาสวสฺส. **อุสฺสทาติ** สตฺตุสฺสทา: ราคุสฺสโท, โทสุสฺสโท, โมหุสฺสโท, มานุสฺสโท, ทิฏฺฐุสฺสโท, กิเลสุสฺสโท, กมฺมุสฺสโท. ตสฺสิเม อุสฺสทา นตฺถิ น สนฺติ น สํวิชฺชนฺติ นุปลพฺภนฺติ, ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒาติ ตสฺส โน สนฺติ อุสฺสทา. เตนาห ภควา

"อุเปกฺขโก สทา สโต น โลเก มญฺญตี สมํ,
น วิเสสี น นีเจยฺโย ตสฺส โน สนฺติ อุสฺสทาติ.

[๙๑] ยสฺส นิสฺสยตา นตฺถิ ญตฺวา ธมฺมํ อนิสฺสิโต
ภวาย วิภวาย จ[๓] ตณฺหา ยสฺส น วิชฺชติ.

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. สทา [๒] ฉ.,เท. โอมานำ
[๓] สี.,ฉ.,เท. วา, เอวมุปริปิ.

ยสฺส นิสฺสยตา นตฺถีติ ยสฺสาติ อรหโต ขีณาสวสฺส. **นิสฺสยาติ** เทฺว นิสฺสยา: ตณฺหานิสฺสโย จ ทิฏฺฐินิสฺสโย จ ฯเปฯ อยํ ตณฺหานิสฺสโย ฯเปฯ อยํ ทิฏฺฐินิสฺสโย. ตสฺส ตณฺหานิสฺสโย ปหีโน, ทิฏฺฐินิสฺสโย ปฏินิสฺสฏฺโฐ; ตณฺหานิสฺสยสฺส ปหีนตฺตา ทิฏฺฐินิสฺสยสฺส ปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา นิสฺสยตา ยสฺส นตฺถิ [๑] น สํวิชฺชติ นุปลพฺภติ, ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒาติ ยสฺส นิสฺสยตา นตฺถิ.

ญตฺวา ธมฺมํ อนิสฺสิโตติ ญตฺวาติ ญตฺวา ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา, "สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ ญตฺวา ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา, "สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขาติ ฯเปฯ "สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ ฯเปฯ "ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมนฺติ ญตฺวา ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา. **อนิสฺสิโตติ** เทฺว นิสฺสยา: ตณฺหานิสฺสโย จ ทิฏฺฐินิสฺสโย จ ฯเปฯ อยํ ตณฺหานิสฺสโย ฯเปฯ อยํ ทิฏฺฐินิสฺสโย. ตณฺหานิสฺสยํ ปหาย ทิฏฺฐินิสฺสยํ ปฏินิสฺสชฺชิตฺวา จกฺขุํ อนิสฺสิโต, โสตํ อนิสฺสิโต, ฆานํ อนิสฺสิโต, ชิวฺหํ อนิสฺสิโต, กายํ อนิสฺสิโต, มนํ อนิสฺสิโต, รูเป ฯเปฯ สทฺเท ฯเปฯ คนฺเธ ฯเปฯ รเส ฯเปฯ โผฏฺฐพฺเพ ฯเปฯ กุลํ ฯเปฯ คณํ ฯเปฯ อาวาสํ ฯเปฯ ทิฏฺฐสุตมุตวิญฺญาตพฺเพ ธมฺเม อนิสฺสิโต อนลฺลีโน อนุปคโต อนชฺโฌสิโต อนธิมุตฺโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏฺโฐ, วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรตีติ ญตฺวา ธมฺมํ อนิสฺสิโต.

---

[๑] ฉ.,เท. น สนฺติ, เอวมุปริปิ.

ภวาย วิภวาย จ ตณฺหา ยสฺส น วิชฺชตีติ ตณฺหาติ รูปตณฺหา สทฺทตณฺหา คนฺธตณฺหา รสตณฺหา โผฏฺฐพฺพตณฺหา ธมฺมตณฺหา. **ยสฺสาติ** อรหโต ขีณาสวสฺส. **ภวายาติ** ภวทิฏฺฐิยา. **วิภวายาติ** วิภวทิฏฺฐิยา. **ภวายาติ** สสฺสตทิฏฺฐิยา. **วิภวายาติ** อุจฺเฉททิฏฺฐิยา. **ภวายาติ** ปุนปฺปุนํ ภวาย ปุนปฺปุนํ คติยา ปุนปฺปุนํ อุปปตฺติยา ปุนปฺปุนํ ปฏิสนฺธิยา ปุนปฺปุนํ อตฺตภาวาภินิพฺพตฺติยา, ตณฺหา ยสฺส นตฺถิ น สํวิชฺชติ นุปลพฺภติ, ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒาติ ภวาย วิภวาย จ ตณฺหา ยสฺส น วิชฺชติ. เตนาห ภควา

"ยสฺส นิสฺสยตา นตฺถิ ญตฺวา ธมฺมํ อนิสฺสิโต
ภวาย วิภวาย จ ตณฺหา ยสฺส น วิชฺชตีติ.

[๕๒] ตํ พฺรูมิ อุปสนฺโตติ กาเมสุ อนเปกฺขินํ
คนฺถา ตสฺส น วิชฺชนฺติ อตาริ[๑] โส วิสตฺติกํ.

ตํ พฺรูมิ อุปสนฺโตติ 'สนฺโต[๒] อุปสนฺโต วูปสนฺโต นิพฺพุโต ปฏิปฺปสฺสทฺโธติ ตํ พฺรูมิ, ตํ กเถมิ, ตํ ภณามิ, ตํ ทีปยามิ, ตํ โวหรามีติ ตํ พฺรูมิ อุปสนฺโตติ.

กาเมสุ อนเปกฺขินนฺติ กามาติ อุทฺทานโต เทฺว กามา: วตฺถุกามา จ กิเลสกามา จ ฯเปฯ อิเม วุจฺจนฺติ วตฺถุกามา ฯเปฯ อิเม วุจฺจนฺติ กิเลสกามา. วตฺถุกาเม ปริชานิตฺวา กิเลสกาเม ปหาย ปชหิตฺวา วิโนทิตฺวา[๓] พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวงฺคมิตฺวา กาเมสุ อนเปกฺขี วีตกาโม จตฺตกาโม วนฺตกาโม มุตฺตกาโม ปหีนกาโม ปฏินิสฺสฏฺฐกาโม [๔] วีตราโค จตฺตราโค วนฺตราโค มุตฺตราโค ปหีนราโค ปฏินิสฺสฏฺฐราโค นิจฺฉาโต นิพฺพุโต

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. อตรี, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๓] ฉ.,เท. วิโนเทตฺวา [๔] ฉ.,เท. กาเมสุ

สีติภูโต สุขปฏิสํเวที พฺรหฺมภูเตน อตฺตนา วิหรตีติ กาเมสุ อนเปกฺขินํ.

คนฺถา ตสฺส น วิชฺชนฺตีติ คนฺถาติ จตฺตาโร คนฺถา: อภิชฺฌา กายคนฺโถ, พฺยาปาโท กายคนฺโถ, สีลพฺพตฺตปรามาโส กายคนฺโถ, อิทมสจฺจาภินิเวโส กายคนฺโถ. อตฺตโน ทิฏฺฐิยา ราโค อภิชฺฌา กายคนฺโถ, ปรวาเทสุ อาฆาโต อปฺปจฺจโย พฺยาปาโท กายคนฺโถ, อตฺตโน สีลํ วา วตํ วา สีลพฺพตฺตํ วา ปรามสติ[๑] สีลพฺพตฺตปรามาโส กายคนฺโถ, อตฺตโน ทิฏฺฐิ อิทมสจฺจาภินิเวโส กายคนฺโถ. **ตสฺสาติ** อรหโต ขีณาสวสฺส. **คนฺถา ตสฺส น วิชฺชนฺตีติ** คนฺถา ตสฺส นตฺถิ น สนฺติ น สํวิชฺชนฺติ นุปลพฺภนฺติ, ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒาติ คนฺถา ตสฺส น วิชฺชนฺติ.

อตาริ โส วิสตฺติกนฺติ วิสตฺติกา วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค ฯเปฯ อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. **วิสตฺติกาติ** เกนตฺเถน[๒] วิสตฺติกา. วิสตาติ วิสตฺติกา. วิสาลาติ วิสตฺติกา. วิสฏาติ[๓] วิสตฺติกา. วิสมาติ วิสตฺติกา. วิสกฺกตีติ วิสตฺติกา. วิสหรตีติ วิสตฺติกา. วิสวาทิกาติ วิสตฺติกา. วิสมูลาติ วิสตฺติกา. วิสผลาติ วิสตฺติกา. วิสปริโภคาติ วิสตฺติกา. วิสาลา วา ปน สา ตณฺหา รูเป ฯเปฯ สทฺเท ฯเปฯ คนฺเธ รเส ฯเปฯ โผฏฺฐพฺเพ ฯเปฯ กุเล ฯเปฯ คเณ ฯเปฯ อาวาเส ฯเปฯ ทิฏฺฐสุตมุตวิญฺญาตพฺเพสุ ธมฺเมสุ วิสฏา[๔] วิตฺถตาติ วิสตฺติกา. **อตาริ โส วิสตฺติกนฺติ**: โส อิมํ วิสตฺติกํ ตณฺหํ อตาริ อุตฺตริ

---

[๑] ฉ.,เท. ปรามาโส
[๒] สี.,ฉ.,เท. เกนฏเฐน
[๓] อิ. วิสฏาติ
[๔] สี.,ฉ.,เท. วิสตๆ

ปตฺตริ[๑] สมติกฺกมิ วีติวตฺตตีติ อตาริ โส วิสตฺติกํ. เตนาห ภควา

"ตํ พฺรูมิ อุปสนฺโตติ กาเมสุ อนเปกฺขินํ,
คนฺถา ตสฺส น วิชฺชนฺติ อตาริ โส วิสตฺติกนฺติ.

[๙๓] น ตสฺส ปุตฺตา ปสโว เขตฺตํ วตฺถุญฺจ วิชฺชติ,
อตฺตา[๒] วาปิ นิรตฺตา วา น ตสฺมึ อุปลพฺภติ.

น ตสฺส ปุตฺตา ปสโว เขตฺตํ วตฺถุญฺจ วิชฺชตีติ นาติ ปฏิกฺเขโป. **ตสฺสาติ** อรหโต ขีณาสวสฺส. **ปุตฺตาติ** จตฺตาโร ปุตฺตา อตฺตโช ปุตฺโต, เขตฺตโช ปุตฺโต, ทินฺนโก ปุตฺโต, อนฺเตวาสิโก ปุตฺโต. **ปสโวติ** อเชฬกา กุกฺกุฏสูกรา หตฺถิควาสฺสวฬวา. **เขตฺตนฺติ** สาลิกฺเขตฺตํ วีหิกฺเขตฺตํ มุคฺคกฺเขตฺตํ มาสกฺเขตฺตํ ยวกฺเขตฺตํ โคธูมกฺเขตฺตํ ติลกฺเขตฺตํ. **วตฺถุนฺติ** ฆรวตฺถุ โกฏฺฐกวตฺถุ ปุเรวตฺถุ ปจฺฉาวตฺถุ อารามวตฺถุ วิหารวตฺถุ. **น ตสฺส ปุตฺตา ปสโว เขตฺตํ วตฺถุญฺจ วิชฺชตีติ** ตสฺส ปุตฺตปริคฺคโห วา ปสุปริคฺคโห วา เขตฺตปริคฺคโห วา วตฺถุปริคฺคโห วา นตฺถิ น สนฺติ น สංวิชฺชนฺติ นุปลพฺภนฺติ, ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒาติ น ตสฺส ปุตฺตา ปสโว เขตฺตํ วตฺถุญฺจ วิชฺชติ.

อตฺตา วาปิ นิรตฺตา วา น ตสฺมึ อุปลพฺภตีติ อตฺตาติ สสฺสตทิฏฺฐิ[๓] นตฺถิ. นิรตฺตาติ อุจฺเฉททิฏฺฐิ นตฺถิ. **อตฺตาติ** คหิตํ นตฺถิ. **นิรตฺตาติ** มุญฺจิตพฺพํ นตฺถิ. ยสฺส นตฺถิ คหิตํ, ตสฺส นตฺถิ มุญฺจิตพฺพํ, ยสฺส นตฺถิ มุญฺจิตพฺพํ, ตสฺส นตฺถิ คหิตํ. คหณมุญฺจนํ สมติกฺกนฺโต[๔] อรหา วุฑฺฒิปริหานึ

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. ปตริ
[๒] สฺยา. อตฺตํ วาปิ นิรตฺตํ วา, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท. อตฺตทิฏฺฐิ
[๔] สี.,ฉ.,เท. คาหมุญฺจนสมติกฺกนฺโต

วีติวตฺโต.[๑] โส วุฏฺฐวาโส จิณฺณจรโณ ฯเปฯ นตฺถิ ตสฺส ปุนพฺภโวติ อตฺตา วาปิ นิรตฺตา วา น ตสฺมึ อุปลพฺภติ. เตนาห ภควา

"น ตสฺส ปุตฺตา ปสโว เขตฺตํ วตฺถุญฺจ วิชฺชติ
อตฺตา วาปิ นิรตฺตา วา น ตสฺมึ อุปลพฺภตีติ.

[๙๔] เยน [๒] วชฺชุ ปุถุชฺชนา อโถ สมณพฺราหฺมณา.
ตํ ตสฺส อปุเรกฺขตํ[๓] ตสฺมา วาเทสุ เนชติ.

เยน วชฺชุ ปุถุชฺชนา อโถ สมณพฺราหฺมณาติ ปุถุชฺชนาติ เกนตฺเถน[๔] ปุถุชฺชนา.[๔] ปุถู กิเลเส ชเนนฺตีติ ปุถุชฺชนา. ปุถู อวิหตสกฺกายทิฏฺฐิกาติ ปุถุชฺชนา. ปุถู สตฺถารานํ มุขุลฺโลกิกาติ ปุถุชฺชนา. ปุถู สพฺพคตีหิ อาวุนิตาติ[๕] ปุถุชฺชนา. ปุถู นานาภิสงฺขาเรหิ[๖] อภิสงฺขโรนฺตีติ ปุถุชฺชนา. ปุถู นานาโอเฆหิ วุยฺหนฺตีติ ปุถุชฺชนา. ปุถู นานาสนฺตาเปหิ สนฺตปฺเปนฺตีติ ปุถุชฺชนา. ปุถู นานาปริฬาเหหิ ปริทยฺหนฺตีติ ปุถุชฺชนา. ปุถู ปญฺจสุ กามคุเณสุ รตฺตา คิทฺธา คธิตา มุจฺฉิตา อชฺโฌปนฺนา ลคฺคา ลคฺคิตา ปลิพุทฺธาติ ปุถุชฺชนา. ปุถู ปญฺจหิ นีวรเณหิ อาวุฏา นิวุฏา โอผุฏา[๗] ปิหิตา ปฏิจฺฉนฺนา ปฏิกุชฺชิตาติ ปุถุชฺชนา. **สมณาติ** เยเกจิ อิโต พหิทฺธา ปริพฺพาชุปคตา ปริพฺพาชสมาปนฺนา. **พฺราหฺมณาติ** เยเกจิ โภวาทิกา. **เยน วชฺชุ ปุถุชฺชนา อโถ สมณพฺราหฺมณาติ** ปุถุชฺชนา [๘] เยน ราเคน วเทยฺยุ, เยน โทเสน วเทยฺยุ, เยน โมเหน วเทยฺยุ, เยน มาเนน วเทยฺยุ,

---

[๑] ฉ.,เท. วุทฺธิปริหานิวีติวตฺโต
[๒] สี.,ฉ.,เท. นํ. เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท. อปุรกฺขตํ
[๔-๔] ฉ.,เท. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.
[๕] สี.,ฉ.,เท. อวุฏฺฐิตาติ.
[๖] ฉ.,เท. นานาภิสงฺขาเร
[๗] ฉ.,เท. โอวุฏา
[๘] ฉ.,เท. ตํ

ยาย ทิฏฺฐิยา วเทยฺยุ, เยน อุทฺธจฺเจน วเทยฺยุ, ยาย วิจิกิจฺฉาย วเทยฺยุ, เยหิ อนุสเยหิ วเทยฺยุ "รตฺโตติ วา "ทุฏฺโฐติ วา "มูฬฺโหติ วา "วินิพนฺโธติ วา "ปรามฏฺโฐติ วา "วิกฺเขปคโตติ วา "อนิฏฺฐงฺคโตติ วา "ถามคโตติ วา; เต อภิสงฺขารา ปหีนา อภิสงฺขารานํ ปหีนตฺตา คติโย[๑] เยน วเทยฺยุ "เนรยิโกติ วา "ติรจฺฉานโยนิโกติ วา "ปิตฺติวิสยิโกติ วา "มนุสฺโสติ วา "เทโวติ วา "รูปีติ วา "อรูปีติ วา "สญฺญีติ วา "อสญฺญีติ วา "เนวสญฺญีนาสญฺญีติ วา. โส เหตุ นตฺถิ, ปจฺจโย นตฺถิ, การณํ นตฺถิ, เยน วเทยฺยุ กเถยฺยุ ภเณยฺยุ ทีปเยยฺยุ โวหเรยฺยุนฺติ เยน วชฺชุ ปุถุชฺชนา อโถ สมณพฺราหฺมณา.

ตํ ตสฺส อปฺเรกฺขนฺติ ตสฺสาติ อรหโต ขีณาสวสฺส. **ปฺเรกฺขาโรติ**[๒] เทฺว ปุเรกฺขารา: ตณฺหาปุเรกฺขาโร จ ทิฏฺฐิปุเรกฺขาโร จ ฯเปฯ อยํ ตณฺหาปุเรกฺขาโร ฯเปฯ อยํ ทิฏฺฐิปุเรกฺขาโร. ตสฺส ตณฺหาปุเรกฺขาโร ปหีโน ทิฏฺฐิปุเรกฺขาโร ปฏินิสฺสฏฺโฐ ตณฺหาปุเรกฺขารสฺส ปหีนตฺตา ทิฏฺฐิปุเรกฺขารสฺส ปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา น ตณฺหํ วา ทิฏฺฐึ วา ปุรโต กตฺวา จรติ, น ตณฺหาธโช น ตณฺหาเกตุ น ตณฺหาธิปเตยฺโย, น ทิฏฺฐิทฺธโช น ทิฏฺฐิเกตุ น ทิฏฺฐาธิปเตยฺโย, น ตณฺหาย วา [๓] ทิฏฺฐิยา วา ปริวาริโต จรตีติ ตํ ตสฺส อปฺเรกฺขตํ.

ตสฺมา วาเทสุ เนชตีติ ตสฺมาติ ตสฺมา ตกฺการณา ตเหตุ ตปฺปจฺจยา ตนิทานา วาเทสุ อุปวาเทสุ นินฺทาย ครหาย อกิตฺติยา อวณฺณหาริกาย เนชติ น เอชติ[๔] น จลติ น เวธติ นปฺปเวธติ น สมฺปเวธตีติ ตสฺมา วาเทสุ เนชติ. เตนาห ภควา

---

[๑] สี.,ฉ.,เท.,อิ. คติยา
[๒] ฉ.,เท. ปุเรกฺขาราติ
[๓] ฉ.,เท. น
[๔] สี.,ฉ.,เท. อิญฺชติ

"เยน วชฺชุ ปุถุชฺชนา อโถ สมณพฺราหฺมณา,
ตํ ตสฺส อปุเรกฺขตํ ตสฺมา วาเทสุ เนชตีติ.

[๙๕] วีตเคโธ อมจฺฉรี น โอสฺเสสุ[๑] วทเต มุนิ.
น สเมสุ น โอเมสุ กปฺป เนติ อกปฺปิโย.

วีตเคโธ อมจฺฉรีติ เคโธ วุจฺจติ ตณฺหา, โย ราโค สาราโค ฯเปฯ อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. ยสฺเสโส เคโธ ปหีโน สมุจฺฉินฺโน วูปสนฺโต ปฏิปฺปสฺสทฺโธ อภพฺพุปฺปตฺติโก ญาณคฺคินา ทฑฺโฒ, โส วุจฺจติ วีตเคโธ. โส รูเป อคิทฺโธ ฯเปฯ ทิฏฺฐสุตมุตวิญฺญาตพฺเพสุ ธมฺเมสุ อคิทฺโธ อคธิโต อมุจฺฉิโต อนชฺโฌปนฺโน[๒] วีตเคโธ [๓] จตฺตเคโธ วนฺตเคโธ [๔] มุตฺตเคโธ ปฏินิสฺสฏฺฐเคโธ นิจฺฉาโต นิพฺพุโต สีติภูโต สุขปฏิสํเวที พฺรหฺมภูเตน อตฺตนา วิหรตีติ วีตเคโธ. **อมจฺฉรีติ** มจฺฉริยนฺติ ปญฺจ มจฺฉริยานิ: อาวาสมจฺฉริยํ, กุลมจฺฉริยํ, ลาภมจฺฉริยํ, วณฺณมจฺฉริยํ, ธมฺมมจฺฉริยํ. ยํ เอวรูปํ มจฺฉริยํ ฯเปฯ คาโห อิทํ วุจฺจติ มจฺฉริยํ. ยสฺเสตํ มจฺฉริยํ ปหีนํ สมุจฺฉินฺนํ วูปสนฺตํ ปฏิปฺปสฺสทฺธํ อภพฺพุปฺปตฺติกํ ญาณคฺคินา ทฑฺฒํ, โส วุจฺจติ อมจฺฉรีติ วีตเคโธ อมจฺฉรี.

น โอสฺเสสุ วทเต มุนิ น สเมสุ น โอเมสูติ มุนีติ โมนํ วุจฺจติ ญาณํ ฯเปฯ สงฺคชาลมติจฺจ โส มุนิ. มุนิ[๕] "เสยฺโยหมสฺมีติ วา "สทิโสหมสฺมีติ วา "หีโนหมสฺมีติ วา น วทติ น กเถติ น ภณติ น ทีปยติ น โวหรตีติ น โอสฺเสสุ วทเต มุนิ น สเมสุ น โอเมสุ.

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. อุสฺเสสุ
[๒] ฉ.,เท. อนชฺโฌสิโต
[๓] ฉ.,เท. วิคตเคโธ
[๔] ฉ.,เท. ปหีนเคโธ
[๕] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

กปฺปี เนติ อกปฺปิโยติ กปฺโปติ[๑] เทฺว กปฺปา: ตณฺหากปฺโป จ ทิฏฺฐิกปฺโป จ ฯปฯ อยํ ตณฺหากปฺโป ฯเปฯ อยํ ทิฏฺฐิกปฺโป. ตสฺส ตณฺหากปฺโป ปหีโน, ทิฏฺฐิกปฺโป ปฏินิสฺสฏฺโฐ; ตณฺหากปฺปสฺส ปหีนตฺตา ทิฏฺฐิกปฺปสฺส ปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา ตณฺหากปฺปี วา ทิฏฺฐิกปฺปี วา เนติ น อุเปติ น อุปคจฺฉติ น คณฺหาติ น ปรามสติ นาภินิวิสตีติ กปฺปี เนติ. **อกปฺปิโยติ กปฺโปติ** เทฺว กปฺปา ตณฺหากปฺโป จ ทิฏฺฐิกปฺโป จ ฯเปฯ อยํ ตณฺหากปฺโป ฯเปฯ อยํ ทิฏฺฐิกปฺโป. ตสฺส ตณฺหากปฺโป ปหีโน, ทิฏฺฐิกปฺโป ปฏินิสฺสฏฺโฐ ตสฺส ตณฺหากปฺปสฺส ปหีนตฺตา ทิฏฺฐิกปฺปสฺส ปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา ตณฺหากปฺปี วา ทิฏฺฐิกปฺปี วา น กปฺเปติ น ชเนติ น สญฺชเนติ น นิพฺพตฺเตติ นาภินิพฺพตฺเตตีติ กปฺปี เนติ อกปฺปิโย. เตนาห ภควา

"วีตเคโธ อมจฺฉรี น โอสฺเสสุ วทเต มุนิ,
น สเมสุ น โอเมสุ กปฺปี เนติ อกปฺปิโยติ.

[๙๖] ยสฺส โลเก สกํ นตฺถิ อสตา จ น โสจติ.
ธมฺเมสุ จ น คจฺฉติ ส เว สนฺโตติ วุจฺจติ.

ยสฺส โลเก สกํ นตฺถีติ ยสฺสาติ อรหโต ขีณาสวสฺส. [๒] **สกํ นตฺถีติ** "ยสฺส"[๓] มยฺหํ วา อิทํ, ปเรสํ วา อิทนฺติ กิญฺจิ รูปคตํ เวทนาคตํ สญฺญาคตํ สงฺขารคตํ วิญฺญาณคตํ คหิตํ ปรามฏฺฐํ อภินิวิฏฺฐํ อชฺโฌสิตํ อธิมุตฺตํ นตฺถิ ฯเปฯ ญาณคฺคินา ทฑฺฒนฺติ ยสฺส โลเก สกํ นตฺถิ.

อสตา จ น โสจตีติ วิปริณตํ วา วตฺถุ น โสจติ วิปริณตสฺมึ วา วตฺถุสฺมึ น โสจติ "จกฺขุ เม วิปริณตนฺติ

---

[๑] ฉ.,เท. กปฺปาติ, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ.,เท. โลเก
[๓] ฉ.,เท. ตสฺส

น โสจติ, “โสตํ เม ฯเปฯ ฆานํ เม ฯเปฯ ชิวฺหา เม ฯเปฯ กาโย เม ฯเปฯ มโน เม ฯเปฯ รูปา เม ฯเปฯ สทฺทา เม ฯเปฯ คนฺธา เม ฯเปฯ รสา เม ฯเปฯ โผฏฺฐพฺพา เม ฯเปฯ กุลํ เม ฯเปฯ คโณ เม ฯเปฯ อาวาโส เม ฯเปฯ ลาโภ เม ฯเปฯ ยโส เม ฯเปฯ ปสํสา เม ฯเปฯ สุขํ เม ฯเปฯ จีวรํ เม ฯเปฯ ปิณฺฑปาโต เม ฯเปฯ เสนาสนํ เม ฯเปฯ คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาโร เม ฯเปฯ มาตา เม ฯเปฯ ปิตา เม ฯเปฯ ภาตา เม ฯเปฯ ภคินี เม ฯเปฯ ปุตฺโต เม ฯเปฯ ธีตา เม ฯเปฯ มิตฺตา เม ฯเปฯ อมจฺจา เม ฯเปฯ ญาตกา เม ฯเปฯ สาโลหิตา เม ฯเปฯ วิปริณตาติ น โสจติ น กิลมติ น ปริเทวติ น อุรตฺตาพึ กนฺทติ น สมฺโมหํ อาปชฺชตีติ เอวมฺปิ อสตา จ น โสจติ.

อถวา อสาตาย[๑] ทุกฺขาย เวทนาย ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต น โสจติ น กิลมติ น ปริเทวติ น อุรตฺตาพึ กนฺทติ น สมฺโมหํ อาปชฺชติ. จกฺขุโรเคน ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต น โสจติ น กิลมติ น ปริเทวติ น อุรตฺตาพึ กนฺทติ น สมฺโมหํ อาปชฺชติ. โสตโรเคน ฯเปฯ ฆานโรเคน ฯเปฯ ชิวฺหาโรเคน ฯเปฯ กายโรเคน ฯเปฯ สีสโรเคน ฯเปฯ กณฺณโรเคน ฯเปฯ มุขโรเคน ฯเปฯ ทนฺตโรเคน ฯเปฯ กาเสน ฯเปฯ สาเสน ฯเปฯ ปินาเสน ฯเปฯ ฑาเหน[๒] ฯเปฯ ชเรน ฯเปฯ กุจฺฉิโรเคน ฯเปฯ มุจฺฉาย ฯเปฯ ปกฺขนฺทิกาย ฯเปฯ สุลาย[๓] ฯเปฯ วิสูจิกาย ฯเปฯ กุฏฺเฐน ฯเปฯ คณฺเฑน

---

[๑] สี.,อิ. อสตาย ฉ.,เท. อสนฺตาย

[๒] ฉ.,เท. ฑาเหน, เอวมุปริปิ.

[๓] ฉ.,เท. สูเลน

ฯเปฯ กิลาเสน ฯเปฯ โสเสน ฯเปฯ อปมาเรน ฯเปฯ ททฺทุยา[๑] ฯเปฯ กณฺฑุยา ฯเปฯ กจฺฉุยา ฯเปฯ รขสาย[๒] ฯเปฯ วิตจฺฉิกาย ฯเปฯ โลหิเตน ฯเปฯ ปิตฺเตน ฯเปฯ มธุเมหเน ฯเปฯ อํสาย ฯเปฯ ปีฬกาย ฯเปฯ ภคนฺทลาย[๓] ฯเปฯ ปิตฺตสมุฏฺฐาเนหิ[๔] อาพาเธหิ ฯเปฯ เสมฺหสมุฏฺฐาเนหิ อาพาเธหิ ฯเปฯ วาตสมุฏฺฐาเนหิ อาพาเธหิ ฯเปฯ สนฺนิปาติเกหิ อาพาเธหิ ฯเปฯ อุตุปริณามเชหิ อาพาเธหิ ฯเปฯ วิสมปริหารเชหิ อาพาเธหิ ฯเปฯ โอปกฺกมิเกหิ อาพาเธหิ ฯเปฯ กมฺมวิปากเชหิ อาพาเธหิ ฯเปฯ สีเตน ฯเปฯ อุณฺเหน ฯเปฯ ชิฆจฺฉาย ฯเปฯ ปิปาสาย ฯเปฯ อุจฺจาเรน[๕] ฯเปฯ ปสฺสาเวน[๕] ฯเปฯ ฑํสมกสวาตาตปสิรึสปสมฺผสฺเสหิ ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต น โสจติ น กิลมติ น ปริเทวติ น อุรตฺตาฬึ กนฺทติ น สมฺโมหํ อาปชฺชตีติ เอวมฺปิ อสตา จ น โสจติ.

อถวา อสนฺเต อสํวิชฺชมาเน อนุปลพฺภิยมาเน[๖] "อโห วต เม ตํ[๗] ตํ วต เม[๗] นตฺถิ, สิยา วต เม ตํ, ตํ วตาหํ น ลภามีติ[๘] น โสจติ น กิลมติ น ปริเทวติ น อุรตฺตาฬึ กนฺทติ น สมฺโมหํ อาปชฺชตีติ เอวมฺปิ อสตา จ น โสจติ.

ธมฺเมสุ จ น คจฺฉตีติ น ฉนฺทาคตึ คจฺฉติ, น โทสาคตึ คจฺฉติ, น โมหาคตึ คจฺฉติ, น ภยาคตึ คจฺฉติ, น ราควเสน คจฺฉติ, น โทสวเสน คจฺฉติ, น โมหวเสน คจฺฉติ, น มานวเสน คจฺฉติ, น ทิฏฺฐิวเสน คจฺฉติ, น อุทฺธจฺจวเสน คจฺฉติ,

---

[๑] อิ. ทนฺทุยา
[๒] สี. นขสาย
[๓] ฉ.,เท. ภคนฺทเลน
[๔] ฉ.,เท. ปิตฺตสมุฏฺฐาเนน อาพาเธน, เอวมุปริปิ.
[๕-๕] ฉ.,เท. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ. [๖] ฉ.,เท. อนุปลพฺภมาเน
[๗-๗] ฉ.,เท. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ. [๘] ฉ.,เท. น จ ลภามีติ

น วิจิกิจฺฉาวเสน คจฺฉติ, น อนุสยวเสน คจฺฉติ, น [๑] วคฺเคหิ ธมฺเมหิ ยายติ นิยฺยติ[๒] วุยฺหติ สංหริยตีติ[๓] ธมฺเมสุ จ น คจฺฉติ.

ส เว สนฺโตติ วุจฺจตีติ โส สนฺโต อุปสนฺโต วูปสนฺโต นิพฺพุโต ปฏิปฺปสฺสทฺโธติ วุจฺจติ [๔] กถียติ[๕] ภณียติ ทีปียติ โวหริยตีติ ส เว สนฺโตติ วุจฺจติ. เตนาห ภควา

"ยสฺส โลเก สกං นตฺถิ อสตา จ น โสจติ,
ธมฺเมสุ จ น คจฺฉติ ส เว สนฺโตติ วุจฺจตีติ.

ทสโม ปุราเภทสุตฺตนิทฺเทโส.

---

[๑] ฉ.,เท. จ
[๒] ฉ.,เท. นียติ, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท. สංหรียตีติ, เอวมุปริปิ.
[๔] สี.,ฉ.,เท. ปวุจฺจติ
[๕] ฉ.,เท. กถียติ, เอวมุปริปิ.

๑๑. กลหวิวาทสุตฺตนิทฺเทโส

[๑]

[๙๗] กุโต ปหูตา[๒] กลหา วิวาทา
ปริเทวโสกา สหมจฺฉรา จ,
มานาติมานา สหเปสุณา จ
กุโต[๓] ปหูตา[๓] เต ตทิงฺฆ พฺรูหิ.

กุโต ปหูตา กลหา วิวาทาติ กลโหติ เอเกน อากาเรน กลโหปิ[๔] วิวาโทปิ[๔] ตณฺเฑว. โย กลโห โส วิวาโท, โย วิวาโท โส กลโห. อถวา อปเรน อากาเรน วิวาโท วุจฺจติ กลหสฺส ปุพฺพภาโค วิวาโท. ราชาโนปิ ราชูหิ วิวทนฺติ, ขตฺติยาปิ ขตฺติเยหิ วิวทนฺติ, พฺราหฺมณาปิ พฺราหฺมเณหิ วิวทนฺติ, คหปตีปิ[๕] คหปตีหิ วิวทนฺติ, มาตาปิ ปุตฺเตน วิวทติ, ปุตฺโตปิ มาตรา วิวทติ, ปิตาปิ ปุตฺเตน วิวทติ, ปุตฺโตปิ ปิตรา วิวทติ, ภาตาปิ ภาตรา วิวทติ, ภคินีปิ[๖] ภคินิยา วิวทติ,[๖] ภาตาปิ ภคินิยา วิวทติ, ภคินีปิ ภาตรา วิวทติ, สหาโยปิ สหาเยน วิวทติ; อยํ วิวาโท. กตโม กลโห. อาคาริกา[๗] รนฺธปสุตา[๘] กาเยน วาจาย กลหํ กโรนฺติ, ปพฺพชิตา อาปตฺตึ อาปชฺชนฺตา กาเยน วาจาย กลหํ กโรนฺติ; อยํ กลโห.

กุโต ปหูตา กลหา วิวาทาติ กลหา จ วิวาทา จ กุโต ปหูตา กุโต ชาตา กุโต สญฺชาตา กุโต นิพฺพตฺตา กุโต

---

[๑] ฉ.,เท. อถ กลหวิวาทสุตฺตนิทฺเทสํ วกฺขติ. [๒] ฉ.,เท. กุโตปหูตา, เอวมุปริปิ.
[๓-๓] ฉ.,เท. กุโตปหูตา, เอวมุปริปิ. [๔-๔] ฉ.,เท. กลโห วิวาโทติปิ.
[๕] อิ. คหปติกาปิ [๖-๖] สี.,ฉ.,เท.,อิ. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.
[๗] สี. อคาริกา [๘] ฉ.,เท. ทณฺฑปสุตา

อภินิพฺพตฺตา กุโต ปาตุภูตา, กึนิทานา กึสมุทยา กึชาติกา กึปภวาติ กลหสฺส จ วิวาทสฺส จ มูลํ ปุจฺฉติ, เหตุ ปุจฺฉติ, นิทานํ ปุจฺฉติ, สมฺภวํ ปุจฺฉติ, ปภวํ ปุจฺฉติ, สมุฏฺฐานํ ปุจฺฉติ, อาหารํ ปุจฺฉติ, อารมฺมณํ ปุจฺฉติ, ปจฺจยํ ปุจฺฉติ, สมุทยํ ปุจฺฉติ ปปุจฺฉติ ยาจติ อชฺเฌสติ[๑] ปสาเทตีติ กุโต ปหูตา กลหา วิวาทา.

ปริเทวโสกา สหมจฺฉรา จาติ ปริเทวติ ญาติพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส, โภคพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส, โรคพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส, สีลพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส, ทิฏฺฐิพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส, อญฺญตรญฺญตเรน วา พฺยสเนน สมนฺนาคตสฺส, อญฺญตรญฺญตเรน วา ทุกฺขธมฺเมน ผุฏฺฐสฺส, อาเทโว ปริเทโว, อาเทวนา ปริเทวนา, อาเทวิตตฺตํ, ปริเทวิตตฺตํ วาจา ปลาโป วิปฺปลาโป ลาลปฺโป ลาลปฺปายนา ลาลปฺปายิตตฺตํ. **โสโกติ** ญาติพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส, โภคพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส, โรคพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส, สีลพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส, ทิฏฺฐิพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส, อญฺญตรญฺญตเรน วา พฺยสเนน สมนฺนาคตสฺส, อญฺญตรญฺญตเรน วา ทุกฺขธมฺเมน ผุฏฺฐสฺส, โสโก โสจนา โสจิตตฺตํ, อนฺโตโสโก อนฺโตปริโสโก, อนฺโตฑาโห อนฺโตปริฑาโห, เจตโส ปริชฺฌายนา โทมนสฺสํ โสกสลฺลํ. **มจฺฉริยนฺติ**[๒] ปญฺจ มจฺฉริยานิ: อาวาสมจฺฉริยํ, กุลมจฺฉริยํ, ลาภมจฺฉริยํ, วณฺณมจฺฉริยํ ธมฺมมจฺฉริยํ, ยํ[๓] เอวรูปึ มจฺฉริยํ มจฺฉรายนา[๔] มจฺฉรายิตตฺตํ เววิจฺฉํ กทริยํ กฏฺฐกญฺจุกตา[๕] อคฺคหิตตฺตํ จิตฺตสฺส; อิทํ วุจฺจติ มจฺฉริยํ. อปิจ ขนฺธมจฺฉริยมฺปิ มจฺฉริยํ,

---

[๑] สี. อชฺโฌสติ
[๒] สี.,ฉ.,เท. มจฺฉรนฺติ
[๓] อิ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๔] ฉ.,เท. มจฺฉรายนํ
[๕] สี.,ฉ.,เท. กฏฺฐกญฺจุกตา

ธาตุมจฺฉริยมฺปิ มจฺฉริยํ, อายตนมจฺฉริยมฺปิ มจฺฉริยํ คาโห; อิทํ[๑] วุจฺจติ มจฺฉริยนฺติ ปริเทวโสกา สหมจฺฉรา จ.

มานาติมานา สหเปสุณา จาติ มาโนติ อิเธกจฺโจ มานํ ชเนติ ชาติยา วา โคตฺเตน วา โกลปุตฺติเกน วา วณฺณโปกฺขรตาย วา ธเนน วา อชฺเฌเนน วา กมฺมายตเนน วา สิปฺปายตเนน วา วิชฺชฏฺฐาเนน[๒] วา สุเตน วา ปฏิภาเณน วา อญฺญตรญฺญตเรน วา วตฺถุนา. **อติมาโนติ** อิเธกจฺโจ อญฺญํ[๓] อติมญฺญติ ชาติยา วา โคตฺเตน วา ฯเปฯ อญฺญตรญฺญตเรน วา วตฺถุนา. **เปสุญฺญนฺติ** อิเธกจฺโจ ปิสุณวาโจ โหติ อิโต สุตฺวา อมุตฺร อกฺขาตา อิเมสํ เภทาย, อมุตฺร วา สุตฺวา อิเมสํ อกฺขาตา อมูสํ เภทาย, อิติ สมคฺคานํ วา เภตฺตา, ภินฺนานํ วา อนุปฺปทาตา, วคฺคารามา วคฺครตา วคฺคนนฺที วคฺคกรณึ วาจํ ภาสิตา โหติ; อิทํ วุจฺจติ เปสุญฺญํ. อปิจ ทฺวีหิ การเณหิ เปสุญฺญํ อุปสํหรติ: ปิยกมฺยตาย วา เภทาธิปฺปาเยน[๔] วา.

กถํ ปิยกมฺยตาย เปสุญฺญํ อุปสํหรติ. อิมสฺส ปิโย ภวิสฺสามิ, มนาโป ภวิสฺสามิ, วิสฺสาสิโก ภวิสฺสามิ, อพฺภนฺตริโก ภวิสฺสามิ; สุหทโย ภวิสฺสามีติ เอวํ ปิยกมฺยตาย เปสุญฺญํ อุปสํหรติ.

กถํ เภทาธิปฺปาเยน[๔] เปสุญฺญํ อุปสํหรติ. "กถํ อิเม นานา อสฺสุ, วินา อสฺสุ, วคฺคา อสฺสุ, เทฺวธา อสฺสุ, เทฺวชฺฌา อสฺสุ, เทฺวปกฺขา อสฺสุ, ภิชฺเชยฺยุ น สมาคจฺเฉยฺยุ ทุกฺขํ น ผาสุ วิหเรยฺยุนฺติ เอวํ เภทาธิปฺปาเยน เปสุญฺญํ อุปสํหรตีติ มานาติมานา สหเปสุณา จ.

---

[๑] สี.,อิ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๒] สี.,ฉ.,เท. วิชฺชาฏฺฐาเนน
[๓] สี.,ฉ.,เท. ปรํ
[๔] สฺยา. เภทาธิปฺปาโย, เอวมุปริปิ.

กุโต ปหูตา เต ตทิงฺฆ พฺรูหีติ "กลโห จ วิวาโท จ ปริเทโว จ โสโก จ มจฺฉริยญฺจ มาโน จ อติมาโน จ เปสุญฺญญฺจ[๑] อิเม อฏฺฐ กิเลสา กุโต ปหูตา กุโต ชาตา กุโต สญฺชาตา กุโต นิพฺพตฺตา กุโต อภินิพฺพตฺตา กุโต ปาตุภูตา, กึนิทานา กึสมุทยา กึชาติกา กึปภวาติ อิเมสं อฏฺฐนฺนं กิเลสานं มูลं ปุจฺฉติ, เหตุๆ ปุจฺฉติ, นิทานๆ ปุจฺฉติ, สมฺภวๆ ปุจฺฉติ, ปภวๆ ปุจฺฉติ, สมุฏฺฐานๆ ปุจฺฉติ, อาหารๆ ปุจฺฉติ, อารมฺมณๆ ปุจฺฉติ, ปจฺจยๆ ปุจฺฉติ, สมุทยๆ ปุจฺฉติ ปปุจฺฉติ ยาจติ อชฺเฌสติ ปสาเทตีติ กุโต ปหูตา เต. **ตทิงฺฆ พฺรูหีติ** อิงฺฆ พฺรูหิ อาจิกฺขาหิ เทเสหิ ปญฺญเปหิ ปฏฺฐเปหิ วิวร วิภช อุตฺตานีกโรหิ ปกาเสหีติ กุโต ปหูตา เต ตทิงฺฆ พฺรูหิ. เตนาห โส นิมฺมิโต

"กุโต ปหูตา กลหา วิวาทา
ปริเทวโสกา สหมจฺฉรา จ,
มานาติมานา สหเปสุณา จ
กุโต ปหูตา เต ตทิงฺฆ พฺรูหีติ.

[๙๘] ปิยปฺปหูตา กลหา วิวาทา
ปริเทวโสกา สหมจฺฉรา จ,
มานาติมานา สหเปสุณา จ
มจฺเฉรยุตฺตา กลหา วิวาทา,
วิวาทชาเตสุ จ เปสุณานิ.

ปิยปฺปหูตา กลหา วิวาทา ปริเทวโสกา สหมจฺฉรา จาติ ปิยาติ เทฺว ปิยา: สตฺตา วา สงฺขารา วา.

---

[๑] ฉ.,เท. เปสุญฺญญฺจาติ

กตเม สตฺตา ปิยา. อิธ ยสฺส เต โหนฺติ อตฺถกามา หิตกามา ผาสุกามา โยคกฺเขมกามา มาตา วา ปิตา วา ภาตา วา ภคินี วา ปุตฺโต วา ธีตา วา มิตฺตา วา อมจฺจา วา ญาตี วา สาโลหิตา วา; อิเม สตฺตา ปิยา.

กตเม สงฺขารา ปิยา. มนาปิกา รูปา มนาปิกา สทฺทา มนาปิกา คนฺธา มนาปิกา รสา มนาปิกา โผฏฺฐพฺพา; อิเม สงฺขารา ปิยา.

ปิยวตฺถุอจฺเฉทสงฺกิโนปิ[๑] กลหํ กโรนฺติ, อจฺฉิชฺชนฺเตปิ กลหํ กโรนฺติ, อจฺฉินฺเนปิ กลหํ กโรนฺติ. ปิยวตฺถุวิปริณามสงฺกิโนปิ กลหํ กโรนฺติ, วิปริณามนฺเตปิ กลหํ กโรนฺติ, วิปริณเตปิ กลหํ กโรนฺติ. ปิยวตฺถุอจฺเฉทสงฺกิโนปิ วิวทนฺติ, อจฺฉิชฺชนฺเตปิ วิวทนฺติ, อจฺฉินฺเนปิ วิวทนฺติ. ปิยวตฺถุวิปริณามสงฺกิโนปิ วิวทนฺติ, วิปริณามนฺเตปิ วิวทนฺติ, วิปริณเตปิ วิวทนฺติ. ปิยวตฺถุอจฺเฉทสงฺกิโนปิ ปริเทวนฺติ, อจฺฉิชฺชนฺเตปิ ปริเทวนฺติ, อจฺฉินฺเนปิ ปริเทวนฺติ. ปิยวตฺถุวิปริณามสงฺกิโนปิ ปริเทวนฺติ, วิปริณามนฺเตปิ ปริเทวนฺติ, วิปริณเตปิ ปริเทวนฺติ. ปิยวตฺถุอจฺเฉทสงฺกิโนปิ โสจนฺติ, อจฺฉิชฺชนฺเตปิ โสจนฺติ, อจฺฉินฺเนปิ โสจนฺติ. ปิยวตฺถุวิปริณามสงฺกิโนปิ โสจนฺติ, วิปริณามนฺเตปิ โสจนฺติ, วิปริณเตปิ โสจนฺติ. ปิยวตฺถุ รกฺขนฺติ โคเปนฺติ ปริคฺคณฺหนฺติ มยายนฺติ[๒] มจฺฉรายนฺติ.

มานาติมานา สหเปสุณา จาติ ปิยวตฺถุ นิสฺสาย มานํ ชเนนฺติ, ปิยวตฺถุ นิสฺสาย อติมานํ ชเนนฺติ.

กถํ ปิยวตฺถุ นิสฺสาย มานํ ชเนนฺติ. “มยํ ลาภิโน มนาปิกานํ รูปานํ สทฺทานํ คนฺธานํ รสานํ โผฏฺฐพฺพานนฺติ เอวํ ปิยวตฺถุ นิสฺสาย มานํ ชเนนฺติ.

---

[๑] ฉ.,เท. ปิยํ วตฺถุ, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ.,เท. มมายนฺติ.

กถํ ปิยวตฺถุ๎ นิสฺสาย อติมานํ ชเนนฺติ. “มยํ ลาภิโน มนาปิกานํ รูปานํ สทฺทานํ คนฺธานํ รสานํ โผฏฺ๎ฐพฺพานํ, อิเม ปน[๑] น ลาภิโน มนาปิกานํ รูปานํ สทฺทานํ คนฺธานํ รสานํ โผฏฺ๎ฐพฺพานนฺติ เอวํ ปิยวตฺถุ๎ นิสฺสาย อติมานํ ชเนนฺติ.

เปสุ๎ณนฺติ อิเธกจฺโจ ปิสุ๎ณวาโจ โหติ, อิโต สุตฺวา อมุตฺร อกฺขาตา อิเมสํ เภทาย ฯเปฯ เอวํ เภทาธิปฺปาเยน เปสุ๎ณํ อุปสํหรตีติ มานาติมานา สหเปสุ๎ณา จ.

มจฺเฉรยุตฺตา กลหา วิวาทาติ กลโห จ วิวาโท จ ปริเทโว จ โสโก จ มาโน จ อติมาโน จ เปสุ๎ณญฺจ[๒] อิเม สตฺต กิเลสา มจฺฉริเย ยุตฺตา ปยุตฺตา อายุตฺตา สมายุตฺตาติ มจฺเฉรยุตฺตา กลหา วิวาทา.

วิวาทชาเตสุ จ เปสุ๎ณานีติ วิวาเท ชาเต สญฺชาเต นิพฺพตฺเต อภินิพฺพตฺเต ปาตุภูเต เปสุ๎ณํ อุปสํหรนฺติ; อิโต สุตฺวา อมุตฺร อกฺขายนฺติ อิเมสํ เภทาย, อมุตฺร วา สุตฺวา อิเมสํ อกฺขายนฺติ อมูสํ เภทาย, อิติ สมคฺคานํ วา เภตฺตา[๓] ภินฺนานํ วา อนุปฺปทาตา[๔] วคฺคารามา วคฺครตา วคฺคนนฺที วคฺคกรณี วาจํ ภาสิตา[๕] โหนฺติ; อิทํ วุจฺจติ เปสุ๎ณํ. อปิจ ทฺวีหิ การเณหิ เปสุ๎ณํ อุปสํหรนฺติ: ปิยกมฺยตาย วา เภทาธิปฺปาเยน[๖] วา.

กถํ ปิยกมฺยตาย เปสุ๎ณํ อุปสํหรนฺติ. “อิมสฺส ปิยา ภวิสฺสาม, มนาปา ภวิสฺสาม, วิสฺสาสิกา ภวิสฺสาม, อพฺภนฺตริกา

---

[๑] ฉ.,เท. ปนญฺเญ
[๒] ฉ.,เท. เปสุ๎ณญฺจาติ
[๓] ฉ.,เท. เภตฺตาโร
[๔] ฉ.,เท. อนุปฺปทาตาโร
[๕] ฉ.,เท. ภาสิตาโร
[๖] สฺยา. เภทาธิปฺปายา, เอวมุปริปิ.

ภวิสฺสาม, สุหทยา ภวิสฺสามาติ เอวํ ปิยกมฺยตาย เปสุญฺญํ อุปสํหรนฺติ.

กถํ เภทาธิปฺปาเยน เปสุญฺญํ อุปสํหรนฺติ. “กถํ อิเม นานา อสฺสุ, วินา อสฺสุ, วคฺคา อสฺสุ, เทฺวธา อสฺสุ, เทฺวชฺฌา อสฺสุ, เทฺวปกฺขา อสฺสุ, ภิชฺเชยฺยุํ น สมาคจฺเฉยฺยุํ ทุกฺขํ น ผาสุ วิหเรยฺยุนฺติ เอวํ เภทาธิปฺปาเยน เปสุญฺญํ อุปสํหรนฺตีติ วิวาทชาเตสุ จ เปสุณานิ. เตนาห ภควา

“ปิยปฺปหูตา กลหา วิวาทา
ปริเทวโสกา สหมจฺฉรา จ,
มานาติมานา สหเปสุณา จ
มจฺเฉรยุตฺตา กลหา วิวาทา,
วิวาทชาเตสุ จ เปสุณานีติ.

[๙๙] ปิยา สุ โลกสฺมิ[๑] กุโตนิทานา
เย วาปิ[๒] โลภา วิจรนฺติ โลเก,
อาสา จ นิฏฺฐา จ กุโตนิทานา
เย สมฺปรายาย นรสฺส โหนฺติ.

ปิยา สุ โลกสฺมิ กุโตนิทานาติ ปิยา กุโตนิทานา กุโต ชาตา กุโต สญฺชาตา กุโต นิพฺพตฺตา กุโต อภินิพฺพตฺตา กุโต ปาตุภูตา, กึนิทานา กึสมุทยา กึชาติกา กึปภวาติ ปิยานํ มูลํ ปุจฺฉติ ฯเปฯ สมุทยํ ปุจฺฉติ ปปุจฺฉติ ยาจติ อชฺเฌสติ ปสาเทตีติ ปิยา สุ โลกสฺมิ กุโตนิทานา.

เย วาปิ โลภา วิจรนฺติ โลเกติ เย วาปีติ ขตฺติยา จ พฺราหฺมณา จ เวสฺสา จ สุทฺทา จ คหฏฺฐา จ ปพฺพชิตา จ

---

[๑] ฉ.,เท. โลกสฺมึ, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ.,เท. เย จาปิ, เอวมุปริปิ.

เทวา จ มนุสฺสา จ. **โลภาติ** โย โลโภ ลุพฺภนา ลุพฺภิตตฺตํ สาราโค สารชฺชนา สารชฺชิตตฺตํ อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. **วิจรนฺตีติ** วิจรนฺติ วิหรนฺติ อิริยนฺติ วตฺตนฺติ ปาเลนฺติ ยเปนฺติ ยาเปนฺติ. **โลเกติ** อปายโลเก มนุสฺสโลเก เทวโลเก ขนฺธโลเก ธาตุโลเก อายตนโลเกติ เย วาปิ โลภา วิจรนฺติ โลเก.

อาสา จ นิฏฺฐา จ กุโตนิทานาติ 'อาสา จ นิฏฺฐา จ กุโตนิทานา กุโต ชาตา กุโต สญฺชาตา กุโต นิพฺพตฺตา กุโต อภินิพฺพตฺตา กุโต ปาตุภูตา, กึนิทานา กึสมุทยา กึชาติกา กึปภวาติ อาสาย จ นิฏฺฐาย จ มูลํ ปุจฺฉติ ฯเปฯ สมุทยํ ปุจฺฉติ ปปุจฺฉติ ยาจติ อชฺเฌสติ ปสาเทตีติ อาสา จ นิฏฺฐา จ กุโตนิทานา.

เย สมฺปรายาย นรสฺส โหนฺตีติ เย นรสฺส ปรายนา โหนฺติ ทีปา โหนฺติ ตาณา โหนฺติ เลณา โหนฺติ สรณา โหนฺติ, นโร นิฏฺฐาปรายโน[๑] โหตีติ เย สมฺปรายาย นรสฺส โหนฺติ. เตนาห โส นิมฺมิโต

"ปิยา สุ โลกสฺมิ กุโตนิทานา
เย วาปิ[๒] โลภา วิจรนฺติ โลเก,
อาสา จ นิฏฺฐา จ กุโตนิทานา
เย สมฺปรายาย นรสฺส โหนฺตีติ.

[๑๐๐] ฉนฺทานิทานานิ[๓] ปิยานิ โลเก
เย วาปิ โลภา วิจรนฺติ โลเก,
อาสา จ นิฏฺฐา จ อิโตนิทานา
เย สมฺปรายาย นรสฺส โหนฺติ.

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. นิฏฺฐา ปรายนา [๒] ฉ.,เท. เย จาปิ, เอวมุปริปิ.
[๓] สี. ฉินฺทนิทานานิ, เอวมุปริปิ.

ฉนฺทานิทานานิ ปิยานิ โลเกติ ฉนฺโทติ โย กาเมสุ กามจฺฉนฺโท กามราโค กามนนฺที กามตณฺหา กามเสฺนโห[๑] กามปริฬาโห กามมุจฺฉา กามชฺโฌสานํ กาโมโฆ กามโยโค กามุปาทานํ กามจฺฉนฺทนีวรณํ.[๒] อปิจ ปญฺจ ฉนฺทา: ปริเยสนจฺฉนฺโท, ปฏิลาภจฺฉนฺโท, ปริโภคจฺฉนฺโท, สนฺนิธิจฺฉนฺโท. วิสชฺชนจฺฉนฺโท.

กตโม ปริเยสนจฺฉนฺโท. อิเธกจฺโจ อชฺโฌสิโตเยว อตฺถิโก ฉนฺทชาโต รูเป ปริเยสติ, สทฺเท ฯเปฯ คนฺเธ ฯเปฯ รเส ฯเปฯ โผฏฺฐพฺเพ ปริเยสติ; อยํ ปริเยสนจฺฉนฺโท.

กตโม ปฏิลาภจฺฉนฺโท. อิเธกจฺโจ อชฺโฌสิโตเยว อตฺถิโก ฉนฺทชาโต รูเป ปฏิลภติ, สทฺเท ฯเปฯ คนฺเธ ฯเปฯ รเส ฯเปฯ โผฏฺฐพฺเพ ปฏิลภติ; อยํ ปฏิลาภจฺฉนฺโท.

กตโม ปริโภคจฺฉนฺโท. อิเธกจฺโจ อชฺโฌสิโตเยว อตฺถิโก ฉนฺทชาโต รูเป ปริภุญฺชติ, สทฺเท ฯเปฯ คนฺเธ ฯเปฯ รเส ฯเปฯ โผฏฺฐพฺเพ ปริภุญฺชติ; อยํ ปริโภคจฺฉนฺโท.

กตโม สนฺนิธิจฺฉนฺโท. อิเธกจฺโจ อชฺโฌสิโตเยว อตฺถิโก ฉนฺทชาโต ธนสนฺนิจยํ กโรติ "อาปทาสุ ภวิสฺสตีติ; อยํ สนฺนิธิจฺฉนฺโท.

กตโม วิสชฺชนจฺฉนฺโท. อิเธกจฺโจ อชฺโฌสิโตเยว อตฺถิโก ฉนฺทชาโต ธนํ วิสชฺเชติ หตฺถาโรหานํ อสฺสาโรหานํ รถิกานํ ธนุคฺคหานํ ปตฺติกานํ "อิเม มํ รกฺขิสฺสนฺติ โคปิสฺสนฺติ สมฺปริวาริสฺสนฺตีติ;[๓] อยํ วิสชฺชนจฺฉนฺโท.

ปิยานีติ เทฺว ปิยา: สตฺตา วา สงฺขารา วา ฯเปฯ อิเม สตฺตา ปิยา ฯเปฯ อิเม สงฺขารา ปิยา. **ฉนฺทานิทานานิ**

---

[๑] สี.,อิ. กามสิเนโห, เอวมุปริปิ. [๒] อิ. กามฉนฺทนีวรณํ, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท. สมฺปริวาริสฺสนฺตีติ.

ปิยานิ โลเกติ ปิยา ฉนฺทนิทานา ฉนฺทสมุทยา ฉนฺทชาติกา ฉนฺทปฺปภวาติ ฉนฺทานิทานานิ ปิยานิ โลเก.

เย วาปิ โลภา วิจรนฺติ โลเกติ เย วาปีติ ขตฺติยา จ พฺราหฺมณา จ เวสฺสา จ สุทฺทา จ คหฏฺฐา จ ปพฺพชิตา จ เทวา จ มนุสฺสา จ. **โลภาติ** โย โลโภ ลุพฺภนา ลุพฺภิตตฺตं[๑] สาราโค สารชฺชนา สารชฺชิตตฺตं อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลं. **วิจรนฺตีติ** วิจรนฺติ วิหรนฺติ อิริยนฺติ วตฺตนฺติ ปาเลนฺติ ยเปนฺติ ยาเปนฺติ. **โลเกติ** อปายโลเก ฯเปฯ อายตนโลเกติ เย วาปิ โลภา วิจรนฺติ โลเก.

อาสา จ นิฏฺฐา จ อิโตนิทานาติ อาสา วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค ฯเปฯ อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลं. **นิฏฺฐาติ** อิเธกจฺโจ รูเป ปริเยสนฺโต รูปึ ปฏิลภติ, รูปนิฏฺโฐ โหติ, สทฺเท ฯเปฯ คนฺเธ ฯเปฯ รเส ฯเปฯ โผฏฺฐพฺเพ ฯเปฯ กุลं ฯเปฯ คณํ ฯเปฯ อาวาสं ฯเปฯ ลาภं ฯเปฯ ยสं ฯเปฯ ปสํสं ฯเปฯ สุขึ ฯเปฯ จีวรं ฯเปฯ ปิณฺฑปาตं ฯเปฯ เสนาสนं ฯเปฯ คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารं ฯเปฯ สุตฺตนฺตं ฯเปฯ วินยं ฯเปฯ อภิธมฺมं ฯเปฯ อารญฺญิกงฺคं ฯเปฯ ปิณฺฑปาติกงฺคं ฯเปฯ ปํสุกูลิกงฺคं ฯเปฯ เตจีวริกงฺคं ฯเปฯ สปทานจาริกงฺคं ฯเปฯ ขลุปจฺฉาภตฺติกงฺคं ฯเปฯ เนสชฺชิกงฺคं ฯเปฯ ยถาสนฺถติกงฺคं ฯเปฯ ปฐมํ ฌานं ฯเปฯ ทุติยं ฌานं ฯเปฯ ตติยं ฌานं ฯเปฯ จตุตฺถं ฌานं ฯเปฯ อากาสานญฺจายตนสมาปตฺตึ ฯเปฯ วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺตึ ฯเปฯ อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺตึ ฯเปฯ เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺตึ ปริเยสนฺโต เนวสญฺญานาสญฺญายตน-สมาปตฺตึ ปฏิลภติ, เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺตินิฏฺโฐ โหติ.

---

[๑] สี. ลุพฺภิตฺตํ

อาสาย กสเต เขตฺตํ วีชํ[๑] อาสาย วปฺปติ,
อาสาย วาณิชา ยนฺติ สมุทฺทํ ธนหารกา,
ยาย[๒] อาสาย ติฏฺฐามิ สา เม อาสา สมิชฺฌตีติ.

นิฏฺฐา[๓] วุจฺจเต อาสาย สมิทฺธิ.[๓] **อาสา จ นิฏฺฐา จ อิโตนิทานาติ** อาสา จ นิฏฺฐา จ อิโตฉนฺทนิทานา ฉนฺทสมุทยา ฉนฺทชาติกา ฉนฺทปฺปภวาติ อาสา จ นิฏฺฐา จ อิโตนิทานา.

เย สมฺปรายาย นรสฺส โหนฺตีติ เย นรสฺส ปรายนา โหนฺติ ทีปา โหนฺติ ตาณา โหนฺติ เลณา โหนฺติ สรณา โหนฺติ, นโร[๔] นิฏฺฐาปรายโน โหตีติ[๔] เย สมฺปรายาย นรสฺส โหนฺติ. เตนาห ภควา

"ฉนฺทานิทานานิ ปิยานิ โลเก
เย วาปิ[๕] โลภา วิจรนฺติ โลเก,
อาสา จ นิฏฺฐา จ อิโตนิทานา
เย สมฺปรายาย นรสฺส โหนฺตีติ.

[๑๐๑] ฉนฺโท นุ โลกสฺมิ[๖] กุโตนิทาโน
วินิจฺฉยา วาปิ[๗] กุโต ปหูตา,
โกโธ โมสวชฺชญฺจ กถังกถา จ
เย วาปิ ธมฺมา สมเณน วุตฺตา.

ฉนฺโท นุ โลกสฺมิ กุโตนิทาโนติ 'ฉนฺโท กุโตนิทาโน กุโต ชาโต กุโต สญฺชาโต กุโต นิพฺพตฺโต กุโต อภินิพฺพตฺโต

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. พีชํ
[๒] สฺยา. สาย
[๓-๓] ฉ.,เท. อาสาย สมิทฺธิ วุจฺจเต นิฏฺฐา.
[๔-๔] ฉ.,เท. นิฏฺฐาปรายนา โหนฺตีติ.
[๕] ฉ.,เท. เย จาปิ, เอวมุปริปิ.
[๖] ฉ.,เท. โลกสฺมึ, เอวมุปริปิ.
[๗] ฉ.,เท. วินิจฺฉยา จาปิ, เอวมุปริปิ.

กุโต ปาตุภูโต, กึนิทาโน กึสมุทโย กึชาติโก กึปภโวติ ฉนฺทสฺส มูลํ ปุจฺฉติ ฯเปฯ สมุทยํ ปุจฺฉติ ปปุจฺฉติ ยาจติ อชฺเฌสติ ปสาเทตีติ ฉนฺโท นุ โลกสฺมิ กุโตนิทาโน.

วินิจฺฉยา วาปิ กุโต ปหูตาติ วินิจฺฉยา กุโต ปหูตา กุโต ชาตา กุโต สญฺชาตา กุโต นิพฺพตฺตา กุโต อภินิพฺพตฺตา กุโต ปาตุภูตา, กึนิทานา กึสมุทยา กึชาติกา กึปภวาติ วินิจฺฉยานํ มูลํ ปุจฺฉติ ฯเปฯ สมุทยํ ปุจฺฉติ ปปุจฺฉติ ยาจติ อชฺเฌสติ ปสาเทตีติ วินิจฺฉยา วาปิ กุโต ปหูตา.

โกโธ โมสวชฺชญฺจ กถังกถา จิติ โกโธติ โย [๑] จิตฺตสฺส อาฆาโต ปฏิฆาโต ปฏิฆํ, [๒] ปฏิวิโรโธ, โกโป ปโกโป สมฺปโกโป, โทโส ปโทโส สมฺปโทโส, จิตฺตสฺส พฺยาปตฺติ มโนปโทโส, โกโธ กุชฺฌนา กุชฺฌิตตฺตํ, โทโส ทุสฺสนา ทุสฺสิตตฺตํ, พฺยาปตฺติ พฺยาปชฺชนา พฺยาปชฺชิตตฺตํ, วิโรโธ ปฏิวิโรโธ, จณฺฑิกฺกํ อสฺสุโรโป อนตฺตมนตา จิตฺตสฺส. โมสวชฺชํ วุจฺจติ มุสาวาโท. กถังกถา วุจฺจติ วิจิกิจฺฉาติ โกโธ โมสวชฺชญฺจ กถังกถา จ.

เย วาปิ ธมฺมา สมเณน วุตฺตาติ เย วาปีติ เย โกเธน จ โมสวชฺเชน จ กถังกถาย จ สหคตา สหชาตา สํสฏฺฐา สมฺปยุตฺตา เอกุปฺปาทา เอกนิโรธา เอกวตฺถุกา เอการมฺมณา; อิเม วุจฺจนฺติ เย วาปิ ธมฺมา. อถวา **เย**[๓] **วาปีติ** กิเลสา อญฺญชาติกา อญฺญวิหิตา;[๔] อิเม วุจฺจนฺติ เย จาปิ ธมฺมา. **สมเณน วุตฺตาติ** สมเณน สมิตปาเปน พฺราหฺมเณน วาหิตปาเปน ภิกฺขุนา ภินฺนกิเลสมูเลน สพฺพากุสลมูลพนฺธนา ปมุตฺเตน วุตฺตา

---

[๑] ฉ.,เท. เอวรูโป
[๒] อิ. วิโรโธ
[๓] ฉ.,เท. เย เต กิเลสา
[๔] สี.,ฉ.,เท. อญฺญวิหิตกา

ปวุตฺตา อาจิกฺขิตา เทสิตา ปญฺญปิตา ปฏฺฐปิตา วิวฏา วิภตฺตา อุตฺตานีกตา ปกาสิตาติ เย วาปิ ธมฺมา สมเณน วุตฺตา. เตนาห โส นิมฺมิโต

"ฉนฺโท นุ โลกสฺมิ กุโตนิทาโน
วินิจฺฉยา วาปิ กุโต ปหูตา,
โกโธ โมสวชฺชญฺจ กถังกถา จ
เย วาปิ ธมฺมา สมเณน วุตฺตาติ.

[๑๐๒] สาตํ อสาตนฺติ ยมาหุ โลเก
ตมูปนิสฺสาย ปโหติ ฉนฺโท,
รูเปสุ ทิสฺวา วิภวํ ภวญฺจ
วินิจฺฉยํ กูรุเต ชนฺตุ โลเก.

สาตํ อสาตนฺติ ยมาหุ โลเกติ สาตนฺติ สุขา จ เวทนา อิฏฺฐญฺจ วตฺถุ. **อสาตนฺติ** ทุกฺขา จ เวทนา อนิฏฺฐญฺจ วตฺถุ. **ยมาหุ โลเกติ** ยํ อาหํสุ ยํ กเถนฺติ ยํ ภณนฺติ ยํ ทีปยนฺติ ยํ โวหรนฺตีติ สาตํ อสาตนฺติ ยมาหุ โลเก.

ตมูปนิสฺสาย ปโหติ ฉนฺโทติ สาตาสาตํ นิสฺสาย, สุขทุกฺขํ นิสฺสาย, โสมนสฺสโทมนสฺสํ นิสฺสาย, อิฏฺฐานิฏฺฐํ นิสฺสาย, อนุนยปฏิฆํ นิสฺสาย ฉนฺโท โหติ[๒] ปโหติ [๓] ชายติ สญฺชายติ นิพฺพตฺตติ อภินิพฺพตฺตตีติ ตมูปนิสฺสาย ปโหติ ฉนฺโท.

รูเปสุ ทิสฺวา วิภวํ ภวญฺจาติ รูเปสูติ จตฺตาโร จ มหาภูตา จตุนฺนญฺจ มหาภูตานํ อุปาทายรูปํ.

กตโม รูปานํ ภโว. โย รูปานํ ภโว ชาติ สญฺชาติ นิพฺพตฺติ อภินิพฺพตฺติ ปาตุภาโว; อยํ รูปานํ ภโว.

---

[๑] ฉ.,เท. กุพฺพติ, เอวมุปริปิ. [๒] สี.,ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๓] สี.,ฉ.,เท. ปภวติ

กตโม รูปานํ วิภโว. โย รูปานํ ขโย วโย เภโท ปริเภโท อนิจฺจตา อนฺตรธานํ; อยํ รูปานํ วิภโว.

รูเปสุ ทิสฺวา วิภวํ ภวญฺจาติ รูเปสุ ภวญฺจ วิภวญฺจ ทิสฺวา ปสฺสิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาติ รูเปสุ ทิสฺวา วิภวํ ภวญฺจ.

วินิจฺฉยํ กุรุเต ชนฺตุ โลเกติ วินิจฺฉยาติ เทฺว วินิจฺฉยา: ตณฺหาวินิจฺฉโย จ ทิฏฺฐิวินิจฺฉโย จ.

กถํ ตณฺหาวินิจฺฉยํ กโรติ. อิเธกจฺจสฺส อนุปฺปนฺนา เจว โภคา[๑] น อุปฺปชฺชนฺติ, อุปฺปนฺนา จ โภคา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺตีติ. ตสฺส เอวํ โหติ "เกน นุ โข เม อุปาเยน อนุปฺปนฺนา เจว โภคา น อุปฺปชฺชนฺติ อุปฺปนฺนา จ โภคา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺตีติ. ตสฺส ปน เอวํ โหติ "สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานานุโยคํ อนุยุตฺตสฺส เม อนุปฺปนฺนา เจว โภคา น อุปฺปชฺชนฺติ อุปฺปนฺนา จ โภคา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺติ, วิกาลวิสิกฺขาจริยานุโยคํ อนุยุตฺตสฺส เม อนุปฺปนฺนา เจว โภคา น อุปฺปชฺชนฺติ อุปฺปนฺนา จ โภคา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺติ, สมชฺชาภิจรณํ อนุยุตฺตสฺส เม ฯเปฯ ชูตปฺปมาทฏฺฐานานุโยคํ อนุยุตฺตสฺส เม ฯเปฯ ปาปมิตฺตานุโยคํ อนุยุตฺตสฺส เม อนุปฺปนฺนา เจว โภคา น อุปฺปชฺชนฺติ อุปฺปนฺนา จ โภคา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺติ, อาลสฺสานุโยคํ[๒] อนุยุตฺตสฺส เม อนุปฺปนฺนา เจว โภคา น อุปฺปชฺชนฺติ อุปฺปนฺนา จ โภคา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺตีติ. เอวํ ญาณํ กตฺวา ฉ โภคานํ อปายมุขานิ น เสวติ, [๓]. เอวมฺปิ ตณฺหาวินิจฺฉยํ กโรติ. อถวา กสิยา วา วณิชฺชาย วา โครกฺเขน วา

---

[๑] สี. โลภา [๒] ฉ.,เท. อาลสฺยานุโยคํ

[๓] ฉ.,เท.,อิ. โภคานํ อายมุขานิ เสวติ

อิสฺสตฺเถน วา ราชโปริเสน วา สิปฺปญฺญตเรน วา ปฏิปชฺชติ. เอวมฺปิ ตณฺหาวินิจฺฉยํ กโรติ.

กถํ ทิฏฺฐิวินิจฺฉยํ กโรติ. จกฺขุสฺมึ อุปฺปนฺเน ชานาติ "อตฺตา เม อุปฺปนฺโนติ, จกฺขุสฺมึ อนฺตรหิเต ชานาติ "อตฺตา เม อนฺตรหิโต วิคโต เม อตฺตาติ. เอวมฺปิ ทิฏฺฐิวินิจฺฉยํ กโรติ. โสตสฺมึ ฯเปฯ ฆานสฺมึ ฯเปฯ ชิวฺหาย ฯเปฯ กายสฺมึ ฯเปฯ รูปสฺมึ ฯเปฯ สทฺทสฺมึ ฯเปฯ คนฺธสฺมึ ฯเปฯ รสสฺมึ ฯเปฯ โผฏฺฐพฺพสฺมึ อุปฺปนฺเน ชานาติ "อตฺตา เม อุปฺปนฺโนติ, โผฏฺฐพฺพสฺมึ อนฺตรหิเต ชานาติ "อตฺตา เม อนฺตรหิโต วิคโต เม อตฺตาติ. เอวมฺปิ ทิฏฺฐิวินิจฺฉยํ กโรติ ชเนติ สญฺชเนติ นิพฺพตฺเตติ อภินิพฺพตฺเตติ.

ชนฺตูติ สตฺโต นโร มานโว ฯเปฯ มนุโชติ.[๑] **โลเกติ** อปายโลเก ฯเปฯ อายตนโลเกติ วินิจฺฉยํ กุรุเต ชนฺตุ โลเก. เตนาห ภควา

"สาตํ อสาตนฺติ ยมาหุ โลเก
ตมูปนิสฺสาย ปโหติ ฉนฺโท,
รูเปสุ ทิสฺวา วิภวํ ภวญฺจ
วินิจฺฉยํ กุรุเต ชนฺตุ โลเกติ.

[๑๐๓] โกโธ โมสวชฺชญฺจ กถํกถา จ
เอเตปิ ธมฺมา ทฺวยเมว สนฺเต,
กถํกถี ญาณปถาย สิกฺเข
ฌตฺวา ปวุตฺตา สมเณน ธมฺมา.

---

[๑] ฉ.,เท. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ.

โกโธ โมสวชฺชญฺจ กถังกถา จาติ โกโธติ: โย [๑] จิตฺตสฺส อาฆาโต ปฏิฆาโต ฯเปฯ โมสวชฺชํ วุจฺจติ มุสาวาโท. กถังกถา วุจฺจติ วิจิกิจฺฉา. อิฏฺฐํ วตฺถุํ นิสฺสายปิ โกโธ ชายติ, อนิฏฺฐํ วตฺถุํ นิสฺสายปิ โกโธ ชายติ. อิฏฺฐํ วตฺถุํ นิสฺสายปิ มุสาวาโท อุปฺปชฺชติ, อนิฏฺฐํ วตฺถุํ นิสฺสายปิ มุสาวาโท อุปฺปชฺชติ. อิฏฺฐํ วตฺถุํ นิสฺสายปิ กถังกถา อุปฺปชฺชติ, อนิฏฺฐํ วตฺถุํ นิสฺสายปิ กถังกถา อุปฺปชฺชติ.

กถํ อนิฏฺฐํ วตฺถุํ นิสฺสาย โกโธ ชายติ. [๒] "อนตฺถํ เม อจรีติ โกโธ ชายติ, "อนตฺถํ เม จรตีติ โกโธ ชายติ, "อนตฺถํ เม จริสฺสตีติ โกโธ ชายติ; "ปิยสฺส เม มนาปสฺส อนตฺถํ อจริ ฯเปฯ อนตฺถํ จรติ ฯเปฯ อนตฺถํ จริสฺสตีติ โกโธ ชายติ; "อปฺปิยสฺส เม อมนาปสฺส อตฺถํ อจริ ฯเปฯ อตฺถํ จรติ ฯเปฯ อตฺถํ จริสฺสตีติ โกโธ ชายติ. เอวํ อนิฏฺฐํ วตฺถุํ นิสฺสาย โกโธ ชายติ.

กถํ อิฏฺฐํ วตฺถุํ นิสฺสาย โกโธ ชายติ. อิฏฺฐวตฺถุอจฺเฉทสงฺกิโนปิ[๓] โกโธ ชายติ, อจฺฉิชฺชนฺเตปิ โกโธ ชายติ, อจฺฉินฺนเนปิ โกโธ ชายติ. อิฏฺฐวตฺถุวิปริณามสงฺกิโนปิ โกโธ ชายติ, วิปริณามนฺเตปิ โกโธ ชายติ, วิปริณเตปิ โกโธ ชายติ. เอวํ อิฏฺฐํ วตฺถุํ นิสฺสาย โกโธ ชายติ.

กถํ อนิฏฺฐํ วตฺถุํ นิสฺสาย มุสาวาโท อุปฺปชฺชติ. อิเธกจฺโจ อทฺทุพนฺธเนน[๔] วา พนฺโธ;[๕] ตสฺส พนฺธนสฺส โมกฺขตฺถาย[๖] สมฺปชานมุสา ภาสติ ฯเปฯ รชฺชุพนฺธเนน วา พนฺโธ ฯเปฯ สงฺขลิกพนฺธเนน วา พนฺโธ ฯเปฯ เวตฺตพนฺธเนน วา

---

[๑] ฉ.,เท. เอวรูโป [๒] ฉ.,เท. ปกติยา อนิฏฺฐํ วตฺถุํ นิสฺสาย โกโธ ชายติ.
[๓] ฉ.,เท. อิฏฺฐํ วตฺถุํ อจฺเฉทสงฺกิโนปิ, เอวมุปริปิ. [๔] สี.,ฉ.,เท. อนฺทุพนฺธเนน
[๕] สี.,ฉ.,เท. พนฺโธ, เอวมุปริปิ. [๖] สี. โมกฺขตฺตาย

พนฺโธ ฯเปฯ ลตาพนฺธเนน วา พนฺโธ ฯเปฯ [๑] ปริกฺเขปพนฺธเนน วา พนฺโธ ฯเปฯ คามนิคมนครพนฺธเนน[๒] วา พนฺโธ ฯเปฯ ชนปทพนฺธเนน วา พนฺโธ; ตสฺส พนฺธนสฺส โมกฺขตฺถาย สมฺปชานมุสา ภาสติ. เอวํ อนิฏฺฐํ วตฺถุํ นิสฺสาย มุสาวาโท อุปฺปชฺชติ.[๓]

กถํ อิฏฺฐํ วตฺถุํ นิสฺสาย มุสาวาโท อุปฺปชฺชติ. อิเธกจฺโจ มนาปิกานํ[๔] รูปานํ เหตุ สมฺปชานมุสา ภาสติ ฯเปฯ มนาปิกานํ สทฺทานํ ฯเปฯ คนฺธานํ ฯเปฯ รสานํ ฯเปฯ โผฏฺฐพฺพานํ เหตุ ฯเปฯ จีวรเหตุ ฯเปฯ ปิณฺฑปาตเหตุ ฯเปฯ เสนาสนเหตุ ฯเปฯ คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารเหตุ สมฺปชานมุสา ภาสติ. เอวํ อิฏฺฐํ วตฺถุํ นิสฺสาย มุสาวาโท อุปฺปชฺชติ.

กถํ อนิฏฺฐํ วตฺถุํ นิสฺสาย กถกถา อุปฺปชฺชติ. “มุจฺจิสฺสามิ[๕] นุ โข จกฺขุโรคโต, น นุ โข มุจฺจิสฺสามิ จกฺขุโรคโต, มุจฺจิสฺสามิ นุ โข โสตโรคโต ฯเปฯ ฆานโรคโต ฯเปฯ ชิวฺหาโรคโต ฯเปฯ กายโรคโต ฯเปฯ สีสโรคโต ฯเปฯ กณฺณโรคโต ฯเปฯ มุขโรคโต ฯเปฯ มุจฺจิสฺสามิ นุ โข ทนฺตโรคโต, น นุ โข มุจฺจิสฺสามิ ทนฺตโรคโตติ เอวํ อนิฏฺฐํ วตฺถุํ นิสฺสาย กถกถา อุปฺปชฺชติ.

กถํ อิฏฺฐํ วตฺถุํ นิสฺสาย กถกถา อุปฺปชฺชติ. “ลภิสฺสามิ นุ โข มนาปิเก[๖] รูเป, น นุ โข ลภิสฺสามิ มนาปิเก รูเป. ลภิสฺสามิ นุ โข มนาปิเก สทฺเท ฯเปฯ คนฺเธ ฯเปฯ รเส ฯเปฯ โผฏฺฐพฺเพ ฯเปฯ กุลํ ฯเปฯ คณํ ฯเปฯ

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. ปกฺเขปพนฺธเนน วา พทฺโธ
[๒] สี.,ฉ.,เท.,อิ. คามนิคมนครฏฺฐพนฺธเนน
[๓] ฉ.,เท. อิติสทฺโท ทิสฺสติ.
[๔] สี. มนาปานํ
[๕] สี. มุญฺจิสฺสามิ, เอวมุปริปิ.
[๖] สี. มนาปิเย, เอวมุปริปิ.

อาวาสํ ฯเปฯ ลาภํ ฯเปฯ ยสํ ฯเปฯ ปสํสํ ฯเปฯ สุขํ ฯเปฯ จีวรํ ฯเปฯ ปิณฺฑปาตํ ฯเปฯ เสนาสนํ ฯเปฯ คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารนฺติ เอวํ อิฏฺฐํ วตฺถุ นิสฺสาย กถกถา อุปฺปชฺชตีติ โกโช โมสวชฺชญฺจ กถกถา จ.

เอเตปิ ธมฺมา ทฺวยเมว สนฺเตติ สาตาสาเต สนฺเต, สุขทุกฺเข สนฺเต, โสมนสฺสโทมนสฺเส สนฺเต, อิฏฺฐานิฏฺเฐ สนฺเต, อนุนยปฏิเฆ สนฺเต สวิชฺชมาเน [๑] อุปลพฺภิยมาเนติ[๒] เอเตปิ ธมฺมา ทฺวยเมว สนฺเต.

กถกถี ญาณปถาย สิกฺเขติ ญาณมฺปิ ญาณปโถ, ญาณสฺส อารมฺมณมฺปิ ญาณปโถ, ญาณสหภุโนปิ ธมฺมา ญาณปโถ. ยถา อริยมคฺโค อริยปโถ, เทวมคฺโค เทวปโถ, พฺรหฺมมคฺโค พฺรหฺมปโถ; เอวเมว ญาณมฺปิ ญาณปโถ, ญาณสฺส อารมฺมณมฺปิ ญาณปโถ, ญาณสหภุโนปิ ธมฺมา ญาณปโถ. **สิกฺเขติ** ติสฺโส สิกฺขา: อธิสีลสิกฺขา, อธิจิตฺตสิกฺขา, อธิปญฺญาสิกฺขา.

กตมา อธิสีลสิกฺขา. อิธ ภิกฺขุ สีลวา โหติ, ปาฏิโมกฺขสวรสวุโต[๓] วิหรติ อาจารโคจรสมฺปนฺโน อณุมตฺเตสุ วชฺเชสุ ภยทสฺสาวี, สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสุ, ขุทฺทโก สีลกฺขนฺโธ, มหนฺโต สีลกฺขนฺโธ, สีลํ ปติฏฺฐา อาทิ จรณํ สยโม สวโร มุขํ ปมุขํ กุสลานํ ธมฺมานํ สมาปตฺติยา; อยํ อธิสีลสิกฺขา.

กตมา อธิจิตฺตสิกฺขา. อิธ ภิกฺขุ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ; อยํ อธิจิตฺตสิกฺขา.

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. อตฺถิ [๒] ฉ.,เท. อุปลพฺภมาเนติ, เอวมุปริปิ.
[๓] สี.,ฉ.,เท.,อิ. ปาติโมกฺขสวรสวุโต, เอวมุปริปิ.

กตมา อธิปญฺญาสิกฺขา. อิธ ภิกฺขุ ปญฺญวา โหติ อุทยตฺถคามินิยา ปญฺญาย สมนฺนาคโต อริยาย นิพฺเพธิกาย สมฺมาทุกฺขกฺขยคามินิยา. โส “อิทํ ทุกฺขนฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ ฯเปฯ “อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทาติ ยถาภูตํ ปชานาติ, “อิเม อาสวาติ ยถาภูตํ ปชานาติ ฯเปฯ “อยํ อาสวนิโรธคามินี ปฏิปทาติ ยถาภูตํ ปชานาติ; อยํ อธิปญฺญาสิกฺขา.

กถกถี ญาณปฺปตาย สิกฺเขติ กถกถี ปุคฺคโล สกงฺโข สวิเลโข สเทฺวฬฺหโก สวิจิกิจฺโฉ, ญาณาธิคมาย ญาณผุสนาย ญาณสจฺฉิกิริยาย อธิสีลมฺปิ สิกฺเขยฺย, อธิจิตฺตมฺปิ สิกฺเขยฺย, อธิปญฺญมฺปิ สิกฺเขยฺย. อิมา ติสฺโส สิกฺขา อาวชฺเชนฺโต สิกฺเขยฺย, ชานนฺโต สิกฺเขยฺย, ปสฺสนฺโต สิกฺเขยฺย, ปจฺจเวกฺขนฺโต สิกฺเขยฺย, จิตฺตํ อธิฏฺฐหนฺโต สิกฺเขยฺย, สทฺธาย อธิมุจฺจนฺโต สิกฺเขยฺย, วีริยํ ปคฺคณฺหนฺโต สิกฺเขยฺย, สตึ อุปฏฺฐหนฺโต สิกฺเขยฺย, จิตฺตํ สมาทหนฺโต สิกฺเขยฺย, ปญฺญาย ปชานนฺโต สิกฺเขยฺย, อภิญฺเญยฺยํ อภิชานนฺโต สิกฺเขยฺย, ปริญฺเญยฺยํ ปริชานนฺโต สิกฺเขยฺย, ปหาตพฺพํ ปชหนฺโต สิกฺเขยฺย, ภาเวตพฺพํ ภาเวนฺโต สิกฺเขยฺย, สจฺฉิกาตพฺพํ สจฺฉิกโรนฺโต สิกฺเขยฺย อาจเรยฺย สมาจเรยฺย สมาทาย วตฺเตยฺยาติ กถกถี ญาณปฺปตาย สิกฺเข.

ญตฺวา ปวุตฺตา สมเณน ธมฺมาติ [๑] ญตฺวา ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา วุตฺตา ปวุตฺตา อาจิกฺขิตา เทสิตา ปญฺญปิตา ปฏฺฐปิตา วิวฏา วิภตฺตา อุตฺตานีกตา ปกาสิตา. “สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ ญตฺวา ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา วุตฺตา ปวุตฺตา อาจิกฺขิตา

---

[๑] ฉ.,เท. ญตฺวาติ

เทสิตา ปญฺญปิตา ปฏฺฐปิตา วิวฏา วิภตฺตา อุตฺตานีกตา ปกาสิตา. “สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขาติ ฯเปฯ “สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ ฯเปฯ “อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา[๑] ฯเปฯ ชาติปจฺจยา ชรามรณนฺติ ฯเปฯ “อวิชฺชานิโรธา สงฺขารนิโรโธ ฯเปฯ ชาตินิโรธา ชรามรณนิโรโธติ ฯเปฯ “อิทำ ทุกฺขนฺติ ฯเปฯ “อยำ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทาติ ฯเปฯ “อิเม อาสวาติ ฯเปฯ “อยำ อาสวนิโรธคามินี ปฏิปทาติ ฯเปฯ “อิเม ธมฺมา อภิญฺเญยฺยาติ ฯเปฯ “อิเม ธมฺมา ปริญฺเญยฺยาติ ฯเปฯ “อิเม ธมฺมา ปหาตพฺพาติ ฯเปฯ “อิเม ธมฺมา ภาเวตพฺพาติ ฯเปฯ “อิเม ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพาติ ฯเปฯ ฉนฺนำ ผสฺสายตนานำ สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ฯเปฯ ปญฺจนฺนำ อุปาทานกฺขนฺธานำ ฯเปฯ จตุนฺนำ มหาภูตานำ ฯเปฯ “ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมำ สพฺพนฺตำ นิโรธธมฺมนฺติ ญตฺวา ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตำ กตฺวา วุตฺตา ปวุตฺตา อาจิกฺขิตา เทสิตา ปญฺญปิตา ปฏฺฐปิตา วิวฏา วิภตฺตา อุตฺตานีกตา ปกาสิตา.

วุตฺตำ เหตำ ภควตา “อภิญฺญายาหำ ภิกฺขเว ธมฺมำ เทเสมิ, โน อนภิญฺญาย. สนิทานาหำ ภิกฺขเว ธมฺมำ เทเสมิ, โน อนิทานำ. สปฺปาฏิหาริยาหำ ภิกฺขเว ธมฺมำ เทเสมิ, โน อปฺปาฏิหาริยำ. ตสฺส มยฺหำ ภิกฺขเว อภิญฺญาย ธมฺมำ เทสยโต, โน อนภิญฺญาย; สนิทานำ ธมฺมำ เทสยโต, โน อนิทานำ; สปฺปาฏิหาริยำ ธมฺมำ เทสยโต, โน อปฺปาฏิหาริยำ; กรณีโย โอวาโท, กรณียา อนุสาสนี. อลญฺจ ปน โว ภิกฺขเว ตุฏฺฐิยา, อลำ ปาโมชฺชาย, อลำ โสมนสฺสาย สมฺมาสมฺพุทฺโธ ภควา, สฺวากฺขาโต ธมฺโม,

---

[๑] ฉ.,เท. อิติสทฺโท ทิสฺสติ.

สุปฏิปนฺโน สงฺโฆติ. อิมสฺมึ จ ปน เวยฺยากรณสฺมึ ภญฺญมาเน ทสสหสฺสี โลกธาตุ อกมฺปิตฺถาติ ญตฺวา ปวุตฺตา สมเณน ธมฺมา. เตนาห ภควา

"โกโธ โมสวชฺชญฺจ กถึกถา จ
เอเตปิ ธมฺมา ทฺวยเมว สนฺเต,
กถึกถี ญาณปถาย สิกฺเข
ญตฺวา ปวุตฺตา สมเณน ธมฺมาติ.

[๑๐๔] สาตํ อสาตญฺจ กุโตนิทานา
กิสฺมึ อสนฺเต น ภวนฺติ เหเต,
วิภวํ ภวญฺจาปิ ยเมตมตฺถํ
เอตมฺเม ปพฺรูหิ ยโตนิทานํ.

สาตํ อสาตญฺจ กุโตนิทานาติ สาตาสาตา กุโตนิทานา กุโต ชาตา กุโต สญฺชาตา กุโต นิพฺพตฺตา กุโต อภินิพฺพตฺตา กุโต ปาตุภูตา, กึนิทานา กึสมุทยา กึชาติกา กึปภวาติ สาตาสาตานํ มูลํ ปุจฺฉติ ฯเปฯ สมุทยํ ปุจฺฉติ ปปุจฺฉติ ยาจติ อชฺเฌสติ ปสาเทตีติ สาตํ อสาตญฺจ กุโตนิทานา.

กิสฺมึ อสนฺเต น ภวนฺติ เหเตติ กิสฺมึ อสนฺเต อสํวิชฺชมาเน [๑] อนุปลพฺภิยมาเน[๒] สาตาสาตา น ภวนฺติ นปฺปภวนฺติ น ชายนฺติ น สญฺชายนฺติ น นิพฺพตฺตนฺติ นาภินิพฺพตฺตนฺตีติ กิสฺมึ อสนฺเต น ภวนฺติ เหเต.

วิภวํ ภวญฺจาปิ ยเมตมตฺถนฺติ กตโม สาตาสาตานํ ภโว. โย สาตาสาตานํ ภโว สมฺภโว[๓] ชาติ สญฺชาติ นิพฺพตฺติ อภินิพฺพตฺติ ปาตุภาโว; อยํ สาตาสาตานํ ภโว.

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. นตฺถิ. [๒] ฉ.,เท. อนุปลพฺภมาเน, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท. ปภโว.

กตฺโม สาตาสาตานํ วิภโว. โย สาตาสาตานํ ขโย วโย เภโท ปริเภโท อนิจฺจตา อนฺตรธานํ; อยํ สาตาสาตานํ วิภโว. **ยเมตมตฺถนฺติ** ยํ ปรมตฺถนฺติ วิภวํ ภวญฺจาปิ ยเมตมตฺถํ.

เอตมฺเม ปพฺรูหิ ยโตนิทานนฺติ เอตนฺติ ยํ ปุจฺฉามิ, ยํ ยาจามิ, ยํ อชฺเฌสามิ, ยํ ปสาเทมิ. **ปพฺรูหีติ** พฺรูหิ [๑] อาจิกฺข เทเสหิ ปญฺญเปหิ ปฏฺฐเปหิ วิวร วิภช อุตฺตานีกโรหิ ปกาเสหีติ เอตมฺเม ปพฺรูหิ. **ยโตนิทานนฺติ** ยนฺนิทานํ ยสมุทยํ ยชาติกํ ยปภวนฺติ เอตมฺเม ปพฺรูหิ ยโตนิทานํ. เตนาห โส นิมฺมิโต

"สาตํ อสาตญฺจ กุโตนิทานา
กิสฺมึ อสนฺเต น ภวนฺติ เหเต,
วิภวํ ภวญฺจาปิ ยเมตมตฺถํ
เอตมฺเม ปพฺรูหิ ยโตนิทานนฺติ.

[๑๐๕] ผสฺสนิทานํ สาตํ อสาตํ
ผสฺเส อสนฺเต น ภวนฺติ เหเต,
วิภวํ ภวญฺจาปิ ยเมตมตฺถํ
เอตนฺเต ปพฺรูมิ อิโตนิทานํ.

ผสฺสนิทานํ สาตํ อสาตนฺติ สุขเวทนียํ ผสฺสํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สุขา เวทนา. สา[๒] ตสฺเสว สุขเวทนียสฺส ผสฺสสฺส นิโรธา [๓] ตชฺชํ เวทยิตํ สุขเวทนียํ ผสฺสํ ปฏิจฺจ อุปฺปนฺนา สุขา เวทนา, สา นิรุชฺฌติ, สา วูปสมฺมติ. ทุกฺขเวทนียํ ผสฺสํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ ทุกฺขา เวทนา. สา[๒] ตสฺเสว ทุกฺขเวทนียสฺส ผสฺสสฺส นิโรธา [๓] ตชฺชํ เวทยิตํ

---

[๑] สี.,ฉ.,เท.,อิ. วเทหิ. [๒] ฉ.,เท. ยา
[๓] สี.,ฉ.,เท. ยํ

ทุกฺขเวทนียํ ผสฺสํ ปฏิจฺจ อุปฺปนฺนา ทุกฺขา เวทนา, สา นิรุชฺฌติ, สา วูปสมฺมติ. อทุกฺขมสุขเวทนียํ ผสฺสํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ อทุกฺขมสุขา เวทนา. สา[๑] ตสฺเสว อทุกฺขมสุขเวทนียสฺส สุขเวทนียสฺส ผสฺสสฺส นิโรธา [๒] ตชฺชํ เวทยิตํ อทุกฺขมสุขเวทนียํ ผสฺสํ ปฏิจฺจ อุปฺปนฺนา อทุกฺขมสุขา เวทนา, สา นิรุชฺฌติ, สา[๓] วูปสมฺมติ.[๔] **ผสฺสนิทานํ สาตํ อสาตนฺติ** สาตาสาตา ผสฺสนิทานา ผสฺสสมุทยา ผสฺสชาติกา ผสฺสปฺปภวาติ[๕] ผสฺสนิทานํ สาตํ อสาตํ.

ผสฺเส อสนฺเต น ภวนฺติ เหเตติ ผสฺเส อสนฺเต อสํวิชฺชมาเน [๖] อนุปลพฺภิยมาเน สาตาสาตา น ภวนฺติ นปฺปภวนฺติ น ชายนฺติ น สญฺชายนฺติ น นิพฺพตฺตนฺติ นาภินิพฺพตฺตนฺติ น ปาตุภวนฺตีติ ผสฺเส อสนฺเต น ภวนฺติ เหเต.

วิภวํ ภวญฺจาปิ ยเมตมตฺถนฺติ ภวทิฏฺฐิปิ ผสฺสนิทานา, วิภวทิฏฺฐิปิ ผสฺสนิทานา. **ยเมตมตฺถนฺติ** ยํ ปรมตฺถนฺติ วิภวํ ภวญฺจาปิ ยเมตมตฺถํ.

เอตนฺเต ปพฺรูมิ อิโตนิทานนฺติ เอตนฺติ ยํ ปุจฺฉสิ, ยํ ยาจสิ, ยํ อชฺเฌสสิ, ยํ ปสาเทสิ. **ปพฺรูมีติ** พฺรูมิ อาจิกฺขามิ เทเสมิ ปญฺญเปมิ ปฏฺฐเปมิ วิวรามิ วิภชามิ อุตฺตานีกโรมิ ปกาเสมีติ เอตนฺเต ปพฺรูมิ. **อิโตนิทานนฺติ** อิโตผสฺสนิทานํ[๗] ผสฺสสมุทยํ ผสฺสชาติกํ ผสฺสปฺปภวนฺติ เอตนฺเต ปพฺรูมิ อิโตนิทานํ. เตนาห ภควา

---

[๑] ฉ.,เท. ยา
[๒] สี.,ฉ.,เท. ยํ
[๓] สี.,ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๔] สี. วูปสมติ
[๕] สี. ผสฺสปภวา
[๖] ฉ.,เท. นตฺถิ.
[๗] ฉ.,เท. อิโต ผสฺสนิทานํ

"ผสฺสนิทานํ สาตํ อสาตํ
ผสฺเส อสนฺเต น ภวนฺติ เหเต,
วิภวํ ภวญฺจาปิ ยเมตมตฺถํ
เอตนฺเต ปพฺรูมิ อิโตนิทานนฺติ.

[๑๐๖] ผสฺโส นุ โลกสฺมิ[๑] กุโตนิทาโน
ปริคฺคหา วาปิ[๒] กุโต ปหูตา
กิสฺมึ อสนฺเต น มมตฺตมตฺถิ,
กิสฺมึ วิภูเต น ผุสนฺติ ผสฺสา.

ผสฺโส นุ โลกสฺมิ กุโตนิทาโนติ 'ผสฺโส กุโตนิทาโน กุโต ชาโต กุโต สญฺชาโต กุโต นิพฺพตฺโต กุโต อภินิพฺพตฺโต กุโต ปาตุภูโต, กึนิทาโน กึสมุทโย กึชาติโก กึปภโวติ ผสฺสสฺส มูลํ ปุจฺฉติ [๓] ฯเปฯ สมุทยํ ปุจฺฉติ ปปุจฺฉติ ยาจติ อชฺเฌสติ ปสาเทตีติ ผสฺโส นุ โลกสฺมิ กุโตนิทาโน.

ปริคฺคหา วาปิ กุโต ปหูตาติ "ปริคฺคหา กุโต ปหูตา กุโต ชาตา กุโต สญฺชาตา กุโต นิพฺพตฺตา กุโต อภินิพฺพตฺตา กุโต ปาตุภูตา, กึนิทานา กึสมุทยา กึชาติกา กึปภวาติ ปริคฺคหานํ มูลํ ปุจฺฉติ ฯเปฯ สมุทยํ ปุจฺฉติ ปปุจฺฉติ ยาจติ อชฺเฌสติ ปสาเทตีติ ปริคฺคหา วาปิ กุโต ปหูตา.

กิสฺมึ อสนฺเต น มมตฺตมตฺถีติ กิสฺมึ อสนฺเต อสํวิชฺชมาเน [๔] อนุปลพฺภิยมาเน มมตฺตา นตฺถิ น สนฺติ น สํวิชฺชนฺติ นุปลพฺภนฺติ, ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒาติ กิสฺมึ อสนฺเต น มมตฺตมตฺถิ.

---

[๑] ฉ.,เท. โลกสฺมึ, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ.,เท. จาปิ, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท. เหตุ ปุจฺฉติ, เอวมุปริปิ. [๔] ฉ.,เท. นตฺถิ.

กิสฺมึ วิภูเต น ผุสนฺติ ผสฺสาติ กิสฺมึ วิภูเต วิภาวิเต[๑] อติกฺกนฺเต สมติกฺกนฺเต วีติวตฺเต น[๒] ผสฺสา ผุสนฺตีติ[๒] กิสฺมึ วิภูเต น ผุสนฺติ ผสฺสา. เตนาห โส นิมฺมิโต

"ผสฺโส นุ โลกสฺมิ กุโตนิทาโน
ปริคฺคหา วาปิ กุโต ปหูตา,
กิสฺมึ อสนฺเต น มมตฺตมตฺถิ
กิสฺมึ วิภูเต น ผุสนฺติ ผสฺสาติ.

[๑๐๗] นามญฺจ รูปญฺจ ปฏิจฺจ ผสฺโส
อิจฺฉานิทานานิ ปริคฺคหานิ,
อิจฺฉายสนฺตฺยา น มมตฺตมตฺถิ
รูเป วิภูเต น ผุสนฺติ ผสฺสา.

นามญฺจ รูปญฺจ ปฏิจฺจ ผสฺโสติ จกฺขุญฺจ ปฏิจฺจ รูเป จ อุปฺปชฺชติ จกฺขุวิญฺญาณนฺ, ติณฺณนฺ สงฺคติ ผสฺโส: จกฺขุญฺจ[๓] รูปา จ รูปสฺมึ จกฺขุสมฺผสฺสํ จเปตฺวา สมฺปยุตฺตกา ธมฺมา นามสฺมึ. เอวมฺปิ นามญฺจ รูปญฺจ ปฏิจฺจ ผสฺโส. โสตญฺจ ปฏิจฺจ สทฺเท จ อุปฺปชฺชติ โสตวิญฺญาณนฺ, ติณฺณนฺ สงฺคติ ผสฺโส: โสตญฺจ สทฺทา จ รูปสฺมึ โสตสมฺผสฺสํ จเปตฺวา สมฺปยุตฺตกา ธมฺมา นามสฺมึ. เอวมฺปิ นามญฺจ รูปญฺจ ปฏิจฺจ ผสฺโส. ฆานญฺจ ปฏิจฺจ คนฺเธ จ อุปฺปชฺชติ ฆานวิญฺญาณนฺ, ติณฺณนฺ สงฺคติ ผสฺโส: ฆานญฺจ คนฺธา จ รูปสฺมึ ฆานสมฺผสฺสํ จเปตฺวา สมฺปยุตฺตกา ธมฺมา นามสฺมึ. เอวมฺปิ นามญฺจ รูปญฺจ ปฏิจฺจ ผสฺโส. ชิวฺหญฺจ ปฏิจฺจ รเส จ อุปฺปชฺชติ ชิวฺหาวิญฺญาณนฺ, ติณฺณนฺ สงฺคติ ผสฺโส: ชิวฺหา จ รสา จ รูปสฺมึ

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. วิภาวิเต
[๒-๒] ฉ.,เท. ผสฺสา น ผุสนฺตีติ
[๓] ฉ.,เท. จกฺขุ จ

ชิวฺหาสมฺผสฺสํ จเปตฺวา สมฺปยุตฺตกา ธมฺมา นามสฺมึ. เอวมฺปิ นามญฺจ รูปญฺจ ปฏิจฺจ ผสฺโส. กายญฺจ ปฏิจฺจ โผฏฺฐพฺเพ จ อุปฺปชฺชติ กายวิญฺญาณํ, ติณฺณํ สงฺคติ ผสฺโส: กาโย จ โผฏฺฐพฺพา จ รูปสฺมึ กายสมฺผสฺสํ จเปตฺวา สมฺปยุตฺตกา ธมฺมา นามสฺมึ. เอวมฺปิ นามญฺจ รูปญฺจ ปฏิจฺจ ผสฺโส. มนญฺจ ปฏิจฺจ ธมฺเม จ อุปฺปชฺชติ มโนวิญฺญาณํ, ติณฺณํ สงฺคติ ผสฺโส: วตฺถุรูปํ รูปสฺมึ, ธมฺมา รูปิโน รูปสฺมึ, มโนสมฺผสฺสํ จเปตฺวา สมฺปยุตฺตกา ธมฺมา นามสฺมึ. เอวมฺปิ นามญฺจ รูปญฺจ ปฏิจฺจ ผสฺโส.

อิจฺฉานิทานานิ ปริคฺคหานีติ อิจฺฉา วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค ฯเปฯ อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. **ปริคฺคหาติ** เทฺว ปริคฺคหา: ตณฺหาปริคฺคโห จ ทิฏฺฐิปริคฺคโห จ ฯเปฯ อยํ ตณฺหาปริคฺคโห ฯเปฯ อยํ ทิฏฺฐิปริคฺคโห. **อิจฺฉานิทานานิ ปริคฺคหานีติ** ปริคฺคหา อิจฺฉานิทานา อิจฺฉาเหตุกา อิจฺฉาปจฺจยา อิจฺฉาการณา อิจฺฉาปภวาติ อิจฺฉานิทานานิ ปริคฺคหานิ.

อิจฺฉายสนฺตฺยา น มมตฺตมตฺถีติ อิจฺฉา วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค ฯเปฯ อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. **มมตฺตาติ** เทฺว มมตฺตา: ตณฺหามมตฺตญฺจ ทิฏฺฐิมมตฺตญฺจ ฯเปฯ อิทํ ตณฺหามมตฺตํ ฯเปฯ อิทํ ทิฏฺฐิมมตฺตํ. **อิจฺฉายสนฺตฺยา น มมตฺตมตฺถีติ** อิจฺฉาย อสนฺตฺยา อสํวิชฺชมานาย [๑] นุปลพฺภิยมานาย มมตฺตา นตฺถิ น สนฺติ น สํวิชฺชนฺติ นุปลพฺภนฺติ, ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒาติ อิจฺฉายสนฺตฺยา น มมตฺตมตฺถิ.

---

[๑] ฉ.,เท. นตฺถิ

รูเป วิภูเต น ผุสนฺติ ผสฺสาติ รูเปติ จตฺตาโร จ มหาภูตา จตุนฺนญฺจ มหาภูตานำ อุปาทายรูปำ. **รูเป วิภูเตติ** จตูหิ การเณหิ[๑] รูปำ วิภูตำ โหติ: ญาตวิภูเตน,[๒] ตีรณวิภูเตน, ปหานวิภูเตน, สมติกฺกมวิภูเตน.

กถำ ญาตวิภูเตน รูปำ วิภูตำ โหติ. รูปำ ชานาติ "ยงฺกิญฺจิ รูปำ, สพฺพำ รูปำ จตฺตาโร[๓] จ มหาภูตา[๓] จตุนฺนญฺจ มหาภูตานำ อุปาทายรูปนฺติ ชานาติ ปสฺสติ. เอวำ ญาตวิภูเตน รูปำ วิภูตำ โหติ.

กถำ ตีรณวิภูเตน รูปำ วิภูตำ โหติ. เอวำ ญาตำ กตฺวา รูปำ ตีเรติ อนิจฺจโต ทุกฺขโต โรคโต คณฺฑโต สลฺลโต อฆโต อาพาธโต ปรโต ปโลกโต อีติโต อุปทฺทวโต ภยโต อุปสคฺคโต จลโต ปภงฺคโต[๔] อทฺธุวโต[๔] อตาณโต อเลณโต อสรณโต ริตฺตโต ตุจฺฉโต สุญฺญโต อนตฺตโต อาทีนวโต วิปริณามธมฺมโต อสารกโต[๖] อฆมูลโต วธกโต วิภวโต สาสวโต สงฺขตโต มารามิสโต ชาติธมฺมโต ชราธมฺมโต พฺยาธิธมฺมโต มรณธมฺมโต โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสธมฺมโต สงฺกิเลสิกธมฺมโต สมุทยโต อตฺถงฺคมโต อสฺสาทโต อาทีนวโต นิสฺสรณโต ตีเรติ. เอวำ ตีรณวิภูเตน รูปำ วิภูตำ โหติ.

กถำ ปหานวิภูเตน รูปำ วิภูตำ โหติ. เอวำ ตีเรตฺวา[๗] รูเป ฉนฺทราคำ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ อนภาวงฺคเมติ. วุตฺตำ เหตำ ภควตา "โย[๘] รูเป ภิกฺขเว[๘] ฉนฺทราโค, ตำ

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. จตูหากาเรหิ
[๒] สี. ญาณวิภูเตน
[๓-๓] สี.,ฉ.,เท. จตฺตาริ จ มหาภูตานิ
[๔] สี. ปภงฺคุรโต
[๕] ฉ.,เท. อธฺรุวโต
[๖] สี. อสารโต
[๗] สี.,ฉ.,เท. ตีรยิตฺวา, เอวมุปริปิ.
[๘-๘] ฉ.,เท. โย ภิกฺขเว รูเป

ปชหถ. เอวนฺตํ [๑] ปหีนํ ภวิสฺสติ อุจฺฉินฺนมูลํ ตาลาวตฺถุกตํ อนภาวงฺกตํ อายตึ อนุปฺปาทธมฺมํ. เอวํ ปหานวิภูเตน รูปี วิภูตํ โหติ.

กถํ สมติกฺกมวิภูเตน รูปี วิภูตํ โหติ. จตสฺโส อรูปสมาปตฺติโย ปฏิลทฺธสฺส รูปา วิภูตา โหนฺติ วิภาวิตา อติกฺกนฺตา สมติกฺกนฺตา วีติวตฺตา. เอวํ สมติกฺกมวิภูเตน รูปี วิภูตํ โหติ. อิเมหิ จตูหิ การเณหิ รูปี วิภูตํ โหติ.

รูเป วิภูเต น ผุสนฺติ ผสฺสาติ รูเป วิภูเต วิภาวิเต อติกฺกนฺเต สมติกฺกนฺเต วีติวตฺเต ปญฺจ ผสฺสา น ผุสนฺติ: จกฺขุสมฺผสฺโส, โสตสมฺผสฺโส, ฆานสมฺผสฺโส, ชิวฺหาสมฺผสฺโส, กายสมฺผสฺโสติ รูเป วิภูเต น ผุสนฺติ ผสฺสา. เตนาห ภควา

"นามญฺจ รูปญฺจ ปฏิจฺจ ผสฺโส
อิจฺฉานิทานานิ ปริคฺคหานิ,
อิจฺฉายสนฺตฺยา น มมตฺตมตฺถิ
รูเป วิภูเต น ผุสนฺติ ผสฺสาติ.

[๑๐๘] กถํ สเมตสฺส วิโภติ รูปี
สุขํ ทุกฺขํ[๒] วาปี[๓] กถํ วิโภติ,
เอตมฺเม ปพฺรูหิ ยถา วิโภติ
ตํ ชานิยาม อิติ[๔] เม มโน อหุ.

กถํ สเมตสฺส วิโภติ รูปนฺติ กถํ สเมตสฺส กถํ ปฏิปนฺนสฺส กถํ อิริยนฺตสฺส กถํ ปวตฺเตนฺตสฺส[๕] กถํ

---

[๑] ฉ.,เท. รูปี
[๒] สี.,ฉ.,เท. ทุขํ, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท. จาปิ, เอวมุปริปิ.
[๔] สี. ชานิสฺสามาติ, เอวมุปริปิ. ฉ.,เท. ชานิยามาติ
[๕] สี. วตฺตนฺตสฺส ฉ.,เท. วตฺเตนฺตสฺส

ปาเลนฺตสฺส กถํ ยเปนฺตสฺส กถํ ยาเปนฺตสฺส รูปี วิโภติ วิภาวิยฺยติ[๑] อติกฺกมิยฺยติ สมติกฺกมิยฺยติ วีติวตฺติยฺยตีติ กถํ สเมตสฺส วิโภติ รูปี.

สุขํ ทุกฺขํ วาปิ กถํ วิโภตีติ สุขญฺจ ทุกฺขญฺจ กถํ วิโภติ วิภาวิยฺยติ อติกฺกมิยฺยติ สมติกฺกมิยฺยติ วีติวตฺติยฺยตีติ สุขํ ทุกฺขํ วาปิ กถํ วิโภติ.

เอตมฺเม ปพฺรูหิ ยถา วิโภตีติ เอตนฺติ ยํ ปุจฺฉามิ, ยํ ยาจามิ, ยํ อชฺเฌสามิ, ยํ ปสาเทมีติ เอตํ. **เม ปพฺรูหีติ** เม พฺรูหิ[๒] อาจิกฺข เทเสหิ ปญฺญเปหิ ปฏฺฐเปหิ วิวร วิภช อุตฺตานีกโรหิ ปกาเสหีติ เอตมฺเม ปพฺรูหิ. **ยถา วิโภตีติ** ยถา วิโภติ วิภาวิยฺยติ อติกฺกมิยฺยติ สมติกฺกมิยฺยติ วีติวตฺติยฺยตีติ เอตมฺเม ปพฺรูหิ ยถา วิโภติ.

ตํ ชานิยาม อิติ เม มโน อหูติ ตํ ชานิยามาติ ตํ ชาเนยฺยาม อาชาเนยฺยาม วิชาเนยฺยาม ปฏิวิชาเนยฺยาม ปฏิวิชฺเฌยฺยามาติ ตํ ชานิยาม. **อิติ เม มโน อหูติ** [๓] อิติ เม จิตฺตํ อหุ, อิติ เม สงฺกปฺโป อหุ, อิติ เม วิญฺญาณํ อหูติ ตํ ชานิยาม อิติ เม มโน อหุ. เตนาห โส นิมฺมิโต

"กถํ สเมตสฺส วิโภติ รูปี
สุขํ ทุกฺขํ วาปิ กถํ วิโภติ,
เอตมฺเม ปพฺรูหิ ยถา วิโภติ
ตํ ชานิยาม อิติ เม มโน อหูติ.

---

[๑] ฉ.,เท. วิภาวียติ, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ.,เท. ปพฺรูหิ
[๓] ฉ.,เท. อิติ เม มโน อหุ

[๑๐๙] น สญฺญสญฺญี น วิสญฺญสญฺญี
โนปิ อสญฺญี น วิภูตสญฺญี,
เอวํ สเมตสฺส วิโภติ รูปี
สญฺญานิทานา หิ ปปญฺจสงฺขา.

น สญฺญสญฺญี น วิสญฺญสญฺญีติ สญฺญสญฺญิโน วุจฺจนฺติ เย ปกติสญฺญาย จิตา, นปิ โส ปกติสญฺญาย จิโต. วิสญฺญสญฺญิโน วุจฺจนฺติ อุมฺมตฺตกา เย จ อุกฺขิตฺตจิตฺตา,[๑] นปิ โส อุมฺมตฺตโก โนปิ ขิตฺตจิตฺโตติ น สญฺญสญฺญี น วิสญฺญสญฺญี.

โนปิ อสญฺญี น วิภูตสญฺญีติ อสญฺญิโน วุจฺจนฺติ นิโรธสมาปนฺนา เย จ อสญฺญสตฺตา. นปิ โส นิโรธสมาปนฺโน, โนปิ อสญฺญสตฺโต. วิภูตสญฺญิโน วุจฺจนฺติ เย จตุนฺนํ อรูปสมาปตฺตีนํ ลาภิโน. นปิ โส จตุนฺนํ อรูปสมาปตฺตีนํ ลาภีติ โนปิ อสญฺญี น วิภูตสญฺญี.

เอวํ สเมตสฺส วิโภติ รูปนฺติ "อิธ ภิกฺขุ สุขสฺส จ ปหานา ฯเปฯ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, โส เอวํ สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนีเย[๒] จิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติปฏิลาภตฺถาย จิตฺตํ อภินีหรติ อภินินฺนาเมติ อรูปมคฺคสมงฺคีติ[๓] เอวํ สเมตสฺส[๔] เอวํ ปฏิปนฺนสฺส เอวํ อิริยนฺตสฺส เอวํ วตฺเตนฺตสฺส เอวํ ปาเลนฺตสฺส เอวํ ยเปนฺตสฺส เอวํ ยาเปนฺตสฺส รูปี วิโภติ วิภาวิยฺยติ อติกฺกมิยฺยติ สมติกฺกมิยฺยติ วีติวตฺติยฺยตีติ เอวํ สเมตสฺส วิโภติ รูปี.

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. ขิตฺตจิตฺตา
[๒] ฉ.,เท. กมฺมนิเย
[๓] ฉ.,เท. อารูปมคฺคสมงฺคีติ
[๔] อ. อิติสทฺโท ทิสฺสติ.

สญฺญานิทานา หิ ปปญฺจสงฺขาติ ปปญฺจาเยว ปปญฺจสงฺขา: ตณฺหาปปญฺจสงฺขา, ทิฏฺฐิปปญฺจสงฺขา, มานปปญฺจสงฺขา, สญฺญานิทานา สญฺญาสมุทยา สญฺญาชาติกา สญฺญาปภวาติ สญฺญานิทานา หิ ปปญฺจสงฺขา. เตนาห ภควา

"น สญฺญสญฺญี น วิสญฺญสญฺญี
โนปิ อสญฺญี น วิภูตสญฺญี,
เอวํ สเมตสฺส วิโภติ รูปี
สญฺญานิทานา หิ ปปญฺจสงฺขาติ.

[๑๑๐] **ยนฺตํ อปุจฺฉิมฺห อกิตฺตยี โน**
อญฺญนฺตํ ปุจฺฉาม ตทิงฺฆ พฺรูหิ,
เอตฺตาวตคฺคํ โน[๑] วทนฺติ เหเก
ยกฺขสฺส สุทฺธึ อิธ ปณฺฑิตาเส,
อุทาหุ อญฺญมฺปิ วทนฺติ เอตฺโต.

ยนฺตํ อปุจฺฉิมฺห อกิตฺตยี โนติ ยนฺตํ อปุจฺฉิมฺห อยาจิมฺห อชฺเฌสิมฺห ปสาทยิมฺห. **อกิตฺตยี โนติ** กิตฺติตํ ปกิตฺติตํ อาจิกฺขิตํ[๒] เทสิตํ ปญฺญปิตํ ปฏฺฐปิตํ วิวฏํ วิภตฺตํ อุตฺตานีกตํ ปกาสิตนฺติ ยนฺตํ อปุจฺฉิมฺห อกิตฺตยี โน.

อญฺญนฺตํ ปุจฺฉาม ตทิงฺฆ พฺรูหีติ อญฺญนฺตํ ปุจฺฉาม, อญฺญนฺตํ ยาจาม,[๓] อญฺญนฺตํ อชฺเฌสาม, อญฺญนฺตํ ปสาเทม, อุตฺตรึ ตํ ปุจฺฉาม. **ตทิงฺฆ พฺรูหีติ** อิงฺฆ พฺรูหิ อาจิกฺข เทเสหิ ปญฺญเปหิ ปฏฺฐเปหิ วิวร วิภช อุตฺตานีกโรหิ ปกาเสหีติ อญฺญนฺตํ ปุจฺฉาม ตทิงฺฆ พฺรูหิ.

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. นุ, เอวมุปริปิ. [๒] อิ. อจิกฺขิตํ
[๓] สี. ปปุจฺฉาม

เอตฺตาวตคฺคํ โน วทนฺติ เหเก ยกฺขสฺส สุทฺธึ อิธ ปณฺฑิตาเสติ เอเก สมณพฺราหฺมณา เอตฺตาวตา[๑] อรูปสมาปตฺติยา อคฺคํ เสฏฺฐํ วิเสฏฺฐํ[๒] ปาโมกฺขํ อุตฺตมํ ปวรํ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺติ. **ยกฺขสฺสาติ** สตฺตสฺส นรสฺส มานวสฺส โปสสฺส ปุคฺคลสฺส ชีวสฺส ชาตุสฺส[๓] ชนฺตุสฺส อินฺทคุสฺส[๔] มนุชสฺส. **สุทฺธินฺติ** สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ. **อิธ ปณฺฑิตาเสติ** อิธ ปณฺฑิตวาทา ธีรวาทา[๕] ญาณวาทา[๖] เหตุวาทา ลกฺขณวาทา การณวาทา ฐานวาทา สกาย ลทฺธิยาติ เอตฺตาวตคฺคํ โน วทนฺติ เหเก, ยกฺขสฺส สุทฺธึ อิธ ปณฺฑิตาเส.

อุทาหุ อญฺญมฺปิ วทนฺติ เอตฺโตติ อุทาหุ เอเก สมณพฺราหฺมณา เอตา อรูปสมาปตฺติโย อติกฺกมิตฺวา สมติกฺกมิตฺวา วีติวตฺติตฺวา[๗] เอตฺโต อรูปโต[๘] อญฺญํ อุตฺตรึ ยกฺขสฺส สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺตีติ อุทาหุ อญฺญมฺปิ วทนฺติ เอตฺโต. เตนาห โส นิมฺมิโต

"ยนฺตํ อปุจฺฉิมฺห อกิตฺตยี โน
อญฺญนฺตํ ปุจฺฉาม ตทิงฺฆ พฺรูหิ,
เอตฺตาวตคฺคํ โน วทนฺติ เหเก
ยกฺขสฺส สุทฺธึ อิธ ปณฺฑิตาเส,
อุทาหุ อญฺญมฺปิ วทนฺติ เอตฺโตติ.

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. เอตา
[๒] ฉ.,เท. วิสิฏฺฐํ, เอวมุปริปิ.
[๓] สี. ชตุสฺส ฉ.,เท. ชาคุสฺส อิ. ชคุสฺส
[๔] สี. หินฺทคุสฺส
[๕] สี.,ฉ.,เท. ถิรวาทา, เอวมุปริปิ.
[๖] ฉ.,เท. ญายวาทา, เอวมุปริปิ.
[๗] สี.,ฉ.,เท. อวีติวตฺเตตฺวา
[๘] สี.,ฉ.,เท. อรูปสมาปตฺติโต

[๑๑๑] เอตฺตาวตคฺคมฺปิ วทนฺติ เหเก
ยกฺขสฺส สุทฺธึ อิธ ปณฺฑิตาเส,
เตสํ ปุเนก[๑] สมยํ วทนฺติ
อนุปาทิเสเส กุสลาวทานา.

เอตฺตาวตคฺคมฺปิ วทนฺติ เหเก ยกฺขสฺส สุทฺธึ อิธ ปณฺฑิตาเสติ สนฺเตเก สมณพฺราหฺมณา สสฺสตวาทา, เอตฺตาวตา[๒] อรูปสมาปตฺติยา[๓] อคฺคํ เสฏฺฐํ วิเสฏฺฐํ ปาโมกฺขํ อุตฺตมํ ปวรํ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺติ. **ยกฺขสฺสาติ** สตฺตสฺส นรสฺส มานวสฺส โปสสฺส ปุคฺคลสฺส ชีวสฺส ชาตุสฺส ชนฺตุสฺส อินฺทคุสฺส มนุชสฺส. **สุทฺธินฺติ** สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ. **อิธ ปณฺฑิตาเสติ** อิธ ปณฺฑิตวาทา ธีรวาทา ญาณวาทา เหตุวาทา ลกฺขณวาทา การณวาทา ฐานวาทา สกาย ลทฺธิยาติ เอตฺตาวตคฺคมฺปิ วทนฺติ เหเก ยกฺขสฺส สุทฺธึ อิธ ปณฺฑิตาเส.

เตสํ ปุเนก สมยํ วทนฺติ อนุปาทิเสเส กุสลาวทานาติ เตสเยว สมณพฺราหฺมณานํ เอเก สมณพฺราหฺมณา อุจฺเฉทวาทา ภวตณฺหิตา วิภวํ อภินนฺทนฺติ, เต สตฺตสฺส สมํ อุปสมํ วูปสมํ นิโรธํ ปฏิปฺปสฺสทฺธึ[๔] วทนฺติ, ยโต กิร[๕] โภ อยํ อตฺตา กายสฺส เภทา อุจฺฉิชฺชติ วินสฺสติ น โหติ ปรมฺมรณา เอตฺตาวตา อนุปาทิเสโสติ. **กุสลาวทานาติ** กุสลวาทา ปณฺฑิตวาทา ธีรวาทา ญาณวาทา เหตุวาทา ลกฺขณวาทา การณวาทา

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. ปเนเก, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ.,เท. เอตา
[๓] ฉ.,เท. อรูปสมาปตฺติโย [๔] สี.,ฉ.,เท. อิติสทฺโท ทิสฺสติ. อิ. ปฏิปสฺสทฺธึ
[๕] สี.,ฉ.,เท. กึ

ฐานวาทา สกาย ลทฺธิยาติ เตสํ ปุเนเก สมยํ วทนฺติ อนุปาทิเสเส กุสลาวทานา. เตนาห ภควา

"เอตฺตาวตคฺคมฺปิ วทนฺติ เหเก
ยกฺขสฺส สุทฺธึ อิธ ปณฺฑิตาเส,
เตสํ ปุเนเก สมยํ วทนฺติ
อนุปาทิเสเส กุสลาวทานาติ.

[๑๑๒] เอเต จ ฌตฺวา อุปนิสฺสิตาติ
ฌตฺวา มุนี นิสฺสเย โส วิมํสี,[๑]
ฌตฺวา วิมุตฺโต น วิวาทเมติ
ภวาภวาย น สเมติ ธีโร.

เอเต จ ฌตฺวา อุปนิสฺสิตาติ เอเตติ ทิฏฺฐิคติเก. **อุปนิสฺสิตาติ** "สสฺสตทิฏฺฐินิสฺสิตาติ ฌตฺวา, "อุจฺเฉททิฏฺฐินิสฺสิตาติ ฌตฺวา, "สสฺสตุจฺเฉททิฏฺฐินิสฺสิตาติ ฌตฺวา ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาติ เอเต จ ฌตฺวา อุปนิสฺสิตาติ.

ฌตฺวา มุนี นิสฺสเย โส วิมํสีติ มุนีติ โมนํ วุจฺจติ ญาณํ ฯเปฯ สงฺคชาลมติจฺจ โส มุนิ. มุนิ "สสฺสตทิฏฺฐินิสฺสิตาติ ฌตฺวา, "อุจฺเฉททิฏฺฐินิสฺสิตาติ ฌตฺวา, "สสฺสตุจฺเฉททิฏฺฐินิสฺสิตาติ ฌตฺวา ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา. **โส วิมํสีติ** ปณฺฑิโต ปญฺญวา พุทฺธิมา ญาณี วิภาวี เมธาวีติ ฌตฺวา มุนี นิสฺสเย โส วิมํสี.

ฌตฺวา วิมุตฺโต น วิวาทเมตีติ ฌตฺวา ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา. [๒] มุตฺโต

---

[๑] ฉ.,เท. วีมํสี
[๒] ฉ.,เท. วิมุตฺโตติ

วิมุตฺโต ปริมุตฺโต สุวิมุตฺโต อจฺจนฺตอนุปาทาวิโมกฺเขน. “สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ ญตฺวา ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา มุตฺโต วิมุตฺโต ปริมุตฺโต สุวิมุตฺโต อจฺจนฺตอนุปาทาวิโมกฺเขน. “สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขาติ. “สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ ฯเปฯ “ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ, สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมนฺติ ญตฺวา ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา มุตฺโต วิมุตฺโต ปริมุตฺโต สุวิมุตฺโต อจฺจนฺตอนุปาทาวิโมกฺเขนาติ ญตฺวา วิมุตฺโต. **น วิวาทเมตีติ** น กลหํ กโรติ, น ภณฺฑนํ กโรติ, น วิคฺคหํ กโรติ, น วิวาทํ กโรติ, น เมธคํ กโรติ. วุตฺตํ เหตํ ภควตา “เอวํ วิมุตฺตจิตฺโต โข อคฺคิเวสฺสน ภิกฺขุ น เกนจิ สํวทติ, น เกนจิ วิวทติ, ยญฺจ โลเก วุตฺตํ. เตน จ โวหรติ อปรามสนฺติ ญตฺวา วิมุตฺโต น วิวาทเมติ.

ภวาภวาย น สเมติ ธีโรติ ภวาภวายาติ ภวาภวาย[๑] กมฺมภวาย ปุนพฺภวาย, กามภวาย กมฺมภวาย, กามภวาย ปุนพฺภวาย, รูปภวาย กมฺมภวาย, รูปภวาย ปุนพฺภวาย, อรูปภวาย กมฺมภวาย, อรูปภวาย ปุนพฺภวาย, ปุนปฺปุนํ[๒] ภวาย, ปุนปฺปุนํ คติยา, ปุนปฺปุนํ อุปปตฺติยา, ปุนปฺปุนํ ปฏิสนฺธิยา, ปุนปฺปุนํ อตฺตภาวาภินิพฺพตฺติยา[๒] น สเมติ น สมาคจฺฉติ น คณฺหาติ น ปรามสติ นาภินิวิสติ. **ธีโรติ** ธีโร ปณฺฑิโต ปญฺญวา พุทฺธิมา ญาณี วิภาวี เมธาวีติ ภวาภวาย น สเมติ ธีโร. เตนาห ภควา

---

[๑] ฉ.,เท. ภวาย [๒-๒] ฉ.,เท. ปุนปฺปุนพฺภวาย ปุนปฺปุนคติยา ปุนปฺปุนอุปปตฺติยา ปุนปฺปุนปฏิสนฺธิยา ปุนปฺปุนอตฺตภาวาย ปุนปฺปุนาภินิพฺพตฺติยา

"เอเต จ ฌตฺวา อุปนิสฺสิตาติ
ฌตฺวา มุนี นิสฺสเย โส วิมํสี,
ฌตฺวา วิมุตฺโต น วิวาทเมติ
ภวาภวาย น สเมติ ธีโรติ.

เอกาทสโม กลหวิวาทสุตฺตนิทฺเทโส.

๑๒. จูฬวิยูหสุตฺตนิทฺเทโส

[๑]

[๑๑๓] **สกํ สกํ ทิฏฺฐิปริพฺพสานา**
วิคฺคยฺห นานา กุสลา วทนฺติ,
โย เอวํ ชานาติ ส เวทิ ธมฺมํ
อิทำ ปฏิกฺโกสมเกวลี โส.

สกำ สกำ ทิฏฺฐิปริพฺพสานาติ สนฺเตเก สมณพฺราหฺมณา ทิฏฺฐิคติกา; เต ทฺวาสฏฺฐิยา ทิฏฺฐิคตานำ อญฺญตรญฺญตรำ ทิฏฺฐิคตำ คเหตฺวา อุคฺคเหตฺวา คณฺหิตฺวา ปรามสิตฺวา อภินิวิสิตฺวา สกาย สกาย ทิฏฺฐิยา วสนฺติ สำวสนฺติ อาวสนฺติ ปริวสนฺติ. ยถา อาคาริกา[๒] วา[๓] ฆเรสุ วสนฺติ, สาปตฺติกา วา อาปตฺตีสุ วสนฺติ, สกิเลสา วา กิเลเสสุ วสนฺติ; เอวเมว สนฺเตเก สมณพฺราหฺมณา ทิฏฺฐิคติกา, เต ทฺวาสฏฺฐิยา ทิฏฺฐิคตานำ อญฺญตรญฺญตรำ ทิฏฺฐิคตำ คเหตฺวา อุคฺคเหตฺวา คณฺหิตฺวา ปรามสิตฺวา อภินิวิสิตฺวา สกาย สกาย ทิฏฺฐิยา วสนฺติ สำวสนฺติ อาวสนฺติ ปริวสนฺตีติ สกำ สกำ ทิฏฺฐิปริพฺพสานา.

วิคฺคยฺห นานา กุสลา วทนฺตีติ วิคฺคยฺหาติ คเหตฺวา อุคฺคเหตฺวา คณฺหิตฺวา ปรามสิตฺวา อภินิวิสิตฺวา. **นานา**[๔] **วทนฺตีติ**[๔] นานา วทนฺติ วิวิธำ วทนฺติ อญฺโญญฺญำ[๕] วทนฺติ ปุถู[๖] วทนฺติ, น เอกำ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺติ.

---

[๑] ฉ.,เท. อถ จูฬวิยูหสุตฺตนิทฺเทสำ วกฺขติ.
[๒] ฉ.,เท. อคาริกา
[๓] ฉ.,เท. วาสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๔-๔] ฉ.,เท. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.
[๕] สี. อญฺญมญฺญำ
[๖] สี. ปุถุ

กุสลาติ กุสลวาทา ปณฺฑิตวาทา ธีรวาทา[๑] ญาณวาทา[๒] เหตุวาทา ลกฺขณวาทา การณวาทา ฐานวาทา สกาย ลทฺธิยาติ วิคฺคยฺห นานา กุสลา วทนฺติ.

โย เอวํ ชานาติ ส เวทิ ธมฺมนฺติ โย อิมํ[๓] ธมฺมํ ทิฏฺฐึ ปฏิปทำ มคฺคำ ชานาติ, โส ธมฺมำ เวทิ อญฺญาสิ อปสฺสิ ปฏิวิชฺฌีติ โย เอวำ ชานาติ ส เวทิ ธมฺมำ.

อิทำ ปฏิกฺโกสมเกวลี โสติ โย อิมำ ธมฺมำ ทิฏฺฐึ ปฏิปทำ มคฺคำ ปฏิกฺโกสติ, อเกวลี โส อสมตฺโต [๔] อปริปุณฺโณ หีโน นิหีโน โอมโก ลามโก ชตุกฺโก ปริตฺโตติ อิทำ ปฏิกฺโกสมเกวลี โส. เตนาห โส นิมฺมิโต

"สกำ สกำ ทิฏฺฐิปริพฺพสานา
วิคฺคยฺห นานา กุสลา วทนฺติ,
โย เอวำ ชานาติ ส เวทิ ธมฺมำ
อิทำ ปฏิกฺโกสมเกวลี โสติ.

[๑๑๔] เอวมฺปิ วิคฺคยฺห วิวาทยนฺติ[๕]
พาโล ปโร อกุสโลติ[๖] จาหุ,
สจฺโจ นุ วาโท กตโม อิเมสำ
สพฺเพว หีเม กุสลาวทานา.

เอวมฺปิ วิคฺคยฺห วิวาทยนฺตีติ เอวำ คเหตฺวา อุคฺคเหตฺวา คณฺหิตฺวา ปรามสิตฺวา อภินิวิสิตฺวา วิวาทยนฺติ, กลหำ กโรนฺติ, ภณฺฑนำ กโรนฺติ, วิคฺคหำ กโรนฺติ, วิวาทำ กโรนฺติ,

---

[๑] ฉ.,เท. ถิรวาทา
[๒] ฉ.,เท. ญายวาทา, เอวมุปริปิ.
[๓] สี. อิทำ
[๔] ฉ.,เท. โส
[๕] อิ. วิวาทิยนฺติ, เอวมุปริปิ.
[๖] ฉ.,เท. อกฺกุสโลติ

เมธคำ กโรนฺติ “น ตฺวำ อิมำ ธมฺมวินยำ อาชานาสิ ฯเปฯ นิพฺเพเธหิ[๑] วา สเจ ปโหสีติ เอวมฺปิ วิคฺคยฺห วิวาทยนฺติ.

พาโล ปโร อกุสโลติ จาหูติ ‘ปโร พาโล หีโน นิหีโน โอมโก ลามโก ชตุกฺโก ปริตฺโต อกุสโล อวิทฺธา[๒] อวิชฺชาคโต อญาณี อวิภาวี ทุปฺปญฺโญติ เอวมาหำสุ เอวำ กเถนฺติ เอวำ ภณนฺติ เอวำ ทีปยนฺติ เอวำ โวหรนฺตีติ พาโล ปโร อกุสโลติ จาหุ.

สจฺโจ นุ วาโท กตโม อิเมสนฺติ อิเมสำ สมณพฺราหฺมณานำ วาโท กตโม สจฺโจ ตจฺโฉ ตโถ ภูโต ยาถาโว อวิปรีโตติ สจฺโจ นุ วาโท กตโม อิเมสำ.

สพฺเพว หีเม กุสลาวทานาติ สพฺเพวิเม[๓] สมณพฺราหฺมณา กุสลวาทา ปณฺฑิตวาทา ธีรวาทา ญาณวาทา เหตุวาทา ลกฺขณวาทา การณวาทา ฐานวาทา สกาย ลทฺธิยาติ สพฺเพว หีเม กุสลาวทานา. เตนาห[๔] โส นิมฺมิโต

“เอวมฺปิ วิคฺคยฺห วิวาทยนฺติ
พาโล ปโร อกุสโลติ จาหุ,
สจฺโจ นุ วาโท กตโม อิเมสำ
สพฺเพว หีเม กุสลาวทานาติ.

[๑๑๕] ปรสฺส เว[๕] ธมฺมมนานุชานำ
พาโลมโก โหติ นิหีนปญฺโญ,
สพฺเพว พาลา สุนิหีนปญฺญา
สพฺเพวิเม ทิฏฺฐิปริพฺพสานา.[๖]

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. นิพฺเพเจหิ, เอวมุปริปิ.
[๒] สี.,ฉ.,เท.,อิ. อวิทฺวา, เอวมุปริปิ.
[๓] สี. สพฺเพปิ อิเม
[๔] อิ. เตนาหุ
[๕] สี.,ฉ.,เท. เจ, เอวมุปริปิ.
[๖] เฉ. ทิฏฺจิปริพฺพสนา, เอวมุปริปิ.

ปรสฺส เว ธมฺมมนานุชานนฺติ ปรสฺส ธมฺมํ ทิฏฺฐึ ปฏิปทำ มคฺคำ อนานุชานนฺโต[๑] อนานุปสฺสนฺโต [๒] อนานุมญฺญนฺโต อนานุโมทนฺโตติ ปรสฺส เว ธมฺมมนานุชานำ.

พาโลมโก โหติ นิหีนปญฺโญติ ปโร พาโล โหติ หีโน นิหีโน โอมโก ลามโก ชตุกฺโก ปริตฺโต, หีนปญฺโญ นิหีนปญฺโญ โอมกปญฺโญ ลามกปญฺโญ ชตุกฺกปญฺโญ ปริตฺตปญฺโญติ พาโลมโก โหติ นิหีนปญฺโญ.

สพฺเพว พาลา สุนิหีนปญฺญาติ สพฺเพวิเม สมณพฺราหฺมณา พาลา หีนา นิหีนา โอมกา ลามกา ชตุกฺกา ปริตฺตา, สพฺเพว หีนปญฺญา นิหีนปญฺญา โอมกปญฺญา ลามกปญฺญา ชตุกฺกปญฺญา ปริตฺตปญฺญาติ สพฺเพว พาลา สุนิหีนปญฺญา.

สพฺเพวิเม ทิฏฺฐิปริพฺพสานาติ สพฺเพวิเม สมณพฺราหฺมณา ทิฏฺฐิคติกา; เต ทฺวาสฏฺฐิยา ทิฏฺฐิคตานำ อญฺญตรญฺญตรำ ทิฏฺฐิคตำ คเหตฺวา อุคฺคเหตฺวา คณฺหิตฺวา ปรามสิตฺวา อภินิวิสิตฺวา สกาย สกาย ทิฏฺฐิยา วสนฺติ สำวสนฺติ อาวสนฺติ ปริวสนฺติ. ยถา อาคาริกา วา ฆเรสุ วสนฺติ, สาปตฺติกา วา อาปตฺตีสุ วสนฺติ, สกิเลสา วา กิเลเสสุ วสนฺติ; เอวเมว สพฺเพวิเม สมณพฺราหฺมณา ทิฏฺฐิคติกา, เต ทฺวาสฏฺฐิยา ทิฏฺฐิคตานำ อญฺญตรญฺญตรำ ทิฏฺฐิคตำ คเหตฺวา อุคฺคเหตฺวา คณฺหิตฺวา ปรามสิตฺวา อภินิวิสิตฺวา สกาย สกาย ทิฏฺฐิยา วสนฺติ สำวสนฺติ อาวสนฺติ ปริวสนฺตีติ สพฺเพวิเม ทิฏฺฐิปริพฺพสานา. เตนาห ภควา

---

[๑] สี. อนนุชานนฺโต

[๒] สี.,ฉ.,เท. อนานุมนนฺโต

"ปรสฺส เว ธมฺมมนานุชานํ
พาโลมโก โหติ นิหีนปญฺโญ,
สพฺเพว พาลา สุนิหีนปญฺญา
สพฺเพวิเม ทิฏฺฐิปริพฺพสานาติ.

[๑๑๖] **สนฺทิฏฺฐิยา เจ[๑-๑] ปน วีวทาตา[๑-๑]**
สํสุทฺธปญฺญา กุสลา มตีมา,[๒]
น เตสํ โกจิ ปริหีนปญฺโญ
ทิฏฺฐี หิ เตสฺปิ ตถา สมตฺตา.

สนฺทิฏฺฐิยา เจ ปน วีวทาตาติ สกาย ทิฏฺฐิยา สกาย ขนฺติยา สกาย รุจิยา สกาย ลทฺธิยา วีวทาตา[๓-๓] ปริโยทาตา อสงฺกิลิฏฺฐาติ[๓] สนฺทิฏฺฐิยา เจ ปน วีวทาตา.

สํสุทฺธปญฺญา กุสลา มตีมาติ สุทฺธปญฺญา วิสุทฺธปญฺญา ปริสุทฺธปญฺญา โวทาตปญฺญา ปริโยทาตปญฺญา. อถวา สุทฺธทสฺสนา วิสุทฺธทสฺสนา ปริสุทฺธทสฺสนา โวทาตทสฺสนา ปริโยทาตทสฺสนาติ สํสุทฺธปญฺญา. **กุสลาติ** กุสลา ปณฺฑิตา ปญฺญวนฺโต พุทฺธิมนฺโต[๔] ญาณิโน วิภาวิโน เมธาวิโนติ สํสุทฺธปญฺญา กุสลา. **มตีมาติ** มติมา ปณฺฑิตา ปญฺญวนฺโต พุทฺธิมนฺโต ญาณิโน วิภาวิโน เมธาวิโนติ สํสุทฺธปญฺญา กุสลา มตีมา.

น เตสํ โกจิ[๕] ปริหีนปญฺโญติ เตสํ สมณพฺราหฺมณานํ น โกจิ หีนปญฺโญ นิหีนปญฺโญ โอมกปญฺโญ ลามกปญฺโญ

[๑-๑] สี. เจว นเววทาตา, เอวมุปริปิ. ฉ.,เท. เจว น วีวทาตา
[๒] สี.,ฉ.,เท. มุตีมา, เอวมุปริปิ.
[๓-๓] สี.,ฉ.,เท. อนวีวทาตา อโวทาตา อปริโยทาตา สงฺกิลิฏฺฐา สงฺกิเลสิกาติ
[๔] ฉ.,เท. อิทฺธิมนฺโต, เอวมุปริปิ. [๕] ฉ.,เท. เตสํ น โกจิ, เอวมุปริปิ.

ชตุกฺกปณฺโณ[๑] ปริตฺตปณฺโณ [๒]. อถวา[๓] สพฺเพว อคฺคปณฺณา[๔] เสฏฺฐปณฺณา วิเสฏฺฐปณฺณา ปาโมกฺขปณฺณา อุตฺตมปณฺณา ปวรปณฺณาติ น เตสํ โกจิ ปริหีนปณฺโณ.

ทิฏฺฐี หิ เตสัมปิ ตถา สมตฺตาติ เตสํ สมณพฺราหฺมณานํ ทิฏฺฐิ ตถา สมตฺตา สมาทินฺนา คหิตา ปรามฏฺฐา อภินิวิฏฺฐา อชฺโฌสิตา อธิมุตฺตาติ ทิฏฺฐี หิ เตสัมปิ ตถา สมตฺตา. เตนาห ภควา

"สนฺทิฏฺฐิยา เจ ปน วีวทาตา
สัสุทฺธปณฺณา กุสลา มตีมา,
น เตสํ โกจิ ปริหีนปณฺโณ
ทิฏฺฐี หิ เตสัมปิ ตถา สมตฺตาติ.

[๑๑๗] น วาหเมตัง ตถิวนฺติ[๕] พฺรูมิ
ยมาหุ พาลา มิถุ อญฺญมญฺญัง,
สกัง สกัง ทิฏฺฐิมกัสุ สจฺจัง
ตสฺมา หิ พาโลติ ปรัง ทหนฺติ.

น วาหเมตัง ตถิวนฺติ พฺรูมีติ นาติ ปฏิกฺเขโป. **เอตนฺติ** ทฺวาสฏฺฐิทิฏฺฐิคตนฺติ[๖] นาหัง เอตัง "ตถัง ตจฺฉัง[๗] ภูตัง ยาถาวัง อวิปรีตนฺติ[๘] พฺรูมิ อาจิกฺขามิ เทเสมิ ปญฺญเปมิ ปฏฺฐเปมิ วิวรามิ วิภชามิ อุตฺตานีกโรมิ ปกาเสมีติ น วาหเมตัง ตถิวนฺติ พฺรูมิ.

---

[๑] ฉ.,เท. ฉตุกฺกปณฺโณ, เอวมุปริปิ.
[๒] ฉ.,เท. อตฺถิ
[๓] ฉ.,เท. อยัง ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๔] ฉ.,เท. อยัง ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๕] ฉ.,เท. ตถิยนฺติ, เอวมุปริปิ.
[๖] สี.,ฉ.,เท. ทฺวาสฏฺฐิทิฏฺฐิคตานิ
[๗] ฉ.,เท. ตจฺฉัง ตถัง
[๘] อิ. อวิปริตฺตนฺติ

ยมาหุ พาลา มิถุ อญฺญมญฺญนฺติ มิญฺญติ เทฺว ชนา, เทฺว กลหการกา, เทฺว ภณฺฑนการกา, เทฺว ภสฺสการกา, เทฺว วิวาทการกา, เทฺว อธิกรณการกา, เทฺว วาทิโน, เทฺว สลฺลาปกา.[๑] เต อญฺญมญฺญํ "พาโล[๒] หีโน นิหีโน โอมโก ลามโก ชตุกฺโก ปริตฺโตติ[๓] เอวมาหํสุ เอวํ กเถนฺติ เอวํ ภณนฺติ เอวํ[๔] ทีปยนฺติ[๔] เอวํ โวหรนฺตีติ ยมาหุ พาลา มิถุ อญฺญมญฺญํ.

สกํ สกํ ทิฏฺฐิมกสุ สจฺจนฺติ "สสฺสโต โลโก, อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺติ สกํ สกํ ทิฏฺฐิมกสุ สจฺจํ. "อสสฺสโต โลโก, อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺติ ฯเปฯ "เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺติ สกํ สกํ ทิฏฺฐิมกสุ สจฺจํ.

ตสฺมา หิ พาโลติ ปรํ ทหนฺตีติ ตสฺมาติ ตสฺมา ตกฺการณา ตเหตุ ตปฺปจฺจยา ตนิทานา ปรํ "พาโล หีโน นิหีโน โอมโก ลามโก ชตุกฺโก ปริตฺโตติ ทหนฺติ ปสฺสนฺติ ทกฺขนฺติ โอโลเกนฺติ นิชฺฌายนฺติ อุปปริกฺขนฺตีติ ตสฺมา หิ พาโลติ ปรํ ทหนฺติ. เตนาห ภควา

"น วาหเมตฺ ตถิวนฺติ พฺรูมิ
ยมาหุ พาลา มิถุ อญฺญมญฺญ,
สกํ สกํ ทิฏฺฐิมกสุ สจฺจํ
ตสฺมา หิ พาโลติ ปรํ ทหนฺตีติ.

---

[๑] ฉ.,เท. สลฺลปกา
[๒] สี. พาลโต, เอวมุปริปิ.
[๓] สี. ปริตฺตโต
[๔-๔] สี. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.

[๑๑๘] ยมาหุ สจฺจํ ตถิวนฺติ[๑] เอเก
ตมาหุ อญฺเญปิ[๒] ตุจฺฉํ มุสาติ,
เอวมฺปิ วิคฺคยฺห วิวาทยนฺติ[๓]
กสฺมา น เอกํ สมณา วทนฺติ.

ยมาหุ สจฺจํ ตถิวนฺติ เอเกติ ยํ ธมฺมํ ทิฏฺฐึ ปฏิปทํ มคฺคํ เอเก สมณพฺราหฺมณา "อิทํ สจฺจํ [๔] ตจฺฉํ ภูตํ ยาถาวํ อวิปรีตนฺติ เอวมาหํสุ เอวํ กเถนฺติ เอวํ ภณนฺติ เอวํ ทีปยนฺติ เอวํ โวหรนฺตีติ ยมาหุ สจฺจํ ตถิวนฺติ เอเก.

ตมาหุ อญฺเญปิ ตุจฺฉํ มุสาตีติ ตเมว ธมฺมํ ทิฏฺฐึ ปฏิปทํ มคฺคํ เอเก สมณพฺราหฺมณา "เอตํ[๕] ตุจฺฉํ, เอตํ มุสา, เอตํ อภูตํ, เอตํ อลิกํ, เอตํ อยาถาวนฺติ[๕] เอวมาหํสุ เอวํ กเถนฺติ เอวํ ภณนฺติ เอวํ ทีปยนฺติ เอวํ โวหรนฺตีติ ตมาหุ อญฺเญปิ ตุจฺฉํ มุสาติ.

เอวมฺปิ วิคฺคยฺห วิวาทยนฺตีติ เอวํ คเหตฺวา อุคฺคเหตฺวา คณฺหิตฺวา ปรามสิตฺวา อภินิวิสิตฺวา วิวาทยนฺติ, กลหํ กโรนฺติ, ภณฺฑนํ กโรนฺติ, วิคฺคหํ กโรนฺติ, วิวาทํ กโรนฺติ, เมธคํ กโรนฺติ, น ตฺวํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานาสิ. ฯเปฯ นิพฺเพเฐหิ วา สเจ ปโหสีติ เอวมฺปิ วิคฺคยฺห วิวาทยนฺติ.

กสฺมา น เอกํ สมณา วทนฺตีติ กสฺมาติ กสฺมา กึการณา กึเหตุ กึปจฺจยา กึนิทานา กึสมุทยา กึชาติกา กึปภวา น เอกํ วทนฺติ นานา วทนฺติ วิวิธํ วทนฺติ อญฺโญญฺญํ วทนฺติ ปุถุ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺตีติ กสฺมา

---

[๑] ฉ.,เท. ตถิยนฺติ, เอวมุปริปิ. [๒] สี. ปิสทฺโท น ทิสฺสติ, เอวมุปริปิ.
[๓] อิ. วิวาทิยนฺติ, เอวมุปริปิ. [๔] สี.,ฉ.,เท. ตถํ
[๕-๕] ฉ.,เท. "ตุจฺฉํ เอตํ, มุสา เอตํ, อภูตํ เอตํ, อลิกํ เอตํ, อยาถาวํ เอตนฺติ

น เอกํ สมณา วทนฺติ. เตนาห โส นิมฺมิโต

"ยมาหุ สจฺจํ ตถิวนฺติ เอเก
ตมาหุ อญฺเญปิ ตุจฺฉํ มุสาติ,
เอวมฺปิ วิคฺคยฺห วิวาทยนฺติ
กสฺมา น เอกํ สมณา วทนฺตีติ.

[๑๑๙] เอกํ หิ สจฺจํ น ทุตียมตฺถิ
ยสฺมึ ปชา โน วิวเท ปชานํ,
นานา เต สจฺจานิ สยํ ถุนนฺติ
ตสฺมา น เอกํ สมณา วทนฺติ.

เอกํ หิ สจฺจํ น ทุตียมตฺถีติ[๑] เอกํ สจฺจํ วุจฺจติ ทุกฺขนิโรโธ นิพฺพานํ. โย โส สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํ. อถวา เอกํ สจฺจํ วุจฺจติ มคฺคสจฺจํ นิยฺยานสจฺจํ, ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา, อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค, เสยฺยถีทํ[๒] สมฺมาทิฏฺฐิ, สมฺมาสงฺกปฺโป, สมฺมาวาจา, สมฺมากมฺมนฺโต, สมฺมาอาชีโว, สมฺมาวายาโม, สมฺมาสติ, สมฺมาสมาธีติ เอกํ หิ สจฺจํ น ทุตียมตฺถิ.

ยสฺมึ ปชา โน วิวเท ปชานนฺติ ยสฺมินฺติ ยมฺหิ[๓] สจฺเจ. **ปชาติ** สตฺตาธิวจนํ. ปชา[๔] ยํ สจฺจํ ปชานนฺตา อาชานนฺตา วิชานนฺตา ปฏิวิชานนฺตา ปฏิวิชฺฌนฺตา น กลหํ กเรยฺย,[๕] น ภณฺฑนํ กเรยฺย, น วิคฺคหํ กเรยฺย, น วิวาทํ กเรยฺย, น เมธคํ กเรยฺย, กลหํ ภณฺฑนํ วิคฺคหํ วิวาทํ เมธคํ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวงฺคเมยฺยาติ ยสฺมึ ปชา โน วิวเท ปชานํ.

---

[๑] สี. ทุติยมตฺถีติ, เอวมุปริปิ.
[๒] ฉ.,เท. เสยฺยถิทํ, เอวมุปริปิ.
[๓] สี.,ฉ.,เท. ยสฺมึ
[๔] ฉ.,เท. ปชานนฺติ
[๕] สี.,ฉ.,เท. กเรยฺยุ, เอวมุปริปิ.

นานา เต สจฺจานิ สยํ ฌุนนฺตีติ นานา เต สจฺจานิ สยํ ฌุนนฺติ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺติ. "สสฺสโต โลโก, อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺติ สยํ ฌุนนฺติ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺติ. "อสสฺสโต โลโก ฯเปฯ เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺติ สยํ ฌุนนฺติ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺตีติ นานา เต สจฺจานิ สยํ ฌุนนฺติ.

ตสฺมา น เอกํ สมณา วทนฺตีติ ตสฺมาติ ตสฺมา ตํการณา ตํเหตุ ตปฺปจฺจยา ตนฺนิทานา น เอกํ วทนฺติ นานา วทนฺติ วิวิธํ วทนฺติ อญฺโญญฺญํ วทนฺติ ปุถู วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺตีติ ตสฺมา น เอกํ สมณา วทนฺติ. เตนาห ภควา

"เอกํ หิ สจฺจํ น ทุตียมตฺถิ
ยสฺมึ ปชา โน วิวเท ปชานํ,
นานา เต สจฺจานิ สยํ ฌุนนฺติ
ตสฺมา น เอกํ สมณา วทนฺตีติ.

[๑๒๐] กสฺมา นู สจฺจานิ วทนฺติ นานา
ปวาทิยาเส กุสลาวทานา.
สจฺจานิ สุตฺตานิ[๑] พหูนิ นานา
อุทาหุ เต ตกฺกมนุสฺสรนฺติ.

กสฺมา นู สจฺจานิ วทนฺติ นานาติ กสฺมาติ กสฺมา กึการณา กึเหตุ กึปจฺจยา กึนิทานา สจฺจานิ นานา[๒] วทนฺติ, วิวิธานิ วทนฺติ, อญฺโญญฺญานิ วทนฺติ, ปุถูนิ วทนฺติ กเถนฺติ

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. สุตานิ, เอวมุปริปิ. [๒] สี. นานานิ

ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺตีติ กสฺมา นุ สจฺจานิ วทนฺติ นานา.

ปวาทิยาเส กุสลาวทานาติ ปวาทิยาเสติ วิปฺปวทนฺตีติปิ ปวาทิยาเส. อถวา สกํ สกํ ทิฏฺฐิคตํ ปวทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺติ. “สสฺสโต โลโก, อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺติ ปวทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺติ. “อสสฺสโต โลโก ฯเปฯ เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺติ ปวทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺติ **กุสลาวทานาติ** กุสลวาทา ปณฺฑิตวาทา ธีรวาทา ญาณวาทา เหตุวาทา ลกฺขณวาทา การณวาทา ฐานวาทา สกาย ลทฺธิยาติ ปวาทิยาเส กุสลาวทานา.

สจฺจานิ สุตฺตานิ พหูนิ นานาติ สจฺจานิ สุตานิ พหูนิ[๑] นานานิ วิวิธานิ อญฺโญญฺญานิ ปุถูนีติ สจฺจานิ สุตฺตานิ พหูนิ นานา.

อุทาหุ เต ตกฺกมนุสฺสรนฺตีติ อุทาหุ ตกฺเกน วิตกฺเกน[๒] สงฺกปฺเปน ยายนฺติ นิยฺยนฺติ วุยฺหนฺติ สํหริยนฺตีติ เอวมฺปิ อุทาหุ เต ตกฺกมนุสฺสรนฺติ. อถวา ตกฺกปริยาหฏ์[๓] วีมํสานุจริตํ สยํ ปฏิภาณ์[๔] วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺตีติ เอวมฺปิ อุทาหุ เต ตกฺกมนุสฺสรนฺติ. เตนาห โส นิมฺมิโต

“กสฺมา นุ สจฺจานิ วทนฺติ นานา
ปวาทิยาเส กุสลาวทานา,
สจฺจานิ สุตฺตานิ พหูนิ นานา
อุทาหุ เต ตกฺกมนุสฺสรนฺตีติ.

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. พหุกานิ
[๒] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๓] สี.,ฉ.,เท. ตกฺกปริยาหตํ
[๔] ฉ.,เท. ปฏิภานํ

[๑๒๑] น เหว สจฺจานิ พหูนิ นานา
อญฺญตฺร สญฺญาย นิจฺจานิ โลเก
ตกฺกญฺจ ทิฏฺฐีสุ ปกปฺปยิตฺวา
สจฺจํ มุสาตี[๑] ทฺวยธมฺมมาหุ.

น เหว สจฺจานิ พหูนิ นานาติ น เหว สจฺจานิ พหุกานิ นานานิ วิวิธานิ อญฺโญญฺญานิ ปุถูนีติ น เหว สจฺจานิ พหูนิ นานา.

อญฺญตฺร สญฺญาย นิจฺจานิ โลเกติ อญฺญตฺร สญฺญาย นิจฺจคฺคาหา[๒] เอกญฺเญว สจฺจํ โลเก กถิยติ ภณิยติ ทีปิยติ โวหริยติ, ทุกฺขนิโรโธ นิพฺพานนฺ. โย โส สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานนฺ. อถวา เอกํ สจฺจํ วุจฺจติ มคฺคสจฺจนฺ, นิยฺยานสจฺจนฺ, ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา, อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค, เสยฺยถีทํ สมฺมาทิฏฺฐิ ฯเปฯ สมฺมาสมาธีติ อญฺญตฺร สญฺญาย นิจฺจานิ โลเก.

ตกฺกญฺจ ทิฏฺฐีสุ ปกปฺปยิตฺวา สจฺจํ มุสาตี ทฺวยธมฺมมาหูติ ตกฺกํ วิตกฺกํ สงฺกปฺปนฺ ตกฺกยิตฺวา วิตกฺกยิตฺวา สงฺกปฺปยิตฺวา ทิฏฺฐิคตานิ ชเนนฺติ สญฺชเนนฺติ นิพฺพตฺเตนฺติ อภินิพฺพตฺเตนฺติ, ทิฏฺฐิคตานิ ชเนตฺวา สญฺชเนตฺวา นิพฺพตฺเตตฺวา อภินิพฺพตฺเตตฺวา “มยฺหํ สจฺจํ ตุยฺหํ มุสาติ เอวมาหํสุ เอวํ กเถนฺติ เอวํ ภณนฺติ เอวํ ทีปยนฺติ เอวํ โวหรนฺตีติ ตกฺกญฺจ ทิฏฺฐีสุ ปกปฺปยิตฺวา สจฺจํ มุสาตี ทฺวยธมฺมมาหุ. เตนาห ภควา

“น เหว สจฺจานิ พหูนิ นานา
อญฺญตฺร สญฺญาย นิจฺจานิ โลเก,

---

[๑] ฉ.,เท. มุสาติ, เอวมุปริปิ.　　[๒] สี.,อิ. นิจฺจคาหา

ตกฺกญฺจ ทิฏฺฐีสุ ปกปฺปยิตฺวา
สจฺจํ มุสาตี ทฺวยธมฺมมาหูติ.

[๑๒๒] ทิฏฺเฐ สุเต สีลวเต มุเต วา
เอเต จ[๑] นิสฺสาย วิมานทสฺสี.
วินิจฺฉเย ฐตฺวา ปหสฺสมาโน[๒]
พาโล ปโร อกุสโลติ[๓] จาห.

ทิฏฺเฐ สุเต สีลวเต มุเต วา เอเต จ นิสฺสาย วิมานทสฺสีติ: ทิฏฺฐํ วา ทิฏฺฐสุทฺธึ[๔] วา สุตํ วา สุตสุทฺธึ วา, สีลํ วา สีลสุทฺธึ วา, วตํ[๕] วา วตสุทฺธึ วา, มุตํ วา มุตสุทฺธึ วา นิสฺสาย อุปนิสฺสาย คณฺหิตฺวา ปรามสิตฺวา อภินิวิสิตฺวาติ ทิฏฺเฐ สุเต สีลวเต มุเต วา. **เอเต จ นิสฺสาย วิมานทสฺสีติ** น สมฺมาเนตีติปิ วิมานทสฺสี. อถวา โทมนสฺสํ ชเนตีติปิ วิมานทสฺสีติ ทิฏฺเฐ สุเต สีลวเต มุเต วา เอเต จ นิสฺสาย วิมานทสฺสี.

วินิจฺฉเย ฐตฺวา ปหสฺสมาโนติ วินิจฺฉยา วุจฺจนฺติ ทฺวาสฏฺฐี[๖] ทิฏฺฐิคตานิ. [๗] วินิจฺฉิตทิฏฺฐิยา[๘] ฐตฺวา ปติฏฺฐหิตฺวา คณฺหิตฺวา ปรามสิตฺวา อภินิวิสิตฺวาติ วินิจฺฉเย ฐตฺวา. **ปหสฺสมาโนติ** ตุฏฺโฐ โหติ หฏฺโฐ ปหฏฺโฐ อตฺตมโน ปริปุณฺณสงฺกปฺโป. อถวา ทนฺตวิทฺธสกํ หสฺสมาโนติ วินิจฺฉเย ฐตฺวา ปหสฺสมาโน.

พาโล ปโร อกุสโลติ จาหาติ "ปโร พาโล หีโน นิหีโน โอมโก ลามโก ชตุกฺโก ปริตฺโต อกุสโล อวิทฺธา

---

[๑] สี. จสทฺโท น ทิสฺสติ, เอวมุปริปิ.
[๒] สี. ปหสมาโน, เอวมุปริปิ.
[๓] สี.,ฉ.,เท. อกฺกุสโลติ, เอวมุปริปิ.
[๔] อิ. ทิฏฺฐิสุทฺธึ
[๕] สฺยา. วตฺตํ, เอวมุปริปิ.
[๖] ฉ.,เท. ทฺวาสฏฺฐิ, เอวมุปริปิ.
[๗] สี.,ฉ.,เท.,อิ. ทิฏฺฐิวินิจฺฉเย
[๘] สี.,ฉ.,เท. วินิจฺฉยทิฏฺฐิยา

อวิชฺชาคโต อญาณี อวิภาวี [๑] ทุปฺปญฺโญติ เอวมาห เอวํ กเถติ เอวํ ภณติ เอวํ ทีปยติ เอวํ โวหรตีติ พาโล ปโร อกุสโลติ จาห. เตนาห ภควา

"ทิฏฺเฐ สุเต สีลวเต มุเต วา
เอเต จ นิสฺสาย วิมานทสฺสี,
วินิจฺฉเย จตฺวา ปหสฺสมาโน
พาโล ปโร อกุสโลติ จาหาติ.

[๑๒๓] เยเนว พาโลติ ปรํ ทหาติ
เตนาตุมานํ กุสโลติ จาห,
สยมตฺตนา โส กุสโลวทาโน[๒]
อญฺญํ วิมาเนติ ตเถว[๓] ปาวา.[๔]

เยเนว พาโลติ ปรํ ทหาตีติ เยน[๕] เหตุนา เยน ปจฺจเยน[๖] เยน การเณน เยน ปภเวน ปรํ พาลโต หีนโต นิหีนโต โอมกโต ลามกโต ชตุกฺกโต ปริตฺตโต ทหติ[๗] ปสฺสติ ทกฺขติ โอโลเกติ นิชฺฌายติ อุปปริกฺขตีติ เยเนว พาโลติ ปรํ ทหาติ.

เตนาตุมานํ กุสโลติ จาหาติ อาตุมา[๘] วุจฺจติ อตฺตา. โสปิ เตเนว เหตุนา เตน ปจฺจเยน เตน การเณน เตน ปภเวน อตฺตานํ อาห[๙] 'อหมสฺมิ กุสโล ปณฺฑิโต ปญฺญวา พุทฺธิมา ญาณี วิภาวี เมธาวีติ เตนาตุมานํ กุสโลติ จาห.

---

[๑] สี.,ฉ.,เท.,อิ. อเมธาวี
[๒] ฉ.,เท. กุสลาวทาโน, เอวมุปริปิ.
[๓] สี.,ฉ.,เท. ตเทว, เอวมุปริปิ.
[๔] สี. ปาวท, เอวมุปริปิ. ฉ. ปาว
[๕] สี.,ฉ.,เท. เยเนว
[๖] สี. ปจฺเจเยน
[๗] สี. ทหาติ
[๘] สี.,ฉ.,เท. อาตุมาโน
[๙] สี.,ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

สยมตฺตนา โส กุสโลวทาโนติ สยํ[๑] อตฺตานํ กุสลวาโท ปณฺฑิตวาโท ธีรวาโท ญาณวาโท เหตุวาโท ลกฺขณวาโท การณวาโท ฐานวาโท สกาย ลทฺธิยาติ สยมตฺตนา โส กุสโลวทาโน.

อญฺญํ วิมาเนติ ตเถว ปาวาติ น สมฺมาเนตีติปิ อญฺญํ วิมาเนติ. อถวา โทมนสฺสํ ชเนตีติปิ อญฺญํ วิมาเนติ. **ตเถว ปาวาติ** ตเถว ตํ ทิฏฺฐิคตํ ปาวทติ "อิติปายं[๒] ปุคฺคโล มิจฺฉาทิฏฺฐิโก วิปรีตทสฺสโนติ[๓] อญฺญํ วิมาเนติ ตเถว ปาวา. เตนาห ภควา

"เยเนว พาโลติ ปรํ ทหาติ
เตนาตุมานํ กุสโลติ ฐาห,
สยมตฺตนา โส กุสโลวทาโน
อญฺญํ วิมาเนติ ตเถว ปาวาติ.

[๑๒๔] อตีสรทิฏฺฐิยา[๔] โส สมตฺโต
มาเนน มตฺโต ปริปุณฺณมานี.
สยเมว สามํ มนสาภิสิตฺโต
ทิฏฺฐี หิ สา ตสฺส ตถา สมตฺตา.

อตีสรทิฏฺฐิยา โส สมตฺโตติ อติสารทิฏฺฐิโย วุจฺจนฺติ ทฺวาสฏฺฐี ทิฏฺฐิคตานิ. กึการณา อติสารทิฏฺฐิโย วุจฺจนฺติ ทฺวาสฏฺฐี ทิฏฺฐิคตานิ. สพฺพา ตา ทิฏฺฐิโย การณาติกฺกนฺตา ลกฺขณาติกฺกนฺตา ฐานาติกฺกนฺตา,[๕] ตํการณา อติสารทิฏฺฐิโย วุจฺจนฺติ

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. สยเมว
[๒] สี. อิติวายํ, อิ. อิติปยํ
[๓] อิ. วิปริตฺตทสฺสโนติ.
[๔] สี.,ฉ.,เท. อติสารทิฏฺฐิยา, เอวมุปริปิ.
[๕] สี.,ฉ.,เท. ฐานาติกฺกนฺตา

ทฺวาสฏฺฐี ทิฏฺฐิคตานิ. สพฺเพปิ[๑] ติตฺถิยา อติสารทิฏฺฐิยา.[๑] กึการณา สพฺเพปิ[๒] ติตฺถิยา อติสารทิฏฺฐิยา.[๒] เต อญฺญมญฺญํ อติกฺกมิตฺวา สมติกฺกมิตฺวา วีติวตฺเตตฺวา[๓] ทิฏฺฐิคตานิ ชเนนฺติ สญฺชเนนฺติ นิพฺพตฺเตนฺติ อภินิพฺพตฺเตนฺติ, ตํการณา สพฺเพปิ ติตฺถิยา อติสารทิฏฺฐิยา.[๔] [๕] **โส สมตฺโตติ** อติสารทิฏฺฐิยา สมตฺโต ปริปุณฺโณ อโนโมติ[๕] อตีสรทิฏฺฐิยา โส สมตฺโต.

มาเนน มตฺโต ปริปุณฺณมานีติ สกาย ทิฏฺฐิยา มาเนน[๖] มตฺโต ปมตฺโต อุมฺมตฺโต อธิมตฺโตติ[๗] มาเนน มตฺโต. **ปริปุณฺณมานีติ** ปริปุณฺณมานี สมตฺตมานี อโนมมานีติ มาเนน มตฺโต ปริปุณฺณมานี.

สยเมว สามํ มนสาภิสิตฺโตติ สยเมว อตฺตานํ จิตฺเตน อภิสิญฺจติ "อหมสฺมิ กุสโล ปณฺฑิโต ปญฺญวา พุทฺธิมา ญาณี วิภาวี เมธาวีติ สยเมว สามํ มนสาภิสิตฺโต.

ทิฏฺฐี หิ สา ตสฺส ตถา สมตฺตาติ ตสฺส สา ทิฏฺฐิ ตถา สมตฺตา สมาทินฺนา คหิตา ปรามฏฺฐา อภินิวิฏฺฐา อชฺโฌสิตา อธิมุตฺตาติ ทิฏฺฐี หิ สา ตสฺส ตถา สมตฺตา. เตนาห ภควา

"อตีสรทิฏฺฐิยา โส สมตฺโต
มาเนน มตฺโต ปริปุณฺณมานี,
สยเมว สามํ มนสาภิสิตฺโต
ทิฏฺฐี หิ สา ตสฺส ตถา สมตฺตาติ.

[๑-๑] สี.,ฉ.,เท. สพฺพาปิ ทิฏฺฐิโย อติสารทิฏฺฐิโย.
[๒-๒] สี.,ฉ.,เท. สพฺพาปิ ทิฏฺฐิโย วุจฺจนฺติ อติสารทิฏฺฐิโย. [๓] ฉ.,เท. วีติวตฺติตฺวา, เอวมุปริปิ.
[๔] ฉ.,เท. อติสารทิฏฺฐิยา
[๕] สี. อเนโมติ
[๖] สี.,ฉ.,เท. ทิฏฺฐิมาเนน
[๗] สี.,ฉ.,เท. อติมตฺโตติ

[๑๒๕] ปรสฺส เจ หิ วจสา นิหีโน
ตุโม สหา โหติ นิหีนปญฺโญ,
อถวา[๑] สยํ เวทคู โหติ ธีโร
น โกจิ พาโล สมเณสุ อตฺถิ.

ปรสฺส เจ หิ วจสา นิหีโนติ ปรสฺส เจ วาจาย วจเนน นินฺทิตการณา ครหิตการณา อุปวทิตการณา ปโร พาโล โหติ หีโน นิหีโน โอมโก ลามโก ชตุกฺโก ปริตฺโตติ ปรสฺส เจ หิ วจสา นิหีโน.

ตุโม สหา โหติ นิหีนปญฺโญติ โสปิ เตเนว สห โหติ หีนปญฺโญ นิหีนปญฺโญ โอมกปญฺโญ ลามกปญฺโญ ชตุกฺกปญฺโญ ปริตฺตปญฺโญติ ตุโม สหา โหติ นิหีนปญฺโญ.

อถวา สยํ เวทคู โหติ ธีโรติ [๒] ธีโร ปณฺฑิโต ปญฺญวา พุทฺธิมา ญาณี วิภาวี เมธาวีติ อถวา สยํ เวทคู โหติ ธีโร.

น โกจิ พาโล สมเณสุ อตฺถีติ สมเณสุ น โกจิ พาโล หีโน นิหีโน โอมโก ลามโก ชตุกฺโก ปริตฺโต อตฺถิ, สพฺเพว อคฺคปญฺญา[๓] เสฏฺฐปญฺญา วิเสฏฺฐปญฺญา ปาโมกฺขปญฺญา อุตฺตมปญฺญา ปวรปญฺญาติ น โกจิ พาโล สมเณสุ อตฺถิ. เตนาห ภควา

"ปรสฺส เจ หิ วจสา นิหีโน
ตุโม สหา โหติ นิหีนปญฺโญ,
อถวา สยํ เวทคู โหติ ธีโร
น โกจิ พาโล สมเณสุ อตฺถีติ.

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. อถ เจ, เอวมุปริปิ.
[๒] ฉ.,เท. อถ เจ สยํ เวทคู โหติ.
[๓] สี.,ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

[๑๒๖] อญฺญํ อิโต ยาภิวทนฺติ ธมฺมํ
อปรทฺธา สุทฺธิมเกวลี เต[๑]
เอวมฺปิ ติตฺถิยา ปุถุโส วทนฺติ
สนฺทิฏฺฐิราเคน หิ ตฺยาภิรตฺตา.[๒]

อญฺญํ อิโต ยาภิวทนฺติ ธมฺมํ อปรทฺธา สุทฺธิมเกวลี เตติ อิโต อญฺญํ ธมฺมํ ทิฏฺฐึ ปฏิปทำ มคฺคำ เย อภิวทนฺติ, เต สุทฺธิมคฺคำ วิสุทฺธิมคฺคำ ปริสุทฺธิมคฺคำ โวทาตมคฺคำ ปริโยทาตมคฺคำ วิรทฺธา อปรทฺธา ขลิตา คฬิตา อญฺญาย อปรทฺธา[๓] อเกวลี เต, อสมตฺตา [๔] อปริปุณฺณา เต หีนา นิหีนา โอมกา ลามกา ชตุกฺกา ปริตฺตาติ อญฺญํ อิโต ยาภิวทนฺติ ธมฺมํ อปรทฺธา สุทฺธิมเกวลี เต.

เอวมฺปิ ติตฺถิยา ปุถุโส วทนฺตีติ ติตฺถำ วุจฺจติ ทิฏฺฐิคตำ. ติตฺถิยา[๕] วุจฺจนฺติ ทิฏฺฐิคติกา. ปุถุทิฏฺฐิยา ปุถุทิฏฺฐิคตานิ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺตีติ เอวมฺปิ ติตฺถิยา ปุถุโส วทนฺติ.

สนฺทิฏฺฐิราเคน หิ ตฺยาภิรตฺตาติ สกาย ทิฏฺฐิยา ราเคน รตฺตา อภิรตฺตาติ สนฺทิฏฺฐิราเคน หิ ตฺยาภิรตฺตา. เตนาห ภควา

"อญฺญํ อิโต ยาภิวทนฺติ ธมฺมํ
อปรทฺธา สุทฺธิมเกวลี เต
เอวมฺปิ ติตฺถิยา ปุถุโส วทนฺติ
สนฺทิฏฺฐิราเคน หิ ตฺยาภิรตฺตาติ.

---

[๑] อิ. สุทฺธิมเกวลีโน, เอวมุปริปิ.　[๒] ฉ.,เท. เตภิรตฺตา, เอวมุปริปิ.
[๓] "ฌายาปรทฺธาติปิ ปาโฐ.　[๔] ฉ.,เท. เต
[๕] ฉ.,เท. ติตฺถิยา, เอวมุปริปิ.

[๑๒๗] อิเธว สุทฺธึ อิติ วาทยนฺติ
นาญฺเญ สุ ธมฺเมสุ วิสุทฺธิมาหุ.
เอวมฺปิ ติตฺถิยา ปุถุโส นิวิฏฺฐา
สกายเน ตตฺถ ทฬฺหํ วทานา.

อิเธว สุทฺธึ อิติ วาทยนฺตีติ อิธ สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺติ. “สสฺสโต โลโก, อิทเมว สจฺจํ. โมฆมญฺญนฺติ อิธ สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺติ. “อสสฺสโต โลโก ฯเปฯ เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺติ อิธ สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺตีติ อิเธว สุทฺธึ อิติ วาทยนฺติ.

นาญฺเญสุ ธมฺเมสุ วิสุทฺธิมาหูติ อตฺตโน สตฺถารํ ธมฺมกฺขานํ คณึ ทิฏฺฐึ ปฏิปทำ มคฺคํ ฐเปตฺวา สพฺเพ ปรวาเท ขิปนฺติ อุกฺขิปนฺติ ปรกฺขิปนฺติ, “โส สตฺถา น สพฺพญฺญู, ธมฺโม น สฺวากฺขาโต, คโณ น สุปฏิปนฺโน, ทิฏฺฐิ น ภทฺทิกา, ปฏิปทา น สุปญฺญตฺตา, มคฺโค น นิยฺยานิโก, นตฺเถตฺถ สุทฺธิ วา วิสุทฺธิ วา ปริสุทฺธิ วา, มุตฺติ วา วิมุตฺติ วา ปริมุตฺติ วา, น ตตฺถ[๑] สุชฺฌนฺติ วา วิสุชฺฌนฺติ วา ปริสุชฺฌนฺติ วา, มุจฺจนฺติ วา วิมุจฺจนฺติ วา ปริมุจฺจนฺติ วา, หีนา นิหีนา โอมกา ลามกา ชตุกฺกา ปริตฺตาติ เอวมาหำสุ เอวำ กเถนฺติ เอวำ ภณนฺติ เอวำ ทีปยนฺติ เอวำ โวหรนฺตีติ นาญฺเญสุ ธมฺเมสุ วิสุทฺธิมาหุ.

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. นตฺเถตฺถ

เอวมฺปิ ติตฺถฺยา ปุถุโส นิวิฏฺฐาติ ติตฺถํ วุจฺจติ ทิฏฺฐิคตํ. ติตฺถฺยา วุจฺจนฺติ ทิฏฺฐิคติกา. ปุถุทิฏฺฐิยา ปุถุทิฏฺฐิคเตสุ นิวิฏฺฐา ปติฏฺฐิตา อลฺลีนา อุปคตา อชฺโฌสิตา อธิมุตฺตาติ เอวมฺปิ ติตฺถฺยา ปุถุโส นิวิฏฺฐา.[๑]

สกายเน ตตฺถ ทพฺหํ วทานาติ ธมฺโม สกายนํ, ทิฏฺฐิ สกายนํ, ปฏิปทา สกายนํ, มคฺโค สกายนํ; สกายเน ทพฺหวาทา ถิรวาทา พลิกวาทา อวฏฺฐิตวาทาติ สกายเน ตตฺถ ทพฺหํ วทานา. เตนาห ภควา

"อิเธว สุทฺธึ อิติ วาทยนฺติ
นาญฺเญสุ ธมฺเมสุ วิสุทฺธิมาหุ,
เอวมฺปิ ติตฺถฺยา ปุถุโส นิวิฏฺฐา
สกายเน ตตฺถ ทพฺหํ วทานาติ.

[๑๒๘] สกายเน วาปิ ทพฺหํ วทาโน
กเมตฺถ พาโลติ ปรํ ทเหยฺย
สยเมว[๒] โส เมธคํ อาวเหยฺย
ปรํ วทํ พาลมสุทฺธิธมฺมํ.

สกายเน วาปิ ทพฺหํ วทาโนติ ธมฺโม สกายนํ, ทิฏฺฐิ สกายนํ, ปฏิปทา สกายนํ, มคฺโค สกายนํ; สกายเน ทพฺหวาโท ถิรวาโท พลิกวาโท อวฏฺฐิตวาโทติ สกายเน วาปิ ทพฺหํ วทาโน.

กเมตฺถ พาโลติ ปรํ ทเหยฺยาติ เอตฺถาติ สกาย ทิฏฺฐิยา สกาย ขนฺติยา สกาย รุจิยา สกาย ลทฺธิยา ปรํ พาลโต

---

[๑] อิ. นิวิฏฺฐาติ [๒] ฉ.,เท. สยัว

หีนโต นิหีนโต โอมกโต ลามกโต ชตุกฺกโต ปริตฺตโต กํ ทเหยฺย กํ ปสฺเสยฺย กํ ทกฺเขยฺย กํ โอโลเกยฺย กํ นิชฺฌาเยยฺย กํ อุปปริกฺเขยฺยาติ กเมตฺถ[๑] พาโลติ ปรํ ทเหยฺย.

สยเมว โส เมธคํ อาวเหยฺย ปรํ วทํ พาลมสุทฺธิธมฺมนฺติ "ปโร พาโล หีโน นิหีโน โอมโก ลามโก ชตุกฺโก ปริตฺโต อสุทฺธิธมฺโม อวิสุทฺธิธมฺโม อปริสุทฺธิธมฺโม อโวทาตธมฺโมติ เอวํ วทนฺโต เอวํ กเถนฺโต เอวํ ภณนฺโต เอวํ ทีปยนฺโต เอวํ โวหรนฺโต สยเมว กลหํ ภณฺฑนํ วิคฺคหํ วิวาทํ เมธคํ อาวเหยฺย สมาวเหยฺย อาหเรยฺย สมาหเรยฺย อากฑฺเฒยฺย สมากฑฺเฒยฺย คณฺเหยฺย ปรามเสยฺย อภินิวิเสยฺยาติ สยเมว โส เมธคํ อาวเหยฺย ปรํ วทํ พาลมสุทฺธิธมฺมํ. เตนาห ภควา

"สกายเน วาปิ ทฬฺหํ วทาโน
กเมตฺถ พาโลติ ปรํ ทเหยฺย,
สยเมว โส เมธคํ อาวเหยฺย
ปรํ วทํ พาลมสุทฺธิธมฺมนฺติ.

[๑๒๕] วินิจฺฉเย ฐตฺวา สยํ ปมาย
อุทฺธํ โส[๒] โลกสฺมึ วิวาทเมติ.
หิตฺวาน สพฺพานิ วินิจฺฉยานิ
น เมธคํ กุรุเต[๓] ชนฺตุ โลเก.

วินิจฺฉเย ฐตฺวา สยํ ปมายาติ วินิจฺฉยา วุจฺจนฺติ ทฺวาสฏฺฐี ทิฏฺฐิคตานิ. วินิจฺฉิตทิฏฺฐิยา[๔] ฐตฺวา ปติฏฺฐหิตฺวา

---

[๑] สี. กํ ตตฺถ, เอวมุปริปิ. [๒] สี.,ฉ.,เท. อุทฺธสฺส, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท. กุพฺพติ อิ. กุรุเต, เอวมุปริปิ. [๔] ฉ.,เท. วินิจฺฉยทิฏฺฐิยา

คณฺหิตฺวา ปรามสิตฺวา อภินิวิสิตฺวาติ[๑] วินิจฺฉเย ฐตฺวา. **สยํ ปมายาติ** สยํ ปมาย ปมินิตฺวา "อยํ สตฺถา สพฺพญฺญูติ สยํ ปมาย ปมินิตฺวา, "อยํ ธมฺโม สฺวากฺขาโต ฯเปฯ อยํ คโณ สุปฏิปนฺโน. ฯเปฯ อยํ ทิฏฺฐิ ภทฺทิกา ฯเปฯ อยํ ปฏิปทา สุปญฺญตฺตา. ฯเปฯ อยํ มคฺโค นิยฺยานิโกติ สยํ ปมาย ปมินิตฺวาติ วินิจฺฉเย ฐตฺวา สยํ ปมาย.

อุทฺธํ โส โลกสฺมึ วิวาทเมตีติ อุทฺธํ [๒] วุจฺจติ อนาคตํ. อตฺตโน วาทํ อุทฺธํ ฐเปตฺวา สยเมว กลหํ ภณฺฑนํ วิคฺคหํ วิวาทํ เมธคํ เอติ อุเปติ อุปคจฺฉติ คณฺหาติ ปรามสติ อภินิวิสตีติ เอวมฺปิ อุทฺธํ โส โลกสฺมึ วิวาทเมติ. อถวา อญฺเญน อุทฺธํ วาเทน สทฺธึ กลหํ กโรติ, ภณฺฑนํ กโรติ, วิคฺคหํ กโรติ, วิวาทํ กโรติ, เมธคํ กโรติ "น ตฺวํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานาสิ ฯเปฯ นิพฺเพเฐหิ วา สเจ ปโหสีติ เอวมฺปิ อุทฺธํ โส โลกสฺมึ วิวาทเมติ.

หิตฺวาน สพฺพานิ วินิจฺฉยานีติ วินิจฺฉยา วุจฺจนฺติ ทฺวาสฏฺฐี ทิฏฺฐิคตานิ. สพฺพา[๓] วินิจฺฉิตทิฏฺฐิโย[๓] หิตฺวา จชิตฺวา[๔] ปริจฺจชิตฺวา ชหิตฺวา ปชหิตฺวา วิโนทิตฺวา พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวงฺคเมตฺวาติ หิตฺวาน สพฺพานิ วินิจฺฉยานิ.

น เมธคํ กุรุเต ชนฺตุ โลเกติ น กลหํ กโรติ, น ภณฺฑนํ กโรติ, น วิคฺคหํ กโรติ, น วิวาทํ กโรติ, น เมธคํ กโรติ. วุตฺตํ เหตํ ภควตา "เอวํ วิมุตฺตจิตฺโต โข อคฺคิเวสฺสน ภิกฺขุ น เกนจิ สํวทติ, น เกนจิ วิวทติ, ยญฺจ โลเก วุตฺตํ,

---

[๑] ฉ.,เท. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ. [๒] สี.,ฉ.,เท. อุทฺธโส
[๓-๓] ฉ.,เท. ทิฏฺฐิวินิจฺฉยา สพฺเพ วินิจฺฉเย [๔] อิ. จชฺชิตฺวา

เตน จ โวหรติ อปรามสนฺติ. **ชนฺตูติ** สตฺโต นโร มานโว โปโส ปุคฺคโล ชีโว ชาตุ[๑] ชนฺตุ อินฺทคู มนุโช. **โลเกติ** อปายโลเก มนุสฺสโลเก เทวโลเก ขนฺธโลเก ธาตุโลเก อายตนโลเกติ น เมธคำ กุรุเต ชนฺตุ โลเก. เตนาห ภควา

"วินิจฺฉเย ฐตฺวา สยำ ปมาย
อุทฺธำ โส โลกสฺมึ วิวาทเมติ,
หิตฺวาน สพฺพานิ วินิจฺฉยานิ
น เมธคำ กุรุเต ชนฺตุ โลเกติ.

ทฺวาทสโม จูฬวิยูหสุตฺตนิทฺเทโส.

---

[๑] ฉ.,เท. ชาคุ อิ. ชคุ

๑๓. มหาวิยูหสุตฺตนิทฺเทโส

[๑]

[๑๓๐] เย เกจิเม ทิฏฺฐิปริพฺพสานา
อิทเมว สจฺจนฺติ ปวาทยนฺติ,[๒]
สพฺเพว เต นินฺทมนฺวานยนฺติ
อโถ ปสํสมฺปิ ลภนฺติ ตตฺถ.

เย เกจิเม ทิฏฺฐิปริพฺพสานาติ เย เกจีติ สพฺเพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ อเสสํ นิสฺเสสํ ปริยาทายวจนเมตํ[๓] "เยเกจีติ. **ทิฏฺฐิปริพฺพสานาติ** สนฺเตเก สมณพฺราหฺมณา ทิฏฺฐิคติกา, เต ทฺวาสฏฺฐิยา ทิฏฺฐิคตานํ อญฺญตรญฺญตรํ ทิฏฺฐิคตํ คเหตฺวา อุคฺคเหตฺวา คณฺหิตฺวา ปรามสิตฺวา อภินิวิสิตฺวา สกาย สกาย ทิฏฺฐิยา วสนฺติ สํวสนฺติ อาวสนฺติ ปริวสนฺติ. ยถา อาคาริกา[๔] วา ฆเรสุ วสนฺติ, สาปตฺติกา วา อาปตฺตีสุวสนฺติ, สกิเลสา วา กิเลเสสุ วสนฺติ; เอวเมว สนฺเตเก สมณพฺราหฺมณา ทิฏฺฐิคติกา, เต ทฺวาสฏฺฐิยา ทิฏฺฐิคตานํ อญฺญตรญฺญตรํ ทิฏฺฐิคตํ คเหตฺวา อุคฺคเหตฺวา คณฺหิตฺวา ปรามสิตฺวา อภินิวิสิตฺวา สกาย สกาย ทิฏฺฐิยา วสนฺติ สํวสนฺติ อาวสนฺติ ปริวสนฺตีติ เย เกจิเม ทิฏฺฐิปริพฺพสานา.

อิทเมว สจฺจนฺติ ปวาทยนฺตีติ "สสฺสโต โลโก, อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺติ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺติ. "อสสฺสโต โลโก ฯเปฯ เนว โหติ น น โหติ

---

[๑] ฉ.,เท. อถ มหาวิยูหสุตฺตนิทฺเทสํ วกฺขติ. [๒] ฉ.,เท. จ วาทยนฺติ
[๓] ฉ.,เท. ปริยาทิยนวจนเมตํ, เอวมุปริปิ. [๔] ฉ.,เท. อคาริกา

ตถาคโต ปรมฺมรณา, อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺติ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺตีติ อิทเมว สจฺจนฺติ ปวาทยนฺติ.

สพฺเพว เต นินฺทมนฺวานยนฺตีติ สพฺเพว เต สมณพฺราหฺมณา นินฺทเมว อเนฺวนฺติ, ครหเมว อเนฺวนฺติ, อกิตฺติเมว อเนฺวนฺติ; สพฺเพ นินฺทิตาเยว โหนฺติ, ครหิตาเยว โหนฺติ, อกิตฺติตาเยว โหนฺตีติ สพฺเพว เต นินฺทมนฺวานยนฺติ.

อโถ ปสํสมฺปิ ลภนฺติ ตตฺถาติ ตตฺถ สกาย ทิฏฺฐิยา สกาย ขนฺติยา สกาย รุจิยา สกาย ลทฺธิยา ปสํสํ โถมนํ กิตฺตึ วณฺณหาริกํ ลภนฺติ ปฏิลภนฺติ อธิคจฺฉนฺติ[๑] วินฺทนฺตีติ อโถ ปสํสมฺปิ ลภนฺติ ตตฺถ. เตนาห โส นิมฺมิโต

"เย เกจิเม ทิฏฺฐิปริพฺพสานา
อิทเมว สจฺจนฺติ ปวาทยนฺติ,
สพฺเพว เต นินฺทมนฺวานยนฺติ
อโถ ปสํสมฺปิ ลภนฺติ ตตฺถาติ.

[๑๓๑] **อปฺปํ หิ เอตํ น อลํ สมาย**
ทุเว วิวาทสฺส ผลานิ พฺรูมิ,
เอตมฺปิ[๒] ทิสฺวา น วิวาทเยถ[๓]
เขมาภิปสฺสํ อวิวาทภูมึ.[๔]

อปฺปํ หิ เอตํ น อลํ สมายาติ อปฺปํ หิ เอตนฺติ อปฺปกํ เอตํ, โอมกํ เอตํ, โถกํ[๕] เอตํ, ลามกํ เอตํ, ชตุกฺกํ เอตํ,

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. อุปคจฺฉนฺติ
[๒] อิ. เอวํ, เอวมุปริปิ.
[๓] อิ. วิวาทิเยถ, เอวมุปริปิ.
[๔] สี.,ฉ.,เท. อภิวาทภูมึ, เอวมุปริปิ.
[๕] ฉ.,เท. โถกกํ

ปริตฺตกํ เอตนฺติ อปฺปํ หิ เอตํ. **น อลํ สมายาติ** นาลํ ราคสฺส สมาย, โทสสฺส สมาย, โมหสฺส สมาย, โกธสฺส ฯเปฯ อุปนาหสฺส ฯเปฯ มกฺขสฺส ฯเปฯ ปฬาสสฺส ฯเปฯ อิสฺสาย ฯเปฯ มจฺฉริยสฺส ฯเปฯ มายาย ฯเปฯ สาเฐยฺยสฺส ฯเปฯ ถมฺภสฺส ฯเปฯ สารมฺภสฺส ฯเปฯ มานสฺส ฯเปฯ อติมานสฺส ฯเปฯ มทสฺส ฯเปฯ ปมาทสฺส ฯเปฯ สพฺพกิเลสานํ ฯเปฯ สพฺพทุจฺจริตานํ ฯเปฯ สพฺพทรถานํ ฯเปฯ สพฺพปริฬาหานํ ฯเปฯ สพฺพสนฺตาปานํ ฯเปฯ สพฺพากุสลาภิสงฺขารานํ สมาย อุปสมาย วูปสมาย นิพฺพานาย ปฏินิสฺสคฺคาย ปฏิปฺปสฺสทฺธิยาติ อปฺปํ หิ เอตํ น อลํ สมาย.

ทฺเว วิวาทสฺส ผลานิ พฺรูมีติ ทิฏฺฐิกลหสฺส ทิฏฺฐิภณฺฑนสฺส ทิฏฺฐิวิคฺคหสฺส ทิฏฺฐิวิวาทสฺส ทิฏฺฐิเมธคสฺส เทฺว ผลานิ โหนฺติ: ชยปราชโย โหติ, ลาภาลาโภ โหติ, ยสายโส โหติ, นินฺทาปสํโส โหติ, สุขทุกฺขํ โหติ, โสมนสฺสโทมนสฺสํ โหติ, อิฏฺฐานิฏฺฐํ โหติ, อนุนยปฏิฆํ โหติ, อุคฺฆาตินิคฺฆาติ โหติ, อนุโรธวิโรโธ โหติ. อถวา 'ตํ กมฺมํ นิรยสංวตฺตนิกํ, ติรจฺฉานโยนิกสංวตฺตนิกํ, ปิตฺติวิสยิกสංวตฺตนิกนฺติ พฺรูมิ อาจิกฺขามิ เทเสมิ ปญฺญาเปมิ ปฏฺฐเปมิ วิวรามิ วิภชามิ อุตฺตานีกโรมิ ปกาเสมีติ ทฺเว วิวาทสฺส ผลานิ พฺรูมิ.

เอตมฺปิ ทิสฺวา น วิวาทเยถาติ เอตมฺปิ ทิสฺวาติ เอตํ อาทีนวํ ทิสฺวา ปสฺสิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา ทิฏฺฐิกลเหสุ ทิฏฺฐิภณฺฑเนสุ ทิฏฺฐิวิคฺคเหสุ ทิฏฺฐิวิวาเทสุ ทิฏฺฐิเมธเคสูติ เอตมฺปิ ทิสฺวา. **น วิวาทเยถาติ** น กลหํ กเรยฺย, น ภณฺฑนํ กเรยฺย, น วิคฺคหํ กเรยฺย, น วิวาทํ

กเรยฺย, น เมธกํ กเรยฺย, กลหภณฺฑนวิคฺคหวิวาทเมธกํ[๑] ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวงฺคเมยฺย กลหภณฺฑนวิคฺคห-วิวาทเมธคา[๒] อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏฺโ[๓] วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหเรยฺยาติ เอตมฺปิ ทิสฺวา น วิวาทเยถ.

เขมาภิปสฺสํ อวิวาทภุมฺมนฺติ อวิวาทภุมฺมํ วุจฺจติ อมตนิพฺพานํ. โย โส สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํ. เอตํ อวิวาทภุมฺมํ เขมโต ตาณโต เลณโต สรณโต อภยโต อจฺจุตโต อมตโต นิพฺพานโต ปสฺสนฺโต ทกฺขนฺโต โอโลเกนฺโต นิชฺฌายนฺโต อุปปริกฺขนฺโตติ เขมาภิปสฺสํ อวิวาทภุมฺมํ. เตนาห ภควา

"อปฺปา หิ เอตํ น อลํ สมาย
ทุเว วิวาทสฺส ผลานิ พฺรูมิ,
เอตมฺปิ ทิสฺวา น วิวาทเยถ
เขมาภิปสฺสํ อวิวาทภุมฺมนฺติ.

[๑๓๒] ยา กาจิมา สมฺมติโย[๔] ปุถุชฺชา
สพฺพาว เอตา น อุเปติ วิทฺธา,[๕]
อนูปโย โส อุปยํ กิเมยฺย
ทิฏฺเ สุเต ขนฺติมกุพฺพมาโน.

ยากาจิมา สมฺมติโย ปุถุชฺชาติ ยากาจีติ สพฺเพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ อเสสํ นิสฺเสสํ ปริยาทายวจนเมตํ "ยา กาจีติ.

---

[๑] ฉ.,เท. กลหํ ภณฺฑนํ วิคฺคหํ วิวาทํ เมธคํ, เอวมุปริปิ.
[๒] ฉ.,เท. กลหา ภณฺฑนา วิคฺคหา วิวาทา เมธคา, เอวมุปริปิ.
[๓] สี.,ฉ.,เท. นิสฺสโฏ, เอวมุปริปิ.
[๔] สี.,ฉ.,เท.,อิ. สมฺมุติโย, เอวมุปริปิ.
[๕] ฉ.,เท. วิทฺวา, เอวมุปริปิ.

สมฺมติโยติ สมฺมติโย วุจฺจนฺติ ทฺวาสฏฺฐี ทิฏฺฐิคตานิ. **ปุถุชฺชาติ** ปุถุชฺชเนหิ ชนิตา วา ตา[๑] สมฺมติโยติ ปุถุชฺชา, ปุถุนานาชเนหิ ชนิตา วา ตา[๑] สมฺมติโยติ ปุถุชฺชาติ ยา กาจิมา สมฺมติโย ปุถุชฺชา.

สพฺพาว เอตา น อุเปติ วิทฺธาติ วิทฺธา วิชฺชาคโต ญาณี วิภาวี เมธาวี สพฺพาว เอตา ทิฏฺฐิสมฺมติโย เนติ น อุเปติ น อุปคจฺฉติ น คณฺหาติ น ปรามสติ นาภินิวิสตีติ สพฺพาว เอตา น อุเปติ วิทฺธา.

อนูปโย โส อุปยํ กิเมยฺยาติ อุปโยติ เทฺว อุปยา: ตณฺหูปโย จ ทิฏฺฐูปโย จ ฯเปฯ อยํ ตณฺหูปโย ฯเปฯ อยํ ทิฏฺฐูปโย. ตสฺส ตณฺหูปโย ปหีโน, ทิฏฺฐูปโย ปฏินิสฺสฏฺโฐ, ตณฺหูปยสฺส ปหีนตฺตา ทิฏฺฐูปยสฺส ปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา อนูปโย ปุคฺคโล กึ รูปึ อุเปยฺย อุปคจฺเฉยฺย คณฺเหยฺย ปรามเสยฺย อภินิวิเสยฺย "อตฺตา เมติ. กึ เวทนํ ฯเปฯ กึ สญฺญํ ฯเปฯ กึ สงฺขาเร ฯเปฯ กึ วิญฺญาณํ ฯเปฯ กึ คตึ ฯเปฯ กึ อุปปตฺตึ ฯเปฯ กึ ปฏิสนฺธึ ฯเปฯ กึ ภวํ ฯเปฯ กึ สํสารํ ฯเปฯ กึ วฏฺฏํ อุเปยฺย อุปคจฺเฉยฺย คณฺเหยฺย ปรามเสยฺย อภินิวิเสยฺยาติ อนูปโย โส อุปยํ กิเมยฺย.

ทิฏฺเฐ สุเต ขนฺติมกุพฺพมาโนติ ทิฏฺเฐ วา ทิฏฺฐสุทฺธิยา วา สุเต วา สุตสุทฺธิยา วา มุเต วา มุตสุทฺธิยา วา ขนฺตึ อกุพฺพมาโน ฉนฺทํ อกุพฺพมาโน เปมํ อกุพฺพมาโน ราคํ อกุพฺพมาโน อชฌนยมาโน อสญฺชนยมาโน อนิพฺพตฺตยมาโน นาภินิพฺพตฺตยมาโนติ ทิฏฺเฐ สุเต ขนฺติมกุพฺพมาโน. เตนาห ภควา

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

"ยา กาจิมา สมฺมติโย ปุถุชฺชา
สพฺพาว เอตา น อุเปติ วิทฺธา,
อนูปโย โส อุปยํ กิเมยฺย
ทิฏฺเฐ สุเต ขนฺติมกุพฺพมาโนติ.

[๑๓๓] สีลพฺพตมา สญฺญเมนาหุ สุทฺธึ
วตฺตํ สมาทาย อุปฏฺฐิตาเส,
อิเธว สิกฺเขม อถสฺส สุทฺธึ
ภวูปนีตา กุสลาวทานา.

สีลพฺพตมา สญฺญเมนาหุ สุทฺธินฺติ สนฺเตเก สมณพฺราหฺมณา สีลพฺพตมวาทา, เต สีลมตฺเตน สญฺญมมตฺเตน สำวรมตฺเตน อวีติกฺกมมตฺเตน สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ[๑] อาหุ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺติ.

สมณมุณฺฑิกาปุตฺโต เอวมาห "จตูหิ โข อหํ ถปติ[๒] ธมฺเมหิ สมนฺนาคตํ ปุริสปุคฺคลํ ปญฺญาเปมิ สมฺปนฺนกุสลํ ปรมกุสลํ อุตฺตมปฺปตฺติปฺปตฺตํ สมณํ อโยชฺฌํ. กตเมหิ จตูหิ. อิธ ถปติ น กาเยน ปาปกมฺมํ กโรติ, น ปาปิกำ[๓] วาจํ ภาสติ, น ปาปกำ สงฺกปฺปึ สงฺกปฺปติ,[๔] น ปาปกำ อาชีวำ อาชีวติ. อิเมหิ โข อหำ ถปติ จตูหิ ธมฺเมหิ สมนฺนาคตำ ปุริสปุคฺคลำ ปญฺญาเปมิ สมฺปนฺนกุสลำ ปรมกุสลำ อุตฺตมปฺปตฺติปฺปตฺตำ สมณำ อโยชฺฌำ; เอวเมว สนฺเตเก สมณพฺราหฺมณา สีลพฺพตมวาทา, เต สีลมตฺเตน สญฺญมมตฺเตน สำวรมตฺเตน อวีติกฺกมมตฺเตน สุทฺธึ

---

[๑] ฉ.,เท. ปริวิมุตฺตึ
[๒] ฉ.,เท. คหปติ, เอวมุปริปิ.
[๓] สี. ปาปกำ
[๔] ฉ.,เท. สงฺกปฺเปติ

วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ อาหุ[๑] วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺตีติ สีลุตฺตมา สญฺญเมนาหุ สุทฺธึ.

วตํ สมาทาย อุปฏฺฐิตาเสติ วตนฺติ หตฺถิวตํ วา อสฺสวตํ วา โควตํ วา อชวตํ[๒] วา กุกฺกุรวตํ วา กากวตํ วา วาสุเทววตํ วา [๓] ปุณฺณภทฺทวตํ วา มณิภทฺทวตํ วา อคฺคิวตํ วา นาควตํ วา สุปณฺณวตํ วา ยกฺขวตํ วา อสุรวตํ วา คนฺธพฺพวตํ วา มหาราชวตํ วา จนฺทวตํ วา สุริยวตํ วา อินฺทวตํ วา พฺรหฺมวตํ วา เทววตํ วา ทิสวตํ[๔] วา อาทาย สมาทาย อาทิยิตฺวา[๕] [๖] คณฺหิตฺวา ปรามสิตฺวา อภินิวิสิตฺวา อุปฏฺฐิตา ปจฺจุปฏฺฐิตา อลฺลีนา อุปคตา อชฺโฌสิตา อธิมุตฺตาติ วตํ สมาทาย อุปฏฺฐิตาเส.

อิเธว สิกฺเขม อถสฺส สุทฺธินฺติ อิธาติ สกาย ทิฏฺฐิยา สกาย ขนฺติยา สกาย รุจิยา สกาย ลทฺธิยา [๗] สิกฺเขม อาจเรม สมาจเรม สมาทาย วตฺเตมาติ อิเธว สิกฺเขม. **อถสฺส สุทฺธินฺติ** อถวาสฺส[๘] สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตินฺติ อิเธว สิกฺเขม อถสฺส สุทฺธึ.

ภวูปนีตา กุสลาวทานาติ ภวูปนีตาติ ภวูปนีตา ภวูปคตา ภวชฺโฌสิตา ภวาธิมุตฺตาติ ภวูปนีตา. **กุสลาวทานาติ** กุสลวาทา ปณฺฑิตวาทา ธีรวาทา ญาณวาทา เหตุวาทา ลกฺขณวาทา การณวาทา ฐานวาทา สกาย ลทฺธิยาติ ภวูปนีตา กุสลาวทานา. เตนาห ภควา

---

[๑] สี. อาหํสุ
[๒] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๓] ฉ.,เท. พลเทววตํ
[๔] ฉ.,เท.,อิ. ทิสาวตํ
[๕] ฉ.,เท. อาทิยิตฺวา
[๖] ฉ.,เท. สมาทิยิตฺวา
[๗] ฉ.,เท. สิกฺเขมาติ
[๘] ฉ.,เท. อถสฺส

"สีลุตฺตมา สญฺญเมนาหุ สุทฺธึ
วตํ สมาทาย อุปฏฺฐิตาเส,
อิเธว สิกฺเขม อถสฺส สุทฺธึ
ภวูปนีตา กุสลาวทานาติ.

[๑๓๔] สเจ จุโต สีลวตาโต[๑] โหติ
ส เวธตี[๒] กมฺม วิราธยิตฺวา,
ส ชปฺปตี[๓] ปตฺถยตี จ สุทฺธึ
สตฺถาวหีโน ปวสํ ฆรมฺหา.

สเจ จุโต สีลวตาโต โหตีติ ทฺวีหิ การเณหิ สีลพฺพตโต จวติ; ปรวิจฺฉินฺทนาย วา จวติ อนภิสมฺภุณนฺโต วา จวติ.

กถํ ปรวิจฺฉินฺทนาย จวติ. ปโร วิจฺฉินฺทติ โส สตฺถา น สพฺพญฺญู, ธมฺโม น สฺวากฺขาโต, คโณ น สุปฏิปนฺโน, ทิฏฺฐิ น ภทฺทิกา, ปฏิปทา น สุปญฺญตฺตา, มคฺโค น นิยฺยานิโก, นตฺเถตฺถ สุทฺธิ วา วิสุทฺธิ วา ปริสุทฺธิ วา, มุตฺติ วา วิมุตฺติ วา ปริมุตฺติ วา, น ตตฺถ[๔] สุชฺฌนฺติ วา วิสุชฺฌนฺติ วา ปริสุชฺฌนฺติ วา, มุจฺจนฺติ วา วิมุจฺจนฺติ วา ปริมุจฺจนฺติ วา, หีนา นิหีนา โอมกา ลามกา ชตุกฺกา ปริตฺตาติ เอวํ ปโร วิจฺฉินฺทติ. เอวํ วิจฺฉินฺทิยมาโน สตฺถารา จวติ, ธมฺมกฺขานา จวติ, คณา จวติ, ทิฏฺฐิยา จวติ, ปฏิปทาย จวติ, มคฺคโต จวติ; เอวํ ปรวิจฺฉินฺทนาย จวติ.

กถํ อนภิสมฺภุณนฺโต จวติ. สีลํ อนภิสมฺภุณนฺโต สีลโต จวติ, วตํ อนภิสมฺภุณนฺโต วตโต จวติ, สีลพฺพตํ

---

[๑] ฉ.,เท. สีลวตโต, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ.,เท. ปเวธตี
[๓] ฉ.,เท. ปชปฺปตี [๔] ฉ.,เท. นตฺเถตฺถ

อนภิสมฺภุณนฺโต สีลพฺพตโต จวติ; เอวํ อนภิสมฺภุณนฺโต จวตีติ สเจ จุโต สีลวตโต โหติ.

ส เวธตี กมฺม วิราธยิตฺวาติ ส เวธตีติ สีลํ วา วตํ วา สีลพฺพตํ วา "วิรทฺธํ มยา, อปรทฺธํ มยา, ขลิตํ มยา, คฬิตํ[๑] มยา, อญฺญาย อปรทฺโธ อหนฺติ เวธติ ปเวธติ สมฺปเวธตีติ ส เวธตี. **กมฺม วิราธยิตฺวาติ** "ปุญฺญาภิสงฺขารํ วา อปุญฺญาภิสงฺขารํ วา อาเนญฺชาภิสงฺขารํ วา วิรทฺธํ มยา, อปรทฺธํ มยา, ขลิตํ มยา, คฬิตํ[๑] มยา, อญฺญาย อปรทฺโธ อหนฺติ เวธติ ปเวธติ สมฺปเวธตีติ ส เวธตี กมฺม วิราธยิตฺวา.

ส ชปฺปตี ปตฺถยตี จ สุทฺธินฺติ ส ชปฺปตีติ สีลํ วา ชปฺปติ, วตํ วา ชปฺปติ, สีลพฺพตํ วา ชปฺปติ ปชปฺปติ อภิชปฺปตีติ ส ชปฺปตี. **ปตฺถยตี จ สุทฺธินฺติ** สีลสุทฺธึ วา ปตฺเถติ, วตสุทฺธึ วา ปตฺเถติ, สีลพฺพตสุทฺธึ วา ปตฺเถติ ปิเหติ อภิชปฺปตีติ ส ชปฺปตี ปตฺถยตี จ สุทฺธึ.

สตฺถาวหีโน ปวสํ ฆรมฺหาติ ยถา ปุริโส ฆรโต นิกฺขนฺโต สตฺเถน สห[๒] วสนฺโต สตฺถา โอหีโน, ตํ วา สตฺถํ อนุพนฺธติ สกํ วา ฆรํ ปจฺจาคจฺฉติ; เอวเมว โส ทิฏฺฐิคติโก ตํ วา สตฺถารํ คณฺหาติ อญฺญํ วา สตฺถารํ คณฺหาติ, ตํ วา ธมฺมกฺขานํ คณฺหาติ อญฺญํ วา ธมฺมกฺขานํ คณฺหาติ, ตํ วา คณํ คณฺหาติ อญฺญํ วา คณํ คณฺหาติ, ตํ วา ทิฏฺฐึ คณฺหาติ อญฺญํ วา ทิฏฺฐึ คณฺหาติ, ตํ วา ปฏิปทำ คณฺหาติ อญฺญํ วา ปฏิปทำ คณฺหาติ, ตํ วา มคฺคำ คณฺหาติ อญฺญำ วา มคฺคำ คณฺหาติ ปรามสติ อภินิวิสตีติ สตฺถาวหีโน ปวสำ ฆรมฺหา. เตนาห ภควา

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. คลิตำ, เอวมุปริปิ.　　[๒] ฉ.,เท. ปวสำ

"สเจ จุโต สีลวตาโต โหติ
ส เวธตี กมฺม วิราธยิตฺวา,
ส ชปฺปตี ปตฺถยตี จ สุทฺธึ
สตฺถาวหีโน ปวสํ ฆรมฺหาติ.

[๑๓๕] สีลพฺพตํ วาปิ ปหาย สพฺพํ
กมฺมญฺจ สาวชฺชนวชฺชเมตํ,
สุทฺธึ อสุทฺธินฺติ อปตฺถยาโน
วิรโต จเร สนฺติมนุคฺคหาย.

สีลพฺพตํ วาปิ ปหาย สพฺพนฺติ สพฺพา สีลสุทฺธิโย ปหาย ปชหิตฺวา วิโนทิตฺวา พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวงฺคมิตฺวา, สพฺพา วตสุทฺธิโย ปหาย ปชหิตฺวา วิโนทิตฺวา พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวงฺคมิตฺวา, สพฺพา สีลพฺพตสุทฺธิโย ปหาย ปชหิตฺวา วิโนทิตฺวา พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวงฺคมิตฺวาติ สีลพฺพตํ วาปิ ปหาย สพฺพํ.

กมฺมญฺจ สาวชฺชนวชฺชเมตนฺติ สาวชฺชกมฺมํ วุจฺจติ กณฺหํ กณฺหวิปากํ. อนวชฺชกมฺมํ วุจฺจติ สุกฺกํ สุกฺกวิปากํ. สาวชฺชญฺจ กมฺมํ อนวชฺชญฺจ กมฺมํ ปหาย ปชหิตฺวา วิโนทิตฺวา พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวงฺคมิตฺวาติ กมฺมญฺจ สาวชฺชนวชฺชเมตํ.

สุทฺธึ อสุทฺธินฺติ อปตฺถยาโนติ [๑] อสุทฺธึ ปตฺเถนฺติ อกุสเล ธมฺเม ปตฺเถนฺติ. [๒] สุทฺธึ ปตฺเถนฺติ ปญฺจ กามคุเณ ปตฺเถนฺติ; อสุทฺธึ ปตฺเถนฺติ อกุสเล ธมฺเม ปตฺเถนฺติ, ปญฺจ กามคุเณ ปตฺเถนฺติ; สุทฺธึ ปตฺเถนฺติ ทฺวาสฏฺฐีทิฏฺฐิคตานิ

---

[๑] ฉ.,เท. อสุทฺธินฺติ

[๒] ฉ.,เท. สุทฺธินฺติ

ปตฺเถนฺติ; อสุทฺธึ ปตฺเถนฺติ, อกุสเล ธมฺเม ปตฺเถนฺติ, ปญฺจ กามคุเณ ปตฺเถนฺติ, ทฺวาสฏฺฐีทิฏฺฐิคตานิ ปตฺเถนฺติ; สุทฺธึ ปตฺเถนฺติ เตธาตุเก กุสเล ธมฺเม ปตฺเถนฺติ, อสุทฺธึ ปตฺเถนฺติ อกุสเล ธมฺเม ปตฺเถนฺติ, ปญฺจ กามคุเณ ปตฺเถนฺติ, ทฺวาสฏฺฐีทิฏฺฐิคตานิ ปตฺเถนฺติ, เตธาตุเก กุสเล ธมฺเม ปตฺเถนฺติ; สุทฺธึ ปตฺเถนฺติ กลฺยาณปุถุชฺชนา[๑] นิยามาวกฺกนฺตึ ปตฺเถนฺติ, เสกฺขา อคฺคธมฺมํ อรหตฺตํ ปตฺเถนฺติ. อรหตฺตปฺปตฺเต[๒] อรหา[๓] เนว อกุสเล ธมฺเม ปตฺเถติ, นปิ ปญฺจ กามคุเณ ปตฺเถติ, นปิ ทฺวาสฏฺฐีทิฏฺฐิคตานิ ปตฺเถติ, นปิ เตธาตุเก กุสเล ธมฺเม ปตฺเถติ, [๔] นปิ นิยามาวกฺกนฺตึ ปตฺเถติ, นปิ อคฺคธมฺมํ อรหตฺตํ ปตฺเถติ. ปตฺถนำ[๕] สมติกฺกนฺโต อรหา วุฑฺฒิปริหานึ วีติวตฺโต. โส วุฏฺฐวาโส จิณฺณจรโณ ฯเปฯ นตฺถิ ตสฺส ปุนพฺภโวติ สุทฺธึ อสุทฺธินฺติ อปตฺถยาโน.

วิรโต จเร สนฺติมนุคฺคหายาติ วิรโตติ สุทฺธิอสุทฺธิยา อารโต [๖] วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏฺโฐ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรตีติ วิรโต. **จเรติ** จเรยฺย วิจเรยฺย อีริเยยฺย วตฺเตยฺย ปาเลยฺย ยเปยฺย ยาเปยฺยาติ วิรโต จเร. **สนฺติมนุคฺคหายาติ** สนฺติโย วุจฺจนฺติ ทฺวาสฏฺฐี ทิฏฺฐิคตานิ; ทิฏฺฐิสนฺติโย อคฺคณฺหนฺโต อปรามสนฺโต อนภินิวิสนฺโตติ วิรโต จเร สนฺติมนุคฺคหาย. เตนาห ภควา

---

[๑] ฉ.,เท. ปุถุชฺชนกลฺยาณกา, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ.,เท. อรหตฺเต ปตฺเต
[๓] สี. อรหำ [๔] ฉ.,เท. นปิ เตธาตุเก กุสเล ธมฺเม ปตฺเถติ
[๕] ฉ.,เท. ปตฺถนา [๖] ฉ.,เท. อสฺส

"สีลพฺพตํ วาปิ ปหาย สพฺพํ
กมฺมญฺจ สาวชฺชนวชฺชเมตํ,
สุทฺธึ อสุทฺธินฺติ อปตฺถยาโน
วิรโต จเร สนฺติมนุคฺคหายาติ.

[๑๓๖] ตมูปนิสฺสาย[๑] ชิคุจฺฉิตํ วา
อถ วาปิ ทิฏฺฐํว สุตํ มุตํ วา
อุทฺธสฺสรา สุทฺธิมนุตฺถุนนฺติ
อวีตตณฺหาเส ภวาภเวสุ.

ตมูปนิสฺสาย ชิคุจฺฉิตํ วาติ สนฺเตเก สมณพฺราหฺมณา ตโปชิคุจฺฉวาทา ตโปชิคุจฺฉสารา ตโปชิคุจฺฉี[๒] นิสฺสิตา[๒] สนฺนิสฺสิตา[๓] อลฺลีนา อุปคตา อชฺโฌสิตา อธิมุตฺตาติ ตมูปนิสฺสาย ชิคุจฺฉิตํ วา.

อถวาปิ ทิฏฺฐํว สุตํ มุตํ วาติ ทิฏฺฐํ วา ทิฏฺฐสุทฺธึ วา สุตํ วา สุตสุทฺธึ วา มุตํ วา มุตสุทฺธึ วา นิสฺสาย อุปนิสฺสาย คณฺหิตฺวา ปรามสิตฺวา อภินิวิสิตฺวาติ อถวาปิ ทิฏฺฐํว สุตํ มุตํ วา.

อุทฺธสฺสรา สุทฺธิมนุตฺถุนนฺตีติ สนฺเตเก สมณพฺราหฺมณา อุทฺธสฺสราวาทา. กตเม [๔] สมณพฺราหฺมณา อุทฺธสฺสราวาทา. เย เต สมณพฺราหฺมณา อจฺจนฺตสุทฺธิกา, สํสารสุทฺธิกา, อกิริยทิฏฺฐิกา, สสฺสตวาทา; อิเม เต สมณพฺราหฺมณา อุทฺธสฺสราวาทา. เต สํสาเรน[๕] สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ อนุตฺถุนนฺติ[๖] วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺตีติ อุทฺธสฺสรา สุทฺธิมนุตฺถุนนฺติ.

---

[๑] อิ. ตปูปนิสฺสาย
[๒] ฉ.,เท. ตโปชิคุจฺฉนิสฺสิตา
[๓] อานิสฺสิตา
[๔] ฉ.,เท.,อิ. เต
[๕] สี.,ฉ.,เท. สํสาเร
[๖] สี.,ฉ.,เท. ถุนนฺติ

อวีตตณฺหาเส ภวาภเวสูติ ตณฺหาติ รูปตณฺหา สทฺทตณฺหา คนฺธตณฺหา รสตณฺหา โผฏฺฐพฺพตณฺหา ธมฺมตณฺหา. **ภวาภเวสูติ** ภวาภเว, กมฺมภเว ปุนพฺภเว, กามภเว กมฺมภเว, กามภเว ปุนพฺภเว, รูปภเว กมฺมภเว, รูปภเว ปุนพฺภเว, อรูปภเว กมฺมภเว, อรูปภเว ปุนพฺภเว, ปุนปฺปุนํ[๑] ภเว ปุนปฺปุนํ คติยา ปุนปฺปุนํ อุปปตฺติยา ปุนปฺปุนํ ปฏิสนฺธิยา ปุนปฺปุนํ อตฺตภาวาภินิพฺพตฺติยา.[๑] **อวีตตณฺหาเสติ**[๒] อวีตตณฺหา อวิคตตณฺหา อจฺจตฺตตณฺหา[๓] อวนฺตตณฺหา อมุตฺตตณฺหา อปฺปหีนตณฺหา อปฺปฏินิสฺสฏฺฐตณฺหาติ อวีตตณฺหาเส ภวาภเวสุ. เตนาห ภควา

"ตมูปนิสฺสาย ชิคุจฺฉิตํ วา
อถวาปิ ทิฏฺฐํว สุตํ มุตํ วา,
อุทฺธสฺสรา สุทฺธิมนุตฺถุนนฺติ
อวีตตณฺหาเส ภวาภเวสูติ.

[๑๓๗] ปตฺถยมานสฺส หิ ชปฺปิตานิ
สำเวธิตำ[๔] วาปิ ปกปฺปิเตสุ,
จุตูปปาโต อิธ ยสฺส นตฺถิ
ส เกน เวเธยฺย กุหึ ปชปฺเป.[๕]

ปตฺถยมานสฺส หิ ชปฺปิตานีติ ปตฺถนา วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค ฯเปฯ อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. **ปตฺถยมานสฺสาติ** ปตฺถยมานสฺส อิจฺฉมานสฺส สาทิยมานสฺส ปิหยมานสฺส อภิชปฺปยมานสฺสาติ ปตฺถยมานสฺส หิ. **ชปฺปิตานีติ** ชปฺปนา

---

[๑] ฉ.,เท. ปุนปฺปุนพฺภเว ปุนปฺปุนคติยา ปุนปฺปุนอุปปตฺติยา ปุนปฺปุนปฏิสนฺธิยา ปุนปฺปุนอตฺตภาวา
[๒] สี.,ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ. [๓] สี.,ฉ.,เท.,อิ. อจตฺตตณฺหา
[๔] สี.,ฉ.,เท. ปเวธิตำ, เอวมุปริปิ. [๕] สี.,ฉ.,เท. ว ชปฺเป, เอวมุปริปิ.

วุจฺจติ ตณฺหา; โย ราโค สาราโค ฯเปฯ อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลนฺติ ปตฺถยมานสฺส หิ ชปฺปิตานิ.

สำเวธิตำ วาปิ ปกปฺปิเตสูติ ปกปฺปนาติ เทฺว ปกปฺปนา; ตณฺหาปกปฺปนา จ ทิฏฺฐิปกปฺปนา จ ฯเปฯ อยำ ตณฺหาปกปฺปนา ฯเปฯ อยำ ทิฏฺฐิปกปฺปนา. [๑] วตฺถุำ อจฺเฉทสงฺกิโนปิ เวเธนฺติ, อจฺฉิชฺชนฺเตปิ เวเธนฺติ, อจฺฉินฺเนปิ เวเธนฺติ, [๒] วตฺถุำ วิปริณามสงฺกิโนปิ เวเธนฺติ, วิปริณามนฺเตปิ เวเธนฺติ, วิปริณเตปิ เวเธนฺติ ปเวเธนฺติ สมฺปเวเธนฺตีติ สำเวธิตำ วาปิ ปกปฺปิเตสุ.

จุตูปปาโต อิธ ยสฺส นตฺถีติ ยสฺสาติ อรหโต ขีณาสวสฺส. อาคมนำ[๓] คมนำ[๓] คมนาคมนำ กาลำ คติ ภวาภโว จุติ จ อุปปตฺติ จ นิพฺพตฺติ จ เภโท จ ชาติชรามรณำ[๔] นตฺถิ น สนฺติ น สำวิชฺชนฺติ นุปลพฺภนฺติ, ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒาติ จุตูปปาโต อิธ ยสฺส นตฺถิ.

ส เกน เวเธยฺย กุหึ ปชปฺเปติ โส เกน ราเคน เวเธยฺย, เกน โทเสน เวเธยฺย, เกน โมเหน เวเธยฺย, เกน มาเนน เวเธยฺย, กาย ทิฏฺฐิยา เวเธยฺย, เกน อุทฺธจฺเจน เวเธยฺย, กาย วิจิกิจฺฉาย เวเธยฺย, เกหิ อนุสเยหิ เวเธยฺย "รตฺโตติ วา "ทุฏฺโฐติ วา "มูฬฺโหติ วา "วินิพนฺโธติ วา "ปรามฏฺโฐติ วา "วิกฺเขปคโตติ วา "อนิฏฺฐงฺคโตติ วา "ถามคโตติ วา. เต อภิสงฺขารา ปหีนา; อภิสงฺขารานำ ปหีนตฺตา คติยา เกน เวเธยฺย "เนรยิโกติ วา "ติรจฺฉานโยนิโกติ วา "ปิตฺติวิสยิโกติ วา

---

[๑] ฉ.,เท. ปเวธิตำ วาปิ ปกปฺปิเตสูติ ปกปฺปิตำ [๒] ฉ.,เท. ปกปฺปิตำ
[๓-๓] ฉ.,เท. ยสฺส คมนำ อาคมนำ [๔] ฉ.,เท. ชาติ จ ชรามรณญฺจ

"มนุสฺโสติ วา "เทโวติ วา "รูปีติ วา "อรูปีติ วา "สญฺญีติ วา "อสญฺญีติ วา "เนวสญฺญีนาสญฺญีติ วา, โส เหตุ นตฺถิ, ปจฺจโย นตฺถิ, การณํ นตฺถิ, เยน เวเธยฺย ปเวเธยฺย สมฺปเวเธยฺยาติ ส เกน เวเธยฺย. **กุหึ ปชปฺเปติ** กิมฺหิ [๑] ชปฺเปยฺย ปชปฺเปยฺย อภิชปฺเปยฺยาติ ส เกน เวเธยฺย กุหึ ปชปฺเป. เตนาห ภควา

"ปตฺถยมานสฺส หิ ชปฺปิตานิ
สํเวธิตํ วาปิ ปกปฺปิเตสุ,
จุตูปปาโต อิธ ยสฺส นตฺถิ
ส เกน เวเธยฺย กุหึ ปชปฺเปติ.

[๑๓๘] ยมาหุ ธมฺมํ ปรมนฺติ เอเก
ตเมว หีนนฺติ ปนาหุ อญฺเญ
สจฺโจ นุ วาโท กตโม อิเมสํ
สพฺเพว หีเม กุสลาวทานา.

ยมาหุ ธมฺมํ ปรมนฺติ เอเกติ ยํ ธมฺมํ ทิฏฺฐึ ปฏิปทํ มคฺคํ เอเก สมณพฺราหฺมณา "อิทํ ปรมํ อคฺคํ เสฏฺฐํ วิเสฏฺฐํ ปาโมกฺขํ อุตฺตมํ ปวรนฺติ เอวมาหํสุ เอวํ กเถนฺติ เอวํ ภณนฺติ เอวํ ทีปยนฺติ เอวํ โวหรนฺตีติ ยมาหุ ธมฺมํ ปรมนฺติ เอเก.

ตเมว หีนนฺติ ปนาหุ อญฺเญติ ตเมว ธมฺมํ ทิฏฺฐึ ปฏิปทํ มคฺคํ เอเก สมณพฺราหฺมณา "หีนํ เอตํ, นิหีนํ เอตํ, โอมกํ เอตํ, ลามกํ เอตํ, ชตุกฺกํ เอตํ, ปริตฺตกํ เอตนฺติ เอวมาหํสุ เอวํ กเถนฺติ เอวํ ภณนฺติ เอวํ ทีปยนฺติ เอวํ โวหรนฺตีติ ตเมว หีนนฺติ ปนาหุ อญฺเญ.

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. กุหึ วา ชปฺเปยฺย

สจฺโจ นุ วาโท กตโม อิเมสนฺติ อิเมสํ สมณพฺราหฺมณานํ วาโท กตโม สจฺโจ ตจฺโฉ ตโถ ภูโต ยาถาโว อวิปรีโตติ สจฺโจ นุ วาโท กตโม อิเมสํ.

สพฺเพว หีเม กุสลาวทานาติ สพฺเพว[๑] หีเม[๑] สมณพฺราหฺมณา กุสลวาทา ปณฺฑิตวาทา ธีรวาทา ญาณวาทา เหตุวาทา ลกฺขณวาทา การณวาทา ฐานวาทา สกาย ลทฺธิยาติ สพฺเพว หีเม กุสลาวทานา. เตนาห ภควา[๒]

"ยมาหุ ธมฺมํ ปรมนฺติ เอเก
ตเมว หีนนฺติ ปนาหุ อญฺเญ,
สจฺโจ นุ วาโท กตโม อิเมสํ
สพฺเพว หีเม กุสลาวทานาติ.

[๑๓๙] สกํ หิ ธมฺมํ ปริปุณฺณมาหุ
อญฺญสฺส ธมฺมํ ปน หีนมาหุ,
เอวมฺปิ วิคฺคยฺห วิวาทยนฺติ
สกํ สกํ สมฺมติมาหุ[๓] สจฺจํ.

สกํ หิ ธมฺมํ ปริปุณฺณมาหูติ สกํ หิ[๔] ธมฺมํ ทิฏฺฐึ ปฏิปทํ มคฺคํ เอเก สมณพฺราหฺมณา "อิทํ สมตฺตํ ปริปุณฺณนฺติ เอวมาหํสุ เอวํ กเถนฺติ เอวํ ภณนฺติ เอวํ ทีปยนฺติ เอวํ โวหรนฺตีติ สกํ หิ ธมฺมํ ปริปุณฺณมาหุ.

อญฺญสฺส ธมฺมํ ปน หีนมาหูติ อญฺญสฺส ธมฺมํ ทิฏฺฐึ ปฏิปทํ มคฺคํ เอเก สมณพฺราหฺมณา "หีนํ เอตํ, นิหีนํ เอตํ, โอมกํ เอตํ, ลามกํ เอกํ ชตุกฺกํ เอตํ, ปริตฺตกํ เอตนฺติ

[๑-๑] สี.,ฉ.,เท. สพฺเพวิเม
[๒] ฉ.,เท. โส นิมฺมิโต
[๓] สี.,ฉ.,เท.,อิ. สมฺมุติมาห, เอวมุปริปิ.
[๔] สี.,ฉ.,เท. หิสทฺโท น ทิสฺสติ.

เอวมาหํสุ เอวํ กเถนฺติ เอวํ ภณนฺติ เอวํ ทีปยนฺติ เอวํ โวหรนฺตีติ อญฺญสฺส ธมฺมํ ปน หีนมาหุ.

เอวมฺปิ วิคฺคยฺห วิวาทยนฺตีติ เอวํ คเหตฺวา [๑] คณฺหิตฺวา ปรามสิตฺวา อภินิวิสิตฺวา วิวาทยนฺติ, กลหํ กโรนฺติ, ภณฺฑนํ กโรนฺติ, วิคฺคหํ กโรนฺติ, วิวาทํ กโรนฺติ, เมธคํ กโรนฺติ "น ตฺวํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานาสิ ฯเปฯ นิพฺเพเธหิ[๒] วา สเจ ปโหสีติ เอวมฺปิ วิคฺคยฺห วิวาทยนฺติ.

สกํ สกํ สมฺมติมาหุ สจฺจนฺติ "สสฺสโต โลโก, ฯเปฯ เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺติ สกํ สกํ สมฺมติมาหุ สจฺจํ. เตนาห ภควา

"สกํ หิ ธมฺมํ ปริปุณฺณมาหุ
อญฺญสฺส ธมฺมํ ปน หีนมาหุ,
เอวมฺปิ วิคฺคยฺห วิวาทยนฺติ
สกํ สกํ สมฺมติมาหุ สจฺจนฺติ.

[๑๔๐] ปรสฺส เจ วมฺภยิเตน หีโน
น โกจิ ธมฺเมสุ วิเสสิ อสฺส,
ปุถู หิ อญฺญสฺส วทนฺติ ธมฺมํ
นิหีนโต สมฺหิ ทพฺหํ วทานา.

ปรสฺส เจ วมฺภยิเตน หีโนติ ปรสฺส เจ วมฺภยิตการณา นินฺทิตการณา ครหิตการณา อุปวทิตการณา ปโร พาโล โหติ หีโน นิหีโน[๓] โอมโก ลามโก ชตุกฺโก ปริตฺโตติ ปรสฺส เจ วมฺภยิเตน หีโน.

---

[๑] ฉ.,เท. อุคฺคเหตฺวา
[๒] ฉ.,เท. นิพฺเพเจหิ
[๓] สี. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

น โกจิ ธมฺเมสุ วิเสสิ อสฺสาติ ธมฺเมสุ น โกจิ อคฺโค เสฏฺโฐ วิเสฏฺโฐ ปาโมกฺโข อุตฺตโม ปวโร อสฺสาติ น โกจิ ธมฺเมสุ วิเสสิ อสฺส.

ปุถู หิ อญฺญสฺส วทนฺติ ธมฺมํ นิหีนโตติ พหุกาปิ พหุนฺนํ[๑] ธมฺมํ วทนฺติ อุปวทนฺติ นินฺทนฺติ ครหนฺติ หีนโต นิหีนโต โอมกโต ลามกโต ชตุกฺกโต ปริตฺตโต, พหุกาปิ เอกสฺส ธมฺมํ วทนฺติ อุปวทนฺติ นินฺทนฺติ ครหนฺติ หีนโต นิหีนโต โอมกโต ลามกโต ชตุกฺกโต ปริตฺตโต, เอโกปิ พหุนฺนํ[๑] ธมฺมํ วทติ อุปวทติ นินฺทติ ครหติ หีนโต นิหีนโต โอมกโต ลามกโต ชตุกฺกโต ปริตฺตโต, เอโกปิ เอกสฺส ธมฺมํ วทติ อุปวทติ นินฺทติ ครหติ หีนโต นิหีนโต โอมกโต ลามกโต ชตุกฺกโต ปริตฺตโตติ ปุถู หิ อญฺญสฺส วทนฺติ ธมฺมํ นิหีนโต.[๒]

นิหีนโต สมฺหิ ทพฺหวทานาติ ธมฺโม สกายนํ, ทิฏฺฐิ สกายนํ, ปฏิปทา สกายนํ, มคฺโค สกายนํ. สกายเน ทพฺหวาทา ถิรวาทา พลิกวาทา อวฏฺฐิตวาทาติ[๓] สมฺหิ ทพฺหวทานา. เตนาห ภควา

"ปรสฺส เจ วมฺภยิเตน หีโน
น โกจิ ธมฺเมสุ วิเสสิ อสฺส,
ปุถู หิ อญฺญสฺส วทนฺติ ธมฺมํ
นิหีนโต สมฺหิ ทพฺหวทานาติ.

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. พหูนํ
[๒] ฉ.,เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.
[๓] ฉ.,เท. อฏฺฐิตวาทาติ อิ. อวตฺถิตวาทาติ

[๑๔๑] สธมฺมปูชา[๑] จ[๒] ปนา ตเถว
ยถา ปสํสนฺติ สกายนานิ
สพฺเพ[๓] ปวาทา ตถิวา[๔] ภเวยฺยุ
สุทฺธี หิ เนสํ ปจฺจตฺตเมว.

สธมฺมปูชา จ ปนา ตเถวาติ กตมา สธมฺมปูชา. สกํ สตฺถารํ สกฺกโรติ ครุกโรติ[๕] มาเนติ ปูเชติ "อยํ สตฺถา สพฺพญฺญูติ, อยํ สธมฺมปูชา. สกํ ธมฺมกฺขานํ สกํ คณํ สกํ ทิฏฺฐึ สกํ ปฏิปทํ สกํ มคฺคํ สกฺกโรติ ครุกโรติ มาเนติ ปูเชติ "อยํ มคฺโค นิยฺยานิโกติ อยํ สธมฺมปูชา. **สธมฺมปูชา จ ปนา ตเถวาติ** สธมฺมปูชา ตถา ตจฺฉา ภูตา ยาถาวา อวิปรีตาติ สธมฺมปูชา จ ปนา ตเถว.

ยถา ปสํสนฺติ สกายนานีติ ธมฺโม สกายนํ, ทิฏฺฐิ สกายนํ, ปฏิปทา สกายนํ, มคฺโค สกายนํ, สกายนานิ ปสํสนฺติ โถเมนฺติ กิตฺเตนฺติ วณฺเณนฺตีติ ยถา ปสํสนฺติ สกายนานิ.

สพฺเพ ปวาทา ตถิวา ภเวยฺยุนฺติ สพฺเพ ปวาทา ตถา ตจฺฉา ภูตา ยาถาวา อวิปรีตา ภเวยฺยุนฺติ สพฺเพ ปวาทา ตถิวา ภเวยฺยุ.

สุทฺธี หิ เนสํ ปจฺจตฺตเมวาติ ปจฺจตฺตเมว เตสํ สมณพฺราหฺมณานํ สุทฺธิ วิสุทฺธิ ปริสุทฺธิ, มุตฺติ วิมุตฺติ ปริมุตฺตีติ สุทฺธี หิ เนสํ ปจฺจตฺตเมว. เตนาห ภควา

---

[๑] ฉ.,เท. สทฺธมฺมปูชา, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ.,เท. ปิ
[๓] ฉ.,เท. สพฺเพว วาทา [๔] ฉ.,เท. ตถิยา
[๕] ฉ.,เท. ครุ กโรติ

"สธมฺมปูชา จ ปนา ตเถว
ยถา ปสํสนฺติ สกายนานิ
สพฺเพ ปวาทา ตถิวา ภเวยฺยุ
สุทฺธี หิ เนสํ ปจฺจตฺตเมวาติ.

[๑๔๒] น พฺราหฺมณสฺส ปรเนยฺยมตฺถิ
ธมฺเมสุ นิจฺเฉยฺย สมุคฺคหีตํ
ตสฺมา วิวาทานิ อุปาติวตฺโต
น หิ เสฏฺฐโต ปสฺสติ ธมฺมมญฺญํ.

น พฺราหฺมณสฺส ปรเนยฺยมตฺถีติ นาติ ปฏิกฺเขโป. **พฺราหฺมโณติ** สตฺตนฺนํ ธมฺมานํ พาหิตตฺตา พฺราหฺมโณ ฯเปฯ อนิสฺสิโต[๑] ตาทิ ปวุจฺจเต ส พฺรหฺมา. **น พฺราหฺมณสฺส ปรเนยฺยมตฺถีติ** พฺราหฺมณสฺส ปรเนยฺยตา นตฺถิ, พฺราหฺมโณ น ปรเนยฺโย, น ปรปตฺติโย, น ปรปจฺจโย, น ปรปฏิพทฺธคู ชานาติ ปสฺสติ อสมฺมูฬฺโห สมฺปชาโน ปฏิสฺสโต. "สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ พฺราหฺมณสฺส ปรเนยฺยตา นตฺถิ, พฺราหฺมโณ น ปรเนยฺโย, น ปรปตฺติโย, น ปรปจฺจโย, น ปรปฏิพทฺธคู ชานาติ ปสฺสติ อสมฺมูฬฺโห สมฺปชาโน ปฏิสฺสโต. "สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขาติ ฯเปฯ "ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ, สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมนฺติ พฺราหฺมณสฺส ปรเนยฺยตา นตฺถิ, พฺราหฺมโณ น ปรเนยฺโย, น ปรปตฺติโย, น ปรปจฺจโย, น ปรปฏิพทฺธคู ชานาติ ปสฺสติ อสมฺมูฬฺโห สมฺปชาโน ปฏิสฺสโตติ น พฺราหฺมณสฺส ปรเนยฺยมตฺถิ.

ธมฺเมสุ นิจฺเฉยฺย สมุคฺคหีตนฺติ ธมฺเมสูติ ทฺวาสฏฺฐิยา[๒]

---

[๑] ฉ.,เท. อสิโต [๒] สี.,อิ. ทฺวาสฏฺฐิ

ทิฏฺฐิคเตสุ. **นิจฺเฉยฺยาติ** นิจฺฉินิตฺวา วินิจฺฉินิตฺวา วิจินิตฺวา ปวิจินิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา; โอธิคฺคาโห วิลคฺคาโห วรคฺคาโห โกฏฺฐาสคฺคาโห อุจฺจยคฺคาโห สมุจฺจยคฺคาโห “อิทํ สจฺจํ ตถํ ตจฺฉ[๑] ภูตํ ยาถาวํ อวิปรีตนฺติ คหิตํ ปรามฏฺฐํ อภินิวิฏฺฐํ อชฺโฌสิตํ อธิมุตฺตํ นตฺถิ [๒] น สวิชฺชติ นุปลพฺภติ, ปหีนํ สมุจฺฉินฺนํ วูปสนฺตํ ปฏิปฺปสฺสทฺธํ อภพฺพุปฺปตฺติกํ ญาณคฺคินา ทฑฺฒนฺติ ธมฺเมสุ นิจฺเฉยฺย สมุคฺคหีตํ.

ตสฺมา วิวาทานิ อุปาติวตฺโตติ ตสฺมาติ ตสฺมา ตํการณา ตเหตุ ตปฺปจฺจยา ตนิทานา ทิฏฺฐิกลหานิ ทิฏฺฐิภณฺฑนานิ ทิฏฺฐิวิคฺคหานิ ทิฏฺฐิวิวาทานิ ทิฏฺฐิเมธคานิ อุปาติวตฺโต อติกฺกนฺโต สมติกฺกนฺโต วีติวตฺโตติ ตสฺมา วิวาทานิ อุปาติวตฺโต.

น หิ เสฏฺฐโต ปสฺสติ ธมฺมมญฺญนฺติ อญฺญํ สตฺถารํ ธมฺมกฺขานํ คณึ ทิฏฺฐึ ปฏิปทํ มคฺคํ อญฺญตฺร สติปฏฺฐาเนหิ, อญฺญตฺร สมฺมปฺปธาเนหิ, อญฺญตฺร อิทฺธิปฺปาเทหิ, อญฺญตฺร อินฺทฺริเยหิ, อญฺญตฺร พเลหิ, อญฺญตฺร โพชฺฌงฺเคหิ, อญฺญตฺร อริยา อฏฺฐงฺคิกา มคฺคา, อคฺคํ เสฏฺฐํ วิเสฏฺฐํ ปาโมกฺขํ อุตฺตมํ ปวรํ ธมฺมํ น ปสฺสติ น ทกฺขติ น โอโลเกติ น นิชฺฌายติ น อุปปริกฺขตีติ น หิ เสฏฺฐโต ปสฺสติ ธมฺมมญฺญนฺติ. เตนาห ภควา

“น พฺราหฺมณสฺส ปรเนยฺยมตฺถิ
ธมฺเมสุ นิจฺเฉยฺย สมุคฺคหีตํ,
ตสฺมา วิวาทานิ อุปาติวตฺโต
น หิ เสฏฺฐโต ปสฺสติ ธมฺมมญฺญนฺติ.

---

[๑] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.　　[๒] ฉ.,เท. น สนฺติ

[๑๔๓] ชานามิ ปสฺสามิ ตเถว เอตํ
ทิฏฺฐิยา เอเก ปจฺเจนฺติ สุทฺธึ,
อทฺทกฺขิ[๑] เจ กิญฺหิ ตุมสฺส เตน
อติสิตฺวา อญฺเญน วทนฺติ สุทฺธึ.

ชานามิ ปสฺสามิ ตเถว เอตนฺติ ชานามีติ ปรจิตฺตญาเณน วา ชานามิ, ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติญาเณน วา ชานามิ. **ปสฺสามีติ** มํสจกฺขุนา วา ปสฺสามิ, ทิพฺเพน วา จกฺขุนา ปสฺสามิ. **ตเถว เอตนฺติ** เอตํ ตถํ ตจฺฉํ ภูตํ ยาถาวํ อวิปรีตนฺติ ชานามิ ปสฺสามิ ตเถว เอตํ.

ทิฏฺฐิยา เอเก ปจฺเจนฺติ สุทฺธินฺติ ทิฏฺฐิยา เอเก สมณพฺราหฺมณา สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ, มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ ปจฺเจนฺติ. “สสฺสโต โลโก, อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺติ ทิฏฺฐิยา เอเก สมณพฺราหฺมณา สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ, มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ ปจฺเจนฺติ. “อสสฺสโต โลโก ฯเปฯ เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺติ ทิฏฺฐิยา เอเก สมณพฺราหฺมณา สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ, มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ ปจฺเจนฺตีติ ทิฏฺฐิยา เอเก ปจฺเจนฺติ สุทฺธึ.

อทฺทกฺขิ เจ กิญฺหิ ตุมสฺส เตนาติ อทฺทกฺขีติ ปรจิตฺตญาเณน วา อทฺทกฺขิ, ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติญาเณน วา อทฺทกฺขิ, มํสจกฺขุนา วา อทฺทกฺขิ, ทิพฺเพน วา จกฺขุนา อทฺทกฺขีติ อทฺทกฺขิ เจ. **กิญฺหิ ตุมสฺส เตนาติ** ตสฺส เตน ทสฺสเนน กึ กถํ[๒] [๓] ทุกฺขปริญฺญา อตฺถิ. น สมุทยสฺส ปหานํ อตฺถิ, น มคฺคภาวนา

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. อทกฺขิ, เอวมุปริปิ. [๒] สี.,ฉ.,เท. กถํ
[๓] สี.,ฉ.,เท. น

อตฺถิ, น ผลสจฺฉิกิริยา อตฺถิ, น ราคสฺส สมุจฺเฉทปฺปหานํ อตฺถิ, น โทสสฺส สมุจฺเฉทปฺปหานํ อตฺถิ, น โมหสฺส สมุจฺเฉทปฺปหานํ อตฺถิ, น กิเลสานํ สมุจฺเฉทปฺปหานํ อตฺถิ, น สํสารวฏฺฏสฺส อุจฺเฉโท[๑] อตฺถีติ อทฺทกฺขิ เจ กิญฺหิ ตุมสฺส เตน.

อติสิตฺวา อญฺเญน วทนฺติ สุทฺธินฺติ เต ทิฏฺฐิยา[๒] สุทฺธิมคฺคํ วิสุทฺธิมคฺคํ ปริสุทฺธิมคฺคํ โวทาตมคฺคํ ปริโยทาตมคฺคํ[๓] อติกฺกมิตฺวา สมติกฺกมิตฺวา วีติกฺกมิตฺวา[๔] อญฺญตฺร สติปฏฺฐาเนหิ, อญฺญตฺร สมฺมปฺปธาเนหิ, อญฺญตฺร อิทฺธิปฺปาเทหิ, อญฺญตฺร อินฺทฺริเยหิ, อญฺญตฺร พเลหิ, อญฺญตฺร โพชฺฌงฺเคหิ, อญฺญตฺร อริยา อฏฺฐงฺคิกา มคฺคา สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ, มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺตีติ เอวมฺปิ อติสิตฺวา อญฺเญน วทนฺติ สุทฺธึ.

อถวา พุทฺธา จ พุทฺธสาวกา จ ปจฺเจกพุทฺธา จ เตสํ ทิฏฺฐิยา[๕] อสุทฺธิมคฺคํ อวิสุทฺธิมคฺคํ อปริสุทฺธิมคฺคํ อโวทาตมคฺคํ อปริโยทาตมคฺคํ อติกฺกมิตฺวา สมติกฺกมิตฺวา วีติวตฺติตฺวา จตูหิ สติปฏฺฐาเนหิ, จตูหิ สมฺมปฺปธาเนหิ, จตูหิ อิทฺธิปฺปาเทหิ, ปญฺจหิ อินฺทฺริเยหิ, ปญฺจหิ พเลหิ, สตฺตหิ โพชฺฌงฺเคหิ, อริเยน อฏฺฐงฺคิเกน มคฺเคน สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ, มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺตีติ เอวมฺปิ อติสิตฺวา อญฺเญน วทนฺติ สุทฺธึ. เตนาห ภควา

"ชานามิ ปสฺสามิ ตเถว เอตํ
ทิฏฺฐิยา เอเก ปจฺเจนฺติ สุทฺธึ,

---

[๑] ฉ.,เท. อุปจฺเฉโท
[๒] ฉ.,เท.,อิ. ติตฺถิยา
[๓] ฉ.,เท. ปริโวทาตมคฺคํ
[๔] ฉ.,เท. วีติวตฺติตฺวา
[๕] ฉ.,เท.,อิ. ติตฺถิยานํ

อทฺทกฺขิ เจ กิญฺหิ ตุมสฺส เตน
อติสิตฺวา อญฺเญน วทนฺติ สุทฺธินฺติ.

[๑๔๔] ปสฺสํ นโร ทกฺขติ นามรูปึ
ทิสฺวาน วาญฺญสฺสติ[๑] ตานิเมว,
กามํ พหุํ ปสฺสตุ อปฺปกํ วา
น หิ เตน สุทฺธึ กุสลา วทนฺติ.

ปสฺสํ นโร ทกฺขติ นามรูปนฺติ ปสฺสํ นโรติ[๒] [๓] ปรจิตฺตญาเณน วา ปสฺสนฺโต ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติญาเณน วา ปสฺสนฺโต มํสจกฺขุนา วา ปสฺสนฺโต ทิพฺเพน วา จกฺขุนา ปสฺสนฺโต นามรูปญฺเญว ทกฺขติ นิจฺจโต สุขโต อตฺตโต, น เตสํ ธมฺมานํ สมุทยํ วา อตฺถงฺคมํ วา อสฺสาทํ วา อาทีนวํ วา นิสฺสรณํ วา ทกฺขตีติ ปสฺสํ นโร ทกฺขติ นามรูปึ.

ทิสฺวาน วาญฺญสฺสติ ตานิเมวาติ ทิสฺวาติ ปรจิตฺตญาเณน วา ทิสฺวา ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติญาเณน วา ทิสฺวา มํสจกฺขุนา วา ทิสฺวา ทิพฺเพน วา จกฺขุนา ทิสฺวา นามรูปญฺเญว ทิสฺวา ญสฺสติ นิจฺจโต สุขโต อตฺตโต, น เตสํ ธมฺมานํ สมุทยํ วา อตฺถงฺคมํ วา อสฺสาทํ วา อาทีนวํ วา นิสฺสรณํ วา ญสฺสตีติ ทิสฺวาน วาญฺญสฺสติ ตานิเมว.

กามํ พหุํ ปสฺสตุ อปฺปกํ วาติ กามํ พหุกํ วา ปสฺสนฺโต นามรูปึ อปฺปกํ วา นิจฺจโต สุขโต อตฺตโตติ กามํ พหุํ ปสฺสตุ อปฺปกํ วา.

น หิ เตน สุทฺธึ กุสลา วทนฺตีติ กุสลาติ เย เต ขนฺธกุสลา ธาตุกุสลา อายตนกุสลา ปฏิจฺจสมุปฺปาทกุสลา

---

[๑] ฉ.,เท. วา ญายติ, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ.,เท. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๓] ฉ.,เท. ทกฺขติ

สติปฏฺฐานกุสลา สมฺมปฺปธานกุสลา อิทฺธิปฺปาทกุสลา อินฺทฺริยกุสลา พลกุสลา โพชฺฌงฺคกุสลา มคฺคกุสลา ผลกุสลา นิพฺพานกุสลา, เต กุสลา ปรจิตฺตญาเณน วา ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติญาเณน วา มํสจกฺขุนา วา ทิพฺเพน วา จกฺขุนา นามรูปทสฺสเนน สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ, มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ น วทนฺติ น กเถนฺติ น ภณนฺติ น ทีปยนฺติ น โวหรนฺตีติ น หิ เตน สุทฺธึ กุสลา วทนฺติ. เตนาห ภควา

"ปสฺสํ นโร ทกฺขติ นามรูปึ
ทิสฺวาน วาญฺญสฺสติ ตานิเมว,
กามํ พหุ๎ ปสฺสตุ อปฺปกํ วา
น หิ เตน สุทฺธึ กุสลา วทนฺตีติ.

[๑๔๕] นิวิสฺสวาที น หิ สุพฺพินาโย
ปกปฺปิตา[๑] ทิฏฺฐิ ปุเรกฺขราโน,
ยํ นิสฺสิโต ตตฺถ สุภ๎วทาโน[๒]
สุทฺธึ๎วโท[๓] ตตฺถ ตถทฺทสา โส.

นิวิสฺสวาที น หิ สุพฺพินาโยติ "สสฺสโต โลโก, อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺติ นิวิสฺสวาที, "อสสฺสโต โลโก ฯเปฯ เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺติ นิวิสฺสวาที. **น หิ สุพฺพินาโยติ** นิวิสฺสวาที ทุพฺพินโย ทุญฺญาปโย[๔] ทุนฺนิชฺฌาปโย[๕] ทุปฺเปกฺขาปโย[๖] ทุปฺปสาทโยติ นิวิสฺสวาที น หิ สุพฺพินาโย.

---

[๑] ฉ.,เท. ปกปฺปิตา, เอวมุปริปิ.
[๒] ฉ.,เท. สุภ๎ วทาโน, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท. สุทฺธึ วโท, เอวมุปริปิ.
[๔] สี. ทุปฺปญฺญาปิโย ฉ.,เท. ทุปฺปญฺญาปโย
[๕] สี. ทุนฺนิชฺฌาปิโย, เอวมุปริปิ.
[๖] อิ. ทุปฺเปกฺขปโย

ปกปฺปิตํ ทิฏฺฐิ ปุเรกฺขราโนติ [๑] ปกปฺปิตํ[๒] อภิสงฺขตํ สณฺฐปิตํ[๒] ทิฏฺฐึ ปุรกฺขโต[๓] ปุรโต[๔] กตฺวา จรติ; ทิฏฺฐิทุติโย ทิฏฺฐิเกตุ ทิฏฺฐาธิปเตยฺโย ทิฏฺฐิยา ปริวาริโต จรตีติ ปกปฺปิตํ ทิฏฺฐิ ปุเรกฺขราโน.

ยํ นิสฺสิโต ตตฺถ สุภวทานนฺติ ยํ นิสฺสิโตติ ยํ สตฺถารํ ธมฺมกฺขานํ คณึ ทิฏฺฐึ ปฏิปทำ มคฺคำ นิสฺสิโต สนฺนิสฺสิโต[๕] อลฺลีโน อุปคโต อชฺโฌสิโต อธิมุตฺโตติ ยำ นิสฺสิโต. **ตตฺถาติ** สกาย ทิฏฺฐิยา สกาย ขนฺติยา สกาย รุจิยา สกาย ลทฺธิยา. **สุภวทานนฺติ** สุภวาโท โสภนวาโท ปณฺฑิตวาโท ธีรวาโท ญาณวาโท[๖] เหตุวาโท ลกฺขณวาโท การณวาโท ฐานวาโท สกาย ลทฺธิยาติ ยำ นิสฺสิโต ตตฺถ สุภวทาโน.

สุทฺธึวโท ตตฺถ ตถทฺทสา โสติ สุทฺธึวโทติ[๗] สุทฺธิวาโท วิสุทฺธิวาโท ปริสุทฺธิวาโท โวทาตวาโท ปริโยทาตวาโท.[๘] อถวา สุทฺธิทสฺสโน วิสุทฺธิทสฺสโน ปริสุทฺธิทสฺสโน โวทาตทสฺสโน ปริโยทาตทสฺสโนติ[๙] สุทฺธึวโท.[๑๐] **ตตฺถาติ** สกาย ทิฏฺฐิยา สกาย ขนฺติยา สกาย รุจิยา สกาย ลทฺธิยา. **ตถทฺทสา โสติ**[๑๑] "ตถำ ตจฺฉำ ภูตำ ยาถาวำ อวิปรีตนฺติ อทฺทส อทฺทกฺขิ อปสฺสิ ปฏิวิชฺฌีติ สุทฺธึวโท ตตฺถ ตถทฺทสา โส. เตนาห ภควา

"นิวิสฺสวาที น หิ สุพฺพินาโย
ปกปฺปิตำ ทิฏฺฐิ ปุเรกฺขราโน,

---

[๑] สี. กปฺปิตำ ฉ.,เท. กปฺปิตา
[๒-๒] ฉ.,เท. ปกปฺปิตา อภิสงฺขตา สณฺฐปิตา
[๓] สี. ปุรกฺขตำ
[๔] สี.,ฉ.,เท. อยำ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๕] ฉ.,เท. อนิสฺสิโต
[๖] ฉ.,เท. ถิรวาโท ญายวาโท
[๗] ฉ.,เท. อยำ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๘] ฉ.,เท. ปริโวทาตวาโท [๙] ฉ.,เท. ปริโวทาตทสฺสโน
[๑๐] ฉ.,เท. สุทฺธึ วาโท
[๑๑] ฉ.,เท. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.

ยํ นิสฺสิโต ตตฺถ สุภาวทาโน
สุทฺธีวโท ตตฺถ ตถทฺทสา โสติ.

[๑๔๖] น พฺราหฺมโณ กปฺปมุเปติ สงฺขํ[๑]
น ทิฏฺฐิสารี นปิ ญาณพนฺธุ,
ญตฺวา จ โส สมฺมติโย ปุถุชฺชา
อุเปกฺขตี อุคฺคหณนฺติ มญฺเญ.

น พฺราหฺมโณ กปฺปมุเปติ สงฺขนฺติ นาติ ปฏิกฺเขโป. **พฺราหฺมโณติ** สตฺตนฺนํ ธมฺมานํ พาหิตตฺตา พฺราหฺมโณ ฯเปฯ อนิสฺสิโต[๒] ตาทิ ปวุจฺจเต ส พฺรหฺมา. **กปฺปาติ** เทฺว กปฺปา: ตณฺหากปฺโป จ ทิฏฺฐิกปฺโป จ ฯเปฯ อยํ ตณฺหากปฺโป ฯเปฯ อยํ ทิฏฺฐิกปฺโป. สงฺขา วุจฺจติ ญาณํ. ยา ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ. **น พฺราหฺมโณ กปฺปมุเปติ สงฺขนฺติ** พฺราหฺมโณ สงฺขาย ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา "สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ ฯเปฯ สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขาติ ฯเปฯ ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ, สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมนฺติ สงฺขาย ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา ตณฺหากปฺปา วา ทิฏฺฐิกปฺปา วา [๓] น อุเปติ น อุปคจฺฉติ น คณฺหาติ น ปรามสติ นาภินิวิสตีติ น พฺราหฺมโณ กปฺปมุเปติ สงฺขํ.

น ทิฏฺฐิสารี นปิ ญาณพนฺธูติ ตสฺส ทฺวาสฏฺฐี ทิฏฺฐิคตานิ ปหีนานิ สมุจฺฉินฺนานิ วูปสนฺตานิ ปฏิปฺปสฺสทฺธานิ อภพฺพุปฺปตฺติกานิ ญาณคฺคินา ทฑฺฒานิ. โส ทิฏฺฐิยา น ยายติ น นิยฺยติ

---

[๑] ฉ.,เท. สงฺขา, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ.,เท. อสิโต
[๓] สี.,ฉ.,เท. เนติ

น วุยฺหติ น สมฺหิรยติ นปิ ตํ ทิฏฺฐิคตํ สารโต ปจฺเจติ [๑] ปจฺจาคจฺฉตีติ น ทิฏฺฐิสารี. **นปิ ญาณพนฺธูติ** อฏฺฐสมาปตฺติญาเณน วา ปญฺจาภิญฺญาญาเณน วา มิจฺฉาญาเณน[๒] วา[๒] ตณฺหาพนฺธํ[๓] วา ทิฏฺฐิพนฺธํ[๔] วา น กโรติ น ชเนติ น สญฺชเนติ น นิพฺพตฺเตติ นาภินิพฺพตฺเตตีติ น ทิฏฺฐิสารี นปิ ญาณพนฺธุ.

ญตฺวา จ โส สมฺมติโย ปุถุชฺชาติ ญตฺวาติ ญตฺวา ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา “สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ ฯเปฯ “สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขาติ ฯเปฯ “ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ, สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมนฺติ ญตฺวา ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาติ ญตฺวา จ โส. **สมฺมติโยติ**[๕] วุจฺจนฺติ ทฺวาสฏฺฐี ทิฏฺฐิคตานิ [๖] **ปุถุชฺชาติ** ปุถุชฺชเนหิ ชนิตา วา ตา สมฺมติโยติ ปุถุชฺชา. ปุถุนานาชเนหิ ชนิตา วา ตา[๗] สมฺมติโยติ ปุถุชฺชาติ ญตฺวา จ โส สมฺมติโย ปุถุชฺชา.

อุเปกฺขตี อุคฺคหณนฺติ มญฺเญติ อญฺเญ ตณฺหาวเสน ทิฏฺฐิวเสน คณฺหนฺติ ปรามสนฺติ อภินิวิสนฺติ. อรหา อุเปกฺขติ น คณฺหาติ น ปรามสติ นาภินิวิสตีติ อุเปกฺขตี อุคฺคหณนฺติ มญฺเญ. เตนาห ภควา

> “น พฺราหฺมโณ กปฺปมุเปติ สงฺขํ[๘]
> น ทิฏฺฐิสารี นปิ ญาณพนฺธุ,
> ญตฺวา จ โส สมฺมติโย ปุถุชฺชา
> อุเปกฺขตี อุคฺคหณนฺติ มญฺเญติ.

---

[๑] ฉ.,เท. น
[๒-๒] ฉ.,เท. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.
[๓] ฉ.,เท. ตณฺหาพนฺธุ
[๔] ฉ.,เท. ทิฏฺฐิพนฺธุ
[๕] ฉ.,เท. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๖] ฉ.,เท. ทิฏฺฐิสมฺมุติโย
[๗] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๘] ฉ.,เท. สงฺขา

[๑๔๗] วิสชฺช คนฺถานิ มุนีธ โลเก
วิวาทชาเตสุ น วคฺคสารี,
สนฺโต อสนฺเตสุ อุเปกฺขโก โส
อนุคฺคโห อุคฺคหณนฺติ มญฺเญ.

วิสชฺช คนฺถานิ มุนีธ โลเกติ คนฺถาติ จตฺตาโร คนฺถา: อภิชฺฌา กายคนฺโถ, พฺยาปาโท กายคนฺโถ, สีลพฺพตปรามาโส กายคนฺโถ, อิทมสจฺจาภินิเวโส กายคนฺโถ. อตฺตโน ทิฏฺฐิยา ราโค อภิชฺฌา กายคนฺโถ. ปรวาเทสุ อาฆาโต อปฺปจฺจโย พฺยาปาโท กายคนฺโถ. อตฺตโน สีลํ วา วตํ วา สีลพฺพตํ วา ปรามสติ สีลพฺพตปรามาโส กายคนฺโถ. อตฺตโน ทิฏฺฐิ[๑] อิทมสจฺจาภินิเวโส กายคนฺโถ. **วิสชฺชาติ** คนฺเถ โวสฺสชฺชิตฺวา วา[๒] วิสชฺช. อถวา คนฺเถ คถิเต[๓] คนฺถิเต พนฺเธ วิพนฺเธ อาพนฺเธ ลคฺเค ลคฺคิเต ปลิพุทฺเธ พนฺธเน โผฏยิตฺวา วา[๒] วิสชฺช. ยถา วยฺหํ วา รถํ วา สกฏํ วา สนฺทมานิกํ วา สชฺชํ วิสชฺชํ กโรนฺติ วิโกเปนฺติ; เอวเมว คนฺเถ โวสฺสชฺชิตฺวา วา[๒] วิสชฺช. อถวา คนฺเถ คถิเต คนฺถิเต พนฺเธ วิพนฺเธ อาพนฺเธ ลคฺเค ลคฺคิเต ปลิพุทฺเธ พนฺธเน โผฏยิตฺวา วา[๖] วิสชฺช. **มุนีติ** โมนํ วุจฺจติ ญาณํ. ยา ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ สงฺคชาลมติจฺจ โส มุนิ. **อิธาติ** อิมิสฺสา ทิฏฺฐิยา ฯเปฯ อิมสฺมึ มนุสฺสโลเกติ วิสชฺช คนฺถานิ มุนีธ โลเก.

วิวาทชาเตสุ น วคฺคสารีติ วิวาทชาเตสุ สญฺชาเตสุ นิพฺพตฺเตสุ อภินิพฺพตฺเตสุ ปาตุภูเตสุ, ฉนฺทาคตี คจฺฉนฺเตสุ

---

[๑] ฉ.,เท. ทิฏฺจึ อภินิเวโส กายคนฺโถ [๒] ฉ.,เท. วาสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๓] ฉ.,เท. คธิเต, เอวมุปริปิ.

โทสาคตึ คจฺฉนฺเตสุ โมหาคตึ[๑] คจฺฉนฺเตสุ ภยาคตึ คจฺฉนฺเตสุ[๑] น ฉนฺทาคตึ[๑] คจฺฉติ, น โทสาคตึ คจฺฉติ, น[๒] โมหาคตึ คจฺฉติ, น ภยาคตึ คจฺฉติ,[๒] น ราควเสน คจฺฉติ, น โทสวเสน คจฺฉติ, น โมหวเสน คจฺฉติ, น มานวเสน คจฺฉติ, น ทิฏฺฐิวเสน คจฺฉติ, น อุทฺธจฺจวเสน คจฺฉติ, น วิจิกิจฺฉาวเสน คจฺฉติ, น อนุสยวเสน คจฺฉติ, น วคฺเคหิ ธมฺเมหิ ยายติ นิยฺยติ วุยฺหติ สหริยตีติ วิวาทชาเตสุ น วคฺคสารี.

สนฺโต อสนฺเตสุ อุเปกฺขโก โสติ สนฺโตติ ราคสฺส สนฺตตฺตา สนฺโต, โทสสฺส สนฺตตฺตา สนฺโต, โมหสฺส สนฺตตฺตา สนฺโต ฯเปฯ สพฺพากุสลาภิสงฺขารานํ สนฺตตฺตา สมิตตฺตา วูปสมิตตฺตา วิชฺฌาตตฺตา นิพฺพุตตฺตา วิคตตฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธตฺตา สนฺโต อุปสนฺโต วูปสนฺโต นิพฺพุโต ปฏิปฺปสฺสทฺโธติ สนฺโต. **อสนฺเตสูติ** อสนฺเตสุ อนุปสนฺเตสุ อวูปสนฺเตสุ อนิพฺพุเตสุ อปฺปฏิปฺปสฺสทฺเธสูติ สนฺโต อสนฺเตสุ. **อุเปกฺขโก โสติ** อรหา ฉพฺพงฺคุเปกฺขาย สมนฺนาคโต จกฺขุนา รูปึ ทิสฺวา เนว สุมโน โหติ น ทุมฺมโน, อุเปกฺขโก วิหรติ สโต สมฺปชาโน. โสเตน สทฺทํ สุตฺวา ฯเปฯ กายวเสน ผฏฺฐพฺพํ ผุสิต

"วิสชฺช คนฺถานิ มุนีธ โลเก
วิวาทชาเตสุ น วคฺคสารี,
สนฺโต อสนฺเตสุ อุเปกฺขโก โส
อนุคฺคโห อุคฺคหณนฺติ มญฺเญติ.

[๑๔๘] ปุพฺพาสเว หิตฺวา นเว อกุพฺพํ
น ฉนฺทคู โนปิ นิวิสฺสวาที,
ส วิปฺปมุตฺโต ทิฏฺฐิคเตหิ ธีโร
น ลิมฺปตี° โลเก อนตฺตครหี.

ปุพฺพาสเว หิตฺวา นเว อกุพฺพนฺติ ปุพฺพาสวา วุจฺจนฺติ อตีตา รูปี[๒] เวทนา สญฺญา สงฺขารา วิญฺญาณํ. อตีเต สงฺขาเร อารพฺภ เย กิเลสา อุปฺปชฺเชยฺยุ, เต กิเลเส หิตฺวา จชิตฺวา ปริจฺจชิตฺวา ปชหิตฺวา วิโนทิตฺวา[๓] พฺยนฺตีกริตฺวา[๓] อนภาวงฺคมิตฺวาติ ปุพฺพาสเว หิตฺวา. **นเว อกุพฺพนฺติ** นวา วุจฺจนฺติ ปจฺจุปฺปนฺนา รูปี เวทนา สญฺญา สงฺขารา วิญฺญาณํ. ปจฺจุปฺปนฺเน สงฺขาเร อารพฺภ ฉนฺทํ อกุพฺพมาโน เปมํ อกุพฺพมาโน ราคํ อกุพฺพมาโน อชนยมาโน อสญฺชนยมาโน อนิพฺพตฺตยมาโน นาภินิพฺพตฺตยมาโนติ ปุพฺพาสเว หิตฺวา นเว อกุพฺพํ.

น ฉนฺทคู โนปิ นิวิสฺสวาทีติ น ฉนฺทคูติ[๔] น ฉนฺทาคตึ คจฺฉติ, น โทสาคตึ คจฺฉติ, น โมหาคตึ คจฺฉติ, น ภยาคตึ คจฺฉติ, น ราควเสน คจฺฉติ, น โทสวเสน คจฺฉติ, น โมหวเสน คจฺฉติ, น มานวเสน คจฺฉติ, น ทิฏฺฐิวเสน คจฺฉติ, น อุทฺธจฺจวเสน คจฺฉติ, น วิจิกิจฺฉาวเสน คจฺฉติ, น อนุสยวเสน

---

[๑] ฉ.,เท. ลมฺปติ, เอวมุปริปิ. [๒] สี.,ฉ.,เท. รูปเวทนาสญฺญาสงฺขารวิญฺญาณา, เอวมุปริปิ. [๓-๓] ฉ.,เท. วิโนเทตฺวา พฺยนฺตึ กริตฺวา [๔] สี.,ฉ.,เท. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.

คจฺฉติ, น วคฺเคหิ ธมฺเมหิ ยายติ นิยฺยติ วุยฺหติ [๑] สำหริยตีติ น ฉนฺทคู. **โนปิ นิวิสฺสวาทีติ** “สสฺสโต โลโก, อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺติ [๑] นิวิสฺสวาที “อสสฺสโต โลโก, อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺติ ฯเปฯ “เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺติ [๑] นิวิสฺสวาทีติ น ฉนฺทคู โนปิ นิวิสฺสวาที.

ส วิปฺปมุตฺโต ทิฏฺฐิคเตหิ ธีโรติ ตสฺส ทฺวาสฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตานิ ปหีนานิ สมุจฺฉินฺนานิ วูปสนฺตานิ ปฏิปฺปสฺสทฺธานิ อภพฺพุปฺปตฺติกานิ ญาณคฺคินา ทฑฺฒานิ. โส ทิฏฺฐิคเตหิ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรตีติ. **ธีโรติ** ธีโร ปณฺฑิโต ปญฺญวา พุทฺธิมา ญาณี วิภาวี เมธาวีติ ส วิปฺปมุตฺโต ทิฏฺฐิคเตหิ ธีโร.

น ลิมฺปตี โลเก อนตฺตครหีติ เลโปติ[๒] เทฺว เลปา: ตณฺหาเลโป จ ทิฏฺฐิเลโป จ ฯเปฯ อยํ ตณฺหาเลโป ฯเปฯ อยํ ทิฏฺฐิเลโป. ตสฺส ตณฺหาเลโป ปหีโน, ทิฏฺฐิเลโป ปฏินิสฺสฏฺโฐ; [๓] ตณฺหาเลปสฺส ปหีนตฺตา ทิฏฺฐิเลปสฺส ปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา อนุปลิตฺโต[๔] อปายโลเก น ลิมฺปติ, มนุสฺสโลเก น ลิมฺปติ, เทวโลเก น ลิมฺปติ, ขนฺธโลเก น ลิมฺปติ, ธาตุโลเก น ลิมฺปติ, อายตนโลเก น ลิมฺปติ น สลิมฺปติ[๕] นุปลิมฺปติ, อลิตฺโต อสลิตฺโต อนุปลิตฺโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏฺโฐ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรตีติ น ลิมฺปติ โลเก.

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. น
[๒] สี.,ฉ.,เท. เลปาติ
[๓] ฉ.,เท. ตสฺส
[๔] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๕] ฉ.,เท. น ปลิมฺปติ

อนตฺตครหีติ ทฺวีหิ การเณหิ อตฺตานํ ครหติ กตตฺตา จ อกตตฺตา จ. กถํ กตตฺตา จ อกตตฺตา จ อตฺตานํ ครหติ. "กตํ เม กายทุจฺจริตํ, อกตํ เม กายสุจริตนฺติ อตฺตานํ ครหติ. "กตํ เม วจีทุจฺจริตํ ฯเปฯ กตํ เม มโนทุจฺจริตํ, กโต เม ปาณาติปาโต ฯเปฯ กตา เม มิจฺฉาทิฏฺฐิ, อกตา เม สมฺมาทิฏฺฐีติ อตฺตานํ ครหติ. เอวํ กตตฺตา จ อกตตฺตา จ อตฺตานํ ครหติ.

อถวา "สีเลสุมฺหิ น ปริปูริการีติ[๑] อตฺตานํ ครหติ. "อินฺทฺริเยสุมฺหิ อคุตฺตทฺวาโรติ "โภชเน[๒] อมตฺตญฺญุมฺหีติ "ชาครียมนนุยุตฺโตติ[๓] "น สติสมฺปชญฺเญน[๔] สมนฺนาคโตติ "อภาวิตา เม จตฺตาโร สติปฏฺฐานาติ "อภาวิตา เม จตฺตาโร สมฺมปฺปธานาติ "อภาวิตา เม จตฺตาโร อิทฺธิปาทาติ "อภาวิตานิ เม ปญฺจินฺทฺริยานีติ "อภาวิตานิ เม ปญฺจ พลานีติ "อภาวิตา เม สตฺต โพชฺฌงฺคาติ "อภาวิโต เม อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโคติ "ทุกฺขํ เม อปริญฺญาตนฺติ "ทุกฺขสมุทโย เม อปฺปหีโนติ "มคฺโค เม อภาวิโตติ "นิโรโธ เม อสจฺฉิกโตติ อตฺตานํ ครหติ. เอวํ กตตฺตา จ อกตตฺตา จ อตฺตานํ ครหติ. เอวํ อตฺตครหิยํ[๕] กมฺมํ อกุพฺพมาโน อชนยมาโน อสญฺชนยมาโน อนิพฺพตฺตยมาโน นาภินิพฺพตฺตยมาโน อนตฺตครหีติ น ลิมฺปตี โลเก อนตฺตครหี. เตนาห ภควา

"ปุพฺพาสเว หิตฺวา นเว อกุพฺพํ
น ฉนฺทคู โนปิ นิวิสฺสวาที,
ส วิปฺปมุตฺโต ทิฏฺฐิคเตหิ ธีโร
น ลิมฺปตี โลเก อนตฺตครหีติ.

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. ปริปูริการี
[๒] ฉ.,เท. โภชเนมฺหิ อมตฺตญฺญูติ
[๓] ฉ.,เท. ชาครียมฺหิ
[๔] ฉ.,เท. สติสมฺปชญฺเญนามฺหิ
[๕] ฉ.,เท. อตฺตครหี ตยิทํ

[๑๔๙] ส สพฺพธมฺเมสุ วิเสนิภูโต
ยงฺกิญฺจิ ทิฏฺฐํ ว สุตํ มุตํ วา,
ส ปนฺนภาโร มุนิ วิปฺปมุตฺโต
น กปฺปิโย นูปรโต น ปตฺถิโยติ. ภควา.[๑]

ส สพฺพธมฺเมสุ วิเสนิภูโต ยงฺกิญฺจิ ทิฏฺฐํว สุตํ มุตํ วาติ เสนา วุจฺจติ มารเสนา, กายทุจฺจริตํ มารเสนา, วจีทุจฺจริตํ มารเสนา, มโนทุจฺจริตํ มารเสนา, ราโค ฯเปฯ โทโส ฯเปฯ โมโห ฯเปฯ โกโธ ฯเปฯ อุปนาโห ฯเปฯ มกฺโข ฯเปฯ ปฬาโส ฯเปฯ อิสฺสา ฯเปฯ มจฺฉริยํ ฯเปฯ มายา ฯเปฯ สาเถยฺยํ ฯเปฯ ถมฺโภ ฯเปฯ สารมฺโภ ฯเปฯ มาโน ฯเปฯ อติมาโน ฯเปฯ มโท ฯเปฯ ปมาโท ฯเปฯ สพฺเพ กิเลสา ฯเปฯ สพฺเพ ทุจฺจริตา ฯเปฯ สพฺเพ ทรถา ฯเปฯ สพฺเพ ปริฬาหา ฯเปฯ สพฺเพ สนฺตาปา ฯเปฯ สพฺพากุสลาภิสงฺขารา มารเสนา. วุตฺตํ เหตํ ภควตา

"กามา เต ปฐมา เสนา ทุติยารติ[๒] วุจฺจติ.
ตติยา ขุปฺปิปาสา เต จตุตฺถี ตณฺหา ปวุจฺจติ.
ปญฺจมํ ถีนมิทฺธนฺเต ฉฏฺฐา ภิรู ปวุจฺจติ,
สตฺตมี วิจิกิจฺฉา เต มกฺโข ถมฺโภ เต อฏฺฐโม.
ลาโภ สิโลโก สกฺกาโร มิจฺฉาลทฺโธ จ โย ยโส,
โย จตฺตานํ สมุกฺกเสปเร จ อวชานติ.
เอสา นมุจิ เต เสนา กณฺหสฺสาภิปฺปหาริณี,
น นํ อสูโร ชินาติ เชตฺวา จ[๓] ลภเต สุขนฺติ.

---

[๑] ฉ.,เท. อิติ ภควา [๒] ฉ.,เท. ทุติยา อรติ
[๓] ฉ.,เท. ว

ยโต จตูหิ อริยมคฺเคหิ สพฺพา จ มารเสนา สพฺเพ จ ปฏิเสนิกรา กิเลสา ชิตา จ ปราชิตา จ ภคฺคา วิปฺปลุตฺตา[๑] ปรมฺมุขา โส วุจฺจติ วิเสนิภูโต.[๒] โส ทิฏฺเฐ วิเสนิภูโต. สุเต มุเต ฯเปฯ วิญฺญาเต วิเสนิภูโตติ ส สพฺพธมฺเมสุ วิเสนิภูโต ยงฺกิญฺจิ ทิฏฺฐํ ว สุตํ มุตํ วา.

ส ปนฺนภาโร มุนิ วิปฺปมุตฺโตติ ภาโรติ[๓] ตโย ภารา ขนฺธภาโร, กิเลสภาโร, อภิสงฺขารภาโร. กตโม ขนฺธภาโร. ปฏิสนฺธิยา รูปี เวทนา สญฺญา สงฺขารา วิญฺญาณํ; อยํ ขนฺธภาโร. กตโม กิเลสภาโร. ราโค โทโส โมโห ฯเปฯ สพฺพากุสลาภิสงฺขารา; อยํ กิเลสภาโร. กตโม อภิสงฺขารภาโร. ปุญฺญาภิสงฺขาโร, อปุญฺญาภิสงฺขาโร, อาเนญฺชาภิสงฺขาโร;[๔] อยํ อภิสงฺขารภาโร. ยโต ขนฺธภาโร จ กิเลสภาโร จ อภิสงฺขารภาโร จ ปหีนา โหนฺติ อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวงฺกตา[๕] อายตึ อนุปฺปาทธมฺมา, โส วุจฺจติ ปนฺนภาโร ปติตภาโร โอโรปิตภาโร สโมโรปิตภาโร นิกฺขิตฺตภาโร ปฏิปฺปสฺสทฺธภาโร.

มุนีติ โมนํ วุจฺจติ ญาณํ. ยา ปญฺญา ปชานนา วิจโย ปวิจโย[๖] ธมฺมวิจโย[๗] สลฺลกฺขณา อุปลกฺขณา ปจฺจุปลกฺขณา, ปณฺฑิจฺจํ โกสลฺลํ เนปุญฺญํ เวภพฺยา จินฺตา อุปปริกฺขา ภูรี[๘] เมธา ปริณายิกา วิปสฺสนา สมฺปชญฺญํ ปโตโท ปญฺญา ปญฺญินฺทฺริยํ ปญฺญาพลํ ปญฺญาสตฺถํ ปญฺญาปาสาโท ปญฺญาอาโลโก ปญฺญาโอภาโส ปญฺญาปชฺโชโต ปญฺญารตนํ อโมโห ธมฺมวิจโย

---

[๑] ฉ.,เท. วิปฺปลุคฺคา
[๒] สี. วิเสนีภูโต
[๓] ฉ.,เท. ภาราติ
[๔] สี.,ฉ.,เท. อานญฺชาภิสงฺขาโร
[๕] สี. อนภาวกตา ฉ.,เท. อนภาวังกตา
[๖] อิ. ปริจโย
[๗] สี. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๘] ฉ.,เท. ภูริ, เอวมุปริปิ.

สมฺมาทิฏฺฐิ. เตน ญาเณน สมนฺนาคโต มุนิ โมนปฺปตฺโตติ.[๑] ตีณิ โมเนยฺยานิ: กายโมเนยฺยํ, วจีโมเนยฺยํ, มโนโมเนยฺยํ.

กตมํ กายโมเนยฺยํ. ติวิธานํ กายทุจฺจริตานํ ปหานํ กายโมเนยฺยํ, ติวิธํ กายสุจริตํ กายโมเนยฺยํ, กายารมฺมณ[๒] ญาณํ กายโมเนยฺยํ, กายปริญฺญา กายโมเนยฺยํ, ปริญฺญาสหคโต มคฺโค กายโมเนยฺยํ, กาเย ฉนฺทราคสฺส ปหานํ กายโมเนยฺยํ, กายสงฺขารนิโรโธ จตุตฺถชฺฌานสมาปตฺติ กายโมเนยฺยํ; อิทํ กายโมเนยฺยํ.

กตมํ วจีโมเนยฺยํ. จตุพฺพิธานํ วจีทุจฺจริตานํ ปหานํ วจีโมเนยฺยํ, จตุพฺพิธํ วจีสุจริตํ วจีโมเนยฺยํ, วาจารมฺมณ[๓] ญาณํ วจีโมเนยฺยํ, วาจาปริญฺญา วจีโมเนยฺยํ, ปริญฺญาสหคโต สหคโต มคฺโค วจีโมเนยฺยํ, วาจาย ฉนฺทราคสฺส ปหานํ วจีโมเนยฺยํ, วจีสงฺขารนิโรโธ ทุติยชฺฌานสมาปตฺติ วจีโมเนยฺยํ; อิทํ วจีโมเนยฺยํ.

กตมํ มโนโมเนยฺยํ. ติวิธานํ มโนทุจฺจริตานํ ปหานํ มโนโมเนยฺยํ, ติวิธํ มโนสุจริตํ มโนโมเนยฺยํ, จิตฺตารมฺมณ[๔] ญาณํ มโนโมเนยฺยํ, จิตฺตปริญฺญา มโนโมเนยฺยํ, ปริญฺญาสหคโต มคฺโค มโนโมเนยฺยํ, จิตฺเต ฉนฺทราคสฺส ปหานํ มโนโมเนยฺยํ, จิตฺตสงฺขารนิโรโธ สญฺญาเวทยิตนิโรธสมาปตฺติ มโนโมเนยฺยํ; อิทํ มโนโมเนยฺยํ.

"กายมุนึ วาจามุนึ มโนมุนิมนาสวํ,
มุนึ โมเนยฺยสมฺปนฺนํ อาหุ สพฺพปฺปหายินํ.
กายมุนึ วาจามุนึ มโนมุนิมนาสวํ,

---

[๑] ฉ.,เท. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๒] ฉ.,เท. กายารมฺมเณ
[๓] ฉ.,เท. วาจารมฺมเณ
[๔] ฉ.,เท. จิตฺตารมฺมเณ

มุนึ โมเนยฺยสมฺปนฺนํ อาหุ นินฺหาตปาปกนฺติ.

อิเมหิ [๑] โมเนยฺเยหิ ธมฺเมหิ สมนฺนาคตา ฉ มุนโย:[๒] อาคารมุนโย[๓] อนาคารมุนโย เสกฺขมุนโย อเสกฺขมุนโย ปจฺเจกมุนโย มุนิมุนโย. กตเม อาคารมุนโย. เย เต อาคาริกา ทิฏฺฐปทา วิญฺญาตสาสนา, อิเม อาคารมุนโย. กตเม อนาคารมุนโย. เย เต ปพฺพชิตา ทิฏฺฐปทา วิญฺญาตสาสนา, อิเม อนาคารมุนโย. สตฺต เสกฺขา เสกฺขมุนโย. อรหนฺโต อเสกฺขมุนโย. ปจฺเจกพุทฺธา ปจฺเจกมุนโย. มุนิมุนโย ตถาคตา อรหนฺโต สมฺมาสมฺพุทฺธา.

น โมเนน มุนิ โหติ มูฬฺหรูโป อวิทฺทสุ,
โย จ ตุลํว ปคฺคยฺห วรมาทาย ปณฺฑิโต.
ปาปานิ ปริวชฺเชติ ส มุนิ เตน โส มุนิ,
โย มุนาติ อุโภ โลเก มุนิ เตน ปวุจฺจติ.

อสตญฺจ สตญฺจ ญตฺวา ธมฺมํ
อชฺฌตฺตํ พหิทฺธา จ สพฺพโลเก,
เทวมนุสฺเสหิ ปูชิโต
โย โส[๔] สงฺคชาลมติจฺจ โส มุนิ.

วิปฺปมุตฺโตติ มุนิโน ราคา จิตฺตํ มุตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตํ, โทสา จิตฺตํ โมหา จิตฺตํ มุตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตํ ฯเปฯ สพฺพากุสลาภิสงฺขาเรหิ จิตฺตํ มุตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตนฺติ ส ปนฺนภาโร มุนิ วิปฺปมุตฺโต.

น กปฺปิโย นูปรโต น ปตฺถิโยติ ภควาติ กปฺโปติ[๕] เทฺว

---

[๑] ฉ.,เท. ตีหิ
[๒] ฉ.,เท. มุนิโน
[๓] ฉ.,เท. อคารมุนิโน ... มุนิโน
[๔] สี.,ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๕] ฉ.,เท. กปฺปาติ

กปฺปา: ตณฺหากปฺโป จ ทิฏฺฐิกปฺโป จ ฯเปฯ อยํ ตณฺหากปฺโป ฯเปฯ อยํ ทิฏฺฐิกปฺโป. ตสฺส ตณฺหากปฺโป ปหีโน, ทิฏฺฐิกปฺโป ปฏินิสฺสฏฺโฐ; ตณฺหากปฺปสฺส ปหีนตฺตา ทิฏฺฐิกปฺปสฺส ปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา ตณฺหากปฺปี วา ทิฏฺฐิกปฺปี วา น กปฺเปติ น ชเนติ น สญฺชเนติ น นิพฺพตฺเตติ นาภินิพฺพตฺเตตีติ น กปฺปิโย. **นูปรโตติ** สพฺเพ พาลปุถุชฺชนา รชฺชนฺติ, กลฺยาณปุถุชฺชนํ อุปาทาย สตฺต เสกฺขา อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนธิคตสฺส อธิคมาย อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยาย อารมนฺติ วิรมนฺติ ปฏิวิรมนฺติ, อรหา อารโต อสฺส[๑] วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏฺโฐ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน[๒] เจตสา วิหเรยฺยาติ[๓] น กปฺปิโย นูปรโต. **น ปตฺถิโยติ** ปตฺถนา วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค ฯเปฯ อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. ยสฺเสสา ปตฺถนา [๔] ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒา, โส วุจฺจติ น ปตฺถิโย.

ภควาติ คารวาธิวจนํ. อปิจ ภคฺคราโคติ ภควา, ภคฺคโทโสติ ภควา, ภคฺคโมโหติ ภควา, ภคฺคมาโนติ ภควา, ภคฺคทิฏฺฐีติ ภควา, ภคฺคกณฺฏโกติ[๕] ภควา, ภคฺคกิเลโสติ ภควา, ภชิ วิภชิ ปฏิวิภชิ[๖] ธมฺมรตนนฺติ ภควา. ภวานํ อนฺตกโรติ ภควา. ภาวิตกายโยติ ภควา. ภาวิตสีโลติ ภาวิตจิตฺโตติ ภาวิตปญฺโญติ ภควา. ภชิ[๗] วา ภควา อรญฺญวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ อปฺปสทฺทานิ อปฺปนิคฺโฆสานิ วิชนวาตานิ มนุสฺสราหเสยฺยกานิ[๘] ปฏิสลฺลานสารูปานีติ ภควา. ภาคี วา ภควา

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๒] สี. วิมริยาทีกเตน
[๓] สี.,ฉ.,เท. วิหรตีติ
[๔] สี.,ฉ.,เท. ตณฺหา
[๕] ฉ.,เท. ภคฺคกณฺฑโกติ
[๖] ฉ.,เท. ปวิภชิ
[๗] ฉ.,เท. ภาคี
[๘] ฉ.,เท. มนุสฺสราหสฺเสยฺยานิ

จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานนฺติ ภควา. ภาคี วา ภควา อตฺถรสสฺส ธมฺมรสสฺส วิมุตฺติรสสฺส อธิสีลสฺส อธิจิตฺตสฺส อธิปญฺญายาติ ภควา. ภาคี วา ภควา จตุนฺนํ ฌานานํ จตุนฺนํ อปฺปมญฺญานํ จตุนฺนํ อรูปสมาปตฺตีนนฺติ ภควา. ภาคี วา ภควา อฏฺฐนฺนํ วิโมกฺขานํ อฏฺฐนฺนํ อภิภายตนานํ นวนฺนํ อนุปุพฺพวิหารสมาปตฺตีนนฺติ ภควา. ภาคี วา ภควา ทสนฺนํ สญฺญาภาวนานํ ทสนฺนํ กสิณสมาปตฺตีนํ อานาปานสฺสติสมาธิสฺส อสุภสมาปตฺติยาติ ภควา. ภาคี วา ภควา จตุนฺนํ สติปฏฺฐานานํ จตุนฺนํ สมฺมปฺปธานานํ จตุนฺนํ อิทฺธิปฺปาทานํ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ ปญฺจนฺนํ พลานํ สตฺตนฺนํ โพชฺฌงฺคานํ อริยสฺส อฏฺฐงฺคิกสฺส มคฺคสฺสาติ ภควา. ภาคี วา ภควา ทสนฺนํ ตถาคตพลานํ จตุนฺนํ เวสารชฺชานํ จตุนฺนํ ปฏิสมฺภิทานํ ฉนฺนํ อภิญฺญานํ[๑] ฉนฺนํ พุทฺธธมฺมานนฺติ ภควา. “ภควาติ เนตํ นามํ มาตรา กตํ, น ปิตรา กตํ, น ภาตรา กตํ, น ภคินิยา กตํ, น มิตฺตามจฺเจหิ กตํ, น ญาติสาโลหิเตหิ กตํ, น สมณพฺราหฺมเณหิ กตํ, น เทวตาหิ กตํ, วิโมกฺขนฺติกเมตํ พุทฺธานํ ภควนฺตานํ โพธิยา มูเล สห สพฺพญฺญุตญาณสฺส[๒] ปฏิลาภา สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ, ยทิทํ ภควาติ น กปฺปิโย นูปรโต น ปตฺถิโยติ ภควา. เตนาห ภควา

“ส สพฺพธมฺเมสุ วิเสนิภูโต
ยงฺกิญฺจิ ทิฏฺฐํ ว สุตํ มุตํ วา,
ส ปนฺนภาโร มุนิ วิปฺปมุตฺโต
น กปฺปิโย นูปรโต น ปตฺถิโยติ. ภควาติ.

เตรสโม มหาวิยูหสุตฺตนิทฺเทโส.

---

[๑] สี. อภิญฺญาณานํ

[๒] ฉ. สพฺพญฺญุตญฺญาณสฺส

๑๔. ตุวฏกสุตฺตนิทฺเทโส

[๑]

[๑๕๐] ปุจฺฉามิ ตํ อาทิจฺจพนฺธุ[๒]
วิเวกํ สนฺติปทญฺจ มเหสี,[๓]
กถํ ทิสฺวา นิพฺพาติ ภิกฺขุ
อนุปาทิยาโน โลกสฺมึ กิญฺจิ.

ปุจฺฉามิ ตํ อาทิจฺจพนฺธุนฺติ ปุจฺฉาติ ติสฺโส ปุจฺฉา: อทิฏฺฐโชตนา ปุจฺฉา, ทิฏฺฐสํสนฺทนา ปุจฺฉา, วิมติจฺเฉทนา ปุจฺฉา.

กตมา อทิฏฺฐโชตนา ปุจฺฉา. ปกติยา ลกฺขณํ อญาตํ โหติ อทิฏฺฐํ อตุลิตํ อตีริตํ อวิภูตํ อวิภาวิตํ, ตสฺส ญาณาย ทสฺสนาย ตุลนาย ตีรณาย วิภาวนาย ปญฺหํ ปุจฺฉติ; อยํ อทิฏฺฐโชตนา ปุจฺฉา.

กตมา ทิฏฺฐสํสนฺทนา ปุจฺฉา. ปกติยา ลกฺขณํ ญาตํ โหติ ทิฏฺฐํ ตุลิตํ ตีริตํ วิภูตํ วิภาวิตํ, อญฺเญหิ ปณฺฑิเตหิ สทฺธึ สํสนฺทนตฺถาย ปญฺหํ ปุจฺฉติ; อยํ ทิฏฺฐสํสนฺทนา ปุจฺฉา.

กตมา วิมติจฺเฉทนา ปุจฺฉา. ปกติยา สํสยปกฺขนฺโน[๔] โหติ วิมติปกฺขนฺโน เทฺวพฺหกชาโต “เอวํ นุ โข, น นุ โข, กินฺนุ โข, กถํ นุ โขติ โส วิมติจฺเฉทนตฺถาย ปญฺหํ ปุจฺฉติ; อยํ วิมติจฺเฉทนา ปุจฺฉา. อิมา ติสฺโส ปุจฺฉา.

อปราปิ ติสฺโส ปุจฺฉา: มนุสฺสปุจฺฉา, อมนุสฺสปุจฺฉา, นิมฺมิตปุจฺฉา.

---

[๑] ฉ.,เท. อถ ตุวฏกสุตฺตนิทฺเทสํ วกฺขติ
[๒] ฉ.,เท. อาทิจฺจพนฺธุ
[๓] ฉ.,เท. มเหสิ
[๔] ฉ.,เท. สํสยปกฺขนฺโน อิ. ... ปกฺขนฺโต

กตมา มนุสฺสปุจฺฉา. มนุสฺสา พุทฺธํ ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺหํ ปุจฺฉนฺติ, ภิกฺขู ปุจฺฉนฺติ, ภิกฺขุนิโย ปุจฺฉนฺติ, อุปาสกา ปุจฺฉนฺติ, อุปาสิกาโย ปุจฺฉนฺติ, ราชาโน ปุจฺฉนฺติ, ขตฺติยา ปุจฺฉนฺติ, พฺราหฺมณา ปุจฺฉนฺติ, เวสฺสา ปุจฺฉนฺติ, สุทฺทา ปุจฺฉนฺติ, คหฏฺฐา ปุจฺฉนฺติ, ปพฺพชิตา ปุจฺฉนฺติ; อยํ มนุสฺสปุจฺฉา.

กตมา อมนุสฺสปุจฺฉา. อมนุสฺสา พุทฺธํ ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺหํ ปุจฺฉนฺติ, นาคา ปุจฺฉนฺติ, สุปณฺณา ปุจฺฉนฺติ, ยกฺขา ปุจฺฉนฺติ, อสุรา ปุจฺฉนฺติ, คนฺธพฺพา ปุจฺฉนฺติ, มหาราชาโน ปุจฺฉนฺติ, อินฺทา ปุจฺฉนฺติ, พฺรหฺมาโน ปุจฺฉนฺติ, เทวตาโย ปุจฺฉนฺติ; อยํ อมนุสฺสปุจฺฉา.

กตมา นิมฺมิตปุจฺฉา. ยํ ภควา รูปี อภินิมฺมินาติ มโนมยํ สพฺพงฺคปจฺจงฺคี[๑] อหีนินฺทฺริยํ [๒] โส นิมฺมิโต พุทฺธํ ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺหํ ปุจฺฉติ, ภควา [๓] วิสชฺเชติ; อยํ นิมฺมิตปุจฺฉา. อิมา ติสฺโส ปุจฺฉา.

อปราปิ ติสฺโส ปุจฺฉา: อตฺตตฺถปุจฺฉา, ปรตฺถปุจฺฉา, อุภยตฺถปุจฺฉา.

อปราปิ ติสฺโส ปุจฺฉา: ทิฏฺฐธมฺมิกตฺถปุจฺฉา, สมฺปรายิกตฺถปุจฺฉา, ปรมตฺถปุจฺฉา.

อปราปิ ติสฺโส ปุจฺฉา: อนวชฺชตฺถปุจฺฉา, นิกฺกิเลสตฺถปุจฺฉา,[๔] โวทานตฺถปุจฺฉา.

อปราปิ ติสฺโส ปุจฺฉา: อตีตปุจฺฉา, อนาคตปุจฺฉา, ปจฺจุปฺปนฺนปุจฺฉา.

---

[๑] ฉ.,เท. สพฺพงฺคปญฺจงฺคี
[๒] สี.,ฉ.,เท. ตี
[๓] ฉ.,เท.,อิ. ตสฺส
[๔] สี. นิกฺเขปตฺถปุจฺฉา

อปราปิ ติสฺโส ปุจฺฉา: อชฺฌตฺตปุจฺฉา, พหิทฺธาปุจฺฉา, อชฺฌตฺตพหิทฺธาปุจฺฉา.

อปราปิ ติสฺโส ปุจฺฉา: กุสลปุจฺฉา, อกุสลปุจฺฉา, อพฺยากตปุจฺฉา.

อปราปิ ติสฺโส ปุจฺฉา: ขนฺธปุจฺฉา, ธาตุปุจฺฉา, อายตนปุจฺฉา.

อปราปิ ติสฺโส ปุจฺฉา: สติปฏฺฐานปุจฺฉา, สมฺมปฺปธานปุจฺฉา, อิทฺธิปฺปาทปุจฺฉา.

อปราปิ ติสฺโส ปุจฺฉา: อินฺทฺริยปุจฺฉา, พลปุจฺฉา, โพชฺฌงฺคปุจฺฉา.

อปราปิ ติสฺโส ปุจฺฉา: มคฺคปุจฺฉา, ผลปุจฺฉา, นิพฺพานปุจฺฉา.

ปุจฺฉามิ ตนฺติ ตนฺ[๑] ปุจฺฉามิ ตนฺ ยาจามิ ตนฺ อชฺเฌสามิ ตนฺ ปสาเทมิ ตนฺ "กถยสฺสุ เมติ ปุจฺฉามิ ตนฺ.

อาทิจฺจพนฺธูนนฺติ อาทิจฺโจ วุจฺจติ สุริโย.[๒] สุริโย โคตโม โคตฺเตน, ภควาปิ โคตโม โคตฺเตน, ภควา สุริยสฺส โคตฺตญาตโก โคตฺตพนฺธู; ตสฺมา พุทฺโธ อาทิจฺจพนฺธูติ ปุจฺฉามิ ตนฺ อาทิจฺจพนฺธุนฺ.

วิเวกนฺ สนฺติปทญฺจ มเหสินฺติ วิเวโกติ[๓] ตโย วิเวกา: กายวิเวโก, จิตฺตวิเวโก, อุปธิวิเวโก.

กตโม กายวิเวโก. อิธ ภิกฺขุ วิวิตฺตนฺ เสนาสนนฺ ภชติ อรญฺญนฺ รุกฺขมูลนฺ ปพฺพตนฺ กนฺทรนฺ คิริคุหนฺ สุสานนฺ วนปตฺถนฺ

---

[๑] ฉ.,เท. อยนฺ ปาโฐ น ทิสฺสติ. [๒] ฉ.,เท. สูริโย

[๓] ฉ.,เท. วิเวกาติ

อพฺโภกาสํ ปลาลปุญฺชํ, กาเยน จ[๑] วิวิตฺโต[๒] วิหรติ. โส เอโก คจฺฉติ, เอโก ติฏฺฐติ, เอโก นิสีทติ, เอโก เสยฺยํ กปฺเปติ, เอโก คามํ ปิณฺฑาย ปวิสติ, เอโก ปฏิกฺกมติ, เอโก รโห นิสีทติ, เอโก จงฺกมํ อธิฏฺฐาติ, เอโก จรติ วิหรติ อิริยติ วตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปติ; อยํ กายวิเวโก.

กตโม จิตฺตวิเวโก. ปฐมํ ฌานํ สมาปนฺนสฺส นีวรเณหิ จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ, ทุติยं ฌานํ สมาปนฺนสฺส วิตกฺกวิจาเรหิ จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ, ตติยं ฌานํ สมาปนฺนสฺส ปีติยา จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ, จตุตฺถं ฌานํ สมาปนฺนสฺส สุขทุกฺเขหิ จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ. อากาสานญฺจายตนํ สมาปนฺนสฺส รูปสญฺญาย ปฏิฆสญฺญาย นานตฺตสญฺญาย จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ, วิญฺญาณญฺจายตนํ สมาปนฺนสฺส อากาสานญฺจายตนสญฺญาย จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ, อากิญฺจญฺญายตนํ สมาปนฺนสฺส วิญฺญาณญฺจายตนสญฺญาย จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ, เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ สมาปนฺนสฺส อากิญฺจญฺญายตน-สญฺญาย จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ. โสตาปนฺนสฺส สกฺกายทิฏฺฐิยา วิจิกิจฺฉาย สีลพฺพตปรามาสา ทิฏฺฐานุสยา วิจิกิจฺฉานุสยา, ตเทกฏฺเฐหิ จ กิเลเสหิ จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ. สกทาคามิสฺส[๓] โอฬาริกา กามราคสญฺโญชนา ปฏิฆสญฺโญชนา โอฬาริกา กามราคานุสยา ปฏิฆานุสยา, ตเทกฏฺเฐหิ จ กิเลเสหิ จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ. อนาคามิสฺส อณุสหคตา[๔] กามราคสญฺโญชนา ปฏิฆสญฺโญชนา อณุสหคตา กามราคานุสยา ปฏิฆานุสยา, ตเทกฏฺเฐหิ จ กิเลเสหิ จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ, อรหโต รูปราคา อรูปราคา มานา อุทฺธจฺจา อวิชฺชาย มานานุสยา ภวราคานุสยา

---

[๑] ฉ.,เท. จสทฺโท น ทิสฺสติ. [๒] ฉ.,เท. วิวิตฺเตน

[๓] สี. สกทาคามิกสฺส [๔] ฉ.,เท. อนุสหคตา, เอวมุปริปิ.

อวิชฺชานุสยา, ตเทกฏฺเฐหิ จ กิเลเสหิ พหิทฺธา จ สพฺพนิมิตฺเตหิ จิตฺตํ วิวิตฺตํ โหติ; อยํ จิตฺตวิเวโก.

กตโม อุปธิวิเวโก. อุปธิ วุจฺจนฺติ[๑] กิเลสา จ ขนฺธา จ อภิสงฺขารา จ. อุปธิวิเวโก วุจฺจติ อมตํ นิพฺพานํ. โย โส สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํ; อยํ อุปธิวิเวโก.

กายวิเวโก จ วูปกฏฺฐกายานํ[๒] เนกฺขมฺมาภิรตานํ จิตฺตวิเวโก จ ปริสุทฺธจิตฺตานํ ปรมโวทานปฺปตฺตานํ อุปธิวิเวโก จ นิรูปธีนํ ปุคฺคลานํ[๓] วิสงฺขารคตานํ.

สนฺตีติ เอเกน อาการเน สนฺติปิ[๔] สนฺติปทมฺปิ ตณฺเณว อมตํ นิพฺพานํ, โย โส สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํ. วุตฺตํ เหตํ ภควตา "สนฺตเมตํ ปทํ, ปณีตเมตํ ปทํ, ยทิทํ สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานนฺติ. อถวา[๕] อปเรน อาการเน เย ธมฺมา สนฺตาธิคมาย สนฺติผุสนาย สนฺติสจฺฉิกิริยาย สํวตฺตนฺติ, เสยฺยถีทํ. จตฺตาโร สติปฏฺฐานา, จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา, จตฺตาโร อิทฺธิปฺปาทา, ปญฺจินฺทฺริยานิ, ปญฺจ พลานิ, สตฺต โพชฺฌงฺคา, อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค; อิเม วุจฺจนฺติ สนฺติปทา ตาณปทา เลณปทา สรณปทา อภยปทา อจฺจุตปทา อมตปทา นิพฺพานปทา.

มเหสินฺติ มเหสี[๖] ภควา. มหนฺตํ สีลกฺขนฺธํ เอสิ[๗]

---

[๑] ฉ.,เท. วุจฺจติ
[๒] ฉ.,เท. วิเวกฏฺฐกายานํ
[๓] อิ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๔] สี. สนฺตีปิ
[๕] ฉ.,เท. วาสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๖] ฉ.,เท. มเหสิ
[๗] ฉ.,เท. เอสี คเวสี ปริเยสี, เอวมุปริปิ.

คเวสิ ปริเยสีติ มเหสี. มหนฺตํ สมาธิกฺขนฺธํ ฯเปฯ มหนฺตํ ปญฺญากฺขนฺธํ ฯเปฯ มหนฺตํ วิมุตฺติกฺขนฺธํ ฯเปฯ มหนฺตํ วิมุตฺติญาณทสฺสนกฺขนฺธํ เอสิ คเวสิ ปริเยสีติ มเหสี. มหโต ตโมกายสฺส ปทาลนํ, มหโต วิปฺปลฺลาสสฺส ปเภทนํ,[๑] มหโต ตณฺหาสลฺลสฺส อพฺพูหนํ,[๒] มหโต ทิฏฺฐิสงฺฆาตสฺส วินิเวธนํ,[๓] มหโต มานทฺธชสฺส ปวาหนํ,[๔] มหโต อภิสงฺขารสฺส วูปสมนํ,[๕] มหโต โอฆสฺส นิตฺถรณํ, มหโต ภารสฺส นิกฺเขปนํ, มหโต สํสารวฏฺฏสฺส อุปจฺเฉทํ, มหโต สนฺตาปสฺส นิพฺพาปนํ, มหโต ปริฬาหสฺส ปฏิปฺปสฺสทฺธึ, มหโต ธมฺมทฺธชสฺส อุสฺสาปนํ เอสิ คเวสิ ปริเยสีติ มเหสี. มหนฺเต สติปฏฺฐาเน, มหนฺเต สมฺมปฺปธาเน, มหนฺเต อิทฺธิปฺปาเท, มหนฺตานิ อินฺทฺริยานิ, มหนฺตานิ พลานิ, มหนฺเต โพชฺฌงฺเค, มหนฺตํ อริยํ อฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ, มหนฺตํ ปรมตฺถํ อมตํ นิพฺพานํ เอสิ คเวสิ ปริเยสีติ มเหสี. มเหสกฺเขหิ วา สตฺเตหิ เอสิโต คเวสิโต ปริเยสิโต กหํ พุทฺโธ กหํ ภควา. กหํ เทวเทโว. กหํ นราสโภติ มเหสีติ วิเวกํ สนฺติปทญฺจ มเหสึ.

กถํ ทิสฺวา นิพฺพาติ ภิกฺขูติ กถํ ทิสฺวา ปสฺสิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา อตฺตโน ราคํ นิพฺพาเปติ, โทสํ นิพฺพาเปติ, โมหํ นิพฺพาเปติ, โกธํ ฯเปฯ อุปนาหํ ฯเปฯ มกฺขํ ฯเปฯ ปฬาสํ ฯเปฯ อิสฺสํ ฯเปฯ มจฺฉริยํ ฯเปฯ มายํ ฯเปฯ สาเฐยฺยํ ฯเปฯ ถมฺภํ ฯเปฯ สารมฺภํ ฯเปฯ มานํ ฯเปฯ อติมานํ ฯเปฯ มทํ ฯเปฯ

---

[๑] ฉ.,เท. เภทนํ
[๒] ฉ.,เท. อพฺพหนํ
[๓] ฉ.,เท. วินิเวฏนํ
[๔] ฉ.,เท. ปปตานํ
[๕] ฉ.,เท. วูปสมํ

ปมาทำ ฯเปฯ สพฺเพ กิเลเส ฯเปฯ สพฺเพ ทุจฺจริเต ฯเปฯ สพฺเพ ทรเถ ฯเปฯ สพฺเพ ปริฬาเห ฯเปฯ สพฺเพ สนฺตาเป ฯเปฯ สพฺพากุสลาภิสงฺขาเร นิพฺพาเปติ[๑] สเมติ อุปสเมติ วูปสเมติ ปฏิปฺปสฺสมฺเภติ. **ภิกฺขูติ** กลฺยาณปุถุชฺชโน วา ภิกฺขุ เสโข วา ภิกฺขูติ กถำ ทิสฺวา นิพฺพาติ ภิกฺขุ.

อนุปาทิยาโน โลกสฺมึ กิญฺจีติ จตูหิ อุปาทาเนหิ อนุปาทิยมาโน อคฺคณฺหยมาโน[๒] อปรามสยมาโน[๓] [๔] **โลกสฺมินฺติ** อปายโลเก มนุสฺสโลเก, เทวโลเก ขนฺธโลเก ธาตุโลเก อายตนโลเก. **กิญฺจีติ** กิญฺจิ รูปคตำ เวทนาคตำ สญฺญาคตำ สงฺขารคตำ วิญฺญาณคตนฺติ อนุปาทิยาโน โลกสฺมึ กิญฺจิ. เตนาห โส นิมฺมิโต

"ปุจฺฉามิ ตำ อาทิจฺจพนฺธุ
วิเวกำ สนฺติปทญฺจ มเหสึ,
กถำ ทิสฺวา นิพฺพาติ ภิกฺขุ
อนุปาทิยาโน โลกสฺมึ กิญฺจีติ.

[๑๕๑] มูลำ ปปญฺจสงฺขายาติ ภควา[๔]
มนฺตา อสฺมีติ สพฺพมุปรุทฺเธ,[๖]
ยา กาจิ ตณฺหา อชฺฌตฺตำ
ตาสำ วินยา สทา สโต สิกฺเข.

มูลำ ปปญฺจสงฺขายาติ ภควา มนฺตา อสฺมีติ สพฺพมุปรุทฺเธติ ปปญฺจาเยว ปปญฺจสงฺขา ตณฺหาปปญฺจสงฺขา ทิฏฺฐิปปญฺจสงฺขา.

---

[๑] อิ. อยำ ปาโฐ น ทิสฺสติ. [๒] สี. อคณฺหมาโน ฉ.,เท. อคณฺหยมาโน
[๓] สี.,ฉ.,เท. อปรามสมาโน [๔] สี.,ฉ.,เท. อนภินิวิสมาโน
[๕] ฉ.,เท. ปปญฺจสงฺขาย อิติ ภควา, เอวมุปริปิ. [๖] ฉ.,เท.,อิ. รุนฺเธ, เอวมุปริปิ.

กตมํ ตณฺหาปปญฺจสฺส มูลํ. อวิชฺชา มูลํ, อโยนิโสมนสิกาโร มูลํ, อสฺมิมาโน มูลํ, อหิริกํ มูลํ, อโนตฺตปฺปํ มูลํ, อุทฺธจฺจํ มูลํ; อิทํ ตณฺหาปปญฺจสฺส มูลํ.

กตมํ ทิฏฺฐิปปญฺจสฺส มูลํ. อวิชฺชา มูลํ, อโยนิโสมนสิกาโร มูลํ, อสฺมิมาโน มูลํ, อหิริกํ มูลํ, อโนตฺตปฺปํ มูลํ, อุทฺธจฺจํ มูลํ; อิทํ ทิฏฺฐิปปญฺจสฺส มูลํ.

ภควาติ คารวาธิวจนํ. อปิจ ภคฺคราโคติ ภควา, ภคฺคโทโสติ ภควา, ภคฺคโมโหติ ภควา, ภคฺคมาโนติ ภควา, ภคฺคทิฏฺฐีติ ภควา, ภคฺคกณฺฏโกติ ภควา, ภคฺคกิเลโสติ ภควา, ภชิ วิภชิ ปฏิวิภชิ[๑] ธมฺมรตนนฺติ ภควา, ภวานํ อนฺตกโรติ ภควา, ภาวิตกายาติ[๒] ภควา, ภาวิตสีโลติ,[๒] ภาวิตจิตฺโตติ,[๒] ภาวิตปญฺโญติ[๒] ภควา, ภชิ[๓] วา ภควา อรญฺญวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ อปฺปสทฺทานิ อปฺปนิคฺโฆสานิ วิชนวาตานิ มนุสฺสราหเสยฺยกานิ ปฏิสลฺลานสารูปานีติ ภควา, ภาคี วา ภควา จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺช-ปริกฺขารานนฺติ ภควา, ภาคี วา ภควา อตฺถรสสฺส ธมฺมรสสฺส วิมุตฺติรสสฺส อธิสีลสฺส อธิจิตฺตสฺส อธิปญฺญายาติ ภควา, ภาคี วา ภควา จตุนฺนํ ฌานานํ จตุนฺนํ อปฺปมญฺญานํ จตุนฺนํ อรูปสมาปตฺตีนนฺติ ภควา, ภาคี วา ภควา อฏฺฐนฺนํ วิโมกฺขานํ อฏฺฐนฺนํ อภิภายตนานํ นวนฺนํ อนุปุพฺพวิหารสมาปตฺตีนนฺติ ภควา, ภาคี วา ภควา ทสนฺนํ สญฺญาภาวนานํ ทสนฺนํ กสิณสมาปตฺตีนํ อานาปานสฺสติสมาธิสฺส อสุภสมาปตฺติยาติ ภควา, ภาคี วา ภควา จตุนฺนํ สติปฏฺฐานานํ จตุนฺนํ สมฺมปฺปธานานํ จตุนฺนํ อิทฺธิปาทานํ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ ปญฺจนฺนํ พลานํ สตฺตนฺนํ โพชฺฌงฺคานํ

---

[๑] ฉ.,เท. ปวิภชิ

[๒] ฉ.,เท. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ.

[๓] ฉ.,เท.,อิ. ภาคี

อริยสฺส อฏฺฐงฺคิกสฺส มคฺคสฺสาติ ภควา, ภาคี วา ภควา ทสนฺนํ ตถาคตพลานํ จตุนฺนํ เวสารชฺชานํ จตุนฺนํ ปฏิสมฺภิทานํ ฉนฺนํ อภิญฺญานํ ฉนฺนํ พุทฺธธมฺมานนฺติ ภควา, ภควาติ เนตํ นามํ มาตรา กตํ, น ปิตรา กตํ, น ภาตรา กตํ, น ภคินิยา กตํ, น มิตฺตามจฺเจหิ กตํ, น ญาติสาโลหิเตหิ กตํ, น สมณพฺราหฺมเณหิ กตํ, น เทวตาหิ กตํ, วิโมกฺขนฺติกเมตํ พุทฺธานํ ภควนฺตานํ โพธิยา มูเล สห สพฺพญฺญุตญาณสฺส ปฏิลาภา สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ, ยทิทํ ภควาติ [๑]

มนฺตา อสฺมีติ สพฺพมุปรุทฺเธติ มนฺตา วุจฺจติ ปญฺญา. ยา ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ. **อสฺมีติ** รูเป "อสฺมีติ มาโน "อสฺมีติ ฉนฺโท "อสฺมีติ อนุสโย; เวทนาย ฯเปฯ สญฺญาย ฯเปฯ สงฺขาเรสุ ฯเปฯ วิญฺญาเณ "อสฺมีติ มาโน "อสฺมีติ ฉนฺโท "อสฺมีติ อนุสโย.[๒] **มูลํ ปปญฺจสงฺขายาติ ภควา มนฺตา อสฺมีติ สพฺพมุปรุทฺเธติ** ปปญฺจสงฺขาย มูลญฺจ อสฺมิมานญฺจ มนฺตาย สพฺพํ รุทฺเธยฺย อุปรุทฺเธยฺย[๓] นิโรเธยฺย วูปสเมยฺย อตฺถงฺคเมยฺย ปฏิปฺปสฺสมฺภเยฺยาติ มูลํ ปปญฺจสงฺขายาติ ภควา มนฺตา อสฺมีติ สพฺพมุปรุทฺเธ.

ยา กาจิ ตณฺหา อชฺฌตฺตนฺติ ยา กาจีติ สพฺเพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ อเสสํ นิสฺเสสํ ปริยาทายวจนเมตํ[๔] ยา กาจีติ. **ตณฺหาติ** รูปตณฺหา ฯเปฯ ธมฺมตณฺหา. **อชฺฌตฺตนฺติ** อชฺฌตฺตํ สมุฏฺฐาติ[๕] สา ตณฺหาติ อชฺฌตฺตํ. อถวา อชฺฌตฺติกํ วุจฺจติ จิตฺตํ. ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ หทยํ ปณฺฑรํ มโน มนายตนํ มนินฺทฺริยํ

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. มูลํ ปปญฺจสงฺขาย อิติ ภควา, เอวมุปริปิ.
[๒] ฉ.,เท. อิติสทฺโท ทิสฺสติ.
[๓] สี.,ฉ.,เท. รุนฺเธยฺย อุปรุนฺเธยฺย, เอวมุปริปิ.
[๔] ฉ.,เท. ปริยาทิยวจนเมตํ
[๕] ฉ.,เท. อชฺฌตฺตสมุฏฺฐานา วา

วิญฺญาณํ วิญฺญาณกฺขนฺโธ ตชฺชา มโนวิญฺญาณธาตุ. จิตฺเตน มนสา[๑] สา ตณฺหา สหคตา สหชาตา สํสฏฺฐา สมฺปยุตฺตา เอกุปฺปาทา เอกนิโรธา เอกวตฺถุกา เอการมฺมณาติปิ อชฺฌตฺตนฺติ ยากาจิ ตณฺหา อชฺฌตฺตํ.

ตาสํ วินยา สทา สโต สิกฺเขติ สทาติ สทา สพฺพทา สพฺพกาลํ นิจฺจกาลํ ธุวกาลํ. สตตํ สมิตํ อพฺโพกิณฺณํ โปขานุโปขํ[๒] อุทกุมฺมิกชาตํ อวิจิ สนฺตติ สหิตํ ผุสิตํ, ปุเรภตฺตํ ปจฺฉาภตฺตํ, ปุริมยามํ มชฺฌิมยามํ ปจฺฉิมยามํ, กาเพ[๓] ชุณฺเห, วสฺเส เหมนฺเต คิมฺเห, ปุริเม วโยขนฺเธ มชฺฌิเม วโยขนฺเธ ปจฺฉิเม วโยขนฺเธ. **สโตติ** จตูหิ การเณหิ สโต: กาเย กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐานํ ภาเวนฺโต สโต, เวทนาสุ ฯเปฯ จิตฺเต ฯเปฯ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสนาสติปฏฺฐานํ ภาเวนฺโต สโต. อปเรหิปิ จตูหิ การเณหิ สโต: อสติปริวชฺชนาย[๔] สโต, สติกรณียานํ ธมฺมานํ กตตฺตา สโต, สติปฏิปกฺขานํ ธมฺมานํ หตตฺตา สโต, สตินิมิตฺตานํ ธมฺมานํ[๕] อสมฺมุฏฺฐตฺตา สโต. อปเรหิปิ จตูหิ การเณหิ สโต: สติยา สมนฺนาคตตฺตา สโต, สติยา วิสิตตฺตา[๖] สโต, สติยา ปาคุญฺญตาย สโต, สติยา อปจฺโจโรหณตาย[๗] สโต. อปเรหิปิ จตูหิ การเณหิ สโต: สตตฺตา[๘] สโต, สนฺตตฺตา สโต, สมิตตฺตา สโต, สนฺตธมฺมสมนฺนาคตตฺตา สโต. พุทฺธานุสฺสติยา สโต, ธมฺมานุสฺสติยา สโต, สงฺฆานุสฺสติยา สโต, สีลานุสฺสติยา สโต, จาคานุสฺสติยา สโต, เทวตานุสฺสติยา สโต, อานาปานสฺสติยา

---

[๑] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๒] ฉ.,เท. โปงฺขานุโปงฺขํ
[๓] สี. กาเล
[๔] ฉ.,เท. อสติ ปริวชฺชนาย
[๕] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๖] ฉ.,เท.,อิ. วสิตตฺตา
[๗] ฉ.,เท. อปจฺโจโรหนตาย
[๘] ฉ.,เท. สตฺตตฺตา

สโต, มรณสฺสติยา สโต, กายคตาสติยา สโต, อุปสมานุสฺสติยา สโต. ยา สติ อนุสฺสติ ปฏิสฺสติ, สติ สรณตา ธารณตา อปิลาปนตา อสมฺมุสฺสนตา, สติ สตินฺทฺริยํ สติพลํ สมฺมาสติ สติสมฺโพชฺฌงฺโค เอกายนมคฺโค; อยํ วุจฺจติ สติ. อิมาย สติยา อุเปโต โหติ[๑] สมุเปโต, อุปคโต สมุปคโต, อุปปนฺโน สมุปปนฺโน, สมนฺนาคโต, โส วุจฺจติ สโต.

สิกฺเขติ ติสฺโส สิกฺขา: อธิสีลสิกฺขา, อธิจิตฺตสิกฺขา, อธิปญฺญาสิกฺขา. กตมา อธิสีลสิกฺขา. อิธ ภิกฺขุ สีลวา โหติ, ปาฏิโมกฺขสංวรสංวุโต[๒] วิหรติ อาจารโคจรสมฺปนฺโน, อณุมตฺเตสุ วชฺเชสุ ภยทสฺสาวี, สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสุ, ขุทฺทโก สีลกฺขนฺโธ, มหนฺโต สีลกฺขนฺโธ, สีลं ปติฏฺฐา อาทิ จรณํ สංโยโม สංวโร มุขं ปมุขं กุสลานं ธมฺมานं สมาปตฺติยา; อยं อธิสีลสิกฺขา.

กตมา อธิจิตฺตสิกฺขา. อิธ ภิกฺขุ วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ สวิตกฺกं สวิจารं วิเวกชं ปีติสุขं ปฐมं ฌานं อุปสมฺปชฺช วิหรติ. วิตกฺกวิจารานं วูปสมา อชฺฌตฺตं สมฺปสาทนं เจตโส เอโกทิภาวं อวิตกฺกं อวิจารं สมาธิชं ปีติสุขं ทุติยं ฌานं อุปสมฺปชฺช วิหรติ. ปีติยา จ วิราคา อุเปกฺขโก จ วิหรติ สโต จ สมฺปชาโน สุขญฺจ กาเยน ปฏิสංเวเทติ, ยนฺตं อริยา อาจิกฺขนฺติ 'อุเปกฺขโก สติมา สุขวิหารีติ ตติยं ฌานं อุปสมฺปชฺช วิหรติ. สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา ปุพฺเพว โสมนสฺสโทมนสฺสานं อตฺถงฺคมา อทุกฺขมสุขं อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธึ จตุตฺถं ฌานं อุปสมฺปชฺช วิหรติ; อยं อธิจิตฺตสิกฺขา.

กตมา อธิปญฺญาสิกฺขา. อิธ ภิกฺขุ ปญฺญวา โหติ อุทยตฺถคามินิยา ปญฺญาย สมนฺนาคโต อริยาย นิพฺเพธิกาย

---

[๑] ฉ.,เท. อยं ปาโฐ น ทิสฺสติ. [๒] ฉ.,เท. ปาติโมกฺขสංวรสංวุโต, เอวมุปริปิ.

สมฺมาทุกฺขกฺขยคามินิยา. โส ‘อิทํ ทุกฺขนฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘อยํ ทุกฺขสมุทโยติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘อยํ ทุกฺขนิโรโธติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทาติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘อิเม อาสวาติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘อยํ อาสวสมุทโยติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘อยํ อาสวนิโรโธติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘อยํ อาสวนิโรธคามินี ปฏิปทาติ ยถาภูตํ ปชานาติ; อยํ อธิปญฺญาสิกฺขา.

ตาสํ วินยา สทา สโต สิกฺเขติ ตาสํ ตณฺหานํ วินยาย ปฏิวินยาย ปหานาย วูปสมาย ปฏินิสฺสคฺคาย ปฏิปฺปสฺสทฺธิยา อธิสีลมฺปิ สิกฺเขยฺย, อธิจิตฺตมฺปิ สิกฺเขยฺย, อธิปญฺญมฺปิ สิกฺเขยฺย, อิมา ติสฺโส สิกฺขา[๑] อาวชฺเชนฺโต สิกฺเขยฺย, ชานนฺโต[๒] สิกฺเขยฺย, ปสฺสนฺโต สิกฺเขยฺย, ปจฺจเวกฺขนฺโต สิกฺเขยฺย, จิตฺตํ อธิฏฺฐหนฺโต สิกฺเขยฺย, สทฺธาย อธิมุจฺจนฺโต สิกฺเขยฺย, วีริยํ ปคฺคณฺหนฺโต สิกฺเขยฺย, สตึ อุปฏฺฐเปนฺโต[๓] สิกฺเขยฺย, จิตฺตํ สมาทหนฺโต สิกฺเขยฺย, ปญฺญาย ปชานนฺโต สิกฺเขยฺย, อภิญฺเญยฺยํ อภิชานนฺโต สิกฺเขยฺย, ปริญฺเญยฺยํ ปริชานนฺโต สิกฺเขยฺย, ปหาตพฺพํ ปชหนฺโต สิกฺเขยฺย, ภาเวตพฺพํ ภาเวนฺโต สิกฺเขยฺย, สจฺฉิกาตพฺพํ สจฺฉิกโรนฺโต สิกฺเขยฺย อาจเรยฺย สมาจเรยฺย สมาทาย วตฺเตยฺยาติ ตาสํ วินยา สทา สโต สิกฺเข. เตนาห ภควา

“มูลํ ปปญฺจสงฺขายาติ ภควา
มนฺตา อสฺมีติ สพฺพมุปรุทฺเธ,
ยา กาจิ ตณฺหา อชฺฌตฺตํ
ตาสํ วินยา สทา สโต สิกฺเขติ.

---

[๑] ฉ.,เท. สิกฺขาโย อาวชฺชนฺโต

[๒] ฉ.,เท. ปชานนฺโต

[๓] สี. อุปฏฺฐหนฺโต

[๑๕๒] ยงฺกิญฺจิ ธมฺมมภิชญฺญา
อชฺฌตฺตํ อถวาปิ พหิทฺธา,
น เตน ถามํ กุพฺเพถ
น หิ สา นิพฺพุติ สตํ วุตฺตา.

ยงฺกิญฺจิ ธมฺมมภิชญฺญา อชฺฌตฺตนฺติ ยงฺกิญฺจิ อตฺตโน คุณํ ชาเนยฺย กุสเล วา ธมฺเม อพฺยากเต วา ธมฺเม. กตเม อตฺตโน คุณา. อุจฺจา กุลา ปพฺพชิโต วา อสฺส,[๑] มหากุลา[๒] ปพฺพชิโต วา อสฺส,[๒] มหาโภคกุลา ปพฺพชิโต วา อสฺส, อุฬารโภคกุลา ปพฺพชิโต วา อสฺส, ญาโต ยสสฺสี คหฏฺฐปพฺพชิตานนฺติ วา อสฺส, ลาภิมฺหิ จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานนฺติ วา อสฺส, สุตฺตนฺติโก วา อสฺส, วินยธโร วา อสฺส, ธมฺมกถิโก วา อสฺส, อารญฺญิโก วา อสฺส, ปิณฺฑปาติโก วา อสฺส, ปํสุกูลิโก วา อสฺส, เตจีวริโก วา อสฺส, สปทานจาริโก วา อสฺส, ขลุปจฺฉาภตฺติโก วา อสฺส, เนสชฺชิโก วา อสฺส, ยถาสนฺถติโก วา อสฺส, ปฐมสฺส ฌานสฺส ลาภีติ วา อสฺส, ทุติยสฺส ฌานสฺส ลาภีติ วา อสฺส, ตติยสฺส ฌานสฺส ลาภีติ วา อสฺส, จตุตฺถสฺส ฌานสฺส ลาภีติ วา อสฺส, อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติยา ลาภีติ วา อสฺส, วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติยา ฯเปฯ อากิญฺจญฺญายตน-สมาปตฺติยา ฯเปฯ เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติยา ลาภีติ วา อสฺส; อิเม วุจฺจนฺติ อตฺตโน คุณา. ยงฺกิญฺจิ อตฺตโน คุณํ ชาเนยฺย อาชาเนยฺย วิชาเนยฺย ปฏิวิชาเนยฺย ปฏิวิชฺเฌยฺยาติ ยงฺกิญฺจิ ธมฺมมภิชญฺญา อชฺฌตฺตํ. **อถวาปิ พหิทฺธาติ** อุปชฺฌายสฺส วา อาจริยสฺส วา เต คุณา อสฺสูติ อชฺฌตฺตํ[๓] อถวาปิ พหิทฺธา.

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. อสฺสํ, เอวมุปริปิ. [๒-๒] ฉ.,เท. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.
[๓] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

น เตน ถามํ กุพฺเพถาติ อตฺตโน วา คุเณน ปเรสํ วา คุเณน ถามํ น กเรยฺย, ถมฺภํ น กเรยฺย, มานํ น กเรยฺย อุณฺณตึ[๑] น กเรยฺย, อุณฺณมํ[๒] น กเรยฺย, น เตน มานํ ชเนยฺย, น เตน ถทฺโธ อสฺส ปตฺถทฺโธ ปคฺคหิตสิโรติ น เตน ถามํ กุพฺเพถ.

น หิ สา นิพฺพุติ สตํ วุตฺตาติ สตานํ สนฺตานํ สปฺปุริสานํ พุทฺธานํ พุทฺธสาวกานํ ปจฺเจกพุทฺธานํ สา นิพฺพุติ[๓] น วุตฺตา นปฺปวุตฺตา น อาจิกฺขิตา น เทสิตา น ปญฺญาปิตา น ปฏฺฐปิตา น วิวฏา น วิภตฺตา น อุตฺตานีกตา นปฺปกาสิตาติ น หิ สา นิพฺพุติ สตํ วุตฺตา. เตนาห ภควา

"ยงฺกิญฺจิ ธมฺมมภิชญฺญา
อชฺฌตฺตํ อถวาปิ พหิทฺธา,
น เตน มานํ กุพฺเพถ
น หิ สา นิพฺพุติ สตํ วุตฺตาติ.

[๑๕๓] เสยฺโย น เตน มญฺเญยฺย
นีเจยฺโย อถวาปิ สริกฺโข,
ปุฏฺโฐ[๔] อเนกรูเปหิ
นาตุมานํ วิกปฺปยํ ติฏฺเฐ.

เสยฺโย น เตน มญฺเญยฺยาติ "เสยฺโยหมสฺมีติ มานํ[๕] น ชเนยฺย ชาติยา วา โคตฺเตน วา โกลปุตฺติเกน วา วณฺณโปกฺขรตาย วา ธเนน วา อชฺเฌเนน วา กมฺมายตเนน วา สิปฺปายตเนน วา

---

[๑] ฉ.,เท. อุนฺนตึ, เอวมุปริปิ.
[๒] สี. อุนฺนามํ, เอวมุปริปิ. ฉ.,เท. อุนฺนมํ
[๓] ฉ.,เท. นิพฺพุตีติ
[๔] ฉ.,เท.,อิ. ผุฏฺโฐ, เอวมุปริปิ.
[๕] ฉ.,เท. อติมานํ

วิชฺชฏฺฐาเนน วา สุเตน วา ปฏิภาเณน วา อญฺญตรญฺญตเรน วา วตฺถุนาติ เสยฺโย น เตน มญฺเญยฺย.

นีเจยฺโย อถวาปิ สริกฺโขติ "หีโนหมสฺมีติ โอมานํ น ชเนยฺย ชาติยา วา โคตฺเตน วา ฯเปฯ อญฺญตรญฺญตเรน วา วตฺถุนา. "สทิโสหมสฺมีติ มานํ น ชเนยฺย ชาติยา วา โคตฺเตน วา โกลปุตฺติเกน วา วณฺณโปกฺขรตาย วา ธเนน วา อชฺเฌเนน วา กมฺมายตเนน วา สิปฺปายตเนน วา วิชฺชฏฺฐาเนน วา สุเตน วา ปฏิภาเณน วา อญฺญตรญฺญตเรน วา วตฺถุนาติ นีเจยฺโย อถวาปิ สริกฺโข.

ปุฏฺโฐ อเนกรูเปหีติ อเนกวิเธหิ อากาเรหิ ปุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโตติ ปุฏฺโฐ อเนกรูเปหิ.

นาตุมานํ วิกปฺปยํ ติฏฺเฐติ อาตุมาโน[๑] วุจฺจติ อตฺตา. อตฺตานํ กปฺเปนฺโต วิกปฺเปนฺโต วิกปฺปึ อาปชฺชนฺโต น ติฏฺเฐยฺยาติ นาตุมานํ วิกปฺปยํ ติฏฺเฐ. เตนาห ภควา

"เสยฺโย น เตน มญฺเญยฺย
นีเจยฺโย อถวาปิ สริกฺโข,
ปุฏฺโฐ อเนกรูเปหิ
นาตุมานํ วิกปฺปยํ ติฏฺเฐติ.

[๑๕๔] อชฺฌตฺตเมว อุปสเม
นาญฺญโต ภิกฺขุ สนฺติเมเสยฺย,
อชฺฌตฺตํ อุปสนฺตสฺส
นตฺถิ อตฺตา[๒] กุโต นิรตฺตา[๓] วา.

---

[๑] ฉ.,เท. อาตุมา
[๒] ฉ.,เท. อตฺตา
[๓] ฉ.,เท. นิรตฺตา

อชฺฌตฺตเมว อุปสเมติ อชฺฌตฺตํ ราคํ สเมยฺย, โทสํ สเมยฺย, โมหํ สเมยฺย, โกธํ ฯเปฯ อุปนาหํ ฯเปฯ มกฺขํ ฯเปฯ ปฬาสํ ฯเปฯ อิสฺสํ ฯเปฯ มจฺฉริยํ ฯเปฯ มายํ ฯเปฯ สาเฐยฺยํ ฯเปฯ ถมฺภํ ฯเปฯ สารมฺภํ ฯเปฯ มานํ ฯเปฯ อติมานํ ฯเปฯ มทํ ฯเปฯ ปมาทํ ฯเปฯ สพฺเพ กิเลเส ฯเปฯ สพฺเพ ทุจฺจริเต ฯเปฯ สพฺเพ ทรเถ ฯเปฯ สพฺเพ ปริฬาเห ฯเปฯ สพฺเพ สนฺตาเป ฯเปฯ สพฺพากุสลาภิสงฺขาเร สเมยฺย อุปสเมยฺย วูปสเมยฺย นิพฺพาเปยฺย ปฏิปฺปสฺสมฺเภยฺยาติ อชฺฌตฺตเมว อุปสเม.

นาญฺญโต ภิกฺขุ สนฺติเมเสยฺยาติ อญฺญโต อสุทฺธิมคฺเคน, มิจฺฉาปฏิปทาย, อนิยฺยานปเถน อญฺญตฺร สติปฏฺฐาเนหิ, อญฺญตฺร สมฺมปฺปธาเนหิ, อญฺญตฺร อิทฺธิปาเทหิ, อญฺญตฺร อินฺทฺริเยหิ, อญฺญตฺร พเลหิ, อญฺญตฺร โพชฺฌงฺเคหิ, อญฺญตฺร อริยา อฏฺฐงฺคิกา มคฺคา สนฺตึ อุปสนฺตึ วูปสนฺตึ นิพฺพุตึ ปฏิปฺปสฺสทฺธึ น เอเสยฺย น คเวเสยฺย น ปริเยเสยฺยาติ นาญฺญโต ภิกฺขุ สนฺติเมเสยฺย.

อชฺฌตฺตํ อุปสนฺตสฺสาติ อชฺฌตฺตํ ราคํ สนฺตสฺส, โทสํ สนฺตสฺส[๑] ฯเปฯ สพฺพากุสลาภิสงฺขาเร สนฺตสฺส อุปสนฺตสฺส วูปสนฺตสฺส นิพฺพุตสฺส ปฏิปฺปสฺสทฺธสฺสาติ[๒] อชฺฌตฺตํ อุปสนฺตสฺส.

นตฺถิ อตฺตํ กุโต นิรตฺตํ วาติ นตฺถีติ ปฏิกฺเขโป. **อตฺตนฺติ** สสฺสตทิฏฺฐิ[๓] นตฺถิ. **นิรตฺตนฺติ** อุจฺเฉททิฏฺฐิ นตฺถิ. **อตฺตาติ** คหิตํ นตฺถิ. **นิรตฺตาติ** มุญฺจิตพฺพํ นตฺถิ. ยสฺส[๔] นตฺถิ[๔] คหิตํ, ตสฺส นตฺถิ มุญฺจิตพฺพํ. ยสฺสตฺถิ มุญฺจิตพฺพํ, ตสฺสตฺถิ คหิตํ. คาหมุญฺจนํ สมติกฺกนฺโต อรหา วุฑฺฒิปริหานึ วีติวตฺโต. โส วุฏฺฐวาโส

---

[๑] อิ. อุปสนฺตสฺส
[๒] ฉ.,เท. ปฏิปฺปสฺสิทฺธิยาติ.
[๓] ฉ.,เท. อตฺตาติ อตฺตทิฏฺฐิ
[๔-๔] ฉ.,เท. ยสฺสตฺถิ

จิณฺณจรโณ ฯเปฯ นตฺถิ ตสฺส ปุนพฺภโวติ นตฺถิ อตฺตํ กุโต นิรตฺตํ วา. เตนาห ภควา

"อชฺฌตฺตเมว อุปสเม
นาญฺญโต ภิกฺขุ สนฺติเมเสยฺย,
อชฺฌตฺตํ อุปสนฺตสฺส
นตฺถิ อตฺตํ กุโต นิรตฺตํ วาติ.

[๑๕๕] มชฺเฌ ยถา สมุทฺทสฺส
อูมิ โน ชายติ[๑] ฐิโต โหติ,
เอวํ ฐิโต อเนชสฺส
อุสฺสทํ ภิกฺขุ น กเรยฺย กุหิญฺจิ.

มชฺเฌ ยถา สมุทฺทสฺส อูมิ โน ชายติ ฐิโต โหตีติ สมุทฺโท จตุราสีติโยชนสหสฺสานิ อุพฺเพเธน คมฺภีโร. เหฏฺฐา จตฺตาฬีสโยชนสหสฺสานิ[๒] อุทกํ มจฺฉกจฺฉเปหิ กมฺปติ. อุปริ จตฺตาฬีสโยชนสหสฺสานิ อุทกํ วาเตหิ กมฺปติ. มชฺเฌ จตฺตาริ โยชนสหสฺสานิ[๓] อุทกํ น กมฺปติ น วิกมฺปติ น จลติ น เวธติ น ปเวธติ น สมฺปเวธติ. อเนริโต อพฺยูฬฺหิโต อจลิโต อลุฬิโต[๔] อภนฺโต วูปสนฺโต, ตตฺร อูมิ โน ชายติ, ฐิโต โหติ สมุทฺโทติ เอวมฺปิ มชฺเฌ ยถา สมุทฺทสฺส อูมิ โน ชายติ ฐิโต โหติ.

อถวา สตฺตนฺนํ ปพฺพตานํ อนฺตริกาสุ สีทนฺตรสมุทฺโท.[๕] ตตฺร อุทกํ น กมฺปติ น วิกมฺปติ น จลติ น เวธติ น ปเวธติ น สมฺปเวธติ. อเนริโต อพฺยูฬฺหิโต อจลิโต อลุฬิโต อภนฺโต

---

[๑] ฉ.,เท. ชายตี
[๒] ฉ.,เท. จตฺตารีส
[๓] สี.,ฉ.,เท. จตฺตารีสโยชนสหสฺสานิ
[๔] สี. อลุลิโต
[๕] สี.,ฉ.,เท. สตฺตสีทนฺตรา มหาสมุทฺทา

วูปสนฺโต, ตตฺร อูมิ โน ชายติ จิโต โหติ สมุทฺโทติ เอวมฺปิ มชฺเฌ ยถา สมุทฺทสฺส อูมิ โน ชายติ จิโต โหติ.

เอวํ จิโต อเนชสฺสาติ เอวนฺติ โอปมฺมสมฺปฏิปาทนา.[๑] **จิโตติ** ลาเภปิ น กมฺปติ, อลาเภปิ น กมฺปติ, ยเสปิ น กมฺปติ, อยเสปิ น กมฺปติ, ปสํสายปิ น กมฺปติ, นินฺทายปิ น กมฺปติ, สุเขปิ น กมฺปติ, ทุกฺเขปิ น กมฺปติ น วิกมฺปติ[๒] น จลติ น เวธติ น ปเวธติ น สมฺปเวธตีติ เอวํ จิโต. **อเนชสฺสาติ** เอชา วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค ฯเปฯ อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. ยสฺเสสา เอชา ตณฺหา ปหีนา [๓] สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒา, โส วุจฺจติ อเนโช. เอชาย ปหีนตฺตา อเนโช; โส ลาเภปิ น อิญฺชติ, อลาเภปิ น อิญฺชติ, ยเสปิ น อิญฺชติ, อยเสปิ น อิญฺชติ, ปสํสายปิ น อิญฺชติ, นินฺทายปิ น อิญฺชติ, สุเขปิ น อิญฺชติ, ทุกฺเขปิ น อิญฺชติ น จลติ น เวธติ น ปเวธติ น สมฺปเวธตีติ เอวํ จิโต อเนชสฺส.

อุสฺสทํ ภิกฺขุ น กเรยฺย กุหิญฺจีติ อุสฺสทาติ สตฺตุสฺสทา: ราคุสฺสโท,[๔] โทสุสฺสโท, โมหุสฺสโท, มานุสฺสโท, ทิฏฺฐุสฺสโท, กิเลสุสฺสโท, กมฺมุสฺสโท. ตํ[๕] น กเรยฺย น ชเนยฺย น สญฺชเนยฺย น นิพฺพตฺเตยฺย นาภินิพฺพตฺเตยฺย. **กุหิญฺจีติ** กุหิญฺจิ กิมฺหิจิ กตฺถจิ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา อชฺฌตฺตพหิทฺธา วาติ อุสฺสทํ ภิกฺขุ น กเรยฺย กุหิญฺจิ. เตนาห ภควา

---

[๑] ฉ.,เท. โปปมฺมสมฺปฏิปาทนํ
[๒] สี. อวิกมฺปติ
[๓] สี.,ฉ.,เท. อุจฺฉินฺนา
[๔] ฉ.,เท. ราคุสฺสทํ ฯเปฯ กมฺมุสฺสทํ
[๕] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

"มชฺเฌ ยถา สมุทฺทสฺส
อูมิ โน ชายติ จิโต โหติ,
เอวํ จิโต อเนชสฺส
อุสฺสทา ภิกฺขุ น กเรยฺย กุหิญฺจีติ.

[๑๕๖] อกิตฺตยิ[๑] วิวฏฺฏจกฺขุ
สกฺขิธมฺมํ ปริสฺสยวินยํ,
ปฏิปทา วเทหิ ภทฺทนฺเต
ปาฏิโมกฺขญฺจ[๒] อถวาปิ สมาธึ.

อกิตฺตยิ วิวฏฺฏจกฺขูติ อกิตฺตยีติ อกิตฺตยิ[๓] ปริกิตฺตยิ อาจิกฺขิ เทเสสิ ปญฺญาเปสิ ปฏฺฐเปสิ วิวริ วิภชิ อุตฺตานิมกาสิ ปกาเสสีติ[๓] อกิตฺตยิ. **วิวฏฺฏจกฺขูติ** ภควา ปญฺจหิ จกฺขูหิ วิวฏฺฏจกฺขุ: มํสจกฺขุนาปิ วิวฏฺฏจกฺขุ, ทิพฺพจกฺขุนาปิ วิวฏฺฏจกฺขุ, ปญฺญาจกฺขุนาปิ วิวฏฺฏจกฺขุ, พุทฺธจกฺขุนาปิ วิวฏฺฏจกฺขุ, สมนฺตจกฺขุนาปิ วิวฏฺฏจกฺขุ.

กถํ ภควา มํสจกฺขุนาปิ วิวฏฺฏจกฺขุ. มํสจกฺขุมฺหิ[๔] ภควโต ปญฺจ วณฺณา สํวิชฺชนฺติ: นีโล จ วณฺโณ ปีตโก จ วณฺโณ โลหิตโก จ วณฺโณ กณฺโห จ วณฺโณ โอทาโต จ วณฺโณ [๕] ยตฺถ จ อกฺขิโลมานิ ปติฏฺฐิตานิ, ตํ นีลํ โหติ สุนีลํ ปาสาทิกํ ทสฺสเนยฺยํ อุมฺมารปุปฺผสมานํ,[๖] ตสฺส ปรโต ปีตกํ[๗] โหติ สุปีตกํ สุวณฺณวณฺณํ ปาสาทิกํ ทสฺสเนยฺยํ กณฺณิการปุปฺผสมานํ.[๘] อุภยโต จ อกฺขิกูปานิ[๙] ภควโต โลหิตกานิ โหนฺติ สุโลหิตกานิ ปาสาทิกานิ

---

[๑] ฉ.,เท. อกิตฺตยี, เอวมุปริปิ.
[๒] ฉ.,เท. ปาติโมกฺขํ
[๓-๓] ฉ.,เท. กิตฺติตํ อาจิกฺขิตํ เทสิตํ ปญฺญปิตํ ปฏฺฐปิตํ วิวฏ วิภตฺตํ อุตฺตานีกตํ ปกาสิตนฺติ อกิตฺตยิ.
[๔] ฉ.,เท. ปิสทฺโท ทิสฺสติ.
[๕] ฉ.,เท. อกฺขิโลมานิ จ ภควโต
[๖] สี. อุมฺมาปุปฺผสมานํ ฉ.,เท. อุมาปุปฺผสมานํ
[๗] สี. ปีตกํ
[๘] สี.,ฉ.,เท. กณิการปุปฺผสมานํ
[๙] ฉ.,เท.,อิ. อกฺขิกูฏานิ

ทสฺสเนยฺยานิ อินฺทโคปกสมานานิ. มชฺเฌ กณฺหํ โหติ สุกณฺหํ อลูขํ สินิทฺธํ ปาสาทิกํ ทสฺสเนยฺยํ อฆาริฏฺฐกสมานนฺ.[๑] ตสฺส ปรโต โอทาตํ โหติ สุโอทาตํ เสตํ ปณฺฑรํ ปาสาทิกํ ทสฺสเนยฺยํ โอสธิตารกสมานนฺ.[๒] เตน ภควา ปากติเกน มํสจกฺขุนา อตฺตภาวปริยาปนฺเนน ปุริมสุจริตกมฺมาภินิพฺพตฺเตน สมนฺตา โยชนํ ปสฺสติ ทิวา เจว รตฺติญฺจ. ยทาปิ[๓] จตุรงฺคสมนฺนาคโต อนฺธกาโร โหติ. สุริโย จ[๔] อตฺถงฺคมิโต[๕] โหติ. กาฬปกฺโข จ อุโปสโถ โหติ. ติพฺโพ จ วนสณฺโฑ โหติ, มหา จ อกาลเมโฆ[๖] อพฺภุฏฺฐิโต โหติ. เอวรูเปปิ จตุรงฺคสมนฺนาคเต อนฺธกาเร สมนฺตา โยชนํ ปสฺสติ. นตฺถิ[๗] โส กูโฏ[๘] วา กวาฏํ วา ปากาโร วา ปพฺพโต วา คจฺฉ[๙] วา ลตา วา อาวรณํ รูปานํ ทสฺสนาย. เอกญฺเจ ติลผลํ นิมิตฺตํ กตฺวา ติลวาเห ปกฺขิเปยฺย ตญฺเญว ติลผลนฺ อุทฺธเรยฺย. เอวํ ปริสุทฺธํ ภควโต ปากติกมํสจกฺขุ. เอวํ ภควา มํสจกฺขุนาปิ วิวฏฺฏจกฺขุ.

กถํ ภควา ทิพฺเพน จกฺขุนาปิ วิวฏฺฏจกฺขุ. ภควา ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สตฺเต ปสฺสติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวณฺเณ ทุพฺพณฺเณ สุคเต ทุคฺคเต. ยถากมฺมูปเค สตฺเต ปชานาติ “อิเม วต[๑๐] โภนฺโต สตฺตา กายทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา วจีทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา มโนทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา อริยานํ อุปวาทกา มิจฺฉาทิฏฺฐิกา

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. อทฺทาริฏฺฐกสมานนฺ
[๒] สี. โอสธีตารกสมานนฺ
[๓] สี. ปิสทฺโท น ทิสฺสติ. ฉ.,เท. ยทา หิ ปิ
[๔] ฉ.,เท. วา
[๕] สี.,ฉ.,เท. อตฺถงฺคโต
[๖] สี.,ฉ.,เท. กาฬเมโฆ
[๗] สี. ยตฺถ
[๘] สี. กุฑฺโฑ ฉ.,เท. กุฏฺโฏ
[๙] ฉ.,เท. คจฺโฉ
[๑๐] อิ. เต

มิจฺฉาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานา,[๑] เต กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตं นิรยं อุปปนฺนา, อิเม วา ปน โภนฺโต สตฺตา กายสุจริเตน สมนฺนาคตา วจีสุจริเตน สมนฺนาคตา มโนสุจริเตน สมนฺนาคตา อริยานํ อนุปวาทกา สมฺมาทิฏฺฐิกา สมฺมาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานา, เต กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา สุคตึ สคฺคं โลกํ อุปปนฺนาติ อิติ ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สตฺเต ปสฺสติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวณฺเณ ทุพฺพณฺเณ สุคเต ทุคฺคเต. ยถากมฺมูปเค สตฺเต ปชานาติ. อากงฺขมาโน จ ภควา เอกมฺปิ โลกธาตุ๋ ปสฺเสยฺย, เทฺวปิ โลกธาตุโย ปสฺเสยฺย, ติสฺโสปิ โลกธาตุโย ปสฺเสยฺย, จตสฺโสปิ โลกธาตุโย ปสฺเสยฺย, ปญฺจปิ โลกธาตุโย ปสฺเสยฺย, ทสปิ โลกธาตุโย ปสฺเสยฺย, วีสมฺปิ โลกธาตุโย ปสฺเสยฺย, ตึสมฺปิ โลกธาตุโย ปสฺเสยฺย, จตฺตาฬีสมฺปิ โลกธาตุโย ปสฺเสยฺย, ปญฺญาสมฺปิ โลกธาตุโย ปสฺเสยฺย [๒] สหสฺสิมฺปิ จูฬนิกํ โลกธาตุ๋ ปสฺเสยฺย, ทฺวิสหสฺสิมฺปิ มชฺฌิมิกํ โลกธาตุ๋ ปสฺเสยฺย, ติสหสฺสิมฺปิ โลกธาตุ๋ ปสฺเสยฺย, มหาสหสฺสิมฺปิ โลกธาตุ๋ ปสฺเสยฺย. ยาวตา[๓] วา ปน อากงฺเขยฺย, ตาวตกํ ปสฺเสยฺย. เอวํ ปริสุทฺธํ ภควโต ทิพฺพจกฺขุ. เอวํ ภควา ทิพฺเพน จกฺขุนาปิ วิวฏจกฺขุ.

กถํ ภควา ปญฺญาจกฺขุนาปิ วิวฏจกฺขุ. ภควา มหาปญฺโญ ปุถุปญฺโญ หาสปญฺโญ ชวนปญฺโญ ติกฺขปญฺโญ นิพฺเพธิกปญฺโญ ปญฺญปฺปเภทกุสโล ปภินฺนญาโณ อธิคตปฏิสมฺภิโท จตุเวสารชฺชปฺปตฺโต ทสพลธารี ปุริสาสโภ ปุริสสีโห ปุริสนาโค ปุริสาชญฺโญ ปุริสโธรยฺโห อนนฺตญาโณ อนนฺตเตโช อนนฺตยโส อทฺโธ[๔]

---

[๑] สี. มิจฺฉาทิฏฺฐิกมฺมสมนฺนาคตา
[๒] ฉ.,เท. สตมฺปิ โลกธาตุโย ปสฺเสยฺย
[๓] ฉ.,เท. ยาวตกํ
[๔] ฉ.,เท. อฑฺโฒ

มหทฺธโน ธนวา เนตา วิเนตา อนุเนตา สญฺญาเปตา นิชฺฌาเปตา[๑] เปกฺเขตา ปสาเทตา. โส หิ ภควา อนุปฺปนฺนสฺส มคฺคสฺส อุปฺปาเทตา, อสญฺชาตสฺส มคฺคสฺส สญฺชเนตา, อนกฺขาตสฺส มคฺคสฺส อกฺขาตา, มคฺคญฺญู มคฺควิทู มคฺคโกวิโท. มคฺคานุคา จ ปน เอตรหิ สาวกา วิหรนฺติ ปจฺฉา สมนฺนาคตา. โส หิ ภควา ชานํ ชานาติ, ปสฺสํ ปสฺสติ, จกฺขุภูโต ธมฺมภูโต ญาณภูโต พฺรหฺมภูโต วตฺตา ปวตฺตา อตฺถสฺส นินฺเนตา อมตสฺส ทาตา ธมฺมสามิ[๒] ตถาคโต. นตฺถิ ตสฺส ภควโต อญาตํ อทิฏฺฐํ อวิทิตํ อสจฺฉิกตํ อผุสิตํ[๓] ปญฺญาย. อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ[๔] อุปาทาย สพฺเพ ธมฺมา สพฺพากาเรน พุทฺธสฺส ภควโต ญาณมุเข อาปาถํ อาคจฺฉนฺติ. ยงฺกิญฺจิ เนยฺยํ นาม อตฺถิ [๕] ชานิตพฺพํ อตฺตตฺโถ วา ปรตฺโถ วา อุภยตฺโถ วา ทิฏฺฐธมฺมิโก วา อตฺโถ สมฺปรายิโก วา อตฺโถ อุตฺตาโน วา อตฺโถ คมฺภีโร วา อตฺโถ คูฬฺโห[๖] วา อตฺโถ ปฏิจฺฉนฺโน วา อตฺโถ เนยฺโย วา อตฺโถ นีโต วา อตฺโถ อนวชฺโช วา อตฺโถ นิกฺกิเลโส วา อตฺโถ โวทาโต[๗] วา อตฺโถ ปรมตฺโถ วา [๘] สพฺพนฺตํ อนฺโตพุทฺธญาเณ ปริวตฺตติ, อตีเต พุทฺธสฺส ภควโต อปฺปฏิหตํ ญาณํ, อนาคเต ฯเปฯ ปจฺจุปฺปนฺเน ฯเปฯ อปฺปฏิหตํ ญาณํ. สพฺพํ กายกมฺมํ พุทฺธสฺส ภควโต ญาณานุปริวตฺติ, สพฺพํ วจีกมฺมํ ฯเปฯ สพฺพํ มโนกมฺมํ พุทฺธสฺส ภควโต ญาณานุปริวตฺติ. ยาวตกํ เนยฺยํ ตาวตกํ ญาณํ, ยาวตกํ

---

[๑] ฉ.,เท. ปญฺญาเปตา อนิชฺฌาเปตา
[๒] ฉ.,เท. ธมฺมสฺสามี
[๓] ฉ.,เท. อผสฺสิตํ.
[๔] ฉ.,เท. อตีตํ อนาคตํ ปจฺจุปฺปนฺนํ
[๕] สี. ธมฺมํ
[๖] อิ. คุยฺโห
[๗] ฉ.,เท.,อิ. โวทาโน
[๘] ฉ.,เท. อตฺโถ

ญาณํ ตาวตกํ เนยฺยํ; เนยฺยปริยนฺติกํ ญาณํ ญาณปริยนฺติกํ เนยฺยํ, เนยฺยํ อติกฺกมิตฺวา ญาณํ นปฺปวตฺตติ ญาณํ อติกฺกมิตฺวา เนยฺยปโถ นตฺถิ. อญฺญมญฺญํ ปริยนฺตฏฺฐายิโน[๑] เต ธมฺมา. ยถา ทฺวินฺนํ สมุคฺคปฏลานํ สมฺมาผุสิตานํ เหฏฺฐิมํ สมุคฺคปฏลํ อุปริมฺว นาติวตฺตติ, อุปริมํ สมุคฺคปฏลํ เหฏฺฐิมฺว นาติวตฺตติ. อญฺญมญฺญปริยนฺตฏฺฐายิโน; เอวเมว พุทฺธสฺส ภควโต เนยฺยญฺจ ญาณญฺจ อญฺญมญฺญปริยนฺตฏฺฐายิโน. ยาวตกํ เนยฺยํ ตาวตกํ ญาณํ, ยาวตกํ ญาณํ ตาวตกํ เนยฺยํ; เนยฺยปริยนฺติกํ ญาณํ ญาณปริยนฺติกํ เนยฺยํ. เนยฺยํ อติกฺกมิตฺวา ญาณํ นปฺปวตฺตติ, ญาณํ อติกฺกมิตฺวา เนยฺยปโถ นตฺถิ. อญฺญมญฺญปริยนฺตฏฺฐายิโน เต ธมฺมา. สพฺพธมฺเมสุ พุทฺธสฺส ภควโต ญาณํ ปริวตฺตติ.[๒] สพฺเพ ธมฺมา พุทฺธสฺส ภควโต อาวชฺชนปฏิพทฺธา อากงฺขปฏิพทฺธา มนสิการปฏิพทฺธา จิตฺตุปฺปาทปฏิพทฺธา. สพฺพสตฺเตสุ พุทฺธสฺส ภควโต ญาณํ ปริวตฺตติ. สพฺเพสํ สตฺตานํ ภควา อาสยํ ชานาติ, อนุสยํ ชานาติ, จริตํ ชานาติ, อธิมุตฺตึ ชานาติ, อปฺปรชกฺเข มหารชกฺเข ติกฺขินฺทฺริเย มุทินฺทฺริเย สฺวากาเร ทฺวากาเร สุวิญฺญาปเย ทุวิญฺญาปเย ภพฺพาภพฺเพ สตฺเต ชานาติ.[๓] สเทวโก โลโก สมารโก สพฺรหฺมโก สสฺสมณพฺราหฺมณี ปชา สเทวมนุสฺสา อนฺโตพุทฺธญาเณ ปริวตฺตติ.

ยถา เย เกจิ มจฺฉกจฺฉปา อนฺตมโส ติมิติมิงฺคลํ อุปาทาย อนฺโตมหาสมุทฺเท ปริวตฺตนฺติ; เอวเมว สเทวโก โลโก สมารโก สพฺรหฺมโก สสฺสมณพฺราหฺมณี ปชา สเทวมนุสฺสา อนฺโตพุทฺธญาเณ ปริวตฺตติ. ยถา เย เกจิ ปกฺขี อนฺตมโส ครุฬา เวนเตยฺยา

---

[๑] ฉ.,เท. อญฺญมญฺญปริยนฺตฏฺฐายิโน [๒] ฉ.,เท. ปวตฺตติ, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท. ปชานาติ.

อุปาทาย อากาสสฺส ปเทเส ปริวตฺตนฺติ; เอวเมว เยปิ เต สารีปุตฺตสมา ปญฺญาย, เตปิ พุทฺธญาณสฺส ปเทเส ปริวตฺตนฺติ; พุทฺธญาณํ เทวมนุสฺสานํ ปญฺหं[๑] ผริตฺวา อภิภวิตฺวา ติฏฺฐติ.

เยปิ เต ขตฺติยปณฺฑิตา พฺราหฺมณปณฺฑิตา คหปติปณฺฑิตา สมณปณฺฑิตา นิปุณา กตปรปฺปวาทา[๒] พาลเวธิรูปา[๓] โวภินฺทนฺตา มญฺเญ จรนฺติ ปญฺญาคเตน ทิฏฺฐิคตานิ. เต ปญฺหํ อภิสงฺขริตฺวา อภิสงฺขริตฺวา ตถาคตํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉนฺติ [๔] กถิตา วิสชฺชิตา จ เต ปญฺหา ภควตา[๕] โหนฺติ นิทฺทิฏฺฐการณา อุปกฺขิตกา[๖] จ, เต ภควโต สมฺปชฺชนฺติ.[๗] อถ โข ภควา ตตฺถ อติโรจติ, ยทิทํ ปญฺญายาติ. เอวํ ภควา ปญฺญาจกฺขุนาปิ วิวฏฺฏจกฺขุ.

กถํ ภควา พุทฺธจกฺขุนาปิ วิวฏฺฏจกฺขุ. ภควา พุทฺธจกฺขุนา โลกํ โวโลเกนฺโต อทฺทส สตฺเต อปฺปรชกฺเข มหารชกฺเข ติกฺขินฺทฺริเย มุทินฺทฺริเย สฺวากาเร ทฺวากาเร สุวิญฺญาปเย ทุวิญฺญาปเย อปฺเปกจฺเจ ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโน วิหรนฺเต. [๘] เสยฺยถาปิ นาม อุปฺปลินิยํ วา ปทุมินิยํ วา ปุณฺฑรีกินิยํ วา อปฺเปกจฺจานิ อุปฺปลานิ วา ปทุมานิ วา ปุณฺฑรีกานิ วา อุทเก ชาตานิ อุทเก สํวฑฺฒานิ อุทกานุคตานิ อนฺโตนิมุคฺคโปสีตานิ,[๙] อปฺเปกจฺจานิ อุปฺปลานิ วา ปทุมานิ วา ปุณฺฑรีกานิ วา อุทเก ชาตานิ อุทเก สํวฑฺฒานิ สโมทกณฺฐิตานิ, อปฺเปกจฺจานิ อุปฺปลานิ วา ปทุมานิ วา

---

[๑] ฉ.,เท. ปญฺญํ, เอวมุปริปิ.
[๒] อิ. ปรปฺปวาทา
[๓] สี.,ฉ.,เท. วาลเวธิรูปา
[๔] ฉ.,เท. คุพฺหานิ จ ปฏิจฺฉนฺนานิ จ
[๕] สี. ภควโต
[๖] สี.,ฉ.,เท. อุปกฺขิตฺตกา
[๗] อิ. สมฺปชฺชนฺเต.
[๘] ฉ.,เท. อปฺเปกจฺเจ น ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโน วิหรนฺเต, เอวมุปริปิ.
[๙] สี.,ฉ.,เท. อนฺโต นิมุคฺคโปสีนิ

ปุณฺฑรีกานิ วา อุทเก ชาตานิ อุทเก สංวฑฺฒานิ อุทกา อจฺจุคฺคมฺม ติฏฺฐนฺติ อนุปลิตฺตานิ อุทเกน; เอวเมว ภควา พุทฺธจกฺขุนา โลกं โวโลเกนฺโต อทฺทส สตฺเต อปฺปรชกฺเข มหารชกฺเข ติกฺขินฺทฺริเย มุทินฺทฺริเย สฺวากาเร ทฺวากาเร สุวิญฺญาปเย ทุวิญฺญาปเย อปฺเปกจฺเจ ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโน วิหรนฺเต. ชานาติ ภควา “อยं ปุคฺคโล ราคจริโต, อยं โทสจริโต, อยं โมหจริโต, อยं วิตกฺกจริโต, อยं สทฺธาจริโต, อยं ญาณจริโตติ. ราคจริตสฺส ภควา ปุคฺคลสฺส อสุภกถं กเถติ. โทสจริตสฺส ภควา ปุคฺคลสฺส เมตฺตาภาวนं อาจิกฺขติ. โมหจริตं[๑] ภควา ปุคฺคลं[๑] อุทฺเทเส ปริปุจฺฉาย กาเลน ธมฺมสฺสวเน กาเลน ธมฺมสากจฺฉาย ครุสංวาเส นิเวเสติ. วิตกฺกจริตสฺส ภควา ปุคฺคลสฺส อานาปานสฺสตึ อาจิกฺขติ. สทฺธาจริตสฺส ภควา ปุคฺคลสฺส ปาสาทนียं[๒] นิมิตฺตं อาจิกฺขติ พุทฺธสุโพธึ ธมฺมสุธมฺมตं สงฺฆสุปฏิปตฺตึ สีลานิ จ อตฺตโน. ญาณจริตสฺส ภควา ปุคฺคลสฺส วิปสฺสนานิมิตฺตं อาจิกฺขติ อนิจฺจาการं ทุกฺขาการं อนตฺตาการं.

“เสเล ยถา ปพฺพตมุทฺธนิฏฺฐิโต
ยถาปิ ปสฺเส ชนตं สมนฺตโต,
ตถูปมं ธมฺมมยं สุเมธ
ปาสาทมารุยฺห สมนฺตจกฺขุ.
โสกาวกิณฺณं[๓] ชนตมเปตโสโก
อเวกฺขสฺสุ ชาติชราภิภูตนฺติ.

เอวं ภควา พุทฺธจกฺขุนาปิ วิวฏฺฏจกฺขุ.

[๑-๑] ฉ.,เท. โมหจริตสฺส ภควา ปุคฺคลสฺส [๒] ฉ.,เท. ปสาทนียं
[๓] ฉ.,เท. โสกาวติณฺณं

กถํ ภควา สมนฺตจกฺขุนาปิ วิวฏฺฏจกฺขุ. สมนฺตจกฺขุ วุจฺจติ สพฺพญฺญุตญาณํ. ภควา สพฺพญฺญุตญาเณน อุเปโต สมุเปโต อุปคโต[๑] สมุปคโต อุปปนฺโน สมุปปนฺโน สมนฺนาคโต.

"น ตสฺส อทิฏฺฐมิธตฺถิ กิญฺจิ
อโถ อวิญฺญาตมชานิตพฺพํ,
สพฺพํ อภิญฺญาสิ ยทตฺถิ เนยฺยํ
ตถาคโต เตน สมนฺตจกฺขูติ.

เอวํ ภควา สมนฺตจกฺขุนาปิ วิวฏฺฏจกฺขูติ อกิตฺตยิ วิวฏฺฏจกฺขุ.

สกฺขิธมฺมํ ปริสฺสยวินยนฺติ สกฺขิธมฺมนฺติ น อิติหิติหํ, น อิติกิราย, น ปรมฺปราย, น ปิฏกสมฺปทาย, น ตกฺกเหตุ, น นยเหตุ, น อาการปริวิตกฺเกน, น ทิฏฺฐินิชฺฌานกฺขนฺติยา สามํ สยมภิญฺญาตํ อตฺตปจฺจกฺขธมฺมนฺติ สกฺขิธมฺมํ. **ปริสฺสยวินยนฺติ ปริสฺสยาติ** เทฺว ปริสฺสยา: ปากฏปริสฺสยา จ ปฏิจฺฉนฺนปริสฺสยา จ.

กตเม ปากฏปริสฺสยา. สีหา พฺยคฺฆา[๒] ทีปี [๓] ตรจฺฉา โกกา โคมหิสา[๔] หตฺถี อหี วิจฺฉิกา สตปที, โจรา วา อสฺสุมาณวา[๕] กตกมฺมา วา อกตกมฺมา วา, จกฺขุโรโค โสตโรโค ฆานโรโค ชิวฺหาโรโค กายโรโค สีสโรโค กณฺณโรโค มุขโรโค ทนฺตโรโค กาโส สาโส ปินาโส ฑโห,[๖] ชโร กุจฺฉิโรโค มุจฺฉา ปกฺขนฺทิกา สุลา วิสูจิกา กุฏฺฐํ คณฺโฑ กิลาโส โสโส อปมาโร ททฺทุ กณฺฑุ กจฺฉุ รขสา วิตจฺฉิกา โลหิตํ ปิตฺตํ[๗] มธุเมโห อํสา ปิฬกา ภคนฺทลา, ปิตฺตสมุฏฺฐานา อาพาธา

---

[๑] สี. อุปาคโต
[๒] สี. วฺยคฺฆา, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท. อจฺฉา
[๔] ฉ.,เท. มหีสา
[๕] ฉ.,เท. มานวา วา
[๖] ฉ.,เท. ฑาโห
[๗] ฉ.,เท. โลหิตปิตฺตํ

เสมฺหสมุฏฺฐานา อาพาธา วาตสมุฏฺฐานา อาพาธา สนฺนิปาติกา อาพาธา อุตุปริณามชา อาพาธา วิสมปริหารชา อาพาธา โอปกฺกมิกา อาพาธา กมฺมวิปากชา อาพาธา, สีตํ อุณฺหํ ชิฆจฺฉา ปิปาสา อุจฺจาโร ปสฺสาโว ฑํสมกสวาตาตปสิรึสปสมฺผสฺสา อิติ วา; อิเม วุจฺจนฺติ ปากฏปริสฺสยา.

กตเม ปฏิจฺฉนฺนปริสฺสยา. กายทุจฺจริตํ วจีทุจฺจริตํ มโนทุจฺจริตํ, กามจฺฉนฺทนีวรณํ พฺยาปาทนีวรณํ ถีนมิทฺธนีวรณํ อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจนีวรณํ วิจิกิจฺฉานีวรณํ, ราโค โทโส โมโห โกโธ อุปนาโห มกฺโข ปฬาโส อิสฺสา มจฺฉริยํ มายา สาเถยฺยํ ถมฺโภ สารมฺโภ มาโน อติมาโน มโท ปมาโท, สพฺเพ กิเลสา สพฺเพ ทุจฺจริตา[๑] สพฺเพ ทรถา สพฺเพ ปริฬาหา สพฺเพ สนฺตาปา สพฺพากุสลาภิสงฺขารา; อิเม วุจฺจนฺติ ปฏิจฺฉนฺนปริสฺสยา.

ปริสฺสยาติ เกนฏฺเฐน ปริสฺสยา. ปริสหนฺตีติ ปริสฺสยา, ปริหานาย สංวตฺตนฺตีติ ปริสฺสยา, ตตฺราสยาติ ปริสฺสยา.

กถํ ปริสหนฺตีติ ปริสฺสยา. เต ปริสฺสยา ตํ ปุคฺคลํ สหนฺติ ปริสหนฺติ อภิภวนฺติ อชฺโฌตฺถรนฺติ ปริยาทิยนฺติ มทฺทนฺติ. เอวं ปริสหนฺตีติ ปริสฺสยา.

กถํ ปริหานาย สංวตฺตนฺตีติ ปริสฺสยา. เต ปริสฺสยา กุสลานं ธมฺมานํ ปริหานาย[๒] อนฺตรายาย[๒] สංวตฺตนฺติ. กตเมสं กุสลานं ธมฺมานํ. สมฺมาปฏิปทาย อนุโลมปฏิปทาย อปจฺจนีกปฏิปทาย [๓] อนวฺตฺถปฏิปทาย ธมฺมานุธมฺมปฏิปทาย สีเลสุ ปริปูริการิตาย อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารตาย โภชเน มตฺตญฺญุตาย ชาคริยานุโยคสฺส

---

[๑] สี.,อิ. สพฺพานิ ทุจฺจริตานิ

[๒-๒] ฉ.,เท. อนฺตรายาย ปริหานาย

[๓] ฉ.,เท. อวิรุทฺธปฏิปทาย

สติสมฺปชญฺญสฺส จตุนฺนํ สติปฏฺฐานานํ ภาวนานุโยคสฺส จตุนฺนํ สมฺมปฺปธานานํ จตุนฺนํ อิทฺธิปฺปาทานํ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ ปญฺจนฺนํ พลานํ สตฺตนฺนํ โพชฺฌงฺคานํ อริยสฺส อฏฺฐงฺคิกสฺส มคฺคสฺส ภาวนานุโยคสฺส; อิเมสํ กุสลานํ ธมฺมานํ ปริหานาย อนฺตรายาย สํวตฺตนฺติ. เอวํ[๑] ปริหานาย สํวตฺตนฺตีติ ปริสฺสยา.

กถํ ตตฺราสยาติ ปริสฺสยา. ตตฺเถเต ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อุปฺปชฺชนฺติ อตฺตภาวสนฺนิสฺสยา. ยถา พิเล พิลาสยา ปาณา สยนฺติ, ทเก ทกาสยา ปาณา สยนฺติ, วเน วนาสยา ปาณา สยนฺติ, รุกฺเข รุกฺขาสยา ปาณา สยนฺติ; เอวเมว ตตฺเถเต ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อุปฺปชฺชนฺติ อตฺตภาวสนฺนิสฺสยาติ เอวมฺปิ ตตฺราสยาติ ปริสฺสยา.

วุตฺตํ เหตํ ภควตา "สานฺเตวาสิโก ภิกฺขเว ภิกฺขุ สาจริยโก ทุกฺขํ น ผาสุ วิหรติ. กถญฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขุ สานฺเตวาสิโก สาจริยโก ทุกฺขํ น ผาสุ วิหรติ. อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุโน จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา อุปฺปชฺชนฺติ, ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สรสงฺกปฺปา สญฺโญชนียา ตฺยสฺส อนฺโต วสนฺติ อนฺวาสฺสวนฺติ ปาปกา อกุสลา ธมฺมาติ ตสฺมา "สานฺเตวาสิโกติ วุจฺจติ. เต นํ สมุทาจรนฺติ,[๒] [๓] ปาปกา อกุสลา ธมฺมาติ ตสฺมา "สาจริยโกติ วุจฺจติ.

ปุน จปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขุโน โสเตน สทฺทํ สุตฺวา ฯเปฯ ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา ฯเปฯ กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา ฯเปฯ มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย อุปฺปชฺชนฺติ ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สรสงฺกปฺปา สญฺโญชนียา, ตฺยสฺส อนฺโต

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. เอวมฺปิ

[๒] สี. สมุทาจาเรนฺติ, เอวมุปริปิ.

[๓] สี.,ฉ.,เท.,อิ. นํ

วสนฺติ อนฺวาสฺสวนฺติ ปาปกา อกุสลา ธมฺมาติ ตสฺมา "สานฺเตวาสิโกติ วุจฺจติ. เต นํ[๑] สมุทาจรนฺติ [°] ปาปกา อกุสลา ธมฺมาติ ตสฺมา "สาจริยโกติ วุจฺจติ. เอวํ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ สานฺเตวาสิโก สาจริยโก ทุกฺขํ น ผาสุ วิหรตีติ. เอวมฺปิ ตตฺราสยาติ ปริสฺสยา.

วุตฺตํ เหตํ ภควตา "ตโยเม ภิกฺขเว อนฺตรามลา อนฺตราอมิตฺตา อนฺตราสปตฺตา อนฺตราวธกา อนฺตราปจฺจตฺถิกา. กตเม ตโย. โลโภ ภิกฺขเว อนฺตรามโล[๒] อนฺตราอมิตฺโต อนฺตราสปตฺโต[๓] อนฺตราวธโก อนฺตราปจฺจตฺถิโก, โทโส ภิกฺขเว อนฺตรามโล อนฺตราอมิตฺโต อนฺตราสปตฺโต อนฺตราวธโก อนฺตราปจฺจตฺถิโก, โมโห ภิกฺขเว อนฺตรามโล อนฺตราอมิตฺโต อนฺตราสปตฺโต อนฺตราวธโก อนฺตราปจฺจตฺถิโก, อิเม โข ภิกฺขเว ตโย อนฺตรามลา อนฺตราอมิตฺตา อนฺตราสปตฺตา อนฺตราวธกา อนฺตราปจฺจตฺถิกาติ.

"อนตฺถชนโน โลโภ โลโภ จิตฺตปฺปโกปโน,
ภยมนฺตรโต ชาตํ ตํ ชโน นาวพุชฺฌติ.
ลุทฺโธ อตฺถํ น ชานาติ ลุทฺโธ ธมฺมํ น ปสฺสติ,
อนฺธตมํ[๔] ตทา โหติ ยํ โลโภ สหเต นรํ.
อนตฺถชนโน โทโส โทโส จิตฺตปฺปโกปโน,
ภยมนฺตรโต ชาตํ ตํ ชโน นาวพุชฺฌติ.
กุทฺโธ อตฺถํ น ชานาติ กุทฺโธ ธมฺมํ น ปสฺสติ,
อนฺธตมํ ตทา โหติ ยํ โกโธ[๕] สหเต นรํ.

---

[๑] สี.,ฉ.,เท.,อิ. นํ
[๒] สี. อนฺตรามลํ, เอวมุปริปิ.
[๓] สี. อนฺตรามิตฺโต
[๔] ฉ.,เท. อนฺธนตมํ, เอวมุปริปิ.
[๕] ฉ.,เท. โทโส

อนตฺถชนโน โมโห โมโห จิตฺตปฺปโกปโน,
ภยมนฺตรโต ชาตํ ตํ ชโน นาวพุชฺฌติ.
มูพฺโห อตฺถํ น ชานาติ มูพฺโห ธมฺมํ น ปสฺสติ,
อนฺธตมํ ตทา โหติ ยํ โมโห สหเต นรนฺติ.

เอวมฺปิ ตตฺราสยาติ ปริสฺสยา.

วุตฺตํ เหตํ ภควตา "ตโย โข[๑] มหาราช ปุริสสฺส ธมฺมา อชฺฌตฺตํ อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชนฺติ อหิตาย ทุกฺขาย อผาสุวิหาราย. กตเม ตโย. โลโภ โข มหาราช ปุริสสฺส ธมฺโม อชฺฌตฺตํ อุปฺปชฺชมาโน อุปฺปชฺชติ อหิตาย ทุกฺขาย อผาสุวิหาราย, โทโส โข มหาราช ปุริสสฺส ธมฺโม อชฺฌตฺตํ อุปฺปชฺชมาโน อุปฺปชฺชติ อหิตาย ทุกฺขาย อผาสุวิหาราย, โมโห โข มหาราช ปุริสสฺส ธมฺโม อชฺฌตฺตํ อุปฺปชฺชมาโน อุปฺปชฺชติ อหิตาย ทุกฺขาย อผาสุวิหาราย. อิเม โข มหาราช ตโย ปุริสสฺส ธมฺมา อชฺฌตฺตํ อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชนฺติ อหิตาย ทุกฺขาย อผาสุวิหารายาติ.[๒]

โลโภ โทโส จ โมโห จ ปุริสํ ปาปเจตสํ
หึสนฺติ อตฺตสมฺภูตา ตจสารว สมฺผลนฺติ.

เอวมฺปิ ตตฺราสยาติ ปริสฺสยา. วุตฺตํ เหตํ ภควตา

"ราโค จ โทโส จ อิโตนิทานา
อรตี รติ[๓] โลมหโส[๔] อิโต[๕] ชาโต,
อิโต สมุฏฺฐาย มโนวิตกฺกา
กุมารกา[๖] ธงฺกมิโวสฺสชฺชนฺตีติ.

เอวมฺปิ ตตฺราสยาติ ปริสฺสยา.

---

[๑] สี. โข เม
[๒] ฉ.,เท. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๓] สี.,ฉ.,เท.,อิ. รตี
[๔] สี. โลมหสา
[๕] สี.,ฉ.,เท. อิโตชา
[๖] สี. กุมารกา

ปริสฺสยวินยนฺติ ปริสฺสยวินยํ ปริสฺสยปหานํ[๑] ปริสฺสยวูปสมํ ปริสฺสยปฏินิสฺสคฺคํ ปริสฺสยปฏิปฺปสฺสทฺธึ[๒] อมตํ นิพฺพานนฺติ สกฺขิธมฺมํ ปริสฺสยวินยํ.

ปฏิปทำ วเทหิ ภทฺทนฺเตติ ปฏิปทำ วเทหิ สมฺมาปฏิปทำ อนุโลมปฏิปทำ อปจฺจนีกปฏิปทำ [๓] อนวฺตฺถปฏิปทำ ธมฺมานุธมฺมปฏิปทำ สีเลสุ ปริปูริการิตำ อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารตำ โภชเน มตฺตญฺญุตำ ชาครียานุโยคำ สติสมฺปชญฺญำ จตฺตาโร สติปฏฺฐาเน จตฺตาโร สมฺมปฺปธาเน จตฺตาโร อิทฺธิปฺปาเท ปญฺจินฺทฺริยานิ ปญฺจ พลานิ สตฺต โพชฺฌงฺเค อริยำ อฏฺฐงฺคิกำ มคฺคำ นิพฺพานญฺจ นิพฺพานคามินิญฺจ ปฏิปทำ วเทหิ อาจิกฺข เทเสหิ ปญฺญเปหิ ปฏฺฐเปหิ วิวร วิภช อุตฺตานีกโรหิ ปกาเสหีติ ปฏิปทำ วเทหิ. **ภทฺทนฺเตติ** โส นิมฺมิโต พุทฺธำ ภควนฺตำ อาลปติ. อถวา ยำ ตฺวำ ธมฺมำ อาจิกฺขิ[๔] เทเสสิ ปญฺญเปสิ ปฏฺฐเปสิ วิวริ วิภชิ อุตฺตานีอกาสิ ปกาเสสิ, สพฺพนฺตำ สุนฺทรำ ภทฺทกำ กลฺยาณำ อนวชฺชำ เสวิตพฺพนฺติ ปฏิปทำ วเทหิ ภทฺทนฺเต.

ปาฏิโมกฺขำ อถวาปิ สมาธินฺติ ปาฏิโมกฺขนฺติ สีลำ ปติฏฺฐา อาทิ จรณำ สำยโม สำวโร มุขำ ปมุขำ กุสลานำ ธมฺมานำ สมาปตฺติยา. **อถวาปิ สมาธินฺติ** ยา จิตฺตสฺส จิติ สณฺฐิติ อวฏฺฐิติ อวิสาหาโร อวิกฺเขโป อวิสาหฏมานสตา[๕] สมโถ สมาธินฺทฺริยำ สมาธิพลำ สมฺมาสมาธีติ ปาฏิโมกฺขำ อถวาปิ สมาธึ. เตนาห โส นิมฺมิโต.

---

[๑] ฉ.,เท. ปริสฺสยปฺปหานำ, เอวมุปริปิ. [๒] สี. ปริสฺสยปฏิปสฺสทฺธำ ฉ.,เท. ปริสฺสสยปฏิปสฺสทฺธึ
[๓] ฉ.,เท. อวิรุทฺธปฏิปทำ [๔] ฉ.,เท. อาจิกฺขสิ
[๕] ฉ.,เท. อวิสาหตมานสตา

"อกิตฺตยิ วิวฏจกฺขุ
สกฺขิธมฺมํ ปริสฺสยวินยํ,
ปฏิปทำ วเทหิ ภทฺทนฺเต
ปาฏิโมกฺขำ อถวาปิ สมาธินฺติ.

[๑๕๗] จกฺขูหิ เนว โลลสฺส
คามกถาย อาวรเย โสตำ,
รเส จ นานุคิชฺเฌยฺย
น จ มมาเยถ กิญฺจิ โลกสฺมึ.

จกฺขูหิ เนว โลลสฺสาติ กถำ จกฺขุโลโล[๑] โหติ.[๑] อิเธกจฺโจ จกฺขุโลโล[๒] จกฺขุโลลิเยน สมนฺนาคโต โหติ "อทิฏฺฐำ ทกฺขิตพฺพำ, ทิฏฺฐำ สมฺปกฺขิตพฺพนฺติ อาราเมน อารามำ อุยฺยาเนน อุยฺยานำ คาเมน คามำ นิคเมน นิคมำ นคเรน นครำ รฏฺเฐน รฏฺฐำ ชนปเทน ชนปทำ ทิฆจาริกำ อนฺวตฺถิตจาริกำ[๓] อนุยุตฺโต วิหรติ[๔] รูปทสฺสนาย. เอวมฺปิ จกฺขุโลโล โหติ.

อถวา [๕] อนฺตรฆรำ ปวิฏฺโฐ วีถึ ปฏิปนฺโน อสำวุโต คจฺฉติ. หตฺถึ โอโลเกนฺโต, อสฺสำ โอโลเกนฺโต, รถำ โอโลเกนฺโต, ปตฺตึ โอโลเกนฺโต, อิตฺถิโย โอโลเกนฺโต, ปุริเส โอโลเกนฺโต, กุมารเก โอโลเกนฺโต, กุมาริกาโย โอโลเกนฺโต, อนฺตราปณำ โอโลเกนฺโต, ฆรมุขานิ โอโลเกนฺโต, อุทฺธำ โอโลเกนฺโต, อโธ โอโลเกนฺโต, ทิสาวิทิสำ เปกฺขมาโน[๖] คจฺฉติ. เอวมฺปิ จกฺขุโลโล โหติ.

[๑-๑] ฉ.,เท. จกฺขุโลโลติ
[๒] สี.,ฉ.,เท. อยำ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๓] ฉ.,เท. อนวฏฺฐิตจาริกำ
[๔] ฉ.,เท. อนุยุตฺโต จ โหติ
[๕] ฉ.,เท. ภิกฺขุ
[๖] ฉ.,เท. วิเปกฺขมาโน

อถวา [๑] จกฺขุนา รูปี ทิสฺวา นิมิตฺตคฺคาหี โหติ อนุพฺยญฺชนคฺคาหี, ยตฺวาธิกรณเมนํ จกฺขุนฺทฺริยํ อสංวุตं วิหรนฺตं อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุ, ตสฺส สංวราย น ปฏิปชฺชติ, น รกฺขติ จกฺขุนฺทฺริยं, จกฺขุนฺทฺริเย น สංวรं อาปชฺชติ. เอวมฺปิ จกฺขุโลโล โหติ.

ยถา วา ปเนเก โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา เต เอวรูปี วิสูกทสฺสนํ อนุยุตฺตา วิหรนฺติ. เสยฺยถีทं. นจฺจं คีตं วาทิตं เปกฺขं อกฺขานํ ปาณิสฺสรं เวตาฬं กุมฺภถูนํ โสภนครกं[๒] จณฺฑาลं วංสं โธวนํ หตฺถิยุทฺธं อสฺสยุทฺธं มหิสยุทฺธं[๓] อุสภยุทฺธं อชยุทฺธं[๔] เมณฺฑยุทฺธं กุกฺกุฏยุทฺธं วฏฺฏกยุทฺธं ทณฺฑยุทฺธं มุฏฺฐิยุทฺธं นิพฺพุทฺธं อุยฺโยธิกं พลคฺคํ เสนาพฺยูหं อนีกทสฺสนํ[๕] อิติ วา. เอวมฺปิ จกฺขุโลโล โหติ.

กถं น จกฺขุโลโล โหติ. อิธ ภิกฺขุ อนฺตรฆรं ปวิฏฺโฐ วีถึ ปฏิปนฺโน สංวุโต คจฺฉติ. น หตฺถึ โอโลเกนฺโต, น อสฺสं โอโลเกนฺโต, น รถं โอโลเกนฺโต, น ปตฺตึ โอโลเกนฺโต, น อิตฺถิโย โอโลเกนฺโต, น ปุริเส โอโลเกนฺโต, น กุมารเก โอโลเกนฺโต, น กุมาริกาโย โอโลเกนฺโต, น อนฺตราปณํ โอโลเกนฺโต, น ฆรมุขานิ โอโลเกนฺโต, น อุทฺธं โอโลเกนฺโต, น อโธ โอโลเกนฺโต, น ทิสาวิทิสं[๖] เปกฺขมาโน[๖] คจฺฉติ. เอวมฺปิ น จกฺขุโลโล โหติ.

อถวา ภิกฺขุ จกฺขุนา รูปี ทิสฺวา น นิมิตฺตคฺคาหี โหติ นานุพฺยญฺชนคฺคาหี. ยตฺวาธิกรณเมนํ จกฺขุนฺทฺริยं อสංวุตं วิหรนฺตं อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุ,

---

[๑] ฉ.,เท. ภิกฺขุ
[๒] ฉ.,เท. โสภนกं, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท. มหีสยุทฺธं, เอวมุปริปิ.
[๔] อิ. โคยุทฺธं, เอวมุปริปิ.
[๕] ฉ.,เท. อนีกทสฺสนํ
[๖-๖] ฉ.,เท. ทิสาวิทิสาวิเปกฺขมาโน

ตสฺส สำวราย ปฏิปชฺชติ, รกฺขติ จกฺขุนฺทฺริยำ, จกฺขุนฺทฺริเย สำวรำ อาปชฺชติ. เอวมฺปิ น จกฺขุโลโล โหติ.

ยถา วา ปเนเก โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา เต เอวรูปำ วิสูกทสฺสนำ อนนุยุตฺตา[๑] วิหรนฺติ. เสยฺยถีทำ. นจฺจำ คีตำ วาทิตำ เปกฺขำ อกฺขานำ ฯเปฯ อณีกทสฺสนำ อิติ วา. เอวรูปา วิสูกทสฺสนานุโยคา[๒] ปฏิวิรโต โหติ. เอวมฺปิ น จกฺขุโลโล โหติ.

จกฺขูหิ เนว โลลสฺสาติ จกฺขุโลลิยำ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวงฺคเมยฺย, จกฺขุโลลิยา อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏฺโ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหเรยฺยาติ จกฺขูหิ เนว โลลสฺส.

คามกถาย อาวรเย โสตนฺติ คามกถา วุจฺจนฺติ[๓] พตฺตึส[๔] ติรจฺฉานกถา. เสยฺยถีทำ. ราชกถา โจรกถา มหามตฺตกถา เสนากถา ภยกถา ยุทฺธกถา อนฺนกถา ปานกถา วตฺถกถา ยานกถา สยนกถา มาลากถา คนฺธกถา ญาติกถา คามกถา นิคมกถา นครกถา ชนปทกถา อิตฺถิกถา ปุริสกถา[๕] สูรกถา วิสิขากถา[๖] กุมฺภฏฺฐานกถา[๗] ปุพฺพเปตกถา นานตฺตกถา โลกกฺขายิกา สมุทฺทกฺขายิกา อิติภวาภวกถา อิติ วาติ.[๘] **คามกถาย อาวรเย โสตนฺติ** คามกถาย โสตำ อาวเรยฺย นิวาเรยฺย สนฺนิวาเรยฺย[๙] รกฺเขยฺย โคเปยฺย ปิทเหยฺย ปจฺฉินฺเทยฺยาติ คามกถาย อาวรเย โสตำ.

---

[๑] อิ. อนุยุตฺตา
[๒] ฉ.,เท. วิสูกทสฺสนา
[๓] สี.,ฉ.,เท. วุจฺจติ
[๔] ฉ.,เท. พาตฺตึส
[๕] ฉ.,เท. อยำ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๖] สฺยา. วิสิกฺขากถา
[๗] สี. กมฺภฏฺฐานกถา
[๘] ฉ.,เท. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๙] ฉ.,เท. สำวเรยฺย

รเส จ นานุคิชฺเฌยฺยาติ รโสติ[๑] มูลรโส ขนฺธรโส ตจรโส ปตฺตรโส ปุปฺผรโส ผลรโส อมฺพิลํ มธุรํ ติตฺติกนฺ[๒] กฏุกํ โลณิกนฺ[๓] ขาริกํ ลมฺพิลนฺ[๔] กสาโว สาทุนฺ[๕] อสาทุนฺ[๕] สีตนฺ อุณฺหนฺ. สนฺเตเก สมณพฺราหฺมณา รสคิทฺธา; เต ชิวฺหคฺเคน รสคฺคานิ ปริเยสนฺตา อาหิณฺฑนฺติ, เต อมฺพิลนฺ ลภิตฺวา อนมฺพิลนฺ ปริเยสนฺติ, อนมฺพิลนฺ ลภิตฺวา อมฺพิลนฺ ปริเยสนฺติ ฯเปฯ สีตนฺ ลภิตฺวา อุณฺหนฺ ปริเยสนฺติ, อุณฺหนฺ ลภิตฺวา สีตนฺ ปริเยสนฺติ. เต ยนฺ ยนฺ ลภิตฺวา เตน เตน น ตุสฺสนฺติ, อปราปรนฺ ปริเยสนฺติ, มนาปิเกสุ รเสสุ รตฺตา คิทฺธา คธิตา มุจฺฉิตา อชฺโฌปนฺนา[๖] ลคฺคา ลคฺคิตา ปลิพุทฺธา. ยสฺเสสา รสตณฺหา ปหีนา สมุจฺฉินฺนา ฯเปฯ ญาณคฺคินา ทฑฺฒา, โส ปฏิสงฺขา โยนิโส อาหารนฺ อาหาเรติ เนว ทวาย น มทาย น มณฺฑนาย น วิภูสนาย ยาวเทว อิมสฺส กายสฺส ฐิติยา ยาปนาย วิหึสุปรติยา พฺรหฺมจริยานุคฺคหาย ฯเปฯ ปุราณญฺจ เวทนนฺ ปฏิหงฺขามิ นวญฺจ เวทนนฺ น อุปฺปาเทสฺสามิ, ยาตฺรา จ เม ภวิสฺสติ อนวชฺชตา จ ผาสุวิหาโร จาติ.

ยถา วณนฺ อาลิมฺเปยฺย ยาวเทว อารุหณตฺถาย, ยถา วา ปน อกฺขนฺ อพฺภญฺเชยฺย ยาวเทว ภารสฺส นิตฺถรณตฺถาย, ยถา วา ปน[๗] ปุตฺตมํสนฺ อาหาเรยฺย ยาวเทว กนฺตารสฺส นิตฺถรณตฺถาย; เอวเมว ภิกฺขุ ปฏิสงฺขา โยนิโส อาหารนฺ อาหาเรติ เนว ทวาย ฯเปฯ อนวชฺชตา จ ผาสุวิหาโร จาติ รสตณฺหนฺ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวงฺคเมยฺย, รสตณฺหาย อารโต

---

[๑] ฉ.,เท. **รเส จาติ**
[๒] สี.,ฉ.,เท. ติตฺตกนฺ, เอวมุปริปิ.
[๓] สี. โลณกนฺ
[๔] ฉ.,เท. ลมฺพิกนฺ
[๕-๕] ฉ.,เท. สาทุ อสาทุ
[๖] ฉ.,เท. อชฺโฌสนฺนา, เอวมุปริปิ.
[๗] สี.,ฉ.,เท. ปนสทฺโท น ทิสฺสติ.

อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏฺโ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหเรยฺยาติ, รเส จ นานุคิชฺเฌยฺย.

น จ มยาเยถ กิญฺจิ โลกสฺมินฺติ มมตฺตาติ เทฺว มมตฺตา: ตณฺหามมตฺตญฺจ ทิฏฺฐิมมตฺตญฺจ ฯเปฯ อิทํ ตณฺหามมตฺตํ ฯเปฯ อิทํ ทิฏฺฐิมมตฺตํ. ตณฺหามมตฺตํ ปหาย ทิฏฺฐิมมตฺตํ ปฏินิสฺสชฺชิตฺวา จกฺขุ น มมาเยยฺย น คณฺเหยฺย น ปรามเสยฺย นาภินิวิเสยฺย. โสตํ ฯเปฯ ฆานํ ฯเปฯ ชิวฺหา ฯเปฯ กายา ฯเปฯ รูเป ฯเปฯ สทฺเท ฯเปฯ คนฺเธ ฯเปฯ รเส ฯเปฯ โผฏฺฐพฺเพ ฯเปฯ กุลํ ฯเปฯ คณํ ฯเปฯ อาวาสํ ฯเปฯ ลาภํ ฯเปฯ ยสํ ฯเปฯ ปสํสํ ฯเปฯ สุขํ ฯเปฯ จีวรํ ฯเปฯ ปิณฺฑปาตํ ฯเปฯ เสนาสนํ ฯเปฯ คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ ฯเปฯ กามธาตุ ฯเปฯ รูปธาตุ ฯเปฯ อรูปธาตุ ฯเปฯ กามภวา ฯเปฯ รูปภวา ฯเปฯ อรูปภวา ฯเปฯ สญฺญาภวา ฯเปฯ อสญฺญาภวา ฯเปฯ เนวสญฺญานาสญฺญาภวา ฯเปฯ เอกโวการภวา ฯเปฯ จตุโวการภวา ฯเปฯ ปญฺจโวการภวา ฯเปฯ อตีตา ฯเปฯ อนาคตา ฯเปฯ ปจฺจุปฺปนฺนา ฯเปฯ ทิฏฺฐสุตมุตวิญฺญาตพฺเพ ธมฺเม น มมาเยยฺย น คณฺเหยฺย น ปรามเสยฺย นาภินิวิเสยฺย. **กิญฺจีติ** กิญฺจิ รูปคตา เวทนาคตา สญฺญาคตา สงฺขารคตา วิญฺญาณคตา. **โลกสฺมินฺติ** อปายโลเก ฯเปฯ อายตนโลเกติ น จ มมาเยถ กิญฺจิ โลกสฺมึ. เตนาห ภควา

“จกฺขูหิ เนว โลลสฺส
คามกถาย อาวรเย โสตา,
รเส จ นานุคิชฺเฌยฺย
น จ มมาเยถ กิญฺจิ โลกสฺมินฺติ.

[๑๕๘] ผสฺเสน ยทา ผุฏฺฐสฺส
ปริเทวํ ภิกฺขุ น กเรยฺย กุหิญฺจิ,
ภวญฺจ นาภิชปฺเปยฺย
เภรเวสุ จ น สมฺปเวเธยฺย.

ผสฺเสน ยทา ผุฏฺฐสฺสาติ [๑] โรคผสฺเสน ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต อสฺส, จกฺขุโรเคน ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต อสฺส, โสตโรเคน ฯเปฯ ฆานโรเคน ฯเปฯ ชิวฺหาโรเคน ฯเปฯ กายโรเคน ฯเปฯ สีสโรเคน ฯเปฯ กณฺณโรเคน ฯเปฯ มุขโรเคน ฯเปฯ ทนฺตโรเคน ฯเปฯ กาเสน ฯเปฯ สาเสน ฯเปฯ ปินาเสน ฯเปฯ ฑาเหน ฯเปฯ ชเรน ฯเปฯ กุจฺฉิโรเคน ฯเปฯ มุจฺฉาย ฯเปฯ ปกฺขนฺทิกาย ฯเปฯ สุลาย ฯเปฯ วิสูจิกาย ฯเปฯ กุฏฺเฐน ฯเปฯ คณฺเฑน ฯเปฯ กิลาเสน ฯเปฯ โสเสน ฯเปฯ อปมาเรน ฯเปฯ ททฺทุยา ฯเปฯ กณฺฑุยา ฯเปฯ กจฺฉุยา ฯเปฯ รขสาย ฯเปฯ วิตจฺฉิกาย ฯเปฯ โลหิเตน ฯเปฯ ปิตฺเตน ฯเปฯ มธุเมหเน ฯเปฯ อํสาย ฯเปฯ ปิฬกาย ฯเปฯ ภคนฺทลาย ฯเปฯ ปิตฺตสมุฏฺฐาเนหิ[๒] อาพาเธหิ[๒] ฯเปฯ เสมฺหสมุฏฺฐาเนหิ อาพาเธหิ ฯเปฯ วาตสมุฏฺฐาเนหิ อาพาเธหิ ฯเปฯ สนฺนิปาติเกหิ อาพาเธหิ ฯเปฯ อุตุปริณามเชหิ อาพาเธหิ ฯเปฯ วิสมปริหารเชหิ อาพาเธหิ ฯเปฯ โอปกฺกมิเกหิ อาพาเธหิ ฯเปฯ กมฺมวิปากเชหิ อาพาเธหิ ฯเปฯ สีเตน ฯเปฯ อุณฺเหน ฯเปฯ ชิฆจฺฉาย ฯเปฯ ปิปาสาย ฯเปฯ อุจฺจาเรน ฯเปฯ ปสฺสาเวน ฯเปฯ ฑํสมกสวาตาตปสิรึสปสมฺผสฺเสหิ ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต อสฺสาติ, ผสฺเสน ยทา ผุฏฺฐสฺส.

---

[๑] สี.,ฉ.,เท.,อิ. ผสฺโสติ โรคผสฺโส [๒-๒] ฉ.,เท.,สี. ปิตฺตสมุฏฺฐาเนน อาพาเธน, เอวมุปริปิ.

ปริเทวํ ภิกฺขุ น กเรยฺย กุหิญฺจีติ อาเทวํ ปริเทวํ อาเทวนํ ปริเทวนํ อาเทวิตตฺตํ ปริเทวิตตฺตํ วาจาปลาปี[๑] วิปฺปลาปี ลาลปฺปี ลาลปฺปายนํ ลาลปฺปายิตตฺตํ น กเรยฺย น ชเนยฺย น สญฺชเนยฺย น นิพฺพตฺเตยฺย นาภินิพฺพตฺเตยฺย. **กุหิญฺจีติ** กุหิญฺจิ กิมฺหิจิ กตฺถจิ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา อชฺฌตฺตพหิทฺธา วาติ ปริเทวํ ภิกฺขุ น กเรยฺย กุหิญฺจิ.

ภวญฺจ นาภิชปฺเปยฺยาติ กามภวํ น ชปฺเปยฺย รูปภวํ น ชปฺเปยฺย อรูปภวํ น ชปฺเปยฺย น ปชปฺเปยฺย นาภิชปฺเปยฺยาติ, ภวญฺจ นาภิชปฺเปยฺย.

เภรเวสุ จ น สมฺปเวเธยฺยาติ เภรวาติ เอเกน อากาเรน ภยมฺปิ เภรวมฺปิ ตญฺเญว. วุตฺตํ เหตํ ภควตา "เอตํ นูน ตํ ภยํ เภรวํ [๒] อาคจฺฉตีติ. พหิทฺธารมฺมณํ วุตฺตํ สีหา พฺยคฺฆา ทีปี อจฺฉา ตรจฺฉา โกกา โคมหิสา [๓] หตฺถี อหี วิจฺฉิกา สตปที โจรา วา อสฺสุ มาณวา กตกมฺมา วา อกตกมฺมา วา. อถาปเรน อากาเรน ภยํ วุจฺจติ อชฺฌตฺติกํ จิตฺตสมุฏฺฐานํ ภยํ ภยานกนฺ[๔] ฉมฺภิตตฺตํ โลมหํโส เจตโส อุพฺเพโค อุตฺราโส, ชาติภยํ ชราภยํ พฺยาธิภยํ มรณภยํ ราชภยํ โจรภยํ อคฺคิภยํ อุทกภยํ อตฺตานุวาทภยํ ปรานุวาทภยํ ทณฺฑภยํ ทุคฺคติภยํ อูมิภยํ กุมฺภีลภยํ อาวฏฺฏภยํ สสุการภยนฺ[๕] อาชีวกภยนฺ[๖] อสิโลกภยํ ปริสาย สารชฺชภยํ [๗] ภยานกํ ฉมฺภิตตฺตํ โลมหํโส เจตโส อุพฺเพโค อุตฺราโส. **เภรเวสุ จ น**

---

[๑] ฉ.,เท. วาจา ปลาปี
[๒] ฉ.,เท. น ชเห
[๓] ฉ.,เท. อสฺสา
[๔] สี. ภยานกตฺตํ
[๕] สี.,ฉ.,เท. สุสุกาภยํ
[๖] ฉ.,เท. อาชีวิกภยนฺ
[๗] ฉ.,เท. มทนภยนฺ ทุคฺคติภยนฺ ภยนฺ

สมฺปเวเธยฺยาติ เภรเว ปสฺสิตฺวา วา สุณิตฺวา วา น เวเธยฺย น ปเวเธยฺย น สมฺปเวเธยฺย น ตเสยฺย น อุตฺตเสยฺย น ปริตฺตเสยฺย[๑] น ภาเยยฺย น สนฺตาสํ อาปชฺเชยฺย, อภิรู[๒] อสฺส อจฺฉมฺภี อนุตฺราสี อปลายี, ปหีนภยเภรโว วิคตโลมหํโส วิหเรยฺยาติ เภรเวสุ จ น สมฺปเวเธยฺย. เตนาห ภควา

"ผสฺเสน ยทา ผุฏฺฐสฺส
ปริเทวํ ภิกฺขุ น กเรยฺย กุหิญฺจิ,
ภวญฺจ นาภิชปฺเปยฺย
เภรเวสุ จ น สมฺปเวเธยฺยาติ.

[๑๕๙] อนฺนานมโถ ปานานํ
ขาทนียานํ[๓] อโถปิ วตฺถานํ,
ลทฺธา น สนฺนิธึ กยิรา
น จ ปริตฺตเส ตานิ อลภฺภมาโน.[๔]

อนฺนานมโถ ปานานํ ขาทนียานํ อโถปิ วตฺถานนฺติ อนฺนานนฺติ โอทโน กุมฺมาโส สตฺตุ มจฺโฉ มํสํ. **ปานานนฺติ** อฏฺฐ ปานานิ: อมฺพปานํ, ชมฺพุปานํ, โจจปานํ, โมจปานํ, มธุกปานํ, มุทฺธิกปานํ, สาลุกปานํ, ผารุสกปานํ. อปรานิปิ อฏฺฐ ปานานิ: โกสมฺพปานํ, โกลปานํ, พทรปานํ, ฆฏปานํ,[๕] เตลปานํ, ยาคุปานํ, ปโยปานํ, รสปานํ. **ขาทนียานนฺติ** ปิฏฺฐขชฺชกํ, ปูวขชฺชกํ, มูลขชฺชกํ, ตจขชฺชกํ, ปตฺตขชฺชกํ, ปุปฺผขชฺชกํ, ผลขชฺชกํ. **วตฺถานนฺติ** ฉ จีวรานิ: โขมํ, กปฺปาสิกํ, โกเสยฺยํ, กมฺพลํ, สาณํ ภงฺคนฺติ อนฺนานมโถ ปานานํ ขาทนียานํ อโถปิ วตฺถานํ.

---

[๑] ฉ.,เท. ปริตสเยฺย
[๒] ฉ. อภีรู อิ. อภีรุ
[๓] ฉ.,เท. ขาทนียานมโถปิ, เอวมุปริปิ.
[๔] สี.,ฉ.,เท. อลภมาโน, เอวมุปริปิ.
[๕] สี.,ฉ.,เท. ฆตปานํ

ลทฺธา น สนฺนิธึ กยิราติ ลทฺธาติ ลทฺธา ลภิตฺวา อธิคนฺตฺวา วินฺทิตฺวา[๑] ปฏิลภิตฺวา น กุหนาย, น ลปนาย, น เนมิตฺตกตาย,[๒] น นิปฺเปสิกตาย, น ลาเภน ลาภํ นิชิคีสนตาย,[๓] น ทารุทาเนน,[๔] น เวพฺภาเนน, น ปตฺตทาเนน, น ปุปฺผทาเนน, น ผลทาเนน, น สินานทาเนน, น จุณฺณทาเนน, น มตฺติกทาเนน,[๕] น ทนฺตกฏฺฐทาเนน, น มุโขทกทาเนน, น ปาตุกมฺยตาย,[๖] น มุคฺคสูปตาย,[๗] น ปาริภฏฺยตาย,[๘] น ปีฐมทฺทิกตาย,[๙] น วตฺถุวิชฺชาย, น ติรจฺฉานวิชฺชาย, น องฺควิชฺชาย, น นกฺขตฺตวิชฺชาย, น ทูตคมเนน, น ปหีนคมเนน, น ชงฺฆเปสนิเกน,[๑๐] น เวชฺชกมฺเมน, น นวกมฺเมน, น ปิณฺฑปฏิปิณฺฑเกน, น ทานานุปฺปทาเนน ธมฺเมน สเมน ลทฺธา ลภิตฺวา อธิคนฺตฺวา วินฺทิตฺวา ปฏิลภิตฺวาติ ลทฺธา. **น สนฺนิธึ กยิราติ** อนฺนสนฺนิธึ ปานสนฺนิธึ วตฺถสนฺนิธึ ยานสนฺนิธึ สยนสนฺนิธึ คนฺธสนฺนิธึ อามิสสนฺนิธึ น กเรยฺย น ชเนยฺย น สญฺชเนยฺย น นิพฺพตฺเตยฺย นาภินิพฺพตฺเตยฺยาติ ลทฺธา น สนฺนิธึ กยิรา.

น จ ปริตฺตเส ตานิ อลพฺภมาโนติ อนฺนํ วา น ลภามิ, ปานํ วา น ลภามิ, วตฺถํ วา น ลภามิ, กุลํ วา น ลภามิ, คณํ วา น ลภามิ, อาวาสํ วา น ลภามิ, ลาภํ วา น ลภามิ, ยสํ วา น ลภามิ, ปสํสํ วา น ลภามิ, สุขํ วา น ลภามิ, จีวรํ วา น ลภามิ, ปิณฺฑปาตํ วา น ลภามิ, เสนาสนํ วา

---

[๑] อิ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๒] สี.,ฉ.,เท. เนมิตฺติกตาย
[๓] ฉ.,เท. นิชิคีสนตาย
[๔] สี.,ฉ.,เท. กฏฺฐทาเนน
[๕] สี.,ฉ.,เท. มตฺติกาทาเนน
[๖] สี.,ฉ.,เท. จาฏุกมฺยตาย
[๗] สี. มุคฺคสุปฺปตาย ฉ.,เท. มุคฺคสูปฺยตาย
[๘] สี. ปาริภฏฺฏตาย ฉ.,เท. ปริภฏฺยตาย
[๙] สี. ปิฏฺฐิมํสิกตาย
[๑๐] สี.,ฉ.,เท. ชงฺฆเปสนิเยน

น ลภามิ, คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ วา น ลภามิ, คิลานุปฏฺฐากํ[๑] วา น ลภามิ, "อปฺปญฺญาโตมฺหีติ น ตเสยฺย น อุตฺตเสยฺย น ปริตฺตเสยฺย น ภาเยยฺย น สนฺตาสํ อาปชฺเชยฺย อภิรู อสฺส อจฺฉมฺภี อนุตฺราสี อปลายี ปหีนภยเภรโว วิคตโลมหํโส วิหเรยฺยาติ น จ ปริตฺตเส ตานิ อลพฺภมาโน. เตนาห ภควา

"อนฺนานมโถ ปานานํ
ขาทนียานํ อโถปิ วตฺถานํ,
ลทฺธา น สนฺนิธึ กยิรา
น จ ปริตฺตเส ตานิ อลพฺภมาโนติ.

[๑๖๐] **ฌายี น ปาทโลลสฺส**
วิรเม กุกฺกุจฺจา นปฺปมชฺเชยฺย,
อถาสเนสุ สยเนสุ
อปฺปสทฺเทสุ ภิกฺขุ วิหเรยฺย.

ฌายี น ปาทโลลสฺสาติ ฌายีติ ปฐเมนปิ ฌาเนน ฌายี, ทุติเยนปิ ฌาเนน ฌายี, ตติเยนปิ ฌาเนน ฌายี, จตุตฺถเนปิ ฌาเนน ฌายี, สวิตกฺกสวิจาเรนปิ ฌาเนน ฌายี, อวิตกฺกวิจารมตฺเตนปิ ฌาเนน ฌายี, อวิตกฺกอวิจาเรนปิ ฌาเนน ฌายี, สปฺปีติเกนปิ ฌาเนน ฌายี, นิปฺปีติเกนปิ ฌาเนน ฌายี, ปีติสหคเตนปิ ฌาเนน ฌายี, สาตสหคเตนปิ ฌาเนน ฌายี, สุขสหคเตนปิ ฌาเนน ฌายี, อุเปกฺขาสหคเตนปิ ฌาเนน ฌายี, สุญฺญเตนปิ ฌาเนน ฌายี, อนิมิตฺเตนปิ ฌาเนน ฌายี, อปฺปณิหิเตนปิ ฌาเนน ฌายี, โลกิเยนปิ ฌาเนน ฌายี,

---

[๑] สี. คิลานูปฏฺฐากํ

โลกุตฺตเรนปิ ฌาเนน ฌายี, ฌานรโต เอกตฺตมนุยุตฺโต[๑] สทตฺถครุโกติ[๒] ฌายี.

น ปาทโลลสฺสาติ กถํ ปาทโลโล โหติ. อิเธกจฺโจ ปาทโลโล[๓] ปาทโลลิเยน สมนฺนาคโต โหติ อาราเมน อารามํ อุยฺยาเนน อุยฺยานํ คาเมน คามํ นิคเมน นิคมํ นคเรน นครํ รฏฺเฐน รฏฺฐํ ชนปเทน ชนปทํ ทีฆจาริกํ อนวตฺถิตจาริกํ อนุยุตฺโต วิหรติ. เอวมฺปิ ปาทโลโล โหติ.

อถวา ภิกฺขุ อนฺโตสงฺฆาราเม ปาทโลลิเยน สมนฺนาคโต โหติ. น อตฺถเหตุ น กรณเหตุ[๔] อุทฺธโต อวูปสนฺตจิตฺโต ปริเวณโต ปริเวณํ คจฺฉติ, วิหารโต วิหารํ คจฺฉติ, อฑฺฒโยคโต อฑฺฒโยคํ คจฺฉติ, ปาสาทโต ปาสาทํ คจฺฉติ, หมฺมิยโต หมฺมิยํ คจฺฉติ, คุหโต[๕] คุหํ คจฺฉติ, เลณโต เลณํ คจฺฉติ, กุฏิโต กุฏึ คจฺฉติ, กูฏาคารโต กูฏาคารํ คจฺฉติ, อฏฺฏโต อฏฺฏํ คจฺฉติ, มาฬโต[๖] มาฬํ[๖] คจฺฉติ, อุทฺทณฺฑโต[๗] อุทฺทณฺฑึ[๗] คจฺฉติ, อุทฺโฆสิตโต[๘] อุทฺโฆสิตํ คจฺฉติ,[๘] อุปฏฺฐานสาลโต อุปฏฺฐานสาลํ คจฺฉติ, มณฺฑลมาฬโต มณฺฑลมาฬํ คจฺฉติ, รุกฺขมูลโต รุกฺขมูลํ คจฺฉติ. ยตฺถ วา ปน ภิกฺขู นิสีทนฺติ, ตหึ คจฺฉติ. ตตฺถ เอกสฺส วา ทุติโย โหติ, ทฺวินฺนํ วา ตติโย โหติ ติณฺณํ วา จตุตฺโถ โหติ. ตตฺถ พหุ สมฺผปฺปลาปึ ลปติ, เสยฺยถีทํ. ราชกถํ โจรกถํ มหามตฺตกถํ เสนากถํ ภยกถํ ยุทฺธกถํ อนฺนกถํ ปานกถํ วตฺถกถํ

---

[๑] อิ. เอกคฺคมนุยุตฺโต
[๒] ฉ.,เท. ปรมตฺถครุโกติ, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.
[๔] ฉ.,เท. การณเหตุ
[๕] สี.,ฉ.,เท. คุหาย
[๖-๖] สี. มาลโต มาลํ
[๗-๗] อิ. อุฏฺฐณฺฑโต อุฏฺฐณฺฑึ
[๘-๘] สี. อุทฺเทสิตโต อุทฺเทสิตํ คจฺฉติ ฉ.,เท. อิเม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

ยานกถํ สยนกถํ มาลากถํ คนฺธกถํ ญาติกถํ คามกถํ นิคมกถํ นครกถํ ชนปทกถํ อิตฺถิกถํ ปุริสกถํ[๑] สูรกถํ วิสิกฺขากถํ กุมฺภฏฺฐานกถํ ปุพฺพเปตกถํ นานตฺตกถํ โลกกฺขายิกํ สมุทฺทกฺขายิกํ อิติภวาภวกถํ อิติ วา; เอวมฺปิ ปาทโลโล โหติ.

น ปาทโลลสฺสาติ ปาทโลลิยํ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวงฺคเมยฺย, ปาทโลลิยา อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏฺโ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหเรยฺย จเรยฺย สมาจเรยฺย[๒] อีริเยยฺย วตฺเตยฺย ปาเลยฺย ยเปยฺย ยาเปยฺย. ปฏิสลฺลานาราโม อสฺส ปฏิสลฺลานรโต โส[๓] อชฺฌตฺตํ เจโตสมถมนุยุตฺโต อนิรากตชฺฌาโน วิปสฺสนาย สมนฺนาคโต พฺรูเหตา สุญฺญาคารานํ ฌายี ฌานรโต เอกตฺตมนุยุตฺโต สทตฺถครุโกติ ฌายี น ปาทโลลสฺส.

วิรเม กุกฺกุจฺจา นปฺปมชฺเชยฺยาติ กุกฺกุจฺจนฺติ หตฺถกุกฺกุจฺจมฺปิ กุกฺกุจฺจํ, ปาทกุกฺกุจฺจมฺปิ กุกฺกุจฺจํ, หตฺถปาทกุกฺกุจฺจมฺปิ กุกฺกุจฺจํ, อกปฺปิเย กปฺปิยสญฺญิตา, กปฺปิเย อกปฺปิยสญฺญิตา, อวชฺเช วชฺชสญฺญิตา, วชฺเช อวชฺชสญฺญิตา, [๔] เอวรูปี กุกฺกุจฺจํ กุกฺกุจฺจายนา กุกฺกุจฺจายิตตฺตํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข; อิทํ วุจฺจติ กุกฺกุจฺจํ.

อปิ[๕] ทฺวีหิ การเณหิ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข: กตตฺตา จ อกตตฺตา จ. กถํ กตตฺตา จ อกตตฺตา จ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข.

---

[๑] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๒] ฉ.,เท. วิจเรยฺย
[๓] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๔] สี.,ฉ.,เท. ยํ
[๕] ฉ.,เท. อปิจ

"กตํ เม กายทุจฺจริตํ, อกตํ เม กายสุจริตนฺติ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข. "กตํ เม วจีทุจฺจริตํ ฯเปฯ กตํ เม มโนทุจฺจริตํ ฯเปฯ กโต เม ปาณาติปาโต ฯเปฯ อกตา เม ปาณาติปาตาเวรมณีติ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ ฯเปฯ มโนวิเลโข. "กตํ เม อทินฺนาทานํ ฯเปฯ กโต เม กาเมสุมิจฺฉาจาโร ฯเปฯ กโต เม มุสาวาโท ฯเปฯ กตา เม ปิสุณา[๑] วาจา[๑] ฯเปฯ กตา เม ผรุสา วาจา[๒] ฯเปฯ กโต เม สมฺผปฺปลาโป ฯเปฯ กตา เม อภิชฺฌา ฯเปฯ กโต เม พฺยาปาโท ฯเปฯ กตา เม มิจฺฉาทิฏฺฐิ, อกตา เม สมฺมาทิฏฺฐีติ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข. เอวํ กตตฺตา จ อกตตฺตา จ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข.

อถวา "สีเลสุมฺหิ อปริปูริการีติ[๓] ฯเปฯ "อินฺทฺริเยสุมฺหิ อคุตฺตทฺวาโรติ ฯเปฯ "โภชเน อมตฺตญฺญุมฺหีติ ฯเปฯ "ชาคริยํ อนนุยุตฺโตมฺหีติ ฯเปฯ "น สติสมฺปชญฺเญน สมนฺนาคโตมฺหีติ ฯเปฯ "อภาวิตา เม จตฺตาโร สติปฏฺฐานาติ ฯเปฯ "อภาวิตา เม จตฺตาโร สมฺมปฺปธานาติ ฯเปฯ "อภาวิตา เม จตฺตาโร อิทฺธิปฺปาทาติ ฯเปฯ "อภาวิตานิ เม ปญฺจินฺทฺริยานีติ ฯเปฯ "อภาวิตานิ เม ปญฺจ พลานีติ ฯเปฯ "อภาวิตา เม สตฺต โพชฺฌงฺคาติ ฯเปฯ "อภาวิโต เม อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโคติ ฯเปฯ "ทุกฺขํ เม อปริญฺญาตนฺติ ฯเปฯ "สมุทโย เม อปฺปหีโนติ ฯเปฯ "มคฺโค เม อภาวิโตติ ฯเปฯ "นิโรโธ เม อสจฺฉิกโตติ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข. **วิรเม กุกฺกุจฺจาติ** กุกฺกุจฺจา อารเมยฺย วิรเมยฺย ปฏิวิรเมยฺย กุกฺกุจฺจํ

[๑-๑] ฉ.,เท. ปิสุณวาจา
[๒] ฉ.,เท. ผรุสวาจา
[๓] ฉ.,เท. น ปริปูรการีติ, เอวมุปริปิ.

ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวงฺคเมยฺย, กุกฺกุจฺจา อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏฺโฐ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหเรยฺยาติ วิรเม กุกฺกุจฺจา.

นปฺปมชฺเชยฺยาติ สกฺกจฺจการี อสฺส สาตจฺจการี อฏฺฐิตการี อโนลีนวุตฺติโก อนิกฺขิตฺตจฺฉนฺโท อนิกฺขิตฺตธุโร อปฺปมตฺโต[๑] กุสเลสุ ธมฺเมสุ. “กทาหํ อปริปูรํ วา สีลกฺขนฺธํ ปริปูเรยฺยํ, ปริปูรํ วา สีลกฺขนฺธํ ตตฺถ[๒] ปญฺญาย อนุคฺคณฺเหยฺยนฺติ โย ตตฺถ ฉนฺโท จ วายาโม อุสฺสาโห จ อุสฺโสฬฺหี จ ถาโม จ อปฺปฏิวานี จ สติสมฺปชญฺญญฺจ[๓] อาตปฺปํ ปธานํ อธิฏฺฐานํ อนุโยโค อปฺปมาโท กุสเลสุ ธมฺเมสุ. “กทาหํ อปริปูรํ วา สมาธิกฺขนฺธํ ฯเปฯ ปญฺญากฺขนฺธํ ฯเปฯ วิมุตฺติกฺขนฺธํ ฯเปฯ วิมุตฺติญาณทสฺสนกฺขนฺธํ ฯเปฯ กทาหํ อปริญฺญาตํ วา ทุกฺขํ ปริชาเนยฺยํ, อปฺปหีเน วา กิเลเส ปชเหยฺยํ, อภาวิตํ วา มคฺคํ ภาเวยฺยํ, อสจฺฉิกตํ วา[๔] นิโรธํ สจฺฉิกเรยฺยนฺติ โย ตตฺถ ฉนฺโท จ วายาโม จ อุสฺสาโห จ อุสฺโสฬฺหี จ ถาโม จ อปฺปฏิวานี จ สติสมฺปชญฺญญฺจ อาตปฺปํ ปธานํ อธิฏฺฐานํ อนุโยโค อปฺปมาโท กุสเลสุ ธมฺเมสูติ วิรเม กุกฺกุจฺจา นปฺปมชฺเชยฺย.

อถาสเนสุ สยเนสุ อปฺปสทฺเทสุ ภิกฺขุ วิหเรยฺยาติ อถาติ ปทสนฺธิ ฯเปฯ อาสนํ วุจฺจติ ยตฺถ นิสีทติ มญฺโจ ปีฐํ ภิสิ ตฏฺฏิกา จมฺมขณฺโฑ[๕] ติณสนฺถาโร ปณฺณสนฺถาโร[๖] ปลาสสนฺถาโร.[๗]

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. อปฺปมาโท
[๒] สี.,ฉ.,เท. อาเมณฺฑิตํ
[๓] ฉ.,เท. สติ จ สมฺปชญฺญญฺจ
[๔] สี. วาสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๕] อิ. จมฺมขนฺโธ
[๖] อิ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๗] ฉ.,เท. ปลาลสนฺถาโร

สยนํ วุจฺจติ เสนาสนํ วิหาโร อฑฺฒโยโค ปาสาโท หมฺมิยํ คุหาติ อถาสเนสุ สยเนสุ.

อปฺปสทฺเทสุ ภิกฺขุ วิหเรยฺยาติ อปฺปสทฺเทสุ อปฺปนิคฺโฆเสสุ วิชนวาเตสุ มนุสฺสราหเสยฺยเกสุ ปฏิสลฺลานสารูเปสุ เสนาสเนสุ จเรยฺย [๑] วิหเรยฺย อิริเยยฺย วตฺเตยฺย ปาเลยฺย ยเปยฺย ยาเปยฺยาติ อถาสเนสุ สยเนสุ อปฺปสทฺเทสุ ภิกฺขุ วิหเรยฺย. เตนาห ภควา

"ฌายี น ปาทโลลสฺส
วิรเม กุกฺกุจฺจา นปฺปมชฺเชยฺย,
อถาสเนสุ สยเนสุ
อปฺปสทฺเทสุ ภิกฺขุ วิหเรยฺยาติ.

[๑๖๑] นิทฺทํ น พหุลีกเรยฺย
ชาคริยํ ภเชยฺย อาตาปี,
ตนฺทึ มายํ หสฺ[๒] ขิฑฺฑํ
เมถุนํ วิปฺปชเห สวิภูสํ.

นิทฺทํ น พหุลีกเรยฺยาติ รตฺตินฺทิวํ ฉโกฏฺฐาสํ กริตฺวา[๓] ปญฺจโกฏฺฐาสํ ชาคเรยฺย[๔] เอกโกฏฺฐาสํ นิปฺปชฺเชยฺยาติ นิทฺทํ น พหุลีกเรยฺย.

ชาคริยํ ภเชยฺย อาตาปีติ อิธ ภิกฺขุ ทิวสํ จงฺกเมน นิสชฺชาย อาวรณีเยหิ ธมฺเมหิ จิตฺตํ ปริโสเธยฺย, รตฺติยา ปฐมํ ยามํ จงฺกเมน นิสชฺชาย อาวรณีเยหิ ธมฺเมหิ จิตฺตํ ปริโสเธยฺย, รตฺติยา มชฺฌิมํ ยามํ ทกฺขิเณน ปสฺเสน สีหเสยฺยํ กปฺเปยฺย

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. วิจเรยฺย
[๒] สี.,ฉ.,เท. หสฺสํ, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท. กาเรตฺวา
[๔] สี. ปฏิชคฺเคยฺย ฉ.,เท. ปฏิปชฺเชยฺย

ปาเท[๑] ปาทำ[๑] อจฺจาธาย สโต สมฺปชาโน อุฏฺฐานสญฺญี มนสิกริตฺวา, รตฺติยา ปจฺฉิมำ ยามำ ปจฺจุฏฺฐาย จงฺกเมน นิสชฺชาย อาวรณีเยหิ ธมฺเมหิ จิตฺตำ ปริโสเธยฺย.

ชาคริยำ ภเชยฺยาติ ชาคริยำ ภเชยฺย สมฺภเชยฺย [๒] ปฏิเสเวยฺยาติ ชาคริยำ ภเชยฺย.

อาตาปีติ อาตปฺปำ วุจฺจติ วิริยำ. โย เจตสิโก วิริยารมฺโภ นิกฺกโม ปรกฺกโม อุยฺยาโม วายาโม อุสฺสาโห อุสฺโสฬฺหี ถาโม ธิติ[๓] อสิถิลปรกฺกมตา อนิกฺขิตฺตจฺฉนฺทตา อนิกฺขิตฺตธุรตา ธุรสมฺปคฺคาโห[๔] วิริยำ วิริยินฺทฺริยำ วิริยพลำ สมฺมาวายาโม. อิมินา อาตาเปน อุเปโต สมุเปโต อุปคโต สมุปคโต อุปปนฺโน สมุปปนฺโน[๕] สมนฺนาคโต; โส วุจฺจติ อาตาปีติ ชาคริยำ ภเชยฺย อาตาปี.

ตนฺทึ มายำ หสำ ขิฑฺฑำ เมถุนำ วิปฺปชเห สวิภูสนฺติ ตนฺทีติ ยา[๖] ตนฺทิ[๗] ตนฺทิยนา ตนฺทิยิตตฺตำ ตนฺทิมนตฺตำ[๘] อาลสิยำ อาลสายนา อาลสายิตตฺตำ;[๘] อยำ[๙] วุจฺจติ ตนฺทิ. **มายาติ** มายา วุจฺจติ วญฺจนิกา จริยา. อิเธกจฺโจ กาเยน ทุจฺจริตำ จริตฺวา วาจาย ทุจฺจริตำ จริตฺวา มนสา ทุจฺจริตำ จริตฺวา ตสฺส ปฏิจฺฉาทนเหตุ ปาปิกำ อิจฺฉำ ปหทติ[๑๐] 'มา มำ ชญฺญาติ อิจฺฉติ, 'มา มำ ชญฺญาติ สงฺกปฺเปติ, 'มา มำ ชญฺญาติ วาจำ ภาสติ, 'มา มำ ชญฺญาติ กาเยน ปรกฺกมติ. ยา เอวรูปา มายา[๑๑] มายาวิตา อจฺจสรา วญฺจนา นิกติ นิกิรณา นิหรณา[๑๒] ปริหรณา

[๑-๑] สี.,ฉ.,เท. ปาเทปาทำ
[๒] สี.,ฉ.,เท. เสเวยฺย นิเสเวยฺย สำเสเวยฺย
[๓] ฉ.,เท. จิติ, เอวมุปริปิ.
[๔] ฉ. ธุรสมฺปคฺคโห
[๕] สี. สมฺปนฺโน
[๖] ฉ.,เท. อยำ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๗] สี.,ฉ.,เท. ตนฺที
[๘-๘] ฉ.,เท. ตนฺทิมนกตา อาลสฺยำ อาลสฺยายนา อาลสฺยายิตตฺตำ
[๙] ฉ.,เท. อยำ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๑๐] สี.,ฉ.,เท. ปณิทหติ, อิ. ปนิทหติ
[๑๑] ฉ.,เท. อยำ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๑๒] สี.,ฉ.,เท.,อิ. อยำ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

คูหนา ปริคูหนา ฉาทนา ปริจฺฉาทนา[๑] อนุตฺตานีกมฺมํ อนาวิกมฺมํ โวจฺฉาทนา ปาปกิริยา; อยํ วุจฺจติ มายา. **หสนฺติ** อิเธกจฺโจ อติเวลํ ทนฺตวิทํสกํ หสติ. วุตฺตํ เหตํ ภควตา "กุมารกมิทำ[๒] ภิกฺขเว อริยสฺส วินเย, ยทิทำ อติเวลํ ทนฺตวิทำสกำ หสิตนฺติ.

ขิฑฺฑาติ เทฺว ขิฑฺฑา: กายิกา จ ขิฑฺฑา วาจสิกา จ ขิฑฺฑา.

กตมา กายิกา ขิฑฺฑา. หตฺถีหิปิ กีฬนฺติ,[๓] อสฺเสหิปิ กีฬนฺติ, รเถหิปิ กีฬนฺติ, ธนูหิปิ กีฬนฺติ, อฏฺฐปเทหิปิ กีฬนฺติ, ทสปเทหิปิ กีฬนฺติ, อากาเสหิปิ[๔] กีฬนฺติ, ปริหารปเถหิปิ[๕] กีฬนฺติ, สนฺติกายปิ กีฬนฺติ, ขลิกายปิ กีฬนฺติ, ฆฏิกายปิ กีฬนฺติ, สลากหตฺเถนปิ กีฬนฺติ, อกฺเขนปิ กีฬนฺติ, ปงฺกจีเรนปิ[๖] กีฬนฺติ, วงฺกเกนปิ กีฬนฺติ, โมกฺขจิกายปิ กีฬนฺติ, จิงฺคุลเกนปิ กีฬนฺติ, ปตฺตาฬฺหเกนปิ กีฬนฺติ, รถเกนปิ กีฬนฺติ, ธนุเกนปิ กีฬนฺติ, อกฺขริกายปิ กีฬนฺติ, มเนสิกายปิ กีฬนฺติ, ยถาวชฺเชนปิ กีฬนฺติ; อยํ กายิกา ขิฑฺฑา.

กตมา วาจสิกา ขิฑฺฑา. มุขเภริยำ[๗] มุขาพมฺพทำ[๗] มุขเทณฺฑิมกำ[๘] มุขวลิมกำ มุขเภรุฬกำ[๙] มุขททฺทริกำ นาฏิกำ[๑๐] ลาสำ[๑๑] คีตำ ทวกมฺมำ; อยำ วาจสิกา ขิฑฺฑา.

---

[๑] สี.,อิ. ปฏิจฺฉาทนา
[๒] สี. โกมารกมิทำ
[๓] อิ. กีลนฺติ, เอวมุปริปิ.
[๔] ฉ.,เท. อากาเสปิ
[๕] ฉ.,เท. ปริหารปเถปิ
[๖] อิ. ปงฺกจิเรนปิ
[๗] สี.,ฉ.,เท. มุขเภริกำ มุขาลมฺพรำ
[๘] ฉ.,เท. มุขฑิณฺฑิมกำ
[๙] สี. มุขเภรุลกำ
[๑๐] สี. อยำ ปาโฐ น ทิสฺสติ. ฉ.,เท. นาฏกำ
[๑๑] ฉ.,เท. ลาปำ

เมถุนธมฺโม นาม โย โส อสทฺธมฺโม คามธมฺโม วสลธมฺโม ทุฏฺฐุลฺโล โอทกนฺติโก รหสฺโส ทฺวยทฺวยสมาปตฺติ.[๑] กึการณา วุจฺจติ เมถุนธมฺโม. อุภินฺนํ รตฺตานํ สารตฺตานํ อวสฺสุตานํ ปริยุฏฺฐิตานํ ปริยาทินฺนจิตฺตานํ อุภินฺนํ สทิสานํ ธมฺโมติ ตํการณา วุจฺจติ เมถุนธมฺโม. ยถา อุโภ กลหการกา [๒] อุโภ ภณฺฑนการกา ฯเปฯ อุโภ ภสฺสการกา ฯเปฯ อุโภ วิวาทการกา[๓] ฯเปฯ อุโภ อธิกรณการกา[๓] ฯเปฯ อุโภ วาทิโน ฯเปฯ อุโภ สลฺลาปกา เมถุนกาติ วุจฺจนฺติ; เอวเมว อุภินฺนํ รตฺตานํ สารตฺตานํ อวสฺสุตานํ ปริยุฏฺฐิตานํ ปริยาทินฺนจิตฺตานํ อุภินฺนํ สทิสานํ ธมฺโมติ, ตํการณา วุจฺจติ เมถุนธมฺโม.

วิภูสาติ เทฺว วิภูสา: อตฺถิ อาคาริยสฺส[๔] วิภูสา, อตฺถิ ปพฺพชิตสฺส วิภูสา.

กตมา อาคาริยสฺส วิภูสา. เกสา จ มสฺสุ จ มาลา จ คนฺธา จ วิเลปนา จ อาภรณา จ ปิลนฺธนา จ วตฺถญฺจ ปสาธนญฺจ[๕] เวฏฺฐนญฺจ[๖] อุจฺฉาทนํ ปริมทฺทนํ นฺหาปนํ[๗] สมฺพาหนํ อาทาสํ อญฺชนํ มาลาวิเลปนํ มุขจุณฺณกํ มุขเลปํ หตฺถพนฺธํ[๘] วสิกฺขาพนฺธํ[๙] ทณฺฑึ[๑๐] นาลิยํ[๑๐] ขคฺคํ ฉตฺตํ จิตฺรา อุปาหนา อุณฺหิสํ[๑๑] มณิ[๑๒] วาลวีชนี[๑๓] โอทาตานิ วตฺถานิ ทีฆรสฺสานิ[๑๔] อิติ วา; อยํ อาคาริยสฺส วิภูสา.

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. ทฺวยทฺวยสมาปตฺติ [๒] สี.,ฉ.,เท. เมถุนกถาติ วุจฺจนฺติ.
[๓-๓] ฉ.,เท. อุโภ อธิกรณการกา ฯเปฯ อุโภ วิวาทการกา [๔] สี.,ฉ.,เท. อคาริยสฺส
[๕] สี.,ฉ.,เท. สยนาสนํ อิ. ปสาทนํ [๖] สี.,ฉ.,เท. เวจนญฺจ
[๗] สี. นหาปนํ [๘] สี. หตฺถพนฺธนํ
[๙] ฉ.,เท. สิขาพนฺธํ [๑๐] สี. ทณฺฑนาลิยํ, ฉ.,เท. ทณฺฑนาฬิยํ อิ. ทณฺฑึ นาลิกึ
[๑๑] สี.,ฉ.,เท.,อิ. อุณฺหีสํ [๑๒] สี. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ. ฉ.,เท. มณึ
[๑๓] ฉ.,เท. วาพฺวีชนึ [๑๔] สี.,ฉ.,เท. ทีฆทสานิ

กตมา ปพฺพชิตสฺส วิภูสา. จีวรมณฺฑนา ปตฺตมณฺฑนา เสนาสนมณฺฑนา อิมสฺส วา ปูติกายสฺส พาหิรานํ ปริกฺขารานํ มณฺฑนา วิภูสนา เกฬนา ปริเกฬนา เคธิกตา[๑] เคธิตตฺตํ จปลนา[๒] จาปลฺยํ; อยํ ปพฺพชิตสฺส วิภูสา.

ตนฺทึ มายํ หสํ ขิฑฺฑํ เมถุนํ วิปฺปชเห สวิภูสนฺติ ตนฺทิญฺจ มายญฺจ หสญฺจ ขิฑฺฑญฺจ เมถุนธมฺมญฺจ สวิภูสํ สปริวารํ สปริภณฺฑํ สปริกฺขารํ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวงฺคเมยฺยาติ ตนฺทึ มายํ หสํ ขิฑฺฑํ เมถุนํ วิปฺปชเห สวิภูสํ. เตนาห ภควา

"นิทฺทํ น พหุลีกเรยฺย
ชาคริยํ ภเชยฺย อาตาปี,
ตนฺทึ มายํ หสํ ขิฑฺฑํ
เมถุนํ วิปฺปชเห สวิภูสนฺติ.

[๑๖๒] อาถพฺพณํ สุปินํ ลกฺขณํ
โน วิทเห อโถปิ นกฺขตฺตํ,
วิรุทญฺจ[๓] คพฺภกรณํ
ติกิจฺฉนฺ มามโก น เสเวยฺย.

อาถพฺพณํ สุปินํ ลกฺขณํ โน วิทเห อโถปิ นกฺขตฺตนฺติ อาถพฺพณิกา อาถพฺพณํ ปโยเชนฺติ, นคเร วา รุทฺเธ สงฺคาเม วา ปจฺจุปฏฺฐิเต ปจฺจตฺถิเกสุ[๔] ปจฺจามิตฺเตสุ อีตึ อุปฺปาเทนฺติ, อุปทฺทวํ อุปฺปาเทนฺติ, โรคํ อุปฺปาเทนฺติ, สุรํ[๕] กโรนฺติ, วิสูจิกํ กโรนฺติ, ปชฺชรกํ กโรนฺติ,[๕] ปกฺขนฺทิกํ กโรนฺติ. เอวํ อาถพฺพณิกา อาถพฺพณํ ปโยเชนฺติ.

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. เคธิตตา　[๒] สี.,ฉ.,เท. จปลตา
[๓] สี.,ฉ.,เท. วิรุตญฺจ, เอวมุปริปิ.　[๔] สี. ปรเสนายปจฺจตฺถิเกสุ, ฉ.,เท. ปรเสนปจฺจตฺถิเกสุ
[๕-๕] ฉ.,เท. ปชฺชรกํ กโรนฺติ สูรํ กโรนฺติ วิสูจิกํ กโรนฺติ

สุปินปาจกา สุปินํ อาทิสนฺติ “โย ปุพฺพณฺหสมยํ สุปินํ ปสฺสติ, เอวํ วิปาโก โหติ. โย มชฺฌนฺติกสมยํ[๑] สุปินํ ปสฺสติ, เอวํ วิปาโก โหติ. โย สายณฺหสมยํ[๒] สุปินํ ปสฺสติ, เอวํ วิปาโก โหติ. โย ปุริเม ยาเม ฯเปฯ โย มชฺฌิเม ยาเม ฯเปฯ โย ปจฺฉิเม ยาเม ฯเปฯ โย ทกฺขิเณน ปสฺเสน นิปนฺโน ฯเปฯ โย วาเมน ปสฺเสน นิปนฺโน ฯเปฯ โย อุตฺตานนิปนฺโน[๓] ฯเปฯ โย อวกุชฺชนิปนฺโน[๔] ฯเปฯ โย จนฺทํ ปสฺสติ ฯเปฯ โย สุริยํ ปสฺสติ ฯเปฯ โย มหาสมุทฺทํ ปสฺสติ ฯเปฯ โย สิเนรุปพฺพตราชํ[๕] ปสฺสติ ฯเปฯ โย หตฺถึ ปสฺสติ ฯเปฯ โย อสฺสํ ปสฺสติ ฯเปฯ โย รถํ ปสฺสติ ฯเปฯ โย ปตฺตึ ปสฺสติ ฯเปฯ โย เสนาพฺยูหํ ปสฺสติ ฯเปฯ โย อารามรามเณยฺยกํ ปสฺสติ ฯเปฯ โย วนรามเณยฺยกํ ปสฺสติ ฯเปฯ โย ภูมิรามเณยฺยกํ ปสฺสติ ฯเปฯ โย โปกฺขรณิรามเณยฺยกํ[๖] ปสฺสติ, เอวํ วิปาโก โหติ.[๗] เอวํ สุปินปาจกา สุปินํ อาทิสนฺติ.

ลกฺขณปาจกา ลกฺขณํ อาทิสนฺติ มณิลกฺขณํ ทณฺฑลกฺขณํ วตฺถลกฺขณํ อสิลกฺขณํ อุสุลกฺขณํ ธนุลกฺขณํ อาวุธลกฺขณํ อิตฺถิลกฺขณํ ปุริสลกฺขณํ กุมาริกลกฺขณํ กุมารลกฺขณํ ทาสิลกฺขณํ ทาสลกฺขณํ หตฺถิลกฺขณํ อสฺสลกฺขณํ มหิสลกฺขณํ อุสภลกฺขณํ [๘] อชลกฺขณํ เมณฺฑลกฺขณํ กุกฺกุฏลกฺขณํ วฏฺฏกลกฺขณํ โคธาลกฺขณํ กณฺณิกาลกฺขณํ กจฺฉปลกฺขณํ มิคลกฺขณํ อิติ วา[๙] เอวํ ลกฺขณปาจกา ลกฺขณํ อาทิสนฺติ.

---

[๑] ฉ.,เท. มชฺฌนฺหิกสมยํ
[๒] ฉ.,เท. สายนฺหสมยํ, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท. อุตฺตานํ นิปนฺโน
[๔] ฉ.,เท. อวกุชฺช นิปนฺโน
[๕] ฉ.,เท. สิเนรุ ปพฺพตราชานํ
[๖] สี. โปกฺขริณีรามเณยฺยกํ, ฉ.,เท. โปกฺขรณีรามเณยฺยกํ
[๗] ฉ.,เท. อิติสทฺโท ทิสฺสติ.
[๘] สี.,ฉ.,เท. โคณลกฺขณํ อิ. โคลกฺขณํ
[๙] ฉ.,เท. อิติสทฺโท ทิสฺสติ.

นกฺขตฺตปาจกา นกฺขตฺตํ อาทิสนฺติ อฏฺฐวีสติ นกฺขตฺตานิ. อิมินา นกฺขตฺเตน ฆรปเวโส กตฺตพฺโพ, อิมินา นกฺขตฺเตน มกุฏํ พนฺธิตพฺพํ, อิมินา นกฺขตฺเตน วาเรยฺยํ กาเรตพฺพํ, อิมินา นกฺขตฺเตน วีชนิหาโร กตฺตพฺโพ, อิมินา นกฺขตฺเตน ฆรวาโส กตฺตพฺโพติ[๑] เอวํ นกฺขตฺตปาจกา นกฺขตฺตํ อาทิสนฺติ.

อาถพฺพณํ สุปินํ ลกฺขณํ โน วิทเห อโถปิ นกฺขตฺตนฺติ อาถพฺพณญฺจ สุปินญฺจ ลกฺขณญฺจ นกฺขตฺตญฺจ โน วิทเหยฺย น จเรยฺย น สมาจเรยฺย น สมาทาย วตฺเตยฺย. อถวา, น คณฺเหยฺย น อุคฺคณฺเหยฺย[๒] น ธาเรยฺย น อุปธาเรยฺย น อุปลกฺเขยฺย น โยเชยฺยาติ[๓] อาถพฺพณํ สุปินํ ลกฺขณํ โน วิทเห อโถปิ นกฺขตฺตํ.

วิรุทฺธญฺจ คพฺภกรณํ ติกิจฺฉํ มามโก น เสเวยฺยาติ วิรุทฺธํ วุจฺจติ มิคจกฺกํ.[๔] มิคจกฺกปาจกา มิคจกฺกํ อาทิสนฺติ: สกฺขณานํ[๕] วา จตุปฺปทานํ วา รุทฺธ[๖] วสฺสิตํ ชานนฺติ.[๗] เอวํ มิคจกฺกปาจกา มิคจกฺกํ อาทิสนฺติ. คพฺภกรณียา คพฺภํ สณฺฐเปนฺติ.[๘] ทฺวีหิ การเณหิ คพฺโภ น สณฺฐาติ: ปาณเกหิ วา วาตกุปฺเปหิ วา. ปาณกานํ วา วาตกุปฺปานํ วา ปฏิฆาตาย โอสถํ[๙] เทนฺติ.[๑๐] เอวํ คพฺภกรณียา คพฺภํ สณฺฐเปนฺติ. **ติกิจฺฉาติ** ปญฺจ ติกิจฺฉา: สาลากิยํ สลฺลกตฺติยํ กายติกิจฺฉิยํ[๑๑] ภูติยํ โกมารกเวชฺชํ.[๑๒] **มามโกติ** พุทฺธมามโก ธมฺมมามโก สงฺฆมามโก, โส วา ภควนฺตํ มมายติ,

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. สวาโส คนฺตพฺโพติ.
[๒] สี. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๓] สี.,ฉ.,เท. นปฺปโยเชยฺยาติ.
[๔] สี. มิควากฺยํ. เอวมุปริปิ, ฉ.,เท. มิควากฺกํ
[๕] ฉ.,เท. สกุนฺตานํ
[๖] ฉ.,เท. รุตํ.
[๗] ฉ.,เท. ชานนฺตีติ
[๘] ฉ.,เท. สณฺฐาเปนฺติ, เอวมุปริปิ.
[๙] สี.,ฉ.,เท.,อิ. โอสธํ, เอวมุปริปิ.
[๑๐] ฉ.,เท. อิติสทฺโท ทิสฺสติ.
[๑๑] สี.,ฉ.,เท. กายติกิจฺฉํ
[๑๒] สี.,ฉ.,เท. โกมรภจฺจํ.

ภควา วา ตํ ปุคฺคลํ ปริคฺคณฺหาติ.[๑] วุตฺตํ เหตํ ภควตา "เย เต ภิกฺขเว ภิกฺขู กุหา ถทฺธา ลปา สิงฺคี อุนฺนฬา อสมาหิตา น เม เต ภิกฺขเว ภิกฺขู มามกา, อปคตา จ เต ภิกฺขู ภิกฺขเว[๒] อิมสฺมา ธมฺมวินยา, น จ เต[๓] อิมสฺมึ ธมฺมวินเย วุฑฺฒึ วิรูฬฺหึ เวปุลฺลํ อาปชฺชนฺติ, เย จ โข เต[๔] ภิกฺขเว ภิกฺขู นิกฺกุหา นิลฺลปา ธีรา อถทฺธา[๕] สุสมาหิตา, เต จ[๖] โข เม ภิกฺขเว ภิกฺขู มามกา อนปคตา[๗] จ เต [๘] ภิกฺขู อิมสฺมา ธมฺมวินยา, เต จ [๙] อิมสฺมึ ธมฺมวินเย วุฑฺฒึ วิรูฬฺหึ เวปุลฺลํ อาปชฺชนฺตีติ.

"กุหา ถทฺธา ลปา สิงฺคี อุนฺนฬา อสมาหิตา,
น เต ธมฺเม วิรูหนฺติ สมฺมาสมฺพุทฺธเทสิเต.
นิกฺกุหา นิลฺลปา ธีรา อถทฺธา สุสมาหิตา,
เต เว ธมฺเม วิรูหนฺติ สมฺมาสมฺพุทฺธเทสิเตติ.

วิรุทฺธญฺจ คพฺภกรณํ ติกิจฺฉํ มามโก น เสเวยฺยาติ วิรุทฺธญฺจ คพฺภกรณญฺจ ติกิจฺฉณญฺจ มามโก น เสเวยฺย น นิเสเวยฺย [๑๐] น ปฏิเสเวยฺย น จเรยฺย น สมาจเรยฺย น สมาทาย วตฺเตยฺย อถวา, น คณฺเหยฺย น อุคฺคณฺเหยฺย น[๑๑] ธาเรยฺย[๑๑] น อุปธาเรยฺย น อุปลกฺเขยฺย นปฺปยุชฺเชยฺยาติ[๑๒] วิรุทฺธญฺจ คพฺภกรณํ ติกิจฺฉํ มามโก น เสเวยฺย. เตนาห ภควา

---

[๑] สี. ปริคณฺหาติ
[๒] ฉ.,เท. ภิกฺขเว ภิกฺขู
[๓] ฉ.,เท.,อิ. ภิกฺขู
[๔] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๕] สี.,เท. อตฺถทฺธา
[๖] ฉ.,เท. จสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๗] ฉ.,เท. น จ อปคตา
[๘] ฉ.,เท. ภิกฺขเว
[๙] ฉ.,เท.,อิ. ภิกฺขู
[๑๐] ฉ.,เท. น สเสเวยฺย
[๑๑-๑๑] สี. อิเม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.
[๑๒] สี.,ฉ.,เท. นปฺปโชเชยฺยาติ

"อาถพฺพณํ สุปินํ ลกฺขณํ
โน วิทเห อโถปิ นกฺขตฺตํ,
วิรุทฺธญฺจ คพฺภกรณํ
ติกิจฺฉํ มามโก น เสเวยฺยาติ.

[๑๖๓] **นินฺทาย นปฺปเวเธยฺย**
น อุณฺณเมยฺย[๑] ปสฺสิโต ภิกฺขุ,
โลภํ สห มจฺฉริเยน
โกธํ เปสุณิยญฺจ ปนูเทยฺย.[๒]

นินฺทาย นปฺปเวเธยฺยาติ อิเธกจฺเจ ภิกฺขุ[๓] นินฺทนฺติ ชาติยา วา โคตฺเตน วา โกลปุตฺติเกน[๔] วา วณฺณโปกฺขรตาย วา ธเนน วา อชฺเฌเนน วา กมฺมายตเนน วา สิปฺปายตเนน วา วิชฺชฏฺฐาเนน[๕] วา สุเตน วา ปฏิภาเณน วา อญฺญตรญฺญตเรน วา วตฺถุนา นินฺทนฺติ ครหนฺติ อุปวทนฺติ. นินฺทิโต ครหิโต อุปวทิโต นินฺทาย ครหาย อุปวาเทน อกิตฺติยา อวณฺณหาริกาย น เวเธยฺย นปฺปเวเธยฺย น สมฺปเวเธยฺย น ตเสยฺย น อุตฺตเสยฺย น ปริตฺตเสยฺย[๖] น ภาเยยฺย น สนฺตาสํ อาปชฺเชยฺย, อภิรุ อสฺส อจฺฉมฺภี อนุตฺราสี อปลายี, ปหีนภยเภรโว วิคตโลมหํโส วิหเรยฺยาติ นินฺทาย นปฺปเวเธยฺย.

น อุณฺณเมยฺย ปสฺสิโต ภิกฺขูติ อิเธกจฺเจ ภิกฺขุ[๗] ปสฺสนฺติ ชาติยา วา ฯเปฯ อญฺญตรญฺญตเรน วา วตฺถุนา ปสฺสนฺติ โถเมนฺติ กิตฺเตนฺติ วณฺเณนฺติ. ปสฺสิโต โถมิโต กิตฺติโต วณฺณิโต

---

[๑] ฉ.,เท. อุนฺนเมยฺย
[๒] ฉ.,เท. ปนุเทยฺย
[๓] ฉ.,เท. ภิกฺขู
[๔] ฉ.,เท. โกลปุตฺติเยน
[๕] ฉ.,เท. วิชฺชาฏฺฐาเนน
[๖] ฉ.,เท. ปริตเสยฺย
[๗] ฉ.,เท. ภิกฺขู

ปสฺสาย โถมเนน กิตฺติยา วณฺณหาริกาย อุณฺณตี[๑] น กเรยฺย อุณฺณมํ น กเรยฺย มานํ น กเรยฺย ถมฺภํ น กเรยฺย, น เตน ถทฺโธ อสฺส ปตฺถทฺโธ ปคฺคหิตสิโรติ น อุณฺณเมยฺย ปสฺสิโต ภิกฺขุ.

โลภํ สห มจฺฉริเยน โกธํ เปสุณิยญฺจ ปนูเทยฺยาติ โลโภติ โย โลโภ ลุพฺภนา ลุพฺภิตตฺตํ สาราโค สารชฺชนา สารชฺชิตตฺตํ[๒] อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. **มจฺฉริยนฺติ** ปญฺจ มจฺฉริยานิ: อาวาสมจฺฉริยํ ฯเปฯ คาโห วุจฺจติ มจฺฉริยํ. **โกโธติ** โย จิตฺตสฺส อาฆาโต ปฏิฆาโต ปฏิฆํ ปฏิวิโรโธ, โกโป ปโกโป สมฺปโกโป, โทโส ปโทโส สมฺปโทโส, จิตฺตสฺส พฺยาปตฺติ มโนปโทโส, โกโธ กุชฺฌนา กุชฺฌิตตฺตํ, โทโส ทุสฺสนา ทุสฺสิตตฺตํ, พฺยาปตฺติ พฺยาปชฺชนา พฺยาปชฺชิตตฺตํ, วิโรโธ ปฏิวิโรโธ จณฺฑิกฺกํ อสฺสุโรปา[๓] อนตฺตมนตา จิตฺตสฺส. **เปสุณิยนฺติ**[๔] อิเธกจฺโจ ปิสุณวาโจ โหติ, อิโต สุตฺวา อมุตฺร อกฺขาตา, อิเมสํ เภทาย อมุตฺร วา สุตฺวา อิเมสํ อกฺขาตา อมูสํ เภทาย, อิติ สมคฺคานํ วา เภตฺตา ภินฺนานํ วา อนุปฺปทาตา วคฺคาราโม วคฺครโต วคฺคนนฺที วคฺคกรณี วาจา ภาสิตา โหติ, อิทํ วุจฺจติ เปสุญฺญํ.

อปิจ ทฺวีหิ การเณหิ เปสุญฺญํ อุปสํหรติ: ปิยกมฺยตาย วา เภทาธิปฺปาโย[๕] วา. กถํ ปิยกมฺยตาย เปสุญฺญํ อุปสํหรติ. "อิมสฺส ปิโย ภวิสฺสามิ, มนาโป ภวิสฺสามิ, วิสฺสาสิโก ภวิสฺสามิ, อพฺภนฺตริโก ภวิสฺสามิ, สุหทโย ภวิสฺสามีติ เอวํ ปิยกมฺยตาย เปสุญฺญํ อุปสํหรติ. กถํ เภทาธิปฺปาโย[๕] เปสุญฺญํ อุปสํหรติ.

---

[๑] ฉ.,เท. อุณฺณตฺตี, เอวมุปริปิ.
[๒] อิ. สารชฺชิ สตฺตํ
[๓] ฉ.,เท. อสุโรปา
[๔] ฉ.,เท. เปสุญฺญนฺติ
[๕] ฉ.,เท. เภทาธิปฺปาเยน

"กถํ อิเม นานา อสฺสุ, วินา[๑] อสฺสุ,[๑] วคฺคา อสฺสุ, ทฺวิธา[๒] อสฺสุ, เทฺวชฺฌา อสฺสุ, เทฺวปกฺขา[๓] อสฺสุ, ภิชฺเชยฺยุ[๔] น สมาคจฺเฉยฺยุ, ทุกฺขํ น ผาสุ วิหเรยฺยุนฺติ เอวํ เภทาธิปฺปาโย[๕] เปสุญฺญํ อุปสํหรติ. **โลภํ สห มจฺฉริเยน โกธํ เปสุณิยญฺจ ปนูเทยฺยาติ** โลภญฺจ มจฺฉริยญฺจ โกธญฺจ เปสุญฺญญฺจ [๖] ปนูเทยฺย ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวงฺคเมยฺยาติ โลภํ สห มจฺฉริเยน โกธํ เปสุณิยญฺจ ปนูเทยฺย. เตนาห ภควา

"นินฺทาย นปฺปเวเธยฺย
น อุณฺณเมยฺย ปสํสิโต ภิกฺขุ,
โลภํ สห มจฺฉริเยน
โกธํ เปสุณิยญฺจ ปนูเทยฺยาติ.

[๑๖๔] กยวิกฺกเย น ติฏฺเฐยฺย
อุปวาทํ ภิกฺขุ น กเรยฺย กุหิญฺจิ,
คาเม จ นาภิสชฺเชยฺย
ลาภกมฺยา ชนํ น ลาปเยยฺย.[๗]

กยวิกฺกเย น ติฏฺเฐยฺยาติ เย กยวิกฺกยา วินเย ปฏิกฺขิตฺตา, น เต อิมสฺมึ อตฺเถ อธิปฺเปตา. กถํ กยวิกฺกเย ติฏฺจติ. ปญฺจนฺนํ สทฺธึ ปตฺตํ วา จีวรํ วา อญฺญํ วา กิญฺจิ[๘] ปริกฺขารํ วญฺจนิยํ วา กโรนฺโต อุทยํ วา ปตฺถยนฺโต ปริวตฺเตติ. เอวํ กยวิกฺกเย ติฏฺจติ. กถํ กยวิกฺกเย น ติฏฺจติ. ปญฺจนฺนํ สทฺธึ ปตฺตํ วา จีวรํ วา อญฺญํ วา กิญฺจิ ปริกฺขารํ น วญฺจนิยํ วา

[๑-๑] สี. อิเม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.
[๒] ฉ.,เท. เทฺวธา
[๓] ฉ.,เท. เทฺว ปกฺขา
[๔] ฉ.,เท. ภิชฺเฌยฺยุ
[๕] ฉ.,เท. เภทาธิปฺปาเยน
[๖] สี.,ฉ.,เท. นุเทยฺย
[๗] สี.,ฉ.,เท. ลปเยยฺย, เอวมุปริปิ.
[๘] สี. กญฺจิ

กโรนฺโต น อุทยํ วา ปตฺถยนฺโต ปริวตฺเตติ. เอวํ กยวิกฺกเย น ติฏฺฐติ. **กยวิกฺกเย น ติฏฺเฐยฺยาติ** กยวิกฺกเย น ติฏฺเฐยฺย น สนฺติฏฺเฐยฺย, กยวิกฺกยํ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวงฺคเมยฺย, กยวิกฺกยา อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏฺโ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหเรยฺยาติ กยวิกฺกเย น ติฏฺเฐยฺย.

อุปวาทํ ภิกฺขุ น กเรยฺย กุหิญฺจีติ กตเม อุปวาทกรา[๑] กิเลสา. สนฺเตเก สมณพฺราหฺมณา อิทฺธิมนฺโต ทิพฺพจกฺขุกา ปรจิตฺตวิทุโน, เต ทูรโตปิ ปสฺสนฺติ, อาสนฺนาปิ น ทิสฺสนฺติ, เจตสาปิ จิตฺตํ ปชานนฺติ. เทวตาปิ โข สนฺติ อิทฺธิมนฺตินิโย ทิพฺพจกฺขุกา ปรจิตฺตวิทุนิโย, ตา ทูรโตปิ ปสฺสนฺติ, อาสนฺนาปิ[๒] น ทิสฺสนฺติ, เจตสาปิ จิตฺตํ ปชานนฺติ. เต โอพาริเกหิ วา กิเลเสหิ มชฺฌิเมหิ วา กิเลเสหิ สุขุเมหิ วา กิเลเสหิ อุปวเทยฺยุ. กตเม โอพาริกา กิเลสา. กายทุจฺจริตํ วจีทุจฺจริตํ มโนทุจฺจริตํ, อิเม วุจฺจนฺติ โอพาริกา กิเลสา, กตเม มชฺฌิมา กิเลสา. กามวิตกฺโก พฺยาปาทวิตกฺโก วิหึสาวิตกฺโก, อิเม วุจฺจนฺติ มชฺฌิมา กิเลสา. กตเม สุขุมา กิเลสา. ญาติวิตกฺโก ชนปทวิตกฺโก อมรวิตกฺโก[๓] ปรานุทฺทยตาปฏิสญฺญุตฺโต[๔] วิตกฺโก ลาภสกฺการสิโลก-ปฏิสญฺญุตฺโต วิตกฺโก อนวญฺญตฺติปฏิสญฺญุตฺโต วิตกฺโก, อิเม วุจฺจนฺติ สุขุมา กิเลสา. เต โอพาริเกหิ วา กิเลเสหิ มชฺฌิเมหิ วา กิเลเสหิ สุขุเมหิ วา กิเลเสหิ อุปวเทยฺยุ.[๕] อุปวาทํ น กเรยฺย อุปวาทกเร กิเลเส น กเรยฺย น ชเนยฺย น สญฺชเนยฺย

---

[๑] ฉ.,เท. อุปวาทกราติ
[๒] อิ. อาสญฺญาปิ
[๓] ฉ.,เท. อปรวิตกฺโก
[๔] ฉ.,เท. ปรานุทยตาปฏิสญฺญุตฺโต
[๕] สี.,ฉ.,เท. น อุปวเทยฺย

น นิพฺพตฺเตยฺย นาภินิพฺพตฺเตยฺย, อุปวาทกเร กิเลเส ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวงฺคเมยฺย, อุปวาทกเรหิ กิเลเสหิ อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏโ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหเรยฺย. **กุหิญฺจีติ** กุหิญฺจิ กิมฺหิจิ กตฺถจิ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา อชฺฌตฺตพหิทฺธา วาติ อุปวาทำ ภิกฺขุ น กเรยฺย กุหิญฺจิ.

คาเม จ นาภิสชฺเชยฺยาติ กถำ คาเม สชฺชติ. อิธ ภิกฺขุ คาเม คิหีหิ สำสฏโ วิหรติ สหนนฺที สหโสกี สุขิเตสุ สุขิโต ทุกฺขิเตสุ ทุกฺขิโต อุปฺปนฺเนสุ กิจฺจกรณีเยสุ อตฺตนา โวโยคำ[๑] อาปชฺชติ. เอวมฺปิ คาเม สชฺชติ.

อถวา ภิกฺขุ ปุพฺพณฺหสมยำ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย คามำ วา นิคมำ วา ปิณฺฑาย ปาวิสติ[๒] อรกฺขิเตเนว กาเยน อรกฺขิตาย วาจาย อรกฺขิเตน จิตฺเตน อนุปฏฺฐิตาย สติยา อสำวุเตหิ อินฺทฺริเยหิ. โส ตตฺร ตตฺร สชฺชติ, ตตฺร ตตฺร คณฺหาติ, ตตฺร ตตฺร พชฺฌติ, ตตฺร ตตฺร อนยพฺยสนำ อาปชฺชติ, เอวมฺปิ คาเม สชฺชติ.

กถำ คาเม น สชฺชติ. อิธ ภิกฺขุ คาเม คิหีหิ อสำสฏโ วิหรติ น สหนนฺที น สหโสกี น สุขิเตสุ สุขิโต น ทุกฺขิเตสุ ทุกฺขิโต, อุปฺปนฺเนสุ กิจฺจกรณีเยสุ น อตฺตนา โวโยคำ อาปชฺชติ. เอวมฺปิ คาเม น สชฺชติ.

อถวา ภิกฺขุ ปุพฺพณฺหสมยำ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย คามำ วา นิคมำ วา ปิณฺฑาย ปาวิสติ รกฺขิเตเนว กาเยน รกฺขิตาย วาจาย รกฺขิเตน จิตฺเตน อุปฏฺฐิตาย สติยา สำวุเตหิ

---

[๑] อิ. วาโยคำ, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ.,เท. ปวิสติ, เอวมุปริปิ.

อินฺทฺริเยหิ. โส ตตฺร ตตฺร น สชฺชติ, ตตฺร ตตฺร น คณฺหาติ, ตตฺร ตตฺร น พชฺฌติ, ตตฺร ตตฺร น อนยพฺยสนำ อาปชฺชติ. เอวมฺปิ คาเม น สชฺชติ. **คาเม จ นาภิสชฺเชยฺยาติ** คาเม น สชฺเชยฺย น คณฺเหยฺย น พชฺเฌยฺย น ปลิพชฺเฌยฺย, อคิทฺโธ อสฺส อคธิโต อมุจฺฉิโต อนชฺโฌปนฺโน[๑] วีตเคโธ วิคตเคโธ จตฺตเคโธ[๒] ฯเปฯ พฺรหฺมภูเตน อตฺตนา วิหเรยฺยาติ คาเม จ นาภิสชฺเชยฺย.

ลาภกมฺยา ชนำ น ลาปเยยฺยาติ กตมา ลปนา. ลาภสกฺการสิโลกสนฺนิสฺสิตสฺส ปาปิจฺฉสฺส อิจฺฉาปกตสฺส อามิสจกฺขุกสฺส โลกธมฺมครุกสฺส ยา ปเรสำ อาลปนา ลปนา สลฺลปนา อุลฺลปนา สมุลฺลปนา อุนฺนหนา สมุนฺนหนา อุกฺกาปนา[๓] สมุกฺกาปนา[๓] อนุปฺปิยภาณิตา[๔] ปาตุกมฺยตา[๕] มุคฺคสูปตา[๖] ปาริภฏฺยตา[๗] ปรปิฏฺฐิมำสิกตา, ยา ตตฺถ สณฺหวาจกตา[๘] สขิลวาจกตา[๘] เมตฺตวาจกตา[๘] อผรุสวาจกตา; อยำ วุจฺจติ ลปนา.

อปิจ ทฺวีหิ การเณหิ ชนำ ลปติ: อตฺตานำ วา นีจำ ฐเปนฺโต ปรำ อุจฺจำ ฐเปนฺโต ชนำ ลปติ อตฺตานำ วา อุจฺจำ ฐเปนฺโต ปรำ นีจำ ฐเปนฺโต ชนำ ลปติ.

กถำ อตฺตานำ นีจำ ฐเปนฺโต ปรำ อุจฺจำ ฐเปนฺโต ชนำ ลปติ. "ตุมฺเห เม พหูปการา, อหำ ตุมฺเห นิสฺสาย ลภามิ จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารำ, เยปิ เม อญฺเญ

---

[๑] ฉ.,เท. อนชฺโฌสนฺโน
[๒] สี. วนฺตเคโธ
[๓-๓] สี.,ฉ.,เท. อุกฺกาจนา สมุกฺกาจนา
[๔] ฉ.,เท. อนุปฺปิยภาณิตา
[๕] ฉ.,เท. จาตุกมฺยตา จาฏกมฺยตา
[๖] สี. มุคฺคสุปฺปตา ฉ.,เท. มุคฺคสูปฺยตา
[๗] สี. ปาริภฏฺฏตา
[๘-๘] สี.,ฉ.,เท. สณฺหวาจตา สขิลวาจตา
[๙] สี.,ฉ.,เท. สิถิลวาจตา

ทาตุํ วา กาตุํ วา มญฺญนฺติ, ตุมฺเห นิสฺสาย ตุมฺเห สมฺปสฺสนฺตา, ยมฺปิ [๑] ปุราณํ มาตาปิติกํ[๒] นามเธยฺยํ, ตมฺปิ เม อนฺตรหิตํ; ตุมฺเหหิ อหญฺญายามิ[๓] "อสุกสฺส กุลูปโก[๔] อสุกาย กุลูปโกติ. เอวํ อตฺตานํ นีจํ ฐเปนฺโต ปรํ อุจฺจํ ฐเปนฺโต ชนํ ลปติ.

กถํ อตฺตานํ อุจฺจํ ฐเปนฺโต ปรํ นีจํ ฐเปนฺโต ชนํ ลปติ. "อหํ ตุมฺหากํ พหูปกาโร, ตุมฺเห มํ อาคมฺม พุทฺธํ สรณํ คตา, ธมฺมํ สรณํ คตา, สงฺฆํ สรณํ คตา, ปาณาติปาตา ปฏิวิรตา, อทินฺนาทานา ปฏิวิรตา, กาเมสุมิจฺฉาจารา ปฏิวิรตา, มุสาวาทา ปฏิวิรตา, สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา ปฏิวิรตา. อหํ ตุมฺหากํ อุทฺเทสํ เทมิ, ปริปุจฺฉํ เทมิ, อุโปสถํ อาจิกฺขามิ, นวกมฺมํ อธิฏฺฐามิ. อถ จ[๕] ปน ตุมฺเห มํ อุสฺสชฺชิตฺวา[๖] อญฺเญ สกฺกโรถ ครุกโรถ มาเนถ ปูเชถาติ. เอวมฺปิ[๗] อตฺตานํ อุจฺจํ ฐเปนฺโต ปรํ นีจํ ฐเปนฺโต ชนํ ลปติ.

ลาภกมฺยา ชนํ น ลาปเยยฺยติ ลาภเหตุ [๘] ลาภการณา ลาภาภินิพฺพตฺติยา ลาภํ ปริปาเจนฺโต ชนํ น ลปเยยฺย[๙] ลปนํ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวงฺคเมยฺย, อาลปนา[๑๐] อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏฺโฐ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหเรยฺยาติ ลาภกมฺยา ชนํ น ลาปเยยฺย.[๑๑] เตนาห ภควา

---

[๑] ฉ.,เท. เม
[๒] สี.,ฉ.,เท. มาตาเปตฺติกํ
[๓] ฉ.,เท. อหํ ญายามิ
[๔] สี.,ฉ.,เท. กุลูปโก
[๕] ฉ.,เท. จสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๖] ฉ.,เท. อุชฺฌิตฺวา
[๗] ฉ.,เท. ปิสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๘] ฉ.,เท. ลาภปจฺจยา
[๙] สี. ลเปยฺย
[๑๐] สี.,ฉ.,เท.,อิ. ลปนา
[๑๑] สี.,เท. ลปเยยฺย ฉ. ปลปเยยฺย

"กยวิกฺกเย น ติฏฺเฐยฺย
อุปวาทำ ภิกฺขุ น กเรยฺย กุหิญฺจิ,
คาเม จ นาภิสชฺเชยฺย
ลาภกมฺยา ชนำ น ลาปเยยฺยาติ.

[๑๖๕] น จ กตฺถิตา[๑] สิยา ภิกฺขุ
น จ วาจำ ปยุตฺตำ ภาเสยฺย,
ปาคพฺภิยำ น สิกฺเขยฺย
กถำ วิคฺคาหิกำ น กเถยยฺย.

น จ กตฺถิตา สิยา ภิกฺขูติ อิเธกจฺโจ กตฺถี โหติ วิกตฺถี. โส กตฺถติ วิกตฺถติ "อหมสฺมิ สีลสมฺปนฺโนติ วา "วตฺต-สมฺปนฺโนติ วา "สีลพฺพตสมฺปนฺโนติ[๒] วา ชาติยา วา โคตฺเตน วา โกลปุตฺติเกน วา วณฺณโปกฺขรตาย วา ธเนน วา อชฺเฌเนน[๓] วา กมฺมายตเนน วา สิปฺปายตเนน วา วิชฺชาฏฺฐาเนน วา สุเตน วา ปฏิภาเณน วา อญฺญตรญฺญตเรน วา วตฺถุนา "อุจฺจากุลา ปพฺพชิโตติ วา "มหาโภคกุลา ปพฺพชิโตติ วา "อุฬารโภคกุลา ปพฺพชิโตติ วา "สุตฺตนฺติโกติ วา "วินยธโรติ วา "ธมฺมกถิโกติ วา "อารญฺญิโกติ วา ฯเปฯ "เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติยา ลาภีติ วา กตฺถติ วิกตฺถติ. เอวำ [๔] น วิกตฺเถยฺย วิกตฺถำ[๕] ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวงฺคเมยฺย, กตฺถนา อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏโ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหเรยฺยาติ น จ กตฺถิตา สิยา ภิกฺขุ.

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. กตฺถิโก, เอวมุปริปิ.
[๒] สฺยา. สีลพฺพตฺตสมฺปนฺโน
[๓] อิ. อยำ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๔] ฉ.,เท. น กตฺเถยฺย
[๕] สี. กตฺถนำ ฉ.,เท. กตฺถำ

น จ วาจํ ปยุตฺตํ ภาเสยฺยาติ กตมา ปยุตฺตวาจา. อิเธกจฺโจ จีวรปยุตฺตํ วาจํ ภาสติ, ปิณฺฑปาตปยุตฺตํ วาจํ ภาสติ, เสนาสนปยุตฺตํ วาจํ ภาสติ, คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารปยุตฺตํ วาจํ ภาสติ; อยํ[๑] วุจฺจติ ปยุตฺตวาจา.

อถวา จีวรเหตุ ปิณฺฑปาตเหตุ เสนาสนเหตุ คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารเหตุ สจฺจมฺปิ ภณติ มุสาปิ ภณติ, ปิสุณมฺปิ ภณติ อปิสุณมฺปิ ภณติ, ผรุสมฺปิ ภณติ อผรุสมฺปิ ภณติ, สมฺผปฺปลาปมฺปิ ภณติ อสมฺผปฺปลาปมฺปิ ภณติ, มนฺตาปิ วาจํ ภาสติ; อยมฺปิ วุจฺจติ ปยุตฺตวาจา. อถวา ปสนฺนจิตฺโต ปเรสํ ธมฺมํ เทเสติ "อโห วต เม ธมฺมํ สุเณยฺยุ, สุตฺวา จ[๒] ธมฺมํ ปสีเทยฺยุ, ปสนฺนา จ เม ปสนฺนาการํ กเรยฺยุนฺติ; อยํ[๓] วุจฺจติ ปยุตฺตวาจา. **น จ วาจํ ปยุตฺตํ ภาเสยฺยาติ** อนฺตมโส ธมฺมเทสนาวาจํ[๔] อุปาทาย ปยุตฺตวาจํ น ภาเสยฺย น กเถยฺย น ภเณยฺย น ทีปเยยฺย[๕] น โวหเรยฺย, ปยุตฺตวาจํ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวงฺคเมยฺย, ปยุตฺตวาจาย อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏโ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหเรยฺยาติ น จ วาจํ ปยุตฺตํ ภาเสยฺย.

ปาคพฺภิยํ น สิกฺเขยฺยาติ ปาคพฺภิยนฺติ ตีณิ ปาคพฺภิยานิ: กายิกํ ปาคพฺภิยํ, วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ, เจตสิกํ ปาคพฺภิยํ.

กตมํ กายิกํ ปาคพฺภิยํ. อิเธกจฺโจ สงฺฆคโตปิ กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ, คณคโตปิ กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ, โภชนสาลายปิ กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ, ชนฺตาฆเรปิ กายิกํ

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. ปิสทฺโท ทิสฺสติ.
[๒] ฉ.,เท. ว
[๓] สี. ปิสทฺโท ทิสฺสติ.
[๔] สี.,ฉ.,เท. ธมฺมเทสนํ วาจํ
[๕] สี.,ฉ.,เท. ทีเปยฺย

ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ, อุทกติตฺเถปิ กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ, อนฺตรฆรํ ปวิสนฺโตปิ กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ, อนฺตรฆรํ ปวิฏฺโฐปิ กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ.

กถํ สงฺฆคโต กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ. อิเธกจฺโจ สงฺฆคโต อจิตฺตีการกโต เถเร ภิกฺขู ฆฏฺฏยนฺโตปิ ติฏฺฐติ, ฆฏฺฏยนฺโตปิ นิสีทติ, ปุรโตปิ ติฏฺฐติ, ปุรโตปิ นิสีทติ, อุจฺเจปิ อาสเน นิสีทติ, สสีสํ ปารุปิตฺวาปิ[๑] นิสีทติ, จิตโกปิ ภณติ, พาหาวิกฺเขปโกปิ ภณติ. เอวํ สงฺฆคโต กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ.

กถํ คณคโต กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ. อิเธกจฺโจ คณคโต อจิตฺตีการกโต เถรานํ ภิกฺขูนํ อนุปาหนานํ จงฺกมนฺตานํ สอุปาหโน จงฺกมติ, นีเจ จงฺกเม จงฺกมนฺตานํ อุจฺเจ จงฺกเม จงฺกมติ, ฉมายํ[๒] จงฺกมนฺตานํ จงฺกเม จงฺกมติ, ฆฏฺฏยนฺโตปิ ติฏฺฐติ, ฆฏฺฏยนฺโตปิ นิสีทติ, ปุรโตปิ ติฏฺฐติ, ปุรโตปิ นิสีทติ, อุจฺเจปิ อาสเน นิสีทติ, สสีสํ ปารุปิตฺวาปิ นิสีทติ, จิตโกปิ[๓] ภณติ, พาหาวิกฺเขปโกปิ ภณติ. เอวํ คณคโต กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ.

กถํ โภชนสาลาย กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ. อิเธกจฺโจ โภชนสาลาย อจิตฺตีการกโต เถเร ภิกฺขู อนุปขชฺช นิสีทติ, นเวปิ ภิกฺขู อาสเนน ปฏิพาหติ, ฆฏฺฏยนฺโตปิ ติฏฺฐติ, ฆฏฺฏยนฺโตปิ นิสีทติ, ปุรโตปิ ติฏฺฐติ, ปุรโตปิ นิสีทติ, อุจฺเจปิ อาสเน นิสีทติ, สสีสํ ปารุปิตฺวาปิ นิสีทติ, จิตโกปิ ภณติ, พาหาวิกฺเขปโกปิ ภณติ. เอวํ โภชนสาลาย กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ.

---

[๑] ฉ.,เท. ปิสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๒] ฉ.,เท. ฉมาย
[๓] ฉ.,เท. จิโตปิ

กถํ ชนฺตาฆเร กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ. อิเธกจฺโจ ชนฺตาฆเร อจิตฺตีการกโต เถเร ภิกฺขู ฆฏฺฏยนฺโตปิ ติฏฺฐติ, ฆฏฺฏยนฺโตปิ นิสีทติ, ปุรโตปิ ติฏฺฐติ, ปุรโตปิ นิสีทติ, อุจฺเจปิ อาสเน นิสีทติ, อนาปุจฺฉาปิ กฏฺฐํ ปกฺขิปติ, อนาปุจฺฉาปิ ทฺวารํ ปิทหติ. เอวํ ชนฺตาฆเร กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ.

กถํ อุทกติตฺเถ กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ. อิเธกจฺโจ อุทกติตฺเถ อจิตฺตีการกโต เถเร ภิกฺขู ฆฏฺฏยนฺโตปิ โอตรติ, ปุรโตปิ โอตรติ, ฆฏฺฏยนฺโตปิ นฺหายติ, ปุรโตปิ นฺหายติ, อุปริปิ[๑] นฺหายติ, ฆฏฺฏยนฺโตปิ อุตฺตรติ, ปุรโตปิ อุตฺตรติ, อุปริปิ[๒] อุตฺตรติ.[๓] เอวํ อุทกติตฺเถ กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ.

กถํ อนฺตรฆรํ ปวิสนฺโต กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ. อิเธกจฺโจ อนฺตรฆรํ ปวิสนฺโต อจิตฺตีการกโต เถเร ภิกฺขู ฆฏฺฏยนฺโตปิ คจฺฉติ, ปุรโตปิ คจฺฉติ, โวกฺกมฺมปิ เถรานํ ภิกฺขูนํ ปุรโต คจฺฉติ. เอวํ อนฺตรฆรํ ปวิสนฺโต กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ.

กถํ อนฺตรฆรํ ปวิฏฺโฐ กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ. อิเธกจฺโจ อนฺตรฆรํ ปวิฏฺโฐ "น ปวิส ภนฺเตติ วุจฺจมาโน ปวิสติ, "น ติฏฺฐ ภนฺเตติ วุจฺจมาโน ติฏฺฐติ, "น นิสีท ภนฺเตติ วุจฺจมาโน นิสีทติ, อโนกาสมฺปิ ปวิสติ, อโนกาเสปิ[๔] ติฏฺฐติ, อโนกาเสปิ นิสีทติ, ยานิ[๕] ตานิ โหนฺติ กุลานํ โอวรกานิ คูฬฺหานิ จ ปฏิจฺฉนฺนานิ จ, ยตฺถ กุลิตฺถิโย กุลธีตาโย

---

[๑] ฉ.,เท. อุปริโตปิ [๒] ฉ.,เท.,อิ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๓] ฉ.,เท.,อิ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ. [๔] สี. อโนกาสมฺปิ
[๕] สี. ปิสทฺโท ทิสฺสติ.

กุลสุณฺหาโย กุลกุมาริโย นิสีทนฺติ, ตตฺถปิ สหสา ปวิสติ, กุมารกสฺสปิ สีสํ ปรามสติ. เอวํ อนฺตรฆรํ ปวิฏฺโฐ กายิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ. อิทํ กายิกํ ปาคพฺภิยํ.

กตมํ วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ. อิเธกจฺโจ สงฺฆคโตปิ วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ, คณคโตปิ วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ, อนฺตรฆรํ ปวิฏฺโฐปิ วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ.

กถํ สงฺฆคโต วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ. อิเธกจฺโจ สงฺฆคโต อจิตฺตีการกโต เถเร ภิกฺขู อนาปุจฺฉา[๑] วา อนชฺฌิฏฺโฐ วา อารามคตานํ ภิกฺขูนํ ธมฺมํ ภณติ, ปญฺหํ วิสชฺเชติ, ปาฏิโมกฺขํ อุทฺทิสติ, จิตโกปิ ภณติ, พาหาวิกฺเขปโกปิ ภณติ. เอวํ สงฺฆคโต วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ.

กถํ คณคโต วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ. อิเธกจฺโจ คณคโต อจิตฺตีการกโต เถเร ภิกฺขู อนาปุจฺฉา วา อนชฺฌิฏฺโฐ วา อารามคตานํ ภิกฺขูนํ ธมฺมํ ภณติ, ปญฺหํ วิสชฺเชติ, จิตโกปิ ภณติ, พาหาวิกฺเขปโกปิ ภณติ, อารามคตานํ ภิกฺขุนีนํ อุปาสกานํ อุปาสิกานํ ธมฺมํ ภณติ, ปญฺหํ วิสชฺเชติ, จิตโกปิ ภณติ, พาหาวิกฺเขปโกปิ ภณติ. เอวํ คณคโต วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ.

กถํ อนฺตรฆรํ ปวิฏฺโฐ วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ. อิเธกจฺโจ อนฺตรฆรํ ปวิฏฺโฐ อิตฺถึ วา กุมารึ วา อาห[๒] “อิตฺถนฺนาเม อิตฺถงฺโคตฺเต กึ อตฺถิ, ยาคุ อตฺถิ, ภตฺตํ อตฺถิ, ขาทนียํ อตฺถิ, กึ ปิวิสฺสาม, กึ ภุญฺชิสฺสาม, กึ ขาทิสฺสาม, กึ วา

---

[๑] ฉ.,เท. อนาปุจฺฉํ, เอวมุปริปิ. [๒] สี.,ฉ.,เท. เอวมาห

อตฺถิ, กึ วา เม ทสฺสถาติ วิปฺปลปติ. เอวํ อนฺตรฆรํ ปวิฏฺโฐ วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ ทสฺเสติ. อิทํ วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ.

กตมํ เจตสิกํ ปาคพฺภิยํ. อิเธกจฺโจ น อุจฺจา กุลา ปพฺพชิโต สมาโน อุจฺจา กุลา ปพฺพชิเตน สทฺธึ สหิสฺสํ อตฺตานํ กโรติ จิตฺเตน, น[๑] มหากุลา ปพฺพชิโต สมาโน[๑] ฯเปฯ น มหาโภคกุลา ปพฺพชิโต สมาโน ฯเปฯ น อุฬารโภคกุลา ปพฺพชิโต สมาโน อุฬารโภคกุลา ปพฺพชิเตน สทฺธึ สหิสฺสํ อตฺตานํ กโรติ จิตฺเตน, น สุตฺตนฺติโก สมาโน สุตฺตนฺติเกน สทฺธึ สหิสฺสํ อตฺตานํ กโรติ จิตฺเตน, น วินยธโร สมาโน ฯเปฯ น ธมฺมกถิโก สมาโน ฯเปฯ น อารญฺญิโก สมาโน ฯเปฯ น ปิณฺฑปาติโก สมาโน ฯเปฯ น ปํสุกูลิโก สมาโน ฯเปฯ น เตจีวริโก สมาโน ฯเปฯ น สปทานจาริโก สมาโน ฯเปฯ น ขลุปจฺฉาภตฺติโก สมาโน ฯเปฯ น เนสชฺชิโก สมาโน ฯเปฯ น ยถาสนฺถติโก[๒] สมาโน ยถาสนฺถติเกน สทฺธึ สหิสฺสํ อตฺตานํ กโรติ จิตฺเตน, น ปฐมสฺส ฌานสฺส ลาภี สมาโน ปฐมสฺส ฌานสฺส ลาภินา สทฺธึ สหิสฺสํ อตฺตานํ กโรติ จิตฺเตน, น ทุติยสฺส ฌานสฺส ลาภี สมาโน ฯเปฯ น ตติยสฺส ฌานสฺส ลาภี สมาโน ฯเปฯ น จตุตฺถสฺส ฌานสฺส ลาภี สมาโน ฯเปฯ น อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติยา ลาภี สมาโน ฯเปฯ น วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติยา ลาภี สมาโน ฯเปฯ น อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติยา ลาภี สมาโน ฯเปฯ น เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติยา ลาภี สมาโน เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติยา ลาภินา สทฺธึ สหิสฺสํ อตฺตานํ กโรติ จิตฺเตน; อิทํ เจตสิกํ ปาคพฺภิยํ.

[๑-๑] ฉ.,เท. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ. [๒] สี. ยถาสนฺถติกงฺโค

ปาคพฺภิยํ[๑-๑] น สิกฺเขยฺยาติ[๑-๑] ปาคพฺภิยํ น สิกฺเขยฺย [๒] น อาจเรยฺย น สมาจเรยฺย น สมาทาย วตฺเตยฺย, ปาคพฺภิยํ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวงฺคเมยฺย, ปาคพฺภิยา อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏโ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหเรยฺยาติ ปาคพฺภิยํ น สิกฺเขยฺย.

กถํ วิคฺคาหิกํ น กเถยฺยาติ กตมา วิคฺคาหิกกถา.[๓] อิเธกจฺโจ เอวรูปึ กถํ กตฺตา โหติ "น ตฺวํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานาสิ ฯเปฯ นิพฺเพเธหิ วา สเจ ปโหสีติ. วุตฺตํ เหตํ ภควตา "วิคฺคาหิกาย โข โมคฺคลฺลาน กถาย สติ กถาพาหุลฺลํ ปาฏิกงฺขํ, กถาพาหุลฺเล สติ อุทฺธจฺจํ, อุทฺธตสฺส อสංวโร, อสංวุตสฺส อารา จิตฺตํ สมาธิมฺหาติ.

กถํ วิคฺคาหิกํ น กเถยฺยาติ วิคฺคาหิกกถํ น กเถยฺย น ภเณยฺย น ทีปเยยฺย น โวหเรยฺย, วิคฺคาหิกกถํ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวงฺคเมยฺย, วิคฺคาหิกกถาย อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏโ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหเรยฺยาติ กถํ วิคฺคาหิกํ น กเถยฺย. เตนาห ภควา

"น จ กตฺถิตา สิยา ภิกฺขุ
น จ วาจํ ปยุตฺตํ ภาเสยฺย,
ปาคพฺภิยํ น สิกฺเขยฺย
กถํ วิคฺคาหิกํ น กเถยฺยาติ.

[๑-๑] สี. น ปาคพฺภิยํ สิกฺเขยฺยาติ ฉ.,เท. น สิกฺเขยฺยาติ
[๒] สี.,ฉ.,เท. น จเรยฺย [๓] สี. วิคฺคหิกา กถา, เอวมุปริปิ. ฉ.,เท. วิคฺคาหิกา กถา

[๑๖๖] โมสวชฺเช น นิยฺเยถ
สมฺปชาโน สธานิ น กยิรา,
อถ ชีวิเตน ปญฺญาย
สีลพฺพเตน นาญฺญมติมญฺเญ.

โมสวชฺเช น นิยฺเยถาติ โมสวชฺชํ วุจฺจติ มุสาวาโท. อิเธกจฺโจ สภาคฺคโต[๑] วา ปริสคฺคโต[๒] วา ฯเปฯ อามิสกิญฺจิกฺขเหตุ วา สมฺปชานมุสา ภาสิตา โหติ; อิทํ วุจฺจติ โมสวชฺชํ. อปิจ ตีหากาเรหิ มุสาวาโท โหติ: ปุพฺเพว[๓] ตสฺส โหติ "มุสา ภณิสฺสนฺติ, ภณนฺตสฺส โหติ "มุสา ภณามีติ, ภณิตสฺส "โหติ มุสา มยา ภณิตนฺติ; อิเมหิ ตีหากาเรหิ มุสาวาโท โหติ. อปิจ จตูหากาเรหิ ฯเปฯ ปญฺจหากาเรหิ ฯเปฯ ฉหากาเรหิ ฯเปฯ สตฺตหากาเรหิ ฯเปฯ อฏฺฐหากาเรหิ มุสาวาโท โหติ: ปุพฺเพว ตสฺส โหติ "มุสา ภณิสฺสนฺติ, ภณนฺตสฺส โหติ "มุสา ภณามีติ, ภณิตสฺส โหติ "มุสา มยา ภณิตนฺติ วินิธาย ทิฏฺฐึ วินิธาย ขนฺตึ วินิธาย รุจึ วินิธาย สญฺญํ วินิธาย ภาวํ; อิเมหิ อฏฺฐหากาเรหิ มุสาวาโท โหติ. **โมสวชฺเช น นิยฺเยถาติ** โมสวชฺเชน น[๔] นิยฺเยยฺย,[๔] โมสวชฺชํ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวงฺคเมยฺย, โมสวชฺชา อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏฺโฐ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหเรยฺยาติ โมสวชฺเชน น นิยฺเยถ.

สมฺปชาโน สธานิ น กยิราติ กตมํ สาเจยฺยํ. อิเธกจฺโจ สโจ โหติ ปริสโจ, ยํ ตตฺถ สจฺจํ สจฺจตา สาเจยฺยํ กกฺกรตา[๕]

---

[๑] สี. สภาคโต
[๒] สี. ปริสคโต
[๓] สี.,ฉ.,เท. ปุพฺเพวสฺส, เอวมุปริปิ.
[๔-๔] ฉ.,เท. โมสวชฺเช น ยาเยยฺย น นิยฺยาเยยฺย น วเหยฺย น สหเรยฺย
[๕] สี. กกฺขรตา อิ. กกฺกริตา

กกฺกริยํ[๑] ปริกฺขตฺตตา ปริกฺขตฺติยํ;[๒] อิทํ วุจฺจติ สาเรยฺยํ. **สมฺปชาโน สฺจานิ น กยิราติ** สมฺปชาโน หุตฺวา สาเรยฺยํ น กเรยฺย น ชเนยฺย สญฺชเนยฺย น นิพฺพตฺเตยฺย นาภินิพฺพตฺเตยฺย, สาเรยฺยํ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวงฺคเมยฺย, สาเรยฺยา อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏฺโ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหเรยฺยาติ สมฺปชาโน สฺจานิ น กยิรา.

อถ ชีวิเตน ปญฺญาย สีลพฺพเตน นาญฺญมติมญฺเญติ อถาติ ปทสนฺธิ ฯเปฯ ปทานุปุพฺพตาเมตํ 'อถาติ. อิเธกจฺโจ ลูขชีวิกํ[๓] ชีวนฺโต ปรํ ปณีตชีวิกํ ชีวนฺตํ อติมญฺญติ "กึ ปนายํ พหุลฺลาชีโว[๔] สพฺพํ สมฺภกฺขติ.[๕] เสยฺยถีทํ. มูลพีชํ ขนฺธพีชํ ผลุพีชํ[๖] อคฺคพีชํ พีชพีชเมว ปญฺจมํ อสวิจกฺกทนฺตกุฏสมานปฺปธานาติณฺโณติ.[๗] โส ตาย ลูขชีวิกาย ปรํ ปณีตชีวิกํ ชีวนฺตํ อติมญฺญติ.

อิเธกจฺโจ ปณีตชีวิกํ ชีวนฺโต ปรํ ลูขชีวิกํ ชีวนฺตํ อติมญฺญติ "กึ ปนายํ อปฺปปุญฺโญ อปฺเปสกฺโข น ลาภี จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานนฺติ. โส ตาย ปณีตชีวิกาย ปรํ ลูขชีวิกํ ชีวนฺตํ อติมญฺญติ.

อิเธกจฺโจ ปญฺญาสมฺปนฺโน โหติ, โส ปุฏฺโ ปญฺหํ วิสชฺเชติ. ตสฺส เอวํ โหติ "อหมสฺมิ ปญฺญาสมฺปนฺโน, อิเม ปนญฺเญ น ปญฺญาสมฺปนฺนาติ. โส ตาย ปญฺญาสมฺปทาย ปรํ อติมญฺญติ.

---

[๑] ฉ.,เท. กกฺกขริยํ
[๒] สี.,ฉ.,เท. ปาริกฺขตฺติยํ
[๓] ฉ.,เท. ลูขชีวิตํ, เอวมุปริปิ.
[๔] สี.,ฉ.,เท. พหุลาชีโว
[๕] สี.,ฉ.,เท. สมฺภกฺเขติ
[๖] ฉ.,เท. ผพฺพีชํ
[๗] สี. อลนีวจกฺกํ ทนฺตกูฏ สมณปฺปธาโนติ ฉ.,เท. อสนิวิจกฺกทนฺตกูฏสมณปฺปธาเนนาติ อิ. อสนิวิจกฺกทนฺตกุฏสมาณปฺปธานาติณฺโณติ

อิเธกจฺโจ สีลสมฺปนฺโน โหติ ปาฏิโมกฺขสංวรสංวุโต วิหรติ อาจารโคจรสมฺปนฺโน, อณุมตฺเตสุ วชฺเชสุ ภยทสฺสาวี, สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสุ. ตสฺส เอวं โหติ "อหมสฺมิ สีลสมฺปนฺโน, อิเม ปนญฺเญ ภิกฺขู ทุสฺสีลา ปาปธมฺมาติ. โส ตาย สีลสมฺปทาย ปรं อติมญฺญติ.

อิเธกจฺโจ วตสมฺปนฺโน [๑] อารญฺญิโก วา ปิณฺฑปาติโก วา ปංสุกูลิโก วา เตจีวริโก วา สปทานจาริโก วา ขลุปจฺฉาภตฺติโก วา เนสชฺชิโก วา ยถาสนฺถติโก วา. ตสฺส เอวं โหติ "อหมสฺมิ วตสมฺปนฺโน, อิเม ปนญฺเญ น วตสมฺปนฺนาติ. โส ตาย วตสมฺปทาย ปรं อติมญฺญติ.

อถ ชีวิเตน ปญฺญาย สีลพฺพตฺเตน นาญฺญมติมญฺเญติ ลูขชีวิกาย วา ปณีตชีวิกาย วา ปญฺญาสมฺปทาย วา สีลสมฺปทาย วา วตสมฺปทาย วา ปรं นาติมญฺเญยฺย, นาวชาเนยฺย, น เตน มานं ชเนยฺย, น เตน ถทฺโธ อสฺส ปตฺถทฺโธ ปคฺคหิตสิโรติ, อถ ชีวิเตน ปญฺญาย สีลพฺพเตน นาญฺญมติมญฺเญ. เตนาห ภควา

"โมสวชฺเช น นิยฺเยถ
สมฺปชาโน สธานิ น กยิรา,
อถ ชีวิเตน ปญฺญาย
สีลพฺพเตน นาญฺญมติมญฺเญติ.

[๑๖๗] สุตฺวา รุสิโต[๒] พหุं วาจं
สมณานं วา ปุถุชฺชนานं[๓]
ผรุเสน เน น ปฏิวชฺชา
น หิ สนฺโต ปฏิเสนิกโรติ.[๔]

---

[๑] สี.,ฉ.,เท.,อิ. โหติ
[๒] สี.,อิ. ทูสิโต, เอวมุปริปิ. ฉ. รูสิโต
[๓] สฺยา. ปุถุวจนานं
[๔] ฉ.,เท. ปฏิเสนึ กโรนฺติ อิ. ปฏิเสนิกโรนฺติ

สุตฺวา รุสิโต พหุ๋ วาจ๋ สมณาน๋ วา[๑] **ปุถุชฺชนานนฺติ รุสิโตติ** ทูสิโต ขุ๋สิโต ฆฏฺฏิโต วมฺภิโต ครหิโต อุปวทิโต. **สมณานนฺติ**[๒] เย เกจิ อิโต พหิทฺธา ปริพฺพาชูปคตา[๓] ปริพฺพาชสมาปนฺนา.[๔] **ปุถุชฺชนานนฺติ** ขตฺติยา จ พฺราหฺมณา จ เวสฺสา จ สุทฺทา จ คหฏฺฐา จ ปพฺพชิตา จ เทวา จ มนุสฺสา จ, เต พหุกาหิ วาจาหิ อนิฏฺฐาหิ อกนฺตาหิ อมนาปาหิ อกฺโกเสยฺยุ๋ ปริภาเสยฺยุ๋ โรเสยฺยุ๋ วิโรเสยฺยุ๋ [๕] เหเจยฺยุ๋ วิเหเจยฺยุ๋ ฆาเตยฺยุ๋ อุปฆาเตยฺยุ๋ อุปฆาต๋ กเรยฺยุ๋, เตส๋ พหุ๋ วาจ๋ อนิฏฺฐ๋ อกนฺต๋ อมนาป๋ สุตฺวา สุณิตฺวา อุคฺคหิตฺวา อุปธารยิตฺวา อุปลกฺขิตฺวาติ[๖] สุตฺวา รุสิโต พหุ๋ วาจ๋ สมณาน๋ วา ปุถุชฺชนาน๋.

ผรุเสน เน น ปฏิวชฺชาติ ผรุเสนาติ [๗] กกฺขเฬน.[๘] **น ปฏิวชฺชาติ**[๙] น ปฏิภาเณยฺย อกฺโกสนฺต๋ น ปจฺจกฺโกเสยฺย โรสนฺต๋ น ปฏิโรเสยฺย ภณฺฑน๋[๑๐] น ปฏิภณฺเฑยฺย น กลห๋ กเรยฺย น ภณฺฑน๋ กเรยฺย น วิคฺคห๋ กเรยฺย น วิวาท๋ กเรยฺย น เมธค๋ กเรยฺย กลหภณฺฑนวิคฺคหวิวาทเมธค๋ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวงฺคเมยฺย, กลหภณฺฑนวิคฺคหวิวาทเมธคา อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏฺโ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหเรยฺยาติ ผรุเสน เน น ปฏิวชฺชา.

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. วาสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๒] สี. สมณาติ
[๓] สี. ปริพฺพาชูปคตา ฉ.,เท. ปริพฺพชูปคตา
[๔] ฉ.,เท. ปริพฺพชสมาปนฺนา
[๕] สี.,ฉ.,เท. หึเสยฺยุ๋ วิหึเสยฺยุ๋
[๖] สี.,ฉ.,เท. อุปลกฺขยิตฺวาติ
[๗] สี.,ฉ.,เท.,อิ. ผรุเสน
[๘] สี. กกฺขเลน
[๙] ฉ.,เท. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๑๐] สี. ภณฺฑนต๋

น หิ สนฺโต ปฏิเสนิกโรตีติ สนฺโตติ ราคสฺส สนฺตตฺตา สนฺโต, โทสสฺส ฯเปฯ โมหสฺส ฯเปฯ โกธสฺส ฯเปฯ อุปนาหสฺส ฯเปฯ สพฺพากุสลาภิสงฺขารานํ สนฺตตฺตา สมิตตฺตา วูปสมิตตฺตา วิชฺฌาตตฺตา นิพฺพุตตฺตา วิคตตฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธตฺตา สนฺโต อุปสนฺโต วูปสนฺโต นิพฺพุโต ปฏิปฺปสฺสทฺโธติ สนฺโต. **น หิ สนฺโต ปฏิเสนิกโรตีติ** สนฺโต ปฏิเสนึ ปฏิมลฺลํ ปฏิกณฺฏกํ[๑] ปฏิปกฺขํ น กโรติ[๒] น ชเนติ น สญฺชเนติ น นิพฺพตฺเตติ นาภินิพฺพตฺเตตีติ น หิ สนฺโต ปฏิเสนิกโรติ. เตนาห ภควา

"สุตฺวา รุสิโต พหุ๎ วาจ๎ং
สมณานํ วา ปุถุชฺชนานํ,
ผรุเสน เน น ปฏิวชฺชา
น หิ สนฺโต ปฏิเสนิกโรตีติ.

[๑๖๘] เอตญฺจ ธมฺมมญฺญาย
วิจินํ ภิกฺขุ สทา สโต สิกฺเข,
สนฺตีติ นิพฺพุตึ ญตฺวา
สาสเน โคตมสฺส นปฺปมชฺเชยฺย.

เอตญฺจ ธมฺมมญฺญายาติ เอตนฺติ อาจิกฺขิตํ เทสิตํ ปญฺญาปิตํ ปฏฺฐปิตํ วิวฏ๎ วิภตฺตํ อุตฺตานีกตํ ปกาสิตํ. **ธมฺมมญฺญายาติ** ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาติ เอวมฺปิ เอตญฺจ ธมฺมมญฺญาย. อถวา สมญฺจ วิสมญฺจ ปถญฺจ วิปถญฺจ สาวชฺชญฺจ อนวชฺชญฺจ หีนญฺจ ปณีตญฺจ กณฺหญฺจ สุกฺกญฺจ วิญฺญูครหิตญฺจ วิญฺญูปสตฺถญฺจ ธมฺมํ อญฺญาย ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาติ เอวมฺปิ เอตญฺจ ธมฺมมญฺญาย.

---

[๑] สี. ปฏิภาณฺฑนํ อิ. ปฏิภาณฺฑฏ๎ [๒] ฉ.,เท. กโรนฺติ

อถวา สมฺมาปฏิปทำ อนุโลมปฏิปทำ อปจฺจนีกปฏิปทำ [๑] อนุวตฺถปฏิปทำ ธมฺมานุธมฺมปฏิปทำ สีเลสุ ปริปูริการิตำ อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารตำ โภชเน มตฺตญฺญุตำ ชาคริยานุโยคำ สติสมฺปชญฺญำ จตฺตาโร สติปฏฺฐาเน จตฺตาโร สมฺมปฺปธาเน จตฺตาโร อิทฺธิปฺปาเท ปญฺจินฺทฺริยานิ ปญฺจ พลานิ สตฺต โพชฺฌงฺเค อริยำ อฏฺฐงฺคิกำ มคฺคำ, นิพฺพานญฺจ นิพฺพานคามินิญฺจ ปฏิปทำ ธมฺมำ อญฺญาย ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตำ กตฺวาติ เอวมฺปิ เอตญฺจ[๒] ธมฺมมญฺญาย.

วิจินำ ภิกฺขุ สทา สโต สิกฺเขติ วิจินนฺติ วิจินนฺโต ปวิจินนฺโต ตุลยนฺโต ตีรยนฺโต วิภาวยนฺโต วิภูตำ กโรนฺโต “สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ ฯเปฯ “ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมำ, สพฺพนฺตำ นิโรธธมฺมนฺติ วิจินนฺโต ปวิจินนฺโต ตุลยนฺโต ตีรยนฺโต วิภาวยนฺโต วิภูตำ กโรนฺโตติ วิจินำ ภิกฺขุ. **สทาติ** สทา สพฺพทา สพฺพกาลำ ฯเปฯ ปจฺฉิเม วโยขนฺเธ. **สโตติ** จตูหิ การเณหิ สโต: กาเยกายานุปสฺสนาสติปฏฺฐานำ ภาเวนฺโต ฯเปฯ โส วุจฺจติ สโต. **สิกฺเขติ** ติสฺโส สิกฺขา:[๓] อธิสีลสิกฺขา, อธิจิตฺตสิกฺขา, อธิปญฺญาสิกฺขา ฯเปฯ อยำ อธิปญฺญาสิกฺขา. อิมา ติสฺโส สิกฺขา อาวชฺชนฺโต สิกฺเขยฺย ฯเปฯ สิกฺเขยฺย อาจเรยฺย สมาจเรยฺย สมาทาย วตฺเตยฺยาติ วิจินำ ภิกฺขุ สทา สโต สิกฺเข.

สนฺตีติ นิพฺพุตึ ญตฺวาติ ราคสฺส นิพฺพุตึ ‘สนฺตีติ ญตฺวา, โทสสฺส ฯเปฯ โมหสฺส ฯเปฯ สพฺพากุสลาภิสงฺขารานำ นิพฺพุตึ ‘สนฺตีติ ญตฺวา ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตำ กตฺวาติ สนฺตีติ นิพฺพุตึ ญตฺวา.

---

[๑] ฉ.,เท. อวิรุทฺธปฏิปทำ [๒] ฉ. ตญฺจ
[๓] ฉ.,เท. สิกฺขาโย, เอวมุปริปิ.

สาสเน โคตมสฺส นปฺปมชฺเชยฺยาติ โคตมสาสเน[๑] พุทฺธสาสเน ชินสาสเน ตถาคตสาสเน เทวสาสเน อรหนฺตสาสเน. **นปฺปมชฺเชยฺยาติ** สกฺกจฺจการี อสฺส สาตจฺจการี อฏฺฐิตการี อโนลีนวุตฺติโก อนิกฺขิตฺตจฺฉนฺโท[๒] อนิกฺขิตฺตธุโร อปฺปมตฺโต[๓] กุสเลสุ ธมฺเมสุ. "กทาหํ อปริปูรํ วา สีลกฺขนฺธํ ปริปูเรยฺยํ ฯเปฯ อปริปูรํ วา สมาธิกฺขนฺธํ ฯเปฯ ปญฺญากฺขนฺธํ ฯเปฯ วิมุตฺติกฺขนฺธํ ฯเปฯ วิมุตฺติญาณทสฺสนกฺขนฺธํ. กทาหํ อปริญฺญาตํ วา ทุกฺขํ ปริชาเนยฺยํ, อปฺปหีเน วา กิเลเส ปชเหยฺยํ, อภาวิตํ วา มคฺคํ ภาเวยฺยํ, อสจฺฉิกตํ วา[๔] นิโรธํ สจฺฉิกเรยฺยนฺติ โย ตตฺถ ฉนฺโท จ วายาโม จ อุสฺสาโห จ อุสฺโสฬฺหี จ ถาโม จ อปฺปฏิวานี จ สติสมฺปชญฺญญฺจ[๕] อาตปฺปํ ปธานํ อธิฏฺฐานํ อนุโยโค อปฺปมาโท กุสเลสุ ธมฺเมสูติ สาสเน โคตมสฺส นปฺปมชฺเชยฺย. เตนาห ภควา

"เอตญฺจ ธมฺมมญฺญาย
วิจินํ ภิกฺขุ สทา สโต สิกฺเข,
สนฺตีติ นิพฺพุตึ ญตฺวา
สาสเน โคตมสฺส นปฺปมชฺเชยฺยาติ.

[๑๖๕] อภิภู หิ โส อนภิภูโต
สกฺขิธมฺมํ[๖] อนีติหมทสฺสี,[๖]
ตสฺมา หิ ตสฺส ภควโต สาสเน
อปฺปมตฺโต สทา นมสฺสมนุสิกฺเขติ[๗] ภควา.[๗]

---

[๑] ฉ.,เท. โคตมสฺส สาสเน
[๒] สี.,อิ. อนิกฺขิตฺตฉนฺโท
[๓] สี.,ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๔] สี. วาสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๕] สี.,ฉ.,เท. สติ จ สมฺปชญฺญญฺจ
[๖-๖] ฉ.,เท. สกฺขิธมฺมมนีติหมทฺทสิ, เอวมุปริปิ.
[๗-๗] ฉ.,เท. อิติ ภควา, เอวมุปริปิ.

อภิภู หิ โส อนภิภูโตติ [๑] อภิภูตรูปา[๒] อภิภูตสทฺทา อภิภูตคนฺธา อภิภูตรสา อภิภูตโผฏฺฐพฺพา อภิภูตธมฺมา อภิภู[๒] อนภิภูโต เกหิจิ กิเลเสหิ, อภิภู[๓] หิ[๓] ปาปเก อกุสเล ธมฺเม สงฺกิเลสิเก โปโนพฺภวิเก[๔] สเทร ทุกฺขวิปาเก อายตึ ชาติชรามรณิเยติ[๕] อภิภู หิ โส อนภิภูโต.

สกฺขิธมฺมํ อนีติหมทสฺสีติ สกฺขิธมฺมนฺติ น อิติหิติหำ[๖] น อิติกิราย[๗] น ปรมฺปราย น ปิฏกสมฺปทาย น ตกฺกเหตุ น นยเหตุ น อาการปริวิตกฺเกน น ทิฏฺฐินิชฺฌานกฺขนฺติยา สามํ สยมภิญฺญาตํ อตฺตปจฺจกฺขํ ธมฺมํ อทฺทสิ อทฺทกฺขิ อปสฺสิ ปฏิวิชฺฌีติ สกฺขิธมฺมํ อนีติหมทสฺสี.

ตสฺมา หิ ตสฺส ภควโต สาสเนติ ตสฺมาติ ตสฺมา ตำการณา ตำเหตุ ตปฺปจฺจยา ตำนิทานา. **ตสฺส ภควโต สาสเนติ** ตสฺส ภควโต สาสเน โคตมสาสเน พุทฺธสาสเน ชินสาสเน ตถาคตสาสเน เทวสาสเน อรหนฺตสาสเนติ ตสฺมา หิ[๘] ตสฺส ภควโต สาสเน.

อปฺปมตฺโต สทา นมสฺสมนุสิกฺเขติ ภควาติ อปฺปมตฺโตติ สกฺกจฺจการี อสฺส ฯเปฯ อปฺปมตฺโต[๙] กุสเลสุ ธมฺเมสุ. **สทาติ** สพฺพทา[๑๐] ฯเปฯ ปจฺฉิเม วโยขนฺเธ. **นมสฺสนฺติ** กาเยน วา นมสฺสมาโน วาจาย วา นมสฺสมาโน จิตฺเตน วา นมสฺสมาโน

---

[๑] สี.,ฉ.,เท.,อิ. อภิภูติ
[๒-๒] สี.,ฉ.,เท.,อิ. รูปาภิภู สทฺทาภิภู คนฺธาภิภู รสาภิภู โผฏฺฐพฺพาภิภู ธมฺมาภิภู
[๓-๓] ฉ.,เท. อภิโภสิ เน
[๔] สี.,ฉ.,เท. โปโนภวิเก
[๕] ฉ.,เท. ชาติชรามรณิเยติ
[๖] สี. อิติหีติหำ
[๗] ฉ.,เท.,อิ. อิติกิริยาย
[๘] ฉ.,เท. หิสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๙] ฉ.,เท. อปฺปมาโท
[๑๐] ฉ.,เท. สพฺพกาลำ

อนุวตฺถปฏิปตฺติยา [๑] นมสฺสมาโน ธมฺมานุธมฺมปฏิปตฺติยา [๑] นมสฺสมาโน สกฺกุรุมาโน[๒] ครุกุรุมาโน[๒] มานยมาโน ปูชยมาโน อปจายมาโน.[๒] **อนุสิกฺเขติ** ติสฺโส สิกฺขา: อธิสีลสิกฺขา, อธิจิตฺตสิกฺขา, อธิปญฺญาสิกฺขา ฯเปฯ อยํ อธิปญฺญาสิกฺขา. อิมา ติสฺโส สิกฺขา อาวชฺชนฺโต สิกฺเขยฺย ฯเปฯ สจฺฉิกาตพฺพํ สจฺฉิกโรนฺโต สิกฺเขยฺย [๔] อาจเรยฺย สมาจเรยฺย สมาทาย วตฺเตยฺย. **ภควาติ** คารวาธิวจนํ ฯเปฯ สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ, ยทิทํ ภควาติ อปฺปมตฺโต สทา นมสฺสมนุสิกฺเขติ ภควา. เตนาห ภควา

"อภิภู หิ โส อนภิภูโต
สกฺขิธมฺมํ อนีติหมทสฺสี,
ตสฺมา หิ ตสฺส ภควโต สาสเน
อปฺปมตฺโต สทา นมสฺสมนุสิกฺเขติ ภควาติ.

จุทฺทสโม ตุวฏฏกสุตฺตนิทฺเทโส.

---

[๑] ฉ.,เท. วา
[๒-๒] สฺยา. สกฺการมาโน ครุการมาโน
[๓] สี.,ฉ.,เท. อปจยมาโน
[๔] ฉ.,เท. จเรยฺย

๑๕. อตฺตทณฺฑสุตฺตนิทฺเทโส

[๑]

[๑๗๐] อตฺตทณฺฑา ภยํ ชาตํ ชนํ ปสฺสถ เมธคํ.
สํเวคํ กิตฺตยิสฺสามิ ยถา สํวิชิตํ มยา.

อตฺตทณฺฑา ภยํ ชาตนฺติ ทณฺฑาติ ตโย ทณฺฑา: กายทณฺโฑ วจีทณฺโฑ มโนทณฺโฑ. ติวิธํ กายทุจฺจริตํ กายทณฺโฑ, จตุพฺพิธํ วจีทุจฺจริตํ วจีทณฺโฑ, ติวิธํ มโนทุจฺจริตํ มโนทณฺโฑ. **ภยนฺติ** เทฺว ภยานิ: ทิฏฺฐธมฺมิกญฺจ ภยํ สมฺปรายิกญฺจ ภยํ. กตมं ทิฏฺฐธมฺมิกํ ภยํ. อิเธกจฺโจ กายเน ทุจฺจริตํ จรติ, วาจาย ทุจฺจริตํ จรติ, มนสา ทุจฺจริตํ จรติ, ปาณมฺปิ หนติ,[๒] อทินฺนมฺปิ อาทิยติ, สนฺธิมฺปิ ฉินฺทติ, นิลฺโลปมฺปิ หรติ, เอกาคาริกมฺปิ กโรติ, ปริปนฺเถปิ ติฏฺฐติ, ปรทารมฺปิ คจฺฉติ, มุสาปิ ภณติ. ตเมนํ คเหตฺวา รญฺโญ ทสฺเสนฺติ “อยํ เทว โจโร อาคุจารี, อิมสฺส ยํ อิจฺฉสิ,[๓] ตํ ทณฺฑํ ปเณหีติ. ตเมนํ ราชา ปริภาสติ. โส ปริภาสปจฺจยาปิ[๔] [๕] ทุกฺขโทมนสฺสํ[๖] ปฏิสํเวเทติ. เอตं ภยं ทุกฺขโทมนสฺสं กุโต ตสฺส. อตฺตทณฺฑโต ชาตํ สญฺชาตํ นิพฺพตฺตํ อภินิพฺพตฺตํ ปาตุภูตํ.

เอตฺตเกนปิ ราชา น ตุสฺสติ. ตเมนํ ราชา พนฺธาเปติ อนฺทุพนฺธเนน วา รชฺชุพนฺธเนน วา สงฺขลิกพนฺธเนน วา เวตฺตพนฺธเนน วา ลตาพนฺธเนน วา เปกฺขพนฺธเนน[๗] วา ปริกฺเขปพนฺธเนน วา คามพนฺธเนน วา [๘] นครพนฺธเนน วา

---

[๑] ฉ.,เท. อถ อตฺตทณฺฑสุตฺตนิทฺเทสํ วกฺขติ. [๒] สี. หนฺติ
[๓] สี. อิจฺฉติ [๔] สี.,ฉ.,เท. ปิสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๕] สี. ภยํ อุปฺปาเทติ ฉ.,เท. ภยมฺปิ อุปฺปาเทติ. [๖] ฉ.,เท. ทุกฺขํ โทมนสฺสํ, เอวมุปริปิ.
[๗] สี.,ฉ.,เท. ปกฺเขปพนฺธเนน [๘] สี.,ฉ.,เท. นิคมพนฺธเนน

รฏฺฐพนฺธเนน วา ชนปทพนฺธเนน วา อนฺตมโส สวจนียมฺปิ กโรติ "น เต ลพฺภา อิโต ปกฺกมิตุนฺติ. โส พนฺธนปจฺจยาปิ ทุกฺขโทมนสฺสํ ปฏิสංเวเทติ. เอตं ภยं ทุกฺขโทมนสฺสं กุโต ตสฺส. อตฺตทณฺฑโต ชาตं สญฺชาตं นิพฺพตฺตं อภินิพฺพตฺตं ปาตุภูตं.

เอตฺตเกนปิ ราชา น ตุสฺสติ. ตเมนं[๑] ราชา ตสฺส ธนं อาหราเปติ สตं วา สหสฺสं วา สตสหสฺสं วา. โส ธนชานิปจฺจยาปิ ทุกฺขโทมนสฺสं ปฏิสංเวเทติ. เอตं ภยं ทุกฺขโทมนสฺสं กุโต ตสฺส. อตฺตทณฺฑโต ชาตं สญฺชาตं นิพฺพตฺตं อภินิพฺพตฺตं ปาตุภูตं.

เอตฺตเกนปิ ราชา น ตุสฺสติ. ตเมนं ราชา วิวิธา กมฺมการณา[๒] การาเปติ, กสาหิปิ ตาเพติ, เวตฺเตหิปิ ตาเพติ, อฑฺฒทณฺฑเกหิปิ ตาเพติ, หตฺถมฺปิ ฉินฺทติ, ปาทมฺปิ ฉินฺทติ, หตฺถปาทมฺปิ ฉินฺทติ, กณฺณมฺปิ ฉินฺทติ, นาสมฺปิ ฉินฺทติ, กณฺณนาสมฺปิ ฉินฺทติ, วิลงฺคถาลกมฺปิ กโรติ, สงฺขมุณฺฑกมฺปิ กโรติ, ราหุมุขมฺปิ กโรติ, โชติมาลิกมฺปิ กโรติ, หตฺถปชฺโชติกมฺปิ กโรติ, เอรกวตฺติกมฺปิ[๓] กโรติ, จิรกวาสิกมฺปิ[๔] กโรติ, เอเณยฺยกมฺปิ กโรติ, พลิสมංสิกมฺปิ กโรติ, กหาปณิกมฺปิ กโรติ, ขาราปตจฺฉิกมฺปิ กโรติ, ปลิฆปริวตฺติกมฺปิ กโรติ, ปลาลปีฐกมฺปิ กโรติ, ตตฺเตนปิ เตเลน โอสิญฺจติ, สุนเขหิปิ ขาทาเปติ, ชีวนฺตมฺปิ สูเล อุตฺตาเสติ, อสินาปิ สีสं ฉินฺทติ. โส กมฺมการณปจฺจยาปิ ทุกฺขโทมนสฺสं ปฏิสංเวเทติ. เอตं ภยं ทุกฺขโทมนสฺสं กุโต ตสฺส. อตฺตทณฺฑโต ชาตं สญฺชาตं นิพฺพตฺตं อภินิพฺพตฺตं ปาตุภูตं. ราชา อิเมสं จตุนฺนं ทณฺฑานं อิสฺสโร.

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. อยं ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๒] สี. กมฺมกรณา
[๓] ฉ.,เท. เอรกปตฺติกมฺปิ
[๔] สี.,ฉ.,เท. จีรกวาสิกมฺปิ

โส สเกน กมฺเมน กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา[๑] อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชติ. ตเมนํ นิรยปาลา ปญฺจวิธพนฺธนํ นาม กมฺมการณํ[๒] กาเรนฺติ: ตตฺตํ อโยขิลํ หตฺเถ คเมนฺติ, ตตฺตํ อโยขิลํ ทุติเย หตฺเถ คเมนฺติ, ตตฺตํ อโยขิลํ ปาเท คเมนฺติ, ตตฺตํ อโยขิลํ ทุติเย ปาเท คเมนฺติ, ตตฺตํ อโยขิลํ มชฺเฌอุรสฺมึ[๓] คเมนฺติ. โส ตตฺถ ทุกฺขา ติปฺปา[๔] กฏุกา เวทนา เวเทติ; น จ ตาว กาลํ กโรติ, ยาว น ตํ ปาปกมฺมํ พฺยนฺตีโหติ. เอตํ ภยํ ทุกฺขโทมนสฺสํ กุโต ตสฺส. อตฺตทณฺฑโต ชาตํ สญฺชาตํ นิพฺพตฺตํ อภินิพฺพตฺตํ ปาตุภูตํ.

ตเมนํ นิรยปาลา สํเวสิตฺวา[๕] กุธารีหิ[๖] ตจฺเฉนฺติ. โส ตตฺถ ทุกฺขา ติปฺปา กฏุกา เวทนา เวเทติ, น จ ตาว กาลํ กโรติ, ยาว น ตํ ปาปกมฺมํ พฺยนฺตีโหติ. ตเมนํ นิรยปาลา อุทฺธปาทํ[๗] อโธสิรํ คเหตฺวา วาสีหิ ตจฺเฉนฺติ. ตเมนํ นิรยปาลา รเถ โยเชตฺวา อาทิตฺตาย ปจฺวิยา สมฺปชฺชลิตาย สญฺโชติภูตาย[๘] สาเรนฺติปิ[๙] ปจฺจาสาเรนฺติปิ[๙] ฯเปฯ ตเมนํ นิรยปาลา มหนฺตํ องฺคารปพฺพตํ อาทิตฺตํ สมฺปชฺชลิตํ สญฺโชติภูตํ อาโรเปนฺติปิ โอโรเปนฺติปิ ฯเปฯ ตเมนํ นิรยปาลา อุทฺธปาทํ อโธสิรํ คเหตฺวา ตตฺตาย โลหกุมฺภิยา ปกฺขิปนฺติ อาทิตฺตาย สมฺปชฺชลิตาย สญฺโชติภูตาย. โส ตตฺถ เผณุทฺเทหกํ[๑๐] ปจฺจติ. โส ตตฺถ เผณุทฺเทหกํ ปจฺจมาโน สกิมฺปิ อุทฺธํ คจฺฉติ, สกิมฺปิ อโธ

---

[๑] ฉ.,เท. ปรั มรณา
[๒] สี. การณา
[๓] ฉ.,เท. มชฺเฌ อุรสฺมึ
[๔] สี.,ฉ.,เท. ติพฺพา, เอวมุปริปิ.
[๕] สี.,ฉ.,เท. สํเวเสตฺวา
[๖] สี.,ฉ.,เท. กุฐารีหิ, เอวมุปริปิ.
[๗] สี. อทฺธปาทํ, เอวมุปริปิ.
[๘] สี.,ฉ.,เท. สโชติภูตาย, เอวมุปริปิ.
[๙-๙] สี. หาเรนฺติปิ ปจฺจาหาเรนฺติปิ
[๑๐] สี. เปณุทฺเทหกํ, เอวมุปริปิ.

คจฺฉติ, สกิมฺปิ ติริยํ คจฺฉติ. โส ตตฺถ ทุกฺขา ติปฺปา กฏุกา เวทนา เวเทติ; น จ ตาว กาลํ กโรติ, ยาว น ตํ ปาปกมฺมํ พฺยนฺตีโหติ. เอตํ ภยํ ทุกฺขโทมนสฺสํ กุโต ตสฺส. อตฺตทณฺฑโต ชาตํ สญฺชาตํ นิพฺพตฺตํ อภินิพฺพตฺตํ ปาตุภูตํ. ตเมนํ นิรยปาลา มหานิรเย ปกฺขิปนฺติ. โส โข ปน มหานิรโย

จตุกฺกณฺโณ จตุทฺวาโร วิภตฺโต ภาคโส มิโต,
อโยปาการปริยนฺโต อยสา ปฏิกุชฺชิโต.

ตสฺส อโยมยา ภูมิ ชลิตา เตชสา ยุตา,
สมนฺตา โยชนสตํ ผริตฺวา ติฏฺฐติ สพฺพทา.

กทริยา[๑] ตปนา โฆรา อจฺจิมนฺโต ทุราสทา,[๒]
โลมหํสนรูปา จ ภิสฺมา ปฏิภยา ทุขา.[๓]

ปุรตฺถิมาย จ[๔] ภิตฺติยา อจฺจิกฺขนฺโธ สมุฏฺฐิโต,
ฑหนฺโต[๕] ปาปกมฺมนฺเต ปจฺฉิมาย ปฏิหญฺญติ.

ปจฺฉิมาย จ ภิตฺติยา อจฺจิกฺขนฺโธ สมุฏฺฐิโต,
ฑหนฺโต ปาปกมฺมนฺเต ปุรตฺถิมาย ปฏิหญฺญติ.

อุตฺตราย จ ภิตฺติยา อจฺจิกฺขนฺโธ สมุฏฺฐิโต,
ฑหนฺโต ปาปกมฺมนฺเต ทกฺขิณาย ปฏิหญฺญติ.

ทกฺขิณาย จ ภิตฺติยา อจฺจิกฺขนฺโธ สมุฏฺฐิโต,
ฑหนฺโต ปาปกมฺมนฺเต อุตฺตราย ปฏิหญฺญติ.

เหฏฺฐิโต[๖] จ สมุฏฺฐาย อจฺจิกฺขนฺโธ ภยานโก,
ฑหนฺโต ปาปกมฺมนฺเต ฉทนสฺมึ ปฏิหญฺญติ.

---

[๑] สี. กทริยาตปสา ฉ.,เท. กทริยาตปนา
[๒] สี. ขรา สทา
[๓] สฺยา. ทุกฺขา
[๔] ฉ.,เท. จสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๕] สี.,ฉ.,เท. ทหนฺโต, เอวมุปริปิ.
[๖] สี.,ฉ.,เท. เหฏฺฐโต

ฉทนมฺหา สมุฏฺฐาย อจฺจิกฺขนฺโธ ภยานโก,
ฑหนฺโต ปาปกมฺมนฺเต ภูมิยํ ปฏิหญฺญติ.
อโยกปาลํ[๑] อาทิตฺตํ สนฺตตฺตํ ชลิตํ ยถา,
เอวํ อวีจินิรโย เหฏฺฐา อุปริ ปสฺสโต.
ตตฺถ สตฺตา มหาลุทฺทา มหากิพฺพิสการิโน,
อจฺจนฺตปาปกมฺมนฺตา ปจฺจนฺติ น จ มิยฺยเร.[๒]
ชาตเวทสโม กาโย เตสํ นิรยวาสินํ,
ปสฺส กมฺมานํ ทพฺพตฺตํ น ภสฺมา โหนฺติ[๓] นปี มสิ.[๔]
ปุรตฺถิเมนปิ ธาวนฺติ ตโต ธาวนฺติ ปจฺฉโต,[๕]
อุตฺตเรนปิ ธาวนฺติ ตโต ธาวนฺติ ทกฺขิณํ.
ยํ ยํ ทิสมฺปิ ธาวนฺติ[๖] ตํ ตํ ทฺวารํ ปิถียติ,[๗]
อภินิกฺขมิตาสา เต สตฺตา โมกฺขํ คเวสิโน.[๘]
น เต ตโต นิกฺขมิตุํ ลภนฺติ กมฺมปจฺจยา,
เตสญฺจ ปาปกมฺมนฺตํ อวิปกฺกํ กตํ พหุนฺติ.

เอตํ ภยํ ทุกฺขโทมนสฺสํ กุโต ตสฺส. อตฺตทณฺฑโต ชาตํ สญฺชาตํ นิพฺพตฺตํ อภินิพฺพตฺตํ ปาตุภูตํ. ยานิ จ เนรยิกานิ ทุกฺขานิ, ยานิ จ ติรจฺฉานโยนิกานิ ทุกฺขานิ, ยานิ จ ปิตฺติวิสยิกานิ[๙] ทุกฺขานิ, ยานิ จ มานุสกานิ[๑๐] ทุกฺขานิ; ตานิ กุโต ชาตานิ กุโต สญฺชาตานิ กุโต นิพฺพตฺตานิ กุโต อภินิพฺพตฺตานิ กุโต ปาตุภูตานิ. อตฺตทณฺฑโต ชาตานิ สญฺชาตานิ

---

[๑] ฉ.,เท. อโยกปาลมาทิตฺตํ
[๒] สี. มิยเร
[๓] ฉ.,เท. โหติ
[๔] สี. น มสิ, เท. นปิ มสิ
[๕] ฉ.,เท. ปจฺฉิมํ
[๖] ฉ.,เท. ทิสํ ปธาวนฺติ
[๗] สี.,ฉ.,เท. ปิธียติ
[๘] สี.,ฉ.,เท. โมกฺขคเวสิโน อิ. ปาโมกฺขํ คเวสิโน
[๙] สี.,ฉ.,เท. เปตฺติวิสยิกานิ
[๑๐] ฉ.,เท. มานุสิกานิ, เอวมุปริปิ.

นิพฺพตฺตานิ อภินิพฺพตฺตานิ ปาตุภูตานีติ อตฺตทณฺฑา ภยํ ชาตํ.

ชนํ ปสฺสถ เมธคนฺติ ชนนฺติ[๑] ขตฺติยา จ พฺราหฺมณา จ เวสฺสา จ สุทฺทา จ คหฏฺฐา จ ปพฺพชิตา จ เทวา[๒] จ มนุสฺสา จ. **เมธคนฺติ**[๓] เมธคํ ชนํ กลหํ ชนํ วิรุทฺธํ ชนํ ปฏิวิรุทฺธํ ชนํ อาหตชนํ[๔] ปจฺจาหตชนํ อาฆาติตชนํ ปจฺจาฆาติตชนํ[๔] ปสฺสถ ทกฺขถ โอโลเกถ นิชฺฌายเถ อุปปริกฺขถาติ ชนํ ปสฺสถ เมธคํ.

สเวคํ กิตฺตยิสฺสามีติ สเวคํ อุพฺเพคํ อุตฺราสํ ภยํ ปีฬนํ ฆฏฺฏนํ อุปทฺทวํ อุปสคฺคํ กิตฺตยิสฺสามิ[๕] ปกิตฺตยิสฺสามิ อาจิกฺขิสฺสามิ เทสิสฺสามิ ปญฺญาปิสฺสามิ[๖] ปฏฺฐปิสฺสามิ[๖] วิวริสฺสามิ วิภชิสฺสามิ อุตฺตานีกริสฺสามิ ปกาสิสฺสามีติ สเวคํ กิตฺตยิสฺสามิ.

ยถา สวิชิตํ มยาติ ยถา มยา อตฺตนาเยว[๗] [๘] สเวชิโต อุพฺเพชิโต สเวคมาปาทิโตติ ยถา สวิชิตํ มยา. เตนาห ภควา

"อตฺตทณฺฑา ภยํ ชาตํ ชนํ ปสฺสถ เมธคํ,
สเวคํ กิตฺตยิสฺสามิ ยถา สวิชิตํ มยาติ.

[๑๙๑] ผนฺทมานํ ปชํ ทิสฺวา มจฺเฉ อปฺโปทเก ยถา,
อญฺญมญฺเญหิ พฺยารุทฺเธ ทิสฺวา มํ ภยมาวิสิ.

ผนฺทมานํ ปชํ ทิสฺวาติ ปชาติ สตฺตาธิวจนํ. ปชํ ตณฺหาผนฺทนาย ผนฺทมานํ, ทิฏฺฐิผนฺทนาย ผนฺทมานํ, กิเลสผนฺทนาย ผนฺทมานํ, ทุจฺจริตผนฺทนาย ผนฺทมานํ, ปโยคผนฺทนาย ผนฺทมานํ,

---

[๑] สี. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ. [๒] สี. เทวตา
[๓] สี.,ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๔-๔] ฉ.,เท. อาหตํ ชนํ ปจฺจาหตํ ชนํ อาฆาติตํ ชนํ ปจฺจาฆาติตํ ชนํ
[๕] ฉ.,เท. อิติสทฺโท ทิสฺสติ. [๖-๖] ฉ.,เท. ปญฺญเปสฺสามิ ปฏฺฐเปสฺสามิ, เอวมุปริปิ.
[๗] อิ. อตฺตาเยว [๘] สี.,ฉ.,เท. อตฺตานํ

วิปากผนฺทนาย ผนฺทมานำ, รตฺตราเคน[๑] ผนฺทมานำ, ทุฏฺฐจิตฺเตน ผนฺทมานำ, มูฬฺหโมเหน ผนฺทมานำ, วินิพนฺธมาเนน ผนฺทมานำ, ปรามฏฺฐทิฏฺฐิยา ผนฺทมานำ, วิกฺเขปคตอุทฺธจฺเจน ผนฺทมานำ, อนิฏฺฐงฺคตวิจิกิจฺฉาย ผนฺทมานำ, ถามคตอนุสเยหิ ผนฺทมานำ, ลาเภน ผนฺทมานำ, อลาเภน ผนฺทมานำ, ยเสน ผนฺทมานำ, อยเสน ผนฺทมานำ, ปสำสาย ผนฺทมานำ, นินฺทาย ผนฺทมานำ, สุเขน ผนฺทมานำ, ทุกฺเขน ผนฺทมานำ, ชาติยา ผนฺทมานำ, ชราย ผนฺทมานำ, พฺยาธินา ผนฺทมานำ, มรเณน ผนฺทมานำ, โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาเสหิ ผนฺทมานำ, เนรยิเกน ทุกฺเขน ผนฺทมานำ, ติรจฺฉานโยนิเกน ทุกฺเขน ผนฺทมานำ, ปิตฺติวิสยิเกน ทุกฺเขน ผนฺทมานำ, มานุสิเกน ทุกฺเขน ผนฺทมานำ, คพฺโภกฺกนฺติมูลเกน ทุกฺเขน ฯเปฯ คพฺภฏฺฐิติมูลเกน ทุกฺเขน ฯเปฯ คพฺภวุฏฺฐานมูลเกน ทุกฺเขน ฯเปฯ ชาตสฺสูปนิพนฺธเกน[๒] ทุกฺเขน ฯเปฯ ชาตสฺส ปราเธยฺยเกน ทุกฺเขน ฯเปฯ อตฺตูปกฺกเมน ทุกฺเขน ฯเปฯ ปรูปกฺกเมน ทุกฺเขน ฯเปฯ ทุกฺขทุกฺเขน ฯเปฯ สงฺขารทุกฺเขน ฯเปฯ วิปริณามทุกฺเขน ฯเปฯ จกฺขุโรเคน ทุกฺเขน ฯเปฯ โสตโรเคน ฯเปฯ ฆานโรเคน ฯเปฯ ชิวฺหาโรเคน ฯเปฯ กายโรเคน ฯเปฯ สีสโรเคน ฯเปฯ กณฺณโรเคน ฯเปฯ มุขโรเคน ฯเปฯ ทนฺตโรเคน ฯเปฯ กาเสน ฯเปฯ สาเสน ฯเปฯ ปินาเสน ฯเปฯ ฑาเหน ฯเปฯ ชเรน ฯเปฯ กุจฺฉิโรเคน ฯเปฯ มุจฺฉาย ฯเปฯ ปกฺขนฺทิกาย ฯเปฯ สุลาย ฯเปฯ วิสูจิกาย ฯเปฯ กุฏฺฐเรน ฯเปฯ คณฺเฑน ฯเปฯ กิลาเสน ฯเปฯ โสเสน ฯเปฯ อปมาเรน ฯเปฯ ททฺทุยา ฯเปฯ กณฺฑุยา ฯเปฯ กจฺฉุยา ฯเปฯ รขสาย[๓] ฯเปฯ วิตจฺฉิกาย โลหิเตน ฯเปฯ ปิตฺเตน ฯเปฯ มธุเมเหน ฯเปฯ

---

[๑] ฉ.,เท. รตฺตำ ราเคน, เอวมุปริปิ. [๒] สี. ชาตสฺสุปนิพนฺธเกน

[๓] สี. นขสาย

อสาย ฯเปฯ ปิฬกาย ฯเปฯ ภคนฺทลาย[๑] ฯเปฯ ปิตฺตสมุฏฺฐาเนหิ[๒] อาพาเธหิ[๒] ฯเปฯ เสมฺหสมุฏฺฐาเนหิ อาพาเธหิ ฯเปฯ วาตสมุฏฺฐาเนหิ อาพาเธหิ ฯเปฯ สนฺนิปาติเกหิ อาพาเธหิ ฯเปฯ อุตุปริณามเชหิ อาพาเธหิ ฯเปฯ วิสมปริหารเชหิ อาพาเธหิ ฯเปฯ โอปกฺกมิเกหิ อาพาเธหิ ฯเปฯ กมฺมวิปากเชหิ อาพาเธหิ ฯเปฯ สีเตน ฯเปฯ อุณฺเหน ฯเปฯ ชิฆจฺฉาย ฯเปฯ ปิปาสาย ฯเปฯ อุจฺจาเรน ฯเปฯ ปสฺสาเวน ฯเปฯ ฑํสมกสวาตาตปสิรึสปสมฺผสฺเสน [๓] ฯเปฯ มาตุมรเณน ทุกฺเขน ฯเปฯ ปิตุมรเณน ทุกฺเขน ฯเปฯ ภาตุมรเณน ทุกฺเขน ฯเปฯ ภคินีมรเณน[๔] ทุกฺเขน ฯเปฯ ปุตฺตมรเณน[๔] ทุกฺเขน[๔] ฯเปฯ ธีตุมรเณน ทุกฺเขน ฯเปฯ ญาติมรเณน ทุกฺเขน ฯเปฯ โภคพฺยสเนน ทุกฺเขน ฯเปฯ โรคพฺยสเนน ทุกฺเขน ฯเปฯ สีลพฺยสเนน ทุกฺเขน ฯเปฯ ทิฏฺฐิพฺยสเนน ทุกฺเขน ผนฺทมานํ สมฺผนฺทมานํ วิปฺผนฺทมานํ เวธมานํ ปเวธมานํ สมฺปเวธมานํ.

ทิสฺวาติ [๖] ปสฺสิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาติ ผนฺทมานํ ปชํ ทิสฺวา.

มจฺเฉ อปฺโปทเก ยถาติ ยถา มจฺฉา อปฺโปทเก ปริตฺโตทเก[๗] อุทกปริยาทาเน กาเกหิ วา กุลเลหิ วา พลากาหิ[๘] วา ปริปาติยมานา อุกฺขิปิยมานา ชชฺชมานา ผนฺทนฺติ สมฺผนฺทนฺติ วิปฺผนฺทนฺติ เวเธนฺติ[๙] ปเวเธนฺติ สมฺปเวเธนฺติ;[๙] เอวเมว ปชา ตณฺหาผนฺทนาย ผนฺทนฺติ ฯเปฯ ทิฏฺฐิพฺยสเนน ทุกฺเขน ผนฺทนฺติ

---

[๑] ฉ.,เท. ภคนฺทเลน
[๒-๒] สี.,ฉ.,เท. ปิตฺติสมุฏฺฐาเนน อาพาเธน, เอวมุปริปิ.
[๓] สี.,ฉ.,เท. ทุกฺเขน
[๔] สี.,ฉ.,เท. ภคินิมรเณน
[๔-๔] อิ. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.
[๖] ฉ.,เท. ทิสฺวา
[๗] สี.,ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๘] อิ. พลากาย
[๙-๙] สี.,ฉ.,เท. เวธนฺติ ปเวธนฺติ สมฺปเวธนฺติ, เอวมุปริปิ.

สมฺผนฺทนฺติ วิปฺผนฺทนฺติ เวเธนฺติ ปเวเธนฺติ สมฺปเวเธนฺตีติ มจฺเฉ อปฺโปทเก ยถา.

อญฺญมญฺเญหิ พฺยารุทฺเธติ อญฺญมญฺญํ สตฺตา วิรุทฺธา ปฏิวิรุทฺธา อาหตา ปจฺจาหตา อาฆาติตา ปจฺจาฆาติตา. ราชาโนปิ ราชูหิ วิวทนฺติ, ขตฺติยาปิ ขตฺติเยหิ วิวทนฺติ, พฺราหฺมณาปิ พฺราหฺมเณหิ วิวทนฺติ, คหปตีปิ คหปตีหิ วิวทนฺติ, มาตาปิ ปุตฺเตน วิวทติ, ปุตฺโตปิ มาตรา วิวทติ, ปิตาปิ ปุตฺเตน วิวทติ, ปุตฺโตปิ ปิตรา วิวทติ, ภาตาปิ ภาตรา วิวทติ, ภคินีปิ[๑] ภคินิยา วิวทติ,[๑] ภาตาปิ ภคินิยา วิวทติ, ภคินีปิ ภาตรา วิวทติ, สหาโยปิ สหาเยน วิวทติ. เต ตตฺถ กลหวิคฺคหวิวาทาปนฺนา อญฺญมญฺญํ ปาณีหิปิ อุปกฺกมนฺติ, เลฑฺฑูหิปิ อุปกฺกมนฺติ, ทณฺเฑหิปิ อุปกฺกมนฺติ สตฺเถหิปิ อุปกฺกมนฺติ. เต ตตฺถ มรณมฺปิ คจฺฉนฺติ,[๒] มรณมตฺตมฺปิ ทุกฺขนฺติ อญฺญมญฺเญหิ พฺยารุทฺเธ.

ทิสฺวา มํ ภยมาวิสีติ ทิสฺวาติ ทิสฺวา ปสฺสิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา ภยํ ปีฬนํ ฆฏฺฏนํ[๓] อุปทฺทโว อุปสคฺโค[๔] อาวิสตีติ[๕] ทิสฺวา มํ ภยมาวิสิ. เตนาห ภควา

"ผนฺทมานํ ปชํ ทิสฺวา มจฺเฉ อปฺโปทเก ยถา,
อญฺญมญฺเญหิ พฺยารุทฺเธ ทิสฺวา มํ ภยมาวิสีติ.

[๑๗๒] สมนฺตมสาโร โลโก ทิสา สพฺพา สเมริตา
อิจฺฉํ ภวนมตฺตโน นาทฺทสาสึ[๖] อโนสิตํ.

๑-๑ อิ. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.
๒ สี.,ฉ.,เท. นิคจฺฉนฺติ
๓ อิ. ฆฏฺฏนํ
๔ สี. อุปสฺสคฺโค
๕ สี.,ฉ.,เท. อาวิสีติ
๖ สี. นาทฺทสามิ, เอวมุปริปิ.

สมนฺตมสาโร โลโกติ [๑] นิรยโลโก ติรจฺฉานโยนิโลโก ปิตฺติวิสยโลโก มนุสฺสโลโก เทวโลโก ขนฺธโลโก ธาตุโลโก อายตนโลโก, อยํ โลโก ปโร โลโก สพฺรหฺมโลโก[๒] สเทวโลโก;[๒] อยํ วุจฺจติ โลโก. นิรยโลโก อสฺสาโร[๓] นิสฺสาโร สาราปคโต นิจฺจสารสาเรน วา สุขสารสาเรน วา อตฺตสารสาเรน วา นิจฺเจน วา ธุเวน วา สสฺสเตน วา อวิปริณามธมฺเมน วา. ติรจฺฉานโยนิโลโก ฯเปฯ ปิตฺติวิสยโลโก ฯเปฯ มนุสฺสโลโก ฯเปฯ เทวโลโก ฯเปฯ ขนฺธโลโก ฯเปฯ ธาตุโลโก ฯเปฯ อายตนโลโก, อยํ โลโก ฯเปฯ ปโร โลโก ฯเปฯ สพฺรหฺมโลโก ฯเปฯ สเทวโลโก อสฺสาโร นิสฺสาโร สาราปคโต นิจฺจสารสาเรน วา สุขสารสาเรน วา อตฺตสารสาเรน วา นิจฺเจน วา ธุเวน วา สสฺสเตน วา อวิปริณามธมฺเมน วา.

ยถา [๔] นโฬ อสฺสาโร นิสฺสาโร สาราปคโต, ยถา เอรณฺโฑ อสฺสาโร นิสฺสาโร สาราปคโต, ยถา อุทุมฺพโร อสฺสาโร นิสฺสาโร สาราปคโต, ยถา เสตคจฺโฉ[๕] อสฺสาโร นิสฺสาโร สาราปคโต, ยถา ปาลิภทฺทโก[๖] อสฺสาโร นิสฺสาโร สาราปคโต, ยถา เผณปิณฺโฑ[๗] อสฺสาโร นิสฺสาโร สาราปคโต, ยถา ปุพฺพุฬกํ[๘] อสฺสารํ นิสฺสารํ สาราปคตํ, ยถา มรีจิ อสฺสารา[๙] นิสฺสารา สาราปคตา, ยถา กทฺทลิกฺขนฺโธ[๑๐] อสฺสาโร นิสฺสาโร สาราปคโต, ยถา มายา อสฺสารา นิสฺสารา สาราปคตา; เอวเมว นิรยโลโก

---

[๑] สี.,ฉ.,เท.,อิ. โลโกติ
[๒-๒] สี.,ฉ.,เท. พฺรหฺมโลโก เทวโลโก, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท. อสาโร, เอวมุปริปิ.
[๔] สี.,ฉ.,เท. ปน
[๕] สี.,ฉ.,เท. เสตกจฺโฉ
[๖] สี.,ฉ.,เท. ปาริภทฺทโก
[๗] สี.,ฉ.,เท. เผณปิณฺโฑ
[๘] สี. อุทกพุพฺพุลกํ ฉ.,เท. อุทกปุพฺพุฬ
[๙] สี. อสาโร, เอวมุปริปิ.
[๑๐] ฉ.,เท. กทลิกฺขนฺโธ

อสฺสาโร นิสฺสาโร สาราปคโต นิจฺจสารสาเรน วา สุขสารสาเรน วา อตฺตสารสาเรน วา นิจฺเจน วา ธุเวน วา สสฺสเตน วา อวิปริณามธมฺเมน วา. ติรจฺฉานโยนิโลโก ฯเปฯ ปิตฺติวิสยโลโก ฯเปฯ มนุสฺสโลโก ฯเปฯ สเทวโลโก อสฺสาโร นิสฺสาโร สาราปคโต นิจฺจสารสาเรน วา สุขสารสาเรน วา อตฺตสารสาเรน วา นิจฺเจน วา ธุเวน วา สสฺสเตน วา อวิปริณามธมฺเมน วาติ สมนฺตมสาโร โลโก.

ทิสา สพฺพา สเมริตาติ เย ปุรตฺถิมาย ทิสาย สงฺขารา, เตปิ เอริตา สเมริตา จลิตา ผนฺทิตา อนิจฺจตาย ชาติยา อนุคตา ชราย อนุสฏา พฺยาธินา อภิภูตา มรเณน อพฺภาหตา ทุกฺเข ปติฏฺฐิตา อตาณา อเลณา อสรณา อสรณีภูตา. เย ปจฺฉิมาย ทิสาย สงฺขารา ฯเปฯ เย อุตฺตราย ทิสาย สงฺขารา ฯเปฯ เย ทกฺขิณาย ทิสาย สงฺขารา ฯเปฯ เย ปุรตฺถิมาย อนุทิสาย สงฺขารา ฯเปฯ เย ปจฺฉิมาย อนุทิสาย สงฺขารา ฯเปฯ เย อุตฺตราย อนุทิสาย สงฺขารา ฯเปฯ เย ทกฺขิณาย อนุทิสาย สงฺขารา ฯเปฯ เย เหฏฺฐิมาย ทิสาย สงฺขารา ฯเปฯ เย อุปริมาย[๑] ทิสาย สงฺขารา ฯเปฯ เย ทสทิสาสุ[๒] สงฺขารา, เตปิ เอริตา สเมริตา จลิตา ผนฺทิตา อนิจฺจตาย ชาติยา อนุคตา ชราย อนุสฏา พฺยาธินา อภิภูตา มรเณน อพฺภาหตา ทุกฺเข ปติฏฺฐิตา อตาณา อเลณา อสรณา อสรณีภูตา. ภาสิตมฺปิ เจตํ

“กิญฺจาปิ เจตํ ชลตี วิมานํ
โอภาสยํ อุตฺตริยํ ทิสาย,
รูเป รณํ ทิสฺวา สทา ปเวธิตํ
ตสฺมา น รูเป รมตี สุเมโธ.

---

[๑] สี. อุตฺตราย

[๒] สี.,ฉ.,เท. ทสสุ ทิสาสุ

มจฺจุนาพฺภาหโต โลโก ชราย ปริวาริโต,
ตณฺหาสลฺเลน โอติณฺโณ อิจฺฉาธุมายิโก[๑] สทา.
สพฺโพ อาทีปิโต โลโก สพฺโพ โลโก ปโชปิโต,[๒]
สพฺโพ ปชฺชลิโต โลโก สพฺโพ โลโก ปกมฺปิโตติ.

ทิสา สพฺพา สเมริตา.

อิจฺฉํ ภวนมตฺตโนติ อตฺตโน ภวํ[๓] ตาณํ เลณํ สรณํ คตึ ปรายนํ อิจฺฉนฺโต สาทิยนฺโต ปตฺถยนฺโต ปิหยนฺโต อภิชปฺปนฺโตติ อิจฺฉํ ภวนมตฺตโน.

นาทฺทสาสึ อโนสิตนฺติ อนชฺโฌสิตํ[๔] น อทฺทสํ อชฺโฌสิตญฺเญว อทฺทสํ.[๔] สพฺพํ โยพฺพญฺญํ ชราย โอสิตํ, สพฺพํ อาโรคฺยํ พฺยาธินา โอสิตํ, สพฺพํ ชีวิตํ มรเณน โอสิตํ, สพฺพํ ลาภํ อลาเภน โอสิตํ, สพฺพํ ยสํ อยเสน โอสิตํ, สพฺพํ ปสํสํ นินฺทาย โอสิตํ, สพฺพํ สุขํ ทุกฺเขน โอสิตํ.

ลาโภ อลาโภ ยโส อยโส จ
นินฺทา จ[๕] ปสํสา จ สุขทุกฺขญฺจ,[๖]
เอเต อนิจฺจา มนุเชสุ ธมฺมา
อสสฺสตา วิปริณามธมฺมาติ.

นาทฺทสาสึ อโนสิตํ. เตนาห ภควา

"สมนฺตมสาโร โลโก ทิสา สพฺพา สเมริตา,
อิจฺฉํ ภวนมตฺตโน นาทฺทสาสึ อโนสิตนฺติ.

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. อิจฺฉาธูมายิโต [๒] สี.,ฉ.,เท. ปฏิปิโต
[๓] สี.,ฉ.,เท. ภวนํ [๔-๔] ฉ.,เท. อชฺโฌสิตํ เยว อทฺทสํ อนชฺโฌสิตํ นาทฺทสํ
[๕] ฉ.,เท. จสทฺโท น ทิสฺสติ. [๖] ฉ.,เท. สุขํ ทุกฺขญฺจ

[๑๗๓] โอสาเน เตฺวว พฺยารุทฺเธ ทิสฺวา เม อรตี อหุ,
อเถตฺถ สลฺลํ อทฺทกฺขึ ทุทฺทสํ หทยสฺสิตํ.

โอสาเน เตฺวว พฺยารุทฺเธติ โอสาเน เตฺววาติ สพฺพํ โยพฺพญฺญํ ชรา โอสาเปติ, สพฺพํ อาโรคฺยํ พฺยาธิ โอสาเปติ, สพฺพํ ชีวิตํ มรณํ โอสาเปติ, สพฺพํ ลาภํ อลาโภ โอสาเปติ, สพฺพํ ยสํ อยโส โอสาเปติ, สพฺพา ปสํสา นินฺทา โอสาเปติ, สพฺพํ สุขํ ทุกฺขํ โอสาเปตีติ โอสาเน เตฺวว. **พฺยารุทฺเธติ** โยพฺพญฺญกามา สตฺตา ชราย ปฏิวิรุทฺธา, อาโรคฺยกามา สตฺตา พฺยาธินา ปฏิวิรุทฺธา, ชีวิตุกามา สตฺตา มรเณน ปฏิวิรุทฺธา, ลาภกามา สตฺตา อลาเภน ปฏิวิรุทฺธา, ยสกามา สตฺตา อยเสน ปฏิวิรุทฺธา, ปสํสกามา สตฺตา นินฺทาย ปฏิวิรุทฺธา, สุขกามา สตฺตา ทุกฺเขน วิรุทฺธา ปฏิวิรุทฺธา อาหตา ปจฺจาหตา อาฆาติตา ปจฺจาฆาติตาติ โอสาเน เตฺวว พฺยารุทฺเธ.

ทิสฺวา เม อรตี อหูติ ทิสฺวาติ ทิสฺวา ปสฺสิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาติ ทิสฺวา. **เม อรตีติ** ยา อรติ ยา อนภิรติ ยา อนภิรมนา ยา อุกฺกณฺจิยา[๑] ยา ปริตสิตา อหูติ ทิสฺวา เม อรตี อหุ.

อเถตฺถ สลฺลํ อทฺทกฺขินฺติ อถาติ ปทสนฺธิ ฯเปฯ ปทานุปุพฺพตาเมตํ[๒] 'อถาติ. **เอตฺถาติ** สตฺเตสุ. **สลฺลนฺติ** สตฺต สลฺลานิ: ราคสลฺลํ, โทสสลฺลํ, โมหสลฺลํ, มานสลฺลํ, ทิฏฺฐิสลฺลํ, โสกสลฺลํ, กถังกถาสลฺลํ. **อทฺทกฺขินฺติ** อทฺทสํ อทฺทกฺขึ อปสฺสึ ปฏิวิชฺฌินฺติ อเถตฺถ สลฺลํ อทฺทกฺขึ.

---

[๑] สี. อุกฺกณฺจิตตาติ, ฉ.,เท. อุกฺกณฺจิตา [๒] ฉ.,เท. ฯเปฯ ปุพฺพตาเปตํ, เอวมุปริปิ.

ทุทฺทสํ หทยสฺสิตนฺติ ทุทฺทสนฺติ ทุทฺทสํ ทุทฺทกฺขํ ทุปฺปสฺสํ ทุพฺพุชฺฌํ ทุรนุพุชฺฌํ ทุปฺปฏิวิชฺฌนฺ.[๑] **หทยสฺสิตนฺติ** หทยํ วุจฺจติ จิตฺตนฺ. ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ หทยํ ปณฺฑรํ, มโน มนายตนนฺ มนินฺทฺริยํ วิญฺญาณนฺ วิญฺญาณกฺขนฺโธ ตชฺชา มโนวิญฺญาณธาตุ. **หทยสฺสิตนฺติ** หทยนิสฺสิตนฺ จิตฺตนิสฺสิตนฺ จิตฺตสนฺนิสฺสิตนฺ จิตฺเตน สหคตนฺ สหชาตนฺ สํสฏฺฐนฺ สมฺปยุตฺตนฺ เอกุปฺปาทนฺ เอกนิโรธนฺ เอกวตฺถุกนฺ เอการมฺมณนฺติ ทุทฺทสนฺ หทยสฺสิตนฺ. เตนาห ภควา

"โอสาเน เตฺวว พฺยารุทฺเธ　　ทิสฺวา เม อรตี อหุ,
อเถตฺถ สลฺลนฺ อทฺทกฺขึ　　ทุทฺทสนฺ หทยสฺสิตนฺติ.

[๑๗๔] เยน สลฺเลน โอติณฺโณ　　ทิสา สพฺพา วิธาวติ,
ตเมว สลฺลนฺ อพฺพุยฺห　　น ธาวติ น สีทติ.

เยน สลฺเลน โอติณฺโณ ทิสา สพฺพา วิธาวตีติ สลฺลนฺติ สตฺต สลฺลานิ: ราคสลฺลนฺ, โทสสลฺลนฺ, โมหสลฺลนฺ, มานสลฺลนฺ, ทิฏฺฐิสลฺลนฺ, โสกสลฺลนฺ, กถกถาสลฺลนฺ.

กตมนฺ ราคสลฺลนฺ. โย ราโค สาราโค อนุนโย อนุโรโธ นนฺที[๒] นนฺทิราโค จิตฺตสฺส สาราโค ฯเปฯ อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลนฺ, อิทนฺ ราคสลฺลนฺ.

กตมนฺ โทสสลฺลนฺ. "อนตฺถนฺ เม อจรีติ อาฆาโต ชายติ, "อนตฺถนฺ เม จรตีติ อาฆาโต ชายติ, "อนตฺถนฺ เม จริสฺสตีติ อาฆาโต ชายติ, ฯเปฯ จณฺฑิกฺกนฺ อสฺสุโรโป อนตฺตมนตา จิตฺตสฺส, อิทนฺ โทสสลฺลนฺ.

กตมนฺ โมหสลฺลนฺ. ทุกฺเข อญาณนฺ[๓] ฯเปฯ ทุกฺขนิโรธคามินิยา

---

[๑] ฉ.,เท. ทุปฺปฏิวิชฺฌนฺติ ทุทฺทสนฺ
[๒] สี.,ฉ.,เท. อยนฺ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๓] สี.,ฉ.,เท. อญฺญาณนฺ, เอวมุปริปิ

ปฏิปทาย อฌาณํ, ปุพฺพนฺเต อฌาณํ อปรนฺเต อฌาณํ ปุพฺพนฺตาปรนฺเต อฌาณํ, อิทปฺปจฺจยตาปฏิจฺจสมุปฺปนฺเนสุ ธมฺเมสุ อฌาณํ. ยํ เอวรูปึ อทสฺสนํ อนภิสมโย อนนุโพโธ อสมฺโพโธ อปฺปฏิเวโธ อสงฺคาหตา[๑] อปริโยคาหตา[๒] อสมเปกฺขตา[๓] อปจฺจเวกฺขตา[๓] อปจฺจกฺขกมฺมํ ทุมฺเมชฺฌํ พาลฺยํ โมโห ปโมโห สมฺโมโห อวิชฺชา อวิชฺโชโฆ อวิชฺชาโยโค อวิชฺชานุสโย อวิชฺชาปริยุฏฺฐานํ อวิชฺชาลงฺคี[๔] โมโห อกุสลมูลํ, อิทํ โมหสลฺลํ.

กตมํ มานสลฺลํ. “เสยฺโยหมสฺมีติ มาโน, “สทิโสหมสฺมีติ มาโน, “หีโนหมสฺมีติ มาโน, โย เอวรูโป มาโน มญฺญนา มญฺญิตตฺตํ อุณฺณติ อุณฺณโม ธโช สมฺปคฺคาโห เกตุกมฺยตา จิตฺตสฺส, อิทํ มานสลฺลํ.

กตมํ ทิฏฺฐิสลฺลํ. วีสติวตฺถุกา สกฺกายทิฏฺฐิ, ทสวตฺถุกา มิจฺฉาทิฏฺฐิ, ทสวตฺถุกา อนฺตคฺคาหิกา ทิฏฺฐิ. ยา เอวรูปา ทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตํ ทิฏฺฐิคหนํ ทิฏฺฐิกนฺตาโร ทิฏฺฐิวิสูกายิกํ ทิฏฺฐิวิปฺผนฺทิตํ ทิฏฺฐิสโยชนํ คาโห ปฏิคฺคาโห[๕] อภินิเวโส ปรามาโส กุมฺมคฺโค มิจฺฉาปโถ มิจฺฉตฺตํ ติตฺถายตนํ วิปริเยสคฺคาโห[๖] วิปรีตคฺคาโห[๗] วิปลฺลาสคฺคาโห[๗] มิจฺฉาคาโห อยาถาวกสฺมึ “ยาถาวกนฺติ คาโห ยาวตา ทฺวาสฏฺฐี ทิฏฺฐิคตานิ, อิทํ ทิฏฺฐิสลฺลํ.

กตมํ โสกสลฺลํ. ญาติพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส โภคพฺยสเนน[๘] วา ผุฏฺฐสฺส โรคพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส[๘] สีลพฺยสเนน วา

---

[๑] สี. อสงฺคหนา ฉ.,เท. อสงฺคาหณา
[๒] ฉ.,เท. อปริโยคาหณา
[๓-๓] ฉ.,เท. อสมเปกฺขนา อปจฺจเวกฺขนา
[๔] สี. อวิชฺชาลงฺฆี อิ. อวิชฺชาสงฺคี
[๕] สี. ปฏิคฺคโห
[๖] สี.,อิ. วิปริเยสคาโห ฉ.,เท. วิปริยาสคฺคาโห
[๗-๗] สี.,อิ. วิปรีตคาโห วิปลฺลาสคาโห
[๘-๘] สี. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ. ฉ.,เท. โรคพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส โภคพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส

ผุฏฺฐสฺส ทิฏฺฐิพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส อญฺญตรญฺญตเรน วา[๑] พฺยสเนน สมนฺนาคตสฺส อญฺญตรญฺญตเรน วา[๑] ทุกฺขธมฺเมน ผุฏฺฐสฺส โสโก โสจนา โสจิตตฺตํ อนฺโตโสโก อนฺโตปริโสโก อนฺโตฑาโห อนฺโตปริฑาโห เจตโส ปริชฺฌายนา โทมนสฺสํ, อิทํ โสกสลฺลํ.

กตมํ กถกถาสลฺลํ. ทุกฺเข กงฺขา, ทุกฺขสมุทเย กงฺขา, ทุกฺขนิโรเธ กงฺขา, ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย กงฺขา, ปุพฺพนฺเต กงฺขา, อปรนฺเต กงฺขา, ปุพฺพนฺตาปรนฺเต กงฺขา, อิทปฺปจฺจตาปฏิจฺจสมุปฺปนฺเนสุ ธมฺเมสุ กงฺขา. ยา เอวรูปา กงฺขา กงฺขายนา กงฺขายิตตฺตํ วิมติ วิจิกิจฺฉา เทฺวพฺหกํ เทฺวธาปโถ สํสโย อเนกํสคฺคาโห อาสปฺปนา ปริสปฺปนา อปริโยคาหนา[๒] ฉมฺภิตตฺตํ จิตฺตสฺส มโนวิเลโข, อิทํ กถกถาสลฺลํ.

เยน สลฺเลน โอติณฺโณ ทิสา สพฺพา วิธาวตีติ ราคสลฺเลน โอติณฺโณ วิทฺโธ ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต กาเยน ทุจฺจริตํ จรติ, วาจาย ทุจฺจริตํ จรติ, มนสา ทุจฺจริตํ จรติ, ปาณมฺปิ หนติ, อทินฺนมฺปิ อาทิยติ, สนฺธิมฺปิ ฉินฺทติ, นิลฺโลปมฺปิ หรติ, เอกาคาริกมฺปิ กโรติ, ปริปนฺเถปิ ติฏฺฐติ, ปรทารมฺปิ คจฺฉติ, มุสาปิ ภณติ. เอวมฺปิ ราคสลฺเลน โอติณฺโณ วิทฺโธ ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต ธาวติ วิธาวติ สนฺธาวติ สํสรติ. อถวา ราคสลฺเลน โอติณฺโณ วิทฺโธ ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต โภเค ปริเยสนฺโต นาวาย มหาสมุทฺทํ ปกฺขนฺทติ. สีตสฺส ปุรกฺขโต อุณฺหสฺส ปุรกฺขโต ฑํสมกสวาตาตปสิรึสปสมฺผสฺเสหิ ริสฺสมาโน[๓] ขุปฺปิปาสาย ปีฬิยมาโน[๔]

---

[๑] ฉ.,เท. วาสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๒] ฉ.,เท. อปริโยคาหณา
[๓] ฉ.,เท. ปีฬิยมาโน
[๔] ฉ.,เท.,อิ. มิยฺยมาโน

คุมฺพํ[๑] คจฺฉติ, ตกฺโกลํ คจฺฉติ, ตกฺกสิลํ คจฺฉติ, กาลมุขํ[๒] คจฺฉติ, มรณปารํ[๓] คจฺฉติ, เวสุงฺคํ คจฺฉติ, เวราปถํ คจฺฉติ, ชวํ คจฺฉติ, ตมฺพลิงฺคํ[๔] คจฺฉติ, วงฺกํ[๕] คจฺฉติ, เอฬวทฺธนํ[๖] คจฺฉติ, สุวณฺณภูมึ คจฺฉติ, สุวณฺณภูมึ คจฺฉติ, ตมฺพปณฺณึ คจฺฉติ, สุปฺปารํ[๗] คจฺฉติ, ภรุกจฺฉํ[๘] คจฺฉติ, สุรฏฺฐํ[๙] คจฺฉติ, องฺคเณกํ[๑๐] คจฺฉติ, คงฺคณกํ[๑๑] คจฺฉติ, ปรมคงฺคณกํ[๑๒] คจฺฉติ, โยนกํ คจฺฉติ, [๑๓] ปินกกํ[๑๔] คจฺฉติ, อลสณฺฑกํ[๑๕] คจฺฉติ, มรุกนฺตารํ คจฺฉติ, ชณฺณุปถํ คจฺฉติ, อชปถกํ คจฺฉติ, เมณฺฑกปถกํ คจฺฉติ, สงฺกุปถกํ คจฺฉติ, ฉตฺตปถกํ คจฺฉติ, วสปถกํ คจฺฉติ, สกุณปถกํ คจฺฉติ, มูสิกาปถกํ[๑๖] คจฺฉติ, ทริปถกํ คจฺฉติ, เวตฺตาธารกํ[๑๗] คจฺฉติ. ปริเยสนฺโต น ลภติ, อลาภมูลกมฺปิ ทุกฺขโทมนสฺสํ[๑๘] ปฏิสํเวเทติ. ปริเยสนฺโต ลภติ, ลทฺธา อารกฺขมูลกมฺปิ ทุกฺขโทมนสฺสํ ปฏิสํเวเทติ ‘กินฺติ เม โภเค เนว ราชาโน หเรยฺยุ, น โจรา หเรยฺยุ, น อคฺคิ ฑเหยฺย,[๑๙] น อุทกํ วเหยฺย, น อปฺปิยา ทายาทา หเรยฺยุนฺติ. ตสฺส เอวํ อารกฺขโต โคปยโต เต โภคา วิปฺปลุชฺชนฺติ. โส วิปฺปโยคมูลกมฺปิ ทุกฺขโทมนสฺสํ ปฏิสํเวเทติ. เอวมฺปิ ราคสลฺเลน โอติณฺโณ วิทฺโธ ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต ธาวติ วิธาวติ สนฺธาวติ สํสรติ.

---

[๑] ฉ.,เท. ติคุมฺพํ
[๒] ฉ.,เท. กาพมุขํ
[๓] ฉ.,เท. ปุรปูรํ
[๔] สี. ตามลึ, ฉ.,เท. ตามลึ, อิ. ตมลึ
[๕] สี. วงฺคํ
[๖] สี.,ฉ.,เท. เอพพนฺธนํ
[๗] สี. สุปฺปารกํ, ฉ.,เท. สุปฺปาทกํ
[๘] สี.,ฉ.,เท.,อิ. ภารุกจฺฉกํ
[๙] สี.,ฉ.,เท.,อิ. สุรฏฺฐกํ
[๑๐] สี. องฺคโลกกํ, ฉ.,เท. ภงฺคโลกกํ
[๑๑] ฉ.,เท. ภงฺคณกํ
[๑๒] ฉ.,เท. ปรมภงฺคณกํ
[๑๓] ฉ.,เท. ปรมโยนกํ คจฺฉติ
[๑๔] สี. วีตกกํ ฉ.,เท. วินกกํ
[๑๕] ฉ.,เท. มูลปถกํ
[๑๖] ฉ.,เท. มูสิกปถกํ
[๑๗] ฉ.,เท. เวตฺตาจารกํ
[๑๘] ฉ.,เท. ทุกฺขกํ โทมนสฺสกํ, เอวมุปริปิ.
[๑๙] สี.,ฉ.,เท. ทเหยฺย

โทสสลฺเลน ฯเปฯ โมหสลฺเลน ฯเปฯ มานสลฺเลน โอติณฺโณ วิทฺโธ ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต กาเยน ทุจฺจริตํ จรติ, วาจาย ทุจฺจริตํ จรติ, มนสา ทุจฺจริตํ จรติ, ปาณมฺปิ หนติ, อทินฺนมฺปิ อาทิยติ, สนฺธิมฺปิ ฉินฺทติ, นิลฺโลปมฺปิ หรติ, เอกาคาริกมฺปิ กโรติ, ปริปนฺเถปิ ติฏฺฐติ, ปรทารมฺปิ คจฺฉติ, มุสาปิ ภณติ. เอวํ มานสลฺเลน โอติณฺโณ วิทฺโธ ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต ธาวติ วิธาวติ สนฺธาวติ สํสรติ.

ทิฏฺฐิสลฺเลน โอติณฺโณ วิทฺโธ ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต อเจลโก โหติ มุตฺตาจาโร หตฺถาวเลขโน,[๑] น เอหิภทนฺติโก, น ติฏฺฐภทนฺติโก, นาภิหฏฺฐํ, น อุทฺทิสฺส กตํ,[๒] น นิมนฺตนํ สาทิยติ. โส น กุมฺภิมุขา ปฏิคฺคณฺหาติ,[๓] น กโพปิมุขา[๔] ปฏิคฺคณฺหาติ, น เอฬกมนฺตรํ, น ทณฺฑมนฺตรํ, น มูสลมนฺตรํ, น ทฺวินฺนํ ภุญฺชมานานํ, น คพฺภินิยา, น ปายมานาย, น ปุริสนฺตรคตาย, น สงฺกิตฺตีสุ, น ยตฺถ สา อุปฏฺฐิโต โหติ, น ยตฺถ มกฺขิกา สณฺฑสณฺฑจารินี, น มจฺฉํ, น มํสํ, [๕] น เมรยํ, น ถุโสทกํ ปิวติ. โส เอกาคาริโก วา โหติ เอกาโลปิโก, ทฺวาคาริโก วา โหติ ทฺวาโลปิโก ฯเปฯ สตฺตาคาริโก วา โหติ สตฺตาโลปิโก. เอกิสฺสาปิ ทตฺติยา[๖] ยาเปติ, ทฺวีหิปิ ทตฺตีหิ[๗] ยาเปติ ฯเปฯ สตฺตหิปิ ทตฺตีหิ ยาเปติ, เอกาหิกมฺปิ อาหารํ อาหาเรติ, ทฺวีหิกมฺปิ[๘] อาหารํ อาหาเรติ, ฯเปฯ สตฺตาหิกมฺปิ

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. หตฺถาปเลขโน
[๒] ฉ.,เท. อุทฺทิสฺสกตํ
[๓] สี. ปฏิคณฺหาติ
[๔] สี. ขโพปิมุขา
[๕] สี.,ฉ.,เท. น สุรํ
[๖] ฉ.,เท. ภตฺติยา
[๗] ฉ.,เท. ภตฺตีหิ, เอวมุปริปิ.
[๘] สี. ปิสทฺโท น ทิสฺสติ.

อาหารํ อาหาเรติ. อิติ เอวรูปึ อฑฺฒมาสิกมฺปิ ปริยายภตฺต-โภชนานุโยคมนุยุตฺโต วิหรติ. เอวมฺปิ ทิฏฺฐิสลฺเลน โอติณฺโณ วิทฺโธ ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต ธาวติ วิธาวติ สนฺธาวติ สํสรติ.

อถวา ทิฏฺฐิสลฺเลน โอติณฺโณ วิทฺโธ ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต, โส สากภกฺโข วา โหติ, สามากภกฺโข วา โหติ, นีวารภกฺโข วา โหติ, ททฺทุลภกฺโข วา โหติ, หตภกฺโข[๑] วา โหติ, [๒] อาจามภกฺโข วา โหติ, ปิญฺญากภกฺโข วา โหติ, [๓] ติณภกฺโข วา โหติ, โคมยภกฺโข วา โหติ, วนมูลผลาหาโร [๔] ยาเปติ ปวตฺตผลโภชี.[๕] โส สาณานิปิ ธาเรติ. มสาณานิปิ ธาเรติ, ฉวทุสฺสานิปิ ธาเรติ, ติรีฏานิปิ ธาเรติ, อชินานิปิ ธาเรติ, ปสุกูลานิปิ ธาเรติ, อชินกฺขิปมฺปิ ธาเรติ, กุสจีรมฺปิ ธาเรติ, วากจีรมฺปิ ธาเรติ, ผลกจีรมฺปิ ธาเรติ, เกสกมฺพลมฺปิ ธาเรติ, อุลูกปกฺขมฺปิ ธาเรติ, เกสมสฺสุโลจโกปิ[๖] โหติ, เกสมสฺสุโลจนานุโยคมนุยุตฺโต วิหรติ. อุพฺภฏฺฐโกปิ โหติ อาสนปฏิกฺขิตฺโต, อุกฺกุฏิโกปิ โหติ อุกฺกุฏิกปฺปธานมนุยุตฺโต, กณฺฏกาปสฺสยิโกปิ[๗] โหติ กณฺฏกาปสฺสเย[๘] เสยฺยํ กปฺเปติ, ผลกเสยฺยมฺปิ กปฺเปติ, ถณฺฑิลเสยฺยมฺปิ กปฺเปติ, เอกปสฺสยิโกปิ[๙] โหติ รโชชลฺลธโร, อพฺโภกาสิโกปิ[๑๐] โหติ, ยถาสนฺถติโกปิ โหติ,[๑๑] วิกฏิโกปิ[๑๒] โหติ วิกฏโภชนานุโยคมนุยุตฺโต, อปานโกปิ โหติ

---

[๑] ฉ.,เท. หฏภกฺโข
[๒] ฉ.,เท. กณภกฺโข วา โหติ
[๓] ฉ.,เท. ติลภกฺโข วา โหติ
[๔] สี. วา
[๕] ฉ.,เท. ปวตฺตผลโภโน
[๖] อิ. ปิสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๗] ฉ. กณฺฑกาปสฺสยิโกปิ
[๘] ฉ. กณฺฑกาปสฺสเย
[๙] ฉ.,เท. เอกาปสฺสยิโกปิ
[๑๐] สี. ปิสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๑๑] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๑๒] ฉ.,เท. เวกฏิโกปิ

อปานภาตฺตมนุยุตฺโต,[๑] สายตติยกมฺปิ อุทกโกโรหณานุโยคมนุยุตฺโต วิหรติ. อิติ เอวรูปํ อเนกวิหิตํ กายสฺส อาตาปนปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต วิหรติ. เอวมฺปิ ทิฏฺจิสลฺเลน โอติณฺโณ วิทฺโธ ผุฏฺโจ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต ธาวติ วิธาวติ สนฺธาวติ สํสรติ.

โสกสลฺเลน โอติณฺโณ วิทฺโธ ผุฏฺโจ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต โสจติ กิลมติ ปริเทวติ อุรตฺตาฬึ กนฺทติ สมฺโมหํ อาปชฺชติ. วุตฺตํ เหตํ ภควตา “ภูตปุพฺพํ พฺราหฺมณ อิมิสฺสาเยว สาวตฺถิยา อญฺญตริสฺสา อิตฺถิยา มาตา กาลมกาสิ. สา ตสฺสา กาลกิริยาย อุมฺมตฺติกา ขิตฺตจิตฺตา รถิยา[๒] รถิยํ สิงฺฆาฏเกน สิงฺฆาฏกํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาห “อปิ เม มาตรํ อทฺทสถ[๓] อปิ เม มาตรํ อทฺทสถาติ. “ภูตปุพฺพํ พฺราหฺมณ อิมิสฺสาเยว สาวตฺถิยา อญฺญตริสฺสา อิตฺถิยา ปิตา กาลมกาสิ ฯเปฯ ภาตา กาลมกาสิ ฯเปฯ ภคินี กาลมกาสิ ฯเปฯ ปุตฺโต กาลมกาสิ ฯเปฯ ธีตา กาลมกาสิ สามิโก กาลมกาสิ. สา ตสฺส กาลกิริยาย อุมฺมตฺติกา ขิตฺตจิตฺตา รถิยา รถิยํ สิงฺฆาฏเกน สิงฺฆาฏกํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาห “อปิ เม สามิกํ อทฺทสถ อปิ เม สามิกํ อทฺทสถาติ. “ภูตปุพฺพํ พฺราหฺมณ อิมิสฺสาเยว สาวตฺถิยา อญฺญตรสฺส ปุริสสฺส มาตา กาลมกาสิ. โส ตสฺสา กาลกิริยาย อุมฺมตฺตโก ขิตฺตจิตฺโต รถิยา รถิยํ สิงฺฆาฏเกน สิงฺฆาฏกํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาห “อปิ เม มาตรํ อทฺทสถ อปิ เม มาตรํ อทฺทสถาติ. “ภูตปุพฺพํ พฺราหฺมณ อิมิสฺสาเยว สาวตฺถิยา อญฺญตรสฺส ปุริสสฺส ปิตา กาลมกาสิ ฯเปฯ ภาตา กาลมกาสิ ฯเปฯ ภคินี กาลมกาสิ ฯเปฯ ปุตฺโต กาลมกาสิ ฯเปฯ ธีตา กาลมกาสิ ฯเปฯ ปชาปตี[๔]

---

[๑] ฉ.,เท. อปานกตฺถมนุยุตฺโต
[๒] ฉ.,เท. รถิยาย, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท. อทฺทสฺสถ
[๔] สี.,ฉ.,เท. ปชาปติ

กาลมกาสิ. โส ตสฺสา กาลกิริยาย อุมฺมตฺตโก ขิตฺตจิตฺโต รถิยา รถิยํ สิงฺฆาฏเกน สิงฺฆาฏกํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาห "อปิ เม ปชาปตี อทฺทสถ อปิ เม ปชาปตี อทฺทสถาติ. "ภูตปุพฺพํ พฺราหฺมณ อิมิสฺสาเยว สาวตฺถิยา อญฺญตรา อิตฺถี ญาติกุลํ อคมาสิ. ตสฺสา เต ญาตกา สามิกํ อจฺฉินฺทิตฺวา อญฺญสฺส ทาตุกามา. สา จ นํ น อิจฺฉติ. อถ โข สา อิตฺถี สามิกํ เอตทโวจ "อิเม มํ[๑] อยฺยปุตฺต ญาตกา ตํ[๒] อจฺฉินฺทิตฺวา อญฺญสฺส ทาตุกามา, อุโภ มยํ มริสฺสามาติ. อถ โข โส ปุริโส ตํ อิตฺถึ ทฺวิธา เฉตฺวา อตฺตานํ โอปาเตสิ[๓] "อุโภ เปจฺจ ภวิสฺสามาติ. เอวํ โสกสลฺเลน โอติณฺโณ วิทฺโธ ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต ธาวติ วิธาวติ สนฺธาวติ สํสรติ.

กถกถาสลฺเลน โอติณฺโณ วิทฺโธ ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต สํสยปกฺขนฺโน[๔] โหติ วิมติปกฺขนฺโน[๕] เทฺวพฺหกชาโต "อโหสึ นุ โข อหํ อตีตมทฺธานํ, น นุ โข อโหสึ อตีตมทฺธานํ, กึ นุ โข อโหสึ อตีตมทฺธานํ, กถํ นุ โข อโหสึ อตีตมทฺธานํ, กึ หุตฺวา กึ อโหสึ นุ โข อหํ[๖] อตีตมทฺธานํ, ภวิสฺสามิ นุ โข อหํ อนาคตมทฺธานํ, น นุ โข ภวิสฺสามิ อนาคตมทฺธานํ, กึ นุ โข ภวิสฺสามิ อนาคตมทฺธานํ, กถํ นุ โข ภวิสฺสามิ อนาคตมทฺธานํ, กึ หุตฺวา กึ ภวิสฺสามิ นุ โข อหํ[๗] อนาคตมทฺธานนฺติ.[๘] เอตรหิ [๙] ปจฺจุปฺปนฺนมทฺธานํ อชฺฌตฺตํ

---

[๑] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๒] ฉ.,เท. ตว
[๓] ฉ.,เท. โอปาเตติ
[๔] ฉ.,เท. สํสยปกฺขนฺโท
[๕] ฉ.,เท. วิมติปกฺขนฺโท
[๖] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๗] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๘] ฉ.,เท. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๙] ฉ.,เท. วา

กถกถี โหติ, อหํ นุโขสฺมิ, โน นุโขสฺมิ, กึ นุโขสฺมึ, กถํ นุโขสฺมิ, [๑] สตฺโต กุโต อาคโต, โส กุหึ คามี ภวิสฺสตีติ. เอวํ กถกถาสลฺเลน โอตินฺโน วิทฺโธ ผุฏฺโ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต ธาวติ วิธาวติ สนฺธาวติ สํสรติ.

เต จ[๒] สลฺเล อภิสงฺขโรติ, เต สลฺเล อภิสงฺขโรนฺโต สลฺลาภิสงฺขารวเสน ปุรตฺถิมทิสํ ธาวติ, ปจฺฉิมทิสํ ธาวติ, อุตฺตรทิสํ ธาวติ, ทกฺขิณทิสํ ธาวติ. เต สลฺลาภิสงฺขารา อปฺปหีนา, สลฺลาภิสงฺขารานํ อปฺปหีนตฺตา คติยา ธาวติ, นิรเย ธาวติ, ติรจฺฉานโยนิยา ธาวติ, ปิตฺติวิสเย ธาวติ, มนุสฺสโลเก ธาวติ, เทวโลเก ธาวติ, คติยา คตึ อุปปตฺติยา อุปปตฺตึ ปฏิสนฺธิยา ปฏิสนฺธึ ภเวน ภวํ สํสาเรน สํสารํ วฏฺเฏน วฏฺฏํ ธาวติ วิธาวติ สนฺธาวติ สํสรตีติ เยน สลฺเลน โอตินฺโน, ทิสา สพฺพา วิธาวติ.

ตเมว สลฺลํ อพฺพุยฺห น ธาวติ น สีทตีติ ตเมว ราคสลฺลํ โทสสลฺลํ โมหสลฺลํ มานสลฺลํ[๓] ทิฏฺจิสลฺลํ โสกสลฺลํ กถกถาสลฺลํ อพฺพุยฺห อพฺพุหิตฺวา อุทฺธริตฺวา สมุทฺธริตฺวา อุปฺปาทยิตฺวา[๔] สมุปฺปาทยิตฺวา[๔] ปชหิตฺวา วิโนทิตฺวา[๕] พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวงฺคมิตฺวา เนว ปุรตฺถิมทิสํ ธาวติ, น ปจฺฉิมทิสํ ธาวติ, น อุตฺตรทิสํ ธาวติ, น ทกฺขิณทิสํ ธาวติ. เต สลฺลาภิสงฺขารา ปหีนา; สลฺลาภิสงฺขารานํ ปหีนตฺตา คติยา น ธาวติ, นิรเย น ธาวติ, ติรจฺฉานโยนิยา น ธาวติ, ปิตฺติวิสเย น ธาวติ, มนุสฺสโลเก น ธาวติ, เทวโลเก น ธาวติ, น คติยา คตึ, น อุปปตฺติยา

---

[๑] ฉ.,เท. อยํ นุ โข
[๒] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๓] อิ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๔-๔] ฉ.,เท. อุปฺปาฏยิตฺวา สมุปฺปาฏยิตฺวา
[๕] ฉ.,เท. วิโนเทตฺวา, เอวมุปริปิ.

อุปปตฺตึ, น ปฏิสนฺธิยา ปฏิสนฺธึ, น ภเวน ภวํ, น สํสาเรน สํสารํ, น วฏฺเฏน วฏฺฏํ ธาวติ วิธาวติ[๑] สนฺธาวติ สํสรตีติ ตเมว สลฺลํ อพฺพุยฺห น ธาวติ. **น สีทตีติ** กาโมเฆ น สีทติ, ภโวเฆ น สีทติ, ทิฏฺโฐเฆ น สีทติ, อวิชฺโชเฆ น สีทติ น สํสีทติ น โอสีทติ น อวสีทติ [๒] น อวคจฺฉตีติ ตเมว สลฺลํ อพฺพุยฺห น ธาวติ น สีทติ. เตนาห ภควา

"เยน สลฺเลน โอติณฺโณ ทิสา สพฺพา วิธาวติ,
ตเมว สลฺลํ อพฺพุยฺห น ธาวติ น สีทตีติ.

[๑๗๕] ตตฺถ สิกฺขานุคียนฺติ[๓] .....
(ยานิ โลเก คธิตานิ) น เตสุ ปสุโต สิยา
นิพฺพิชฺฌ สพฺพโส กาเม สิกฺเข นิพฺพานมตฺตโน.

ตตฺถ สิกฺขานุคียนฺติ ยานิ โลเก คธิตานีติ สิกฺขาติ หตฺถิสิกฺขา อสฺสสิกฺขา รถสิกฺขา ธนุสิกฺขา สาลากิยํ สลฺลกตฺติยํ กายติกิจฺฉํ ภูติยํ โกมารติกิจฺฉํ.[๔] **อนุคียนฺตีติ** คียนฺติ กถียนฺติ[๕] ภณิยนฺติ ทีปียนฺติ โวหริยนฺติ. อถวา คียนฺติ คณฺหิยนฺติ อุคฺคณฺหิยนฺติ ธาริยนฺติ อุปธาริยนฺติ อุปลกฺขิยนฺติ คธิตปฏิลาภาย. คธิตา วุจฺจนฺติ ปญฺจกามคุณา จกฺขุวิญฺเญยฺยา รูปา อิฏฺฐา กนฺตา มนาปา ปิยรูปา กามูปสญฺหิตา รชนียา โสตวิญฺเญยฺยา สทฺทา ฯเปฯ ฆานวิญฺเญยฺยา คนฺธา ฯเปฯ ชิวฺหาวิญฺเญยฺยา รสา ฯเปฯ กายวิญฺเญยฺยา โผฏฺฐพฺพา อิฏฺฐา กนฺตา มนาปา ปิยรูปา กามูปสํหิตา รชนียา. กึการณา คธิตา วุจฺจนฺติ

---

[๑] สี. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ. [๒] สี.,ฉ.,เท.,อิ. น คจฺฉติ
[๓] ฉ.,เท. ตตฺถ สิกฺขานุคียนฺติ ยานิ โลเก คธิตานิ น เตสุ ปสุโต สิยา นิพฺพิชฺฌ สพฺพโส กาเม สิกฺเข นิพฺพานมตฺตโน [๔] ฉ.,เท. โกมารภจฺจํ
[๕] ฉ.,เท. นิคฺคียนฺติ กถียนฺติ ฯเปฯ โวหรียนฺติ

ปญฺจกามคุณา. เยภุยฺเยน เทวมนุสฺสา ปญฺจกามคุเณ อิจฺฉนฺติ สาทิยนฺติ [๑] ปิหยนฺติ อภิชปฺปนฺติ, ตำการณา คธิตา วุจฺจนฺติ ปญฺจกามคุณา. **โลเกติ** มนุสฺสโลเกติ ตตฺถ สิกฺขานุคียนฺติ ยานิ โลเก คธิตานิ.

น เตสุ ปสุโต สิยาติ ตาสุ วา สิกฺขาสุ เตสุ วา ปญฺจกามคุเณสุ น ปสุโต สิยา, น ตนฺนินฺโน อสฺส, น ตปฺโปโณ, น ตปฺปพฺภาโร, น ตทธิมุตฺโต, น ตทาธิปเตยฺโยติ น เตสุ ปสุโต สิยา.

นิพฺพิชฺฌ สพฺพโส กาเมติ นิพฺพิชฺฌาติ ปฏิวิชฺฌิตฺวา. "สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ ปฏิวิชฺฌิตฺวา, "สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขาติ ฯเปฯ "ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ, สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมนฺติ ปฏิวิชฺฌิตฺวา. **สพฺพโสติ** สพฺเพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ อเสสํ นิสฺเสสํ ปริยาทาย[๒] วจนเมตํ[๒] สพฺพโสติ. **กามาติ** อุทฺทานโต เทฺว กามา: วตฺถุกามา จ กิเลสกามา จ ฯเปฯ อิเม วุจฺจนฺติ วตฺถุกามา ฯเปฯ อิเม วุจฺจนฺติ กิเลสกามาติ นิพฺพิชฺฌ สพฺพโส กาเม.

สิกฺเข นิพฺพานมตฺตโนติ สิกฺขาติ ติสฺโส สิกฺขา: อธิสีลสิกฺขา, อธิจิตฺตสิกฺขา, อธิปญฺญาสิกฺขา, ฯเปฯ อยํ อธิปญฺญาสิกฺขา. **นิพฺพานมตฺตโนติ** อตฺตโน ราคสฺส นิพฺพานาย[๓] โทสสฺส นิพฺพานาย โมหสฺส นิพฺพานาย ฯเปฯ สพฺพากุสลาภิสงฺขารานำ สมาย อุปสมาย วูปสมาย นิพฺพานาย ปฏินิสฺสคฺคาย ปฏิปฺปสฺสทฺธิยา อธิสีลมฺปิ สิกฺเขยฺย อธิจิตฺตมฺปิ สิกฺเขยฺย อธิปญฺญมฺปิ สิกฺเขยฺย, อิมา ติสฺโส สิกฺขา อาวชฺเชนฺโต สิกฺเขยฺย ชานนฺโต สิกฺเขยฺย ฯเปฯ

---

[๑] ฉ.,เท. ปตฺถยนฺติ [๒-๒] สี.,ฉ.,เท. ปริยาทิยนวจนเมตำ
[๓] สี.,ฉ.,เท. นิพฺพาปนาย, เอวมุปริปิ.

สจฺฉิกาตพฺพํ สจฺฉิกโรนฺโต สิกฺเขยฺย อาจเรยฺย สมาจเรยฺย สมาทาย วตฺเตยฺยาติ สิกฺเข นิพฺพานมตฺตโน. เตนาห ภควา

"ตตฺถ สิกฺขานุคียนฺติ .....
(ยานิ โลเก คธิตานิ) น เตสุ ปสุโต สิยา
นิพฺพิชฺฌ สพฺพโส กาเม สิกฺเข นิพฺพานมตฺตโนติ.

[๑๗๖] สจฺโจ สิยา อปฺปคพฺโภ อมาโย ริตฺตเปสุโณ,
อกฺโกธโน โลภปาปกํ[๑] เววิจฺฉํ วิตเร มุนิ.

สจฺโจ สิยา อปฺปคพฺโภติ สจฺโจ สิยาติ: สจฺจวาจาย สมนฺนาคโต สิยา, สมฺมาทิฏฺฐิยา สมนฺนาคโต สิยา, อริเยน อฏฺฐงฺคิเกน มคฺเคน สมนฺนาคโต สิยาติ สจฺโจ สิยา. **อปฺปคพฺโภติ** ตีณิ ปาคพฺภิยานิ: กายิกํ ปาคพฺภิยํ, วาจสิกํ ปาคพฺภิยํ, เจตสิกํ ปาคพฺภิยํ ฯเปฯ อิทํ เจตสิกํ ปาคพฺภิยํ. ยสฺสีมานิ[๒] ตีณิ ปาคพฺภิยานิ ปหีนานิ สมุจฺฉินฺนานิ วูปสนฺตานิ ปฏิปฺปสฺสทฺธานิ อภพฺพุปฺปตฺติกานิ ญาณคฺคินา ทฑฺฒานิ, โส วุจฺจติ อปฺปคพฺโภติ สจฺโจ สิยา อปฺปคพฺโภ.

อมาโย ริตฺตเปสุโณติ มายา วุจฺจติ วญฺจนิกา จริยา. อิเธกจฺโจ กาเยน ทุจฺจริตํ จริตฺวา วาจาย ทุจฺจริตํ จริตฺวา มนสา ทุจฺจริตํ จริตฺวา ตสฺส ปฏิจฺฉาทนเหตุ ปาปิกํ อิจฺฉํ ปณิทหติ, "มา มํ ชญฺญาติ อิจฺฉติ, "มา มํ ชญฺญาติ สงฺกปฺเปติ, "มา มํ ชญฺญาติ วาจํ ภาสติ, "มา มํ ชญฺญาติ กาเยน ปรกฺกมติ. ยา เอวรูปา มายา มายาวิตา อจฺจสรา วญฺจนา นิกติ นิกิรณา[๓] นิหรณา[๔] ปริหรณา คูหนา ปริคูหนา ฉาทนา

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. โลภปาปี, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ.,เท. ยสฺสิมานิ
[๓] สี. นิกรณา [๔] สี.,ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

ปริจฺฉาทนา[๑] อนุตฺตานีกมฺมํ อนาวิกมฺมํ โวจฺฉาทนา[๒] ปาปกิริยา; อยํ วุจฺจติ มายา. ยสฺเสสา มายา ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒา, โส วุจฺจติ อมาโย. **ริตฺตเปสุโณติ เปสุญฺญนฺติ** อิเธกจฺโจ ปิสุณวาโจ โหติ ฯเปฯ เอวํ เภทาธิปฺปาโย[๓] เปสุญฺญํ อุปสํหรติ. ยสฺเสตํ เปสุญฺญํ ปหีนํ สมุจฺฉินฺนํ วูปสนฺตํ ปฏิปฺปสฺสทฺธํ อภพฺพุปฺปตฺติกํ ญาณคฺคินา ทฑฺฒํ, โส วุจฺจติ ริตฺตเปสุโณ[๔] วิคตเปสุโณติ[๔] อมาโย ริตฺตเปสุโณ.

อกฺโกธโน โลภปาปกํ เววิจฺฉํ วิตเร มุนีติ อกฺโกธโนติ หิ โข วุตฺตํ. อปิจ โกโธ ตาว วตฺตพฺโพ. ทสหากาเรหิ โกโธ ชายติ ฯเปฯ ยสฺเสโส โกโธ ปหีโน สมุจฺฉินฺโน วูปสนฺโต ปฏิปฺปสฺสทฺโธ อภพฺพุปฺปตฺติโก ญาณคฺคินา ทฑฺโฒ, โส วุจฺจติ อกฺโกธโน. โกธสฺส ปหีนตฺตา อกฺโกธโน, โกธวตฺถุสฺส ปริญฺญาตตฺตา อกฺโกธโน, โกธเหตุสฺส อุจฺฉินฺนตฺตา อกฺโกธโน. **โลโภติ** โย โลโภ ลุพฺภนา ลุพฺภิตตฺตํ ฯเปฯ อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. เววิจฺฉํ วุจฺจติ ปญฺจ มจฺฉริยานิ อาวาสมจฺฉริยํ ฯเปฯ คาโห วุจฺจติ มจฺฉริยํ. **มุนีติ** โมนํ วุจฺจติ ญาณํ, ยา ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ สงฺคชาลมติจฺจ โส มุนีติ.[๕] **อกฺโกธโน โลภปาปกํ เววิจฺฉํ วิตเร มุนีติ** มุนิ โลภปาปกญฺจ เววิจฺฉญฺจ อตริ อุตฺตริ ปตฺตริ[๖] สมติกฺกมิ วีติกฺกมิ[๗] วีติวตฺตยีติ อกฺโกธโน โลภปาปกํ เววิจฺฉํ วิตเร มุนิ.[๘] เตนาห ภควา

---

[๑] สี. ปฏิจฺฉาทนา
[๒] สี. โวฉทนา
[๓] ฉ.,เท. เภทาธิปฺปาเยน, เอวมุปริปิ.
[๔-๔] ฉ.,เท. วิวิตฺตเปสุโณ ปวิวิตฺตเปสุโณติ
[๕] ฉ.,เท. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๖] สี.,ฉ.,เท. ปตริ
[๗] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๘] อิ. อิติสทฺโท ทิสฺสติ.

"สจฺโจ สิยา อปฺปคพฺโภ อมาโย ริตฺตเปสุโณ,
อกุโกธโน โลภปาปกำ เววิจฺฉำ วิตเร มุนีติ.

[๑๗๗] นิทฺทำ ตนฺทึ สเห ถีนำ ปมาเทน น สำวเส
อติมาเน น ติฏฺเฐยฺย นิพฺพานมนโส[๑] นโร.

นิทฺทำ ตนฺทึ สเห ถีนนฺติ นิทฺทาติ ยา กายสฺส อกลฺยตา อกมฺมญฺญตา โอนาโห ปริโยนาโห อนฺโต สโมโรโธ มิทฺธำ โสปฺป[๒] จปลายิกา[๓] [๔] สุปินา[๕] สุปิตตฺตำ.[๕] **ตนฺทีติ** ยา ตนฺทิ ตนฺทิยนา [๖] ตนฺทิมนกตา อาลสิยำ[๗] อาลสายนา[๘] อาลสายิตตฺตำ.[๙] **ถีนนฺติ** ยา จิตฺตสฺส อกลฺยตา อกมฺมญฺญตา โอลียนา สลฺลียนา ลีนำ ลียนา ลียิตตฺตำ, ถีนำ ถียนา ถียิตตฺตำ จิตฺตสฺส. **นิทฺทำ ตนฺทึ สเห ถีนนฺติ** นิทฺทญฺจ ตนฺทิญฺจ ถีนญฺจ[๑๐] [๑๑] สเหยฺย ปริสเหยฺย อภิภเวยฺย อชฺโฌตฺถเรยฺย ปริยาทิเยยฺย มทฺเทยฺยาติ นิทฺทำ ตนฺทึ สเห ถีนำ.

ปมาเทน น สำวเสติ ปมาโท วตฺตพฺโพ. กายทุจฺจริเตน[๑๒] วา วจีทุจฺจริเตน วา มโนทุจฺจริเตน วา ปญฺจกามคุเณสุ[๑๓] จิตฺตสฺส โวสฺสคฺโค โวสฺสคฺคานุปฺปทานำ[๑๔] วา กุสลานำ วา ธมฺมานำ ภาวนาย อสกฺกจฺจกิริยตา อสาตจฺจกิริยตา อนฏฺฐิตกิริยตา โอลีนวุตฺติตา นิกฺขิตฺตจฺฉนฺทตา นิกฺขิตฺตธุรตา อนาเสวนา อภาวนา

---

[๑] สี. นิพฺพานมานโส, เอวมุปริปิ. [๒] สี.,ฉ.,เท. สุปฺปำ
[๓] สี. ปจลายิกำ, ฉ.,เท. ปจลายิกา [๔] สี.,ฉ.,เท. สุปฺปำ
[๔-๕] สี.,ฉ.,เท. สุปฺปนา สุปฺปิตตฺตำ [๖] ฉ.,เท. ตนฺทิยิตตฺตำ
[๗] สี. อาลสฺสำ ฉ.,เท. อาลสฺยำ [๘] ฉ.,เท. อาลสฺยายนา
[๙] ฉ.,เท. อาลสฺยายิตตฺตำ, อิ. อาลสฺยิตตฺตำ [๑๐] อิ. อยำ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๑๑] สี.,ฉ.,เท. สเห [๑๒] สี.,ฉ.,เท. กายทุจฺจริเต เสเสสุปิ เอเสว นโย
[๑๓] ฉ.,เท. ปญฺจสุ วา กามคุเณสุ [๑๔] สี.,ฉ.,เท. โวสคฺคานุปฺปาทนำ

อพหุลีกมฺมํ อนธิฏฺฐานํ อนนุโยโค ปมาโท, โย เอวรูโป ปมาโท ปมชฺชนา ปมชฺชิตตฺตํ; อยํ วุจฺจติ ปมาโท. **ปมาเทน น สำเสติ** ปมาเทน [๑] น สำเสยฺย น อาวเสยฺย น ปริวเสยฺย, ปมาทำ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวงฺคเมยฺย, ปมาทา อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏฺโฐ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหเรยฺยาติ ปมาเทน น สำเส.

อติมาเน น ติฏฺเฐยฺยาติ อติมาโนติ อิเธกจฺโจ ปรํ อติมญฺญติ ชาติยา วา โคตฺเตน วา ฯเปฯ อญฺญตรญฺญตเรน วา วตฺถุนา. โย เอวรูโป มาโน มญฺญนา มญฺญิตตฺตํ[๒] อุณฺณติ[๓] อุณฺณโม[๔] ธโช สมฺปคฺคาโห เกตุกมฺยตา จิตฺตสฺส, อยํ วุจฺจติ อติมาโน. **อติมาเน น ติฏฺเฐยฺยาติ** อติมาเน น ติฏฺเฐยฺย น สนฺติฏฺเฐยฺย, อติมานำ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวงฺคเมยฺย, อติมานา อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏฺโฐ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหเรยฺยาติ อติมาเน น ติฏฺเฐยฺย.

นิพฺพานมนโส นโรติ อิเธกจฺโจ ทานำ เทนฺโต สีลำ สมาทิยนฺโต อุโปสถกมฺมำ กโรนฺโต ปานียำ ปริโภชนียำ อุปฏฺเปนฺโต ปริเวณำ สมฺมชฺชนฺโต เจติยำ วนฺทนฺโต เจติเย คนฺธมาลำ อาโรเปนฺโต เจติยำ ปทกฺขิณำ กโรนฺโต ยงฺกิญฺจิ เตธาตุกำ กุสลาภิสงฺขารำ อภิสงฺขโรนฺโต น คติเหตุ น อุปปตฺติเหตุ น ปฏิสนฺธิเหตุ น ภวเหตุ น สำสารเหตุ น วฏฺฏเหตุ, สพฺพนฺตำ

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. น วเสยฺย
[๒] สี. มญฺญิตตฺตำ
[๓] ฉ.,เท. อุนฺนติ, เอวมุปริปิ.
[๔] ฉ.,เท. อุนฺนโม

วิสัโยคาธิปฺปาโย นิพฺพานนินฺโน นิพฺพานโปโณ นิพฺพานปพฺภาโร อภิสงฺขโรตีติ เอวมฺปิ นิพฺพานมนโส นโร. อถวา สพฺพสงฺขารธาตุยา จิตฺตํ ปฏิวาเปตฺวา อมตาย ธาตุยา จิตฺตํ อุปสัหรติ “เอตํ สนฺตํ เอตํ ปณีตํ, ยทิทํ สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานนฺติ เอวมฺปิ นิพฺพานมนโส นโร.

“น ปณฺฑิตา อุปธิสุขสฺส เหตุ
ททนฺติ ทานานิ ปุนพฺภวาย,
กามญฺจ เต อุปธิปริกฺขยาย
ททนฺติ ทานํ อปุนพฺภวาย.
น ปณฺฑิตา อุปธิสุขสฺส เหตุ
ภาเวนฺติ ฌานานิ ปุนพฺภวาย,
กามญฺจ เต อุปธิปริกฺขยาย
ภาเวนฺติ ฌานานิ[๑] อปุนพฺภวาย.
เต นิพฺพุตี[๒] อภิมนา[๓] ททนฺติ
ตนฺนินฺนจิตฺตา ตทาธิมุตฺตา[๔]
นชฺโช ยถา สาครมชฺฌคตา[๕]
ภวนฺติ นิพฺพานปรายนา เตติ.

นิพฺพานมนโส นโร. เตนาห ภควา

“นิทฺทํ ตนฺทึ สเห ถีนํ ปมาเทน น สංวเส,
อติมาเน น ติฏฺเฐยฺย นิพฺพานมนโส นโรติ.

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. ฌานํ
[๒] เท. นิพฺพุตฺตี
[๓] สี. อาสีสมานา, ฉ.,เท. อาสิสมานสา
[๔] สี. ตทาธิมุตฺตา, สฺยา. ตทาธิมุตฺตตา
[๕] สี.,ฉ.,เท. สาครมชฺฌุเปตา

[๑๗๘] โมสวชฺเช น นิยฺเยถ รูเป เสฺนหํ น กุพฺพเย,
มานญฺจ ปริชาเนยฺย สาหสา วิรโต จเร.

โมสวชฺเช น นิยฺเยถาติ โมสวชฺชํ วุจฺจติ มุสาวาโท. อิเธกจฺโจ สภาคฺคโต[๑-๑] วา ปริสคฺคโต[๑-๑] วา ญาติมชฺฌคโต วา ปูคมชฺฌคโต วา ราชกุลมชฺฌคโต วา อภินีโต สกฺขิปุฏฺโฐ "เอหิ[๒-๒] โภ[๒-๒] ปุริส ยํ ชานาสิ, ตํ วเทหีติ, โส อชานํ วา อาห[๓] "ชานามีติ, ชานํ วา อาห "น ชานามีติ, อปสฺสํ วา อาห "ปสฺสามีติ ปสฺสํ วา อาห "น ปสฺสามีติ. อิติ อตฺตเหตุ วา ปรเหตุ วา อามิสกิญฺจิกฺขเหตุ วา สมฺปชานมุสา ภาสิตา[๔-๔] โหติ;[๔-๔] อิทํ[๕] วุจฺจติ โมสวชฺชํ. อปิจ ตีหากาเรหิ จตุ ปญฺจ ฉ สตฺต อฏฺฐหากาเรหิ[๖] ฯเปฯ อิเมหิ อฏฺฐหากาเรหิ มุสาวาโท โหติ. **โมสวชฺเชน นิยฺเยถาติ** โมสวชฺเชน น ยาเยยฺย [๗] น วูยฺเหยฺย[๘] น สหเรยฺย โมสวชฺชํ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวงฺคเมยฺย, โมสวชฺชา อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏฺโฐ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทีกเตน เจตสา วิหเรยฺยาติ โมสวชฺเชน นิยฺเยถ.

รูเป เสฺนหํ น กุพฺพเยติ รูปนฺติ จตฺตาโร จ มหาภูตา จตุนฺนญฺจ มหาภูตานํ อุปาทายรูปํ.[๙] **รูเป เสฺนหํ น กุพฺพเยติ** รูเป เสฺนหํ น กเรยฺย, ฉนฺทํ น กเรยฺย, เปมํ น กเรยฺย, ราคํ น กเรยฺย น ชเนยฺย น สญฺชเนยฺย น[๑๐] นิพฺพตฺเตยฺย นาภินิพฺพตฺเตยฺยาติ รูเป เสฺนหํ น กุพฺพเย.

[๑-๑] สี. สภาคโต วา ปริสคโต
[๒-๒] ฉ.,เท. เอหมฺโภ
[๓] สี. อหํ, เอวมุปริปิ.
[๔-๔] สี. ภาสติ อิ. ภาสิตาติ
[๕] อิ. อิติ
[๖] ฉ.,เท. จตูหากาเรหิ ฯเปฯ ปญฺจหากาเรหิ ฯเปฯ ฉหากาเรหิ ฯเปฯ สตฺตหากาเรหิ ฯเปฯ อฏฺฐหากาเรหิ, เอวมุปริปิ.
[๗] ฉ.,เท. น นิยฺยาเยยฺย
[๘] ฉ.,เท. วเหยฺย
[๙] ฉ.,เท. อุปาทาย รูปิ
[๑๐] สี. นสทฺโท น ทิสฺสติ.

มานญฺจ ปริชาเนยฺยาติ มาโนติ เอกวิเธน มาโน [๑] จิตฺตสฺส อุณฺณติ. ทุวิเธน มาโน: อตฺตุกฺกํสนมาโน ปรวมฺภนมาโน. ติวิเธน มาโน: “เสยฺโยหมสฺมีติ มาโน, “สทิโสหมสฺมีติ มาโน, “หีโนหมสฺมีติ มาโน. จตุพฺพิเธน[๒] มาโน: ลาเภน มานํ ชเนติ, ยเสน มานํ ชเนติ, ปสํสาย มานํ ชเนติ, สุเขน มานํ ชเนติ. ปญฺจวิเธน มาโน: “ลาภิมฺหิ มนาปิกานํ รูปานนฺติ มานํ ชเนติ, [๓] มนาปิกานํ สทฺทานํ ฯเปฯ คนฺธานํ ฯเปฯ รสานํ ฯเปฯ โผฏฺฐพฺพานนฺติ มานํ ชเนติ. ฉพฺพิเธน มาโน: จกฺขุสมฺปทาย มานํ ชเนติ, โสตสมฺปทาย ฯเปฯ ฆานสมฺปทาย ฯเปฯ ชิวฺหาสมฺปทาย ฯเปฯ กายสมฺปทาย ฯเปฯ มโนสมฺปทาย มานํ ชเนติ. สตฺตวิเธน มาโน: มาโน[๔] อติมาโน มานาติมาโน โอมาโน [๕] อธิมาโน อสฺมิมาโน มิจฺฉามาโน. อฏฺฐวิเธน มาโน: ลาเภน มานํ ชเนติ, อลาเภน โอมานํ ชเนติ, ยเสน มานํ ชเนติ, อยเสน โอมานํ ชเนติ, ปสํสาย มานํ ชเนติ, นินฺทาย โอมานํ ชเนติ, สุเขน มานํ ชเนติ, ทุกฺเขน โอมานํ ชเนติ. นววิเธน มาโน: เสยฺยสฺส “เสยฺโยหมสฺมีติ มาโน, เสยฺยสฺส “สทิโสหมสฺมีติ มาโน, เสยฺยสฺส “หีโนหมสฺมีติ มาโน, สทิสสฺส “เสยฺโยหมสฺมีติ มาโน, สทิสสฺส “สทิโสหมสฺมีติ มาโน, สทิสสฺส “หีโนหมสฺมีติ มาโน, หีนสฺส “เสยฺโยหมสฺมีติ มาโน, หีนสฺส “สทิโสหมสฺมีติ มาโน, หีนสฺส “หีโนหมสฺมีติ มาโน. ทสวิเธน มาโน: อิเธกจฺโจ มานํ ชเนติ ชาติยา วา โคตฺเตน วา ฯเปฯ

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. ยา
[๒] ฉ. จตุวิเธน
[๓] ฉ.,เท. ลาภิมฺหิ
[๔] สี.,ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๕] สี.,ฉ.,เท. สทิสมาโน

อญฺญตรญฺญตเรน วา วตฺถุนา. โย เอวรูโป มาโน มญฺญนา มญฺญิตตฺตํ อุณฺณติ อุณฺณโม ธโช สมฺปคฺคาโห เกตุกมฺยตา จิตฺตสฺส, อยํ วุจฺจติ มาโน.

มานญฺจ ปริชาเนยฺยาติ มานํ ตีหิ ปริญฺญาหิ ปริชาเนยฺย: ญาตปริญฺญาย ตีรณปริญฺญาย ปหานปริญฺญาย. กตมา ญาตปริญฺญา. มานํ ชานาติ อยํ เอกวิเธน มาโน จิตฺตสฺส อุณฺณติ, อยํ ทุวิเธน มาโน อตฺตุกฺกํสนมาโน ปรวมฺภนมาโน ฯเปฯ อยํ ทสวิเธน มาโน, อิเธกจฺโจ มานํ ชเนติ ชาติยา วา โคตฺเตน วา ฯเปฯ อญฺญตรญฺญตเรน วา วตฺถุนาติ ชานาติ ปสฺสติ; อยํ ญาตปริญฺญา. กตมา ตีรณปริญฺญา. เอวं[๑] ญตฺวา[๑] มานํ ตีเรติ อนิจฺจโต ทุกฺขโต ฯเปฯ อนิสฺสรณโต ตีเรติ; อยํ ตีรณปริญฺญา. กตมา ปหานปริญฺญา. เอวं ตีเรตฺวา มานํ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ อนภาวงฺคเมติ; อยํ ปหานปริญฺญา. **มานญฺจ ปริชาเนยฺยาติ** มานํ อิมาหิ ตีหิ ปริญฺญาหิ ปริชาเนยฺยาติ มานญฺจ ปริชาเนยฺย.

สาหสา วิรโต จเรติ กตมา สาหสาจริยา.[๒] รตฺตสฺส ราคจริยา สาหสาจริยา, ทุฏฺฐสฺส โทสจริยา สาหสาจริยา, มูฬฺหสฺส โมหจริยา สาหสาจริยา, วินิพนฺธสฺส[๓] มานจริยา สาหสาจริยา, ปรามฏฺฐสฺส ทิฏฺฐิจริยา, สาหสาจริยา วิกฺเขปคตสฺส อุทฺธจฺจจริยา สาหสาจริยา, อนิฏฺฐงฺคตสฺส[๔] วิจิกิจฺฉาจริยา สาหสาจริยา, ถามคตสฺส อนุสยจริยา สาหสาจริยา; อยํ สาหสาจริยา. **สาหสา วิรโต จเรติ** สาหสาจริยาย อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต

[๑-๑] ฉ.,เท. เอตํ ญาตํ กตฺวา
[๒] ฉ.,เท. สาหสา จริยา
[๓] สี.,ฉ.,เท. วินิพทฺธสฺส, เอวมุปริปิ.
[๔] สี. อนิฏฺฐาคตสฺส

นิกฺขนฺโต นิสฺสฏฺโฐ[๑] วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหเรยฺย จเรยฺย วิจเรยฺย อิริเยยฺย วตฺเตยฺย ปาเลยฺย ยเปยฺย ยาเปยฺยาติ สาหสา วิรโต จเร. เตนาห ภควา

"โมสวชฺเช น นิยฺเยถ รูเป เสฺนหํ น กุพฺพเย,
มานญฺจ ปริชาเนยฺย สาหสา วิรโต จเรติ.

[๑๗๕] ปุราณํ นาภินนฺเทยฺย นเว[๒] ขนฺติมกุพฺพเย,[๒]
หียมาเน น โสเจยฺย อากสฺสํ[๓] น สิโต สิยา.

ปุราณํ นาภินนฺเทยฺยาติ ปุราณา[๔] วุจฺจนฺติ อตีตา รูปา[๕] เวทนา สญฺญา สงฺขารา วิญฺญาณํ.[๕] อตีเต สงฺขาเร ตณฺหาวเสน ทิฏฺฐิวเสน นาภินนฺเทยฺย นาภิวเทยฺย น อชฺโฌเสยฺย, อภินนฺทนํ อภิวทนํ อชฺโฌสานํ คาหํ ปรามาสํ อภินิเวสํ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวงฺคเมยฺยาติ ปุราณํ นาภินนฺเทยฺย.

นเว ขนฺติมกุพฺพเยติ นวา วุจฺจนฺติ ปจฺจุปฺปนฺนา รูปา เวทนา สญฺญา สงฺขารา วิญฺญาณํ. ปจฺจุปฺปนฺเน สงฺขาเร ตณฺหาวเสน ทิฏฺฐิวเสน ขนฺตึ น กเรยฺย ฉนฺทํ น กเรยฺย เปมํ น กเรยฺย ราคํ น กเรยฺย น ชเนยฺย น สญฺชเนยฺย น นิพฺพตฺเตยฺย นาภินิพฺพตฺเตยฺยาติ นเว ขนฺติมกุพฺพเย.

หียมาเน น โสเจยฺยาติ หียมาเน หายมาเน ปริหายมาเน เวมาเน วิคจฺฉมาเน อนฺตรธายมาเน, น โสเจยฺย น กิลเมยฺย น ปรามเสยฺย น ปริเทเวยฺย น อุรตฺตาฬึ กนฺเทยฺย น สมฺโมหํ อาปชฺเชยฺย, จกฺขุสฺมึ หียมาเน หายมาเน ปริหายมาเน เวมาเน

---

[๑] ฉ.,เท. นิสฺสโฏ, เอวมุปริปิ. [๒-๒] สี.,ฉ.,เท. นเว ขนฺตึ น กุพฺพเย, เอวมุปริปิ.
[๓] สี.,ฉ.,เท.,อิ. อากาสึ, เอวมุปริปิ. [๔] ฉ.,เท. ปุราณํ
[๕-๕] ฉ.,เท. รูปเวทนาสญฺญาสงฺขารวิญฺญาณา, เอวมุปริปิ.

วิคจฺฉมาเน อนฺตรธายมาเน, โสตสฺมึ ฯเปฯ ฆานสฺมึ ฯเปฯ ชิวฺหาย ฯเปฯ กายสฺมึ ฯเปฯ รูปสฺมึ ฯเปฯ สทฺทสฺมึ ฯเปฯ คนฺธสฺมึ ฯเปฯ รสสฺมึ ฯเปฯ โผฏฺฐพฺพสฺมึ ฯเปฯ กุลสฺมึ ฯเปฯ คณสฺมึ ฯเปฯ อาวาสสฺมึ ฯเปฯ ลาภสฺมึ ฯเปฯ ยสสฺมึ ฯเปฯ ปสํสาย ฯเปฯ สุขสฺมึ ฯเปฯ จีวรสฺมึ ฯเปฯ ปิณฺฑปาตสฺมึ ฯเปฯ เสนาสนสฺมึ ฯเปฯ คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารสฺมึ หียมาเน หายมาเน ปริหายมาเน เวมาเน วิคจฺฉมาเน อนฺตรธายมาเน, น โสเจยฺย น กิลเมยฺย น ปรามเสยฺย น ปริเทเวยฺย น อุรตฺตาฬึ กนฺเทยฺย น สมฺโมหํ อาปชฺเชยฺยาติ หียมาเน น โสเจยฺย.

อากสฺสํ น สิโต สิยาติ อากสฺสํ วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค ฯเปฯ อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. กึการณา อากสฺสํ วุจฺจติ ตณฺหา. ยาย ตณฺหาย รูปึ อากสฺสติ สมากสฺสติ คณฺหาติ ปรามสติ อภินิวิสติ, เวทนํ ฯเปฯ สญฺญํ ฯเปฯ สงฺขาเร ฯเปฯ วิญฺญาณํ ฯเปฯ คตึ ฯเปฯ อุปปตฺตึ ฯเปฯ ปฏิสนฺธึ ฯเปฯ ภวํ ฯเปฯ สํสารํ ฯเปฯ วฏฺฏํ อากสฺสติ สมากสฺสติ คณฺหาติ ปรามสติ อภินิวิสติ; ตํการณา อากสฺสํ วุจฺจติ ตณฺหา. **อากสฺสํ น สิโต สิยาติ** ตณฺหํ[๑] น สิโต สิยา,[๑] ตณฺหํ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวงฺคเมยฺย, ตณฺหาย อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏโ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหเรยฺยาติ อากสฺสํ น สิโต สิยา. เตนาห ภควา

"ปุราณํ นาภินนฺเทยฺย นเว ขนฺติมกุพฺพเย,
หียมาเน น โสเจยฺย อากสฺสํ น สิโต สิยาติ.

[๑-๑] สี.,ฉ.,เท. ตณฺหานิสฺสิโต น สิยา.

[๑๘๐] เคธึ พฺรูมิ มโหโฆติ อาจมฺ[๑] พฺรูมิ ชปฺปนึ
อารมฺมณึ ปกปฺปนึ[๒] กามปงฺโก ทุรจฺจโย.

เคธึ พฺรูมิ มโหโฆติ[๓] เคโธ วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค ฯเปฯ อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. มโหโฆ วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค ฯเปฯ อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. **เคธึ พฺรูมิ มโหโฆติ**[๓] เคธึ "มโหโฆติ พฺรูมิ อาจิกฺขามิ เทเสมิ ปญฺญาเปมิ ปฏฺฐเปมิ วิวรามิ วิภชามิ อุตฺตานีกโรมิ ปกาเสมีติ เคธึ พฺรูมิ มโหโฆติ.

อาจมึ พฺรูมิ ชปฺปนนฺติ อาจมา[๔] วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค ฯเปฯ อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. ชปฺปนาปิ วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค ฯเปฯ อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. **อาจมึ พฺรูมิ ชปฺปนนฺติ** อาจมึ "ชปฺปนาติ พฺรูมิ อาจิกฺขามิ เทเสมิ ปญฺญาเปมิ ปฏฺฐเปมิ วิวรามิ วิภชามิ อุตฺตานีกโรมิ ปกาเสมีติ อาจมึ พฺรูมิ ชปฺปนึ.

อารมฺมณึ ปกปฺปนนฺติ อารมฺมณา[๕] วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค ฯเปฯ อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. ปกปฺปนาปิ วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค ฯเปฯ อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลนฺติ อารมฺมณึ ปกปฺปนึ.

กามปงฺโก ทุรจฺจโยติ กามปงฺโก กามกทฺทโม กามกิเลโส กามปลิโป กามปลิโพโธ[๖] ทุรจฺจโย ทุรติวตฺโต ทุตฺตโร ทุปฺปตโร ทุสฺสมติกฺกโม ทุพฺพีติวตฺโตติ กามปงฺโก ทุรจฺจโย. เตนาห ภควา

---

[๑] สี.,ฉ.,เท.,อิ. อาชวึ, เอวมุปริปิ.
[๒] สี.,ฉ.,เท. ปกมฺปนึ, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท.,อิ. มโหโฆตีติ
[๔] ฉ.,เท. อาชวา อิ. อาชวึ
[๕] ฉ.,เท. ปิสทฺโท ทิสฺสติ.
[๖] สี. กามปฬิโรโธ

"เคธิ พฺรูมิ มโหฆนฺติ　　อาจมฺ พฺรูมิ ชปฺปนํ,
อารมฺมณํ ปกปฺปนํ　　กามปงฺโก ทุรจฺจโยติ.

[๑๘๑] **สจฺจา อโวกฺกมฺม[๑] มุนิ　　ถเล ติฏฺฐติ พฺราหฺมโณ,**
สพฺพํ โส ปฏินิสฺสชฺช　　สเว[๒] สนฺโตติ วุจฺจติ.

สจฺจา อโวกฺกมฺม มุนีติ สจฺจวาจาย อโวกฺกมนฺโต, สมฺมาทิฏฺฐิยา อโวกฺกมนฺโต, อริยา อฏฺฐงฺคิกา มคฺคา อโวกฺกมนฺโต. **มุนีติ** โมนนฺ วุจฺจติ ญาณนฺ. ยา ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ สงฺคชาลมติจฺจ โส มุนีติ สจฺจา อโวกฺกมฺ มุนิ.

ถเล ติฏฺฐติ พฺราหฺมโณติ ถลนฺ วุจฺจติ อมตนฺ นิพฺพานนฺ. โย โส สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานนฺ. **พฺราหฺมโณติ** สตฺตนฺนนฺ ธมฺมานนฺ วาหิตตฺตา พฺราหฺมโณ ฯเปฯ อนิสฺสิโต[๓] ตาทิ ปวุจฺจเต ส[๔] พฺรหฺมา. **ถเล ติฏฺฐติ พฺราหฺมโณติ** พฺราหฺมโณ[๕] ถเล ติฏฺฐติ, ทีเป ติฏฺฐติ, ตาเณ ติฏฺฐติ, เลเณ ติฏฺฐติ, สรเณ ติฏฺฐติ, อภเย ติฏฺฐติ, อจฺจุเต ติฏฺฐติ, อมเต ติฏฺฐติ, นิพฺพาเน ติฏฺฐตีติ ถเล ติฏฺฐติ พฺราหฺมโณ.

สพฺพํ โส ปฏินิสฺสชฺชาติ สพฺพนฺ วุจฺจติ ทฺวาทสายตนานิ จกฺขุญฺเจว รูปา จ ฯเปฯ มโนเจว ธมฺมา จ. ยโต อชฺฌตฺติกพาหิเรสุ อายตเนสุ ฉนฺทราโค ปหีโน โหติ อุจฺฉินฺนมูล ตาลาวตฺถุกโต อนภาวงฺกโต[๖] อายตึ อนุปฺปาทธมฺโม, เอตฺตาวตาปิ สพฺพนฺ จตฺตนฺ โหติ วนฺตนฺ มุตฺตนฺ ปหีนนฺ ปฏินิสฺสฏฺฐนฺ. ยโต

---

[๑] อิ. อโวกฺกม, เอวมุปริปิ.
[๒] ฉ.,เท. เว, เอวมุปริปิ.
[๓] สี.,ฉ.,เท. อสิโต
[๔] อิ. อยนฺ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๕] สี.,ฉ.,เท. อยนฺ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๖] สี. อนภาวกโต, เอวมุปริปิ. ฉ.,เท. อนภาวงฺกโต

ตณฺหา จ ทิฏฺฐิ จ มาโน จ ปหีนา โหนฺติ อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวงฺกตา[๑] อายตึ อนุปฺปาทธมฺมา, เอตฺตาวตาปิ สพฺพํ จตฺตํ โหติ วนฺตํ มุตฺตํ ปหีนํ ปฏินิสฺสฏฺฐํ. ยโต ปุญฺญาภิสงฺขาโร จ อปุญฺญาภิสงฺขาโร จ อาเนญฺชาภิสงฺขาโร จ ปหีนา โหนฺติ อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวงฺกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมา, เอตฺตาวตาปิ สพฺพํ จตฺตํ โหติ วนฺตํ มุตฺตํ ปหีนํ ปฏินิสฺสฏฺฐนฺติ สพฺพํ โส ปฏินิสฺสชฺช.

สเว สนฺโตติ วุจฺจตีติ โส สนฺโต อุปสนฺโต วูปสนฺโต นิพฺพุโต ปฏิปฺปสฺสทฺธิโต วุจฺจติ กถียติ ภณียติ ทีปียติ โวหริยตีติ สเว สนฺโตติ วุจฺจติ. เตนาห ภควา

“สจฺจา อโวกฺกมฺม มุนิ ถเล ติฏฺฐติ พฺราหฺมโณ,
สพฺพํ โส ปฏินิสฺสชฺช สเว สนฺโตติ วุจฺจตีติ.

[๑๘๒] ส เว วิทฺธา[๒] ส เวทคู ฌตฺวา ธมฺมํ อนิสฺสิโต,
สมฺมา โส โลเก อิริยาโน นปฺปิเหตีธ กสฺสจิ.

ส เว วิทฺธา ส เวทคูติ วิทฺธาติ วิทฺธา วิชฺชาคโต ญาณี พุทฺธิมา[๓] วิภาวี เมธาวี. **เวทคูติ** เวโท วุจฺจติ[๔] จตูสุ มคฺเคสุ ญาณํ ฯเปฯ สพฺพเวทนาสุ วีตราโค สพฺพเวทมติจฺจ เวทคู โสติ ส เว วิทฺธา ส เวทคู.

ฌตฺวา ธมฺมํ อนิสฺสิโตติ [๕] ฌตฺวา ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา “สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ ฌตฺวา ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา

---

[๑] อิ. อภาวงฺคตา [๒] สี.,ฉ.,เท.,อิ. วิทฺวา, เอวมุปริปิ.
[๓] สี.,ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ. [๔] สี.,ฉ.,เท. วาทา วุจฺจนฺติ. อิ. วาทา วุจฺจติ.
[๕] ฉ.,เท. ฌตฺวาติ

"สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขาติ ฯเปฯ "ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ, สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมนฺติ ญตฺวา ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา. **อนิสฺสิโตติ** เทฺว นิสฺสยา: ตณฺหานิสฺสโย จ ทิฏฺฐินิสฺสโย จ ฯเปฯ อยํ ตณฺหานิสฺสโย ฯเปฯ อยํ ทิฏฺฐินิสฺสโย. ตณฺหานิสฺสยํ ปหาย ทิฏฺฐินิสฺสยํ ปฏินิสฺสชฺชิตฺวา จกฺขุ อนิสฺสิโต ฯเปฯ โสตํ อนิสฺสิโต ฯเปฯ ฆานํ อนิสฺสิโต ฯเปฯ ทิฏฺฐสุตมุตวิญฺญาตพฺเพ ธมฺเม อนิสฺสิโต อนลฺลีโน อนุปคโต อนชฺโฌสิโต อนธิมุตฺโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏฺโ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรตีติ ญตฺวา ธมฺมํ อนิสฺสิโต.

สมฺมา โส โลเก อิริยาโนติ ยโต อชฺฌตฺติกพาหิเรสุ อายตเนสุ ฉนฺทราโค ปหีโน โหติ อุจฺฉินฺนมูโล ตาลาวตฺถุกโต อนภาวงฺกโต อายตึ อนุปฺปาทธมฺโม, เอตฺตาวตาปิ สมฺมา โส[๑] โลเก จรติ วิหรติ[๑] อิริยติ วตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปติ. ยโต ปุญฺญาภิสงฺขาโร จ อปุญฺญาภิสงฺขาโร จ อาเนญฺชาภิสงฺขาโร จ ปหีนา โหนฺติ อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวงฺกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมา, เอตฺตาวตาปิ สมฺมา โส โลเก จรติ วิหรติ อิริยติ วตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปตีติ สมฺมา โส โลเก อิริยาโน.

นปฺปิเหตีธ กสฺสจีติ ปิหา วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค ฯเปฯ อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. ยสฺเสสา ปิหา ตณฺหา ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒา, โส กสฺสจิ นปฺปิเหติ ขตฺติยสฺส วา พฺราหฺมณสฺส วา เวสฺสสฺส วา สุทฺทสฺส วา คหฏฺฐสฺส วา ปพฺพชิตสฺส วา เทวสฺส วา มนุสฺสสฺส วาติ นปฺปิเหตีธ กสฺสจิ.

[๑-๑] สี. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.

เตนาห ภควา

"ส เว วิทฺวา ส เวทคู ญตฺวา ธมฺมํ อนิสฺสิโต,
สมฺมา โส โลเก อิริยาโน นปฺปิเหตีธ กสฺสจีติ.

[๑๘๓] โย จ[๑] กาเม อจฺจตริ สงฺคํ โลเก ทุรจฺจยํ,
น โส โสจติ นาชฺเฌติ ฉินฺนโสโต อพนฺธโน.

โย จ กาเม อจฺจตริ สงฺคํ โลเก ทุรจฺจยนฺติ โยติ โย ยาทิโส ยถายุตฺโต[๒] ยถาวิหิโต ยถาปกาโร ยณฺฐานปฺปตฺโต ยํธมฺมสมนฺนาคโต[๓] ขตฺติโย วา พฺราหฺมโณ วา เวสฺโส วา สุทฺโท วา คหฏฺโฐ วา ปพฺพชิโต วา เทโว วา มนุสฺโส วา. **กามาติ** อุทฺทานโต เทฺว กามา: วตฺถุกามา จ กิเลสกามา จ ฯเปฯ อิเม วุจฺจนฺติ วตฺถุกามา ฯเปฯ อิเม วุจฺจนฺติ กิเลสกามา. **สงฺคาติ** สตฺต สงฺคา: ราคสงฺโค โทสสงฺโค โมหสงฺโค มานสงฺโค ทิฏฺฐิสงฺโค กิเลสสงฺโค ทุจฺจริตสงฺโค. **โลเกติ** อปายโลเก มนุสฺสโลเก เทวโลเก ขนฺธโลเก ธาตุโลเก อายตนโลเก. [๔] **ทุรจฺจยนฺติ** โย[๕] กาเม จ สงฺเค จ โลเก ทุรจฺจเย ทุรติวตฺเต ทุตฺตเร ทุปฺปตเร ทุสฺสมติกฺกเม ทุพฺพีติวตฺเต อตฺตริ อุตฺตริ ปตฺตริ[๖] สมติกฺกมิ วีติวตฺตยีติ โย จ กาเม อจฺจตริ สงฺคํ โลเก ทุรจฺจยํ.

น โส โสจติ นาชฺเฌตีติ วิปริณตํ วา วตฺถุ น โสจติ, วิปริณตสฺมึ วา วตฺถุสฺมึ น โสจติ, "จกฺขุ เม วิปริณตนฺติ น โสจติ, โสตํ เม ฯเปฯ ฆานํ เม ฯเปฯ ชิวฺหา เม ฯเปฯ กาโย เม ฯเปฯ รูปา เม ฯเปฯ สทฺทา เม ฯเปฯ คนฺธา

---

[๑] ฉ.,เท. โยธ, เอวมุปริปิ.
[๒] สี. ยถาวุตฺโต
[๓] ฉ.,เท. ยํ ธมฺมสมนฺนาคโต
[๔] สี.,ฉ.,เท. สงฺคํ โลเก
[๕] สี. โส
[๖] ฉ.,เท. ปตริ

เม ฯเปฯ รสา เม ฯเปฯ โผฏฺฐพฺพา เม ฯเปฯ กุลํ เม ฯเปฯ คโณ เม ฯเปฯ อาวาโส เม ฯเปฯ ลาโภ เม ฯเปฯ ยโส เม ฯเปฯ ปสํสา เม ฯเปฯ สุขํ เม ฯเปฯ จีวรํ เม ฯเปฯ ปิณฺฑปาโต เม ฯเปฯ เสนาสนํ เม ฯเปฯ คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารา เม ฯเปฯ มาตา เม ฯเปฯ ปิตา เม ฯเปฯ ภาตา เม ฯเปฯ ภคินี เม ฯเปฯ ปุตฺโต เม ฯเปฯ ธีตา เม ฯเปฯ มิตฺตา เม ฯเปฯ อมจฺจา เม ฯเปฯ "ญาติสาโลหิตา[๑] เม[๑] วิปริณตาติ น โสจติ น กิลมติ น ปริเทวติ น อุรตฺตาฬึ กนฺทติ น สมฺโมหํ อาปชฺชตีติ น โสจติ. **นาชฺเฌตีติ** นาชฺเฌติ[๒] น อชฺเฌติ น อุปนิชฺฌายติ น นิชฺฌายติ น ปชฺฌายติ. อถวา น ชายติ น ชียติ[๓] น มียติ[๓] น จวติ น อุปปชฺชตีติ [๔] น โส โสจติ นาชฺเฌติ.

ฉินฺนโสโต อพนฺธโนติ โสตา[๕] วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค ฯเปฯ อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. ยสฺเสสา โสตา ตณฺหา ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒา, โส วุจฺจติ ฉินฺนโสโต. **อพนฺธโนติ** สตฺต[๖] พนฺธนานิ:[๖] ราคพนฺธนํ, โทสพนฺธนํ, โมหพนฺธนํ, มานพนฺธนํ, ทิฏฺฐิพนฺธนํ, กิเลสพนฺธนํ, ทุจฺจริตพนฺธนํ. ยสฺเสตานิ[๗] พนฺธนานิ[๗] ปหีนานิ สมุจฺฉินฺนานิ วูปสนฺตานิ ปฏิปฺปสฺสทฺธานิ อภพฺพุปฺปตฺติกานิ ญาณคฺคินา ทฑฺฒานิ, โส วุจฺจติ อพนฺธโนติ ฉินฺนโสโต อพนฺธโน. เตนาห ภควา

[๑-๑] ฉ.,เท. ญาตี เม ฯเปฯ สาโลหิตา เม ฯเปฯ
[๒] ฉ.,เท.,อิ. นชฺเฌติ
[๓-๓] ฉ.,เท. น ชิยฺยติ น มิยฺยติ, เอวมุปริปิ.
[๔] สี.,ฉ.,เท. นาชฺเฌตีติ
[๕] ฉ.,เท. โสตํ
[๖-๖] ฉ.,เท. อิเม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.
[๗-๗] ฉ.,เท. ยสฺเสเต พนฺธนา

"โย จ กาเม อจฺจตริ สงฺคํ โลเก ทุรจฺจยํ,
น โส โสจติ นาชฺเฌติ ฉินฺนโสโต อพนฺธโนติ.

[๑๘๔] ยํ ปุพฺเพ ตํ วิโสเสหิ ปจฺฉา เต มาหุ กิญฺจนํ,
มชฺเฌ เจ โน คเหสฺสสิ อุปสนฺโต จริสฺสสิ.

ยํ ปุพฺเพ ตํ วิโสเสหีติ อตีเต สงฺขาเร อารพฺภ เย กิเลสา อุปฺปชฺเชยฺยุ, เต กิเลเส โสเสหิ วิโสเสหิ สุกฺขาเปหิ [๑] ปชเหหิ[๒] วิโนเทหิ พฺยนฺตีกโรหิ อนภาวงฺคเมหีติ. เอวมฺปิ ยํ ปุพฺเพ, ตํ วิโสเสหิ. อถวา เย อตีตา กมฺมาภิสงฺขารา อวิปกฺกวิปากา, เต กมฺมาภิสงฺขาเร โสเสหิ วิโสเสหิ สุกฺขาเปหิ [๓] อพีชํ กโรหิ ปชเหหิ วิโนเทหิ พฺยนฺตีกโรหิ อนภาวงฺคเมหีติ. เอวมฺปิ ยํ ปุพฺเพ, ตํ วิโสเสหิ.

ปจฺฉา เต มาหุ กิญฺจนนฺติ ปจฺฉา วุจฺจติ อนาคตํ. อนาคเต สงฺขาเร อารพฺภ ยานิ อุปฺปชฺเชยฺยุํ ราคกิญฺจนํ, โทสกิญฺจนํ, โมหกิญฺจนํ, มานกิญฺจนํ, ทิฏฺฐิกิญฺจนํ, กิเลสกิญฺจนํ, ทุจฺจริตกิญฺจนํ; อิมานิ กิญฺจนานิ ตุยฺหํ มา อหุ, มา ปาตุมกาสิ[๔] มา ชเนสิ[๕] มา สญฺชเนสิ มา นิพฺพตฺเตสิ มา อภินิพฺพตฺเตสิ ปชเหหิ วิโนเทหิ พฺยนฺตีกโรหิ อนภาวงฺคเมหีติ ปจฺฉา เต มาหุ กิญฺจนํ.

มชฺเฌ เจ โน คเหสฺสสีติ มชฺฌํ วุจฺจนฺติ[๖] ปจฺจุปฺปนฺนา รูปา, เวทนา, สญฺญา, สงฺขารา, วิญฺญาณํ.[๖] ปจฺจุปฺปนฺเนน สงฺขาเร ตณฺหาวเสน ทิฏฺฐิวเสน น คเหสฺสสิ น อุคฺคเหสฺสสิ น

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. วิสุกฺขาเปหิ อพีชํ กโรหิ
[๒] สี.,ฉ.,เท. ปชห
[๓] สี.,ฉ.,เท. วิสุกฺขาเปหิ
[๔] สี. ปาตุรกาสิ ฉ.,เท. อกาสิ
[๕] สี. ชเนหิ
[๖-๖] ฉ.,เท. วุจฺจติ ปจฺจุปฺปนฺนา รูปเวทนาสญฺญาสงฺขารวิญฺญาณา

คณฺหิสฺสสิ น ปรามสิสฺสสิ นาภินนฺทิสฺสสิ นาภิวทิสฺสสิ[๑] น อชฺโฌสิสฺสสิ[๒] อภินนฺทนํ อภิวทนํ อชฺโฌสานํ คาหํ ปรามาสํ อภินิเวสํ ปชหิสฺสสิ วิโนทิสฺสสิ พฺยนฺตีกริสฺสสิ อนภาวงฺคมิสฺสสีติ มชฺเฌ เจ โน คเหสฺสสิ.

อุปสนฺโต จริสฺสสีติ ราคสฺส สนฺตตฺตา [๓] สนฺโต,[๔] โทสสฺส สนฺตตฺตา สนฺโต,[๔] ฯเปฯ สพฺพากุสลาภิสงฺขารานํ สนฺตตฺตา สมิตตฺตา [๕] วูปสมิตตฺตา วิชฺฌาตตฺตา นิพฺพุตตฺตา วิคตตฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธตฺตา สนฺโต อุปสนฺโต วูปสนฺโต นิพฺพุโต ปฏิปฺปสฺสทฺโธ จริสฺสสิ วิหริสฺสสิ อิริยิสฺสสิ วตฺติสฺสสิ ปาลิสฺสสิ[๖] ยปิสฺสสิ ยาปิสฺสสีติ[๗] อุปสนฺโต จริสฺสสิ. เตนาห ภควา

“ยํ ปุพฺเพ ตํ วิโสเสหิ ปจฺฉา เต มาหุ กิญฺจนํ,
มชฺเฌ เจ โน คเหสฺสสิ อุปสนฺโต จริสฺสสีติ.

[๑๘๕] สพฺพโส นามรูปสฺมึ ยสฺส นตฺถิ มมายิตํ,
อสตา จ น โสจติ ส เว โลเก น ชียฺยติ.[๘]

สพฺพโส นามรูปสฺมึ ยสฺส นตฺถิ มมายิตนฺติ สพฺพโสติ สพฺเพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ อเสสํ นิสฺเสสํ ปริยาทายวจนเมตํ[๙] “สพฺพโสติ. **นามนฺติ** จตฺตาโร อรูปิโน ขนฺธา. **รูปนฺติ** จตฺตาโร จ มหาภูตา จตุนฺนญฺจ มหาภูตานํ อุปาทายรูปํ. **ยสฺสาติ** อรหโต ขีณาสวสฺส. **มมายิตนฺติ** เทฺว มมตฺตา: ตณฺหามมตฺตญฺจ ทิฏฺฐิมมตฺตญฺจ ฯเปฯ อิทํ ตณฺหามมตฺตํ ฯเปฯ อิทํ ทิฏฺฐิมมตฺตํ.

---

[๑] ฉ.,เท. นาภิจริสฺสสิ
[๒] สี. น อาชฺเฌสฺสสิ
[๓] สี.,ฉ.,เท. สมิตตฺตา อุปสมิตตฺตา, เอวมุปริปิ.
[๔-๔] สี.,ฉ.,เท. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.
[๕] สี.,ฉ.,เท. อุปสมิตตฺตา
[๖] สี. ปาเลสฺสสิ
[๗] สี. ยาเปสฺสสิ
[๘] สี.,ฉ.,เท. ชียติ, เอวมุปริปิ.
[๙] สี.,ฉ.,เท. ปริยาทิยนวจนเมตํ, เอวมุปริปิ.

สพฺพโส นามรูปสฺมึ ยสฺส นตฺถิ มมายิตนฺติ สพฺพโส นามรูปสฺมึ มมตฺตา ยสฺส นตฺถิ น สංวิชฺชนฺติ นุปลพฺภนฺติ, ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒาติ สพฺพโส นามรูปสฺมึ ยสฺส นตฺถิ มมายิตं.

อสตา จ น โสจตีติ วิปริณตํ วา วตฺถุ๋ น โสจติ, วิปริณตสฺมึ วา วตฺถุสฺมึ น โสจติ, "จกฺขุ เม วิปริณตนฺติ น โสจติ, โสตं เม ฯเปฯ ฆานं เม ฯเปฯ ชิวฺหา เม ฯเปฯ กาโย เม ฯเปฯ รูปา เม ฯเปฯ สทฺทา เม ฯเปฯ คนฺธา เม ฯเปฯ รสา เม ฯเปฯ โผฏฺฐพฺพา เม ฯเปฯ กุลं เม ฯเปฯ คโณ เม ฯเปฯ อาวาโส เม ฯเปฯ ลาโภ เม ฯเปฯ "ญาติสาโลหิตา"[๑] เม วิปริณตาติ น โสจติ น กิลมติ น ปริเทวติ น อุรตฺตาฬึ กนฺทติ น สมฺโมหं อาปชฺชตีติ เอวมฺปิ อสตา จ น โสจติ.

อถวา อสาตาย ทุกฺขาย เวทนาย ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต น โสจติ น กิลมติ น ปริเทวติ น อุรตฺตาฬึ กนฺทติ น สมฺโมหं อาปชฺชตีติ เอวมฺปิ อสตา จ น โสจติ. อถวา จกฺขุโรเคน ผุฏฺโฐ ปเรโต ฯเปฯ ฑสมกสวาตาตปสิรึสปสมฺผสฺเสหิ[๒] ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต น โสจติ น กิลมติ น ปริเทวติ น อุรตฺตาฬึ กนฺทติ น สมฺโมหं อาปชฺชตีติ เอวมฺปิ อสตา จ น โสจติ. อถวา อสนฺเต อสංวิชฺชมาเน อนุปลพฺภิยมาเน[๓] "อหุ วต เม, ตं วต เม นตฺถิ, สิยา วต เม, ตं วตาหं น ลภามีติ

---

[๑] ฉ.,เท. สาโลหิตา [๒] ฉ.,เท. ฑสมกสวาตาตปสรีสปสมฺผสฺเสน
[๓] สี.,ฉ.,เท. อนุปลพฺภมาเน, เอวมุปริปิ.

น โสจติ น กิลมติ น ปริเทวติ น อุรตฺตาฬึ กนฺทติ น สมฺโมหํ อาปชฺชตีติ เอวมฺปิ อสตา จ น โสจติ.

ส เว โลเก น ชิยฺยตีติ ยสฺส "มยฺหํ วา อิทํ ปเรสํ วา อิทนฺติ กิญฺจิ รูปคตํ เวทนาคตํ สญฺญาคตํ สงฺขารคตํ วิญฺญาณคตํ คหิตํ ปรามฏฺฐํ อภินิวิฏฺฐํ อชฺโฌสิตํ อธิมุตฺตํ อตฺถิ, ตสฺส ชานิ[๑] อตฺถิ. ภาสิตมฺปิ เหตํ

"ชินฺโน[๒] รถสฺสมณิกุณฺฑเล[๓] จ
ปุตฺเต จ ทาเร จ ตเถว ชินฺโน,[๒]
สพฺเพสุ โภเคสุ อเสวิเตสุ
กสฺมา น สนฺตปฺปสิ โสกกาเล.

ปุพฺเพว มจฺจุं วิชหนฺติ โภคา
มจฺโจว[๔] เน[๔] ปุพฺพตรं ชหาติ,[๕]
อสฺสกา[๖] โภคิโน[๗] กามกามี
ตสฺมา น โสจามหํ โสกกาเล.

อุเทติ อาปูรติ เวติ จนฺโท
อตฺถํ[๘] คเมตฺวาน[๙] ปเลติ สุริโย,[๑๐]
วิทิตา มยา อฏฺฐ[๑๑] โลกธมฺมา
ตสฺมา น โสจามหํ โสกกาเลติ.

ยสฺส "มยฺหํ วา อิทํ ปเรสํ วา อิทนฺติ กิญฺจิ รูปคตํ

---

[๑] สี. ชาติ
[๒] สี. ชิณฺเณ, เอวมุปริปิ. ฉ.,เท. ชีโน
[๓] ฉ.,เท. รถสฺสํ มณิกุณฺฑเล
[๔-๔] ฉ.,เท. มจฺโจ ธเน
[๕] ฉ.,เท. ชหาสิ
[๖] ฉ.,เท.,อิ. อสสฺสตา
[๗] ฉ.,เท.,อิ. ภาวิโน
[๘] ฉ.,เท. อนฺธํ
[๙] สี. คมิตฺวาน ฉ.,เท. ตเปตฺวาน
[๑๐] สี.,ฉ.,เท. สูริโย, เอวมุปริปิ.
[๑๑] สี. อฏฺฐก ฉ.,เท.,อิ. สตฺตุก

เวทนาคตํ สญฺญาคตํ สงฺขารคตํ วิญฺญาณคตํ คหิตํ ปรามฏฺฐํ อภินิวิฏฺฐํ อชฺโฌสิตํ อธิมุตฺตํ นตฺถิ, ตสฺส ชานิ นตฺถิ. ภาสิตมฺปิ เหตํ "นนฺทสิ สมณาติ. กึ ลทฺธา อาวุโสติ. เตนหิ[๑] สมณ โสจสีติ. กึ ชิยิตฺถ[๒] อาวุโสติ. เตนหิ[๑] สมณ เนว นนฺทสิ น โสจสีติ "เอวมาวุโสติ.

จิรสฺสํ วต ปสฺสาม พฺราหฺมณํ ปรินิพฺพุตํ,
อนนฺทึ อนิฆ[๓] ภิกฺขุ ติณฺณํ โลเก วิสตฺติกนฺติ.

ส เว โลเก น ชิยฺยติ. เตนาห ภควา

"สพฺพโส นามรูปสฺมึ ยสฺส นตฺถิ มมายิตํ,
อสตา จ น โสจติ ส เว โลเก น ชิยฺยตีติ.

[๑๘๖] ยสฺส นตฺถิ อิทํ เมติ ปเรสํ วาปิ กิญฺจนํ,
มมตฺตํ โส อสํวินฺทํ นตฺถิ เมติ น โสจติ.

ยสฺส นตฺถิ อิทํ เมติ ปเรสํ วาปิ กิญฺจนนฺติ ยสฺสาติ อรหโต ขีณาสวสฺส. ยสฺส "มยฺหํ วา อิทํ ปเรสํ วา อิทนฺติ กิญฺจิ รูปคตํ เวทนาคตํ สญฺญาคตํ สงฺขารคตํ วิญฺญาณคตํ คหิตํ ปรามฏฺฐํ อภินิวิฏฺฐํ อชฺโฌสิตํ อธิมุตฺตํ นตฺถิ น สนฺติ น สํวิชฺชติ นุปลพฺภติ, ปหีนํ สมุจฺฉินฺนํ วูปสนฺตํ ปฏิปฺปสฺสทฺธํ อภพฺพุปฺปตฺติกํ ญาณคฺคินา ทฑฺฒนฺติ เอวมฺปิ ยสฺส นตฺถิ อิทํ เมติ ปเรสํ วาปิ กิญฺจนํ.

วุตฺตํ เหตํ ภควตา "นายํ ภิกฺขเว กาโย ตุมฺหากํ, นปิ อญฺเญสํ. ปุราณมิทํ ภิกฺขเว กมฺมํ อภิสงฺขตํ อภิสญฺเจตยิตํ เวทนียํ ทฏฺฐพฺพํ. ตตฺร ภิกฺขเว สุตวา อริยสาวโก ปฏิจฺจสมุปฺปาทเยว

---

[๑] ฉ.,เท. เตน หิ
[๒] สี.,ฉ.,เท. ชิยิตฺถ
[๓] สี.,ฉ.,เท. อนีฆ

สาธุกํ โยนิโส มนสิกโรติ ‘อิติ อิมสฺมึ สติ อิทํ โหติ, อิมสฺสุปฺปาทา อิทํ อุปฺปชฺชติ, อิมสฺมึ อสติ อิทํ น โหติ, อิมสฺส นิโรธา อิทํ นิรุชฺฌติ; ยทิทํ อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, ฯเปฯ เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ. อวิชฺชายเตฺวว อเสสวิราคนิโรธา สงฺขารนิโรโธ ฯเปฯ เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส นิโรโธ โหตีติ. เอวมฺปิ ยสฺส นตฺถิ อิทํ เมติ ปเรสํ วาปิ กิญฺจนํ. วุตฺตํ เหตํ ภควตา

“สุญฺญโต โลกํ อเวกฺขสฺสุ โมฆราช สทา สโต,
อตฺตานุทิฏฺฐึ อูหจฺจ เอวํ มจฺจุตฺตโร[๑] สิยา,
เอวํ โลกํ อเวกฺขนฺตํ มจฺจุราชา น ปสฺสตีติ.

เอวมฺปิ ยสฺส นตฺถิ อิทํ เม[๒] ปเรสํ วาปิ กิญฺจนํ.

วุตฺตํ[๓] เหตํ ภควตา “ยํ ภิกฺขเว น ตุมฺหากํ, ตํ ปชหถ, ตํ โว ปหีนํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย ภวิสฺสตีติ. “กิญฺจ ภิกฺขเว น ตุมฺหากํ. รูปํ ภิกฺขเว น ตุมฺหากํ, ตํ ปชหถ. ตํ โว ปหีนํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย ภวิสฺสติ. เวทนา ฯเปฯ สญฺญา ฯเปฯ สงฺขารา ฯเปฯ วิญฺญาณํ น ตุมฺหากํ, ตํ ปชหถ. ตํ โว ปหีนํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย ภวิสฺสติ. ตํ กึ มญฺญถ ภิกฺขเว, ยํ อิมสฺมึ เชตวเน ติณกฏฺฐสาขาปลาสํ, ตํ ชโน หเรยฺย วา ฑเหยฺย วา ยถาปจฺจยํ วา กเรยฺย, อปินุ[๔] ตุมฺหากํ เอวมสฺส “อมฺเห ชโน หรติ วา ฑหติ วา ยถาปจฺจยํ วา กโรตีติ. โน เหตํ ภนฺเต. ตํ กิสฺส เหตุ. น หิ โน เอตํ

---

[๑] สี.,ฉ.,เท.,อิ. มจฺจุตฺตโร
[๒] ฉ.,เท. อิติสทฺโท ทิสฺสติ.
[๓] สี.,ฉ.,เท. วุตฺตมฺปิ
[๔] ฉ.,เท. อปิ นุ

ภนฺเต อตฺตา วา อตฺตนิยํ วา. "เอวํ[๑] โข ภิกฺขเว ยํ น ตุมฺหากํ, ตํ ปชหถ. ตํ โว ปหีนํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย ภวิสฺสตีติ. "กิญฺจ ภิกฺขเว น ตุมฺหากํ. รูปี ภิกฺขเว น ตุมฺหากํ, ตํ ปชหถ. ตํ โว ปหีนํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย ภวิสฺสติ. เวทนา ฯเปฯ สญฺญา ฯเปฯ สงฺขารา ฯเปฯ วิญฺญาณํ น ตุมฺหากํ, ตํ ปชหถ. ตํ โว ปหีนํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย ภวิสฺสตีติ. เอวมฺปิ ยสฺส นตฺถิ อิทํ เมติ ปเรสํ วาปิ กิญฺจนํ. ภาสิตมฺปิ เหตํ

"สุทฺธธมฺมสมุปฺปาทํ สุทฺธสงฺขารสนฺตตึ,
ปสฺสนฺตสฺส ยถาภูตํ น ภยํ โหติ คามณิ.
ติณกฏฺฐสมํ โลกํ ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ,
นาญฺญํ ปตฺถยเต กิญฺจิ อญฺญตฺร อปฺปฏิสนฺธิยาติ.[๒]
[๓] วชิรา ภิกฺขุนี มารํ ปาปิมนฺตํ เอตทโวจ
"กนฺนุ สตฺโตติ ปจฺเจสิ มาร ทิฏฺฐิคตํ นุ เต,
สุทฺธสงฺขารปุญฺโชยํ นยิธ สตฺตูปลพฺภติ.[๔]
ยถา หิ องฺคสมฺภารา โหติ สทฺโท[๕] รโถ อิติ
เอวํ ขนฺเธสุ สนฺเตสุ โหติ สตฺโตติ สมฺมติ[๖]
ทุกฺขเมว หิ สมฺโภติ ทุกฺขํ ติฏฺฐติ เวติ[๗] จ,
นาญฺญตฺร ทุกฺขา สมฺโภติ นาญฺญํ ทุกฺขา นิรุชฺฌตีติ.

เอวมฺปิ ยสฺส นตฺถิ อิทํ เมติ ปเรสํ วาปิ กิญฺจนํ.

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. เอวเมว, เอวมุปริปิ. [๒] สี. ปฏิสนฺธิยาติ
[๓] สี.,ฉ.,เท. เอวมฺปิ ยสฺส นตฺถิ อิทํ เมติ ปเรสํ วาปิ กิญฺจนํ
[๔] สี. สตฺโตปลพฺภติ ฉ.,เท. สตฺตูปลพฺภติ [๕] อิ. สพฺโพ
[๖] สี.,ฉ.,เท.,อิ. สมฺมุติ [๗] สี. เวตฺติ

เอวเมว โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ รูปี สมนฺเนสติ ยาวตา รูปสฺส คติ, เวทนํ ฯเปฯ สญฺญํ ฯเปฯ สงฺขาเร ฯเปฯ วิญฺญาณํ สมนฺเนสติ, ยาวตา วิญฺญาณสฺส คติ. ตสฺส รูปี สมนฺเนสโต ยาวตา รูปสฺส คติ. เวทนํ ฯเปฯ สญฺญํ ฯเปฯ สงฺขาเร ฯเปฯ วิญฺญาณํ สมนฺเนสโต ยาวตา วิญฺญาณสฺส คติ. ยมฺปิ[๑] ยสฺส โหติ "อหนฺติ วา "มมนฺติ วา "อสฺมีติ วา, ตมฺปิ ตสฺส น โหตีติ. เอวมฺปิ ยสฺส นตฺถิ อิทํ เมติ ปเรสํ วาปิ กิญฺจนํ.

อายสฺมา อานนฺโท ภควนฺตํ เอตทโวจ 'สุญฺโญ โลโก, สุญฺโญ โลโกติ ภนฺเต วุจฺจติ. กิตฺตาวตา นุ โข ภนฺเต 'สุญฺโญ โลโกติ วุจฺจตีติ. "ยสฺมา โข อานนฺท สุญฺญํ อตฺเตน วา อตฺตนิเยน วา; ตสฺมา 'สุญฺโญ โลโกติ วุจฺจตีติ.[๒] "กิญฺจานนฺท สุญฺญํ อตฺเตน วา อตฺตนิเยน วา จกฺขุ[๓] โข อานนฺท สุญฺญํ อตฺเตน วา อตฺตนิเยน วา. รูปา สุญฺญา, จกฺขุวิญฺญาณํ[๔] สุญฺญํ, จกฺขุสมฺผสฺโส สุญฺโญ; ยทิทํ จกฺขุสมฺผสฺสปจฺจยา อุปฺปชฺชติ เวทยิตํ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วา, ตมฺปิ สุญฺญํ ฯเปฯ โสตํ สุญฺญํ ฯเปฯ สทฺทา[๕] สุญฺญา[๕] ฯเปฯ ฆานํ[๖] สุญฺญา[๖] คนฺธา[๗] สุญฺญา[๗] ฯเปฯ ชิวฺหา สุญฺญา ฯเปฯ รสา สุญฺญา ฯเปฯ กาโย สุญฺโญ ฯเปฯ โผฏฺฐพฺพา สุญฺญา ฯเปฯ มโน สุญฺโญ ฯเปฯ ธมฺมา[๘] สุญฺโญ[๘] ฯเปฯ มโนวิญฺญาณํ สุญฺญํ, มโนสมฺผสฺโส สุญฺโญ; ยทิทํ มโนสมฺผสฺสปจฺจยา อุปฺปชฺชติ, เวทยิตํ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วา, ตมฺปิ สุญฺญํ อตฺเตน วา อตฺตนิเยน วา. ยสฺมา โข อานนฺท

---

[๑] ฉ.,เท. ยมฺปิสฺส
[๒] ฉ.,เท. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๓] สี. จกฺขุ
[๔] อิ. จกฺขุวิญฺญาณานิ
[๕-๕] สี.,ฉ.,เท. สทฺทา สุญฺญา
[๖-๖] สี. ฆานา สุญฺญา
[๗-๗] สี.,ฉ.,เท. คนฺธา สุญฺญา
[๘-๘] สี.,ฉ.,เท. ธมฺมา สุญฺญา

สุญฺญํ อตฺเตน วา อตฺตนิเยน วา; ตสฺมา 'สุญฺโญ โลโกติ วุจฺจตีติ. เอวมฺปิ ยสฺส นตฺถิ อิทํ เมติ ปเรสํ วาปิ กิญฺจนํ.

มมตฺตํ โส อสํวินฺทนฺติ มมตฺตาติ เทฺว มมตฺตา: ตณฺหามมตฺตญฺจ[๑] ทิฏฺฐิมมตฺตญฺจ ฯเปฯ อิทํ ตณฺหามมตฺตํ. ฯเปฯ อิทํ ทิฏฺฐิมมตฺตํ. ตณฺหามมตฺตํ ปหาย ทิฏฺฐิมมตฺตํ ปฏินิสฺสชฺชิตฺวา มมตฺตํ อวินฺทนฺโต อสํวินฺทนฺโต อนธิคจฺฉนฺโต อปฺปฏิลภนฺโตติ มมตฺตํ โส อสํวินฺทํ.

นตฺถิ เมติ น โสจตีติ วิปริณตํ วา วตฺถุํ น โสจติ, วิปริณตสฺมึ วา วตฺถุสฺมึ น โสจติ, "จกฺขุ เม วิปริณตนฺติ น โสจติ, "โสตํ เม ฯเปฯ สาโลหิตา เม วิปริณตาติ น โสจติ น กิลมติ น ปริเทวติ น อุรตฺตาฬึ กนฺทติ น สมฺโมหํ อาปชฺชตีติ นตฺถิ เมติ น โสจติ. เตนาห ภควา

"ยสฺส นตฺถิ อิทํ เมติ ปเรสํ วาปิ กิญฺจนํ,
มมตฺตํ โส อสํวินฺทํ นตฺถิ เมติ น โสจตีติ.

[๑๘๗] อนิฏฺฐุรี อนานุคิทฺโธ[๒] อเนโช สพฺพธี สโม,
ตมานิสํสํ ปพฺรูมิ ปุจฺฉิโต อวิกมฺปินํ.

อนิฏฺฐุรี อนานุคิทฺโธติ[๓] กตมํ นิฏฺฐุริยํ. อิเธกจฺโจ นิฏฺฐุรี[๔] โหติ, ปรลาภสกฺการครุการมานนวนฺทนปูชนาสุ อิสฺสติ อุสฺสุยติ[๕] อิสฺสํ พนฺธติ. ยํ เอวรูปึ นิฏฺฐุริยํ นิฏฺฐุริยกมฺมํ อิสฺสา อิสฺสายนา อิสฺสายิตตฺตํ อุสฺสุยา[๖] อุสฺสุยนา อุสฺสุยิตตฺตํ;[๖] อิทํ วุจฺจติ นิฏฺฐุริยํ. ยสฺเสตํ นิฏฺฐุริยํ ปหีนํ สมุจฺฉินฺนํ วูปสนฺตํ ปฏิปฺปสฺสทฺธึ

---

[๑] สี. จสทฺโท น ทิสฺสติ. [๒] สี.,ฉ.,เท. อนนุคิทฺโธ, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท. อเนโช สพฺพธี สโม [๔] ฉ.,เท. นิฏฺฐุริโย
[๕] สี.,ฉ.,เท. อุสูยติ อิ. อุปสุยฺยติ [๖-๖] ฉ.,เท. อุสูยา อุสูยนา อุสูยิตตฺตํ

อภพฺพุปฺปตฺติกํ ญาณคฺคินา ทฑฺฒํ, โส วุจฺจติ อนิฏฺฐุรีติ อนิฏฺฐุรี. **อนานุคิทฺโธติ** เคโธ วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค ฯเปฯ อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. ยสฺเสโส เคโธ ปหีโน สมุจฺฉินฺโน วูปสนฺโต ปฏิปฺปสฺสทฺโธ อภพฺพุปฺปตฺติโก ญาณคฺคินา ทฑฺโฒ, โส วุจฺจติ อนานุคิทฺโธ. โส รูเป อคิทฺโธ ฯเปฯ ทิฏฺฐสุตมุต-วิญฺญาตพฺเพสุ ธมฺเมสุ อคิทฺโธ อคธิโต อมุจฺฉิโต อนชฺโฌปนฺโน[๑] วีตเคโธ วิคตเคโธ จตฺตเคโธ วนฺตเคโธ มุตฺตเคโธ ปหีนเคโธ ปฏินิสฺสฏฺฐเคโธ วีตราโค วิคตราโค จตฺตราโค วนฺตราโค มุตฺตราโค ปหีนราโค ปฏินิสฺสฏฺฐราโค นิจฺฉาโต นิพฺพุโต สีติภูโต สุขปฏิสํเวที[๒] พฺรหฺมภูเตน อตฺตนา วิหรตีติ อนิฏฺฐุรี อนานุคิทฺโธ.

อเนโช สพฺพธี สโมติ เอชา วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค ฯเปฯ อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. ยสฺเสสา เอชา ตณฺหา ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒา, โส วุจฺจติ อเนโช. เอชาย ปหีนตฺตา อเนโช. โส ลาเภปิ น อิญฺชติ. อลาเภปิ น อิญฺชติ, ยเสปิ น อิญฺชติ, อยเสปิ น อิญฺชติ, ปสํสายปิ น อิญฺชติ, นินฺทายปิ น อิญฺชติ, สุเขปิ น อิญฺชติ, ทุกฺเขปิ น อิญฺชติ น จลติ น เวธติ นปฺปเวธติ น สมฺปเวธตีติ อเนโช. **สพฺพธี สโมติ** สพฺพํ วุจฺจติ ทฺวาทสายตนานิ: จกฺขุ เจว รูปา จ ฯเปฯ มโน เจว ธมฺมา จ. ยโต อชฺฌตฺติกพาหิเรสุ อายตเนสุ ฉนฺทราโค ปหีโน โหติ อุจฺฉินฺนมูโล ตาลาวตฺถุกโต อนภาวงฺกโต[๓] อายตึ อนุปฺปาทธมฺโม, โส วุจฺจติ สพฺพตฺถ[๔] สโม, [๕] สพฺพตฺถ ตาทิ สพฺพตฺถ มชฺฌตฺโต สพฺพตฺถ อุเปกฺขโกติ อเนโช สพฺพธี สโม.

---

[๑] ฉ.,เท. อนชฺโฌสนฺโน
[๒] ฉ.,เท.,อิ. สุขปฺปฏิสํเวที
[๓] ฉ.,เท. อนภาวงฺกโต, เอวมุปริปิ.
[๔] สี.,ฉ.,เท. สพฺพธิ
[๕] ฉ.,เท. โส

ตมานิสสํ ปพฺรูมิ ปุจฺฉิโต อวิกมฺปินนฺติ อวิกมฺปินํ ปุคฺคลํ ปุฏฺโฐ ปุจฺฉิโต ยาจิโต อชฺเฌสิโต ปสาทิโต อิเม จตฺตาโร อานิสสเส ปพฺรูมิ. โย[๑] โส อนิฏฺฐุรี[๒] อนานุคิทฺโธ อเนโช สพฺพธี สโมติ พฺรูมิ อาจิกฺขามิ ฯเปฯ ปกาเสมีติ ตมานิสสํ ปพฺรูมิ ปุจฺฉิโต อวิกมฺปินํ. เตนาห ภควา

“อนิฏฺฐุรี อนานุคิทฺโธ อเนโช สพฺพธี สโม,
ตมานิสสํ ปพฺรูมิ ปุจฺฉิโต อวิกมฺปินนฺติ.

[๑๘๘] อเนชสฺส วิชานโต นตฺถิ กาจิ นิสงฺขิติ,[๓]
วิรโต โส วิยารมฺภา[๔] เขมํ ปสฺสติ สพฺพธิ.

อเนชสฺส วิชานโตติ เอชา วุจฺจติ ตณฺหา. โย ราโค สาราโค ฯเปฯ อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ. ยสฺเสสา เอชา ตณฺหา ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒา, โส วุจฺจติ อเนโช. เอชาย ปหีนตฺตา อเนโช, โส ลาเภปิ น อิญฺชติ, อลาเภปิ น อิญฺชติ, ยเสปิ น อิญฺชติ, อยเสปิ น อิญฺชติ, ปสํสายปิ น อิญฺชติ, นินฺทายปิ น อิญฺชติ, สุเขปิ น อิญฺชติ, ทุกฺเขปิ น อิญฺชติ น จลติ น เวธติ นปฺปเวธติ[๕] น สมฺปเวธตีติ อเนชสฺส. **วิชานโตติ** ชานโต[๖] อาชานโต[๖] วิชานโต ปฏิวิชานโต ปฏิวิชฺฌโต. “สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ ชานโต อาชานโต วิชานโต ปฏิวิชานโต ปฏิวิชฺฌโต “สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขาติ ฯเปฯ “ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ, สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมนฺติ ชานโต อาชานโต วิชานโต ปฏิวิชานโต ปฏิวิชฺฌโตติ อเนชสฺส วิชานโต.

---

[๑] สี. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๒] สี. อนุฏฺฐุรี
[๓] ฉ.,เท. นิสงฺขติ, เอวมุปริปิ.
[๔] ฉ.,เท. วิยารพฺภา, เอวมุปริปิ.
[๕] สี. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๖-๖] สี. อิเม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

นตฺถิ กาจิ นิสงฺขิตีติ นิสงฺขิติโย วุจฺจนฺติ ปุญฺญาภิสงฺขาโร อปุญฺญาภิสงฺขาโร อาเนญฺชาภิสงฺขาโร. ยโต ปุญฺญาภิสงฺขาโร จ อปุญฺญาภิสงฺขาโร จ อาเนญฺชาภิสงฺขาโร จ ปหีนา โหนฺติ อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวงฺกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมา, เอตฺตาวตา นิสงฺขิติโย นตฺถิ น สนฺติ[๑] น สંวิชฺชนฺติ นุปลพฺภนฺติ, ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒาติ นตฺถิ กาจิ นิสงฺขิติ.

วิรโต โส วิยารมฺภาติ วิยารมฺโภ วุจฺจติ ปุญฺญาภิสงฺขาโร อปุญฺญาภิสงฺขาโร อาเนญฺชาภิสงฺขาโร. ยโต ปุญฺญาภิสงฺขาโร จ อปุญฺญาภิสงฺขาโร จ อาเนญฺชาภิสงฺขาโร จ ปหีนา โหนฺติ อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวงฺกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมา, เอตฺตาวตา [๒] วิยารมฺภา อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต[๓] นิสฺสฏฺโ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรตีติ[๔] วิรโต โส วิยารมฺภา.

เขมं ปสฺสติ สพฺพธีติ ภยกโร ราโค ภยกโร โทโส ภยกโร โมโห ฯเปฯ ภยกรา กิเลสา. ภยกรสฺส ราคสฺส ปหีนตฺตา ฯเปฯ ภยกรานं กิเลสานं ปหีนตฺตา สพฺพตฺถ เขมं ปสฺสติ, สพฺพตฺถ อภยं ปสฺสติ, สพฺพตฺถ อนีติกं ปสฺสติ, สพฺพตฺถ อนุปทฺทวं ปสฺสติ, สพฺพตฺถ[๕] อนุปสคฺคं ปสฺสติ,[๕] สพฺพตฺถ ปสฺสทฺธं[๖] ปสฺสตีติ เขมं ปสฺสติ สพฺพธิ. เตนาห ภควา

---

[๑] สฺยา. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.
[๒] สี.,ฉ.,เท. อารพฺภา
[๓] อิ. นิกฺขิโต
[๔] อิ. วิหเรยฺยาติ
[๕-๕] สี. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.
[๖] สี.,ฉ.,เท. อนุปสฏฺฐตฺตं

"อเนชสฺส วิชานโต นตฺถิ กาจิ นิสงฺขิติ,
วิรโต โส วิยารมฺภา เขมํ ปสฺสติ สพฺพธีติ.

[๑๘๕] น สเมสุ น โอเมสุ น อุสฺเสสุ วทเต มุนิ,
สนฺโต โส วีตมจฺฉโร นาเทติ น นิรสฺสตีติ[๑] (ภควา).

น สเมสุ น โอเมสุ น อุสฺเสสุ วทเต มุนีติ [๒] โมนนฺ วุจฺจติ ญาณนฺ, ยา ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ สงฺคชาลมติจฺจ โส มุนีติ.[๓] มุนิ[๔] "เสยฺโยหมสฺมีติ วา "สทิโสหมสฺมีติ วา "หีโนหมสฺมีติ วา น วทติ น กเถติ น ภณติ น ทีปยติ น โวหรตีติ น สเมสุ น โอเมสุ น อุสฺเสสุ วทเต มุนิ.

สนฺโต โส วีตมจฺฉโรติ สนฺโตติ ราคสฺส สนฺตตฺตา [๕] สนฺโต โทสสฺส ฯเปฯ โมหสฺส ฯเปฯ สพฺพากุสลาภิสงฺขารานนฺ สนฺตตฺตา สมิตตฺตา วูปสมิตตฺตา วิชฺฌาตตฺตา นิพฺพุตตฺตา วิคตตฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธตฺตา สนฺโต อุปสนฺโต วูปสนฺโต นิพฺพุโต ปฏิปฺปสฺสทฺโธติ สนฺโต โส.[๖] **วีตมจฺฉโรติ**[๖] ปญฺจ มจฺฉริยานิ อาวาสมจฺฉริยนฺ ฯเปฯ คาโห, อิทนฺ[๗] วุจฺจติ มจฺฉริยนฺ. ยสฺเสตนฺ มจฺฉริยนฺ ปหีนนฺ สมุจฺฉินฺนนฺ วูปสนฺตนฺ ปฏิปฺปสฺสทฺธนฺ อภพฺพุปฺปตฺติกนฺ ญาณคฺคินา ทฑฺฒนฺ, โส วุจฺจติ วีตมจฺฉโร วิคตมจฺฉโร จตฺตมจฺฉโร วนฺตมจฺฉโร มุตฺตมจฺฉโร ปหีนมจฺฉโร ปฏินิสฺสฏฺฐมจฺฉโรติ สนฺโต โส วีตมจฺฉโร.

---

[๑] ฉ.,เท. นิรสฺสติ (อิติ ภควา), เอวมุปริปิ.
[๒] ฉ.,เท. มุนีติ
[๓] ฉ.,เท. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๔] ฉ.,เท. อยนฺ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๕] ฉ.,เท. สมิตตฺตา
[๖-๖] ฉ.,เท. โส วีตมจฺฉโรติ
[๗] ฉ.,เท.,อิ. อยนฺ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

นาเทติ น นิรสฺสตีติ ภควาติ นาเทตีติ รูปํ นาเทติ[๑] นาทิยติ น อุปาทิยติ น คณฺหาติ น ปรามสติ นาภินิวิสติ, เวทนํ ฯเปฯ สญฺญํ ฯเปฯ สงฺขาเร ฯเปฯ วิญฺญาณํ ฯเปฯ คตึ ฯเปฯ อุปปตฺตึ ฯเปฯ ปฏิสนฺธึ ฯเปฯ ภวํ ฯเปฯ สํสารํ ฯเปฯ วฏฺฏํ นาเทติ[๑] นาทิยติ น อุปาทิยติ น คณฺหาติ น ปรามสติ นาภินิวิสตีติ นาเทติ. **น นิรสฺสตีติ** รูปํ น ปชหติ น วิโนเทติ น พฺยนฺตีกโรติ น อนภาวงฺคเมติ เวทนํ ฯเปฯ สญฺญํ ฯเปฯ สงฺขาเร ฯเปฯ วิญฺญาณํ ฯเปฯ คตึ ฯเปฯ อุปปตฺตึ ฯเปฯ ปฏิสนฺธึ ฯเปฯ ภวํ ฯเปฯ สํสารํ ฯเปฯ วฏฺฏํ น ปชหติ น วิโนเทติ น พฺยนฺตีกโรติ น อนภาวงฺคเมตีติ[๒] น[๓] นิรสฺสติ.[๓] **ภควาติ** คารวาธิวจนํ ฯเปฯ สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ, ยทิทํ ภควาติ. เตนาห ภควา

น สเมสุ น โอเมสุ น อุสฺเสสุ วทเต มุนิ,
สนฺโต โส วีตมจฺฉโร นาเทติ น นิรสฺสตีติ (ภควา).

ปณฺณรสโม อตฺตทณฺฑสุตฺตนิทฺเทโส.

[๑-๑] สี.,ฉ.,เท. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.
[๒] สี.,ฉ.,เท. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๓-๓] สี.,ฉ.,เท. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.

๑๖. สารีปุตฺตสุตฺตนิทฺเทโส*

[๑๕๐] น เม ทิฏฺโฐ อิโต ปุพฺเพ (อิจฺจายสฺมา สารีปุตฺโต)
น สุโต อุท กสฺสจิ,
เอวํ วคฺคุวโท[๒] สตฺถา
ตุสิตา คณิมาคโต.

น เม ทิฏฺโฐ อิโต ปุพฺเพติ อิโต ปุพฺเพ น[๓] มยา ทิฏฺฐปุพฺโพ[๓] โส ภควา อิมินา จกฺขุนา อิมินา อตฺตภาเวน. ยทา ภควา ตาวตึสภวเน ปาริจฺฉตฺตกมูเล ปณฺฑุกมฺพลสิลายํ วสฺสํ[๔] วุฏฺโฐ[๔] เทวคณปริวุโต มชฺเฌ มณิมเยน โสปาเณน สงฺกสฺสนครํ โอติณฺโณ อิมํ ทสฺสนํ ปุพฺเพ น ทิฏฺโจติ น เม ทิฏฺโจ อิโต ปุพฺเพ.

อิจฺจายสฺมา สารีปุตฺโตติ อิจฺจาติ ปทสนฺธิ ปทสํสคฺโค ปทปาริปูริ[๕] อกฺขรสมวาโย พฺยญฺชนสิลิฏฺฐตา ปทานุปุพฺพตาเมตํ ‘อิจฺจาติ. **อายสฺมาติ** ปิยวจนํ ครุวจนํ[๖] สคารวสปฺปติสฺสวจนเมตํ ‘อายสฺมาติ. **สารีปุตฺโตติ** ตสฺส เถรสฺส นามํ สงฺขา สมญฺญา ปญฺญตฺติ โวหาโร นามํ นามกมฺมํ นามเธยฺยํ นิรุตฺติ พฺยญฺชนํ อภิลาโปติ อิจฺจายสฺมา สารีปุตฺโต.

น สุโต อุท กสฺสจีติ นาติ ปฏิกฺเขโป. **อุทาติ** ปทสนฺธิ ปทสํสคฺโค ปทปาริปูริ อกฺขรสมวาโย พฺยญฺชนสิลิฏฺฐตา

---

* ฉ.,เท. อถ สาริปุตฺตนิทฺเทสํ วกฺขติ.
[๒] สี. วคฺคุคโท, เอวมุปริปิ.
[๓-๓] ฉ.,เท. เม มยา น ทิฏฺฐปุพฺโพ
[๔-๔] สี.,ฉ.,เท. วสฺสํ วุตฺโถ
[๕] ฉ.,เท. ปทปาริปูรี
[๖] อิ. คุรุวจนํ

ปทานุปุพฺพตาเมตํ ‘อุทาติ. **กสฺสจีติ** กสฺสจิ[๑] ขตฺติยสฺส วา พฺราหฺมณสฺส วา เวสฺสสฺส วา สุทฺทสฺส วา คหฏฺฐสฺส วา ปพฺพชิตสฺส วา เทวสฺส วา มนุสฺสสฺส วาติ น สุโต อุท กสฺสจิ.

เอวํ วคฺคุวโท สตฺถาติ เอวํ วคฺคุวโท มธุรวโท เปมนียวโท หทยงฺคมวโท กรวิกรุทมญฺชุสฺสโร.[๒] อฏฺฐงฺคสมนฺนาคโต โข ปน ตสฺส ภควโต มุขโต โฆโส นิจฺฉรติ วิสฺสฏฺโ[๓] จ สุวิญฺเญยฺโย[๔] จ มญฺชุ จ สวนีโย จ พินฺทุ จ อวิสารี จ คมฺภีโร จ นินฺนาที จ. ยทา[๕] ปริสํ โข ปน โส ภควา สเรน[๖] วิญฺญาเปติ, น ตสฺส[๗] พหิทฺธา ปริสาย โฆโส นิจฺฉรติ. พฺรหฺมสฺสโร โข ปน โส ภควา กรวิกภาณีติ เอวํ วคฺคุวโท.

สตฺถาติ [๘] ภควา สตฺถวาโห. ยถา สตฺถวาโห สตฺเถ[๙] กนฺตารํ ตาเรติ, โจรกนฺตารํ[๑๐] ตาเรติ, วาฬกนฺตารํ ตาเรติ,[๑๐] ทุพฺภิกฺขกนฺตารํ ตาเรติ, นิรุทกกนฺตารํ ตาเรติ อุตฺตาเรติ นิตฺตาเรติ ปตฺตาเรติ[๑๑] เขมนฺตภูมึ สมฺปาเปติ; เอวเมว ภควา สตฺถวาโห สตฺเต กนฺตารํ ตาเรติ, ชาติกนฺตารํ ตาเรติ, ชรากนฺตารํ ตาเรติ, พฺยาธิกนฺตารํ ตาเรติ, มรณโสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสกนฺตารํ ตาเรติ, ราคกนฺตารํ ตาเรติ, โทสโมหมานทิฏฺฐิกิเลสทุจฺจริตกนฺตารํ ตาเรติ, ราคคหนํ[๑๒] ตาเรติ, โทสโมหมานทิฏฺฐิคหนํ ตาเรติ, กิเลสคหนํ[๑๒] ตาเรติ อุตฺตาเรติ นิตฺตาเรติ ปตฺตาเรติ, เขมนฺตํ อมตํ นิพฺพานํ สมฺปาเปตีติ เอวมฺปิ ภควา สตฺถวาโห.

---

[๑] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๒] สี.,ฉ.,เท. กรวีกรุตมญฺชุโฆโส
[๓] สี.,ฉ.,เท.,อิ. วิสฏฺโ
[๔] สี.,ฉ.,เท. วิญฺเญยฺโย
[๕] ฉ.,เท. ยถา
[๖] อิ. สาเรน
[๗] สี.,ฉ.,เท. อสฺส
[๘] สี.,ฉ.,เท.,อิ. สตฺถา
[๙] ฉ.,เท. สตฺเต
[๑๐-๑๐] สี. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.
[๑๑] สี.,ฉ.,เท.,อิ. ปตาเรติ
[๑๒-๑๒] ฉ.,เท. ราคคหนํ ตาเรติ, โทสคหนํ ฯเปฯ โมหคหนํ ฯเปฯ มานคหนํ ฯเปฯ ทิฏฺฐิคหนํ ฯเปฯ กิเลสคหนํ ฯเปฯ ทุจฺจริตคหนํ ตาเรหิ

อถวา ภควา เนตา วิเนตา อนุเนตา สญฺญาเปตา[๑] นิชฺฌาเปตา เปกฺขตา[๒] ปสาเทตาติ เอวมฺปิ ภควา สตฺถวาโห. อถวา ภควา อนุปฺปนฺนสฺส มคฺคสฺส อุปฺปาเทตา, อสญฺชาตสฺส มคฺคสฺส สญฺชเนตา, อนกฺขาตสฺส มคฺคสฺส อกฺขาตา, มคฺคญฺญู มคฺควิทู มคฺคโกวิโท; มคฺคานุคา จ ปน เอตรหิ สาวกา วิหรนฺติ ปจฺฉาสมนฺนาคตาติ เอวมฺปิ ภควา สตฺถวาโหติ เอวํ วคฺคุวโท สตฺถา.

ตุสิตา คณิมาคโตติ ภควา ตุสิตา กายา[๓] จวิตฺวา สโต สมฺปชาโน มาตุกุจฺฉึ โอกฺกนฺโตติ เอวมฺปิ ตุสิตา คณิมาคโต. อถวา ตุสิตา[๔] วุจฺจนฺติ เทวา.[๔] เต ตุฏฺฐา สนฺตุฏฺฐา อตฺตมนา ปมุทิตา ปีติโสมนสฺสชาตา 'ตุสิตเทวโลกโต คณิมาคโตติ[๕] เอวมฺปิ ตุสิตา คณิมาคโต. อถวา ตุสิตา วุจฺจนฺติ อรหนฺโต.[๖] เต ตุฏฺฐา สนฺตุฏฺฐา อตฺตมนา ปริปุณฺณสงฺกปฺปา อรหนฺตานํ คณิมาคโตติ เอวมฺปิ ตุสิตา คณิมาคโต. **คณีติ** คณี ภควา. คณาจริโยติ คณี, คณสฺส สตฺถาติ คณี, คณํ ปริหรตีติ คณี, คณํ โอวทตีติ คณี, คณมนุสาสตีติ คณี, วิสารโท คณํ อุปสงฺกมตีติ คณี, คณสฺส สุสฺสูสติ[๗] โสตํ โอทหติ อญฺญาจิตฺตํ[๘] อุปฏฺฐเปตีติ คณี, คณํ อกุสลา วุฏฺฐาเปตฺวา กุสเล ปติฏฺฐาเปตีติ คณี, ภิกฺขุคณสฺส คณี, ภิกฺขุนีคณสฺส[๙] คณี, อุปาสกคณสฺส คณี, อุปาสิกาคณสฺส คณี, ราชคณสฺส คณี, ขตฺติยคณสฺส ฯเปฯ พฺราหฺมณคณสฺส ฯเปฯ เวสฺสคณสฺส ฯเปฯ สุทฺทคณสฺส ฯเปฯ เทวคณสฺส ฯเปฯ

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. ปญฺญาเปตา, เอวมุปริปิ.
[๒] สี.,ฉ.,เท. เปกฺเขตา, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท. ตุสิตกายา
[๔-๔] ฉ.,เท. เทวา วุจฺจนฺติ ตุสิตา
[๕] สี.,ฉ.,เท. โทวโลกโต คณี อาคโตติ
[๖] ฉ.,เท. อรหนฺโต วุจฺจนฺติ ตุสิตา
[๗] อิ. สุสฺสติ
[๘] ฉ.,เท. อญฺญา จิตฺตํ
[๙] สี. ภิกฺขุณีคณสฺส ฉ.,เท. ภิกฺขุนิคณสฺส

พฺรหฺมคณสฺส คณี. สงฺฆี คณี คณาจริโย. อาโต[๑] อุปคโต[๒] สมุปคโต สมุปตฺโต[๓] สงฺกสฺสนครนฺติ ตุสิตา คณิมาคโต. เตนาห สารีปุตฺตตฺเถโร.[๔]

"น เม ทิฏฺโฐ อิโต ปุพฺเพ (อิจฺจายสฺมา สารีปุตฺโต)
น สุโต อุท กสฺสจิ,
เอวํ วคฺควโท สตฺถา
ตุสิตา คณิมาคโตติ.

[๑๕๑] สเทวกสฺส โลกสฺส ยถา ทิสฺสติ จกฺขุมา,
สพฺพํ ตมํ วิโนเทตฺวา เอโกว รติมชฺฌคา.

สเทวกสฺส โลกสฺสาติ สเทวกสฺส โลกสฺส สมารกสฺส สพฺรหฺมกสฺส สสฺสมณพฺราหฺมณิยา ปชาย สเทวมนุสฺสายาติ สเทวกสฺส โลกสฺส.

ยถา ทิสฺสติ จกฺขุมาติ ยถา ภควนฺตํ ตาวตึสภวเน ปาริจฺฉตฺตกมูเล ปณฺฑุกมฺพลสิลายํ นิสินฺนํ ธมฺมํ เทเสนฺตํ เทวตา ปสฺสนฺติ, ตถา มนุสฺสา ปสฺสนฺติ. ยถา มนุสฺสา ปสฺสนฺติ, ตถา เทวตา ปสฺสนฺติ. ยถา เทวานํ ทิสฺสติ, ตถา มนุสฺสานํ ทิสฺสติ. ยถา มนุสฺสานํ ทิสฺสติ, ตถา เทวานํ ทิสฺสตีติ เอวมฺปิ ยถา ทิสฺสติ จกฺขุมา. ยถา วา ปเนเต[๕] โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา อทนฺตา ทนฺตวณฺเณน ทิสฺสนฺติ, อสนฺตา สนฺตวณฺเณน ทิสฺสนฺติ, อนุปสนฺตา อุปสนฺตวณฺเณน ทิสฺสนฺติ, อนิพฺพุตา นิพฺพุตวณฺเณน ทิสฺสนฺติ.

---

[๑] ฉ.,เท. อาคโตติ
[๒] สี. อุปาคโต
[๓] ฉ.,เท. สมุปปนฺโน
[๔] ฉ.,เท. เถโร สารีปุตฺโต
[๕] สี.,ฉ.,เท. ปเนเก

"ปฏิรูปโก[๑] มตฺติกากุณฺฑโลว
โลหมาโสว[๒] สุวณฺณจฺฉนฺโน,
จรนฺติ โลเก ปริวารจฺฉนฺนา[๓]
อนฺโต อสุทฺธา พหิ โสภมานาติ.

น ภควา เอวมฺปิ[๔] ทิสฺสติ. ภควา ภูเตน ตจฺเฉน ตเถน ยาถาเวน อวิปรีเตน สภาเวน ทนฺโต ทนฺตวณฺเณน ทิสฺสติ, สนฺโต สนฺตวณฺเณน ทิสฺสติ, อุปสนฺโต อุปสนฺตวณฺเณน ทิสฺสติ, นิพฺพุโต นิพฺพุตวณฺเณน ทิสฺสติ. อกมฺปิตอิริยาปถา[๕] จ พุทฺธา ภควนฺโต ปณิธิสมฺปนฺนาติ เอวมฺปิ ยถา ทิสฺสติ จกฺขุมา.

อถวา ภควา วิสุทฺธสทฺโท ภฏฺฐกิตฺติสทฺทสิโลโก[๖] นาคภวเน จ สุปณฺณภวเน จ ยกฺขภวเน จ อสุรภวเน จ คนฺธพฺพภวเน จ มหาราชภวเน จ อินฺทภวเน จ พฺรหฺมภวเน จ [๗] เอตาทิโส[๘] จ ตาทิโส จ ตโต จ ภิยฺโยติ เอวมฺปิ ยถา ทิสฺสติ จกฺขุมา.

อถวา ภควา ทสพเลหิ[๙] สมนฺนาคโต, จตูหิ เวสารชฺเชหิ, จตูหิ ปฏิสมฺภิทาหิ, ฉหิ อภิญฺญาหิ, ฉหิ พุทฺธธมฺเมหิ, เตเชน จ พเลน จ คุเณน จ วีริเยน จ ปญฺญาย จ ทิสฺสติ ญายติ ปญฺญายติ.

ทูเร สนฺโต ปกาเสนฺติ หิมวนฺโตว ปพฺพโต,
อสนฺเตตฺถ น ทิสฺสนฺติ รตฺตี[๑๐] ขิตฺตา ยถา สราติ.

เอวมฺปิ ยถา ทิสฺสติ จกฺขุมา.

---

[๑] สี.,ฉ.,เท.,อิ. ปติรูปโก
[๒] สี.,ฉ.,เท. โลหฑฺฒมาโส ว
[๓] สี.,ฉ.,เท. ปริวารฉนฺนา
[๔] สี.,ฉ.,เท. ปิสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๕] สี.,ฉ.,เท. อกปฺปิตอิริยาปถา
[๖] สี.,ฉ.,เท. คตกิตฺติสทฺทสิโลโก
[๗] สี.,ฉ.,เท. เทวภวเน จ
[๘] สี.,ฉ.,เท. เอทิโส
[๙] ฉ.,เท. ทสหิ พเลหิ
[๑๐] สี. รตฺติ

จกฺขุมาติ ภควา ปญฺจหิ จกฺขูหิ จกฺขุมา: มํสจกฺขุนาปิ จกฺขุมา, ทิพฺพจกฺขุนาปิ จกฺขุมา, ปญฺญาจกฺขุนาปิ จกฺขุมา, พุทฺธจกฺขุนาปิ จกฺขุมา, สมนฺตจกฺขุนาปิ จกฺขุมา.

กถํ ภควา มํสจกฺขุนาปิ จกฺขุมา. มํสจกฺขุมฺหิ ภควโต ปญฺจ วณฺณา สํวิชฺชนฺติ: นีโล จ วณฺโณ ปีตโก[๑] จ วณฺโณ โลหิตโก จ วณฺโณ กณฺโห จ วณฺโณ โอทาโต จ วณฺโณ. [๒] ยตฺถ จ ภควโต[๓] อกฺขิโลมานิ ปติฏฺฐิตานิ, ตํ นีลํ โหติ สุนีลํ ปาสาทิกํ ทสฺสเนยฺยํ อุมฺมารปุปฺผสมานํ.[๔] ตสฺส ปรโต ปีตกํ โหติ สุปีตกํ สุวณฺณวณฺณํ ปาสาทิกํ ทสฺสเนยฺยํ กณฺณิการปุปฺผสมานํ.[๕] อุภโต จ[๖] อกฺขิกูปานิ[๗] ภควโต โลหิตกานิ โหนฺติ สุโลหิตกานิ ปาสาทิกานิ ทสฺสเนยฺยานิ อินฺทโคปกสมานานิ. มชฺเฌ กณฺหํ โหติ สุกณฺหํ อลูขं สินิทฺธं[๘] ปาสาทิกํ ทสฺสเนยฺยํ อพาริฏฺฐกสมานํ.[๙] ตสฺส ปรโต โอทาตํ โหติ สุโอทาตํ เสตํ[๑๐] ปณฺฑรํ ปาสาทิกํ ทสฺสเนยฺยํ โอสธิตารกสมานํ.[๑๑] เตน ภควา ปากติเกน มํสจกฺขุนา อตฺตภาวปริยาปนฺเนน ปุริมสุจริตกมฺมาภินิพฺพตฺเตน สมนฺตา โยชนํ ปสฺสติ ทิวา เจว รตฺติญฺจ. ยทาปิ จตุรงฺคสมนฺนาคโต อนฺธกาโร โหติ, สุริโย จ อตฺถงฺคมิโต[๑๒] โหติ, กาฬปกฺโข[๑๓] จ อุโปสโถ โหติ, ติพฺโพ จ วนสณฺโฑ โหติ, มหา จ อกาลเมโฆ[๑๔] อพฺภุฏฺฐิโต โหติ. เอวรูเปปิ จตุรงฺคสมนฺนาคเต อนฺธกาเร สมนฺตา

---

[๑] สี. ปิตโก
[๒] ฉ.,เท. อกฺขิโลมานิ จ ภควโต
[๓] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๔] สี. อุมฺมาปุปฺผสมานํ ฉ.,เท. อุมาปุปฺผสมานํ
[๕] สี.,ฉ.,เท. กณิการปุปฺผสมานํ
[๖] ฉ.,เท. จสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๗] สี.,ฉ.,เท. อกฺขิกูฏานิ อิ. อกฺขิกุฏฺฐานิ
[๘] สี.,ฉ.,เท. สุทฺธํ
[๙] สี.,ฉ.,เท. อทฺทาริฏฺฐกสมานํ
[๑๐] สี. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๑๑] สี. โอสธีตารกสมานํ
[๑๒] สี.,ฉ.,เท. อตฺถงฺคโต
[๑๓] สี.,อิ. กาลปกฺโข
[๑๔] ฉ.,เท. กาลเมโฆ

โยชนํ ปสฺสติ. นตฺถิ โส กูโฏ[๑] วา กวาฏํ วา ปากาโร วา ปพฺพโต วา คจฺโฉ วา ลตา วา อาวรณํ รูปานํ ทสฺสนาย. เอกญฺเจ ติลผลํ นิมิตฺตํ กตฺวา ติลวาเห ปกฺขิเปยฺย, ตญฺเญว ติลผลํ อุทฺธเรยฺย. เอวํ ปริสุทฺธํ ภควโต ปากติกํ มํสจกฺขุ.[๒] เอวํ ภควา มํสจกฺขุนาปิ จกฺขุมา.

กถํ ภควา ทิพฺเพน จกฺขุนาปิ[๓] จกฺขุมา. ภควา ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สตฺเต ปสฺสติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน[๔] หีเน ปณีเต สุวณฺเณ ทุพฺพณฺเณ สุคเต ทุคฺคเต; ยถากมฺมูปเค สตฺเต ปชานาติ "อิเม วต โภนฺโต สตฺตา กายทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา วจีทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา มโนทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา อริยานํ อุปวาทกา มิจฺฉาทิฏฺฐิกา มิจฺฉาทิฏฺฐิกมฺม-สมาทานา, เต กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปนฺนา; อิเม วา ปน โภนฺโต สตฺตา กายสุจริเตน สมนฺนาคตา วจีสุจริเตน สมนฺนาคตา มโนสุจริเตน สมนฺนาคตา อริยานํ อนุปวาทกา สมฺมาทิฏฺฐิกา สมฺมาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานา, เต กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปนฺนาติ อิติ ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สตฺเต ปสฺสติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวณฺเณ ทุพฺพณฺเณ สุคเต ทุคฺคเต; ยถากมฺมูปเค สตฺเต ปชานาติ. อากงฺขมาโน จ ภควา เอกมฺปิ โลกธาตุ์ ปสฺเสยฺย, เทฺวปิ โลกธาตุโย ปสฺเสยฺย, ติสฺโสปิ โลกธาตุโย ปสฺเสยฺย, จตสฺโสปิ[๕] โลกธาตุโย ปสฺเสยฺย, ปญฺจปิ โลกธาตุโย ปสฺเสยฺย, ทสปิ โลกธาตุโย ปสฺเสยฺย, วีสมฺปิ

---

[๑] สี. กุฑฺโฑ, ฉ.,เท. กุฏฺโฏ
[๒] ฉ.,เท. ปากติกมํสจกฺขุ
[๓] สี. ปิสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๔] สี. อุปฺปชฺชมาเน
[๕] อิ. จตุสฺโสปิ

โลกธาตุโย ปสฺเสยฺย, ตีสมฺปิ โลกธาตุโย ปสฺเสยฺย, จตฺตาฬีสมฺปิ โลกธาตุโย ปสฺเสยฺย, ปณฺณาสมฺปิ โลกธาตุโย ปสฺเสยฺย, สตมฺปิ โลกธาตุโย ปสฺเสยฺย, สหสฺสิมฺปิ[๑] จูฬนิกํ[๒] โลกธาตุ ปสฺเสยฺย, ทฺวิสหสฺสิมฺปิ มชฺฌิมิกํ โลกธาตุ ปสฺเสยฺย, ติสหสฺสิมฺปิ โลกธาตุ ปสฺเสยฺย, มหาสหสฺสิมฺปิ โลกธาตุ ปสฺเสยฺย. โส[๓] ยาวตกํ [๔] อากงฺเขยฺย, ตาวตกํ ปสฺเสยฺย. เอวํ ปริสุทฺธํ ภควโต ทิพฺพจกฺขุ. เอวํ ภควา ทิพฺเพน จกฺขุนาปิ จกฺขุมา.

กถํ ภควา ปณฺณาจกฺขุนาปิ จกฺขุมา. ภควา มหาปณฺโญ ปุถุปณฺโญ หาสปณฺโญ ชวนปณฺโญ ติกฺขปณฺโญ นิพฺเพธิกปณฺโญ ปณฺณปฺปเภทกุสโล[๕] ปภินฺนญาโณ อธิคตปฏิสมฺภิโท จตุเวสารชฺชปฺปตฺโต ทสพลธารี ปุริสาสโภ ปุริสสีโห ปุริสนาโค ปุริสาชญฺโญ ปุริสโธเรยฺโห อนนฺตญาโณ อนนฺตเตโช อนนฺตยโส อฑฺโฒ มหทฺธโน ธนวา เนตา วิเนตา อนุเนตา สญฺญาเปตา นิชฺฌาเปตา เปกฺขตา ปสาเทตา. โส หิ ภควา อนุปฺปนฺนสฺส มคฺคสฺส อุปฺปาเทตา, อสญฺชาตสฺส มคฺคสฺส สญฺชเนตา, อนกฺขาตสฺส มคฺคสฺส อกฺขาตา มคฺคญฺญู มคฺควิทู มคฺคโกวิโท. มคฺคานุคา จ ปน เอตรหิ สาวกา วิหรนฺติ ปจฺฉา สมนฺนาคตา. โส หิ ภควา ชานํ ชานาติ, ปสฺสํ ปสฺสติ, จกฺขุภูโต ญาณภูโต ธมฺมภูโต[๖] พฺรหฺมภูโต วตฺตา ปวตฺตา อตฺถสฺส นินฺเนตา อมตสฺส ทาตา ธมฺมสามิ[๗] ตถาคโต. นตฺถิ ตสฺส ภควโต อญาตํ อทิฏฺจํ อวิทิตํ อสจฺฉิกตํ อผุสิตํ[๘] ปณฺณาย.

---

[๑] สี. สหสฺสมฺปิ, เอวมุปริปิ.
[๒] สี. จูลนิกํ
[๓] สี.,ฉ.,เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.
[๔] สี.,ฉ.,เท. ปน
[๕] สี.,ฉ.,เท. ปณฺณาปเภทกุสโล
[๖] สี. มคฺคภูโต
[๗] สี.,ฉ.,เท. ธมฺมสฺสามิ
[๘] สี.,ฉ.,เท. อผสฺสิตํ, เอวมุปริปิ.

อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนนฺ[๑] อุปาทาย สพฺเพ ธมฺมา สพฺพากาเรน พุทฺธสฺส ภควโต ญาณมุเข อาปาถํ อาคจฺฉนฺติ. ยงฺกิญฺจิ เนยฺยํ นาม อตฺถิ ชานิตพฺพํ, อตฺตตฺโถ วา ปรตฺโถ วา อุภยตฺโถ วา, ทิฏฺฐธมฺมิโก วา อตฺโถ สมฺปรายิโก วา อตฺโถ, อุตฺตาโน วา อตฺโถ คมฺภีโร วา อตฺโถ, คูฬฺโห วา อตฺโถ ปฏิจฺฉนฺโน วา อตฺโถ, เนยฺโย วา อตฺโถ นีโต วา อตฺโถ, อนวชฺโช วา อตฺโถ นิกฺกิเลโส วา อตฺโถ, โวทาโน วา อตฺโถ ปรมตฺโถ วา อตฺโถ; สพฺพนฺตํ อนฺโตพุทฺธญาเณ ปริวตฺตติ.

อตีเต พุทฺธสฺส ภควโต อปฺปฏิหตํ ญาณํ, อนาคเต อปฺปฏิหตํ ญาณํ, ปจฺจุปฺปนฺเน อปฺปฏิหตํ ญาณํ. สพฺพํ กายกมฺมํ พุทฺธสฺส ภควโต ญาณานุปริวตฺติ, สพฺพํ วจีกมฺมํ ฯเปฯ สพฺพํ มโนกมฺมํ พุทฺธสฺส ภควโต ญาณานุปริวตฺติ. ยาวตกํ เนยฺยํ ตาวตกํ ญาณํ, ยาวตกํ ญาณํ ตาวตกํ เนยฺยํ; เนยฺยปริยนฺติกํ ญาณํ ญาณปริยนฺติกํ เนยฺยํ; เนยฺยํ อติกฺกมิตฺวา ญาณํ นปฺปวตฺตติ, ญาณํ อติกฺกมิตฺวา เนยฺยปโถ นตฺถิ, อญฺญมญฺญปริยนฺตฏฺฐายิโน เต ธมฺมา. ยถา ทฺวินฺนํ สมุคฺคปฏลานํ สมฺมาผุสิตานํ เหฏฺฐิมํ สมุคฺคปฏลํ อุปริมํ นาติวตฺตติ, อุปริมํ สมุคฺคปฏลํ เหฏฺฐิมํ นาติวตฺตติ, อญฺญมญฺญปริยนฺตฏฺฐายิโน โหนฺติ;[๒] เอวเมว พุทฺธสฺส ภควโต เนยฺยญฺจ ญาณญฺจ อญฺญมญฺญปริยนฺตฏฺฐายิโน. ยาวตกํ เนยฺยํ ตาวตกํ ญาณํ, ยาวตกํ ญาณํ ตาวตกํ เนยฺยํ, เนยฺยปริยนฺติกํ ญาณํ, ญาณปริยนฺติกํ เนยฺยํ; เนยฺยํ อติกฺกมิตฺวา ญาณํ นปฺปวตฺตติ, ญาณํ อติกฺกมิตฺวา เนยฺยปโถ นตฺถิ; อญฺญมญฺญปริยนฺตฏฺฐายิโน เต ธมฺมา.

---

[๑] ฉ.,เท. อตีตํ อนาคตํ ปจฺจุปฺปนฺนนฺ, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

สพฺพธมฺเมสุ พุทฺธสฺส ภควโต ญาณํ ปริวตฺตติ.[๑] สพฺเพ ธมฺมา พุทฺธสฺส ภควโต อาวชฺชนปฏิพทฺธา อากงฺขปฏิพทฺธา[๒] มนสิการปฏิพทฺธา จิตฺตุปฺปาทปฏิพทฺธา. สพฺพสตฺเตสุ พุทฺธสฺส ภควโต ญาณํ ปริวตฺตติ. สพฺเพสํ สตฺตานํ ภควา อาสยํ ชานาติ, อนุสยํ ชานาติ, จริตํ ชานาติ, อธิมุตฺตึ ชานาติ, อปฺปรชกฺเข มหารชกฺเข ติกฺขินฺทฺริเย มุทินฺทฺริเย สฺวากาเร ทฺวากาเร สุวิญฺญาปเย ทุวิญฺญาปเย ภพฺพาภพฺเพ สตฺเต ปชานาติ.[๓] สเทวโก โลโก สมารโก สพฺรหฺมโก สสฺสมณพฺราหฺมณี ปชา สเทวมนุสฺสา อนฺโตพุทฺธญาเณ ปริวตฺตติ.

ยถา เย เกจิ มจฺฉกจฺฉปา อนฺตมโส ติมิติมิงฺคลํ อุปาทาย อนฺโตมหาสมุทฺเท ปริวตฺตนฺติ; เอวเมว สเทวโก โลโก สมารโก สพฺรหฺมโก สสฺสมณพฺราหฺมณี ปชา สเทวมนุสฺสา อนฺโตพุทฺธญาเณ ปริวตฺตติ. ยถา เย เกจิ ปกฺขี อนฺตมโส ครุฬํ เวนเตยฺยํ อุปาทาย อากาสสฺส ปเทเส ปริวตฺตนฺติ; เอวเมว เยปิ เต สารีปุตฺตสมา ปญฺญาย, เตปิ พุทฺธญาณสฺส ปเทเส ปริวตฺตนฺติ, พุทฺธญาณํ เทวมนุสฺสานํ ปญฺญํ ผริตฺวา อภิภวิตฺวา ติฏฺฐติ. เยปิ เต ขตฺติยปณฺฑิตา พฺราหฺมณปณฺฑิตา คหปติปณฺฑิตา[๔] สมณปณฺฑิตา นิปุณา กตปรปฺปวาทา วาลเวธิรูปา โวภินฺทนฺตา มญฺเญ จรนฺติ ปญฺญาคเตน ทิฏฺฐิคตานิ, เต ปญฺหํ[๕] อภิสงฺขริตฺวา อภิสงฺขริตฺวา ตถาคตํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉนฺติ. [๖]. กถิตา

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. ปวตฺตติ, เอวมุปริปิ.
[๒] สี. อากงฺขาปฏิพทฺธา
[๓] สี. ชานาติ
[๔] สี.,ฉ.,เท. ปญฺเห
[๕] สี. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๖] สี.,ฉ.,เท. คูฬฺหานิ จ ปฏิจฺฉนฺนานิ จ.

จ[๑] วิสชฺชิตา จ[๒] เต ปญฺหา ภควตา โหนฺติ นิทฺทิฏฺฐการณา อุปกฺขิตฺตกา จ. เต ภควโต สมฺปชฺชนฺติ. อถ โข ภควา [๓] ตตฺถ อติโรจติ, ยทิทำ ปญฺญายาติ. เอวำ ภควา ปญฺญาจกฺขุนาปิ จกฺขุมา.

กถำ ภควา พุทฺธจกฺขุนาปิ จกฺขุมา. ภควา พุทฺธจกฺขุนา โลกำ โวโลเกนฺโต อทฺทส สตฺเต อปฺปรชกฺเข มหารชกฺเข ติกฺขินฺทฺริเย มุทินฺทฺริเย สฺวากาเร ทฺวากาเร สุวิญฺญาปเย ทุวิญฺญาปเย อปฺเปกจฺเจ ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโน วิหรนฺเต อปฺเปกจฺเจ น ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโน วิหรนฺเต. เสยฺยถาปิ นาม อุปฺปลินิยำ วา ปทุมินิยำ วา ปุณฺฑรีกินิยำ วา อปฺเปกจฺจานิ อุปฺปลานิ วา ปทุมานิ วา ปุณฺฑรีกานิ[๔] วา อุทเก ชาตานิ อุทเก สำวฑฺฒานิ[๕] อุทกานุคตานิ อนฺโตนิมุคฺคโปสีตานิ,[๖] อปฺเปกจฺจานิ อุปฺปลานิ วา ปทุมานิ วา ปุณฺฑรีกานิ วา อุทเก ชาตานิ อุทเก สำวฑฺฒานิ สโมทกณฺฐิตานิ, อปฺเปกจฺจานิ อุปฺปลานิ วา ปทุมานิ วา ปุณฺฑรีกานิ วา อุทเก ชาตานิ อุทเก สำวฑฺฒานิ อุทกา[๗] อจฺจุคฺคมฺม ติฏฺฐนฺติ อนุปลิตฺตานิ อุทเกน; เอวเมว ภควา พุทฺธจกฺขุนา โลกำ โวโลเกนฺโต อทฺทส สตฺเต อปฺปรชกฺเข มหารชกฺเข ติกฺขินฺทฺริเย มุทินฺทฺริเย สฺวากาเร ทฺวากาเร สุวิญฺญาปเย ทุวิญฺญาปเย อปฺเปกจฺเจ ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโน วิหรนฺเต อปฺเปกจฺเจ น ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโน วิหรนฺเต. ชานาติ ภควา “อยำ ปุคฺคโล ราคจริโต, อยำ โทสจริโต,

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. จสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๒] สี.,ฉ.,เท. ว
[๓] สี.,ฉ.,เท. ว
[๔] ฉ. ปุณฺณรีกานิ, เอวมุปริปิ.
[๕] ฉ. สวทฺธานิ, เอวมุปริปิ.
[๖] ฉ.,เท. อนฺโตนิมุคฺคโปสีนิ
[๗] ฉ.,เท. อุทฺทำ

อยํ โมหจริโต, อยํ วิตกฺกจริโต, อยํ สทฺธาจริโต, อยํ ญาณจริโตติ. ราคจริตสฺส ภควา ปุคฺคลสฺส อสุภกถํ กเถติ. โทสจริตสฺส ภควา ปุคฺคลสฺส เมตฺตาภาวนํ อาจิกฺขติ. โมหจริตํ[๑] ภควา ปุคฺคลํ[๒] อุทฺเทเส ปริปุจฺฉาย กาเลน ธมฺมสฺสวเน กาเลน ธมฺมสากจฺฉาย ครุสํวาเส นิเวเสติ. วิตกฺกจริตสฺส ภควา ปุคฺคลสฺส อานาปานสฺสตึ อาจิกฺขติ. สทฺธาจริตสฺส ภควา ปุคฺคลสฺส ปสาทนียํ นิมิตฺตํ อาจิกฺขติ, พุทฺธสุโพธึ ธมฺมสุธมฺมตํ สงฺฆสุปฏิปตฺตึ สีลานิ จ อตฺตโน. ญาณจริตสฺส ภควา ปุคฺคลสฺส วิปสฺสนานิมิตฺตํ อาจิกฺขติ อนิจฺจาการํ ทุกฺขาการํ อนตฺตาการํ.

"เสเล ยถา ปพฺพตมุทฺธนิฏฺฐิโต
ยถาปิ ปสฺเส ชนตํ สมนฺตโต
ตถูปมํ ธมฺมมยํ สุเมธ
ปาสาทมารุยฺห สมนฺตจกฺขุ
โสกาวกิณฺณํ[๓] ชนตมเปตโสโก
อเวกฺขสฺสุ ชาติชราภิภูตนฺติ.

เอวํ ภควา พุทฺธจกฺขุนาปิ จกฺขุมา.

กถํ ภควา สมนฺตจกฺขุนาปิ จกฺขุมา. สมนฺตจกฺขุ วุจฺจติ สพฺพญฺญุตญาณํ. ภควา สพฺพญฺญุตญาเณน อุเปโต สมุเปโต อุปคโต สมุปคโต อุปปนฺโน สมุปปนฺโน สมนฺนาคโต.

"น ตสฺส อทิฏฺฐมิธตฺถิ กิญฺจิ
อโถ อวิญฺญาตมชานิตพฺพํ
สพฺพํ อภิญฺญาสิ ยทตฺถิ เนยฺยํ
ตถาคโต เตน สมนฺตจกฺขูติ.

เอวํ ภควา สมนฺตจกฺขุนาปิ จกฺขุมาติ ยถา ทิสฺสติ จกฺขุมา.

---

[๑] ฉ.,เท. โมหจริตสฺส [๒] ฉ.,เท. ปุคฺคลสฺส
[๓] สี.,ฉ.,เท.,อิ โสกาวติณฺณํ

สพฺพํ ตมํ วิโนเทตฺวาติ สพฺพํ ราคตมํ โทสตมํ โมหตมํ มานตมํ[๑] ทิฏฺฐิตมํ กิเลสตมํ ทุจฺจริตตมํ อนฺธกรณํ อจกฺขุกรณํ อญาณกรณํ[๒] ปญฺญานิโรธิกํ วิฆาตปกฺขิกํ อนิพฺพานสංวตฺตนิกํ [๓] ปนุทิตฺวา[๔] ปชหิตฺวา[๕] วิโนทิตฺวา[๖] พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวงฺคเมตฺวาติ สพฺพํ ตมํ วิโนเทตฺวา.

เอโกว[๗] รติมชฺฌคาติ [๘] ภควา ปพฺพชฺชาสงฺขาเตน เอโก, อทุติยฏฺเฐน[๙] เอโก, ตณฺหาย ปหานฏฺเฐน เอโก, เอกนฺตวีตราโคติ เอโก, เอกนฺตวีตโทโสติ เอโก, เอกนฺตวีตโมโหติ เอโก, เอกนฺตนิกฺกิเลโสติ เอโก, เอกายนมคฺคํ คโตติ เอโก, เอโก[๑๐] อนุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธึ อภิสมฺพุทฺโธติ เอโก.

กถํ ภควา ปพฺพชฺชาสงฺขาเตน เอโก. ภควา ทหโรว สมาโน สุสุกาพเกโส[๑๑] ภทฺเทน[๑๒] โยพฺพญฺเญน สมนฺนาคโต ปฐเมน วยสา อกามกานํ มาตาปิตูนํ อสฺสุมุขานํ รุทนฺตานํ วิลปนฺตานํ ญาติสงฺฆํ ปหาย สพฺพํ ยสปลิโพธํ[๑๓] ฉินฺทิตฺวา ปุตฺตทารปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา ญาติปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา มิตฺตามจฺจปลิโพธ[๑๔] ฉินฺทิตฺวา[๑๔] สนฺนิธิปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา เกสมสฺสุ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตฺวา อากิญฺจนภาวं[๑๕]

---

[๑] สี. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๒] ฉ.,เท. อญฺญาณกรณํ
[๓] สี.,ฉ.,เท.,อิ. นุทิตฺวา
[๔] สี.,ฉ.,เท.,อิ. ปนุทิตฺวา
[๕] สี.,ฉ.,เท. ชหิตฺวา
[๖] สี.,ฉ.,เท. วิโนเทตฺวา
[๗] อิ. เอโก จ
[๘] ฉ.,เท. เอโก
[๙] อิ. ทุติยตฺเถน
[๑๐] สี.,ฉ.,เท.,อิ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๑๑] ฉ.,เท. สุสุ กาพเกโส
[๑๒] สี.,ฉ.,เท. ภทฺเรน โยพฺพเนน
[๑๓] สี.,ฉ.,เท. ฆราวาสปลิโพธํ
[๑๔-๑๔] สี. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.
[๑๕] สี.,ฉ.,เท. อกิญฺจนภาวํ

อุปคนฺตฺวา เอโก จรติ วิหรติ อิริยติ วตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปติ. เอวํ ภควา ปพฺพชฺชาสงฺขาเตน เอโก.

กถํ ภควา อทุติยฏฺเฐน เอโก. โส เอวํ ปพฺพชิโต สมาโน เอโก อรญฺญวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏิเสวติ อปฺปสทฺทานิ อปฺปนิคฺโฆสานิ วิชนวาตานิ มนุสฺสราหเสยฺยกานิ ปฏิสลฺลานสารุปฺปานิ, โส [๑] เอโก คจฺฉติ, เอโก ติฏฺฐติ, เอโก[๒] นิสีทติ,[๒] เอโก เสยฺยํ กปฺเปติ, เอโก คามํ ปิณฺฑาย ปวิสติ, เอโก ปฏิกฺกมติ, เอโก รโห นิสีทติ, เอโก จงฺกมํ อธิฏฺฐาติ, เอโก จรติ [๓] วิหรติ อิริยติ วตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปติ. เอวํ ภควา อทุติยฏฺเฐน เอโก.

กถํ ภควา ตณฺหาย ปหานฏฺเฐน เอโก. โส เอวํ เอโก อทุติโย อปฺปมตฺโต อาตาปี ปหิตตฺโต วิหรนฺโต นชฺชา เนรญฺชราย ตีเร โพธิรุกฺขมูเล มหาปธานํ ปทหนฺโต มารํ สเสนํ [๔] นมุจึ ปมตฺตพนฺธุ์ วิธมิตฺวา ตณฺหํ ชาลินึ[๕] สริตํ [๖] วิสตฺติกํ ปชหติ[๗] วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ อนภาวงฺคเมติ.[๗]

"ตณฺหาทุติโย ปุริโส ทีฆมทฺธาน สํสรํ
อิตฺถภาวญฺญถาภาวํ สํสารํ[๘] นาติวตฺตติ.
เอตมาทีนวํ ญตฺวา ตณฺหํ ทุกฺขสฺส สมฺภวํ
วีตตณฺโห อนาทาโน สโต ภิกฺขุ ปริพฺพเชติ.

เอวํ ภควา ตณฺหาย ปหานฏฺเฐน เอโก.

---

[๑] สี.,ฉ.,เท.,อิ. เอโก จรติ
[๒-๒] สี. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.
[๓] อิ. เอโก
[๔] สี.,ฉ.,เท. กณฺหํ
[๕] ฉ.,เท. ตณฺหาชาลินึ
[๖] สี. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ. ฉ.,เท. วิสริตํ
[๗-๗] ฉ.,เท. ปชหสิ วิโนเทสิ พฺยนฺตึ อกาสิ อนภาวํ คเมสิ
[๘] สี. สํสรํ

กถํ ภควา เอกนฺตวีตราโคติ เอโก. ราคสฺส ปหีนตฺตา เอกนฺตวีตราโคติ เอโก, โทสสฺส ปหีนตฺตา เอกนฺตวีตโทโสติ เอโก, โมหสฺส ปหีนตฺตา เอกนฺตวีตโมโหติ เอโก, กิเลสานํ ปหีนตฺตา เอกนฺตนิกฺกิเลโสติ เอโก.

กถํ ภควา เอกายนมคฺคํ คโตติ เอโก. เอกายนมคฺโค วุจฺจติ จตฺตาโร สติปฏฺฐานา จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา จตฺตาโร อิทฺธิปฺปาทา ปญฺจินฺทฺริยานิ ปญฺจ พลานิ สตฺต โพชฺฌงฺคา อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค.

"เอกายนํ ชาติขยนฺตทสฺสี
มคฺคํ ปชานาติ หิตานุกมฺปี,
เอเตน มคฺเคน ตรึสุ[๑] ปุพฺเพ
ตริสฺสนฺติเยว[๒] ตรนฺติ โอฆนฺติ.

เอวํ ภควา เอกายนมคฺคํ คโตติ เอโก.

กถํ ภควา เอโก อนุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธึ อภิสมฺพุทฺโธติ เอโก. โพธิ วุจฺจติ จตูสุ มคฺเคสุ ญาณํ ปญฺญา[๓] ปญฺจินฺทฺริยํ ปญฺญาพลํ ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺโค วีมํสา วิปสฺสนา สมฺมาทิฏฺฐิ. ภควา เตน โพธิญาเณน "สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ พุชฺฌิ, "สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขาติ พุชฺฌิ, "สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ พุชฺฌิ, "อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาราติ พุชฺฌิ, ฯเปฯ "ชาติปจฺจยา ชรามรณนฺติ พุชฺฌิ, "อวิชฺชานิโรธา สงฺขารนิโรโธติ พุชฺฌิ, ฯเปฯ "ชาตินิโรธา ชรามรณนิโรโธติ พุชฺฌิ, "อิทํ ทุกฺขนฺติ พุชฺฌิ, "อยํ ทุกฺขสมุทโยติ พุชฺฌิ, "อยํ ทุกฺขนิโรโธติ พุชฺฌิ, "อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทาติ พุชฺฌิ, "อิเม อาสวาติ พุชฺฌิ,

---

[๑] สฺยา. อตรึสุ
[๒] สี.,ฉ.,เท. ตริสฺสนฺติ เย จ
[๓] ฉ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

"อยํ อาสวสมุทโยติ พุชฺฌิ, "อยํ อาสวนิโรโธติ พุชฺฌิ, "อยํ อาสวนิโรธคามินี ปฏิปทาติ พุชฺฌิ, "อิเม[๑] ธมฺมา อภิญฺเญยฺยาติ พุชฺฌิ,[๑] "อิเม ธมฺมา ปริญฺเญยฺยาติ พุชฺฌิ, "อิเม ธมฺมา ปหาตพฺพาติ พุชฺฌิ, "อิเม ธมฺมา ภาเวตพฺพาติ พุชฺฌิ, "อิเม ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพาติ พุชฺฌิ, ฉนฺนํ ผสฺสายตนานํ สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ พุชฺฌิ, ปญฺจนฺนํ อุปาทานกฺขนฺธานํ สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ พุชฺฌิ, จตุนฺนํ มหาภูตานํ จ[๒] สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ พุชฺฌิ, "ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ, สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมนฺติ พุชฺฌิ.

อถวา ยงฺกิญฺจิ พุชฺฌิตพฺพํ อนุพุชฺฌิตพฺพํ[๓] ปฏิพุชฺฌิตพฺพํ สมฺพุชฺฌิตพฺพํ อธิคนฺตพฺพํ ผุสิตพฺพํ[๔] สจฺฉิกาตพฺพํ, สพฺพนฺตํ เตน โพธิญาเณน พุชฺฌิ อนุพุชฺฌิ ปฏิพุชฺฌิ สมฺพุชฺฌิ สมฺมาพุชฺฌิ อธิคจฺฉิ ปฏิลภิ[๕] ผุเสสิ[๖] สจฺฉิกาสิ.[๗] เอวํ ภควา เอโก อนุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธึ อภิสมฺพุทฺโธติ เอโก.

รติมชฺฌคาติ รตินฺติ เนกฺขมฺมรตึ ปวิเวกรตึ[๘] อุปสมรตึ สมฺโพธิรตึ อชฺฌคา [๙] อธิคจฺฉิ ผุเสสิ สจฺฉิกาสีติ เอโกว รติมชฺฌคา. เตนาห สารีปุตฺตตฺเถโร[๑๐]

"สเทวกสฺส โลกสฺส ยถา ทิสฺสติ จกฺขุมา,
สพฺพํ ตมํ วิโนเทตฺวา เอโกว[๑๑] รติมชฺฌคาติ.

[๑-๑] ฉ.,เท. อิเม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.
[๒] ฉ.,เท. จสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๓] สฺยา.,อิ. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.
[๔] สี.,ฉ.,เท. ผสฺสิตพฺพํ
[๕] สี.,ฉ.,เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.
[๖] สี.,ฉ.,เท. ผสฺเสสิ, เอวมุปริปิ.
[๗] สี.,ฉ.,เท. สจฺฉากาสิ, เอวมุปริปิ.
[๘] สี.,ฉ.,เท. วิเวกรตึ
[๙] ฉ.,เท.,อิ. สมชฺฌคา
[๑๐] ฉ.,เท. เคโช สารีปุตฺโต, เอวมุปริปิ.
[๑๑] อิ. เอโก จ

[๑๕๒] ตำ พุทฺธำ อสิตำ ตาทึ อกุหำ คณิมาคตำ,
พหูนมิธ[๑] พุทฺธานำ อตฺถิ ปญฺเหน อาคมำ.

ตำ พุทฺธำ อสิตำ ตาทินฺติ พุทฺโธติ โย โส ภควา สยมฺภู อนาจริยโก ปุพฺเพ อนนุสฺสุเตสุ ธมฺเมสุ สามำ สจฺจานิ อภิสมฺพุชฺฌิ, ตตฺถ จ สพฺพญฺญุตำ ปตฺโต,[๒] พเลสุ จ วสีภาวำ ปตฺโต.[๒] **พุทฺโธติ** เกนตฺเถน พุทฺโธ. "พุชฺฌิตา สจฺจานีติ พุทฺโธ, "โพเธตา ปชายาติ พุทฺโธ, สพฺพญฺญุตาย พุทฺโธ, สพฺพทสฺสาวิตาย พุทฺโธ, อภิญฺเญยฺยตาย[๓] พุทฺโธ, วิกสิตาย[๔] พุทฺโธ, ขีณาสวสงฺขาเตน พุทฺโธ, นิรุปกฺกิเลสสงฺขาเตน พุทฺโธ, "เอกนฺตวีตราโคติ พุทฺโธ, "เอกนฺตวีตโทโสติ พุทฺโธ, "เอกนฺตวีตโมโหติ พุทฺโธ, "เอกนฺตนิกฺกิเลโสติ พุทฺโธ, "เอกายนมคฺคำ คโตติ พุทฺโธ, "เอโก อนุตฺตรำ สมฺมาสมฺโพธึ อภิสมฺพุทฺโธติ พุทฺโธ, อพุทฺธิวิหตตฺตา พุทฺธิปฏิลาภตฺตา พุทฺโธ. **พุทฺโธติ** เนตำ นามำ[๕] มาตรา กตำ, น ปิตรา กตำ, น ภาตรา กตำ, น ภคินิยา กตำ, น มิตฺตามจฺเจหิ กตำ, น ญาติสาโลหิเตหิ กตำ, น สมณพฺราหฺมเณหิ กตำ, น เทวตาหิ กตำ. วิโมกฺขนฺติกเมตำ พุทฺธานำ ภควนฺตานำ โพธิยา มูเล สห สพฺพญฺญุตญาณสฺส ปฏิลาภา สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ, ยทิทำ พุทฺโธติ ตำ พุทฺธำ.

อสิตนฺติ เทฺว นิสฺสยา: ตณฺหานิสฺสโย จ ทิฏฺฐินิสฺสโย จ. กตโม ตณฺหานิสฺสโย. ยาวตา[๖] ตณฺหาสงฺขาเตน สีมกตำ มริยาทิกตำ[๗] โอธิกตำ ปริยนฺติกตำ[๘] ปริคฺคหิตำ มมายิตำ; อิทำ

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. พหูนมิธ
[๒] สี.,ฉ.,เท. ปาปุณิ
[๓] สี.,ฉ.,เท. อนญฺญเนยฺยตาย, อิ. อนญฺเญยฺยตาย
[๔] สี.,ฉ.,เท. วิสวิตาย
[๕] ฉ.,เท. อยำ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๖] ฉ.,เท. ยาว
[๗] สี.,ฉ.,เท.,อิ. อยำ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๘] สี.,ฉ.,เท. ปริยนฺตกตำ

มมํ,[๑] เอตํ มมํ, เอตฺตกํ มมํ, เอตฺตาวตา มมํ, มม รูปา สทฺทา คนฺธา รสา โผฏฺฐพฺพา, อตฺถรณา ปาปุรณา[๒] ทาสีทาสา อเชฬกา กุกฺกุฏสูกรา หตฺถิควาสฺสวฬวา, เขตฺตํ วตฺถุ[๓] หิรญฺญํ สุวณฺณํ คามนิคมราชธานิโย รฏฺฐญฺจ ชนปโท จ โกโส จ โกฏฺฐาคารญฺจ, เกวลมฺปิ มหาปถวึ[๔] ตณฺหาวเสน มมายติ, ยาวตา อฏฺฐสตตณฺหาวิปรีตํ,[๕] อยํ ตณฺหานิสฺสโย.

กตโม ทิฏฺฐินิสฺสโย. วีสติวตฺถุกา สกฺกายทิฏฺฐิ, ทสวตฺถุกา มิจฺฉาทิฏฺฐิ ทสวตฺถุกา อนฺตคฺคาหิกา ทิฏฺฐิ. ยา เอวรูปา ทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตํ ทิฏฺฐิคหนํ ทิฏฺฐิกนฺตาโร ทิฏฺฐิวิสูกายิกํ[๖] ทิฏฺฐิวิปฺผนฺทิตํ ทิฏฺฐิสโยชนํ คาโห ปฏิคฺคาโห อภินิเวโส ปรามาโส กุมฺมคฺโค มิจฺฉาปโถ มิจฺฉตฺตํ ติตฺถายตนํ วิปริเยสคฺคาโห วิปรีตคฺคาโห วิปลฺลาสคฺคาโห มิจฺฉาคาโห "อยาถาวกสฺมึ ยาถาวกนฺติ คาโห ยาวตา ทฺวาสฏฺฐี ทิฏฺฐิคตานิ; อยํ ทิฏฺฐินิสฺสโย.

พุทฺธสฺส ภควโต ตณฺหานิสฺสโย ปหีโน, ทิฏฺฐินิสฺสโย ปฏินิสฺสฏฺโฐ. ตณฺหานิสฺสยสฺส ปหีนตฺตา ทิฏฺฐินิสฺสยสฺส ปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา ภควา จกฺขุ๋ อนิสฺสิโต,[๗] โสตํ ฯเปฯ ฆานํ ฯเปฯ ชิวฺหํ ฯเปฯ กายํ ฯเปฯ มนํ อนิสฺสิโต, รูเป ฯเปฯ สทฺเท ฯเปฯ คนฺเธ ฯเปฯ รเส ฯเปฯ โผฏฺฐพฺเพ ฯเปฯ กุลํ ฯเปฯ คณํ ฯเปฯ อาวาสํ ฯเปฯ ลาภํ ฯเปฯ ยสํ ฯเปฯ ปสํสํ ฯเปฯ สุขํ ฯเปฯ จีวรํ ฯเปฯ ปิณฺฑปาตํ ฯเปฯ เสนาสนํ ฯเปฯ คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ ฯเปฯ กามธาตุ๋

---

[๑] ฉ.,เท. มม, เอวมุปริปิ.
[๒] ฉ.,เท. ปาวุรณา
[๓] ฉ.,เท. วตฺถุ๋
[๔] ฉ.,เท. มหาปถวึ
[๕] สี.,ฉ.,เท. อฏฺฐสตํ ตณฺหาวิจริตํ, อิ. ฯเปฯ วิปริตฺตํ
[๖] ฉ. ทิฏฺฐิวิสูกายิกํ
[๗] สี.,ฉ.,เท. อสิโต

ฯเปฯ รูปธาตุ ฯเปฯ อรูปธาตุ ฯเปฯ กามภวา ฯเปฯ รูปภวา ฯเปฯ อรูปภวา ฯเปฯ สญฺญาภวา ฯเปฯ อสญฺญาภวา ฯเปฯ เนวสญฺญานาสญฺญาภวา ฯเปฯ เอกโวการภวา ฯเปฯ จตุโวการภวา ฯเปฯ ปญฺจโวการภวา ฯเปฯ อตีตา ฯเปฯ อนาคตา ฯเปฯ ปจฺจุปฺปนฺนา ฯเปฯ ทิฏฺฐสุตมุตวิญฺญาตพฺเพ ธมฺเม [๑] อนิสฺสิโต อนลฺลีโน อนุปคโต อนชฺโฌสิโต อนธิมุตฺโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏฺโ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรตีติ ตา พุทฺธา อสิตา.

ตาทินฺติ ภควา ปญฺจหากาเรหิ ตาที[๒] อิฏฺฐานิฏฺเจ ตาที, จตฺตาวีติ ตาที, ติณฺณาวีติ ตาที, มุตฺตาวีติ ตาที, ตานิทฺเทสา ตาที.

กถา ภควา อิฏฺฐานิฏฺเจ ตาที. ภควา ลาเภปิ ตาที, อลาเภปิ ตาที, ยเสปิ ตาที, อยเสปิ ตาที, ปสํสายปิ ตาที, นินฺทายปิ ตาที, สุเขปิ ตาที, ทุกฺเขปิ ตาที; เอกญฺเจ[๓] พาหา คนฺเธน ลิมฺเปยฺยุ, เอกญฺเจ[๓] พาหา วาสิยา ตจฺเฉยฺยุ, อมุกสฺมึ นตฺถิ ราโค, อมุกสฺมึ นตฺถิ ปฏิฆา, อนุนยปฏิฆวิปฺปหีโน อุคฺฆาตินิคฺฆาติวีติวตฺโต[๔] อนุโรธวิโรธสมติกฺกนฺโต.[๕] เอวา ภควา อิฏฺฐานิฏฺเจ ตาที.

กถา ภควา จตฺตาวีติ ตาที. ภควโต[๖] ราโค จตฺโต วนฺโต มุตฺโต ปหีโน ปฏินิสฺสฏฺโ, โทโส ฯเปฯ โมโห ฯเปฯ โกโธ ฯเปฯ อุปนาโห ฯเปฯ มกฺโข ฯเปฯ ปฬาโส

---

[๑] สี.,ฉ.,เท.,อิ. อสิโต
[๒] ฉ.,เท. ตาที, เอวมุปริปิ.
[๓] สี.,ฉ.,เท. เอกจฺเจ
[๔] สี. อุคฺฆาตินิฆาติ วีติวตฺโต
[๕] ฉ.,เท. อนุโรธวิโรธา สมติกฺกนฺโต
[๖] สี.,ฉ.,เท. ภควตา

ฯเปฯ อิสฺสา ฯเปฯ มจฺฉริยํ ฯเปฯ มายา ฯเปฯ สาเฐยฺยํ ฯเปฯ ถมฺโภ ฯเปฯ สารมฺโภ ฯเปฯ มาโน ฯเปฯ อติมาโน ฯเปฯ มโท ฯเปฯ ปมาโท ฯเปฯ สพฺเพ กิเลสา ฯเปฯ สพฺเพ ทุจฺจริตา ฯเปฯ สพฺเพ ทรถา ฯเปฯ สพฺเพ ปริฬาหา ฯเปฯ สพฺเพ สนฺตาปา ฯเปฯ สพฺพากุสลาภิสงฺขารา จตฺตา วนฺตา มุตฺตา ปหีนา ปฏินิสฺสฏฺา. เอวํ ภควา จตฺตาวีติ ตาทิ.

กถํ ภควา ติณฺณาวีติ ตาทิ. ภควา กาโมฆํ ติณฺโณ, ภโวฆํ ติณฺโณ, ทิฏฺโฆฆํ ติณฺโณ, อวิชฺโชฆํ ติณฺโณ, สพฺพสํสารปถํ[๑] ติณฺโณ อุตฺติณฺโณ[๒] นิตฺติณฺโณ อติกฺกนฺโต สมติกฺกนฺโต วีติวตฺโต. โส วุฏฺฐวาโส จิณฺณจรโณ คตทฺโธ คตทิโส คตโกฏิโก[๓] ปาลิตพฺรหฺมจริโย อุตฺตมทิฏฺจิปฺปตฺโต ภาวิตมคฺโค ปหีนกิเลโส ปฏิวิทฺธากุปฺโป สจฺฉิกตนิโรโธ. ทุกฺขํ ตสฺส ปริญฺญาตํ, สมุทโย ปหีโน, มคฺโค ภาวิโต, นิโรโธ สจฺฉิกโต, อภิญฺเญยฺยํ อภิญฺญาตํ, ปริญฺเญยฺยํ ปริญฺญาตํ, ปหาตพฺพํ ปหีนํ, ภาเวตพฺพํ ภาวิตํ, สจฺฉิกาตพฺพํ สจฺฉิกตํ. โส อุกฺขิตฺตปลิโฆ[๔] สงฺกิณฺณปริกฺโข อพฺพูฬฺหเสโก นิรคฺคโฬ อริโย ปนฺนทฺธโช ปนฺนภาโร วิสญฺญุตฺโต ปญฺจงฺควิปฺปหีโน ฉฬงฺคสมนฺนาคโต เอการกฺโข จตุราปสฺเสโน ปนุณฺณปจฺเจกสจฺโจ[๕] สมวยสฏฺเสโน อนาวิลสงฺกปฺโป ปสฺสทฺธกายสงฺขาโร สุวิมุตฺตจิตฺโต สุวิมุตฺตปญฺโญ เกวลี วุสิตวา อุตฺตมปุริโส ปรมปุริโส ปรมปฺปตฺติปฺปตฺโต. โส เนว[๖] อาจินาติ[๖] น[๗] อปจินาติ;[๗] อปจินิตฺวา จิโต เนว ปชหติ,

---

[๑] ฉ.,เท. สพฺพํ สํสารปถํ
[๒] อิ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๓] สี.,ฉ.,เท. คตโกฏิโย
[๔] ฉ. อุกฺขิตฺตปฬิโฆ
[๕] สี. ปนุนฺนปจฺเจกสจฺโจ
[๖-๖] สี. เนวาจินาติ ฉ.,เท. เนวาจินติ
[๗-๗] ฉ.,เท. นาปจินติ

น อุปาทิยติ; ปชหิตฺวา จิโต เนว วิสิเนติ,[๑] น อุสฺสิเนติ;[๒] วิสิเนตฺวา จิโต เนว วิธูเปติ, น สนฺธูเปติ; วิธูเปตฺวา จิโต, อเสกฺเขน[๓] สีลกฺขนฺเธน สมนฺนาคตตฺตา จิโต, อเสกฺเขน สมาธิกฺขนฺเธน สมนฺนาคตตฺตา จิโต, อเสกฺเขน ปญฺญากฺขนฺเธน สมนฺนาคตตฺตา จิโต, อเสกฺเขน วิมุตฺติกฺขนฺเธน สมนฺนาคตตฺตา จิโต, อเสกฺเขน วิมุตฺติญาณทสฺสนกฺขนฺเธน สมนฺนาคตตฺตา จิโต, สจฺจํ ปฏิปาทยิตฺวา[๔] จิโต, เอวํ[๕] สมติกฺกมิตฺวา จิโต, กิเลสคฺคึ ปริยาทยิตฺวา[๖] จิโต, อปริคมนตาย จิโต, กูฏํ[๗] สมาทาย จิโต, มุตฺติปฏิเสวนตาย[๘] จิโต, เมตฺตาย ปาริสุทฺธิยา จิโต, กรุณาย ปาริสุทฺธิยา จิโต, มุทิตาย ปาริสุทฺธิยา จิโต, อุเปกฺขาย ปาริสุทฺธิยา จิโต, อจฺจนฺตปาริสุทฺธิยา จิโต, อกมฺมญฺญตาย[๙] ปาริสุทฺธิยา จิโต, วิมุตฺตตฺตา จิโต, สนฺตุสิตตฺตา จิโต, ขนฺธปริยนฺเต จิโต, ธาตุปริยนฺเต จิโต, อายตนปริยนฺเต จิโต, คติปริยนฺเต จิโต, อุปฺปตฺติปริยนฺเต[๑๐] จิโต, ปฏิสนฺธิปริยนฺเต จิโต, ภวปริยนฺเต จิโต, สํสารปริยนฺเต จิโต, วฏฺฏปริยนฺเต จิโต, อนฺติมภเว[๑๑] จิโต, อนฺติมสมุสฺสเย จิโต, อนฺติมเทหธโร ภควา.

"ตสฺสายํ ปจฺฉิมโก ภโว[๑๒] จริโมยํ สมุสฺสโย,
ชาติมรณสํสาโร นตฺถิ ตสฺส ปุนพฺภโวติ.

เอวํ ภควา ติณฺณาวีติ ตาทิ.

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. สํสิพฺพติ
[๒] สี. วิสิเนติ
[๓] ฉ.,เท. อเสเขน
[๔] สี.,ฉ.,เท. สมฺปฏิปาทิยิตฺวา
[๕] สี.,ฉ.,เท. เอซ
[๖] สี.,ฉ.,เท. ปริยาทิยิตฺวา
[๗] สี. กถํ ฉ.,เท.,อิ. กฏฺฐ
[๘] สี.,ฉ.,เท. มุตฺตปฏิเสวนตาย
[๙] สี.,ฉ.,เท. อตมฺมยตาย
[๑๐] ฉ.,เท. อุปปตฺติปริยนฺเต
[๑๑] ฉ.,เท. อนฺติเม ภเว
[๑๒] สี. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

กถํ ภควา มุตฺตาวีติ ตาทิ. ภควโต ราคา จิตฺตํ มุตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตํ. โทสา จิตฺตํ มุตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตํ. โมหา จิตฺตํ มุตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตํ. โกธา ฯเปฯ อุปนาหา ฯเปฯ มกฺขา ฯเปฯ ปฬาสา ฯเปฯ อิสฺสาย[๑] ฯเปฯ มจฺฉริยา ฯเปฯ มายาย ฯเปฯ สาเฐยฺยา ฯเปฯ ถมฺภา ฯเปฯ สารมฺภา ฯเปฯ มานา ฯเปฯ อติมานา ฯเปฯ มทา ฯเปฯ ปมาทา ฯเปฯ สพฺพกิเลเสหิ ฯเปฯ สพฺพทุจฺจริเตหิ ฯเปฯ สพฺพทรเถหิ ฯเปฯ สพฺพปริฬาเหหิ ฯเปฯ สพฺพสนฺตาเปหิ ฯเปฯ สพฺพากุสลาภิสงฺขาเรหิ จิตฺตํ มุตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตํ. เอวํ ภควา มุตฺตาวีติ ตาทิ.

กถํ ภควา ตํนิทฺเทสา ตาทิ. ภควา สีเล สติ สีลวาติ ตํนิทฺเทสา ตาทิ. สทฺธาย สติ สทฺโธติ ตํนิทฺเทสา ตาทิ. วิริเย สติ วิริยวาติ ตํนิทฺเทสา ตาทิ. สติยา สติ สติมาติ ตํนิทฺเทสา ตาทิ. สมาธิสฺมึ สติ สมาหิโตติ ตํนิทฺเทสา ตาทิ. ปญฺญาย สติ ปญฺญวาติ ตํนิทฺเทสา ตาทิ. วิชฺชาย สติ เตวิชฺโชติ ตํนิทฺเทสา ตาทิ. อภิญฺญาย สติ ฉฬภิญฺโญติ ตํนิทฺเทสา ตาทิ. พเล[๒] สติ ทสพโลติ ตํนิทฺเทสา ตาทิ. เอวํ ภควา ตํนิทฺเทสา ตาทีติ ตํ พุทฺธํ อสิตํ ตาทึ.

อถุหํ คณิมาคตนฺติ อถุโหติ ตีณิ กุหนวตฺถูนิ: ปจฺจยปฏิเสวนสงฺขาตํ กุหนวตฺถุ, อิริยาปถสงฺขาตํ กุหนวตฺถุ, สามนฺตชปฺปนสงฺขาตํ กุหนวตฺถุ.

กตมํ ปจฺจยปฏิเสวนสงฺขาตํ กุหนวตฺถุ. อิธ คหปติกา ภิกฺขุ นิมนฺเตนฺติ จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาเรหิ.

---

[๑] สี.,อิ. อิสฺสา

[๒] ฉ.,เท. ทสพเล

โส ปาปิจฺโฉ อิจฺฉาปกโต อตฺถิโก[๑] จีวรปิณฺฑปาตเสนาสน-คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานํ ภิยฺโยกมฺยตํ อุปาทาย จีวรํ ปจฺจกฺขาติ, ปิณฺฑปาตํ ปจฺจกฺขาติ, เสนาสนํ ปจฺจกฺขาติ, คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ ปจฺจกฺขาติ. โส เอวมาห "กึ สมณสฺส มหคฺเฆน จีวเรน; เอตํ สารุปฺปํ, ยํ สมโณ สุสานา วา สงฺการกูฏา วา ปาปณิกา วา นนฺตกานิ อุจฺจินิตฺวา สงฺฆาฏึ กริตฺวา ธาเรยฺย. กึ สมณสฺส มหคฺเฆน ปิณฺฑปาเตน; เอตํ สารุปฺปํ, ยํ สมโณ อุญฺฉาจริยาย ปิณฺฑิยาโลเปน ชีวิกํ[๒] กปฺเปยฺย. กึ สมณสฺส มหคฺเฆน เสนาสเนน; เอตํ สารุปฺปํ, ยํ สมโณ รุกฺขมูลิโก วา อสฺส[๓] โสสานิโก[๔] วา[๔] อพฺโภกาสิโก วา. กึ สมณสฺส มหคฺเฆน คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาเรน; เอตํ สารุปฺปํ, ยํ สมโณ ปูติมุตฺเตน หริตกีขณฺเฑน โอสถํ[๕] กเรยฺยาติ ตทุปาทาย ลูขํ จีวรํ ธาเรติ, ลูขํ ปิณฺฑปาตํ ภุญฺชติ,[๖] ลูขํ เสนาสนํ ปฏิเสวติ, ลูขํ คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ ปฏิเสวติ. ตเมนํ คหปติกา เอวํ ชานนฺติ "อยํ สมโณ อปฺปิจฺโฉ สนฺตุฏฺโฐ ปวิวิตฺโต อสํสฏฺโฐ อารทฺธวีริโย ธุตวาโทติ[๗] ภิยฺโย ภิยฺโย นิมนฺเตนฺติ จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาเรหิ. โส เอวมาห "ติณฺณํ สมฺมุขีภาวา สทฺโธ กุลปุตฺโต พหุ ปุญฺญํ ปสวติ, สทฺธาย สมฺมุขีภาวา สทฺโธ กุลปุตฺโต พหุ ปุญฺญํ ปสวติ, เทยฺยธมฺมสฺส สมฺมุขีภาวา สทฺโธ กุลปุตฺโต พหุ ปุญฺญํ ปสวติ, ทกฺขิเณยฺยานํ สมฺมุขีภาวา สทฺโธ กุลปุตฺโต พหุ ปุญฺญํ

---

[๑] สี. อติตฺติโก
[๒] ฉ.,เท.,อิ. ชีวิตํ
[๓] อิ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๔-๔] สี. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.
[๕] สี.,ฉ.,เท.,อิ. โอสธํ, เอวมุปริปิ.
[๖] สี.,ฉ.,เท. ปริภุญฺชติ
[๗] ฉ.,เท. ธุตวาโทติ

ปสวติ. ตุมฺหากญฺเจวายํ สทฺธา อตฺถิ, เทยฺยธมฺโม จ สํวิชฺชติ, อหญฺจ ปฏิคฺคาหโก, สจาหํ น ปฏิคฺคเหสฺสามิ, เอวํ ตุมฺเห ปุญฺเญน ปริพาหิรา ภวิสฺสถ, น มยฺหํ อิมินา อตฺโถ, อปิจ ตุมฺหากํเยว อนุกมฺปาย ปฏิคฺคณฺหามีติ, ตทุปาทาย พหุมฺปิ จีวรํ ปฏิคฺคณฺหาติ, พหุมฺปิ ปิณฺฑปาตํ ปฏิคฺคณฺหาติ, พหุมฺปิ เสนาสนํ ปฏิคฺคณฺหาติ, พหุมฺปิ คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ ปฏิคฺคณฺหาติ. ยา เอวรูปา ภากุฏิกา ภากุฏิยํ กุหนา กุหายนา กุหิตตฺตํ; อิทํ วุจฺจติ[๑] ปจฺจยปฏิเสวนสงฺขาตํ กุหนวตฺถุ.

กตมํ อิริยาปถสงฺขาตํ กุหนวตฺถุ. อิเธกจฺโจ ปาปิจฺโฉ อิจฺฉาปกโต สมฺภาวนาธิปฺปาโย "เอวํ มํ ชโน สมฺภาเวสฺสตีติ คมนํ สณฺเปติ, ฐานํ สณฺเปติ, นิสชฺชํ สณฺเปติ, เสยฺยํ[๒] สณฺเปติ, ปณิธาย คจฺฉติ, ปณิธาย ติฏฺฐติ, ปณิธาย นิสีทติ, ปณิธาย เสยฺยํ กปฺเปติ, สมาหิโต วิย คจฺฉติ, สมาหิโต วิย ติฏฺฐติ, สมาหิโต วิย นิสีทติ, สมาหิโต วิย เสยฺยํ กปฺเปติ, อาปาถกชฺฌายีว[๓] โหติ. ยา เอวรูปา อิริยาปถสฺส อาเปนา เปนา สณฺเปนา ภากุฏิกา ภากุฏิยํ กุหนา กุหายนา กุหิตตฺตํ; อิทํ วุจฺจติ[๔] อิริยาปถสงฺขาตํ กุหนวตฺถุ.

กตมํ สามนฺตชปฺปนสงฺขาตํ กุหนวตฺถุ. อิเธกจฺโจ ปาปิจฺโฉ อิจฺฉาปกโต สมฺภาวนาธิปฺปาโย "เอวํ มํ ชโน สมฺภาเวสฺสตีติ อริยธมฺมสนฺนิสฺสิตํ วาจํ ภาสติ. "โย เอวรูปึ จีวรํ ธาเรติ, โส สมโณ มเหสกฺโขติ ภณติ; "โย เอวรูปึ ปตฺตํ ธาเรติ ฯเปฯ โลหถาลกํ ธาเรติ ฯเปฯ ธมฺมกรกํ ธาเรติ ฯเปฯ ปริสาวนํ

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ. [๒] สี.,ฉ.,เท. สยนํ
[๓] สี. อปาถกชฺฌายี ว [๔] สี.,ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

ธาเรติ ฯเปฯ กุณฺจิกํ ธาเรติ ฯเปฯ อุปาหนํ ธาเรติ ฯเปฯ กายพนฺธนํ ธาเรติ ฯเปฯ อาโยคํ ธาเรติ, โส สมโณ มเหสกฺโขติ ภณติ; “ยสฺส เอวรูโป อุปชฺฌาโย, โส สมโณ มเหสกฺโขติ ภณติ; “ยสฺส เอวรูโป อาจริโย ฯเปฯ [๑] สมานุปชฺฌายกา ฯเปฯ สมานาจริยกา ฯเปฯ มิตฺตา ฯเปฯ สนฺทิฏฺฐา ฯเปฯ สมฺภตฺตา ฯเปฯ สหายา, โส สมโณ มเหสกฺโขติ ภณติ; โย เอวรูเป วิหาเร วสติ, โส สมโณ มเหสกฺโขติ ภณติ; “โย เอวรูเป อฑฺฒโยเค วสติ ฯเปฯ ปาสาเท วสติ ฯเปฯ หมฺมิเย วสติ ฯเปฯ คุหายํ วสติ ฯเปฯ เลเณ วสติ ฯเปฯ กุฏิยา วสติ ฯเปฯ กูฏาคาเร วสติ ฯเปฯ อฏฺเฏ วสติ ฯเปฯ มาเฬ วสติ ฯเปฯ อุทฺทณฺเฑ[๒] วสติ ฯเปฯ อุปฏฺฐานสาลายํ วสติ ฯเปฯ มณฺฑเป วสติ ฯเปฯ รุกฺขมูเล วสติ, โส สมโณ มเหสกฺโขติ ภณติ.

อถวา โกรชิกโกรชิโก[๓] ภากุฏิกภากุฏิโก กุหกุโห[๔] ลปลโป[๕] มุขสมฺภาวิโต “อยํ สมโณ อิมาสํ เอวรูปานํ สนฺตานํ[๖] วิหารสมาปตฺตีนํ ลาภีติ ตาทิสํ คมฺภีรํ ฌานุตฺตรุ นิปุณํ ปฏิจฺจนฺนํ โลกุตฺตรสุญฺญตาปฏิสํยุตฺตํ[๗] กถํ กเถติ.[๘] ยา เอวรูปา ภากุฏิกา ภากุฏิยํ กุหนา กุหายนา กุหิตตฺตํ; อิทํ วุจฺจติ[๙] สามนฺตชปฺปนสงฺขาตํ กุหนวตฺถุ.

พุทฺธสฺส ภควโต อิมานิ ตีณิ กุหนวตฺถูนิ ปหีนานิ

---

[๑] ฉ.,เท. เอวรูปา
[๒] อิ. อุฏฺฐณฺเฑ
[๓] สี. โกรญฺชิกโกรญฺชิโก
[๔] สี.,ฉ.,เท. กุหกกุหโก
[๕] สี.,ฉ.,เท. ลปกลปโก
[๖] สี.,ฉ.,เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.
[๗] ฉ.,เท. โลกุตฺตรํ สุญฺญตาปฏิสญฺญุตฺตํ
[๘] อิ. กเถสิ
[๙] สี.,ฉ.,เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.

สมุจฺฉินฺนานิ วูปสนฺตานิ ปฏิปฺปสฺสทฺธานิ อภพฺพุปฺปตฺติกานิ ญาณคฺคินา ทฑฺฒานิ. ตสฺมา พุทฺโธ อกุโหติ อกุหํ.

คณิมาคตนฺติ คณีติ คณี ภควา. คณาจริโยติ คณี, คณสฺส สตฺถาติ คณี, คณํ ปริหรตีติ คณี, คณํ โอวทตีติ คณี, คณํ อนุสาสตีติ คณี, วิสารโท คณํ อุปสงฺกมตีติ คณี, คณสฺส สุสฺสูสติ โสตํ โอทหติ อญฺญาจิตฺตํ อุปฏฺฐเปตีติ คณี, คณํ อกุสลา วุฏฺฐาเปตฺวา กุสเล ปติฏฺฐเปตีติ คณี, ภิกฺขุคณสฺส คณี, ภิกฺขุนีคณสฺส คณี, อุปาสกคณสฺส คณี, อุปาสิกาคณสฺส คณี, ราชคณสฺส คณี, ขตฺติยคณสฺส คณี, พฺราหฺมณคณสฺส คณี, เวสฺสคณสฺส คณี, สุทฺทคณสฺส คณี, พฺรหฺมคณสฺส คณี, เทวคณสฺส คณี. สงฺฆี[๑] คณี[๒] คณาจริโย[๒] อาคโต[๓] อุปาคโต[๔] สมุปาคโต[๔] สมฺปตฺโต[๔] สงฺกสฺสนครนฺติ อกุหํ คณิมาคตํ.

พหุนฺนมิธ พทฺธานนฺติ พหุนฺนนฺติ[๖] พหุนฺนํ ขตฺติยานํ พฺราหฺมณานํ เวสฺสานํ สุทฺทานํ คหฏฺฐานํ ปพฺพชิตานำ[๗] เทวานํ มนุสฺสานำ. **พทฺธานนฺติ** พทฺธานำ พทฺธจรานำ ปริจาริกานำ[๙] สิสฺสานฺนฺติ พหุนฺนมิธ พทฺธานำ.

อตฺถิ ปญฺเหน อาคมนฺติ ปญฺเหน อตฺถิโก อาคโตมฺหิ, ปญฺหำ ปุจฺฉิตุกาโม อาคโตมฺหิ, ปญฺหำ โสตุกาโม อาคโตมฺหีติ เอวมฺปิ อตฺถิ ปญฺเหน อาคมำ. อถวา ปญฺหตฺถิกานำ ปญฺหปุจฺฉกานำ[๙] ปญฺหำ โสตุกามานำ อาคมนำ อภิกฺกมนำ อุปสงฺกมนำ ปยิรุปาสนา[๑๐]

---

[๑] สี. สงฺฆคณสฺส ฉ.,เท. สงฺฆี
[๒-๒] ฉ.,เท. คณี คณาจริยำ
[๓] สี.,ฉ.,เท. อาคตนฺติ
[๔-๔] สี.,ฉ.,เท. อุปคตำ สมุปคตำ
[๕] สี. สมฺปนฺนำ ฉ.,เท. สมุปปนฺนำ
[๖] ฉ.,เท. อยำ ปาโจ น ทิสฺสติ.
[๗] อิ. อยำ ปาโจ น ทิสฺสติ.
[๘] สี.,ฉ.,เท. ปริจารกานำ
[๙] ฉ.,เท. ปุจฺฉิตุกามานำ อิ. ปุจฺฉิกานำ
[๑๐] ฉ.,เท.,อิ. ปยิรุปาสนำ

สิยาติ[๑] เอวมฺปิ อตฺถิ ปญฺเหน อาคมํ. อถวา ปญฺหาคโม ตุยฺหํ อตฺถิ, [๒] ตฺวมสิ อลมตฺโต[๓] มยา ปุจฺฉิตุํ[๔] กเถตุํ วิสฺสชฺเชตุํ วตฺตุสฺเสตํ[๕] ภารนฺติ เอวมฺปิ อตฺถิ ปญฺเหน อาคมํ. เตนาห สารีปุตฺตตฺเถโร

"ตํ พุทฺธํ อสิตํ ตาทึ อกุหํ คณิมาคตํ,
พหุนฺนมิธ พทฺธานํ อตฺถิ ปญฺเหน อาคมนฺติ.

[๑๙๓] ภิกฺขุโน วิชิคุจฺฉโต ภชโต ริตฺตมาสนํ,
รุกฺขมูลํ สุสานํ วา ปพฺพตานํ คุหาสุ วา.

ภิกฺขุโน วิชิคุจฺฉโตติ ภิกฺขุโนติ กลฺยาณปุถุชฺชนสฺส[๖] วา ภิกฺขุโน เสกฺขสฺส วาติ ภิกฺขุโน. **วิชิคุจฺฉโตติ** ชาติยา วิชิคุจฺฉโต, ชราย ฯเปฯ พฺยาธินา ฯเปฯ มรเณน ฯเปฯ โสเกหิ ฯเปฯ ปริเทวเหิ ฯเปฯ ทุกฺเขหิ ฯเปฯ โทมนสฺเสหิ ฯเปฯ อุปายาเสหิ วิชิคุจฺฉโต, เนรยิเกน ทุกฺเขน ฯเปฯ ติรจฺฉานโยนิเกน ทุกฺเขน ฯเปฯ ปิตฺติวิสยิเกน ทุกฺเขน ฯเปฯ มานุสเกน ทุกฺเขน ฯเปฯ คพฺโภกฺกนฺติมูลเกน ทุกฺเขน ฯเปฯ คพฺเภ ฐิติมูลเกน ทุกฺเขน ฯเปฯ คพฺภวุฏฺฐานมูลเกน ทุกฺเขน ฯเปฯ ชาตสฺสูปนิพนฺธเกน ทุกฺเขน ฯเปฯ ชาตสฺส ปราเธยฺยเกน ทุกฺเขน ฯเปฯ อตฺตูปกฺกเมน ทุกฺเขน ฯปฯ ปรูปกฺกเมน ทุกฺเขน ฯเปฯ ทุกฺขทุกฺเขน ฯเปฯ สงฺขารทุกฺเขน ฯเปฯ วิปริณามทุกฺเขน ฯเปฯ จกฺขุโรเคน ทุกฺเขน ฯเปฯ โสตโรเคน ทุกฺเขน ฯเปฯ ฆานโรเคน ทุกฺเขน ฯเปฯ ชิวฺหาโรเคน ทุกฺเขน ฯเปฯ กายโรเคน ทุกฺเขน ฯเปฯ สีสโรเคน ทุกฺเขน ฯเปฯ กณฺณโรเคน ทุกฺเขน ฯเปฯ มุขโรเคน ทุกฺเขน

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. สิยา อตฺถีติ
[๒] สี.,ฉ.,เท. ตฺวมฺปิ ปหุ
[๓] สี.,ฉ.,เท. อลมตฺโถ
[๔] สี.,เท. ปุจฺฉิตุ
[๕] สี.,ฉ.,เท. วหสฺเสตํ
[๖] ฉ.,เท. ปุถุชฺชนกลฺยาณสฺส, เอวมุปริปิ.

ฯเปฯ ทนฺตโรเคน ทุกฺเขน ฯเปฯ กาเสน ฯเปฯ สาเสน ฯเปฯ ปินาเสน ฯเปฯ ฑาเหน ฯเปฯ ชเรน ฯเปฯ กุจฺฉิโรเคน ฯเปฯ มุจฺฉาย ฯเปฯ ปกฺขนฺทิกาย ฯเปฯ สูลาย ฯเปฯ วิสูจิกาย ฯเปฯ กุฏฺเฐน ฯเปฯ คณฺเฑน ฯเปฯ กิลาเสน ฯเปฯ โสเสน ฯเปฯ อปมาเรน ฯเปฯ ททฺทุยา ฯเปฯ กณฺฑุยา ฯเปฯ กจฺฉุยา ฯเปฯ รขสาย ฯเปฯ วิตจฺฉิกาย ฯเปฯ โลหิเตน ฯเปฯ ปิตฺเตน ฯเปฯ มธุเมเหน ฯเปฯ อสาย ฯเปฯ ปิฬกาย ฯเปฯ ภคนฺทลาย[๑] ปิตฺตสมุฏฺฐาเนหิ[๒] อาพาเธหิ[๒] ฯเปฯ เสมฺหสมุฏฺฐาเนหิ อาพาเธหิ ฯเปฯ วาตสมุฏฺฐาเนหิ อาพาเธหิ ฯเปฯ สนฺนิปาติเกหิ อาพาเธหิ ฯเปฯ อุตุปริณามเชหิ อาพาเธหิ ฯเปฯ วิสมปริหารเชหิ อาพาเธหิ ฯเปฯ โอปกฺกมิเกหิ อาพาเธหิ ฯเปฯ กมฺมวิปากเชหิ อาพาเธหิ ฯเปฯ สีเตน ฯเปฯ อุณฺเหน ฯเปฯ ชิฆจฺฉาย[๓] ฯเปฯ ปิปาสาย ฯเปฯ อุจฺจาเรน ฯเปฯ ปสฺสาเวน ฯเปฯ ฑสมกสวาตาตปสิรึสปสมฺผสฺเสหิ ทุกฺเขหิ ฯเปฯ มาตุมรเณน ทุกฺเขน ฯเปฯ ปิตุมรเณน ทุกฺเขน ฯเปฯ ภาตุมรเณน ทุกฺเขน ฯเปฯ ภคินีมรเณน ทุกฺเขน ฯเปฯ ปุตฺตมรเณน ทุกฺเขน ฯเปฯ ธีตุมรเณน ทุกฺเขน ฯเปฯ ญาติพฺยสเนน ฯเปฯ โภคพฺยสเนน ฯเปฯ โรคพฺยสเนน ฯเปฯ สีลพฺยสเนน ฯเปฯ ทิฏฺฐิพฺยสเนน ทุกฺเขน วิชิคุจฺฉโต อฏฺฏิยโต หรายโต ชิคุจฺฉโตติ ภิกฺขุโน วิชิคุจฺฉโต.

ภชโต ริตฺตมาสนนฺติ อาสนํ วุจฺจติ ยตฺถ นิสีทติ, มญฺโจ ปีฐํ ภิสิ ตฏฺฏิกา จมฺมขณฺโฑ[๔] ติณสนฺถาโร[๕] ปณฺณสนฺถาโร ปลาลสนฺถาโร.[๖] ตํ อาสนํ อสปฺปายรูปทสฺสเนน ริตฺตํ วิวิตฺตํ

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. ภคนฺทเลน, เอวมุปริปิ.
[๒-๒] สี.,ฉ.,เท. ปิตฺตสมุฏฺฐาเนน อาพาเธน, เอวมุปริปิ.
[๓] สี. ชิคจฺฉาย
[๔] อิ. จมฺมขนฺโธ
[๕] “ติณสนฺถโรติปิ ปาโฐ.
[๖] สี. ปลาสสนฺถาโร

ปวิวิตฺตํ, อสปฺปายสทฺทสฺสวเนน ริตฺตํ วิวิตฺตํ ปวิวิตฺตํ, ฯเปฯ อสปฺปาเยหิ ปญฺจหิ กามคุเณหิ ริตฺตํ วิวิตฺตํ ปวิวิตฺตํ. ตํ[๑] [๒] อาสนํ ภชโต สมฺภชโต เสวโต นิเสวโต สํเสวโต ปฏิเสวโตติ ภชโต ริตฺตมาสนํ.

รุกฺขมูลํ สุสานํ วาติ รุกฺขมูลํเยว รุกฺขมูลํ, สุสานํเยว สุสานนฺติ รุกฺขมูลํ สุสานํ วา.

ปพฺพตานํ คุหาสุ วาติ ปพฺพตาเยว ปพฺพตา, กนฺทราเยว กนฺทรา, คิริคุหาเยว คิริคุหา, ปพฺพตนฺตริกาโย วุจฺจนฺติ ปพฺพตคพฺภรา[๓] ปพฺพตานนฺติ[๔] ปพฺพตานํ คุหาสุ วา. เตนาห สารีปุตฺตตฺเถโร[๕]

"ภิกฺขุโน วิชิคุจฺฉโต ภชโต ริตฺตมาสนํ,
รุกฺขมูลํ สุสานํ วา ปพฺพตานํ คุหาสุ วาติ.

[๑๔๔] อุจฺจาวเจสุ สยเนสุ คีวนฺโต[๖] ตตฺถ เภรวา,
เยหิ ภิกฺขุ น เวเธยฺย นิคฺโฆเส สยนาสเน.

อุจฺจาวเจสุ สยเนสูติ อุจฺจาวเจสูติ อุจฺจาวเจสุ หีนปฺปณีเตสุ เฉกปาปเกสุ. **สยเนสูติ**[๗] สยนํ วุจฺจติ เสนาสนํ,[๘] วิหาโร อฑฺฒโยโค ปาสาโท หมฺมิยํ คุหาติ อุจฺจาวเจสุ สยเนสุ.

คีวนฺโต ตตฺถ เภรวาติ คีวนฺโตติ คีวนฺโต[๙] กุชฺชนฺโต[๑๐] นทนฺโต สทฺทํ กโรนฺโต. อถวา กีวนฺโต[๑๑] กติ กิตฺตกา กีวตกา

---

[๑] อิ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๒] สี.,ฉ.,เท. ปวิวิตฺตํ
[๓] สี.,ฉ.,เท. ปพฺพตปพฺภาราติ
[๔] สี.,ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๕] ฉ.,เท. เถโร สาริปุตฺโต
[๖] สี.,ฉ.,เท. กิวนฺโต, เอวมุปริปิ.
[๗] สี.,ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๘] สี. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๙] สี. กุวนฺโต ฉ.,เท. กิวนฺโต
[๑๐] สี.,ฉ.,เท. กูชนฺโต
[๑๑] ฉ.,เท. อิติสทฺโท ทิสฺสติ.

กีวพหุกา เต. **เภรวาติ** สีหา พฺยคฺฆา ทีปี อจฺฉตรจฺฉา โกกา โคมหิสา หตฺถี อหี วิจฺฉิกา สตปที, โจรา วา อสฺสุมาณวา [๑] กตกมฺมา วา อกตกมฺมา วาติ คีวนฺโต ตตฺถ เภรวา.

เยหิ ภิกฺขุ น เวเธยฺยาติ เยหีติ เยหิ เภรเวหิ[๒] เภรเว ปสฺสิตฺวา วา สุณิตฺวา วา น เวเธยฺย นปฺปเวเธยฺย น สมฺปเวเธยฺย น[๓] ตเสยฺย[๓] น อุตฺตเสยฺย น ปริตฺตเสยฺย น ภาเยยฺย น สนฺตาสํ อาปชฺเชยฺย, อภีรุ[๔] อสฺส อจฺฉมฺภี อนุตฺราสี อปลายี, ปหีนภยเภรโว วิคตโลมหํโส วิหเรยฺยาติ เยหิ ภิกฺขุ น เวเธยฺย.

นิคฺโฆเส สยนาสเนติ อปฺปสทฺเท อปฺปนิคฺโฆเส วิชนวาเต มนุสฺสราหเสยฺยเก[๕] ปฏิสลฺลานสารุปฺเป เสนาสเนติ นิคฺโฆเส สยนาสเน. เตนาห สารีปุตฺตตฺเถโร[๖]

"อุจฺจาวเจสุ สยเนสุ คีวนฺโต ตตฺถ เภรวา,
เยหิ ภิกฺขุ น เวเธยฺย นิคฺโฆเส สยนาสเนติ.

[๑๕๕] กติ ปริสฺสยา โลเก คจฺฉโต อคตํ ทิสํ[๗]
เย ภิกฺขุ อภิสมฺภเว ปนุตมฺหิ สยนาสเน.

กติ ปริสฺสยา โลเกติ กตีติ กติ กิตฺตกา กีวตกา กีวพหุกา. **ปริสฺสยาติ** เทฺว ปริสฺสยา: ปากฏปริสฺสยา จ ปฏิจฺฉนฺนปริสฺสยา จ.

กตเม ปากฏปริสฺสยา. สีหา พฺยคฺฆา ทีปี อจฺฉตรจฺฉา[๘] โกกา โคมหิสา หตฺถี อหี วิจฺฉิกา สตปที, โจรา วา อสฺสุ

---

[๑] ฉ.,เท. วา
[๒] ฉ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๓-๓] สี. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.
[๔] สี.,ฉ.,เท.,อิ. อภีรู
[๕] ฉ.,เท. มนุสฺสราหสฺเสยฺยเก
[๖] ฉ.,เท. เถโร สาริปุตฺโต
[๗] "อมตํ ทิสนฺติปิ ปาโฐ.
[๘] ฉ.,เท. อจฺฉา ตรจฺฉา

มาณวา [๑] กตกมฺมา วา อกตกมฺมา วา, จกฺขุโรโค โสตโรโค ฆานโรโค ชิวฺหาโรโค กายโรโค สีสโรโค กณฺณโรโค มุขโรโค ทนฺตโรโค กาโส สาโส ปินาโส ฑโห ชโร กุจฺฉิโรโค มุจฺฉา ปกฺขนฺทิกา สูลา วิสูจิกา กุฏฺฐํ คณฺโฑ กิลาโส โสโส อปมาโร ททฺทุ กณฺฑุ กจฺฉุ รขสา วิตจฺฉิกา โลหิตํ ปิตฺตํ มธุเมโห อํสา ปิฬกา ภคนฺทลา, ปิตฺตสมุฏฺฐานา อาพาธา, เสมฺหสมุฏฺฐานา อาพาธา, วาตสมุฏฺฐานา อาพาธา, สนฺนิปาติกา อาพาธา, อุตุปริณามชา อาพาธา, วิสมปริหารชา อาพาธา, โอปกฺกมิกา อาพาธา, กมฺมวิปากชา อาพาธา, สีตํ อุณฺหํ ชิฆจฺฉา ปิปาสา อุจฺจาโร ปสฺสาโว ฑํสมกสวาตาตปสิรึสปสมฺผสฺโส[๒] อิติ[๓] วา;[๓] อิเม วุจฺจนฺติ ปากฏปริสฺสยา.

กตเม ปฏิจฺฉนฺนปริสฺสยา. กายทุจฺจริตํ วจีทุจฺจริตํ มโนทุจฺจริตํ, กามจฺฉนฺทนีวรณํ พฺยาปาทนีวรณํ ถีนมิทฺธนีวรณํ อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจนีวรณํ วิจิกิจฺฉานีวรณํ, ราโค โทโส โมโห, โกโธ อุปนาโห มกฺโข ปฬาโส อิสฺสา มจฺฉริยํ มายา สาเถยฺยํ ถมฺโภ สารมฺโภ มาโน อติมาโน มโท ปมาโท, สพฺเพ กิเลสา สพฺเพ ทุจฺจริตา สพฺเพ ทรถา สพฺเพ ปริฬาหา สพฺเพ สนฺตาปา สพฺพากุสลาภิสงฺขารา; อิเม วุจฺจนฺติ ปฏิจฺฉนฺนปริสฺสยา.

ปริสฺสยาติ เกนฏฺเฐน ปริสฺสยา. ปริสหนฺตีติ ปริสฺสยา, ปริหานาย สංวตฺตนฺตีติ ปริสฺสยา, ตตฺราสยาติ ปริสฺสยา.

กถํ ปริสหนฺตีติ ปริสฺสยา. เต ปริสฺสยา ตํ ปุคฺคลํ สหนฺติ ปริสหนฺติ อภิภวนฺติ อชฺโฌตฺถรนฺติ ปริยาทิยนฺติ มทฺทนฺติ. เอวं ปริสหนฺตีติ ปริสฺสยา.

---

[๑] ฉ.,เท. วา [๒] ฉ.,เท. ฑํสมกสวาตาตปสรีสปสมฺผสฺสา
[๓-๓] ฉ.,เท. อิเม ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

กถํ ปริหานาย สํวตฺตนฺตีติ ปริสฺสยา. เต ปริสฺสยา กุสลานํ ธมฺมานํ ปริหานาย อนฺตรายาย สํวตฺตนฺติ. กตเมสํ กุสลานํ ธมฺมานํ. สมฺมาปฏิปตฺติยา อนุโลมปฏิปตฺติยา อปจฺจนีก-ปฏิปตฺติยา [๑] อนฺวตฺถปฏิปตฺติยา ธมฺมานุธมฺมปฏิปตฺติยา สีเลสุ ปริปูริการิตาย[๒] อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารตาย โภชเน มตฺตญฺญุตาย ชาคริยานุโยคสฺส สติสมฺปชญฺญสฺส จตุนฺนํ สติปฏฺฐานานํ ภาวนานุโยคสฺส จตุนฺนํ สมฺมปฺปธานานํ จตุนฺนํ อิทฺธิปฺปาทานํ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ ปญฺจนฺนํ พลานํ สตฺตนฺนํ โพชฺฌงฺคานํ อริยสฺส อฏฺฐงฺคิกสฺส มคฺคสฺส ภาวนานุโยคสฺส; อิเมสํ กุสลานํ ธมฺมานํ ปริหานาย อนฺตรายาย สํวตฺตนฺติ. เอวํ ปริหานาย สํวตฺตนฺตีติ ปริสฺสยา.

กถํ ตตฺราสยาติ ปริสฺสยา. ตตฺเถเต ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อุปฺปชฺชนฺติ อตฺตภาวสนฺนิสฺสยา. ยถา พิเล พิลาสยา ปาณา สยนฺติ, ทเก ทกาสยา ปาณา สยนฺติ, วเน วนาสยา ปาณา สยนฺติ, รุกฺเข รุกฺขาสยา ปาณา สยนฺติ; เอวเมว ตตฺเถเต ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อุปฺปชฺชนฺติ อตฺตภาวสนฺนิสฺสยาติ เอวมฺปิ ตตฺราสยาติ ปริสฺสยา.

วุตฺตํ เหตํ ภควตา "สานฺเตวาสิโก ภิกฺขเว ภิกฺขุ สาจริยโก ทุกฺขํ น ผาสุ วิหรติ. กถญฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขุ สานฺเตวาสิโก สาจริยโก ทุกฺขํ น ผาสุ วิหรติ. อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุโน จกฺขุนา รูปึ ทิสฺวา อุปฺปชฺชนฺติ ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สรสงฺกปฺปา สญฺโญชนียา, ตฺยสฺส[๓] อนฺโต วสนฺติ อนฺวาสฺสวนฺติ ปาปกา อกุสลา

---

[๑] ฉ.,เท. อวิรุทฺธปฏิปตฺติยา [๒] ฉ.,เท.,อิ. ปริปูรการิตาย
[๓] สี. ตฺยาสฺส

ธมฺมาติ. ตสฺมา "สานฺเตวาสิโกติ วุจฺจติ. เต นํ สมุทาจรนฺติ, [๑] ปาปกา อกุสลา ธมฺมาติ. ตสฺมา "สาจริยโกติ วุจฺจติ.

ปุน จ ปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขุโน โสเตน สทฺทํ สุตฺวา ฯเปฯ ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา ฯเปฯ ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา ฯเปฯ กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา ฯเปฯ มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย อุปฺปชฺชนฺติ ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สรสงฺกปฺปา สญฺโญชนียา, ตฺยสฺส อนฺโต วสนฺติ อนฺวาสฺสวนฺติ ปาปกา อกุสลา ธมฺมาติ. ตสฺมา "สานฺเตวาสิโกติ วุจฺจติ. เต นํ สมุทาจรนฺติ, [๑] ปาปกา อกุสลา ธมฺมาติ. ตสฺมา "สาจริยโกติ วุจฺจติ. เอวํ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ สานฺเตวาสิโก สาจริยโก ทุกฺขํ น ผาสุ วิหรตีติ. เอวมฺปิ ตตฺราสยาติ ปริสฺสยา.

วุตฺตํ เหตํ ภควตา "ตโยเม ภิกฺขเว อนฺตรามลา อนฺตราอมิตฺตา อนฺตราสปตฺตา อนฺตราวธกา อนฺตราปจฺจตฺถิกา. กตเม ตโย. โลโภ ภิกฺขเว อนฺตรามโล[๒] อนฺตราอมิตฺโต อนฺตราสปตฺโต อนฺตราวธโก อนฺตราปจฺจตฺถิโก, โทโส ภิกฺขเว อนฺตรามโล อนฺตราอมิตฺโต อนฺตราสปตฺโต อนฺตราวธโก อนฺตราปจฺจตฺถิโก, โมโห ภิกฺขเว อนฺตรามโล อนฺตราอมิตฺโต อนฺตราสปตฺโต อนฺตราวธโก อนฺตราปจฺจตฺถิโก. อิเม โข ภิกฺขเว ตโย อนฺตรามลา อนฺตราอมิตฺตา อนฺตราสปตฺตา อนฺตราวธกา อนฺตราปจฺจตฺถิกา.

"อนตฺถชนโน โลโภ โลโภ จิตฺตปฺปโกปโน,
ภยมนฺตรโต ชาตํ ตํ ชโน นาวพุชฺฌติ.

---

[๑] สี.,ฉ.,เท.,อิ. สมุทาจรนฺติ นํ [๒] สี.,อิ. อนฺตรามลํ

ลุทฺโธ อตฺถํ น ชานาติ ลุทฺโธ ธมฺมํ น ปสฺสติ,
อนฺธตมํ[๑] ตทา โหติ ยํ โลโภ สหเต นรํ.
อนตฺถชนโน โทโส โทโส จิตฺตปฺปโกปโน,
ภยมนฺตรโต ชาตํ ตํ ชโน นาวพุชฺฌติ.
กุทฺโธ อตฺถํ น ชานาติ กุทฺโธ ธมฺมํ น ปสฺสติ,
อนฺธตมํ ตทา โหติ ยํ โกโธ[๒] สหเต นรํ.
อนตฺถชนโน โมโห โมโห จิตฺตปฺปโกปโน,
ภยมนฺตรโต ชาตํ ตํ ชโน นาวพุชฺฌติ.
มูทฺโห อตฺถํ น ชานาติ มูทฺโห ธมฺมํ น ปสฺสติ,
อนฺธตมํ ตทา โหติ ยํ โมโห สห เต นรนฺติ.

เอวมฺปิ ตตฺราสยาติ ปริสฺสยา.

วุตฺตํ เหตํ ภควตา "ตโย โข มหาราช ปุริสสฺส ธมฺมา อชฺฌตฺตํ อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชนฺติ อหิตาย ทุกฺขาย อผาสุวิหาราย. กตเม ตโย. โลโภ โข มหาราช ปุริสสฺส ธมฺโม อชฺฌตฺตํ อุปฺปชฺชมาโน อุปฺปชฺชติ อหิตาย ทุกฺขาย อผาสุวิหาราย, โทโส โข มหาราช ปุริสสฺส ธมฺโม อชฺฌตฺตํ อุปฺปชฺชมาโน อุปฺปชฺชติ อหิตาย ทุกฺขาย อผาสุวิหาราย, โมโห โข มหาราช ปุริสสฺส ธมฺโม อชฺฌตฺตํ อุปฺปชฺชมาโน อุปฺปชฺชติ อหิตาย ทุกฺขาย อผาสุวิหาราย. อิเม โข มหาราช ตโย ปุริสสฺส ธมฺมา อชฺฌตฺตํ อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชนฺติ อหิตาย ทุกฺขาย อผาสุวิหารายาติ.

"โลโภ โทโส จ โมโห จ ปุริสํ ปาปเจตสํ
หึสนฺติ อตฺตสมฺภูตา ตจสารว สมฺผลนฺติ.

---

[๑] ฉ.,เท. อนฺธนตมํ, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ.,เท. ยํ โทโส

เอวมฺปิ ตตฺราสยาติ ปริสฺสยา.

วุตฺตํ เหตํ ภควตา

"ราโค จ โทโส จ อิโตนิทานา
อรตี รติ[๑] โลมหโส อิโตชาโต,[๒]
อิโต สมุฏฺฐาย มโนวิตกฺกา
กุมารกา ธงฺกมิโวสฺสชฺชนฺตีติ.

เอวมฺปิ ตตฺราสยาติ ปริสฺสยา. **โลเกติ** มนุสฺสโลเกติ กติ ปริสฺสยา โลเก.

คจฺฉโต อคตํ ทิสนฺติ อคตทิสา[๓] วุจฺจติ อมตนิพฺพานํ[๔] โย โส สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํ. อคตปุพฺพา[๕] น ทิสา คตปุพฺพา อิมินา ทีเฆน อทฺธุนา.

สมติตฺติกํ อนวเสสํ เตลปตฺตํ ยถา ปริหเรยฺย
เอวํ สจิตฺตมนุรกฺเขยฺย[๖] ปตฺถยมาโน ทิสํ อคตปุพฺพํ

อคตปุพฺพํ ทิสํ วชโต คจฺฉโต อภิกฺกมโตติ คจฺฉโต อคตํ ทิสํ.

เย ภิกฺขู อภิสมฺภวติ เยติ เย ปริสฺสเย อภิสมฺภเวยฺย อภิภเวยฺย อชฺโฌตฺถเรยฺย ปริยาทิเยยฺย มทฺเทยฺยาติ เย ภิกฺขู อภิสมฺภเว.

ปนฺตมฺหิ สยนาสเนติ อนฺเต ปนฺเต ปริยนฺเต เสลนฺเต วา วนนฺเต วา อุทกนฺเต[๗] วา นทนฺเต วา,[๗] ยตฺถ น กสิยติ

---

[๑] ฉ.,เท.,อิ. อรตี รตี [๒] ฉ.,เท. อิโตชา
[๓] ฉ.,เท. อคตา ทิสา [๔] ฉ.,เท. อมตํ นิพฺพานํ
[๕] ฉ.,เท. อคตปุพฺพา สา ทิสา น สา คตปุพฺพา [๖] ฉ.,เท. สจิตฺตมนุรกฺเข ปตฺถยาโน.
[๗-๗] ฉ.,เท. นทนฺเต วา อุทกนฺเต วา

น วปิยติ, ชนนฺตํ อติกฺกมิตฺวา มนุสฺสานํ อนุปจาเร[๑] เสนาสเนติ ปนฺตมฺหิ สยนาสเน. เตนาห สารีปุตฺตตฺเถโร

"กติ ปริสฺสยา โลเก　　คจฺฉโต อคตํ ทิสํ,
เย ภิกฺขุ อภิสมฺภเว　　ปนฺตมฺหิ สยนาสเนติ.

[๑๙๖] กฺยาสฺส พฺยปฺปถโย　　อสฺสุ กฺยาสฺสสฺสุ อิธ โคจรา,
กานิ สีลพฺพตานสฺสุ[๒]　　ปหิตตฺตสฺส ภิกฺขุโน.

กฺยาสฺส พฺยปฺปถโย อสฺสูติ กีทิเสน พฺยปฺปเถน สมนฺนาคโต อสฺส กีสณฺฐิเตน กีปกาเรน กีปฏิภาเคนาติ วจีปาริสุทฺธึ ปุจฺฉติ.

กตมา วจีปาริสุทฺธิ. อิธ ภิกฺขุ มุสาวาทํ ปหาย มุสาวาทา ปฏิวิรโต โหติ สจฺจวาที สจฺจสนฺโธ เถโต ปจฺจยิโก อวิสංวาทโก โลกสฺส. ปิสุณํ วาจํ ปหาย ปิสุณาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ, อิโต สุตฺวา น อมุตฺร อกฺขาตา อิเมสं เภทาย, อมุตฺร วา สุตฺวา น อิเมสं อกฺขาตา อมูสं เภทาย, อิติ ภินฺนานํ วา สนฺธาตา, สหิตานํ วา อนุปฺปทาตา, สมคฺคาราโม สมคฺครโต สมคฺคนนฺที สมคฺครณี วาจํ ภาสิตา โหติ. ผรุสं วาจํ ปหาย ผรุสาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ; ยา สา วาจา เนลา กณฺณสุขา เปมนียา หทยงฺคมา โปรี พหุชนกนฺตา พหุชนมนาปา, ตถารูปึ วาจํ ภาสิตา โหติ. สมฺผปฺปลาปं ปหาย สมฺผปฺปลาปา ปฏิวิรโต โหติ กาลวาที ภูตวาที อตฺถวาที ธมฺมวาที วินยวาที, นิธานวตึ วาจํ ภาสิตา โหติ กาเลน สาปเทสं ปริยนฺตวตึ อตฺถสญฺหิตं. จตูหิ วจีสุจริเตหิ สมนฺนาคโต, จตุทฺโทสาปคตं[๓] วาจं ภาสติ, พตฺตึสาย[๔] ติรจฺฉานกถาย อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต

---

[๑] ฉ.,เท. อนุปจาเร
[๒] ฉ.,เท. สีลพฺพตานาสฺสุ, เอวมุปริปิ.
[๓] สี.,ฉ.,เท.,อิ. จตุโทสาปคตं
[๔] ฉ.,เท. พาตฺตึสาย

นิสฺสฏฺโฐ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรติ.[๑] ทส กถาวตฺถูนิ กเถติ, เสยฺยถีทำ. อปฺปิจฺฉกถำ สนฺตุฏฺฐิกถำ ปวิเวกกถำ อสำสคฺคกถำ วีริยารมฺภกถำ สีลกถำ สมาธิกถำ ปญฺญากถำ วิมุตฺติกถำ วิมุตฺติญาณทสฺสนกถำ สติปฏฺฐานกถำ สมฺมปฺปธานกถำ อิทฺธิปฺปาทกถำ อินฺทฺริยกถำ พลกถำ โพชฺฌงฺคกถำ มคฺคกถำ ผลกถำ นิพฺพานกถำ กเถติ. วาจาย ยโต ยตฺโต ปฏิยตฺโต คุตฺโต โคปิโต รกฺขิโต สำวุโต, อยำ วจีปาริสุทฺธิ. เอทิสาย วจีปาริสุทฺธิยา สมนฺนาคโต อสฺสาติ กฺยาสฺส พฺยปฺปถโย อสฺสุ.

กฺยาสฺสสฺสุ อิธ โคจราติ กีทิเสน โคจเรน สมนฺนาคโต อสฺส กีสญฺจิเตน กีปกาเรน กีปฏิภาเคนาติ โคจรำ ปุจฺฉติ. อตฺถิ[๒] อโคจโร, อตฺถิ โคจโร.[๒]

กตโม อโคจโร. อิเธกจฺโจ เวสิยโคจโร[๓] วา โหติ, วิธวโคจโร[๔] วา โหติ, ถูลกุมารีโคจโร[๕] วา โหติ, ปณฺฑกโคจโร วา โหติ, ภิกฺขุนีโคจโร วา โหติ, ปานาคารโคจโร วา โหติ, สำสฏฺโฐ วิหรติ ราชูหิ ราชมหามตฺเตหิ ติตฺถิเยหิ ติตฺถิยสาวเกหิ อนนุโลมิเกน คิหิสำสคฺเคน.[๖] ยานิ วา ปน ตานิ กุลานิ อสฺสทฺธานิ อปฺปสนฺนานิ อโนปานภูตานิ อกฺโกสกปริภาสกานิ อนตฺถกามานิ อหิตกามานิ อผาสุกามานิ อโยคกฺเขมกามานิ ภิกฺขูนำ ภิกฺขุนีนำ อุปาสกานำ อุปาสิกานำ, ตถารูปานิ กุลานิ เสวติ ภชติ ปยิรุปาสติ; อยำ วุจฺจติ อโคจโร.

อถวา อนฺตรฆรำ ปวิฏฺโฐ วีถึ ปฏิปนฺโน อสำวุโต คจฺฉติ, หตฺถึ โอโลเกนฺโต, อสฺสำ โอโลเกนฺโต, รถำ โอโลเกนฺโต, ปตฺตึ

---

[๑] อิ. วิหเรยฺย
[๒-๒] ฉ.,เท. อตฺถิ โคจโร, อตฺถิ อโคจโร
[๓] ฉ.,เท. เวสิยาโคจโร
[๔] สี.,ฉ.,เท. วิธวาโคจโร
[๕] สี.,ฉ.,เท. ถุลฺลกุมารีโคจโร
[๖] สี.,ฉ.,เท. สำสคฺเคน, เอวมุปริปิ.

โอโลเกนฺโต, อิตฺถิโย โอโลเกนฺโต, ปุริเส โอโลเกนฺโต, กุมารเก[๑] โอโลเกนฺโต, กุมาริกาโย โอโลเกนฺโต,[๑] อนฺตราปณํ โอโลเกนฺโต, ฆรมุขานิ โอโลเกนฺโต, อุทฺธํ โอโลเกนฺโต, อโธ โอโลเกนฺโต, ทิสาวิทิสํ เปกฺขมาโน[๒] คจฺฉติ; อยมฺปิ วุจฺจติ อโคจโร.

อถวา จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา นิมิตฺตคฺคาหี โหติ อนุพฺยญฺชนคฺคาหี ยตฺวาธิกรณเมนํ ฯเปฯ มนินฺทฺริยํ อสංวุตํ วิหรนฺตํ อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุ, ตสฺส น สංวราย ปฏิปชฺชติ, น รกฺขติ มนินฺทฺริยํ, มนินฺทฺริเย น สංวรं อาปชฺชติ; อยมฺปิ วุจฺจติ อโคจโร.

ยถา วา ปเนเก โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา เต เอวรูปึ วิสูกทสฺสนํ อนุยุตฺตา วิหรนฺติ, เสยฺยถีทं. นจฺจं คีตं วาทิตं เปกฺขं อกฺขานํ ปาณิสฺสรं เวตาฬं กุมฺภถูนํ[๓] โสภนครกํ[๔] จณฺฑาลं วංสं โธวนं หตฺถิยุทฺธं อสฺสยุทฺธं มหิสยุทฺธं[๕] [๖] อุสภยุทฺธं อชยุทฺธं เมณฺฑยุทฺธं กุกฺกุฏยุทฺธं วฏฺฏกยุทฺธं ทณฺฑยุทฺธं มุฏฺฐิยุทฺธं นิพฺพุทฺธं อุยฺโยธิกं พลคฺคํ เสนาพฺยูหं อณีกทสฺสนํ[๗] อิติ วา, อิติ เอวรูปึ วิสูกทสฺสนํ อนุยุตฺตา[๘] โหนฺติ,[๘] อยมฺปิ วุจฺจติ อโคจโร.

ปญฺจปิ กามคุณา อโคจโร.[๙]

วุตฺตํ เหตं ภควตา "มา ภิกฺขเว อโคจเร จรถ ปรวิสเย. อโคจเร ภิกฺขเว จรตं ปรวิสเย ลจฺฉติ มาโร โอตารं, ลจฺฉติ

[๑-๑] ฉ.,เท. กุมาริกาโย โอโลเกนฺโต กุมารเก โอโลเกนฺโต
[๒] สี.,ฉ.,เท. วิเปกฺขมาโน
[๓] ฉ.,เท. กุมฺภถูณํ
[๔] สี. โสภคกรณํ, ฉ.,เท. โสภนกํ
[๕] ฉ.,เท. มหึสยุทฺธ, เอวมุปริปิ.
[๖] อิ. สยุทฺธ
[๗] สี.,ฉ.,เท.,อิ. อนีกทสฺสนํ, เอวมุปริปิ.
[๘-๘] ฉ.,เท. อนุยุตฺโต โหติ
[๙] สี.,ฉ.,เท. อโคจรา

มาโร อารมฺมณํ. โก จ ภิกฺขเว ภิกฺขุโน อโคจโร ปรวิสโย. ยทิทํ ปญฺจ กามคุณา. กตเม ปญฺจ. จกฺขุวิญฺเญยฺยา รูปา อิฏฺฐา กนฺตา มนาปา ปิยรูปา กามูปสญฺหิตา รชนียา, โสตวิญฺเญยฺยา สทฺทา ฯเปฯ ฆานวิญฺเญยฺยา คนฺธา ฯเปฯ ชิวฺหาวิญฺเญยฺยา รสา ฯเปฯ กายวิญฺเญยฺยา โผฏฺฐพฺพา อิฏฺฐา กนฺตา มนาปา ปิยรูปา กามูปสญฺหิตา รชนียา; อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว ภิกฺขุโน อโคจโร ปรวิสโยติ.[๑] อยมฺปิ วุจฺจติ อโคจโร.

กตโม โคจโร. อิธ ภิกฺขุ น เวสิยโคจโร โหติ, น วิธวโคจโร โหติ, น ถูลกุมารีโคจโร โหติ, น ปณฺฑกโคจโร โหติ, น ภิกฺขุนีโคจโร โหติ, น ปานาคารโคจโร โหติ, อสํสฏฺโ วิหรติ ราชูหิ ราชมหามตฺเตหิ ติตฺถิเยหิ ติตฺถิยสาวเกหิ อนนุโลมิเกน คิหิสํสคฺเคน, ยานิ วา ปน ตานิ กุลานิ สทฺธานิ ปสนฺนานิ โอปานภูตานิ กาสาวปชฺโชตานิ อิสิวาตปฏิวาตานิ อตฺถกามานิ หิตกามานิ ผาสุกามานิ โยคกฺเขมกามานิ ภิกฺขูนํ ภิกฺขุนีนํ อุปาสกานํ อุปาสิกานํ, ตถารูปานิ กุลานิ เสวติ ภชติ ปยิรุปาสติ; อยํ วุจฺจติ โคจโร.

อถวา ภิกฺขุ อนฺตรฆรํ ปวิฏฺโ วีถึ ปฏิปนฺโน สํวุโต คจฺฉติ, น หตฺถึ โอโลเกนฺโต, น อสฺสํ โอโลเกนฺโต, น รถํ โอโลเกนฺโต, น ปตฺตึ โอโลเกนฺโต ฯเปฯ น ทิสาวิทิสํ เปกฺขมาโน คจฺฉติ; อยมฺปิ วุจฺจติ โคจโร. อถวา [๒] จกฺขุนา รูปึ ทิสฺวา น นิมิตฺตคฺคาหี โหติ ฯเปฯ มนินฺทฺริเย สํวรํ อาปชฺชติ; อยมฺปิ วุจฺจติ โคจโร.

---

[๑] ฉ.,เท. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ. [๒] สี.,ฉ.,เท. ภิกฺขุ

ยถา วา ปเนเก โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา เต เอวรูปึ วิสูกทสฺสนํ อนนุยุตฺตา วิหรนฺติ, เสยฺยถีทํ. นจฺจํ คีตํ วาทิตํ ฯเปฯ อณีกทสฺสนํ อิติ วา, อิติ เอวรูปา วิสูกทสฺสนานุโยคา[๑] ปฏิวิรโต โหติ; อยมฺปิ วุจฺจติ โคจโร.

จตฺตาโรปิ สติปฏฺฐานา โคจโร. วุตฺตํ เหตํ ภควตา "โคจเร ภิกฺขเว จรถ สเก ปิตฺติเก[๒] วิสเย, โคจเร ภิกฺขเว จรตํ สเก ปิตฺติเก วิสเย น ลจฺฉติ มาโร โอตารํ, น ลจฺฉติ มาโร อารมฺมณํ. โก จ ภิกฺขเว ภิกฺขุโน โคจโร สโก ปิตฺติโก วิสโย. ยทิทํ: จตฺตาโร สติปฏฺฐานา. กตเม จตฺตาโร. อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ, อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ. เวทนาสุ ฯเปฯ จิตฺเต ฯเปฯ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ; อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว ภิกฺขุโน โคจโร สโก ปิตฺติโก วิสโยติ.[๓] อยมฺปิ วุจฺจติ โคจโร. อีทิเสน[๔] โคจเรน สมนฺนาคโต อสฺสาติ กฺยาสฺสสฺสุ อิธ โคจรา.

กานิ สีลพฺพตานสฺสูติ กีทิเสน สีลพฺพเตน สมนฺนาคโต อสฺส กึสณฺฐิเตน กึปกาเรน กึปฏิภาเคนาติ สีลพฺพตปาริสุทฺธึ ปุจฺฉติ.

กตมา สีลพฺพตปาริสุทฺธิ.[๕] อตฺถิ สีลญฺเจว วตญฺจ, อตฺถิ วตํ, น สีลํ.

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. วิสูกทสฺสนา
[๒] สี.,ฉ.,เท. เปตฺติเก, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๔] สี.,ฉ.,เท.,อิ. เอทิเสน
[๕] อิ. ปาริสุทฺธิ

กตมํ สีลญฺเจว วตญฺจ. อิธ ภิกฺขุ สีลวา โหติ, ปาติโมกฺขสංวรสංวุโต วิหรติ อาจารโคจรสมฺปนฺโน อณุมตฺเตสุ วชฺเชสุ ภยทสฺสาวี, สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสุ. โย ตตฺถ สංยโม[๑] สංวโร อวีติกฺกโม; อิทं สีลं. ยं สมาทานं, ตं วตं. สංวรฏฺเฐน สีลं, สมาทานฏฺเฐน วตं. อิทं วุจฺจติ สีลญฺเจว วตญฺจ.

กตมं วตं, น สีลं. อฏฺฐ ธุตงฺคานิ อารญฺญิกงฺคं, ปิณฺฑปาติกงฺคं, ปංสุกูลิกงฺคं, เตจีวริกงฺคं, สปทานจาริกงฺคं, ขลุปจฺฉาภตฺติกงฺคं, เนสජฺชิกงฺคं, ยถาสนฺถติกงฺคं, อิทं วุจฺจติ วตं, น สีลं. วีริยสมาทานมฺปิ วุจฺจติ วตं, น สีลं. กามं ตโจ จ นฺหารุ จ อฏฺฐิ จ อวสุสฺสตุ,[๒] สรีเร อุปสุสฺสตุ มංสโลหิตं, ยนฺตं ปุริสถาเมน ปุริสพเลน ปุริสวีริเยน ปุริสปรกฺกเมน ปตฺตพฺพं, น ตं อปาปุณิตฺวา วีริยสฺส สณฺฐานं ภวิสฺสตีติ จิตฺตं ปคฺคณฺหาติ ปทหติ, เอวรูปมฺปิ วีริยสมาทานं วุจฺจติ วตं, น สีลं.

"นาสิสฺสं น ปิวิสฺสามิ วิหารโต น นิกฺขมึ,[๓]
นปิ ปสฺสं นิปาเตสฺสं ตณฺหาสลฺเล อนูหเตติ.

จิตฺตं ปคฺคณฺหาติ ปทหติ; เอวรูปมฺปิ วีริยสมาทานं วุจฺจติ วตं, น สีลं. น ตาวาหं อิมं ปลฺลงฺกं ภินฺทิสฺสามิ, ยาว เม น อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตं วิมุจฺจิสฺสตีติ จิตฺตं ปคฺคณฺหาติ ปทหติ; เอวรูปมฺปิ วีริยสมาทานं วุจฺจติ วตं, น สีลं. น ตาวาหं อิมมฺหา อาสนา วุฏฺฐหิสฺสามิ, ฯเปฯ [๔] จงฺกมา โอโรหิสฺสามิ, ฯเปฯ วิหรา นิกฺขมิสฺสามิ, ฯเปฯ อฑฺฒโยคา นิกฺขมิสฺสามิ, ฯเปฯ ปาสาทา นิกฺขมิสฺสามิ, ฯเปฯ หมฺมิยา นิกฺขมิสฺสามิ, ฯเปฯ

---

[๑] ฉ.,เท. สญฺญโม, เอวมุปริปิ.
[๒] สี.,ฉ.,เท. อวสิสฺสตุ อิ. อวสุสฺสตุ
[๓] สี.,ฉ.,เท. นิกฺขเม
[๔] สี.,ฉ.,เท. น ตาวาหं อิมมฺหา

คุหาย นิกฺขมิสฺสามิ, ฯเปฯ เลณา นิกฺขมิสฺสามิ, ฯเปฯ กุฏิยา นิกฺขมิสฺสามิ, ฯเปฯ กูฏาคารา นิกฺขมิสฺสามิ, ฯเปฯ อฏฺฏา นิกฺขมิสฺสามิ, ฯเปฯ มาฬา นิกฺขมิสฺสามิ, ฯเปฯ อุทฺทณฺฑา นิกฺขมิสฺสามิ, ฯเปฯ อุปฏฺฐานสาลาย นิกฺขมิสฺสามิ, ฯเปฯ มณฺฑปา นิกฺขมิสฺสามิ, ฯเปฯ รุกฺขมูลา นิกฺขมิสฺสามิ, ยาว เม น อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ วิมุจฺจิสฺสตีติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ; เอวรูปมฺปิ วีริยสมาทานํ วุจฺจติ วตฺตํ, น สีลํ. อิมสฺมิญฺเญว ปุพฺพณฺหสมยํ อริยธมฺมํ อาหริสฺสามิ สมาหริสฺสามิ อธิคจฺฉิสฺสามิ ผุสยิสฺสามิ[๑] สจฺฉิกริสฺสามีติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ; เอวรูปมฺปิ วีริยสมาทานํ วุจฺจติ วตฺตํ, น สีลํ. อิมสฺมิญฺเญว มชฺฌนฺติกสมยं[๒] ฯเปฯ สายณฺหสมยं[๓] ฯเปฯ ปุเรภตฺตํ ฯเปฯ ปจฺฉาภตฺตํ ฯเปฯ ปุริมํ[๔] ยามं[๔] ฯเปฯ มชฺฌิมं ยามं[๕] ฯเปฯ ปจฺฉิมं ยามं[๖] ฯเปฯ กาเฬ[๗] ฯเปฯ ชุณฺเห ฯเปฯ วสฺเส ฯเปฯ เหมนฺเต ฯเปฯ คิมฺเห ฯเปฯ ปุริเม วโยขนฺเธ ฯเปฯ มชฺฌิเม วโยขนฺเธ ฯเปฯ ปจฺฉิเม วโยขนฺเธ อริยธมฺมํ อาหริสฺสามิ สมาหริสฺสามิ อธิคจฺฉิสฺสามิ ผุสยิสฺสามิ[๘] สจฺฉิกริสฺสามีติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ; เอวรูปมฺปิ วีริยสมาทานํ วุจฺจติ วตฺตํ, น สีลํ. อยं สีลพฺพตปาริสุทฺธิ. อีทิสาย[๙] สีลพฺพตปาริสุทฺธิยา สมนฺนาคโต อสฺสาติ กานิ สีลพฺพตานสฺสุ.

ปหิตตฺตสฺส ภิกฺขุโนติ ปหิตตฺตสฺสาติ อารทฺธวีริยสฺส ถามวโต[๑๐] ทฬฺหปรกฺกมสฺส อนิกฺขิตฺตจฺฉนฺทสฺส อนิกฺขิตฺตธุรสฺส กุสเลสุ ธมฺเมสุ.

---

[๑] ฉ.,เท. ผสฺสยิสฺสามิ, เอวมุปริปิ.
[๒] ฉ.,เท. มชฺฌนฺหิกสมยं, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท. สายนฺหสมยं
[๔-๔] ฉ.,เท. ปุริมยามं
[๕] ฉ.,เท. มชฺฌิมยามं
[๖] ฉ.,เท. ปจฺฉิมยามं
[๗] สี.,อิ. กาเล
[๘] สี. ผสฺสิสฺสามิ, เอวมุปริปิ.
[๙] สี. กีทิสาย, ฉ.,เท. เอทิสาย
[๑๐] สี.,ฉ.,เท. ถามคตสฺส

อถวา เปสิตตฺตสฺส ยสฺสตฺตา[๑] เปสิโต อตฺตตฺเถ จ ญาเย จ ลกฺขเณ จ การเณ จ ฐานาฐาเน จ; “สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ เปสิตตฺตสฺส, “สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขาติ เปสิตตฺตสฺส, “สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ เปสิตตฺตสฺส, “อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาราติ เปสิตตฺตสฺส ฯเปฯ “ชาติปจฺจยา ชรามรณนฺติ เปสิตตฺตสฺส, “อวิชฺชานิโรธา สงฺขารนิโรโธติ เปสิตตฺตสฺส ฯเปฯ “ชาตินิโรธา ชรามรณนิโรโธติ เปสิตตฺตสฺส, “อิทำ ทุกฺขนฺติ เปสิตตฺตสฺส ฯเปฯ “อยำ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทาติ เปสิตตฺตสฺส “อิเม อาสวาติ เปสิตตฺตสฺส ฯเปฯ “อยำ อาสวนิโรธคามินี ปฏิปทาติ เปสิตตฺตสฺส, “อิเม ธมฺมา อภิญฺเญยฺยาติ เปสิตตฺตสฺส ฯเปฯ “อิเม ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพาติ เปสิตตฺตสฺส, ฉนฺนำ ผสฺสายตนานำ สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ เปสิตตฺตสฺส, ปญฺจนฺนำ อุปาทานกฺขนฺธานำ ฯเปฯ จตุนฺนำ มหาภูตานำ สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ เปสิตตฺตสฺส. “ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมำ, สพฺพนฺตำ นิโรธธมฺมนฺติ เปสิตตฺตสฺส. **ภิกฺขุโนติ** กลฺยาณปุถุชฺชนสฺส วา ภิกฺขุโน เสกฺขสฺส วา ภิกฺขุโนติ ปหีนตฺตสฺส ภิกฺขุโน. เตนาห สารีปุตฺตตฺเถโร

“กฺยาสฺส พฺยปฺปถโย อสฺสุ กฺยาสฺสสฺสุ อิธ โคจรา,
กานิ สีลพฺพตานสฺสุ ปหีนตฺตสฺส ภิกฺขุโนติ.

[๑๙๗] กำ โส สิกฺขำ สมาทาย เอโกทิ นิปโก สโต
กมฺมาโร รชตสฺเสว นิทฺธเม มลมตฺตโน.

กำ โส สิกฺขำ สมาทายาติ กำ โส สิกฺขำ อาทาย สมาทาย อาทิยิตฺวา สมาทิยิตฺวา คณฺหิตฺวา ปรามสิตฺวา อภินิวิสิตฺวาติ กำ

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. ยสฺสตฺถาย

โส สิกฺขํ สมาทาย. **เอโกทิ นิปโก สโตติ เอโกทีติ** เอกคฺคจิตฺโต อวิกฺขิตฺตจิตฺโต อวิสาหฏมานโสติ[๑] เอโกทิ.[๒] **นิปโกติ** นิปโก ปณฺฑิโต ปญฺญวา พุทฺธิมา ญาณี วิภาวี เมธาวี. **สโตติ** จตูหิ การเณหิ สโต: กาเย กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐานํ ภาเวนฺโต สโต, เวทนาสุ ฯเปฯ จิตฺเต ฯเปฯ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสนาสติปฏฺฐานํ ภาเวนฺโต สโต. โส วุจฺจติ สโต.[๓] **กึ โส สิกฺขํ สมาทายาติ** อธิสีลสิกฺขํ ปุจฺฉติ. **เอโกทีติ** อธิจิตฺตสิกฺขํ ปุจฺฉติ. **นิปโกติ** อธิปญฺญาสิกฺขํ ปุจฺฉติ. **สโตติ** สติปาริสุทฺธิ[๔] ปุจฺฉตีติ กึ โส สิกฺขํ สมาทาย เอโกทิ นิปโก สโต.

กมฺมาโร รชตสฺเสว นิทฺธเม มลมตฺตโนติ กมฺมาโร วุจฺจติ สุวณฺณกาโร. รชตํ วุจฺจติ ชาตรูปํ. ยถา สุวณฺณกาโร ชาตรูปสฺส โอพาริกมฺปิ มลํ ธมติ สนฺธมติ นิทฺธมติ, มชฺฌิมกมฺปิ มลํ ธมติ สนฺธมติ นิทฺธมติ, สุขุมกมฺปิ มลํ ธมติ สนฺธมติ นิทฺธมติ; เอวเมว ภิกฺขุ อตฺตโน โอพาริเกปิ กิเลเส ธมติ สนฺธมติ นิทฺธมติ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ อนภาวงฺคเมติ, มชฺฌิมเกปิ กิเลเส ธมติ สนฺธมติ นิทฺธมติ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ อนภาวงฺคเมติ, สุขุมเกปิ กิเลเส ธมติ สนฺธมติ นิทฺธมติ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ อนภาวงฺคเมติ.

อถวา ภิกฺขุ อตฺตโน ราคมลํ โทสมลํ โมหมลํ มานมลํ ทิฏฺฐิมลํ กิเลสมลํ ทุจฺจริตมลํ อนฺธกรณํ อจกฺขุกรณํ อญาณกรณํ[๕] ปญฺญานิโรธิกํ วิฆาตปกฺขิกํ อนิพฺพานสํวตฺตนิกํ ธมติ สนฺธมติ นิทฺธมติ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ อนภาวงฺคเมติ.

---

[๑] ฉ.,เท. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ. [๒] ฉ.,เท. สมโถ สมาธินฺทฺริยํ สมาธิพลํ ฯเปฯ สมฺมาสมาธิ
[๓] ฉ.,เท. สโตติ สโต [๔] สี.,ฉ.,เท. ปาริสุทฺธึ
[๕] สี.,ฉ.,เท.,อิ. อญฺญาณกรณํ

อถวา สมฺมาทิฏฺฐิยา มิจฺฉาทิฏฺฐึ ธมติ สนฺธมติ นิทฺธมติ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ อนภาวงฺคเมติ. สมฺมาสงฺกปฺเปน มิจฺฉาสงฺกปฺปึ ฯเปฯ สมฺมาวาจาย มิจฺฉาวาจำ ฯเปฯ สมฺมากมฺมนฺเตน มิจฺฉากมฺมนฺตำ ฯเปฯ สมฺมาอาชีเวน มิจฺฉาอาชีวำ ฯเปฯ สมฺมาวายาเมน มิจฺฉาวายามำ ฯเปฯ สมฺมาสติยา มิจฺฉาสตึ ฯเปฯ สมฺมาสมาธินา มิจฺฉาสมาธึ ฯเปฯ สมฺมาญาเณน มิจฺฉาญาณำ ฯเปฯ สมฺมาวิมุตฺติยา มิจฺฉาวิมุตฺตึ ธมติ สนฺธมติ นิทฺธมติ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ อนภาวงฺคเมติ.

อถวา อริเยน อฏฺฐงฺคิเกน มคฺเคน สพฺเพ กิเลเส สพฺเพ ทุจฺจริเต สพฺเพ ทรเถ สพฺเพ ปริฬาเห สพฺเพ สนฺตาเป สพฺพากุสลาภิสงฺขาเร ธมติ สนฺธมติ นิทฺธมติ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ อนภาวงฺคเมตีติ กมฺมาโร รชตสฺเสว นิทฺธเม มลมตฺตโน. เตนาห สารีปุตฺตตฺเถโร

"กึ โส สิกฺขึ สมาทาย เอโกทิ นิปโก สโต,
กมฺมาโร รชตสฺเสว นิทฺธเม มลมตฺตโนติ.

[๑๙๘] วิชิคุจฺฉมานสฺส ยทิทำ ผาสุ (สารีปุตฺตาติ ภควา)
ริตฺตาสนำ สยนำ เสวโต เจ,[๑]
สมฺโพธิกามสฺส ยถานุธมฺมำ
ตนฺเต ปวกฺขามิ ยถาปชานำ.[๒]

วิชิคุจฺฉมานสฺส ยทิทำ ผาสูติ วิชิคุจฺฉมานสฺสาติ ชาติยา วิชิคุจฺฉมานสฺส, ชราย ฯเปฯ พฺยาธินา ฯเปฯ มรเณน ฯเปฯ โสเกหิ ฯเปฯ ปริเทเวหิ ฯเปฯ ทุกฺเขหิ ฯเปฯ โทมนสฺเสหิ ฯเปฯ

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. เว, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ.,เท. ยถา ปชานำ, เอวมุปริปิ.

อุปายาเสหิ ฯเปฯ ทิฏฺฐิพฺยสเนน ทุกฺเขน วิชิคุจฺฉมานสฺส อฏฺฏิยมานสฺส หรายมานสฺสาติ วิชิคุจฺฉมานสฺส. **ยทิทํ ผาสูติ** ยํ ผาสุ[๑] ผาสุวิหารํ, ตํ กเถสฺสามิ.[๒] กตโม ผาสุวิหาโร. สมฺมาปฏิปทา อนุโลมปฏิปทา อปจฺจนีกปฏิปทา [๓] อนฺวตฺถปฏิปทา ธมฺมานุธมฺมปฏิปทา สีเลสุ ปริปูริการิตา อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารตา โภชเน[๔] มตฺตญฺญุตา ชาคริยานุโยโค สติสมฺปชญฺญํ จตฺตาโร สติปฏฺฐานา จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา จตฺตาโร อิทฺธิปาทา[๕] ปญฺจินฺทฺริยานิ ปญฺจ พลานิ สตฺต โพชฺฌงฺคา อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค นิพฺพานญฺจ นิพฺพานคามินี จ ปฏิปทา; อยํ ผาสุวิหาโรติ วิชิคุจฺฉมานสฺส ยทิทํ ผาสุ.

สารีปุตฺตาติ ภควาติ ตํ เถรํ นาเมนาลปติ. **ภควาติ** คารวาธิวจนํ. อปิจ ภคฺคราโคติ ภควา, ภคฺคโทโสติ ภควา, ภคฺคโมโหติ ภควา, ภคฺคมาโนติ ภควา, ภคฺคทิฏฺฐีติ ภควา, ภคฺคกณฺฏโกติ[๖] ภควา, ภคฺคกิเลโสติ ภควา, ภชิ วิภชิ ปฏิวิภชิ[๗] ธมฺมรตนนฺติ ภควา, ภวานํ อนฺตกโรติ ภควา, ภาวิตกาโยติ[๘] ภควา, ภาวิตสีโลติ ภาวิตจิตฺโตติ ภาวิตปญฺโญติ ภควา;[๘] ภชิ วา ภควา อรญฺญวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ อปฺปสทฺทานิ อปฺปนิคฺโฆสานิ วิชนวาตานิ มนุสฺสราหเสยฺยกานิ ปฏิสลฺลานสารูปานีติ ภควา, ภาคี วา ภควา จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺช-ปริกฺขารานนฺติ ภควา, ภาคี วา ภควา อตฺถรสสฺส ธมฺมรสสฺส วิมุตฺติรสสฺส อธิสีลสฺส อธิจิตฺตสฺส อธิปญฺญายาติ ภควา, ภาคี วา

---

[๑] ฉ.,เท. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ. [๒] สี.,ฉ.,เท. กถยิสฺสามิ
[๓] ฉ.,เท. อวิรุทฺธปฏิปทา [๔] อิ. โภชเนสุ
[๕] ฉ.,เท. อิทฺธิปฺปาทา [๖] ฉ.,เท. ภคฺคกณฺฑโกติ
[๗] ฉ.,เท. ปวิภชิ [๘-๘] ฉ.,เท. ภาวิตกาโย ภาวิตสีโล ภาวิตจิตฺโต ภาวิตปญฺโญติ ภควา

ภควา จตุนฺนํ ฌานานํ จตุนฺนํ อปฺปมญฺญานํ จตุนฺนํ อรูปสมาปตฺตีนนฺติ ภควา, ภาคี วา ภควา อฏฺฐนฺนํ วิโมกฺขานํ อฏฺฐนฺนํ[๑] อภิภายตนานํ[๒] นวนฺนํ อนุปุพฺพวิหารสมาปตฺตีนนฺติ ภควา, [๓] ทสนฺนํ สญฺญาภาวนานํ ทสนฺนํ กสิณสมาปตฺตีนํ อานาปานสฺสติสมาธิสฺส อสุภสมาปตฺติยาติ ภควา, ภาคี วา ภควา จตุนฺนํ สติปฏฺฐานานํ จตุนฺนํ สมฺมปฺปธานานํ จตุนฺนํ อิทฺธิปาทานํ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ ปญฺจนฺนํ พลานํ สตฺตนฺนํ โพชฺฌงฺคานํ อริยสฺส อฏฺฐงฺคิกสฺส มคฺคสฺสาติ ภควา, ภาคี วา ภควา ทสนฺนํ ตถาคตพลานํ จตุนฺนํ เวสารชฺชานํ จตุนฺนํ ปฏิสมฺภิทานํ ฉนฺนํ อภิญฺญานํ ฉนฺนํ พุทฺธธมฺมานนฺติ ภควา; ภควาติ เนตํ นามํ มาตรา กตํ, น ปิตรา กตํ, น ภาตรา กตํ, น ภคินิยา กตํ, น มิตฺตามจฺเจหิ กตํ, น ญาติสาโลหิเตหิ กตํ, น สมณพฺราหฺมเณหิ กตํ, น เทวตาหิ กตํ; วิโมกฺขนฺติกเมตํ พุทฺธานํ ภควนฺตานํ โพธิยา มูเล สห สพฺพญฺญุตญาณสฺส ปฏิลาภา สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ, ยทิทํ ภควาติ สารีปุตฺตาติ ภควา.

ริตฺตาสนํ สยนํ เสวโต เจติ อาสนํ วุจฺจติ ยตฺถ นิสีทติ: มญฺโจ ปีฐํ ภิสิ ตฏฺฏิกา จมฺมขณฺโฑ ติณสนฺถาโร ปณฺณสนฺถาโร ปลาสสนฺถาโร. สยนํ วุจฺจติ เสนาสนํ วิหาโร อฑฺฒโยโค ปาสาโท หมฺมิยํ คุหา. [๔] สยนาสนํ อสปฺปายรูปทสฺสเนน ริตฺตํ วิวิตฺตํ ปวิวิตฺตํ อสปฺปายสทฺทสฺสวเนน ฯเปฯ อสปฺปาเยหิ ปญฺจหิ กามคุเณหิ ริตฺตํ วิวิตฺตํ ปวิวิตฺตํ. [๕] ริตฺตํ[๕] สยนาสนํ เสวโต นิเสวโต สํเสวโต ปฏิเสวโตติ ริตฺตาสนํ สยนํ เสวโต เจ.

---

[๑] สี. จตุนฺนํ
[๒] ฉ.,เท. อภิญฺญายตนานํ
[๓] ฉ.,เท.,อิ. ภาคี วา ภควา
[๔] ฉ.,เท. ตํ
[๕] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

สมฺโพธิกามสฺส ยถานุธมฺมนฺติ สมฺโพธิ วุจฺจติ จตูสุ มคฺเคสุ ญาณํ ปญฺญา ปญฺญินฺทฺริยํ ปญฺญาพลํ ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺโค วีมํสา วิปสฺสนา สมฺมาทิฏฺฐิ. ตํ สมฺโพธึ[๑] พุชฺฌิตุกามสฺส อนุพุชฺฌิตุกามสฺส ปฏิพุชฺฌิตุกามสฺส สมฺพุชฺฌิตุกามสฺส อธิคนฺตุกามสฺส ผสฺเสตุกามสฺส[๒] สจฺฉิกาตุกามสฺสาติ สมฺโพธิกามสฺส.

ยถานุธมฺมนฺติ กตเม โพธิยา อนุธมฺมา. สมฺมาปฏิปทา อนุโลมปฏิปทา อปจฺจนีกปฏิปทา [๓] อนวตฺถปฏิปทา ธมฺมานุธมฺมปฏิปทา สีเลสุ ปริปูริการิตา อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารตา โภชเน มตฺตญฺญุตา ชาคริยานุโยโค สติสมฺปชญฺญํ, อิเม วุจฺจนฺติ โพธิยา อนุธมฺมา. อถวา จตุนฺนํ มคฺคานํ ปุพฺพภาเค วิปสฺสนา, อิเม วุจฺจนฺติ โพธิยา อนุธมฺมาติ สมฺโพธิกามสฺส ยถานุธมฺมํ.

ตนฺเต ปวกฺขามิ ยถาปชานนฺติ ตนฺติ โพธิยา อนุธมฺมํ. **ปวกฺขามีติ** วกฺขามิ[๔] ปวกฺขามิ อาจิกฺขิสฺสามิ เทสิสฺสามิ[๕] ปญฺญาเปสฺสามิ[๖] ปฏฺฐเปสฺสามิ วิวริสฺสามิ วิภชิสฺสามิ อุตฺตานีกริสฺสามิ ปกาสิสฺสามิ. **ยถาปชานนฺติ** [๗] ยถา ปชานนฺโต อาชานนฺโต วิชานนฺโต ปฏิวิชานนฺโต ปฏิวิชฺฌนฺโต น อิติหิติหํ น อิติกิราย น ปรมฺปราย น ปิฏกสมฺปทาย น ตกฺกเหตุ น นยเหตุ น อาการปริวิตกฺเกน น ทิฏฺฐินิชฺฌานกฺขนฺติยา สามํ สยมภิญฺญาตํ[๘] อตฺตปจฺจกฺขํ ธมฺมํ, ตํ กถยิสฺสามีติ ตนฺเต ปวกฺขามิ ยถาปชานํ. เตนาห ภควา

---

[๑] อิ. โพธึ
[๒] สี.,ฉ.,เท. ผสฺสิตุกามสฺส
[๓] ฉ.,เท. อวิรุทฺธปฏิปทา
[๔] สี.,ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๕] สี.,ฉ.,เท. เทเสสฺสามิ
[๖] เท. ปญฺญเปสฺสามิ, เอวมุปริปิ.
[๗] สี.,ฉ.,เท.,อิ. ยถา ปชานํ
[๘] อิ. สยํ อภิญฺญา

"วิชิคุจฺฉมานสฺส ยทิทำ ผาสุ (สารีปุตฺตาติ ภควา)
ริตฺตาสนำ สยนำ เสวโต เจ,
สมฺโพธิกามสฺส ยถานุธมฺมำ
ตนฺเต ปวกฺขามิ ยถาปชานนฺติ.

[๑๕๙] ปญฺจนฺน[๑]° ธีโร ภยานำ น ภาเย,
ภิกฺขุ สโต สปฺปริยนฺตจารี,[๒]
ฑำสาธิปาตาน[๓]° สิรีสปานำ[๔]
มนุสฺสผสฺสาน[๕]° จตุปฺปทานำ.

ปญฺจนฺน ธีโร ภยานำ น ภาเยติ ธีโรติ ธีโร ปณฺฑิโต ปญฺญวา พุทฺธิมา ญาณี วิภาวี เมธาวี. ธีโร[๖] ปญฺจนฺนำ ภยานำ น ภาเยยฺย น ตเสยฺย [๗] น อุตฺตเสยฺย น ปริตฺตเสยฺย น สนฺตาสำ อาปชฺเชยฺย, อภิรุ[๘] อสฺส อจฺฉมฺภี อนุตฺราสี อปลายี ปหีนภยเภรโว วิคตโลมหำโส วิหเรยฺยาติ ปญฺจนฺน ธีโร ภยานำ น ภาเย.

ภิกฺขุ สโต สปฺปริยนฺตจารีติ ภิกฺขูติ กลฺยาณปุถุชฺชโน วา ภิกฺขุ เสกฺโข วา ภิกฺขุ. **สโตติ** จตูหิ การเณหิ สโต: กาเย กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐานำ ภาเวนฺโต สโต, เวทนาสุ ฯเปฯ จิตฺเต ฯเปฯ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสนาสติปฏฺฐานำ ภาเวนฺโต สโต; โส วุจฺจติ สโต. **สปฺปริยนฺตจารีติ** จตฺตาโร ปริยนฺตา: สีลสำวรปริยนฺโต, อินฺทฺริยสำวรปริยนฺโต, โภชเน มตฺตญฺญุตาปริยนฺโต, ชาคริยานุโยคปริยนฺโต.

---

[๑] ฉ.,เท. ปญฺจนฺนำ, เอวมุปริปิ.
[๒] ฉ.,เท. สปริยนฺตจารี, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท. ฑำสาธิปาตานำ, เอวมุปริปิ.
[๔] ฉ.,เท. สรีสปานำ
[๕] ฉ.,เท. มนุสฺสผสฺสานำ, เอวมุปริปิ.
[๖] สี. วีโร
[๗] สี.,ฉ.,เท. น สนฺตเสยฺย
[๘] ฉ.,เท.,อิ. อภีรู

กตโม สีลสำวรปริยนฺโต. อิธ ภิกฺขุ สีลวา โหติ, ปาติโมกฺขสำวรสำวุโต วิหรติ อาจารโคจรสมฺปนฺโน อณุมตฺเตสุ วชฺเชสุ ภยทสฺสาวี, สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสุ, อนฺโต ปูติภาวำ ปจฺจเวกฺขมาโน อนฺโต สีลสำวรปริยนฺเต จรติ, มริยาทำ น ภินฺทติ; อยำ สีลสำวรปริยนฺโต.

กตโม อินฺทฺริยสำวรปริยนฺโต. อิธ ภิกฺขุ จกฺขุนา รูปำ ทิสฺวา น นิมิตฺตคฺคาหี โหติ นานุพฺยญฺชนคฺคาหี, ยตฺวาธิกรณเมนำ จกฺขุนฺทฺริยำ อสำวุตำ[๑] วิหรนฺตำ อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุ,[๒] ตสฺส สำวราย ปฏิปชฺชติ, รกฺขติ จกฺขุนฺทฺริยำ, จกฺขุนฺทฺริเย สำวรำ อาปชฺชติ. โสเตน สทฺทำ สุตฺวา ฯเปฯ ฆาเนน คนฺธำ ฆายิตฺวา ฯเปฯ ชิวฺหาย รสำ สายิตฺวา ฯเปฯ กาเยน โผฏฺฐพฺพำ ผุสิตฺวา ฯเปฯ มนสา ธมฺมำ วิญฺญาย น นิมิตฺตคฺคาหี โหติ นานุพฺยญฺชนคฺคาหี, ยตฺวาธิกรณเมนำ มนินฺทฺริยำ อสำวุตำ วิหรนฺตำ อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุำ, ตสฺส สำวราย ปฏิปชฺชติ, รกฺขติ มนินฺทฺริยำ, มนินฺทฺริเย สำวรำ อาปชฺชติ. อาทิตฺตปริยายำ ปจฺจเวกฺขมาโน อนฺโต อินฺทฺริยสำวรปริยนฺเต จรติ, มริยาทำ น ภินฺทติ; อยำ อินฺทฺริยสำวรปริยนฺโต.

กตโม โภชเน มตฺตญฺญุตาปริยนฺโต. อิธ ภิกฺขุ ปฏิสงฺขา โยนิโส อาหารำ อาหาเรติ, เนว ทวาย น มทาย น มณฺฑนาย น วิภูสนาย, ยาวเทว อิมสฺส กายสฺส ฐิติยา ยาปนาย วิหึสูปรติยา[๓] พฺรหฺมจริยานุคฺคหาย อิติ ปุราณญฺจ เวทนำ ปฏิหงฺขามิ

---

[๑] ฉ.,เท. สุสำวุตำ, เอวมุปริปิ. [๒] ฉ. นานฺวาสฺสเวยฺยุำ, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท. วิหึสูปรติยา

นวญฺจ เวทนํ น อุปฺปาเทสฺสามิ ยาตฺรา จ เม ภวิสฺสติ อนวชฺชตา จ ผาสุวิหาโร จาติ. อกฺขพฺภญฺชนวณปฏิจฺฉาทนปุตฺตมํสูปมํ ปจฺจเวกฺขมาโน อนฺโต โภชเน มตฺตญฺญุตาปริยนฺเต จรติ, มริยาทํ น ภินฺทติ; อยํ โภชเน มตฺตญฺญุตาปริยนฺโต.

กตโม ชาคริยานุโยคปริยนฺโต. อิธ ภิกฺขุ ทิวสํ[๑] จงฺกเมน นิสชฺชาย อาวรณีเยหิ ธมฺเมหิ จิตฺตํ ปริโสเธติ, รตฺติยา ปฐมํ ยามํ จงฺกเมน นิสชฺชาย อาวรณีเยหิ ธมฺเมหิ จิตฺตํ ปริโสเธติ, รตฺติยา มชฺฌิมํ ยามํ ทกฺขิเณน ปสฺเสน สีหเสยฺยํ กปฺเปติ ปาเท ปาทํ อจฺจาธาย สโต สมฺปชาโน อุฏฺฐานสญฺญํ มนสิกริตฺวา รตฺติยา ปจฺฉิมํ ยามํ ปจฺจุฏฺฐาย จงฺกเมน นิสชฺชาย อาวรณีเยหิ ธมฺเมหิ จิตฺตํ ปริโสเธติ, ภทฺเทกรตฺตวิหารํ ปจฺจเวกฺขมาโน อนฺโต ชาคริยานุโยคปริยนฺเต จรติ, มริยาทํ น ภินฺทติ; อยํ ชาคริยานุโยคปริยนฺโตติ ภิกฺขุ สโต สปฺปริยนฺตจารี.

ฑสาธิปาตาน สิรึสปานนฺติ ฑสา วุจฺจนฺติ ปิงฺคลมกฺขิกา.[๒] อธิปาติกา[๓] วุจฺจนฺติ สพฺพาปิ มกฺขิกาโย. กึการณา อธิปาติกา[๓] วุจฺจนฺติ สพฺพาปิ มกฺขิกาโย. ตา อุปฺปติตฺวา อุปฺปติตฺวา ขาทนฺติ; ตํการณา อธิปาติกา[๓] วุจฺจนฺติ สพฺพาปิ มกฺขิกาโย. สิรึสปา วุจฺจนฺติ อหีติ ฑสาธิปาตาน สิรึสปานํ.

มนุสฺสผสฺสาน จตุปฺปทานนฺติ มนุสฺสผสฺสา วุจฺจนฺติ โจรา วา อสฺสุ มาณวา [๔] กตกมฺมา วา อกตกมฺมา วา. เต ภิกฺขุ[๕] ปญฺหํ วา ปุจฺเฉยฺยุ วาทํ วา อาโรเปยฺยุ อกฺโกเสยฺยุ ปริภาเสยฺยุ

---

[๑] อิ. ทิวา
[๒] สี.,ฉ.,เท. ปิงฺคลมกฺขิกาโย
[๓] สี.,ฉ.,เท. อธิปาตกา
[๔] ฉ.,เท. วาสทฺโท ทิสฺสติ.
[๕] อิ. ภิกฺขู

โรเสยฺยุ วิโรเสยฺยุ หึเสยฺยุ วิหึเสยฺยุ เหเจยฺยุ วิเหเจยฺยุ ฆาเตยฺยุ อุปฆาเตยฺยุ อุปฆาตํ วา กเรยฺยุ. โย โกจิ มนุสฺสโต อุปฆาโต มนุสฺสผสฺโส. **จตุปฺปทานนฺติ** สีหา พฺยคฺฆา ทีปี อจฺฉตรจฺฉา โกกา โคมหิสา หตฺถี. เต ภิกฺขุ มทฺเทยฺยุ ขาเทยฺยุ หึเสยฺยุ วิหึเสยฺยุ เหเจยฺยุ วิเหเจยฺยุ ฆาเตยฺยุ อุปฆาเตยฺยุ อุปฆาตํ วา กเรยฺยุ. จตุปฺปทโต อุปฆาโต ยงฺกิญฺจิ จตุปฺปทภยนฺติ มนุสฺสผสฺสาน จตุปฺปทานํ. เตนาห ภควา

"ปญฺจนฺน ธีโร ภยานํ น ภาเย
ภิกฺขุ สโต สปฺปริยนฺตจารี,
ฑํสาธิปาตาน สิรึสปานํ
มนุสฺสผสฺสาน จตุปฺปทานนฺติ.

[๒๐๐] ปรธมฺมิกานปิ น สนฺตเสยฺย
ทิสฺวาปิ เตสํ พหุเภรวานิ,
อถาปรานิ อภิสมฺภเวยฺยุ[๑]
ปริสฺสยานิ[๒] กุสลานุเอสี.

ปรธมฺมิกานปิ น สนฺตเสยฺย ทิสฺวาปิ เตสํ พหุเภรวานีติ ปรธมฺมิกา วุจฺจนฺติ สตฺต สหธมฺมิเก ฐเปตฺวา เย เกจิ พุทฺเธ อปฺปสนฺนา[๓] ธมฺเม อปฺปสนฺนา[๓] สงฺเฆ อปฺปสนฺนา. เต ภิกฺขุ ปญฺหํ วา ปุจฺเฉยฺยุ, วาทํ วา อาโรเปยฺยุ [๔] อกฺโกเสยฺยุ ปริภาเสยฺยุ โรเสยฺยุ วิโรเสยฺยุ หึเสยฺยุ วิหึเสยฺยุ เหเจยฺยุ วิเหเจยฺยุ ฆาเตยฺยุ อุปฆาเตยฺยุ อุปฆาตํ วา

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. อภิสมฺภเวยฺย, เอวมุปริปิ.
[๒] สี. ปริสฺสยานี, เอวมุปริปิ.
[๓-๓] ฉ.,เท. อิม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.
[๔] อิ. ตํ

กเรยฺยุ. เตสํ พหู เภรเว[๑] ปสฺสิตฺวา วา สุณิตฺวา วา น เวเธยฺย นปฺปเวเธยฺย น สมฺปเวเธยฺย น ตเสยฺย น สนฺตเสยฺย น อุตฺตเสยฺย น ปริตฺตเสยฺย น ภาเยยฺย[๒] น สนฺตาสํ อาปชฺเชยฺย, อภิรู อสฺส อจฺฉมฺภี อนุตฺราสี อปลายี ปหีนภยเภรโว วิคตโลมหํโส วิหเรยฺยาติ ปรธมฺมิกานมฺปิ น สนฺตเสยฺย ทิสฺวาปิ เตสํ พหุเภรวานิ.

อถาปรานิ อภิสมฺภเวยฺยุ ปริสฺสยานิ กุสลานุเอสีติ อถาปรานิปิ อตฺถิ อภิสมฺโภตพฺพานิ อภิภวิตพฺพานิ อชฺโฌตฺถริตพฺพานิ ปริยาทิยิตพฺพานิ มทฺทิตพฺพานิ. **ปริสฺสยาติ** เทฺว ปริสฺสยา: ปากฏปริสฺสยา จ ปฏิจฺฉนฺนปริสฺสยา จ ฯเปฯ เอวมฺปิ ตตฺราสยาติ ปริสฺสยา. **กุสลานุเอสีติ** สมฺมาปฏิปทํ อนุโลมปฏิปทํ [๓] อปจฺจนีกปฏิปทํ อนฺวตฺถปฏิปทํ ฯเปฯ อริยํ อฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ นิพฺพานญฺจ นิพฺพานคามินิญฺจ ปฏิปทํ เอสนฺเตน คเวสนฺเตน ปริเยสนฺเตน ปริสฺสยา อภิสมฺโภตพฺพา อภิภวิตพฺพา อชฺโฌตฺถริตพฺพา ปริยาทิยิตพฺพา มทฺทิตพฺพาติ อถาปรานิ อภิสมฺภเวยฺยุ ปริสฺสยานิ กุสลานุเอสี. เตนาห ภควา

"ปรธมฺมิกานมฺปิ น สนฺตเสยฺย
ทิสฺวาปิ เตสํ พหุเภรวานิ,
อถาปรานิ อภิสมฺภเวยฺยุ
ปริสฺสยานิ กุสลานุเอสีติ.

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. พหุเภรเว
[๒] อิ. ภาเสยฺย
[๓] ฉ.,เท. อวิรุทฺธปฏิปทํ

[๒๐๑] อาตงฺกผสฺเสน ขุทาย ผุฏฺโฐ
สีตํ อณฺณหํ[๑] อธิวาสเยยฺย,
โส เตหิ ผุฏฺโฐ พหุธา อโนโก
วิริยปรกฺกมํ ทฬฺหํ กเรยฺย.

อาตงฺกผสฺเสน ขุทาย ผุฏฺโฐติ อาตงฺกผสฺโส วุจฺจติ โรคผสฺโส. โรคผสฺเสน ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต อสฺส; จกฺขุโรเคน ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต อสฺส; โสตโรเคน ฯเปฯ ฆานโรเคน ฯเปฯ ชิวฺหาโรเคน ฯเปฯ กายโรเคน ฯเปฯ ทีฆกสวาตาตปสิรึสปสมฺผสฺเสน ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต อสฺส. ขุทา วุจฺจติ ฉาตโก. ฉาตเกน ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต อสฺสาติ อาตงฺกผสฺเสน ขุทาย ผุฏฺโฐ.

สีตํ อณฺณหํ อธิวาสเยยฺยาติ สีตนฺติ ทฺวีหิ การเณหิ สีตํ โหติ: อพฺภนฺตรธาตุสงฺโกปวเสน[๒] วา สีตํ โหติ, พหิทฺธา อุตุวเสน วา สีตํ โหติ. **อุณฺหนฺติ** ทฺวีหิ การเณหิ อุณฺหํ โหติ: อพฺภนฺตรธาตุสงฺโกปวเสน[๒] วา อุณฺหํ โหติ. พหิทฺธา อุตุวเสน วา อุณฺหํ โหติ[๓] สีตํ อุณฺหํ.[๔] **อธิวาสเยยฺยาติ** ขโม อสฺส สีตสฺส อุณฺหสฺส ชิฆจฺฉาย ปิปาสาย ทีฆสวาตาตปสิรึสปสมฺผสฺสานํ ทุรุตฺตานํ ทุราคตานํ วจนปถานํ อุปฺปนฺนานํ สารีริกานํ เวทนานํ ทุกฺขานํ ติปฺปานฺ[๕] ขรานํ กฏุกานํ อสาตานํ อมนาปานํ ปาณหรานํ อธิวาสิกชาติโก[๖] อสฺสาติ สีตํ อณฺณหํ อธิวาสเยยฺย.

---

[๑] สี. อตุณฺหํ อิ. อจฺจุณฺหํ, เอวมุปริปิ.
[๒] สี. อพฺภนฺตรธาตุปโกปวเสน ฉ.,เท. อพฺภนฺตรธาตุปฺปโกปวเสน
[๓] ฉ.,เท. อิติสทฺโท ทิสฺสติ.
[๔] ฉ.,เท. อณฺณหํ
[๕] ฉ.,เท. ติพฺพานํ
[๖] สี.,ฉ.,เท. อธิวาสกชาติโก

โส เตหิ ผุฏฺโฐ พหุธา อโนโกติ โส เตหีติ อาตงฺกผสฺเสน จ ขุทาย จ สีเตน จ อุณฺเหน จ ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต อสฺสาติ โส เตหิ ผุฏฺโฐ. **พหุธาติ** อเนกวิเธหิ อากาเรหิ ผุฏฺโฐ ปเรโต สโมหิโต สมนฺนาคโต อสฺสาติ โส เตหิ ผุฏฺโฐ พหุธา. **อโนโกติ** อภิสงฺขารสหคตวิญฺญาณสฺส โอกาสํ น กโรตีติปิ อโนโก. อถวา กายทุจฺจริตสฺส วจีทุจฺจริตสฺส มโนทุจฺจริตสฺส โอกาสํ น กโรตีติปิ อโนโกติ โส เตหิ ผุฏฺโฐ พหุธา อโนโก.

วิริยปรกฺกมํ ทฬฺหํ กเรยฺยาติ วิริยปรกฺกโม วุจฺจติ โย เจตสิโก วิริยารมฺโภ นิกฺกโม ปรกฺกโม อุยฺยาโม วายาโม อุสฺสาโห อุสฺโสฬฺหี อปฺปฏิวานี ถาโม ธิติ[๑] อสิถิลปรกฺกมตา อนิกฺขิตฺตจฺฉนฺทตา อนิกฺขิตฺตธุรตา ธุรสมฺปคฺคาโห วิริยํ วิริยินฺทฺริยํ วิริยพลํ สมฺมาวายาโม. วิริยปรกฺกมํ ทฬฺหํ กเรยฺย [๒] ทฬฺหสมาทาโน อสฺส อวฏฺฐิตสมาทาโนติ วิริยปรกฺกมํ ทฬฺหํ กเรยฺย. เตนาห ภควา

"อาตงฺกผสฺเสน ขุทาย ผุฏฺโฐ
สีตํ อถุณฺหํ อธิวาสเยยฺย,
โส เตหิ ผุฏฺโฐ พหุธา อโนโก
วิริยปรกฺกมํ ทฬฺหํ กเรยฺยาติ.

[๒๐๒] เฉยฺยํ น กเรยฺย[๓] น มุสา ภเณยฺย
เมตฺตาย ผสฺเส ตสถาวรานิ,
ยทาวิลตฺตํ มนโส วิชญฺญา
กณฺหสฺส ปกฺโขติ วิโนทเยยฺย.

---

[๑] สี. จิติ
[๒] ฉ.,เท. ถิรํ กเรยฺย
[๓] สี.,ฉ.,เท. กาเร, เอวมุปริปิ.

เถยฺยํ น กเรยฺย น มุสา ภเณยฺยาติ เถยฺยํ น กเรยฺยาติ อิธ ภิกฺขุ อทินฺนํ[๑] ปหาย อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต อสฺส ทินฺนาทายี ทินฺนปาฏิกงฺขี, อเถเนน สุจิภูเตน อตฺตนา วิหเรยฺยาติ เถยฺยํ น กเรยฺย. **น มุสา ภเณยฺยาติ** อิธ ภิกฺขุ มุสาวาทํ ปหาย มุสาวาทา ปฏิวิรโต อสฺส สจฺจวาที สจฺจสนฺโธ เถโต ปจฺจยิโก อวิสํวาทโก โลกสฺสาติ เถยฺยํ น กเรยฺย น มุสา ภเณยฺย.

เมตฺตาย ผสฺเส ตสถาวรานีติ เมตฺตาติ ยา สตฺเตสุ เมตฺติ เมตฺตายนา เมตฺตายิตตฺตํ อนุทา[๒] อนุทายนา อนุทายิตตฺตํ[๒] หิเตสิตา อนุกมฺปา อพฺยาปาโท อพฺยาปชฺโฌ[๓] อโทโส กุสลมูลํ. **ตสาติ** เยสํ ตสิณา[๔] ตณฺหา อปฺปหีนา เยสญฺจ ภยเภรวา อปฺปหีนา. กึการณา วุจฺจนฺติ ตสา [๕]. เต ตสนฺติ อุตฺตสนฺติ ปริตฺตสนฺติ ภายนฺติ สนฺตาสํ อาปชฺชนฺติ; ตํการณา วุจฺจนฺติ ตสา. **ถาวราติ** เยสํ ตสิณา ตณฺหา ปหีนา เยสญฺจ ภยเภรวา ปหีนา. กึการณา วุจฺจนฺติ ถาวรา. เต น ตสนฺติ น อุตฺตสนฺติ น ปริตฺตสนฺติ น ภายนฺติ น สนฺตาสํ อาปชฺชนฺติ; ตํการณา วุจฺจนฺติ ถาวรา. **เมตฺตาย ผสฺเส ตสถาวรานีติ** ตเส จ ถาวเร จ เมตฺตาย ผสฺเสยฺย ผเรยฺย, เมตฺตาสหคเตน เจตสา วิปุเลน[๖] มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปชฺเฌน ผริตฺวา วิหเรยฺยาติ เมตฺตาย ผสฺเส ตสถาวรานิ.

ยทาวิลตฺตํ มนโส วิชญฺญาติ ยทาติ ยทา. **มนโสติ** ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ หทยํ ปณฺฑรํ มโน มนายตนํ มนินฺทฺริยํ

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. อทินฺนาทานา

[๒-๒] สี. อนุทฺทยา อนุทฺทยนา อนุทฺทยิตตฺตํ ฉ.,เท. อนุทยา อนุทยนา อนุทยิตตฺตํ

[๓] สี.,ฉ.,เท. อพฺยาปชฺโช, เอวมุปริปิ. [๔] สี.,ฉ.,เท. ตสิตา

[๕] อิ. อปฺปหีนา [๖] อิ. วิปุลฺเลน

วิญฺญาณํ วิญฺญาณกฺขนฺโธ ตชฺชา มโนวิญฺญาณธาตุ. กายทุจฺจริเตน จิตฺตํ อาวิลํ โหติ ลุฬิตํ เอริตํ ฆฏฺฏิตํ จลิตํ ภนฺตํ อวูปสนฺตํ, วจีทุจฺจริเตน ฯเปฯ มโนทุจฺจริเตน ฯเปฯ ราเคน ฯเปฯ โทเสน ฯเปฯ โมเหน ฯเปฯ โกเธน ฯเปฯ อุปนาเหน ฯเปฯ มกฺเขน ฯเปฯ ปฬาเสน ฯเปฯ อิสฺสาย ฯเปฯ มจฺฉริเยน ฯเปฯ มายาย ฯเปฯ สาเฐยฺเยน ฯเปฯ ถมฺเภน ฯเปฯ สารมฺเภน ฯเปฯ มาเนน ฯเปฯ อติมาเนน ฯเปฯ มเทน ฯเปฯ ปมาเทน ฯเปฯ สพฺพกิเลเสหิ ฯเปฯ สพฺพทุจฺจริเตหิ ฯเปฯ สพฺพทรเถหิ ฯเปฯ สพฺพปริฬาเหหิ ฯเปฯ สพฺพสนฺตาเปหิ ฯเปฯ สพฺพากุสลาภิสงฺขาเรหิ จิตฺตํ อาวิลํ โหติ ลุฬิตํ เอริตํ ฆฏฺฏิตํ จลิตํ ภนฺตํ อวูปสนฺตํ. **ยทาวิลตฺตํ มนโส วิชญฺญาติ** จิตฺตสฺส อาวิลภาวํ ชาเนยฺย อาชาเนยฺย วิชาเนยฺย ปฏิวิชาเนยฺย ปฏิวิชฺเฌยฺยาติ ยทาวิลตฺตํ มนโส วิชญฺญา.

กณฺหสฺส ปกฺโขติ วิโนทเยยฺยาติ กณฺโหติ โย โส มาโร กณฺโห อธิปติ อนฺตคู[๑] นมุจิ ปมตฺตพนฺธุ. **กณฺหสฺส ปกฺโข[๒] วิโนทเยยฺยาติ[๓]** กณฺหปกฺโข[๓] มารปกฺโข มารปาโส มารพฬิสํ มารามิสํ มารวิสโย มารนฺตตโป[๔] มารโคจโร มารพนฺธนนฺติ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พยนฺตีกเรยฺย อนภาวงฺคเมยฺยาติ เอวมฺปิ กณฺหสฺส ปกฺโขติ วิโนทเยยฺย. อถวา กณฺหปกฺโข[๕] มารปกฺโข อกุสลปกฺโข ทุกฺขุทโย ทุกฺขวิปาโก นิรยสංวตฺตนิโก ติรจฺฉานโยนิสංวตฺตนิโก ปิตฺติวิสยสංวตฺตนิโกติ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวงฺคเมยฺยาติ เอวมฺปิ กณฺหสฺส ปกฺโขติ วิโนทเยยฺย.

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. อนฺตคุ
[๒] สี.,ฉ.,เท. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๓-๓] สี.,ฉ.,เท. อิเม ปาฐา น ทิสฺสนฺติ.
[๔] สี.,ฉ.,เท. มารนิวาโส
[๕] ฉ.,เท. กณฺหสฺส ปกฺโข

เตนาห ภควา

"เถยฺยํ น กเรยฺย น มุสา ภเณยฺย
เมตฺตาย ผสฺเส ตสถาวรานิ,
ยทาวิลตฺตํ มนโส วิชญฺญา
กณฺหสฺส ปกฺโขติ วิโนทเยยฺยาติ.

[๒๐๓] **โกธาติมานสฺส วสํ น คจฺเฉ**
มูลมฺปิ เตสํ ปลิขณฺณ ติฏฺเฐ,
อถปฺปิยํ วา ปน อปฺปิยํ วา
อทฺธา ภวนฺโต อภิสมฺภเวยฺย.

โกธาติมานสฺส วสํ น คจฺเฉติ โกธาติ[๑] โย จิตฺตสฺส อาฆาโต ปฏิฆาโต ฯเปฯ จณฺฑิกฺกํ อสฺสุโรโป อนตฺตมนตา จิตฺตสฺส. **อติมาโนติ** อิเธกจฺโจ ปรํ อติมญฺญติ ชาติยา วา โคตฺเตน วา ฯเปฯ อญฺญตรญฺญตเรน วา วตฺถุนา. **โกธาติมานสฺส วสํ น คจฺเฉติ** โกธสฺส จ อติมานสฺส จ วสํ น คจฺเฉยฺย, โกธญฺจ อติมานญฺจ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวงฺคเมยฺยาติ โกธาติมานสฺส วสํ น คจฺเฉ.

มูลมฺปิ เตสํ ปลิขณฺณ ติฏฺเฐติ กตมํ โกธสฺส มูลํ. อวิชฺชา มูลํ, อโยนิโสมนสิกาโร[๒] มูลํ, อสฺมิมาโน มูลํ, อหิริกํ มูลํ, อโนตฺตปฺปํ มูลํ, อุทฺธจฺจํ มูลํ, อิทํ โกธสฺส มูลํ. กตมํ อติมานสฺส มูลํ. อวิชฺชา มูลํ, อโยนิโสมนสิกาโร มูลํ, อสฺมิมาโน มูลํ, อหิริกํ มูลํ, อโนตฺตปฺปํ มูลํ, อุทฺธจฺจํ มูลํ. อิทํ อติมานสฺส มูลํ. **มูลมฺปิ เตสํ ปลิขณฺณ ติฏฺเฐติ** โกธสฺส จ

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. โกโธติ [๒] ฉ.,เท. อโยนิโส มนสิกาโร, เอวมุปริปิ.

อติมานสฺส จ มูลํ ปลิขณิตฺวา อุทฺธริตฺวา สมุทฺธริตฺวา อุปฺปาทยิตฺวา[๑] สมุปฺปาทยิตฺวา[๑] ปชหิตฺวา วิโนทิตฺวา พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวงฺคเมตฺวา ติฏฺเจยฺยาติ[๒] มูลมฺปิ เตสํ ปลิขณฺณ ติฏฺเจ.

อถปฺปิยํ วา ปน อปฺปิยํ วา อทฺธา ภวนฺโต อภิสมฺภเวยฺยาติ อถาติ ปทสนฺธิ ปทสํสคฺโค ปทปาริปูริ อกฺขรสมวาโย พฺยญฺชนสิลิฏฺจตา ปทานุปุพฺพตาเมตํ "อถาติ. **ปิยาติ** เทฺว ปิยา: สตฺตา วา สงฺขารา วา. กตเม สตฺตา ปิยา. อิธ ยสฺส[๓] เต โหนฺติ อตฺถกามา หิตกามา ผาสุกามา โยคกฺเขมกามา มาตา วา ปิตา วา ภาตา วา ภคินี วา ปุตฺโต[๔] วา ธีตา วา มิตฺตา วา อมจฺจา วา ญาตี วา สาโลหิตา วา, อิเม สตฺตา ปิยา. กตเม สงฺขารา ปิยา. มนาปิกา รูปา มนาปิกา สทฺทา มนาปิกา คนฺธา มนาปิกา รสา มนาปิกา โผฏฺฐพฺพา, อิเม สงฺขารา ปิยา. **อปฺปิยาติ** เทฺว อปฺปิยา: สตฺตา วา สงฺขารา วา. กตเม สตฺตา อปฺปิยา. อิธ ยสฺส เต โหนฺติ อนตฺถกามา อหิตกามา อผาสุกามา อโยคกฺเขมกามา ชีวิตา โวโรเปตุกามา, อิเม สตฺตา อปฺปิยา. กตเม สงฺขารา อปฺปิยา. อมนาปิกา รูปา อมนาปิกา สทฺทา ฯเปฯ คนฺธา ฯเปฯ รสา ฯเปฯ โผฏฺฐพฺพา, อิเม สงฺขารา อปฺปิยา. **อทฺธาติ** เอกํสวจนํ นิสฺสํสยวจนํ นิกฺกงฺขวจนํ อเทฺวชฺฌวจนํ อเทฺวพฺยหกวจนํ นิโยควจนํ[๕] อปณฺณกวจนํ อวตฺถาปนวจนเมตํ อทฺธาติ. **อถปฺปิยํ วา ปน อปฺปิยํ วา อทฺธา ภวนฺโต อภิสมฺภเวยฺยาติ** ปิยาปิยํ สาตาสาตํ สุขทุกฺขํ

[๑-๑] สี.,ฉ.,เท. อุปฺปาฏยิตฺวา สมุปฺปาฏยิตฺวา
[๒] ฉ.,เท.,อิ. ติฏฺเจยฺย สนฺติฏฺเจยฺยาติ
[๓] ฉ.,เท. ยาสฺส, เอวมุปริปิ.
[๔] ฉ.,เท.,อิ. ปุตฺตา
[๕] สี.,ฉ.,เท. นิยฺยานิกวจนํ

โสมนสฺสโทมนสฺสํ อิฏฺฐานิฏฺฐํ อภิสมฺภวนฺโต วา อภิภเวยฺย อภิภวนฺโต วา อภิสมฺภเวยฺยาติ อถปฺปิยํ วา ปน อปฺปิยํ วา อทฺธา ภวนฺโต อภิสมฺภเวยฺย. เตนาห ภควา

"โกธาติมานสฺส วสํ น คจฺเฉ
มูลมฺปิ เตสํ ปลิขณฺณ ติฏฺเฐ,
อถปฺปิยํ วา ปน อปฺปิยํ วา
อทฺธา ภวนฺโต อภิสมฺภเวยฺยาติ.

[๒๐๔] ปณฺฑํ ปุรกฺขตฺวา กลฺยาณปีติ
วิกฺขมฺภเย ตานิ ปริสฺสยานิ,
อรตึ สเหถ สยนมฺหิ ปนฺเต
จตุโร สเหถ ปริเวชมฺเม.

ปณฺฑํ ปุรกฺขตฺวา กลฺยาณปีตีติ ปณฺฑาติ ยา ปณฺฑา ปชานนา วิจโย ปวิจโย ธมฺมวิจโย ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย[๑] สมฺมาทิฏฺฐิ. **ปณฺฑํ ปุรกฺขตฺวาติ** อิเธกจฺโจ ปณฺฑํ ปุรโต กตฺวา จรติ ปณฺฑาธโช ปณฺฑาเกตุ ปณฺฑาธิปเตยฺโย วิจยพหุโล ปวิจยพหุโล โอกฺขายนพหุโล[๒] สโมกฺขายนพหุโล[๒] วิภูตวิหารี ตจฺจริโก[๓] ตพฺพหุโล ตคฺครุโก ตนฺนินฺโน ตปฺโปโณ ตปฺปพฺภาโร ตทธิมุตฺโต ตทาธิปเตยฺโยติ[๔] เอวมฺปิ ปณฺฑํ ปุรกฺขตฺวา.

อถวา คจฺฉนฺโต วา "คจฺฉามีติ ปชานาติ, จิโต วา "จิโตมฺหีติ ปชานาติ, นิสินฺโน วา "นิสินฺโนมฺหีติ ปชานาติ, สยาโน วา "สยาโนมฺหีติ ปชานาติ, ยถา ยถา วา ปนสฺส กาโย ปณิหิโต โหติ ตถา ตถา นํ ปชานาตีติ เอวมฺปิ ปณฺฑํ ปุรกฺขตฺวา.

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.　[๒-๒] ฉ.,เท. เปกฺขายนพหุโล สมฺเปกฺขายนพหุโล
[๓] เท. ตจฺจริโต　[๔] สี.,ฉ.,เท. ตทธิปเตยฺโยติ

อถวา อภิกฺกนฺเต ปฏิกฺกนฺเต สมฺปชานการี โหติ, อาโลกิเต วิโลกิเต สมฺปชานการี โหติ, สมฺมิญฺชิเต[๑] ปสาริเต สมฺปชานการี โหติ, สงฺฆาฏิปตฺตจีวรธารเณ สมฺปชานการี โหติ, อสิเต ปีเต ขายิเต สายิเต สมฺปชานการี โหติ, อุจฺจารปสฺสาวกมฺเม สมฺปชานการี โหติ, คเต ฐิเต นิสินฺเน สุตฺเต ชาคริเต ภาสิเต ตุณฺหีภาเว[๒] สมฺปชานการี โหตีติ เอวมฺปิ ปญฺญ ปุรกฺขตฺวา.

กลฺยาณปีตีติ พุทฺธานุสฺสติวเสน อุปฺปชฺชติ ปีติ ปามุชฺชํ[๓] กลฺยาณปีติ,[๔] ธมฺมานุสฺสติวเสน,[๕] สงฺฆานุสฺสติวเสน, สีลานุสฺสติวเสน, จาคานุสฺสติวเสน, เทวตานุสฺสติวเสน, [๖] อานาปานสฺสติวเสน, มรณานุสฺสติวเสน, กายคตาสติวเสน, อุปสมานุสฺสติวเสน อุปฺปชฺชติ ปีติ ปามุชฺชํ กลฺยาณปีตีติ ปญฺญ ปุรกฺขตฺวา กลฺยาณปีติ.

วิกฺขมฺภเย ตานิ ปริสฺสยานีติ ปริสฺสยาติ เทฺว ปริสฺสยา ปากฏปริสฺสยา จ ปฏิจฺฉนฺนปริสฺสยา จ ฯเปฯ อิเม วุจฺจนฺติ ปากฏปริสฺสยา ฯเปฯ อิเม วุจฺจนฺติ ปฏิจฺฉนฺนปริสฺสยา ฯเปฯ เอวมฺปิ ตตฺราสยาติ ปริสฺสยา. **วิกฺขมฺภเย ตานิ ปริสฺสยานีติ** ตานิ ปริสฺสยานิ วิกฺขมฺเภยฺย อภิภเวยฺย อชฺโฌตฺถเรยฺย ปริยาทิเยยฺย มทฺเทยฺยาติ วิกฺขมฺภเย ตานิ ปริสฺสยานิ.

อรตี สเหถ สยนมฺหิ ปนฺเตติ อรตีติ ยา อรติ อรติกา[๗] อนภิรติ[๘] อนภิรมนา[๙] อุกฺกณฺจิกา[๑๐] ปริตฺตสิกา.[๑๐] **สยนมฺหิ ปนฺเตติ**

---

[๑] ฉ.,เท. สมิญฺชิเต
[๒] ฉ.,เท. ตุณฺหิภาเว
[๓] ฉ.,เท. ปาโมชฺชํ, เอวมุปริปิ.
[๔] ฉ.,เท. อิติสทฺโท ทิสฺสติ.
[๕] ฉ.,เท. ธมฺมานุสฺสติ สงฺฆานุสฺสติ สีลานุสฺสติ จาคานุสฺสติ เทวตานุสฺสติ อานาปานสฺสติ มรณสฺสติ กายคตาสติวเสน
[๖] สี.,ฉ.,เท. อรติตา
[๗] สี.,ฉ.,เท. อรติตา
[๘] สี. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๙] ฉ.,เท. อนภิรมณา
[๑๐-๑๐] ฉ.,เท. อุกฺกณฺจิตา ปริตสฺสิตา

ปนฺเตสุ วา เสนาสเนสุ อญฺญตรญฺญตเรสุ วา อธิกุสเลสุ[๑] ธมฺเมสุ อรตี สเหยฺย อภิภเวยฺย อชฺโฌตฺถเรยฺย ปริยาทิเยยฺย มทฺเทยฺยาติ อรตี สเหถ สยนมฺหิ ปนฺเต.

จตฺโร สเหถ ปริเทวธมฺเมติ จตฺตาโร ปริเทวนีเย ธมฺเม สเหยฺย [๒] อภิภเวยฺย อชฺโฌตฺถเรยฺย ปริยาทิเยยฺย มทฺเทยฺยาติ จตฺโร สเหถ ปริเทวธมฺเม. เตนาห ภควา

"ปญฺญํ ปุรกฺขตฺวา กลฺยาณปีติ
วิกฺขมฺภเย ตานิ ปริสฺสยานิ,
อรตี สเหถ สยนมฺหิ ปนฺเต
จตฺโร สเหถ ปริเทวธมฺเมติ.

[๒๐๕] กึสู อสิสฺสามิ[๓] กุวํ[๔] วา อสิสฺสํ
ทุกฺขํ วต เสตฺถ กุวชฺช เสสฺสํ,
เอเต วิตกฺเก ปริเทวเนยฺเย
วินเยถ เสกฺโข[๕] อนิเกตสารี.[๖]

กึสู อสิสฺสามิ กุวํ วา อสิสฺสนฺติ กึสู อสิสฺสามีติ กึ ภุญฺชิสฺสามิ โอทนํ วา กุมฺมาสํ วา สตฺตุ วา มจฺฉํ วา มํสํ วาติ กึสู อสิสฺสามิ. **กุวํ วา อสิสฺสนฺติ** กตฺถ ภุญฺชิสฺสามิ ขตฺติยกุเล วา พฺราหฺมณกุเล วา เวสฺสกุเล วา สุทฺทกุเล วาติ กึสู อสิสฺสามิ กุวํ วา อสิสฺสํ.

ทุกฺขํ วต เสตฺถ กุวชฺช เสสฺสนฺติ อิมํ รตฺตึ ทุกฺขํ สยึ[๗] ผลเก[๘] วา ตฏฺฏิกาย วา จมฺมขณฺเฑ วา ติณสนฺถาเร วา

---

[๑] สี. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.
[๒] สี.,ฉ.,เท. ปริสเหยฺย
[๓] สี.,ฉ.,เท. อสิสฺสํ
[๔] สี. กุหิ ฉ.,เท. กุว
[๕] สี.,ฉ.,เท. เสโข, เอวมุปริปิ.
[๖] สี.,ฉ.,เท. อนิเกตจารี, เอวมุปริปิ.
[๗] สี.,ฉ.,เท. สยิตฺถ
[๘] อิ. สผลเก

ปณฺณสนฺถาเร วา ปลาสสนฺถาเร[๑] วา, อาคมนรตฺตึ[๒] กตฺถ สุขं สยิสฺสามิ มญฺเจ วา ปีเฐ วา ภิสิยา วา พิพฺโพหเน วา วิหาเร วา อฑฺฒโยเค วา ปาสาเท วา หมฺมิยํ[๓] วา คุหาย วาติ ทุกฺขํ วต เสตฺถ กุวชฺช เสสฺสํ.

เอเต วิตกฺเก ปริเทวเนยฺเยติ เอเต วิตกฺเกติ เทฺว ปิณฺฑปาตปฏิสญฺญุตฺเต วิตกฺเก เทฺว เสนาสนปฏิสญฺญุตฺเต วิตกฺเก. ปริเทวเนยฺเย[๔] อาเทวเนยฺย ปริเทวเนยฺยาติ เอเต วิตกฺเก ปริเทวเนยฺเย.

วินเยถ เสกฺโข อนิเกตสารีติ เสกฺโขติ กึการณา วุจฺจติ เสกฺโข. สิกฺขตีติ เสกฺโข. กิญฺจ สิกฺขติ. อธิสีลมฺปิ สิกฺขติ, อธิจิตฺตมฺปิ สิกฺขติ,[๕] อธิปญฺญมฺปิ สิกฺขติ.[๕] กตมา อธิสีลสิกฺขา ฯเปฯ อยํ อธิปญฺญาสิกฺขา. อิมา ติสฺโส สิกฺขา อาวชฺเชนฺโต สิกฺขติ, ชานนฺโต สิกฺขติ, ปสฺสนฺโต สิกฺขติ, ปจฺจเวกฺขนฺโต สิกฺขติ, จิตฺตํ อธิฏฺฐหนฺโต สิกฺขติ, สทฺธาย อธิมุจฺจนฺโต สิกฺขติ, วีริยํ ปคฺคณฺหนฺโต สิกฺขติ, สตึ อุปฏฺฐหนฺโต สิกฺขติ,[๕] จิตฺตํ สมาทหนฺโต สิกฺขติ, ปญฺญาย ปชานนฺโต สิกฺขติ, อภิญฺเญยฺยํ อภิชานนฺโต สิกฺขติ, ปริญฺเญยฺยํ ปริชานนฺโต สิกฺขติ, ปหาตพฺพํ ปชหนฺโต สิกฺขติ, สจฺฉิกาตพฺพํ สจฺฉิกโรนฺโต สิกฺขติ, ภาเวตพฺพํ ภาเวนฺโต สิกฺขติ อาจรติ สมาจรติ สมาทาย สิกฺขติ. ตํการณา วุจฺจติ เสกฺโข. เสกฺโข[๖] วินยาย ปฏิวินยาย ปหานาย วูปสมาย ปฏินิสฺสคฺคาย ปฏิปฺปสฺสทฺธิยา อธิสีลมฺปิ สิกฺเขยฺย, อธิจิตฺตมฺปิ สิกฺเขยฺย, อธิปญฺญมฺปิ สิกฺเขยฺย. อิมา ติสฺโส

---

[๑] ฉ.,เท. ปลาลสนฺถาเร [๒] สี.,ฉ.,เท. อาคามิรตฺตึ
[๓] ฉ.,เท. หมฺมิเย [๔] ฉ.,เท. ปรเทวเนยฺเยติ อาเทวเนยฺเย ปริเทวเนยฺเยติ
[๕] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ, เอวมุปริปิ. [๖] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.

สิกฺขา อาวชฺชนฺโต สิกฺเขยฺย ชานนฺโต ฯเปฯ สจฺฉิกาตพฺพํ สจฺฉิกโรนฺโต สิกฺเขยฺย อาจเรยฺย สมาจเรยฺย สมาทาย วตฺเตยฺยาติ วินเยถ เสกฺโข.

อนิเกตสารีติ กถํ นิเกตสารี โหติ. อิเธกจฺโจ กุลปลิโพเธน สมนฺนาคโต โหติ, คณปลิโพเธน ฯเปฯ อาวาสปลิโพเธน ฯเปฯ จีวรปลิโพเธน ฯเปฯ ปิณฺฑปาตปลิโพเธน ฯเปฯ เสนาสนปลิโพเธน ฯเปฯ คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารปลิโพเธน สมนฺนาคโต โหติ, เอวํ นิเกตสารี โหติ.

กถํ อนิเกตสารี โหติ. อิธ ภิกฺขุ[๑] น กุลปลิโพเธน สมนฺนาคโต โหติ[๒] น คณอาวาสจีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺช-ปริกฺขารปลิโพเธน[๓] สมนฺนาคโต โหติ, เอวํ อนิเกตสารี โหติ.

"มคฺคํ คตา โกสลกา คตา
เอกจฺจิยา [๔] วชฺชิภูมิยา,
มาคธา[๕] วิสงฺฆจาริโน
อนิเกตา วิหรนฺติ ภิกฺขโว.
สาธุ จริตํ[๖] สาธุ สุจริตํ
สาธุ สทา อนิเกตวิหาโร
อตฺถปุจฺฉนา ทกฺขกมฺมํ[๗]
เอตํ สามญฺญํ อากิญฺจนสฺสาติ.[๘]

วินเยถ เสกฺโข อนิเกตสารี. เตนาห ภควา

---

[๑] อิ. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๒] สี. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๓] ฉ.,เท. น คณปลิโพเธน ฯเปฯ น คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารปลิโพเธน
[๔] ฉ.,เท. ปนสทฺโท ทิสฺสติ.
[๕] สี.,ฉ.,เท. มิคา วิย อสงฺฆจาริโน
[๖] สี.,ฉ.,เท. จริตกํ
[๗] สี.,ฉ.,เท. ปทกฺขิณา กมฺมา
[๘] สี.,ฉ.,เท. อกิญฺจนสฺส

"กึสู อสิสฺสามิ กุวํ วา อสิสฺสํ
ทุกฺขํ วต เสตฺถ กุวชฺช เสสฺสํ,
เอเต วิตกฺเก ปริเทวเนยฺเย
วินเยถ เสกฺโข อนิเกตสารีติ.

[๒๐๖] อนฺนญฺจ ลทฺธา วสนญฺจ กาเล
มตฺตํ โส° ชญฺญา อิธ โตสนตฺถํ,
โส เตสุ คุตฺโต ยตจารี คาเม
รุสิโตปิ วาจํ ผรุสํ น วชฺชา.

อนฺนญฺจ ลทฺธา วสนญฺจ กาเลติ อนฺนนฺติ โอทโน กุมฺมาโส สตฺตุ มจฺโฉ มํสํ. **วสนนฺติ** ฉ จีวรานิ: โขมํ, กปฺปาสิกํ, โกเสยฺยํ, กมฺพลํ สาณํ, ภงฺคํ. **อนฺนญฺจ ลทฺธา วสนญฺจ กาเลติ** จีวรํ ลภิตฺวา ปิณฺฑปาตํ ลภิตฺวา น กุหนาย, น ลปนาย, น เนมิตฺติกตาย, น นิปฺเปสิกตาย, น ลาเภน ลาภํ นิชิคึสนตาย,[๒] น ทารุทาเนน, น เวฬุทาเนน, น ปตฺตทาเนน, น ปุปฺผทาเนน, น ผลทาเนน, น สินานทาเนน, น จุณฺณทาเนน, น มตฺติกทาเนน,[๓] น ทนฺตกฏฺฐทาเนน, น มุโขทกทาเนน, น ปาตุกมฺยตาย,[๔] น มุคฺคสูปตาย,[๕] น ปาริภฏฺยตาย,[๖] น ปีฐมทฺทิกตาย, น วตฺถุวิชฺชาย, น ติรจฺฉานวิชฺชาย, น องฺควิชฺชาย, น นกฺขตฺตวิชฺชาย, น ทูตคมเนน, น ปหีนคมเนน, น ชงฺฆเปสเนน,[๗] น เวชฺชกมฺเมน, น ปิณฺฑเกน,[๘] น ทานานุปฺปทาเนน ธมฺเมน

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. ส, เอวมุปริปิ.
[๒] ฉ.,เท. นิชิคีสนตาย
[๓] ฉ.,เท. มตฺติกาทาเนน
[๔] สี.,ฉ.,เท. จาตุกมฺยตาย
[๕] สี. มุคฺคสุปฺปตาย ฉ.,เท. มุคฺคสูปยตาย
[๖] สี. ปาริภฏฺฏตาย ฉ. ปาริภฏฺฏตาย
[๗] สี. ชงฺฆเปสนิเยน ฉ.,เท. ชงฺฆเปสนิเกน
[๘] สี.,ฉ.,เท. ปิณฺฑปฏิปิณฺฑเกน

สเมน ลทฺธา ลภิตฺวา [๑] อภิวินฺทิตฺวา ปฏิลภิตฺวาติ อนฺนญฺจ ลทฺธา วสนญฺจ กาเล.

มตฺตํ โส ชญฺญา อิธ โตสนตฺถนฺติ มตฺตํ โส ชญฺญาติ ทฺวีหิ การเณหิ มตฺตํ ชานาติ:[๒] ปฏิคฺคหณโต วา ปริโภคโต วา.

กถํ ปฏิคฺคหณโต มตฺตํ ชานาติ. โถเกปิ ทิยฺยมาเน กุลานุทยาย[๓] กุลานุรกฺขาย กุลานุกมฺปาย ปฏิคฺคณฺหาติ, พหุเกปิ ทิยฺยมาเน กายปริหาริกํ จีวรํ ปฏิคฺคณฺหาติ, กุจฺฉิปริหาริกํ ปิณฺฑปาตํ ปฏิคฺคณฺหาติ. เอวํ ปฏิคฺคหณโต มตฺตํ ชานาติ.

กถํ ปริโภคโต มตฺตํ ชานาติ. ปฏิสงฺขา โยนิโส จีวรํ ปฏิเสวติ ยาวเทว สีตสฺส ปฏิฆาตาย อุณฺหสฺส ปฏิฆาตาย, ฑํสมกสวาตาตปสิรึสปสมฺผสฺสานํ ปฏิฆาตาย ยาวเทว หิริโกปินปฏิจฺฉาทนตฺถํ.

ปฏิสงฺขา โยนิโส ปิณฺฑปาตํ ปฏิเสวติ เนว ทวาย น มทาย น มณฺฑนาย น วิภูสนาย, ยาวเทว อิมสฺส กายสฺส ฐิติยา ยาปนาย วิหึสุปรติยา[๔] พฺรหฺมจริยานุคฺคหาย, อิติ ปุราณญฺจ เวทนํ ปฏิหงฺขามิ, นวญฺจ เวทนํ น อุปฺปาเทสฺสามิ, ยาตฺรา จ เม ภวิสฺสติ อนวชฺชตา จ ผาสุวิหาโร จาติ.[๕]

ปฏิสงฺขา โยนิโส เสนาสนํ ปฏิเสวติ ยาวเทว สีตสฺส ปฏิฆาตาย อุณฺหสฺส ปฏิฆาตาย, ฑํสมกสวาตาตปสิรึสปสมฺผสฺสานํ ปฏิฆาตาย ยาวเทว อุตุปริสฺสยวิโนทนํ[๖] ปฏิสลฺลานารามตฺถํ.[๖]

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. อธิคนฺตฺวา วินฺทิตฺวา [๒] สี.,ฉ.,เท. ชาเนยฺย
[๓] สี.,อิ. กุลานุทฺทาย [๔] ฉ.,เท. วิหึสูปรติยา, เอวมุปริปิ.
[๕] ฉ.,เท. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ. [๖-๖] ฉ.,เท. อุติปริสฺสยวิโนทนปฏิสลฺลานารามตฺถํ, เอวมุปริปิ.

ปฏิสงฺขา โยนิโส คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ ปฏิเสวติ ยาวเทว อุปฺปนฺนานํ เวยฺยาพาธิกานํ[๑] เวทนานํ ปฏิฆาตาย อพฺยาปชฺฌปรมตาย.[๒] เอวํ ปริโภคโต มตฺตํ ชานาติ.

มตฺตํ โส ชญฺญาติ อิเมหิ ทฺวีหิ การเณหิ มตฺตํ ชาเนยฺย อาชาเนยฺย วิชาเนยฺย[๓] ปฏิวิชาเนยฺย ปฏิวิชฺเฌยฺยาติ มตฺตํ โส ชญฺญา.

อิธ โตสนตฺถนฺติ อิธ ภิกฺขุ สนฺตุฏฺโฐ โหติ อิตรีตเรน จีวเรน อิตรีตรจีวรสนฺตุฏฺฐิยา จ วณฺณวาที, น จ จีวรเหตุ อเนสนํ อปฺปฏิรูปํ อาปชฺชติ; อลทฺธา จ จีวรํ น ปริตสฺสติ ลทฺธา จ จีวรํ อคธิโต อมุจฺฉิโต อนชฺฌาปนฺโน[๔] อาทีนวทสฺสาวี นิสฺสรณปญฺโญ ปริภุญฺชติ, ตาย จ ปน อิตรีตรจีวรสนฺตุฏฺฐิยา เนวตฺตานุกฺกํเสติ, น ปรํ วมฺเภติ. โย หิ ตตฺถ ทกฺโข อนลโส สมฺปชาโน ปฏิสฺสโต, อยํ วุจฺจติ ภิกฺขุ โปราเณ อคฺคญฺเญ อริยวํเส จิโต.

ปุน จปรํ ภิกฺขุ สนฺตุฏฺโฐ โหติ อิตรีตเรน ปิณฺฑปาเตน อิตรีตรปิณฺฑปาตสนฺตุฏฺฐิยา จ วณฺณวาที, น จ ปิณฺฑปาตเหตุ อเนสนํ อปฺปฏิรูปํ อาปชฺชติ; อลทฺธา จ ปิณฺฑปาตํ น ปริตสฺสติ ลทฺธา จ ปิณฺฑปาตํ อคธิโต อมุจฺฉิโต อนชฺฌาปนฺโน อาทีนวทสฺสาวี นิสฺสรณปญฺโญ ปริภุญฺชติ; ตาย จ ปน อิตรีตรปิณฺฑปาตสนฺตุฏฺฐิยา เนวตฺตานุกฺกํเสติ, น ปรํ วมฺเภติ. โย หิ ตตฺถ ทกฺโข อนลโส สมฺปชาโน ปฏิสฺสโต; อยํ วุจฺจติ ภิกฺขุ โปราเณ อคฺคญฺเญ อริยวํเส จิโต.

---

[๑] ฉ.,เท. เวยฺยาพฺยาธิกานํ
[๒] ฉ.,เท. อพฺยาปชฺชปรมตาย
[๓] สี.,ฉ.,เท.,อิ. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ.
[๔] อิ. อนชฺโฌปนฺโน, เอวมุปริปิ.

ปุน จปรํ ภิกฺขุ สนฺตุฏฺโ โหติ อิตรีตเรน เสนาสเนน อิตรีตรเสนาสนสนฺตุฏฺิยา จ วณฺณวาที, น จ เสนาสนเหตุ อเนสนํ อปฺปฏิรูปํ อาปชฺชติ; อลทฺธา จ เสนาสนํ น ปริตสฺสติ ลทฺธา จ เสนาสนํ อคธิโต อมุจฺฉิโต อนชฺฌาปนฺโน อาทีนวทสฺสาวี นิสฺสรณปญฺโ ปริภุญฺชติ; ตาย จ ปน อิตรีตรเสนาสนสนฺตุฏฺิยา เนวตฺตานุกฺกํเสติ, น ปรํ วมฺเภติ. โย หิ ตตฺถ ทกฺโข อนลโส สมฺปชาโน ปฏิสฺสโต; อยํ วุจฺจติ ภิกฺขุ โปราเณ อคฺคญฺเ อริยวํเส จิโต.

ปุน จปรํ ภิกฺขุ สนฺตุฏฺโ โหติ อิตรีตเรน คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาเรน อิตรีตรคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารสนฺตุฏฺิยา จ วณฺณวาที, น จ คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารเหตุ อเนสนํ อปฺปฏิรูปํ อาปชฺชติ; อลทฺธา จ คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ น ปริตสฺสติ ลทฺธา จ คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ อคธิโต อมุจฺฉิโต อนชฺฌาปนฺโน อาทีนวทสฺสาวี นิสฺสรณปญฺโ ปริภุญฺชติ; ตาย จ ปน อิตรีตรคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารสนฺตุฏฺิยา เนวตฺตานุกฺกํเสติ, น ปรํ วมฺเภติ. โย หิ ตตฺถ ทกฺโข อนลโส สมฺปชาโน ปฏิสฺสโต; อยํ วุจฺจติ ภิกฺขุ โปราเณ อคฺคญฺเ อริยวํเส จิโตติ มตฺตํ โส ชญฺา อิธ โตสนตฺถํ.

โส เตสุ คุตฺโต ยตจาริ คาเมติ โส เตสุ คุตฺโตติ จีวเร ปิณฺฑปาเต เสนาสเน คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาเร คุตฺโต โคปิโต รกฺขิโต สํวุโตติ เอวมฺปิ โส เตสุ คุตฺโต. อถวา อายตเนสุ คุตฺโต โคปิโต รกฺขิโต สํวุโตติ เอวมฺปิ โส เตสุ คุตฺโต. **ยตจาริ คาเมติ** คาเม ยโต ยตฺโต ปฏิยตฺโต คุตฺโต โคปิโต รกฺขิโต สํวุโตติ โส เตสุ คุตฺโต ยตจาริ คาเม.

รุสิโตปิ วาจำ ผรุสำ น วชฺชาติ รุสิโต[๑] ขุสิโต วมฺภิโต ฆฏฺฏิโต ครหิโต อุปวทิโต[๒] ผรุเสน กกฺขเฬน[๓] [๔] ภณนฺตำ[๕] นปฺปฏิภเณยฺย, อกฺโกสนฺตำ น ปจฺจกฺโกเสยฺย, โรสนฺตำ นปฺปฏิโรเสยฺย, ภณฺฑนฺตำ นปฺปฏิภณฺเฑยฺย, น กลหำ กเรยฺย, น ภณฺฑนำ กเรยฺย, น วิคฺคหำ กเรยฺย, น วิวาทำ กเรยฺย, น เมธคำ กเรยฺย, กลหภณฺฑนวิคฺคหวิวาทเมธคำ[๖] ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวงฺคเมยฺย, กลหภณฺฑนวิคฺคหวิวาทเมธคา อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏฺโฐ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหเรยฺยาติ รุสิโตปิ วาจำ ผรุสำ, น วชฺชา. เตนาห ภควา

"อนฺนญฺจ ลทฺธา วสนญฺจ กาเล
มตฺตำ โส ชญฺญา อิธ โตสนตฺถำ,
โส เตสุ คุตฺโต ยตจาริ คาเม
รุสิโตปิ วาจำ ผรุสำ น วชฺชาติ.

[๒๐๗] โอกฺขิตฺตจกฺขุ น จ ปาทโลโล
ฌานานุยุตฺโต พหุชาครสฺส,
อุเปกฺขมารพฺภ สมาหิตตฺโต
ตกฺกาสยำ กุกฺกุจฺจิยูปจฺฉินฺเท.[๗]

โอกฺขิตฺตจกฺขุ น จ ปาทโลโลติ กถำ ขิตฺตจกฺขุ โหติ. อิเธกจฺโจ [๘] จกฺขุโลโล, จกฺขุโลลิเยน สมนฺนาคโต โหติ, "อทิฏฺฐำ ทกฺขิตพฺพำ, ทิฏฺฐำ สมติกฺกมิตพฺพนฺติ อาราเมน อารามำ

---

[๑] ฉ.,เท. ทูสิโต
[๒] อิ. อุปวาทิโต
[๓] สี. กกฺขเลน
[๔] ฉ.,เท. นปฺปฏิวชฺชา
[๕] สี.,ฉ.,เท. อยำ ปาโฐ น ทสฺสติ. อิ. ปฏิคนนฺตำ
[๖] สี. วิวาทำ เมธคำ
[๗] สี.,ฉ.,เท. กุกฺกุจฺจญฺจุปจฺฉินฺเท, เอวมุปริปิ.
[๘] สี.,ฉ.,เท.,อิ. ภิกฺขุ

อุยฺยาเนน อุยฺยานํ คาเมน คามํ นิคเมน นิคมํ นคเรน นครํ รฏฺเฐน รฏฺฐํ ชนปเทน ชนปทํ ทีฆจาริกํ อนุวตฺถิตจาริกं[๑] อนุยุตฺโต จ[๒] โหติ รูปทสฺสนาย. เอวมฺปิ ขิตฺตจกฺขุ โหติ.

อถวา ภิกฺขุ[๓] อนฺตรฆรํ ปวิฏฺโฐ วีถึ ปฏิปนฺโน อสํวุโต คจฺฉติ หตฺถึ โอโลเกนฺโต, อสฺสํ โอโลเกนฺโต, รถํ โอโลเกนฺโต, ปตฺตึ โอโลเกนฺโต, อิตฺถิโย โอโลเกนฺโต, ปุริเส โอโลเกนฺโต, กุมารเก โอโลเกนฺโต, กุมาริกาโย โอโลเกนฺโต, อนฺตราปณํ โอโลเกนฺโต, ฆรมุขานิ โอโลเกนฺโต, อุทฺธํ โอโลเกนฺโต, อโธ โอโลเกนฺโต, ทิสาวิทิสํ เปกฺขมาโน[๔] คจฺฉติ. เอวมฺปิ ขิตฺตจกฺขุ โหติ.

อถวา ภิกฺขุ จกฺขุนา รูปึ ทิสฺวา นิมิตฺตคฺคาหี โหติ อนุพฺยญฺชนคฺคาหี, ยตฺวาธิกรณเมนํ[๕] จกฺขุนฺทฺริยํ อสංวุตं วิหรนฺตं อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุ, ตสฺส สංวราย น ปฏิปชฺชติ, น รกฺขติ จกฺขุนฺทฺริยं, จกฺขุนฺทฺริเย น สංวรं อาปชฺชติ. เอวมฺปิ ขิตฺตจกฺขุ โหติ.

ยถา วา ปเนเก โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา เต เอวรูปึ วิสูกทสฺสนं อนุยุตฺตา วิหรนฺติ, เสยฺยถีทं. นจฺจं คีตं วาทิตं เปกฺขं อกฺขานํ ปาณิสฺสรं เวตาฬं กุมฺภถูนํ โสภนครกํ[๖] จณฺฑาลं วංสं โธวนํ หตฺถิยุทฺธํ อสฺสยุทฺธํ มหิสยุทฺธํ อุสภยุทฺธํ อชยุทฺธํ เมณฺฑยุทฺธํ กุกฺกุฏยุทฺธํ วฏฺฏกยุทฺธํ ทณฺฑยุทฺธํ มุฏฺฐิยุทฺธํ นิพฺพุทฺธํ อุยฺโยธิกं พลคฺคํ เสนาพฺยูหं อณีกทสฺสนं อิติ วา. เอวมฺปิ ขิตฺตจกฺขุ โหติ.

---

[๑] สี. อนิวฏฺฏจาริกं, เอวมุปริปิ. ฉ.,เท. อนวฏฺฐิตจาริกं [๒] ฉ.,เท. จสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๓] อิ. อยं ปาโฐ น ทิสฺสติ. [๔] ฉ.,เท. วิเปกฺขมาโน, เอวมุปริปิ.
[๕] อิ. ยตฺวาธิกรณเมตं ฯเปฯ กรณเมวं [๖] ฉ.,เท. โสภนกं

กถํ น ขิตฺตจกฺขุ โหติ. อิธ[๑] ภิกฺขุ น จกฺขุโลโล [๒] จกฺขุโลลิเยน สมนฺนาคโต โหติ, อทิฏฺฐํ ทกฺขิตพฺพํ ทิฏฺฐํ สมติกฺกมิตพฺพนฺติ [๒] อาราเมน อารามํ [๒] อุยฺยาเนน อุยฺยานํ [๒] คาเมน คามํ [๒] นิคเมน นิคมํ [๒] นคเรน นครํ [๒] รฏฺเฐน รฏฺฐํ [๒] ชนปเทน ชนปทํ ทีฆจาริกํ อนฺวตฺถิตจาริกํ อนนุยุตฺโต [๓] โหติ รูปทสฺสนาย. เอวมฺปิ น ขิตฺตจกฺขุ โหติ.

อถวา ภิกฺขุ อนฺตรฆรํ ปวิฏฺโฐ วีถึ ปฏิปนฺโน สำวุโต คจฺฉติ น หตฺถึ โอโลเกนฺโต ฯเปฯ น ทิสาวิทิสํ เปกฺขมาโน คจฺฉติ. เอวมฺปิ น ขิตฺตจกฺขุ โหติ.

อถวา ภิกฺขุ จกฺขุนา รูปี ทิสฺวา น นิมิตฺตคฺคาหี โหติ ฯเปฯ จกฺขุนฺทฺริเย สำวรํ อาปชฺชติ. เอวมฺปิ น ขิตฺตจกฺขุ โหติ. ยถา วา ปเนเก โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา ฯเปฯ อณีกทสฺสนำ อิติ วา. เอวรูปา วิสูกทสฺสนานุโยคา ปฏิวิรโต โหติ. เอวมฺปิ น ขิตฺตจกฺขุ โหตีติ โอกฺขิตฺตจกฺขุ.

น จ ปาทโลโลติ กถํ ปาทโลโล โหติ. อิเธกจฺโจ [๔] ปาทโลโล ปาทโลลิเยน สมนฺนาคโต โหติ, อาราเมน อารามำ ฯเปฯ ทีฆจาริกำ อนฺวตฺถิตจาริกำ อนุยุตฺโต โหติ [๕]. เอวมฺปิ ปาทโลโล โหติ.

อถวา ภิกฺขุ อนฺโตสงฺฆาราเม[๖] ปาทโลโล ปาทโลลิเยน สมนฺนาคโต โหติ, น อตฺถเหตุ น การณเหตุ อุทฺธโต

---

[๑] สี.,ฉ.,เท.,อิ. อิเธกจฺโจ
[๒] สี.,ฉ.,เท. น
[๓] ฉ.,เท. จ
[๔] ฉ.,เท. ภิกฺขุ
[๕] ฉ.,เท.,อิ. รูปทสฺสนาย
[๖] ฉ.,เท. อนฺโตปิ

อวูปสนฺตจิตฺโต ปริเวณโต ปริเวณํ คจฺฉติ, [๑] ฯเปฯ อิติภาวาภวกถํ กเถสิ.[๒] เอวมฺปิ ปาทโลโล โหติ.

น จ ปาทโลโลติ ปาทโลลิยํ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวงฺคเมยฺย, ปาทโลลิยา อารโต อสฺส วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสฏโ วิปฺปมุตฺโต วิสญฺญุตฺโต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหเรยฺย, ปฏิสลฺลานาราโม อสฺส ปฏิสลฺลานรโต อชฺฌตฺตํ เจโตสมถมนุยุตฺโต อนิรากตชฺฌาโน วิปสฺสนาย สมนฺนาคโต พฺรูเหตา สุญฺญาคารํ[๓] ฌายี ฌานรโต เอกตฺตมนุยุตฺโต สทตฺถครุโกติ โอกฺขิตฺตจกฺขุ น จ ปาทโลโล.

ฌานานุยุตฺโต พหุชาครสฺสาติ ฌานานุยุตฺโตติ ทฺวีหิ การเณหิ ฌานานุยุตฺโต: อนุปฺปนฺนสฺส วา ปฐมสฺส ฌานสฺส อุปฺปาทาย ยุตฺโต ปยุตฺโต อายุตฺโต สมายุตฺโต, อนุปฺปนฺนสฺส วา ทุติยสฺส ฌานสฺส ฯเปฯ ตติยสฺส ฌานสฺส ฯเปฯ จตุตฺถสฺส ฌานสฺส อุปฺปาทาย ยุตฺโต ปยุตฺโต อายุตฺโต สมายุตฺโตติ เอวมฺปิ ฌานานุยุตฺโต. อถวา อุปฺปนฺนํ วา ปฐมํ ฌานํ อาเสวติ ภาเวติ พหุลีกโรติ, อุปฺปนฺนํ วา ทุติยํ ฌานํ ฯเปฯ ตติยํ ฌานํ ฯเปฯ จตุตฺถํ ฌานํ อาเสวติ ภาเวติ พหุลีกโรตีติ. เอวมฺปิ ฌานานุยุตฺโต.

พหุชาครสฺสาติ อิธ ภิกฺขุ ทิวสํ จงฺกเมน นิสชฺชาย อาวรณีเยหิ ธมฺเมหิ จิตฺตํ ปริโสเธติ, รตฺติยา ปฐมํ ยามํ จงฺกเมน นิสชฺชาย อาวรณีเยหิ ธมฺเมหิ จิตฺตํ ปริโสเธติ, รตฺติยา มชฺฌิมํ ยามํ ทกฺขิเณน ปสฺเสน สีหเสยฺยํ กปฺเปติ ปาเท ปาทํ อจฺจาธาย สโต สมฺปชาโน อุฏฺฐานสญฺญํ มนสิกริตฺวา,[๔] รตฺติยา

---

[๑] ฉ.,เท. วิหารโต
[๒] สี.,ฉ.,เท. กเถติ
[๓] สี. สุญฺญาคารานํ
[๔] สี.,ฉ.,เท. มนสิ กตฺวา

ปจฺฉิมํ ยามํ ปจฺจุฏฺฐาย จงฺกเมน นิสชฺชาย อาวรณีเยหิ ธมฺเมหิ จิตฺตํ ปริโสเธตีติ ฌานานุยุตฺโต พหุชาครสฺส.

อุเปกฺขมารพฺภ สมาหิตตฺโตติ อุเปกฺขาติ ยา จตุตฺเถ ฌาเน อุเปกฺขา อุเปกฺขนา อชฺฌุเปกฺขนา จิตฺตสมตา จิตฺตปฺปสฺสทฺธตา มชฺฌตฺตตา จิตฺตสฺส. **สมาหิตตฺโตติ** ยา จิตฺตสฺส ฐิติ สณฺฐิติ อวฏฺฐิติ อวิสาหาโร อวิกฺเขโป อวิสาหฏมานสตา สมโถ สมาธินฺทฺริยํ สมาธิพลํ สมฺมาสมาธีติ.[๑] **อุเปกฺขมารพฺภ สมาหิตตฺโตติ** จตุตฺเถ ฌาเน อุเปกฺขมารพฺภ เอกคฺคจิตฺโต อวิกฺขิตฺตจิตฺโต อวิสาหฏมานโสติ อุเปกฺขมารพฺภ สมาหิตตฺโต.

ตกฺกาสยํ กุกฺกุจฺจิยูปจฺฉินฺเทติ ตกฺกาติ นว วิตกฺกา: กามวิตกฺโก, พฺยาปาทวิตกฺโก, วิหึสาวิตกฺโก, ญาติวิตกฺโก, ชนปทวิตกฺโก, อมรวิตกฺโก, ปรานุทฺทยตาปฏิสญฺญุตฺโต วิตกฺโก, ลาภสกฺการสิโลกปฏิสญฺญุตฺโต วิตกฺโก, อนวญฺญตฺติปฏิสญฺญุตฺโต วิตกฺโก; อิเม วุจฺจนฺติ นว วิตกฺกา. กามวิตกฺกานํ กามสญฺญาสโย, พฺยาปาทวิตกฺกานํ พฺยาปาทสญฺญาสโย, วิหึสาวิตกฺกานํ วิหึสาสญฺญาสโย. อถวา ตกฺกานํ [๒] สงฺกปฺปานํ อวิชฺชาสโย, อโยนิโส มนสิกาโร อาสโย, อสฺมิมาโน อาสโย, อโนตฺตปฺปํ อาสโย, อุทฺธจฺจํ อาสโย.

กุกฺกุจฺจนฺติ หตฺถกุกฺกุจฺจมฺปิ กุกฺกุจฺจํ ปาทกุกฺกุจฺจมฺปิ กุกฺกุจฺจํ หตฺถปาทกุกฺกุจฺจมฺปิ กุกฺกุจฺจํ, อกปฺปิเย กปฺปิยสญฺญิตา กปฺปิเย อกปฺปิยสญฺญิตา, อวชฺเช วชฺชสญฺญิตา วชฺเช อวชฺชสญฺญิตา. ยํ เอวรูปํ กุกฺกุจฺจํ กุกฺกุจฺจายนา กุกฺกุจฺจายิตตฺตํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข; อิทํ วุจฺจติ กุกฺกุจฺจํ.

---

[๑] ฉ.,เท. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ. [๒] ฉ.,เท. วิตกฺกานํ

อปิจ ทฺวีหิ การเณหิ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข กตตฺตา จ อกตตฺตา จ. กถํ กตตฺตา จ อกตตฺตา จ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข. “กตํ เม กายทุจฺจริตํ, อกตํ เม กายสุจริตนฺติ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข. “กตํ เม วจีทุจฺจริตํ ฯเปฯ กตํ เม มโนทุจฺจริตํ ฯเปฯ กโต เม ปาณาติปาโต, อกตา เม ปาณาติปาตา เวรมณีติ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข. “กตํ เม อทินฺนาทานํ ฯเปฯ กโต เม กาเมสุ มิจฺฉาจาโร ฯเปฯ กโต เม มุสาวาโท ฯเปฯ กตา เม ปิสุณา วาจา[๑] ฯเปฯ กตา เม ผรุสา วาจา[๒] ฯเปฯ กโต เม สมฺผปฺปลาโป ฯเปฯ กตา เม อภิชฺฌา ฯเปฯ กโต เม พฺยาปาโท ฯเปฯ กตา เม มิจฺฉาทิฏฺฐิ, อกตา เม สมฺมาทิฏฺฐีติ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข. เอวํ กตตฺตา จ อกตตฺตา จ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข.

อถวา “สีเลสุมฺหิ น ปริปูริการีติ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข. “อินฺทฺริเยสุมฺหิ อคุตฺตทฺวาโรติ ฯเปฯ “โภชเน อมตฺตญฺญุมฺหีติ ฯเปฯ “ชาคริยํ อนนุยุตฺโตมฺหีติ ฯเปฯ “น สติสมฺปชญฺเญน สมนฺนาคโตมฺหีติ ฯเปฯ “อภาวิตา เม จตฺตาโร สติปฏฺฐานาติ ฯเปฯ “อภาวิตา เม จตฺตาโร สมฺมปฺปธานาติ ฯเปฯ “อภาวิตา เม จตฺตาโร อิทฺธิปฺปาทาติ ฯเปฯ “อภาวิตานิ เม ปญฺจินฺทฺริยานีติ ฯเปฯ “อภาวิตานิ เม ปญฺจ พลานีติ ฯเปน “อภาวิตา เม สตฺต โพชฺฌงฺคาติ ฯเปฯ “อภาวิโต เม อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโคติ ฯเปฯ “ทุกฺขํ เม

---

[๑] ฉ.,เท. ปิสุณวาจา [๒] ฉ.,เท. ผรุสวาจา

อปริญฺญาตนฺติ ฯเปฯ "ทุกฺขสมุทโย เม อปฺปหีโนติ ฯเปฯ "มคฺโค เม อภาวิโตติ ฯเปฯ "นิโรโธ เม อสจฺฉิกโตติ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข. **ตกฺกาสยํ กุกฺกุจฺจิยูปจฺฉินฺเทติ** ตกฺกญฺจ ตกฺกาสยญฺจ กุกฺกุจฺจญฺจ อุปจฺฉินฺเทยฺย [๑] สมุจฺฉินฺเทยฺย ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวงฺคเมยฺยาติ ตกฺกาสยํ กุกฺกุจฺจิยูปจฺฉินฺเท. เตนาห ภควา

"โอกฺขิตฺตจกฺขุ น จ ปาทโลโล
ฌานานุยุตฺโต พหุชาครสฺส,
อุเปกฺขมารพฺภ สมาหิตตฺโต
ตกฺกาสยํ กุกฺกุจฺจิยูปจฺฉินฺเทติ.

[๒๐๘] จุทิโต วจีภิ สติมาภินนฺเท
สพฺรหฺมจารีสุ ชิลํ ปภินฺเท,
วาจํ ปมุญฺเจ กุสลํ นาติเวลํ
ชนวาทธมฺมาย น เจตเยยฺย.

จุทิโต วจีภิ สติมาภินนฺเทติ จุทิโตติ อุปชฺฌายา วา อาจริยา วา สมานุปชฺฌายกา วา สมานาจริยกา วา มิตฺตา วา สนฺทิฏฺฐา วา สมฺภตฺตา วา สหายา วา โจเทนฺติ "อิทนฺเต อาวุโส อยุตฺตํ, อิทนฺเต อปฺปตฺตํ, อิทนฺเต อสารุปฺปํ, อิทนฺเต อสีลฏฺฐนฺติ.[๒] สตึ อุปฏฺฐาเปตฺวา[๓] ตํ โจทนํ นนฺเทยฺย อภินนฺเทยฺย โมเทยฺย อนุโมเทยฺย อิจฺเฉยฺย สาทิเยยฺย ปตฺเถยฺย[๔] ปิหเยยฺย อภิชปฺเปยฺย. ยถา อิตฺถี วา ปุริโส วา ทหโร ยุวา มณฺฑนกชาติโก สีสนฺหาโต[๕] อุปฺปลมาลํ วา วสฺสิกมาลํ วา

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. ฉินฺเทยฺยํ อุจฺฉินฺเทยฺย
[๒] "อสิลิฏฺฐนฺติปิ ปาโฐ.
[๓] ฉ.,เท. อุปฏฺฐเปตฺวา, เอวมุปริปิ.
[๔] สี.,ฉ.,เท. ปตฺถเยยฺย, เอวมุปริปิ.
[๕] สี. สีสํ นหาโต ฉ.,เท. สีสนฺหาโต

อธิมุตฺตกมาลํ วา ลภิตฺวา อุโภหิ หตฺเถหิ ปฏิคฺคเหตฺวา อุตฺตมงฺเค สิรสฺมึ ปติฏฺฐาเปตฺวา นนฺเทยฺย อภินนฺเทยฺย โมเทยฺย อนุโมเทยฺย อิจฺเฉยฺย สาทิเยยฺย ปตฺเถยฺย ปิหเยยฺย อภิชปฺเปยฺย; เอวเมว สตึ อุปฏฺฐาเปตฺวา ตํ โจทนํ นนฺเทยฺย อภินนฺเทยฺย โมเทยฺย อนุโมเทยฺย อิจฺเฉยฺย สาทิเยยฺย ปตฺเถยฺย ปิหเยยฺย อภิชปฺเปยฺย.

"นิธีนว ปวตฺตารं ยํ ปสฺเส วชฺชทสฺสินํ,
นิคฺคยฺหวาทึ เมธาวึ ตาทิสํ ปณฺฑิตํ ภเช.
ตาทิสํ ภชมานสฺส เสยฺโย โหติ น ปาปิโย
โอวเทยฺยานุสาเสยฺย อสพฺภา จ นิวาเรย,
สตญฺหิ โส ปิโย โหติ อสตํ โหติ อปฺปิโยติ.

จุทิโต วจีภิ สติมาภินนฺเท.

สพฺรหฺมจารีสุ ขิลํ ปภินฺเทติ สพฺรหฺมจารีติ เอกกมฺมํ[๑] เอกุทฺเทโส[๒] สมสิกฺขาตา.[๓] **สพฺรหฺมจารีสุ ขิลํ ปภินฺเทติ** สพฺรหฺมจารีสุ อาหตจิตฺตกํ ขิลชาตกํ ปภินฺเทยฺย, ปญฺจปิ เจโตขิเล ปภินฺเทยฺย,[๔] ตุโยปิ เจโตขิเล ปภินฺเทยฺย, ราคขิลํ โทสขิลํ โมหขิลํ ภินฺเทยฺย ปภินฺเทยฺย สมฺภินฺเทยฺยาติ สพฺรหฺมจารีสุ ขิลํ ปภินฺเท.

วาจํ ปมุญฺเจ กุสลํ นาติเวลนฺติ ญาณสมุฏฺฐิตํ วาจํ มุญฺเจยฺย อตฺถูปสํหิตํ ธมฺมูปสํหิตํ กาเลน สาปเทสํ ปริยนฺตวตึ อตฺถสํหิตํ[๕] วาจํ มุญฺเจยฺย ปมุญฺเจยฺย สมฺปมุญฺเจยฺยาติ[๖] วาจํ

---

[๑] สี. เอกกมฺมา
[๒] สี. เอกุทฺเทสา
[๓] สี. สมสิกฺขกา ฉ.,เท. สมสิกฺขตา
[๔] ฉ.,เท. ภินฺเทยฺย, เอวมุปริปิ.
[๕] สี.,ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๖] สี.,ฉ.,เท. ปมุญฺเจยฺยาติ

ปมุญฺเจ กุสลํ. **นาติเวลนฺติ เวลาติ** เทฺว เวลา กาลเวลา จ สีลเวลา จ.

กตมา กาลเวลา. กาลาติกฺกนฺตํ วาจํ น ภาเสยฺย, เวลาติกฺกนฺตํ วาจํ น ภาเสยฺย, กาลเวลาติกฺกนฺตํ วาจํ น ภาเสยฺย, กาลํ อสมฺปตฺตํ วาจํ น ภาเสยฺย, เวลํ อสมฺปตฺตํ วาจํ น ภาเสยฺย, กาลเวลํ อสมฺปตฺตํ วาจํ น ภาเสยฺย.

"โย จ[๑] กาเล อสมฺปตฺเต อติเวลํ จ[๒] ภาสติ
เอวํ โส นิหโต เสติ โกกิลิยาว[๓] อตฺรโชติ.

อยํ กาลเวลา.

กตมา สีลเวลา. รตฺโต วาจํ น ภาเสยฺย, ทุฏฺโฐ วาจํ น ภาเสยฺย, มูฬฺโห วาจํ น ภาเสยฺย, มุสาวาทึ น ภาเสยฺย, ปิสุณวาจํ น ภาเสยฺย, ผรุสวาจํ น ภาเสยฺย, สมฺผปฺปลาปึ น ภาเสยฺย น กเถยฺย น ภเณยฺย น ทีเปยฺย[๔] น โวหเรยฺย; อยํ สีลเวลาติ วาจํ ปมุญฺเจ กุสลํ นาติเวลํ.

ชนวาทธมฺมาย น เจตเยยฺยาติ ชนาติ ขตฺติยา จ พฺราหฺมณา จ เวสฺสา จ สุทฺทา จ คหฏฺฐา จ ปพฺพชิตา จ เทวา จ มนุสฺสา จ. ชนสฺส วาทาย อุปวาทาย นินฺทาย ครหาย อกิตฺติยา อวณฺณหาริกาย สีลวิปตฺติยา วา อาจารวิปตฺติยา วา ทิฏฺฐิวิปตฺติยา วา อาชีววิปตฺติยา วา น เจตเยยฺย เจตนํ น อุปฺปาเทยฺย จิตฺตสงฺกปฺปึ[๕] น อุปฺปาเทยฺย[๕] มนสิการํ น อุปฺปาเทยฺยาติ ชนวาทธมฺมาย น เจตเยยฺย. เตนาห ภควา

---

[๑] สี.,ฉ.,เท.,อิ. เว, เอวมุปริปิ.
[๒] สี. ปภาสติ, เอวมุปริปิ.
[๓] สี.,ฉ.,เท. โกกิลาเยว
[๔] ฉ.,เท. ทีปเยยฺย
[๕-๕] ฉ.,เท. จิตฺตึ น อุปฺปาเทยฺย สงฺกปฺปึ น อุปฺปาเทยฺย

"จุทิโต วจีภิ[๑] สติมาภินนฺเท
สพฺรหฺมจารีสุ ขิลํ ปภินฺเท,
วาจํ ปมุญฺเจ กุสลํ นาติเวลํ
ชนวาทธมฺมาย น เจตเยยฺยาติ.

[๒๐๙] อถาปรํ ปญฺจ รชานิ โลเก
เยสํ สตีมา[๒] วินยาย สิกฺเข,
รูเปสุ สทฺเทสุ อโถ รเสสุ
คนฺเธสุ ผสฺเสสุ สเหถ ราคํ.

อถาปรํ ปญฺจ รชานิ โลเกติ อถาติ ปทสนฺธิ ปทสํสคฺโค ปทปาริปูริ[๓] อกฺขรสมวาโย พฺยญฺชนสิลิฏฺฐตา ปทานุปุพฺพตาเปตฺถ[๔] "อถาติ. **ปญฺจ รชานีติ** รูปราโค[๕] สทฺทราโค คนฺธราโค รสราโค โผฏฺฐพฺพราโค.[๕] อถวา[๖]

ราโค รโช น จ ปน เรณู[๗] วุจฺจติ
ราคสฺเสตํ อธิวจนํ รโชติ,
เอตํ รชํ วิปฺปชหิตฺว[๘] ปณฺฑิตา
วิหรนฺติ เต วิคตรชสฺส สาสเน.
โทโส รโช น จ ปน เรณู วุจฺจติ
โทสสฺเสตํ อธิวจนํ รโชติ,
เอตํ รชํ วิปฺปชหิตฺว ปณฺฑิตา
วิหรนฺติ เต วิคตรชสฺส สาสเน.

---

[๑] สี. วจีหิ
[๒] สี.,อิ. สติมา, เอวมุปริปิ.
[๓] ฉ.,เท. ปทปาริปูรี
[๔] สฺยา. ปทานุปุพฺพตาเมตฺถ
[๕-๕] สี.,ฉ.,เท. รูปรโช สทฺทรโช คนฺธรโช รสรโช โผฏฺฐพฺพรโช
[๖] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ นตฺถิ.
[๗] สี.,ฉ.,เท. เรณุ, เอวมุปริปิ.
[๘] สี.,ฉ.,เท.,อิ. วิปฺปชหิตฺวา, เอวมุปริปิ.

โมโห รโช น จ ปน เรณู วุจฺจติ
โมหสฺเสตํ อธิวจนํ รโชติ,
เอตํ รชํ วิปฺปชหิตฺวา ปณฺฑิตา
วิหรนฺติ เต วิคตรชสฺส สาสเน.

โลเกติ อปายโลเก มนุสฺสโลเก เทวโลเก ขนฺธโลเก ธาตุโลเก อายตนโลเกติ อถาปรํ ปญฺจ รชานิ โลเก.

เยสํ สตีมา วินยาย สิกฺเขติ เยสนฺติ รูปราคสฺส สทฺทราคสฺส คนฺธราคสฺส รสราคสฺส โผฏฺฐพฺพราคสฺส. **สตีมาติ** ยา สติ อนุสฺสติ ปฏิสฺสติ สติ สรณตา ธารณตา อปิลาปนตา อสฺสมฺมุสฺสนตา[๑] สติ[๒] สตินฺทฺริยํ สติพลํ สมฺมาสติ สติสมฺโพชฺฌงฺโค เอกายนมคฺโค; อยํ วุจฺจติ สติ. อิมาย สติยา อุเปโต สมุเปโต อุปคโต[๓] สมุปคโต[๓] อุปปนฺโน สมุปปนฺโน[๔] สมนฺนาคโต, โส วุจฺจติ สติมา. **สิกฺเขติ** ติสฺโส สิกฺขา: อธิสีลสิกฺขา, อธิจิตฺตสิกฺขา, อธิปญฺญาสิกฺขา. กตมา อธิสีลสิกฺขา ฯเปฯ อยํ อธิปญฺญาสิกฺขา. **เยสํ สตีมา วินยาย สิกฺเขติ** สติมา ปุคฺคโล เยสํ รูปราคสฺส สทฺทราคสฺส คนฺธราคสฺส รสราคสฺส โผฏฺฐพฺพราคสฺส วินยาย ปฏิวินยาย ปหานาย วูปสมาย ปฏินิสฺสคฺคาย ปฏิปฺปสฺสทฺธิยา อธิสีลมฺปิ สิกฺเขยฺย, อธิจิตฺตมฺปิ สิกฺเขยฺย, อธิปญฺญมฺปิ สิกฺเขยฺย, อิมา ติสฺโส สิกฺขา[๕] อาวชฺเชนฺโต สิกฺเขยฺย, ชานนฺโต สิกฺเขยฺย, ฯเปฯ สจฺฉิกาตพฺพํ สจฺฉิกโรนฺโต สิกฺเขยฺย อาจเรยฺย สมาจเรยฺย สมาทาย วตฺเตยฺยาติ เยสํ สตีมา วินยาย สิกฺเข.

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. อสมฺมุสฺสนตา
[๒] สี.,ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๓-๓] สี. อุปาคฺโต สมุปาคโต
[๔] สี. สมฺปนฺโน
[๕] ฉ.,เท. สิกฺขาโย

รูเปสุ สทฺเทสุ อโถ รเสสุ คนฺเธสุ ผสฺเสสุ สเหถ ราคนฺติ รูเปสุ สทฺเทสุ คนฺเธสุ รเสสุ โผฏฺฐพฺเพสุ ราคํ สเหยฺย ปริสเหยฺย อภิภเวยฺย อชฺโฌตฺถเรยฺย ปริยาทิเยยฺย มทฺเทยฺยาติ รูเปสุ สทฺเทสุ อโถ รเสสุ คนฺเธสุ ผสฺเสสุ สเหถ ราคํ. เตนาห ภควา

"อถาปรํ ปญฺจ รชานิ โลเก
เยสํ สตีมา วินยาย สิกฺเข,
รูเปสุ สทฺเทสุ อโถ รเสสุ
คนฺเธสุ ผสฺเสสุ สเหถ ราคนฺติ.

[๒๑๐] เอเตสุ ธมฺเมสุ วิเนยฺย ฉนฺทํ
ภิกฺขุ สตีมา[๑] สุวิมุตฺตจิตฺโต,
กาเลน โส สมฺมา ธมฺมํ ปริวีมสมาโน
เอโกทิภูโต วิหเน ตมํ โสติ ภควา.

เอเตสุ ธมฺเมสุ วิเนยฺย ฉนฺทนฺติ เอเตสูติ รูเปสุ สทฺเทสุ คนฺเธสุ รเสสุ โผฏฺฐพฺเพสุ. **ฉนฺโทติ** โย กาเมสุ กามจฺฉนฺโท กามราโค กามนนฺที[๒] กามตณฺหา กามเสฺนโห[๓] กามปริฬาโห กามมุจฺฉา กามชฺโฌสานํ กาโมโฆ กามโยโค กามูปาทานํ [๔] กามจฺฉนฺทนีวรณํ. **เอเตสุ ธมฺเมสุ วิเนยฺย ฉนฺทนฺติ** เอเตสุ ธมฺเมสุ ฉนฺทํ วิเนยฺย ปฏิวิเนยฺย ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวงฺคเมยฺยาติ เอเตสุ ธมฺเมสุ วิเนยฺย ฉนฺทํ.

ภิกฺขุ สตีมา สุวิมุตฺตจิตฺโตติ ภิกฺขูติ กลฺยาณปุถุชฺชโน วา ภิกฺขุ เสกฺโข วา ภิกฺขุ. **สตีมาติ** ยา สติ อนุสฺสติ ฯเปฯ

---

[๑] สี.,ฉ.,เท. สติมา, เอวมุปริปิ.　[๒] ฉ.,เท. กามนนฺที
[๓] อิ. กามสิเนโห　[๔] ฉ.,เท. กามูปาทานํ ฯเปฯ กามจฺฉนฺทนีวรณํ

สมฺมาสติ สติสมฺโพชฺฌงฺโค เอกายนมคฺโค; อยํ วุจฺจติ สติ. อิมาย สติยา อุเปโต ฯเปฯ โส วุจฺจติ สติมา. **ภิกฺขุ สตีมา สุวิมุตฺตจิตฺโตติ** ปฐมํ ฌานํ สมาปนฺนสฺส นีวรเณหิ จิตฺตํ มุตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตํ, ทุติยํ ฌานํ สมาปนฺนสฺส วิตกฺกวิจาเรหิ จิตฺตํ มุตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตํ, ตติยํ ฌานํ สมาปนฺนสฺส ปีติยา [๑] จิตฺตํ มุตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตํ, จตุตฺถํ ฌานํ สมาปนฺนสฺส สุขทุกฺเขหิ จิตฺตํ มุตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตํ; อากาสานญฺจายตนํ สมาปนฺนสฺส รูปสญฺญาย ปฏิฆสญฺญาย นานตฺตสญฺญาย จิตฺตํ มุตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตํ, วิญฺญาณญฺจายตนํ สมาปนฺนสฺส อากาสานญฺจายตนสญฺญาย จิตฺตํ ฯเปฯ อากิญฺจญฺญายตนํ สมาปนฺนสฺส วิญฺญาณญฺจายตนสญฺญาย จิตฺตํ ฯเปฯ เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ สมาปนฺนสฺส อากิญฺจญฺญายตนสญฺญาย จิตฺตํ มุตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตํ. โสตาปนฺนสฺส สกฺกายทิฏฺฐิยา วิจิกิจฺฉาย สีลพฺพตปรามาสา ทิฏฺฐานุสยา วิจิกิจฺฉานุสยา ตเทกฏฺเฐหิ จ กิเลเสหิ จิตฺตํ มุตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตํ. สกทาคามิสฺส โอฬาริกา กามราคานุสยา ปฏิฆานุสยา ตเทกฏฺเฐหิ จ กิเลเสหิ จิตฺตํ มุตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตํ. อนาคามิสฺส อณุสหคตา[๒] กามราคสญฺโญชนา ปฏิฆสญฺโญชนา อณุสหคตา กามราคานุสยา ปฏิฆานุสยา ตเทกฏฺเฐหิ จ กิเลเสหิ จิตฺตํ มุตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตํ. อรหโต รูปราคา อรูปราคา มานา อุทฺธจฺจา อวิชฺชาย มานานุสยา ภวราคานุสยา อวิชฺชานุสยา ตเทกฏฺเฐหิ จ กิเลเสหิ พหิทฺธา จ สพฺพนิมิตฺเตหิ จิตฺตํ มุตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตนฺติ ภิกฺขุ สตีมา สุวิมุตฺตจิตฺโต.

---

[๑] ฉ.,เท. จ

[๒] ฉ.,เท. อนุสหคตา, เอวมุปริปิ.

กาเลน โส สมฺมา ธมฺมํ ปริวีมสมาโนติ กาเลนาติ อุทฺธเต จิตฺเต สมถสฺส[๑] กาโล, สมาหิเต จิตฺเต วิปสฺสนาย กาโล.

"กาเล ปคฺคณฺหติ จิตฺตํ นิคฺคณฺหาติ[๒] อถาปเร,[๓]
สมฺปหํสติ กาเลน กาเล จิตฺตํ สมาทหติ.[๔]
อชฺฌุเปกฺขติ กาเลน โส โยคี กาลโกวิโท,
กิมฺหิ กาลมฺหิ ปคฺคาโห กิมฺหิ กาเล วินิคฺคโห.
กิมฺหิ ปหํสนากาโล[๕] สมถกาโล จ กีทิโส,
อุเปกฺขากาลํ จิตฺตสฺส กถํ ทสฺเสติ โยคิโน.
ลีเน จิตฺตมฺหิ ปคฺคาโห อุทฺธตสฺมึ วินิคฺคโห,[๖]
นิรสฺสาทคตํ จิตฺตํ สมฺปหํเสยฺย ตาวเท.
สมฺปหฏฺฐจิตฺตสฺส ยทา จิตฺตํ อลีนกํ ภวตินุทฺธตํ,
สมถสฺส[๗] จ โส กาโล อชฺฌตฺตํ รมเย มโน.
เอเตน เมวุปาเยน ยทา โหติ สมาหิตํ,
สมาหิตํ จิตฺต[๘] ปญฺญาย อชฺฌุเปกฺเขยฺย ตาวเท.
เอวํ กาลวิทู ธีโร กาลญฺญู กาลโกวิโท
กาเลน กาลํ จิตฺตสฺส นิมิตฺตมุปลกฺขเยติ.[๙]

กาเลน โส สมฺมา ธมฺมํ ปริวีมสมาโนติ "สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ สมฺมา ธมฺมํ ปริวีมสมาโน, "สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขาติ สมฺมา ธมฺมํ ปริวีมสมาโน, "สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ สมฺมา ธมฺมํ ปริวีมสมาโน, ฯเปฯ "ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ, สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมนฺติ สมฺมา ธมฺมํ ปริวีมสมาโน.

---

[๑] สี. สมาธิสฺส
[๒] ฉ.,เท. นิคฺคณฺหติ
[๓] ฉ.,เท. ปุนาปเร
[๔] ฉ.,เท. สมาทเห
[๕] สี. ปหํสนากาเล
[๖] เท. วินิคฺคาโห
[๗] สี. สมถนิมิตฺตสฺส โส กาโล
[๘] ฉ.,เท. สมาหิตจิตฺตมญฺญาย
[๙] อิ. นิมิตฺตมุปลกฺขิเย

เอโกทิภูโต วิหเน ตมํ โสติ ภควาติ เอโกทีติ เอกคฺคจิตฺโต อวิกฺขิตฺตจิตฺโต อวิสาหฏมานโสติ[๑] เอโกทิภูโต. **วิหเน ตมํ โสติ** ราคตมํ โทสตมํ โมหตมํ มานตมํ ทิฏฺฐิตมํ กิเลสตมํ ทุจฺจริตตมํ อนฺธกรณํ อจกฺขุกรณํ อญาณกรณํ ปญฺญานิโรธิกํ วิฆาตปกฺขิกํ อนิพฺพานสํวตฺตนิกํ หเนยฺย วิหเนยฺย ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวงฺคเมยฺย.

ภควาติ คารวาธิวจนํ. อปิจ ภคฺคราโคติ ภควา. ภคฺคโทโสติ ภควา. ภคฺคโมโหติ ภควา. ภคฺคมาโนติ ภควา. ภคฺคทิฏฺฐีติ ภควา. ภคฺคกณฺฏโกติ[๒] ภควา. ภคฺคกิเลโสติ ภควา. ภชิ วิภชิ ปฏิวิภชิ[๓] ธมฺมรตนนฺติ ภควา. ภวานํ อนฺตกโรติ ภควา. ภาวิตกาโยติ[๔] ภควา.[๕] ภาวิตสีโลติ,[๕] ภาวิตจิตฺโตติ,[๕] ภาวิตปญฺโญติ ภควา. ภชิ วา[๖] ภควา อรญฺญวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ อปฺปสทฺทานิ อปฺปนิคฺโฆสานิ วิชนวาตานิ มนุสฺสราหเสยฺยกานิ ปฏิสลฺลานสารูปานีติ ภควา. ภาคี วา ภควา จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานนฺติ ภควา. ภาคี วา ภควา อตฺถรสสฺส ธมฺมรสสฺส วิมุตฺติรสสฺส อธิสีลสฺส อธิจิตฺตสฺส อธิปญฺญายาติ ภควา. ภาคี วา ภควา จตุนฺนํ ฌานานํ จตุนฺนํ อปฺปมญฺญานํ จตุนฺนํ อรูปสมาปตฺตีนนฺติ ภควา. ภาคี วา ภควา อฏฺฐนฺนํ วิโมกฺขานํ อฏฺฐนฺนํ อภิภายตนานํ นวนฺนํ อนุปุพฺพวิหารสมาปตฺตีนนฺติ ภควา. ภาคี วา ภควา ทสนฺนํ สญฺญาภาวนานํ ทสนฺนํ กสิณสมาปตฺตีนํ

---

[๑] ฉ.,เท. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๒] ฉ.,เท. ภคฺคกณฺฑโก
[๓] สี.,ฉ.,เท. ปวิภชิ
[๔] ฉ.,เท. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๕] ฉ.,เท. อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ.
[๖] สี. วาสทฺโท น ทิสฺสติ.

อานาปานสฺสติสมาธิสฺส อสุภสมาปตฺติยาติ ภควา. ภาคี วา ภควา จตุนฺนํ สติปฏฺฐานานํ จตุนฺนํ สมฺมปฺปธานานํ จตุนฺนํ อิทฺธิปฺปาทานํ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ ปญฺจนฺนํ พลานํ สตฺตนฺนํ โพชฺฌงฺคานํ อริยสฺส อฏฺฐงฺคิกสฺส มคฺคสฺสาติ ภควา. ภาคี วา ภควา ทสนฺนํ ตถาคตพลานํ จตุนฺนํ เวสารชฺชานํ จตุนฺนํ ปฏิสมฺภิทานํ ฉนฺนํ อภิญฺญานํ[๑] ฉนฺนํ พุทฺธธมฺมานนฺติ ภควา. "ภควาติ เนตํ นามํ มาตรา กตํ, น ปิตรา กตํ, น ภาตรา กตํ, น ภคินิยา กตํ, น มิตฺตามจฺเจหิ กตํ, น ญาติสาโลหิเตหิ กตํ, น สมณพฺราหฺมเณหิ กตํ, น เทวตาหิ กตํ; วิโมกฺขนฺติกเมตํ พุทฺธานํ ภควนฺตานํ โพธิยา มูเล สห สพฺพญฺญุตญาณสฺส ปฏิลาภา สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ, ยทิทํ ภควาติ เอโกทิภูโต วิหเน ตมํ โสติ ภควา. เตนาห ภควา

"เอเตสุ ธมฺเมสุ วิเนยฺย ฉนฺทํ
ภิกฺขุ สตีมา สุวิมุตฺตจิตฺโต,
กาเลน โส สมฺมา ธมฺมํ ปริวีมสมาโน
เอโกทิภูโต วิหเน ตมํ โสติ ภควาติ.

โสพสโม สารีปุตฺตสุตฺตนิทฺเทโส.

อฏฺฐกวคฺคมฺหิ[๒] โสพส สุตฺตนิทฺเทสา สมตฺตา.

มหานิทฺเทสปาลิ นิฏฺฐิตา.

---

[๑] สี. อภิญฺญาณานํ

[๒] สฺยา. อฏฺฐกวคฺคิกมฺหิ

สุตฺตนฺตปิฏเก ขุทฺทกนิกายสฺส
มหานิทฺเทสปาลิยา
ปทานุกฺกโม

ปทานุกฺกโม	ปฏิเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปฏิเพ/องฺเก
[อ]		อโคจโร	๑๙๖/๕๕๒
อกฺโกธโน	๘๕/๒๔๑	องฺคารกาสูปมา	๓/๖
อกฺขรสมวาโย	๑๘/๗๘	อจฺจคา	๖๒/๑๘๙
อกฺขาย	๖๔/๑๙๑	อจฺจนฺตสนฺติ	๑๙/๘๑
อกฺเขยฺยํ	๔๓/๑๔๑	อจฺจนฺตสุทฺธิ	๒๙/๑๐๘
อกตฺถมาโน	๑๘/๗๗	อจฺจเยยฺย	๑๖/๗๐
อกปฺปิโย	๙๕/๒๘๓	อจฺจิกฺขนฺโธ	๑๗๐/๔๖๒
อกาลเมโฆ	๑๕๖/๔๐๕	อจฺฉตรจฺฉา	๕/๑๓
อกิตฺตยิ	๑๑๐/๓๑๘	อจฺฉมฺภี	๖๖/๑๙๔
อกุกฺกุโจ	๘๕/๒๔๑	อจฺฉา	๕/๑๓
อกุพฺพมาโน	๑๒/๕๖	อชฺฌตฺตสนฺตี	๗๒/๒๐๖
อกุสลมูลํ	๓/๙	อชฺฌุเปกฺขนา	๒๐๗/๕๘๘
อกุสลา ธมฺมา	๕/๑๕	อเชคุจฺโฉ	๘๗/๒๕๒
อกุสโล	๑๑๔/๓๒๕	อเชฬกา	๑/๑
อกุหโก	๘๗/๒๕๒	อญฺญตฺร สญฺญาย	๑๒๑/๓๓๕
อกุหํ	๑๙๒/๕๓๒	อญฺญโมกฺขา	๘/๓๒
อเกวลี	๑๑๓/๓๒๕	อญฺญสิตา	๖๐/๑๘๔
อคฺคิกฺขนฺธูปมา	๓/๗	อญฺเญปิ	๑๕/๖๘
อคตทิสา	๑๙๕/๕๕๐	อญฺญํ	๘/๓๕
อคิทฺโธ	๘๐/๒๒๖	อญาณธมฺโม	๕๐/๑๖๒

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อฏฺฐปานานิ	๑๕๙/๔๒๔	อถ โข	๑๖/๗๐
อฏฺฐ โลกธมฺมา	๑๘๕/๕๐๕	อถ เจ	๑๒๕/๓๔๐
อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค	๑๓/๖๐	อถปฺปิยํ	๒๐๓/๕๗๓
อฏฺฐวิเธน มาโน	๒๑/๘๕	อถวาปิ	๑๓๖/๓๕๘
อฏฺฐวีสติ นกฺขตฺตานิ	๑๖๒/๔๓๗	อถสฺส	๑๓๓/๓๕๒
อฏฺฐิ	๑๗/๗๓	อถาปรานิ	๒๐๐/๕๖๗
อฏฺฐิกงฺกลูปมา	๓/,๖/	อถาปรํ	๒๐๙/๕๙๓
อฑฺฒโยโค	๑๖๐/๔๓๑	อถาสเนสุ	๑๖๐/๔๒๖
อณุมฺปิ สญฺญํ	๗๖/๒๑๘	อถุณฺหํ	๒๐๑/๕๖๙
อตฺตครหี	๑๓/๕๖	อเถตฺถ	๑๗๓/๔๗๔
อตฺตญฺชโห	๒๕/๙๕	อโถ	๒๑๕
อตฺตทณฺฑา	๑๗๐/๔๖๒	อทฺทกฺขิ	๑๔๓/๓๖๘
อตฺตตฺโถ	๖๓/๑๙๑	อทฺธา	๑/๑
อตฺตา	๑๗/๗๖	อทสฺสํ	๗๒/๒๐๖
อตฺตูปกฺกมทุกฺขํ	๕/๑๘	อทิฏฺจิยา	๗๔/๒๑๑
อตฺตํ	๒๒/๙๐	อทินฺนาทานํ	๑๐/๔๔
อตฺถิ	๗/๒๗	อธิจิตฺตสิกฺขา	๑๐/๔๒
อตฺโถ	๖๑/๑๘๖	อธิฏฺฐานํ	๑๔/๖๖
อตารี	๙๒/๒๗๘	อธิฏฺจิโต	๕๕/๑๗๒
อติมญฺญติ	๘๘/๒๖๔	อธิปญฺญาสิกฺขา	๑๐/๔๒
อติมาเน	๘๘/๒๖๓	อธิวาเสยฺย	๒๐๑/๕๖๙
อติมาโน	๕/๑๔	อธิสีลสิกฺขา	๑๐/๔๒
อติเวลํ	๑๖๑/๔๓๓	อโธสิ	๒๒/๙๐
อติสิตฺวา	๑๔๓/๓๖๘	อนจฺจนฺตสุทฺธิ	๒๙/๑๐๘
อตีตํ	๘/๓๖	อนตฺตครหี	๑๔๘/๓๗๗
อถ	๘/๓๒	อนุตมนตา	๘๕/๒๔๑

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อนฺตรามลา	๕/๑๖	อนิฏฺฐุรี	๑๘๗/๕๑๐
อนฺโต	๕/๑๕	อนิสฺสาย	๗๔/๒๑๑
อนฺโตปูติ	๘๗/๒๖๑	อนิสฺสิโต	๒๕/๙๕
อนนฺทึ	๑๘๕/๕๐๖	อนีติหํ	๑๖๙/๔๕๙
อนฺนานมโถ	๑๕๙/๔๒๔	อนุคฺคหาย	๗๒/๒๐๖
อนฺนํ	๑๕๙/๔๒๕	อนุคฺคโห	๑๔๗/๓๗๕
อนเปกฺขิโน	๕๘/๑๗๘	อนุคิชฺฌติ	๔/๑๑
อนเปกฺขี	๙๒/๒๗๘	อนุคียนฺติ	๑๗๕/๔๘๔
อนภิภูโต	๑๖๙/๔๕๙	อนุตฺถุนนฺติ	๑๓๖/๓๕๘
อนริยธมฺโม	๕๐/๑๖๒	อนุตฺถุนาติ	๖๒/๑๘๗
อนริยธมฺมํ	๑๗/๗๒	อนุตฺราสี	๖๖/๑๙๔
อนวชฺชกมฺมํ	๑๓๕/๓๕๖	อนุทฺธโต	๘๕/๒๔๑
อนสฺสาวี	๘๘/๒๖๓	อนุนยปฏิฆํ	๖๓/๑๙๐
อนาคตํ	๘/๓๖	อนุนโย	๓/๘
อนาคารมุนโย	๑๔/๖๔	อนุปาทิยาโน	๓๕/๑๑๙
อนาคาริยสฺส วิภูสา	๑๖๑/๔๓๔	อนุปาทิเสโส	๑๑๑/๓๒๐
อนาทาโน	๑๙๑/๕๒๙	อนุปุจฺฉมาโน	๗๖/๒๑๘
อนาทิยานํ	๓๗/๑๒๓	อนุยุตฺตสฺส	๑๐๒/๓๐๑
อนานุคิทฺโธ	๑๓/๕๖	อนุโยโค	๑๔/๖๖
อนานุชานํ	๑๑๕/๓๒๖	อนุโรธวิโรโธ	๖๓/๑๙๐
อนานุปุฏฺโจ	๑๗/๗๒	อนุโรโธ	๓/๘
อนาริยํ	๕๐/๑๕๙	อนุวิโรโธ	๘๙/๒๗๐
อนิกฺขิตฺตจฺฉนฺทตา	๑๖๑/๔๓๑	อนุสโย	๓/๙
อนิกฺขิตฺตธุรตา	๑๖๑/๔๓๒	อนุสิกฺเข	๑๖๙/๔๖๑
อนิเกตสารี	๗๙/๒๒๒	อนูปนีโต	๘๑/๒๓๐
อนิฆํ	๑๘๕/๕๐๖	อนูปเนยฺย	๓๔/๑๑๘

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อนูปโย	๒๑/๘๕	อปุญฺญาภิสงฺขาโร	๒๕/๙๙
อนูปยํ	๒๒/๙๐	อปุญฺญํ	๒๕/๙๙
อนูปลิตฺโต	๒๕/๙๕	อปุเรกฺขราโน	๗๙/๒๒๒
อเนกรูเปหิ	๑๕๓/๓๙๙	อพนฺธโน	๑๘๓/๕๐๐
อเนชสฺส	๑๕๕/๔๐๒	อพฺพุยฺห	๑๗๔/๔๗๕
อเนโช	๑๕๕/๔๐๓	อพฺพูพฺหสลฺโล	๑๔/๖๑
อโนโก	๒๐๑/๕๖๙	อพลา	๕/๑๓
อโนตฺตปฺปี	๑๕๑/๓๙๓	อภิคชฺช	๖๖/๑๙๔
อโนสิตํ	๑๗๒/๔๗๐	อภิชฺฌา	๓/๙
อปฺปคพฺโภ	๘๗/๒๕๒	อภินิพฺพุตตฺโต	๑๘/๗๗
อปฺปจฺจโย	๒๙/๑๐๙	อภิภู	๑๖๙/๔๕๙
อปฺปญฺหิทำ	๑๐/๔๒	อภิรู	๖๖/๑๙๔
อปฺปฏิวานี	๑๔/๖๖	อภิสงฺขารภาโร	๑๔๙/๓๘๑
อปฺปมตฺโต	๑๔/๖๕	อภิสงฺขารา	๗/๒๙
อปฺปมาโท	๑๔/๖๖	อภิสมฺภเว	๑๙๕/๕๕๐
อปฺปสทฺเทสุ	๑๖๐/๔๒๖	อมจฺจา	๔๖/๑๔๙
อปฺปิยา	๒/๕	อมจฺฉรี	๘๗/๒๕๒
อปฺปิยํ	๔๖/๑๔๗	อมตนิพฺพานำ	๑๓๑/๓๕๐
อปฺปี	๑๐/๔๘	อมฺพุ	๘๐/๒๒๘
อปฺมาโร	๕/๑๓	อมฺพุชำ	๘๐/๒๒๘
อปรทฺธา	๑๒๖/๓๔๑	อมโม	๑๒/๕๓
อปราเธยฺยกทุกฺขำ	๕/๑๘	อมราวิกฺเขปธมฺโม	๕๐/๑๖๒
อปาหตสฺมึ	๖๑/๑๘๕	อมาโย	๑๗๖/๔๘๖
อปาหตำ	๖๒/๑๘๗	อโมโห	๑๐/๔๙
อปิหาลุ	๘๗/๒๕๒	อยโส	๑๖/๗๐
อปุจฺฉิมฺห	๑๑๐/๓๑๘	อโยนิโสมนสิกาโร	๑๕๑/๓๙๓

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อรญฺญวนปตฺถานิ	๕๐/๑๖๐	อสญฺญี	๙/๔๑
อรติ	๒๐๔/๕๗๕	อสตา	๙๖/๒๘๔
อรหา	๙๐/๒๗๔	อสนฺตาสี	๘๕/๒๔๑
อริยสาวโก	๑๘๖/๕๐๖	อสนฺเตสุ	๑๔๗/๓๗๕
อริยา	๕๗/๑๗๘	อสฺมิมาโน	๒๑/๘๘
อริโย	๖/๒๓	อสฺส	๔๑/๑๓๙
อรูปภเว	๓/๑๐	อสุโรโป	๑๖๓/๔๔๐
อรูปสมาปตฺติยา	๑๑๐/๓๑๙	อสาตํ	๑๐๕/๓๐๙
อรูปสมาปตฺตีนํ	๑๐๙/๓๑๗	อสิตํ	๑๙๒/๕๓๒
อลาโภ	๑๗๒/๔๗๓	อสิถิลปรกฺกมตา	๑๖๑/๔๓๒
อวฏฺฐิติ	๑๔๖/๔๑๖	อสิสฺสามิ	๒๐๕/๕๕๗
อวทานิยา	๙/๓๘	อสิสูนูปมา	๓/๗
อวิกฺเขโป	๑๔๖/๔๑๖	อสุทฺธิธมฺมํ	๑๒๘/๓๔๔
อวิกตฺถี	๘๕/๒๔๑	อเสกฺขมุนโย	๑๔๙/๓๘๓
อวิกมฺปินํ	๑๘๗/๕๑๐	อเสขมุนโย	๑๔/๖๔
อวิชฺชา	๓๐/๑๑๐	อสฺวโร	๑๖๕/๔๕๒
อวิชฺชานุสยา	๗/๒๙	อสฺวินฺทึ	๑๘๖/๕๐๖
อวิรุฬฺหมานา	๖๘/๑๙๗	อหิ	๓/๘
อวิรุทฺโธ	๘๙/๒๖๘	อหิริกํ	๑๕๑/๓๙๓
อวิวาทภูมฺมํ	๑๓๑/๓๔๘	อหี	๑๕๖/๔๑๑
อวิสาหาโร	๑๔๖/๔๑๖	อหิสา	๕/๑๓
อวีตตณฺหา	๑๑/๔๙	[อา]	
อวีติกฺกโม	๑๗/๗๓	อากสฺสํ	๑๗๙/๔๙๔
อวีติวตฺโต	๓๑/๑๑๓	อาคารมุนโย	๑๔/๖๔
อวีวทาตา	๑๙/๘๐	อาคาริยสฺส วิภูสา	๑๖๑/๔๓๔
อโวกฺกมํ	๑๘๑/๔๙๗	อาคุ	๘๐/๒๒๗

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อาฆาโต	๒๙/๑๐๙	อาโรคฺยํ	๘/๓๓
อาจมา	๑๘๐/๔๙๖	อาลสิยํ	๑๖๑/๔๓๒
อาจริยา	๒๐๘/๕๙๐	อาวรเย	๑๕๗/๔๑๗
อาจามภกฺโข	๑๗๔/๔๘๐	อาวิลตฺตํ	๒๐๒/๕๗๐
อาตงฺกผสฺโส	๒๐๑/๕๖๙	อาวิลํ	๒๐๒/๕๗๒
อาตปฺปี	๑๔/๖๖	อาวุโธ	๓/๘
อาตาปี	๑๖๑/๔๓๑	อาสตฺติ	๑๒/๕๖
อาตุมา	๑๗/๗๖	อาสนํ	๔๕/๑๔๖
อาตุมาโน	๑๕๓/๔๐๐	อาสา	๓/๙
อาถพฺพณิกา	๑๖๒/๔๓๕	อาสีสติ	๑๔/๖๑
อาถพฺพณํ	๑๖๒/๔๓๕	[อิ]	
อาทานคนฺถํ	๒๙/๑๐๘	อิจฺจายสฺมา	๔๙/๑๕๖
อาทิจฺจพนฺธุ	๑๕๐/๓๘๖	อิจฺฉติ	๑/๓
อาทิจฺจ	๑๕๐/๓๘๖	อิจฺฉา	๓/๘
อาทิยติ	๒๐/๑๖๒	อิจฺฉานิทานา	๘/๓๒
อาเนญฺชาภิสงฺขาโร	๒๕/๙๙	อิฏฺฐานิฏฺฐจิ	๖๓/๑๙๐
อาพาธา	๕/๑๓	อิตฺถี	๑๗๔/๔๘๒
อาภิธมฺมิโก	๘๙/๒๖๘	อิติหนฺติ	๑๘/๗๗
อายตนานิ	๑๓/๕๖	อิโต	๕/๑๘
อายสฺมา	๔๙/๑๕๗	อิโตนิทานํ	๑๐๕/๓๐๙
อายุ	๑๐/๔๕	อิทฺธิปฺปาทา	๑๓/๖๐
อายุตฺโต	๕๕/๑๗๓	อิทเมว สจฺจจิ	๑๖/๗๐
อารญฺญิโก	๑๗/๗๕	อิทำ	๙/๔๐
อารมฺมณำ	๙๗/๒๘๙	อิธ	๕/๑๕
อารามวตฺถุ	๔/๑๑	อิเธว	๑๐/๔๒
อาโรคฺยปฺปตฺตำ	๒๓/๙๒	อินฺทคู	๔/๑๒

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อินฺทฺริยานิ	๑๕๐/๓๙๑	อุทฺธํ	๑๒๙/๓๔๔
อิเมว กาเม	๘/๓๒	อุทฺธสราวาหา	๑๓๖/๓๕๘
อิมํ โลกํ	๑๔/๖๖	อุทวินฺทุ	๔๗/๑๕๑
อิริยาโน	๑๘๒/๔๙๘	อุทฺทาหุ	๑๑๐/๓๑๘
อิสฺสา	๕/๑๔	อุปคจฺฉติ	๑๕/๖๙
อิจฺฉานิทานานิ	๑๐๗/๓๑๒	อุปจฺจคา	๖๒/๑๘๗
อิจฺฉํ	๒๑/๘๗	อุปชฺฌายา	๒๐๘/๕๙๐
[อุ]		อุปฏฺฐิตา	๑๓๓/๓๕๒
อุคฺคหายนฺติ	๒๖/๑๐๐	อุปทฺทโว	๔๘/๑๕๔
อนุคฺคโห	๑๔๗/๓๗๕	อุปธิ	๗/๒๙
อุคฺฆาตินิฆาติ	๖๓/๑๘๙	อุปธิวิเวโก	๗/๒๘
อุจฺจาโร	๕/๑๔	อุปนิพนฺธิกทุกฺขํ	๕/๑๘
อุจฺจาวเจสุ	๑๙๔/๕๔๔	อุปนิสฺสิตา	๑๑๒/๓๒๑
อุจฺเฉททิฏฺฐิ	๒๒/๙๑	อุปฺปลานิ	๑๕๖/๔๐๙
อุณฺณติ	๒๑/๘๗	อุปฺปยา	๒๑/๘๙
อุณฺณเมยฺโย	๑๖๓/๔๓๙	อุปฺปโย	๒๒/๙๐
อุณฺณโม	๒๑/๘๘	อุปฺปรุทฺเธ	๑๕๑/๓๙๔
อุณฺหํ	๕/๑๔	อุปฺปวาทำ	๑๖๔/๔๔๑
อุตฺตมํ	๑๖/๗๑	อุปสนฺโต	๘๓/๒๓๖
อุตฺตรึ	๓๑/๑๑๓	อุเปกฺขโก	๑๐/๔๓
อุตฺราโส	๑๕๘/๔๒๓	อุเปกฺขตี	๑๔๖/๓๗๓
อุท	๗๗/๒๑๙	อุเปกฺขนา	๒๐๗/๕๘๘
อุทกวินฺทุ	๔๗/๑๕๑	อุเปกฺขมารพฺภ	๒๐๗/๕๘๔
อุทกำ	๒/๕	อุเปกฺขา	๒๐๗/๕๘๘
อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจนีวรณำ	๕/๑๔	อุเปติ	๔/๑๑
อุทฺธจฺจำ	๓๐/๑๑๐	อุโปสโถ	๑๕๖/๔๐๕

ปทานุกฺกโม	ปฏฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปฏฺเพ/องฺเก
อุภยตฺโถ	๖๓/๑๙๑	เอเต	๔/๑๒
อุโภสุ อนฺเตสุ	๑๓/๔๖	เอเตสุ	๖๓/๑๘๙
อุยฺยาโม	๑๖๑/๔๓๒	เอตํ	๖/๒๐
อุรโค	๓/๘	เอลมฺพุชํ	๘๐/๒๒๖
อุลูโก	๕๓/๑๖๙	เอลํ	๘๐/๒๒๘
อุสฺสทา	๑๘/๗๙	เอวมฺปิ	๕/๑๓
อุสฺสทา	๑๔๕/๔๐๒	เอวาภิชานาหิ	๒๓/๙๒
อุสฺสาโห	๑๔/๖๖	เอวาหิ	๑/๒
อุสฺเสสุ	๑๘๙/๕๑๔	เอส	๕๔/๑๗๐
อุสฺโสพฺหี	๑๔/๖๖	[โอ]	
[อู]		โอโก	๗๙/๒๒๓
อูมิ	๑๔๕/๔๐๒	โอกฺขิตฺตจกฺขุ	๒๐๗/๕๘๔
[เอ]		โอกมฺปหาย	๗๙/๒๒๒
เอกคฺคจิตฺโต	๑๙๗/๕๕๙	โอฆติณฺณสฺส	๕๘/๑๗๘
เอกจริยํ	๕๕/๑๗๒	โอฆํ	๖/๒๐
เอกายนมคฺคํ	๑๙๑/๕๒๘	โอติณฺโณ	๑๗๒/๔๗๓
เอกายนา	๑๙๑/๕๓๐	โอทโน	๑๕๙/๔๒๔
เอโก	๗/๒๘	โอเมสุ	๙๕/๒๘๓
เอโกทิ	๑๙๗/๕๕๘	โอรํ	๓๙/๑๓๐
เอกํ	๘/๓๓	โอวาโท	๑๐๓/๓๐๗
เอชา	๓/๘	โอสฺเสสุ	๙๕/๒๘๓
เอชานุคา	๒๖/๑๐๐	[ก]	
เอตฺตาวตคฺคํ	๑๑๐/๓๑๘	กงฺขา	๑๗๔/๔๗๗
เอตฺถ	๘/๓๕	กจฺฉุ	๕/๑๓
เอตมฺปิ	๑๒/๓๕	กณฺฏโก	๘๐/๒๒๘
เอตมาทีนวํ	๕๖/๑๗๖	กณฺฑุ	๕/๑๓

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
กณฺณโรโค	๕/๑๓	กลหภณฺฑนวิคฺคหวิวาทเมธคำ	๖๓/๑๙๐
กณฺโห	๒๐๒/๕๗๒	กลหา	๙๗/๒๘๘
กณฺหำ	๑๓๕/๓๕๖	กลโห	๖๐/๑๘๔
กตฺถิตา	๑๖๕/๔๔๖	กสฺมา	๑๑๘/๓๓๑
กติ ปริสฺสยา	๑๙๕/๕๔๕	กสฺสจิ	๘๘/๒๖๕
กโถชฺชำ	๖๐/๑๘๔	กานิ	๑๙๖/๕๕๑
กถำ	๒/๔	กามคุณา	๗/๒๘
กถำกถา	๑๐๑/๒๙๘	กามจฺฉนฺทนีวรณำ	๑๐๐/๒๙๖
กถำกถี	๖๑/๑๘๖	กามจฺฉนฺโท	๑/๒
กถำทสฺสี	๘๓/๒๓๖	กามปงฺโก	๑๘๐/๔๙๖
กถำสีโล	๘๓/๒๓๖	กามยมานสฺส	๑/๑
กทฺทโม	๘๐/๒๒๘	กามราคสญฺโญชนา	๗/๒๙
กนฺทรา	๑๙๓/๕๔๔	กามราคานุสยา	๗/๒๙
กปโณ	๕๓/๑๖๙	กามา	๑/๑
กปฺปยนฺติ	๒๙/๑๐๘	กามานิ	๖/๒๐
กปฺปา	๑๐/๔๖	กาเม	๓/๖
กปฺปิโย	๑๔๙/๓๘๐	กาเมสุ มิจฺฉาจาโร	๑๓/๖๐
กปฺปี	๙๕/๒๘๓	กาเมหิ	๒/๔
กปีว	๒๖/๑๐๐	กายทุจฺจริตำ	๕/๑๔
กมฺมญฺจ	๑๓๕/๓๕๖	กายโมเนยฺยำ	๑๔/๖๓
กมฺม วิราธยิตฺวา	๑๓๔/๓๕๔	กายโรเคน	๑๑/๕๐
กมฺมาโร	๑๙๗/๕๕๘	กายโรโค	๕/๑๓
กเมตฺถ	๑๒๘/๓๔๓	กายสุจริตำ	๑๔/๖๓
กยวิกฺกยา	๑๖๔/๔๔๑	กาโย	๗/๒๕
กลฺยาณปีติ	๒๐๔/๕๗๕	การณวาทา	๕๙/๑๘๓
กลฺยาณปุถุชฺชโน	๑๕๐/๓๙๒		

ปทานุกฺกโม	ปฏฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปฏฺเพ/องฺเก
การณวาทา	๕๙/๑๘๓	กุลิตฺถิโย	๘๗/๒๕๙
การณวาโท	๑๒๓/๓๓๘	กุวชฺช	๒๐๕/๕๗๗
กาเลน	๘๕/๒๔๗	กุวํ	๒๐๕/๕๗๗
กาโส	๕/๑๓	กุสลวาทา	๖๐/๑๘๕
กิญฺจนํ	๑๘๔/๕๐๒	กุสลวาโท	๑๒๓/๓๓๘
กิญฺจิ	๓๕/๑๑๙	กุสลานุเอสี	๒๐๐/๕๖๗
กิญฺหิ	๑๔๓/๓๖๘	กุสลาวทานา	๖๐/๑๘๔
กิตฺตยิสฺสามิ	๑๗๐/๔๖๒	กุหนวตฺถุ	๘๗/๒๕๒
กิตฺติ	๕๒/๑๖๖	กุหนวตฺถูนิ	๘๗/๒๕๒
กิเมวิทำ	๗๐/๒๐๕	กุหิญฺจิ	๑๕/๖๘
กิลาโส	๕/๑๓	เกตุกมฺยตา	๒๑/๘๘
กิเลสกามา	๑/๑	เกนีธ	๒๘/๑๐๕
กิเลสภาโร	๑๔๙/๓๘๑	โกกา	๕/๑๓
กิเลสา	๕/๑๓	โกฏฺจโก	๖๙/๒๐๑
กิสฺมึ	๑๐๔/๓๐๘	โกธา	๓๘/๑๒๙
กึสู	๙/๓๘	โกธาติมานสฺส	๒๐๓/๕๗๓
กุกฺกุจฺจำ	๘๕/๒๔๕	โกโธ	๕/๑๔
กุกฺกุฏสูกรา	๑/๑	โกโป	๘๕/๒๔๒
กุจฺฉิโรโค	๕/๑๓	กฺยาสฺส	๑๙๖/๕๕๑
กุฏฺจำ	๕/๑๓	กฺยสฺสสฺสุ	๑๙๖/๕๕๑
กุโต	๗๐/๒๐๕	กำ	๑๒๘/๓๔๔
กุปฺปปฏิจฺจสนฺตึ	๑๙/๘๐	**[ข]**	
กุปฺปติ	๒/๕	ขตฺติยา	๔๐/๑๓๕
กุมฺมคฺโค	๑๒/๕๔	ขตฺติโย	๓/๖
กุมฺมาโส	๑๕๙/๔๒๔	ขนฺตึ	๑๒/๕๖
กุลกุมาริโย	๘๗/๒๕๙	ขนฺธภาโร	๑๔๙/๓๘๑

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ขาทนียานำ	๑๕๙/๔๒๔	คาโห	๙/๔๐
ขิฑฺฑา	๑๖๑/๔๓๓	คิทฺธา	๙/๓๘
ขิโล	๑๕/๖๘	คิริคุหา	๑๙๓/๕๔๔
ขิลำ	๒๐๘/๕๙๐	คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาโร	
ขีณาสวา	๖๘/๑๙๘		๘๖/๒๕๐
ขุทา	๒๐๑/๕๖๙	คีวนฺโต	๑๙๔/๕๔๔
เขตฺตำ	๑/๑	คุหา	๗/๒๕
เขมทสฺสิโน	๔๔/๑๔๒	เคโธ	๓/๘
เขมาภิปสฺสำ	๑๓๑/๓๔๘	โคจรา	๑๙๖/๕๕๑
เขมำ	๔๔/๑๔๔	โคจโร	๑๙๖/๕๕๒
[ค]		โคมยภกฺโข	๑๗๔/๔๘๐
คจฺฉโต	๑๙๕/๕๔๕	โคมหิสา	๕/๑๓
คณฺโฑ	๕/๑๓	[ฆ]	
คณี	๑๙๐/๕๑๘	ฆฏฺฏยนฺตา	๘๒/๒๓๒
คโณ	๑๖/๗๑	ฆรวตฺถุ	๔/๑๑
คณำ	๑๒/๕๕	ฆานโรเคน	๑๑/๕๐
คถิตำ	๒๙/๑๐๘	ฆานโรโค	๕/๑๓
คนฺถา	๒๙/๑๐๘	ฆานำ	๘/๓๖
คนฺโถ	๓/๙	โฆโส	๑๕/๖๘
คธิตา	๙/๓๘	[จ]	
คพฺภาวุฏฺฐานมูลกำ ทุกฺขำ	๕/๑๘	จกฺขุ	๘/๓๖
ควาสฺสำ	๔/๑๑	จกฺขุมา	๑๙๑/๕๑๙
คหฏฺจา	๔๐/๑๓๕	จกฺขุโรเคน	๑๑/๕๐
คหปติ	๗๙/๒๒๒	จกฺขุโรโค	๕/๑๓
คหปตี	๘๒/๒๓๓	จกฺขุโลโล	๑๕๗/๔๑๗
คาโว	๔/๑๑	จณฺฑาโล	๖๙/๒๐๑

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
จณฺฑิกฺกํ	๘๕/๒๔๒	จรนฺติ	๑๔/๖๕
จตฺตาริ ภวสาตานิ	๘/๓๓	จรนฺตํ	๒๘/๑๐๕
จตฺตาริ สามญฺญผลานิ	๘๘/๒๖๕	จเร	๑๓๕/๓๕๖
จตฺตาโร อิทฺธิปฺปาทา	๔๕/๑๔๖	จเรยฺย	๑๐/๔๒
จตฺตาโร คนฺถา	๒๙/๑๐๙	จรํ	๑๔/๖๕
จตฺตาโร ทาสา	๔/๑๑	จีวรานิ	๑๕๙/๕๘๐
จตฺตาโร ปริยนฺตา	๑๙๙/๕๖๔	จีวรํ	๑๒/๕๕
จตฺตาโร ปุตฺตา	๙๓/๒๘๐	จุตูปปาโต	๑๓๗/๓๕๙
จตฺตาโร พนฺธู	๔/๑๒	จุทิโต	๒๐๘/๕๙๐
จตฺตาโร จ มหาภูตา	๑๐๒/๓๐๐	โจรา	๒/๕
จตฺตาโร สติปฏฺฐานา	๔๕/๑๔๖	[ฉ]	
จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา	๔๕/๑๔๖	ฉ อชฺฌตฺติกานิ อายตนานิ	๑๓/๕๖
จตสฺโส อรูปสมาปตฺติโย	๑๐๗/๓๑๕	ฉ อภิญฺญา	๘๘/๒๖๕
จตสฺโส ปฏิสมฺภิทา	๘๘/๒๖๕	ฉ จีวรานิ	๑๕๙/๔๒๔
จตสฺโส สีมาโย	๓๐/๑๑๐	ฉ พาหิรานิ อายตนานิ	๑๓/๕๖
จตุปฺปทานำ	๑๖๒/๔๓๗	ฉ มุนโย	๑๔/๖๔
จตุพฺพิเธน มาโน	๒๑/๘๘	ฉนฺทคู	๑๔๘/๓๗๗
จตุรงฺคสมนฺนาคเต อนฺธกาเร	๑๕๖/๔๐๕	ฉนฺทราโค	๑/๒
จตุรงฺคสมนฺนาคโต อนฺธกาโร	๑๕๖/๔๐๕	ฉนฺทา	๑๐๐/๒๙๖
จตุโร	๒๐๔/๕๗๕	ฉนฺทานิทานานิ	๑๐๐/๒๙๕
จตูหิ การเณหิ รูปี วิภูตำ	๑๐๗/๓๑๕	ฉนฺทานุนีโต	๑๖/๗๐
จตูหิ การเณหิ สโต	๓/๑๐	ฉนฺโท	๑/๑
จมฺมขณฺโฑ	๔๕/๑๔๖	ฉพฺพิเธน มาโน	๒๑/๘๘
จรโต	๕๘/๑๗๘	ฉพงฺคุเปกฺขาย สมนฺนาคโต	๙๐/๒๗๓
		ฉาตโก	๒๐๑/๕๖๙

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ฉินฺนโสโต	๑๘๓/๕๐๐	ชิคุจฺฉิตํ	๑๓๖/๓๕๘
[ช]		ชิฆจฺฉา	๕/๑๔
ชนฺตุ	๑/๓	ชิยฺยติ	๑๘๕/๕๐๓
ชนวาทธมฺมาย	๒๐๘/๕๙๐	ชิวฺหา	๓/๘
ชนา	๙/๔๐	ชิวฺหาโรเคน	๑๑/๕๐
ชนํ	๔๒/๑๔๐	ชิวฺหาโรโค	๕/๑๓
ชปฺปตี	๑๓๔/๓๕๔	ชีวิตํ	๘/๓๓
ชปฺปนา	๓/๙	ชีโว	๑/๓
ชปฺปนํ	๑๘๐/๔๙๖	[ฌ]	
ชปฺเป	๗๔/๒๑๑	ฌานสฺส ลาภี	๑๗/๗๒
ชปฺปี	๘/๓๒	ฌานานุยุตฺโต	๒๐๗/๕๘๔
ชยปราชโย	๖๓/๑๘๙	ฌานํ	๓/๗
ชโย	๖๑/๑๘๖	ฌายี	๙/๓๙
ชรา	๑๗๓/๔๗๔	[ญ]	
ชราทุกฺขํ	๕/๑๘	ญตฺวา	๑๔/๖๔
ชโร	๕/๑๓	ญสฺสติ	๑๔๔/๓๗๐
ชลํ	๘๐/๒๒๘	ญาณปถาย	๑๐๓/๓๐๒
ชาคริยํ	๑๓/๖๐	ญาณปโถ	๑๐๓/๓๐๕
ชาตรูปึ	๑๙๗/๕๕๙	ญาณพนฺธุ	๑๔๖/๓๗๓
ชาติ	๑๐๒/๓๐๐	ญาณวาทา	๑๑๐/๓๑๙
ชาติชรามรณํ	๗/๒๗	ญาณวาโท	๑๔๕/๓๗๒
ชาติทุกฺขํ	๕/๑๘	ญาเณน	๑๔/๖๓
ชาติมรณสํสาโร	๖/๒๔	ญาณํ	๑๔/๖๓
ชาตุ	๑/๓	ญาตกา	๘๖/๒๕๐
ชานามิ	๗๕/๒๑๗	ญาตปริญฺญา	๑๓/๕๘
ชานิ	๑๘๕/๕๐๕	ญาตี	๓๙/๑๓๔

ปทานุกฺกโม	ปฏฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปฏฺเพ/องฺเก
[จ]		ตโย ปุริสา	๔/๑๒
จิติ	๑๐/๔๕	ตโย ภารา	๑๔๙/๓๘๑
จิติปริตฺตาย อปฺปกํ ชีวิตํ	๑๐/๔๕	ตโย วิเวกา	๗/๒๘
จิติมูลกทุกฺขํ	๕/๑๘	ตโยปิ ขีลา	๕/๖๙
จิโต	๖/๒๓	ตรจฺฉา	๑๕๖/๔๑๑
[ฑ]		ตสถาวรานิ	๒๐๒/๕๒๐
ฑโห	๕/๑๓	ตสฺมา	๕/๑๕
ฑํสา	๑๙๙/๕๖๖	ตาทิ	๓๐/๑๑๑
[ต]		ติกิจฺฉา	๑๖๒/๔๓๗
ตกฺกาสยํ	๒๐๗/๕๘๔	ติฏฺจํ นโร	๗/๒๕
ตกฺกึ	๑๒๑/๓๓๕	ติณภกฺโข	๑๗๔/๔๘๐
ตโจ	๑๗/๗๓	ติณสนฺถาโร	๔๕/๑๔๖
ตฏฺฏิกา	๔๕/๑๔๖	ติณกุฏิปมา	๓/๖
ตณฺหคตํ	๑๑/๔๙	ติตฺถิยา	๑๕/๖๘
ตณฺหา	๓/๘	ตาทิ	๒๕/๙๕
ตถทฺทสา	๑๔๕/๓๗๑	[ถ]	
ตถา วทานํ	๒๔/๙๓	ถมฺภา	๕/๑๔
ตถาวิโธ	๗/๒๕	ถลํ	๑๘๑/๔๙๗
ตถิวนฺติ	๑๑๗/๓๒๙	ถาโม	๑๖๐/๔๓๐
ตถิวา	๑๔๑/๓๖๕	ถามํ	๑๕๒/๓๙๘
ตทงฺคสนฺติ	๑๙/๘๑	ถิโย	๔/๑๑
ตนฺทิ	๑๖๑/๔๓๒	ถีนมิทฺธนีวรณํ	๕/๑๔
ตมฺมโย	๘๑/๒๓๐	ถีนํ	๑๗๗/๔๘๘
ตมํ	๑๙๑/๕๑๙	ถุนนฺติ	๑๑๙/๓๓๒
ตโย อนฺตรามลา	๕/๑๖	[ท]	
ตโย ทณฺฑา	๑๗๐/๔๖๒	ทกฺขติ	๑๙/๘๑

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ทกาสยา ปาณา	๕/๑๕	ทฺวีหิ การเณหิ เปสุณฺยํ	๘๗/๒๖๒
ทณฺฑา	๑๗๐/๔๖๒	ทูสิโต	๑๖๗/๔๕๖
ททฺทุ	๕/๑๓	เทวตา	๑๙๑/๕๑๙
ททฺทุลภกฺโข	๑๗๔/๔๘๐	เทวา	๙/๔๑
ทนฺตโรโค	๕/๑๓	เทฺว อปฺปิยา	๔๖/๑๔๙
ทฺวาทสายตนานิ	๔๖/๑๔๗	เทฺว อานิสํเส ปสฺสติ	๑๙/๘๑
ทฺวีหิ การเณหิ อตฺตานํ ครหติ	๑๓/๕๙	เทฺว อุปยา	๒๑/๘๙
ทฺวีหิ การเณหิ อปฺปกํ ชีวิตํ	๑๐/๔๕	เทฺว กปฺปา	๒๘/๑๐๗
ทฺวีหิ การเณหิ อุณฺหํ โหติ	๒๐๑/๕๖๙	เทฺว กามา	๑/๑
ทฺวีหิ การเณหิ เอกจริยํ	๕๕/๑๗๓	เทฺว ขิฑฺฑา	๑๖๑/๔๓๓
ทฺวีหิ การเณหิ กาเม ปริวชฺเชติ	๓/๖	เทฺว นิเวสนา	๓๖/๑๒๒
ทฺวีหิ การเณหิ กาเม ปริวชฺเชยฺย	๖/๒๐	เทฺว นิสฺสยา	๔๖/๑๔๘
ทฺวีหิ การเณหิ ... กุกฺกุจฺจํ	๑๖๐/๔๒๘	เทฺว ปกปฺปนา	๑๙/๘๐
ทฺวีหิ การเณหิ คพฺโภ น สณฺฐาติ	๑๖๒/๔๓๗	เทฺว ปริคฺคหา	๑๔/๖๓
ทฺวีหิ การเณหิ ชนํ ลปติ	๑๖๔/๔๔๔	เทฺว ปริสฺสยา	๕/๑๓
ทฺวีหิ การเณหิ ฌานานุยุตฺโต	๒๐๗/๕๘๗	เทฺว ปิยา	๔๖/๑๔๘
ทฺวีหิ การเณหิ นิรสฺสติ	๒๐/๘๔	เทฺว ปุเรกฺขารา	๑๙/ ๘๐
		เทฺว ผลานิ	๑๓๑/๓๔๙
		เทฺว ภยานิ	๑๗๐/๔๖๒
		เทฺว ภวสาตานิ	๘/๓๓
		เทฺว มมตฺตา	๑๒/๕๓
		เทฺว เลปา	๑๓/๖๑
		เทฺว วินิจฺฉยา	๑๐๒/๓๐๑
		เทฺว วิภูสา	๑๖๑/๔๓๔
		เทฺว เวลา	๒๐๘/๕๙๒

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
เทฺว เวลา	๒๐๘/๕๙๒	นเมถ	๔๑/๑๓๗
โทโส	๕/๑๔	นรา	๑๑/๔๙
[ธ]		นโร	๑/๓
ธโช	๒๑/๘๘	นว วิตกฺกา	๒๐๗/๕๘๘
ธมฺมกถิโก	๑๗/๗๕	นววิเธน มาโน	๒๑/๘๘
ธมฺมมญฺญาย	๑๖๘/๔๕๗	นวา	๑๔๘/๓๗๗
ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺโค	๘๑/๒๓๐	นเว	๑๔๘/๓๗๗
ธมฺมวิจโย	๑๐/๔๘	นฺหารุ	๑๙๖/๕๕๖
ธมฺมา	๑/๒	นาคารมาวเส	๔๐/๑๓๕
ธิติ	๑๖๑/๔๓๒	นาโค	๘๐/๒๒๖
ธีตา	๔๖/๑๑๔๙	นาเทติ	๑๘๙/๕๑๔
ธีรวาทา	๕๙/๑๘๓	นานา วทนฺติ	๑๑๓/๓๒๔
ธีรวาโท	๑๒๓/๓๓๘	นานุคิชฺเฌยฺย	๑๕๗/๔๑๗
ธีรา	๑๐/๔๒	นาภินนฺเทยฺย	๑๗๙/๔๙๔
ธีโร	๑๓/๕๖	นามญฺจ	๑๐๗/๓๑๒
ธุตงฺคานิ	๑๗/๗๓	นามรูปสฺมึ	๑๘๕/๕๐๓
ธุรสมฺปคฺคาโห	๑๖๑/๔๓๒	นามํ	๑๓/๕๖
โธนา	๒๑/๘๕	นิกฺกโม	๑๖๑/๔๓๒
โธโน	๒๑/๘๕	นิคฺโฆเส	๑๙๔/๕๔๔
[น]		นิคฺโฆสํ	๕๓/๑๖๙
นกฺขตฺตปาฐกา	๑๖๒/๔๓๗	นิจฺจา	๔๐/๑๓๕
นกฺขตฺตํ	๑๖๒/๔๓๕	นิจฺเฉยฺย	๒๐/๘๓
นตฺถิ	๕/๑๓	นิฏฺฐา	๙๙/๒๙๔
นนฺที	๓/๘	นิฏฺฐุริยํ	๑๘๗/๕๑๐
นปฺปมชฺเชยฺย	๑๖๐/๔๒๖	นินฺทเมว	๑๓๐/๓๔๘
นมสฺสํ	๑๖๙/๔๖๐	นิทฺทึ	๑๖๑/๔๓๑

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
นินฺทาปสํสา	๖๓/๑๘๙	ปญฺจ ฉนฺทา	๑๐๐/๒๙๖
นินฺทาย	๑๑/๕๐	ปญฺจ ติกิจฺฉา	๑๖๒/๔๓๗
นิปโก	๑๙๗/๕๕๘	ปญฺจ ผสฺสา	๑๐๗/๓๑๕
นิพฺพาติ	๑๕๐/๓๘๖	ปญฺจ พลานิ	๔๕/๑๔๖
นิพฺพานมนโส	๑๗๗/๔๘๘	ปญฺจ ภวสาตานิ	๘/๓๓
[ป]		ปญฺจ มจฺฉริยานิ	๙/๔๐
ปกฺขนฺทิกา	๕/๑๓	ปญฺจ รชานิ	๒๐๙/๕๙๓
ปกฺโข	๒๐๒/๕๗๐	ปญฺจ วณฺณา	๑๕๖/๔๐๔
ปกปฺปนา	๑๙/๘๐	ปญฺจวิธพนฺธนํ	๑๗๐/๔๖๔
ปกปฺปิตา	๑๙/๘๐	ปญฺจวิเธน มาโน	๒๑/๘๘
ปกุพฺพมาโน	๑๖/๗๐	ปญฺจหากาเรหิ ตาทิ	๓๘/๑๒๗
ปคาหติ	๕๔/๑๗๐	ปญฺจหิ จกฺขูหิ จกฺขุมา	๑๙๑/๕๒๑
ปคาพฺโห	๗/๒๕	ปญฺจหิ จกฺขูหิ วิวฏจกฺขุ	๑๕๖/๔๐๔
ปงฺโก	๓/๘	ปญฺจินฺทฺริยานิ	๔๕/๑๔๖
ปจฺเจกมุนโย	๑๔/๖๔	ปญฺญา	๑๐/๔๘
ปจฺเจกสจฺเจสุ	๕๙/๑๘๒	ปญฺญาอาโลโก	๑๐/๔๙
ปจฺเจติ	๒๓/๙๒	ปญฺญาโอภาโส	๑๐/๔๙
ปจฺฉา	๘/๓๒	ปญฺญาปชฺโชโต	๑๐/๔๙
ปจฺฉาวตฺถุ	๔/๑๑	ปญฺญาปาสาโท	๑๐/๔๙
ปจฺฉิมโก ภโว	๖/๒๔	ปญฺญาพลํ	๑๐/๔๙
ปจินํ	๗๒/๒๐๖	ปญฺญาวิมุตฺตสฺส	๘๒/๒๓๒
ปชา	๑๒/๕๕	ปญฺญาสตฺถํ	๑๐/๔๙
ปชานํ	๑๑๙/๓๓๒	ปญฺญินฺทฺริยํ	๑๐/๔๙
ปชาปตี	๑๗๔/๔๘๑	ปญฺญํ ปุรกฺขตฺวา	๒๐๔/๕๗๕
ปญฺจ กามคุณา	๗/๒๘	ปญฺหวีมํสกา	๖๑/๑๘๖

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ปฏิกฺเขโป	๒๕/๙๕	ปริพฺพาชโก	๖๙/๒๐๐
ปฏิฆสญฺโญชนา	๗/๒๙	ปริยตฺตสาสนํ	๕๐/๑๖๑
ปฏิฆาโต	๘๕/๒๔๒	ปริยนฺตา	๑๙๙/๕๖๔
ปฏิฆานุสยา	๗/๒๙	ปริวีมํสมาโน	๒๑๐/๕๙๕
ปฏิจฺฉนฺนปริสฺสยา	๕/๑๓	ปริสฺสยวินยํ	๑๕๖/๔๐๔
ปฏิปตฺติสาสนํ	๕๐/๑๖๒	ปริสฺสยา	๕/๑๓
ปฏิปทำ	๒๐/๘๔	ปริสา	๖๑/๑๘๕
ปฏิภาณวนฺโต	๘๘/๒๖๔	ปริสาย	๖๑/๑๘๕
ปฏิภาณวา	๘๘/๒๖๓	ปริสำ	๖๐/๑๘๔
ปฏิลีนจรสฺส	๔๕/๑๔๔	ปริหีนำ	๕/๑๓
ปริกิสฺสติ	๕๕/๑๗๒	ปรูปกฺกมทุกฺขำ	๕/๑๘
ปริคฺคหา	๑๔/๖๑	ปเรโต	๕๓/๑๖๙
ปริชาเนยฺย	๑๗๘/๔๙๑	ปลาสสนฺถาโร	๔๕/๑๔๖
ปริญฺญา	๑๔/๖๑	ปลิขญฺญ	๒๐๓/๕๗๓
ปริตฺตเส	๑๕๙/๔๒๔	ปเลหิ	๖๖/๑๙๔
ปริเทวตี	๖๒/๑๘๗	ปวาทิยาเส	๑๒๐/๓๓๓
ปริเทวธมฺเม	๒๐๔/๕๗๕	ปวิตกฺกมาคมา	๖๙/๑๙๙
ปริเทวเนยฺเย	๒๐๕/๕๗๗	ปเวทิตนฺตำ	๗๓/๒๑๐
ปริเทวยนฺติ	๙/๓๘	ปเวเธยฺย	๑๓๗/๓๖๑
ปริเทวโสกา	๙๗/๒๘๘	ปสโว	๙๓/๒๘๐
ปริเทโว	๔๔/๑๔๒	ปสฺสถ	๑๒/๕๓
ปริเทวำ	๔๔/๑๔๓	ปสฺสามิ	๑๑/๔๙
ปริปุณฺณมานี	๑๒๔/๓๓๘	ปสฺสาโว	๕/๑๔
ปริปุณฺณำ	๑๖/๗๑	ปสฺสำ	๑๗/๗๓
ปริผนฺทมานำ	๑๑/๔๙	ปสุตา	๙/๓๘
ปริพฺพสาโน	๓๑/๑๑๓	ปสูร	๖๘/๑๙๗

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
[ผ]		ภวาภโว	๑๓๗/๓๖๐
ผนฺทมานํ	๑๑/๕๐	ภวาย วิภวาย	๙๑/๒๗๖
ผรุสา วาจา	๑๓/๖๐	ภวูปนีตา	๑๓๓/๓๕๒
ผรุเสน	๑๖๗/๔๕๕	ภเวสุ	๑๑/๔๙
ผสฺสนิทานํ	๑๐๕/๓๐๙	ภโว	๖/๒๔
ผสฺส	๘๖/๒๕๑	ภาคี	๕๐/๑๖๐
ผสฺเสน	๑๕๘/๔๒๒	ภาตา	๔๖/๑๔๙
ผสฺโส	๑๓/๕๖	ภารา	๑๔๙/๓๘๑
ผาสุ	๕/๑๕	ภิกฺขุ	๕/๑๕
[พ]		ภิสิ	๔๕/๑๔๖
พุชฺฌิ	๑๙๑/๕๓๐	ภุชโค	๓/๘
[ภ]		ภูริ	๒๑/๘๕
ภคนฺทลา	๕/๑๓	ภูริปญฺโญ	๒๗/๑๐๑
ภควโต ปญฺจ วณฺณา	๑๕๖/๔๐๔	ภูรี	๑๐/๔๙
ภควา	๑/๓	เภรวา	๑๙๔/๕๔๔
ภคินี	๔๖/๑๔๙	โภคา	๒/๕
ภชมานสฺส	๔๕/๑๔๔	[ม]	
ภณฺฑนํ	๖๐/๑๘๕	มกฺกโฏ	๒๖/๑๐๑
ภยํ	๓๙/๑๓๔	มกฺโข	๕/๑๔
ภยานิ	๑๗๐/๔๖๒	มคฺโค	๑๖๐/๔๙๒
ภวนํ	๔๕/๑๔๗	มงฺกุ	๕๓/๑๖๙
ภวราคานุสยา	๗/๒๙	มจฺจุมุเข	๑๑/๔๙
ภวสาตพฺยฺตา	๘/๓๒	มจฺจุราชา	๑๘๖/๕๐๗
ภวสาตวตฺถู	๘/๓๓	มจฺโจ	๑/๑
ภวสาตานิ	๘/๓๓	มจฺฉริยานิ	๙/๔๐
ภวาภเวสุ	๑๑/๔๙	มจฺฉริยํ	๕/๑๔

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
มจฺฉา	๑๒/๕๔	มโนวิเลโข	๘๕/๒๔๕
มจฺเฉรยุตฺตา	๙๘/๒๙๑	มโนสุจริตํ	๑๔/๖๓
มจฺโฉ	๑๕๙/๔๒๔	มมตฺตา	๑๒/๕๓
มชฺเฌ	๖๑/๑๘๕	มมตฺตํ	๑๘๖/๕๐๖
มชฺฌํ	๑๘๔/๕๐๒	มมายิเต	๑๒/๕๓
มญฺโจ	๔๕/๑๔๖	มรณทุกฺขํ	๕/๑๘
มญฺญติ	๔๑/๑๓๗	มรณํ	๔๑/๑๓๗
มญฺญนา	๒๑/๘๘	มลํ	๑๙๗/๕๕๙
มญฺญิตตฺตํ	๒๑/๘๘	**[ย]**	
มญฺเญยฺย	๑๕๓/๓๙๙	ยกฺขสฺส	๑๑๐/๓๑๘
มตฺโต	๑๒๔/๓๓๘	ยงฺกิญฺจิ	๑/๑
มตฺตํ	๒๐๖/๕๘๐	ยตจารี	๒๐๖/๕๘๐
มตีมา	๑๑๖/๓๒๘	ยถา ทิสฺสติ	๑๙๑/๕๑๙
มทฺทนฺเต	๕/๑๓	ยถานุธมฺมํ	๑๙๘/๕๖๐
มโท	๕/๑๔	ยถาปชานํ	๑๙๘/๕๖๐
มธุเมโห	๕/๑๓	ยถาสนฺถติโก	๘๗/๒๖๐
มนฺตา	๘๕/๒๔๖	ยสฺส นตฺถิ	๕/๑๓
มนฺตาภาณี	๘๕/๒๔๑	ยสายโส	๖๓/๑๘๙
มนฺโท	๕๓/๑๖๙	ยโส	๘/๓๓
มนสาภิสิตฺโต	๑๒๔/๓๓๘	ยโสกิตฺติ	๕๒/๑๖๖
มนุโช	๑/๓	ยาตฺรา	๘๙/๒๗๒
มนุสฺสผสฺสา	๑๙๙/๕๖๔	ยาถาโว	๑๑๔/๓๒๖
มนุสฺสา	๙/๔๑	ยานํ	๕๑/๑๖๓
มโน	๑/๓	ยามํ	๑๖๑/๔๓๑
มโนทุจฺจริตํ	๕/๑๔	ยุคํ	๖๙/๑๙๙
มโนโมเนยฺยํ	๑๔/๖๓	ยุตฺโต	๕๕/๑๗๒

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ยุตฺโต	๕๕/๑๗๒	รุสิโต	๑๖๗/๔๕๕
ยุธาย	๖๖/๑๙๔	รูปา	๑/๒
เยวาปิ ธมฺมา	๑๐๑/๒๙๘	รูเป วิภูเต	๑๐๗/๓๑๒
โย	๑/๒	รูปี	๑/๓
โยพฺพญฺญํ	๘/๓๓	โรคผสฺโส	๒๐๑/๕๖๙
[ร]		[ล]	
รฆสา	๕/๑๓	ลกฺขณปาจกา	๑๖๒/๔๓๖
รชฺชติ	๔๘/๑๕๒	ลกฺขณวาทา	๕๙/๑๘๓
รชตํ	๑๙๗/๕๕๙	ลกฺขณวาโท	๑๒๓/๓๓๘
รชานิ	๒๐๙/๕๙๓	ลกฺขณํ	๑๕๐/๓๘๖
รติมชฺฌคา	๑๙๑/๕๑๙	ลทฺธา	๑/๑
รนฺธเมสี	๖๑/๑๘๕	ลปนฺติ	๙/๔๑
รสา	๑/๑	ลปนา	๑๖๔/๔๔๔
รโส	๘๙/๒๗๑	ลาภาลาโภ	๖๓/๑๘๙
ราคราคี	๓๐/๑๑๐	ลาภี	๖๒/๑๘๘
ราคสลฺเลน โอติณฺโณ	๑๗๔/๔๗๗	ลาโภ	๘/๓๓
ราโค	๑/๒	ลิมฺปติ	๑๓/๖๑
ริตฺตเปสุโณ	๑๗๖/๔๘๖	เลปา	๑๓/๖๑
ริตฺตมาสนํ	๑๙๓/๕๔๒	โลกธมฺมา	๔๑/๑๓๘
ริตฺตสฺส	๕๘/๑๗๘	โลกธาตุโย	๑๕๖/๔๐๖
ริตฺตาสนํ	๑๙๘/๕๖๐	โลเก	๓/๖
รุกฺขผลูปมา	๓/๗	โลโก	๑๐/๔๖
รุกฺขมูลํ	๗/๒๘	โลภา	๙๙/๒๙๔
รุกฺขาสยา ปาณา	๕/๑๕	โลโภ	๓/๙
รุปฺปติ	๒/๔	โลหิตํ	๕/๑๓

ปทานุกฺกโม	ปฏฺเฐ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปฏฺเฐ/องฺเก
[ว]		วาโท	๑๕/๖๘
วคฺคสารี	๓๕/๑๑๙	วาทำ	๑๕/๖๙
วคฺควโท	๑๙๐/๕๑๖	วายาโม	๑๔/๖๖
วจฺฉโก	๖๙/๒๐๑	วาริ	๔๖/๔๗
วจีทุจฺจริตำ	๕/๑๔	วิกปฺปเยยฺย	๒๘/๑๐๗
วจีโมเนยฺย	๑๔/๖๓	วิคฺคยฺห	๗๙/๒๒๒
วจีสุจริตำ	๑๔/๖๓	วิคฺคโห	๖๐/๑๘๕
วชิรา ภิกฺขุนี	๑๘๖/๕๐๘	วิคฺคาหิกกถา	๑๖๕/๔๕๒
วณฺโณ	๑๕๖/๔๐๔	วิฆาตภูมิ	๖๕/๑๙๒
วตฺตสมฺปนฺโน	๘๕/๒๔๔	วิฆาตำ	๔๙/๑๕๖
วตฺตำ	๓๓/๑๑๘	วิจฺฉิกา	๕/๑๓
วตฺถุ	๑/๑	วิจรนฺติ	๔๕/๑๔๕
วตฺถุกามา	๑/๑	วิจิกิจฺฉา	๑๘/๗๗
วตฺถำ	๑๕๙/๔๒๕	[ส]	
วตานิ	๒๗/๑๐๑	สกฺขิธมฺมำ	๑๕๖/๔๐๔
วทนฺติ	๑๕/๖๘	สกายนำ	๑๒๗/๓๔๓
วนสณฺโฑ	๑๕๖/๔๐๕	สกำ	๑๖/๗๐
วนาสยา ปาณา	๕/๑๕	สงฺกปฺเปหิ	๕๓/๑๖๙
วมฺภยิเตน	๑๔๐/๓๖๓	สงฺกปฺโป	๑/๒
วสนำ	๒๐๖/๕๘๐	สงฺกสฺสนครำ	๑๙๐/๕๑๖
วาจา	๙๗/๒๘๙	สงฺขตา	๑๙/๘๐
วาจายโต	๘๕/๒๔๑	สงฺขา	๔๑/๑๓๘
วาจำ ปยุตฺตำ	๑๖๕/๔๔๖	สงฺขารทุกฺขำ	๕/๑๙
วาณิชา	๑๐๐/๒๙๘	สงฺขารา	๒๗/๑๐๓
วาทกามา	๖๐/๑๘๔	สงฺขำ	๘๔/๒๔๐
วาเทสุ	๙๔/๒๘๑	สงฺคตำ	๔๒/๑๔๐

ปทานุกฺกโม	ปฬฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปฬฺเพ/องฺเก
สงฺคำ	๒๖/๑๐๐	สตฺตวิเธน มาโน	๒๑/๘๘
สจฺจมนา	๑๕/๖๘	สตฺตา	๘/๓๓
สจฺจา	๑๘๑/๔๙๗	สตฺติสูลูปมา	๓/๗
สจฺจานิ	๑๑๙/๓๓๒	สตฺตุ	๑๕๙/๔๒๔
สจฺโจ	๑๑๔/๓๒๕	สตฺตุสฺสทา	๑๘/๗๙
สจฺจำ	๖/๒๓	สตฺโต	๑/๓
สญฺญเมน	๑๓๓/๓๕๒	สตฺถวาโห	๑๙๐/๕๑๗
สญฺญสญฺญี	๑๐๙/๓๑๗	สตฺถา	๑๖/๗๑
สญฺญสตฺโต	๒๗/๑๐๑	สตฺถานิ	๕๔/๑๗๐
สญฺญา	๑๔/๖๒	สตฺถาวหีโน	๑๓๔/๖๐๑
สญฺญานิทานา	๑๐๙/๓๑๗	สตปที	๕/๑๓
สญฺญาวิรตฺตสฺส	๘๒/๒๓๒	สติ	๓/๑๑
สฐานิ	๑๖๖/๔๕๓	สติปฏฺฐานา	๔๕/๑๔๖
สณฺฐิติ	๑๕๖/๔๑๖	สตีมา	๒๐๙/๕๙๓
สณฺโห	๘๘/๒๖๓	สโต	๓/๖
สตฺต กิเลสา	๙๘/๒๙๓	สทฺทา	๑/๑
สตฺต พนฺธนานิ	๑๘๓/๕๐๑	สทฺโธ	๘๗/๒๕๓
สตฺต โพชฺฌงฺคา	๔๕/๑๔๖	สทา	๖/๒๐
สตฺต สลฺลานิ	๑๔/๖๕	สธมฺมปูชา	๑๔๑/๓๖๕
สตฺต สงฺคา	๑๘๓/๕๐๐	สนฺติปทำ	๑๕๐/๓๙๐
สตฺต เสกฺขา	๑๔๙/๓๘๓	สนฺติมนุคฺคหาย	๑๓๕/๓๕๖
สตฺต เสขา	๑๔/๖๔	สนฺติโย	๑๙/๘๑
สตฺตนฺนำ ธมฺมานำ พาหิตตฺตา		สนฺติวโท	๘๐/๒๒๖
พฺราหฺมโณ	๒๕/๙๕	สนฺโต	๑๘/๗๗
สตฺตนฺนำ ธมฺมานำ วิทิตตฺตา เวทคู		สนฺทิฏฐิยา	๑๑๖/๓๒๘
	๒๗/๑๐๓	สนฺทิฏฐิราเคน	๑๒๖/๓๔๑

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
สนฺนิธึ	๑๔๙/๔๒๔	หมฺมิยํ	๑๖๐/๔๒๗
สปทานจาริโก	๘๗/๒๖๐	หสฺสติ	๖๔/๑๙๑
สปฺปริยนฺตจารึ	๑๙๙/๔๖๔	หสํ	๑๖๑/๔๓๑
สปฺปสิรูปมา	๓/๗	หายเต	๔๒/๑๖๖
สปฺโป	๓/๘	หิรญฺญํ	๑/๑
สพฺพธึ สโม	๑๘๗/๔๑๐	หีนวาโท	๖๒/๑๘๗
สพฺพโส	๑๐/๔๗	หีนา	๑/๑
[ห]		หีนํ	๕/๑๓
หตฺถิควาสฺสวฬวา	๑/๑	หียมาเน	๑๗๙/๔๙๔
หตฺถี	๕/๑๓	เหตุวาทา	๕๙/๑๘๓
หทยสฺสิตํ	๑๗๓/๔๗๔	เหตุวาโท	๑๒๓/๓๓๘

สุตฺตนฺตปิฏเก ขุทฺทกนิกายสฺส
มหานิทฺเทสปาลิยา
คาถานํ ปฐมปาทา

คาถานํ ปฐมปาทา	ปฬฺเพ/องฺเก
[อ]	
อกฺโกธโน อสนฺตาสี	๘๕/๒๔๑
อกิตฺตยิ วิวฏจกฺขุ	๑๕๖/๔๐๔
อจฺจยนฺติ อโหรตฺตา	๑๐/๔๘
อชฺฌตฺตเมว อุปสเม	๑๕๔/๔๐๐
อญฺญํ อิโต ยาภิวทนฺติ ธมฺมํ	๑๒๖/๓๔๑
อตฺตทณฺฑา ภยํ ชาตํ	๑๗๐/๔๖๒
อตฺตนา ปกตํ ปาปํ	๘/๓๕
อตฺตํ ปหาย อนุปาทิยาโน	๓๕/๑๑๙
อตีสรทิฏฺจิยา โส สมตฺโต	๑๒๔/๓๓๘
อถ ตฺวํ ปวิตกฺกมาคมา	๖๙/๑๙๙
อถ สตฺถานิ กุรุเต	๕๔/๑๗๐
อถาปรํ ปญฺจ รชานิ โลเก	๒๐๙/๕๙๓
อทฺทสํ กาม เต มูลํ	๑/๑
อนตฺถชนโน โลโภ	๕/๑๖
อนฺนญฺจ ลทฺธา วสนญฺจ กาเล	๒๐๖/๕๘๐
อนฺนานมโถ ปานานํ	๑๕๙/๔๒๔
อนิฏฐุรี อนานุคิทฺโธ	๑๘๗/๕๑๐
อเนชสฺส วิชานโต	๑๘๘/๕๑๒
อปฺปมายุ มนุสฺสานํ	๑๐/๔๘
อปฺปา วต ชีวิตํ อิทํ	๓๙/๑๓๐
อปฺปา หิ เอตํ น อลํ สมาย	๑๓๑/๓๔๘
อพลา นํ พลียนฺติ	๕/๑๓
อภิภู หิ โส อนภิภูโต	๑๖๙/๔๕๙
อสตญฺจ สตญฺจ ญตฺวา ธมฺมํ	๑๔/๖๔
อสฺสทฺโธ อกตญฺญู จ	๘๘/๒๖๗
อาคุ๋ น กโรตีติ กิญฺจิ โลเก	๘๐/๒๒๗
อาตงฺกผสฺเสน ขุทาย ผุฏฺโจ	๒๐๑/๕๖๙
อาถพฺพณํ สุปินํ ลกฺขณํ	๑๖๒/๔๓๕
อามาย ทาสาปิ ภวนฺติ เหเก	๔/๑๒
อาสาย กสเต เขตฺตํ	๑๐๐/๒๙๘
อิจฺฉานิทานา ภวสาตพทฺธา	๘/๓๒
อิทํ วทามีติ น ตสฺส โหติ	๗๒/๒๐๖

คาถานำ ปฐมปาทา	ปพฺเพ/องฺเก
อิเธว สุทฺธึ อิติ วาทยนฺติ	๕๙/๘๒๑
อุจฺจาวเจสุ สยเนสุ	๑๙๔/๕๔๔
อุทวินฺทุ ยถาปิ โปกฺขเร	๔๗/๑๕๑
อุปโย หิ ธมฺเมสุ อุเปติ วาทำ	๒๒/๙๐
อุเปกฺขโก สทา สโต	๙๐/๒๗๒
อุโภสุ อนฺเตสุ วิเนยฺย ฉนฺทำ	๑๓/๕๖
เอกายนำ ชาติขยนฺตทสฺสี	๑๙๑/๕๓๐
เอโก ปุพฺเพ จริตฺวาน	๕๑/๑๖๓
เอกำ หิ สจฺจำ น ทุตียมตฺถิ	๑๑๙/๓๓๒
เอตญฺจ ธมฺมมญฺญาย	๑๖๘/๔๕๗
เอตฺตาวตคฺคำปิ วทนฺติ เหเก	๑๑๑/๓๒๐
เอตมาทีนวำ ญตฺวา	๕๖/๑๗๖
เอตาทิสญฺเจ รตนำ น อิจฺฉสิ	๗๑/๒๐๖
เอเต จ ญตฺวา อุปนิสฺสิตาติ	๑๑๒/๓๒๑
เอเต วิวาทา สมเณสุ ชาตา	๖๓/๑๘๙
เอเตสุ ธมฺเมสุ วิเนยฺย ฉนฺทำ	๒๑๐/๕๙๕
โอกฺขิตฺตจกฺขุ น จ ปาทโลโล	๒๐๗/๕๘๔

คาถานำ ปฐมปาทา	ปพฺเพ/องฺเก
เอวมฺปิ วิคฺคยฺห วิวาทยนฺติ	๑๑๔/๓๒๕
โอกมฺปหาย อนิเกตสารี	๗๙/๒๒๒
โอวเทยฺยานุสาเสยฺย	๒๐๘/๕๙๑
โอสาเน เตฺวว พฺยารุทฺเธ	๑๗๓/๔๗๔
[ก]	
กติ ปริสฺสยา โลเก	๑๙๕/๕๔๕
กถำทสฺสี กถำสีโล	๘๓/๒๓๖
กถำ ส เมตสฺส วิโภติ รูปำ	๑๐๘/๓๑๕
กนฺนุ สตฺโตติ ปจฺเจสิ	๑๘๖/๕๐๘
กยวิกฺกเย น ติฏฺเฐยฺย	๑๖๔/๔๔๑
กฺยาสฺส พฺยปฺปถโย อสฺสุ	๑๙๖/๕๕๑
กสฺมา นุ สจฺจานิ วทนฺติ นานา	๑๒๐/๓๓๓
กามา เต ปฐมา เสนา	๒๘/๑๐๕
กาเมสุ คิทฺธา ปสุตา ปมูฬฺหา	๙/๓๘
กามำ กามยมานสฺส	๑/๑
กายมุนึ วาจามุนึ	๑๔/๖๔
กาเล ปคฺคณฺหติ จิตฺตำ	๒๑๐/๕๙๗
กิญฺจาปิ เจตำ ชลตี วิมานำ	๑๗๒/๔๗๐
กุโต ปหูตา กลหา วิวาทา	๙๗/๒๘๘
กุหา ถทฺธา ลปา สิงฺคี	๑๖๒/๔๓๘
โกธาติมานสฺส วสำ น คจฺเฉ	๒๐๓/๕๗๓

คาถานำ ปฐมปาทา	ปพฺเพ/องฺเก
โกโธ โมสชฺชญฺจ กถังกถา จ	๑๐๑/๒๙๘
กึ โส สิกฺขึ สมาทาย	๑๙๗/๕๕๘
กึสู อสิสฺสามี กุวำ วา อสิสฺสำ	๒๐๕/๕๕๗
[ข]	
เขตฺตำ วตฺถุ หิรญฺญำ วา	๔/๑๑
[ค]	
เคธำ พฺรูมิ มโหฆนฺติ	๑๘๐/๔๙๖
[จ]	
จกฺขูหิ เนว โลลสฺส	๑๕๗/๔๑๗
จตุกฺกณฺโณ จตุทฺวาโร	๑๗๐/๔๖๕
จิรสฺสำ วต ปสฺสาม	๑๘๕/๕๐๖
จุทิโต วจีภิ สติมาภินนฺเท	๒๐๘/๕๙๐
โจรา หรนฺติ ราชาโน	๒/๕
[ฉ]	
ฉนฺทานิทานานิ ปิยานิ โลเก	๑๐๐/๒๙๕
ฉนฺโทนฺโลกสฺมิ กุโตนิทาโน	๑๐๑/๒๙๘
[ช]	
ชานิมิ ปสฺสามิ ตเถว เอตำ	๑๔๓/๓๖๘
ชินฺโน รถสฺส มณิกุณฺฑเล จ	๑๘๕/๕๐๕
ชีวิตำ อตฺตภาโว จ	๑๐/๔๖
[ฌ]	
ฌายี น ปาทโลลสฺส	๑๖๐/๔๒๖
[ต]	
ตณฺหาทุติโย ปุริโส	๑๙๑/๕๒๙
ตตฺถ สิกฺขานุคียนฺติ	๑๗๕/๔๘๔
ตมูปนิสฺสาย ชิคุจฺฉิตำ วา	๑๓๖/๓๕๘
ตสฺมา ชนฺตุ สทา สโต	๖/๒๐
ตสฺมาหิ สิกฺเขถ อิเธว ชนฺตุ	๑๐/๔๒
ตสฺส เจ กามยมานสฺส	๒/๔
ตสฺสายำ ปจฺฉิมโก ภโว	๖/๒๔
ตสฺสีธ ทิฏฺเจว สุเต มุเต วา	๓๗/๑๒๓
ติณกฏฺฐสมำ โลกำ	๑๘๖/๕๐๘
เต วาทกามา ปริสำ วิคยฺห	๖๐/๑๘๔
ตำ พฺรูมิ อุปสนฺโตติ	๙๒/๒๗๘
ตำ พุทฺธำ อสิตำ ตาทึ	๑๙๒/๕๓๒
ตำ วาปิ คนฺถำ กุสลา วทนฺติ	๓๓/๑๑๗
[ถ]	
เถยฺยำ น กเรยฺย น มุสา ภเณยฺย	๒๐๒/๕๗๐

คาถานำ ปฐมปาทา	ปพฺเพ/องฺเก
[ท]	
ทนฺตำ นยนฺติ สมิตึ	๙๐/๒๗๕
ทิฏฺฐาปิ สุตาปิ เต ชนา	๔๓/๑๔๑
ทิฏฺฐีนิเวสา น หิ สฺวาติวตฺตา	๒๐/๘๓
ทิฏฺฐีสุ นิสฺสาย อนุปุจฺฉมาโน	๗๖/๒๑๘
ทิฏฺฐีปิ โลกสฺมิ น กปฺปเยยฺย	๓๔/๑๑๘
ทิฏฺเฐน เจ สุทฺธิ นรสฺส โหติ	๒๔/๙๓
ทิฏฺเจ สุเต สีลวเต มุเต วา	๒๕/๙๕
ทิสฺวาน ตณฺหำ อรติญฺจ ราคำ	๗๐/๒๐๕
ทูเร สนฺโต ปกาเสนฺติ	๑๙๑/๕๒๐
[ธ]	
โธนสฺส หิ นตฺถิ กุหิญฺจิ โลเก	๒๑/๘๕
โธโน น หิ เตน มญฺญติ	๔๘/๑๕๒
[น]	
น กปฺปยนฺติ น ปุเรกฺขโรนฺติ	๒๙/๑๐๘
น จ กตฺถิตา สิยา ภิกฺขุ	๑๖๕/๔๔๖
น ตสฺส อทิฏฺฐมิธตฺถิ กิญฺจิ	๑๕๖/๔๑๑
น ตสฺส ปุตฺตา ปสโว	๙๓/๒๘๐
น ทิฏฺฐิยา น สุติยา น ญาเณน	๗๔/๒๑๑
น ปณฺฑิตา อุปธิสุขสฺส เหตุ	๑๗๗/๔๙๐
น พฺราหฺมณสฺส ปรเนยฺยมตฺถิ	๑๔๒/๓๖๖
น พฺราหฺมโณ อญฺญโต สุทฺธิมาห	๒๕/๙๕
น พฺราหฺมโณ กปฺปมุเปติ สงฺขำ	๑๔๖/๓๗๓
น เม ทิฏฺโฐ อิโต ปุพฺเพ	๑๙๐/๕๑๖
น โมเนน มุนิ โหติ	๑๔/๖๔
น วาหเมตำ ตถิวนฺติ พฺรูมิ	๑๑๗/๓๒๙
น เวทคู ทิฏฺฐิยา น มุตียา	๘๑/๒๓๐
น สญฺญสญฺญี น วิสญฺญสญฺญี	๑๐๙/๓๑๗
น สเมสุ น โอเมสุ	๙๕/๒๘๓
น หิ เอเตหิ ยาเนหิ	๙๐/๒๗๕
น เหว สจฺจานิ พหูนิ นานา	๑๒๑/๓๓๕
นามญฺจ รูปญฺจ ปฏิจฺจ ผสฺโส	๑๐๗/๓๑๒
นาสิสฺสำ น ปิวิสฺสามิ	๑๗/๗๓
นาหำ สมิสฺสามิ ปโมจนาย	๘/๓๕
นิทฺทำ ตนฺทึ สเห ถีนำ	๑๗๗/๔๘๘
นินฺทำ น พหุลีกเรยฺย	๑๖๑/๔๓๑
นินฺทาย นปฺปเวเธยฺย	๑๖๓/๔๓๙

คาถานำ ปฐมปาทา	ปพฺเพ/องฺเก
นิธีนำว ปวตฺตารำ	๒๐๘/๕๙๑
นิราสตฺตี อนาคเต	๘๖/๒๔๘
นิวิสฺสวาที น หิ สุพฺพินาโย	๑๔๕/๓๗๑
โน เจ กิร ทิฏฺจิยา น สุติยา น ญาเณน	๗๕/๒๑๕
[ป]	
ปกปฺปิตา สงฺขตา ยสฺส ธมฺมา	๑๙/๘๐
ปชฺเชน กเตน อตฺตนา	๑๘/๗๗
ปญฺจนฺน ธีโร ภยานำ น ภาเย	๑๙๙/๕๖๔
ปญฺญำ ปุรกฺขตฺวา กลฺยาณปีติ	๒๐๔/๕๗๕
ปฏิรูปโก มตฺติกากุณฺฑโลว	๑๙๑/๕๒๐
ปฏิลีนจรสฺส ภิกฺขุโน	๔๕/๑๔๔
ปฏิลีโน อกุหโก	๘๗/๒๕๒
ปณฺฑิโตติ สมญฺญาโต	๕๕/๑๗๒
ปตฺถยมานสฺส หิ ชปฺปิตานิ	๑๓๗/๓๕๙
ปรธมฺมิกานำปิ น สนฺตเสยฺย	๒๐๐/๕๖๗
ปรมนฺติ ทิฏฺจีสุ ปริพฺพสาโน	๓๑/๑๑๓
ปรสฺส เจ วมฺภยิเตน หีโน	๑๔๐/๓๖๓
ปรสฺส เจ หิ วจสา นิหีโน	๑๒๕/๓๔๐
ปรสฺส เว ธมฺมมนานุชานำ	๑๑๕/๓๒๗
ปสฺสามิ โลเก ปริผนฺทมานำ	๑๑/๔๙
ปสฺสามิ สุทฺธำ ปรมำ อโรคำ	๒๓/๙๒
ปสฺสำ นโร ทกฺขติ นามรูปำ	๑๔๔/๓๗๐
ปสำสิโต วา ปน ตตฺถ โหติ	๖๔/๑๙๑
ปิยปฺปหูตา กลหา วิวาทา	๙๘/๒๙๑
ปิยา สุ โลกสฺมิ กุโตนิทานา	๙/๒๙๔
ปุจฺฉามิ ตำ อาทิจฺจพนฺธุำ	๑๕๐/๓๘๖
ปุพฺพาสเว หิตฺวา นเว อกุพฺพำ	๑๔๘/๓๗๗
ปุพฺเพว มจฺจำ วิชหนฺติ โภคา	๔๑/๑๓๘
ปุราณำ นาภินนฺเทยฺย	๑๗๙/๔๙๔
ปุริมำ ปหาย อปรำ สิตา เส	๒๖/๑๐๐
[ผ]	
ผนฺทมานำ ปชำ ทิสฺวา	๑๗๑/๔๖๗
ผลานมิว ปกฺกานำ	๓๙/๑๓๔

คาถานำ ปฐมปาทา	ปพฺเพ/องฺเก
ผสฺสนิทานำ สาตำ อสาตำ	๑๐๕/๓๐๙
ผสฺเสน ยทา ผุฏฺฐสฺส	๑๕๘/๔๒๒
ผสฺโส นุ โลกสฺมิ กุโตนิทาโน	๑๐๖/๓๑๑
[พ]	
พาเหตฺวา สพฺพปาปกานิ	๒๕/๙๕
[ภ]	
ภิกฺขุโน วิชิคุจฺฉโต	๑๙๓/๕๔๒
[ม]	
มคธำ คตา โกสลำ คตา	๒๐๕/๕๗๙
มจฺจุนาพฺภาหโต โลโก	๗๒/๔๗๓
มชฺเฌ ยถา สมุทฺทสฺส	๕๕/๔๐๒
มมายิเต ปสฺสถ ผนฺทมาเน	๑๒/๕๓
มรเณนปิ ตำ ปหียติ	๔๑/๑๓๗
มูลำ ปปญฺจสงฺขาย	๑๕๑/๓๙๒
เมถุนมนุยุตฺตสฺส	๔๙/๑๕๖
โมสวชฺเช น นิยฺเยถ	๑๖๖/๔๕๓
[ย]	
ยงฺกิญฺจิ ธมฺมมภิชญฺญา	๑๕๒/๓๙๘
ยถา หิ องฺคสมฺภารา	๑๘๖/๕๐๘
ยทตฺตนี ปสฺสติ อานิสำสำ	๓๒/๑๑๕
ยนฺตำ อปุจฺฉิมฺห อกิตฺตยี โน	๑๑๐/๓๑๘
ยมสฺส วาทำ ปริหีนมาหุ	๖๒/๑๘๗
ยมาหุ ธมฺมำ ปรมนฺติ เอเก	๑๓๘/๓๖๑
ยมาหุ สจฺจำ ตถิวนฺติ เอเก	๑๑๘/๓๓๑
ยสฺส นตฺถิ อิทำ เมติ	๑๘๖/๕๐๖
ยสฺส นิสฺสยตา นตฺถิ	๙๑/๒๗๖
ยสฺส โลเก สกำ นตฺถิ	๙๖/๒๘๔
ยสฺสินฺทฺริยานิ ภาวิตานิ	๙๐/๒๘๕
ยสฺสูภยนฺเต ปณิธีธ นตฺถิ	๓๖/๑๒๑
ยโส กิตฺตี จ ยา ปุพฺเพ	๕๒/๑๖๖
ยา อุณฺณตี สาสฺส วิฆาตภูมิ	๖๕/๑๙๒
ยา กาจิมา สมฺมติโย ปุถุชฺชา	๑๓๒/๓๕๐
ยุตฺโต กถายำ ปริสาย มชฺเฌ	๖๑/๑๘๕
เย เกจิเม ทิฏฺฐิปริพฺพสานา	๑๓๐/๓๔๗
เย ทิฏฺฐิมุคฺคยฺห วิวาทยนฺติ	๖๗/๑๙๕
เยน วชฺชุ ปุถุชฺชนา	๙๔/๒๘๑
เยน สลฺเลน โอติณฺโณ	๑๗๔/๔๗๕
เยเนว พาโลติ ปรำ ทหาติ	๑๒๓/๓๓๗
เยหิ วิวิตฺโต วิจเรยฺย โลเก	๘๐/๒๒๖
โย อตฺตโน สีลวตานิ ชนฺตุ	๑๗/๗๒
โย กาเม ปริวชฺเชติ	๓/๖
โย จ กาเม อจฺจตริ	๑๘๓/๕๐๐

คาถานำ ปฐมปาทา	ปพฺเพ/องฺเก
ยำ ปุพฺเพ ตำ วิโสเสหิ	๑๘๔/๕๐๒
[ร]	
ราโค จ โทโส จ อิโตนิทานา	๕/๑๘
ราโค รโช น จ ปน เรณุ วุจฺจติ	๒๐๙/๕๙๓
ริตฺตสฺส มุนิโน จรโต	๕๘/๑๗๘
[ล]	
ลาภกมฺยา น สิกฺขติ	๘๙/๒๖๘
ลาโภ อลาโภ ยโส อยโส จ	๑๗๒/๔๗๓
โลโภ โทโส จ โมโห จ	๕/๑๗
[ว]	
วทนฺติ เว ทุฏฺฐมนาปิ เอเก	๑๕/๖๘
วิชิคุจฺฉมานสฺส ยทิทำ ผาสุ	๑๙๘/๕๖๐
วิธาสุ น วิกมฺปนฺติ	๙๐/๒๗๕
วินิจฺฉยา ยานิ ปกปฺปิตานิ	๗๓/๒๑๐
วินิจฺฉเย จตฺวา สยำ ปมาย	๑๒๙/๓๔๔
วิเวกญฺเญว สิกฺเขถ	๕๗/๑๗๗
วิสชฺช คนฺถานิ มุนีธ โลเก	๑๔๗/๓๗๕
วิเสนิกตฺวา ปน เย จรนฺติ	๖๘/๑๙๗
วีตเคโธ อมจฺฉรี	๙๕/๒๘๓

คาถานำ ปฐมปาทา	ปพฺเพ/องฺเก
วีตตณฺโห ปุรา เภทา	๘๔/๒๓๗
เวทานิ วิเจยฺย เกวลานิ	๒๗/๑๐๑
[ส]	
สกญฺหิ ทิฏฺจึ กถมจฺจเยยฺย	๑๖/๗๐
สกายเน วาปิ ทพฺหำ วทาโน	๑๒๘/๓๔๓
สกำ สกำ ทิฏฺจิปริพฺพสานา	๑๑๓/๓๒๔
สกำ หิ ธมฺมำ ปริปุณฺณมาหุ	๑๓๙/๓๖๒
สงฺกปฺเปหิ ปเรโต โส	๕๓/๑๖๙
สจฺจนฺติ โส พฺราหฺมโณ กึ วเทยฺย	๗๘/๒๒๐
สจฺจา อโวกฺกมำ มุนิ	๑๘๑/๔๙๗
สจฺโจ สิยา อปฺปคพฺโภ	๑๗๖/๔๘๖
สเจ จุโต สีลวตาโต โหติ	๑๓๔/๓๕๔
สญฺญาวิรตฺตสฺส น สนฺติ คนฺถา	๘๒/๒๓๒
สญฺญำ ปริญฺญา วิตเรยฺย โอฆำ	๑๔/๖๑
สตฺโต คุหายำ พหุนาภิฉนฺโน	๗/๒๕
สเทวกสฺส โลกสฺส	๑๙๑/๕๑๙
สธมฺมปูชา จ ปนา ตเถว	๑๔๑/๓๖๕
สนฺโต จ ภิกฺขู อภินิพฺพุตตฺโต	๑๘/๗๗
สนฺทิฏฺจิยา เจ ปน วีวทาตา	๑๑๖/๓๒๘
สพฺพตฺถ มุนิ อนิสฺสิโต	๔๖/๑๔๗

คาถานำ ปฐมปาทา	ปพฺเพ/องฺเก	คาถานำ ปฐมปาทา	ปพฺเพ/องฺเก
สพฺพโส นามรูปสฺมึ	๑๘๕/๕๐๓	สีลุตฺตมา สญฺญเมนาหุ สุทฺธึ	๑๓๓/๓๕๒
สมนฺตมสาโร โลโก	๑๗๒/๔๗๐	สุญฺญโต โลกํ อเวกฺขสฺสุ	๑๘๖/๕๐๗
สโม วิเสสี อุท วา นิหีโน	๗๗/๒๑๙	สุตฺวา รุสิโต พหุ วาจํ	๑๖๗/๔๔๕
สยํ สมาทาย วตานิ ชนฺตุ	๒๗/๑๐๑	สุทฺธธมฺมสมุปฺปาทำ	๑๘๖/๕๐๘
สเว วิทฺธา ส เวทคู	๑๘๒/๔๙๘	สุปิเนน ยถาปิ สงฺคตำ	๔๒/๑๔๐
ส สพฺพธมฺเมสุ วิเสนิภูโต	๒๘/๑๐๕	สูโร ยถา ราชขทาย ปุฏฺโฐ	๖๖/๑๙๔
สาติเยสุ อนสฺสาวี	๘๘/๒๖๓	เสเล ยถา ปพฺพตมุทฺธนิฏฺจิโต	๑๕๖/๔๑๐
สาตำ อสาตญฺจ กุโตนิทานา	๑๐๔/๓๐๘	เสยฺโย น เตน มญฺเญยฺย	๑๕๓/๓๙๙
สาตำ อสาตนฺติ ยมาหุ โลเก	๑๐๒/๓๐๐	โสกปริเทวมจฺจรำ	๔๔/๑๔๒
สีมาติโต พฺราหฺมโณ ตสฺส นตฺถิ	๓๐/๑๑๐	โสจนฺติ ชนา มมายิเต	๔๐/๑๓๕
สีลพฺพตำ วาปิ ปหาย สพฺพำ	๑๓๕/๓๕๖		

คณะกรรมการพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฯ*

๑.	สมเด็จพระพุฒาจารย์	วัดสระเกศ	ประธานกรรมการ
๒.	พระพรหมมุนี	วัดบวรนิเวศวิหาร	รองประธานกรรมการ
๓.	พระพรหมเวที	วัดไตรมิตรวิทยาราม	รองประธานกรรมการ
๔.	พระพรหมเมธาจารย์	วัดบุรณศิริมาตยาราม	กรรมการ
๕.	พระพรหมโมลี	วัดพิชยญาติการาม	กรรมการ
๖.	พระวิสุทธิวงศาจารย์	วัดปากน้ำ	กรรมการ
๗.	พระธรรมกิตติวงศ์	วัดราชโอรสาราม	กรรมการ
๘.	พระธรรมเจดีย์	วัดกัลยาณมิตร	กรรมการ
๙.	พระธรรมปัญญาภรณ์	วัดปากน้ำ	กรรมการ
๑๐.	พระธรรมคุณาภรณ์	วัดสามพระยา	กรรมการ
๑๑.	พระธรรมไตรโลกาจารย์	วัดราชประดิษฐ์ฯ	กรรมการ
๑๒.	พระธรรมรัตนดิลก	วัดสุทัศนเทพวราราม	กรรมการ
๑๓.	พระเทพปริยัติสุธี	วัดบพิตรพิมุข	กรรมการ
๑๔.	พระเทพปริยัติเมธี	วัดชลประทานรังสฤษฎ์	กรรมการ
๑๕.	พระเทพเวที	วัดอนงคาราม	กรรมการ
๑๖.	พระเทพปริยัติมุนี	วัดทองนพคุณ	กรรมการ
๑๗.	พระเทพมุนี	วัดไตรมิตรวิทยาราม	กรรมการ
๑๘.	พระเทพรัตนโมลี	วัดหงส์รัตนาราม	กรรมการ
๑๙.	พระเทพเมธี	วัดอรุณราชวราราม	กรรมการ
๒๐.	พระเทพโสภณ	วัดราชบุรณะ	กรรมการ

---

* **มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๒๗/๒๕๔๘** มติที่ ๕๐๙/๒๕๔๘ เรื่อง ขอความเห็นชอบรายนามคณะกรรมการพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีและฉบับภาษาไทยเพื่อร่วมงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี และ **มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๖/๒๕๔๙** มติที่ ๓๕๗/๒๕๔๙ เรื่อง แต่งตั้งกรรมการพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฯ แทนกรรมการที่พ้นจากตำแหน่ง

๒๑. พระราชวชิราภรณ์ วัดพระเชตุพนฯ กรรมการ
๒๒. พระราชวชิรโมลี วัดสวนพลู กรรมการ
๒๓. พระราชปริยัติวิลก วัดประยุรวงศาวาส กรรมการ
๒๔. พระราชเมธี วัดราชนัดดาราม กรรมการ
๒๕. พระราชโมลี วัดจักรวรรดิราชาวาส กรรมการ
๒๖. พระราชวรมุนี วัดดุสิดาราม กรรมการ
๒๗. พระราชวิสุทธิโมลี วัดมหาธาตุฯ กรรมการ
๒๘. พระราชวรเมธี วัดเทพธิดาราม กรรมการ
๒๙. พระราชสุธี วัดเทวราชกุญชร กรรมการและเลขานุการ
๓๐. พระราชกิตติโสภณ วัดเบญจมบพิตรฯ กรรมการ
๓๑. พระราชปฏิภาณโสภณ วัดราชโอรสาราม กรรมการ
๓๒. พระศรีวิสุทธิมุนี วัดสุทัศนเทพวราราม กรรมการ
๓๓. พระศรีรัชมงคลเมธี วัดอาวุธวิกสิตาราม กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๓๔. พระปริยัติกวี วัดปากน้ำ กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๓๕. พระเมธีวราลงกรณ์ วัดชนะสงคราม กรรมการ
๓๖. พระศรีวิสุทธาภรณ์ วัดบรมนิวาส กรรมการ
๓๗. พระมหานายก วัดบวรนิเวศวิหาร กรรมการ
๓๘. พระอมรโมลี วัดปทุมวนาราม กรรมการ
๓๙. พระมหาไฉน จิตฺตสุทฺโธ ป.ธ. ๙ วัดบวรนิเวศวิหาร กรรมการ
๔๐. พระมหารังษี เขมวีโร ป.ธ. ๙ วัดพระศรีมหาธาตุ กรรมการ
๔๑. พระมหาวินัย ถิรวินโย ป.ธ. ๙ วัดราชาธิวาสวิหาร กรรมการ
๔๒. นายวิชัย ธรรมเจริญ ป.ธ. ๙ กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๔๓. นายบุญสืบ อินสาร ป.ธ. ๙ กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๔๔. นายบุญเชิด กิตติธรางกูร ป.ธ. ๙ กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๔๕. นายแก้ว ชิดตะขบ ป.ธ. ๙ กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

คณะอนุกรรมการประจำศูนย์ประสานงานกลาง พิจารณาตรวจต้นฉบับพระไตรปิฎกฯ*

๑.	พระธรรมกิตติวงศ์	วัดราชโอรสาราม	ประธานอนุกรรมการ
๒.	พระเทพมุนี	วัดไตรมิตรวิทยาราม	อนุกรรมการ
๓.	พระราชวชิราภรณ์	วัดพระเชตุพนฯ	อนุกรรมการ
๔.	พระราชวชิรโมลี	วัดสวนพลู	อนุกรรมการ
๕.	พระราชโมลี	วัดจักรวรรดิราชาวาส	อนุกรรมการ
๖.	พระราชกิตติโสภณ	วัดเบญจมบพิตรฯ	อนุกรรมการ
๗.	พระศรีวิสุทธิมุนี	วัดสุทัศนเทพวราราม	อนุกรรมการ
๘.	พระศรีวิสุทธาภรณ์	วัดบรมนิวาส	อนุกรรมการ
๙.	พระมหานายก	วัดบวรนิเวศวิหาร	อนุกรรมการ
๑๐.	พระอมรโมลี	วัดปทุมวนาราม	อนุกรรมการ
๑๑.	พระมหารังษี เขมวีโร	ป.ธ. ๙ วัดพระศรีมหาธาตุ	อนุกรรมการ
๑๒.	พระมหาวินัย ถิรวินโย	ป.ธ. ๙ วัดราชาธิวาสวิหาร	อนุกรรมการ
๑๓.	พระมหาไฉน จิตฺตสุทฺโธ	ป.ธ. ๙ วัดบวรนิเวศวิหาร	อนุกรรมการ

---

* **มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๗/๒๕๔๕** มติที่ ๓๗๒/๒๕๔๙ เรื่อง รายงานผลการดำเนินงานของคณะกรรมการพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฯ เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ลงนามแต่งตั้งโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช

คณะทำงานพิจารณาตรวจต้นฉบับพระวินัยปิฎก*

๑.	พระพรหมเมธาจารย์	วัดบุรณศิริมาตยาราม	ที่ปรึกษา
๒.	พระธรรมคุณาภรณ์	วัดสามพระยา	ประธานคณะทำงาน
๓.	พระธรรมปริยัติเวที	วัดพระปฐมเจดีย์	รองประธานคณะทำงาน
๔.	พระธรรมรัตนดิลก	วัดสุทัศนเทพวราราม	รองประธานคณะทำงาน
๕.	พระเทพปริยัติสุธี	วัดบพิตรพิมุข	รองประธานคณะทำงาน
๖.	พระเทพปริยัติเมธี	วัดชลประทานรังสฤษฎ์	รองประธานคณะทำงาน
๗.	พระเทพปริยัติมุนี	วัดทองนพคุณ	คณะทำงาน
๘.	พระราชเมธี	วัดราชนัดดาราม	คณะทำงาน
๙.	พระราชวรมุนี	วัดดุสิดาราม	คณะทำงาน
๑๐.	พระราชวิสุทธิโมลี	วัดมหาธาตุฯ	คณะทำงาน
๑๑.	พระราชวรเมธี	วัดเทพธิดาราม	คณะทำงาน
๑๒.	พระราชวิสุทธิดิลก	วัดสามพระยา	คณะทำงาน
๑๓.	พระเมธีธรรมานันท์	วัดไร่ขิง	คณะทำงาน
๑๔.	พระเมธีปริยัติวิบูล	วัดสามพระยา	คณะทำงาน
๑๕.	พระเมธีวราลงกรณ์	วัดชนะสงคราม	คณะทำงาน
๑๖.	พระสุธีรัตนาภรณ์	วัดสุทัศนเทพวราราม	คณะทำงาน
๑๗.	พระศรีปริยัติโมลี	วัดราชนัดดาราม	คณะทำงาน
๑๘.	พระกิตติสารเมธี	วัดดาวดึงษาราม	คณะทำงานและเลขานุการ

---

* **มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๗/๒๕๔๕** มติที่ ๓๗๒/๒๕๔๙ เรื่อง รายงานผลการดำเนินงานของคณะกรรมการพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฯ เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ลงนามแต่งตั้งโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช

๑๙. พระมหาอิทธิยาวุธ ธีรวโร ป.ธ. ๙ วัดสามพระยา คณะทำงาน
และผู้ช่วยเลขานุการ
๒๐. พระมหาวัชระ จิตวณฺโณ ป.ธ. ๙ วัดสามพระยา คณะทำงาน
และผู้ช่วยเลขานุการ
๒๑. พระมหาชลอ ปิยาจาโร ป.ธ. ๙ วัดชนะสงคราม คณะทำงาน
๒๒. พระมหาปราโมทย์ วิริยธมฺโม ป.ธ. ๙ วัดดุสิดาราม คณะทำงาน
๒๓. พระมหาอุดม สารเมธี ป.ธ. ๙ วัดทองนพคุณ คณะทำงาน
๒๔. นายประสิทธิ์ แสงทับ นักวิชาการภาษาโบราณ ๘ คณะทำงาน
๒๕. นายสำรวย นักการเรียน นักวรรณศิลป์ ๗ คณะทำงาน

คณะทำงานพิจารณาตรวจต้นฉบับพระสุตตันตปิฎก*

๑.	พระวิสุทธิวงศาจารย์	วัดปากน้ำ			ประธานคณะทำงาน
๒.	พระธรรมปัญญาภรณ์	วัดปากน้ำ			รองประธานคณะทำงาน
๓.	พระราชวิริยาลังการ	วัดปากน้ำ			คณะทำงาน
๔.	พระราชสุตาภรณ์	วัดปากน้ำ			คณะทำงาน
๕.	พระปริยัติกวี	วัดปากน้ำ			คณะทำงาน
๖.	พระปิฎกโกศล	วัดปากน้ำ			คณะทำงานและเลขานุการ
๗.	พระวิเชียรกวี	วัดปากน้ำ			คณะทำงาน
๘.	พระมหามนตรี	ขนฺติสาโร	ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะทำงาน
๙.	พระมหาประนอม	กิตฺติปณฺโฌ	ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะทำงาน
๑๐.	พระมหาสมจินต์	สมฺมาปณฺโฌ	ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะทำงาน
๑๑.	พระมหาบุญชู	กิตฺติโชติโก	ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะทำงาน
๑๒.	พระมหาจรัญ	วิจารณเมธี	ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะทำงาน
๑๓.	พระมหาทองดี	ปณฺฑาวชิโร	ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะทำงาน
๑๔.	พระมหาเสนาะ	กิตฺติเสโน	ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะทำงาน
๑๕.	พระมหาครรชิต	สุชิตคนฺโธ	ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะทำงาน
๑๖.	พระมหาวัฒน์พร	อภิวฑฺฒโน	ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะทำงาน
๑๗.	พระมหาชำนาญ	มหาชาโน	ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะทำงาน
๑๘.	พระมหาหวน	ยสาโส	ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะทำงาน
๑๙.	พระมหาสมาน	มโนพนฺโธ	ป.ธ. ๙	วัดปากน้ำ	คณะทำงาน

---

* **มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๗/๒๕๔๕** มติที่ ๓๗๒/๒๕๔๙ เรื่อง รายงานผลการดำเนินงานของคณะกรรมการพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฯ เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ลงนามแต่งตั้งโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช

คณะทำงานพิจารณาตรวจต้นฉบับพระอภิธรรมปิฎก*

๑.	พระพรหมโมลี	วัดพิชยญาติการาม	ประธานคณะทำงาน
๒.	พระธรรมเจดีย์	วัดกัลยาณมิตร	รองประธานคณะทำงาน
๓.	พระเทพเวที	วัดอนงคาราม	รองประธานคณะทำงาน
๔.	พระธรรมไตรโลกาจารย์	วัดราชประดิษฐ์ฯ	คณะทำงาน
๕.	พระเทพรัตนโมลี	วัดหงส์รัตนาราม	คณะทำงาน
๖.	พระเทพโสภณ	วัดราชบุรณะ	คณะทำงาน
๗.	พระเทพเมธี	วัดอรุณราชวราราม	คณะทำงาน
๘.	พระราชปริยัติวิลก	วัดประยุรวงศาวาส	คณะทำงาน
๙.	พระราชเวที	วัดพระเชตุพนฯ	คณะทำงาน
๑๐.	พระราชปฏิภาณโสภณ	วัดราชโอรสาราม	คณะทำงานและเลขานุการ
๑๑.	พระราชสิทธิมุนี	วัดมหาธาตุฯ	คณะทำงาน
๑๒.	พระสุธีธรรมนุวัตร	วัดพระเชตุพนฯ	คณะทำงาน
๑๓.	พระศรีวิสุทธิโกศล	วัดเพชรสมุทร	คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ
๑๔.	พระวิสุทธิธีรพงศ์	วัดพิชยญาติการาม	คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ
๑๕.	พระศรีศาสนวงศ์	วัดอรุณราชวราราม	คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ
๑๖.	พระมหาบุญเทียม ญาณินฺโท ป.ธ. ๘	วัดพิชยญาติการาม	คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ
๑๗.	พระมหาสมลักษณ์ คนฺธสาโร ป.ธ. ๘	วัดท่ามะโอ	คณะทำงาน
๑๘.	พระมหาประนอม ธมฺมาลงฺกาโร ป.ธ. ๖	วัดจากแดง	คณะทำงาน
๑๙.	พระครูธรรมธรสุมนต์ นนฺทิโก	วัดจากแดง	คณะทำงาน
๒๐.	นายนิมิตร โพธิพัฒน์		คณะทำงาน
๒๑.	ผศ. เวทย์ บรรณกรกุล		คณะทำงาน

---

* **มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๗/๒๕๔๕** มติที่ ๓๗๒/๒๕๔๙ เรื่อง รายงานผลการดำเนินงานของคณะกรรมการพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฯ เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ลงนามแต่งตั้งโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช

พระไตรปิฎกฉบับเฉลิมพระเกียรติ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
เนื่องในการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี
พุทธศักราช ๒๕๔๙

เจ้าของ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

ผู้จัดทำ คณะกรรมการพิจารณาตรวจต้นฉบับและจัดพิมพ์
คณะทำงานพิจารณาตรวจต้นฉบับพระวินัยปิฎก
คณะทำงานพิจารณาตรวจต้นฉบับพระสุตตันตปิฎก
คณะทำงานพิจารณาตรวจต้นฉบับพระอภิธรรมปิฎก
คณะอนุกรรมการประจำศูนย์ประสานงานกลาง

ที่ปรึกษา
พระพรหมสุธี วัดสระเกศ
พระธรรมกิตติเมธี วัดสัมพันธวงศาราม
พระธรรมวรเมธี วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

บรรณาธิการ พระราชสุธี (โสภณ โสภณจิตฺโต ป.ธ. ๙)

คณะบรรณาธิการ/ประสานงาน
พระศรีรัชมงคลเมธี (ประนต กิตฺติวฑฺฒโน ป.ธ. ๙)
พระปริยัติกวี (สุบิน ธีรวโส ป.ธ. ๙)
นายวิชัย ธรรมเจริญ ป.ธ. ๙
นายบุญสืบ อินสาร ป.ธ. ๙
นายบุญเชิด กิตติธรางกูร ป.ธ. ๙
นายแก้ว ชิดตะขบ ป.ธ. ๙

พิมพ์ที่ บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน)
๖๕/๑๖ ถนนชัยพฤกษ์ เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร ๑๐๑๗๐
โทร. ๐-๒๔๒๒-๙๐๐๐
โทรสาร ๐-๒๔๓๓-๒๗๔๒, ๐-๒๔๓๔-๑๓๘๕